

C. PLINII SECVNDI

HISTORIA NATVRALIS

CAII

PLINII SECVNDI

HISTORIA NATVRALIS

EX RECENSIONE I. HARDVINI

ET

RECENTIORVM ADNOTATIONIBVS

TOMVS QVINTVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXXII.

PARS QVARTA

CONTINENS

REM HERBARIAM

CVRANTE L. DESFONTAINES

REGIAE SCIENTIARVM ACADEMIAE SOCIO, NECNON IN HORTO REGIO PARISIENSI BOTANICES PROFESSORE

PRAEMONITIO

Quum nos ad quartam hanc naturalis Historiae partem edendam accingeremus, neque rerum difficultas ita deterruit, ut nos suscepti laboris poeniteret, tot nempe doctorum virorum auxiliis fretos; neque tanta nos cepit virium fiducia, ut omnibus numeris opus feliciter absolutum ad finem perduci posse putaremus. Dum vero menti succurreret nemini magis, quam cui diutius phytographiae antiquae studio insudandum fuerit, innotescere, quam contumacem tractaremus materiam, nostro iure speravimus fore, ut peritiores conatibus nostris faverent; aut ignoscerent certe, si quaedam ipsis minus adprobarentur. Quam ad rationem nostrum hoc, qualecumque est, opus exegerimus, vix necesse arbitramur lectorem fusius edocere, qui affixam primo nostro volumini praefationem pervolverit. Quod pertinet ad repraesentandum dilucidandumque Plinianae orationis contextum, Harduinum nostratem sequi, optimum omnium interpretem, iamiam tot abhinc annis doctorum testimonio comprobatum, nulli dubitavimus; nec tamen a Cl. viri sententia recedere nobis religio fuit, si quid et novum dictu, et cognitu dignum apud novissimos editores, Rezzonicum scil. et Broterium, deprehenderimus. Nec fontes neglexímus antiquos, Pintiani, Scaligeri, Salmasii, etc. commentarios et exercitationes; sed doctissimorum virorum sententias, notis quam brevissimis comprehensas voluimus, ne volumen nimiam in molem excresceret, aut ea, quae videbantur optima, prorsus omitterentur. Quae

autem adiuncta de nostro, aut ex fontibus hactenus ignotis deprompta, in lucem primum prodeunt, paucis edisserendum est. Dalecampii, Clusii, Bodaeique notas de plantis illustrandis, proprioque nomine definiendis, consuluimus semper, sed caute et raro admisimus; quia scilicet nimium incertae, nimium obscurae plerumque visae fuerint, quam ut iis tuto adhaerere potuerimus. Salebrosam igitur, et fere inextricabilem, phytographiae antiquae viam tentare ausis, dux nobis potissimum eligendus fuit Cl. Sprengelius, quem nostris temporibus, et consummata scriptorum antiquorum notitia, et indefesso botanices augendae studio, prae caeteris de hac nobili scientia optime meritum nemo non fatebitur. Plerasque eruditiss. viri notas, ex *Historia rei herbariae* decerptas, luculentissimosque eiusdem Excursus ex *Antiquitatum Botanicarum Specimine*, in usum nostrum convertimus. Nec mediocris adiumenti fuere Cl. Gerardi (*la Flore de la Provence*) observationes in Plinium hactenus ineditae, quarum nobis liberaliter copiam fecit Gerardus filius, doctissimo patre non indignus, qui nonnullas ipse in Plinium aliquot locis illustrandum symbolas contulit. Nec sine piaculo tacendum fuerit maxime verendum apud viros rei herbariae peritos illustrissimi et amicissimi L. Desfontaines nomen, qui, quoad per valetudinem licuit, nostrum opus revisere dignatus est, notisque criticis locupletare, quas summo viro acceptas referre grato ac memori animo gaudemus. Iis copiis instructi, talibus freti auxiliis, incoepto incubuimus operi, quod ut nobis arduum, sic lectoribus utile visum iri, speramus vere magis quam confidimus.

N. E. Lemaire.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XII.

I.

Animalium omnium, quae nosci potuere, naturae 1
generatim membratimque ita se habent. Restant neque ipsa anima carentia (quandoquidem nihil sine ea vivit) terra edita, ut inde eruta dicantur, ac nullum sileatur Naturae opus. Diu fuere occulta eius beneficia: summumque munus homini datum, arbores silvaeque intelligebantur. Hinc primum alimenta, ha- 2
rum fronde mollior specus, libro vestis. Etiamnum

I. *Vt inde eruta.* Vt deinde metalla dicantur, quae sunt e terra eruta. H.

Occulta. Elzev. *occultata*, manifesto operarum errore. — *Occulta eius beneficia.* Rudioribus hominibus incomperta, qui diu summi muneris loco habuerunt arbores et silvas, ex quibus vestes et alimenta suppetebant. Vid. nott. 5 et 6 infra. Ed. P.

Alimenta. Sic Chiffl. cod. Lib. ante Hard. editi, *alimentum*. Ed. P.

Mollior specus. Tum scilicet, uti Naso cecinit, Met. I, 121 et 122: *Quum primum subiere domos, domus antra fuerunt, Et densi frutices, et iunctae cortice virgae.* H. — Vetus liber apud Dal. *melior*. Ed. P.

Libro vestis. Et arborum libro, inquit, mollior hominum in his rerum primordiis vestis fuit. H. — Nec nos Plinio fidem abrogamus: etenim insulae, quam vulgo *Iedso* vocant, incolis agrestibus adhuc et semiferis, librum tiliae, sive interiorem arboris cuiusdam similis corticem, panni vice intertextam, pro veste etiam nunc esse testatur Broughton, *Voy. de découvertes dans l'Océan pacifique boréal*, 1795-98. Ed. P.

Etiamnum gentes. Ad rationem maxime aedium hic gentium mos spectat. Eximius est Vitruvii locus lib. II, cap. 1, ubi multa eleganter de priscorum hominum vita, et de initiis humanitatis atque tectorum et incre-

gentes sic degunt. Quo magis ac magis admirari subit, ab iis principiis caedi montes in marmora, vestes ad Seras peti: unionem in Rubri maris profundo, smaragdum in ima tellure quaeri. Ad hoc excogitata sunt aurium vulnera: nimirum quoniam parum erat collo crinibusque gestari, nisi infoderentur etiam corpori. Quamobrem sequi par est ordinem vitae, et arbores ante alia dicere, ac moribus primordia ingerere.

4 II. (1.) Haec fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura etiam nunc Deo praecellentem arborem dicant. Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, et in iis silentia ipsa adoramus. Arborum genera numinibus suis dicata perpetuo servantur: ut Iovi esculus, Apollini laurus, Minervae

mentis eorum. Nam ut aliqua ex iis delibemus: *Ad hunc diem*, inquit, *nationibus exteris, ex his rebus aedificia constituuntur: ut in Gallia, Hispania, Lusitania, Aquitania, scandulis robusteis, aut stramentis*, etc. H.— Antris pro aedibus etiamnum utuntur nonnullae Arabum gentes, et in insulis, quas *Oceaniae* vulgo dicimus, tecta sibi plerumque parant incolae ex ramis arborum. Ed. P.

Ab iis principiis. A cultu corporis tam simplice, ad tam luxuriosam in vestitu aedibusque lautitiam delapsos esse mores. H.

Ad Seras peti. Vet. apud Dalec. *a Seribus*, quod quidem videtur magis congruere cum seq. *in maris profundo*; nihil tamen mutamus, nam simili prorsus locutione Noster usus est infra cap. 38: *Peregrinos ipsa (Arabia) mire odores et ad exteros petit*, hoc est, ab exteris. De Sericis vestibus vide quae iam dicta sunt lib. VI, cap. 20, et lib. XI, c. 26. Ed. P.

Ac moribus. Atque inculcare animis legentium, qui prisci hominum mores fuerint, quibus initiis mores nostri ad hanc luxuriem venerint. H. — Libri quidam apud Dalec. *ac orbis*, vel *ac morbis*, non satis liquido sensu. Ed. P.

II. *Arborem dicant.* Hunc hodieque morem, ruri praesertim, obtinere, iamdudum Dalecampius animadvertit: procerissimas nempe arbores in vestibulis sacrarum aedium, sepulcretisque vicinis positas videmus. Ed. P.

Ut Iovi esculus, Apollini laurus, etc. Lepide in eam rem Phaedrus, Fab. III, 17: *Olim, quas vellent esse in tutela sua, Divi legerunt arbores. Quercus Iovi, Et myrtus Veneri placuit, Phoebo laurea, Pinus Cybebae, populus celsa Herculi. Minerva admirans, quare steriles sumerent, Interrogavit; causam dixit Iupiter; Honorem fructu ne videamur vendere. At me Hercules narrabit, quod quis vo-*

olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Quin et Silvanos, Faunosque, et Dearum genera silvis, ac sua numina, tamquam et caelo, attributa credimus. Arbores postea blandioribus fruge succis hominem mitigavere. Ex iis recreans membra olei liquor, viresque potus vini: tot denique sapores annui sponte venientes: et mensaę (depugnetur licet earum causa cum feris, et pasti naufragorum corporibus pisces expetantur) etiamnum tamen secundae. Mille praeterea sunt usus earum, sine quis vita degi non possit. Arbore sulcamus maria, terrasque admovemus: arbore exaedificamus tecta. Ex arbore et simulacra numinum

lucrit, Oliva nobis propter fructum est gratior. Tunc sic Deorum genitor atque hominum sotor: O Nata, merito sapiens dicere omnibus! Nisi utile est, quod facimus, stulta est gloria. H. — Conf. Phaed. tom. II, pag. 92 sqq. nost. edit. et ibi nott. Eo P.

Quin et Silvanos Faunosque et Dearum genera silvis, ac sua numina, etc. Locum esse suspicor non solum corruptum, sed verbis etiam aliquot deminutum. Vtcumque melior erit lectio: *Quin et Silvanis Faunisque et Nympharum generibus*, e *silvis sua nomina tanquam e caelo attributa credimus.* Nam et cod. Tolet. *nomina* praefert, non *numina*. Pint. — Ne mireris in doct. viro emendandi pruriginem; sed nisi coërceatur in tempore, quid integri demum vetustioribus in libris tanta audacia reliquerit? Eo. P. — *Et Dearum.* Dryadas, Hamadryadasque intelligit, quas Semideas appellat Ovid. Heroid. epist. IV, 49: *Aut quas Semideae Dryades, Faunique bicornes*, etc. H.

Blandioribus fruge succis. Posterioribus, inquit, saeculis, homines a feris moribus ad mitiorem vitam traduxere arborum succi (oleum et vinum) blandiores hordeo, tritico, etc. quibus principio vescebantur, teste Ovidio, Metam. I, 123 seq. *Semina tum primum longis Cerealia sulcis Obruta sunt, pressique iugo gemuere iuvenci.* Cf. Cic. de Nat. Deor. II, 63. Eo. P.

Annui. Cod. Chiffl. *anni.* Eo. P.

Secundae. Arbores, inquit, mensas etiamnunc secundas subministrant: poma nimirum, quae mensis, ut vocat Horat. Od. IV, 5, alteris ponebantur. Hinc illud eiusdem vatis, Serm. I, sat. 3, 7, ab ovo, quod erat coenae initium, usque ad mala, qui coenae finis. Hard. — Conf. et Vitruv. II, 1. Eo. P.

Ex arbore et simulacro. E codd. Reg. Lang. et edit. principe, *arbore et simulacra* edidit Brolerius, qui mox *atque ut*, pro *antequam, ut*, ex Ambros. codd. Reg. et edit. princ. legere iubet. Nos, praemonito lectore, vulgat. retinuimus. Eo. P.

fuere, nondum pretio excogitato belluarum cadaveri: antequam, ut a Diis nato iure luxuriae, eodem ebore numinum ora spectarentur, et mensarum pedes. Produnt Alpibus coërcitas, et tum inexsuperabili munimento Gallias, hanc primum habuisse causam superfundendi se Italiae, quod Helico ex Helvetiis civis earum, fabrilem ob artem Romae commoratus, ficum siccam et uvam, oleique ac vini praemissa remeans secum tulisset. Quapropter haec vel bello quaesisse venia sit.

1 III. Sed quis non iure miretur, arborem umbrae gratia tantum ex alieno petitam orbe? Platanus haec

Belluarum cadaveri. Elephantorum ebori. H.

Numinum. Proponebat Dalecamp. *hominum*, mera et inani coniectura. Ed. P.

Helico. Edit. ante Harduin. *Elico.* Ed. P. — *Earum:* Helvetiarum scilicet. H.

Praemissa. Ita libri omnes. Diligentem exquisiti olei ac vini delectum ea vox significare mihi videtur, etsi aliter forte Rhodigino visum lib. VI, cap. 6. Livius V, 33, Gallorum gentem ex vulgi fama tradit, dulcedine frugum, maximeque vini nova tum voluptate captam, Alpes transisse, agrosque ab Etruscis ante cultos possedisse. H. — Conf. et ad hunc locum Plutarch. in Camillo pag. 135, qui invectum in Galliam vinum, illiciendae gentis causa, ab Arunte, claro in Etruria viro, memoriae prodit. Eius rei fortassis exemplo, imperatores Valentinianus et Gratianus in Codice prohibent, ad barbaros vinum, oleum et liquamen transferre, ne gustus quidem causa aut commercii. Magius apud Dalec. lib. III, cap. 12. Ed. P.

III. *Vmbrae gratia.* Ex qua fructus alius, praeterquam umbrae, percipi nullus possit. H.

Platanus haec est, mare, etc. Ita codd. Hard. Vetus apud Dalec. *ea est. Haec per mare.* Dalec. Elzev. et al. ante Hard. *haec est, per mare.* — *Platanus*, etc. Haec est *Platanus orientalis* Lin. (*Monoec. polyand.* gen. 2108, Pers. *Amentac.* Iuss.), magna et procera arbor, multis validisque radicibus nixa, ramos praelongos, patulos et frondibus luxuriantes late spargens; et inde nomen illi a graeco πλάτος, latitudo, sive a πλατύνω, dilato, in latum diduco. Antiquos inter scriptores vix reperias ullum, qui eius non meminerit. Nullam enim ex peregrinis arborem tantopere in deliciis Romani proceres habuere, qui platanos in villis, hortis, ambulacris summa cura consitas, diligentia incredibili colebant, umbrae dumtaxat gratia. Quippe nec arbori fructus edulis, quare *sterilis* Virgilio dicitur Georg. II, 70; nec illius ad sustentandas vites, ulmi instar, utilitas; unde *caelibem* eam eleganter Horatius appellat Carm. II,

est, mare Ionium in Diomedis insulam eiusdem tumuli gratia primum invecta, inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiae, et iam ad Morinos usque pervecta, ac tributarium etiam detinens solum ut gentes vectigal et pro umbra pendant. Dionysius prior, Siciliae tyrannus, regiam in urbem transtulit eas, domus suae miraculum, ubi postea

45, 4. Vnica eius commendatio, unicum decus, et id quidem brevissimum, scil. opacae frondis amoenitas, qua per aestatem potantes genioque suo indulgentes recreabat, *genialis* inde nuncupata Ovid. Met. lib. X, v. 95. Platanus fontes amat ac fluvios: sponte nascitur in Oriente; colitur in Europae meridianis, ubi in magnam et excelsam arborem frequenter excrescit; etenim ex crassis eius truncis naviculas integras confici a Graecis, qui Atho montem incolunt, auctor est Bellonius. Quod si Bodaeo credamus, hiemem non adeo pertimescit; in regionibus tamen, ubi asperior caeli temperies, ita est frigoris impatiens, ut paene fruticosa maneat, foliaque emittat tantum triloba, quorum laciniae minus sinuatae sunt, quod iampridem observavit Clar. Willdenowius. Conf. Duhamel, *Traité des Arbres*, etc. tom. II, pag. 470. De malis platano inserendis vide quae dicturi sumus lib. XV, cap. 47. Cf. etiam lib. X, cap. 61. Ed. P.

Mare Ionium. Ionium appellat, ut lib. III, cap. 14, quod Italiam ab Apulia usque in Pachynum, Siciliae promontorium, circumcingit. De hoc mari Ionio Virg. Georgic. II, 108: *Nosse quot Ionii veniant ad littora fluctus.* Non ab Ionibus tamen nomen habet, quippe qui hinc procul absunt, et sui nominis penultimam producunt, Ἰωνες. H. — *Diomedis insulam.* De Diomedea insula (*île Tremiti*) vid. quae dicta sunt lib. III, cap. 30. Cf. etiam lib. X, 61. Ed. P.

Ad tributarium detinens solum. Harmenopulus suo saeculo non tantum pro solo, sed etiam pro caelo et aëre, vectigal exactum fuisse tradit a Michaële Paphlagone imperatore. Dal. — *Detinens solum.* Ita MSS. non *pertinens.* Inter silvas suas Morini platanonas habebant, pro quibus vectigal populo romano pendebant. *Solarium* id vectigalis genus Pandectae vocant. quod pro solo penditur. H.

Et pro umbra. Pro arboribus alioqui infrugiferis, ac solius umbrae beneficio commendandis, pro qua etiam vectigal pendere gentes cogerentur. Hunc locum Cuiacius in Observatt. praepostera interpretatione corrumpit. H.

Dionysius prior. Hoc est, antiquior, ὁ πρεσβύτερος. Haec totidem fere verbis Theophrastus, Histor. Plant. lib. IV, cap. 7. H.

Regiam in urbem. Ita bene codex Reg. 2 et edit. princeps. In codice Reg. 1 *regium*; inde, et ex prava Theophrasti IV, 7, interpretatione latina, male emendatum *Rhegium in urbem.* Regia Dionysii domus fuit Syracusis. Brot.

Domus suae miraculum. Ita libri omnes, Nec cod. ullus favet, nec ra-

factum gymnasium: nec potuisse in amplitudinem adolescere; et alias fuisse in Italia, ac nominatim Hispania, apud auctores invenitur.

IV. Hoc actum circa captae Vrbis aetatem: tantumque postea honoris increvit, ut mero infuso enutriantur: compertum id maxime prodesse radicibus: docuimusque etiam arbores vina potare.

V. Celebratae sunt primum in ambulatione Acade-

tio ipsa, Pinliani coniecturae, qui substituit, *domui suae umbraculum*. H. — *Gymnasium*. Sic Theophrast. loc. cit. ἐν τῷ παραδείσῳ, αἵ εἰσι νῦν ἐν τῷ γυμνασίῳ. Successit igitur hortis gymnasium, sive palaestra, ubi de more athletae exercebantur. H.

Et alias fuisse. Theophrast. libro IV, capite 7: ἐν μὲν γὰρ τῷ Ἀδρίᾳ πλάτανον οὔ φασιν εἶναι, πλὴν περὶ τὸ Διομήδους ἱερόν· σπανίαν δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πάσῃ. Alius secutus auctores Plinius legit: ἐν Σπανίᾳ δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, aut çerte recitantem ita libertum audiit. Atque adeo genuina videtur codicis Pliniani lectio, quam et codices omnes tuentur: quum alioqui sic mutanda foret, ex vero Theophrasteae orationis intellectu: *et raras fuisse in Italia, ac nominatim in Adria, apud auctores invenitur*. H. — Codd. Regg. et Lang. *ut alias*. Alias autem intelligo *alius generis*. Nempe platanus, gallice *le platane*, non erat in Italia et Hispania, sed Acer platanoides, *l'érable plane*. Nec aliter Cererem Atticam ab alia Cerere in Sicilia distinxit Plinius VII, 56. Brot. — Hallucinari videtur Broterius. Noster enim non alius generis platanos, sed alias similiter esse in Italia, raras quidem Dionysii temporibus, significare voluit. Ed. P.

IV. *Captae Vrbis*. Romae a Gallis captae, anno V. C. 364. Dalec. cod. *circa Capuae urbis aetatem*. Male; adeone enim insignes huius urbis ortus, et Romanis commendabiles visi sunt, ut signandos inde fastos, et denotanda tempora Plinius putaverit? Hard.

Vt mero infuso. Macrob. Saturn. II, 9: *Hortensius platanos suas vino irrigare consuevit: adeò ut in actione quadam, quam habuit cum Cicerone susceptam, precario a Tullio postulasset, ut locum dicendi permutaret secum: abire enim in villam necessario se velle, ut vinum platano, quam in Tusculano posuerat, ipse suffunderet*. Martial Epig. IX, 62: *Crevit et effuso laetior umbra mero*. Elegans de eodem epigramma Philippi, in Anthol. Graec. I, 59, quod Grotius ita transtulit: *Frondiferam platanum me de radice revulsam Straverat insani vis truculenta Noti. Lota resurrexi bromio; mihi scilicet aestu Imber is, et bruma gratior imbre Iovis. Sic mihi vita redux: aliorum corpora flectit Evius, at nostrum rectius esse dedit*. Hard.

V. *Academiae*. Villa fuit Athenis imposita littori, cum porticu et nemore, ut Plin. docet lib. XXXI, cap. 3. Cicero Question. academicar. lib. I, cap. 17: *Qui erant cum Aristotele Peripatetici dicti sunt quia disputabant*

miae Athenis cubitorum xxxiii a radice ramos antecedente. Nunc est clara in Lycia gelidi fontis socia amoenitate, itineri apposita, domicilii modo, cava lxxx atque unius pedum specu, nemorosa vertice, et se vastis protegens ramis, arborum instar, agros longis obtinet umbris: ac ne quid desit speluncae imagini, saxeae intus crepidinis corona muscosos complexa pumices: tam digna miraculo, ut Licinius Mucianus ter consul, et nuper provinciae eius legatus, prodendum etiam posteris putarit, epulatum intra eam se cum duodevicesimo comite: large ipsa toros praebente fronde, ab omni afflatu securum, optantem

inambulantes in Lyceo. Illi autem qui Platonis instituto, in Academia, quod est alterum gymnasium, etc. Tamen et ipsum Lyceum, institutumque Aristotelis Academiae nomine fruebatur; unde et idem Tullius de Finib. V, 7: *Aristoteles*, inquit, *in Academia vetere numeratur.* Horat. Ep. II, 2: *Atque inter silvas Academi quaerere verum.* H.

Cubitorum. XXXIII. Arborum amplitudinem *XXXIII*, non ut est hactenus editum, *XXXVI*, ex Varrone et Theophrasto didicimus. Sic enim ille de Re rustic. I, 37: *Aliae enim*, inquit, *radices angustius diffunduntur, ut cupressi; aliae latius, ut platani, usque eo Theophrastus scribit, Athenis, in Lyceo, quum etiammum platanus novella esset, radices trium et triginta cubitorum egisse.* Theophrasti verba sunt ista, Histor. Plant. I, 2: Ηγε οὖν ἐν τῷ Λυκείῳ ἡ πλάτανος, ἡ κατὰ τὸν ὀχετὸν, ἔτι νέα οὖσα, περὶ τρεῖς καὶ τριάκοντα πήχεις ἀφῆκεν, κ. τ. λ. H.

A radice ramos antecedente. Ita codd. omnes Reg. Colb. Paris. etc. Sententia est, non tam patulis hanc platanum diffusam ramis, quam radicibus fuisse. H. — Editi omnes ante Hard. *unius radice.* Ed. P.

In Lycia. Ita libri omnes. H. — Quidam, teste Dalec. *in Lydia.* Frustra; nam diversa haec a Lydiaca platano, quam aureo monili a Xerxe donatam ob pulchritudinem, custodiaeque unius ex *Immortalibus* mandatam Herodotus scribit. De his cf. et Aelian. Var. Hist II, 14. Ed. P.

Nemorosa vertice. Sic Hard. codices; mox *obtinet .... saxeae*; quum antea legeretur, *obtinens ... saxea.* Ed. P.

Licinius Mucianus. Ex gente Licinia; ex qua fuere Licinius Crassus, Licinius Nerva Augustus, Licinii Valerianus et Gallienus, Licinianus Licinius Augustus, cum filio Caesare, etc. Hard.

Ipsa toros praebente fronde. Marg. Var. *ipsa toris praebente frondes* Ed. P. — *Optantem.* Cave credas Pintiano legenti *captantem.* Captatur ille crepitus auribus, siquidem adsit; si non adsit, optatur. H.

imbrium per folia crepitus, laetiorem, quam marmorum nitore, picturae varietate, laquearitum auro, cubuisse in eadem. Aliud exemplum Caii principis, in Veliterno rure mirati unius tabulata, laxeque ramorum trabibus scamna patula, et in ea epulati, quum ipse pars esset umbrae, xv convivarum ac ministerii capace triclinio, quam coenam appellavit ille nidum. Est Gortynae in insula Creta iuxta fontem platanus una, insignis utriusque linguae monumentis, numquam folia dimittens: statimque ei Graeciae fabulositas superfuit, Iovem sub ea cum Europa concubuisse: ceu vero non alia eiusdem generis esset in Cypro. Sed ex ea primum in ipsa Creta (ut est natura

Laetiorem quam, etc. Chifflet. cod. *latioremque*. Eo. P.

Caii principis. Quem Caligulam vocat. Haro.

Vnius tabulata. Vnius platani ramos late diffusos, tabulatorum instar, et scamnorum. H. — Mox Harduinus e Chiffl. *laxeque* reposuit; Dalec. Elzevir. Gronov. *laxisque*. Eo. P.

Pars esset umbrae. Sic libri omoes; etsi Piotianus malit, *quum imparis esset umbrae*. Sententia est, Caium principem obesitate corporis maximam umbrae, quam platanus efficeret, partem occupasse: nihilominus xv convivas, cum ministris ac servis, sub eadem umbra latuisse. H— Dalecamp. nimium codicibus derogando fidem, proponebat, *circum sparsa ipsius umbra*; sed nihil mutare opus est. Eo. P.

Nidum. Quam festiva translatione Virg. Georg. II, 209, arbores appellat antiquas avium domos; tam lepide Caius hominum nidum istud, quod platanus praebuit, triclinium vocat. Haro.

Vtriusque linguae. Nam de ea graece Theophrastus Histur. Plant. I, 15; ex eoque latine Varro de Re rust. I, 7. Haro.

Graeciae fabulositas. Plinius ipse lib. IV initio, de tertio Europae sinu: *Omnis Graeciae fabulositas, sicut et litterarum claritas ex hoc primum sinu effulsit*. Haro.

Iovem sub ea. Theophrast. loc. cit. ἐπὶ ταύτῃ, ubi ἐπὶ ἀντὶ τοῦ ὑπὰ dictum: etsi arbori insîdere ipsi Europa videtur in nummo ΓΟΡΤΥΝΙΩΝ, apud Anton. August. dial. 3, pag. 85. H.

Eiusdem. Sic Chiffletii cod. Antea, *eius*. Eo. P.

In Cypro. Varro et Theophrast. locis laudatis, similem exstitisse et in Cypro platanum pariter prodiderunt. H. — De prodigiosa platano, quae in insula Co hodieque visitur, circuitu trunci xxxv pedes superante, multa legenda sunt, quae in Ephemeride quadam, vulgo *l' Hygie*, recens prodierunt, 21 Ian. 1827. Eo. P.

Sed ex ea. Ex Gortynensi platano aliae deinceps satae, non eamdem

hominum novitatis avida) platani satae regeneravere vitium: quandoquidem commendatio arboris eius non alia maior est, quam solem aestate arcere, hieme admittere. Inde in Italiam quoque ac suburbana sua, Claudio principe, Marcelli Aeserni libertus, sed qui se potentiae causa Caesaris libertis adoptasset, spado Thessalicus praedives, ut merito dici posset is quoque Dionysius, transtulit id genus. Durantque etiam in Italia portenta terrarum, praeter illa scilicet, quae ipsa excogitavit Italia.

VI. (II.) Namque et chamaeplatani vocantur coactae

retinuere dotem, ut numquam folia dimitterent; quae laus illius propria et peculiaris fuit; sed nativum retinere arboris eius seu vitium, seu ingenium: ut quemadmodum opacitate frondium aestate solem arcerent, sic hieme, foliorum amissione, totum admitterent. Hard.

Marcelli Aeserni. Is est Marc. Aeserninus, quem Cn. Piso caedis Germanici accusatus, patronum petiit, ut scribit Tacitus, Annal. III, 2. Tiberii principatu vixit: filius fuit Claudii Marcelli Aeserni, qui cum L. Arruntio consulatum gessit, anno V. C. 732. H. — Male in omnibus libris editis, *Eserni*. Brot.

Sed qui... spadio Thessalicus praedives, etc. Haec tam sollicita disquisitio fortunarum ac morum hominis libertinae conditionis nec praesenti instituto congruit, et indigna est Pliniana gravitate. Itaque verba haec non Plinii, sed aliena censemus. Pint. — Quis porro praeter doctiss. virum, interpolationem hoc in loco suspicari fas esse duxisset, omnibus libris, tum editis, tum manu exaratis, de vulgata lectione consentientibus? Ed. P. — *Et merito... Dionysius*. Cuius factum imitatus esset, de quo supra dictum est, c. 3. Forte satius, *ut merito*. H. — Propositam emendationem (sc. *ut* pro *et*), quam firmant Reg. codices et edit. princeps, post Broterium recipere nulli dubitavimus. Ed. P.

Id genus. Platani scilicet Gortynensis. Hard.

Etiam in Italia. Chiffl. codex, *et in Italia*. Ed. P.

VI. *Chamaeplatani*, etc. Non diversa a Platanis orientalibus species. Ex hoc Nostri loco patet platanos certo serendi ac recidendi genere, ad pumilionum (*nains*) brevitatem redigi solitas; quemadmodum apud nos superior. saecul, ridiculus mos invaluit in hortis regum aut optimatum (*parcs*), taxos, buxos, carpinoa, etc. ita tondendi, ut mutilae truncataeque arbores multimodas rerum et animalium figuras repraesentare viderentur. Nec prius istorum ornamentorum taeduit, quam reperto novo quodam hortorum genere, quod anglicum vocant, ad naturam quidem magis accommodato, sed in quo multi non minus insaniunt. Arborum porro coactae brevitatis ea est praecipua utilitas, ut hortulorum floralium am-

brevitatis: quoniam arborum etiam abortus invenimus. Hoc quoque ergo in genere, pumilionum infelicitas dicta erit. Fit autem et serendi genere, et recidendi. Primus C. Matius ex equestri ordine, Divi Augusti amicus, invenit nemora tonsilia intra hos LXXX annos.

VII. (III.) Peregrinae et cerasi, Persicaeque, et omnes quarum Graeca nomina aut aliena: sed quae ex his incolarum numero esse coepere, dicentur inter frugiferas. In praesentia externas persequemur, a salutari maxime orsi. Malus Assyria, quam alii vo-

bulacra, agrorum limites, fossarum proclivia, perpetua et contexta virgultorum serie (*palissade*) valleut ac muniant. Ed. P.

Arborum etiam abortus invenimus. « Abortus dicitur, inquit Festus, quod non sit tempestive ortus. » Nunc Plinius abortum vocat, quod infelicitar, nec iusta mensura ortum est; sed pumilionum brevitate. H.

C. Matius. Augusto carum hunc fuisse Tacitus innuit, Annal. XII, 60. Libros tres adidisse, quos inscripsit nominibus Coci, Cetarii, et Salgamarii, auctor est Columella XII, 44. Alius videtur a C. Matio, quem inter Iulii Caesaris dictatoris amicos refert Suetonius in eius vita cap. LII. H. — Lib. ante Hard. editi, *Cn. Matius.* Ed. P.

Intra hos LXXX annos. Circa annum V. C. 750, qui ante Christum natum fere quartus. H.

VII. *Peregrinae et cerasi*, etc. E peregrinis scil. terris primum advectae. In cod. Reg. 1, 2, *cerasae*; in Colb. 2, *ceraseae*, forte pro *cerasiae*; nam Graecis et ὁ κέρασος, et ἡ κερασία arbos vocatur. De cerasis dicetur XV, 30; de Persicis eodem lib. cap. 13. Nam et eae caeli iam sunt huius incolae, solique nostri. Hard.

Malus Assyria, quam alii vocant Medicam, etc. Μῆλον Μηδικόν, Theophrasto IV, 4, et Dioscoridi I, 166; Galeno de Fac. simp. med. μηλέα Μηδική. Ed. P. — *Malus Assyria, quam alii vocant*, etc. *Citrus medica* Linn. (*C. acida* P. *Polyadelph. icosand.* gen. 1310, Pers. *Aurant.* Juss.) Plinii aevo nusquam, nisi apud Medos et Persas, proveniebat. Palladius quem quinto saeculo vixisse putant, praecipuam in ea colenda curam adhibuit, ipso teste. Cf. not. 7 inf. Veterum testimonio constat malum medicum pro antidoto habitum esse, nec iniuria; saltem in certis venenorum generibus, quae ναρκωτικὰ vocant. Item illud prodiderunt non parum febricitantibus prodesse, ventris lumbricos necare et expellere, bilem reprimere, adversus omnes morbos pestilentes ac venenosos valere, etc. Exstat quoque apud Athenaeum lib. III, facinorosorum quorumdam hominum historia, qui ad serpentes damnati, esu citrii mali liberi ac salvi evaserunt. Quae si usu et experientia probarentur, nulli dubium esset,

cant Medicam, venenis medetur. Folium eius est unedonis, intercurrentibus spinis. Pomum ipsum alias non manditur: odore praecellit foliorum quoque, qui transit in vestes una conditus, arcetque anima-

quin citrus inter optima naturae munera adnumeranda foret. Habitat in Oriente; meridionali Europa quasi sponte crescit. De varietatibus eius conf. *Encyclopéd. Botan.* tom. IV, pag. 579. Commentatores nonnulli in loco Virgilii sup. cit. malum medicam pro *Citro aurantio* (vulgo *oranger*) perperam habuerunt. Sed virorum rei herbariae peritissimorum iudicio *Hesperidum mala*, *malo aurea* apud Virgilium nihil aliud esse constat, quam *Pyrum cydoniam* Linn. (*Cydoniam*, *coguassier*, Pers. *Icosand. pentag.* gen. 1232. *Rosae* Juss.) *Citrum* vero *aurantium* nonnisi sexto vel septimo post Virgilium saeculo, ex India in Europam Arabes advexere. Vid. Excurs. I ad calcem huius libri. Ed. P.

Venenis. Vide quae dicturi sumus lib. XXIII, cap. 55. Hard.

Vnedonis. Id arboris genus est, quod nostri vocant *arbousier*; cui folia lauro simillima. Vnde et ipsius Assyriae mali folia cum laurinis confert ex Theophrasto Athenaeus lib. III, pag. 83: ἔχει δὲ τὸ δένδρον τοῦτο φύλλον μὲν ὅμοιον, καὶ σχεδὸν ἴσον τῷ τῆς δάφνης, κ. τ. λ. Virgilius quoque, Georg. II, 131 sqq. *Ipso ingens arbor, faciemque simillima lauro: Et si non alium late iactaret odorem, Laurus erat.* Apud Theophrast. IV, 4, non δάφνης, sed ἀνδράχνης, librariorum incuria legitur. Solinus Plinium transcribit, cap. xlvi. Hard. — De unedone cf. lib. XV, cap. 28. Ed. P.

Pomum ipsum. Quod κίτριον Graecis dicitur, teste Galeno loco cit. *citreum malum* ipsi Plinio; nostris, *citron*. Hard. — Quod dixit Noster *pomum alias non mandi*, id accepit a Theophr. Hist. Plant. IV, 4; accepit et Athenaeus lib. III, p. 83: Καὶ μηδεὶς ὑμῶν θαυμαζέτω εἴ φησι μὴ ἐσθίεσθαι αὐτό. Ὁπότε γε καὶ μέχρι τῶν κατὰ τοὺς πάππους ἡμῶν χρόνων, οὐδεὶς ἤσθιεν· ἀλλ' ὥς τι μέγα κειμήλιον ἀπετίθεντο ἐν ταῖς κιβωτοῖς μετὰ τῶν ἱματίων. Plutarchus etiam tradit suis temporibus parum adhuc id fuisse usu receptum, additque plerosque seniorum, insolentes eius cibi, prorsus abstinuisse: πολλὰ γάρ, inquit, τῶν ἀγεύστων καὶ ἀβρώτων πρότερον, ἥδιστα νῦν γέγονεν. Et affert exempli loco, oenomeli, sicyopeponem, piper et hoc ipsum citrium malum. Ed. P. — Citrus bene describitur a Theophrasto; sed optime provenisse in Graecia haud videtur, quum fructus non haberentur edules, sed ob solam spiritus εὐοσμίαν in ore servarentur. Serebatur in vasis fictilibus perforatis, ut radicem agere tutius posset. Sprengel. — *Noxia.* Hoc est, ut recte Oppius apud Macr. Sat. II, 15, interiectum vesti tineas necat. Theophrastus et Athenaeus loc. supra cit. ἱμάτια ἄκοπα διατηρεῖ, *vestes servat illaesos*; Diosc. loc. cit. ἄβρωτα ✱ *ab erosionis vitio vindicat.* Hinc apud Naevium poëtam, teste Macrobio, *citrosa vestis.* Hard.

lium noxia. Arbor ipsa omnibus horis pomifera est, aliis cadentibus, aliis maturescentibus, aliis vero subnascentibus. Tentavere gentes transferre ad sese propter remedii praestantiam fictilibus in vasis, dato per cavernas radicibus spiramento: qualiter omnia transitura longius seri arctissime transferrique meminisse conveniet, ut semel quaeque dicantur. Sed nisi apud Medos, et in Perside, nasci noluit. Haec est autem, cuius grana Partorum proceres incoquere diximus esculentis, commendandi halitus gratia. Nec alia arbor laudatur in Medis.

VIII. Lanigeras Serum in mentione gentis eius narravimus. (IV.) Item Indiae arborum magnitudinem.

Arbor ipsa. Solinus, aliique modo citati. Hard.

Omnibus horis. Hoc est, quocumque anni tempore; Theophrastus: πᾶσαν ὥραν. Dioscorides; δι' ὅλου τοῦ ἔτους. Eleganter Palladius, lib. IV in Martio, tit. 10, cap. de citreo: *Asserit Gargilius Martialis*, inquit, *apud Assyrios pomis hanc arborem non carere; quod ego in Sardinia, et in territorio Neapolitano in fundis meis comperi, quibus solum et caelum tepidum est, et humor exundans: per gradus quosdam sibi semper poma succedere, quum maturis se acerba substituant; acerborum vero aetatem florentia consequantur, orbem quemdam continuae fecunditatis sibi ministrante natura.* Plinius *omnes horas* more graeco dixit: *nam* annalia tempora (inquit Cael. Aurelius lib. III, c. 8), *hoc est, ver, aestatem, autumnum atque hiemem, Graeci* horas *appellant.* Plinius ipse lib. IX, cap 54, genitalis anni *horam*, pro verna tempestate dixit. Hard.

Per cavernas. Per vasorum foramina. Breviter Theophrastus εἰς ὄστρακα διατετρημένα, *in vasis perforatis.* Hard.

Nisi apud Medos. Solinus loc. cit. At Palladii postmodum diligentia in Italia arbos ea convaluit, atque alio inde propagata. Conf. sup. not. 7. Hard.

Incoquere diximus. Haec a Theophrasto lib. IV, c. 4, mutuatus est Noster, et Athenaeus libro III, cap. 26. Virg. quoque Georg. II, vs. 134 et 135: *animas et olentia Medi Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.* Hard. — *Cuius grana*, etc. Margo Var. ex Dalecampio, *corticem*; consentiente Theophrast. loc. proxime laud. ubi vulgo legunt, τὸ ἔξωθεν, exteriorem scil. fructus partem, sive corticem: Plinius tamen de Parthis, lib. super. cap. 115: *sed sibi proceres medentur* grano *Assyrii mali, cuius est suavitas praecipua*, etc. Ed. P.

VIII. *Lanigeras Serum.... narravimus.* Libro VI, cap. 20. Hard. — De lanigeris Serum arboribus vide Exc. II ad finem hui. lib. Ed. P.

Item Indiae arborum magnitudinem. Vide lib. VII, cap. 2. Hard.

Vnam e peculiaribus Indiae Virgilius celebravit ebenum, nusquam alibi nasci professus. Herodotus eam Aethiopiae intelligi maluit, in tributi vicem regibus Persidis e materie eius centenas phalangas tertio quoque anno pensitasse Aethiopas, cum auro et ebore, prodendo. Non omittendum id quoque, vicenos dentes elephantorum grandes, quoniam ita significavit, Aethiopas eadem causa pendere solitos. Tanta 2
ebori auctoritas erat, urbis nostrae trecentesimo decimo anno: tunc enim auctor ille historiam eam con-

Vnam... Virgilius celebravit. Georg. II, 116 et 117: *Divisae arboribus patriae: sola India nigrum Fert ebenum.* Adde Solin. cap. LII. Hard. — *E peculiaribus*. Dalec. cod. *unamque peculiarius*. Ed. P. — *Ebenum*. Vide Excursum III ad finem hui. libri. Ed. P.

Herodotus, lib. III, s. Thalia, num. 97. Subscribit Dioscorides, lib. I, c. 129, ubi Aethiopicam nigramque ebenum in primis commendat: Ἔβενος κρατίστη καὶ Αἰθιοπικὴ καὶ μέλαινα. Lucanus quoque lib. X, vss. 117 et 118: *Ebenus Meroëtica vastos non operit postes*. Vbi *Mareotica* in libris vulgatis perperam legitur; nam idem poëta lib. X, vss. 303 et 304: *Ambitur nigris Meroë fecunda colonis, Laeta comis ebeni.* Sed ab iis propterea Virgilius non discedit, qui omnem Aethiopiae plagam Indiae nomine complectitur. Hard.

Centenos. Herodotus loc. cit. ducentas ait, διηκοσίας φάλαγγας ἐβένου, id est, fasces ebeni ducentos. De hac voce *phalangas* egimus lib. VII, cap. 57. Hard. — Paulo ante Dalec. cod. *tributi vice*. Ed. P.

Vicenos. Herodot. pariter loc. cit. ἐλέφαντος ὀδόντας μεγάλους εἴκοσι.

Eadem causa. Harduinum sequimur, quamquam Broter. e cod. Reg. et edit. princ. *ea de c.* legit. Ed. P.

Vrbis nostrae trecentesimo decimo anno. De tempore conditae ab Herodoto historiae dissentit a Plinio Lucianus in Herodoto; ab utroque Suidas et Eusebius in Chronic. Hard. — Plinium hoc loco erroris arguit vir doctrinae haud ignobilis, Le Vayer, cuius haec fere verba sunt: *Ionicam dialectum didicit Herodotus in insula Samo, historicosque libros ibidem conscripsit, multo ante quam in Italiam migraret. Et ita certe Suidas; cui libentius assentior quam Plinio, asseveranti videlicet historicum nostrum tum demum operi manum admovisse, quum in una ex civitatibus Magnae Graeciae, Thurii in Italia sponte exsularet, ut qui e nobilium numero, cum pluribus de patria servitute liberanda coniurasset. Plinium autem, dum alia aliorum scripto compilaret, cespitasse, humanum ut fert ingenium, et a vero prorsus deflexisse facile deprehendet, qui meminerit iam multis ante annis historias suas publice ludis Olympicis Herodotum recitasse, quod vel tironibus notum e Veterum testimonio Eusebiique in primis in Chronic.* Ed. P.

didit Thuriis in Italia. Quo magis mirum est, quod eidem credimus, qui Padum amnem vidisset, neminem ad id tempus Asiae Graeciaeque, aut sibi cognitum. Aethiopiae forma, ut diximus, nuper allata Neroni principi, raram arborem Meroën usque a Syene fine imperii, per DCCCXCVI M. passuum, nullamque aliam nisi palmarum generis esse docuit. Ideo fortassis in tributi auctoritate tertia res fuerit ebenus.

IX. Romae eam Magnus Pompeius in triumpho Mithridatico ostendit. Accendi Fabianus negat: uritur

Eidem credimus. Lib. III, sive Thalia num. 115: Τοῦτο μὲν γὰρ, ὁ Ἠριδανὸς αὐτὸ κατηγορέει τὸ οὔνομα, ὡς ἐστι ἑλληνικὸν, καὶ οὐ βαρβαρικόν· ὑπὸ ποιητέω δέ τινος ποιηθέν· τοῦτο δὲ, οὐδενὸς αὐτόπτεω γενομένου οὐ δύναμαι ἀκοῦσαι τοῦτο μελετῶν, ὅκως θάλασσά ἐστι τὰ ἐπέκεινα τῆς Εὐρώπης. Hard. — *Qui Padum amnem vidisset.* Cod. apud Laet. *non vidisset*; et idem mox *nemini*, non *neminem* legebat. Ed. P.

Aethiopiae forma. Quam nos graeco nomine geographicam, sive chorographicam delineationem vocamus: et historicam narrationem rerum in ea regione singularium. Hard. — Vt nunc vernacula lingua dicimus, *tableau géographique et statistique.* Ed. P.

Vt diximus. Lib. VI, cap. 35. H. — *Raram arborem ebenum Meroën usque a Syene fine imperii, per nongenta XCVI M. passuum nullamque aliam nisi*, etc. Sic editt. veteres: ego autem scribo: *raram arborem* (expuncto verbo *ebenum*, quod aeque ignorant Harduini codices) *a Syene fine imperii, per nongenta M pass. nullamque nisi palmarum generis*, etc. Et quod sequitur, sic emendo: *fortassis in tributis auctoritate tertia res fuerit ebenus*, hoc est, in tributis quae pensitabant Aethiopes regibus Persidis, tertius ebeno locus fuit. Salm. pag. 387.

Per DCCCXCVI M. pass. Sic manuscripti Reg. Colb. et Paris. Tamen lib. VI, cap. 35, spatium id ex ipso Neronis exploratorum relatu 873 M. pass. esse pronuntiavit. Hard.

Nullamque aliam nisi palmarum, etc. Nec fuit igitur e palmarum genere ebenus, neque ex eo verius quod apud nos pro ebeno venditur, sed *gaiaci* potius Indorum genus, quale Dalecampio describitur Histor. Plant. lib. II, capite 20. Hard. — Broterius ex edit. principe et cod. Chiffl. Salmasio praeeunte, *aliam* delevit. Ed. P.

In tributi... tertia res fuerit. Quoniam, ut dictum est, cum auro et ebore, Persicis regibus ebenum Aethiopes pensitarent. Hard. — Lib. ante Harduin. edit. *in tributorum auctoritate.* Ed. P.

IX. *Romae eam M. Pompeius... ostendit.* Solin. cap. LII. Hard. — *Eam* Dalec. cod. *etiam.* Ed. P.

Accendi Fabianus negat. Affirmat Dioscorid. I, 129: τεθεῖσα ἐπ' ἀνθράκων μετ' εὐωδίας καὶ δίχα καπνοῦ ἐκθυμιωμένη· ἡ δὲ πρόσφατος διὰ τὴν

tamen odore iucundo. Duo genera eius: rarum id, quod melius, arboreum, trunco enodi, materie nigri splendoris, ac vel sine arte protinus iucundi: alterum fruticosum cytisi modo, et tota India dispersum.

X. (v.) Est ibi et spina similis, sed deprehensa vel lucernis, igni protinus transiliente. Nunc eas exponam quas mirata est Alexandri Magni victoria, orbe eo patefacto.

XI. Ficus ibi exilia poma habet. Ipsa se semper se-

λιπαρίαν ἀνάπτεται, πυρὶ προσαχθεῖσα. Hard. — *Accendi ... negat; uritur tamen*, etc. Planus ex Dioscoridis loco sensus: Scilicet veterem ebenum prunis impositam, ignem quidem sentire, non vero accendi, id est, citra flammam amburi; quod in aliis quibusdam lignis fieri iampridem experientia nos docuit. Quid autem discriminis esset duas inter eas voces, *uri* et *accendi*, si novisset probe Poinsinet de Sivry, ad huius loci interpretationem graviter non offendisset. Ex notis MSS. Cl. Gerardi. Ed. P.

Duo genera eius. Haec pariter Theophrastus Histor. Plantarum lib. IV, cap. 5. Hard.

Trunco enodi. Et qui sit venarum pectiuumque expers, ac laevore similis cornui elaborato: μὴ ἔχουσα κτηδόνας, ἐμφερὴς κέρατι εἰργασμένῳ τῇ λειότητι, ait Diosc. l. cit. H.

Vel sine arte. Theophrast. sine *aetate*. Commendat eam in primis, quae quem habet colorem, eum non decursu temporis, οὐ θησαυριζομένη, sed statim sua natura capessit, ἀλλ' εὐθὺς τῇ φύσει. Hard.

Alterum fruticosum. Rectius id Plinius quam Theophrastus, qui de utroque ebeni genere pronuntiat, ἔστι δὲ τὸ δένδρον θαμνῶδες, ὥσπερ ὁ κύτισος. Fruticosum autem dicitur, quod multos habet a radice fruticantes ramos. Hard.

X. *Est ibi et spina*, etc. In Indis. Huius libri ac loci index, *Spina Indica*. Hanc similem ebeno, atque ad lucernarum lumen translucentem Plinius facit. H. — Τὸ *est* quod omittit Gronov. nec disiungendum a verbo superiore *dispersum* pronuntiat Broterius, hic nos e Chifflet. Harduino adstipulante, reposuimus. — De *Spina Indica* vid. Exc. III ad finem huius lib. Ed. P.

XI. *Ficus ibi exilia poma habet.* In cod. Chifflet. *eximia*; quum et pauca et exilia ficum eam ferre constet, ex Theophrasto quem Plinius hoc loco transcribit. Sic enim ille lib. IV, cap. 5: ὀλίγον δὲ θαυμαστῶς τὸν καρπόν, οὐχ ὅτι κατὰ τὸ τοῦ δένδρου μέγεθος· et paulo post: καρπὸν δὲ σφόδρα μικρόν, ἡλίκον ἐρέβινθος, pomum fert exiguum valde, ciceris magnitudine, ὅμοιον δὲ σύκῳ, similitudine fici. Hard. — *Ficus ibi*, etc. *Ficus religiosa* Linn. (*Dioec. triand.* gen. 2193, Pers. *Vrtic.* Juss.) Totum hunc locum Noster mutuatus est a Theophrasto, qui om-

rens, vastis diffunditur ramis: quorum imi adeo in terram curvantur, ut annuo spatio infigantur, novamque sibi propaginem faciant circa parentem in orbem, quodam opere topiario. Intra sepem eam aestivant pastores, opacam pariter et munitam vallo arboris, decora specie subter intuenti, proculve, fornicato ambitu. Superiores eiusdem rami in excelsum emicant, silvosa multitudine, vasto matris corpore, ut LX passus plerique orbe colligant, umbra vero bina stadia operiant. Foliorum latitudo peltae effigiem

nium diligentissime arborem descripsit: his fere similia ap. Strab. Geograph. lib. V: *Indio multas quidem admirabiles fert arbores, e quibus est, cuius romi ad terram propendent, foliis non minoribus clypeo. Onesicritus curiosius ea persequens, quae sunt in Musicana, terra Indiae australissima, refert arbores quasdam ingentes esse quarum rami, quum ad duodenos cubitos exereverint, reliquum incrementum pronum faciant, deflexi quousque terram contingant; deinde terram subeant ac radices agant, veluti traduces; mox rursus exeant in truncum, quo postquam aucti fuerint, eodem modo flectantur, et aliam propaginem efficiant, rursusque aliam, ut ab una arbore longum umbraculum fiat, tabernaculo multis columnis innitenti simile.* Ficum indicam licet obscuriori modo, item significasse videtur Curtius lib. IX, cap. 1: *Hinc Poro amneque (Hydaspe) superoto, ad interiora Indiae processit. Silvae erant prope in immensum spatium diffusae, proceris que et in eximiam altitudinem editis arboribus umbrosae: plerique rami, instar ingentium stipitum, flexi in humum, rursus, qua se curvaverant, erigebantur adeo* (scil. *ex nova radice*), *ut species esset non rami resurgentis, sed arboris ex sua radice generatae.* Vid. Curt. IX, 1, tom. II, pag. 277 et 278 edit. nostrae. Ed. P.

Ipso se semper serens, etc. Quae hoc capite continentur, totidem verbis exstant apud Theophrast. I, 12; maxime vero IV, 5. Hard. — Margo Varior. *pomo semper ferens vastis diffundit. ram. quorum pondere adeo*, etc. Ed. P.

Matris corpore. Stirpis, truncive. Sic Virg. Georg. II, 23: *Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum Deposuit sulcis; hic stirpes obruit*, etc. Hard.

Ut LX pass. plerique orbe colligant. Rami scilicet in orbem fusi. Ita MSS. omnes Reg. Colbert. etc. Credibilius id nimirum, quam quod Theophrast. ait loco cit. vel unius caudicis crassitudinem LX saepe, XL crebrius passus aequare: καὶ τὸ πάχος τοῦ στελέχους ἔνια πλειόνων ἢ ἑξήκοντα βημάτων, τὰ δὲ πολλὰ τετταράκοντα. Quanquam non sum nescius et pedem βῆμα significare: unde apud Hesych. βηματίζειν, τὸ τοῖς ποσὶ μετρεῖν. H.

Peltae effigiem. Et magnitudinem;

Amazonicae habet: hac causa fructum integens, crescere prohibet. Rarusque est, nec fabae magnitudinem excedens: sed per folia solibus coctus praedulci sapore, dignus miraculo arboris: gignitur circa Acesinem maxime amnem.

XII. (VI.) Maior alia: pomo et suavitate praecellentior, quo sapientes Indorum vivunt. Folium alas avium

Theophrastus loc. cit. τὸ δέ γε φύλλον οὐκ ἔλαττον ἔχει πέλτης, addit Plinius, Ἀμαζονικῆς. Pelta porro Thracum propria fuit; amazonica peculiarem formam habuit, qualem diximus III, 6; scutum id erat, lunae aequa portione divisae, sive iam semipleuae, ut aiunt, imaginem referens. Pelta, proprie clypeus, scutum umbone carens. Hesych. et Suidas: Πέλτη, ἀσπὶς ἴτυν οὐκ ἔχουσα. Hard.

Nec fabae magnitudinem excedens. Theophrast. loco supra laud. Καρπὸν δὲ σφόδρα μικρὸν, ἡλίκον ἐρέβινθος, fructum fert admodum exiguum, magnitudine *ciceris*; Plinius vero, *fabae*. Si vulgarem fabam intelligit, digna sane transformatio, ut ait Pintianus, quae inter Ovidianas reponatur. At graecae fabae magnitudine esse vult, quae, ut cicer, rotunda est, nec magna. I. Bod. a Stapel.

Circa Acesinem. Theophrastus περὶ τὸν Ἀκεσίνην, quo de amne dictum est VI, 23. H.

XII. *Maior alia*, etc. Quidam *musam* esse putant. Thevetus cap. XXXIII, arborem vocari ait, *pagovere*, fructum, *pacona*; Oviedus, *platanos*: utrumque nomen ad *polam* accedit. Aliam huic similem, et usus frequentissimi Thevetus ibid. scribit vocari *Hoyriri*; Oviedus *jajoma*. Dalec. — Haec rursus totidem verbis Theophrast. Histor. Plantar. lib. IV, cap. 5. H. — *Maior alia*, etc. Significari hoc loco *Musam Paradisiacam* (*Hexand. monogyn.* gen. 761, Pers. *Musae*. Juss.) testatur Cl. Sprengel, praeeuntibus Clusio, Dalecampio, Bodaen, quorum virorum auctoritati minime refragamur; negligentius hic Noster Theophrastum videtur exscripsisse, duasque diversas arbores ab auctore graeco delineatas confudisse (vid. not. 3 infr.). Arbor *tala*, cuius mentio fit ab Arriano de Reb Ind. non eadem esse videtur atque Plinii *pala*, et potius ad eam referenda quae *lanifera* ab aliis dicta, describitur Theophrast. IV, 9. Conf. Bod. a Stapel in Theophrast. IV, 4. Ed. P.

Sapientes Indorum. Gymnosophistae scilicet. H.

Alas avium imitatur. Theophrastus hanc arborem, cuius folium alas avium imitatur, ab ea qua sapientes Indorum vivunt, diversam facit. Verba scriptoris graeci sunt ista: Καὶ χρῶνται τροφῇ τῶν Ἰνδῶν οἱ σοφοὶ... ἕτερον δὲ οὗ τὸ φύλλον τὴν μὲν μορφὴν πρόμηκες, τοῖς τῶν στρουθῶν πτεροῖς ὅμοιον ἃ παρατίθενται παρὰ τὰ κράνη. Et Graecis quidem στρουθὸς, avis quaelibet dicitur: sed Attici τὴν στρουθὸν Struthiocamelum solent appellare, ut ex Hesychio liquet. Et sic accepisse Theophrastum apposita

imitatur, longitudine trium cubitorum, latitudine duum. Fructum cortice mittit, admirabilem succi dul-
1 cedine, ut uno quaternos satiet. Arbori nomen palae, pomo arienae. Plurima est in Sydracis expeditionum Alexandri termino. Est et alia similis huic, dulcior pomo, sed interaneorum valetudini infesta. Edixerat Alexander, ne quis agminis sui id pomum attingeret.

2 XIII. Genera arborum Macedones narravere, maiore ex parte sine nominibus. Est et terebintho si-

nota demonstrat, quum ait huius arboris folia galeis imponi. H.

Trium cubitorum. Theophrast. duorum tantum, μῆκος δὲ ὡς διπηχυαῖον. At videtur mutilus Theophrasti locus, ea loco Plinii integro supplendus. H.

Fructum cortice mittit. Ex ipso caulis cortice fructus enascitur. H. — Edit. ante Hard. *emittit*. Ed. P. — *Arbori nomen palae, pomo arienae*. Non habet haec nomina Theophrast. Arbori nomen esse *tala* ait Arrianus in Indic. p. 522. H. — An *arieua*? Certe in Indice huius libri ac loci, *ariana* legitur. Ed. P.

In Sydracis. Scribo *in Oxydracis*, ex Strabon. lib. XVI, et Stephano, et reliquis. Pint. — *Sydracis*. Ita lib. omnes; hos Syndracos Noster appellat VI, 25. H.

Est et alia. Ex Theophrasto iterum, Hist. Plant. lib. IV, c. 5. H. — *Dulcior pomo*. Fructu longo; contorto, non recto; in cibo suavi. Theophrast. loco cit. Hanc Tamarindum nostrum esse putant. Dal. — *Tamarindus indica* Linn. (*Monadelph. triand.* gen. 1581, Pers. *Leguminos.* Juss.) Ed. P.

Interaneorum valetudini, etc. Ventris et intestinorum: ἐν τῇ κοιλίᾳ δηγμὸν ποιεῖ, καὶ δυσεντερίαν, inquit Theophrastus, *morsus in alvo facit, et dysenteriam*. Haud frustra sunt qui tamarindorum arborem hanc esse augurantur: nam et huius dactyli alvum cient, teste Matthiolo, in lib. I Dioscorid. pag. 220. H.

Interaneorum valetudini infesta. Censeo scripsisse Plinium *valetudine infesto*, hoc est, morbo, ut passim ea voce optimi quique utuntur. Infestum est id pomum eo, quod interaneorum valetudinem, vel dolores gignat. Gron. — Sic lib. omnes, non *infesto*, ut vult Gron. Eodem pomo dulcis arbor, eodem infesta valetudini. Hard.

Alexander edixerat ne quis agminis, etc. Theophrastus pariter loco citato. Hard.

XIII. *Genera arborum Macedones narravere*, etc. Conf. Theophr. lib. IV, cap. 5. H.

Est et terebintho similis, etc. Arborem hanc pistaciam nostram esse volunt. Dal. — *Pistacia terebinthus* Linn. (*Dioec. pentand.* gen. 2212, Pers. *Terebinthac.* Juss.) Habitat in Europa australi, Barbaria, India. Ed. P. — *Minore*. Veteres apud Dalecamp. *sed minor*; mox *magnitudine* in uno

milis caetera, pomo amygdalis, minore tantum magnitudine, praecipuae suavitatis. In Bactris utique hanc aliqui terebinthum esse proprii generis potius, quam similem ei, putaverunt. Sed unde vestes lineas faciunt, foliis moro similis, calyce pomi, cynorrhodo.

cod. deest. Ed. P. — *In Bactris utique*. Haec verba, ni fallor, ad praecedentia pertinent. Theophrastus IV, 5: *Ferunt et terebinthum haberi, ut alii similem terebintho, cui folia et rami, et reliqua omnia terebintho similia, fructus autem diversus: similis enim amygdalis. Nam et in Bactris terebinthum hanc esse, ferreque nucee amygdalarum magnitudine: quoniam non magnae sint, sed visu similes, et suavitate amygdalis praestantiores.* Ex quibus colligitur, verba quae statim ante praecedunt, aliter legenda esse. Scribendum est enim: *Pomo amygdalae magnitudine;* ut superfluant duae illae voces, *minore tantum:* nisi quis velit erroris notam Plinio inurere, qui verba illa Theophr. *quoniam magnae non sint*, male verterit: *minore tantum magnitudine*. Nam graecus scriptor non minora amygdala, sed pari cum amygdala magnitudine, poma ferri ab ea arbore prodit. Pint. — *In Baetris utique*, etc. Liber vet. exhibet uno tenore: *suavitatis in Bactris utique*. Dal.

Sed unde, etc. Genus hoc arboris alterum, unde vestes conficiunt, ἐξ οὗ τὰ ἱμάτια ποιοῦσιν, inquit Theophrast. *Lineas* Plinius posuit: sic enim libri omnes: unde hoc lini genus esse quoddam intelligas, quod ut subiungit idem statim, seritur in campis. H. — *Foliis moro similis*. Indos veste linea vestitos quondam fuisse Arrianus in lib. de Indic. Reb. docet: Εσθῆτι δὲ Ἰνδοὶ λινέῃ χρῶνται, καθάπερ λέγει Νέαρχος, λίνου τοῦ ἀπὸ τῶν δενδρέων, ὑπὲρ ὅτου μοι ἤδη λέλεκται· τὸ δὲ λίνον τοῦτο ἢ λαμπρότερον τὴν χροιήν ἐστι ἄλλου λίνου παντός· ἢ μέλανες αὐτοὶ ἐόντες, λαμπρότερον τὸ λίνον φαίνεσθαι ποιέουσι. Supra arborem descripsit quae lanam fert, et quae a Theophr. IV, 9, describitur. An igitur planta ex qua linum et lana eadem? Ita certe ex loco Arriani nonnulli colligunt. De utraque tamen Theophrastus tanquam diversa egit. Caeterum vereor Theophrastum (quem Plinius ibi fere ad verbum transcribit) deceptum, arboremque moro similem morum ipsam esse, nec esse linum, sed sericum, quod ex hac colligunt arbore. Sericum autem in moro generatur bombycum beneficio, qui foliis mori vescuntur. Bod. a Stapel. — De gossypio et serico vid. quae dicenda sunt Excurs. II ad calcem huius lib. Ed. P.

Cal. pomi cynorrhodo. Publica ante Hermol. lectio ed. lib. erat: *calyce bombycinorrhodo*. Pint. — Calyx est folliculus, quo dehiscente, in sua folia primum se flores pandunt, ut in rosis: mox pomum fructusve emergit. Theophrast. folium moro simile pariter esse tradit, totam stirpem cynorrhodo: τὸ μὲν φύλλον ὅμοιον τῇ συκαμίνῳ· τὸ καὶ ὅλον φυτὸν (rectius Plinium legisse arbitror, τὸ μῆλον κύτινον) τοῖς κυνορόδοις ὅμοιον. H.

Serunt eam in campis, nec est gratior villarum prospectus.

XIV. Oliva Indiae sterilis, praeterquam oleastri fructu. (VII.) Passim vero quae piper gignunt, iuniperis nostris similes: quamquam in fronte Caucasi solibus opposita gigni tantum eas aliqui tradidere. Semina a iunipero distant parvulis siliquis, quales in faseolis videmus. Hae, priusquam dehiscant, decerptae, tostaeque sole, faciunt quod vocatur piper longum: paulatim vero dehiscentes maturitate, ostendunt candidum piper: quod deinde tostum solibus, colore rugisque mutatur. Verum et iis sua iniuria est,

Villarum prospectus. Sic emendavimus ex Reg. 1, 2, et Paris. codicum auctoritate. Prius *ullarum* legebatur; Pintianus *vinearum* malebat. Villam pro vinea diminute dictum a Plinio suspicamur, quod ita exigere Theophrasti locus videtur. Sic enim ille, Hist. Plant. IV, cap. 5: Φυτεύουσι δὲ ἐν τοῖς πεδίοις αὐτὸ κατ' ὄρχους· διὸ καὶ πόῤῥωθεν ἀφορῶσιν ἄμπελοι φαίνονται. Seruntur in campis ordinatim: quamobrem eminus cernentibus vineae esse existimantur. H.

XIV. *P. vero quae p. gignunt*, etc. Plinium transcribit Solinus cap. LII. H. — *Quamquam in fronte Caucasi*, etc. Eorum porro opinio, qui tradidere piper in ea parte Caucasi quae solibus opposita est, tantum gigni, prorsus hodie falsa deprehenditur. SALM. — De piperibus, zingiberi, et de planta ea, quae Plinio piper italicum fuit, Dalecampio autem *Ison nigrum*, descriptum ab eo in Hist. plantarum, vide Exc. IV ad calcem huius libri. ED. P.

Hae, priusquam dehiscant, etc. Siliquae nimirum, quibus piper continetur. Fuit haec Veterum opinio, piper ante maturitatem collectum, candidum esse: idem maturitate nigrescere. Ita non Plinius modo, eiusque transcriptor Solinus loc. cit. sed et Diosc. lib. II, cap. 189; auctor libri de Simpl. medic. ad Patern. inter opera Galeni tom. XIII, pag. 997: Galenus ipse lib. VIII, Simplicium medic. pag. 217, aliique. E recentioribus contra Clusius, Arom. lib. I, c. 22, p. 182, et alii bene multi, quibus Salmasius favet, Nott. in Solin. p. 1026, ubi Clusium transcribit, diversas albi ac nigri piperis plantas esse censuerunt, uti vitis albae ac nigrae. Utrique Saracenus in notis ad Diosc. experientiaque ipsa adversatur: constat enim piper album, quod ad nos convehitur, ipsum piper nigrum esse, cortice suo nigro rugosoque spoliatum: quo cortice nudatur tum, quum soli obiectum torretur. Longum vero piper a rotundo diversum in Bengala nasci, auctor est idem Clusius loc. cit. a quo recte pingitur, quale nos vidimus. H.

Maturitate. Vet. apud Dalec. cod. *per maturitatem*; et paulo post: *car-*

atque caeli intemperie carbunculantur: fiuntque semina cassa et inania, quod vocant brechma, sic Indorum lingua significante abortum. Hoc ex omni genere asperrimum est, levissimumque, et pallidum. Gratius nigrum: lenius utroque candidum. Non est huius arboris radix, ut aliqui existimavere, quod vocant zimpiberi, alii vero zingiberi, quanquam sapore simile. Id enim in Arabia atque Troglodytica in villis nascitur, parvae herbae, radice candida. Celeriter ea cariem sentit, quamvis in tanta amaritudine. 3
Pretium eius in libras, vi. Piper longum facillime

bunculant, fiuntque semine cassa. Ed. Par.

Fiuntque semina cassa. Diosc. loc. cit. ἄτροφον κενόν, καὶ κοῦφον, nutrimento defectum, cassum, seu inane ac leve. H.

Brechma. In Indice huius libri, *brecma.* In MSS. *brioma.* Diosc. loc. cit. ὃ καλεῖται Βράσμα. H. — Vet. apud Dalec. *brioma.* Dalec. Elzev. Gronov. *brechmasin.* Mox *sic*, in uno ex Dalec. codd. deest. Ed. P.

Significante abortum. MSS. Reg. Lang. et edit. princeps, *significante mortuum.* Brot.

Gratius nigrum. Suavius, ori iucundius, et magis aromaticum: ἥδιον εὐστομώτερον, καὶ μᾶλλον ἀρωματίζον. Dioscor. loc. cit. H.

Lenius utroque candidum. Subintellige, *piper.* Ita Reg. 2. At in Reg. 1, *levius.* In Chifll. *lentius.* Vt ut est, imbecillius ac minus efficax noluit dicere ἀσθενέστερον, ut Diosc. lib. II, p. 189; sed minus acre, mitius, benignius; quale nos quoque gustu experti sumus. H.

Non est huius arboris radix, etc. Sic Dioscor. lib. II, cap. 189, de pipere, Ἡ δὲ ῥίζα αὐτοῦ οὐκ ἔστι ζιγγίβερ, καθάπερ ἔνιοι ὑπέλαβον. — *Vt aliqui existimavere.* Quos inter Dioscorides Alexandrinus fuit, aliique, quos errasse Galenus recte admonet tom. II, in explic. vocum Hippocr. pag. 92. Hard.

Quod. Cod. Dalec. *quam.* Ed. P.

Zingiberi. Et Galeno, Γιγγίβερι lib. VI, de Facultat. simp. med. cap. 175. Nostris, *gingembre.* H. — Vide Exc. IV ad calc. huius libri. Ed. P.

Id enim... nascitur, etc. Haec pariter Dioscor. lib. II, cap. 190; Oribas. lib. XI, pag. 196, et auctor libri de simpl. Medic. ad Patern. inter opera Galeni tom. XIII, pag. 999. Scimus et ex Americanis insulis ad nos advehi. H.

Amaritudine. Hoc est, acrimonia. Sic voces illas, *acre, asperum, acerbum, amarum*, Plinius saepe permutat. H. — Recte Harduinus; nec est quod Dalecampio assentiamur, qui paulo supra, de pipere pallido, *acerrimum* non *asperrimum*, contra omnium codd. fidem, legebat. Ed. P.

Pretium eius in libras, V I. Hoc est, sex denariis librae singulae zingiberis permutantur. H. — Ita MSS. et editi omnes libri; sed certe vel ex-

adulteratur Alexandrino sinapi. Emitur in libras, x, xv. Album, x, vii; nigrum, x, iv. Vsum eius adeo placuisse mirum est. In aliis quippe suavitas cepit, in aliis species invitavit: huic nec pomi, nec baccae commendatio est aliqua: sola placere amaritudine, et hanc in Indos peti. Quis illa primus experiri cibis voluit? aut cui in appetenda aviditate esurire non fuit
4 satis? Vtrumque silvestre gentibus suis est, et tamen pondere emitur, ut aurum, vel argentum. Piperis arborem iam et Italia habet, maiorem myrto, nec absimilem. Amaritudo grano eadem, quae piperi mu-

cidit, vel corrupta denarii nota. Itaque lege, *in libras X. VI.* Ni forte legendum, *in libras X. I.* Zingiberi, *le gingembre*, est et fuit semper pipere vilius. Mox piper nigrum aestimatur tantum x. iv, id est, denariis quatuor. Brot. — Denarius autem ratione temporis habita quo Noster scribebat, efficit gallicae monetae asses quatuordecim, sive, ut nunc dicimus, 70 centesimas. Denarii quatuor, sunt 2 fr 83 cent. Sex denarii, 4 fr. 24 cent. Ed. P.

Piper longum, etc. Auctor libri mox citati inter Galeni opera, pag 997: *Adulteratur*, inquit, *longum piper, sinapi et gummi formatis in speciem piperis longi*, etc. Et pag. 1001: *Est autem efficacissimum sinapi Alexandrinum*, etc. Vide etiam Galenum lib. de Theriac. ad Pison. c. 12. H.

In libras, X, XV. Hoc est, denariis xv, qui gallicae monetae, sunt 10 fr. 60 c. Sic album denarii vii, seu 4 fr. 95 c. Nigrum denique denar. iv, seu 2 fr. 83 c. Itaque, Harduinus ait, longum albo, album nigro, fere dimidio carius aestimatum. Ed P.

Placere. Tolet. cod. *placuere*. Mox Chiffl. et ex Dalec. unus *ille primus*; et paulo post *explenda*, pro *appetenda*. Ed. P.

Esurire. Sic omnes lib. ante Harduinum, apud quem non ita bene legitur *esurie*, mera forsan operarum incuria, quum vir doct. nullam auctoritatem adducat. Nos codicum fidem secuti, pristinam lectionem revocare cum Broterio, nulli dubitavimus. — *Satis*. Lib. quid. apud Dalec. *satius*. Ed. P.

Vtrumque. Tria piperis genera indicata sunt, non duo, longum, album, nigrum: non est igitur locus verbo illi *utrumque*, quare *utcumque* lego, non *utrumque*. Dalec. — *Vtrumque*. Piper et zingiberi. H.

Piperis arborem... Italia habet. Credo Italici piperis arbusculam esse, quam adhuc officinae et olitores piper vocant, quidam lson nigrum, descriptum in Historia nostra plantarum. Dalec. — Italici piperis arbores non unius tantum generis vidisse se Matthiolus testatur in lib. II Dioscor. p. 578. H. — De pipere hoc Italico vid. Excurs. IV ad calcem huius libri. Ed. P.

Piperi musteo. Recentissime lecto,

steo creditur esse. Deest tota illa maturitas, ideoque et rugarum colorisque similitudo. Adulteratur iuniperi baccis mire vim trahentibus. In pondere quidem multis modis.

XV. Est etiamnum in India piperis grani simile, quod vocatur garyophyllon, grandius fragiliusque. Tradunt in Indico luco id gigni. Advehitur odoris gratia. Fert et in spinis piperis similitudinem, prae-

decerptoque ex arbore, νεοδρέπτῳ. Hard.

Vim trahentibus. Hoc est, excipientibus, concipientibus. Sic infra Noster cap. 27: *celeriter situm trahens*, id est, contrahens; et XIV, 27: *Vinum odorem trahit.* Plura reperies in Indice. Ed. P.

XV. *Est etiamnum in India... garyophyllon.* Hoc quidam esse putant Comarum Theophrast. memoratum lib. IX, cap. 7. Dal. — Caryophylli nostri, quibus utimur ex Indicis Moluccarum commerciis ad conditura, diversi omnino sunt ab hoc aromate quod Plinius eo nomine agnoscit. Nam neque ii grana sunt, neque ulla in re piperi similes, praeter colorem. Fortasse potius *cubebe* sit hoc Plinii granum, ut recte coniici a Scaligero puto, Exerc. 147, in Cardan. p. 496, et Exerc. 148, p. 499. H. — Garyophyllon, seu caryophyllum, nos dicimus *le giroflier.* At eius fructus valde dissimilis est fructui piperis. Inde videtur caryophyllon Plinii esse cubebas, *les cubebes*, quae in insula Borbonia dicuntur *le poivre à queue.* Brot. — *Piper cubeba* Linn. (*Diand. trig.* gen. 74, Pers. *Urtic.* Juss) Conf. etiam de garyophyllo Bod. a Stapel not. in Theophr, IX, 5, pag. 992 seqq. ubi fusius de eo disserit. Ed. P.

Fert et in spinis piperis similitudinem, etc. Hallucinatur Plinius. Haec est lycii descriptio in Cappadocia, Lycia, et ut ait, in Pelio nascentis. Indica spina lycii, quam lonchitin vocant, ramos rectos mittit, tricubitales maioresve, rubro crassiores, a radice multos: folia oleae; fructus cortex rubet. Diosc. qui de Aromatibus Indicis scripsit, narrat lycium ab Indis vocari *cate*; fieri e ramis arboris *hacchic*, minutim concisis, elixis, contusis, cum farina, Nachani succo mixto, et in pastillos, tabellasve formato. Arborem esse magnitudine fraxini, folio minuto, ericae, vel tamaricis, semper virente, multis spinis horridam: florere, sed fructum non ferre: lignum durum et densum ubivis incorruptum manere. Dal. — *Fert*, etc. — Plinius hic lycium Indicum describit, nec ab eo diversum quod a Dioscoride proponitur lib. I, c. 132, ut Dalecampio visum: nam Indicum quoque illud est, etsi in Cappadocia Lyciaque pariter gignitur. Ait esse arborem spinosam, fructu piperis instar nigro, amaro, denso, levi: foliis buxi similibus, densisque, ramis trium cubitorum, aut paulo longioribus: cortice pallido: radicibus numerosis, latis, lignosis Quae omnino cum Pliniana descriptione congruunt. H. — *In spinis.* Sic Hard.

cipua amaritudine, foliis parvis densisque, cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido, radice lata lignosaque, buxei coloris. Hac in aqua cum semine excepta in aereo vase medicamentum fit, quod vocatur Lycion. Ea spina et in Pelio monte nascitur, adulteratque medicamentum. Item asphodeli radix, aut fel bubulum, aut absinthium, vel rhus, vel amurca. Lycion aptissimum medicinae, quod est spumosum. Indi in utribus camelorum, aut rhinocerotum id mittunt. Spinam ipsam in Graecia quidam pyxacanthum Chironium vocant.

MSS. Dalec et Elzev. *et spina*. Gronov. *et in spina*. — De lycio vid. Excursum V ad calcem huius libri. Ed. Par.

Cypri modo. De Cypro dicemus cap. 52. H. — Dioscor. *buxi modo*, non cypri: τὰ φύλλα πύξῳ ὅμοια. Ed. P.

Hac in aqua cum semine excepta, etc. Radice nimirum expressa cum semine. Sic Oribasius lib. XI, pag. 205: *Succus ex lycio exprimitur tusis una cum frutice radicibus*, etc. Vnde apparet scripsisse Dioscoridem lib. I, c. 132, non uti hodie legitur, χυλίζεται ἐκ τῶν φύλλων, sed ἐκ τῶν ῥιζῶν, quod Plinius ipse confirmat lib. XXIV, cap. 77: *Coquuntur in aqua tusi rami, radicesque*, etc. Idem Oribasius paulo post, ex semine quoque expresso, et in sole siccato, confici succum tradit. H. — *Hac*, etc. Libri omnes ante Harduinum editi *haec*. Ed. P.

Ea spina et in Pelio nascitur. Eiusdem quidem nominis, sed generis omnino disparis, perinde tamen ignoti: ex quo vilius medicamentum fiebat, quod adulterinum vocabant lycium. H.

Fel bubulum. Inter coquendum lycium admixto felle bubulo, vel absinthii succo, vel amurca, inquit Discor. loc. cit. H.

Vel rhus. Prius in libris editis, *vel thus*, legebatur. At MSS. Reg. Colb. Chiffl. Paris. *vel rhus*: quod Pliniane menti sane congruentius est: nam lib. XXIV, cap. 77, ubi haec eadem fere de lycio repetuntur: *Adulteratur*, inquit, *amaris succis, etiam amurca*, ac *felle bubulo*. At inter succos amaros nemo sane thus censuerit. Ex rhoe vero succum elici, qui lycii similitudinem ac vim referat, auctor est Diosc. lib. I, p. 147. H.

Spumosum. Quod igni accensum, dum restinguitur, rubentem spumam mittit, inquit Diosc. loc. cit. et post eum Oribasius lib. XI, pag. 205; Plinius ipse lib. XXIV, 77, de lycio: *Spuma eius ac flos quidam oculorum medicamentis additur*. Vide quae ibi dicturi sumus. Hard.

Pyxacanthum Chironium. Scribe feminina terminatione, *pyxacantham chironiam*. Dioscorides praeallegato loco: *Lycion quod pyxacantham aliqui vocant, spinosa arbor est*, et Plinius XXIV, 77: *Lycion praestantius*

XVI. Et macir ex India advehitur, cortex rubens radicis magnae, nomine arboris suae: qualis sit ea, incompertum habeo. Corticis melle decocti usus in medicina ad dysentericos praecipuus habetur.

XVII. Saccharon et Arabia fert, sed laudatius In- 1

e spina fieri tradunt, quam et pyxacantham Chironiam vocant. (Nos *pyxacanthon* ibi scripsimus, ut in omnib. lib. legitur.) PINT. — Πυξάκανθαν Diosc. quia spina est buxi folio. H. —*Chironium Chironiam* Vet. apud Dalec. qui hanc vocem supervacuam hoc loco arbitrabatur. Ed. P.

XVI. *Et macir ex India*, etc. Dioscor. lib. I, cap. 120, Oribas. loc. supra cit. Galen. lib. VIII de Fac. simpl. med. pag. 205: Μάκιρ φλοιός ἐστιν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς κομιζόμενος, etc. Sic et Aëtius, tum in cod. nostro graeco, tum in edit. lat. lib. I, de Re Medic. pag. 23. H. — Propon. Dalecam. *ex Arabia*, auctoremque adducit Dioscoridem; verumtamen in Diosc. legitur: ἐκ τῆς βαρβάρου, quibus verbis unum id significat, nempe τὸ Μάκιρ e peregrina terra advehi, quanquam hic insulam Gangetis fluvii, nomine *Barbariam*, Saracenus Strabonis auctoritate fretus, innui existimat. Ed. P.

Corticis melle. Hoc est cum melle; ita Galen. et Aetius quoque loc. cit. Ab ea vi nomen arbori a Lusitanis inditum refert. Acosta lib. Arom. c. 12: *arbore de las Camanis*, hoc est, arbor dysenteriae: a Brachmanis medicis, *macre*. In provincia Malabarica et Cocini regno nasci, ibique visam a se idem testatur. H. — De macere vid. Excursum VI ad calcem huiusce libri. Ed. P.

XVII. *Saccharon.* Dioscoridis apud quem haec totidem verbis exstant lib. II, 104, Pliniique σάκχαρον, ros ille matutinus fuit, quem apes mellis fingendi gratia colligunt; quare in arundinibus collectum Plinio dicitur: non, uti saccharum nostrum ex iisdem expressum, ac deinde coctum, coactumque in pyramidales formas. Num ros caeli ipse foret, num arundinis ipsius humor dulcis, Seneca subdubitat, epist. 85. Ipsum rorem esse, quem sol in arundinibus cogat, ad similitudinem salis, mellisque dulcedinem, affirmant Galenus, de Fac. simp. med. lib. VII, p. 207; Oribas. lib. XI, fol. 205, ubi Marcoron vocat; Alex. Aphrod. in Problem. et Isidor. Orig. XX, 2. Ex iisdem arundinibus, quibus et nostrum excipitur, senio confectis, lacrymae seu gummi modo effluere, ac concrescere, unus credidit Saracenus in notis ad Diosc. H. — *Saccharon et Arabia fert*, etc. Diosc. lib. II, cap. 104: Καλεῖται δέ τι καὶ σάκχαρον εἶδος ὂν μέλιτος ἐν Ἰνδίᾳ πεπηγότος, καὶ τῇ εὐδαίμονι Ἀραβίᾳ, εὑρισκόμενον ἐπὶ τῶν καλάμων τῇ συστάσει ἁλσί. Nearchus apud Strabonem lib. XV: Εἴρηκε δὲ καὶ περὶ τῶν καλάμων ὅτι ποιοῦσι μέλι, μελισσῶν μὴ οὐσῶν. Hisce e testimoniis cl. Sprengel, Bodaeo aliisque praeeuntibus, nihil aliud esse saccharum Veterum pronuntiavit quam *Bambon arundinaceam* (*Hex. monog.* Pers. gen. 871. *Bambusam arundinaceam*, Willd. *Gramin.* Juss.) Sed ipsa viri verba exscribere satius fuerit: *Liquet inde, quantopere differat*

dia: est autem mel in arundinibus collectum, gummium modo candidum, dentibus fragile, amplissimum nucis avellanae magnitudine, ad medicinae tantum usum.

XVIII. Contermina Indis gens Ariana appellatur,

saccharum Veterum a nostro. Id sensit primus fere Manardus, contradicentibus Matthiolo, Mundella aliisque. Bene illustravit hanc rem Salmasius, Homon. hyl. iatr. pag. 109. Garcias autem, Hist. Arom. I, 12, primus fere docuit bambusam revera mellis concreti speciem per genicula transsudare, quae saccharum verum Veterum fuerit. Confer. Christ. a Costa, Hist. Arom. 6. Nostri sacchari, e conquassatis sacchari *culmis expressi, vestigium primum invenisse mihi videor in Mosis Chorenensis geograph. Armen. p. 364, qui ad Gondisaporam, Euphrati adiacentem, optimum coli saccharum affirmat. Quum is scriptor saeculo quinto medio vixerit, ante haec tempora solo melle illo bambusae concreto utebantur. Saraceni id ab Euphrate demum Cyprum et Graeciam transportarunt (Bongars. gesta Dei per Francos II, 270.) Conf. de melle bambusae Phil. Russel* in Phil. Transact. *LXXX*, 273. Conf. etiam Bod. a Stapel. not. in Theophr. IV, 12, ubi de hac re fusissime disserit. Ed. P.

Est autem mel arundinibus collectum. Non dixit, *ex arundinibus*. Aliud tamen sacchari genus fuit, apud Antiquos, ex ipsis arundinum radicibus expressum, ut ait Solinus, LII; et Lucanus III, vers. 237: *Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos.* Et Isidor. Orig. XVII, 7: *In Indicis*, inquit, *nasci arundines calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum succum bibunt.* Vnde et Varro ait: *Indica non magna nimis arbore crescit arundo: Illius e lentis premitur radicibus humor, Dulcia cui nequeunt succo concedere mella.* Sed et sacchari genus istud a nostro dispar est ac diversum: arundines quoque ipsae forte dissimiles: quanquam et sacchari nostri feraces apud Indos sunt plurimae: aut si sunt eaedem, diversus humoris eliciendi modus. Exprimebatur olim ab Indis ipsis ad potum dumtaxat: a nostris hodie coquitur, densaturque in saccharum. Ac nihil est quidem unde plus iam voluptatis et deliciarum gulae accedat. Solvitur in embammatis, cogitur in orbiculos, digeritur in panes, pinsitur in placentas, tornatur in crustula, fingitur in castella, in aviculas et in omnium rerum simulacra, coquitur, aspergitur, duratur, incrustatur. H.

XVIII. *Gens Ariana.... cuius spina*, etc. Simile quiddam de Ariana spina recitat Theophrast. Hist. Plant. IV, 5, sed codice ibi valde mendoso. H. — *Spina lacrymarum.* Dalec. *lacryma*; mox apud eumdem Vet. et Chifflet. *myrrhae simili.* Ed. P. — *Spina lacrymarum pretiosa.* Theophrast. lib. IV, cap. 5: Ἐν δὲ τῇ Ἀρίᾳ χώρᾳ καλουμένῃ ἄκανθά ἐστιν, ἐφ' ἧς γίνεται δάκρυον ὅμοιον τῇ Ἰλλυρίᾳ καὶ τῇ ὄψει, καὶ τῇ ὀσμῇ· ταῦτο δὲ ὅταν ἐπιλάμψῃ ὁ ἥλιος, καταῤῥεῖ. Haec corrupta; quae sit Illyrica spina ignoro. Plinius ibi legit σμύρνῃ, myrrhae; an apud Theophrastum scribendum τῇ Γαβιραίᾳ σμύρνῃ, vel sine epitheto τῇ σμύρνῃ; donec plantam

cuius spina lacrymarum pretiosa, myrrhae similis, accessu propter aculeos anxio. Ibi et frutex pestilens raphani, folio lauri, odore equos invitante, qui paene equitatu orbavit Alexandrum primo introitu: quod et in Gedrosis accidit. Item laurino folio et ibi spina

videro, haereo. Caeterum saepius dubitavi an haec ἄκανθος non sit qua adulterari tradunt Veteres ebenum, sed certi quid in hac brevitate statuere nequeo. Haec Bodaeus. Spinam illam Sprengelius, Hist. rei herb. t. I, pag. 206, nihil aliud quam *Mimosam latronum* (*Monadelph. polyand.* gen. 1655, Pers. *Legumin.* Juss.) pronuntiat; et est tamen quod rem adhuc in ancipiti relictam putemus. Arianam enim spinam Plinii, qui Theophrastum hic transcripsit, ad *Acaciam catechu* referendam indicat (ibid pag. 107); quod si verum esset, deberet sibi semper constare vir eruditissimus, qui *Acaciam catechu* eamdem esse cum τῷ λυκίῳ Dioscoridis affirmat (ibid. pag. 191), quamquam τὸ λύκιον iam Lycium Europaeum esse contendit (ibid. p. 162). Nos in tanta rerum obscuritate coecutire fas ducimus; viderint peritiores. Ed. P.

Accessu propter aculeos anxio. Infesto, molesto, difficili. Hard.

Raphani. Subintellige magnitudine, ex Theophrast. loc. citato, ubi his similia: Ἄλλο δέ ὕλημα, μέγεθος μὲν ἡλίκον ῥάφανος· τὸ καὶ φύλλον ὅμοιον δάφνῃ, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῇ μορφῇ. Cur raphanum, non brassicam, ῥάφανον verterit, alibi dicturi sumus, ubi de brassica et raphano agemus. Hard. — Plinius raphanum et brassicam saepius confudit, quippe quod ignoraret antiquis Graecis ῥάφανον, *brassicam* significare, recentioribus et medii aevi, *raphanum*. Bod. — *Quod et in Gedrosis accidit.* Theophrast. loco laud. Ἐν δὲ τῇ Γεδρωσίᾳ χώρᾳ πεφυκέναι φασίν, ἓν μὲν ὅμοιον τῇ δάφνῃ φύλλον ἔχον, οὗ τὰ ὑποζύγια καὶ ὁτιοῦν εἰ φάγοι, μικρὸν ἐπίσχοντα διεφθείρετο, παραπλησίως διατιθέμενα καὶ σπώμενα ὁμοίως τοῖς ἐπιλήπτοις. Huius plantae meminit quoque Strabo lib. XV: Ἦν δέ τι ὅμοιον τῇ δάφνῃ φυτόν, οὗ τὸ γευσάμενον τῶν ὑποζυγίων ἀπέθνησκε μετ' ἐπιληψίας καὶ ἀφροῦ. De hoc frutice nihil certi comperimus. Ed. P. — Ne id intelligas de raphano, *le raifort*, sed de brassica, *le chou*: quae plerumque misere confudit Plinius. Brot. — Vid. quod supra dictum est. Ed. P.

Equitatu orbavit. Quod praesentis noxae venenum id foret: τοῦτο δὲ εἴ τις φάγοι, ἐναποθνήσκει. Theophrast. ibid. Hard.

Laurino folio. In antiquissimis MSS. et probatae fidei, Reg. 1, 2; Paris. etc. *item lario folio*. Si Theophrastum audimus, *item nullo folio* scribendum fuit: sic enim ille Hist. Plant. IV, 5: Ἑτέραν καὶ ἄκανθάν τινα εἶναι· ταύτην φύλλον μὲν οὐδὲν ἔχειν· πεφυκέναι δὲ ἐκ μιᾶς ῥίζης.... ὀπὸν ἐκρεῖν πολὺν ὃς ἀποτυφλοῖ τὰ ἄλλα ζῷα πάντα. *Aliam autem esse spinam, folio nullo, radice singulari... succum ex ea multum effluere, qui caecitatem reliquis animalibus inferat*, etc. H. — Hanc paulo aliter describit Strabo, loc. sup. laud. Ἄκανθα δὲ τοὺς καρποὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἐστρωμένη (al. κα-

tradita est, cuius liquor aspersus oculis, caecitatem inferret omnibus animalibus. Necnon et herba praecipui odoris referta minutis serpentibus, quarum ictu protinus moriendum esset. Onesicritus tradit in Hyrcaniae convallibus ficis similes esse arbores, quae vocentur occhi, ex quibus defluat mel horis matutinis duabus.

XIX. (IX.) Vicina est Bactriana, in qua bdellium nominatissimum. Arbor nigra est maguitudine oleae,

χυμένη), καθάπερ οἱ σίκυοι, πλήρης ἦν ὀποῦ· τούτου δὲ ῥανίδες ἐς ὀφθαλμὸν ἐμπεσοῦσαι, πᾶν ἀπετύφλουν ζῶον. Fructum bumi iacere, et cucumeri similem esse, tacet Theophrast. Hic vero duas plantas confudisse Plinium recte Bodaeus animadvertit; unam folia lauri, quam epilepticum morbum facere tradit Theophrastus; et spinam sine foliis, cuius ex nodis aculeatis, fractis tritisque, lacteus emanat liquor qui caecitatem infert. Ed. Par. — Emendari *nullo folio* iubet quoque Broterius, nec tamen in contextu emendationem recipere audet; nec nos in hac rerum obscuritate, tanti esse credimus a vulgata lectione discedere. Mox pro *inferret*, ex codd. Reg. et edit. principe, *infert*, Chiffl. repugnante Broterius edidit. Ed. P. — *Cuius liquor*. Lacteus, e nodis aculeatis, fractis tritisve expressus: Theoph. Idem refert Strabo lib. XV; sed spinae, cuius liquor excaecat, fructum humi iacere, et cucumeri similem esse tradit, quod tacet Theophrastus. Dal.

Necnon et herba praecipui odoris, etc. In maritimis arenae tumulis Gedrosiae nascens. Strabo. Dalec. — *Herba praecipui odoris referta*, etc. Theophrastus lib. IV, cap. 5: Ἐν δὲ τόποις τισὶ πεφυκέναι τινὰ βοτάνην ἐφ' ᾗ συνεσπειραμένους (leg. Scalig. συσπειρομένους) ὄφεις εἶναι μικροὺς σφόδρα· τούτοις δὲ εἴ τις ἐμβὰς πληγείη, θνήσκειν. Harum serpentum item meminit Strabo, loco proxime citato: Ἦν δὲ κίνδυνος καὶ ἀπὸ τῶν ὄφεων· ἐν γὰρ τοῖς θισὶν ἐπεφύκει βοτάνη· ταύτην δὲ ὑποδεδυκότες, ἐλάνθανον, τοὺς δὲ πληγέντας ἀπέκτανον. De praecipuo herbae odore nihil Theophrastus, nihil Strabo. Ed. P.

Defluat mel horis matutinis, etc. *Hedysarum alhagi* (*Diadelp. decand.* gen. 1740, Pers. *Legumin.* Juss.) frutex est in *Khorasan*, et regione transoxana (Oxum inter et Iaxarten) frequens, in quo mellea substantia invenitur, quam Arabes *terendschabin* vocant. Forte *Occhi* illud Onesicriti est, e quo mel defluat; sed apud Plinium ficis similis frutex appellatur. Sprengel.

XIX. *Bdellium*. Graecis βδέλλα et βδέλλιον. — *Borassus flabelliformis* (*Dioec. Hexand.* gen. 2241, Pers. *Lontarus*, *Palm.* Juss.) Ex hac palma paratur, testibus Kaempfer. (Amoen. 668) et Rumphio (Amboin. I, 50) bdellium, quod *makal* Avicenna dicit; distinguit autem in Mechense, et Iudaicum. Rumphius *punatam* dicit id suffumigium, et totam parandi rationem indicat. Accedit quod pro-

folio roboris, fructu caprifici naturaque. Gummi alii brochon appellant, alii malacham, alii maldachon. Nigrum vero et in offas convolutum, hadrobolon. Esse autem debet translucidum, simile cerae, odoratum, et quum fricatur, pingue, gustu amarum citra acorem. In sacris vino perfusum, odoratius. Nascitur et in Arabia, Indiaque, et Media, ac Babylone. Aliqui peraticum vocant ex Media advectum. Facilius hoc et

babilitatem auget, Abulfedam *makal* palmam appellare humilem Tuneti frequentem: quo sine dubio *Chamaerops humilis* intelligitur, cum Borasso flabelliformi facillime confundenda. Ipse Matthiolus pag. 92, testatur se Neapoli palmam hanc humilem bdelliferam vidisse. Sprengel. — Conf. not. sequent. fin. Ed. P.

Gummi. Quod ex arbora bdellio manat, et ipsum quoque bdellium nominatum. Sed quod sub eo nomine prostat in officinis, adulteratum est; sincerum est, quod vocant Lusitani *anime*, quale a *Monardo* describitur de Simpl. Med. cap. 4. Bactrisnum tamen indicumque bdellium, Benjuinum officinarum est, *benjoin*, sive *benzoin*. Hard. — Sunt autem viri herbariae rei peritissimi, qui *benjuinum* censeant a *Terminalia benzoe* (*Decand. monog.* gen. 1103, Pers. *Elaeagn.* Juss.) defluere. Quum vero arboris eius cum Borasso flabelliformi, quae βδέλλα arbor Sprengelio, nulla sit affinitas, sequitur inde τὸ βδέλλιον Veterum non idem esse cum benjuino officinarum, ut ait Harduinus. Item accedit quod *Hymenaea courbaril* (*Dec. monog.* gen. 1011, Pers. *Legum.* Juss.), quae resinam *anime* largitur, non in Bactriana, sed in America meridionali nascatur. Cf. Sprengel. Ant. bot. sp. 1, pag. 85. Perperam credidisse videtur Adansonius, benjuinum a quadam specie lauri provenire; laurum enim benzoin stillare quemdam benzoico odore succum, sed resinam ipsam minime proferre constat. Ed. P.

Maldacon. In Indice, *malodacon* Hard.

Nigrum. Alterum hoc bdellii genus est: alterum enim subalbidum, quod praestantissimum. Dioscor. l. cit. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον ῥυπαρὸν καὶ μέλαν, ἁδρόβωλον, παλαθῶδες κομιζόμενον ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς. Hard.

Translucidum. Gummi videlicet. Isidor. Orig. XVII, 8: *Bdella Indiae et Arabiae arbor, cuius lacryma melior arabica. Est enim lucida, subalbida, levis, pinguis, aequaliter cerea, et quae facile molliatur, neque ligno, vel terrae commixta, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est, et nigra, et maiori gleba.* Hard.

Fricatur. Ita lib. omnes. Alii *friatur*, male. Hard.

Nascitur et in Arabia. Quare et Saracenica arbor a Dioscor. appellatur. Hard.

Peraticum. Quaedam exemplaria *pyraticum*; vetus lectio *Parthicum*, quod magis probo; nam, ut supra ostendit Plinius VI, 25, duodeviginti erant Parthorum regna; ut mirum non sit si ex Media advectum

crustosius, amariusque: at Indicum humidius et gumminosum. Adulteratur amygdala nuce. Caetera eius genera cortice et scordasti. Ita vocatur arbor aemulo gummi. Sed deprehenduntur (quod semel dixisse et in caeteros odores satis sit) odore, colore, pondere, gustu, igne. Bactriano nitor siccus, multique candidi ungues. Praeterea suum pondus, quod gravius esse, aut levius non debeat. Pretium sincere in libras x terni.

XX. Gentes supra dictas Persis attingit, Rubro mari, quod ibi Persicum vocavimus, longe in terra

Parthicum appellaretur. Pint. — Sic lib. omnes. Περατικὸν ἐκ περάτων γῆς, quod ab extremo terrarum fine petitur. Hard. — *Peraticum*. Hoc est, Euphraticum; nam *Perath*, hebraicum est Euphratis fluvii nomen. Poinsinet de Sivry.

Facilius. Tractabilius, nec aeque tactu adhaerescens, atque illud quod humidius est. Hard. — Dalec. in margine *fragilius*. Ed. P.

Gumminosum. Ita hic et alibi passim codd. Sine auctoritate in libris editis *gummosum*. Brot. — Ch. *cumminosum*. Editt. ante Brot. *gummosum*. Ed. P.

Amygdala. Hoc Benjuinum illud est, quod amygdaloides vocant, propterea quod ungues, seu maculas candidas admixtas habet, amygdalarum instar, ut recte observat Clusius, Aromat. 1, 5. Hard.

Caetera. Sive Benjuini, sive *Anime* genera reliqua, etiam scordasti cortice admixto, vel gummi eius arboris, adulterantur; δολοῦται δὲ μιγνύμενον κόμμει, inquit Dioscorides. H.

Scordasti. In Indice huius libri *scordacti*. MSS. Reg. 1, 2, et Colb. 2, ac Chiffl. hoc loco, *scorti*. Simile bdellio gummi fundere ac paene par aemulumque, dicitur. Hard.

Bactriano nitor siccus. Ita MS. omnes, non ut editi, *nidor*. Et forte rectius, *nitor suus*, cum Pintiano scripseris, hoc est, peculiaris ac proprius, ut statim sequitur, *praeterea suum pondus*. Sed siccum, ξηρόν, Dioscorides commendat in primis, lib. 1, cap. 80. Hard.

Ungues. Lucentes ac laeves, instar unguium, maculae; quales in Benjuino amygdalina deprehenduntur. Dioscoridi bdellium, quod et a Bactriano diversum, et *anime* a Lusitanis appellari superius diximus, laevorem coloremque unguis aequaliter praefert in tota gleba, ὄνυχι ἐοικός; quae verba Serapion male accepit. Hard.

X terni. Denarii terni; monetae gallicae, 2 fr. 12 c. Ed. P.

XX. *Gentes*, etc. Quae hoc capite continentur, ea totidem verbis habet Theophrastus Hist. Plant. IV, 8. H.

Quod ibi Persicum vocavimus. Lib. VI, cap. 28. Hard.

In terra. Dalec. codd. *terram*, vel *terras*. Ed. P.

aestus agente, mira arborum natura. Namque erosae sale, invectis derelictisque similes, sicco litore radicibus nudis polyporum modo amplexae steriles arenas spectantur. Eaedem mari adveniente fluctibus pulsatae, resistunt immobiles. Quin et pleno aestu operiuntur totae: appareique rerum argumentis asperitate aquarum illas ali. Magnitudo miranda est, species similis unedoni, pomum amygdalis extra, intus contortis nucleis.

XXI. (x.) Tylos insula in eodem sinu est, repleta silvis, qua spectat Orientem, quaque et ipsa aestu

Namque erosae sale, etc. Theophrastus arborum harum tria genera memorat. Primum in insulis quas aestus operit, magnitudine ingentis platani populive, folio lauri, perpetuo: flore violae, odore, et colore: fructu suaviter olente, magnitudine olivae. Secundum in eo mari, semper foliosum, fructu lupini. Tertium in maritimis Carmaniae, andrachnae simile, nuda radice polypi modo adhaerens, fructu extrorsum amygdalae, intus in cohaerentes veluti flexuosas spiras convoluto. Haec Plinius suo more confundit. Dalec. — *Mira arborum natura. Namque erosae sale*, etc. Theophrastus lib. IV, cap. 8: Περὶ δὲ τὴν Περσίδα τὴν κατὰ Καρμανίαν, καθ' ἣν ἡ πλημμυρὶς γίνεται, δένδρα ἐστὶν εὐμεγέθη, ὅμοια τῇ ἀνδράχνῃ, καὶ τῇ μορφῇ, καὶ τοῖς φύλλοις. Καρπὸν δὲ ἔχει πολὺν, ὅμοιον τῷ χρώματι ταῖς ἀμυγδάλαις ἔξωθεν· τὸ δὲ ἐντὸς συνελίττεται καθάπερ συνηρημένον πᾶσιν. Ὑποβέβρωται δὲ ταῦτα τὰ δένδρα πάντα κατὰ μέσον ὑπὸ τῆς θαλάττης· καὶ ἕστηκεν ὑπὸ τῶν ῥιζῶν, ὥσπερ πολύπους· ὅταν γὰρ ἡ ἄμπωτις γένηται, θεωρεῖν ἐστί. Hic, ait Sprengelius, *Rhizophora mangle* (*Dodecand. monog.* gen. 1156, Pers. *Caprifoliac.* Juss.), sed fide peregrinatorum describi videtur. De ea narrat item Onesicritus apud Strabonem libro XV. *Rhizophorae* (Juss. Gener. pl. pag. 213) *arbusculae sunt maritimae, ramis multoties radicantibus late protensae: rami saepe oppositi; folia in plurimis opposita, integra et coriacea, juniora revoluta et more ficus bracteata, bracteis caducis; pedunculi axillares aut terminales, saepe dichotomi et biflori; in dichotomis articulati et 2-bracteati; fructus cernui.* Quae descriptio nescio an satis Theophrasteae descriptioni conveniat; nec est tamen quod in re parum certa Cl. Sprengelio denegemus fidem. Ed. P.

Asperitate. Salsitudine. Hard.

Unedoni. L'arbousier. Theophr. ὅμοια τῇ ἀνδράχνῃ dixit, hoc est, *portulacae*, quam folio similem unedoni esse dicemus XIII, 40. Hard.

XXI. *Tylos insula.* Et haec rursum expressa fidelissime ex Theophrast. Hist. Plant. IV, 9: Ἐν Τύλῳ δὲ τῇ νήσῳ (κεῖται δ' αὐτὴ ἐν τῷ Ἀραβικῷ κόλπῳ) τὰ μὲν πρὸς ἕω τοσοῦτον πλῆθος εἶναί φασι δένδρων, ὅτ' ἐκβαίνει ἡ πλημμυρὶς, ὥστ' ἀπωχυρῶσθαι·

maris perfunditur. Magnitudo singulis arboribus fici, flos suavitate inenarrabili, pomum lupino simile, propter asperitatem intactum omnibus animalibus. Eiusdem insulae excelsiore suggestu lanigerae arbores alio modo, quam Serum. His folia infecunda: quae, ni minora essent, vitium poterant videri. Ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quae maturitate ruptae ostendunt lanuginis pilas, ex quibus vestes pretioso linteo faciunt. (XI.) Arbores vocant

(Scalig. ἀποχωννῦσθαι). Πάντα δὲ ταῦτα μεγέθη μὲν ἔχειν, ἡλίκα συκῆ· τὸ δὲ ἄνθος ὑπερβάλλον τῇ εὐωδίᾳ· καρπὸν δὲ ἄβρωτον, ὅμοιον τῇ ὄψει τῷ θέρμῳ. De Tylo Plinius libro VI, cap. 32. Ed. P.

Perfunditur. Chifflet. *profunditur*; mox idem *magnitudo similis*. Ed. P.

Lupino. De quo lib. XVIII, cap. 36. Hard.

Lanigerae arbores. Quas gossympinos, sive gossypinos mox appellabit. Hard.

Infecunda. Hoc est, lanae minime feracia, qualia Serum esse diximus, VI, 20. Hard.

Vitium. Vitia foliis similia, ταῦτα δὲ φύλλον μὲν ἔχειν ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ, πλὴν μικρόν, inquit Theophrast. loc. sup. cit. Hard.

Ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas. Fructus cucurbitae similes, id quod lanam continet, vere compressum, maturitate se recludens, unde lanas trahunt: ex quibus telas nunc pretiosas texunt, nunc viliores, inquit Theophrastus. Dalec. — Eadem refert Herod. Thalia, III, 106. Fructum describit eleganter Iulius Pollux VII, 17. Hard. — Pollux loc. cit. Τῷ δένδρῳ καρπὸς ἐπιφύεται, καρύῳ μάλιστα προσεοικός, τριπλῷ τὴν διάφυσιν, ἧς διαστάσης ἐπειδὰν πεπανθῇ τὸ κάρυον, ἔνδοθεν ἐξαίρεταί τι ὥσπερ ἔριον, ἀφ' οὗ κρόκη γίγνεται, τὸν δὲ στήμονα ὑφιστᾶσιν αὐτῷ λινοῦν. Recte, quoad interpretationem Bodaeus, qui τριπλοῦς ἐστι τὴν διάφυσιν, vertit, *quae trifariam divisa, habet trifariam putaminis carinam*; sed re vera gossypii capsula, vel ut alii perperam volunt, bombacia, quinquelocularis est, teste Iussiaeo, Gener. plantar. pag. 274 et 275; quanquam Willdenowius capsulam hanc quadrilocularem dicit, Gen. plant. 1296. Ed. P.

Lanuginis pilas. Vetus apud Dalec. *pilos*; male. Hard.

Arbores. Quas proxime attigit, et lanigeras vocavit. Haec enim a superioribus hactenus perperam divulsa. In Indice libri huius, *gossympinon*. In MSS. hoc loco *gossympinos*. Theophrastus et Herodotus loc. cit. δένδρα ἐριοφόρα, arbores pariter lanigeras vocant: arbores, inquam, ut intelligas ab ea planta, seu frutice differre, unde legitur gossypium nostrum, *le coton*, de quo XIX, 2; etsi nihil discrepare visum est Dalecampio, Hist. Plin. II, 224; sed errore falso. Hard.

gossympinos: fertiliore etiam Tylo minore, quae distat X M. pass.

XXII. Iuba circa fruticem lanugines esse tradit, linteaque ea Indicis praestantiora. Arabiae autem arbores, ex quibus vestes faciant, cynas vocari, folio

Gossympinos. Theophrast. lib. IV, cap 9: Φέρειν δὲ τὴν νῆσον (Τύλον) καὶ τὰ δένδρα καὶ τὰ ἐριοφόρα πολλά. Ταῦτα δὲ φύλλον μὲν ἔχειν ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ, πλὴν μικρόν. Καρπὸν δὲ οὐδένα φέρειν· ἐν ᾧ δε τὸ ἔριον, ἡλίκον μῆλον ἐαρινὸν συμμεμυκός. Οταν δὲ ὡραῖον ᾖ, ἐκπετάννυσθαι καὶ ἐξαίρειν τὸ ἔριον, ἐξ οὗ τὰς σινδόνας ὑφαίνουσι, τὰς μὲν εὐτελεῖς, τὰς δὲ πολυτελεστάτας. Gossypii haec (tria) genera referunt recentiores: Gossyp. frutescens, semine albo (Bauh. Pin. 430. *G. herbaceum* Willd.); Gossyp. arboreum, caule laevi (Bauh. ibid. *G. arboreum* Willd.); Gossyp. arboreum, caule spinoso (Bauh. ibid. *Bombax ceiba* Willd.); in Brasilia hoc genus reperitur... Vulgare gossypium pro soli caelique ratione arborescit, vel humile manet (nec ab hac sententia videtur discedere Cl. Fontanesius; vid. ad fin. huiusce notae). In Aegypto arboreus frutex est, ut scribit Alpinus, pluribus annis vivens, dissimilis ab herbaceo tantum proceritate caudicis, ramorum atque foliorum figura. Crescit autem ad decem cubitorum altitudinem, stipite, ramisque duris, lignosis. Contra in Syria et Creta herbacea est planta, et annua.... Lanigerae ergo arbores Theophrasti (quem Plinius hoc loco fere ad verbum transcripsit), nihil aliud sunt quam gossypium, quod in Arabia et Aegypto arborescit, et multos annos durat, sed in Creta hieme perit, etc. Bodaeus a Stapel not. in Theoph. pag. 427 sq. — *Bombax gossypinum* et *Gossypium arboreum* (*Monad. polyand.* gen. 1286 et 1539, Pers. *Malvac.* Juss.) ea antiquis inde temporibus in Aegypto culta, lanam *xylinam* (nempe a graeco ξύλῳ, quod idem atque gossypium) largiuntur, e qua pretiosam *byssum* Aegyptii texuerunt (conf. Forster. de *bysso* Veterum VIII, Lond. 1776). Herodotus lib. III, cap. 106, easdem arbores describit. Male fabulosus Philostratus, Vit. Apollon. II, 20, folia salicis similia facit. Sprengel. — Gossypii meminit neque Virgilius, Georgic. II, 120: *Quid nemora Aethiopum molli canentia lana?* Conf. Flor. Virgil. in tom. VIII, edit. nost. pag. XVIII. Clar. nostras Desfontaines *xylon*, sive *gossypion* Plinii, lib. XIX, c. 1, ad *Gossyp. herbaceum* Linn. referendum iudicat. Ipse enim in his desertis *Barbariae* regionibus, quas vulgo *Bidulgerid* vocant, plantam eam vidit ad senos et ultra pedes altitudinis excrescentem, brachii crassitudine; item in Aegypto *Gossyp. herbaceum* lignosum Cl. Delille, qui aliam Gossypii speciem ibi reperit, *G. vitifolium* Cavanill. Non est igitur quod dubitemus, quin gossympinae arbores Plinii eaedem sint cum nostris gossypiis, ut censet Sprengelius. Conf. etiam quae dicturi sumus de bombace et gossypio ad Excursum II ad calcem huius libri. Ed. Par.

XXII. *Linteaque ea.* Vet. apud Dal. adiicit *fieri*. Ed. P.

Cynas. In Indice huius libri, *Chy-*

palmae simili. Sic indos suae arbores vestiunt. In Tylis autem et alia arbor floret albae violae specie, sed magnitudine quadruplici, sine odore, quod miremur in eo tractu.

XXIII. Est et alia similis, foliosior tamen, roseique floris: quem noctu comprimens, aperire incipit Solis exortu, meridie expandit. Incolae dormire eum

nas. HAan. — *Arabiae autem arbores... cynas*, etc. Theophrast. loco supra citato: Γίνεται δὲ τοῦτο καὶ ἐν Ἰνδοῖς. ὥσπερ ἐλέχθη, καὶ ἐν Ἀραβίᾳ, *apud Indos et Arabes etiam provenit haec arbor*; quod recentiorum observationa verissimum repertum est, et ipse Plinius fatetur lib. XIX, cap. 1: *Superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem.* Cyprus et Syria gossypli plantis scatent; sed ab Arabico differt ξύλῳ, quod Arabicum arboreus frutex, herbaceum vero Cyprium et Syriacum. Arbores *cynas* iampridem ad *Bombacem ceibam* male retulit Adanson, *Famill. des plant.* tom. II, pag. 534. Vid. super. cap. not. 10. Ed. P.

In Tylis autem et alia arbor, etc. Theoph. lib. IV, cap. 9: Εἶναι δὲ καὶ ἄλλα δένδρα τὸ ἄνθος ἔχοντα ὅμοιον τῷ λευκοΐῳ, πλὴν ἄοδμον, τῷ μεγέθει, τετραπλάσιον τῶν ἴων. Quae qualisque sit arbor ista florens violae albae specie, sed magnitudine quadruplici, quum mancam nimium descriptionem auctor nobis exhibeat, dicere non habemus. Ed. P.

Tractu. In quo sunt fere omnia, quae ibi gignuntur, odorata. H.

XXIII. *Est et alia similis*, etc. Theophrast. l. cit. Contrariae indolis est *Parizataco*, Malabaricae Goanaeque regionis arbos, quae flores aperire incipit solis occasu, amittit exortu: idcirco *arborem tristem* vocant. H. — *Parizataco* arbor, de qua loquitur Harduinus, est *Nyctanthes arbor tristis* (*Diand. monog.* gen. 32, Pers. *Jasmin.* Juss.). Plinii plantam ignoramus. Non dicit Theophrastus hanc rosei esse floris, sed similem arbori, quae rosam fert, folio scilicet et frutice; τὸ ἄνθος ἔχειν ὅμοιον ῥόδῳ· τὸ ῥόδον frutex est, non flos. Fallitur Constantinus, quum rosam Hierochuntinam existimat a Theophrasto delineari. Nec πολύφυλλος rosa haec, id est, multis foliis praedita; nec folia fert rosae similia, nec noctu clausum habet florem, qui mane aperitur, meridie expansus est, vesperi clauditur. Conf. Bod. not. in Theophr. lib. IV, c. 9. Ed. P.

Incolae dormire eum dicunt. Scilicet florem. Certis diei horis flores aperiri, expandi, claudi, nunc omnibus notum et pervulgatum. Hinc *vigiliae* plantarum metaphorice Linnaeo dictae, qui eas sagacissima indagatione observavit ita, ut *horologium*, quod Florae appellant, ad temperiem Upsaliae urbis apprime accommodatum composuerit, quam in rem multi post illum ingenium suum exercuere. Florea, quatenus de explicationis tempore, a botanicis Physiologis dicuntur: 1° *Ephemeri*, nempe qui certa diei hora aperiuntur, certa clauduntur, aut decidunt; inter quos distinguuntur *diurni*, ut cisti; *nocturni*, ut OEnothera grandiflora

dicunt. Fert eadem insula et palmas, oleasque ac vites, et cum reliquo pomorum genere ficos. Nulli arborum folia ibi decidunt; rigaturque gelidis fontibus, et imbres accipit.

XXIV. Vicina his Arabia flagitat quamdam generum distinctionem: quoniam fructus iis constat radice, frutice, cortice, succo, lacryma, ligno, surculo, flore, folio, pomo.

(*oenothera suaveolens* Persoon.?); *lucinoctes*, interdiu aperti, noctu clausi, ut plerique; *noctiluces*, interdiu clausi, noctu aperti, ut convolvulus purpureus, cactus peruvianus, nyctanthes arbor tristis. 2° *Aequinoctiales*, qui certa diei hora aperiuntur, certa clauduntur, rursum et multoties item sese expansuri clausurique, eadem servata lege, ut ornithogalum umbellatum, etc. Aequinoctiales autem, ut Ephemeri, in varietates quatuor dividi subinde possunt. *Tropicos* speciali nomine Linnaeus appellavit, qui per aliquot dies continuos, mane quidem expanduntur, ante vesperam vero clauduntur; hi sunt Aequinoctiales diurni. 3° *Meteoricos* dixit, qui minus accurate sese explicandi horam observant, sed prius seriusve aperiuntur pro ratione umbrae aut lucis, aëris humidi vel sicci, atmosphaerae maiori aut minori pressione, quales sunt cichoracearum pleraeque, calendula pluvialis, etc. Dormire item folia dicuntur; is autem *somnus* nihil aliud significare vult, quam certam ac peculiarem, pro diversis plantarum generibus, foliorum dispositionem, quae nimirum noctu nutant, flaccescunt, connivent, reflectuntur, dependent, invertuntur, imbricantur, conduplicantur, etc. De his plura Linn. Philos. botan. Decandolle, *Théorie élémentaire de Botan.* p. 408 seqq. Ed. P.

Fert eadem, etc. Theophr. loc. cit. et Aug. de Civit. libro XXI, cap. 5. H. — Graeci auctoris mentem non satis bene retulisse Noster videtur. Theophrastus ficus tantum in ea insula folia non demittere dixit, καὶ συκᾶς, αἳ μὴ φυλλοῤῥοοῦσι. Sed ibi codicem mendosum docti suspicantur. Ed. P.

XXIV. *Generum distinctionem*. Aromatum quae gignit Arabia. Odorum genera his fere versibus complexus est Plaut. in Curcul. I, 2, 5: *Nam omnium odor unguentum prae tuo, nautea est. Tu mihi stacte, tu cinnamomum, tu rosa, Tu crocinum et casia es, tu bdellium*, etc. Dal.

Constat. Salmas. *constant*. — Fructus, sive utilitas iis sc. generibus aromatum constat, 1° radice, ut costo, cypero; 2° frutice, ut cinnamomo, casiae; 3° cortice, ut maciri; 4° succo, ut styraci, sylphio; 5° surculo, ut caryophyllo; 6° ligno, ut agallocho; 7° lacryma, ut myrrhae, balsamo; 8° flore, ut nardo, rosae, etc. 9° folio, ut malobathro; 10° pomo, ut malo Medicae, etc. Et illa fere cuncta quae Veteribus maximo pretio fuere; verum enimvero

XXV. (XII.) Radix et folium Indis est maximo pretio. Radix costi gustu fervens, odore eximio, frutice alias inutili. Primo statim introitu amnis Indi in Patale insula, duo sunt eius genera; nigrum, et quod melius, candicans. Pretium in libras X. VI.

XXVI. De folio nardi plura dici par est, ut principali in unguentis. Frutex est gravi et crassa radice, sed brevi ac nigra, fragilique, quamvis pingui, situm redolente, ut cyperi, aspero sapore, folio parvo den-

quot, quam varia, quam multo magis exquisita odorum, et aromatum, et unguentorum genera luxus apud nos invenerit, quis non stupeat? Ed. P.

XXV. *Rad. et folium.* Radix ea costi est: folium, nardi. Haec κατ' ἐξοχὴν, et radix, et folium, appellantur. A malobathro, quod folium Indicum pariter vocant, et in paludibus Indicis gignitur, longe istud diversum, ut recte admonet Dioscor. I, 11; quanquam id nardo similem vim habet, ut docet Galen. de Fac. simp. med. lib. VII, p. 205. H.

Radix costi. Haec quoque Dioscor. I, 15. Nomen etiamnum retinet in officinis, *costus*. Hard. — *Costus*. Est ille *Costus speciosus* Smith. (*Monand. monogyn.* gen. 7, *Scitamin.* Pers. *Amomum hirsutum?* Lamarck. *Encyc.* p. 134, t. III. *Cann.* Juss.). Diosc I, 15, tres facit species, quarum una *Arabica* est, laevis, alba, odorata; *Indica* altera, crassa, laevis, nigra, ferulacea; *Syriaca* tertia buxea, nigra, graveolens. Primus animadvertit Anton. Musa Brasavolus, Exam. simp. 238, nullam costi speciem recentioribus cognitam esse. Sperabat Alphonsum, Ferrariae ducem, verum costum apportari iussurum; at spes eum adeo fefellit, ut et nostrae etiamnum officinae nullum omnino verum costum possideant; costum ducem enim, quem venditant, eumdem esse cum *canella* alba iamdiu comperi. Indicus costus forte est radix Amomi silvestris, quae etsi atra non sit, tamen obscuri et fusci est coloris, et nodosa (Rumph. Amb. 6, t. 63). Quae Syriaca sit species, plane ignoro. Cf. Lamarck. *Encyc.* I, 136. Zedoariae radicem eamdem esse cum costo perhibet Anguillara, p. 34. Sprengel.

Quod melius. Dioscor. loc. cit. et Oribas. lib. XI, p. 202. H.

Pretium in libras, X. VI. Ita esse scribendum pronuntiat Harduinus, non *XVI*; hoc est, denarii sex, qui monetae nostrae efficiunt 4 f. 24 c. Ed. P.

XXVI. *De folio nardi.* De Indica nardo haec sunt accipienda. — Malobathrum, sive φύλλον, nardi folium esse, deceptus Plinius iudicavit, quo errore lapsos quoque multos alios fuisse Dioscorides tradit. Dal. — De Nardo indico (qui nobis est Andropogon nardus), malobathro, et nardi speciebus apud Veteres, vide Excursum VII ad finem huius libri. Ed. P.

Frutex est. Diversi igitur generis a Syriaca nardo, Celtica, Creticaque: quae genera omnia, non frutices, sed herbae sunt, ut mox dicetur. H.

Ut cyperi. Sic Dioscor. I, 6: Καὶ

soque. Cacumina in aristas se spargunt: ideo gemina dote nardi spicas ac folia celebrant. Alterum eius genus apud Gangem nascens, damnatur in totum, ozaenitidis nomine, virus redolens. Adulteratur et pseudonardo herba, quae ubique nascitur crassiore atque laxiore folio, et colore languido in candidum vergente. Item sua radice permixta ponderis causa, et gummi, spumaque argenti, aut stibio, ac cypero, cyperive cortice. Sincerum quidem levitate deprehenditur, et colore rufo, odorisque suavitate, et gustu

μετὰ τοῦ κυπειρίζειν ἐν τῇ ὀσμῇ, *et odore cyperum imitatur.* De cypero cui odor est qui nardum imitetur, dicemus XXI, 70. At in MSS. Reg. Colb. Chiffl. et Paris. Hoc loco *aut cupressum* legitur. H.

Cacumina in aristas se spargunt. Auctor libri de Simp. Med. ad Paternian. inter Galeni opera, tom. XIII, pag. 999: *Spica nardi*, inquit, *ad similitudinem cognominata est: similis est enim spicae frumenti*, *et plurimas habet velut aristas*, etc. Statius, Silv. V, 3, 43: *odoratas nec Arabs decerpsit aristas.* Spicae, seu aristae, folio parvo deosoque constant. Nardus idcirco Indica gemino nomine commendatur, spicae, et foliorum. Quanquam nardi spica a Galeno de Antid. I, 14, pro radice accipitur, quoniam quae pars spicae nomen habet, radici est proxima. Hoc nardum est pisticum (Ioan. XII, 3), fidele, probum, non adulteratum; sed (ut mox Plinius dicet), sincerum. In Batavia, Indiae agro, nascitur. Hard. — Salmasius emendat: *cacumine aristae se spargunt:* Dalec. legit: *in spicas.* Ed. P.

Alterum eius genus. Haec pariter Dioscor. I, 6. Hard.

Ozaenitidis. Legendum videtur *Gangitidis*, non *ozaenitidis.* Dioscorides I, 6, unde hoc mutuatus videtur Plinius: *Ex Indicis*, inquit, *nardum quoddam Gangitis vocatur, a fluvio Gange apud quem enascitur.* Nec me fugit Hermolaum in Corollario aliter sensisse; sed ille coniectura ducebatur; nos Dioscor. auctoritate nitimur. Pint. — *Ozaenitidis*, ab ὄζαινα, quod nempe odore foedo nares feriat. H. — Ὄζαινα ulcus est sordidum, in naribus latens. Brot.

Adulteratur et pseudonardo. Item luto siccae radici permixto, ex Dioscoride. Dalec. — Lectam a se pseudonardum in Genebra monte Delphinatus, testatur Charasius, in Pharmacop. Galen. cap. xx, pag. 292. Quamobrem hallucinantur ii qui putant esse lavandulam. H.

Item sua radice, etc. Radiculis, seu fibris tenuibus. H.

Ac cypero. Has voces ex MSS. Reg. et Colb. addidimus. De cypero, cui candor odorque vicinus nardo, dicemus XXI, 69: de stibio, XXXIII, 33. Habet his paria Diosc. lib. I, c. 6. H. — *Cypero* ex libris manuscriptis, pro *cypiro*, post Broter. restituimus. Ed. P.

Sincerum. Diosc. loc. cit. H.

maxime siccante os, sapore iucundo. Pretium spicae in libras X. C. Folii divisere annonam: ab amplitudine hadrosphaerum vocatur maioribus foliis, X. L. Quod minore folio est, mesosphaerum appellatur: emitur X. LX. Laudatissimum microsphaerum e minimis folium:
3 pretium eius X. LXXV. Odoris gratia omnibus: maior recentibus. Nardo color qui inveteraverit, nigriori melior. In nostro orbe proxime laudatur Syriacum, mox

Pretium spicae in libras, X. C. Denarii centum. Nunc vilius emitur, multo expeditiore commercio apud Indos, quam olim fuit. H. — Denarii centum sunt nostrae monetae, 63 f. 70 c. De monetis, mensuris, cf. Clar. Letronne, in tabulis tom. XII Tit. Liv. p. 412, edit. nost. anneais. Ed. P.

Folii. praemonente Salmasio, cum Harduino rescripsimus: edit. vett. *folia*. Ed. P.

Folii divisere annonam. Hoc est, pretium aliud alii nardi folio mercatores fecere: maiori minus; minimo, maximum. Quod porro de foliis nardi Plinius, hoc de malobathro quoque, quod Indicum folium κατ' ἐξοχὴν vocant, prodidit auctor Peripli maris Erythraei: qui tria malobathri genera facit: primum quod maiore folio, hadrosphaerum; forte quod in sphaeras, seu pilulas folia ea convolverentur: quod ex minore, mesosphaerum: quod ea minimo denique, microsphaerum. Γίνεται δὲ γένη τρία· ἐκ μὲν τοῦ μείζονος φύλλου, τὸ ἁδρόσφαιρον μαλάβαθρον λεγόμενον· ἐκ δὲ τοῦ ὑποδεεστέρου, τὸ μεσόσφαιρον· ἐκ δὲ τοῦ μικροτέρου, τὸ μικρόσφαιρον. Nota locutio, *incendere annonam*, vel ut Varro loquitur, *excandefacere annonam*: Galli dicunt, *enchérir*. H.

Maioribus foliis. Sic auctor Peripli mox laudatus. At in MSS. Reg. et Colb. *pipulis* legitur, forte pro *pilulis* (ut iam placebat Salmasio), seu sphaerulis. Hard.

X. L. Ita MSS. omnes. H. — Denarii quinquaginta, sunt monetae gallicae 35 fr. 58 c. Denarii LX, 42 fr. 46 c. Denique LXXV, 53 fr. 9 c. Ed. P.

Nardo color. Rufus. H. — *Qui invet.* Cod. Dal. *si inveteraverit*. Ed. P.

In nostro orbe. In romano imperio. Nam quare Syriaca nardus diceretur, quam tamen India mitteret, perridiculam rationem Diosc. I, 6, excogitavit, vel ab aliis proditam probavit; quod nempe montis Indici, in quo nardus nasceretur, pars una Syriam, altera Indos spectaret: quod ante nos risit Dalecampius, Histor. Plant. VIII, 21. Syriaca dicitur, quae in Syria oritur, ut gallica et cretica, quae in Galliis Cretaque provenit. H.

Proxime. Post Indicum. Hard.

Syriacum. Spicam nardi Syriacae ad torminosos commendat Scribonius Largus, Compos. CXIII; gallicam, κελτικὴν νάρδον, Dioscor. I, 7. In officinis *spica celtica* dicitur; recte pingitur a Clusio, Hist. pl. IV, 39, et a Matthiolo in Diosc. I, 7; in Pyrenaeis montibus frequens. Hard.

Gallicum, tertio loco Creticum, quod aliqui agrium vocant, alii phu, folio olusatri, caule cubitali, geniculato, in purpura albicante, radice obliqua villosaque, et imitante avium pedes. Baccharis vocatur nardum rusticum, de quo dicemus inter flores. Sunt autem ea omnia herbae praeter Indicum. Ex iis Gal- 4
licum et cum radice vellitur, abluiturque vino. Siccatur in umbra, alligatur fasciculis in charta, non multum ab indico differens, Syriaco tamen levius. Pretium, x. III. In his probatio una, ne sint fragilia et arida

Creticum. Et creticae nardi meminit Galen. de Antid. I, 14. Hard. — Si Dioscoridi credas, in Ponto nascitur. Ed. P.

Aliqui agrium vocant, alii Phu. Hoc est, silvestre. Dioscor. lib. I, c. 10: φοῦ, οἱ δὲ καὶ τοῦτο ἀγρίαν νάρδον καλοῦσι. Ex hac porro Dioscoridis ac Plinii descriptione, sunt enim ambae geminae ac plane pares, nardum creticam liquet esse eam, quam et Herbarii, et officinae vocant Valerianam maiorem, quae in Gallia frequens, locis montuosis. Hard. — Valeriana maior officinarum eadem est atque *Valeriana Phu* Linn. (*Triand. monogyn.* gen. 77, Pers. *Dipsac.* Juss.). Vid. Excurs. VII ad calcem huius libri. Ed. P.

Folio olusatri. Ἱπποσελίνου, de quo XIX, 48. Hard.

In purpura albicante. Caulis, inquit, in purpura albicat. Diosc. ait caulem purpurascere, flores in purpura albicare: Καυλὸν ὑπόπορφυρον, ἄνθη ἐν τῷ λευκῷ διαπόρφυρα. H.

Villosaque. Fibrosa. Hard. — *Et imitante avium pedes.* Id est, veratrum, nigrum, seu melampodium, ex Dioscoride. Ex ista voce *melampodium* vetustiorum exemplarium corruptores effecerunt τοὺς τῶν ὀρνίθων πόδας. Dalec.

De quo dicemus inter flores. Lib. XXI, cap. 16. Hard.

Ex iis gallicum. Dioscorid. I, 7: Η δὲ Κελτικὴ νάρδος γεννᾶται μὲν ἐν τοῖς κατὰ Λιγυρίαν Ἄλπεσιν, ἐπιχωρίως ὠνομασμένη Ἀλιούγγια· γεννᾶται δὲ ἐν τῇ Ἰστρίᾳ· ἔστι δὲ θαμνίσκος μικρὸς, σὺν ταῖς ῥίζαις εἰς δέσμας ἀναλαμβανόμενος χειροπληθεῖς· ἔχει δὲ φύλλα ὑπομήκη (alii, ἐπιμήκη), ὑπόξανθα, ἄνθος μήλινον. Μόνων δὲ τῶν καυλῶν ἐστι, καὶ τῶν ῥιζῶν ἡ χρῆσις, καὶ ἡ εὐωδία, κ. τ. λ. Idem paulo post adiicit de herba hirculo: *Adulteratur autem herba persimili, quae una cum ea vellitur, quamque propter virosum odorem, hirculum nominant. Facile vero est hanc ab illa internoscere: quandoquidem herba est sine cauliculo, et candidior, minusque oblonga habet folia; quin neque radicem amaram, aut aromaticam, quemadmodum legitima nardus.* De his vide not. 28 fin. Ed. P.

Pretium X. III. Ita scribendum, non coniunctim, XIII. Hard. — Hoc est, denarii tres, monetae nostrae 2 fr. 12 c. Ed. P.

potius, quam sicca, folia. Cum Gallico nardo semper nascitur herba, quae hirculus vocatur, a gravitate odoris et similitudine, qua maxime adulteratur. Distat, quod sine cauliculo est, et quod minoribus foliis, quodque radicis neque amarae, neque odoratae.

4 XXVII. (XIII.) Nardi vim habet et asarum: quod et

Cum gallico semper nascitur, etc. De suo id Plinius. Dioscorides ea tantum herba nardum adulterari scribit. DALEC. — Inter nardi celticae fasciculos herbam eam, quae hirculus dicitur, deprehendisse se testatur Clusius Arom. I, 33, ubi eius iconem repraesentat. HARD. — *Semper nascitur*, etc. Nec semper, immo raro cum nardo gallico nascitur. BROT. — *Et similitudine* Cum nardo celtica, ut testis est Clusius, qui contulit. HARD.

XXVII. *Asarum*, etc. *Asarum europaeum* L. (*Dodec. monogyn.* gen. 1156, Pers. *Aristoloch.* Juss.) Vulgo *cabaret*, *nard sauvage*. Humillima est, et perpetuo virens planta, radice tenui, repente, angulosa, nodosa, fibrosa, spadicea, vel cinerea, acri, amaricante, nauseabunda, aromatica, Valerianam hortensem redolente; foliis rotundis, auritis, rigidis, nitidis, obscure virentibus, longis pediculis innixis. Flores prope radicem inter folia reconditi, tenui ac brevi pediculo insident, staminei, purpurei et vix conspicui, si calycem excipias, qui crassior est, et in tria segmenta divisus, acuta et atropurpurascentia. Huius autem posterior pars, quae hexagona est, abit in fructum in capsulas sex divisum, in quibus semina continentur subrotunda, exigua, acinis uvarum quoad formam externam similia, fusca tunicula involuta, quae medullam albam continent acriusculam. Delectatur silvosis, et frequens occurrit in Gallia. Radices et folia in officinis usitata sunt. Conf. Tract. de Mat. med. auct. Geoffroy, tom. III, pag. 130, ex quo luculentam descriptionem exprompsimus. Sunt viri et quidem doctissimi, quibus asarum et baccharis, de qua Noster egit c. 26, eaedem videantur plantae ita, ut quam Veteres βάκχαριν dixerint, eam nos vernacula lingua per μετάθεσιν *cabaret* appellaverimus. Nec nos fugit varias fuisse de bacchare opiniones, dum eam alii Valerianam celticam, Digitalem alii purpuream, nonnulli Asarum europaeum esse dictitent; quae fusius ad lib. XXI, cap. 16 exponemus. Non tamen abs re fuerit Plinii locum hic scribere, ubi baccharin ab asaro diversam iudicare ipso videtur, loco supra citat. *Bacchar quoque radicis tantum odoratae est, a quibusdam nardum rusticum appellatum.... sed eorum corrigendus error est, qui bacchar* rusticum nardum *appellavere. Est enim* alia *herba sic cognominata, quam Graeci asaron vocant, cuius speciem figuramque diximus in nardi generibus. Quin immo asaron inde io vocitari, quoniam in coronis non addatur.* Scilicet quasi ἄσειρον, quod vinctum in sertis et corollis non adhiberetur: εἰς σειρὰς (coronarum nexus) οὐκ ἐλθόν. Baccharin autem coronariam fuisse plantam testatur Dioscor. III, 51: Βάκχαρις.... θαμνώδης, εὐώδης, καὶ στε-

ipsum aliqui silvestre nardum appellant. Est autem ederae foliis, rotundioribus tantum mollioribusque, flore purpureo, radice Gallici nardi: semen acinosum, saporis calidi ac vinosi. Montibus in umbrosis bis anno floret. Optimum in Ponto, proximum in Phrygia, tertium in Illyrico. Foditur quum folia mittere incipit, et in Sole siccatur, celeriter situm trahens, ac senescens. Inventa nuper et in Thracia herba est, cuius folia nihil ab Indico nardo distant.

XXVIII. Amomi uva in usu est, Indica vite labru-

φωματική. Nempe ex bacchare plectebantur corollae, quibus capita vates redimerent, tanquam ἀποτροπαίῳ fascini ex nimia laude. Inde Virgil. Eclog. VII, vss. 27, 28: *Aut, si ultra placitum laudarit, bacchare frontem Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.* Ed. P.

Silvestre nardum. Ἄσαρον, οἱ δὲ νάρδον ἀγρίαν καλοῦσι, Diosc. I, 9, a quo eisdem fere verbis describitur. In officinis retinet nomen. Hard.

Semen acinosum. Florem habet purpureum, inquit Oribasius lib. XI, p. 191, in quo semen est acino simile. Hard. — In MSS. Reg. Colb. et Ch.III. *radice gallici nardi simile acinosum;* unde infeliciter nescio magis an audacter tentabat refingere Salmasius, flore purpureo radice alligato alterei simili, acinoso, etc. » *Altercus* ait, Latinis ὑοσκύαμος, quod mentem alteret et alienet. De saliunca minime dubium, quin Latini nardum montanum ita appellarint. » Ed. P.

Montibus. Haec Diosc. l. c. H.

XXVIII. *Amomi uva.* Diosc. lib. I, cap. 14: Ἀμωμόν ἐστι θαμνίσκος οἱονεὶ βότρυς, ἐκ ξύλου ἀντεμπεπλεγμένος ἑαυτῷ. Varia quae huic loco accommodari potest interpretatio, effecit haud dubie ut hactenus de amomo vix quisquam recentiorum certi quidquam prodiderit... Equidem in re dubia et ancipiti non ausus Plinii, gravissimi auctoris, auctoritati fidem derogare, ita converti (*in uvae modum suopte ligno in seipsum convolutus*), ut tamen hoc loco βότρυν, qui proprie racemus est, et Latinorum uvam, pro ipsa vite acciperem, quemadmodum etiam usurpavit Virgil. Georg. II: *Et turpes avibus praedam fert uva racemos.* Quasi voluerit Dioscorides, quemadmodum vitis sarmento suo, ita et amomum suis virgultis ligneis in se ipsum convolvi, aut etiam vitis instar, ligno seu arbori, cui adnascitur, sese circumplicare, atque, ut ne a Plinii dictione discedam, convolvere. Saracenus. — Aliter sentit Bodaeus a Stapel, not. in Theophr. p. 1015: *Sensum verborum Dioscoridis,* inquit, *salvo meliori iudicio, hunc puto: nempe amomum esse fruticulum cuius lignum ita in se ipsum convolutum est et invicem implexum, ut uvae effigiem repraesentet.* Alia tamen videtur Plinii sententia: *Amomi uva in usu est, Indica vite labrusca; ut alii existimavere, frutice myrtuoso*

Duas quidem refert de amomo opiniones, quorum altera uvam esse ex Indica vite labrusca statuit, altera fruticem myrtuosum: ipse vero priorem paulo infra opinionem amplectitur, quum dicit: *pretium uvae in libras*, etc. Ed. P. — In codicibus *amomi iuba*, lectione haud aspernanda. Haro — *Amomi*, etc. Nullam fere in exoticis plantam reperias, de qua virorum, et doctissimorum quidem, opiniones discrepare magis videantur. Nempe superior. saeculis amomum aliis fuit Ribes nigrum, aliis Geranium columbinum; Scaligero et Cordo, rosa Hierochuntis (*Anastatica hierochuntina* Linn.) quos multis argumentis refellit Matthiol. ad Diosc. I, 14; Gesnero, Piper hortense (*Solanum bacciferum* Tourn.); Caesalpino, Piper caudatum (*Piper cubeba* L.); Harduino, ut sup. vidimus, Amomum racemosum, qua in opinione nonnulli recentiorum fuere. Sprengelius denique, praeeunte Pluknetio, amomum Veterum nihil aliud esse contendit, quam *Cissum vitigineum* (*Tetrand monagyn.* gen. 294, Pers. *Vitic.* Juss.), Arabibus autem *hamama* dictam. Cl. viri verba hic transcribere non piget: *In amomo Virgilii, Eclog. IV, 25, quod manifeste assyrium vocat, exponenda desudarunt tot tantique viri, ut dissuadeatur fere quivis novus conatus. Et plurimas quidem difficultates gignit Dioscoridis descriptio, qui fruticem esse bryoniae foliis et leucoii floribus, crescere autem tum in Armenia, tum in Media tradit. Quod Plinius fere lib. XII, cap. 28, repetit. Possemus quidem cum Salmasio* (*Exercitt. Plinian.* 284) *autumare ἄμωμον esse saepius aroma quodvis sincerum et incorruptum. Hoc vero casu certa quaedam ac determinata planta intelligi videtur. Longissime a vero abfuit a veritate Enric. Cordus, qui amomum idem cum Anastatica credit hierochuntina, defensus a filio Valerio* (*in Dioscor. I, 14*), *quod folia conspici in siccata planta nequeant. Refutarunt hanc opinionem iure suo Amatus Lusitanus* (*in Dioscor. lib. I, cap. 14*), *item Ant. Musa Brasavolus* (*Exam. Simplic. pag. 156*). *Ad veritatem vero proxime accedere Andr. Caesalpinus pluribus videtur, qui Piper cubebam, quod Garcias ab Orto* (*Aromat. Hist. I, 23*) *primus descripserit, pro amomo Veterum habet* (*Caesalpin de Plant. II, 23*). *At ea species piperis nec in Armenia, nec in Media crescit, nec faciem eam habet, quam amoma Dioscorides tribuit. Ad primum respondet I. Bauhin* (*Hist. II, 197*), *plures fructus et plantas indicas a Veteribus nominatas fuisse ab emporiis, e quibus proxime eas habuerint. Siquidem multis aliis exemplis constat, Armeniam et Pontum delata fuisse aromata indica, unde denique Romam transvecta fuerint. Nec a Busbequii* (*Legat. Turc. I, pag. 34*) *inde temporibus quisquam in Armenia similem amomo plantam invenire potuit. Quod faciem Piperis cubebae a descriptione Dioscoridis plane alienam attinet* (*nam illud folia cordata integra et flores omnino nullos habet*), *Ioh. Bauhinus sentit, Dioscoridem hanc numquam vidisse plantam, sed peregrinatorum fide mancam dedisse descriptionem. Adiungam verba Aloysii Anguillarae, e rarissimo libello, Simplici* (*Vineg. 1561, 8*), *p. 34*: « *Oggi nel regno di Benin ed a Manicongo si trova una sorte di Pepe, la quale i Portughesi chiamano Pimenta del Rabo .. l' istesso si trova anco in Soria ed è chiamato Pepe salvatico. È questa un sottofrutice con*

sea: ut alii existimavere, frutice myrtuoso, palmi al-

foglie di vite et fiori in graspi di color bianco, che dopo il loro disfiorire lasciano alcuni grani grandi come un granello di vescia di sapore acutissimo. » Castor Durantes (*Herbar. pag* 24) *pingit quidem amomum, sed forte ex imaginatione, quae atriplicis potius species est. Tandem Pluknetius* (*Mantiss. plant.* 27) *arbusculam baccif.ram circumplicatil.m hue trahit, quae Cissus est vitiginea. Eam autem verum sistere amomum, Arabes secuturus deinde evincam — Supra iam probabili coniectura assequutus sum, amomum Veterum huc (ad Cissum vitigineam) pertinere. Id vero nunc ad certitudinis speciem quamdam evehendum est, quum Arabes uberius suum hamama describant, quam Graeci ἄμωμον. Incipiam autem ab Avicenna qui pag.* 173, *fruticem nominat, vitis modo arboribus circumplicatum, foliis bryoniae, floribus cheiranthi colore, ligno odorato, hyacinthino. Optimum speciem esse, quae fulvo colore sit, e montibus Armeniae veniat, atque odore suavi polleat: peiorem viridem, odore rutaceo, e locis humidis provenientem. His addit Hamuinus apud Serap. cap.* CCLXXIX, *ingredi et lignum, et baccas medicamenta odorifera, atque adeo inebriare. Rubellum autem florem indicat Davides Antioch. ap Hyd. ad Peris. pag.* 103, *aliique, quos idem citat, aerem, aromaticum saporem baccarum praedicant. Summa confusio orta fuit medio aevo ex incuria eius, qui Serapionem interpretatus erat. Vertit enim hamama pedem columbinum, unde seplasiarii fere omnes Geranium columbinum, aut molle, pro eo habuerunt. Fere primus refutavit eum errorem Baellius, Nat. Stirp. I,* 231. *His omnibus rite perpensis, Anguillaraeque supra loco citat. assumpto, non possum quin huic speciei adiudicem quidquid Arabes de suo hamama perhibuerunt. Folia enim cordato-subrotunda, lobata, utrinque villosa, semper fulva, flores pallidi, baccae acri aromate praegnantes, caeruléscentes, lignum odoratum, subrubens, in hac planta conveniunt. Rauwolfius, pag.* 128. *ipse ex Armenia acceperat. Primus delineavit Pluknetius, Mantiss, t.* 337, *fig.* 4; *uberius descripserunt Lamarkius, Encyc. I,* 30; *et Wahlius, Symb III,* 48. Spreng — *Amomis* aut eadem videtur cum amomo species, quae nondum maturuerat, aut certe ei affinior, ut ex verbis Plinii patet. Eo. P.

In usu. In compositione theriacae. Galen. Pharm. cap. xx, H. — *Vite labrusca.* Postremam vocem glossema esse censebat eruditus Petavius. Brot.

Frutice myrtuoso. Scaliger legit *frutice myrteolo*: nempe coloris myrtei, id est, inter nigrum et flavum medii, ut hac appellatione id nos intelligamus, quod Dioscorides dixit ὑπόκιῤῥον. Dalec — *Myrtuoso.* Simili myrto. Sincera haec lectio est librorum omnium, tum MSS. tum etiam editorum: quam dum convellere Salmasius nititur, in Solin. pag. 1069, ut *frutice botruoso* legat, et ab exemplarium fide temere discedit, et vocem invehit in latinitatem, non modo Plinii stilo alienam, sed caeteris, quos quidem legi, scriptoribus incognitam, praeter unum Apuleium, hominem Africanum, cap. 66, in descriptione bryoniae. Denique ταυτολογίαν Plinio perridiculam affingit, si sit haec huius loci sententia: alios ex Indica vite, alios ex βοτρυώδει

titudine: carpiturque cum radice, manipulatim leniter componitur, protinus fragile. Laudatur, quam maxime Punici mali foliis simile, nec rugosis, colore rufo. Secunda bonitas pallido. Herbaceum peius, pessimumque candidum, quod et vetustate evenit. Pretium uvae in libras X. LX. friato vero amomo X. XLVIII.
2 Nascitur et in Armeniae parte, quae vocatur Otene, et in Media, et in Ponto. Adulteratur foliis Punicis, et gummi liquido, ut cohaereat convolvatque se in uvae modum. Est et quae vocatur amomis, minus venosa atque durior, ac minus odorata: quo apparet, aut aliud esse, aut colligi immaturum.

XXIX. Simile his et nomine et frutice cardamo-

frutice, quod plane idem est, amomi uvam nasci dixisse. H.

Carpiturque cum radice, manipulatim, etc. Cod. Dalec. *capitur c. r. manu paulatim et leniter*. Chifflet. *leviter*. Ed. P.

Laudatur, etc. Dioscor. l. c. Virgil. Ecl. III, 89: *Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.*

Colore rufo. Dioscorid. recens et candidum, vel subrubrum praefert. Armeniacum, optimum, χρυσίζει: Ponticum, secundum, subrufum est: Medicum, deterrimum, ὑπόχλωρον, subviride. Dal.

In libras, X. LX. Denarii sexaginta, hoc est, nostrae monetae, 42 fr. 46 c. Ed. P.

Friato... X. XLVIII. Hoc est, 33 fr. 97 cen. Friatum dicitur amomum, cuius acini a pediculo divulsi. Ed. P.

Nascitur, etc. Non in India solum, inquit, sed et in Armenia. Ad Pontum vero quod attinet, Busbequius, qui eas lustravit oras, sic retulit, ep. 4, p. 34: *Amomum, quod Dioscorides etiam in Ponto nasci scribit, nequicquam magno studio requisivimus: ut nesciam stirpsne ea interierit, an solum verterit.* H.

Amomis. Ἀμωμίς Dioscorid. loc. cit. qua amomum ipsum adulterari scribit, ut et Oribas. lib. XI, pag. 489. Dal.

XXIX. *Simile his*, etc. Amomo, et amomidi. H.

Cardamomum. Καρδάμωμον, de quo Diosc. I, 5. In officinis retinet nomen. H. — Quatuor species in hoc capite Nostrum enumerare bene vidit Bodaeus; quibus vero ab auctoribus eas acceperit, se plane ignorare fatetur, quum unius tantum Graeci meminerint, nec non diversae multum ab iis quas Arabes descripsere. Sprengelius, Histor. rei Herb. pag. 37, in Hippocrat. de Morb. mul. I, 603, cardamomum ante Alexandri ἀνάβασιν Graecis prorsus ignotum fuisse animadvertit; libros etiam, in quibus memoratur, Ptolemaeorum aevum sapere. Hippocrateam tamen speciem Amomi cardamomini nomine insignivit; Dioscoridea vero, ibid. p. 157, an sit eadem cum Amomo zedoaria

mum, semine oblongo. Metitur eodem modo et in Arabia. Quatuor eius genera: viridissimum ac pingue, acutis angulis, contumax fricanti, quod maxime laudatur: proximum e rufo candicans: tertium brevius atque nigrius. Peius tamen varium et facile tritu, odorisque parvi: qui verus, costo vicinus esse debet. Hoc et apud Medos nascitur. Pretium optimi in libras x. duodecim.

XXX. Cinnamomo proxima gentilitas erat, ni prius Arabiae divitias indicari conveniret, causasque, quae cognomen illi felicis ac beatae dedere. Principalia ergo in illathus, et myrrha: haec et cum Troglodytis communis: (XIV.) thura, praeter Arabiam, nullis, ac ne Arabiae quidem universae. In medio eius fere sunt Atramitae, pagus Sabaeorum in monte excelso, a quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera,

recentiorum, non ausus est pronuntiare. (Amomi spec. *Monand monog.* gen. 4. *Scitamin.* Pers. *Cann.* Juss.). Ed. P.

Et in Arabia. Et in India, inquit, et in Arabia metitur eodem modo: hoc est, carpitur cum radice, manipulatimque componitur. Diosc. loco cit. Haso.

Contumax fricanti. Frangenti Dioscorid. δύσθραυστον. Oribas. lib. XI, fol. 200; quod difficulter frangitur. H. — Habent quidem codd. *fricanti*; sed haec saepe confundunt. Sic in MS. Reg. 1, infra XIII, 7, *fricatur* pro *friatur*; nos *frianti* edidimus. Brot. — Mox Chifflet. *hoc maxime.* Ed. P.

Qui verus. Subintellig. *odor.* Confidenter nimis emendat Dalecamp. *quod verius, costo vicinius esse debet.* Haso.

Et apud Medos. Hoc est, non in India solum, et Arabia. Diosc. l. c.

In libras, X. duodecim. Denarii notam, quae exciderat, adiecimus. H. — Efficiunt duodeni, monetae gallicae 8 fr. 48 c. Ed. P.

XXX. *Gentilitas.* Nominis affinitas, propter quam proxime post amomum et cardamomum, dici de cinnamomo opportunum videbatur. H.

Thura. Transcribit hic Plinium Solinus, c. xxxiii; Plinius Theophrastum Hist. Pl. IX, 4. H.

Atramitae. Dalec. *Adramyta*, ex Theophrast. loco cit. Idem mox *caput*; et paulo post Chifflet. cod. *Saribus appellatur, hoc.* Ed. P.

Pagus. Non κώμην ea vox, vicumve, sed regionem, praefecturam, toparchiamque significat. Glossae: *Pagus*, τοπαρχία, χώρα, νομός. De his egimus VI, 32. H.

Mansionibus. Mansiones camelorum sunt unius diei iter; earum magni-

Saba appellata, quod significare Graeci mysterium dicunt: spectat ortus Solis aestivi, undique rupibus invia, et a dextra mari scopulis inaccesso. Id solum e rubro lacteum traditur. Silvarum longitudo est, schoeni XX: latitudo dimidium eius. Schoenus patet Eratosthenis ratione, stadia XL, hoc est, passuum quinque millibus: aliqui XXXII stadia singulis schoenis dedere. Attolluntur colles alti, decurruntque et in plana arbores sponte natae. Terram argillosam esse convenit, raris fontibus ac nitrosis. Attingunt et Minaei, pagus alius, per quos evehitur uno tramite angusto. Hi primi commercium thuris fecere, maximeque exercent: a quibus et Minaeum dictum est.
3 Nec praeterea Arabum alii thuris arborem vident, ac ne horum quidem omnes: feruntque MMM. non amplius esse familiarum, quae ius per successiones id sibi vindicent. Sacros vocari ob id, nec ullo congressu feminarum, funerumque, quum incidant eas

tudo intelligitur ex sequenti capite 33. Brot.

Suba appellata, quod, etc. Lege: *Saba appellatur, quod*, etc. Salm. — *Saba*, etc. Pauciuribus verbis duo exemplaria: *Saba appellatur, hoc sig. myst. Graeci dicunt: spectat ortus solis aestivi, undique maris scopulis inaccessa.* Pint. — An ἀπὸ τοῦ σέβειν, quod in cultu Deorum praecipuus thuris usus est? Σαβοὺς appellatus esse, qui Deo Sabasio, hoc est, Baccho, initiati forent, scribit Harpocration, pag. 265. Hard. — *Quod significare.* MSS. Reg. Lang. et edit princeps *hoc significare.* Brot. — *In accesso.* Sic e MSS. restituit Hard. Ed. P.

Id solum. Terra, humus. Hard.

Schoeni XX. De schoenis egimus VI, 30. Hard. — Dalec. Elzev. Gronov. et vett. edd. *schoenorum.* Ed. P.

— *Schoenus patet, Eratosthenis ratione, stadia XL.* Herodoti ratione, sexaginta, aliorum, triginta stadia. Vid. supra lib. V, cap. 11. Dalec.

Colles alti. Iidemque operti nive, inquit Theophrast. IX, 4. Hard.

Terram argillosam. Theoph. loc. cit Vet. apud Dalec. *arenosam.* Ed. P.

Feruntque MMM. etc. Deest in libris numerus familiarum, et sane tot familiae urbem vel populosam facere queant, scriptum, ut opinor, fuerat: *ferunt etc non amplius*, etc. Salm. — Deest in Reg. et Colb. 2, familiarum numerus. At in Colb. 3, *Feruntque non amplius esse familiarum quinque, quae ius*, etc. Habet haec quoque Solin. tacito familiarum numero, cap. XXIII. Hard.

Incidant.... metant. Dalec. *incidunt...*

arbores, aut metant, pollui: atque ita religione merces augeri. Quidam promiscuum ius iis populis esse tradunt in silvis: alii per vices annorum dividi.

XXXI. Nec arboris ipsius quae sit facies, constat. Res in Arabia gessimus, et romana arma in magnam partem eius penetravere. Caius etiam Caesar Augusti filius inde gloriam petiit, nec tamen ab ullo (quod equidem sciam) Latino arborum earum tradita est facies. Graecorum exempla variant. Alii folio piri, minore dumtaxat et herbidi coloris prodidere. Alii lentisco similem subrutilo. Quidam terebinthum esse, et hoc visum Antigono regi allato frutice. Iuba rex iis voluminibus quae scripsit ad C. Caesarem Augusti filium ardentem fama Arabiae, tradit contorti esse caudicis, ramis aceris maxime Pontici succum amygdalae modo emittere: talesque in Carmania apparere, et in Aegypto satas studio Ptolemaeorum

metunt. Idem mox, *religionem mercis*. Ed. P.

XXXI. *Nec arboris ipsius quae sit facies*, etc. Commerciorum facilitate et peregrinationibus nunc nobis notissima thuris facies. Thus autem non uni concessum est Arabiae. Pars maxima et melior advehitur e regno *Siam*, insulisque *Sumatra*, *Iava*, etc. Vid. Cl. Niebuhr. *Description de l'Arabie*, pag 126. Brot.

Caius etiam Caesar. Vid. quae diximus lib. VI, cap. 32. Hard.

Earum. Sic Elzev. et Hard. suffragante Chiffletin; Dalec. et Gronov. *etiam*; male; et mox idem Dalec. *exemplaria*. Ed. P.

Alii folio piri. Theophrastum signat loc. sup. cit. Hard.

Prodidere. Vulgg ante Hard. *prodire*. Ed. P.

Alii lentisco similem. Et arboris specie, et ipso fructu, sed folio subrutilo. Theophr. ibid. quod et Garcias probat, Arom. I, 6. Hard.

Quidam terebinthum esse. Sic Theophrast. loc. cit. Fuit Antigonus, de quo hic sermo, Macedoniae rex, Demetrii Poliorcetae filius. Hard. — De arbore thurifera *Boswellia thurifera*) vid. Exc. VIII ad calc. huius libri.

Iuba rex, etc. Plinius lib. VI, c. 31; et nos in auctorum Indice. H.

Contorti esse caudicis. Solinus: *intorta vimine*: male. Nam aliud vimen, aliud caudex est. Vimina sunt virgae thuris, quas minime intortas esse, sed teretes, ex Plinio mox liquebit. Hard.

regnantium. Cortice lauri esse constat: quidam et folium simile dixere. Talis certe fuit arbor Sardibus. Nam et Asiae reges serendi curam habuerunt. Qui mea aetate legati ex Arabia venerunt, omnia incertiora fecerunt, quod iure miremur, virgis etiam thuris ad nos commeantibus; quibus credi potest, matrem quoque terete et enodi fruticare trunco.

XXXII. Meti semel anno solebat, minore occasione vendendi. Iam quaestus alteram vindemiam affert. Prior atque naturalis vindemia circa Canis ortum flagrantissimo aestu, incidentibus qua maxime videatur esse praegnans, tenuissimusque tendi cortex. Laxatur hic plaga, non adimitur. Inde prosilit spuma pinguis. Haec concreta densatur, ubi loci natura poscat, tegete palmea excipiente, alibi area circumpavita. Purius illo modo, sed hoc ponderosius. Quod in arbore haesit, ferro depectitur, ideo corticosum. Silva divisa certis portionibus mutua innocentia tuta est:

Cortice lauri. Laevi ex omni parte cortice, lauri ritu. Theophr. loc. cit. λειόφλοιον δὲ πᾶν ὥσπερ τὴν δάφνην. Hard.

Quidam et folium simile dixere. Haec pariter habet Theophr. loc. cit. δαφνοειδὲς καὶ λειόφυλλον. Nec certe multum abludit a similitudine cum lauri foliis ramus ille, quem in Troiani nummo mulier dextra tenet, cum epigraphe, ARAB. ADQ. hoc est, *Arabia adquisita.* Hard.

Sardibus. Plinius iterum XVI, 59: *Vixit et in Lydia thuris arbor.* Ex Theophr. loc. cit. Hard.

XXXII. *Alteram vindemiam.* MSS. Reg. Colb. et Chiffl. *alteram viam*, haud poenitenda lectione: subintellig. *metendi.* Hard. *Vindemiam*, etc. *Alteram vim* proponebat Salmasius, quem vide hac de re latius disserentem pag. 601 et 602. Ed. P.

Circa canis. Theoph. Hist. Plant. IX, 2. Hard.

Non adimitur. Sic arbos inciditur, ut nihil de cortice detrahatur. H.

Inde prosilit, etc. Quae sequuntur deinceps ad eum usque locum, *at heredes Alexandriae*, ea totidem verbis Theophr. habet lib. IX, cap. 4. Hard.

Tegete palmea excipiente. Ita ex codd. emendavit Hard. quem secuti sumus. Gronov. et edd. vett. *poscat tegere, palmea*, etc. Ed. P.

Quod in arbore haesit, ferro depectitur, ideo corticosum. Admixtum corticem habet: διὸ καὶ φλοιὸν ἐνίοις προσεῖναι. Confer. Theophr. loc. cit. Hard.

neque ullus saucias arbores custodit: nemo furatur
alteri. At hercules Alexandriae, ubi thura interpo- 2
lantur, nulla satis custodit diligentia officinas. Subligaria signantur opifici: persona adiicitur capiti, densusve reticulus: nudi emittuntur. Tanto minus fidei apud nos poena, quam apud illos silvae habent. Autumno legitur ab aestivo partu. Hoc purissimum, candidum. Secunda vindemia est vere, ad eam hieme corticibus incisis. Rufum hoc exit, nec comparandum priori. Illud carpheotum, hoc dathiatum vocant. Creditur et novellae arboris candidius, sed veteris odoratius. Quidam et in insulis melius putant gigni. Iuba in insulis negat nasci.

Neque ullus saucias. Incisas ac thus emittentes custodit. Hard. — Dalec. cod. *nemo saucias.* Mox idem, *densumve reticulum.* Ed. P.

Subligaria. Vox Martiali etiam usurpata, Epigr. III, LXXXVII, 4; et Iuvenal. Sat. VI, 72. Cicero subligaculum dixit, tegumentum quo obscena velantur. Signabantur ea porro opifici, ab hero, impresso annulo, ne partem thuris aliquam opifex in ea coniiceret. Eam ob rem persona vultui obducebatur, aut reticulus, *un mouchoir*, ne videret opifex quo thus deferret, aut ubi reconderetur. Hard. — Fallitur Harduinus, qui reticulum *mouchoir* interpretatur, qui obducebatur opificis capiti ne videret quo thus deferret. Nos credimus hic unice de reticulo agi, *réseau*, cui plagae (*mailles*) erant quam densissimae, ne quam thuris particulam in os coniectam furari quis posset. Poinsinet de Sivry.

Apud nos. In urbe romano, atque in primis Alexandriae. Hard.

Autumno legitur. Nempe quod incisis aestate arboribus manavit; vere quod incisis hieme corticibus fluxit. Hard.

Illud carpheotum, hoc dathiatum. Legend. *Illud carphioton, hoc dadioton*, ἀπὸ τοῦ δᾳδίου, quod simile esset τῷ δᾳδίῳ sive resinae quae ex arboribus πισσοφόροις manat: resina quidem picea candidior est, ideo thus ea adulterabant, τὸ καρφιωτόν, ἀπὸ τῶν καρφίων, ita vocabant thus quod autumno colligebatur candidissimum et purissimum. Salm. — *Carpheotum.* A festucacea levitate, κάρφος enim Graeci *festucam* dicunt. *Dathiatum.* Ἀπὸ τῆς δᾳδὸς καὶ τοῦ θείου: quod incensum taedam aut sulphur oleat: aut quod ἐν τῷ θύειν, in sacrificiis odorem taedae imitetur: quo etymo scribendum fuerit dathyaton. Dal. — Illud, quod autumno thus legitur. In MSS. Reg. Colb. aliisque, *carfiathum*, et *dathiatum*: quae barbara potius, quam graeca vocabula esse reor: etsi aliter Salmasio visum, in Solin. pag. 505, ubi *carphioton* et *dadioton* legi iubet. Hard.

Creditur.... et in insulis, etc. Arabiae vicinis. Theophr. loc. c. H.

3 Quod ex eo rotunditate guttae pependit, masculum vocamus, quum alias non fere mas vocetur, ubi non sit femina. Religioni tributum, ne sexus alter usurparetur. Masculum aliqui putant a specie testium dictum. Praecipua autem gratia est mammoso, quum haerente lacryma priore consecuta alia miscuit se. Singula haec manum implere solita invenio, quum minore diripiendi aviditate lentius nasci liceret. Graeci stagoniam et atomum tali modo appellant: minorem
4 autem orobiam. Micas concussu elisas mannam vocamus. Etiamnum tamen inveniuntur guttae, quae tertiam partem minae, hoc est, XXVIII denariorum pondus

Masculum, etc. *Melato* Arabes hodie vocant. Masculum thus ab iis, qui sacris operando eblandiri favorem Deorum omni industria et cura cupiebant, et ab iis, qui magico sacro et amatoriis carminibus mentem alicuius mutare, aut Deos placare, propensioresque reddere conabantur, potissimum adolebatur. Virg eclog. VIII, 65: *Verbenasque adole pingues, et mascula thura.* *Mascula thura* Virgilius adoleri praecipit tanquam excellentia, quoniam ea primam bonitatis gloriam obtinent. Dalec. — Etiamnum in officinis, *l'encens mâle, ou oliban* Hard.

Singula, etc. Theophr. loc. cit. *Singulae*, inquit, *glebae, seu guttae, mole sua manum implent, et pondere tertiam partem minae aequant.* H.

Quum minore. MSS. Reg. Colb. Chiffl. Paris. *quum inope.* H.

Graeci stagoniam... appellant. Σταγονίας Diosc. lib. I, cap. 81, a stillando, ἀπό τοῦ στάζειν. Et ἄτομος, sive, ἄτμητος, indivisus, integer, qui sectionem passus non fuerit. Ατμήτου λιβανωτοῦ meminit Hesychius: Polemon item apud Athen. lib. XI, pag. 426. — *Orobiam.* Sic Dioscorides loc. citato, Δευτερεύει δὲ ὁ ὀροβίας, *secundas tenet orobias appellatus.* Nam ab ὄροβος, hoc est, ab ervi magnitudine: quo sensu ὀροβίαν ἐρέβινθον, cicer ervi mole appellat Galenus lib. VI de Fac. simp. med. Hard.

Micas concussu elisas mannam vocamus. Ita Sextus Platon. cap. II de lepore, num. 6, thuris mannam vocat quod alii thuris micas, et pollinem. Glossae: Thuris pollen, Μάννα. Hard.

Tertiam partem minae, hoc est, XXVIII denariorum. Minae nomen hoc primum loco Plinius ad romanae librae pondus accommodat: quam LXXXIV denariorum esse disertis verbis admonet lib. XXXIII, cap. 46. Nam tertia pars LXXXIV denarium, denarii sunt XXVIII. — *Tertiam*, etc. Sic restituimus ope codicum Reg. Colb. Chiffl. Paris. et Rigalt. quem Salmasius vidit, ipso prodente in Sol. p. 508; quanquam in libris vulgatis, *XXXIX*. Ciaconius lib. de Ponder. p. 42; Agricola lib. IV de Pond. pag. 104, et Mariana lib. de

aequent. Alexandro Magno in pueritia sine parcimonia thura ingerenti aris, paedagogus Leonides dixerat, ut illo modo, quum devicisset thuriferas gentes, supplicaret. At ille Arabia potitus, thure onustam navem misit ei, exhortatus ut large Deos adoraret.

Thus collectum Sabota camelis convehitur, porta ad id una patente. Degredi via capitale leges fecere. Ibi decimas Deo, quem vocant Sabin, mensura, non pondere sacerdotes capiunt. Nec ante mercari licet: inde impensae publicae tolerantur. Nam et benigne certo itinerum numero Deus hospites pascit. Evehi non potest, nisi per Gebanitas: itaque et horum regi penditur vectigal. Caput eorum Thomna abest a Gaza nostri littoris in Iudaea oppido XLIV. XXXVI millia passuum, quod dividitur in mansiones camelorum LXV. Sunt et quae sacerdotibus dantur portiones,

Pond. p. 66, *XXIX*; Hotomannus lib. de Re Nummar. pag. 114, et Pintianus *XXXIII* reponere nituntur Sed minae voce hoc loco Plinius, ut in prioribus notis indicavimus, pro libra romana abutitur: nec Atticam intelligit, quae centum drachmarum fuit: cuius tertia pars proinde drachmae XXXIII fuere. Sic idem lib. XIV, cap 24, quas *mellis decem libras*, ad oxymeli concinnandum postulat, has ipse lib. XXIII, cap. 29, *mellis minas decem* appellat Hard.

Alexandro Magno. Hoc totidem verbis Plutarchus in Apophth. pag. 179. Hard.

Sabota. Τὰ Σάβοτα, vel, ut auctor Peripli, τὰ Σάββαθα, numero multitudinis. Vid. VI, 32. H.

Degredi via. Bene MS. Reg. 1, et haec est vetus scriptura, non *digredi*, ut ferunt Hard. editt. Brot.

Deo. Solem ait esse Theophrast. Hist. Pl. IX, 4. Iovem tamen hunc intelligunt aliqui, et Assabinum vocant, Plinio teste cap. 43. H — Non decimas, sed tertiam partem Deo sacerdotes capere auctor est Theophr. ibid Ed P.

Itinerum. MSS. omnes, *iterum*. Sententia est, certo dierum numero mercatores, qui thus vehunt, pro hospitio uti aedibus ei Deo sacris, eiusdemque sumptibus ibi ali. H.

Gebanitas. Gabanitae porro sunt, qui aliis Gebalitae dicuntur, ab oppido *Gebala*. Vid. Salm. pag. 494. Ed. P. — De his et de Thomna oppido egimus VI, 32. H.

Abest a Gaza... XLIV XXXVI millia passuum. Ita MSS. omnes. Hoc est, quadragies et quater centena, ac triginta sex millia passuum. H.

scribisque regum certae. Sed praeter hos et custodes, satellitesque, et ostiarii, et ministri populantur. Iam quacumque iter est, aliubi pro aqua, aliubi pro pabulo, aut pro mansionibus, variisque portoriis pendunt, ut sumptus in singulos camelos denarium. DCLXXXVIII ad nostrum littus colligat: iterumque imperii nostri publicanis penditur. Itaque optimi thuris libra X. VI pretium habet: secunda X. V; tertia X. III. Apud nos adulteratur resinae candidae gemma perquam simili: sed deprehenditur, quibus dictum est, modis. Probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, ut statim ardeat. Item ne dentem recipiat potius, quam in micas frietur.

XXXIII. (XV.) Myrrham in iisdem silvis permixta arbore nasci tradidere aliqui, plures separatim: quippe multis in locis Arabiae gignitur, ut apparebit in generibus. Convehitur et ex insulis laudata, petuntque eam etiam ad Troglodytas Sabaei transitu maris. Sa-

Sed praeter hos, etc. Theophrast. loc. cit. H. — *Ostiarii*. Chiffl. *hostcarii*; Gron. *hostiarii*. Ed. P.

Denarium DCLXXXVIII. Monetae nostrae 441 fr. 23 c. Ed. P.

Optimi thuris libra X. VI, etc. Denarii sex, monetae nostrae sunt 4 fr. 24 c. Denarii quinque, 3 fr. 55 c. Denique tres, 2 fr. 12 c. De iis pretiis hoc loco variis codicibus non convenit; nos ab Harduino non discessimus. Ed. P.

Adulteratur, etc. Dioscorid. lib. I, cap. 81: Δολοῦται δὲ πᾶς λίβανος τῇ πιτυίνῃ ῥητίνῃ μεθοδευόμενος, καὶ κόμμι. *Adulteratur porro omne thus pinea resina, et gummi artificiose tractatum.* — *Gemma*. Gemmam pro mica, sive guttae dixit.

Quibus dictum est, modis. Nempe odore, colore, pondere, gustu, igne, ut dictum est cap. 19. Ita Diosc. I, 81. Hard.

Probatur, etc. Dioscorid. loco cit. Hard.

In micas. « In miculas minutas, et ut sabulum dissipetur » inquit auctor libri de simpl. Med. ad Patern. inter opera Galeni tom. XIII, pag. 1002. Hard.

XXXIII. *Permixta arbore*. Ex MS. Reg. 1, et edit. princ. *permixtam arborem* recepit Broterius. Ed. P.

In generibus. Quum myrrhae genera plura dicentur cap. 35. H.

Et ex insulis. Uti de thure dictum est cap. sup. De his insulis odoriferis egimus lib. VI, cap. 32 H. — Chifflet. aliique codd. apud Dalec. *ex silvis*. Ed. P.

tiva quoque provenit, multum silvestri praelata. Gaudet rastris atque ablaqueationibus, melior radice refrigerata.

XXXIV. Arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro et intorto, crassiore, quam thuris, et ab radice etiam, quam reliqua sui parte. Corticem laevem, similemque unedoni: scabrum alii, spinosumque dixere. Folium olivae, verum crispius, et aculeatum: Iuba olusatri. Aliqui similem iunipero, scabriorem tantum spinisque horridam, folio rotundiore, sed sapore iuniperi. Nec non fuere, qui e thuris arbore utrumque nasci mentirentur.

XXXV. Inciduntur bis et ipsae, iisdemque temporibus, sed a radice usque ad ramos qui valent. Sudant autem sponte prius, quam incidantur, stacten

Gaudet rastris, etc. Solinus cap. xxxiii; Diod. quoque lib. V Bibl. p. 317: Οπίζεται δὲ περισκαφείσης τῆς γῆς ἀπὸ τῶν ῥιζῶν. *Effossa circum radices terra, quod quidem ablaqueare dicunt, succus emanat* H.

Melior. Solini paraphrasis: *Radices nudatae, pinguiore fluunt lacryma.* Hard.

XXXIV. *Arbori*. Solin. loc. cit. ex Plinio; Plinius ex Theophr. IX, 4. Hard.

Crassiore quam thuris. Sic libri omnes, etiam MSS. Haud inanis tamen Dalecampii coniectura, legentis, *crassiore, quam cruris*. Sic enim Theophr. loc. sup. laudato: παχύτερον δ᾽ ἢ κνημόπαχυς, *crassiore quam sit sura hominis*. H.

Vnedoni L'arbousier. Theophr. loc. cit. τῇ ἀνδράχνῃ, hoc est, portulacae, cuius folia unedoni simillima: quam ob causam quoties fere ea vox ἀνδράχνη apud Theophrastum occurrit, unedonem Plinius habet. De unedone dicemus ad lib. XV, c. 27. Hard.

Spinosumque. Spinae aegypliacae similem facit myrrhae arborem Dioscorides I, 77. H.

Folium olivae. Solinus, et Theophr. loc. cit. H.

Iunipero. Theophr. *terebintho*: reliqua in utroque scriptore paria ac gemina sunt. H.

Vtrumque nasci. Thus scilicet ac myrrham. Theophr. ibid. H.

XXXV. *Bis et ipsae iisdemque*. Dalec. cod. *binis et ipsae denique*. Ed. P.

Iisdemque temporibus. Quibus thuris arbor, hoc est, aestate et hieme, ut dictum est capite 33. Vere et aestate dixit Diodor. Sic. Bibl. lib. V, pag. 317. Hard.

Vsque, etc. Vsque ad ramos qui possunt incidi. H.

Stacten dictam. Duplex est via

dictam, cui nulla praefertur. Ab hac sativa, et in silvestri quoque melior aestiva. Non dant ex myrrha portiones Deo, quoniam et apud alios nascitur. Regi tamen Gebanitarum quartas partes eius pendunt. Caetero passim a vulgo coëmptam in folles conferciunt, nostrique unguentarii digerunt haud difficulter odoris atque pinguedinis argumentis.

(XVI.) Genera complura: Troglodytica silvestrium prima. Sequens Minaea, in qua et Atramitica est, et Ausaritis Gebanitarum regno. Tertia Dianitis. Quarta collatitia. Quinta Sembracena, a civitate regni Sa-

huius vocis σταχτή. Nam et myrrham sonat, quae sponte manet ex arbore; et recentis myrrhae pinguedinem, quae per se unguentum faciat sine oleo. Priore significatu a Plinio modo accipitur; posteriore l. XIII, c. 2; et a Diosc. lib. I, c. 73 et 77. Ab Athenaeo quoque lib. XV, pag. 688 Denique a Theophr. loc. cit ubi σταχτὴν myrrham omnem vocat, quae fluit ex arbore, ut distinguatur a πλαστῇ, quae in pastillos conformatur. Plinii sententiam de stacte quae ex arboribus sponte manet, secuti sunt Mercurialis, Antiquit. lect. lib. V, c. 21, aliique quos citat et sequitur P. Servius lib. de Odoribus p 57, ubi eam sententiam egregie tuetur E vetustioribus subscribit Solinus cap xxxiii: *Sponte manans*, inquit, *pretiosior ex ea sudor est: elicitus corticis vulnere vilior iudicatur*. Ac si poëtas licet in partes advocare, Ovid. Met. X, 500 et seqq. ubi Myrrhae puellae in arborem describit transformationem: *tepidae manant ex arbore guttae. Est honor et lacrymis: stillataque cortice myrrha Nomen herile tenet, nulloque tacebitur aevo*. H. — Chiffl. *stacte dicta* Ed. P.

Melior aestiva. Quae aestate incipit, legiturque autumno. H.

Nostrique. Sic Dalec. cod. et Chifflet. Al. ante Hard. *ipsique*. Ed. P. — *Unguentarii digerunt.* Odore et pinguitudine genera myrrhae diversa discriminant. H.

Genera complura. A regionibus, in quibus nascuntur, pleraque nomen sortita. De his regionibus lib. VI, qui de geographicis agit, dictum est abunde cap. 32. Troglodyticae primas attribuunt, et Diosc. l. I, cap. 77, et Galenus, de Antid. I, 14. Hard.

Prima sequens, etc. Vet. apud Dalecamp. *prima: Erythraea sequens et Minaea, in qua stactaea et Atramitica.* Mox al. cod. et Chifflet. *Atramitica est et Gebanitica* Ed. P

Tertia Dianitis. Ita libri omnes. Forsan ab insula Dia, cuius meminit Strabo lib XVI, p. 777. H

Collatitia. Ita libri omnes, etiam manu exarati. Collatitia est nempe, quae non uno genere constabat, sed ex permixtis earum generibus, quarum portiones a mercatoribus diversarum regionum. sacerdotibus, scribis, custodibus, satellitibusque conferebantur, ut dictum est cap. 33.

baccorum mari proxima. Sexta, quam Dusaritin vocant. Est et candida uno tantum loco, quae in Messallum oppidum confertur. Probatur Troglodytica pinguitudine, et quod aspectu aridior est, sordidaque ac barbara, sed acrior caeteris. Sembracena praedictis caret vitiis, antea alias hilaris, sed viribus tenuis. In plenum 3
autem probatio est minutis glebis, nec rotundis, in concretu albicantis succi et tabescentis: utque fracta candidos ungues habeat. gustu leniter amara. Secunda bonitas intus varia. Pessima, intus nigra: peior, si etiam foris. Pretia ex occasione ementium varia. Stactae vero a XIII ad XL. Sativae summum, X. XI. Ery-

At quum nullum hic myrrhae genus enumeretur, quod non a patria, in qua nascitur, nomen obtineat, praeter illud: quid si legas, *Quarta Caucalitia?* Nam Diosc. lib. I, pag. 77, de myrrhae generibus disserens, ἡ δὲ Καυκαλὶς, inquit, λεγομένη, κ. τ. λ. Hard.

Sembracena. De hoc oppido, et de Messalo diximus VI, 32. H.

Dusaritin. Δουσαρηνοὶ Arabes Ptolemaeo cogniti lib. VI, cap. 7, in Arabia Felice. Tertull. in Apol. *Unicuique provinciae et civitati suus est Deus, ut Syriae Astarte, ut Arabiae Dusares* Dusarin quoque Arabum Deum Stephanus vocat. Is autem Bacchus ipse est. Nam Hesychius ex Isidoro, Δούσαριν τὸν Διόνυσον Ναβαταῖοι ὀνομάζουσιν. Igitur vel a Dusarenis populis, apud quos nascebatur, vel a Dusari Deo, cui offerebatur, id ei myrrhae nomen factum. Hard.

Troglodytica. Silvestris nimirum, et quae ἐργασίμη a Diosc. dicitur l. I, cap. 77. Nam sativa Troglodytica, quam Diosc. laudat, et Galenus loc. cit. adeo non sordium et squaloris plena est, ut διαυγὴς potius dicatur, et pellucida: et haec, ut dictum est, silvestri praefertur. H.

In plenum. Ὅλως δὲ, universe, generatim. H. — Dioscorides de probanda myrrha haec habet lib. I, c. 77: Ἐκλέγου δὲ τὴν νέαν, ψαθυρὰν, κούφην, ὁμόχρουν πανταχόθεν, καὶ τὴν ἐν τῷ θλασθῆναι ἔνδοθεν λευκὰς, ὀνυχοειδεῖς, ἔχουσαν διαφύσεις λείας, μικρόβωλόν τε, καὶ πικρὰν, εὐώδη, δριμεῖαν, θερμαντικὴν, κ. τ. λ. Ed. P.

In concretu. Dum liquida concrescit. Hard.

Candidos ungues. Intercurrentes lineas candidas, unguium speciem prae se ferentes, ac laeves: ἐν τῷ θλασθῆναι ἔνδοθεν λευκὰς, ὀνυχοειδεῖς, ἔχουσαν διαφύσεις, λείας. Talem probat et Charasius, in Pharm. Galen pag. 296; talem et ipsi vidimus. Hard.

Varia. Quae intus varii coloris est, secundas tenet. Undequsque concolorem laudat Diosc. loc. cit. H.

A XIII ad XL. Ita MSS. omnes. H. — A denariis tredecim, id est,

thrææ, ad XVI. Hanc volunt Arabicam intelligi. Troglodyticae nucleo, XVI; eius vero, quam odorariam vocant, XIIII. Adulteratur lentisci glebis, et gummi. Item cucumeris succo amaritudinis causa: sicut ponderis, spuma argenti. Reliqua vitia deprehenduntur sapore gummi, dente lentescentis. Fallacissime autem adulteratur Indica myrrha, quae ibi de quadam spina colligitur. Hoc solum peius India affert, facili distinctione: tanto deterior est.

1 XXXVI (XVII.) Ergo transit in mastichen, quae et ex alia spina fit in India, itemque in Arabia: lamam vocant. Sed mastiche quoque gemina est: quoniam et in Asia Graeciaque reperitur herba radice folia emit-

monetae nostrae 9 fr. 48 c. ad quadraginta denarios, sive 28 fr. 34 c. Ed. P.

Sativae summum, X. XI. Denarii undecim, h. e. 7 fr. 78 c. — *Ad XVI.* Sedecim denarii, sive 11 fr. 32 c. *Ad* in Chiffl. deest. Ed. P.

Hanc. MSS. omnes, *hac.* — *Nucleo.* Subintellige pretium. Quod in thure micam, manna pollinem, id in myrrha nucleum vocat: nempe grana concussa. H.

Odorariam. Ita MSS. omnes, non *adorariam.* Hard. — *XIV.* Denarii quatuordecim, hoc est, 9 fr. 90 c. Ed. P.

Adulteratur... et gummi Dioscorides lib. I, cap. 77: Δολιζεται δὲ κόμμει βραχέντι (vet. cod. interserit ἐν) σμύρνης ἀποβρέγματι, καὶ μιγνυμένῳ. Ed. P.

Cucumeris. Cucumeris agrestis succo. Nam, ut inquit Dioscorides, frutex totus amarus est. Nec amaritudinis tantum causa, sed ut color subvireat. Dal.

Lentescentis. E MSS. Reg. et edit. principe, Broterius edidit, *sapore; gummis, dente lentescens.* Ed. P.

Peius. Quam quod alibi nascitur: quum indica omnia fere sint reliquis toto orbe nascentibus praestantiora. Hard.

XXXVI. *Ergo transit.* Igitur ea myrrha, quae ex indica spina colligitur, in mastichen degenerat, et mastiche verius appellanda: quae mastiche et ex alia rursum indica spina legitur: item et in Arabia; utrobique lamam, seu lainam vocant. Hard. — *Lainam* legit Broter. Ed. P.

Herba radice folia emittens, etc. Theophrast. lib. VI, cap. 4: Ἡ ἰξίνη δὲ φύεται μὲν οὐ πολλαχοῦ· ῥιζόφυλλον δέ ἐστιν· ἀπὸ δὲ τῆς ῥίζης μέσης ὁ σπερματικὸς ἄκανος ἐπιπέφυκεν, ὥσπερ μῆλον εὖ μάλα ἐπικεκρυμμένον ἐπὶ τῶν φύλλων. Οὗτος δὲ ἐπὶ τοῦ ἄκρου φέρει τὸ δάκρυον εὔστομον, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀκανθικὴ μαστίχη. Eamdem herbam *helxinen* appellat Plinius lib. XXI, cap. 56. — *Atractylis gummifera* (*Syngen. aequal.*

tens, et carduum similem malo, seminis plenum: lacrymaque erumpit incisa parte summa, vix ut dignosci possit a mastiche vera. Nec non et tertia in Ponto est, bituminis similior. Laudatissima autem Chia candida, cuius pretium in libras, XX; nigrae vero, XII. Chia e lentisco traditur gigni gummi modo: adulteratur, ut thura, resina.

XXXVII. Arabia etiamnum et ladano gloriatur: forte casuque hoc et iniuria fieri odoris, plures tra-

gen. 1792, Pers. *Atractyl. gummifera* Desfont. Atlant. flor. II, pag. 252. *Acarna gummifera* Villd. *Cinarocephal.* Juss.) Habitat in Hispania, Italia, Creta, Barbaria, etc. Ed. P.

Et tertia. Quae nigra, ut dicitur XIV, 25. H. — Eam vini condituris olim admisceri solitam vide lib. XIV, cap. 20. Dal.

Chia candida. De qua Galen. de Facult. simp. medic. lib. VII, pag. 206; Μαστίχη ἡ μὲν λευκὴ καὶ χία. Nostris, *mastic.* H.

In Libras XX. Denarii viginti sunt monetae nostrae, 14 fr. 44 c. nigrae vero pretium duodeni denarii, id est, 8 fr. 48 c. Ed. P.

Chia e lentisco. Dioscorides, lib. I, cap. 90: Γεννᾶται δὲ καὶ ῥητίνη ἐξ αὐτῆς σχινίνη καλουμένη, ὑπ' ἐνίων δὲ μαστίχη... γεννᾶται δὲ καὶ καλλίστη, καὶ πλείστη ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ, κ. τ. λ. Effluit ex lentisco resina, mastiche dicta. Non cadunt lentisci folia; floret vere, baccas (*drupas*) autumno maturas reddit. Provenit in plurimis regionibus, Lusitania, Baetica, Italia, Narbonensi Gallia, Syria, Creta, sed in insula Chio praecipue, in qua vel sola diligenter, et mastiches quidem causa colitur, quae ex cultis lentiscis illic ab indigenis, vulnerato caule, singulis annis diligenti adhibita cura colligitur, ut refert Bellonius, Observ. II, 8, ubi ait solam insulam Chiam generare mastichen, quanquam Galen. lib II ad Glauconem, aegyptiam mastichen commendat. Lentisci per Galliam Narbonensem, Provinciam et Italiam nascentes, iis quae in Chio crescunt, sunt similes, nullam tamen resinam stillant. Conf. Bod. in Theophr. III, 15. — *Pistacia lentiscus* Linn. (*Dioec. pentand.* gen. 2212, Pers. *Terebinth.* Juss.) Ed. P.

Vt thura. A veterum omnium exemplarium consensu non discedo, quorum haec constans lectio est: quanquam, si Dioscoridem unum in consilium advocem (id quod quidam loconsulte facere ausi sunt, ut Plinium erroris insimularent), legi posse videtur, *adulteratur thure et resina:* sic enim ille, lib. I, c. 90: Δολοῦται δὲ, λιβάνου καὶ ῥητίνης στροβιλίνης μιγνυμένων αὐτῇ. At vero nunc respicit, ut diximus, ad eum locum auctor, in quo similiter adulterari thura scripsit.

XXXVII. *Ladano.* In officinis retinet nomen, quod in Creta fit, teste Bellonio Observat. I, 7; sed minime sincerum illud quidem, immo nullarum virium. H.

Odoris. Odoratorum fruticum,

didere. Capras maleficum aliàs frondibus animal, odoratorum vero fruticum appetentius, tamquam intelligant pretia, germinum caules praedulci liquore turgentes, distillantemque ab his (casus mixtura) succum improbo barbarum villo abstergere: hunc glomerari pulvere, incoqui Sole: et ideo in ladano caprarum pilos esse: sed hoc non alibi fieri, quam in Nabataeis, qui sunt ex Arabia contermini Syriae.

2 Recentiores ex auctoribus strobon hoc vocant, traduntque silvas Arabum pastu caprarum infringi, atque ita succum villis inhaerescere: verum autem ladanum Cypri insulae esse (ut obiter quaeque genera odorum dicantur, quamvis non terrarum ordine): similiter hoc et ibi fieri tradunt, et esse oesypum hircorum barbis genibusque villosis haerens, sed ederae flore deroso, pastibus matutinis, quum est

maleficum animal, caprae rodunt. Vid. not. 13. H.

Capras. Herodot. III, 112: Τὸ δὲ δὴ λήδανον, τὸ Ἀράβιοι καλέουσι λάδανον, ἔτι τούτου θωυμασιώτερον γίνεται· ἐν γὰρ δυσοδμοτάτῳ γινόμενον, εὐωδέστατόν ἐστι· τῶν γὰρ αἰγῶν τῶν (τε ex coniectura Tidemanni) τράγων ἐν τοῖσι πώγωσι εὑρίσκεται ἐγγινόμενον, οἷον γλοιὸς ἀπὸ τῆς ὕλης· χρήσιμον δ' ἐς πολλὰ τῶν μύρων ἐστὶ, κ. τ. λ. Ed. P.

Germinum caules. Vel germina caulium. Hard.

Casus mixtura, etc. Habent has voces codices omnes; sed glossema inutile esse, quod ab ora in contextum irrepserit, recte censuit Pint. (adstipulante Salmasio). H. — Glossema est: tentabat tamen eruditus Patavius. *casu in terram.* Brot.

Nabataeis. De his VI, 32. H.

Strobon. Ita Reg. et Colb. At in Indice libri huius tum his ipsis codicibus, tum aliis consentientibus, *stobolon* legitur. H.

Similiter, etc. Quemadmodum in Arabia: succo nempe ea germinibus erosis stillante, ac barbis hircorum adhaerescente, etc. H. — Vet. apud Dal. *succo villos inhorrescere*, haud aspernanda lectione. Ed. P.

Oesypum. Sordes pecudum sudoremque feminum et alarum adhaerentes lanis oesypum vocant inquit Plin. lib. XXIX, c. 10, cum Dioscor. II, 85. H. — *Genibusque.* Vet. apud Dalec. *genisque.* Ed. P.

Sed ederae flore deroso. Rectene an secus senserint ii, quorum placita de ladano Plinius refert, qui ex ederae succo, seu flore deroso, atque ea matutino rore qui ex eodem flore decutitur, inhaerescitque barbis hircorum, constare crediderunt, non est nostrum diiudicare quod Plinius ipse reliquit in medio, rem indicans tantum, non iudicans. Duo interim

rorulenta Cypros. Deinde nebula sole discussa, pulverem madentibus villis adhaerescere, atque ita ladanum depecti.

Sunt qui herbam in Cypro, ex qua id fiat, ledam 3

ausim affirmare: primum, minime deceptum Plinium, ut Dalecampio aliisque visum est, nempe κισσοῦ, hoc est, ederae, pro κισθοῦ, hoc est, pro eistho frutice, apud scriptorem graecum, unde haec mutuatus sit, temere legisse: quoniam ἐκ κισθοῦ fieri ladanum Galenus affirmet, lib. VII de Fac. simpl. medic. pag. 191; Diosc. lib. I, cap. 128, aliique: nam alteram de ladano sententiam statim huic subiungit Plinius, quae ex leda herba, seu verius frutice, nasci ladanum asseverat: est autem leda cisthi genus ut diximus. Et de edera ita veteres aliquos sensisse, testis adhuc est, cuiuscumque demum is fidei est, Auctor libri de simpl. Medic. ad Patern. inter Galeni opera, t. XIII, pag: 996: *Aliquando etiam*, inquit, *genibus et feminibus caprarum quae edera vescuntur, adhaerens hoc ipsum ladanum invenitur*, etc. Nisi forte Plinium transcribit, quod ab eo scriptore factitatum non semel intellexi. Alterum quod subnotari non pigeat, istud est: multo minus Ios. Scaligerum audiendum, quum lib. I, epist. 47 ad Franc. Vertunianum, legi praecipit: *sphaerulae flore deroso*: ac sphaerulam σφαίριον vocat, cisthi corymbum: nam et MSS. pugnant codices universi, et a Pliniano maxime stilo id abhorret. Nec minus confidenter ab exemplarium omnium fide discedit, dum ex iis verbis, *quum est rorulenta Cypros*, postremam hanc vocem *Cypros* expungit: aut quum pro *attractis*, *funiculis tractis* legit, et *funiculis* eradi iubet; etsi eam vocem sententiamque Dioscorides his verbis prae se ferat, loc. cit. ἔνιοι δὲ καὶ τὰ σχοινία ἐπισύρουσι τοῖς θάμνοις, etc. H. — *Ederae flore.* Errat Plinius; et κισσοῦ, *ederae* scilicet flore legit, quum esset legendum κισθοῦ, *cisthi*. Brot.

Sunt qui herbam. Paulo illi latius accepto herbae nomine locuti: etenim fruticem, θάμνον, cum Dioscor. I, 128, et αὐτοψίᾳ ipsa verius dixissent. Sic Plinio, XXIV, 61, herba sabina dicitur, quae frutex est. Vt ii porro herbam genere muliebri ledam, sic Dioscor. virili fruticem λῆδον vocat, aitque esse alterum cisthi genus: quod unus omnium recte describit Prosper Alpinus de Pl. exot. c. 40. In Creta hodieque nascitur. Genera eius plura depinguntur a Clusio Hist. rar. plant. I, 50, quae fere omnia in horto regio vidimus. H. — Ladanum frutex est duorum triumve pedum altitudinis; et dicitur cistus ladanifera, cretica, flore purpureo. Eius descriptionem vide apud Tournefort. *Voyag. du Levant*, tom. 1, pag. 89, in-8°. Brot. — Suffruticem hunc, quem eumdem esse cum *Cisto ladanifero* Willden. affirmat Sprengelius, Hist. rei herbariae, tom. I, pag. 177, retulisse videtur Cl. Lamarck. ad *Cistum Cyprium*: *Encyclop.* tom. II, pag. 15. (*Cistus laurifolius*, var. β, *Polyand. monog.* gen. 1313, Pers. *Cistin.*. Juss.) Ladanum e *Cisto Cretico* Linn. non e *Cisto*, quem Ladaniferum vocavit vir alias omnibus

appellant (etenim illi ledanum vocant): huius pingue insidere itaque attractis funiculis: herbam eam convolvi, atque ita offas fieri. Ergo in utraque gente bina genera, terrenum et factitium. Id quod terrenum est, friabile; factitium, lentum.

4 Necnon et fruticem esse dicunt in Carmania, et super Aegyptum per Ptolemaeos translatis plantis: aut (ut alii) generante et id thuris arbore, colligique, ut gummi, inciso cortice, et caprinis pellibus excipi. Pretia sunt laudatissimo in libras, asses XL. Adulteratur myrti baccis et aliis animalium sordibus. Sinceri odor debet esse ferus, et quodammodo solitudinem redolens: ipsum visu aridum, tactu statim mollescere, accensum fulgere, odore iucundo gratum. Myrtata deprehenduntur, crepitantque in igne. Prae-

botanicis verendus, depicti ex Cl. nostrati Fontanesio constat. Ed. P.

Ledanum. Id medicamentum scilicet, eumve succum quem alii *Ladanum* appellavere. Λήδανον Herod. III (n. 3 sup.). Hard.

Huius pingue. Lego: *huic pingue insidere.* Dioscor. loc. ante dictu: *Sunt etiam qui tractis per frutices funibus inhaerentem illis pinguitudinem deradunt, confirmatamque pariter servant.* Pint. — Huius herbae foliis pinguitudinem quandam verno tempore aiunt insidere: Φύλλα λιπαρίας. τινὰς κατὰ τὸ ἔαρ ἐπισπώμενα, inquit Dioscor. I, 128. Hard.

Attractis funiculis. Ita libri omnes. Funiculos, inquit, in fruticem eum, seu folia fruticum, iniiciunt, quibus funiculis pinguitudo ea adhaerescit: iisdem attractis ea exprimitur deraditurque; et in offas cogitur, circa quas herbam ipsam, seu folia convolvunt. Ita fere Dioscor. loc. citat. Hard. — Funiculus, *le fouet*, quo attrahitur ladanum, depictus est a Tournef. loc. sup. cit. pag. 87. Brot.

In utraque. Arabica et Cypria.

Terrenum. Terrenum est, quod hircorum caprarumve villis adhaerens glomeratur pulvere; factitium, quod funiculis ex herba ea legitur. Hard.

Necnon et fruticem, etc. Tertium ladani genus. Hard.

Generante, etc. Vel. ap. Dalec. *generari et id in iis, ut t. arborem* Ed. P.

Pretia.... in libras, asses XL. Seu denarii quaterni, monetae nostrae 2 fr. 83 cent. Ed. P.

Odore iucundo gratum. In utroque exemplari rectius: *odore iucunde gravi.* Pint.

Myrtata. Myrti baccis adulterata, ut dictum est. Hard. — *Myrtata.* Sic Dal. Elzev. et omnes ante Gron. qui *myrrata* perperam obdusit. Ed. P.

terea sincero calculi potius e rupibus inhaerent quam pulvis.

XXXVIII. In Arabia et olea dotatur lacryma, qua medicamentum conficitur, Graecis enhaemon dictum, singulari effectu contrahendis vulnerum cicatricibus. In maritimis eae fluctibus aestuque operiuntur. Nec baccae nocetur, quum constet et in foliis salem relinqui. Haec sunt peculiaria Arabiae, et pauca

Sinoero. Subintelligend. *ladano.* Ed. P.

XXXVIII. *In Arabia et olea dotatur lacryma, qua medicamentum conficitur*, etc. Haec totidem fere verbis Theophr. Histor. Pl. IV, 8: ἐν δὲ τῇ θαλάττῃ ἐρυθρᾷ δένδρα τινὰ φύεται, καὶ καλοῦσιν αὐτὰ δάφνην καὶ ἐλαίαν· ἔστι δὲ ἡ μὲν δάφνη ὁμοία τῇ ἀρίᾳ· ἡ δὲ ἐλαία τῷ φύλλῳ (Const. φέλλῳ)· καρπὸν δὲ ἔχει ἡ ἐλαία παραπλήσιον δὲ ταῖς ἐλαίαις· ἀφίησι δὲ καὶ δάκρυον· ἐξ οὗ οἱ ἰατροὶ φάρμακον ἔναιμον συντιθέασι, ὃ γίνεται σφόδρα ἀγαθόν. Haec graecus auctor. Postremam orationis partem: *In maritimis eae fluctibus*; *aestuque operiuntur; nec baccae nocetur, quum constet et foliis salem relinqui*, aliunde quam ex Theophrasto hausisse videtur Plinius. Nec in maritimis Arabiae arbores operiri inquit Eresius; nec usquam tradidit oleas esse arbores quae aestu operiuntur. Quaeritur utrum oleae huius lacryma a recentioribus cognita sit, et quod nunc elemi vocant, ipsa lacryma sit? *Elemi* dictum putant quasi *enhaemi*, quod apud Graecos ἔναιμον sonat. Nomen non male convenit, ubi nec natale solum. Elemi ex Arabia et Perside advehitur; vires utrique eaedem; nihil ergo impedit quominus credamus, esse eamdem lacrymam. Conf. Bod. a Stapel in Theophrast. lib. IV, cap. 8; et not. seq. Eo. P.

Enhaemon. Ἔναιμον, Theophr. h. est, sistendo sanguini utile, ut Gaza vertit; vel ut alii, quod cruentis iniicitur vulneribus. Celsus lib. V, c. 19: *Ex emplastris*, ait, *nulla maiorem usum praestant, quam quae cruentis protinus vulneribus iniiciuntur: ἔναιμα vocant.* Sunt qui hanc lacrymam esse officinarum *Elemi* putant, quae ex Arabia et Perside affertur. Neque id immerito: quia vires utrique eaedem: sanguinem enim fluentem sistit, inflammationesque arcet. H.-Sprengelius, Antiquit. botanic. spec. I, p. 86, ex *Amyride Zeylanica* (*Octand. monog.* gen. 696, Pers. *Terebinthac.* Juss.) gummin *elemi* manare, sed hanc ibidem esse eamdem dicit cum τῷ καγκάμῳ Dioscor. lib. I, cap. 23; idem postea Hist. rei herb. I, p. 172, ex *Amyride kafal* Forsk. *caucamum* sumi credit. In ea adhuc incerta satis certi quid statuere nos non habemus. Ed. P.

Eae fluctibus aestuque operiuntur. Prorsus ut eae oleae pelagiae esse videantur, aut certe iis similes, de quibus rursum lib. XIII, c. 51. De his certe id quoque Theophr. prodidit, loc. citat. Hard. — Non de arabicis oleis Theophrast. loco citato id scribit, sed de oleis Indicarum insu-

praeterea communia, alibi dicenda, quoniam in iis vincitur. Peregrinos ipsa mire odores et ad exteros petit. Tanta mortalibus suarum rerum satietas est, alienarumque aviditas.

XXXIX. Petunt igitur in Elymaeos arborem bratum, cupresso fuisse similem, exalbidis ramis, iucundi

larum. Vide locum eum et confer. Dalec.

In iis vincitur. Praestantiora sunt ea io aliis regionibus, quam in Arabia. Hard.

Mire. Quidam teste Dalecampio *myrrhae*; et mox idem *ab exteris*, sed frustra. Vid. not. infer. Ed. P.

Ad exteros. Hoc est, ab exteris. Locutio apud Nostrum haud infrequens, ut constabit ex Indice. Simili ratione dixit huius lib. cap. 33, pag. 60: *Petuntque etiam (myrrham) ad Troglyditas Sabaei.* Vid. et cap. 4, not. 8. Ed. P.

Tanta mortalibus. In eam sententiam praeclare Plinius Iun. VIII, 20, tom. II, pag. 40 edit. nost. Ed. P.

XXXIX. *Elymaeos.* Sic Hard. e MSS. Gronov. et vett. edd. *Helimaeos.* De Elymaide conf. ad lib. VI, cap. 31. Ed. P.

Bratum. Esse quidam volunt arborem Paradisi. Dal. — *Arborem bratum.* Recentiores bratum, sive brathum Plinii, eamdem esse volunt cum sabina cupressi folio, quam Dioscorides I, 104, βραθὺν appellat, et Plinius ipse lib. XXIV, cap. 61, Latinis herbam sabinam esse dicit. *Hoc habet perpetuum Secundus, quod rem eamdem, ex diversis auctoribus sumptam, diversam quoque putare soleat, ut saepe observavimus. Ex Claudio Caesare arborem brathyn lib. VIII, quae Arabes in Elymaeos nascitur, et eam inde Arabes petebant, putavit esse diversam ab ea brathy, quam caeteri auctores graeci memorarunt, quae Latinis herbae sabinae nomine veniebat, quanquam pumila arbor esset, non herba.* Haec de brato viri doctissimi et celeberrimi, qui non facile persuadebunt, arborem eam et sabinam eamdem esse. Sabina accensa odorem emittit valde ingratum; nec est exalbidis ramis, sed ramis interius rubentibus, exterius cortice tectis rufo; nemo nisi sanitatis gratia, sabinae folia libenter insperget potionibus; quae quum ita sint, sabinam et bratum duas omnino diversas fuisse arbores, necesse est ut credamus. Bon. a Stapel. — Ita MSS. non *brutam.* Et in Indice libri huius, *Bratus arbor.* Peregrina haec arbos fuit: a sabina herba, quae et brathy appellata est, de qua dicetur XXIV, 61, diversa. Hebraeis, ut quidam volunt, *brath*, cuius mentio in sacris paginis, Cant. I, 17. Hard. — Bratum Plinii arborem ad Iuniperum referre item videtur Adansonius, *Famill. des Plant.* tom. II, pag. 564; quae species non esset diversa a *Iunipero sabina* (*Dioec. monad.* gen. 2286, Pers. *Conifer.* Juss.) Quid de hac planta dicturi sumus, vid. ad lib. XXIV, cap. 61. Ed. P.

Cupresso fusae. Pumilioni, atque in latitudinem magis fusae, quam in sublime elatae. Hard.

odoris accensam, et cum miraculo historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia eius inspergere potionibus Partos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque eius contra ligna alia remedio. Nascitur ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacae in monte Zagro.

XL. Petunt et in Carmanos arborem strobum ad suffitus, perfusam vino palmeo accendentes. Huius odor redit a cameris ad solum iucundus, sed aggravans capita, citra dolorem tamen. Hoc somnum aegris quaerunt. His commerciis Carrhas oppidum aperuere, quod est illis nundinarium. Inde Gabbam omnes petere solebant, dierum xx itinere, et Palaestinam Syriam: postea Characem peti coeptum, ac regna Parthorum ex ea causa auctor est Iuba. Mihi ad Persas etiam prius ista portasse, quam in Syriam aut

Historiis. Quas Claudius Caesar scripsit, ut diximus in Auctorum Indice. Ed. P.

Contra ligna. Quorum gravis exitiosusque fumus: ut sunt ipsius myrrhae sarmenta. Hard.

Pasitigrin. De Pasitigri, Sittace et Zagro VI, 31. Hard.

XL. *Strobum*. In indice huius lib. ea MSS. omnibus, *Stobrum*. Hard. — Quae sit strobus arbor, non facile dignoscas; quum notam praeter patriae, nullam, ut fere solet in exoticis, arboris nomini Plinius adiungat: nisi, quod ad suffitus faciendos petebatur, inde quoddam ad genus *Coniferarum* eam pertinuisse coniicias. Caeterum ubi de plantis exoticis agitur, indicatione patriae nihil apud Veteres incertius. Ne mireris tamen quod in arboribus herbisque describendis tam frequenter botanici *Patres* caespitaverint, quum nostris etiam diebus minime constet unde usitatissimae res multae, multis abhinc saeculis in Europam advehantur e. e. kino, bdellium, myrrha, etc. ita, ut quibus ex arboribus proveniant qua in regione crescant, viri rei herbariae peritissimi certo vix indicio demonstrent. De strobo nihil apud Theophrastum, nihil ap. Dioscoridem invenimus. Ed. P.

Carrhas. Mesopotamiae, sive Arabiae, ut dictum est V, 21. Hard.

Nundinarium. Nundinis frequens ac celebre. Dal. — Et lib. VIII, c. 77, *forum nundinarium* dixit: *epulas nundinarias*, Ulpianus: Plautus, *coquum nundinalem*. Hard.

Inde Gabbam. Ita libri omnes; de ea, V, 16; de Palaestina Syria, cap. 14; de Charace VI, 31. Herodot. l. III, Thalia, p. 202: *Ἀράβιοι δὲ χίλια τάλαντα ἄγεσκον λιβανωτοῦ ἀνὰ πᾶν ἔτος*. Dario nempe Persarum regi id vectigal Arabes pensitabant. Hard.

Aegyptum, videntur, Herodoto teste, qui tradit singula millia talentum thuris annua pensitasse Arabas regibus Persarum.

2 Ex Syria revehunt styracem, acri odore eius in focis abigentes suorum fastidium. Caetero, non alia ligni genera sunt in usu, quam odorata; cibosque Sabaei coquunt thuris ligno, alii myrrhe, oppidorum vicorumque non alio, quam ex aris, fumo atque nidore. Ad hunc ergo sanandum urunt styracem in pellibus hircinis, suffiuntque tecta. Adeo nulla est voluptas, quae non assiduitate fastidium pariat. Eumdem et ad serpentes fugandas urunt, in odoriferis silvis frequentissimas.

1 XLI. (XVIII.) Non sunt eorum cinnamomum aut casia: et tamen Felix appellatur Arabia, falsa et ingrata cognominis, quae hoc acceptum superis ferat, quum plus ex eo inferis debeat. Beatam illam fecit hominum

Styracem. De quo dicemus c. 56. Hard.

Suorum. Subintellige, odorum, sive lignorum odoratorum. Solini paraphrasis, cap. XXXIII: *Arabes sarmentis myrrhae ignes fovent, quorum fumo satis noxio, nisi odore cremati storacis occurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt.* H.

Oppidorum. Non alius ibi ex oppidis, vicisque, quam ex aris, nidor convolvitur. Hard.

Ad hunc. Nempe nidorem abigendum, fastidiumque sanandum. Ita libri omnes. H.

In pellibus hircinis. Haec verba suo loco mota existimat Pintianus, ponendaque esse post ea quae non longe ante praecere, *revehunt styracem*; quandoquidem et de ladano excipi caprinis pellibus supra dictum est, et de myrrha conferciri in follibus promiscue. Sed reclamant omnes libri. Ed. P.

Assiduitate fastidium. Vulgg. ante Harduin. *assiduitate sui.* Mox *et* Gronov. omittit, quod nos post Hard. e Chiffl. restituimus. Ed. P.

XLI. *Non sunt eorum.* Non sunt Arabum propria et peculiaria: sed ab Aethiopia ad eos deferuntur. H. — *Cinnamomum aut casia* (*Lauri* species, *Euneand. monog.* gen. 994, Pers. *Laurin.* Juss.). De his vide Exc. IX ad calcem huius libri. Ed. P.

Inferis debeat. Quum odores ii magno redempti pretio, in mortuorum busta et rogos insumantur, ibi cremari soliti, et ungendis corporibus adhiberi. Quo Iuvenalis allusit, Satir. IV, vss. 108 et 109: *Et matutino sudans Crispinus amomo, Quantum vix redolent duo funera.* H.

etiam in morte luxuria, quae Diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis. Periti rerum asseverant, non ferre tantum annuo fetu, quantum Nero Princeps novissimo Poppææ suae die concremaverit. Aestimentur postea toto orbe singulis annis tot funera, acervatimque congesta honori cadaverum, quae Diis per singulas micas dantur. Nec minus propitii erant 2
mola salsa supplicantibus, immo vero (ut palam est) placatiores. Verum Arabiae etiamnum felicius mare est: ex illo namque margaritas mittit: minimaque computatione millies centena millia sestertium annis omnibus India et Seres, peninsulaque illa imperio nostro adimunt. Tanto nobis deliciae et feminae constant. Quota enim portio ex illis ad Deos, quaeso, iam, uli ad inferos, pertinet?

XLII. (XIX.) Cinnamomum et casias fabulose narravit antiquitas, princepsve Herodotus, avium nidis,

Etiam iu morte luxuria. Persius Satir. III, vss. 103-105: *Hinc tuba, candelae, tandemque beatulus alto Compositus lecto, crassisque lutatus amomis In portam rigidos calces extendit.* DALEC.

Adhibens. Haec vox abest a nostris MSS. H.

Asseverant. In MSS. omnibus legitur *adstruxerunt.* H.

Singulas micas. Minuta grana. Tibull. lib. IV, Eleg. 1, vs. 14: *Parvaque caelestes placavit mica.* H. — Cf. Tiluill. p. 241 ed. nost. ED. P.

Mola salsa. Vtrumque morem complexus est Poëta comicus, in Amphitr. act. II, sc. 2, v. 108: *Prodigiali Iovi, Aut mola salsa hodie, aut thure comprecatum oportuit.* Mola, inquit Festus, a molito farre, dicitur far tostum et sale sparsum, quod eo molito hostiae asperguntur. H.

Millies centeua millia sest. Monetae nostrae, 17,790,000 fr. ED. P.

Peninsulaque illa. Arabia de qua hunc sermo: quam peninsulam inter duo maria procurrentem vocat, Rubrum Persicumque. H.

XLII. *Herodotus.* Lib. III, Thalia, unde haec mutuatus est Noster, pag. 205 et 206: Τὸ δὲ δὴ κιννάμωμον ἔτι τούτων θωυμαστότερον συλλέγουσι· ὅκου μὲν γὰρ γίνεται, καὶ ἥτις μιν γῆ ἡ τρέφουσά ἐστι, οὐκ ἔχουσι εἰπεῖν, πλὴν ὅτι λόγῳ εἰκότι χρεώμενοι, ἐν τοισίδε χωρίοισί τινες αὐτὸ φύεσθαι, ἐν τοῖσι ὁ Διόνυσος ἐτράφη· ὄρνιθας δὲ λέγουσι μεγάλας φορέειν ταῦτα τὰ κάρφεα, τὰ ἡμεῖς ἀπὸ Φοινίκων μαθόντες κιννάμωμον καλέομεν· φορέειν δὲ τὰς ὄρνιθας ἐς νεοσσιὰς προσπεπλασμένας ἐκ πηλοῦ πρὸς ἀποκρέμνοισι οὔρεσι, ἔνθα πρόσβασιν ἀνθρώπῳ οὐδεμίην εἶναι, κ. τ. λ. ED. P.

et privatim phoenicis, in quo situ Liber Pater educatus esset, ex inviis rupibus arboribusque decuti, carnis quam ipse inferrent pondere, aut plumbatis sagittis. Item casiam circa paludes propugnante unguibus diro vespertilionum genere, aligerisque serpentibus: his commentis augentes rerum pretia. Comitata vero fabula est, ad meridiani Solis repercussus inenarrabilem quemdam universitatis halitum e tota peninsula existere: tot generum aurae spirante concentu, Magnique Alexandri classibus Arabiam odore primum
2 nunciatam in altum. Omnia falsa, siquidem cinnamomum, idemque cinnamum, nascitur in Aethiopia Troglodytis connubio permixta. Hi, mercantes id a conterminis, vehunt per maria vasta ratibus, quas neque gubernacula regant, neque remi trahant, vel impellant, non vela, non ratio ulla adiuvet, quum omnium instar ibi sint, homo tantum et audacia. Prae-

In quo situ. In quo terrarum tractu. Hard.

Decuti. Nidis per se ac sponte discissis, sive dehiscentibus, quum impares essent carnium ponderi ferendo; vel sagittarum iactu deiectis. H.

Ipsae inferrent. Dalecampii cod. *ipse inferret.* Ed. P.

Item casiam. Herodot. loc. cit. De cinnamomo Theophr. Hist. Pl. IX, 5. Hard.

Comitata vero. Ita MSS. non *commutata.* Simili forma loquendi usus est IX, 58: Comitatur fama unionis eius parem, etc. H.

Vniversitatis. Omnium simul odorum. Hard.

Halitum e tota peninsula. Ex Arabia scilicet, ut diximus. H.

Tot generum. Tot odorum, quot in Arabia nascuntur, afflatu suavi simul adspirante. H.

Odore primum. Odore Arabiam prope positam ex alto sensisse. H.

Nascitur in Aethiopia. Insulae Plin. apud Aethiopas nasci tradit, mox subiungens Aethiopas mercari a conterminis. Si enim apud illos nasceretur, ab aliis non emerent. Multo magis etiam oscitat, quum per vasta maria eas merces Aethiopas vehere scribit. Nam si conterminis sunt qui vendunt, navigatione tam longa quorsum opus est? Dal. — De hac gente Aethiopum dictum est VI, 34. H. — Cinnamomum, *la canelle*, ab Insulis *Ceylan*, *Iava*, etc. nunc petitur, semperque petitum videtur. Plinium autem errare satis indicat itineris et ventorum ratio. Brot.

Mercantes a conterminis. Troglodytae ab Aethiopibus. H.

terea hibernum mare exigunt circa brumam, Euris tum maxime flantibus. Hi recto cursu, per sinus impellunt, atque a promontorii ambitu Argeste deferunt in portum Gebanitarum, qui vocatur Ocila. Quamobrem illi maxime id petunt, produntque vix quinto anno reverti negotiatores, et multos interire. Contra revehunt vitrea, et ahena, vestes, fibulas cum armillis ac monilibus. Ergo negotiatio illa feminarum maxime fide constat.

Ipse frutex duum cubitorum altitudine amplissimus, 4
palmique minimus, IV digitorum crassitudinis, statim a terra sex digitis surculosus, arido similis. Quum viret, non odoratus, folio origani, siccitate gaudens, sterilior imbre, caeduae naturae. Gignitur in planis quidem, sed densissimis in vepribus, rubisque, difficilis collectu. Metitur non nisi permiserit Deus (Iovem hunc intelligunt aliqui: Assabinum illi vocant):

Exigunt. Decurrunt: ita lib. omnes. H. — Dalec. *eligunt.* Ed. P.

Hi recto. Euri rates impellunt per singulos sinus, ita ut a terra vix illae abscedant, sed oram semper legant. Hard.

A promontorii. Arabiei nimirum eius promontorii a quo ad continentem Troglodytarum L millia passuum intervallum est, ut dictum est VI, 32. — *Argeste.* Ventus est qui ab occasu solstitiali spirat, ut est dictum II, 46. H.

Ocila. Variant manu exarati codd. Alii, *Ocilia*; alii, *Occhilia*: variant et editi libri; vetustissimi, *Occilia*; recentiores, *Ocila*. Emendandum *Ocilis*, ut patet ex Plinio, VI, 26. Brot.

Fide constat. Ex mutabili feminarum ingenio pendet. Nam si cupidius affectare illae monilia armillasque desierint, tum sublata omnis permutatio negotiatioque intelligetur. H.

Ipse frutex. Ita fere Theophr. IX, 5. Hard.

IV digitorum crassitudinis, statim a terra sex digitis surculosus. Haec ita Dalec. Elzev. Gronov. et edd. veteres exhibent; omisit Harduinus in secunda editione, neque causam protulit. Nos omissa reponere, post Broterium, nulli dubitavimus. Ed. P.

Folio origani. De quo dicemus XX, 67. Hard.

Caeduae naturae. Hoc est, quae caeditur. Sic silvam caeduam dicimus. Hard.

Metitur. Haec Solin. a Plinio mutuatur, cap. XXX, p. 57. H.

Iovem... intelligunt. Solem alii, ut diximus cap. 33, et Solin. l. c. H.

XLIV boum, caprarumque, et arietum extis impetratur venia caedendi. Non tamen aut ante ortum Solis, aut post occasum licet. Sarmenta hasta dividit sacerdos, Deoque partem ponit: reliquum mercator in massas condit. Est et alia fama cum Sole dividi, ternasque partes fieri: dein sorte gemina discerui: quodque Soli cesserit relinqui, ac sponte conflagrare.

Praecipua bonitas virgultorum tenuissimis partibus, ad longitudinem palmi. Secunda proximis breviore mensura, atque ita ordine. Vilissimum, quod radicibus proximum, quoniam ibi minimum corticis, in quo summa gratiae. Qua de causa praeferuntur cacumina, ubi plurimus cortex. Ipsum vero lignum in fastidio est, propter origani acrimoniam: xylocinnamomum vocatur. Pretium est in libras xx. Quidam cinnami duo genera tradidere, candidius nigriusque.

Massas. Sir Hard. e codd. Elzev. Gronov. *nassas*. Dalecamp. legebat *naves*. Eo. P.

Sorte gemina. Ita MSS. omnes Reg. Colb. etc. non *cremia*. — *Sorte.... discerni*. Repetita iterum subsortitione discerni, *quae cui sit tribuenda pars: quae Soli, quae Iovi, quae mercatori*. Hard.

Quodque Soli. Solin. loc. rit. a Plinio; Plinius a Theophr. lor. rit. Hard.

Praecipuas bonitas virgultorum, etr. Et haec a Theophr. arrepta Hist. Pl. IX, 5. H.

Summa gratiae. Dalecamp. *gratia*. Ed. P.

Propter origani. Quoniam origani instar, gustui acerbum est. Diosrorides non cinnamomum, ut Dalec. affirmat, sed amomum disit origanum olere, I, 14. H.

Pretium... XX. Denarii vireni, hoc est, monetae nostrae 14 fr. 14 c. Quod si ex Harduini Broteriique coniertura interpungamus X. X, erunt denarii deni, sive monetae gallicae 7 fr. 8 r. Ed. P.

Quidam cinnami. Theoph. duo, Diosrorides vero quinque genera rinnamomi refert. Ex iis duo tantum peculiari nomine vocata, mossyliticum, et montanum, reliqua odore, colore, et aliis huiusmodi notis distincta. Casiae idem Dioscorid. septem genera memorat, achy sive daphnitin, hic daphnoeidem, et isocinnamum, quod bonitate et viribus aequet cinnamomum, aut pretio: nam, quod inquit Galenus, quum cinnamomum abest, eius loco duplum casiae substituitur: Zigir, hic balsamoden: mossyliticum germen, id est, e Zeltan, hic lartam: Apbemon, hic unguentariam: Darca, Persis Dardimi, id est, Chinae lignum: Cillo, corrupte pro *Caurdo*, quo nomine Zeilani vocant: et Pseudocasiam. D.

Quondam praeferebatur candidum, nunc contra nigrum laudatur, atque etiam varium praeferunt candido. Certissima tamen aestimatio, ne sit scabrum, atque ut inter sese tritum tarde frietur. Damnatur in primis molle, aut cui labat cortex.

Ius eius a Gebanitarum rege solo proficiscitur: is edicto mercatu vendit. Pretia quondam fuere in libras denarium millia. Auctum id parte dimidia est, incensis, ut ferunt, silvis ira barbarorum. Id acciderit ob iniquitatem praepotentium, an forte, non satis constat. Austros ibi tam ardentes flare, ut aestatibus silvas accendant, invenimus apud auctores. Coronas ex cinnamo interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator

Duo genera. Candidum et nigrum, λευκὸν καὶ μέλαν, aliaque genera Diosc. affert. I, 13: et idem nigrum candido anteponit. H. — *Nigriusque.* Codd. Dalec. et Chiffl. *nigricansque.* Ed. P.

Certissima tamen aestimatio, etc. Similia habet Dioscor. I, 13, a quo et scabra casia reiicitur, cap. 12. H.

Aut cui labat cortex. Prius legebatur, *aut cui albet cortex.* Verum inter cinnamomi genera nullum memoratur, cui cortex sit albidus. In MSS. Reg. Colb. Paris. *cui labit cortex.* In Chiffl. teste Dalec. et in Tolet. teste Pintiano, *cui labitur.* Nos propius litterarum ductus et codicum vestigia secuti, *cui labat cortex.* Adiuvat mirum in modum Plinius cap. 44, ubi in casia corticem, contra atque in cinnamo, levari et exinaniri, pretium esse ait: ubi *labare* cod. Toletanus, Reg. et Colb. *levare* legunt. H. — Broterius ex lib. sup laud. et edit. principe, *labitur* recepit. Ed. P.

Edicto. Vet. apud Dalec. *indicto.* *Denarium millia.* Vulgg. ante Hard. *mille.* Sunt monetae nostrae, 637 fr. Ed. P. — Nunc in Sinensi imperio lignum *Calamba* (Agallochum, *Excaecaria agallocha* Wild. vid. cap. 44, not. 2), quale Pekinn, imperatoria urbe, missum vidi, pari auri pondere rependitur. Tanta semper fuit odorum ambitio. Brot.

Auctum id parte dimidia est. Ita ut foret pretium in libras denarii mille et quingenti, hoc est, 955 fr. 50 c. Ed. P.

Acciderit ob iniquitatem, etc. Elzev. Gronov. et vulgg. ante Hard. *id acciderītne.* Ed. P.

Interrasili auro. Partim caelato, partim plano. Sic *interrasa* vasorum latera dixit XXXIII, 49. *Interrasum* marmor lib. XXXV, cap. 1. Papias: *Interrasilis, anaglypha, sculpta.* Wild. Brito, in Vocabul. *Interrasile dicitur interpolatum caelatura*, et *plano. Planum enim inter caelaturas*, quasi *ra-*

Vespasianus Augustus. Radicem eius magni ponderis vidimus in Palatii templo, quod fecerat Divo Augusto coniux Augusta, aureae paterae impositam: ex qua guttae editae annis omnibus in grana durabantur, donec id delubrum incendio consumptum est.

XLIII. Frutex et casia est, iuxtaque cinnami campos nascitur: sed in montibus crassiore sarmento, tenui cute verius, quam cortice, quem contra atque in cinnamo, levari et exinaniri pretium est. Amplitudo frutici trium cubitorum. Color triplex. Quum primum emicat, candidus pedali mensura: dein ru-

sum videtur. Rasili igitur interrasile opponitur, quod subinde caelatura et plano variatur ac distinguitur. Alexander: *Quod nunc sculpturis, nunc planitia variatur, Hoc et non aliud opus interrasile dicas.* Anonymus de gestis Constantini M. *Laminam auream iussit interrasilem fieri.* Anastasius Bibl. in Leone III, *Hic idem Praesul fecit.... crucem anaglypham interrasilem ex argento purissimo.* Plura apud V. Clar. Du-Cangium in Glossario vide, unde ista fere omnia decerpsimus. Hard.

Vidimus in Palatii templo. Vidit et Galenus in scriniis Traiani, caeterorumque Impp. usque ad Severum, cui coaevus fuit, ipso ita prodente lib. I de Antid. cap. 13. Pharmacopolae cinnamomi nomine nihil hodie aliud praeter casiam intelligunt, quam *canellam* vocamus. Et sane casiam optimam in cinnamomum degenerare, auctor est idem Galenus cap. 11, pag. 882. H.

Augusta. Livia. A Tiberio et Livia perfectum id fuisse, tum Dio testatur lib. LVI; tum veteres Tiberii nummi, quos habemus, in quibus templum visitur, cum epigraphe: Rom. et. Avg. Quanquam alii non templum ibi esse, sed aram, censent. De Augustae cognomine dicemus XV, 40. Hard.

Ex qua guttae editae. Ex qua radice guttae manantes. H.

XLIII. *Frutex et casia est.* Graecis *κασσία*, nos *canellam* vocamus: quod suo volumine tubos et canales imitatur. Haec eius fruticis descriptio a Theophr. accepta, Hist. Pl. IX, 5. Ab insula Taprobane, vulgo dicta *Ceylan*, nunc ad nos advehitur. H. — *Frutex et casia est.* Vet. apud Dalecamp. *casiae est.*

Tenui cute. Nempe interiore libro, ex quo fistularum tubuli parantur. Alioqui crassi corticis sarmentum habet, ἔχει δὲ ῥάβδον παχύφλοιον, inquit Dioscorides lib. I, cap. 12. Hard.

Levari. Hoc est, a caudice, seu stirpe eximi. H. — *Frutici.* Vulgg. ante Hard. *fruticis*; mox *dein* pro *deinde*, et paulo post *binum digitorum* ex codd. manu exarati, praeeunte Pintiano, reposuimus, quum prius legeretur *b. cubitorum.* — *Rubescit.*

bescit addito semipede: ultra nigricans. Haec pars maxime laudatur, ac deinde proxima: damnatur vero candida. Consecant surculos longitudine binum digitorum: mox praesuunt recentibus coriis quadrupedum ob id interemptarum, ut iis putrescentibus vermiculi lignum erodant, et excavent corticem tutum amaritudine. Probatur recens maxime, et quae sit odoris mollissimi, gustuque quam maxime fervens potius, quam lento tepore leniter mordens, colore purpurae, quaeque plurima minimum ponderis faciat, brevi tunicarum fistula, et non fragili. Lactam vocant talem barbaro nomine. Alia est balsamodes, ab odore simili appellata, sed amara, ideoque utilior medicis, sicut nigra unguentis. Pretia nulli diversiora. Optimae in libras X. L; caeteris X. V.

Chiffletii cod. *rufescit*. — *Consecant*. Vet. apud Dalec. *tum secant*. Ed. P.

Haec pars. Sic Dioscorid. lib. I, c. 12. Hard.

Binorum digitorum. In libris editis, *bin. cubitorum*, contra omnium exemplarium fidem; quodque haud paulo est gravius, contra Theophrast. ipsum a quo haec manarunt: sic enim ille Histor. IX, 5: ὅταν οὖν τέμνουσι τὰς ῥάβδους, κατακόπτειν ὡς διδάκτυλα τὸ μῆκος, ἢ μικρῷ μεῖζω, κ. τ. λ. H. — Emendationem Pintiano acceptam referre debemus. Ed. P.

Excavent corticem. Fabulosum id est. Dal. — *Tutum*. A vermiculorum erosione tutum, propter amaritudinem. H. — Vet. apud Dalec. *cortice tuto*, minus bene. Ed. P.

Probatur recens maxime, et quae sit odoris mollissimi, etc. Dioscorid. lib. I, 12, recentem probat, odore vinoso, gustu mordacem, et aromaticam. Hard.

Tunicarum fistula. Tunicae, seu corticis, qui fistulae instar habet, quum vaginae in morem a ligno seiungitur, divelliturque, angusto foramine ac meatu. Sic auctor libri de Simp. Med. ad Patern. l. XIII operum Galeni p. 989. Casiae fistulas appellat quoque Scribonius Largus, Compos. 36. Casiam fistulam, Plin. Valer. lib. II, cap. 37. Sic Galenus lib. I, de Antid. c. 14: σύριγγα καλοῦσιν. Hard.

Balsamodes. Quae Dioscoridi purpurascens, rosae odorem spirans, et ad usus medicos maxime accommodata, βαλσαμώδης. H.

Sicut nigra. Quae vilis habetur, εὐτελής, Diosc. loc. H.

In libras, X. *L*. Denarii quinquaginta, id est, monetae nostrae fere 35 fr. 58 c. Denarii quinque, 3 fr. 55 c. Ed. P.

3 (xx.) His addidere, mangones, quam daphnoiden vocant, isocinnamon cognominatam: pretiumque ei faciunt x. ccc. Adulteratur styrace, et propter similitudinem corticum, lauri tenuissimis surculis. Quin et in nostro orbe seritur: extremoque in margine imperii, qua Rhenus alluit, vivit in alveariis apum sata. Color abest ille torridus Sole, et ob id simul idem odor.

4 XLIV. Ex confinio casiae cinnamique, et canca-

Daphnoiden. Diosc. lib. I, cap. 12: ἔχει δὲ ῥάβδον παχύφλοιον, φύλλα δὲ ὡς πεπερέως· ἐκλέγου δὲ τὴν ἔγκιρρον, εὔχρουν, κοραλλίζουσαν, στενὴν λίαν, μακρὰν καὶ παχεῖαν, τοῖς συριγγίοις πλήρη, δηκτικὴν ἐν τῇ γεύσει, καὶ στύφουσαν μετὰ πολλῆς πυρώσεως, ἀρωματίζουσαν, οἰνίζουσαν τῇ ὀσμῇ. Η δὲ τοιαύτη ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων ἄχυ καλεῖται· δαφνῖτις δὲ προσαγορεύεται ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐμπόρων. Δαφνοειδῆ, a similitudine cum lauri cortice, ut mox dicetur. Ab indigenis ἄχυ id genus vocatur: ab Alexandrinis mercatoribus Δαφνῖτις, inquit Diosc. loc. cit. Casia daphnitis Scribonio Largo laudata, Compos. xxxix. Hard.

Isocinnamon. Quasi pari virtute cum cinnamo: ab ἴσον et κίνναμον. Hard.

Pretiumque ei. Sic e Chifflet. restituit Hard. antea *eius.* Mox in cod. Chifflet. aliisque, *laurus*, quod recepit Brolerius. — *X. CCC.* Denarios trecentos, hoc est monetae nostrae 191 fr. 40 c. Ed. P.

Adulteratur. Casia, styrace adulteratur et lauro. — *Lauri.* MSS. omnes *laurus.* H.

In nostro orbe. Casia nempe aromatica, sed degenerans, caeli soliqua natura. De ea rursum idem XVI, 59, ubi de peregrinis arboribus, quae alibi nasci fastidiunt. *Vivit tamen*, inquit, *in Italia piperis arbor: casiae vero etiam in septemtrionali plaga.* Nugantur, qui casiam alteram hic intelligunt, de qua XXI, 29, quum sit ea Italici magis caeli, quam septemtrionalis. Quin et in ipsa Italia Arabicam sive aromaticam illam casiam visam esse iam aevo suo Columella est auctor, de Re Rustic. III, 8: *Iudaeam aiunt*, inquit, *et Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi: sed nec nostram civitatem praedictis egere stirpibus: quippe quum pluribus locis Vrbis iam casiam frondentem conspicimus, iam thuream plantam, florentesque hortos myrrha et croco.* Hard.

XLIV. *Cancamum.* Dioscorides lib. I, cap. 23: κάγκαμον δάκρυόν ἐστιν Ἀραβικοῦ ξύλου σμύρνῃ προσεοικὸς, βρωμῶδες ἐν τῇ γεύσει, ᾧπερ ὡς θυμιάματι χρῶνται. Ὑποκαπνίζουσι δὲ καὶ τὰ ἱμάτια μετὰ σμύρνης καὶ στύρακος, κ. τ. λ. Ex his Dioscoridis verbis, Κάγκαμον arboris est Arabicae lacryma, myrrham quadamtenus referens; virosi gustus. Hard. — De cancamo, vide Excursum X ad calcem huius libri. Ed. P.

mum ac tarum invehitur, sed per Nabataeos Troglodytas, qui consedere ex Nabataeis.

XLV. (XXI.) Eo comportatur et serichatum, et gabalium, quae intra se consumunt Arabes, nostro orbi tantum nominibus cognita, sed cum cinnamo casiaque nascentia. Pervenit tamen aliquando serichatum, et in unguenta additur ab aliquibus. Permutatur in libras X. VI.

XLVI. Myrobalanum Troglodytis, et Thebaidi, et

Tarum invehitur, etc. Tarum hodie Lusitanis *Aquila brava*, id est, Agallochum silvestre: lignum odoratum, Agallocho vero nonnihil simile. Nascitur in promontorio Comorin, quod olim Cori nuncuparunt, et in Zeilam insula. In Malaca Agallochum *Garo* vocant, inde sumptum Tari nomen. Garc. lib. I, cap 6. Dal. — Aetius XVI, 137, *Tari*, inquit, *quod est lignum aloes*. In officinis et Agallochi et ligni aloes nomen habet; sed rarum admodum. H. — *Excaecaria agallocha* Willd. (*Dioeg. Monadelph.* gen. 2293 Pers. *Euphorbiac.* Juss.) praestantissimum est lignum agallochum, quod toties ab Arabibus celebratur. Avicenna c. 231, hoc tradit afferri e Sin, et India, et Arabia per Sofalam; optimas species esse mondeliam, kakeliam, kadmurinam et semandurinam. Conf. commentarium doctissimum Cels. Hierobot. I, 140 seqq. Fructus similis piperi, sed colore subflavo, et odore suavissimo. Avicenn. c. 163. E Comaria, insula Iavae propinqua, aut ex ipsa Iava, praecipue venire id lignum, peregrinatores pristini Arabes, scriptoresque testantur. E Sumatra optimam agallochi speciem, *calampat* dictam, evehi; vendi autem omnem fere Chinensibus, ut pote ditioribus auro, refert Lud. Barthema; viliores species *bochor* appellat et *loban*. Conf. Garciam apud Clus. Exotic. pag. 173. Spreng.

Qui consedere, etc. Qui ex Nabataeis, Syriae vicinis, huc commigrantes, sedes ibi suas posuere. Hard. — Dalecamp. cod. *Troglodytasque confines Nab.* Ed. P.

XLV. *Tantum nominibus*. Neque magis etiamnum cognita. H. — Dalecampius ait quosdam opinari *serichatum*, nostrum esse *benjuinum*, quod a *Terminalia benzoe* defluere diximus (vid. cap. 19, not. 2); *Gabalium* vero, *caphuram* (*Laurum camphoram*, *Enneand. monogyn.* gen. 994 Pers. *Laurin.* Juss.): alios *serichatum* nihil esse aliud quam *santalum* flavum contendere (*Santalum*, *Tetrand. monog* gen. 319 Pers. *Onagr.* Juss.), *gabalium* vero, *benjuinum*; mera fortasse et inani coniectura. Ed. P.

In libras, *X. VI*. Denarii sex, monetae nostrae, 4 fr. 24. c. Ed. P.

XLVI. *Myrobalanum*. Ita Dioscor. lib. IV, cap. 160, a quo βάλανος μυρεψική, glans unguentaria nominatur. In officinis priscum retinetur nomen, *Myrobalan*: sed res plane diversa. Ibi genera quinque Myrobalanorum, quae ex America advehuntur; sed ea Veteribus prorsus incognita: pru-

Arabiae, quae Iudaeam ab Aegypto disterminat commune est, nascens unguento, ut ipso nomine apparet. Quo item indicatur et glandem esse arboris, heliotropio, quam dicemus inter herbas, simili folio. Fructus magnitudine avellanae nucis. Ex his in Arabia nascens Syriaca appellatur, et est candida: contra in Thebaide nigra. Praefertur illa bonitate olei, quod exprimitur: sed copia Thebaica. Inter haec Troglodytica vilissima est. Sunt qui Aethiopicam iis praeferant, glandem nigram, nec pinguem, nucleoque gracili, sed liquore, qui exprimitur, odoratiori, nascentem in campestribus. Aegyptiam pinguiorem esse, et crassiore cortice rubentem: et quamvis in palustribus nascatur, breviorem siccioremque. E diverso Arabicam viridem ac tenuiorem, et quoniam sit montuosa, spissiorem. Longe autem optimam Petraeam, ex quo diximus oppido, nigro cortice, nucleo candido. Vnguentarii autem tantum cortices premunt:

na potius, quam glandes, appellanda. Plinii et Dioscoridis myrobalanum officinae *Ben* vocant. H. — *Moringa Zeylanica* et *M. Arabica* (*Decand. monogyn.* gen. 1023 Pers. *Hyperantherae* species, Willd. *Leguminos.* Juss.) De myrobalanis Graecorum et Arabum, vide Excursum XI ad calcem huius libri. Ed. P.

Vt ipso nomine apparet. Μύρον unguentum, βάλανος glandem sonat. Martialis lib. XIV, Epigr. 57, cui lemma, *Myrobalanum* : « Quod nec Virgilius, nec carmine dixit Homerus, Hoc ex unguento constat, et ex balano. » Ὃ ῥ' οὐ Βιργιλίοιο, καὶ οὐκ ἔπος εἶπεν Ὁμήρου, Ἔκ τε μύρου συνέφυ τοῦτο, καὶ ἐκ βαλάνου. H.

Quam dicemus. Lib. XXII, cap. 29. Hard.

Avellanae nucis. Sic Dioscorid. loc. cit. H.

Praefertur illa, Syriaca, Dioscorid. loc. cit. H.

Nec pinguem. Ita MSS. omnes: ubi perperam exhibent libri hactenus editi, *et pinguem*. H.

Nascatur. In MSS. omnibus, *nascitur*. H.

Montuosa. Ita codd. omnes: Elz. Gronov. *montosa*. Ed. P.

Oppido Petra, de quo oppido dictum est lib. VI, c. 32. H.

Unguentarii. Sic Theophr. tum Hist. Pl. IV, 2; tum de Odorib. τοῦ καρποῦ δὲ τοῖς κελύφεσι, inquit ille priore loco, χρῶνται οἱ μυρεψοί, κόπτοντες· εὐώδες γάρ τι ἔχει. H.

medici nucleos, tundentes affusa eis paulatim calida aqua.

XLVII. (XXII.) Myrobalano in unguentis similem proximumque usum habet palma in Aegypto, quae vocatur adipsos, viridis, odore mali cotonei, nullo intus ligno. Colligitur autem paulo ante, quam inci-

Nucleos, tundentes. Cod. Dalec. *med. nucleos, tundunt, affusa*, etc. Ed. P.

XLVII. *Palma in Aegypto.* Palma hoc loco fructus arboris est, ipsa nimirum balanus. Solin. eadem refert cap. XXXII, et Dioscorid. I, 148, ubi palmam aegyptiam Arabicae myrobalano similem pariter ipse prodit. H. — Φοῖνιξ ἐν Αἰγύπτῳ γίνεται· τρυγᾶται δὲ μεσοπωρούσης τῆς κατὰ ὀπωρὸν ἀκμῆς, παρεμφέρων τῇ Αραβικῇ μυροβαλάνῳ, πῶμα δὲ λέγεται, χλωρὸς τὸ χρῶμα. ἐμφερὴς κυδωνίῳ κατὰ τὴν ὀσμήν· εἰ δὲ ἀφεθῇ πεπαινόμενος, γίνεται φοινικοβάλανος, κ. τ. λ. Dioscorid. lib. I, cap. 148. Palmam Aegyptiam *adipson* vocari ait Dioscorides, quod sitim sedet; humore quippe multo plena, non aliter sitim minuit, quam si bibatur aqua. Non tantum Aegyptiae palmae proprium, ut scribit Plinius, quod viridia et immatura decerpatur ac ἄδιψος sit: sed omnes palmae quae servari non poterant, virides, gulae sitisque sedandae causa, edebantur Dioscorides palmam immaturam, non ἄδιψον, sed πῶμα vocari scribit; quod in eamdem fere significationem recidit; πῶμα enim dicitur, quod potionis vicem praebet. Malunt alii, Plinii fortassis auctoritate decepti, πῶμα dici quod nullum intus lignum habeat. Cui, inquiunt, lignum ideo intus nullum est, quia viridis et immatura decerpitur, prius quam genitus sit nucleus. Palmulis enim, ut testatur Plinius XIII, 4, *prima nascitur pomi caro, postea lignum intus, hoc est, semen eius. Argumentum, quod parvae sine hoc reperiantur in eodem palmite* Verum quidem est in omnibus palmulis nasci, ac perfici glandis carnem primum, deinde intus nucleum: sed hoc in palmis non tantum, sed in aliis, quibus nucleus est, observatur; quae tamen idcirco ἀπύρηνοι non dicuntur. Conf Bod. a Stapel not. in Theophrast. lib. II, c. 8. De variis palmarum generibus, fusius dicemus lib. XIII, cap. 14. — *Phoenix dactylifera* (*Dioec Hexand.* gen. 2238, Pers. *Palm.* Juss.) Habitat in Africa, Oriente et India, locis irriguis. Ed. P.

Adipsos. Palmula aegyptiaca medio maturitatis suae tempore, πῶμα, quasi *potus* sive *potio* vocatur Dioscor. auctori ἄδιψος, quoniam humore multo plena non aliter sitim minuit, quam si bibatur aqua, nec caput tentat; ac maturitate peracta a puniceo, sive phoeniceo colore Phoenicobalanus dicitur: atque sic caput gravat, ut quod ait Solinus, sensus intercipiatur, gressus praepediatur, lingua retardetur, obsessaeque mentis et corporis officiia, imitetur vitium ebrietatis. Had. Iun. lib. V, cap. 2. Dal. — Αδιψος, a siti quam sedat: Graecis δίψα, vel δίψος, sitis. H.

Nullo intus ligno. Hoc est, molli adhuc teneroque nucleo. Colligitur

piat maturescere. Quod si relinquatur, phoenicobalanus vocatur, et nigrescit, vescentesque inebriat. Myrobalano pretium in libras, x. bini. Institores et faecem unguenti hoc nomine appellant.

XLVIII. Calamus quoque odoratus in Arabia nascens, communis Indis atque Syriae est, in qua vincit omnes, a nostro mari centum L. stadiis. Inter Libanum montem, aliumque ignobilem, non (ut quidam existimavere) Antilibanum, in convalle modica iuxta

enim, antequam is gignatur. Dioscor. loc. cit. H.

Phoenicobalanus. Hoc est, palma cum nucleo. Dioscor. εἰ δὲ ἀφεθῇ πεπαινόμενος, γίνεται φοινικοβάλανος. Hard.

Inebriat. Si copiosius eo vescare. Diosc. H.

In libras, X. bini. Denarii bini qui fere sunt monetae nostrae, 1 fr. 41 cent. Ed. P.

Institores. Negotiatores. H.

XLVIII. *Calamus quoque odoratus.* Calamus aromaticus, sive odoratus duplex est: alter Syriacus, ad ripas lacus Generasetici, quem alii mare Galilaeae, alii mare Tiberiadis vocant, nascens, a vulgari nihil dissimilis, praeterquam quod, post quadragesimum diem siccatus, nonnihil flagrat: alter Indicus, descriptus a Dioscor. olim, nuper a Garcia *Horto Lusitano*, diversissimus a Syriaco. Dionysius de Situ orbis ἐρυθραῖον vocat a colore, non ut Eustathius putat, quod eius altrix India Erythraeo mari contermina sit. Dioscor. κιῤῥὸν esse tradit. Apud Veget. lib. IV de re veterinaria, Absyrtus in confectione pulveris quadrigarii calamum Syriacum et aromaticum, id est, Indicum, memorat. Ea calami genera plurimum inter se discrepantia Plin. ignoranter miscuit ac confudit. Guill.— *Calamus.* In officinis *Calamus aromaticus* vocatur: sed perrarus: sic ut pro eo *Acorum verum,* qui ex Tartaria convehitur, in trochiscis et medicamentis myropolae adhibeant. H. — *In Arabia nascens.* Plut. libro, Quod bruta ratione utuntur, id quoque prodidit, sed errore manifesto. Guill. — *Acorus calamus*; var. β, *A. Asiaticus* (*Hexand. monog.* gen. 839 Pers. *Aroid.* Juss.) De calamo odorato confer. Bod. in Theophr. lib. IX, cap. 7. Acorus calamus, variet. indica, quae in Guzarate sponte crescit, post Alexandri demum expeditionem, Graeciam adlata fuit, teste Sprengelio, Hist. rei herbar. I, pag. 41. Ed. P.

In qua vincit. Qua in Syria qui calamus provenit, caeteris aliarum gentium bonitate antecellit. Hard. — *Vincit omnes.* Vet. apud Dalec. *vivit omnis.* Ed. P.

Centum L. stad. XVIII M. DCCCL. passus. H.

Inter Libanum. Haec ad verbum habet etiam Theophr. Hist. Pl. IX 7. H. — Ο δὲ κάλαμος γίνεται καὶ ὁ σχοῖνος ὑπερβάλλοντι τὸν Λίβανον, μεταξὺ τοῦ τε Λιβάνου καὶ ἄλλου τινὸς ὄρους μικροῦ ἐν τῷ αὐλωνίσκῳ τούτῳ· καὶ οὐχ ὥς τινές φασι τοῦ Αντιλιβάνου. Καὶ μεταξὺ τούτων ἐστὶν,

lacum, cuius palustria aestate siccantur, tricenis ab eo stadiis calamus et iuncus odorati gignuntur. Sane enim dicamus et de iunco, quamvis alio herbis dicato volumine, quoniam tamen hic unguentorum materia tractatur. Nihil ergo a caeteris sui generis differunt aspectu; sed calamus praestantior odore, statim e longinquo invitat, mollior tactu, meliorque qui minus fragilis: et qui assulose potius, quam raphani modo frangitur. Inest fistulae araneum, quod vocant florem. Praestantior est, cui numerosius. Reliqua probatio, ut niger sit. Damnatur aliubi. Melior, quo brevior, crassiorque, et lentus in frangendo. Calamo

ὃν αὐλῶνα καλοῦσι, πεδίον πολὺ καὶ καλόν· ὅπου δὲ ὁ κάλαμος καὶ ὁ σχοῖνος φύεται, λίμνη μεγάλη τυγχάνει, καὶ ἐν τῷ ἕλει τῷ ἀνεξηραμένῳ πεφύκασι, κ. τ. λ. H.

Tricenis ab eo. Iuxta eum lacum, ubi siccata palus est, spatio stadiorum triceuum, sive MMM. DCCL. pass. HARD.

Et iuncus. In officinis, *Iuncus odoratus.* Nunc ex Nabataea Arabiae regione defertur: et aevo ipso Plinii, ut ipse docet XXI, 72. H. — Dioscorides lib. I, cap. 16: Σχοῖνος, ἡ μέν τις γίνεται ἐν Λιβύῃ· ἡ δὲ, ἐν Ἀραβίᾳ. ἑτέρα δὲ ἐν τῇ Αβαταίᾳ (forte Nabataia) λεγομένη· ἥτις ἐστὶ κρατίστη· δευτερεύει δὲ ἡ Ἀραβικὴ, ἣν ἔνιοι Βαβυλώνιον καλοῦσιν, τὴν δὲ Τευχῖτιν. Ἡ δὲ Λιβυκὴ ἄχρηστος. — *Andropogon schoenanthus* (*Triand. digyn.* gen. 186 Pers. *Gramin.* Juss.) Habitat in Indiae maritimis; in hortis colitur ob odorem gratum. Ed. P.

Statim e longinquo. Alieno fide Theoph. hoc scripsit, quod minime verum esse Guillandinus testatur, qui eam regionem peragravit. Idem scripsit et Vitruvius VIII, 3. DAL.

Assulose. Qui in assulas multas frangitur, inquit interpres Oribasii lib. XI, pag. 200: εἰς πολλοὺς σκινδαλμοὺς θραυόμενος, inquit Dioscor. lib. I, cap. 17, quem Oribasius transscribit. Assulose, vel assulatim fracta dicuntur ea fragmenta, quae in longitudinem dissecantur: cuiusmodi sunt, quae dessiliunt, quum franguntur osserculi H.

Inest fistulae. Serapionis interpres cap. 205: *Canna eius plena est cuiusdam rei similis texturae araneae, cuius color est albus et viscosus.* Oribasii interpres, loco citat. *Fistulis aranearum plenis.* Secutus Diosc. loc. cit. γέμων ἀραχνίων τὴν σύριγγα. Araneum vocant iunci medullam, quae telae aranearum similis est. H.

Vt niger sit. Ille nimirum Syriacus iuncus: nam is color, ut statim subdit, damnatur aliubi: subalbidus commendatur in Indico, ὑπόλευκος, ut monet Diosc. loc. cit. subcandidus, ut Oribasii interpres l. c. H. — *Probatio, ut niger sit.* Cod. Dalec. *ne niger sit.* Ed. P.

In frangendo. Praesertim dum frangitur, dum commanducatur, ἐν τῇ

pretium in libras, XI; iunco, XV: traduntque iuncum odoratum et in Campania inveniri.

XLIX. Discessimus a terris Oceanum spectantibus ad convexas in nostra maria. (XXIII.) Ergo Aethiopiae subiecta Africa Hammoniaci lacrymam stillat in arenis suis (inde nomine etiam Hammonis oraculo, iuxta quod gignitur arbor): quam metopion vocant, resinae modo aut gummi. Genera eius duo: thrauston, ma-

διαμασσήσει γλισχρός, inquit Diosc. loco citat. H. — *Crassiorque, et lentus in frangendo.* Sic cum Harduino e MSS. reposuimus. Ed. P.

In libras XI. Denarii scilicet undecim, monetae nostrae, 7 fr. 78 c. quindeni, 10 fr. 60 c. Ed. P.

Traduntque. Id quidem ait ab aliis tradi: sed fidem ipse suam non adstringit. Et vero falsum esse Matthiolus asseverat, in Dioscorid. lib. I, cap. 16. H.

XLIX. *Convexas.* Quae nostro mari praetenduntur. Forte *conversas* sincerius. Sic libro VI, c. 22, *versa in meridiem plaga*: quae familiaris ei admodum locutio est. Africae nunc oram intelligit, quae mediterraneo alluitur: deinde Syriam, Aegyptum, et Asiam Minorem. H. — Quidam apud Dalec. *conversas.* Ed. P.

Africa. Pars Africae, quae iuxta Cyrenem. Diosc. III, 98. H.

Hammoniaci. Adhuc in officinis pharmacopolarum nomen servat, *gomme ammoniaque.* H. — Conf. ad lib. XXIV, cap. 14. Dioscorid. lib. III, cap. 98: Ἀμμωνιακὸν, καὶ τοῦτο ὀπός ἐστι νάρθηκος, γεννωμένου ἐν τῇ κατὰ Κυρήνην Λιβύῃ· καλεῖται δὲ αὐτοῦ ὅλος ὁ θάμνος σὺν τῇ ῥίζῃ, Ἀγασυλλίς, κ. τ. λ. — *Heracleum gummiferum* Willd. Hort. Berol. I, tom. 53, 54. (An idem cum *Laserpitio gummifero*, Desfont. Flor. Atlant. I, tom. 72? *Pentand. digyn.* gen. 693 Pers. *Umbellifer.* Juss.) Habitat in ea Africae parte quae Aegypto ad occasum adiacet, et quae hodie dicitur regnum *de Barca*, in quo fuit olim templum Iovi Hammoni dicatum, unde gummi nomen. Geoff. — Item in Barbaria et Lusitania, in cultis aridis. Rami succum glutinosum et graveolentem fundunt. Desf. Ed. P.

Inde nomine etiam Hammonis. Ita MSS. Reg. Colb. etc. Hoc est, Hammonis oraculo ipsi nomen est etiam ab arenis: ἄμμος enim arenam sonat. Alii ab arietino Iovis vultu, ut diximus V, 5, nominis originationem petunt. Quamobrem Ovidio Met. V, 17, dicitur *Corniger Ammon.* H. — *Inde nomine.* Vet. apud Dalec. *inde et nomen.* Ed. P.

Arbor Ferulacea illa quidem, δένδρον ναρθηκοειδὲς Dioscor. loco cit. et Galen. de Fac. Simp. Med. VI, 47. Arbori nomen Ἀγασυλλὶς, ea eodem Dioscor. H.

Quam metopion. Quam nempe lacrymam μετώπιον vocant. Id quoque nomen lacrymae, sive succo galbani attributum, auctore Diosc. III, 97, quoniam cum Hammoniaco similitudinem habet, ut Plinius docet cap. 57. H.

Genera. Reliqua deinceps totidem

sculi thuris similitudine, quod maxime probatur: alterum pingue et resinosum, quod phyrama appellant. Adulteratur arenis, velut nascendo apprehensis. Igitur quam minimis glebis probatur, et quam purissimis. Pretium optimi in libras, asses XL.

L. Sphagnos infra eos situs in Cyrenaica provincia maxime probatur, alii bryon vocant. Secundum locum obtinet Cyprius, tertium Phoenicius. Fertur et in Aegypto nasci: quin et in Gallia: nec dubitaverim. Sunt enim hoc nomine cani arborum villi, quales in quercu maxime videmus, sed odore praestantes. Laus prima candidissimis, atque altissimis: secunda rutilis, nulla nigris. Et in insulis petrisque nati im-

verbis habet Dioscorid. lib. II, cap. 98, et Oribasius lib. XI, pag. 189. H.

Thrauston. Θραυστόν, sive ut habet Dioscor. θραῦσμα, quasi fragmentum, sive friaturam hammoniaci dixeris. H.

Phyrama. Φύραμα, hoc est, mixtura: quoniam admista terra calculisve sordidum. H.

Asses XL. Sive denarii quaterni: monetae Francicae, 2 fr. 83 c. Ed. P.

L. *Sphagnos.* Dioscoridi lib. I, cap. 20: Σπλάγχνον. Hesychio, Σφακός et φάσκος. Aliis etiam σφάγνος. H.

Infra eos situs Infra eas regiones in quibus Hammoniacum legitur: nempe propius a mari, in Cyrenaica provincia. H.

Alii bryon. Βρύον Dioscorid. Galli *mousse.* Muscum Latini vocant. H. — Bryon, sive splanchnon, teste Dioscoride loco cit. in cedro, populo alba, vel quercu reperiebatur: praestabat cedrinum, proximum huic populneum: quo in genere probatius, quod odoratius esset et candidum; deterius autem nigricans habebatur. Bryon vero cedrinum, *Parmelia iubata* est Sprengelio, Histor. rei herbar. p 193 (*Cryptogam.* Linn. *Musc* Juss.) Vide quod de bryo populi albae mox dicturi sumus infra cap. 61. Ed. P.

Sunt enim hoc nomine, etc. Haec deinceps ad verbum Oribasius lib XI, pag. 193. H.

In quercu. In quercu, cedro, et populo alba. Diosc. loc cit et Oribas. Galenus item VI, pag. 166, de Fac. Simp. Med. Adde et aegilopem, seu fagum Latinorum, cuius villos iis similes, quos quercus habet, praeter odorem, nunc Plinius praecipue signat, ipso teste, XVI, 13. H.

Altissimis. Recte. Nam ut Theophrast. ait, Hist. Pl. III, 9, et similiter Plinius XVI, 13, cubitali longitudine maxime commendantur. H.

Et in insulis. Haec τῶν βρύων genera in insulis nata a superiore diversa sunt: terrestre, saxatile, marinum. Vide Dalec. lib. XI Hist. Plantar. cap. 59. H. — Mox *odor est*, ex MSS. post Hard. rescripsimus; antea *sit.* Ed. P.

probantur; omnesque quibus palmarum, atque non suus odor est.

LI. (XXIV.) Cypros in Aegypto est arbor ziziphi foliis, semine coriandri, candido, odorato. Coquitur hoc in oleo, premiturque postea, quod cyprus vocatur. Pretium ei in libras, X. V. Optimum habetur e

LI. *Cypros.* Mira in hac arbore describenda Plinium inter ac Dioscoridem dissensio est. Illi cyprus est ziziphi foliis: isti oleae: illi semen coriandri simile: isti, sambuci: illi semen candidum, et odoratum: isti, nigrum. Et arborem tamen esse, et in Canopo atque Ascalone nasci, inter utrumque convenit: plane ut licet natale solum ac nomen ipsum utrique arbori idem ait, genus omnino dispar esse constet. H. — *Lawsonia inermis* Linn. (*L. inerm.* v. α, *alba* Desfont. Flor. Atl. I, pag. 325. *Octand. Monog.* gen. 941 Pers. *Salicar.* Juss.). Habitat in India, Aegypto, et Barbaria. Est cyprus Antiquorum, et tincturae croceae inservit, qua cutis et pedum, et manuum phalanges a mulieribus fucantur. Lawsoniam autem *spinosam* et *inermem* certo docuit loco citato Clar. Fontanesius eamdem esse speciem, quae junior inermis, vetusta vero spinescit ramis induratis. Ed. P.

Ziziphi. De hac arbore, XV, 14. Hard.

Semine coriandri, candido, odorato. Sic libri omnes tum manuscripti, tum editi ante Hermolaum, qui *flore candido* reposuit, ut Dioscoridi, vel ea saltem parte, cum Plinio conveniret. At sequitur statim, *coquitur hoc in oleo*, quod sane de semine accipiendum est. Itaque quod praetermisit Barbarus, Dalecampius confecit, dum ex eodem Dioscorid. *coquitur hic* legi iubet. Nos in peregrina ignotaque arbore, invitis exemplaribus omnibus, aut nihil movendum, aut amplius quaerendum, arbitramur. Hard.

Cyprus vocatur. Κύπρος, quod non arbori modo, sed et unguento nomen est: est enim hic cyprus, unguentum cyprinum. Sic τὴν κύπρον dixit Theophr. lib. de Odorib. pag. 487, pro ipso unguento. Sic ἶριν et οἰνάνθην pro irino et oenanthino dixit Apollonius apud Athen. lib. XV, p. 688. Sic νάρδου nomine, non herba tantum, sed unguentum ex nardo paratum designari solet, tum a Graecis, praesertim Diosc. lib. I, c. 76, tum a Latinis. Horatius, Carm. lib. II, Od. 12: *Dum licet, Assyriaque nardo Potamus uncti.* H. — *Cypros* Arabibus dicitur *al henna*; nobis vulgo *alcana*. Laudatur in Cantic. Cant. I, 14, *botrus cypri.* De hac arbore vid. P. Sicard, *Mémoires des Missions dans le Levant*, t. VII, p. 406; et Shaw, *Voyages*, t. II, p. 401. Brot.

Pretium ei. Unguento videlicet. H.

In libras X. V. Ita MSS. omnes. Denarii quinque, nostrae monetae sunt 3 fr. 55 c. Ed. P.

Optimum habetur. In edit. principe, *optimum hoc*; inde male emendatum in recentioribus editoribus, *optimum habetur.* Sed Reg. codd. exhibent tantum, *optimum e Can.* E Canopica autem, id est, e cypro arbore

Canopica in ripis Nili nata: secundum Ascalone Iudææ: tertium Cypro insula, odoris suavitate. Quidam hanc esse dicunt arborem quae in Italia ligustrum vocetur.

LII. In eodem tractu aspalathos nascitur, spina candida, magnitudine arboris modicae, flore rosae. Radix unguentis expetitur. Tradunt, in quocumque frutice curvetur arcus caelestis, eamdem quae sit aspalathi, suavitatem odoris existere: sed si in aspalatho, inenarrabilem quamdam. Quidam eum erysi-

nata prope Canopum, nunc *Aboukir*, Nilique ostia. Brot.

Quidam hanc esse dicunt arborem quae in Italia ligustrum vocetur. Errant ii, neque vero Plinius audire se illos ait. Et cyprus quidem peregrina arbor est, non huius caeli solive: ligustrum, quod Gallis *troene*, ne arbor quidem est, sed frutex: et in sepibus passim ac fruticetis ubique provenit. Cypro semen coriandri, quod rotundum est, ac subflavum: atrum ligustro, et altera parte latum, modiceque concavum. Cypro Dioscoridis folia oleae similia sunt, flores suavia odoris: quae gemina dos a ligustro abeat: quare nec Plinii nec Dioscoridis cypros esse illud potest. H. — Ligustrum, *le troëne*, de qua sup. Harduinus, est *Lig. vulgare* Linn. (*Diand. Monog.* gen. 35, Pers. *Jasmin.* Juss.). Habitat in collibus glareosis, ad sepes; in regionibus nostris non infrequens, a cypro Veterum omnino diversum. Ed. P.

LII. *In eodem tractu*. In Aegypto. Vide quae dicturi sumus XXIV, 69. Hard.

Aspalathos, etc. Sprengelius, de μελαίνῃ ῥίζῃ apud Hippocrat. Morb. Mul. II, pag. 660: Galenus: ἀσπάλαθον ἀρωματικόν explicat: hic autem, nisi fuerit *Genista canadiensis* (quod negat Valer. Cordus, annot. I, 6) est saltem *Gen. aspalathoides*, species a Poireto in Barbaria inventa. Item Sprengelius de ἀσπαλάθῳ, Dioscoridis lib. I, c. 49: eumdem esse cum ligno rhodio, fide Constantini Rhodii, rhizotomi cretensis, perhibet Anguillara, p. 36, delineavit Pona, Bald. p. 16. Lignum Rhodium alii *Convolvulo scopario* tribuunt: huius vero patria Teneriffa Veteribus, ante Infantem Henricum, ignota fuit. — *Spartium aspalathoides* Willd. (Desfont. Fl. Atl. II, p. 136; Lam. *Encyc.* II, p. 620 sub *Genista*. *Diadelph. decand.* gen. 1690 Pers. *Legumin.* Juss.). Habitat in Barbaria. Ed. P.

Radix. Et toto etiam alterius aspalathi frutice, sive ligno utuntur unguentarii ad unguenta spissanda, ut recte Diosc. I, 19. H.

Tradunt. Id vero in aspalatho maxime, et rhamno, evenire tradit Aristoteles, c. 12, problem. 3. Vide etiam Theophr. lib. VI, c. 25, cuius verba afferemus lib. XXI, c. 18. H.

Quae sit aspalathi. Gronov. et al. ante Hard. edition. *sed in aspalatho*. Ed. P.

Inenarrabilem. Perpetuo verum hoc non esse, vide apud Rhodiginum,

sceptrum vocant, alii sceptrum. Probatio eius in colore rufo vel igneo, tactuque spisso, et odore castorei. Permutatur in libras x. v.

LIII. In Aegypto nascitur et maron, peius quam Lydium, maioribus foliis ac variis. Illa brevia ac minuta, et odorata.

LIV. (xxv) Sed omnibus odoribus praefertur balsamum, uni terrarum Iudææ concessum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero iugerum xx non amplius, altero pauciorum. Ostendere arbusculam hanc Vrbi Imperatores Vespasiani: clarumque dictu, a Pompeio Magno in triumpho arbores quoque duximus. Servit nunc haec, et tributa

lib XXI, cap. 31. Inde, nec absque ratione quidem, non ἐρυσίσκηπτρον vocandum censent, sed ab incubitu et Innixu iridis, ἰρίσκηπτρον. Conf. Plutarch. in Sympos. Quaest. IV, 2. Dalec.

Erysisceptrum Dioscorid. loc. cit. Ἀσπάλαθος, οἱ δὲ ἐρυσίσκηπτρον, θάμνος ἐστὶ ξυλώδης, ἀκάνθας πολλὰς κεκτημένος. H.

Probatio. Probatur, inquit Diosc. ponderosus, detracta cortice rubens, aut in purpuram vergens, densus, odoratus, gustuque subamarus. H.

Permutatur in libras X. V. Denarii quinque sunt monetae nostrae 3 fr. 55. cent. Ed. P.

LIII. *Maron.* Retinet in officinis hortisque nomen. H. — *Teucrium marum.* L. (*Didyn. gyn.* gen. 1372 Pers. *Labiat.* Juss.). Id Dioscorides lib. III, c. 49, maron, seu hysobrion; quum vero caput hoc totum in quibusdam codicibus non exstet, descriptionem forte supposititiam hic referre supersedimus. Ed. P.

LIV. *Balsamum.* Balsamum primum fuit in Iudaea, deinde in Aegypto; nunc est in Arabia, et dicitur *le baume de la Mecque.* Brot. — *Balsamum*, etc. *Amyridis* species; *opobalsamum* scilicet aut *gileadensis* (*Octand. monog.* gen. 936 Pers. *Terebinthae.* Juss). Ed. P.

Vni terrarum Iudaeae. Et Aegypto, Diosc. Strabo lib. XVI, silvestre nasci tradit in maritimis Sabaeorum. Pausanias in Boeoticis balsami arbores in Arabia describit, myrtorum magnitudine, foliis amaraci. Dal. — *Vni terram.* Theophrast. Hist. Plant. IX, 6. Dioscoridis aevo etiam in Aegypto nascebatur, ipso id prodente I, 18. In officinis, *le baume blanc de Judée.* Sed vix haberi potest, nisi adulterinum. H.

Quondam. Dum regnum Iuda staret: sive usque ad captam a Nabuchodonosore Iudaeam: vel et sub Herode. H.

Arbusculam. MSS. omnes, Reg. Colb. Paris. Chiffl. *arbutum.* H.

Duximus. In MSS. *diximus.* Supra cap. 9, ebeoum arborem in Mithridatico triumphu Romae ostensam a Pompeio dixit. H.

pendit cum sua gente, in totum alia natura, quam
nostri externique prodiderant. Quippe viti similior 2
est, quam myrto. Malleolis seri dicitur, nuper vincta,
ut vitis: et implet colles vinearum modo, quae sine
adminiculis se ipsae sustinent. Tondetur similiter
fruticans, ac rastris nitescit, properatque nasci,
intra tertium annum fructifera. Folium proximum
rutae, perpetua coma. Saeviere in eam Iudaei, sicut
in vitam quoque suam. Contra defendere Romani,
et dimicatum pro frutice est: seritque nunc eum
fiscus: nec umquam fuit numerosior, aut procerior.
Proceritas intra bina cubita subsistit.

Arbori tria genera. Tenui et capillacea coma, 3

Malleolis seri dicitur. Ramulis ex stirpe decisis, et in terram defossis. Galli malleolos, *des marcottes*, malleolis serere, *marcotter*, vulgo dicunt. Habet haec Solinus quoque, cap. xxxv. H.

Nuper vincta. .. implet colles. Dalecampius legit, *et nunc implet colles vinearum modo*, etc. inepte, quasi non et ante victoriam Romanorum colles impleret balsami frutex. Praecedit: *quippe viti similior quam myrto malleolis seri dicitur, nuper vincta, ut vitis:* haec falsa: nam sequitur: *et implet colles vinearum modo, quae sine adminiculis se ipsae sustinent:* si sine adminiculis se ipsa sustinet haec arbuscula, quid opus eam vinciri? frustra vinciatur, quae adminiculatione non eget. SALM. — *Nuper vincta.* In MSS. Reg. *nuper dicta.* Antiqua manu emendatum in cod. Reg. 2, *victa.* In edit. principe, *iuncta;* unde male emendatum in recentt. editt. *vincta.* Sine adminiculis, sine vinculis se sustinet balsamum: at nuper a Romanis erat vinctum, ut malleolis, *les marcottes*, sereretur, et maior citiorque esset proventus. BROT.

Et implet colles vinearum modo. Et, si non vinciatur, se ipsa in collibus sustinet, nec adminiculatione eget. Iustinus, lib. XXXVI, cap. 3, in vinearum morem excoli prodidit. Solinus: *Iam nobis latissimi colles sudant balsama.* H.

Tondetur similiter fruticans. Chiffl. cod. *fructificans.* Ed. P.

Folium proximum rutae. Theophr. loc. citat. Sic etiam Dioscorid. I, 18. HARD.

Perpetua coma. Perpetuo virens, ἀείφυλλος. Theophr. H.

In eam. Elzev. Gronov. et vett. Hard. *eandem.* Ed. P.

Seritque nunc eum fiscus. Fisco principis addictus balsami reditus omnis: arborem is idcirco colendam ac serendam curabat. H.

Intra bina. Simeon Sethi: Μικρόν ἐστι τὸ τοιοῦτον φυτὸν πηχέων ἔλαττον δύο. Tit. *de balsamo.* H.

Tria genera. Sic Dioscor. loc. cit.

quod vocant eutheriston. Alterum scabro aspectu, incurvum, fruticosum, odoratius: hoc trachy appellant. Tertium eumeces, quia est reliquis procerius, laevi cortice. Huic secunda bonitas, novissima eutheristo. Semen est vino proximum gustu, colore rufum, nec sine pingui: peius in grano, quod levius atque viridius. Ramus crassior, quam myrto. Inciditur vitro, lapide, osseisve cultellis. Ferro laedi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari supervacua patiens. Incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet.

4 Succus e plaga manat, quem opobalsamum vocant, suavitatis eximiae, sed tenui gutta ploratu, lanis

διαφέρον αὐτὸ ἑαυτοῦ τραχύτητι, καὶ ἰσχνότητι. Quod Salmasius non intellexit, quum Plinium erroris insimulat, in libello, cui titulum fecit praefationis in Plinium, p. 96. H.

Tenui et capillacea coma. Hoc est, quod tenues surculos gerit, et capillaceae gracilitatis virgulta, quae ob gracilitatem facile tonderi et amputari possint: τὸ λεπτὸν καὶ τριχῶδες τοῦ θάμνου θεριστόν· ἴσως διὰ τὸ εὐχερῶς θερίζεσθαι, ἰσχνὸν ὄν. Dioscorid. loc. cit. Cave enim de capillaceis foliis haec accipienda putes, quae Plinius paulo antea, ut et Theophrast. et Dioscor. rutae similia esse recte dixit. Unus etsi Iustinus loc. citat. Plinii verba perperam interpretatus, eiusmodi folia balsamo attribuit, qualia in piceis arboribus cernere est. Hard.

Trachy. Τραχὺ, *asperum.* Et mox εὐμήκης, *procerum.* H.

Eutheriston. Εὐθέριστον, quod facile amputatur. Solent certe surculi, non folia, amputari. H.

Semen. Sive fructus, καρπὸς, Dioscor. loc. cit. In officinis Carpobalsamum: sed sincerum hodie nullum fere. H. — *Sem. est vino.* Sic e codd. Hard. vulgg. *eius vino.* Ed. P.

Inciditur vitro, lapide, etc. Haec Solinus cap. xxxv. H.

Ferro laedi vitalia odit. Tacit. Hist. V, 6: *Si vim ferri adhibeas, pavent venae: fragmine lapidis, aut testa, aperiuntur.* Vitalia Plinius vocat, interiora, quae cortice, veluti cute, ambiuntur. Theophr. tamen et Diocor. locis citatis, σιδηροῖς ὄνυξι, ferreis unguibus scribunt incidi arborem: quod Plinio non adversatur, qui hoc unice velit, sic librandum ictum esse, ut ne quid ultra corticem violetur: tutiusque idcirco ferri acie abstinere. H.

Incidentis manus libratur etc. Solinus loc. cit. Hard.

Suavitatis eximiae. Balsamum bene ac suaviter olere, adversus quosdam recentiores, probat Petr. Servius lib. de Odorib. p. 40. H.

Lanis. Lanis colligitur, sive exci-

parva colligitur in cornua. Ex his novo fictili conditur, crassiori similis oleo, et in musto candida. Rubescit deinde, simulque durescit e translucido. Alexandro Magno res ibi gerente, toto die aestivo unam concham impleri iustum erat. Omni vero fecunditate e maiore horto congios senos, minore singulos, cum duplo rependebatur argentum. Nunc etiam singularum arborum largior vena: ter omnibus percutitur aestatibus, postea deputatur.

pitur: mox iisdem expressa lacryma, in cornua parva reconditur. H.

In musto candida. Dum novella, ac recens. H.

Rubescit. Chiffl. *Rufescit*; mox vet. apud Dalec. *Durescit et translucida.* Ed. P.

Alexandro. Et haec habet etiam Theophr. Hist. Plant. IX, 6. H.

Omni vero fecunditate. Hoc est, maxima et annua fecunditate: quum maxime fecunda lacrymae arbos est. Hard.

Congios. Congius sextarios sex continet. De sextario dicemus lib. XXI, cap. ult. H. — *Congios senos.* Ergo annuos proventus utriusque horti erat librarum fere gallicae monetae 6,536 (6,450 fr.). Brot.

Cum duplo. Alexandri Magni aevo. Hard.

Toto die aestivo unam concham impleri iustum erat. Omni vero fecunditate e maiore horto congios senos, minore singulos, cum duplo rependebatur argentum. Sic totidem plane syllabis et apicibus libri tum editi (etsi horum nonnulli *argento*, male), tum vero etiam MSS. Quae tamen Budaeo, de Asso lib. V. Salmasioque non placent. Ille, *anni vero fecunditate e maiore horto congios senos singulis annis, quum et duplo,* etc. Salmasius p. 591 in Solin. *Concham impleri iustum erat homini. Anni vero,* etc. At formam hanc loquendi, *impleri iustum erat homini,* quo demum scriptore tuebitur? quo codice? Budaeum coarguit Theophrastus; sic enim ille Histor. Pl. IX, 6: Γίνεσθαι δὲ ἐκ μὲν τοῦ μείζονος παραδείσου ἀγγεῖα δώδεκα ὅσον ἡμιχόεια· ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου, δύο μόνον. Impleri ex maiore horto vasa semichoea duodecim, hoc est, congios senos: ex altero vero duo tantum, hoc est, congium unum. Est enim χοῦς Graecis, qui Romanis congius, ut alibi dicemus. Diosc. quoque lib. I, cap. 18: Ρεῖ δὲ ὀλίγον, ὡς καθ' ἕκαστον ἔτος μὴ πλεῖον ἢ ἓξ ἢ ἑπτάχοας, etc. H. — *Argentum.* Elzev. Gron. et al. ante Hard. *argento.* Ed. P.

Nunc etiam singularum arborum largior vena, etc. Tunc temporis dicit, vel singularum arborum venam largius balsamo sudasse, maioremque balsami copiam dedisse, quam duos hortos illos, qui soli erant aetate Alexandri, septenos congios hi reddebant; hoc unum est τῶν ἀδυνάτων. Salm. 593. Sequitur quod ita legend. *DCC. HS amputati ipsa,* etc hoc est septingenties sestertia. Ibid. Salm.

3 Et sarmenta quoque in merce sunt. DCC. IIi. amputatio ipsa surculusque veniit intra quintum devictae annum. Xylobalsamum vocatur, et coquitur in unguentis: pro succo ipsum substituere officinae. Corticis etiam ad medicamenta pretium est. Praecipua autem gratia lacrymae, secunda semini, tertia cortici, minima ligno. Ex hoc buxosum est optimum, quod est odoratissimum: e semine autem maximum et ponderosissimum, mordens gustu, fervensque in ore. Adulteratur Petraeo hyperico: quod coarguitur magnitudine, inanitate, longitudine, odoris ignavia, sapore piperis.

6 Lacrymae probatio, ut sit pinguis, tenuis, ac modice rufa, et in fricando odorata. Secundus candido colos, peior viridis crassusque, pessimus niger: quippe ut oleum senescit. Ex omni incisura maxime probatur, quod ante semen fluxit. Et alias adulteratur seminis succo, vixque maleficium depre-

DCC. IIi. amputatio. Hoc est, sestertiis septingentis, ut diximus, VII, 40; non uti Salmasius putat, in Solin. pag. 593, septingenties sestertiorum. Ita porro MSS. omnes. Reg. Colb. Paris. Chifflet. non ut edit. *DCCC amputatio*, etc. H. — Ita MS. Reg. 1; in Reg. 2, Lang. et edit. principe DCCC. Septingenta autem sestertia sunt monetae nunc nostrae, 124,530 fr. Adeone creverat amputationis et surculi pretium? At si sunt tantum sestertii septingenti, id efficiet monetae nostrae 124 fr. 53 c. Quod quoque minimum est. Brot.

Intra quintum devictae. Post eam arborem, Iudaeamque devictam. Ita MSS. proxime laudati. Frigide editi, *intra quintum demum annum*. Nummi Vespasiani, et Titi, IVDAEA. CAPTA. H. — Quintus ille annus a devicta Iudaea fuit Vrbis conditae 828, post Christ. nat. 75. Brot.

Corticis. Valet cortex ad medicamenta, et est in pretio. H.

Secunda semini. Sive fructui, sive pomo. Solini paraphrasis, cap. XXXV: *Secundum in pretiis locum poma obtinent*. Hard.

Buxosum. Colore buxeo. H.

E semine. Dioscor. similiter I, 18. Hard.

Adulteratur Petraeo hyperico. Asportatur ab oppido Arabiae Petra semen hyperico simile, inquit Diosc. quo balsami fructus adulteratur: sed ex eo fraus dignoscitur, quod maius illud sit, inane, ignavum, sapore piperis. De hyperico dicemus XXVI, 53 et 54. Hard.

benditur gustu amariore: esse enim debet lenis, non subacidus, odore tantum austerus. Vitiatur et oleo rosae, cypri, lentisci, balani, terebinthi, myrti; resina, galbano, cera cypria, prout quaeque res fuit. Nequissime autem gummi, quoniam ipsum 7
quoque inhaerescit manu inversa, et in aqua sidit: quae probatio gemina est. Debet sincerum et inhaerescere: sed hoc e gummi arescere addita fragili crusta evenit. Et gustu deprehenditur. Carbone vero, quod cera resinaque adulteratum est, nigriore flamma. Nam melle mutatum statim in manu contrahit

Vitiatur et oleo rosae. Haec similiter Dioscor. loco cit. H. — *Cypri.* In libris editis, *cyperi*, male. Nam Dioscor. lib. I, cap. 18: Δολοῦται δὲ ποικίλως· οἱ μὲν γὰρ χρίσματα μίσγουσιν αὐτῷ, ὡς τὸ τερεβίνθινον, κύπρινον, σχίνινον, σούσινον, βαλάνινον, etc. Et vero MSS. Reg. Colb. Paris. Chifflet. *cypri* habent. H.

Cera Cypria. Quod κηρωτὴν Dioscorides, hoc Plinius ubique ceram appellat: alii ceratum vertunt. Cave porro credas ceram cypriam, quam κηρωτὴν κυπρίνην omne Diosc. vocat, a Cypro insula cognominatam, quae cerae laudem nullam habet. Nomen enim ἀπὸ τοῦ κύπρου, qua de arbore dictum est cap. 52. Ceratumque cyprinum ex cera oleoque cyprino, certa portione paratur, ut ex cera oleoque rosaceo, rosaceum ceratum. Hard.

Res fuit. Subintellige, in promptu, ad manum, obvia. H.

Nequissime. Nequissime adulteratur, quia difficillime fraus deprehenditur. Hard.

Inhaerescit. Ita recte: non *inarescit*, ut Salmasio placet, Exercitt. in Sol. pag. 494. H. — *Inhaerescit manu inversa.* Sic Elzev. Gronov. Hard. et libri pleriq. ante Broterium editi. Ed. P. — In editione principe, *quin arescit.* Recte monuit Salmasius emendandum *inarescit.* Audacter emendatum in recentt. editt. *quoniam ipsum quoque inhaerescit manu inversa.* MSS. et edit. princeps habent, *in manu.* Brot. — Mox idem Broter. *inarescere*, pro *inhaerescere* e lib. cit. adstipulante Chiffl. et vet. apud Dal. cod. reposuit. Ed. P.

Quae probatio. Sinceri balsami. Geminam hanc notam in sincerissimo balsamo candido, quod ex America ad nos missum est, deprehendimus: nam manu inversa haeret tamen; et in aqua sidit primum, sed mox emergit: Iudææ balsamum semper sidit. Hard.

E gummi arescere. Sed ut inhaerescat gummi addito, id non fit, nisi fragili crusta simul enata arescat. Hard.

Carbone. Igni impositum, deprehenditur id quod cera resinave adulteratum est. H.

Contrahit Congregat. Sic XXVIII, 42: *Sanguine cervino contrahi serpentes tradunt.* H.

muscas. Praeterea sinceri densatur in tepida aqua gutta sidens ad ima vasa: adulterata olei modo innatat: et si metopio vitiata est, circulo candido cingitur. Summa probatio est, ut lac coagulet, in veste maculas non faciat. Nec manifestior alibi fraus: quippe millibus denarium, sextarii empti vendente fisco trecentis denariis, veneunt. In tantum expedit augere liquorem. Xylobalsamo pretium in libras x. v.

LV. Proxima Iudææ Syria supra Phoenicen styracem gignit, circa Gabala, et Marathunta, et

Gutta sidens ad ima vasa. Vt accepi ab oculatis et expertis testibus, alia nunc probatio sinceri balsami Constantinopoli et in Oriente viget Nempe balsami gutta cyatho aquae infunditur; aquae innatat in tenuem pelliculam diffusum: si illa pellicula ita secum cohaeret, ut acus acie tota et illaesa possit colligi, sincerum est balsamum. Si disrumpitur pellicula, nec potest tota et illaesa colligi, adulteratum est balsamum. Bror. — De balsamo sincero sic nostras Gueroult: *La plantation de* Beder-Houssein, *l'ancienne* Petra *dans l'Arabie Pétrée, est le seul endroit bien connu aujourd'hui qui fournisse le baume. Le grand-seigneur n'en reçoit par an que trois livres. On en donne une livre au Pacha du Caire, et une à l'*Émir-hadji, *ou conducteur de la caravane de la Mecque. Un flacon de ce baume est conservé au Jardin des Plantes comme un objet du plus grand prix Le véritable baume qui découle de l'arbre par incision n'entre pas même dans le commerce. Ce qu'on vend sous ce nom n'est que de l'huile tirée par cuisson des graines, des noix (Amyridis fructus bacca drupacea, monoserma per abortum.* Pers.) *et des branches de l'arbre, le carpobalsamum et le xylobalsamum des Anciens.* (*Morceaux extraits de Pline*, t. I, p. 528, 1809.) Ed. P.

Adulterata olei modo innatat, etc. Dioscor. haec omnia totidem verbis expressit. Cf. lib. I, c. 48. Ed. P.

Si metopio. Et metopio adulterari balsamum, scribit etiam Dioscor. I, 48. Est autem metopion Hammoniaci lacryma, ut diximus c. 50. H.

Summa probatio Haec pariter Diosc. loc. cit. et auctor libri de Simp. Medic. ad Patern. inter opera Galeni t. XIII, pag. 997. H.

Millibus denarium. Purum balsamum, ἄκρατον, vendente fisco in singulos sextarios trecentis denariis venibat. Institores qui a fisco emebant, sic liquorem illum augebant, admixtis alienis succis, ut mille denarios facerent ex ea mensura, pro qua trecentos dedissent. H. — Mille denarii, hoc est, monetae nostrae, 637 fr. trecenti, 191 fr. 10 c. Ed. P.

In libras X. V. Denarii quinque, 3 fr. 55 c. Ed. P.

LV. *Styracem.* In officinis *Storax*, gummi, seu lacrymae induratae genus: sed illud perrarum, ac vix umquam adulterationis vitio carens. H — Dioscor. lib. I, c. 79: Στύραξ δάκρυόν ἐστι δένδρου τινὸς ὁμοίου

Casium Seleuciae montem. Arbor est eodem nomine, cotoneo malo similis, lacrymae ex austero iucundioris, intus similitudo arundinis, succo praegnans. In hanc circa Canis ortus advolant pennati vermiculi erodentes: ob id in scobe sordescit. Styrax laudatur post supra dicta ex Pisidia, Sidone, Cypro, Cilicia, Creta minime. Ex Amano Syriae medicis, sed unguentariis magis. Colos in quacumque natione praefertur rufus, et pinguiter lentus: deterior furfurosus, et cano situ obductus. Adulteratur cedri resina vel gummi, alias melle, aut amygdalis amaris: omniaque ea deprehenduntur gustu. Pretium optimo, x. viii. Exit et in Pamphylia, sed acrior, minusque succosus.

LVI. Dat et galbanum Syria in eodem Amano

κυδωνίῳ· διαφέρει δὲ αὐτοῦ ὁ ξανθὸς καὶ λιπαρὸς, ῥητινώδης, θρόμβους ἔχων ὑπολεύκους, ἐπιδιαμένων τῇ εὐωδίᾳ ὡς ὅτι πλεῖστον, καὶ ἐν τῷ μαλάσσεσθαι ἀνεὶς ὑγρασίαν τινὰ μελιτώδη, κ. τ. λ. Arborem cum Pyro cydonia non immerito comparat: optime crescere ait in Pisidiae montibus et Ciliciae, quod et testatur Strabo lib. XII, et Moses Choreoensis, Geog. Armen pag. 353. Spreng. — Nobis dicitur *Styrax officinale* (*Decand. monogyn.* gen. 1095 Pers. *Guiacan.* Juss.). Invenitur in Iudaea, Syria et Italia. Ed. P.

Gabala. Vnde styrax Γαβαλίτης a Dioscor. laudatur I, 79. De his oppidis in Geographicis egimus, V. H.

Arbor est eodem nomine, etc. Diosc. loc. cit. Hard.

Ortus. Editi ante Hard. libri *ortum*. Ed. P.

In scobe. Scobe arboris admixta, quae vermiculorum erosione fit, adulteratur ea lacryma, atque adeo vilescit, sordetque. Diosc. loc. cit. et auctor libri de Simpl. Medic. tom. XIII operum Galeni p. 1000. Hard.

Pisidia. Pisidicum, Ciliciumque styracem commendat etiam Diosc. l. c. Pamphylium Galenus, lib. I de Aolid. cap. 14, cuius regionis oppidum Side. Sed hic MSS. omnes *Sidone* habent, praeter Chiffl. Et vero de styrace Pamphylio mox dicetur. Hard.

Rufus. Dioscor. ξανθὸς, καὶ λιπαρὸς, ῥητινώδης, rufus, pinguis, resinosus. Idem mox furfurosum improbat, τὸν πιτυρώδη. Hard.

Pretium optimo, X. VIII. Octo denarii, seu 5 fr. 66 c. Ed. P.

Sed acrior. Sic MSS. Reg. Colb. Paris. non *aridior*. Hard.

LVI. Legend. *Dat et Galbanum Syria in eodem Amano monte, e ferulaque eiusdem nominis, resinae modo stagonitin appellant.* Χαλβάνην σταγονῖτιν maxime laudari dicit, quae ita dicitur, quod guttatim fluit: nam σταγόνες sunt guttae. Salmas. pag. 352. — *Dat et galbanum Syria* Vide

monte e ferula, quam eiusdem nominis resinae modo stagonitin appellant. Quod maxime laudant, cartilaginosum, purum ad similitudinem Hammoniaci, minimeque lignosum. Sic quoque adulteratur faba, aut sagapeno. Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes. Permutatur in libras, x. v. Medicinae hoc tantum.

LVII. (xxvi) Panacem et unguentis eadem gignit,

infra cap. 5, lib. XXIV. Theophr. Hist. cap. 7, lib. IX. ferulam eam *Paco* vocari tradit. Dioscor. vero a quibusdam nominari *Metopion*. Rotundum et masculum thus Dioscor. *Stagonian* vocat. Dalec. — *Galbanum*. Retinet in officinis nomen. H. — Dioscor. III, 97: Χαλβάνη ὀπός ἐστιν νάρτηκος ἐν Συρίᾳ γεννωμένου, ἣν ἔνιοι μετώπιον καλοῦσιν· ἔστι δὲ αὐτῆς ἀρίστη λιβανοειδής, χονδρώδης, καθαρά, λιπαρά, ἄξυλος, κ. τ. λ. Sprengelio, Hist. rei Herb. I, p. 40, est *Bubon galbanum* (*Pentand. digyn* gen. 702 Pers. *Vmbellifer*. Juss.). Ed. P.

E ferula. Ex arbore ferulacea. Galenus liber de Fac. Simp. Med. pag. 240· Χαλβάνη ὀπός ἐστι ναρθηκώδους φυτοῦ. Hard.

Stagonitin. Ipsa resina, quae galbanum dicitur, etiam σταγονῖτις appellatur, quod guttatim fluit: arbor eodem nomine, quod illam guttatim emittat. Σταγόνες guttae sunt. H.

Quod maxime, etc. Diosc. lib. III, pag. 97. Hard.

Hammoniaci. Quo idcirco permixto galbanum adulterari prodit Diosc. l. c. Hard.

Sagapena. In MSS. *Sacopenia*. Recte. Nam Sacopenio, quod est inferioris notae, adulterari galbanum, simile veri est: quum sagapenum, quod pretii maioris est ac facultatis, adulterari galbano prodat auctor libri de Simpl. Med. ad Paternianum, t. XIII operum Galeni, pag. 999: *Sagapenum*, inquit, *est lacrymae genus.... Hoc ipsum galbano aliqui adulterant, formatis ex eo guttulis eiusdem magnitudinis*. De utroque dicemus opportunius XX, 75. Hard. — Brot. *Sacopenio*. An *Ferula Persica* (*Pent. digyn*. gen. 692 Pers. *Umbellif*. Juss.), ut vult Sprengelius tom. I, pag. 165? Ed. P.

Sincerum. Nicander in Theriac. p. 4, et Diosc. loco citato.

In libras, X. V. Id est, 3 fr. 55 cent. Ed. P.

LVII. *Panacem*. Pharmacopolis, *Panaces Heracleum* dicitur: ipsique Dioscor. lib. III, cap. 55: Πάνακες Ἡράκλειον. Succus vero, Opopanax. De eo rursum XXV, 14. Hard. — Tria panacis genera distinguit Dioscorides, lib. III, cap. 55 et 57: prima nempe species: Πάνακες Ἡράκλειον, ἐξ οὗ ὁ ὀποπάναξ συλλέγεται .... φύλλα δὲ ἔχει τραχέα, χαμαιπετῆ, χλωρὰ σφόδρα πρός τὰ τῆς συκῆς, ἐν τῷ περιφερεῖ ἐπεσχισμένα πενταμερῶς· καυλὸν δὲ ὥσπερ νάρθηκος ὑψηλότατον, ἔχοντα χνοῦν λευκόν, καὶ φύλλα περὶ αὐτὸν μικρότερα, σκιάδιον δὲ ἐπ' ἄκρου ὡς μακρόν. Adiungit flore esse luteo, semine odorato urendique vi praedito, radicibus denique ab una

nascentem et in Psophide Arcadiae, circaque Erymanthi fontes, et in Africa, et in Macedonia: ferula sui generis quinque cubitorum, foliis primo quaternis, mox senis in terra iacentibus, ampla magnitudine rotundis, in cacumine vero oleagineis, semine in muscariis dependente, ut ferulae. Excipitur succus

origine compluribus, iisque candidis, graveolentibus, crasso et subamari gustus cortice vestitis. Nasci autem in Boeotia, Arcadia, Macedonia et Cyrene Libyae. Secunda panacis species est Panaces Aesculapii: caulem e terra emittit tenuem, cubitalem, geniculatum, circa quem folia visuntur foeniculi, maiora tamen et hirsutiora, odorata; et in cacumine umbella, in qua flores emicant aurei, acres, et odorati; radix est parva, etc. Denique species tertia dicitur: Panaces Chironium, in Pelio monte potissimum proveniens; foliis ἀμαράκῳ similibus, floribus aureis; radice tenui, neque alta, gustu acri. Panaces Heracleum nobis est *Pastinaca opopanax* Linn. (*Petand. digyn.* gen. 918 Pers. *Umbellifer.* Juss). Habitat in Italia, Sicilia et Syria. En. P. — Seriores addito ἡρακλείῳ id genus distinserunt, ab Ἀσκληπιοῦ panace (*Laserpitio hirsuto*, gen. 693 Pers.) et a Χειρωνίῳ (*Laserpitio Chironio*, ibid.; sed Las. Chironium Linn. valde dubium est. Gouanus enim, Illustr. pag. 20, contendit idem esse cum pastinaca opopanace. Addit etiam se ex hac planta nullum principium elicere potuisse. Quod conceditur, quum clima monspeliacum a graeco longe differat. Cf. Savigny in Encycl. IV, pag. 719, 720. Spreng.

Unguentis. Maxime irino. Reprehendit hoc loco Plinium Dalecampius: negat panacem unguentis utilem. At tuetur Plinium Theophrastus, qui ad unguentum irinum panacis radicem utilem esse testatur, propter suavitatem eximiam: lib. IX Hist. Plant. cap. 10: χρήσιμος δὲ καὶ πρὸς τὸ ἴρινον μύρον διὰ τὴν εὐωδίαν. H.

Eadem gignit. Syria nimirum. Theophrast. Hist. Pl. IX, 10. Γίνεται δὲ περὶ Συρίαν. Hard.

Et in Psophide, etc. Diosc. loco citato. De his regionibus in geographicis egimus. Hard.

Ferula. Arbor ferulacea peculiaris generis. Haec descriptio totidem fere verbis exstat apud Diosc. loc. cit. H.

Rotundis, etc. Ad folia ficulnea proxime accedentibus. Dioscorides. Hard.

In muscariis. Muscarium dicitur ea veluti coma quarumdam herbarum, in qua semina dependent, qualis est ferulae, feniculi, anethi, et similium. Σκιάδιον Dioscorid. appellat loco cit. quasi umbellam: σκιάδιον, inquit, ἐπ' ἄκρου, ὡς ἀνήθου. H.

Excipitur succus inciso caule messibus, radice in autumno. Dioscorides loco cit. et Theophrast. Hist. Plant. IX, 10. Galenus opopanacem et ex radice pariter, et ex caule inciso colligi prodit, lib. VIII de Simpl. Med. Fac. Καὶ ὁ καλούμενος ὀποπάναξ γίνεται τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν καυλῶν ἐκτεμνομένων. Hard.

inciso caule messibus, radice in autumno: laudatur candor eius coacti. Sequens pallido statera. Niger color improbatur. Pretium optimo in libras, x. bini.

LVIII. Ab hac ferula differt, quae vocatur spondylion, foliis tantum, quia sunt minora, platani divisura. Non nisi in opacis gignitur. Semen eodem nomine silis speciem habet medicinae tantum utile.

LIX. Dat et malobathron Syria, arborem folio

Laudatur candor eius coacti. Diosc. loc. cit. Hard.

Sequens pallido statera. Vilius pretium pallido est. Hard.

In libras X. bini. Hoc est monetae nostrae 4 fr. 41 c. Ed. P.

LVIII. *Ab hac ferula differt*, etc. Dioscorides lib. III, cap. 90: Σφονδύλιον φύλλα μὲν ἔχει κατὰ ποσὸν ἐοικότα πλατάνῳ, πρὸς τὰ τοῦ πάνακος. καυλοὺς δὲ πηχυαίους, ἢ καὶ μείζονας, ἐοικότας μαράθρῳ· σπέρμα δὲ ἐπ' ἄκρῳ ὅμοιον σεσέλει, διπλοῦν, πλατύτερον δὲ καὶ λευκότερον, καὶ ἀχυρωδέστερον, βαρύοσμον· ἄνθη λευκά, ῥίζαν λευκὴν, ῥαφάνῳ ἐμφερῆ. Subiungit nasci in palustribus et aquosis. — *Heracleum sphondylium* Linn. (*Pentand. digyn.* gen. 696 Pers. *Umbellifer.* Juss.); in pratis, ad vias non infrequens. Ed. Par.

Platani divisura. Divisa sunt spondilii folia exiguis per ambitum incisuris, ut platani. Hard.

Silis speciem. Hoc est, seselis, quod seli Romani veteres appellavere. Dioscor. loco cit. σπέρμα δ' ἐπ' ἄκρῳ ὅμοιον σεσέλει. Hard. — *Silis.* Gronov. *filis*, manifesto operarum errore. Ed. Par.

Medicinae. Ad quod usus adhibeatur, dicemus lib. XXIV, cap. 16. H.

LIX. *Dat et malobathron Syria.* Hinc Horatius, lib. II, Ode 7: *Coronatus nitentes Malobathro Syrio capillos.* Hard. — Dioscorides lib. I, cap. 21, docet quosdam pro nardi indicae folio μαλάβαθρον habere: esse autem peculiare quoddam genus folii, quod paludibus innatet, nulla radice fultum: id collectum, statim filo traiectum, reconditum servari. Repetit id Plinius XII, 59, novo addito errore, in Syria nempe id gigni malabathrum. Galenus duobus locis, de Facult. simpl. med. 7, 98, 114, μαλάβαθρον et φύλλον μαλαβάθρου recenset; congruere virtutem cum vi nardi. Mox usus increbuit, φύλλα cum μαλαβάθρῳ eadem putare, quum Plutarchus, Gryll. 990, dicat νάρδους, καὶ φύλλα, καὶ καλάμους ἀραβικούς. At vero in Digest. l. 39, tit. 4, de Public et Vectig l. 16, distinguitur malabathrum a folio barbarico. His aliisque argumentis victus primus fere Anguillara, pag. 29, bene distinxit folium barbaricum, quod idem ac *Piper betle*, malabathrum autem dici *Tembul.* Idem tembul vero tanquam piperis speciem quoque describit. Falli autem et eum Garcias (Clus. Exotic. 175-177) perhibet, malabathrum enim Cassiae ligneae (*Lauri cassiae*, *Ennead. monog.* gen. 994 Pers. *Laurin.* Juss.) esse folium, folium vero κατ' ἐξοχὴν esse *betle* Indorum (*Piper betle*, *Diand. Trigyn.*

convoluto, arido colore: ex quo exprimitur oleum ad unguenta: fertiliore eiusdem Aegypto. Laudatius tamen ex India venit. In paludibus ibi gigni tradunt lentis modo, odoratius croco, nigricans, scabrumque, quodam salis gustu. Minus probatur candidum. Celerrime situm in vetustate sentit. Sapor eius nardo similis esse debet sub lingua. Odor vero in vino suffervefacti antecedit alios. In pretio quidem prodigio simile est a x. singulis ad x. ccc. pervenire libras: oleum autem ipsum in libras, x. LX.

LX. (XXVII) Oleum et omphacium est. Fit duobus generibus, et totidem modis, ex olea et vite: olea adhuc alba expressa: deterius ex druppa: ita vocatur priusquam cibo matura sit, iam tamen colorem mutans. Differentia, quod hoc viride est, illud candidum. E

gen. 74 Pers *Urtic.* Juss). Conf. Trew. in Nov. Act. nat. cur. vol. II, append. pag 385. Coram habeo etiam iconem *folii*, quod manifesto *Lauri cassiae* est, et *betle* dicitur, apud Ramusium, Viaggi I, 363. Sprengel. De malabathro vide Exc. VII ad calcem huius libri. Ed. P.

Arido colore. In Chiffl. *colore aridi soli.* Hard.

Laudatius. Et iam alterius generis malabathrum. Μαλόβαθρον Dioscor. I, xi. Galenus, de Fac. Simpl. Med. lib. VII, aliique Graeci appellant. Etiamnum in officinis *Malabathrum*, et *Folium Indum*. H.

Gigni tradunt. Incerta id fama tradi haud obscure innuit: tradidit tamen Diosc. loco cit. et ex recentioribus Dalecampius, Histor. Plant. l. XVIII, cap. 15, aliique: quos hallucinatos esse recte evincit Charasius in Pharmac. pag. 294, ubi arboris ingentis folium esse ait in Cambaiae regno, aliisque Indiae locis enatae. Ante eum viderat Saracenus, in notis ad Diosc. fictitiam hanc esse malobathri descriptionem, qualis e Dioscoride, et ab iis quos Plinius commemorat, nunc affertur. Hard.

Sapor eius nardo similis, etc. Diosc. loc. cit. Hard.

A X. singulis ad CCC. Denarius est unus Plinianis temporibus circ. 70 c. Trecenti, 491 fr. 10 c. Mox sexaginta, 42 fr. 46 c. Ed. P.

LX. *Oleum et omphacium est.* Ὀμφάκινον Dioscoridi, I, 29; ita dictum, quia ex acerbis et immaturis uvis oleisve exprimitur. Catoni, oleum viride. Hard.

Fit duobus. Genera sunt, oleae et vitis: ex singulis generibus fit oleum duobus modis. Hard.

Druppa. De hoc genere et nomine dicemus lib. XV, cap. 2. Hard.

Hoc viride est, illud candidum. Hoc, quod ex druppa fit: illud, quod ex alba. Hard.

vite fit psythia aut amminea, quum sint acini ciceris magnitudine, ante Canis ortum. In prima lanugine demetitur uva, eiusque melligo. Reliquum corpus Sole coquitur. Nocturni rores caventur. In fictili condita melligo colligitur: subinde Cyprio aere servatur. Optima quae rufa, acriorque et aridior. Pretium omphacio in libras x. vi. Fit et alio modo, quum in mortariis uva immatura teritur: siccataque in Sole, postea degeritur in pastillos.

LXI (XXVIII) Eodem et bryon pertinet, uva populi albae. Optima circa Gnidum aut Cariam in sitientibus aut siccis, asperisque: secunda in Lyciae cedro. Eodem et oenanthe pertinet: est autem vitis

E vite. De his vitium nominibus dicemus lib. XIV, cap. 4 et 11. H.

Lanugine Hoc est, incipientis uvae pubertate, ut dicetur XXIII, 4. H.

Vva. In MSS. Reg. Colb. Chiffl. etc. *iuba*. Male. Hard.

Melligo. Quum ea effervescente succo ceu lanugo quaedam, in ambitu lateribus vasis adhaeserit, tum ea pariter demetitur. Decuti in subiectum liquorem Dioscor. iubet, III, 5; Plinius, seponi. Quid melligo esset, nec Ruellius intellexit, libro I de Nat. Stirp. pag. 269, nec ante nos alii. Hard.

Reliquum corpus. Reliquus succus e vite expressus, sive omphacium ipsum, *le verjus*. Sed hic parandi modus obsolevit. Hard.

Nocturni rores caventur. Obstant enim, quominus spissescat, cogaturque. Κωλύουσι γὰρ αἱ δρόσοι τὴν σύστασιν αὐτοῦ, Diosc. lib. III, pag. 5. Hard.

In libras X. VI. Denar. seni, 4 fr. 24 c. Ed. P.

LXI *Eodem.* Ad unguenta facienda, quae ex silvis petuntur. — De bryo vid. Excurs. XII ad calcem hui. lib. Ed. P.

Bryon. Βρύον, quae vox muscum sonat, Gallis *mousse*, ut diximus c. 51. A similitudine aliqua uvam in populo alba vocat, tum hoc loco, tum libro XXIV, 34. H. — *Optima circa Gnidum*, etc. Optimum bryon, deinde populneum, λεύκινον ex Dioscoride; Plinius legisse videtur λύκιον. Iam antea cap. 50 de sphagno, sive splanchno, quod idem esse puto cum bryo, Plinius disseruit. Dal.

Lyciae cedro. De cedro Lycia, lib. seq. cap. 11: Βρύον τὸ ἐπὶ κεδρίνων εὑρισκόμενον ξύλων, quod in cedrinis lignis reperitur, commendat etiam Galenus, lib. VI, de Fac. Sim. med. pag. 166. Hard.

Oenanthe. Οἰνάνθη, inquit Diosc. lib. V, cap. 5, Καλεῖται ὁ τῆς ἀγρίας ἀμπέλου καρπὸς ὁπότε ἀνθεῖ, vitis silvestris, sive labruscae fructus, quum floret: qui maturitatem numquam assequitur. Hard.

labruscae uva : colligitur quum floret, id est, quum optime olet: siccatur in umbra substrato linteo, atque in cados conditur. Praecipua ex Parapotamia: secunda ab Antiochia, atque Laodicea Syriae: tertia ex montibus Medicis. Haec utilior medicinae. Quidam omnibus iis praeferunt eam, quae in Cypro insula nascitur. Nam quae in Africa fit, ad medicos tantum pertinet, vocaturque massaris. Omnibus autem ex alba labrusca praestantior, quam e nigra.

LXII. Est praeterea arbor ad eadem unguenta pertinens, quam alii elaten vocant, quod nos abietem,

Quum floret. In MSS. *cum flore.* Geopon. auctor lib. V, cap. 49: Ἀμπέλων τὴν οἰνάνθην... παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἄνθους. At Galenus VIII, 1, κατὰ τόπους *Oenanthen appello,* inquit, *silvestrium germen cum floribus*: Οἰνάνθην δ' ὀνομάζω τὸ τῶν ἀγρίων ἀμπέλων ἐκβλάστημα σὺν τοῖς ἄνθεσιν. H.

Parapotamia. De his regionibus libro V et VI diximus. H.

Omnibus. Non ad medicos tantum, sed ad omnes usus. Ita MSS. non *omnis.* Hard.

LXII. *Ad eadem unguenta pertinens.* Vnde unguentum ἐλάτινον ap. Diosc. I, 54. H.

Est praeterea arbor ... elaten vocant, etc. Fallitur Plinius multiplici τῆς ἐλάτης significatione. Est autem elate ad unguenta pertinens, sive σπάθη Archigeni lib. II κατὰ τόπους, φοίνικος σεβένιον, gliscentis palmae floris involucrum, et tegumentum. Dalec. *Alii elaten.* Diosc. I, 150: Φοίνιξ, ἣν ἔνιοι ἐλάτην καὶ σπάθην, περικάλυμμά ἐστι τοῦ καρποῦ τῶν φοινίκων ἀκμὴν ἀνθούντων. *Palma quem nonnulli elaten* (haec vox Latinis et *abietem* sonat), *aut spathen appellant, fructus palmarum adhuc florentium involucrum est.* Haec in ipsam quoque arborem nomina cadere Plinius putavit: rectene an secus, an errore proprio, an eorum etiam qui ei praeiverint, statuere haud proclive est. Quin etiam, quum ad unguenta spissanda addi lacrymam, quam haec arbor exsudet, Plinius dicat; Diosc. ad eum usum id involucrum adhiberi velit; non eamdem arborem utrumque descripsisse, planum est; etsi vires in medicina utrique quaedam affines. Hard. — Hic aliquid humanitus passus est Plinius; nec de peculiari aliqua arbore, sed de parte arboris agitur. Abies, *le sapin*, dicitur quoque elate. At hic non agitur de elate, quae abies est; sed ut ex Dioscoride I, 150 patet, palma, quam nonnulli elaten, aut spathen appellabant, est fructus palmarum florentium involucrum. Eo involucro, non abiete, teste eodem Dioscoride spissescebant unguenta. In Indice huius libri, Plinius non memoraverat abietem: inde verba illa, *quod nos abietem*, spuria esse puto. Nec abietem, sed Phoenicem elatem memorat infra Noster, XXIX, 13. Brot.

alii palmam, alii spathen. Laudatur Hammoniaca maxime, mox Aegyptia, dein Syriaca, dumtaxat in locis sitientibus odorata, pingui lacryma, quae in unguenta additur ad domandum oleum.

LXIII. In Syria gignitur et cinnamum, quod camacum appellant. Hic est succus nuci expressus, multum a succo vero cinnami differens, vicina tamen gratia. Pretium in libras, asses quadraginta.

Ad domandum oleum. Ad cogendum, spissandumque. HARD.

LXIII. *Camacum.* Ita MSS. Reg. Colbert. Paris. Chiffl. etc. ubi *caryopon* substituit Hermolaus. In Indice huius libri *Comacum.* Libro item XIII, 2, *comacum.* Paulo post, *Multum a succo vero cinnami differens*: ubi libri editi: *multum a surculo veri*: MSS. *Multum masculo vero.* Salmasius parum sane apposite, in Solin. *multum a masculo viro.* H.

Asses quadraginta. Qui denarii quatuor, hoc est, nostratis monetae 2 fr. 83 c. ED. P.

EXCVRSVS I

DE CITRO MEDICA.

Ad ea Plinii verba, cap. 7:

Malus Assyria, quam alii vocant Medicam, etc.

Arboris modus nostratibus in hortis modicus est. Radix ramosa, alte lateque diffusa, lignosa, corticosa, foris lutea, intus albicans. Truncus gracilis, ligno albo duroque, cortice coloris e viridi pallentis. Rami numerosi, prolixi, tenues, ductilique lentitia obsequentes, ex his vetustiores diluto virore flaventes pallidisque aculeis armati; recentiores vero laeta viriditate nitidi; summa ramorum foliorumque teneritas rubente virore fusca. Folium ad iuglandis folii magnitudinem accedens, persaepe obtusum, interdum etiam acuminatum, triplόque fere in longitudinem quam in latitudinem porrectius, supina parte quam prona viridius, oris leviter incisis serratum, fibris a medio crassiore nervo excurrentibus venosum, nonnunquam corrugatum et veluti bullans, spisso ambitu ramos convestiens et tota hieme exornans, bene odoratum, gustatu amarum, soli si obiiciatur, instar foliorum hyperici, foraminibus, vel potius punctulis translucidis undique respersum. Spina foliorum plerisque superne contigua, gemmaeque finitima, acumine subrubens, caetero viridis, apprime rigida et satis longa. Flores confertim summis ramulis velut odorarium in fasciculum frequenter cohaerentes, rosacei, petalis carnosis, persaepe quinis per ambitum resupinatis, furis interfusis rubore, caeterum candidis, in orbem positis, ex calyculo viridi quinquefido emergentibus constantes, albentibus flavo sub apice, staminibus numerosis bene capillati, languide olentes, gustu primo subdulcis, mox amari, partim frugiferi, exstante inter stamina longulo pistillo fructus rudimento, partim citra hoc indicium infecundi, et hi quidem cito decidui, at illi tenacius haerentes. Fructuum figura saepius oblonga, nonnunquam glebosa, fastigio alias mucronato, alias retuso, superficie rugosa tuberosaque, longitudine non raro dodrantali, imo quandoque maiori; magnitudo enim varia, pondusque diversum, siquidem nonnulli ad sex, novem, imo ad triginta usque libras proveniunt. Cortex exterior coriaceus, tenuis, amarus et fervidus, colore primum viridi, in maturitate vero aureo seu citrino, odore fragranti: cortex interior seu caro crassa, veluti cartilaginea, firma, candida, subdulcis, aliquantisper acida et leviter odorata, intus divisa in varia loculamenta succi acidi, versiculis membranaceis contenti, plena. Denique semina cuique pomo complura, alicui quinquagena supra centena in medullae vesicularis sinu inclusa, oblonga, semiuncialia, utrinque fere acuminata; duriuscula et membranacea, amara, foris flava, striataque cute vestita, nucleo duplici, candido, amaricante cum quadam admixta dulcedine referta. In eadem arbore saepe visitur eodem tempore tempestivum, et pulchre

confusum ver cum pomifero autumno, pomis aliis cadentibus, aliis maturescentibus, aliis subnascentibus; sed per autumnum proventus uberior. (Conf. ad cap. 7, notam 7 Harduini.)

In Gallo-provinciae hortis colitur haec arbor ab Assyria et Media primum in Graeciam et inde in meridionales Europae regiones translata. Vnde fructus *mala Medica*, *mala Assyria* dicuntur. Fructus partes omnes, cortex exterior, seu flavedo citri (*zeste*), cortex interior seu caro, pulpa seu succus, et semina eximii usus sunt in medicina. Geoff. Tract. de Mater. med. tom. III, pag. 330 (Conf. etiam Linn. Mater. med. pag. 210, curante Schrebero).

Iam lectorem admonuimus ad hunc Plinii locum, ne malum Assyriam, quae procul dubio nobis est *Citrus medica* Linn. (*citronnier*) cum *Citro aurantio* Linn. (*oranger*) confunderet. Quem in errorem delapsos esse Veterum nonnullos testantur Athenaei loca, quae breviter hic transcribere non piguerit. Scilicet lib II, ubi disputat an *citrium* Antiquis cognitum: Αἰμιλιανὸς δὲ, inquit, ἔλεγεν Ἰόβαν τῶν Μαυρουσίων βασιλέα, ἄνδρα πολυμαθέστατον, ἐν τοῖς περὶ Λιβύης συγγράμμασι μνημονεύοντα τοῦ κιτρίου, καλεῖσθαι φάσκειν αὐτὸ παρὰ τοῖς Λίβυσι μῆλον Εσπερικόν, ἀφ' ὧν δὲ Ηρακλέα κομίσαι εἰς τὴν Ελλάδα, τὰ χρύσεα διὰ τὴν ἰδέαν λεγόμενα μῆλα. Tum Aemilianus Iubam dixit Mauritaniae regem, virum doctissimum, in suis de Libya commentariis facta citri mentione, scripsisse apud Libyas id vocari Hesperidum malum, inde Herculem in Graeciam transtulisse, aureaque vocata fuisse eius arboris mala, ob coloris speciem. » Aliud argumentum ex Antiphane in Boeotio petunt, cuius versus apud eumdem reperiuntur Athenaeum: Καὶ περὶ μὲν ὄψον γ' ἠλίθιον τὸ καὶ λέγειν Ωσπερ πρὸς ἀπλήστους· ἀλλὰ ταυτὶ λάμβανε, Παρθένε, τὰ μῆλα. Καλά γε δῆτ' ὦ θεοί. Νεωστὶ γὰρ τὸ σπέρμα τοῦτ' ἀφιγμένον εἰς τὰς Αθήνας ἐστὶ παρὰ τοῦ βασιλέος. Παρ' Εσπερίδων ᾤμην γε, νὴ τὴν φωσφόρον· φασὶν τὰ χρυσᾶ μῆλα ταῦτ' εἶναι τρια Μόν'. Εστιν ὀλίγον τὸ καλὸν, ἔστι πανταχοῦ καὶ τίμιον. « De obsonio quidem stultum est quidquam apud vos dicere tanquam ad insatiabiles, sed haec accipe, o virgo, mala. — Pulchra quidem dii boni. — Nuper semen hoc pervenit Athenas a magno Persarum rege. — Ab Hesperidibus credidi, sic mihi Lucifera propitia sit: aurea haec mala tria esse inquiunt tantummodo. — Paucum est quod pulchrum et ubivis in honore. » Bodaeus miratur Athenaeum de citrio et Hesperidum malo seorsim egisse, si eadem sunt. Iubae auctoritati opponit Democriti iudicium apud eumdem Athenaeum loco citato: Πρὸς τούτους ἀποβλέψας ὁ Δημόκριτος, ἔφη, εἰ μέν τι τούτων Ἰούβας ἱστορεῖ, χαιρέτω Λιβυκαῖσι βίβλοις, ἔτι δὲ ταῖς Αννωνος πλάναις· ἐγὼ δὲ τὸ μὲν ὄνομα οὔ φημι κεῖσθαι τοῦ κιτρίου παρὰ τοῖς Παλαιοῖς τοῦτο, τὸ δὲ πρᾶγμα ὑπὸ τοῦ Ερεσίου Θεοφράστου οὕτως λεγόμενον, ἐν ταῖς περὶ φυτῶν ἱστορίαις, κ. τ. λ. « Hos sic loquentes Democritus commodum intuitus, si quid horum, inquit, Iuba narrat, valeto cum libris suis Libycis, praetereaque Hannonis erroribus: ego vero pernego citrii nomen exstare apud Veteres, at ipsa res descripta prorsus ab Eresio Theophrasto in plantarum historiis, etc. » Iubae igitur auctoritas nulla. Certe, si Medicum malum a Veteribus vocatum fuisset *citrium* vel Hesperidum, id prodidisset Theophrastus, qui plura huius mali nomina recenset. Satis clare Dioscorides a Romanis *citrii* nomen impositum ait. Insuper malum medicum Veterum nemo in Africa nasci, vel inde afferri tradidit, sed in Media et Perside, vel Assyria, ut scribit Plinius. Vnde

arbor Plinio Assyria malus dicitur. Malum Medicum Theophrasti saeculo valde rarum, vile Hesperidum. Quod vel ex lib. VI de Caus. cap. 25, apparet; ubi tamquam in transitu, ac vulgaris, omnibusque notae arboris Hesperidum mali meminit: Πλὴν εἴ τινων ὀσμαὶ καὶ πεπάνσεις τοῦ ἀέρος σύμμετροι πρὸς τὰς ὀσμὰς (τὴν ὥραν alii) καί ἐστιν ἐπὶ τῆς Εσπερίδος καλουμένης, αὕτη γὰρ τῆς νύκτος ὄζει μᾶλλον ἢ καθ' ἡμέραν. » Praeterquam si qua suos odores maturitatesque tempore alio capere solent, aut caeli temperies aliqua ad odores conficiendos accommodata contingat, sicut malus cui nomen *Hesperis*; haec enim noctu plus redolet, quam interdiu » ... Quum itaque Theophrastus medica mala optime depingat; nec Hesperidum, nec aureorum mentionem faciat, nec dicat, Graeciae iam olim ab Hercule illata, non potest sibi persuadere Bodaeus quae Iuba post commentus est, praesertim quum ab antiquis Graecis κίτρια vocata scribat, quod falsum supra demonstratum est.

Versus Antiphanis si quis recte perpenderit, animadvertet puellam flocci pendere aurea mala, ac nullius pretii aestimare, et ea quae de aureis malis ferebantur, ad punica mala, a Venere in Cypro plantata, detorquere. Versuum Antiphanis hic sensus: Commendat Boeotius rusticum et exile suum donum: quod ut magis faciat, non de vulgari cotoneorum genere (haec enim sunt *aurea mala*, ut mox dicetur), mala se afferre inquit, sed omnium longe pulcherrima; quippe semen a Perside allatum ... Quod autem a rege magno semen missum dicat, salsam, contumeliosam et amarulentam habet in Athenienses accusationem, eos nimirum qui regiis pecuniis, quas per mala aurea indicat, se sinerent corrumpi.. Quod si Antiphanis iam saeculo arbor haec familiaris apud Graecos fuisset, ut etiam rusticus inde mala sibi compararet, multo ante Virgilii aevum in Italiam allata fuisset... Medicum autem malum neutiquam hac in regione fuisse, ex his Maronis versiculis cognosci potest: « Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta Aurea mala decem misi; cras altera mittam. « Quid? *citriane*, sive mala medica decem, ac altera decem pauper Menalcas mitteret, quae ne in ipsius quidem Augusti imperatoris, ac totius terrarum domini, hortis tunc temporis crescebant? Claudii Caesaris temporibus *citrum* in Italia necdum fuisse cultam ex eo probari potest, quod Columella quomodo serenda ac tractanda sit, memoriae non prodiderit. Pastoris non erat *citria* decem, ex Perside magnis sumptibus advecta, aere suo comparare; nec ipse pastor, ut tale quid suspicemur, locum ullum relinquit, dum ait se aurea mala nec emisse, neque ex culta domesticaque arbore legisse, sed e *silvestri* decerpsisse. Quaerendum ergo pomum aureum, vile et silvestre. Tale est *cydoneum*, cuius genus aliquod a Plinio ab aureo colore, χρυσόμηλον dicitur, lib. XV, c. 10. Quid autem de *malis aureis* Virgilii senserit Propertius, libet transcribere: « Cedite Romani scriptores, cedite Graii, Nescio quid maius nascitur Iliade: Tu canis umbrosi subter pineta Galesi Thyrsin, et attritis Daphnin arundinibus; Utque decem possint corrumpere mala puellam, Missus et impressis haedus ab uberibus. Felix qui viles pomis mercaris amores, etc. » Nemo non videt vilia esse mala, quae aurea Virgilius dixit, minime ex Perside, Media aliave Asiatica regione maximis expensis comparata. Cydonia, mala esse aurea, in elegia, qua puellarum sui aevi avaritiam reprehendit, idem Propertius adeo clare ducet ut nulla dubitandi videatur superesse occasio: » Felix agre-

stum quondam pacata iuventus, Divitiae quorum messis et arbor erant. Illis pompa fuit decussa *cydonia* ramo, Et dare puniceis plena canistra rosis. » Confer. Bodaeus a Stapel not. in Theophr. lib. IV, cap. 4.

Fuere olim et sunt hodieque commentatores nonnulli, qui, re attentius perspecta, malum, quam Plinius *Assyriam* nuncupat, *Medicam* Virgilius, a *Citro aurantio* diversam censeant; sed pertinacius contendant poma, quae dicuntur *oranges*, eadem esse omnino cum iis de quibus Virgilius, Eclog. III, 70, 71: « Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta Aurea mala decem misi, etc., » et Eclog. VI, 61: « Tum canit Hesperidum miratam mala puellam. »

« Etenim, inquiunt, quodnam aliud fructuum genus *aureorum* malorum nomine Veteres insignivissent, praeter *Citrum aurantium*? Neque profecto *Citrum medicam* intellexere, *tristis succi*. *tardique saporis* arborem (Virgil. Georg. II, 126, tom. I, pag. 357 (edit. Paris.), cui « *fortunatorum nemorum* locum *inter amaena vireta* » (Virgil. Aeneid. VI, v. 739) datum fuisse vix quisquam crediderit. Neque Goropius Becanus audiendus est, quem vir doctrinae minime spernendae Gallesius auctorem inducit, Romae videlicet repertam fuisse quamdam Herculis statuam, tenentis manu tria mala, cotonea Veteribus dicta, nobis *coings*; unde appareret *mala* illa *aurea* Virgilii nihil aliud fuisse quam dona *Pyri cydoniae* L. subalbidi partim, partim subflavidi fructus. Sed mali istiusmodi color quam tristis! quam male aptus ad oculos regiae puellae percellendos nitor! Neque etiam morandi sunt qui *Citrum aurantium* in regionibus illis nasci negant, ubi *beatas sedes* poëtae collocaverunt: nam illae ubi essent, aut esse fingerentur, nullo modo Veteribus satis liquet, nedum recentioribus. »

Ea sunt fere argumenta quibus *aurantium* nostrum Antiquis notum pauciores docti probare conantur. Attamen doctissimorum recentioris aevi scriptorum sententiae non adhaerere non possumus. Plurima enim exstant historicorum testimonia, tempus certo definientium, quo primum in Europam malus Assyria transvecta fuit, nempe non sexto aut septimo, ut dictum est not. 2, cap. 7, sed nono fere post Virgilium saeculo. Et in hoc consentiunt viri rei herbariae peritissimi, Murray, Desfontaines, etc. *aurantium* non solum a Veteribus agnosci potuisse, sed etiam ex iis, quas nobis relinquere, descriptionibus, patere fructum illum longe a variis *citri* speciebus diversum esse. Neque adducendum fuisse putant Virgil. locum sup. cit. « Aurea mala decem misi, etc. » Quum enim *Citrum medicam* nemo Latinorum ante Palladium noverit (vid. not. 7, cap. 7), coluerit que, nondum ea *silvestris* Italiae arbor esse potuit. Caeterum vide Gallesii Tractat. de *Citro* medica; conf. quoque ad eumdem Virgilii locum Martin. qui poma Punica (*Punicae granati* fructus) forsan ibi significari non temere contendit. Ad hoc minime probabile est Virgilium, qui malum medicam tam diligenter et accurate describit Georg. II, vs. 121, de *Citro aurantio* prorsus tacuisse, aut certe speciem illam a congeneribus non certis quibusdam notis discrevisse; idem de aliis apud Romanos Geoponicis dicendum. Accedit quod Theocritus, quem Virgilius Eclog. III imitatus est, lib. III, 10, simpliciter μᾶλα dicit, ut epitheton Maronianum adeo tantum ornatus causa adiectum, et τὸ *aurea* idem esse ac τὸ *pulchra* videri possit.

Postremo nulli dubitamus ad hunc locum arripere verba, quae litem adhuc ambiguam prorsus dirimunt, Viri in linguarum Orientalium scientia versatissimi, qui luculentissimam (*Relation de l'Egypte, Paris, imprim. impériale*, 1810) Abdollatiphi historiae aegyptiacae compendii interpretationem edidit, notis quum ad sensum auctoris illustrandum, tum ad percipiendam rerum notitiam utilissimis locupletatam: sicenim clariss. Sylvestre de Sacy, ad cap. 4, not. 103, pag. 117: »Macrizii locum de *Citro medica* hic adducere pretium fuerit, qui sic sese habet: Masoudi in historia sua (forte pro فى التاريخ, *in historia*, legendum esset فى النارنج, scilicet de *Citro auratio loquendo*) prodidit citrum *rotundam*, non nisi post trecentesimum Hegyrae annum ex India advectam, et in hac, quae dicitur *Oman*, regione satam: translatam inde *Basram* (*Irak*) et in Syriam, ita ut non multo post in hortis Tarsi conterminarumque urbium frequentissima fuerit, et Antiochiae, et in Syriae littoribus Palaestinaque et Aegypto; quibus in regionibus nemo prius arborem eam noverat. Quum vero nec eadem esset caeli temperies, nec eadem soli natura, multum nitidi coloris, multum suavis odoris, quem in India, patrio solo, servabat, perdidit. Huc usque Macrizius. *Κίτρια conica* quae Abdollatiphus in Aegypto suis temporibus culta dicit, cum iis quae vulgo recentioribus *bergamottes* vocantur, eadem esse puto. Quos vero in magna sua Aegypti historia fructus recenset Ebn-Ayyas, ii sunt: Citrus medica, *cablad*, Citrus medica, var. 6, *C. Limon*; Citrus aurantium, *hammadh schoairi* (forte *bigarade*)... Ibi etiam reperitur *le limon rouge français*, quem trecentesimo Hegyrae anno in Aegyptum transvectam fuisse dicit. Credo equidem citri speciem, quam *limon rouge* Ebn-Ayyas, Masoudi *citron rond* vocat, nihil aliud esse quam *Citrum aurantium* (*C. dulcem* Polyand. monog. gen. 1310 Pers. *Auran*t. Juss.) » De varietatibus, vid. *Encyclopéd. Botaniq.* tom. IV, pag. 579.

EXCVRSVS II

DE LANIGERIS SERVM ARBORIBVS

Ad ea Plinii verba, cap. 8 :

» *Lanigeras Serum in mentione gentis eius narravimus.* » Eodem lib. cap. 21 : « *Eiusdem insulae (Tyli) excelsiore suggestu lanigerae arbores, alio modo quam Serum. His folia infecunda; quae ni minora essent, vitium poterant videri. Ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quae maturitate ruptae, ostendunt lanuginis pilas, ex quibus vestes pretioso linteo faciunt. Arbores vocant gossympinos*, etc.

Nemini dubium est quin Plin. l. XII, c. 21, plantam designare voluerit, quam recentiores plerique Gossypium arboreum appellant (*le coton*), nisi fuerit Gossypium herbaceum, quod in Barbariae desertis ligneum fieri, et altitudine in senos at ultra pedes excrescere auctores sunt Clar. nostrates Desfontaines at Delille. Iam nos libri huius cap. 21, (pag. 41 Taur.) quas ad species revocanda essent gossympinorum apud Veteres genera, strictim indicavimus; duximus tamen operae pretium fore, varias auctorum opiniones, quas nostrarum notularum angustiae non caperent, de *gossypio* ac *serico* disquirere.

Prima de *Gossypio arboreo*, et *Bombace gossypino* in sacris paginis mentio occurrit, quae, ut iam diximus, ex antiquis inde temporibus in Aegypto culta, lanam *xylinam* largiebantur, e qua pretiosam *byssum* Aegyptii texebant. Duplici nomine, בד antiquo copiose, בוץ recentiori semel Paral. XV, 23, byssus ea citatur. (Cf. Spreng. Hist. rei herb. I, p. 15.) Byssum apud Indos lini genus ait Pollux, lib. VII, cap. 17 : Καὶ τὰ βύσσινα, καὶ ἡ βυσσὸς λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς. Eamdem Philostratus, Vit. Apoll. lib. II, cap. 20, et Pausanias, lib. V, cap. 5, ex arbore colligi tradunt : colore autem esse flavo aureoque Pausanias : Θαυμάσαι δὲ ἄν τις ἐν τῇ γῇ Ἠλείᾳ τήν τε βυσσὸν, ὅτι ἐνταῦθα μόνον, ἑτέρωθι δὲ οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος φύεται... ἡ δὲ βυσσὸς τῇ Ἤλει, λεπτότητος μὲν εἵνεκα οὐκ ἀποδεῖ τῶν Ἑβραίων, ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως ξανθή.

Herodotus, Thalia, lib. III, cap. 106, primus apud Graecos de gossypio Indico meminit : Τὰ δὲ δένδρα τὰ ἄγρια αὐτόθι φέρει καρπὸν εἴρια καλονῇ τε προφέροντα, καὶ ἀρετῇ τῶν ἀπὸ τῶν οἰῶν· καὶ ἐσθῆτι οἱ Ἰνδοὶ ἀπὸ τούτων τῶν δενδρέων χρέωνται. » Agrestes arbores illic pro fructu lanam ferunt, ovillae tum pulchritudine, tum bonitate praecellentem, et ab his arboribus veste Indici utuntur. »

Arrianus in Indicis de eadem hac arbore loqui videtur : Σιτέεσθαι δὲ τῶν-

δενδρέων τὸ φλοιόν· καλέεσθαι δὲ τὰ δένδρα ταῦτα τῇ Ἰνδῶν φωνῇ τάλα· καὶ φύεσθαι ἐπ᾽ αὐτῶν, καθάπερ τῶν φοινίκων ἐπὶ τῇσι κορυφῇσιν, οἷάπερ τολύπας. « Arborum corticibus Indi vescontur: vocantur autem eorum lingua arbores *tala*. innascitur iis quemadmodum in summitatibus palmarum, glomera, id est, pila lanigera. » Quum ait Arrianus, καθάπερ τῶν φοινίκων ἐπὶ τῇσι κορυφῇσι, noluit dicere tamquam in summitatibus palmarum, ita in laniferarum arborum vertice τολύπας istas gigni, aut quod magis absurdum, summitates palmae arboris, tales laneas ferre pilas, aut illas arbores summas nescio quid simile palmarum fructui producere: sed voluit graecus auctor, τολύπας illas, sive lanae globos, summo vertici earum arborum lanigerarum sic vulgo innasci, ut dactyli proveniunt in summitate palmarum arborum. Neminem botanicorum latet, palmam arborem ἀκρόκαρπον esse, fructumque tantum ferre in summitate. Sed et palmarum fructus nonnihil similitudinis habet cum nucleo, sive nuce lanigerae arboris. Nam spatha tectus est, quae connivet et clausa habetur, priusquam maturescat dacthylus, deinde expanditur maturitate et dehiscit. Ita etiam arborum laniferarum nux, sive calyx in quo lana continetur, ante maturitatem clausus est; demum ubi maturitatem adeptus est, panditur, dehiscit, ac rumppitur.

Theophrasti locum iam laudavimus cap. 22, (pag. 42 Taur.), ubi apud Indos et Arabas gossypium nasci testatur, Plinio suffragaute lib. XIX, cap. 1: « Superior pars Aegypti in Arabiam vergensgignit fruticem, etc. » Alpinus de plant. Aegypt. cap. XVIII: « Gossypium Aegyptii ad ipsorum usum aliunde afferunt. Neque enim apud ipsos herbacea illa planta, ex qua Syri, vel Cypri gossypium colligunt, adnascitur. Sed tantum quae arboreus frutex est, quaeque tantum in quibusdam provenit viridariis. » Ergo in ipsa Aegypto non nascitur, sed in Aegyptum affertur, ex Arabia scilicet. Quum *alio modo b uam Serum* Plinius subiungit, significare videtur eo, quo scribebat, saeculo, *sericum* a *bombycino* distinctum fuisse. (Interiorem gossypii lanuginem *bombycem* vocat Plinius lib. XIX, cap. 1.) Bombycinum vocabatur, quod ex bombyce contexebatur; vestes ex bombycino paratae, promiscuae erant viris et mulieribus. Sericum vero dicebatur, quod a Seribus invehebatur, eratque in multo maiore pretio. Viros vestes sericas gestare non licebat, solis id feminis concessum. Dio, Τιβέριος ἀπεῖπε ἐσθῆτι σηρικῇ μηδένα ἄνδρα χρῆσθαι. « Tiberius Caesar edicto promulgavit, ne quis vir serico vestimento indutus foras prodiret. » Plinius lib. VI, cap. 20: « Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut in publico matrona transluceat. » Seneca, epist. CXXII: « Nonne videntur tibi contra naturam vivere qui commutant cum feminis vestem? » et epist. CXIV: « Quod vides istos sequi... qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perluceutem togam. » Apud Tacit. Annal. lib. III, cap. 53, Tiberius accusat « promiscuas viris et feminis vestes. » Plinius iterum lib. XI, cap. 27: « Nec puduit has vestes (de Cuis loquitur) usurpare etiam viros, levitatem propter aestivam. In tantum a lorica gerenda discessere mores, ut oneri sit etiam vestis. » Plura etiam petantur e Clem. Alexand. Paedag. III, 3, cuius index, πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.

Quod si diligenter ad bombycis Coae et serici fili a Seribus invecti historiam attendamus, quae Plinius de utroque tradit, animadvertemus et

Coam bombycem, et sericeum filum eamdem rem esse. Probat hanc sententiam, quod aetate Solini et Martiani Capellae sericum a bombycino non discernebatur. Nam sericum e bombyce fieri omnibus tunc persuasum fuit; nec bombycini alterius usus. Hinc *sericum* dixere Solinus et Martianus pro veste e bombyce, ut ipse Plinius: quum tamen eius tempore magna esset bombycini differentia. Bombycem non solum vocavere quae ex vermibus *bombycibus* dictis texebatur, sed molliorem omnem lanae linique lanuginem, ut supra ex Plinio notavimus: « cuius ex interiore bombyce lana netur. » Bombycem hodie vocant vermem qui sericum net. Huius etiam meminit Pollux, lib. VII, cap. 17: Τὰ δὲ ἐκ βομβύκων· σκώληκές εἰσιν οἱ βόμβυκες ἀφ᾽ ὧν τὰ νήματα ἀνίενται, ὥσπερ ὁ ἀράχνης· ἔνιοι δὲ καὶ τοὺς Σῆρας ἀπὸ τοιούτων ἑτέρων ζώων ἀθροίζειν φασὶ τὰ ὑφάσματα. « Aliud ex bombycibus fit; sunt autem bombyces, qui telas ad modum araneorum texunt vermes; nonnulli Seres ab huiusmodi animalculo, colligere telas volunt. » Servius apud Seres vermiculos esse prodit, qui bombyces dicuntur. Alia Strabonis de serico sententia lib. XV: Τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ σηρικὰ ἔκ τινων φλοιῶν ξαινομένης βύσσου. « Serica etiam eiusdem generis esse, bysso scilicet e corticibus quibusdam excarminata. » Doctissimi autem viri Strabonis codicem corruptum scribunt, et legunt ἀντὶ φλοιῶν, φύλλων, foliis videlicet. Huic lectioni favet admodum Virgil. Georg. II, 121: « Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres. » (Conf. ad hunc locum Virgil. tom. I, pag. 356 ed. Par. ibique notam. Broter. Diss. *Mémoires de l'Acad. des Inscript.* tom. XLVI.) Plinius lib. VI, cap. 20: « Seres lanicio silvarum nobiles, perfusam aqua depectentes *frondium* canitiem, unde geminus feminis nostris labor, redordiendi fila, rursumque texendi, etc. » At idem ubi de arboribus mirae naturae agit: « Ne quis tam sericarum arborum lanata *folia* miretur, etc. » Ex ipso stipite colligi Claud. canit, I, 179: « Stamine quod molli tondent de stipite Seres. » Caeterum quod vulgo sericum (*la soie*) vocamus, ab animalculo, bombyce (*ver à soie*) dicto, generatur in mori arboribus; quod non satis liquido Veteribus notum fuisse constat. Visa sunt ex Perside allata mori albae folia convoluta, vellere sericeo undique obducta, quod bombyx intus occultatus neverat; ita ut coniectari possit Plinium, quum liniferam ex Theophrasto describit arborem, ac mori folia ei tribuit, nihil nisi *Morum album* (*Monoec. tetrand.* gen. 2062, Pers. *Urtic.* Juss.) describere; Theophrastum autem rem ab Alexandri Magni comitibus non satis fideliter narratam accepisse, vel negligentius observata principio fuisse, quae ad serici pertinent historiam. Conf. sup. lib. XII, cap. 13, not. 3. Bod. a Stapel. not. in Theoph. lib. IV, cap. 9, pag. 426.

Neque hic transcribere piget, quae de serico, nostra quidem sententia, felicissime annotavit vir doctrina iudicioque minime contemnendus: « Les Romains qui n'avaient point de commerce immédiat avec la Chine, et chez qui la soie n'arrivait qu'après avoir passé par bien des mains étrangères, avaient entendu dire qu'on la recueillait sur les arbres, d'où ils concluaient qu'elle était la production des arbres mêmes. Or nous savons aujourd'hui que l'on trouve à la Chine une espèce de ver aussi commune que le sont les chenilles en Europe, qui se nourrit et se métamorphose sur toutes sortes d'arbres, et une autre qui couvre de ses fils les arbres mêmes. Les étoffes de

soie que les Romains achetaient au poids de l'or, n'étaient que des gazes qui laissaient voir ce qu'elles paraissaient couvrir. Outre la raison de bienséance, une sage politique engageait les Romains à interdire la soie. Ils craignaient avec raison que le libre achat de cette précieuse marchandise ne fit passer aux extrémités de l'Orient des sommes immenses qui ne reviendraient pas à l'empire. Il me semble que la nature en donnant la soie au genre humain nous a fait un présent très-équivoque. Si d'un côté la soie est une source d'agréments, de commodités et de richesses, de l'autre elle est nuisible aux progrès de l'agriculture. Plus l'usage de la soie est commun, moins on a besoin de laine, moins on nourrit de troupeaux, moins on a d'engrais pour fertiliser les terres. Cette raison, quoique vieille, n'en est pas moins sensée. C'était elle qui avait prévenu le sage Sully contre les manufactures de soie. Peut-être ne devrait-on les admettre que dans des pays stériles, ou dans ceux qui regorgent d'habitants et de cultivateurs, comme la Chine. » Lablatterie.

Nonnulli videntur auctores (conf. not. pag. 41 T.) *Gossympinos* Plinii arbores, vel *cynas*, ad *Bombacem ceibam*, aut *B. gossypinum* retulisse, quod ad hunc locum iam notavimus. Falso: nam ut Clar. nostras Fontanesius animadvertit, setas *ceiba* breviores habet, quam ut ex eis telae confici possint, nec dubium est quin Plinius gossypium recentioribus apprime notum hic significare voluerit, ut ex eius descriptione patet.

EXCVRSVS III

DE EBENO

Ad ea Plinii verba, c 8:

Vnam (arborem) *e peculiaribus Indiae Virgilius celebravit ebenum, nusquam alibi nasci professus. Herodotus eam Aethiopiae intelligi maluit*, etc.

De ebeno sic Herodotus lib. III, Thalia, n. 97: *Αἰθίοπες οἱ πρόσουροι Αἰγύπτῳ, τοὺς Καμβύσης ἐλαύνων ἐπὶ τοὺς Μακροβίους Αἰθίοπας κατεστρέψατο· οἵ περί τε Νύσην τὴν ἱρὴν κατοίκηνται, καὶ τῷ Διονύσῳ ἀνάγουσι τὰς ὀρτάς. οὗτοι οἱ Αἰθίοπες καὶ οἱ πλησιόχωροι τούτοισι... οὗτοι συναμφότεροι διὰ τρίτου ἔτεος ἀγίνεον, ἀγινέουσι δὲ καὶ τὸ μέχρι ἐμεῦ, δύο χοίνικας ἀπύρου χρυσίου, καὶ διηκοσίας φάλαγγας ἐβένου*, α. τ. λ. « Aethiopes Aegypto contermini, quos Cambyses in expeditione contra Macrobios Aethiopes sumpta subegit, quique sacram Nysam incolunt, et Bacchu dies festos agunt, isti Aethiopes eorumque finitimi... horum utrique tertio quoque anno portabant, portantque ad meam usque memoriam, binos choenicas auri non igniti, et ducentas trabes ebeni, etc. » Locus Virgilii extat Georgic. II, 116 et 117: *Divisae arboribus patriae; sola India nigrum Fert ebenum; solis est thurea virga Sabaeis.* » Male poeta solam Indiam ebenum nigrum ferre cecinit, ut annotavit Plinius, sententiam suam auctoritate Herodoti confirmans. Pro Virgilio dici potest, Indiae noman ab eo late accipi, ut omnem Aethiopiae plagam eadem denominationa comprehendat.

Theophrastus lib. IV, cap. 5, quem sequi Maro loco citato videtur, unam quoque e peculiaribus Indiae arborem dixit ebenum: *Ἴδιον δὲ καὶ ἐβένη τῆς χώρας ταύτης. Ταύτης δὲ δύο γένη· τὸ μὲν, εὔξυλον, καὶ καλὸν, τὸ δὲ φαῦλον. σπάνιον δὲ τὸ καλὸν, θάτερον δὲ πολὺ*, κ. τ. λ. « Ebenus quoque vernacula est eius regionis. Huius duo genera constant, alterum materie laudatum, alterum vile vitiatumque. Rarum quod praestantius, reliquum permultum habetur. »

Plinius quoque duo genera esse testatur, ut supra diximus. Idem facit Dioscorides, lib. I, cap. 129: sed duo haec genera in India reperiri non docet: nec duo Indicae ebeni genera tradit, sed alterum Aethiopicum, alterum Indicum. Et de Aethiopum ebeno, cuius non meminit Theophrastus, haec tradit: *Ἔβενος κρατίστη ἡ Αἰθιοπικὴ καὶ μέλαινα, καὶ μὴ ἔχουσα κτηδόνας, ἐμφερὴς κέρατι εἰργασμένῳ τῇ λειότητι*, κ. τ. λ. « Ebenus optima censetur Aethiopica, nigra, venarum pectinumve expers, cornu elaborato similis laevore, etc. » *Κτηδόνας* maculas exponere videtur Isiodorus, quum ait, « Aethiopicum vero quod praestantius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum, laeve et corneum. » *Κτηδόνες* non sunt maculae, sed ve-

narum in arboribus et eorum materia cursus, pectines, per longitudinem recte pectinum modo lineae et intervalla, venae lineatim discurrentes pectinum modo. Plinius κτηδόνας, *venarum cursus* vertit lib. XVI, cap. 76: » Communia bis pinoque, ut quadripartitos venarum cursus bifidosque habeant. » Haec ex Theophrasto, lib. V, cap. 2. Vulgare ebenum non esse Aethiopicum Dioscoridis vel his argumentis probatur, quod gustu non sit mordax, nullam dum manducatur ostendit acrimoniam, nullum igni iniectum emittit odorem, nec ullam pinguedinem, si accendatur, fundit. Malunt alii Guiacum ebenum Aethiopicum esse, quod igni iniectum odorem spirat bonum et iucundum, multa pinguedine scatet, eamque prunis iniectum exsudat. Sed quum non sit nigra materia, nec venas discurrentes pectinum modo habeat, nomen ebeni non meretur. Conf. ad hunc locum Bod. a Stapel not. in Theophr. lib. IV, cap. 5.

Ex Herodoti loco sup. citat. colligi potest, quam pretiosa fuerit in Perside ebeni materia; sed non clarior inde Plinii sententia elucet. Videtur ebenum palmis annumerare; ideoque imperatam Aethiopibus innuit, quod vix aliud quidquam eorum regio ferret quam palmas. Recentiores tamen auctores pro ebeno Veterum accipiunt *Diospyron ebenum* sive *D. ebenastrum* (an *D. melanoxilon?* Linn. *Diaec. octand.* gen. 2250 Pers. *Guiacan.* Juss. Fay, Flor. Virgil. tom. VIII, pag. 48 edit. Par.), quae a palmis longe distat. Truncus enodis, lignum minime venosum; caeteri qui apud Antiquos occurrunt characteres, ambigui et parum certi, rem in dubio linquunt. Indica fortasse ebenus, una et altera species Diospyri fuit; Aethiopica, arbor aliqua nobis ignota forte e palmarum familia. Mithridaticam autem tertiam quamdam fuisse necasse est; nam quid Mithridati commune cum Aethiopibus et Indis? Caeterum niger ligni color facile potuit apud Veteres diversissimis arboribus idem *ebeni* nomen imponere. Triumphatam illam ebeni speciem *Ebenum creticam* Linn. fuisse crediderim (*Anthyllis? cretica*, *Diadelph. decand* gen. 4695 Pers. *Legum.* Juss.). Alteram vero ebeni speciem de qua Plinius: » Alterum fruticosum cytisi modo, » an revera ad cytisum pertineat, dubito. Nec tamen cogitandum, ut quidam volunt, puto de *Cytiso laburno* (*Diadelph. decand.* gen. 1721 Pers. *Legum.* Juss.), quae apud nos *faux ébénier* vulgo dicta, colitur; in Italia, Sabaudia, Helvetia sponte frequens. *Ebenus cretica* L. etiam Theophrasto cytisus est. Conf. de ebeno Veterum ac Recentiorum Whitelau Ainsia, Materia medic. *Madras*, 1813; Fay, Flor. Virgil. p. 46, tom. VIII edit. P. De » spina indica simili, sed deprehensa vel lucernis, igni protinus transiliente » nihil adhuc satis certi reperimus, quanquam de cactorum aliqua specie nonnullos perperam cogitavisse arbitramur.

EXCVRSVS IV

DE PIPERE ET ZINGIBERI.

Ad ea Plinii verba, cap. 14:

Passim vero quae piper gignunt, iuniperis nostris similes, etc.

De pipere sic Theophrastus, lib. IX, cap. 22: Τὸ δὲ πέπερι καρπὸς μέν ἐστι· διττὸν δὲ αὐτοῦ τὸ γένος· τὸ μὲν γὰρ στρογγύλον ὥσπερ ὄροβος, κέλυφος ἔχον καὶ σάρκα καθάπερ αἱ δαφνίδες, ὑπέρυθρον· τὸ δὲ ὑπόμηκες, μέλαν, σπερμάτια μηκωνικὰ ἔχον· ἰσχυρὸν δὲ πολὺ τοῦτο μᾶλλον θατέρου. « Piper fructus est eius; genera duo: unum enim rotundum, ervi modo, tegmine carneque constans, sicut laurina bacca: subrutilum. Alterum oblongum, nigrum, semina papaveris continens: longe hoc validius altero. « De eodem Dioscorides, lib. II, cap. 189: Πέπερι δένδρον ἱστορεῖται φυόμενον ἐν Ἰνδίᾳ, βραχύ· καρπὸν δὲ ἀνίησι, καταρχὰς μὲν προμήκη καθάπερ λοβούς, ὅπερ ἐστὶ μακρὸν πέπερι· ἔχον τὸ ἐντὸς κέγχρῳ παραπλήσιον, τὸ μέλλον ἔσεσθαι τέλειον πέπερι· ὅπερ κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς ἀναπλούμενον, βότρυς ἀνίησι, κόκκους φέροντας οἵους ἴσμεν· τοὺς δὲ καὶ ὀμφακώδεις, οἵτινές εἰσι τὸ λευκὸν πέπερι, εὐθετοῦν μάλιστα εἰς τὰ ὀφθαλμικὰ καὶ ἀντιδότους, καὶ θηριακὰς δυνάμεις. Ἔστι δὲ τὸ μὲν μακρὸν ἐπιτεταμένον τῇ δήξει, καὶ ὑπόπικρον, διὰ τὸ ἄωρον, καὶ ἐπιτήδειον εἰς τὰς ἀντιδότους, καὶ θηριακὰς δυνάμεις. Τὸ δὲ μέλαν, ἥδιον καὶ δριμύτερον τοῦ λευκοῦ, καὶ εὐστομώτερον, καὶ μᾶλλον διὰ τὸ εἶναι ὥριμον ἀρωματίζον, εὐχρηστότερόν τε εἰς τὰς ἀρτύσεις. » Piper brevis arbor esse traditur in India nascens, quae quidem fructum promit inter initia oblongum, siliquarum instar, quod longum piper. Is habet intus aliquid milio simile, quod tandem in perfectum piper evadit. Et ille quidem suis temporibus dehiscens pandensque sese, racemos emittit grana ferentes, qualia novimus: e quibus nonnulla acerba et immatura piper faciunt candidum, aptissimum remediis oculorum, antidotis et iis medicaminibus quae contra venenatas bestias parantur; theriaca vocant. Est porro longum, intensa mordacitate praeditum et subamarum, quoniam immaturum: antidotis itidem et theriacis medicaminibus accommodatum. At nigrum albo suavius est, acrius, orique ac magis aromaticum, propterea quod tempestiva maturitate collectum est; quin et ad condimenta utilius est. » Comparat graecus auctor piper longum siliquis, quia est oblongum, siliquae modo, et quod grana intus contineat; sed non addit quibus siliquis sit simile. Plinius Dioscoridem non bene assecutus videtur, quum tradit hoc loco in piperis longi siliquis parvis esse semina quae a iunipero distant parvulis siliquis, quales in phaseolis videmus. Pisi est similior. (Conf. infra descriptionem piperis a doctiss. Geoff. pag. 114.)

Piper antiquitus notum fuisse constat; Plutarchus tamen in obsoniis apud Veteres usum nullum habuisse scribit Sympos. lib. et Quaest. IX: πολλὰ

γὰρ τῶν ἀγεύστων καὶ ἀβρότων πρότερον, ἥδιστα νῦν γέγονεν, ὥσπερ οἰνόμελι καὶ μήτρα· λέγουσι δὲ μηδὲ ἐγκέφαλον οὕτως διὰ τὸ ῥίπτειν καὶ ἀποβάλλειν, μυσαττομένους πρὸς εἰπόντα· σικύου δὲ καὶ πέπωνος καὶ μήλου μηδικοῦ, καὶ πεπέρεως πολλοὺς ἴσμεν ἔτι τῶν πρεσβυτέρων γεύσασθαι μὴ δυναμένους. « Quippe multa eorum quae gustari olim et comedi non solebant, nunc pro suavissimis haberi videmus; qualia sunt vino-mel et vulva; quin et cerebrum antiquitus abominabantur et proiiciebant; unde factum ut Achilles ei Agamemnonem compararet. Novimus etiam adhuc multos antiquorum gustare syciopeponem, malum medicam, et piper non sustinuisse. » Quod utrum de pipere verum sit, asserere non ausim. Martialis antiquior Plutarcho piper oleribus admisceri solere auctor est, lib. XIII, ep. XIII, 13: « Vt sapiant fatuae fabrorum prandia betae, O quam saepe petet vina, piperque coquus. » Notum adagium: Τὸ ἐν λαχάνοις πέπερι, « in oleribus piperi. » Ex altero tamen discimus non vulgare fuisse piper addere oleribus, « Qui multum habet piperis, etiam oleribus admiscet. » Non itaque omnes admiscebant, sed ii tantum quibus largior erat copia, et hoc voluisse videtur Bilbilitanus betam insipidam esse, nisi vinum piperque addatur, quod fabris altisque fortunae tenuioribus, non licebat. Quoad Dioscoridis locum pertinet, plura hic in considerationem veniunt, quae ex Bodaeo transcribere, ut saepissime solet, nos non piguerit. (Conf. Bod. a Stapel not. in Theophr. lib. IX, cap. 22, pag. 1179 seqq.)

Qualis planta sit ex iis quae ex Garcia ipsaque Batavorum experientia diximus, quilibet facile percipere potest. Plin. lib. XII, c. 14: « Passim vero quae piper gignunt iuniperis nostris similes, quanquam in fronte Caucasi solibus opposita gigni tantum eas aliqui tradidere. » Hunc locum, ex mente Plinii, perbelle expressit Solinus cap. LII: « Idem fronte qua soli obversus est, arbores piperis ostendit, quas ad iuniperi similitudinem diversos fructus edere asseverant. » Atqui, inquiunt viri docti, iuniperus fructus diversos non habet et clare Plinius semina piperis a iuuipero distare testatur: sane iuniperis similes idem asseverat arbores, quae piper gignunt. Quod est falsissimum; nihil enim tam dispar ac differens. Nec Plinius, nec Solinus piperis plantam quoad faciem figuramve similem volunt iuniperis, ut inepte Isidorus putavit, qui piper ad similitudinem iuniperi folia habere scribit. Sed ea in re iunipero piper comparat, quod uno eodemque tempore fructus ostendit maturos et immaturos. Et haec quidem est meus Solini, quum diversos fructus edere ait. Quod tamen, uti ex Garcia audivimus, fabulosum est. « Credunt tamen (et recte, ut diximus cap. 14, not. 2) docti piper album quod ad nos advehitur, non aliud esse, quam ipsum piper nigrum, cortice suo nigro et rugoso spoliatum. Eo enim cortice, inquiunt, spoliari, fit veri simili dum soli expositum nimium torretur. »

De pipere nigro sic Doct. Geoffroy, Tract. de Materia med. tom. II, pag. 377: « Piper Latinorum, Πέπερι Graecorum: *Fulfil* et *Fulfel* Arabum. Species est aromatica, omnibus saeculis et omnibus terris ad eibaria condienda expedita. Graecis veteribus, Arabibus et neotericis cognita fuit, nec minus usitata. Dioscorides, Galenus, et alii eius tria genera distinguunt, nigrum, candidum et longum, quae eosdem fructuum maturitate tantum inter se diversos esse existimaverunt. Verum tres illae species, quae sub iisdem nominibus in officinis adhuc reperiuntur, sunt fructus plantarum diversarum.

Quarum unam hoc loco considerabimus. Piper nigrum, *Off.* (*Piper rotundum*, C. Bauh. *Pin.* 411; *Piper nigrum*. Willd. *Trigyn.* gen. 74; *Piper nigrum* (*aromaticum*), Pers. gen. 74; *Vrtic.* Juss.). Fructus est, seu granum exsiccatum, parvum, pisi minoris magnitudine, rotundum, cortice rugoso, nigro aut fusco, quo detracto substantia conspicitur duriuscula et compacta; cuius exterior orbita ex viridi flavescit, interior albicat, et scrobiculum in medio vacuum relinquit, sapore acri et fervido, totum os et fauces adurente. Ex India orientali affertur. Planta cui fructus illo adnascitur, dicitur *Lada*, aliis *Nolanga*; *Melago codi*, Rheed. *Hort. Mal.* VII, p. 23, t. XII. Nascitur in Iava, Sumatra et per totam Malabariam. Colitur per fragmenta ramorum terrae intrusa ad radices arborum, vel appositis perticis, quibus annititur mora vitis. Ex pipere nigro decorticato fit album illud piper arte factum, quod solum hodie nobis affertur. Maceratione enim cortex exterior niger tumescendo dehiscit, atque ita facillimo negotio album intus inclusum granum eximitur et exsiccatur, quod nigro multo mitius est et praestantius. »

Piper (antiquorum) est nobis *Pip.* nigrum (Piperis nigri et albi fructus, Linn. Mat. med. p. 43), cuius fructus soli, et albidi, cortice externo cincti, et nigri, cortice destituti, distinguuntur. Fabulosus Philostratus plura narrat de piperis cum vitice similitudine et de simiarum cultura, quod credulum vulgus delectare potest. Serap. cap. 367; Avic. 236. Bacui (*Notices et Extraits*, II, 418) in Malabaria crescere piper dicit, fructus foliis obumbrari; alioquin a solis calore corrumpi. Abulfeda (Buschings Mag. IV, 270) ibidem arbores eas scandere ait. Sprengel. Hist. rei herb. tom. I, pag. 76 et 244.

EXCVRSVS V

DE LYCIO VETERVM

Ad ea Plinii verba, cap. 15:

Fert (India) et in spinis piperis similitudinem, praecipua amaritudine, foliis parvis densisque, etc.

Lycii Dioscorides duo tradit genera, vulgare et Indicum: sic prius describit: Λύκιον ὃ ἔνιοι πυξάκανθαν καλοῦσι, δένδρον ἐστὶν ἀκανθῶδες, ῥάβδους ἔχον τριπήχεις ἢ καὶ μείζονας· περὶ ἃς τὰ φύλλα πύξῳ ὅμοια, πυκνά... Καρπὸν δὲ ἔχει ὡς πέπερι μέλανα, πικρὸν, πυκνὸν, λεῖον, καὶ τὸ φλοιὸν δὲ ὠχρὸν, ὅμοιον τῷ διηθέντι λυκίῳ. » Lycium, quod nonnulli Pyxacantham vocant, arbor est spinosa, virgis trium cubitorum, aut etiam longioribus, circa quas sunt folia buxo similia, densa... Fructum habet piperis instar nigrum, amarum, densum, laevem; corticem vero pallidum, Lycio diluto similem.» Addit succum elici e radicibus, cum frutice ipso tusis, et per dies multos maceratis, deinde coctis; liquorem vero adulterari admixta inter coquendum amurca, aut absinthio, aut felle bubulo, etc. Quae omnia fere Plinius totidem verbis expressit. Et ea de Lycio vulgari, sive Cappadocio Dioscorides: nunc de Indico: Λέγεται δὲ, inquit, τὸ Ἰνδικὸν λύκιον γίνεσθαι, ἐκ θάμνου τῆς λεγομένης λογχίτιδος· ἔστι δὲ εἶδος ἀκάνθης, ῥάβδους ἔχουσα ὀρθὰς, τριπήχεις, ἢ καὶ μείζους. πολλὰς ἀπὸ τοῦ πυθμένος, παχυτέρας βάτου· φλοιὸς ῥαγεὶς ἐνερευθής. » Fertur et Lycium Indicum fieri ex frutice lonchitide appellato. Est is e spinarum genere, virgas habens rectas, tricubitales, aut etiam maiores, a fundo numerosas, et rubo crassiores; ruptus cortex rubescit. » Ex istis locis patet Indicum Lycium sive *lonchitidem* non idem esse cum Lycio vulgari, quod in Cappadocia, Lyciaque erescere ait Dioscorides; Pliniumque, quod iampridem Salmasius animadvertit, utriusque plantae, ut saepius fit, historiam confudisse. Conf. Bod. a Stapel, not. in Theophrast. pag. 353 seqq.

Quod si vero naturam et nomen requires plantarum, ex quibus olim Lycium quondam eliciebatur, nodus erit sane intricatus, nec facile expediendus. Sic Harduinus ad hunc locum: «Lycium porro quid sit ignorari etiam a peritis herbariis pronuntiat Anguillara de Simp. Part. lib. III, pag. 62. Nos arborem in Goans, Indiae regione, aliisque, *Hacchic*, succum ipsum *Cate*, vocitari (Dalecampio et) Clusio credimus, lib. I, cap. 10, pag. 163. »

Si vero Garciam audiamus de Aromat. Indicis, *Hacchic* arbor est magnitudine fraxini, folio minuto ericae aut tamarisci simillimo, perpetuo vireote, multis spinis horrida. Ex ramis illius contusis, coctis, etc. succum elici, quem vocant *cate*, *catecha*, *caetchu*, etc. Nobis vulgo *cachou*. Iacobus Bon-

tius eamdem describit arborem creberrimis in trunco et ramis spinis obsitam, foliis fere Sabinae, vel arboris quem vocant *vitae*, sed non tam pinguibus ac crassis. Fabas fert rotundas, punicei coloris, in quibus tres aut ad summum quatuor nuces elausae latent, tanta duritie ut dentibus frangi nequeant. Ex eius radice, cortice et foliis extractum, *cate* dictum excoqui, etc. Hae descriptiones minime cum Plinii Dioscoridisque verbis conveniunt; unde concludendum censuerunt viri peritiores nonnulli nos Graecorum Lycio Indico carere. Lycium autem Cappadocium in officinis iam non reperitur. Conf. Geoffroy, Mat. med. t. II, pag. 722 seqq..

In tanta opinionum diversitate, nos Sprengelii sententiae libenter acquiescimus, qui primam Lycii speciem Dioscoridis, i. e. Cappadociam ad *Lycium Europaeum*, aut *barbarum* (*Pentand. monog.* gen. 510 Pers. *Solan.* Juss.) retulit, Hist. rei herb. t. I, pag. 162: secunda vero, id est Indica, teste eruditiss. viro (ibid. pag. 191), nihil aliud nobis erit quam *Acacia catechu* (*Mimosa* Pers. *Monadelp. polyand.* gen. 1655. *Legumin.* Juss.)

EXCVRSVS VI

DE MACIRE, VEL MACERE

Ad ea Plinii verba, cap. 16:

Et macer ex India advehitur, cortex rubens radicis magnae, nomine arboris suae, etc.

Mira inter doctos de Macere opinionum varietas. Plinii novissimus ad hunc diem, ut opinamur, interpres, pronuntiat hanc plantam eamdem esse atque *Rheum palmatum* aut *R. compactum* Linnaei, cuius radix, e Tataria septemtrionali Sinarumque finibus advecta, in officinis nostris est usitatissima. Sententiam autem suam sic tueri conatur: Le macir ou maker, comme l'appelle Dioscoride, n'est autre selon moi que la vraie rhubarbe, c'est-à-dire que la racine d'un arbre indien de la contrée de Malabar, nommé encore aujourd'hui *Macre*... Ces grands et gros morceaux de rhubarbe, sujets à cette carie précieuse, appartiennent bien évidemment à une autre racine que les petits bâtons de rhubarbe qui en sont exempts... Le mot oriental *macir* ou *maker*, ou *makrs*, paraît avoir sa source dans l'hébreux *makar*, *contabescere*, ou *macha*, *demoliri*, *destruere*: ce serait la vraie rhubarbe définie par sa carie ou par son dessèchement.» Non abs re fore iudicavimus hoc loco transcribere clarissimi Gerardi notam, nondum praelo commissam, qua gallici interpretis opinionem reiiculam prorsus esse demonstrat: «Selon la note de M. Poinsinet de Sivry, la rhubarbe cariée serait le vrai macir, et les petits bâtons de rhubarbe, exempts de cette carie, appartiendraient à tout autre plante, d'où il s'ensuivrait que mal à propos on confond ces deux racines; mais ces grands et gros morceaux de rhubarbe, sujets à cette carie précieuse, n'ont aucun rapport avec le macir, qui est une écorce selon le témoignage de Dioscoride, de Pline, de Galien et d'Avicenne parmi les anciens, auxquels se joint celui de Cristophe Acosta, tandis que la rhubarbe saine ou vermoulue est un bois compact dépouillé de son écorce.

«Au surplus, cette carie de la rhubarbe n'est pas un caractère essentiel et distinctif d'après lequel on doive admettre deux sortes de rhubarbe provenant d'espèces différentes. La racine de la rhubarbe n'a pas le privilège d'être absolument exempte de carie. La précaution avec laquelle on la fait sécher, les trous que l'on y fait pour l'enfiler et la suspendre, sont autant de moyens mis en usage dans la vue de la garantir de corruption. Mais s'il restait quelque doute là-dessus, et si la rhubarbe cariée avait une origine différente de celle qui est intacte, on ne verrait jamais des morceaux de rhubarbe à moitié cariés; il n'est cependant pas rare d'en rencontrer dont la partie vermoulue devrait appartenir à cette carie précieuse; tandis que

celle qui ne l'est pas encore serait de la nature de ces petits bâtons de rhubarbe qu'on a cru devoir distinguer des gros morceaux sujets à la carie. Toute la différence qui existe entre ces deux rhubarbes, c'est que certains morceaux sont plus sujets à être attaqués par les vers que d'autres. Si elles n'avaient point une origine commune, et si l'une nous venait du Malabar, tandis qu'il est certain que l'autre nous est apportée de Tartarie et de la Chine, nous ne les recevrions pas toutes par la même voie.

»C'est donc fort mal à propos qu'on a voulu faire un bois du macir qui n'est qu'une écorce, et c'est avec moins de fondement encore qu'on a prétendu que la rhubarbe cariée est le vrai macir. Sur le premier point, on est désavoué par les anciens naturalistes, *et macir... cortex rubens radicis magnae*. Sur le second, on le serait par l'exemple que je viens de citer, d'un bâton de rhubarbe dont la moitié restée intacte serait de la vraie rhubarbe, tandis que la portion vermoulue serait du macir, suivant l'auteur de cette note. La rhubarbe cariée conserve ses propriétés essentielles, parce que les vers n'attaquent pas sa résine; à dose égale, elle doit être plus active que celle qui est exempte de carie.» (Ex ineditis Gerardi notis in Plinium, part. botan.) Quum nullam esse censeamus *Maceris* Veterum et *Rhei* Recentiorum ὁμοιότητα, item arbitramur reiiciendam quorumdam doctorum coniecturam, qui *Macer* ad *Quassiam simarubam* Linn. referunt. *Guiana* est Simarubae natale solum; verum enimvero quomodo fieri potuit ut planta Americae meridionali peculiaris, Plinii Dioscoridisva temporibus, Europae incolis innotuerit? Satius fuerit fateri nihil adhuc certi de *macere* Veterum recentiores compertum habere. Nos Sprengelii auctoritatem ad hunc locum, ut saepe alias, adducere nulli dubitamus. Scilicet postquam meritis laudibus *acre* Nostri auctoris *ingenium*, *studium incredibile*, *summam vigilantiam* (1) magnifice ornavit extulitque: «Neque tamen rari sunt (in tam vasto opere) errores gravissimi, ait, e cognitione plantarum manca orti. Confundit e. g. casiam Romanorum (Daphnen cneorum, lib. XII, cap. 20) cum Lauro cassia; fabam graecam appellat Celtim australem, lib. XVI, cap. 32; oryzae florem tribuit purpureum, lib. XVIII, s. 7, etc. *Macer*, sive *Macis*, *ipsi cortex rubens radicis cuiusdam magnae est*, etc. etc.»

Ex his verbis clare satis apparet Plinii Dioscoridisque macer, teste et auctore Sprengelio, nihil aliud esse quam membranam vestientem semen aromaticum nucis *moschatae*, et seplasiarii vocant (*noix muscade*), sive partem fructus *Myristicae moschatae (Dioec. monadelph.* gen. 2298 Pers. *Laurin.* Juss.) quae olim ex Moluccis insulis in Indiam fortasse transvehi poterat.

(1) Plinii iun. Epist. III, 5, 8.

EXCVRSVS VII

DE VARIIS NARDI SPECIEBVS, ET DE MALABATHRO

Ad ea Plinii verba, cap. 26:

De folio nardi plura dici par est, ut principali in unguentis, etc.

Multe etiamnunc docti disputent de Nerdi folio et Melebathró, dnm alii unam eamdemque plantem, elii contre duas esse species contendunt omnino diversas, neque tamen in illis defioiendis vel determinandis satis inter se conveniunt. Nonnullas euetoruoı opiniones strictim disquirere forsan operae pretium hoc loco fnerit.

Primem de nardo mentionem Seeris in Scripturis deprehendisse sibi videtur Sprengelius (Historia Rei herbariae, tom. I, pag. 8), at solummodo Cantie. 1, 14; 4, 13; ubi נרד, *nerd*, vox occurrit, quae gramen radice fregrantissima significet; et sane τὸ ἔτυμον huie sententiee fevet. Non idem forte dixeris de σχοίνῳ εὐόσμῳ Hippocratis (*Morb. Mulier.* II, 673), quem pro nardo vir doctus hebet, fretus argumentie mious, ut opinamur, probabilibus, quum epitheton εὔοσμος ad aliam plantam pertinere quoque posse videatur.

Pauca eut fere nulla de nerdo Theophrastus, Histor. Plant. lib. IX, cap. 7. Dioscorides contra plures egnoscit species describltque, lib. I, cap. 6: Νάρδου ἐστὶ δύο γένη· ἡ μὲν γάρ τις καλεῖται Ἰνδική· ἡ δὲ Συριακή· οὐχ ὅτι ἐν Συρίᾳ εὑρίσκεται, ἀλλ' ὅτι τοῦ ὄρους ἐν ᾧ γεννᾶται, τὸ μὲν πρὸς Συρίαν τέτραπται, τὸ δὲ πρὸς Ἰνδούς. »Nardi sunt duo genera; une ecilicet *Indica*, altera *Syriaca* nuncupetur: non quod in Syria inveniatur, sed quod montie in quo nascitur, pars una Syriam, altera Indos spectet.« (Vid. ad hunc locum not. (pag. 46 Taur.), ubi Dioscoridis rationem reiiculem eenset Harduinus post Delec.) Et paulo post: »Ex Indicae vero nerdi genere est quee *Gangetica* dicitur, a fluvio Gange, qui montem ad cuius radices ea nascitur, praeterfluit... Est et quaedam cui *Sampharitícae* nomen a loco inditum est.« Mox capite sequeoti, de spuriis nerdi speciebus tractando: »*Celticam nardum* describit, dictam vernaeulo sermone *Gallicam*, quem testatur nasci quidem io Liguriae Alpibus, sed etiam in Istrie provenire.« Cep. 8: »Nardus *montana*, eodem teste, quae a qoibusdam *Thylacitis* et *Neris* eppellatur, in Cilicia et Syria provenit.« Cap. 10: »*Phu*, quod et ipsum eliqui *silvestre* nerdum dicunt, in Ponto nascitur, etc.« (Vide not. pag. 47 T.). His excerptis apperet Dioscoridem duas nardi legitimas species agoovisse, Indicam scilicet et Syriacam, utramque tamen in India provenientem, et eas pro netali solo in varietetes quesdam divisisse; caeteras vero species, quas spurias diximus, a praeeedeotibus iure ac merito distraxisse.

De malabathro quod »nonnulli nardi Indicae folium esse erbitrantur, odoris

quadam cognatione decepti a nihili est quod satis compertum apud Dioscoridem habeamus. Etenim: Ἴδιον γάρ ἐστι (Μαλαβάθρον) γένος φυόμενον ἐν τοῖς Ἰνδικοῖς τέλμασι, φύλλον ὄν ἐπινηχόμενον τῷ ὕδατι, καθάπερ ἡ ἐπὶ τῶν τελμάτων φακῆ, ῥίζαν οὐκ ἔχον· ὅπερ συλλέγοντες, εὐθέως διαπείρουσι λίνῳ, καὶ ξηράναντες ἀποτίθενται. » Etenim peculiare genus est, quod in paludibus Indicis gignitur. Folium id est, quod lentis palustris modo aquae innatat, nulla fultum radice; id ipsum collectum statim lino traiicitur, siccatumque reconditur. » Quae omnia fere ad verbum transcripsit Plinius, cap. 59; patet vero ex allato loco, Anazarbaei sententia, malabathrum a nardo prorsus diversum fuisse. Nunc Sprengelium audiamus (Hist. Rei herb. tom. I, pag. 194), de eo ipso loco disserentem: » Non desunt plura, quae satis obscura manent ab ipso auctore non cognita aut male descripta. Exemplo adducam μαλάβαθρον, quod aliqui pro nardi Indicae folio habeant. Esse autem peculiare quoddam genus folii quod paludibus innatet, sine ulla radice; id collectum, statim filo traiectum, siccatumque, reconditum servari. Repetit id Plinius, novo addito errore, in Syria nempe gigni id malabatbrum. Galenus duobus locis (Facult. Simpl. VII, 93, 114), μαλάβαθρον et φύλλον μαλαβάθρου recenset, congruere virtutem cum vi nardi. Mox usus increbuit, φύλλα cum μαλαβάθρῳ eadem putare, quum Plutarchus (*Gryll.* 990) dicat νάρδους καὶ φύλλα, καὶ καλάμους ἀραβικούς. At vero Digest. l. 39, tit. 4, de Publican. et vectig. l. 16, distinguitur malabatbrum a folio barbarico. His aliisque argumentis victus primus frrme Anguillara (pag. 29) bene distinxit folium barbaricum, quod idrm cum *Pipera bette*; Malabathrum autem dici *tembul*; idem vero *tembul* tamquam piperis speciem quoque describit. Falli autem et eum Garcias (Clus. Exotic. 175-177) perhibet, Malabathrum enim Cassiae ligneae (*Lauri Cassiae*) esse folium, folium vero κατ' ἐξοχὴν esse *betle* Indorum. Conf. *Trew.* in *Nov. Act. nat. Curios.* vol. II, app. pag. 385. Coram habeo etiam iconem *folii*, quod manifesto Lauri Cassiae est, et *betle* dicitur apud Ramusium (*Viaggi* I, 363). » Hactenus de Malabathro Sprengelius; argumentorum vero hinc inde allatorum fide attentius perpensa, nihil invenimus, fatebimur ingenue, quo mens huc aut illuc potius inclinaret; litem igitur integram peritiorum iudicio dirimendam relinquimus.

Nardus antiquorum nobis erit *Andropogon nardus* (*Triand. digyn* gen. 486 Pers. *Gramin.* Juss.). » Ionesius quidem, ait Sprengelius, tom. I, pag. 8, probare studet (*Transact. of the Soc. of Bengal.* tom. II, pag. 405), *Valerianae spicae* Vahl. radicem nardum Veterum exhibere. Perperam autem id fieri, patet e Dioscoridis loc. sup. citat. Avicennae lib. II, pag. 425: a Maxime vero ex Abu'l Faldi (Cels. *Hierobot.* II, 3) descriptione, qui gramen esse Nardum, diserte aiunt. Copiosissime autem ea planta provenit in Gedrosiae provincia, hodie *Mekran* dicta, quae Indico Oceano contermina, a septemtrione *Turan* contingit; ubi Alexandri exercitus tanta abundantia eam deprehendit, ut pedibus calcata aërem fragrantia impleret. a Conf. Arrian. Exped. Alexand. lib. VI, cap. 22: a Naves Punicae, Arriano eodem teste, inde Nardum advehebant, quo factum est, ut et Salomonis tempore gens Israelitica eam obtineret. » Νάρδος Κελτικὴν Diosc. sive Nardum Gallicam Plinii eamdem esse puta-

mus cum Valeriana Celtica (*Triand. monog.* gen. 77 Pers. *Dipsac.* Juss.). Νάρδον ὀρεινὴν ἢ καὶ θυλακῖτιν, i. e. nardum montanam, dictam quoque *Thulacitin*, nihil aliud esse pronuntiat Sprengel. quam *Valerianam tuberosam* Gerard. textu Dioscoridis ex ingenio Matthioli emendato. Conf. Histor. Rei herb. I, 158. Nardus Cretica Plinii est *Valeriana Italica* Lam. et huius quoque meminit Galenus, *Compos. medic. sec.* loca 9, 4; sed descriptio Plinii ex Dioscoride de *Phu* desumpta. Conf. Ponae *mont. Bald.* pag. 49 et 50.

EXCVRSVS VIII

DE THVRIFERA ARBORE.

Ad ea Plinii verba, cap. 31:

Nec arboris ipsius quae sit facies constat... Graecorum exempla variant. Alii folio piri, minore dumtaxat et herbidi coloris prodidere. Alii lentisco similem subrutilo. Quidam terebinthum esse, etc.

Thurifera arbor, Theophrasto et Dioscoridi, *Λίβανος*; *Λιβανωτὸν*, Hippocrati; *Thus* vel *Tus*, Latinis; *Khondor*, Arabibus; *Olibanum. Thus masculum* Officin. Vulgo *encens*, *oliban*. Non solum Graecis et Arabibus, sed omnibus fere gentibus, et temporibus remotissimis cognitum fuit, celeberrimusque eius usus ac frequentissimus in sacris. Thure enim sacrificabant olim, eoque in templis utebantur ad suffitus, et etiamnunc utuntur; hic mos per omnes aetates, inter omnes fere gentes ac religiones inolevit. De natali thuriferae arboris loco apud auctores non satis constat. Nonnulli Arabiam solam Thus gignere scribunt, nec tamen totam, sed illam tantummodo partem quae Sabaea, Panchaia dicebatur. Alii Aethiopiam quoque cuius quidam populi Sabaei quoque nuncupabantur, hanc odoriferam resinam proferre tradunt. De arbore thurifera minus adhuc certi sumus; mera Theophrasti verba Plinius retulit: Diodorus Siculus Acaciae Aegyptiacae formam illi attribuit, et salicis folia; Garcias thuris arborem humilem esse et folia habere lentisco similia: e contra Thevetus eam pinus resiniferas referre scribit. Guelf. Mat. med. tom. II, pag. 550; conf. etiam Fée, Flor. Virgil. tom. VIII, pag. 472 edit. nostrae.

Frequens occurrit Sacris in Scripturis de Thure mentio. Arborem quae Hebraeis לבנה, resinam *lebonah* dictam largiebatur, Sprengelius eamdem esse dicit cum *Amyride kataf* Forsk. (*Octand. monogyn.* gen. 936 Pers. *Terebinth.* Juss.) Addit exemplar illius arboris, quod secum Adansonius nostras advexerat, a Cl. Lamarckio examinatum fuisse. Conf. Hist. Rei herb. tom. I, pag. 8.

Primus apud Graecos Thuris meminit Herodotus, Thalia, lib. III, num. 497, sed sine ulla partium descriptione, et multas narrationi fabulas admiscuit. Scilicet Thus in Arabia sola nasci creditum, serpentibus subalatis servari, nec posse colligi, nisi styracem Arabes suffiant. Styracem autem ad serpentes fugandas Arabes urere Herodoti exemplo Plinius tradidit, XII, 40, fin. Plura de Thure Theophrastus, lib. XI, cap. 4, pag. 974, et veriora quidem, sed quae dubium non prorsus tollant: Γίνεται μὲν οὖν ὁ Λίβανος ἐν τῇ τῶν Ἀράβων χώρᾳ μέσῃ, περί τε Σαβὰ, καὶ Ἀδραμύττα, καὶ Κιτίβαινα,

καὶ Μάλι... Εἶναι δὲ τὸ μὲν τοῦ λιβανωτοῦ δένδρον, οὐ μέγα, πεντάπηχυ δέ τι καὶ πολύκλαδον· φύλλον δὲ ἔχειν ἐμφερὲς τῇ ἀπίῳ, πλὴν ἔλαττον πολὺ, καὶ τῷ χρώματι ποώδες σφόδρα, καθάπερ τὸ πήγανον· λειόφλοιον δὲ πᾶν ὥσπερ τὴν δάφνην... Ἄλλοι δέ τινες τὸ μὲν τοῦ λιβανωτοῦ δένδρον ὅμοιον εἶναί φασι σχίνῳ... φύλλον δὲ ὑπέρυθρον... Τὸ δὲ παρόμοιον εἶναι τὸ δένδρον τῇ τερμίνθῳ, καὶ ἄλλοι τινες λέγουσι· οἱ δὲ καὶ ὅλως τέρμινθον εἶναι, κ. τ. λ. Haec omnia ad verbum fere transcripsit Plinius; item ea quae ad thuris colligendi transvehendique modum pertinent; in recensendis vero aestimandisque odoratae resinae speciebus Dioscoridem secutus est. Sic enim Anazarhaeus, lib. I, cap. 81: Πρωτεύει δὲ ὁ ἄῤῥην καλούμενος σταγονίας, στρογγύλος φυσικῶς: ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος ἄτομος... Δευτερεύει δε ὁ ὀροβίας, κ. τ. λ. Myrrham de qua Noster agit cap. sequent. speciem quamdam thuriferae arbori affinem facile ex Theophrasto crediderimus, sed in re incerta nihil certi pronuntiandum est.

Recentiores rei botanic. scriptores de Thure etiamnunc non conveniunt. Adansonius videlicet, *Fam. des Plantes*, tom. II, pag. 564; Linnaeus, Mater. medic. cur. Schrebero, pag. 260, thuriferam arborem ad *Iuniperum Lyciam* (*Diaec. monadelph.* gen. 2286 Pers. *Coniferae* Juss.) retulere, et in suam sententiam Botanicos plerosque attraxerunt. (1) Negant alii olibanum e *Iunip. Lycia* desumptum, at tantummodo *sandaracam* officinarum collectam autumantur. Spreng. ex *Amyride Kataf* Thus desumi asseverat (Conf. Rei herb. Hist. passim). Tandem Britanni arborem vere thuriferam se in India deprehendisse iactitant, quam *Bosweliam thuriferam* (*Terebinthac.* Juss.) nuncuparunt, at satis probabilibus argumentis eamdem esse cum Thure Veterum, ut opinamur, probavere. Adeat *Transact. of Soc. of Bengal*, qui plura de hac re noscere velit.

(1) Conf. Marat, *Dictionn. des Scienc. Médic.* tom. XXXVII, voc. *Oliban.*

EXCVRSVS IX

DE CINNAMOMO ET CASSIA.

Ad ea Plinii verba, cap. 41:

Non sunt eorum Cinnamomum aut Cassia : et tamen felix appellatur Arabia, etc.

Cassia et cinnamomum apud priscos, si non res una et eadem, maxima saltem cognatione et affinitate coniunguntur. Duo praecipua cassiae genera distinguunt Graeci scriptores, unum *κασίαν σύριγγα*, vel *συριγγίδα* nominant, alterum surculosum quod *ξυλικὴν κασίαν* aut *ξυλοκασίαν* quidam nuncuparunt.

Κασία σύριγξ ex cortice solo composita erat in tubulos sive fistulas convoluto, unde nomen *ξυλοκασία* sive *ξυλικὴ κασία*. Cassia lignea surculis constabat lignosis, cortice adhuc coopertis, quam etiam Dioscorides *βλαστὸν μοσυλίτην* vocat, id est, surculum mosyliticum.

Cassia syrinx, seu cassia fistula vulgaris erat usus ac notitiae, et vilis emptu, ut refert Galenus: eademque erat quae ab Andromacho tum seniore, tum iuniore in theriaces compositione expostulabatur. Omnes aliae cassiae, seu xylocassiae species rariores erant, quarum plurimae a Galeno recensentur; scilicet *ἀσύφη*, *μωτὼ*, *γίζειρ*, quam quidem dicit cinnamomo simillimam, surculosam aut fistulis plenis, *καράβω* et *δαφνῖτις*.

Cinnamomi vero plura quoque sunt genera parum inter se discrepantia, *μόσυλον* mosyliticum nempe quod praestantissimum est, nigricans seu ex vinoso in cinereum vergens, laeve, tenuibus ramulis ac frequentibus nodis cinctum, acre, mordens, et cum calefactione quadamtenus salsum: deinde *ὀρεινὸν* montanum, *μέλαν* nigrum, *λευκὸν* candidum, *ὑπόκιῤῥον* subfulvum, quibus addunt xylo-cinnamomum et pseudo-cinnamomum.

Quidquid discriminis cassiam inter et cinnamomum Graeci veteres constituere voluerint, id in eo tantum positum deprehenditur, quod cinnamomum odore et sapore grato, suavi et aromatico, cassiam tum fistulosam, tum surculosam longe superet. Et reipsa Galenus observat supremam cassiam ab infimo cinnamomo parum distare, eamque pro cinnamomo substitui, sed duplicato pondere.

Neque ex scriptis Arabum, apud quos Graeci cassiam et cinnamomum nasci arbitrabantur, harumce rerum historia magis illustratur. Nam Avicenna cassiam Dioscoridis appellat *Selicha*, quae vox derivatur ab arabico *Selach*, quo significatur cortex; nisi illud a graeco *ξυλικὴ* derivare malint. Quaecumque vero de cassia Dioscoridis scripta sunt, eadem ferme leguntur sub titulo *Selicha*, quod in cassiam ligneam nostram Arabum interpretes convertunt, fortasse minus bene. Avicenna cinnamomum sub nomine *Dar Sini* tradidit; et quidquid Dioscorides de cinnamomo tradidit, in suam lin-

guam ad verbum convertit et exposuit. Eo autem capite quo omnes cinnamomi differentias verbi Dioscoridis praetexuit, quod xylo-cinnamomum graeco auctori vocatur, ipse arabice *Kerfa* vocatum affirmat et interpretatur, forte derivatum a graeco κάρφη, surculus, sicut *Dar Sini* significat surculum sinensem.

Nunc vero considerandum est, an cassia Veterum et eorumdem cinnamomum una res eademque sit atque cinnamomum nostrum, canella vulgo dictum, anne res diversae? Non levis est ea de re inter auctores controversia.

Auctorum plurimi, inter quos Matthiolus, cassiam Dioscoridis esse nostrum cinnamomum existimant, nec immerito, ut ex ipsa Dioscoridis et Galeni descriptione patet; Veterumque cinnamomum nobis nunc ignotum esse, aut prorsus perditum fuisse. Alii cum Dodonaeo suspicantur eorum cinnamomum fuisse teneros ramulos arboris caryophylli aromatici; quod quidem rationi non est prorsus dissentaneum, quandoquidem mosylitici cinnamomi descriptio ex Dioscoride et Galeno tenuibus ramulis vel virgulis huiusce arboris convenire videatur. Attamen non verisimile est caryophylleos fructus, nempe adeo aromaticos ac praestantes, latuisse viros qui assidue inter has arbores versabantur, et praesertim mercatores lucri avidos qui tanta sollicitudine ramusculos colligebant.

Alii credunt cassiam et cinnamomum Veterum esse unam et eamdem rem, seu ex eadem arbore oriunda; ea tamen differentia quod Cassia fuerit cortex a ligno separatus, cinnamomum vero tenuiores arboris surculi adhuc integri: quod maxime simile vero mihi videtur. Dioscorides enim cinnamomum aliquantulum retinere similitudinem cassiae, quae mosylitis dicitur, affirmat; et Galenus universam cinnamomi naturam similem esse quodammodo optimae cassiae, quam Barbari *Gizi* vocant. Praeterea refert idem Galenus se vidisse cassiae ad fruticis magnitudinem elatae ramos quosdam cinnamomo penitus similes aspectu, corticis tenuitate et hisce signis quae cinnamomum certissime ostendunt, ac gustu, olfactuque percipiuntur. Insuper quum Theophrastus aliique Veteres corticem solummodo in cinnamomo utilem esse scribant, probabilius inde inferri existimo cinnamomum nostrum hodiernum seu canellam vulgarem, cinnamomum Veterum, eorumque Cassiam, unam et eamdem rem esse; nec aliter inter sese differre tot cinnamomi, cassiae et xylo-cassiae species, quam ratione afferendi, aut natali solo. Etenim antiquitus tota planta adolescens aut iuniores surculi integri (cortex nempe cum ligno) sub cinnamomi nomine afferebantur, et sub Cassiae nomine cortex tantummodo a ligno separatus. At vero quum fuisset animadversum lignum inutile prorsus esse, cortex solus, reiecto ligno, allatus fuit: qui mos in hunc usque diem fuit servatus. Nec parvum quoque erat discrimen a caeli, solique differentia oriundum, inter has aromatum species; siquidem adhuc hodie observatur eamdem cinnamomi arboris diversis in regionibus natas speciem corticem cinnamomeum diversum suppeditare. Aliud enim est Zeylanicum, aliud Malabaricum et Iavanense cinnamomum; aliud excultum, aliud sylvestre. Quin etiam pro diversa arborum aetate et pro diversis eiusdem arboris partibus ex quibus cortex extrahitur, quaedam exsurgit varietas: cinnamomum novellae arboris a vetu-

stiore, cortex trunci a ramorum cortice, cortex radicis ab utroque differunt.

Quidquid de cassiae et cinnamomi origine Veteres tradiderunt, aut fabulosum est, aut incertum. Tam longa enim difficilique via petebantur olim haec aromata, ut perfectam eorum notitiam consequi Veteribus haud facile fuerit. Quoniam vero ingens eorum erat pretium, maiorque in hominibus lucri cupiditas, mercatores de earum mercium origine et colligendi difficultate varias fabulas narrabant, ut his commentis earum mercium pretia adaugerent. Sic enim de cassia et cinnamomo Herodotus, *ab uno disce omnes:* Τὴν δὲ κασίην, ὧδε (κτῶνται Αράβιοι). Επεάν καταδήσωνται βύρσῃσι καὶ δέρμασι ἄλλοισι πᾶν τὸ σῶμα καὶ τὸ πρόσωπον, πλὴν αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν, ἔρχονται ἐπὶ τὴν κασίην· ἡ δὲ ἐν λίμνῃ φύεται οὐ βαθέῃ· περὶ δὲ αὐτὴν καὶ ἐν αὐτῇ αὐλίζεται θηρία πτερωτά, τῇσι νυκτερίσι προσείκελα μάλιστα καὶ τέτριγε δεινόν, καὶ ἐς ἀλκὴν ἄλκιμα· τὰ δὴ ἀπαμυνομένους ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, οὕτω δρέπειν τὴν κασίην. Τὸ δὲ δὴ κιννάμωμον ἔτι τούτων θωυμαστότερον συλλέγουσι· ὅκου μὲν γὰρ γίνεται, καὶ ἥτις μιν γῆ ἡτρέφουσά ἐστι, οὐκ ἔχουσι εἰπεῖν, πλὴν ὅτι λόγῳ εἰκότι χρεώμενοι, ἐν τοισίδε χωρίοισί φασί τινες αὐτὸ φύεσθαι, ἐν τοῖσι ὁ Διόνυσος ἐτράφη. Ορνιθας δὲ λέγουσι μεγάλας φορέειν ταῦτα τὰ κάρφεα, τὰ ἡμεῖς ἀπὸ Φοινίκων μαθόντες κιννάμωμον καλέομεν· φορέειν δὲ τὰς ὄρνιθας ἐς νεοσσιὰς προσπεπλασμένας ἐκ πηλοῦ πρὸς ἀποκρήμνοισι οὔρεσι, ἔνθα πρόσβασιν ἀνθρώπῳ οὐδεμίην εἶναι· πρὸς ὧν δὴ ταῦτα τοὺς Αραβίους σοφίζεσθαι τάδε· βοῶν τε καὶ ὄνων τῶν ἀπογινομένων, καὶ τῶν ἄλλων ὑποζυγίων τὰ μέλεα διαταμόντας ὡς μέγιστα, κομίζειν ἐς ταῦτα τὰ χωρία, καὶ σφεα θέντας ἀγχοῦ τῶν νεοσσιέων, ἀπαλλάσσεσθαι ἑκάς αὐτέων· τὰς δὲ ὄρνιθας καταπετομένας, αὐτῶν τὰ μέλεα τῶν ὑποζυγίων ἀναφορέειν ἐπὶ τὰς νεοσσιάς· τὰς δὲ, οὐ δυναμένας ἴσχειν, καταρρήγνυσθαι ἐπὶ γῆν· τοὺς δὲ ἐπιόντας, συλλέγειν οὕτω μὲν τὸ κιννάμωμον. (Herodot. Thalia, lib. III, num. 110, 111. Vid. etiam Geoffroy, Tract. de Mater. medic. tom. II, pag. 160 seqq.)

« Casiam autem sic (comparant Arabes). Postquam et totum corpus, et faciem, praeter solos oculos, obligavere coriis aliisque pellibus, ad casiam pergunt. Ea nascitur in palude non alta, circa quam et in qua degunt ferae alatae, vespertilionibus simillimae, stridore diro, et viribus praevalentibus; quas ab oculis arcentes Arabes, sic casiam metunt. Cinnamomum etiam quam superiora mirabilius colligunt, nam aut ubi nascatur, aut quae terra nutriat illud, nequeunt dicere: nisi quod, probabili ratione utentes, quidam narrent id gigni in iis regionibus ubi Bacchus educatus est; et ipsas festucas, quas nos a Phoenicibus edocti vocamus cinnamomum, afferri a grandibus quibusdam avibus ad nidos e luto constructos in praeruptis montium et homini inaccessis. Ad ista igitur Arabes haec excogitaverunt: boum asinorumque mortuorum et aliorum iumentorum membra concisa quam maxima in ea loca portant, et ubi iuxta nidos posuere, procul inde abscedunt. Ad haec frusta delapsae volucres, ad nidos carnem apportant, cui sustinendae impares nidi, dirupti in terram labuntur. Tunc Arabes accedentes hac ratione colligere cinnamomum. » Casiam et cinnamomum Veterum, nihil aliud esse quam *Laurum Cinnamomum* et *Laurum Cassiam* Linnaei ad hunc locum monuimus.

EXCVRSVS X

DE CANCAMO.

Ad ea Plinii verba, pag. 73:

Ex confinio casiae cinnamique et cancamum, etc.

Qui Dioscoridi et Plinio saeculo XVI lucem foenerare satagerent, hanc arboris cuiusdam lacrymam modo pro hac, modo pro illa venditarunt gummium specie: neque tamen arbitror prius potuisse veram gummis eius naturam investigari, quam simplicia, quae felix Arabia profert, curiosius explorata fuerint. Contigit id tandem nostris temporibus, Forskalei maxime studio, licet plurima etiamnum supersint, amplius a posteris atque uberius illustranda.

Nomen autem ipsum, Cancamum, *κάγκαμον*, graecae potius quam barbarae originis esse videtur, quum a *καγκαίνειν*, *comburere*, *ξύλοις καγκάνοις* apud Homerum obviis, derivandum esse videatur. Suffimenti enim genus fuit *κάγκαμον*, Graecis Alexandriam et Aegyptum habitantibus praeprimis gratum et acceptum. (1) Transeamus autem protinus ad ipsam Dioscoridis, primi qui gummin illam cognovit, descriptionem.

En itaque Dioscoridis verba: *Κάγκαμον δάκρυόν ἐστιν Ἀραβικοῦ ξύλου σμύρνῃ προσεοικός, βρωμῶδες ἐν τῇ γεύσει, ᾧπερ ὡς θυμιάματι χρῶνται· ὑποκαπνίζουσι δὲ καὶ τὰ ἱμάτια μετὰ σμύρνης καὶ στύρακος.* Addit deinde corpora obesa emaciandi vim habere, si ternum obolorum pondere ex aqua aut aceto mulso pluscuios dies ebibatur. Dari et lienosis, comitialibus et suspiriosis. Menses ex aqua mulsa prolicere: oculorum cicatrices confestim extergere, et hebetudini eorum mederi, vino dilutum. Quin et adversus gingivas humore praegnantes (*μυδήσεις οὔλων*) et ad dentium dolores esse, si quid aliud, efficax. (2)

Et Plinius cancamum aromatis accenset, quae ex confiniis casiae cinnamomique per Nabataeos Troglodytas invehantur. (3) Et Paullus Aegineta, Alexandriae artem exercens, repetit de *καγκάμῳ*, quae Dioscorides praeceperat. (4) Hesychius denique, *παρ' Ἰνδοῖς* esse *ξύλου δάκρυον καὶ θυμίαμα*, perhibet. (5)

Haec vero sunt testimonia fere omnia, quae de suffimentorum eo genere apud Graecos occurrunt. Namque Galeni ipsiusque asseclarum *κάγκανον*,

(1) Cf. Hesych. vol. II, col. 96.
(2) Dioscorid. lib. I, c. 23, p. 49.
(3) Plin. lib. XII, c. 20.
(4) Paull. lib. VII, p. 239.
(5) Loc. citat.

quum herba sit, radice celebrata, huc haudquaquam pertinere, quivis fatebitur. (1) Hinc itaque omnino effici posse videtur, veteres Graecos latuisse eam gummin, neque prius innotuisse, quam Ptolemaeorum commercium insignem aromatum copiam ex Oriente invexisset. Differentia autem ea, quae collatis Hesychii verbis cum Dioscoridis descriptione elucere videtur, quum alter Indicae, alter Arabicae perhibeat arboris esse lacrymam, postea exponemus. Iam vero videamus, quaenam fuerit Arabum de cancamo sententia.

Interpres Graecorum auctorum inter Arabes, caeteris prior, Maserdschawaihus, Dschaldschalis filius, Iudaeus, natione Bassorensis, qui saeculo septimo floruit, primus fuit, qui κάγκαμον Dioscoridis explicare sibi sumeret. Esse id *laccam*, arboris Indicae lacrymam, perhibuit. (2) Rhazeus ipse vero cadere eam gummin ex caelo in ramos arboris *Gubera* (Sorbi *domesticae*) maxima frequentis prope ab urbe *Siraf* (3) iuxta mare Persicum credit. Obstructiones eam gummin reserare.

Alius auctor, Izhack ebn Amram, incertae aetatis, quem Serapion ubique adlegat, manifesto confundit κάγκαμον cum lacca Arabum. Esse enim rem rubeam, lignis subtilibus adhaerentem, saporis boni (quem neque vero cancamo tribuit Dioscorides, neque in lacca nostra deprehendimus). Ferri eam ex Armenia (quod iterum alienum plane ab utraque gummium specie), aqua coctum praebere pigmentum, nomine *Kermes* venditum. (4) Quae vero omnia quam erronea sint, postea latius patebit.

Alium citat Serapion (5) auctorem, Atabarich, qui Galenum interpretatus fuerit, ex quo Paulli verba quum adducat, Brassavolus (6) eumdem hunc Atabarich cum Paullo habet. Id quod ratione carere mihi quidem videtur. Etenim exstitit omnino Tabri quidam, natione Indus, qui et Galenum arabice interpretatus fuit, et sua etiam commentaria in lucem edidit, nomine frequenter obvio et apud Rhazeum et apud Serapionem. Quo vero tempore ille vixerit, nondum constat. (7)

Avicenna denique primum, de *lacca* praecipiens, ea repetit, quae Paullus de κάγκάμῳ docuerat. Esse, qui eamdem arbitrentur ac *Charabe* (succinum), sed omnino utrumque differre. (8) Deinde aliud describit simplex remedium nomine *Kankehar*, pro quo legendum arbitror *Kankeham* (κάγκαμον). (9) Id esse صمغ gummin virosi gustus, quae من بلاد العرب

(1) Galen. de Facult. Simpl. medic. lib. VII, p. 87; Oribas. lib. XV, f. 267, b; Aet. tetr. I, serm. 1, col. 38.

(2) Rhaz. contin. lib. XXIII, c. 704, f. 467, b.

(3) *Siraf* urbs sita est in provincia Laristan Persici regni. Emporium autem fuit celeberrimum ad saeculum usque decimum (Sprengel's Gesch. der geograph. Entdeck. S. 331.)

(4) Serapion simplic. aggrec. c. 181, f. 148, a.

(5) Ibidem.

(6) Examen omn. Simplic. p. 407 (Lugd. 1537, in 8.)

(7) Haller. biblioth. med. pract. vol. I, p. 363.

(8) Canon. lib. II, tr. 2, p. 199.

(9) Ib. p. 247. Invenire eum locum nequiit Salmasius, quum interpre-

ex regionibus Arabiae (1) advehatur: varios habere eam pro *Sandaracha*, diversam tamen esse: suffumigari ea et styrace et myrrha. Quae quidem luculenter ostendunt, Avicennae laccam, quamvis alio loco descriptam, eamdem tamen ab eo haberi, ac κάγκαμον Dioscoridis.

Taceam absonam plane Matthaei Sylvatici expositionem, (2) qui sub voce Aechara, *anchusab* habet laccam, arboris gummin ultramarinae, qua panni tingantur. Novus enim patet ipsius error, Anchusam *tinctoriam*, κάλχην Graecorum, cum lacca commutantis.

Primus autem fere, qui nuperis temporibus κάγκαμον Dioscoridis rite inquirere satageret, fuit Antonius Musa Brassavolus, (3) qui nec Serapionis laccam, nec Dioscoridis cancamum nostram aut suorum potius temporum laccam esse, inde efficit, quod nullo odore praedita sit, neque suffimigiis adhiberi possit. In eo vero falli vir doctus mihi videtur, quum nostram laccam *in granis*, et odore praestanti praeditam esse, et scarlatino aut purpureo posse colore tingere lanas, certum sit. Longe alia promere licuisset argumenta, quibus, quantopere alienum Dioscoridis cancamum a nostra lacca, evinci potuisset.

Qui eum sequebatur, Petr. Andr. Matthiolus, fatetur quidem, (4) id esse discriminis laccam inter nostram et cancamum Dioscor. quod *viroso sapore* nostra lacca omnino careat. Quum tamen neque Paullus, neque Serapion, exscripto illo loco Dioscor. saporis eam commemorent indolem, suppositilius Matthiolo ille locus, atque τὸ βρωμῶδες ἐν τῇ γεύσει exsulare debere videtur. Quodsi vero meum interponere iudicium licuerit, nescio sane, cur παρέγγραπτον et ὑποβολιμαῖον habere oporteat illum locum. Etenim ad litteram eum Avicenna expressit, quem suo cancamo tribuit كره به للطعم, *saporem virosum*, ideoque eadem etiam verba legisse Avicennam in suo Dioscoride opus est. Quae quum ita se habeant, Matthiolus videtur in Arabum abire sententiam, qui cancamum Dioscoridis pro lacca haberent.

Difficultates autem, quas gignit ea opinio, bene perspexit Amatus Lusitanus, (5) primus fere auctor, qui laccae historiam naturalem prioribus melius illustraverit. Expensis variorum auctorum sententiis, maxime improbat eos, qui laccam esse cancamum crediderint; illam enim ex India orientali,

---

tatione latina, quae *Keikhen* habet, seductus, alibi eum quaereret. Miror autem, Scaligerum, virum doctissimum (ab Garcia et Clusio editum, pag. 245), verba Avicennae ita citare, quasi حشيشة صمغ *herbae* cuiusdam *gummin* dixerit, adeoque emendare حشيشة in حشبة ut ξύλον Dioscoridis referat. Miror, Salmasium (Homonym. hyl. iatr. p. 139) vindicare eam lectionem Avicennae, cuius locum tamen numquam introspexerit, dum e Paullo sumpsisse verba, δάκρυον πόας, Avicennam contendit. Neque enim πόαν lego apud Paullum, neque حشيشة apud Avicennam.

(1) Male itaque interpres vulgaris e *regionibus Occidentis* habet. Legit forte pro عرب مغرب, quod *Occidentem* exprimit.

(2) Pandectar. c. 43, f. 5, a.

(3) Exam. omn. Simplic. p. 408.

(4) Comment. in Dioscorid. lib. I, c. 23, p. 60.

(5) Enarrat. in Dioscorid. lib. I, c. 23, p. 41 (Argent. 1554, in-4.)

in regno Pegu provenire, hoc vero Arabiae arboris esse lacrymam: illam esse formicarum in arboris ramis nidulantium stercus, hoc vero gummin aa arbore estillantem. Hinc itaque efficit, aliam gummin esse substituendam, neque dubitat, Brissoti sententiam proxime ad veritatem accedere, qui, quum in Lusitania degens resinam *anime* vidisset, statim eam esse Veterum cancamum sibi persuasit. . .

Quae vero sententia, quamvis confirmata sit a Christophoro a Costa, (1) multo minus mihi rem ipsam tangere videtur. Namque primum ac validissimum contra eam militat argumentum, quod Hymenaea *Courbaril*, quae resinam *anime* largitur, nequaquam in Arabia, sed in America duntaxat meridionali proveniat. (2) Alterum vero argumentum petendum mihi esse videtur ex vimsi saporis defectu in anime resina, quam multoties mandere memini. Color etiam anime resinae longe differt a colore laccae, quam *Izhak ebn Amram* describit, cui omnino simile esse debuit Graecorum cancamum. *Anime* enim resina pallide flavet, lacca fusco rubore tingitur. Accedit odoris nulla praestantia in anime resina, qualis in cancamo praedicatur. Licet itaque talium doctissimorum virorum testimoniis fulciatur haec sententia, non possum tamen non, quin ab ea recedam.

Neque infirmare potest meam opinionem, quidquid quartus testis, Garcias ab Orto, (3) addnxerit, ut eam stabiliret. Is quidem primum bene observat, ea ramis *Ber* (Rhamni *Jujubae*) arboris, quae in iuglandis magnitudinem erescat, in regnis Pegu et Bengalia colligi laccam: carpit Avicennam merito, quod cum myrrha comparet, a qua tamen odoris suavioris defectu differat. Deinde addit, magnopere eos errasse, qui in Arabia aut in Armenia provenire eam arborem, atque vel mespili vel sorbi speciem prae se ferre arbitrati fuerint. Tunc assentiri se opinioni eorum fatetur, qui *anime* habeant resinam eandem cum cancamo.

Neque tamen credo, Garciam resinam *anime* solam, quam Hymenaea *Courbaril* largitur, eo nomine comprehendisse, quum tria faciam eius genera: 1.° fulvum, pellucidum, quod succinum crudum referat; 2.° nigricans, velut taurinum gluten aut colophonium; 3.° pallidum et resinaceum. Omnia vero suavem spirare odorem. Nostrorum *anime* ultimo generi tantum congrua est, priora vero videntur ad resinam *elemi* vel orientalem, vel occidentalem referenda esse. Orientalis enim ea Amyride *zeylanica*, (4) occidentalis ea Amyride *elemifera* exstillat. (5) Multo propius autem hanc Garciae resinam, quam ipse *anime*, nos *elemi* vocamus, ad cancamum Veterum accedere, deinde luculentius exponam.

Videor autem mihi in Arabum more, quo cancamum Veterum laccae suae componere semper solerent, veritatem perspicere. Sequenti autem modo res se habere vidatur. Lacca Arabum, id est, Rhazis aliorumque, omnino est Cancamum. Nequa tamen ea Lacca cum nostra commutari debet. Illa enim ad littora maris Persici, in provincia *Laristan* occurrebat, haec in

(1) Aromat. Hist. c. 3, p. 258, ad Clus. exoticor.
(2) Pison. Hist. nat. Brasil. p. 123 (fol. Amst. 1658.)
(3) Aromat. Hist. lib. I, c. 8, p. 158, ad Clus. exoticor.
(4) Retz. fascicul. observ. bot. IV, p. 25.
(5) Marcgrav. Hist. nat. Brasil. p. 98 (fol. Amst. 1648.)

Bengalia provenit: illa virosum habebat gustum, haec nequaquam eo praedita esse mihi quidem videtur: illa myrrhae similis, haec nullo modo cum myrrha componi potest: illa in arbore sorbo simili reperiebatur, haec vel in Rhamno *Jujuba*, vel in Ficu *religiosa*, quibus nulla est cum sorbo similitudo.

Recentiorum autem laccam, cuius naturalem historiam Kerrius egregie adumbravit, (1) prima fere vestigia in Izhaki, Amrani filii, fragmentis apud Serapionem existimo deprehendi. Ille enim modum, ea tingendi pannos et lanas, commemorat, quod nequaquam de cancamo aut de lacca Rhazia valere potest.

Ex toto vero vox *laccae*, vel orientalis, quodvis designat pigmentum, (2) vel graeca rubrum quemvis aut purpureum designat colorem. Siquidem constat, *κάλχης* nomen, ex quo deinde *λάκχην* mutatum fuisse Salmasius arbitratur (3), non solum *πορφύρας τι εἶδος* (4), sed *κόκκινον* quodvis *χρῶμα*, (5) *βοτάνιον* maxime *ἀνθοφόρον*, (6) quin Anchusam *tinctoriam* (7) significasse. Hinc etiam undecimo saeculo Davides Kimchi filius *πορφύραν* ארגמן explicat: הוא צבע שקורין לאקא, *colorem esse qualis lacca.* (8) Nihil itaque mirum, si et cancamum, ob purpureum colorem, vel seriores Graeci, vel Arabes, laccae nomine insigniverint: nihil mirum, si, quum vera primum ex India lacca advecta fuisset, eam cancamo obiter compositam pro eodem habuerint, utramque substantiam eodem nomine appellantes.

Iam vero finire audeamus, quid demum fuerit cancamum. Data vero nobis ad cognoscendum id sunt sequentia:

1.° Gummis est virosi gustus, odoris suavis, qua utebantur Veteres ad suffumigia.

2.° Rubri videtur fuisse coloris, quum Arabes laccae nomine id insigniverint.

3.° Myrrhae simile fuit.

4.° Ex arbore stillat arabica, copiosa praecipue ad oras sinus Persici.

5.° Arbor illa sorbum domesticam referre dicitur.

6.° Gummis elemi maxime affinis cancamo videtur.

(1) *Philos. transact.* vol. LXXI, Y, 1781, p. 374-382.

(2) Persice omnino لك , لكّا *pigmentum quodvis* dicitur. Hinc in ipsa India nomen *Lak* et *Laksha* non solum Laccam nostram, sed aliud etiam rubrum pigmentum signat, in ramis Mimosae *cinereae* ab animalculo quodam formatum (*Asiatic researches*, vol. III, p. 361), et ipsum tralatitium ex *Lawsonia inermi* pigmentum, quod al *Henna* dicitur (Sakontala, S. 115. Cf. Russel's Naturgesch. von Aleppo, S. 134.)

(3) Plin. Exercit. p. 810.

(4) Schol. Sophocl. Antigon. v. 20; Schol. Nicandr. alexipharm. 393.

(5) Strabo, lib. XI, p. 802. Cf. Suid. tom. III, p. 281, voc. *σάνδυξ*.

(6) Hesych. vol. II, col. 430.

(7) Schol. Nicandr. theric. v. 640. De echiis enim Nicander loquitur, quorum alterum genus, Anchusam nostram, scholiastes *κάλχην* vocat. (Cf. § 120)

(8) Ad II, Chron. II, 6, citante Celsio in hierobot. vol. II, pag. 102.

E quibus efficio, cancamum Dioscoridis nihil aliud esse, quam gummin ex Amyridis quibusdam speciebus, praesertim ex Amyride *Kataf* et *Kafal* Forskalei (1) promanantem. Vtraque vero species adeo similis sibi, ut, an vere distincta sit, necne, nondum constet. Copiose invenitur haec arbor in regione Arabiae, Abu-Arisch dicta. Procera est, ligno albo vel rubro: foliis ternato-pinnatis, apice serratis, quae omnino sorbi quamdam speciem prae se ferunt. Baccas etiam fert sorbis similes, e quibus balsamum stillat fragrantissimum.

Arbor myrrham ferens huic arbori similis est.

Quovis anno mensibus pluviosis intumescere dicitur arbor, praegnansque evadere pulvere rubro fragranti, quo mulieres capita adspergere, vel lavare solent.

Lignum *Kafal* magna commerciorum pars est, et in Aegyptum transfertur, ubi vasa hydrophora fictilia huius fumo impregnantur, ut gustum contrahant huic genti expeditum. Gummis huius arboris alvum ducit, adeoque obesos emaciat, menstrua provocat, obstructiones viscerum abdominalium reserat. Cancamum itaque Dioscoridis esse videtur.

Elemi autem, ex eiusdem arboris alia quadam, et Americana quidem specie, Amyride *elemifera*, stillans, parum differt a vero cancamo, ut Garciae omnino ignoscere possis, utrumque componenti.

Alia demum species, Amyris *zeylanica*, orientale elemi proferens, ea forte est, quam Hesychius Indicum vocavit κάγκαμον.

(1) Forskal. flor. Arab. p. 80.

EXCVRSVS XI

DE MYROBALANIS.

Ad ea Plinii verba, cap. 46:

Myrobalanum Troglodítis, et Thebaidi, et Arabiae, etc.

Plurimum interesse inter eos fructus, quos Graeci *μυροβαλάνους* appellarunt, eosque, quibus Arabes id nomen impertierunt, iamdudum, tum a Matthaeo Silvatico, (1) tum a Valerio Cordo, (2) animadversum est. Neque tamen ad hunc usque diem diserte uberrimeque illustratum est utrumque genus. Vtinam meis itaque studiis aliquid lucis tam difficili plantarum generi foenerari posset!

Ordiar a fructu, cuius plurima mentio apud antiquos, a Theophrasti inde temporibus, fit. Transcribam autem ipsius verba, quae deinde amplius exponam. Βάλανος, inquit, *ἔχει μὲν τὴν προσηγορίαν ἀπὸ τοῦ καρποῦ· φύλλον δὲ αὐτῇ παραπλήσιον τῷ τῆς μυῤῥίνης, πλὴν προμηκέστερον. Εστι δὲ τὸ δένδρον ἀπαθὲς μὲν καὶ εὐμέγεθες, οὐκ ἀφυὲς (εὐφυὲς) δὲ, ἀλλὰ παρεστραμμένον. Τοῦ καρποῦ δὲ τοῖς κελύφεσι χρῶνται οἱ μυρεψοὶ, κόψαντες, εὐῶδες γάρ τι ἔχει· τὸ δὲ καρπὸν ἀχρεῖον. Εστι δὲ τῷ μεγέθει καὶ τῇ ὄψει παραπλήσιος τῷ τῆς καππάριος· ξύλον δὲ ἰσχυρὸν, καὶ εἰς ἄλλα τε χρήσιμον, καὶ εἰς τὰς ναυπηγίας.* I. e. « Glans a fructu nomen accepit. Folium simile atque myrto, magis vero oblongum. Arbor ad noxas durata est et magna, verum non recta, sed contorta. Fructus putamine contuso unguentarii uti solent: est enim boni odoris. Sed fructus ipse (ad hoc) inutilis, magnitudine visuque capparis proximus. Materies valida, et tam ad alia quam ad navigia percommoda.» (3)

Alio vero etiam loco praedicat unguenta ex glande Aegyptia atque Syrica confecta, quae σπουδαῖα nominat, putamina enim fructus odorata reddere olea, in quae coniiciantur. Idem oleum dicit *διαμονώτατον, διὸ καὶ πυρούμενον, μάλιστα ἀπαθές*: « maxime durabile, et, igne adflatum, minime offensum. » (4)

Ante Theophrastum nullum memini auctorem hunc fructum commemorare, qui Alexandri tandem expeditionibus in Graeciam advectus fuisse videtur. Iure itaque suo dixit de myrobalano Martialis: (5)

Quod nec Virgilius, nec carmine dixit Homerus,
Hoc ex unguento constat et ex balano.

(1) Pandectar. c. 548, f. 132, a.
(2) Annotat. in Dioscorid. lib. IV, c. 160, pag. 74.
(3) Hist. Plant. lib. IV, c. 2, p. 286, ed. Bod.
(4) Theophrast. de odoribus, p. 444, sq. ed. Heins.
(5) Lib. XIV, 57.

Ob syllabarum fere omnium, quae hanc vocem construunt, brevitatem, poëtas non potuisse illam adhibere, Cl. de la Cerda addit.

Solet quidem adduci locus de myrobalanis primum ex Aristotele, (1) sed alibi iam probasse mihi videor, ὑποβολιμαῖον esse, multoque iuniorem eum librum. (2) Auctor ille, more Aristotelis, cuius tamen dicendi genus omnino imitari nequit, exponit dulcem myrobalanorum saporem, qui postmodum austerus evadat et amarus, ea raritate frondium arboris, quae a calore dilatatae atque diductae a frigore deinde contrahantur et stringantur, ut dulcis fructuum sapor in austerum abeat et acerbum.

Quam Dioscorides nobis reliquit, myrobalani descriptio ex toto quidem congruit cum Theophrasti historia, neque tamen differentiis vacat. Nasci arborem in Aethiopia, Aegypto et Arabia, et ad Petram in Iudaea confiniis, speciem autem μυρίκης, i. e. *tamaricis*, prae se ferre. Fructum similem esse avellanis aut dactylis, eumque caeteris praestare, qui candidus sit ac recens et εὐλέπιστος, cuius cortex facile secedat. Interiorem fructus partem, velut amygdala amara, tritam humorem praebere, quo unguentarii ad unguenta pretiosa conficienda utantur. (3) Considerandum hic quidem venit, Dioscoridem componere hanc arborem cum tamarice, quod alienum omnino tum a Theophrasti descriptione, tum ab ipsa veritate, quum myrti potius folia referre videatur. Mendosus itaque textus Dioscoridis, atque pro μυρίκης, μυῤῥίνης legendum esse credibile est, quamvis Oribasius ipse, transcripto hoc loco, μυρίκην legerit. (4) Deinde etiam discrepat a Theophrasto, quod interiorem fructus partem tritam oleum unguentarium exhibere contendat, quum Theophrastus potius putamine contuso odoratum reddi illud oleum doceat, sicut et recentiora id probant experimenta. Oleum ipsum odore expers, putaminibus fructus contusis additis, fragrans evadit.

Eo oleo Romani, perinde ac Graeci, frequenter utebantur, ut et Persii locus (5) inde declarari possit, et medici fructum, tamquam alvum ducentem et vomitum cientem, et adstringentem adhiberent. (6) Neque tamen desunt plura Romanorum auctorum loca, ubi longe alium fructum, dactylos nempe, eo nomine insignitum fuisse patet. Plinius quidem glandem unguentariam myrobalani nomine fere eodem modo describit ac Theophrastus et Dioscorides, praeter folia, quae cum heliotropii foliis comparat, quod a veritate omnino recedit. Optimam glandem esse Petraeam, nigro cortice, nucleo candido: praeterea crescere in Aethiopia, Arabia ac Syria: bene quoque addit, cortices tantum ab unguentariis premi, a medicis nucleos, tundentibus affusa paulatim aqua. (7) Vti enim Plinius fere nusquam sibi constare solet, ita et myrobalanum alio loco habet fructum palmae Aegyptiae, cui ossa

(1) De plantis, lib. II, c. 10, p. 1071.

(2) Gesch. der Arzneyk. Th. I, S. 336.

(3) Lib. IV, c. 160, p. 304. Cf. lib. I, c. 148, p. 75.

(4) Lib. XI, f. 192, b.

(5) Sat. IV, 37: »Quum tu maxillis balanatum gausape pectis.»

(6) Aret. curat. diut. lib. I, c. 14, p. 128, ed. Boërh; Galen. meth. med. lib. XIII, pag. 179; Dioscor. l. c. Galen. apud Aet. tetr. III, serm. 2, cap. 41, col. 524.

(7) Plin. lib. XIII, c. 21.

desunt. (1) Ita etiam Celsus ex palmulis unguentum parari dicit, ideo μυροβάλανον vocatum. (2) Simili plane modo, ubi Veteres φοινικοβαλάνους, dactylos, posuerant, Theodorus Priscianus myrobalana commendat. (3) Antiquus denique Alexandri Tralliani interpres disertis verbis φοινικοβάλανοις auctoris substituendos esse μυροβαλάνους aequivocas, perhibet. (4)

Solus fere Galenus cum iis, qui ipsius verba transcripserunt, pristinum servavit loquendi usum. Βάλανον μυρεψικὴν advehi ex Barbaria: uti autem unguentarios carnis eius succo, quod melius potuisset Galenus ex Theophrasto discere. Reliqua vero terrestria et dura adstringente vi pollere et amara esse, hinc incidentem habere facultatem, vomitum autem quoque ciere et alvum ducere (5).

Arabes vero aliud nomen huic fructui impertierunt, *Been* aut *Hababbeen* appellantes. Descriptiones autem eorum ad unguem fere consentiunt cum Dioscoridis historia, nisi Avicenna addat, ciceris formam semina haec habere: quod utique cum veritate congruit. (6) Hinc etiam, qui primi saeculo decimo sexto Arabum plantas cum Graecis componerent, facile perspexerunt, Been Arabum nil aliud esse, quam βάλανον μυρεψικὴν Graecorum. (7) Quin ipsi autoptae, Prosper Alpinus, (8) Petr. Bellonius (9) atque Tobias Aldinus, (10) uberius eam descripserunt arborem, ut, proxime ad veritatem accedere Theophrasti historiam pateret.

Christophorus a Costa tandem nomine Indico *Moringa* similem arborem cum fructu atque radice illustravit, radicem supplere in India unicornum et lapidis Bedeaabar vices, alexipharmaci itaque loco adhiberi ob acrem vim atque incidentem. (11) Vberius autem descripsit, *Morungae* nomine, non dissimilem plantam Rumphius: folia arboris bipinnata oleribus inservire, copioseque ad eum usum decerpi, unde ἀπαθὲς Theophrasti lumen accipere videtur. Corticem raparum, folia sinapis saporem habere. Florem esse decapetalum, quinque autem petala longissima esse et adeo reflexa, ut pedunculum ipsum tegant: in horum medio alia quatuor locari petala paulo latiora, itidem reflexa; ex albo flavescentia, ad ortum autem virescentia: quintum vero ac infimum petalum longius esse ac instar lingulae explicatum, quinque gerens stamina cum antheris luteis. Flores maris omnes perire, nec

(1) Lib. XXIII, c. 5.

(2) Lib. IV, c. 9.

(3) Theodor. Priscian. logic. lib. II, c. 28, p. 109. (Basil. 1532, in-4.)

(4) Alex. Trall. lib. VIII, c. 8, p. 436, ed. Guinth. Andernac. Salmas. Plinian. Exercit. p. 930.

(5) Galen. facult. simplic. lib. VI, p. 77; Paull. lib. VII, p. 232.

(6) Serapion, c. 278, f. 163, c; Avicenn. lib. II, p. 139.

(7) Brasavol. exam. omn. simplic. p. 300; Amat. Lusit. enarrat. in Dioscor. lib. I, c. 135, p. 137; lib. IV, cap. 160, p. 471; Dodon. pempt. VI, lib. II, c. 17, p. 778.

(8) De plantis Aegypti, c. 16, f. 26, a.

(9) Observ. lib. II, c. 61, p. 126. Ad montem Sinai arborem copiose provenientem reperit.

(10) Apud Bodaeum in Theoph. l. c. p. 301.

(11) Aromat. c. 35, p. 278.

fructus relinquere: feminae autem flores exarescere in ingentem siliquam, duodecim, imo octodecim pollices longam, trigono-rotundam, cuius substantia sit alba, herbacea, quaeque in tres dividi partes possit. In hac substantia medullosa contineri instar maiorum pisorum vel lupini semina haud male referentia, quum non sit rotunda, sed fere trigona; tribusque membranulis, pelliculis dictis, siliquam distinguentibus adnecti. Quod superest, per totam fere Indiam copiose eam arborem provenire, *Kellor*que etiam vocari. (1)

Quam in hac curatissima descriptione Rumphius exponit structuram floris, eam Burmannus ita exponit, ut decapetalum non proprie posse vocari florem existimet, sed inferiora petala calyci colorato adnumeranda esse, interiora vero irregularem constituere corollam. (2) Praeviis his arboris historiia fidem hactenus habuit immortalis Linnaeus, ut decimae classi adnumeraret *Moringam*, singularique generi, quod Guilandinae nomine insigniret. Quum vero fructus forma tantopere differre a caeteris Guilandinae speciebus acutissimus historiae naturalis stator videret, polygamamque esse ex Rumphii descriptione coniectaret, monuit eos, quibus vivos obtinere flores contigerit, ut attente eos examinent. (3)

Iisdem motus argumentis Adansonius segregavit Moringam aliamque Guilandinae speciem, *Bonduc*, quum huius legumen uniloculare, illius multiloculare, huius grana sphaerica sint, illius vero triangularia atque alata. (4)

Nostris tandem temporibus dilucide expositum est Moringae genus a triumviris clarissimis, qui eodem fere tempore in hanc plantam diligenter inquisiverunt, Ioanne nimirum Loureiro, Iosepho Gartner et Olavo Swartzio.

Primus quidem novum constituit genus, cui, ob florum irregularitatem, Anomae nomen impertit. Corollam esse monopetalam, profunde decempartitam, laciniis longitudine subaequalibus, oblongis, subturbinatis, partim obtusis, partim acutis, superioribus adscendentibus. Filamenta decem subulata, quorum quinque alterna breviora, corollae basi insistentia, corolla breviora. Germen lineare, superum: stylum longiorem staminibus, stigma simplex. Siliquam longam, rectam, pulposam, unilocularem, multivalvem, polyspermam. Huius generis alteram speciem in Bengala a se observatam, *Moringam* appellat: foliis alternis, bipinnatis; siliquis polygonis, seminibus triquetro-alatis, differre; alteram vero, *Morungam*, per *Cochinchinam* sponte provenire, folia habere opposita, bipinnata, siliquas trigonas, semina triquetro-alata: tertiam vero *cochinchinensem* dictam, foliis distingui iisdam, quae Morunga habeat, seminibus autem subrotundis, nudis. Medicas virtutes trium fere specierum eodem modo exponit, quo Veteres atque Rumphius. (5)

Insignem differentiam quivis observabit inter hanc αὐτόπτου et Iosephi

(1) Rumph. herbar. Amboin. lib. I, c. 63, p. 194, tab. 74.
(2) Burmann. thesaur. Zeylan. p. 163. Cf. Plukenet. almagest. p. 283.
(3) Linn. spec. plant. vol. II, p. 261, ed. Reichard.
(4) Adanson, famill. des plantes, vol. II, p. 318. (Paris. 1763, in-8.)
(5) Loureir flora Cochinchin. p. 279. (Vlyssip. 1790, in-8.)

Gartneri, meritissimi auctoris, descriptionem. Hic enim *Moringae* generis petala exteriora calyci, ioteriora corollae adnumerat; stamina habet decem, inaequalia, discreta: capsulam longissimam, subulatam, trivalvem, unilocularem: semina globosa, triptera aut aptera, exalbuminosa. Legumen non dici vult capsulam, quia semina non marginibus, sed ipsis mediis valvulis adfixa sint. Triptera semina habere Morungam Rumphii, aptera autem Moringam, quae Been album sit. (1) Quum vero Loureiro Moringae seminibus alas etiam tribuat, nil superest, quam Anomam *cochinchinensem* credere balanum myrepsicam Veterum.

Simili fere modo *Moringam* describit Olavus Swartzius. Calicem nempe habet pentaphyllum, foliolis tribus superioribus, duobus inferioribus, omnibus aequalibus, reflexis, lanceolatis, obtusis, coloratis, albidis, seu pallide-rubris, pubescentibus: corollae petala quinque, quorum quatuor anteriora: aequalia, deflexa, pallida, unum posticum erectum, paulo maius, albidum fundum nectariferum: semina denique trigona et trialata, aliis membranaceis. Provenire in Iamaica cultam, seminibus ex India orientali, ut dicatur, olim petitis. Videri itaque diversam a *Guilandinae* genere, fructu, staminibus et habitu. Radicem esse succedaneum praestantissimum Cochleariae *Armoriaciae*. (2)

Hyperantherae *peregrinae* nomine Forskaleus iamiam proposuit arborum genus in Arabia provenientium, quod eodem modo describit, ut Anomam Loureiri exprimat. Legumen proferre spithamale, teres, sexcarinatum, articulatim incrustatum. (3) Coli eam in planitiebus Arabiae, ob odorem fragrantem, praesertim circa Beit-el-fakih. (4)

Id genus servavit Martinus Vahl, characterem tribuens ei: corollam inaequalem, calyci insidentem, legumen trivalve, toruiosum. Eius speciem habet Hyperantheram *semidecandram*, floribus semidecandris, foliis bipinnatis, apice simpliciter pionatis, quae eadem est ac Hyperanthera Forskalei et Anoma *cochinchinensi* Loureiri. (5) Eamdem speciem, quam nostram itaque arbitror esse glandem unguentariam, Lamarkius dicit Gymnocladum *arabicam*.

Multo magis salebrosum adgredior disputationis genus, quod ita illustrare, ut nulla amplius indigeat uberiore expositione, plane despero. Adeo enim abrupta atque obscura apud veteres Arabas myrobalanorum aut heliledsch occurrunt vestigia, ut nequaquam protinus pronunciari possit, quaenam arboris species eos fructus tulerit. Neque tamen eo minus experiar, quid meis, utut levissimis, conatis tribuere possim ad illustrandum id genus.

Qui primi τοῦ Heliledsch et Emledsch meminerunt, vetustissimi Arabes, Ilhonainus, Masawaihus et Serapion, saeculo nono florentes, distinguunt iam quatuor eorum fructuum species:

(1) Gartner de fruct. et sem. plant. vol. II, p. 314, tab. 147.
(2) Swartz, observ. botanic. p. 167, 168. (Erlang. 1791, in-8.)
(3) Forskal. flor. Arab. p. 67.
(4) Ib. p. XCV, CVII.
(5) Vahl, symbol. botan. P. I, p. 30. (Havn. 1790, in-fol.)

1.° *Heliledsch al asfar*, *citrinos*, viridi propiores, plenos, sine rugisi
2.° *Al-asud al-hindi*, *nigros*, *indicos*.

3.° *Kabeli*, quos *kebulos*, *cepulos* vocarunt. Eos quidem nigros esse, differre tamen a secunda specie. Meliorem caeteris habere saporem.

4.° *Sini*, *sinenses*, qui olivis similes, cortice nigro, caeterum citrin. sint. (1)

Ab his demum diversi habentur

Emledsch, *Emblici*, quos tamen Hhobeischus componit cum *Heliledsch*, *Kabeli*, ut et *Beliledsch*, *Bellirices*, quos idem componit citrinis. (2)

Saporem Heliledsch esse stypticum et amariusculum: virtutem esse frigidam primo et secundo gradu siccam. Purgare flavam bilem et firmare ventriculum, conferre insarctibus abdominalibus et haemorrhoidibus. Maxime vero et Scharkh Indus, et Hhonain bilem flavam a citrinis, atram a nigris propelli, a kabelinis vero abstergi stomachum et exsiccari perhibent. Edulia ex iis parari cum sacchare et terendschabin, aut cum prunis, sebesten et iuiubis. Eodem modo indicat Rhazeus... (3) Aly, Abbatis filius, ignorat quartam *heliledsch* speciem, sinensem, caeterum eadem habet. (4)

Praeter ea, quae Veteres iam monuerunt, Avicenna addit, *Heliledsch* componi posse cum *Emledsch* et nuce avellana. Inter *Heliledsch* alios esse immaturos fructus, velut croceos, alios maturos, velut nigros, ideoque diversas haudquaquam esse species, sed eiusdem arboris, vario maturationis gradu. Sinenses esse minutos, esse صنقلم *rostratos*. Emledsch pertinere ad heliledsch familiam; parari inde cum lacte *Schir-Emledsch*, edulium: aliudque praeparatum vocat *Such*, quod adulteretur gallis et dactylis. (5) Miror autem, Dioscoridem ab Avicenna citari, quippe qui nihil plane de heliledsch protulerit, quod explicandum arbitror ex Arabum interpretum more, sua addere iis libris, quos verterent.

Quam proposuerat Avicenna, opinio de eadem arboris specie, quae quatuor illos fructus proferat, commemoratur etiam a Mesuach: (6) arborem nempe bis fructus largiri, de prima messe nigros esse et citrinos, kebalinos de secunda. Neque tamen negat, se in aliam abire sententiam, quae diversas potius arbores statuat, quum facultas sit adeo diversa. Laudat eum, qui primus stringentes hos fructus cum scammoneo iunxerit, ut melius agerent. Kebalinos debere esse subnigros et rubedinis paucae et graves pondere et crassos. Optimos autem citrinos vergere debere in virorem, gummosum quid monstrare, ubi confracti sint, atque sub cortice spisso continere ossicula parva.

Post hos tandem Arabas Graeci recentiores μυροβαλάνων nomen transtulerunt ad hoc fructuum genus, et primum quidem, qui hunc commisit errorem, Zosimus fuit Panopolita, qui φοινικοβαλάνους interpretatus est

(1) Serapion, c. 107, f. 137, b.
(2) Serapion, c. 95, f. 135, c.
(3) Contin. lib. XXIV, c. 825, f. 476, c.
(4) Pract. lib. II, c. 38, f. 101, a.
(5) Avicenn. canon. lib. II, p. 128, 144, 162, 219.
(6) Simplic. f. 48, d. (Venet. 1546, in-fol.)

ἐλιλὲγ ἐν Ἀρχψσι, additis glossis, χαλιλὲν (ἐλιλὲγ) esse τὰ ξανθὰ μυροβάλανα. (1)

Ioannes deinde Actuarius inter ea, quae perquam modice purgent, fructus esse quosdam lignosos, qui ex Aegypto et Syria advehantur. (2) Eorum alii lutei, quidam Chebule esse, et qui nigri nuncupentur, omnes communi nomine *myrobalani* vocati. Non solum eos purgare ventriculum, sed robur ipsi etiam addere. Eamdem obtinere facultatem, quos Barbari *Emplitzi* appellent; unde et ex his quinque commistis barbaros sapientes componere *tryphalam* parvam. Porro, quod *Seni* nuncupetur, similem esse fructum, e Sina advectum: drachmae pondo adsumptum sine noxa purgare, pituitam ac bilem educere. (3) Antidotum quoque Nicolaus Myrepsicus praedicat, quod alcancali (ἀγγελόκαλον) nominat, ex myrobalanis citrinis, cepulis, indicis, belliricis, et emblicis paratum. (4)

His substiterunt medii aevi auctores, quamvis cum Matthaeo Sylvatico concederent, emblicas et bellirricas ad myrobalanorum genus haudquaquam pertinere (5). Pauca quae adderet Marinus Venetus, (6) magis adhuc implicarunt doctrinam de myrobalanis. Refert quidem, emblicas e Syria advehi, belliricas ex Memphi, sed myrobalanos reliquos credit ex Peru et Hispaniola apportari, quum eorum species, quas ex herbario Antonii Michaelis, patricii Veneti, acceperat, apprime exprimere viderentur Arabum myrobalanos. Hic vero Americanus fructus producitur Spondia *Myrobalano*, quae neque in Asia, neque in Africa provenit. (7)

Quum nesciam, quonam iure summus vir Linnaeus Alpini Agiahalid (8) credat myrobalanum esse chebulam, (9) quippe cuius icon potius Lycium referat, missum id facere censeo: Christophoro autem a Costa gratiam habeo, quod primus illustraverit horum fructuum cognitionem. (10) Citrinos myrobalanos, a medicis *Aritiqui*, a plebe *Arare* vocatos, nasci in arbore mediocris magnitudinis, foliis sorbi. *Emblicas*, *anuale* dictas folis minutim incisa, filici fere similia, sed paulo crassiora habere. *Indicorum*, qui *Rezanuale* vocentur, folia esse salicis similia. *Belliricos* rotundos, incolis *Gotin* dictos, folia

(1) Du Fresne du Cange, glossar. ad scriptor. med. et infim. graecitat. vol. I, p. 375; Salmas. l. c. p. 930.

(2) Manifesto hariolatur bonus Actuarius, qui inconsideranter undique corradere sua soleret. Ea myrobalana, quorum cognitionem ex Agarenis infestissimis mutuat, nequaquam in Syria aut Aegypto, sed in India orientali proveniunt.

(3) Actuar. method. med. lib. V, c. 8, col. 274, coll Stephan.

(4) Nicol. Myreps. de antidot sect. I, c. 24, col. 363, coll. Stephan.

(5) Pandectar. f. 77, a.

(6) Comm. in Mesuen, simplic. f. 49, a (Venet. 1546, in-fol.)

(7) Eam primus descripsit Sloaneus hist. nat. Iamaic. tom. II, tab. 219. Errat Adansonius, qui Litchi eam esse autumat. Litchi est Dimocarpus Lichi Loureir. p. 233; Bergius von Leckereyen, Th. I, S. 194.

(8) Alpin. de plant. Aegypt. c. 11, f. 16.

(9) Linn. mat. med. n. 662, ed. Schreber.

(10) Aromat. c. 20, p. 270, ed. calc. Clus. exot.

habere similia laurinia, sed minutiora et tenuiora. Inveniri autem fere per totam Malabariam, Dabul, Cambaya et Batecala. *Chebulorum* arborem se non conspexisse, sed narratum sibi meminisse, folia esse persicorum similia: arbores omnes prunorum magnitudinem habere.

Accessit Garciae ab Horto (1) historia, contra eos praesertim militantis, qui eiusdem arboris esse fructus contenderint. Quinque enim esse diversa arborum genera, in regionibus LX aut C leucis a se remotis nasci. Provenire nonnullas in Goa et Batecala, alias in Malabaria et Dabul. In toto regnu Cambayae quatuor earum genera inveniri: kebalinam vero in Bisnagar, Decan, Guzurate et Bengala. Quatuor illis uti medicos Indos, praeter Emblicam, quae coriis densandis inserviat. Errat tamen Garcias, quum, Avicennam belliricorum non meminisse, atque Delegi dici apud Arabes, contendat.

In eamdem quoque sententiam abit Tournefortius, qui toto caelo differre arbores eas docet. (2)

Tandem Rheedius (3) ac Rumphius (4) eas arbores uberius descripserunt. Ille nomine *Nellicamaram*, hic nomine *Boa Malacca* arborem pingere curavit, quam Phyllanthi speciem esse, veramque *Emblicam*, nemo negaverit. Sponte etiam per Cochinchinam provenire Loureiro testatur, (5) atque Gartnerus fructus descriptionem exactissimam immortali suo operi inseruit. (6).

Arbores autem duas alias, quae myrobalanus ferre dicuntur, seu bellirica potius, *Panel* et *Tani* nomine descripsit, pictasque servavit Rheedius. (7) Namque Plukeneti opinio, (8) *Idu-Mulla* (9) magis similem esse belliricae, mihi non arridet, quum ea arbor potius Sapindus *spinosus* habendus esse videatur.

Adansonium quoque adsentientem habeo, arborem *Panel* ferre myrobalanos, qui sequentibus verbis, specie hos fructus haudquaquam differre, fatetur: «Le Myrobolan Indien est ce fruit encore petit, et dans sa jeunesse de figure alongée: le Belliric est le même dans sa maturité, aussi oblong: enfin le Chebul et le Citrin ne sont que des variétés plus raccourcies et presque sphériques, c'est ce qui a été vérifié dans les Indes tout récemment par un observateur versé dans la botanique.» (10) Is etiam decem huius arboris flori tribuit stamina et quinque petala.

Tandem Konigii et Gartneri studiis accidit, ut vere ea arbor finiretur. Is enim primus *Terminaliae* generi eam adscripsit, quam *Chebule* nomine insignivit: (11) hic vero ob cotyledonum spiralem convolutionem omnes myro-

(1) Aromat. hist. lib. I, c. 27, p. 194.
(2) Mat. medic. lib. I, cap. 10, p. 94.
(3) Hort. Malab. vol. I, p. 69, tab. 38.
(4) Herbar. Amboin. auctar. c. 2, p. 1.
(5) Flor. Cochinch. p. 553.
(6) L. c. lib. II, p. 122, tab. 108.
(7) Hort. Malab. vol. II, p. 9, tab. 9; vol. IV, p. 23, tab. 18.
(8) Mantiss. p. 133.
(9) Hort. Malab. vol. IV, p. 43.
(10) Familles des plantes, vol. II, p. 447.
(11) Retz, observ. bot. fasc. V, p. 31.

balanorum species ad Terminaliae genus pertinere egregie probavit: belliricam solam a caeteris differre, *kebulos* vero ac *citrinos* et *indicos* manifesto eiusdem arboris esse fructus. (1)

Inde efficiendum duco, et kebulos, et citrinos, et indos Terminaliae *Chebule* Retz. fructus esse. Belliricos vero tribuere audeo Terminaliae *glabratae* Forsteri, quam, quum varietatem *T. Calappae* habuerit Rumphius, (2) optime ab ea distinxit Forsterus. (3) Differt enim Terminalis glabrata tum foliis utrimque glabris, tum fructu non sulcato, glabro, ovali, apice acuto, compresso et membranaceo, appendiculato, qui bellirieos nostros apprime refert.

Ex liberalitate amicissimi Forsteri acceptam frondem floriferam huius arboris, nunquam antes pictam, aeri incidi curavi. Singularem autem illustris amici in me benignitatem, quam officiis cuiusvis generis ubique et patefecit et probavit, perire apud me aut evanescere nunquam patiar.

Ex hac locupletissimâ Sprengelii dissertatione, quam in hoc loco totam espressimus, Myrobalanos Veterum tum *Graecorum*, tum *Romanorum*, *Arabum* item, hoc ordine describendas censuimus:

Μυροβάλανος Graecorum, id est, βάλανος μυρεψική; *Nux been* Arabum.

Anoma Cochinchinensis Loureir.

Hyperanthera peregrina Forskal.

Hyperanthera semidecandra Vahl.

Gymnocladus Arabica Lamarck. sive *Moringa Arabica* (*Decand. Monogyn.* gen. 1203 Pers. *Leguminos.* Juss.)

Myrobalanus Arabum, *Heliledsch* et *Emledsch*, *Beliledsch.*

Phyllanthus emblica Lion. (*Monoec. monad.* gen. 2152, Pers. *Euphorb.* Juss.)

Terminalia chebule, Retz. (*Decand. monog.* gen. 1103 Pers. *Eleaegni* Juss.)

Terminalia glabrata, Forst. (Antiquit. botanic. spec. prim. fine. Sprengel.)

(1) Gartoer, vol. II, p. 90.
(2) Herbar. Amboin. vol. I, p. 174, 175.
(3) De plantis escul. insul. Ocean. austr. p. 52, 53.

EXCVRSVS XII

DE BRYO.

Ad ea Plinii verba, lib. XII, cap. 61:

Eodem et bryon pertinet, uva populi albae, etc.

De Bryo sic Cl. Gerardus in notis manuscriptis:

« Nous ne révoquons pas en doute la dénomination de *Bryon* appliquée par Pline dans un autre endroit à une cryptogame parasite, qu'il appelle aussi *Sphagnos*, et qui est une espèce de lichen (*usnea*, ou *Parmelia iubata* des auteurs); mais il nous paraît évident que le *Bryon* du peuplier blanc est d'une nature toute différente.

» Βρύω signifie germer, fleurir, pousser, pulluler, etc. Ἡ γῆ φυτοῖς βρύουσα καὶ ζώοις, *terra plantis et animalibus scatens Arist. de Mund.* Ἔμβρυον, embryon, terme adopté dans notre langue. On pourrait multiplier les exemples propres à constater davantage les différentes significations de βρύω.

» Ce nom, généralisé de la sorte, a été adopté à d'autres productions végétales bien différentes des mousses; pour s'en convaincre, il suffit d'alléguer ce passage de Pline: *eodem et bryon pertinet, uva populi albae.* Le mot *uva* est bien espressif; si le *bryum* n'était qu'une mousse du peuplier blanc, le terme *uva* serait très-déplacé, parce qu'une *mousse* et une *grappe* ne se ressemblent point; mais ce qui achève de démontrer qu'il s'agit ici d'une grappe, ou de quelque chose d'équivalent, c'est le passage suivant de Pline: *Eodem et oenanthe pertinet; est autem vitis labruscae uva;* car on ne saurait disconvenir qu'il ne soit question dans ce second passage d'une véritable grappe, puisque c'est la vigne qui la fournit: or, si Pline s'est servi du mot *uva* à l'egard de la vigne, n'est-il pas évident qu'en employant le même terme à l'égard du peuplier blanc, ce terme doit avoir une acception analogue à celle de la vigne, lequel doit esclure toute idée de mousse?

» Si le *bryon* de Pline n'était qu'une sorte de mousse qu'on employait à des parfums, cet auteur, en parlant du *sphagnos*, qu'il appelle aussi *bryon*, aurait dû faire mention en même temps du *bryon* du peuplier blanc; ce n'est pourtant que dans un autre chapitre qu'il s'agit de celui-ci. Je conviens que cette induction n'est pas une preuve de la différence de ces *bryons*: mais j'en trouve une bien frappante dans les détails que Pline nous a laissés au sujet de ces deux productions qui portaient le même nom; car, en traitant du *Sphagnos* ou du premier *bryon*, il ajoute *sunt hoc nomine cani arborum villi*, ce qui caractérise bien cette sorte de végétation, et ne permet pas de la confondre avec celle de l'autre *bryon*, qu'il appelle *uva populi*, *uva labruscae*. »

Postquam Gerardi notam legimus, nullum nobis dubium esse potuit, quin *uva populi albae* clar. viro fuerit *amentum*, gallice *chaton*, illius arboris (*Populus alba*; *amentum cylindraceum*, etc. gen. 2249, Pers. *Amentac.* Juss.) Certe vix intelligimus quid amenta populea conferre possint ad rem unguentariam. Non tamen absurdum est fuisse illa in usu (de masculis loquor, non de femineis quae in lanuginem abeunt), propter notabilem, qua referta sunt, copiam pollinis, id est, prolifici pulveris, resinacea praediti natura, et aromate aliquo fortasse non destituti.

C. PLINII SECVNDI

NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XIII.

I.

Hactenus in odoribus habent pretia silvae: erantque per se mira singula: iuvitque luxuria omnia ea miscere, et e cunctis unum odorem facere: ita reperta sunt unguenta. (1.) Quis primus invenerit non traditur. Iliacis temporibus non erant: nec thure supplicabatur; cedri tantum et citri suorum fruticum in sacris fumo convolutum nidorem noverant, iam rosae succo reperto: nominatur enim id quoque in olei laude. Vnguentum Persarum genti se debet. Illi

I. *Luxuria.* Sic emendavit Hard. adstipulante Chiffletio. Ela. *iuvit luxuriam.* ἀσυνδέτως, Gronov. et vett. editt. *iuvitque luxuriam.* Ed. P.

Iliacis temporibus. Vnguenti meminit Homerus Iliad. Ξ, his versibus: ἀλείψατο δὴ λίπ' ἐλαίῳ, Ἀμβροσίῳ, ἑδάνῳ, τό ῥά οἱ τεθυωμένον ἦεν... Ἑρμῆς ἐς γαῖάν τε καὶ οὐρανὸν ἵκετ' ἀϋτμή. Dalec. — *Iliacis,* etc. Non erant, inquit, iis temporibus ea genera unguentorum ac nomina quae luxuris excogitavit, quum e multis simul permistis unum odorem fecit. Hic Plinium perperam incussit, quem non intelligit, Hieron. Mercurialis lib. de Decor. c. ult. Vide Athen. l. XV, pag. 688. Hard.

Cedri tantum, etc. Vide quae dicturi sumus cap. 30. H.

Fumo convoluto nidorem. Plaut. in Menaechm. *Sternite lectos, incendite odorem: Munditia illecebra est animo amantum.* Dal. — *Nidorem verius quam odorem noverant* Gron. et editt. vett. Ed. P.

Nominatur. Homer. Iliad. Ψ, vers. 186: ῥοδόεντι δὲ χρῖεν ἐλαίῳ Ἀμβροσίῳ. H.

In olei laude. Id est, appellatione et vocabulo. Turn. in Theophr. lib. de Odoribus. Dal.

Vnguentum Persarum genti se debet, etc. Locum hunc ita refinximus admonitu codd. Reg. Colb. et Paris. quum prius perperam legeretur, *Per-*

madent eo, et accersita commendatione, ingluvie natum virus extinguunt. Primum, quod equidem inveniam, castris Darii regis expugnatis, in reliquo eius apparatu Alexander cepit scrinium unguentorum. Postea voluptas eius a nostris quoque inter laudatissima atque etiam honestissima vitae bona admissa est; honosque et ad defunctos pertinere coepit. Quapropter plura de eo dicemus. Quae ex his non erunt fruticum, ad praesens nominibus tantum indicabuntur: natura vero eorum suis reddetur locis.

II. Vnguentis cognomina dedere aliis patriae, aliis succi, aliis arbores, aliis causae: primumque id

sarum esse debet gentis unguentum. Salmasium non audio, qui pag. 947 in Solin. pro *ingluvie*, quae vox paulo post sequitur, *inluvie* reponit, et ἀλουσίαν, seu balnei et lavationis neglectum ea voce signari hoc loco putat. — *Et arcessita.* Et adsciscunt, arcessuntque unguento commendationem *eo nomine, quod eius ope* foetorem oris ex ingluvie ortum exstinguunt. H. — Gronov. et alii, *Persarum esse debet gentis unguentum.* Ed. P.

Ingluvie natum. Ex ingluvie natum foetorem oris et animae, unguentorum copia vincere nituntur. Persarum notat intemperantiam, sive Parthorum, qui quanto plus biberint, tanto plus sitiunt, ut dicitur l. XIV, cap. 28. H.

Castris Darii. Plinium transcribit hic Solin. cap. XLVI, p. 71. Egit de hoc scrinio unguentorum iam antea Plin. lib. VII, c. 30. Hard.

Alexander cepit. Postea voluptas eius, ita loquitur, quasi proxime praecessisset *unguenti*, non *unguentorum*. Quod praecedit sic legendum: *unguentum Persarum genti se debet.* Vnguentum hoc ipsum quod sit in rerum natura et usu, debet se Persarum genti. Vide Salmas p. 947.

Voluptas eius. Vnguenti scil. Respicit enim ad superiorem sententiam, *Vnguentum Persarum genti se debet.* Hard.

Ad defunctos. Lepide Martialis dicterium inde traxit in hominem, qui convivas exterius affatim, interius parce perfuderat. Lib. III, ep. 12: *Vnguentum fateor, bonum dedisti Convivis, here, sed nihil scidisti. Res salsa est, bene olere, et esurire. Qui non coenat, et ungitur, Fabulle, Is vero mihi mortuus videtur.* Hard. — Sic e MSS. Hard. *honosque is et ad* Gron. et edd. ante Hard.

Quae ex his. Quae unguenta erunt non ex fruticibus, sed ex herbis, arboribusve conflata. H. — *Non erunt fruticum.* Sed vel seminum, vel herbarum. Dal.

II. *Aliis causae.* Vt megalium, propter gloriam et commendationem: regale, propter Parthorum reges, quorum causa ita temperabatur. H.

scire convenit, mutatam auctoritatem, et saepius transisse gloriam. Laudatissimum fuit antiquitus in Delo insula: postea Mendesium. Nec mixtura et compositione tantum hoc accidit: sed iidem succi varie alibi ad quaelibet praevaluere, aut degeneravere: Irinum Corinthi diu maxime placuit, postea Cyzici: simili modo rhodinum Phaseli: quam gloriam abstulere Neapolis, Capua, Praeneste. Crocinum in 2
Solis Ciliciae diu maxime laudatum, mox Rhodi. Oenanthinum in Cypro, postea Adramytteo. Amaracinum in Coo: postea eodem loco praelatum est Melinum. Cyprinum in Cypro, deinde in Aegypto,

Mutatam. Aliud alia aetate unguentum in pretio fuisse. Hard. — *Mutatam auctoritatem*. Dalec. codd. Chiffl. *mutata auctoritate*. Ed. P.

Mendesium Paulus Aegineta, lib. VII, cap. 18. ita vocatum fuisse scribit, quod in Aegypto sit inventum, ubi Mendes colitur. Mendes hircus est. Sic autem Panem Mendesii vocabant, quod illum effigie hirci colerent. Dalec. — Ab Aegypti nomo, seu praefectura, id nomen ei unguento datum. Ea enim genera nunc Plinius enumerat, quibus patriae appellationem dedere. Hard.

Irinum. Quod fit ex iride, de qua dicetur lib. XXI, c. 19. Habet eadem Apollonius Herophili discipulus ac sectator, cuius orationem de eo argumento satis prolixam ex libro *de Vnguentis* recitat Athen. lib. XV, p. 688: Ἶρις μὲν ἐν Ἤλιδι χρηστοτάτη, καὶ ἐν Κυζίκῳ, etc. Hard.

Phaseli. In confinio Lyciae, Pamphyliaeque, lib. V, cap 26. Ibi rhodinum praevaluit, quod ex rosa. Apollonius: Ῥόδινον δὲ κράτιστον ἐν Φασήλιδι, καὶ τὸ ἐκ Νέας δὲ πόλεως, καὶ Καπύης. Hard.

Crocinum. Ex croco. Apollonius totidem literum verbis: Κρόκινον δ' ἐκ Σόλοις τοῖς Κιλικίοις, καὶ ἐν Ῥόδῳ. Hard.

Oenanthinum. Ex oenanthe, de qua lib. sup. c. 62. In libris vulgatis haec interseruere Plinii interpolatores: *deinde in Aegypto praepositum*: quod nescio unde haustum sit: nam neque ea verba MSS. ulli agnoscunt, neque Apollonius ipse, cuius oratio est simillima Plinianae: Οἰνάνθη δὲ Κυπρία, inquit ille, καὶ Ἀδραμυττήνη Theophr. lib. de Odoribus, pag. 187: Οἰνάνθινον ἐν Κύπρῳ. H.

Amaracinum. Ex amaraco, de quo lib. XXI, cap. 35. Ἀμαράκινον δὲ Κῷον, inquit Apollonius, καὶ μήλινον. Hard.

Eodem loco. In Coo praeclarum est unguentum melinum quod a malis coloneis, ex quibus fiebat, nomen invenit, ut dicetur lib. XXIII, cap. 54. An vero Apollonii mens ea fuerit, an Μήλινον intellexerit, amaracinum quod in Melo insula pararetur, alii aestiment. Hard.

Cyprinum. Quod ex cypro Aegyptia arbore, de qua superiore libro, c. 52.

ubi Mendesium et Metopium subito gratius factum est. Mox haec abstulit Phoenice, et Cyprini laudem Aegypto reliquit. Panathenaicon suum Athenae perseveranter obtinuere. Fuerat et Pardalium in Tarso: cuius etiam compositio et mixtura obliterata est. Narcissinum quoque ex flore narcisso desiit componi.
3 Ratio faciendi duplex: succus, et corpus. Ille olei generibus fere constat, hoc odorum. Haec stymmata vocant, illa hedysmata. Tertius inter haec est colos,

Apollonius: Κύπρινον δὲ προκέκριται τὸ ἐν Αἰγύπτῳ· δεύτερον δέ ἐστι τὸ Κυπριακὸν, καὶ τὸ ἐν Φοινίκῃ, καὶ ταύτης τὸ ἀπὸ Σιδῶνος. H.

Mendesium, etc. De utroque mox dicetur. Apollonius: Τὸ δὲ Μετώπιον καὶ Μενδήσιον κάλλιστα ἐν Αἰγύπτῳ σκευάζεται. Hard.

Panathenaicon. Apollonius: Τὸ δὲ Παναθηναϊκὸν λεγόμενον ἐν Ἀθήναις. Hard.

Pardalium. Neque illud solum, sed et nardinum: nisi sit fortassis idem: nam Apollonius, loc. cit. Νάρδινον δὲ τὸ ἐν Τάρσῳ. Hard.

Ex flore narcisso. Vide lib. XXXI, cap. 75. Hard. — *Narcisso*. Sic ex MSS. emendavit Hard. consentiente Chifflet. *ex flore narcissi* Gronov. et alii. Ed. P.

Ratio faciendi duplex. Duo sunt, inquit, quibus confectio nardi constat: succus, sive oleum: et corpus, sive odores. Oleum, quod et ἥδυσμα, condimentum est, quo veluti condiuntur odores. Odores ipsi corpus sunt, qui in oleum adduntur, ut serventur quasi conditi. Sic in salgamis, condíturae vicem muria obtinet; herbae, pira, mala, caeteraque similia, corporis. Hesychio ἥδυσμα eo sensu ἄρτυμα, condimentum, dicitur. Στύμματα odores, sive aromata vocitantur, quod in oleum additi corpus faciunt, et oleum spissant. Sic Galen. στύμματα accepit, κατὰ τόπους, lib. III, c. 1. Haec aliter Dioscorides: quam qui semper in partes vocat, ut Plinium intelligat, male calculum ponit. H.

Haec stymmata vocant. Lego, *partim stymmata vocant*, *partim hedysmata*. Cornar. — Stymmata olim nominarunt aromata, quibus scil. in unguentorum compositione oleum spissabant: ea Dioscorides fere numerat xylobalsamum, iuncum, calamum: hedysmata vero ea, quibus spissatum oleum suavi odore imbuebant et perfundebant. Ea recensere solet Dioscor. amomum, nardum, myrrham, balsamum, carpobalsamum, costum, amaracum. Dalec.

Tertius inter haec est colos. In unguentis quatuor spectantur: succus qui est oleum quodvis inodorum, tenuissimum, et minime pingue, ut balaninum: corpus quod est partim stymma, sive spissamentum, nempe quod oleum adstringit, odorem ut melius combibat, et pertinacius retineat, quemadmodum tinctores principio medicamentis quibusdam pannos imbuunt et praeparant: partim hedysma, sive condimentum, cuius odorem unguentum potissimum re-

multis neglectus. Huius causa adduntur cinnabaris et anchusa. Sal aspersus olei naturam coërcet. Quibus anchusa adiecta, sal non additur. Resina aut gummi adiiciuntur ad continendum odorem in corpore. Celerrime is evanescit atque defluit, si non sunt haec addita. Vnguentorum expeditissimum fuit, 4
primumque, ut verisimile est, e bryo et balanino oleo. Increvit deinde Mendesium, balanino resina mixta, magisque etiamnum Metopio. Oleum hoc est, amygdalis amaris expressum in Aegypto. Cui addidere omphacium cardamomum, iuncum, calamum, mel, vinum, myrrham, semen balsami, galbanum, resinam terebinthinam. E vilissimis quidem hodieque est, ob 5
id creditum et in vetustissimis esse, quod constat oleo myrteo, calamo, cupresso, cypro, lentisco, malogranati cortice. Sed divulgata maxime unguenta crediderim rosae, quae plurima ubique gignitur.

fert: color de quo multi non valde solliciti sunt: magma, sive faex. Dioscor. cap. de fuligine thuris χρωματισμὸν μύρων vocat, et ad id resinam coctam laudat. Dalec.

Cinnabaris, etc. De cinnabari, lib. XXXIII, cap. 39. De anchusa, lib. XXII, cap. 23. Admisceri anchusam (*Anchusa tinctoria* Pers. p. 159) ad unguenti colorem auctor est etiam Theophrast. lib. de Odoribus, pag. 489. Hard.

Coërcet. Ne rancescat: πρὸς τὸ μὴ φθείρεσθαι, Diosc. I, 53. Hard.

E bryo. De bryo, lib. sup. cap. 50. De balanino oleo, c. 46. eiusdem libri. Hard.

Mendesium. Cui parando balaninum oleum, resinamque, casiam ac myrrham Diosc. desiderat, lib. I, c. 72. Aliud est Galeni, forte Mendesium, quod ex liliis conficit et aromatibus, Explic. voc. Hipp. tom. II, pag. 81. Hard.

Metopio. Id et unguento nomen, propter admixtum galbanum. Lignum enim e quo galbanum emanat, μετώπιον Aegyptiis appellatur. Ita Diosc. lib. I, cap. 71. Hard.

Oleum hoc est. Sic Dioscor. loco citato, et Apollonius apud Athenaeum, loco citato. At Galenus proxime ante laudatus, ex spinae Aegyptiae flore fieri metopium prodidit. Hard.

Omphacium. De quo lib. sup. cap. 60. Hard.

Oleo myrteo. Iisdem ferme verbis oleum myrteum conficit Dioscorides lib. I, cap. 48. Hard.

Cypro, lentisco. Dioscorides, κυπείρῳ, σχοίνῳ, hoc est, cypero, iunco. Plinius apud eum scriptorem, unde istud hausit, κύπρῳ, σχίνῳ, legit. Hard.

Itaque simplicissima rhodini mixtura diu fuit, additis omphacio, flore rosae, crocino, cinnabari, calamo, melle, iunco, salis flore aut anchusa, vino. Similis ratio et in crocino, additis cinnabari, anchusa, vino. Similis et in sampsuchino, admixtis omphacio, calamo.
6 Optimum hoc in Cypro et Mitylenis, ubi plurima sampsuchus. Miscentur et viliora genera olei e myrto, lauro, quibus additur sampsuchinum, lilium, fenum graecum, myrrha, casia, nardum, iuncus, cinnamomum. E malis quoque cotoneis et struthiis fit oleum (ut dicemus) melinum, quod in unguenta transit, admixtis omphacio, cyprino, sesamino, balsamo, iunco, casia, abrotano. Susinum tenuissimum omnium est. Constat ex liliis, balanino, calamo,
7 melle, cinnamomo, croco, myrrha. Et idem cyprinum ex cypro, et omphacio, et cardamomo, calamo, aspalatho, abrotano. Aliqui et in cyprinum addunt myrrham et panacem. Hoc optimum Sidone, mox Aegypto, si non addatur sesaminum oleum. Durat et quadriennio. Excitatur cinnamomo. Telinum fit

Rhodini. Rosacei, de quo Dioscorides, lib. I, cap. 53. *L'huile rosat.* Hard.

Aut anchusa. Diosc. loc. cit. utrumque adhibet, anchusam et salem: ἄγχουσαν καὶ ἅλας. At Plinius superius admonuit, quibus anchusa adiecta esset, salem non addi. H.

Sampsuchino. Ex sampsucho, sive amaraco (*Origanum maioranoides*), de quo libro XXI, cap. 35. Ut sampsuchinum paret Dioscor. simili fere ratione, vide lib. I, c. 58 H.

Ut dicemus. Lib. XXIII, cap. 55. De unguento melino Dioscor. lib. I, cap. 55. Hard.

Susinum. Σούσινον, hoc est, lirinum, sive liliaceum: de quo eadem fere Dioscorides, I, 62. Hard.

Et idem. Hoc est, pariter tenuissimum. De cyprino eadem fere Dioscorides, lib. I, cap. 65, et Theophrast. lib. de Odoribus, p. 187. H.

Panacem. De quo libro sup. cap. 57. Huius succum, qui opopanax dicitur, in cyprinum unguentum aliqui addunt. Hard.

Sidone. Phoenicia urbe. Apollonius aute appellatus, apud Athen. lib XV, pag. 688, cyprinum quoque laudat τὸ ἐν Φοινίκῃ, καὶ ταύτης τὸ ἀπὸ Σιδῶνος. Sed eidem praefert Aegyptium: adeo frequenter unguentorum mutata auctoritas est. H.

Telinum. Nomen habet ἀπὸ τῆς τή-

ex oleo recenti, cypero, calamo, meliloto, feno
graeco, melle, maro, amaraco. Hoc erat celeberri-
mum Menandri poetae comici aetate. Postea multo
successit propter gloriam appellatum megalium, ex
oleo balanino, balsamo, calamo, iunco, xylobalsamo,
casia, resina. Huius proprietas, ut ventiletur in
coquendo, donec desinat olere: rursus refrigeratum
odorem suum capit. Singuli quoque succi nobilia 8
unguenta faciunt. In primis malobathrum, postea
iris Illyrica, et Cyzicena amaracus: herbarum utraque.
Pauca his, et alia alii miscent: qui plurima, alterutri

λεως, hoc est, a feno graeco, de quo lib. XXIV, cap. 120 (*Trigonella fenum graecum*, Linn.) Eadem de telini confectione, Dioscorides, lib. I, cap. 57, ubi accuratius de singularum rerum pondere. Hard.

Maro. De eo diximus, libro superiore cap. 53. Et illud in unguentis adhibet Theophr. lib. de Odoribus. Hard.

Menandri. Vide auctorum Ind. t. I, p. 198 edit. nost. Ed. P.

Megalium. A magnitudine virium nomen habet. Ephesi primum laudatum, mox Alexandriae, unguentum Μεγάλειον, auctor est Athenaeus lib. XV, pag. 689. Eius conficiendi rationem eamdem tradit Theophrast. de Odor. pag. 488. A magnitudine virium id ei unguento nomen adscriptum, Plinium secuti diximus. Neque nos tamen praeterit scriptores alios in alias abire partes. Nam a Siculo quodam, cui Megalo nomen fuit, appellationem deductam ait Sosibius apud Athenaeum lib. XV, pag. 690. Et Iul. Pollux lib. VI, cap. 19, pag. 296: Μύρον Μεγαλεῖον ἀπὸ Μεγάλου Σικελιώτου. Suidas quoque, tom. II, pag. 112, et ante istos Galen. κατὰ τόπους lib. II, cap. 2, pag. 380. Quin et de nomine discrepant. Nam Helladius in Chrestomathia apud Photium in Bibl. cod. 279, pag. 1585, Μύρον Μεταλεῖον, inquit, ὅπερ εὗρε Μέταλος Συρακούσιος. Hesychius quoque: Μετάλλειον μύρον.... Μέταλλος γάρ τις Σικελιώτης τὴν τοῦ Μεταλλείου μύρου κατασκευὴν εὗρεν· μέμνηται δὲ καὶ Φερεκράτης. H.

Singuli quoque succi, etc. Legend. *Singuli quoque succi nobilia unguenta faciunt, in primis malabathrum, postea iris Illyrica et Cyzicena amaracus, herbarum utraque; pauca his et alia alii miscent.* Malabathrum succus est, id est, oleum quod ex malabathro exprimitur. *Herbae* sunt iris et amaracus, quarum succus, id est, oleum per se unguentum faciunt, quibus pauca et alia alii miscent. Salmas. p. 468.

Malobathrum. De quo libro sup. cap. 59. H.

Herbarum utraque. E genere herbarum utraque. Ita rescripsimus admonitu codd. Reg. Colb. et Par. quum prius perperam legeretur, *Herbarii in utraque pauca, sed alia alii*, etc perinde ac si herbariorum munus

mel, salis florem, omphacium, agni folia, panacem, externa omnia. Prodigiosa cinnamomino pretia. Adiicitur cinnamo balaninum oleum, xylobalsamum, calamus, iuncus, balsami semina, myrrha, mel odoratum: unguentorum hoc crassissimum. Pretia ei a x. xxv ad x. ccc. Nardinum, sive foliatum, constat omphacio, balanino, iunco, costo, nardo, amomo, myrrha, balsamo. In hoc genere conveniet meminisse, herbarum, quae nardum Indicum imitentur, species novem a nobis esse dictas: tanta materia
9 adulterandi est! Omnia autem acutiora fiunt costo, amomo, quae maxime nares feriunt: crassiora myrrha, suavioraque: medicinae autem utiliora croco: acerrima per se amomo. Hoc et capitis dolores facit. Quidam satis habent aspergere, quae sunt pretiosis-

foret, odores miscere, non myropolarum potius, seu unguentariorum. Hard.

Agni folia. Hoc est, viticis, quem Graeci agnon vocant, ut dicetur lib. XXIV, cap. 38. H.

Externa omnia. Prodigiosa cinnamomino pretia. Hic locus in edd. ante Hard. lib. corruptus; quanquam lectionem sinceram iampridem restituerat Pintianus, quem sequimur. Legebatur antea: *externa omnia et prodigiosa. Cinnamomino*, etc. Nobiscum facit Brot. Ed. P.

Adiicitur cinnamo, etc. Haec totidem verbis Dioscorides lib. I, cap. 74: Κινναμώμινον δὲ ἔκ τε ἐλαίου βαλανίνου, καὶ στυμμάτων ξυλοβαλσάμου, καλάμου, σχοίνου· ἡδυσμάτων δὲ κινναμώμου, ἢ βαλσάμου καρποῦ, σμύρνης τετραπλασίονος παρὰ τὸ κιννάμωμον σκευάζεται· μίγνυται δὲ καὶ μέλι εἰς τὴν φύρασιν, κ. τ. λ. Ed. P.

Crassissimum. Quam quidem crassitudinem a myrrha obtinet, inquit Discorides, loc. citat. quod et Plinius post paulo affirmat. H.

A. X. XXV ad X. CCC. A denariis xxv ad denarios ccc. H. — Sic Hard. ex MSS. Denarii viceni quini, sunt monetae gallicae 17 fr. 79 c. Trecenti, 191 fr. 40 c. Ed. P.

Sive foliatum. A folio nardi, de quo libro super cap. 27. Haec Dioscorides totidem verbis lib. I, cap. 75: Τὸ καλούμενον ῥωμαϊστὶ φουλίατον, Galeno κατὰ τόπους lib. III, cap. 1, pag. 391. H.

Species novem. Super. libro, c. 26 et 27. Eae sunt: pseudonardus, nardus Syriaca, Celtica, Cretica, cyperus, cypirus, baccharis, birculus, asarum. H.

Quidam satis habent aspergere. De Mendesio tantum id Dioscorides, cui ea parsimonia cinnamomum additur. Dalec.

sima, caeteris decoctis. Myrrha et per se unguentum facit sine oleo, stacte dumtaxat: alioqui nimiam amaritudinem affert. Cyprino viride fit, susino unguinosum, Mendesio nigrum, rhodino candidum, myrrha pallidum. Haec sunt antiquae inventionis genera, et postea officinarum furta. Nunc dicetur cumulus ipse deliciarum, et summa auctoritas rei. (II) Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur: constat myrobalano, costo, amomo, cinnamo, comaco, cardamomo, nardi spica, maro, myrrha, casia, styrace, ladano, opobalsamo, calamo, iunco, oenanthe, malobathro, serichato, cypro, aspalatho, panace, croco, cypiro, amaraco, loto, melle, vino. Nihilque eius rei causa in Italia

Caeteris decoctis. His verbis subiungunt ista libri vulgati, *impendio parcentes: sed non eadem est vis, nisi una decoctis*, quae nulla omnino MSS. exemplaria agnoscunt, non Reg. 1, 2, aut Colb. 1, 2, 3, aliive: idcirco ea, ceu spuria adiectitiaque erasimus. Hard.

Myrrha et per se. Hoc est, sola. Dioscorides lib. I, cap. 73, Στακτὴ, inquit, vocatur pinguitudo recentis myrrhae cum aqua exigua contusae et expressae: ea perquam odorata ac pretiosa est: quippe quae unguentum per se faciat, quod stacte nominatur: καὶ καθ' ἑαυτὴν οὖσα, μύρον τὸ καλούμενον στακτὴ, etc. H.

Susino unguinosum. Pinguiusculum. Vnguen succus est paulo pinguior, ex quo aliquid ungi potest. Vsus ea voce Plinius iterum lib. XXIII, cap. 77. Hard.

Ergo regale. Βασίλειον μύρον, Cl. Alex. Paedag. lib. II, pag. 177, et Crateti apud Athen. lib. XXV, pag. 790; βασιλικὸν dicitur Galeno κατὰ τόπους lib. III, cap. 1, pag. 391. H.

Constat myrobalano. Vnguenta ex variis odoribus temperat. Empedocles apud Athenaeum pag. 251, v. 37, vocat μύρους δαιδαλεόδμους· Γραπτοῖς δὲ ζώοισι, μύροις τε δαιδαλεόδμοις. Dal. Haec Theophr. Hist. plantarum lib. IX, capite 7. H.

Cinnamomo, comaco. Legendum, ut supra ostensum est, *comaco*, non *comaro*: sic enim habent et scripta et excusa omnia exemplaria. Pint. — *Comaco.* Ita MSS. omnes, non *comaro*: et Theophr. ipse, loco citato. De cinnamo comaco, superiore libro cap 63. De calamo, iuncoque Syrio cap. 48. De serichato, capite 45 eiusdem libri. H.

Cyprio, amaraco, colato melle, etc. Exemplar Toletanum, *Cypro, amana, coloto*. Scribo, *Cypro, amaraco, loto*, ex Theophrasto lib. IX de Stirpibus. Pint.

Loto, melle. Vulgg. ante Hard. lib.

victrice omnium, in Europa vero tota, praeter irin Illyricam, et nardum Gallicum, gignitur. Nam vinum, et rosa, et myrti folia, oleumque, communia fere omnium terrarum intelliguntur.

III. Siccis odoribus constat, quae diapasmata vocantur. Nam faecem unguenti magma appellant. Inter omnes potentissimus odor, quisquis novissime additur. Vnguenta optime servantur in alabastris,

colato melle. Exemplar Toletan. *amaraco, coloto*, prave, ut saepius fieri solet, ultima praecedent. vocis syllaba *co* a librario repetita; unde genuinam lect. refinxit Pintianus, adiuvante Theophrasto IX, 7, cuius haec verba sunt: Οἷς μὲν οὖν εἰς τὰ ἀρώματα χρῶνται, σχεδὸν τάδε ἐστί· κασία, κιννάμωμον (καρδάμωμεν, νάρδος), ναῖρον, βάλσαμον, ἀσπάλαθος, στύραξ, ἶρις, νάρτη, κόστος, πάνακες, κρόκος, σμύρνα, κύπειρον, σχοῖνος, κάλαμος, ἀμάρακον, λωτός, ἄνηθον. *Quibus*, inquit, *ad unguenta utuntur, haec fere sunt casia, cinnamomum*, nerum, *balsamum, aspalathus, styrax, consecratix, narta, costus, ligusticum, crocum. myrrha, gladiolus, iuncus, calamus, amaracus, lotus, anethum*, etc. De iis singulis aut iam superiore libro diximus, aut dicemus in posterioribus. Ed. P.

Nihilque eius. Notandum est, quatuor illa verba antecedentis capitis, duodecimo fere a calce versu, *externa omnia et prodigiosa*, illic per errorem posita hic inseri debere: ut sic scribendum putem: *Externa omnia et prodigiosa. Nihilque in Italia victrice omnium, in Europa vero praeter irin Illyricam et nardum Gallicum nascitur.* Nam verba illa, *eius rei causa*, adventitia putamus, et supra verba illa *victrice omnium*, scripta ab aliquo, qui exponere voluit, ideo fuisse Italiam victricem omnium, quod ab huiusmodi deliciis abstinuisset. Pint.

Nardum Gallicum. Et cyperum. Dalec.

III. *Diapasmata.* Sunt odores sicci, sive in pulverem triti, ut corporibus inspergantur ad sudores coërcendos, ut Plinius docet lib. XXI, cap. 73, sive in pastillis mixti, ad foetorem oris et animae depellendum: quo sensu Martialis lib. I, epigr. 88: *Ne gravis hesterno fragres, Fescennia, vino, Pastillos Cosmi luxuriosa voras. Ista linunt dentes ientacula: sed nihil obstat, Extremo ructus quum venit a barathro. Quid quod olet gravius mixtum diapasmate virus, Atque duplex animae longius exit odor*, etc. Qui diapasmata componunt, inquit Theophrast. lib. de Odoribus pag. 483, sicca siccis: qui unguenta, humida humidis: unguentarii, μυρεψοί, humida siccis admiscent. H.

Magma. Μάγμα, unde κροκόμαγμα, Diosc. lib. I, c. 26. Gallis, *le marc*, sive, ut vulgo pronuntiant, *le mar*. H.

Inter omnes potentissimus odor. Ἐπικρατεῖ γὰρ τὸ ἔσχατον ἐμβαλλόμενον, κἂν ἔλαττον ᾖ. Theophr. lib. de Odoribus pag. 485. Dal.

Vnguenta optime. Cod. Chiffl. *unguenta optima.* Ed. P.

odores in oleo : quod diuturnitati eorum tanto utilius est, quanto pinguius, ut ex amygdalis. Et ipsa unguenta vetustate meliora. Sol inimicus his : quamobrem in umbra coquuntur plumbeis vasis. Experimentum eorum inversa manu capitur, ne carnosae partis calor vitiet.

IV. (III) Haec est materia luxus e cunctis maxime supervacui. Margaritae enim gemmaeque ad heredem tamen transeunt : vestes prorogant tempus : unguenta illico expirant, ac suis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, ut transeunte femina odor

In alabastris. Et plumbeis vasis. Theophrast. lib. de Odoribus. DALEC. — Vide lib. XXXVI, c. 12. HARD.

Vt ex amygdalis. Theophr. loco citato, p. 184: Τοῦτο γάρ χρονιώτατον.... ἐπεί φύσει ἥκιστα δεκτικόν ὀσμῆς διά τήν πυκνότητα καί τό λίπος· αὐτῶν δέ τούτων τό λιπαρώτατον, οἷον τό ἀμυγδάλινον. *Oleum enim aetatem ferre diutissime potest... alioqui suapte natura omnium minime odorem concipit, propter densitatem ac pinguitudinem: eorumque pinguissimum quodque, ut ex amygdalis*. Qui hunc locum non vidit Dalecampius, dissidere Plinium a Theophrasto credidit. H

Sol inimicus. Theophr. loco citato, p. 19: Διαφθείρει δέ τά μύρα καί ὥρα θέρμη, καί τόπος, καί ὁ ἥλιος, etc. *Corrumpit*, inquit, *unguenta calida tempestas, locus, sol, si in aprico ponantur. Quocirca unguentorum institores coenacula quaerunt, et umbras opacissimas. Sol enim et aestus odores aufert... Proinde in vascula plumbea diffundunt*, εἰς ἀγγεῖα μολυβδᾶ ἐγχέουσιν, *et alabastros requirunt, qua frigidus ille est lapis, et unguentis utilissimus*.

Coquuntur plumbeis vasis. Quidam legunt, *coquuntur ac conduntur plumbeis vasis*. Theophr. Διαφθείρει δέ τά μύρα καί ὁ ἥλιος, ἄν τεθῶσι. Διό καί οἱ μυροπῶλαι καί ζητοῦσι τάς οἰκίας ὑπερῴους, καί μή προσηλίους, ἀλλ' ὅτι μάλιστα παλισκίους. Et paulo infr. διό καί εἰς ἀγγεῖα μολυβδᾶ ἐγχέουσι, καί τούς ἀλαβάστρους ζητοῦσι τοιούτου λίθου. Plumbeis vasis duplicibus inquit Cornarius, Comment. in lib. V κατά τόπους. DAL. — *Coquuntur*. Forte rectius *conduntur*, ex Theophr. adstipulante Brot. ED P.

Experimentum eorum inversa manu capitur. Theophr. Τό δέ κοινόν ἐπί πάντων ἀπόρημα, τί δήποτε ὑπό (alii ἐπί) τοῦ κάρπου τῆς χειρός ἥδιστα φαίνεται, δι' ὃ καί οἱ μυροπῶλαι τοῦτο μυρίζουσι τό μέρος. DALEC. — De unguentorum, inquit, suavitate ac praestantia experimentum sumitur, prima manus parte, quae volae opponitur : unde unguentarii eam semper partem unguento tangunt : ne si volae, quae pars est manus maxime carnosa, id imponatur, eius calore pereat statim unguenti bonitas. Theophr. l. c. H.

Vt transeunte femina odor invitet etiam aliud agentes. Dictionem *femi-*

invitet etiam aliud agentes: exceduntque quadragenos denarios librae. Tanti emitur voluptas aliena: etenim
2 odorem qui gerit, ipse non sentit. Sed et haec aliqua differentia signanda sunt. In M. Ciceronis monumentis invenitur, unguenta gratiora esse, quae terram, quam quae crocum sapiant: quando etiam corruptissimo in genere magis tamen iuvat quaedam ipsius vitii severitas. Sed quosdam crassitudo maxime delectat, spissum appellantes: linique iam, non solum

na, expositionis causa additam putamus, legendumque *transeuntes*, non *transeunte*. Cur enim feminam transeuntem potius quam virum probatum unguentum alliceret, promiscun illis temporibus inter utrosqne unguenti usu? PINT.

Quadragenos. Sic pro *quadringenos* e MSS. reposuit Hard. Sunt autem XL denarii, monetae nostrae, 28 fr. 31 c. Ed. P.

In M. Ciceronis, etc. Unguenta quae terram sapiunt, quaenam illa sunt? scribendum puto: *gratiora esse, quae ceram quam quae crocum sapiunt.* Vid. SALM. p. 1063. — *Quae terram.* Ex deperditis Tullii libris locus hic depromptus est: sed similis ei alter exstat de Orat. lib. III, num. 69: *Licet hoc videre in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari, summa et acerrima suavitate conditis, quam his moderatis, et magis laudari quod terram, quam quod crocum olere videatur.* Colligit hinc Plinius, nec vitium ipsum, hoc est, unguentorum usum, placere posse, nisi severitatis speciem aliquam prae se ferat. Brodaeus Miscell. lib. IV, c. 5 eumque secuti Scaliger et Salmasius in Solin. p. 1033, legunt: *quae ceram, quam quae crocum sapiant.* Sic Plinio Tullioque vim faciunt. Nam quid uterque scripserit, Plinius sic aperte declarat, lib. XVII, c. 3, ut dici planius nihil possit. Ibi enim genera terrarum optima investigans, sic ait: *Certe Cicero, lux doctrinarum altera: Meliora, inquit, unguenta sunt, quae terram, quam quae crocum sapiunt. Hoc enim maluit dicere, quam redolent. Ita est profecto: illa terra erit optima, quae unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus qualis sit terrae odor,* etc. Quid iam argutiis opus, ut recepta dudum Plinii Tulliique lectio convellatur? H.

Sed quosdam crassitudo maxime delectat, stypsim appellantes. Sic legendum, id est, στύψιν, quae crassitudinem unguenti significat. SALM. p. 465.

Spissum. Vel, ut quidam codd. legunt, *stypsim*, στύψιν. Sunt enim στύμματα in unguentis, ut diximus, spissamenta. H.

Linique iam, non solum perfundi ung. gaudent, etc. Plato, Polit. III, Homerum e civitate, quam sibi fingit, pellendum censet, sed ut sanctum virum, mirabilem, suavem decet, capite unguentis delibuto, et lana coronatum: vel, ut ait Cic. apud Nonium, redimitum coronis. Cicer. actione VI in Verrem ait, Segestanas mulieres, quum simulacrum Dianae

perfundi, unguentis gaudent. Vidimus etiam vestigia pedum tingi: quod M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant. Quaeso ut qualiter sentiretur, iuvaretque, ab ea parte corporis? Nec non aliquem ex privatis audivimus iussisse, spargi parietes balinearum unguento atque Caium principem, solia temperari: ac ne principale videatur hoc bonum, et postea quemdam ex servis Neronis. Maxime tamen mirum est, hanc gratiam penetrasse et in castra. Aquilae certe ac signa, pulverulenta illa, et custo-

oppido exportaretur, unguentis unxisse, complesseque coronis et floribus. Themistii pater Epicurum Philosophorum choro exturbavit, capite unguento perfuso, quod toto corpore voluptatem secutus fuisset. Victor. lib. IV, c. 13. Lege elegantissimum locum apud Plautum in Mostell. Dal.

Vidimus etiam vestigia pedum tingi. Id multo ante Athenis factum fuisse ostendit hic Cephisodori versus apud Athenaeum, καὶ τοῖς ποσὶν χωρὶς πριῶ μοι βάκχαριν. Apud eumdem Antiphanes: Αἰγυπτίῳ μὲν τοὺς πόδας καὶ τὰς χέρας. Φοινικίνῳ δὲ τὰς γνάθους καὶ τιτθία, Σισυμβρίνῳ δὲ τὸν ἕτερον βραχίονα, Ἀμαρακίνῳ δὲ τὰς ὀφρῦς καὶ τὴν κόμην, Ερπυλλίνῳ δὲ τὸ γόνυ καὶ τὸν αὐχένα. Praeterea Diogenes unguentatis pedibus incedebat. Tum etiam in Aulularia *Myrobatharii* dicuntur, qui muliebres soleas unguentis linebant. Dalec. — *Tingi.* Sic Harduinus aliique exhibent. MSS. Reg. 1, 2, et edit. princeps *tingui.* Quod semel monuisse sit satis. Brot.

M. Othonem. Eum qui Neroni successit, quem Tacitus, Hist. lib. I, p. 9, gratum principi ait fuisse aemulatione luxus: unguentorum prodiga effusione, Plutarch. in Galba, p. 1061. In MSS. tamen nostro Parisiensi legitur, *M. Cythonem*, et secunda manu paulo recentiore, in margine, *Mathonem.* Vetustae tamen editiones habent constantissime, *M. Othonem*, recte. H.

Quaeso ut qualiter. Convertenda puto verba, *Quaeso ut sentiretur, qualiter iuvaret ab ea parte corporis*, nam particula *que* a nullo exemplari scripto impressove agnoscitur. Pint.—*Quaeso.* Qui tandem pervenire potest ad alios unguenti voluptas ab ea parte corporis? qui iuvare transeuntes? Hard.

Caium principem, etc. Suetonius in Caio, c. xxxvii. Apud Petronium in Satyra, Trimalcio in balneo unguento perfusus tergitur, non linteis, sed palliis ex mollissima lana factis. Dal.

Solia. Solium vas est in quo sedentes lavantur, *un bain de siège.* Frequens Celso locutio: *Desidere in solio: descendere in solium.*

Principale. Principis proprium. — *Et postea.* Etiam postea. H.

Et custodibus. Custodum virtute horrida, hoc est, metuenda signa. Haec enim signiferorum in acie constantia fuit, ut vitam prius, quam signa amitterent. Vel horridos integumentis signiferos indicat, quibus et

dibus horrida, inunguntur festis diebus; utinamque dicere possemus, quis primus instituisset! Ita est, nimirum hac mercede corruptae terrarum orbem devicere aquilae. Ista patrocinia quaerimus vitiis, ut per hoc ius sumantur sub casside unguenta.

V. Quando id primum ad Romanos penetraverit, non facile dixerim. Certum est Antiocho rege Asiaque devictis, Vrbis anno quingentesimo sexagesimo quinto, P. Licinium Crassum, L. Iulium Caesarem censores edixisse, ne quis venderet unguenta exotica: sic enim appellavere. At hercules iam quidam etiam in potus addunt: tantique amaritudo est, ut odore prodigo fruantur ex utraque parte corporis. L. Plotium,

loricatum pectus, et capita pellibus animantium obvoluta, uti ex lapidibus effinguntur a Lipsio, de Milit. R. lib. IV, dial. 9. Sic autem habent MSS. Reg. Colb. Ch. etc. non *custodiis*: quod ut idem Lipsius interpretetur, de Milit. R. lib. IV, dial. 9, ad castrorum carceres frustra confugit: adeo intutum est sola ingenii coniectura niti. Hard.

Festis diebus. Rebus laetis, militiaque prospera, ovationibus, triumphisque. Vetus inscriptio apud Oiselium in Thes. Numism. p. 468: CORONIS. INLATIS. SIGNISQVE. Nempe signa ornari mos fuit laurus florumque coronis, et unguentis.

V. *Quando id primum*, etc. Iam Tarquinii tempore unguentorum fuit usus. Ennius enim ait, nisi subsit poëtica πρόληψις, *Tarquinii corpus bona femina lavit, et unxit*. Dal.

Vrbis anno, etc. Ita MSS. omnes et editi. Annus hic est, quo plane devictus Antiochus, domitaque Asia est. Hard.

P. Licinium. Post Asiam domitam annis centum, quibus unguenti luxuria penetravit ad Romanos, ac legibus primum coërcenda fuit. Refert haec quoque Solinus, c. XLVI, p. 74. H. — P. Licinius Crassus et L. Iulius Caesar censores fuere anno V. C. 565, ut patet ex hoc loco. Centum ergo annis post Antiochum regem Asiamque domitam, de unguentis non edixere, ut placuit erudito Harduino. Brot.

Exotica. Ἐξωτικά, peregrina, externa, atque adeo pretii carioris. Plaut. in Mostell. act. I, sc. v, vs. 41: *Non omnes possunt olere unguenta exotica, Si tu oles*. H.

Quidam etiam, etc. Apud Theoph. lib. περὶ τῶν ὀσμῶν. Μύρον καὶ τ' ἄλλα ἔνοσμα τοὺς μὲν οἴνους ἡδύνει, τῶν δὲ βρωμάτων οὐδέν. Dal.

Ex utraque parte. Intus, potando: foris, liniendo. Hard.

L. Plotium. A Velleio Plancus Plotius dicitur, L. Munatii Planci frater, cuius opera a triumviris proscriptus est: unde dicterium militum, qui Munatii Lepidique, eius qui trium-

L. Planci bis consulis censorisque fratrem, proscriptum a triumviris, in Salernitana latebra unguenti odore proditum constat: quo dedecore tota absoluta proscriptio est. Quis enim non merito iudicet periisse tales?

VI. Caetero terrarum omnium Aegyptus accommodatissima unguentis: ab ea Campania est, copia rosae. (IV) Iudaea vero inclyta est vel magis palmis: quarum natura nunc dicetur. Sunt quidem et in Europa, vulgoque Italia, sed steriles. Ferunt in maritimis Hispaniae fructum, verum immitem: dulcem in Africa, sed statim evanescentem. Contra in Oriente: ex his vina, gentiumque aliquibus panis: plurimis vero etiam quadrupedum cibus. Quamobrem iure dicentur externae. Nulla est in Italia sponte genita,

vir fuit, de Gallis triumphantium, currum sequebantur: *De Germanis, non de Gallis, duo triumphant consules.* Praenomen ei Lucius fuit, ut non modo hic Plinii locus edocet, sed et nummus antiquus apud Patin. pag. 212, in Plautia gente. H.

Vnguenti odore. Rem narrat Val. Max. lib. VI, cap. 8, n. 5, sed Caium is male praenominat, pro Lucio: *Adiunxit se iis cladibus*, inquit, *C. Plotius* (lege *L. Plotius*) *Plancus, Munatii consularis, et censorii frater, qui quum a triumviris proscriptus in regione Salernitana lateret, delicatiore vitae genere et odore unguenti occultam salutis custodiam detexit.* Refert id etiam Solin. c. XLVI, p. 74. H.

Absoluta. Liberata a crimine. Quo sensu Claudianus, Carm. III, 21: *Abstulit hunc tandem Rufini poena tumultum, Absolvitque deos.*

VI. *In Europa.* In Graecia quidem sterilescere docet, Theophr. Hist. lib. II, cap. 3. HARD.

Sed steriles. Petr. Quiqueranus de Laudib. Prov. lib. II, fol. 59: *Negat*, inquit, *Plinius palmas in Italia frugiferas, nec alibi omnino, nisi fervidis plagis. Vulgaris tamen est apud nos hodie palmarum fetura. Insignis quidem inter caeteras una in Olbiensi agro* (Hieres, département du Var) *visitur et specie, et proventu; CCCCL ab hoc anno, ex vetustis domini rationibus satam constat. Dactylos eos plurimi nostrum lubentissime esitant: me tamen scio, ne in famis quidem condimento, modo mediocri, gratos habiturum.* H. — Constat palmam non prorsus sterilescere in meridionali Europa; sed ob caeli temperiem vix atque aegre maturescunt. ED. P.

Aliquibus panis. Aethiopibus. Theophr. Hist. lib. II, cap. 8. H.

nec in alia parte terrarum, nisi in calida: frugifera vero nusquam, nisi in fervida.

VII. Gignitur levi sabulosaque terra: maiore in parte et nitriosa. Gaudet et riguis: totoque anno bibere quum amet, anno sitienti. A fimo quidem etiam laedi putant: et Assyriorum pars aliqua, si non rivis misceatur. Genera earum plura: et prima fruticem non excedentia: sterilem hunc, aliubi et ipsum fertilem, brevique ramorum orbe foliosum. Tectorii vicem hic parietibus plerisque in locis praestat contra aspergines. Procerioribus silva, arbore ex ipsa

VII *Gignitur*. Theophr. Hist. lib. II, cap. 8, ἐν γῇ ἀμμώδει, in sabulosa terra: auctor Geopon. lib. II, cap. 9, ἐν ἁλμυρᾷ, in salsuginosa seri iubet. Hard.

Gaudet et riguis, totoque anno bibere quum amet anno sitienti. Legendum arbitror: *Gaudet et riguis totoque anno bibere: quin etiam non sitienti*, hoc est, et si annus sit pluvius, gaudet tamen rigari. Favet huic correctioni Theophrastus, lib. II, cap. 8, palmes scribens magis gaudere aquis scaturientibus quam pluviis. Pint. — *Gaudet.* Palladius, lib. XI, in octobri, tit. 12, pag. 151, de palma: *Circumfodiatur assidue, ut rigatione continua aestatis vincat ardores.* Hard. — *Anno sitienti.* Ita MSS. editique libri. Caeli rores imbresve bibere detrectat arbos: sola rigatione gaudet. Nec palmae naturam norunt, nec Plinii stylum sapiunt, qui hoc loco reponere satagunt, *et non sitienti.* H. — *Anno sitienti.* Sic codd. et editi libri: Palma gaudet riguis, totoque anno amat bibere. Si sitiens est annus, semper est irriganda. » Nec emendandum, ut placuit I. Bodaeo et Pintiano, *quin etiam non sitienti.* Brot.

A fimo quidem. Scribo: *A fimo quidam etiam laedi putant, si non rivis misceatur:* caetera falso inserta sunt. Patet apertissime ex Theophr. lib. II, cap. 8, cuius haec verba sunt. *De fimo diversa sententia est: quidam enim has fimo delectari negant, sed abhorrere omnino statuunt, alii usum fimi concedunt, incrementumque magnum capere eum affirmant, rivis tamen miscere fimum oportere affirmant.* Pint.

Misceatur. Si non rivis, sive aquis inlicibus, fimis misceatur, quod Rhodii facere solent, inquit Theophr. l. c. Hard.

Tectorii. Vice linimenti, incrustationisque parietum, adseri proxime hi frutices solent, contra aspergines imbrium: parietibus applicantur, adrepuntque. Galli dicunt, *en escalier.* Hard.

Procerioribus. Sunt e proceriorum palmarum genere silvae ingentes: cuius folia aculeata, pectinatimque disposita sunt, ex ipso arboris caudice prodeuntia, ita plane ut totam

foliorum aculeo fruticante circa totas pectinatim, quas silvestres intelligi necesse est. Incerta tamen libidine etiam mitioribus se miscent. Reliquae teretes atque procerae, densis gradatisque corticum pollicibus, ut orbibus, faciles se ad scandendum Orientis populis praebent, vitilem sibi arborique indutis cir-

arborem ab imo trunco ad cacumen ambiant. Hard.

Incerta. Sic MSS. omnes, et edili. Alii *incesta* malunt, quasi μεταφορικῶς sceleratam eam libidinem appellet, qua se mitiori copulet arbor silvestris. Hard.

Reliquae teretes atque procerae, densis gradatisque corticum pollicibus auctioribus facilem se ad scandendum Orientis populis praebent, etc. Plin. *pollices auctiores* vocat, amputatorum vel decidentium ramorum reliquias eminentes et ex cortice protuberantes, ut pollex exsertus ex manu. Id gallice dicimus *chicots*. Hunc Plinii locum saoe salebrosum et mendosum ita debere legi contendit Salmasius, *utilem sibi arborique inductis circulum.* Quae lectio mihi videtur aliquid habere absurditatis, qua enim utilitate affici potest arbor tali circulo? Ego igitur pridem in margine nostri Plinii codicis emendaveram, *vitilem sibi arborique indutis circulum*, et ita censueram legi debere, doctus a quodam nobili navarcho de modo quo incolae palmiferae regionis in Africa celeriter cum suo circulo scandunt excelsas palmarum arbores: scilicet induunt se una cum arbore ipsa circulo e vittli ligno facto, et pedibus in arboris pollicibus illis nitentes, et lumbis circulo innixi, manibus vero ambabus circulum gradatim et subsultim attollentes, celerrime usque ad arboris summum, ubi sunt rami et fructus, scandunt; id saepe facientes, ut lagenas suas ramis succisis appendant, vel eas plenas vino palmeo reportent. Palmer. Exercitat. ad Luciani tom III, pag. 573.

Gradatisque. Gradatim adscendentibus: iisdem simul arborem circumambientibus. Pollices vocat crebros veluti ungues squamatos, qui per corticem caudicis gradatim disponuntur. Vide palmae iconem apud Lobelium, pag. 637, et apud Dodon. pag. 807. Hard.

Vitilem. Induunt sese, inquit, Orientis populi, una cum ipsa arbore, circulum vimineum: tum pede nituntur in arborum pollices, de quibus proxime dictum est: manibus circulum, cui insident, gradatim ac subsultim attollunt: sic usque ad partem eam arboris, ubi sunt rami fructusque, celerrime scandunt. — *Faciles*, etc. Mira hactenus huius loci depravatio fuit: sic enim libri vulgati, *utilem sibi arborique induviis circulum.* At Reg. cod. 2 erroris admonuit, in quo diserte legitur, *utilem sibi arboremque inductis circulum.* Reg. 4 et Colb. *praebenti utilem*: unde *praebent*, *vitilem* legendum quoque conicias. Morem hunc palmas conscendendi Lucianus attigit in Syria Dea, pag. 1069, ubi de homine Priapum ligneum conscendente: Ὁ δὲ οἱ ἄνοδος τοιήδε· σειρῇ μακρῇ ἑωυτόν τε ἅμα, καὶ τὸν φαλλὸν περιβάλλει, etc. *Porro*, inquit, *adscensus iste in*

culum, mira pernicitate tum homine subeunte. Coma omnis in cacumine, et pomum est: non inter folia hoc, ut in caeteris: sed suis inter ramos palmitibus racemosum, utraque natura uvae atque pomi. Folia cultrato mucrone, lateribus in sese bifidatis, bella

hunc modum illi fit. Catena longo seipsum pariter ac Priapum circumdat: deinde ascendit io ligna quaedum ex ipso Priapo prominentio. Adscendens autem pariter et catenam utrimque attollit: periude moderans, ut habenas aurigo. Quod si vero quispiam id non vidit, vidit autem eos qui palmas conscendunt, sive in Arabia, sive in Aegypto, sive alio aliquo loco, intelligit facile quod dico: Εἰ δέ τις τόδε μὲν οὐκ ὄπωπε, ὄπωπε δὲ φοινικοβατέοντας, ἢ ἐν Ἀραβίῃ, ἢ ἐν Αἰγύπτῳ, ἢ ἄλλοθί που, οἶδε τὸ λέγω. H.

Coma omnis in cocumine. Leg. *Coma omnis in cocumine et pomum est, non inter folia hoc, ut in caeteris,* etc. Dicit non solum comam omnem in cacumine palmae arboris esse, sed etiam pomum. Et paulo post lege: *femina citra florem germinat statim spicae modo.* Salm. pag. 410, a. — *Coma omnis in cacumine.* Theophr. Hist. Plant. lib. I, cap. 23. Dalec.

Et pomum est. Etiam in cacumine, inquit, pomum est: nec solum ἀκρόκομος palma est, sed et ἀκρόκαρπος, ut Theophr. ait, Hist. Plant. lib. I, cap. 23. Hard.

Polmitibus. Palmitem appellat loculum corticosum (ἐλάτην et σπάθην vocat Diosc. lib. I, cap. 150), quod involucrum est floris fructusque palmarum: eo dehiscente, flores prodeunt pendentque numerosi, instar racemi longissimi. Hard.

Folia cultrato mucrone. Folia in mucronem ita desinunt, ut cultri, seu vomeris speciem referant, lateribus in longum exporrigentibus sese in canaliculi morem. Eadem folia lateribus in cacumine bifidis, seu divisis, διεσχιδέσι, ut gemina simul in bello acie, vel ut gemino pariter unius aciei cornu, seu latere, alave gemina hostem peteremus, olim demonstravere: nunc eadem in alios finduntur usus. Duplex seu gemina acies dicta est, quum in cornua duo secta, dexterum ac sinistrum: quo de argumentum plura Lipsius de Milit. Rom. l. IV, dial. 6. Auctor gemini in acie una cornu Pan, teste Polyaeno, Strateg. lib. I: Διονύσου στρατηγὸς ἦν ὁ Πάν. Οὗτος πρῶτος τάξιν εὗρεν, ὠνόμασε φάλαγγα, κέρας ἔταξε δεξιὸν καὶ λαιόν. Ταύτῃ τοι ἄρα κερατοφόρον τὸν Πᾶνα δημιουργοῦσι. *Bocchi dux fuit in militia Pan. Is primum reperit ordinem, nominavit phalangem, cornu instituit dextrum et laevum. Ex quo cornutum etiam Pana vulgo fingunt.* Vt nempe bifidis palma foliis geminam aciem, seu bella gemina commonstrat, sic et Pan cornuta fronte, et e converso. Plinius, lib. XVI, cap. 38, *Palmae esse folia duplicia* animadvertit, quorum nunc *latera bifidata* appellat. Hard. — *Bella primum*, etc. Torsit mirifice hic locus coniectorum ingenia, quum in libris vulgatis legi cernerent, *bellas primum demonstravere gemmas.* Alii enim scribendum censuerunt, *bullas quum primum demonstravere gemmeas.* Dalec. Hist. Plant. lib. III, cap. 48:

primum demonstravere gemina: nunc ad funes, vitiliumque nexus, et capitum levia umbracula finduntur. Arboribus, imo potius omnibus quae terra gignat, 3
herbisque etiam, utrumque sexum esse diligentissimi naturae tradunt: quod in plenum satis sit dixisse hoc in loco: nullis tamen arboribus manifestius. Mas in palmite floret, femina citra florem germinat tantum spicae modo. Vtrisque autem prima nasci-

Novellas quum primum demonstravere gemmas; alii, *tenellas*. At quas, quaeso, gemmas, gemmessve bullas demonstrare palmarum folia possunt? Nam delicias Sabellicus facit; qui gemmas interpretatur, pictas luxurioso eo saeculo figuras in divitum pavimentis, quas scopae monstrare, sive retegere ideirco dicantur, quod scopis pavimenta converrerentur, e palmarum foliis texi solitis. Ruellii medici alias eruditi saue me piget, qui quum hunc locum non intelligeret, de Nat stirp. lib. I, pag. 216, eascripsit tamen, *bellas primum monstravere gemmas*. In MSS. Reg. Colb. etc. *geminas* legitur. Nostram emendationem ipsa per se orationis series interpretatioque defendit: duplicem enim ab hisce foliis ad hominum vitam fructum pervenisse Plinius indicat: alterum, ut ad similitudinem bifidorum foliorum, ut diximus, bellandi gemina acie ratio, gemina in bello cornua, geminae acies excogitatae sunt. Alterum, ut ipsa ad funes vitiliaque opera textura prosint: *Primum*, inquit, *gemina demonstravere bella: nunc ad opera vitilia finduntur*. Mos est Plinio scilicet, quae quibus ex rebus quas natura finxerit, artes initium ortumque habuerint, indicare obiter. Sic lib. X, cap. 12, de milvis: *Idem videntur*, inquit, *artem gubernandi docuisse caudae flexibus; in caelo monstrante natura, quod opus esset in profundo*. Hard.

Ad funes vitiliumque, etc. Nam quia tunc maxima succo abundant, ideo tractabiliora sunt. Apud Apul. II Asini, Zachlas Aegyptius propheta palmeis baxeis pedes indutus est. Dal.

Et capitum levia umbracula finduntur. Ad ea opera decerpuntur a messe. Vide lib. XVI, cap. 24. Dal.

Vmbracula. Subintellige, texenda. Sic galeros hodie stramineos texímus. De usu foliorum palmae dicetur iterum lib. XVI, cap. 37. Et scopas e palmis laudat Martialis in Xeniis, l. XIV, ep. LXXXII: *In pretio scopas testatur palma fuisse: Otia sed scopis nunc analecta dabunt*. Nempe scopis palmeis pavimentum verrebatur.

Omnibus quae terra gignat. Theophr. Hist. Plant. lib. V, c. 11. Dal.

Manifestius. Quam palmae. Theophrast. Hist. lib. II, cap. 9. Tralatitium Claudiani carmen huc pertinet, in Nupt. Honor. et Mar. vs. 65: *Vivunt in venerem frondes, omnisque vicissim Felix arbor amat: nutant ad mutua palmae Foedera*. H.

Mas in palm. floret. Theophr. Histor. lib. I, cap. 22, et lib. II, cap. 8. Dalec.

Spicae modo. Vel racemi. Tamen

tur pomi caro: postea lignum intus, hoc est, semen eius. Argumentum, quod parvae sine hoc reperiuntur in eodem palmite. Est autem oblongum: non, ut olivis, orbiculatum. Praeterea caesum a dorso pulvinata fissura, et in alvo media plerisque umbilicatum,
4 unde primum spargitur radix. Seritur autem pronum, et bina iuxta composita semina, superque totidem, quoniam infirma singulis planta est: quaternae coalescunt. Multis candidisque lignum hoc a carnibus discernitur tunicis, aliis corpori adhaerentibus: laxeque distans, tantum cacumini filo adhaeret. Caro maturescit anno. Quibusdam tamen in locis, ut in Cypro, quanquam ad maturitatem non perveniat, grato sapore dulcis est: et folium ibi latius, fructus quam reliquis rotundior: nec ut devoretur corpus, verum ut exspuatur, succo modo expresso.
5 Et in Arabia languide dulces traduntur esse palmae: quanquam Iuba apud Scenitas Arabas praefert omnibus saporibus, quam vocant Dablan. Cae-

in MSS. *spinae*. At Theophr. καθάπερ στάχυς, de Causis lib. I, cap. 24, pag. 227. Hard.

Postea lignum intus. Hoc est, nucleus, naturae durioris: quam Plinius ligno, ossiculo Theophr. aliique comparant: ὀστᾶ τῶν φοινίκων vocat Auct. Geop. lib. X. H.

In alvo medio. Ex adverso fissurae, umbilicum illum videre est in nucleo palmeo. Brod.

Pronum. Semen nimirum, seu nucleus, cuius supina pars ὑπτία ea est, quam Plinius dorsum appellat; πρανὴς, sive prona ea, in qua umbilicus. Haec rursum Theophr. l. cit. Hard.

Quat. coalescunt. Theophr. Histor. lib. II, cap. 8. Dal.

Vt in Cypro. Genus id esse palmarum ei insulae peculiare ac proprium tradit Theophr. l. c. H.

Fructus quam. Sic ex MSS. Hard. non refragante Chifflelio. Gron. et alii *fructusque*. Ed. P.

Vt exspuatur. Quemadmodum Punici mali succum sorbere solemus: nucleos commanducare quidem, sed statim exspuere, nec deglutire. H.— *Exspuatur*. Totidem verbis Theophr. loc. cit. ὥστε μὴ καταδέχεσθαι, ἀλλὰ διαμασησαμένους ἐκβάλλειν. Ed. P.

Dablan. Sic Chiffl. Hard. ex MSS. *Dabulam* Gron. et vulgg. Ed. P.

Caetero sine, etc. Guillandinus in Aegypto et Oriente observavit, ne feminae steriles sint, aut immaturum fructum perdant, mares eo intervallo

tero sine maribus non gignere feminas sponte edito nemore confirmant: circaque singulos plures nutare in eum pronas blandioribus comis. Illum erectis hispidum, afflatu visuque ipso et pulvere, etiam reliquas maritare: huius arbore excisa viduas post sterilescere feminas. Adeoque est Veneris intellectus, ut coitus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere insperso feminis.

VIII. Seruntur autem palmae et trunco, duum

seri, ut ab iis pulverem venius in illas perferat Qiod si longius distent, quam ut pulvis, odorve pervenire possit, tum a mare funem religatum ad feminam perduci, ut maris fecunda, vis peream copulam ac vinculum irrepat. Refert Pontanus palmas duas, marem Brundisii satum, feminam Hydrunti steriles diu fuisse; quum vero adultae se invicem aspexerint, tum quamvis longo tractu dissitas fructum dedisse. Dal.

Nutare in eum In mares singulos nutant plures feminae. Hoc multo uberius Leontius explanat in Geop. lib. X, cap. 4, pag. 251. H.

Illum erectis. subintellige, comis. Hard.

Pulvere. Quo e maris palmae foliis in feminas ventus defert: eo enim pulvere eas illas sibi maritas facit. Theophr. loc. cit. et de Causis plant. lib. II, c. 13, pag. 248, et lib. III, cap. 23 pag. 287. Tradunt hoc ipsum Prosp. Alpinus, et Guillandinus oculati testes. H. — Non ex foliis, sed ex ipsis floribus mas pulverem emittit, eo feminas maritat, ut infra Noster 1: *Ex maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere insperso femis.* Quod etiam apud Recentiores experientia docuit. *Pour peu qu'on soit versé dans l'étude de l'histoire naturelle, on sait comment cette pratique s'exécute: c'est en secouant les branches du palmier mâle sur le palmier à fruit, à l'époque où la poussière fécondante du mâle est près de sortir de son enveloppe. Cette émanation* (pollen) *féconde la fleur femelle. De ce concours naît le germe du fruit; autrement l'arbre en serait dépourvu.* Ex Gerardi not. inedit. in Plinium. Nostras Poinsinet graviter ad hunc locum, ut Harduinus, offendit. Ed. P.

Adeoque est Veneris intellectus. Theophrast. Histor. lib. II, cap. ult. et de Causis lib. II, cap. 23, quem semel vide ad totum hunc locum. Dalec.

VIII. *Ser. autem* Hanc palmae sationem, quae trunco illo fit, explicat Theophrast. Histor. lib. II, cap. 8. Truncus autem, seu caudex summa arboris parte, ubi cerebrum est, duum cubitorum longitudine praeciditur: deinde finditur: deorsumque depangitur, ac defoditur, qua parte cerebri ipsius humor ac teneritudo est, ut defluat. Hard.

cubitorum longitudine, a cerebro ipso arboris, fissuris diviso atque defosso. Et ab radice avulsae vitalis est satus, et ramorum tenerrimis. In Assyria, ipsa quoque arbor strata in solo humido tota radicatur, sed in frutices, non in arborem. Ergo plantaria instituunt, anniculasque transferunt, et iterum bimas. Gaudent enim mutatione sedis, verna alibi, in Assyria autem circa Canis ortus. Nec ferro attingunt ibi novellas: sed religant comas, ut in altitudinem exeant. Robustas deputant crassitudinis gratia, semipedales ramorum relinquentes truncos, qui decisi alibi necant matrem. Diximus salsum ab his solum diligi. Ergo ubi non est tale, salem aspergunt, non radicibus, sed longius paulo. Quaedam in Syria et Aegypto in binos divi-

A cerebro. Cerebrum Latini, et medullam; Gal. de Fac. simpl. medic. lib. IV, cap. 15, ἐγκέφαλον vocat τὸ ἀνώτατον μόριον τοῦ φοίνικος, hoc est, summam palmae partem; et alibi: τὴν κορυφὴν τοῦ φοίνικος, ἣν ὀνομάζουσιν ἐγκέφαλον. Theophrast. quoque loc. cit. sic appellat. Dioscor. vero, lib. I, pag. 150, ἐγκάρδιον, quoniam vis palmae vitalis in ea parte tota est posita. H.

Ab radice. Stolonibus ab radice avulsis, vel ramorum tenerrimis e corpore matris ablatis, atque defossis, ut fusius dicturi sumus lib. XVII, cap. 13. Sic Geopon. Auct. loc. citat. ἡ φοίνιξ ἀπὸ παρασπάδων φυτεύεται. H.

Ergo plantaria. Plantarum seminaria, *des pépinières*. Haec Theophr. Hist. lib. II, cap. 8, similiter prodidit. Hard.

Gaudent enim mutatione sedis, etc. Theophr. loc. cit. Χαίρουσι γὰρ σφόδρα τῇ μεταφυτείᾳ· μεταφυτεύουσι δὲ, οἱ μὲν τοῦ ἦρος, οἱ δὲ ἐν Βαβυλῶνι περὶ τὸ ἄστρον. Ed. P.

Crassitudinis gratia Vt crassiores evadant. Theophrast non deputari ramos ait, ut crassiores fiant, sed tum amputari, quum facti sunt crassiores; ὁπόταν ἁδρὸς γένηται καὶ πάχος ἔχῃ. An forte legit Plinius apud aliquem, ὡς πάχος ἔχῃ; H.

Semipedales. Σπιθαμήν, inquit Theophr. loc. cit. Et autem duodenum digitorum σπιθαμή, seu pollicum novem; pedis dodrantem Latini vocant. H. — De σπιθαμῇ iam fusius egimus lib. VII, ca 2, t. III, p. 34, not. 1 fin. Ed. P.

Diximus. Cap. 7 *Gignitur levi sabulosaque terra: maiore in parte et nitrosa*. Nam ut ait lib. XXI, c. 45, nitri natura non multum a sale distat. Vide et quae dicemus l. XVII, c. 3. H.

Ergo ubi. Sic Theophrast. l. c. et Geop. Auct. lib. X, cap. 4, pag. 251. Id apud Babylonios fieri idem Theophrast. prodidit, de Causis lib. III, c. 22, pag. 286. H.

Quaedam. Theophrast. Hist. lib. II, cap. 8. H.

dunt se truncos: in Creta et in ternos, quaedamque et in quinos. Ferunt statim in trimatu. In Cypro vero, Syria, Aegypto, quadrimae: aliquae quinquennes, altitudine hominis, nullo intus pomi ligno, quamdiu sunt novellae, ob id spadonum accepto nomine.

IX. Genera earum multa. Sterilibus ad materias, operumque lautiora, utitur Assyria, et tota Persis. Sunt et caeduae palmarum quoque silvae, germinantes rursus ab radice succisae. Dulcis medulla earum in cacumine, quod cerebrum appellant: exemptaque vivunt, quod non aliae. Vocantur autem chamaerepes, folio latiore ac molli, ad vitilia utilissimo. Copiosae in Creta, sed magis in Sicilia. E palmis prunae

Ferunt statim. Hoc de fecundiore palmae genere narrat Theophr. Hist. plant. lib. II, cap. 8: Ετι δὲ καρπιμώτεροι τῶν ἄλλων, καὶ καρποφοροῦντες εὐθὺς τριετεῖς. Ed. P.

Spadonum. Ab Aristotele εὐνοῦχοι spadones, et ἔνορχοι, quasi testibus carentes, et ἀπύρηνοι nuclei expertes appellantur, ita referente Athen. lib. XIV, pag. 652. H.

IX. *Sunt et caeduae.* Theophrast. Iisdem verbis, l. c. H.

Quod cerebrum appellant. Praeter Theophrastum Galenus, Strabo, Plutarchus, Philostratus ἐγκέφαλον vocant, Dioscorides ἐγκάρδιον. Nam Veteres ἔγκαρ sive ἔγκαρον etiam cerebrum dixerunt. Plut. quidem lib. de tuend. Valetud. id praedulce esse ait, sed κεφαλαλγές. Philo lib. I de vita Mosis auctor est, palmae vitalem vim in radicibus defossam non esse ut in reliquis stirpibus, sed in summo trunci vertice vigere, tamquam in corde, ac in ramorum medio, quibus velut satellitibus stipatur. Guilandin. — *Exemptaque.* Chiffletii cod. *exemptoque.* Ed. P.

Vocantur autem chameropes. Sic quidem antiqua nostra exemplaria praeferunt, sed male: legendum enim *chamaeriphes* ex Theophrasto lib. II, cap. 8, quod vidit et Hermolaus. Pint. — *Vocantur autem chameropes.* Petalas quoque dici minutas palmas et θαμνώδεις notavit Rhod. lib. XXV, c. 26. Χαμαιῤῥιφεῖς Theophr. vocat, Dioscor. χαμαιζήλους. Dal. — *Chamaerepes.* Χαμαιῤῥεπεῖς sive ut ap. Theophr. legitur χαμαιῤῥιφεῖς. Est enim humile palmae genus, unde nomen. Suidas χαμαιρεπὲς, χαμαὶ ῥέπον. Huius palmae effigiem exhibet Dalec. Hist. lib III, cap. ult. p. 369, ex Matthiolo. *Cefaglioni* vocant Itali, Siculi, Sardi, inquit Anguillara, de Simpl. part. IV, p. 71. H. — *Chamaerops humilis*, nobis *palmier éventail* (*Hexand. trigyn.* gen. 892 Pers. *Palm.* Juss.) Radices et pars inferior caudicum iuniorum sub terra recondita comeditur, Ed. P.

vivaces, ignisque lentus. Fructiferarum aliis brevius lignum in pomo, aliis longius: his mollius, illis durius: quibusdam osseum lunatumque, dente contra fascinantes religione politum. Aliud pluribus vestitum paucioribusve tunicis: aliud crassioribus tenuioribusve. Ita fiunt undequinquaginta genera, si quis omnium persequi velit nomina etiam barbara, vinorumque ex iis differentias. Clarissimae omnium, quas regias appellavere ab honore, quoniam regibus tantum Persidis servarentur, Babylone natae uno in horto Bagou. Ita enim vocant spadones, qui apud eos etiam regnavere. Hortus ille numquam nisi dominantis in
3 aula fuit. At in meridiano orbe praecipuam obtinent nobilitatem syagri, proximamque margarides. Hae breves, candidae, rotundae, acinis, quam balanis, similiores. Quare et nomen a margaritis accepere. Vna earum arbor in Chora esse traditur: una et sya-

Brevius lignum. Nucleus, quod alii ossiculum vocant. Haec apud Theophrast. Histor. lib. II, cap. 8. H. — *Dente... politum.* Scil. elephanti, seu ebore. Ex Ger. not. manusc. Ed. P.

Clarissimae omnium, etc. Theophr. lib. II, cap. 8: Κράτιστον δὲ καὶ τῶν λευκῶν καὶ τῶν μελάνων τὸ βασιλικὸν καλούμενον γένος ἐν ἑκατέρῳ καὶ μεγέθει καὶ ἀρετῇ· σπάνια δὲ εἶναι ταῦτα λέγουσι· σχεδὸν γὰρ ἐν μόνῳ τῷ βαγώου κήπῳ τοῦ παλαιοῦ περὶ Βαβυλῶνα. Ed. P.

Vno in horto Bagou. Bagou eunuchi meminit ex Diodoro Rhod. lib. XIII, c. 39, qui quum veneno sanguinarium ac crudelem regem Ochum sustulisset, eodem mox necatus est, a Dario coactus poculum bibere, quod ei ipsi paraverat. Plutarch. lib. II de fortitud. Alexand. scribit, interfecto Occho, regnum Arsae (alii, *Oarsae*) tradidisse, et mox eodem interempto, Dario. Leopardus lib. IV, cap. 25. Dal. — *Bagou.* Βαγώου. Haec vox lingua Persica eunuchum sonat. Ap. Plut. lib. de fort. Alex. or. 2, pag. 337: Βαγώας ὁ εὐνοῦχος. Ovid. Am. II, 2, 1: *Quem penes est dominam servandi cura, Bagoe.* H.

Syagri. Σύαγροι, vel συάγριοι, quasi sprugnas dixeris: quod ferinum saporem referrent, ut mox dicetur, qualem in apris novimus. Hard.

Vna earum arbor in Chora esse traditur. Scribendum reor, *Vna earum arbor in Charace traditur.* Notissimum est oppidum Charax in intimo recessu sinus Persici, de quo multa in sexto. Pint. — *In Chora.* In parte

grorum. Mirumque de ea accepimus, cum phoenice ave, quae putatur ex huius palmae argumento nomen accepisse, iterum mori ac renasci ex seipsa: eratque, quum haec proderem, fertilis. Ipsum pomum grande, durum, horridum, et a caeteris generibus distans sapore ferino, quem ferme in apris novimus: evidentissimeque causa est nominis. Quarta auctoritas sandalidum, a similitudine appellatarum. Iam in Aethiopiae fine quinque earum nec plures arbores tradunt, non raritate magis, quam suavitate mirabiles. Ab his caryotae maxime celebrantur, et 4
cibo quidem, sed et succo uberrimae. Ex quibus praecipua vina Orienti, iniqua capiti, unde pomo nomen. Sed ut copia ibi atque fertilitas, ita nobilitas

Aegypti, quae Χώρα vocatur Alexandriae, ut dictum est lib. VI, cap. 39. Eo nomine et in Not. Imperii, cap. 65, locus est haud procul Parisiis positus, urbe Galliarum, sed qui nihil istuc pertineat. H.

Cum phaenice ave. Imposuit, opinor, auctoribus fabulae de phoenice ave vox ambigua φοῖνιξ, quae et palmam arborem, et phoenicem avem significat. Soli fertilitas fecit interdum, ut ex palma arbore, cadente dactylo, vel palmula, altera arbos in deficientis locum pullularet. Inde ad cognominem avem translata fabula, quam ex seipsa renasci dixerunt; ut saepe ex causis levissimis narrationum portenta nascuntur. H.

Sapore ferino. Lego, *Sapore quem ferme in apris novimus, quae causa nominis*, ex apographo Toletano. Pint.

Quarta. Nam primus locos regiis, syagris secundus, tertius margaridibus debetur, postremus sandalidibus, quibus est a soleae similitudine nomen, quam Graeci σανδάλιον vocant. Hard.

Caryotae. Καρυωτοὶ φοίνικες, Graecis appellatae, quasi palmae nucales, seu nuciferae. Hard. — Martialis, lib. XIII, epigr. xxvii: *Aurea porrigitur Iani caryota kalendis; Sed tamen hoc munus pauperis esse solet*. Quippe kalendis ianuariis mittebantur a pauperibus palmulae inauratae, ut refert J. Scalig. in Tibull. lib. 1. Cf. Martial. t. III, pag. 406 ed. nost. Ed. P.

Ex quibus praecipua vina Orienti. E Chydaeis maturis fieri auctor scribit lib. XIV, cap. 16. Dalec. — *Orienti*. Arabibus scilicet, ut dictum est lib. VI, cap. 32, aliisque, ut dicetur lib. XIV, cap. 19. H.

Iniqua capiti. Diosc. lib. V, cap. 40: Ἐστὶ δὲ ἡδὺς μὲν, κεφαλαλγὴς δέ. Hard.

Vnde pomo nomen. Nempe ἀπὸ τοῦ κάρος. Dal. — *Vnde pomo nomen*. Forte rectius, ἀπὸ τοῦ καρύου, quae vox nucem sonat, eius appellationis originationem duxeris, quam a κάρη

in Iudaea, nec in tota, sed Hiericunte maxime. Quanquam laudatae et Archelaide, et Phaselide, atque Liviade, gentis eiusdem convallibus. Dos his praecipua succo pingui lactentibus: quodamque vini sapore in melle praedulci. Sicciores in hoc genere Nicolai, sed amplitudinis praecipuae, quaterni cubitorum longitudinem efficiunt. Minus speciosae, sed sapore caryotarum sorores, ob hoc Adelphides dictae, pro-

vel *κάρος*, hoc est, a sapore et gravedine capitis. Nam si inde nomen quod vina ex harum arborum palmulis expressa, *καρηβαρίαν* gignunt, tentantque cerebrum, iam per *ἰῶτα*, non per *ὖψιλόν* notandae Cariotides videbuntur. Caryotas laudat Petronius Satyr. pag 140. H.

Hiericunte. Huius agri palmetum ut sibi locaretur, Herodes magna mercede a Cleopatra, cui illud Antonius eximii muneris loco dederat, impetravit. Auctor est Ioseph. B. Iud. lib. I, cap. 13. H.

Archelaide. Prope Hiericuntem. — *Archelaide*. Dalecamp. h. l. et *Cappadociae*, inquit, *Archelaide*, de qua nimirum lib. VI, cap. 3. Quid? Adeone Plinius stipes fuit, ut Archelaidem Cappadociae, Iudææ convallem esse putaverit? Fuit Archelais non Cappadociae modo, sed et Iudææ oppidum, haud procul Hiericunte: in Tabula Peutingeri *Hiericunte XII*, *Archelaide XII*. Si tamen ei Tabulae fides habenda potius, quam Plinio sit, qui non civitatem, sed *convallem* Iudææ vocat Archelaida. Hard.

Phaselide. Φασαηλίδος palmeta laudat Iosephus, B. Iud. lib. II, cap. 8, pag. 789, quae Liviae Augustae testamento Salome reliquerat. Stephanus: Φασαηλίς, πόλις Ἰουδαίας ἀπὸ Ἡρώδου κτισθεῖσα, τοῦ πρώτου βασιλέως, etc. H.

Liviade. Λιβιὰς Iosepho et Ptolemaeo infra Machaerunta ad Iordanem urbs fuit, ab Herode in honorem Liviae Augustae condita. Sed valde vereor, ut id vere uterque scripserit. H.

Quodamque. Et quemdam vini mellisque praedulcem saporem refert. Hard.

Sicciores in hoc genere, etc. De quibusdam tantum palmis id Theoph. non addita particulatim Nicolaorum appellatione. Dal. — *Sicciores in eo genere*. Nempe caryotarum. H.

Nicolai. A Nicolao Damasceno, Peripatetico, Augusti familiarissimo, eas palmas vocatas fuisse scribit Rhod. lib. V, cap. 6, ex Plutarcho in Symposiacis, Quaest. 4, lib. VIII. Dalec. — *Nicolai*. Id eis palmulis nomen inditum ab Augusto Caesare, qui eo genere cibi capiebatur, quod Nicolaus Damascenus, Peripateticus, ei admodum familiaris, id genus dactylorum saepe ad eum mitteret. Ex his et placentae factae et panes, quibus nomen idem Nicolai fuit. Auctor Athenaeus lib. XIV, pag 652. De hoc Nicolao multa Phot. in Bibl. cod. 189, pag. 169. H.

Quaterni cubitorum. Ita libri omnes: planius diceret: *quaterni cubitum*

ximam suavitatem habent, non tamen eamdem. Tertium ex his genus patetae, nimio liquore abundat : rumpitque se pomi ipsius, etiam in sua matre, ebrietas, calcatis similis. Suum genus e sicciore turba iunceis, praelonga gracilitate curvatis interim. Nam

unum longitudine efficiunt. Sic enim Theophr. Hist. l. II, cap. 8 : Καὶ γὰρ σφαιροειδεῖς ἐνίους, ὡς τέτταρας εἰς τὸν πῆχυν εἶναι H.

Tertium... patetae. Nempe ex caryotarum genere. Φοινίκων πατητῶν mentio apud Alex. Trall. lib. VII, cap. 8; item Galen. Meth. med. lib. X, cap. 9, aliosque. Πατητός a πατέω, *conculco* : quod quum eius pomum dehiscit, calcata appareat.—*Tertium*. Ita MSS. editique libri, et recte: nam primum caryotarum genus, Nicolai; alterum, Adelphides; patetae, tertium. Quid igitur causae est, cur hic Dalecampius *alterum* reponat, pro *tertium* ? H.

Patetae. Vide quae adnotata sunt l. XIV, c. 16. Dal.

Suum genus e sicciore, etc. Lege : *Suum genus e sicciore turba balanis, praelonga gracilitate curvatis interim*. Plinii aetate *dactyli* inauditi hac notione. Vulgus Graeciae recentioris hoc nomen usurpavit de balanis palmae. Salmas. — *Suum genus*, etc. Proprii, inquit, et peculiaris cuiusdam generis, iidemque siccioris naturae, ut in caryotarum genere Nicolai, iuncei sunt, interdum curvati, ob praelongam iunceamque gracilitatem: propter quam et iunceorum illis est appellatio indita. Prius legebatur: *Suum genus e sicciore turba dactylis*. At in MSS. vocis illius *dactylis*, nec vola, nec vestigium, ut aiunt. In Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, Chiffl. teste Dalecampio, Paris. et in aliis, quos Salmasius vidisse se profitetur, in Solin. pag. 1322 : *Suum genus e sicciore turba iacens*. Qui Parmensem editionem accuravit, *dactylis* primus adiecit, annexuitque eum altera voce *iacens* : *Suum genus e sicciore turba iacens dactylis*. Priorem ex his expunxere confidentius deinceps secuti. Salmasius posteriorem immutavit l. cit. ac primum quidem *Aegyptiis* : deinde se ipse retexens, *balanis* reposuit pro *dactylis* : quod vetustiore aevo dactylos nemo scriptorum apud Graecos Latinosve, pro palmulis usurparit : idque verbum medio tantum aevo irrepserit, Suidae fere temporibus. Alii plura hoc ipso in loco immutare aggressi sunt : *Suum genus e sicciore herba*, nonnulli : qui quid siccior turba sit, haud intellexere: quum palmulae sint, quibus minus est succi aut liquoris. Sic lib. XV, c. 13 : *Ingens postea turba prunorum, versicolor, nigra, candida*. Prius enim palmas ebrias, ac nimis liquore abundantes commendavit auctor : nunc *turbam sicciorem* ; mox *arentes in totum*. Alii ; e *sicciore turba Idaeis* : voluntque lusisse Iudaeos similitudine nominis, dum Chydaeos appellavere, quos Idaeos alii nuncuparent: at et id longius a vetere scriptura discedit, non minus *quam balani dactylique* ; et de Idaeis dactylis altum est apud Veteres silentium, praeterquam de iis hominibus, qui id habuere nomen in Creta, ut diximus l. VII. Alii, *curvatis in terram*. At *interim* pro *interdum* dici, Plinio familiare est, quod ex indice nostro in-

quas ex his honori Deorum dicamus, chydaeos appellavit Iudaea, gens contumelia numinum insignis. In totum arentes Thebaidis atque Arabiae, macroque corpore exiles, et assiduo vapore torrentes, crustam verius, quam cutem, obducunt. In ipsa quidem Aethiopia friatur (tanta est siccitas), et farinae modo

lelliges. Nemo ex iis itaque auctoris mentem est assequutus, nemo priscae scripturae vestigiis, ut debuit, institit: n s, ut remur, utrumque feliciter. Nam quid affinius ei voci *iacens*, quam *ianceis?* quum praesertim in libris manu exaratis, *iuccis* superposita lineola alteri litterae, pro *iunceis* scribi mos sit: Quid similius veri, quam Iunceum id pomi genus, quod e sicciore turba fuit, a *praelonga gracilitate*, et veluti iuncea, qua nota a caeteris generibus secernitur, nomen accepisse? Quid enim aut iunco siccius, aut in longitudine gracilius? Nam sic et lib. XVII, cap. 35, n 9, *gracilis atque eiuncida vitis* dicitur, eademque n. 14, *eiuncescere ac mori*. Quid denique vero propius, quam ut superioribus palmarum generibus sua diligenter a Plinio attributa nomenclatio est, syagrorum, Nicolaorum, patetarum, adelphidum, sandalidum, margaridum, aliarumque, ac singularum nominis causa indicata, id quoque ab eo in his minime praetermissum? Iunceos itaque nuncupatos significat, causamque statim affert, quia praelonga gracilitate curvantur interim: quo fere modo sandalides a similitudine nomen habuere. Sic lib. XXV, cap. 74: *Cantabrica dicitur caule iunceo pedali nasci*. Et cap. 54; *Aristolochiae genus est, iunci plenioris crassitudine*. Iuncei porro, ne quid omittam, masculo, ut aiunt, genere signantur, ut Syagri, Chydaei et Nicolai; ut fructus subintelligas balanosve. Vel graeco more locutum scito; nam τοὺς φοίνικας virili genere Graeci efferunt, τοὺς πατητούς, τοὺς καρυωτούς, etc. H. — Broter. ex Regg. codd. 1, 2, et ed. principe, *in terram* reposuit. Ed. P.

Chydaeos. Hoc est, plebeias, viles ac vulgares. Suidas, Χυδαῖος, εὐτελής, παμπληθής. Glossae Graeco-Lat. Χυδαῖος, *Vulgaris*. Χυδαῖος ἄρτος, *Ceparius*. Χυδαῖος ἄνθρωπος, *Gregarius*. Χύδην, *passim*, *promiscue*. Vide Onomasticon Rosweidi, in Vitas Patrum, verbo *Chydaeum vinum*, pag. 1021. Vide et Epiphan. adv. Haeres. lib. I, pag. 18. Hard.

Contumelia numinum. Quod caryotas praestantiores raro admodum, et tum quidem ingenti pretio gentilibus divendebant, idololatriae obtentu, ne falsorum numinum mysteriis inservirent: viles tantum et vulgares pretio commodo distraherent. Vel quod praeter verum numen, numina alia spernerent. Hard.

Thebaidis. Thebaicas palmulas laudat Petron. l. c. Hard.

Vapore. Calore. Hard.

Torrentes. Gron. *torridae*. Ed. P.

Friatur. Ea crusta seu cutis. Diversum id genus est palmulae a superioribus, ut Theophr. monet, Hist. lib. II, cap. 8: Ἄλλο δέ τι γένος ἐστὶν, ὃ φασι γίνεσθαι πλεῖστον περὶ τὴν

spissatur in panem. Gignitur autem in frutice ramis cubitalibus, folio latiore, pomo rotundo, sed maiore, quam mali, amplitudine: coicas vocant. Triennio maturescunt: semperque frutici pomum est subnascente alio. Thebaidis fructus extemplo in cados conditur, cum sui ardoris anima: ni ita fiat, celeriter exspirat: marcescitque non retostus furnis. Ex reliquo genere plebeiae videntur. Syri et Iuba tragemata appellant. Nam in alia parte Phoenices Ciliciaeque, populari etiam nomine a nobis appellantur balani. Eorum quoque plura genera. Differunt figura rotun-

Αἰθιοπίαν, ἃ καλοῦσι Κύκας· οὗτοι καὶ θαμνώδεις, οὐχὶ ἓν τὸ στέλεχος ἔχοντες, ἀλλὰ πλείω, κ. τ. λ. Reliqua iisdem fere verbis quibus Noster exponit. Ed. P.

Coicas. In omnibus Theophrasti libris, Κύκας. At Pliniani MSS. Reg. Colb. etc. rectius, *Coecas*, vel *Coicas*. Nam Hesychius Κόϊκες, ἐν Αἰθιοπίᾳ φοινίκων εἶδος Quin etiam Theophr. lib. I, cap. 16, κοῖκος meminit. — *Cycas* Gronov. et vulgg. — *Cycas circinalis* (*Dioec. polyand.* gen. 2281 Pers. *Filic.* Juss.) Nunc *Cycadeae* familiam quasi intermediam sistunt palmas inter et filices; ex cycade panem confici testatur quoque Theophrastus. Ed. P.

Triennio. Theophrast. iterum lib. II, 8. Haan.

Ardoris anima. Cum eo calore, quo feta est palmula, quum pendet ex arbore. Vsus ea voce Noster iterum, lib. XIV, c. 3. Hard.

Tragemata. Graeci palmulas exsiccatas τραγήματα, hoc est, bellaria, seu levia munuscula nuncupant. Papias in Vocabulario: *Collibia sunt apud Hebraeos, quae nos vocamus Tragemata, vel vilia munuscula, ut cicer frixum, uva passa, poma diversi generis.* Regula S. Pachomii, cap. 52: *Si vero sint tragemata, vel poma, dabit ei ianitor ex his comedere quae voluerit.* Inde vox gallica, *des dragées*, quae secundis inferuntur mensis. Hard.

Nam in alia parte Phoenices, etc. Sic ex MSS. em. Hard. cons. M. et Ch. *aliqua.* Gron. et al. Legend. *Nam in aliqua parte Phoenices, Graeciaeque populari etiam nomine a nobis appellantur Balani.* Hic *Phaenices* sunt φοίνικες, id est, palmulae. Sic enim etiam vocarunt palmae fructus, qui Graecis quoque Βάλανοι dicuntur. Vult ergo Plinius *Tragemata* a Syris vocari palmulas. In alias partes *Phaenices*, id est, φοίνικας. Populari etiam Graeciae nomine a Romanis dici *balanos.* Vide Salmas. 1322, 1324. — *Balani.* Βάλανοι, nuces. Quod *Phoenices* hoc loco palmulas significare, seu φοίνικας putet Salmasius, p. 1322, vix ferri aequo animo potest. Phoenice regio notissima est, quae et Phoenicia. H.

Earum quoque. Ita MSS. omnes: ubi Graecis ἡ βάλανος feminei gene-

ditatis aut proceritatis. Differunt et colore, nigriores ac rubentes. Nec pauciores fico traduntur colores. Maxime tamen placent candidi. Distant et magnitudine: prout multi cubitum effecere. Quidam sunt non ampliores faba. Servantur hi demum, qui nascuntur in salsis atque sabulosis, ut in Iudaea, et Cyrenaica Africa. Non item in Aegypto, Cypro, Syria, et Seleucia Assyriae. Quamobrem sues, et reliqua animalia ex his saginantur. Vitiati aut vetusti eius pomi signum est, cecidisse candidam verrucam, quae racemo adhaeserit. Alexandri milites palmis viridibus strangulati sunt, In Gedrosis id factum est pomi genere, alibi copia evenit. Est enim tanta musteis suavitas, ut finis mandendi non nisi periculo fiat.

X. (v) Syria praeter hanc peculiares habet arbores. In nucum genere pistacia nota. Prodesse adversus

ris sit. Sic lib. XV, cap. 25, Sardianos balanos vocat. H.

Differunt et colore, nigriores, etc. Theophr. Histor. lib. II, cap. 8: Αὐτῶν δὲ τῶν καρπῶν διαφοραὶ πλείους... καὶ τὰς χροιὰς, οἱ μὲν λευκοὶ, οἱ δὲ μέλανες, οἱ δὲ ξανθοί. Τὸ δὲ ὅλον οὐκ ἐλάττω χρώματά φασιν εἶναι τῶν συκῶν, οὐδὲ ἁπλῶς τὰ γένη· διαφέρειν δὲ καὶ κατὰ τὰ μεγέθη, καὶ κατὰ τὰ σχήματα, κ. τ. λ. Ed. P.

Fico. Ita MSS. hoc est, quam fico Theophr. l. c. Hard.

Prout multi. Vt de Nicolais dictum est proxime, quaternos cubitum longitudine efficere. Hard.

Cecidisse candidam verrucam. Palmulae calycem, qui ad basim fructus pedicello summo adhaerebat. Chiffl. *decidisse*. Ed. P.

In Gedrosis. Theophr. Hist. lib. IV, cap. 5. Hard. — Vid. super. lib. cap. 12, nott. 7 et 8. Ed. P.

Est enim. Est enim recentibus palmulis tanta suavitas, ut finis mandendi non nisi vitae periculo fiat. H.

X. *Syria praeter hanc*, etc. Vide lib. XV, cap. 22, et lib. XXIII, cap. 8. Dalec.

Pistacia. Haec Indiae Nicander adscribit, in Theriac pag. 63; Syriae Diosc. lib I, pag. 177; Galenus de fac. alim. lib. II, cap. 30, pag. 354, tom. VI, Alexandriae Aegypti, sed Berrhoeae Syriae multo uberiore proventu. De his multa Palladius, lib. XI, in Octobr. tit. 12, pag. 152. Βιστάκια, et Πιστάκια Graecis, teste Athenaeo, lib. XIV, pag. 649, nobis *des pistaches*: arbos ipsa, *un pistachier*. H. — *Pistacia vera*. (*Dioec. pentand.* gen. 2212 Pers. *Terebinthac.* Juss.) Habitat in Persia, Arabia, India, Syria; colitur in Sicilia, Italia. Linn. Mat. med. pag. 254. Quum flores fructusque in distinctis

serpentium traduntur morsus, et potu et cibo. In ficorum autem, caricas, et minores eius generis, quae cottana vocant. Item pruna in Damasco monte nata, et myxa: utramque iam familiarem Italiae. Ex myxis in Aegypto et vina fiunt.

XI. Iuniperi similem habent Phoenices et cedrum

et procul saepius a se invicem dissitis nascantur arboribus, utpote *dioecis*, impraegnatio non secus in pistaciis ac in palmis locum habet. Sic autem in Sicilia succedit: florum amenta e pistacia mare decerpunt; quos in vas recondunt terra circumdatum madida: vas illud ramo pistaciae feminae appendunt, donec flores illi arescant, ut *pollen* facile ventorum ope per totam arborem dispergatur. Flores alii masculinos colligunt, siccatorumque pulverem proliferum spargunt in femineos, ut impraegnatio fiat. De his plura vide apud Geoffr. Mat. med. tom. II, pag. 417. Ed. P.

Prodesse adversus serpentium morsus. Nicander, l. c. Hard.

Et potu. Sive trita ex vino bibantur, sive edantur, ἐσθιόμενα δὲ καὶ πινόμενα ἐν οἴνῳ λεῖα, ἑρπετοδήκτοις βοηθεῖ, Diosc. l. c. Dalec. igitur frustra, *et fetu*. Hard.

Caricas. Mera fuit ficus vulgatissimae varietas, quae siccata advehebatur e Caria praesertim; usurpatur varo et hoc nomen de ficu qualibet sicca. Botanicis est *Ficus carica*. (*Dioec. triand.* gen. 2193, Pers. *Vrtic.* Juss.) Habitat in Europa australi, Asia, Africa. Variat cultura quoad magnitudinem, formam et colorem fructus. Linnaeus ad *Polygamiam* retulerat hoc genus, quod Pers. rectius in monoeciam transponendum monet. Synops. II, 612. Ed. P.

Qua cottana vocant. Cottana Iuvenal. Satyr. III: *me prior ille Signabit, fultusque toro meliore recumbet, Advectus Romam quo pruna et cottana vento*. Pruna scilicet Damascena; Martial. *Haec tibi, quae torta venerunt cottana meta, Si maiora forent cottana; ficus erat*. Metam tortam poëta vocat, e tortis iunceis textam sportam metae modo in acuminatum fastigium desinentem. Talibus canistris Massilienses caricas suas recondunt ac exportant, et *cabas* vocant. Hesychius κόττανα legit, non κάκτηνα· κόττανα, inquit, εἶδος συκῶν. Turneb. lib. XXV, cap. 28. Dal. — *Cottana*. Hesychius: Κόττανα εἶδος συκῶν μικρῶν. Sic etiam Athen. lib. IX; Iuvenal. Satyr. III, 83: *me prior ille Signabit? fultusque toro meliore recumbet Advectus Romam, quo pruna et cottana vento?* H.

Pruna in Damasco monte nata, et myxa. De primo illa Damascena (*Pruni domesticae* variet. *icosand. monog.* gen. 1220 Pers. *Rosac.* Juss.), item de myxa (*Cordia myxa*, *Pentand. monog.* gen. 367 Pers. *Borragin.* Juss.), dicetur lib. XV, cap. 12. Ed. P.

Vtramque. Sc. arborem. H.

Ex myxis in Aegypto et vina fiunt. Theophr. Hist. lib. III, cap. 12. Dal.

XI. *Iuniperi similem habent*, etc.

minorem. Duo eius genera, Lycia et Phoenicia, differunt folio: nam quae durum, acutum, spinosum habet, oxycedros vocatur, ramosa et nodis infesta: altera odore praestat. Fructum ferunt myrti magnitudine, dulcem sapore. Et maioris cedri duo genera: quae floret, fructum non fert. Frugifera non floret: et in ea antecedentem fructum occupat novus. Semen eius cupresso simile. Quidam cedrelaten vocant. Ex hac resina laudatissima. Materiae vero ipsi aeternitas: itaque et simulacra deorum ex ea factitaverunt. Cedrinus est Romae in delubro Apollo Sosianus, Seleu-

Historiam totam Theophrasti Plin. pervertit, et corrumpit. Phoenicia Cedrus eadem quae et Syriaca sive Cedrelate: Lycia vero, quam et Cedrida vocat Hist. lib. I, cap. 15 et 16, Oxycedrus est. Deceptus Plinius Lyciam et Phoeniciam minoris Cedri species esse putavit, et utramque bacciferam, quum baccas Lycia, conos Phoenicia gignat. Vtrique folium quidem Iuniperi, sed Phoeniciae brevius, firmius, durius. Dalec. — *Iuniperi*. Teophr. H. Pl. lib. III, cap. 12, et Geopon. Auct. lib. XI, cap. 4, ἀρκευθὸς ἐστιν ὅμοιος κέδρῳ μικρῷ, etc. Hard. — Tres iuniperi species a Theophrasto describuntur, auctore Sprengelio, Hist. rei herb. l. I, pag. 106: scilicet ἄρκευθος, sive *Iuniperus communis* (*Dioec. monad.* gen. 2286, Pers. *Conifer. dioicae* Juss.); κεδρίς, siv. *Iunip. nana*, quae non arborescit; κέδρος, siv. *Iunip. oxycedrus*, de quo infra. Minus accurate Theophrastum Plinius transcripsisse videtur, Dalecamp. iudice. Ed. P.

Duo eius. Nempe cedri minoris. Theophr. l. c. Hard.

Oxycedros. Oxycedron Theophrasti esse iuniperum primam Dioscoridis, ait Lobelius in Nott. MSS. ad Anguillara, p. 45. H. — *Iuniperus oxycedrus*. (*Dioec. monadelp.* gen. 2286, Pers. *Conifer.* Juss). Nomine ἀρκεύθου μεγάλης describit Dioscor. loc. sup. cit. Ed. P.

Et maioris Haec vero Theophrastus non habet. H. — *Pinus cedrus* Linn. (*Larix cedrus*, *monoec. monad.* gen. 2430, Pers. *Coniferae monoïcae* Juss.). Vid Fée, *flore de Virgile*, p. CCXXIV, Virgil. t. VIII edit. nost. Ed. P.

Semen eius cupresso simile. Theop. corticem, non semen dicit habere similem cupresso: τὸν δὲ φλοιὸν ὅμοιον ἔδοξει κυπαρίττῳ, τραχύτερον δέ. *Cortice similes cupresso videbantur, sed scabriori*. Ed. P.

Cedrelaten. Ἀπὸ τῆς κέδρου καὶ ἐλάτης, quod non humilis, ut cedrus minor, sed in proceritatem crescit, instar abietis. H.

Materiae vero ipsi aeternitas. Ob siccitatem maximam, quae a putredine illam vindicat: quamobrem in Argonauticis ὀξαλέην κέδρον Orpheus vocavit. Dal.

Apollo Sosianus. Causam huius appellationis hactenus incompertam, aperiemus inferius, lib. XXXVI, c. 4, n. 8. H.

cia advectus. Cedro similis in Arcadia est arbor: in Phrygia Frutex vocatur.

XII. (VI) Syria et terebinthum habet. Ex his mascula est sine fructu. Feminarum duo genera. Alteri fructus rubet lentis magnitudine: alteri pallidus, cum vite maturescit, non grandior faba, odore iucundior, tactu resinosus. Circa Idam Troadis, et in Macedonia brevis arbor haec atque fruticosa, in Damasco Syriae magna. Materies ei admodum lenta, ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris: flos racemosus olivae modo, sed rubens: folia densa. Fert et folli-

Seleucia. Pieria cognominata, in Syria prope Antiochiam. Egimus de ea lib. V, c. 18. H.

Cedro similis in Arcadia est arbor. His verbis Plinius reddere conatur quod Theophr. ait, Idaeos narrare unicum esse Cedri genus Iunipero simile, quoniam scilicet apud eos cedrelate non nasceretur: Arcadas vero trium simul annorum fructum gerere. DAL. — *Cedro similis.* Quoniam, opinor, ut in cedro frugifera antecedentem fructum occupat novus, sic in Arcadia arbore, quod mirum magis, et exacti, et praesentis, atque etiam tertii incipientis anni fructus legatur, teste Theophr. Hist. lib. III, c. 12. Atque idcirco in Indice huius libri Auctor sic hunc locum notat: *Quae arbores trium annorum fructum pariter habeant.* H.

Frutex vocatur. Id vero non fruticis hoc loco, sed arboris proprium ac peculiare nomen videtur. H.

XII. *Syria et terebinthum habet.* Theophrastus, Histor. lib. III, c. 15. DAL. — *Syria.* Et in Gallia Narbonensi frequens Gallis, *Térébinthe.* H. —*Pistacia terebinthus.* (*Dioec. pentand.* gen. 2212, Pers. *Terebinthae.* Juss.). Habitat in Europa australi, Barbaria, India. Ex hac oleum terebinthi. ED. P.

Ex his mascula. Apud Theophr. Hist. lib. III, cap. 15, eadem prorsus exstant. H.

Feminarum, etc. Theophr. l. c.

Cum vite. Altera, inquit, Theophr. fructum protinus rufum promit, magnitudine lentis; altera viridem primum edit, *χλοερὸν* (Plinius *χλωρὸν* legit, quod et pallidum et viride sonat), deinde eumdem rubore tingit, et cum vite maturescentem denique nigrum reddit, fabae magnitudine, resinosum et odoratiorem. H.

Arbor haec. Cui fructus cum vite maturescit. Theophr. l. c. Ἐστι δὲ τὸ δένδρον, περὶ μὲν τὴν Ἴδην καὶ Μακεδονίαν βραχὺ, etc. H.

Materies. Iisdem verbis haec Theophr. l. c. H.

Flos. Theophr. hoc tantum: ἄνθος δὲ ὅμοιον τῷ τῆς ἐλαίας· τῷ χρώματι δὲ ἐρυθρόν. Flos oleae, sed rubens. HARD.

Folia densa. Ab eodem pediculo numerosa, lauri figura, coniugatim ut in sorbo. Theophr. H.

Fert et folliculos. Vindemiarum

culos emittentes quaedam animalia, ceu culices, lentoremque resinosum, qui et cortice erumpit.

XIII. Etiam rhus Syriae mascula fert, sterili femina, folio ulmi paulo longiore et piloso, foliorum inter se semper contrariis pediculis, gracili brevique ramo. Pelles candidae conficiuntur iis. Semen lenti simile, cum uva rubescit, quod vocatur rhus, medicamentis necessarium.

tempore quosdam folliculos seu vasiculas toliis et ramulis inhaerentes promit, quales fere in ulmi foliis nascuntur, sed pallido aut purpurascente colore. Quibus apertis lentor quidam in his contineri deprehenditur, cui permixta fuliginosa excrementa, alataeque bestiolae; *cynipes* aut *gallarum insecta* vocant. Horum folliculorum meminere omnes fere qui de hac arbore scripserunt. Nihil autem aliud sunt quam excrescentiae quaedam ab insectis folia et surculos compungentibus, et ibidem ova sua deponentibus excitatae, ut matricum sive uterorum loco, iis inserviant fovendis et excludendis; fetusque tandem editos alant protegantque, mira naturae providentia. In illis tamen folliculis non colligitur resina, sed ex ligno, ἀπὰ τοῦ ξύλου. Theophr. l. c. Ed. P.

XIII. *Etiam rhus Syriae mascula fert*, etc. De rhu loquitur, quam perperam mutarunt editores in *thus*. Vide Salmas. pag. 465. — *Etiam rhus*. Συριακὸς ῥοῦς, Galeno κατὰ τόπους, lib. VI, cap. 7, pag. 507. Rhoïs Syriaci meminit Scribonius Larg. Comp. 114. Marc. Empir. cap. 27, muliebri genere, Rhois Syriacae. Apud Columell. et Pallad. pro *rore Syriaco*, lege *rhoe Syriaco*, vulgo *Rhus* et *Rous*. In officiois *Sumach*, Arabum lingua. Pingitur a Dodonaeo, pag. 767. Hard.

Mascula. Haec habet Theophrast. Hist. lib. III, c. 18. Hard. — *Rhus coriaria*. (*Pentad. trigyn.* gen. 726, Pers. *Terebinthac.* Juss.) Habitat in Europa australi, Syria, Palaestina, etc. Egregie apud Theophrastum, quem Noster hic secutus est, describuntur folia villosa, inflorescentia, fructus, et usus ad rem coriariam. Ed. P.

Pelles. Tingunt his foliis coriarii alba coria, inquit Theophrast. βάπτουσι δὲ τούτοις καὶ οἱ σκυτοδέψαι τὰ λευκὰ δέρματα. Ita et Dioscorid. lib. I, cap. 147. Quod Graecis βάπτειν, hoc Plinio, caeterisque Latinis scriptoribus *conficere* est Hinc *confectores* pro tinctoribus et infectoribus, apud Vopiscum in Aureliano. H.

Semen. Seu fructus, καρπός. Theophrast. Hard.

Medicamentis. Vide Galenum κατὰ τόπ. lib. VI, cap. 1, quibus adde ea, quae dicenda sunt lib. XXIV, cap. 79. H. — Rhus coriaria, ex Linnei sententia, planta raro et caute adhibenda: qualitas styptica, subvenenata: vis adstringens, refrigerans: usus contra diarrhoeam, dysenteriam, etc. Mat. medic. pag. 102, curante Schrebero. Ed. P.

XIV. (VII) Et Aegypto multa genera, quae non alibi. Ante omnia ficus, ob id Aegyptia cognominata. Arbor moro similis folio, magnitudine, adspectu. Pomum fert non ramis, sed caudice ipso. Idque ipsum ficus est praedulcis, sine granis interioribus, perquam fecundo proventu, scalpendo tantum ferreis unguibus: aliter non maturescit. Sed quum factum est, quarto die demetitur, alio subnascente: septeno ita numerosa partu, per singulas aestates

XIV. *Et Aegypto.* Sic Hard. Perperam Franzius exhibet *ex Aegypto.* Ed. P. — Vide Theophrast. Histor. Plant. lib. IV, cap. 2, et inf. l. XXIII, cap. 7. Dal.

Quae non alibi. In alias tamen deinde terras peregrinata haec arbos est, quae primo loco tractatur. In Rhodo et Caria nasci Diosc. prodidit, lib. I, pag. 181. Eadem enim est συκόμορος et ficus Aegyptia, ut recte observat Maldonatus in Lucam, cap. 19. Quin etin Syria nasci sycomorum constat ex sacra pagina tum vetere, tum nova. Hard.

Ficus. Vbi ficus Aegyptia est, quae συκάμινος Theophr. συκόμορας dicitur Dioscoridi. Salmas. 459, a. — *Ante omnia ficus.* Transcribit hic Plinium Solinus, cap. XXXII, p. 61, et Theophrast. Hist. plant. lib. IV, cap. 2: Ἐν Αἰγύπτῳ γάρ ἐστιν ἴδια δένδρα πλείω ἥ τε συκάμινος, etc. Eadem, ut diximus συκόμορος appellata. Indigenae nunc ficum Pharaonis vocant: Syri, *Gieumeiz.* Iconem Matthiolus accuratam exhibet in Diosc. lib. I, pag. 285. Hard.

Arbor moro. Theophr. loc. cit. et Dioscor. lib. I, cap. 118, τοῖς φύλλοις ἐοικὸς μορέᾳ, unde nomen συκόμορος. Hard. — *Ficus sicomorus* (*Diaec. triand.* gen. 2193, Pers. *Vrticeae*, Juss.) Habitat in Aegypto, ab acere nostro, quod perperam *sycomore* vocamus, prorsus diversissima. Dicitur item Theophrasto συκάμινος, quanquam hoc eodem nomine *Morum nigram* insignivit lib. I, cap. 19. De specie Aegyptiaca conf. Norden, *Voyage en Egypte*, vol. I, tab. 38. Ed. P.

Pomum. Solinus: *Poma non ramis tantum gestitant, sed et caudice.* Parum fideliter Theophr. et Dioscor. ad verbum Plinio suffragantur. Vna sycomorus ex trunco, maioribusque ramis, non ut aliae arbores, e tenuibus surculis, qui in cacuminibus sunt ramorum, plurimos fructus emittit. Iac. de Vitriaco, lib. I, cap. 85: *Sunt ibi praeter ficus communes, quaedam singulares ficuum species, fructus in ipsis truncis absque ramis et foliis facientes..... sed ipsi trunco adhaerentes: has autem ficus Pharaonis appellant.* Hard.

Scalpendo. Maturescere non potest, nisi scalpatur. Theophrast. Καὶ πέττειν οὐ δύναται, ἂν μὴ ἐπικνισθῇ. H.

Ferreis unguibus. Vngue aut ferro, Dioscor. oleoque inungendo, Theoph. de Causis lib. I, cap. 21. Dal. *Id quum* Gronov. posuit. Ed. P.

Septeno. Ita Solin. l. c. At Theophr. *Terno*, aut ut *alii prodiderunt etiam*

multo lacte abundante. Subnascitur, etiam si non scalpatur, fetus quater aestate, prioremque expellit immaturum. Materies proprii generis inter utilissimas. Caesa statim stagnis mergitur: hoc est eius siccari. Et primo sidit, postea fluitare incipit: certoque sugit eam alienus humor, qui aliam omnem rigat. Quum innatare coeperit, tempestivae habet signum.

uberiore proventu: οἱ μὲν τρὶς, οἱ δὲ πλεονάκις. Hard.

Aestates. Primo vere arborem eam lac fundere ait Dioscorid. l. c. Οπίζεται δὲ τὸ δένδρον πρὶν καρποφορεῖν ἔαρος πρώτου, etc. Theophr. idcirco πολύοπον vocat, multo lacte abundantem. At non de arbore Plinio sermo est, sed de partu seu pomo, quod aestatibus singulis lacte abundat, ut de Cypria ficu mox dicetur. Quare hic *abundante* recte ex MSS. editisque codicibus legitur, non *abundans*, ut Salmasius velit. H.

Caesa statim. Theophr. l. c. Τμηθὲν γὰρ ἔτι χλωρὸν, etc. *Caesum etiamnum viride lignum, fundum petit: protinus in stogna iniiciunt: madefactum porro in profundo siccatur: quumque siccum fuerit, innatat, emergitque*. Hard.

Hoc est eius siccari. Sic dictum: ut scire tuum nihil est. Sequitur: *certoque sugit eam olienus humor, qui aliam omnem rigat*. Lignum eius fungosum non est, nec rarum; nam, quum in aquam mittitur, subsidit: quum in aqua diu desederit, tum arefactum rarefactumque sustollitur. Salm. pag. 463. — *Eius siccari*. Hac arte siccatur. Hard.

Sugit eam. Ita MSS. omnes. Non *siccat*, uti Guillandinus reponit, lib. de papyro, membro 16: nec *fugit*, ut Pintianus. Solini paraphrasis: *Fit humore sicca*. Huius miraculi causam investigat Licetus, lib. V de Quaesitis per epist. pag. 287 et seq. H.

Qui oliom o. rigat. Vtrumque exemplar hanc lectionem praefert, non *alvum*, ut Hermolaus emendat ex Theophrasto et Solino, quorum neuter eum adiuvat. Theophrasti verba sunt lib. IV, cap. 2: *Proprium id praeter caetera habere videtur quod caesum continuo viride est, siccatur autem in profundo oquae: mergitur enim in profundas fodinas stagnaque protinus, atque conditur, madefoctumque in profundo siccatur: quumque siccum omnino fuerit, superfluitat otque innatat, itoque probe conditum esse videtur; fit enim leve atque solutum*. Et Solinus, cap. XXXIV: *Moteria eius in aquam missa subsidit; deinde quum diu desederit in liquore, levior facta sustollitur, et verso vice (quod noturo in alio ligni genere non recipit) fit humore sicca*. In his verbis Theophr. atque Solini nulla apparet alvi intestinorumve mentio: nisi quis dicat citari ab Hermolao praedictos auctores quod attinet ad verbum *sugit*, quod pro *fugit* substituit, cuius rei debuit lectorem admonere, ne iudicaretur voluisse praestigiatorum more legentium oculos praestringere, ut supra etiam in *cynorrhodo* fecit. Pint.

Tempestivae. Ad opera fabrilia tum tempestiva materies putatur, et bene condita. Theophrast. l. c. Καὶ δοκεῖ καλῶς τότε τεταριχεῦσθαι, etc. H.

XV. Huic similis quadamtenus, quae vocatur Cypria ficus in Creta. Nam et illa in caudice ipso fert pomum, et ramis, quum in crassitudinem adolevere. Sed haec germina emittit sine ullis foliis: radice similis populo, folium ulmo. Fructus quaternos fundit: toties et germinat. Sed grossus eius non maturescit, nisi incisura emisso lacte. Suavitas et interiora, fici: magnitudo, sorbi.

XVI. (VIII) Similis et quam Iones ceroniam vocant:

XV. *Cypria ficus*, etc. Diosc. lib. II, cap. 182: Πτελέα οὖσα, συκαμίνῳ τὰ φύλλα ἔοικε· τὸν δὲ καρπὸν κατὰ τὸ μέγεθος κοκκυμήλων, καὶ γλυκύτερον, κ. τ. λ. *Haec ulmus est, folio tamen sycomori, fructu pruni magnitudine, dulciore, caetera sycomoro similis.* DALEC.

Sed haec germina, etc. Sic totidem plane litteris ac syllabis MSS. Reg. Colb. Par. Chiffl. At Salmas. in Solin. pag. 462: *Sed haec germen amittit sine ullis foliis ut radicem similis populo*, etc. quae nec latina, nec Pliniana, nec vera sunt. Libri vulgati tolerabilius: *Sed haec germina emittit sine ullis foliis radicis similia. Caudex arboris similis populo*, etc. Quamquam enim interpolata lectio videatur, defendi tamen potest ex Theophrasto, ita scribente, Histor. l. IV, cap. 2: Πλὴν ὅτι βλαστόν τινα ἀφίησι μικρὸν ἄφυλλον ὥσπερ ῥιζίον πρὸς ᾧ ὁ καρπός. Τὸ δὲ στέλεχος μέγα, καὶ παρόμοιον τῇ λευκῇ· φύλλον δὲ τῇ πτελέᾳ. *Nisi quod germen quoddam e caudice nascitur exiguum, ac sine foliis instar radicis, cui fructus adhaeret. Caudex ipse ingens, et populo albae assimilis: folium ulmo.* H.

Fructus. Theophr. l. c.

Nisi incisura. Nisi pomo ipso immaturo inciso, emissoque lacte, inquit Theophr. HARD.

Suavitas. Haec ad verbum Theophr. Η δὲ γλυκύτης προσεμφερὴς τῷ σύκῳ, καὶ ἔσωθεν τοῖς ἐρινοῖς. *Dulcedo ficubus non absimilis: interiora plane cum grossis paria.* HARD.

XVI. *Similis et quam Iones ceroniam vocant*, etc. Sic ex MS. Hard. consent. Chiffl. *Similis his siliqua, quam Iones ceroniam vocant.* Gronov. et alii. Ad vocem *siliquam*, quae in Gronoviana legitur, haec adiecit Dalecampius: Siliqua haec nostra *Carouge* est. Falluntur qui arborem Iudææ esse putant, quoniam arboris eius ruber flos est, non albus: item qui Cassiam nostram fistularem. Est enim illi flos luteus. Vide Theophr. lib. IV, cap. 2, et inf. lib. XXIII, c. 8. — *Similis et quam Iones*, etc. Ficui Cypriae; Theophr. l. c. Ταύτῃ δὲ παραπλησία καὶ ἣν Ἴωνες κερωνίαν καλοῦσιν. Gallis *carouge*: multum haec Nicææ in Gallia cognita, et maris Ligustici accolis: in Apulia pariter et Campania frequens. HARD. — *Ceroniam*. De *ceronia* Plinii, κερωνίᾳ, vel κερατίᾳ Theophrasti, multa reperire est a Salmasio, Pintiano, Bodaeo, aliisque doctis disputata, quae notularum nostrarum compendio capi

trunco et ipsa fertilis, sed pomo siliquae. Ob id quidam Aegyptiam ficum dixere, errore manifesto. Non enim in Aegypto nascitur, sed in Syria, Ioniaque, et circa Gnidum, atque in Rhodo: semper comantibus foliis: flore candido, cum vehementia odoris: plantigera imis partibus, et ideo superficie flavescens, succum auferente sobole. Pomo antecedentis anni circa Canis ortum detracto, statim alte-

non possint. Salius fore dusimus, sl Linnaei, Jussiaei, Gerardi (nol. inedit.) peritissimorumque virorum senteutiae acquieverimus, pronunliantium videlicel *ceroniam* Veterum nihil aliud esse quam *Ceratoniam siliquam* (*Diaec. pent.* gen. 2223, Pers. *Leguminos.* Juss.), nobis *carougier*, seu *caroubier*. Habitat in Europa meridionali, Graecia, etc. Est el alia orientalis arbor, ad quam *ceratoniam* nonnulli frustra retulere, nomine Arabico *Kharoub* fortasse in errorem inducti. Da Arabum arbore (*Cassia fistula* Linn. *Cathartocarpus* Pers. *Decand. monog.* gen. 1015; *Leguminos.* Juss.) sic Sprengelius l. I, pag. 260, in Avicenn. 271: Serap. 12, *Nestoriani iam pulpam leguminum in materiam medicam introduxerunt; namque Mesuis senioris descriptio apud Serapionem optima est: leguminum dissepimenta transversa, saporem et colorem pulpae egregie indicat. Ex Arabia Felici et ipsa Aegypto advehebatur. Avic. aliam venire* e Basrah, *aliam* e Kabul, *sed ex India advehi. Abdollatiphus copiose in Aegypto eam inveniens, florem speciosum, luteum, et similitudinem arboris cum* Ceratonia siliqua *exprimit.* Conf. Garc. apud Clus. Exot. p. 197. Ed. P.

Trunco et ipsa fertilis, sed pomo siliquae. Siliqua ipsa mandebatur: semina quae intus habet, amara et esui inutilia: cortex ipsa praedulcis et edulis. Salm. p. 459. — *Trunco.* Hoc esl, quae non ramis, sed ipso caudice, ut ficus Aegyptia ferl pomum: ἐκ στελέχευς, Theophr. H.

Sed pomo siliquae. Exemplar Tolelan. *sed pomum siliqua*: legn equidem, *sed pomo in siliqua*, ut c. seq. *semen in siliquis*. Theophrastus pomum graece *ellobon* appellat, hoc esl, siliqua contentum. Theodorus: *Nam et ipsa caudice maximam fructus partem expellit: ramis autem, ut diximus, paucum fert siliqua.* Pint.—*Sed pomo.* Subintellige, fertilis: nam fructui siliqua nomen esl, el est ibi *siliquae* in gignendi casu. Etiam quod el arbori nomen, idem pomo Galli fecere *des carouges*. De iis rursum dicemus lib. XV, cap. 26. H.

Ob id. Quia nempe esl trunco fertilis. Quae sequuntur plane ad verbum exstant apud Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 2. H.

Plantigera. Theophr. ἐκ τῶν κάτω παραβλαστητικόν. Superficies, summa pars arboris esl. H.

Flavescens. Theophr. ὑποξηραινόμενον, *arescens*. Consequitur nempe siccitatem flavedo. H.

rum parit: postea florem, per Arcturum, hieme fetus enutriente.

XVII. (IX) Aegyptus et Persicam arborem sui generis habet, similem piro, folia retinentem. Fertilitas assidua ei, subnascente crastino fructu: maturitas

Per Arcturum. Theophr. περὶ Ἀρκτοῦρον καὶ ἰσημερίαν ἀνθεῖ, *circa Arcturum aequinoctiumque floret.* De Arcturi exortu lib. XVIII, c. 74. H.

XVII. *Aegyptus et Persicam arborem sui generis habet.* Scribo *perseam* (et sic Dalecampius quoque) non *persicam*, ex Theophrasto loco saepe citato, et Dioscoride lib. I, c. 187: *Est*, inquit Theophrastus, *in Aegypto alia quoque arbor Persea dicta.* Dioscorides: *Aegypti arbor Persea est, fructum fert edulem, stomacho accommodatum*, etc. Quod si apud Dioscoridem legis, *Perseam Romani pariter Graecis perseam sive persicam dicunt*; scito verba illa Dioscoridis non esse, nec in graeco ea haberi exemplari, a Marcello interprete addita, quem fefellit mendosus Plinii codex: in quem etiam errorem incidit Hermolaus in Corollario. H. — *Persicam.* Ita MSS. omnes. Περσέα dicitur a Theophr. Hist. lib. IV, cap. 2. Eadem Persea Plinio lib. XV, c. 12. H. — *Persicam*, etc. Perseae arboris (ut et loti, papyri, scillae maritimae, vel κρομμύου, etc.) etiam exhibent partes monumenta Aegyptia. Illa Isidi sacra (Plutarch. Isis et Osir. pag. 378) deae iconibus statuisque, et ipsarum mumiarum (*momies*) integumentis appingitur. Arbor ea cum primis Aegypti incolis ex Aethiopia advenerat (Diodor. Sicul. I, 34; Scholiast. Nicand. Ther. 764, pag. 51), ob cordatam foliorum formam, et gratum fructuum saporem praesertim expetita. Est autem *Cordia myxa* (*Pentand. monog.* gen. 367, Pers. *Borrogin.* Juss. nobis *sebestier*), quod probavit eruditissime Schreberus (*Usteri's Magaz.* 5, 14). Fructus μυξάρια sunt (Dioscor. loc. cit. Hesychio μυόξια), in quibus interpretes tantopere desudarunt. Sprengel, I, 32. — Huius arboris meminit et Strabo libro ultimo, comam ei perpetuam tribuens, fructum magnitudine piri, figura oblonga, putamine inclusum et corio, amygdalarum modo. Galenus quoque se in Aegypto Perseam vidisse testatur, iisdem, ut aiunt, caracteribus insignem. Ed. P.

Similem piro. Folio, flore, ramo, toto denique aspectu. Theophr. l. c. Hard.

Subnascente crastino fructu. Non placet Plinii tralatio ex Theophrasto, cuius verba sunt de arbore Persea: *Fructum autem fert copiosum et in omnem horam*; Plin. *crastino* vertit. Ego puto apud Theophrastum *horam*, non partem diei significare, sed anni: alioqui ridiculum esset credere arborem esse, quae quotidie fructum novum gignat. Pintian. — *Crastino fructu.* Ubi maturum fructum decerpseris, inquit, edendo alteri succedaneo die iam crastino laborat arbos. Κατὰ πᾶσαν ὥραν πεπαίνει inquit Theophr. omni anni tempore, vere, aestate, autumno, hieme. H.

Maturitas. Perfectius tum concoquitur, quam reliquis anni tempo-

etesiarum afflatu. Pomum longius piro, inclusum amygdalae putamine, et corio, colore herbido: sed ubi nux illi, huic prunum, differens brevitate ac mollitie: et quamvis blandiatur praedulcis suavitas, innocuum. Materies bonitate, firmitudine, nigritia quoque nihil differens a loto. Simulacra ex ea factitavere. Non eadem gratia, quanquam fideli materie, ex arbore quam balanum appellavimus, magna ex parte contorta: navalis itaque tantum est.

ribus. De etesiarum flatu dicemus l. XVIII, cap. 68. H.

Pomum longius piro, etc. Restitui vult *aequum*, aut *par*, aut huiusmodi lectionem Pintian quippe credit, Perseae arbori pomum esse oblongum, sed magnitudine piri, ut liquet ex loco qui sic sese habet: Ἐν Αἰγύπτῳ δ' ἐστὶν ἕτερον, περσέα καλούμενον· τῇ μὲν προσόψει μέγα καὶ καλὸν, παραπλήσιον δὲ μάλιστα τῇ ἀπίῳ, καὶ φύλλοις καὶ ἄνθεσι, καὶ ἀκρέμοσι, καὶ τῷ ὅλῳ σχήματι.... Καρπὸν δὲ φέρει πολὺν, καὶ κατὰ πᾶσαν ὥραν πεπαίνει· περικαταλαμβάνει γὰρ ὁ νέος ἀεὶ τὸν ἕνον· πέπτει δὲ ὑπὸ τοὺς ἐτησίας.... Ἔστι δὲ μέγεθος ἡλίκον ἄπιος· τῷ σχήματι δὲ πρόμακρος, ἀμυγδαλώδης, χρῶμα δὲ αὐτοῦ ποῶδες, κ. τ. λ. Conf. Hist. plant. IV, 2; Theophrastum hic Noster, ut saepius solet, totidem verbis expressit. Ed. P.

Amygdalae. Instar amygdalae, inquit, putamen habet, et corium coloris herbidi: sed ubi nux durior in amygdala est, hic tenerior cortex molliorque, paene pruni instar: is enim cum nucleo manditur, ut dicetur lib. XV, cap. 34. H.

Sed ubi nux. Theophr. loc. cit. Ἔχει δὲ ἐντὸς κάρυον, ὥσπερ τὸ κοκκύμηλον, πλὴν ἔλαττω καὶ μαλακώτερον. *Nucem habet intus, quemadmodum prunum: sed longe minorem mollioremque*. Hard.

Materies bonitate. Theophr. iisdem verbis Hist lib. IV, cap. 2. H.

Simulacra ex ea factitavere. Prima illa verba, *simulacra ex ea factitavere*, ad antecedentia pertinent: deinde sequitur alius sensus, et ita scribendum: *Non eadem gratia, quanquam fideli materia, est arbor quam balanon appellamus*. Pint.

Non eadem gratia. Quia non recta, sed contorta ea arbos est, quae balanos appellatur: οὐκ εὐφυὲς δὲ ἀλλὰ παρεστραμμένον. Theophrast. loc. cit. Hard.

Fideli materie. Ad vetustatem, uti de terebintho dictum est cap. 7. Hard.

Appellavimus. Libro sup. cap. 47. Hard.

Navalis. Ad navigia compingenda, εἰς τὰς ναυπηγίας, inquit Theophr. l. c. II. — *Cocos nucifera* (*Monoec. hexand.* gen. 2079, Pers. *Palm.* Juss.) A vulgari phoenice hanc palmam differre Theophrast. significat, quod fruticosa sit, fructum ferat rotundum, mole insignem et latice gratissimo plenum. Primus Anguillara pag. 70, fructum hunc verum cognovit. Sprengel, t. I, p. 103. — Idem t. II, p. 418, de *Hyphaene coriacea* (*Hyp.*

XVIII. At e diverso cuci in magno honore, palmae similis, quando et eius foliis utuntur ad textilia. Differt quod in brachia ramorum spargitur. Pomo magnitudo, quae manum impleat, color fulvus, commendabilis succo ex austero dulci. Lignum intus grande, firmaeque duritiae, ex quo velares detornant anulos. In eo nucleus dulcis, dum recens est: siccatus durescit ad infinitum, ut mandi non possit, nisi pluribus diebus maceratus. Materies crispioris elegantiae, et ob id Persis gratissima.

XIX. Nec minus spina celebratur in eadem gente

cucifera? Pers. *Dioec. octand* gen. 2245. *Palm.* Juss.): *Prima exstat (apud Pocockium)* Hyphaenes coriaceae *Gaërt. descriptio, quae palma fruticosa in Aegypto superiore habitat, fructum fert* Chamaeropi *similem, sed cuius embryo in vertice situs est. Pocockii descriptionem si cum Theophrasti* κουκιοφόρᾳ *componas, ambigendum esse videtur, an intelligatur potius* Hyphaene *quam Cocos, quum lignum et putamen etiamnum ad varia utensilia adhibeantur.* Eo. P.

XVIII. *Cuci.* Theophr. l. c. κουκιοφόρον arborem vocat, plane ut idem pomo nomen fuisse videatur. H.

Et eius foliis. Meminit auctor Peripli maris Erythraei, περιζωμάτων φύλλων κουκίνων, textilium e foliis cucinis. Hard.

Differt. A palma nimirum. Sic Theophr. l. c. H.

Lignum intus. Seu nux, quae nucleum, ut in prunis Persicisque continet. Πυρῆνα vocat Theophrastus, Gaza, nucleum. H.

Velares. Quibus aulaea, vela, cortinaeque contrahuntur, aut expanduntur. Theophrast. l. c. Ἐξ οὗ τοὺς κρίκους τορνεύουσι τοὺς στρωματεῖς τοὺς διαποικίλους. H.

In eo nucleus. Pars nucis interior, teneriorque. Vnde paroemia Plautina apud Macrob. Saturn. lib. II, cap. 14, pag. 374: *Qui e nuce nucleos esse vult, frangit nucem.* Nempe e Curcul. Act. I, sc. 1, v. 55. H.

Ob id Persis. Vt sua lectulis pedes inde tornarent. H.

XIX. *Nec minus spina.* Ἄκανθος Theophr. Hist. lib. IV, cap. 3. Haec acacia est, de qua lib. XXIV, c. 67, ut recte vidit Saracenus in Nott. ad Dioscor. lib. III, cap. 15. Vide quae dicturi sumus lib. XXIV, cap. 67. H. — Theophrast. loc. cit. Ἡ δὲ ἄκανθος καλεῖται μὲν, διὰ τὸ ἀκανθῶδες ὅλον τὸ δένδρον εἶναι, πλὴν τοῦ στελέχους· καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν βλαστῶν, καὶ ἐπὶ τῶν φύλλων ἔχει.... διττὸν δὲ τὸ γένος αὐτῆς· ἡ μὲν γάρ ἐστι λευκὴ, ἡ δὲ μέλαινα· καὶ ἡ μὲν ἀσθενής τε καὶ εὔσηπτος· ἡ δὲ μέλαινα, ἰσχυροτέρα τε καὶ ἄσηπτος· διὸ καὶ ἐν ταῖς ναυπηγίαις χρῶνται πρὸς τὰ ἐγκοίλια αὐτῇ... τὸ δὲ ἄνθος καὶ τῇ ὄψει καλὸν· ὥστε καὶ στεφάνους ποιεῖν ἐξ αὐτοῦ, κ. τ. λ. Candidam spinam ad *Acaciam Se-*

dumtaxat nigra, quoniam incorrupta etiam in aquis durat; ob id utilissima navium costis. Candida facile putrescit. Aculeus spinarum et in foliis. Semen in siliquis, quo coria perficiuntur gallae vice. Flos et coronis iucundus, et medicamentis utilis. Manat et gummi ex ea. Sed praecipua utilitas, quod caesa anno tertio resurgit. Circa Thebas haec, ubi et quercus, et Persica, et oliva, ccc a Nilo stadiis, silvestrique tractu, et suis fontibus riguo. (x) Ibi et prunus Aegyptia, non dissimilis spinae proximae dictae, pomo mespili, maturescens bruma, nec folia dimittens. Lignum in pomo grande, sed corpus ipsum natura copiaque, messium instar incolis. Purgatum enim tundunt, servantque eius offas. Silvestris et circa

negal (*Mimosam* Pers. *Monad. polyand.* gen. 1655. *Leguminos.* Juss.) retulit Sprengelius; nigram autem eamdem esse censet eum *Acacia* seu *Mimosa Arabica.* Conf. t. 1, p. 107. De modo colligendi gummim, seu Aegyptiam, seu Arabicam, qui cunctis satis notus; nec non de usu et virtutibus eius apud Recentiores, adi, si libet, Geoffroy, tom. II, pag. 572, caeterosque Mater. medicae doctores. Ed. P.

Navium costis. Herod. lib. II, Euterpe, n. 96, pag. 124, ubi et huius spinae faciem ait esse loto Cyreneo similem, ex ea gummi manare, etc. Hard.

Manat et gummi Quod acanthinon Marcellus Empiricus vocat, cap. 14 et 20; in officinis *gomme arabique.* Hard.

Circa Thebas haec, ubi et quercus, et Persica, et oliva. Scribendum, ut admonui, *Persea,* non *Persica.* Theophrastus, lib. IV, cap. 3: *Et silva ingens circa agrum Thebanum est, ubi et robur, et persea et olea.* Theodorus, quod graece Theophrastus dixit *Thebaicon nomon; agrum Thebanum* vertit: ego *praefecturam* non *agrum* transtulissem, cum Plinio, V, 9. Pint.

Ibi et prunus Aegyptia. Circa Thebas. Haec porro prunus Aegyptia inter ignotas referenda arbores. A Theophr. pariter describitur, Hist. lib. IV, c. 3. Hard. — Quibusdam myrobalanus emblica officinarum, ut chrysobalanus Galeni flava. Dal. — Hanc prunum ad *Cordiam sebestenam* (*Pentand. monog.* gen. 367, Pers. *Borragin.* Juss.) reducere Sprengelius non dubitat, Hist. rei Herb. tom. 1, pag. 82. Ed. P.

Lignum. Quod alii nucem, alii nucleum vocant. Hard.

Corpus ipsum. Pomi caro, quae nucem ambit. Hard.

Offas. Παλάθας, massas: nam tusum illi fructum in globos massasque fingunt. Theophr. Massulas offasque

Memphim regio tam vastis arboribus, ut terni non quirent circumflecti: unius peculiari miraculo, nec pomum propter, usumve aliquem, sed eventum. Facies enim spinae folia habet, ceu pennas, quae tactis ab homine ramis cadunt protinus, ac postea renascuntur.

promiscue Columella nuncupat, lib. XII, cap. 38. Hard.

Silvestris et circa Memphim regio. Sic e manuscript. emend. Harduinus libri ante illum ed. *Silv. fuit.* Rursum haec Noster a Theophr. lib. IV, cap. 3. Ed. P.

Vt terni, etc. Vt complecti caudicem homines vix terni queant. Theophr. Prius *complecti* minus sincere legebatur. In MSS. Reg. Colb. etc *circumflecti*. Hard. — Nec mirum. Quippe, Adansonio teste, summae amplitudinis arbores (*baobab* vulgo dictae) in Aegypto et *Sénégal* diametro fere 25 pedali reperiuntur; ita ut quindecim staturae mediocris homines truncum vix complecti possint. (*Adansonia digitata*, *monadelph. polyand.* gen. 1625, *Malvac.* Juss.) Ed. P.

Vnius. Vnius vero ex iis arboribus peculiare miraculum est. Hard.

Sed eventum. Τὸ συμβαῖνον simpliciter Theophrastus non dixit, sed τὸ συμβαῖνον πάθος. Rectius forsan dixisset, propter affectum frutici peculiarem, et qui ipsi a natura contingit. Hard.

Folia habet ceu pennas. Φύλλα ὅμοια πτερίσι, similia filicum, Plin. legit πτεροῖς. Garcias, lib. II, cap. 17, luteum florem esse scribit, folium vero polypodii, qua in re cum Theophr. convenit. Dalec. — *Ceu pennas.* Sic Theophr. καὶ τὸ φύλλον παρόμοιον ταῖς πτέρυξιν. Gaza vero ὅμοιον πτερίσι, *simile filicibus.* Sed nihil interest, sive πτερίσι legas sive πτέρυξι. Est enim πτερὶς filix sic appellata, teste Diosc. lib. IV, cap. 186, quod ἐντετμημένα καὶ ἀνεπτυγμένα φύλλα ἔχει ὡς πτέρυξ, folia incisa expansaque habet instar pennae avium. H.

Quae tactis ab homine ramis cadunt protinus, ac postea renascuntur. Pariter Theophrast. loc. supra cit. Ὕλημα δὲ ἴδιόν τι φύεται περὶ Μέμφιν ... ἡ μὲν γὰρ πρόσοψις ἀκανθώδης αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον παρόμοιον ταῖς πτέρυξιν (alii πτερίσιν). ὅταν δέ τις ἅψηται τῶν κλωνίων, ὥσπερ ἀφαναινόμενα τὰ φύλλα συμπίπτειν φασίν· εἶτα μετά τινα χρόνον ἀναβιώσκεσθαι πάλιν καὶ θάλλειν. Haec est arbor *Mimosa polyacantha* (*Monadelph. polyand.* gen. 1655, Pers. *Leguminos.* Juss.) Totus aspectus spinis horridus; folia filicina, quae si quis teligerit, collabi, et post aliquod tempus iterum erigi. Nulla, quod sciam, mimosa Africae incola est, quae *sensitiva* sit, praeter hanc speciem, quam Brucius *ergett el krone* (Reise, V, t. 7) delineavit. Spreugel, Hist. t. I, pag. 107. — Poinsinet de Sivry ad h. l. *Ses feuilles tombent aussitôt qu'on touche tant soit peu les branches, et reviennent ensuite.* Fidelius fortasse, quam opus fuit, Plinium in hoc secutus est, Theophrasti verbum συμπίπτειν, id est, *collabi*, aut *connivere*, male pro *cadere* accipientem. Ed. P.

XX. (XI) Gummi optimum esse ex Aegyptia spina convenit, vermiculatum, colore glauco, purum, sine cortice, dentibus adhaerens. Pretium eius in libras, X. III. Deterius ex amygdalis amaris, et ceraso, pessimum ex prunis. Fluit et ex vitibus, infantium hulceribus aptissimum; et aliquando ex olea, dentium dolori: ulmo etiam in Coryco monte Ciliciae, ac iunipero, ad nihil utile: ex ulmi vero gummi et culices ibi nascuntur. Fit et ex sarcocolla (ita vocatur arbor) commis utilissima pictoribus ac medicis, similis pol-

XX. *Gummi optimum esse ex*, etc. Vulgo Arabicum. Acanthinum Celsus vocat lib. V, cap. 1, quoniam stillat ἐκ τῆς Αἰγυπτίας ἀκάνθης, Ἀραβικῆς. Sic vocat et Marcellus Empiricus, cap. XIV. Dal.

Ex Aegyptia. De qua diximus sup. cap. Acacia est, ut ex Diosc. liquet, apud quem haec totidem verbis exstant, lib. I, cap. 133. H.

Colore glauco. Vitro simile, pellucidum. Dioscor. Vide supra cap. 9 huius libri. Dalec. — Gummi nostris temporibus ex Aegypto, Arabia et Africanis oris in Europam advehitur. Gummi nostras ab Arabico discrepare non videtur. Ex cerasis, prunis, pomis, persicis, aliisque eiusmodi arboribus stillat; iisdem virtutibus cum Arabico donatur; sed ad usum medicum peregrinum anteponi solet, quandoquidem eius vires usu diuturniori cognitae sunt et comprobatae. Geoffroy, Mat. med. tom. II, pag. 572, seqq. Ed. P.

In libras, X. III. Denarii tres, id est, monetae nostrae, 2 franc. 40 c. Ed. P.

Ex amygdalis. Diosc. I, 176.

Et ceraso. De gummi ex ceraso Gal. de Fac. simpl. med. lib. VII, pag. 189, et Dioscor. lib. I, p. 157. Ex prunis, idem Diosc. cap. 174. Ex vitibus, idem lib. V, cap. 1. Ex olea, idem lib. I, cap. 141: quod ad dentium quoque dolorem commendat. — *Vlmo*. Theophrasti sententia est, Hist. plant. lib. III, cap. 14, ἐν ταῖς κωρύκοις τῆς πτελέας, in ulmi folliculis gummi et culices gigni, θηρία ἄττα κωνωποειδῆ. Est ibi κώρυκος folliculus, et ut Hesychius ait θυλάκιον, φύση. Quare eadem cum Theophilo scribens Dioscorid. I, 111, φύσας vocat: ubi de ulmo, Τὸ δὲ ἐν ταῖς φύσαις κατὰ τὴν πρώτην ἐκβλάστησιν εὑρισκόμενον ὑγρόν, etc. Sed de peculiari forte ulmi genere quod in Coryci monte nascatur, haec Plinius ab incerto nobisque incognito auctore accepit. — Vt hoc loco Corycum montem in κώρυκον folliculum; sic lib. XII, cap. 3, *Hispaniam* vidimus mutatam in adiectivum σπανίαν. Hard.

Ita vocatur arbor. Diosc. lib. III, cap. 99: Η δὲ σαρκοκόλλα ἐστὶ δάκρυον δένδρου γεννωμένου ἐν Περσίδι, ἐοικὸς λιβανωτῷ, etc. *Sarcocolla lacryma est arboris in Perside nascentis, similis thuri*, etc. De hac iterum dicetur lib. XXIV, cap. 88. Hard. —

lini thuris : et ideo candida, quam rufa, melior. Pretium eius, quod supra.

XXI. Nondum palustria attigimus, nec frutices amnium. Prius tamen quam digrediamur ab Aegypto, et papyri natura dicetur, quum chartae usu maxime humanitas vitae constet et memoria. Et hanc Alexandri Magni victoria repertam, auctor est M. Varro, condita in Aegypto Alexandria. Antea non fuisse chartarum usum : in palmarum foliis primo scriptitatum:

Arboris speciem, quae *sarcocollam* largitur, ad *Peneam mucronatam* retulit Linnaeus, Mat. med. pag. 55, cur. Schreb. (*Tetrand. monog.* gen. 277, Pers. *Incertae sedis* apud Juss.) Cf. etiam Geoffroy, Mater. med. II, 646. Ed. P.

Commis utilissima .... similis pollini .... candida, quam rufa, melior. Ita constantissime MSS. omnes : non ut vulgo editi, *gummi utilissimum ... simile ... candidum, quam rufum, melius. Commis* pro *gummi* Veteres dixere : quod et alibi saepius observaturi sumus. Hard.

XXI. *Hum.* Non ἡ παιδεία, disciplina et eruditio, ut Scaligero in Guilland. visum est, sed cultus humanae vitae, quo scilicet homines brutis antecelliunt, qui sermonis communione cum absente per litteras praecipue continetur. Hard.

Et hanc Alexandri Magni victoria repertam. Guillandinus huius loci diligentissimus, et ingeniosissimus enarrator ex Anacreonte, Alceo, Aeschylo, comicis veteribus, Platone, Aristotele, probat papyrum, sive biblum cognitam quidem fuisse, antequam nasceretur Alexander, verum in usu frequenti et publico fuisse, Alexandri saeculo. Dal.

Antea non fuisse. Lucan. lib. III v. 222 : *Nondum flumineas Memphis contexere biblos Noverat*, etc. Verum dissentit a Varrone Cassius Hemina, ut dicemus cap. 27. Hard.

In palmarum foliis, etc. *In malvarum foliis*, non *palmarum*, legendum putat Guiland. quoniam olim in malvarum foliis scribebatur. Cinna apud Isidorum : *Haec tibi Arataeis multum invigilata lucernis Carmina, queis ignes novimus aerios, Laevis in aridulo malvae descripta libello, Prusiaca vexi munera navicula.* Dal. — *In palmarum foliis.* Cultri dorso primum levigatis. Ita libri omnes, etiam MSS. et Isidor. Origg. lib. VI, cap. 12 : *At vero*, inquit, *historiae maiore modulo scribebantur, et non solum in charta vel membranis, sed etiam et in omentis elephantinis, textilibusque malvarum foliis atque palmarum.* Suidas quoque : Αὐδοὶ καὶ Ἴωνες τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Φοίνικος τοῦ Ἀγήνορος εὑρόντος ἔλαβον. Τούτοις δὲ ἀντιλέγουσι Κρῆτες, ὡς εὑρέθησαν ἀπὸ τοῦ γράφειν ἐν φοινίκων πετάλοις. De malvis res perinde nota: Cinna misit amico Aratea, *Laevis in aridulo malvae descripta libello.* Sed *in palmarum foliis* scripsisse se Plinius ipse admonet cap. 28, extremo. Hard.

deinde quarumdam arborum libris. Postea publica monumenta plumbeis voluminibus, mox et privata linteis confici coepta, aut ceris. Pugillarium enim

Arborum libris. Interiori cortice, ut fagi, fraxini, tiliae aliarumve arborum. Venant. Fortun. Carmen ad Flavum: *Scribere quo possis, discingat fascia fagum, Cortice dicta legi fit mihi dulce tui.* Et mox: *Barbara fraxineis pingatur runa tabellis, Quodque papyrus agit, virgula plana valet. Pagina vel redeat perscripta dolatile charta*, etc. De tilia Suidas, verbo Φιλύρα. Xiphilinus in Domitiano, aliique. Isidorus, lib. VI, cap. 43: *Liber est interior tunica corticis, quae ligno cohaeret, in qua antiqui scribebant... ante usum chartae de libris arborum volumina fiebant.* H.

Plumbeis. Laminis nimirum malleo tenuatis et extensis. Nam volumina quum audis, cave plumbeos putes convolvi oportuisse libros: nihilo sane magis quam hosce chartaceos, quos exaramus. Hesiodi liber Ἔργα καὶ Ἡμέραι, plumbeis in laminis scriptus asservabatur a Boeotis, teste Pausania. Plumbeam chartam pectore sustinuisse Nero dicitur apud Sueton. cap. xx, vocis conservandae gratia. Laminam plumbeam appellat Plinius, l. XXXIV, c. 50. Et Joseph. A. Jud. l. I, Χάρτας μολυβδίνους dixit. H.

Mox et privata linteis, etc. Linteos libros memorat Livius, lib. IV primae Decad. et Vopiscus in Aureliano, Ceras, cera oblitas tabulas vocat, in quibus primum ferreo stylo scribebatur, deinde ossea cuspide, quum vetitum fuisset, ne quis a ferro graphium haberet. Plaut. in Bacchid. ACT. Nunc tu abi intro Pistoclere ad Bacchidem atque effer cito. PIST. Quid? CHR. Stylum, ceram, tabellas et linum. » Atta in Satyra: « Vertamus vomerem in ceram, mucroneque aremus osseo. » Hinc scribarum vulgatum dictum, *Ceram ferro ne caedito*. Praeter arborum cortices, ac folia plantarum, ligna cerata, lintea, plumbum, chartas, membranas, etiam in ligno, ut Solonis leges, ebore, ut romanorum principum edicta, libris elephantinis, quorum Ulpianus, Pandect. lib. XXXII, c. 50, meminit, et Vopiscus in Tacito: lapide, ut sepultorum elogia, sacras Aegyptiorum litteras, et alia id genus monumenta: aere, ut 12 tabularum leges, foedera, senatus decreta, animalium intestinis ac gemmis quondam scriptum fuisse, multis argumentis ostendit Guillandinus. Alexand. ab Alex. II, c. 30. DALEC. — *Linteis.* Linteorum librorum frequens apud Livium mentio, ut lib. IV, p. 73, quos in aede Monetae repositos, Licinius Macer annalium scriptor saepe citabat auctores. Vopiscus quoque in Aureliano, p. 211: « Inveni nuper, inquit, in Ulpia Bibliotheca inter linteos libros Epistolam Divi Aureliani, etc. ». At non haec charta nostra vulgaris fuit, quae fit ex linteis contritis et macaratis: quod multo posteriore aevo repertum. Lintei dicebantur libri, quod in telam linteam descripti, quemadmodum hac aetate pingere in iisdem pictores solent. Carbasinos vocat Mart. Capella in prooem. Gramm. Ante tertium decimum saeculum a Christo nato, chartae nostrae receptum usum docet Joinvillei epistola ad Sanctum

usum fuisse etiam ante Troiana tempora invenimus apud Homerum. Illo vero prodente, ne terra quidem ipsa, quae nunc Aegyptus, intelligitur (quum in

Ludovicum Franciae regem, quae in eiusmodi charta manu exarata, visa a nobis et perlecta est. An priore aevo cognita ea fuerit, incompertum. HARD.

Aut ceris. Isidorus, lib. VI, c. 9: »Cerae litterarum materies, parvulorum nutrices. Ipsae dant ingenium pueris, primordia sensus: quarum studium primi Graeci tradidisse produntur. Graeci enim et Tusci primum ferro in ceris scripserunt... Postea institutum est, ut in cera ossibus scriberetur, etc.«. Tamen MSS. vel *cedis*, vel *scedis* habent, forte pro *schedis*, quae nihil aliud quam pagellae ligneae, et *dedolati ligno codicilli*, ut loquitur Hieronymus in epist. ad Nicaeam. Quae sincerior lectio videtur, quum sequatur, *Pugillarium enim*, etc. H.

Pugillarium. Codicillorum, ceratarum tabellarum. Codicillos vocat infra, lib. XXXIII, cap. 4. Homeri locus est Iliad. Z: πόρεν δ' ὅγε σήματα λυγρὰ Γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλά. Pugillares olim dicti fuerunt duplices, triplices, quincuplices, a numero foliorum: citrei, buxei, eburnei, membranei a materia: lutei, virides, crocei, purpurei, a colore. GUILLAND. — *Pugillarium.* Codicillos Plinius ipse appellat, lib XXXIII, c. 4: »Quum Homerus codicillos missitatos epistolarum gratia indicet.«. Eo nomine nunc tabellae cereae vulgo intelliguntur: a Plinio ligneae pagellae simul complicatae. Nam Homeri locum hunc respicit Iliad. Z, v. 69, Guillandino supra citatum. H.

Ne terra quidem, etc. Herodotus, lib. II, Aegyptum esse γῆν ἐπίκτητον, καὶ δῶρον ποταμοῦ scribit: Heliodorus, lib. IX Aethiopicorum idem tradit: idem Arist. lib. I, 44, Meteorolog. idem Strabo, Diodorus, Eratosthenes. Seneca, Natur. Quaest. lib. VI, c. 20, Nilum turbidum defluentem, et limum secum trahentem multum, quem prioribus terris apponat, annuis incrementis semper Aegyptum proferre auctor est. Tot testibus et insignis auctoritatis viris confisus Plinius idem asserit. At constat omni memoria, in inferiori Aegypto celebres urbes fuisse Canopum; unde ostium Canopicum dictum, quo post excidium Troiae, cum Helena Menelaus appulit, vulgo *Bicheri*; Tanin, vulgo *Damiatam*, unde Taniticum: et in vertice Deltae, *Sain*, hodie, ut volunt, *Sait*, quae chartae Saiticae nomen dedit: tum etiam Heliopolin, quae *Bethsemes* appellatur, et *No* populosam, quae in Alexandriam postea versa est: Latopolin, in cuius ruinis Cambyses Babylonem aedificavit, *Cairam*: Memphim, Pyramidum miraculis claram, ut inde credendum hodie sit, Aegypti eam partem non adaggeratam fuisse limo fluvii, sed incolis multis semper habitatam, oppidisque frequentissimis cultam. Pro Sebennitica praefectura Guillandinus *Saiticam* reponit, quoniam, licet Sebenniticus tractus, in quo etiam hodie visitur ampla civitas *Sibnit*, ab historicis celebratus fuerit, nulla tamen charta Sebennitica nuncupetur, quum de Saitica multa legantur apud auctores. Homeri versus de Pharo sunt: Νῆσος

Sebennytico saltem eius nomo nonnisi charta nascatur): postea adaggerata Nilo. Siquidem a Pharo insula, quae nunc Alexandriae ponte iungitur, noctis dieique velifico navigii cursu terram fuisse prodidit. Mox aemulatione circa bibliothecas regum Ptolemaei et Eumenis, supprimente chartas Ptolemaeo, idem

ἔπειτά τις ἐστὶ πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ Αἰγύπτου προπάροιθε, Φάρον δέ ἑ κικλήσκουσι, Τόσσον ἄνευθ' ὅσσον τε πανημερίη γλαφυρὴ νηῦς Ηνυσεν. ᾗ λιγὺς οὖρος ἐπιπνείῃσιν ὄπισθεν. Continenti adiuncta est oblongo et angusto aggere, quem pontem, *γέφυραν*, vocant, indostria Cleopatrae reginae, quae legatos et publicanos Rhodiorum vectigal, cui obnoxia diu fuerat, superbe petentes, in suburbana quum duxisset solennis festi specie, septem dierum spatio, molibus in altum iactis, totidem stadia occupavit, et ita continenti admovit. Aliquanto vero post vehiculo in eam profecta, Rhodios ludificata est portorium non ab insula, ut putabant, sed a terra exigentes. Guilland. ex observatione Brodaei, III, cap. 5 Miscellaneorum. Dal. — *Ne terra quidem.* Ne ipsa quidem Aegyptus, sive pars ea quae Delta dicitur, ante Troiana tempora fuisse intelligitur, si Homero credimus: sed postea adaggerata Nilo. Multo igitur minus cognita tum papyrus, praeter quam in Sebennytico saltem Aegypti nomo nihil fere nascitur. H.

In Sebennytico, etc. Varro loco, quem Plinius citat, scripserat in Sebennytico tantum nomo papyrum, unde chartae fiunt, nasci: quum autem nascatur in multis aliis locis Aegypti, probabile est Aegyptum totam terram tum non fuisse. Dal.

Nonnisi charta Ita MSS. Reg. Colb, etc. Chartam papyrum vocat μετωνυμικῶς, quoniam ex papyro fit. H.

A Pharo. Vide quae diximus lib. II, c. 87. H.

Noctis dieique velifico, etc. Quantum navis plenis lata velis diurno cursu metiri poterat. Seneca; Plutarchus in Iside et Osiride. Dal.

Aemulatione circa bibliothecas, etc. Aelianus, Hieronymusque ad Chromatium, inter Ptolemaeum et Attalum contentionem eam habitam fuisse tradunt, qua in re nihil dissensionis est, quum, ut suos omnes reges Ptolemaeos Aegyptus vocavit, ita et suos Attalos Pergameni cunctos nuncupaverint. De membranarum initiis statuendum fere idem quod de chartia, Eumenem frequentiorem quidem illarum usum vulgasse, quum maximum earum numerum ad bibliothecae suoe volumina compararet, quamvis iam annis multis illarum usus fuisset ante Eumenem: quum Herodotus in Terpsicore scribat ab Ionibus byblon sive chartam appellari διφθέραν, nempe membranas: chartaeque penuria, in membranis caprinis et ovillis eos ac plerosque alios barbaros scribere solitos. Scribit praeterea Iosephus lib. XII Ant. a Iudaeorum summo pontefice missos ad Ptolemaeum senes, libros sacrae legis exspectantem, membranas suis involucris extractas ostendisse, aureis litteris perscriptas, tenuitatis admirandae, ac sic compositas, ut visu discerni

Varro membranas Pergami tradidit repertas. Postea promiscue patuit usus rei, qua constat immortalitas hominum.

XXII. Papyrum ergo nascitur in palustribus Aegy-

commissurae non possent. Facit et ad id proverbium notissimum, a Diphthera vetustiora, » de quo vide Suidam et Erasmum. Aristotelem primum omnium undique colligere libros coepisse, et Aegypti reges σύνταξιν bibliotheces docuisse Strabo affirmat: quod sic intelligendum puto, non quidem vivum et coram locutum id monstrasse, verum exemplo suae bibliothecae, quam instructissimam, copiosissimam, et ordine convenientissimo digestam fuisse credi par est, eos principes incitasse, ut praeclaram illam et incomparabilem suam instituerent. Pisistrati bibliothecam ante Philosophi tempora, urbe potitum Xerxem Gellius tradit in Persidem transtulisse, eamque multis post annis Seleucum Nicanora reportandam Athenas curavisse. Iulianus Imperator ad Ecdicium Aegypti praefectum scripsit, alios quidem feris, avibus, equis delectari, « sibi vero ἐκ παιδαρίου δεινὸν πόθον ἐντετηκέναι τῆς τῶν βιβλίων κτήσεως: a puero maximam cupiditatem comparandi libros inolavisse. Capitolinus Serenum Sammonicum, eruditissimum virum, Gordiano iuniori discipulo bibliothecam suam donasse refert, in qua sexaginta duo volumina selectorum et optimorum librorum numerabantur. Dal. — *Bibliothecas*. De his agemus lib. XXXV, c. 2. H.

Membranas. E pellibus animantium. Hieron. ep. ad Chromat. Iovin. et Euseb. ubi de litterarum raritate expostulans: « Chartam, inquit, defuisse non puto, Aegypto ministrante commercia: et si alicubi Ptolemaeus maria clausisset, tamen rex Attalus membranas a Pergamo miserat, ut penuria chartae pellibus pensaretur. Vnde et pergamenarum nomen ad hunc usque diem, tradente sibi invicem posteritate, servatum est. » Et nunc Pergamenas Galli, *parchemins*: vitulinas pelles exquisitius temperatas, *vélins* appellant. H.

Vsus rei. Nempe papyri. H.

XXII. *Papyrum ergo nascitur*, etc. Papyrus duplex est: altera biblos Aegyptia, Aegypto peculiaris et Indiae si Straboni fides: in Syria quoque nascens Theophrasto: Plinio, etiam Babylone, cuius flore dii coronantur, philuria charta conficitur, scapo vescuntur, radicibus ignem alunt. Altera Sari Theophrasti, Biblos secunda Eustathii, extra Aegyptum auctore Strabone, in Italiae palustribus cum Typha et Anthela crescit, item in Sicilia, Apulia, Calabria frequens, ubi voce e Papyro sumpta, vulgus etiamnum *Papero* appellat. Radicem habet praeduram, flexuosam, e qua Saria, id est, molles tenellique cauliculi germinant, ad duorum cubitorum altitudinem surgentes, crassitudine pollicis, trianguli, chartis inutiles, coma papyro simili. Hic locus Aristotelem parum certa et vera de plantis iudicasse probat, qui Problemat. lib. VI, 8, asseveret nulli plantae caules triangulos, aut quadrangulos produci: quum et papyri scapus tribus angulis distinguatur, et aliarum multarum (ut in *Labiatis* ex. gr. videre est. Ed. P.),

pti, aut quiescentibus Nili aquis, ubi evagatae stagnant, duo cubita non excedente altitudine gurgitum, brachiali radicis obliquae crassitudine, triangulis lateribus, decem non amplius cubitorum longitudine in gracilitatem fastigatum, thyrsi modo cacumen includens semine nullo, aut usu eius alio, quam floris

quatuor: quod ex historia Dioscorid. manifestissimum est. GUILLAND. — *Papyrum*. Frutex ille, ex quo papyrus sive charta fit. Exstat haec papyri descriptio et apud Theophr. Histor. plant. lib. IV, c. 9. Iconem exhibet Dal. Hist. lib. XVIII, pag. 1883. H. — *Cyperus Papyrus* (*Triand. monog.* gen. 122, Pers. *Cyperoid*, Juss.) in limo Nili et Euphratis proveniens, saepius laudatur in Sacris Scripturis (גמא). Bildadus apud Iobem, VIII, 11, quaerit possitne papyrus crescere absque limo? Et obscuro illo loco Esai. XVIII, 2, navigia e papyro fabricata citantur, quorum Antiqui omnes, maxime Theophrast. IV, 9, meminerunt. Papyrus etiam funes largiebatur, qui τῶν βυβλίνων nomine, ad occludendas portas adhibebantur. Vide Homer. Odyss. XXI, 391. SPRENGEL, tom. I, pag. 7 et 20.

Duo cubita. Ubi aquae non excedunt cubitum duum altitudinem. Theophr. HARD.

Brachiali. Radix et obliqua, et crassitudine brachii est, qua nempe parte brachium manui committitur, ut auctor est Theophrast. Πάχος μὲν οὖν τῆς ῥίζης καρπὸς ἀνδρὸς εὐρώστου. Καρπὸν Galli vocant *le poignet*, manus internodium. Theophrast non unam ait esse radicem in papyro obliquam: sed plures e maiore radice prodeuntes, easque tenues et exiles: Φύεται δὲ ὑπὲρ τῆς γῆς αὕτη, πλαγίας ῥίζας εἰς τὸν πηλὸν καθιεῖσα λεπτὰς καὶ πυκνάς. Quam lectionem Scaliger frustra sollicitat, et Salm. in Solin. p. 536. HARD.

Triangulis. Triangulari, inquit, caule constat: quod et experientia monstravit, non in papyro solum, sed et in maxima parte herbarum. Triangulo scapo duos e papyro scipiones habuisse se scribit Goropius Becanus, Hierogl. lib. X, pag. 162. Itaque de caule accipienda haec Theophrast. verba: Ἄνω δὲ τοὺς παπύρους καλουμένους τριγώνους, μέγεθος ὡς τετραπήχεις. HARD.

Decem non amplius. Theophrast. decem et amplius cubitorum longitudinem radicibus attribuit: cauli seu scapo, tantum quaternum. H.

Fastigatum, id est, acuminatum. Sic e MSS. Hard. emendavit, praeeunte Pintiano. *Fastigiatum* Gron. et alii. ED. P.

Thyrsi modo cacumen includens. Quod Theophr. dixit, κόμην (Strabo χαίτην) ἔχοντας ἀχρείαν, ἀσθενῆ, Plinius his verbis reddidit, quum aptius esset, *comam*, sive *iubam inutilem habens*, *atque invalidam*. Non partum sane discrepat thyrsus a coma. Haec enim exporrecta, diffusa ac explicata est, in milio et arundine, Plinio: thyrsus vero in spicatam congeriem stipatus, ut in alismatis, et acanthi caule, a similitudine thyrsi Bacchici vocatus, quem Macrobius telum fuisse ait circumplicata hedera obligatum, quae fronde mucronem

ad deos coronandos. Radicibus incolae pro ligno utuntur: nec ignis tantum gratia, sed ad alia quoque utensilia vasorum. Ex ipso quidem papyro navigia

tegebat. Dal. — *Thyrsi modo.* Fert sane papyrus χαίτην, caesariem, ex capillamentis plurimis constantem, thyrsi modo: nam thyrsus, sive hasta ea aculeata est, quam in Orgiis quatiebant, desinebatque in comam: unde κωνοφόροι Bacchae, eaedemque θυρσοφόροι thyrsigerae appellantur. Cassiod. Epist. XI, 38: *paludum pulchram caesariem* vocat, *virgultis molliorem, herbis duriorem*, etc. H.

Semine nullo. Theophrast. Καρπὸν δὲ ὅλως οὐδένα. H. — Imo quot squamulae, tot flores, tot semina. Vide notam seq. Ed. P.

Quam floris ad deos coronandos. Plutarchus in Agesilao scribit eum papyro coronaria delectatum fuisse ob coronarum simplicitatem, eamque discedentem a rege petiisse et accepisse. Athenaeus vero lib. XV, ridet eos qui putarunt e papyro et rosis coronas fieri: idque non minus absurdum esse tradit, quam si ea allio et rosa corona necteratur, utpote papyro grave quiddam et coenosum olente. Dalec. — *Quam floris.* Pro floribus, inquit, papyro dii coronantur. Laudat coronam e papyro Agesilaus apud Plutarch. pag. 617. Ridet Athenaeus, ceu mala olantem l. XV, pag. 676. Cave autem hic florem e papyro fingas, neque enim ullum papyrus ex se florem fundit. — *Quam flor.* etc. Ita Reg. 2. At Reg. 1, Colb. 3, aliique, *quam foris* habent; ut sit fortasse sententia, non Aegyptiis hunc morem fuisse, sed foris, hoc est, externis gentibus, ut papyro Deos coronarent. Florem quidem certe, ut diximus, nullum papyrus habet. H. — Cave Harduino credas, qui nescio qua auctoritate deceptus et certe aliud agens, papyro nullum esse florem commentus est, antiquam et explosam lectionem *foris* conatus reducere, contra omnium, tum veterum, tum neotericorum botanicorum fidem. Constat in papyro, ut in caetaris congeneribus, flores squameos esse et bifariam spicatos, spicularum ternarum capitulis numerosis in umbellam longiorem dispositis. Hallucinatur item Poinsinet de Sivry, Harduini nimium fidelis assectator. (Ex Gerardi not. manuscriptis.) Ed. P.

Ex ipso quidem papyro, etc. Herodotus lib. II tradit Aegyptios naves fabricare a sua spina, compages introrsum e biblo facere ex amputato papyri vertice, ex eodem et vela, et calceos: inferiora vero longitudine cubiti, et comesse et vendere. Lucanus IV, 136: *Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.* Aegyptiis sacerdotibus calceos tantum papyraceos gestare licebat, quorum Aristides lib. I Sacrorum sermonum meminit, scribens in ulceris curatione Aesculapium sibi dedisse calceos Aegyptios, quibus utuntur sacerdotes. Usi sunt et Veteres arundinum coma ad navium structuram, quo modo et papyro, commissuris interiicientes ad textus ferruminandos, ut quae glutino sit tenacior, et explendis rimis pice fidelior lib. XVI, c. 36. Dalec. — *Ex ipso quidem.* Ex caule seu ligno, quod papyrum supra vocavit. Hard.

texunt: et e libro vela, tegetesque, nec non et vestem, etiam stragulam, ac funes. Mandunt quoque crudum, decoctumque, succum tantum devorantes. Nascitur et in Syria, circa quem odoratus ille calamus, lacum. Neque aliis usus est, quam inde, funibus rex Antigonus in navalibus rebus, nondum sparto communicato. Nuper et in Euphrate nascens circa Babylonem papyrum intellectum est eumdem usum habere chartae. Et tamen adhuc malunt Parthi vestibus litteras intexere.

E libro vela. Apud Theophr. est: *etiam e biblo vela*, etc. nimirum ex eadem papyro, sive caulis eius taeniis et philuris, non autem libro sive extimo cortice, ne funibus quidem, nisi in humore, utili. Plinius negligenter haec vertit. Omisit et idem quod apud Theophrastum mortalibus imprimis necessarium usum huius plantae declarat, e biblo texi biblia, nempe chartas, etiam externis notissimas: quum Graeci longe plura chartis memoriae tradiderint, quam ipsimet Aegyptii, apud quos papyrus gignitur, memorabilium rerum monumenta saxeis obeliscis et pyramidibus insculpere soliti. GUIL. — *E libro.* Theophr. loc. cit. ἐκ τῆς βίβλου. Sic et storeas monachorum ex papyro, mattasque confectas legimus in Regula Solitar. c. 47, alibique passim. HARD.

Mandunt quoque crudum, etc. Dioscorides et eius auctoritate deceptus Pierius in Hieroglyphicis falso putaverunt radicem ἔχειν τρόφιμόν τι, alimenti nonnihil praebere, ideoque Aegyptios διαμασσωμένους ἀποχυλίζειν, mandere, exsugereque succum, τὸ διαμάσσημα ἀποπτύοντας. Nam et praeter Theophrasti perspicuam hac de re narrationem, Herodotus apertissime refert in Euterpe II, 92, Aegyptios papyri e palustribus collectae annua messe, partem superiorem praecisam in alios usus quam alimentorum vertere, inferiorem autem cubiti longitudine, et vendere, et comesse, eximia quadam suavitate, quum in luculento furno torretur. Ante fruges repertas priscis Aegyptiis usitatissimum et frequentissimum eum cibum fuisse ex Oro cognoscimus. Scribit enim Aegyptios antiquissimam, et omni memoria priorem originem suam significantes, papyri fasciculum pinxisse, quia eo primum vescerentur. DAL.

Succum tantum. Id deinde quod manducatum est, ut in malis Punicis (*grenades*) facimus, exspuentes. Theophrast. l. c. HARD.

Nascitur. Totidem verbis haec Theophr. l. c. De calamo diximus l. sup. cap. 48. HARD.

Neque aliis. Theophrast. De sparto dicemus lib. XIX, cap. 7. HARD.

Vestibus litteras. Sic Petrarcha, teste Thomasino, in Petrarcha redivivo c. 23, quum deambularet solus, ne quae subito eruperant cogitationes evanescerent, pellita quadam in veste qua erat indutus, scriptitare solebat subito quae venerant in mentem. Sic

XXIII. Praeparantur ex eo chartae, diviso acu in praetenues, sed quam latissimas, philuras (XII.) Principatus medio, atque inde scissurae ordine. Hieratica appellabatur antiquitus, religiosis tantum vo-

Cosmes Eunuchus Abbas apud Sophron. vel Io. Moschum c. 40, non absone praecipiebat: *Quum inveneris aliquid ex opusculis S. Athanasii, nec habueris chartas ad scribendum, in vestimentis tuis scribe illud*. Vide quae de vestibus olim scriptis collegit Phil. Ruben. Elect. lib. II, cap. 1. HARD.

XXIII. *Ex eo*. Ex caule. Sic acu solemus ceparum tunicas ab aliis alias divellere. HARD.

Philuras. Sic tenues eae papyri tunicae, ex quibus charta fit, appellantur. Graecis φίλυρα tilia est, cuius a libro interiore olim chartae parabantur. HARD.

Principatus medio. Scilicet papyro, tunicisque seu philuris inde avulsis: hae inter caeteras habuare principatum, ob tenuitatem. Quo propiores cortici, eo viliores. HARD.

Hieratica appellabatur antiquitus. Guillandinus aspere Turnebum reprehendit, ex hoc loco tres chartae species invehentem, Hieraticam, Augustam, Liviam, Advers lib. VII, cap. 2; quum una eademque sit, Aegyptiis dicta Hieratica, quoniam religiosis, et sacris voluminibus tantum dicata esset, Romanis adulatione prima, Augusta: adulatione secunda, Liviana, ut obscurius, et ignotius, ordineque tantum tertium eius nomen fuerit Hieratica. At quam iuste, viderit; nam quum paulo post genera chartarum pro latitudinis differentia recenset auctor, amporeticas digitos sex esse vult: Saiticae, pauciores novem: Fannianas decem: Hieraticae undecim: optimis vero, quum minimum duabus tredecim, quae esse procul dubio non potuerunt aliae, quam Augusta et Livia, adulatione Augusti et Liviae, principem locum nactae Augusti saeculo, reiecta in locum tertium bonitatis et nobilitatis Hieratica. Nam Taniticam cortici propiorem, et venalem pondere, non bonitate, in eo sensu praeteritam, nemo reposuerit inter optimas. Ad Guillandini opinionem refellendam, tuendamque Turnebi et Ruellii sententiam, hoc argumentum satis fuerit. Verum Livianam et Augustam eamdem non fuisse monstrant apertissime, quae mox sequuntur, *Augustae in epistolis auctoritatem suam relictam, Livianam vero suam tenuisse, cui nihil primum erat, sed omnia secunda*. Sic enim in manuscripto legitur. Ordo ergo fuit ille chartarum dum vixit Augustus, mutatus a Claudio, densata charta, quae litteras ob tenuitatem transmittebat, addito tertio corio, et aucta latitudine digitis aliquot. Strabo lib. ult. Hieraticam, non chartam, sed papyrum appellat, abundantem et praecipue cultam inferiore Deltae parte, eamque duplicem, alteram praestantiorem, viliorem alteram. Memphiticam chartam idem Turnebus prodit inauditam, et minime ab aliis scriptoribus notatam, deceptus Lucani versu, quem Isidor. corruptum sic refert, *Conficitur bibula Memphitis charta papyro*: quum legendum sit, ut antea monuimus, *Conseritur bibula Memphitis cymba papyro*. *Conseri*, *contexi*, *sui naves* Veteres dixerunt; unde *Spartea so-*

luminibus dicata, quae ablutione Augusti nomen ac-
cepit: sicut secunda Liviae, a coniuge eius. Ita de-
scendit hieratica in tertium nomen. Proximum am-
phitheatricae datum fuerat a confecturae loco. Exce-
pit hanc Romae Fannii sagax officina, tenuatamque
curiosa interpolatione principalem fecit e plebeia,
et nomen ei dedit. Quae non esset ita recurata, in
2 suo mansit amphitheatrica. Post hanc Saitica, ab op-
pido, ubi maxima fertilitas, ex vilioribus ramentis:

rilia, funes sparteos ad eum usum destinatos dixit Pacuvius in Niptris: *Nec ulla subscus cohibet compagem alvei, sed suta lino, et sparteis serilibus.* Inde et *Serilia Istrica Liburni*, easque navigia olim dixerunt. Nostrates eorum funium loco Iuniperi virgis contusis, et musco, navium commissuras explent, additis subscudibus ferreis, quas vocant *happes*, Graeci ἀγκτῆρας. Dalec.

Quae ablutione. Sic MSS. Reg. Colb. aliique, et quos Turnebus vidit, ipso prodente, Adv. lib. VII, cap. 2, pag. 492, non *adulatione*. Hieratica, inquit, quum officinae Romam translatae sunt, in Augusti nomen transiit, quando ibi lota diligentius et retractata est. Sic Liviae nomen accepit, quae secundae notae sive bonitatis, quia ex secundis philuris erat contexta. Hieraticae appellatio tertiae attributa, quia ex tertiis; sicut amphitheatrica ex quartis, et ita deinceps ordine, Saitica, Taeneotica et Emporetica, quae ex postremis philyris, corticique proximis conflabatur. Hard.

Amphitheatricam. Ita libri omnes. Et fuisse sane amphitheatrum Alexandriae, tota divitiis diffluente, simile veri est. Frustra Guillandin. *arthribiticae* reponere nititur. H.

Fannii sagax officina. Rhemnium Fannium Palaemonem significat, qui, ut ait Tranquillus in Grammaticis illustribus, officinas promercalium chartarum et vestium exercuit, verna mulieris, sed manumissus, principem locum inter grammaticae doctores adeptus, sed libidine et vitiis omnibus tam infamis, ut Tiberius et Claudius palam dictitarent nemini minus puerorum ac iuvenum institutionam commendandam: arrogantiae tam insolentis, ut Varronem porcum appellaret, secum natas et morituras litteras gloriaretur: quin etiam latrones aliquando sibi propter nominis celebritatem pepercisse: nomen praeterea suum a Virgilio non temere positum in Bucolicis, sed praesagiente poëta, fore se aliquando omnium poëmatum iudicem. Dal. — *Fannii.* De Rhemnio Fannio Palaemone, Grammatico Vicetino (is enim hoc loco intelligitur), vide inscriptionem veterem in Orthographia Aldi, pag. 779, et Sueton. lib. de illustribus Grammaticis. Hard.

Principalem. Dignam principe loco. Hard.

Et nomen. Vt Fanniana diceretur, cap. seq. Hard.

In suo. In suo nomine et ordine. H.

Ex vilioribus. Ex philyris postre-

propiorque etiamnum cortici Leneotica, a vicino loco, pondere iam haec, non bonitate, venalis. Nam emporetica inutilis scribendo, involucris chartarum, segestriumque in mercibus usum praebet: ideo a mercatoribus cognominata. Post hanc papyrum est, extremumque eius scirpo simile, ac ne funibus quidem, nisi in humore, utile. Texuntur omnes madente tabula Nili aqua: turbidus liquor vim glutinis 3

mis, propioribusque cortici. De Saitica praefectura conf. l. V, c 9. H.

Leneotica Ita MSS. omnes, Reg. Colbert. Paris. etc. Libri vulgati, *Taeniotica*. Isidorus, lib. VI, c. 10, Teneoticam legit: *Teneotica*, inquit, *a loco Alexandriae, qui ita vocatur, ubi fiebat*. Hard.

Emporetica. Isidorus loc. cit: *Emporetica, quod ea merces involvuntur, quum sit scripturis minus idonea*. H.

Segestriumque in mercibus, etc. Quidam legunt *Stegestrium* ἀπὸ τοῦ στέγειν, σκεπάζειν, καλύπτειν. Varroni tamen *Segestria* dicuntur stramenta e segete, quibus lecticas involvebant, ut ab imbre, pulvere, et externis quibusvis iniuriis defenderent. Alii quaevis ἐνειλήματα involucra sic appellari putant, quod iis segerantur, et seponantur, ac separentur quae occultant. Dal. — *Segestriumque*. Pro chartis, inquit, et segestribus, mercium involucris adhibetur. Segestria vulgus apud nos appellat, *des serpillières*, quibus merces involvi solent. Vide Vossium in Etymologico. Hard.

A mercatoribus. Quos Graeci ἐμπόρους vocant. Hard.

Papyrum. Nunc demum ventum est ad extimum corticem, quod papyrum vocat. Hard.

Extremumque eius scirpo simile. Vetusti codices legunt *extimum*, quod probo. *Scirpus* Festo iuncus palustris, procerus, et levis, e quo tegetes fiunt, id quod repetit Isid. Etymol. XVII, 9. Plinio XXI, 10, Mariscus ad vitilia et texendas tegetes idoneus, Graecorum holoschoenos. Dal.

Texuntur omnes madente tabula Nili aqua. Ita MSS. Reg. Colb. et Par. in quibus, *madente tabula*, mox *glutinis praebet inrecem*, legitur: non ut libri vulgati, *Texuntur omnes tabulae madentes.... liquor vim glutini praebet cum primo*. Traducit se Guillandinus, quum legit postea, *siccantur sutae plagulae*: et Scaliger in Guillandinum, dum mavult, *siccantur solae plagulae*, existimatque, destructo cratis contextu, qui fuerat operose concinnatus, exemptas schedas seorsim siccari. Guillandinus etiam paulo ante, *Transversa postea cute peragitur*. Sed piget ista similiaque commemorare, quae praeter conspirantem codicum consensum ipsa orationis Plinianae, quam planissimam esse demonstravimus, textura convellit ac reiicit. — *Texuntur omnes*. Omnia genera chartarum superius memorata texuntur super tabula, sive assere ligneo, qui Nili prius aqua madeat: haec enim aqua glutinis instar est, quum praecipue est turbida. Texi porro papyrus dicebatur, quod plane in mo-

praebet vicem. Primo supina tabula scheda adlinitur longitudine papyri, quae potuit esse, resegminibus utrimque amputatis: transversa postea crates peragit. Premitur deinde prelis, et siccantur sole plagulae, atque inter se iunguntur, proximarum semper bonitatis diminutione ad deterrimas. Numquam plures scapo, quam vicenae.

XXIV. Magna in latitudine earum differentia: XIII digitorum optimis: duo detrahuntur hieraticae: Fanniana denos habet: et uno minus amphitheatrica: pauciores Saitica: nec malleo sufficit: nam empore-

rem telarum peragi soleret, et stamen suum, suumque subtemen, haud minus quam tela, haberet. H.

Primo supina. Erecta paululum, supinaque tabula, scheda seu philyra primo adlinitur, quae ea longitudine sit, qua papyrum est, unde exsecta philyra est, resegminibus utrimque amputatis. Mox ab utroque illius latere alia atque alia adiungitur: ut pluribus tabula sternatur philyris, quemadmodum in tela stamen filis pluribus constat parallelis. Cassiodorus l. c. de papyro: *Iunctura sine rimis, continuitas de minutiis, viscera nivea virentum herbarum, scripturabilis facies, quae nigredinem suscipit ad decorem*, etc. H.

Transversa. Deinceps, inquit, aliae philyrae transversae superponebantur, quae cratem peragerent: crates enim sic texuntur, ex directis scilicet, transversisque virgis. Sic etiam in tela subtemen stamini transversum inseritur. Quare chartam omnem bilicem fuisse, ut telam, scito. Hoc uno discrimine, quod in conficienda charta subtemen stamini solum imponebatur, et connectebatur idem glutini ope: in tela autem stamini subtemen inseritur, decurritque per medium, mutuo amplexu, veluti nodo constrictum. HARD.

Plagulae. Vtraque igitur scheda sic contexta, ex duplici serie rectarum, transversarumque philyrarum, plagulae appellabantur: nos papyri folia vulgo vocamus. Ex his plurimae, hoc est, vicenae simul iungebantur, ut scapum efficerent: proximae, sive extimae, meliores: deinde bonitatis diminutione deterrimae in medio. H.

Quam vicenae. Folia nos hodie quaterna et vicena in papyri, ut barbari aiunt, manu: ut Latini, scapo ponimus. HARD.

XXIV. *Optimis.* Augustae, et Liviae: maxima vero Claudiae, de qua inferius. HARD.

Hieraticae. Quae tertium, ut dictum est supra, nomen obtinuit. Fuit haec undenum digitorum. H.

Nec malleo sufficit. Vel tam angusta est, ut malleum qua parte ferit latiorem, non adaequet, vel tam fragilis est, ut malleo percussa disrumpatur. Rugosas chartas malleorum ictu complanare, ac extendere mos fuit, unde liber XXXII Pandectarum Vlpiano, *libri malleati*. GVILLAND. —

ticae brevitas sex digitos non excedit. Praeterea spe-
ctantur in chartis, tenuitas, densitas, candor, lae-
vor. Primatum mutavit Claudius Caesar: nimia quippe
Augustae tenuitas tolerandis non sufficiebat calamis.
Ad hoc transmittens litteras liturae metum afferebat 2
ex aversis: et alias indecoro visu pertranslucida. Igi-
tur e secundo corio statumina facta sunt: e primo,
subtegmina. Auxit et latitudinem. Pedalis erat men-

Nec malleo. Adeo angusta est, ut malleum latitudine non adaequet: multoque minus Emporetica par malleo fuit: quum eius brevitas sex digitos non excederet. Hard.

Primatum mutavit Claudius Caesar. Primas Augustae chartae ademit: dedit Claudiae a se cognominatae. H.

Liturae metum afferebat ex aversis. Vulgg. ante Hard. *ex adversis. Adversa charta*, anterior et nostris oculis obiecta, quam scribentes contuemur, in qua calamus properat: *aversa*, posterior, et a tergo posita. Vtraque vero facie Veteres scripsisse, testantur hi versus Iuvenalis: *Scriptus et a tergo, necdum finitus Orestes.* Martialis: *Scribit in aversa Picens epigrammata charta: Et dolet, averso quod facit illa Deo.* — *Ex aversis.* Subintellige, litteris. Ita MSS. omnes, non *adversis.* Aversa littera est, quae a tergo scripta est: sic charta aversa, ὀπισθόγραφος. In translucida charta metua, inquit, liturae fuit ex aversa scriptura. Lituram intellige, maculam quae funditur ex atramento in chartam bibulam. Hard.

Igitur e secundo corio, etc. Igitur iam non ex tenuissimis primis philyris, quibus Augustae tota constabat, sed partim ex primis, partim ex secundis chartam laudatus proxime Imperator curavit confici, cui primatum arrogavit: quum antea Augustae chartae stamen subtemenque fieret ex iisdem, hoc est, primis philyris, atque adeo nimia eius tenuitas foret: Liviae stamen subtemenque pariter e secundis: Claudius medium ex utraque genus excogitavit, quod calamos toleraret, nec transmitteret litteras: ex primis philyris (corium μεταφορικῶς vocat), chartae sui nominis fieri stamen, seu statumen, praecepit: ex secundis, subtemen. Locum hunc una MSS. codicum ope sanavimus: quibus Scaligeri, Guillandini, aliorumque interpretum coniecturae pessum eunt. H.

Pedalis erat mensura.... macrocollis. Macrocolla ἀπὸ τῶν μακρῶν κολλῶν dicta Guillandinus censet, tamquam a longo tergore: ego potius ἀπὸ τῶν μακρῶν κώλων, a longis velut artubus et membris. Mensura pedalis, et cubitalis, id est, sesquipedis, harum chartarum, an in longitudinem exporrigeretur, an in latitudinem, Plinius non statuit, in latitudinem potius existimo, quandoquidem hic agitur de latitudine, et scapi papyri, unde schedae distrahebantur, nota est longitudo, circiter quatuor pedum, quae ad pedis vel cubiti mensuram contrahi non potuit, quamvis μακροκώλου nomen longitudinem potius indicet, quam latitudinem. Quod autem

sura, et cubitalis macrocollis: sed ratio deprehendit vitium, unius schedae revulsione plures infestante paginas. Ob haec praelata omnibus Claudia, Augustae in epistolis auctoritas relicta: Liviana suam tenuit, cui nihil primae erat.

XXV. Scabritia laevigatur dente, conchave: sed

unius schedae revulsione ampliores, vel plures paginae infestarentur, hoc nos docet plagulas chartae confectae, siccatas, malleatae, laevigatae plicari solitas in paginas, ut fit et in nostris linteis, quae quo ampliores essent, magis scriptura conturbaretur, ac laederetur: si quis unam philuram vel improbitate ac malitia, vel corruptam ac vitiosam escmisset. Augustam epistolis laudatam et relictam, Martialis epistolarum libro ultimo *salutatricem* vocat: *Marcus amat nostras Antonius, Attice, Musas, Charta salutatrix si modo vera refert.* Quod pro Liviana reponit Guilland. Fannianam, ut Augustam, Livianam, Hieraticam eamdem esse constanter affirmare non desinat, id contra veterum codicum auctoritatem statui, a nobisque minima probari supra dictum est. Hinc quidem nos pro aestimationis ac pretii ordine, et latitudinis varietate, quoniam fere par esset omnium longitudo, chartas numerare, ac suis classibus recensere possumus, Augusti tempore macrocolas primas, pedem aut sesquipedem latas: Augustam et Livianam optimas digitos tredecim: Hieraticam undecim, Fannianam decem: Amphitheatricam novem: Saiticam, et quam omisit auctor, Taniticam, pauciores nempe septem, vel octo: Emporeticam sex: quas omnes anteivit et bonitate, et dignatione Claudia, principatu Claudii texta e duobus staminibus, sive statuminibus et interiecto uno subtegmine, optimis, nempe Augusta et Liviana, aliquanto latior, ut suspicor ad digitos quatuordecim, vel quindecim. Dal.— *Macrocollis.* Ita MSS. Reg. Colb. etc. non *macrocolia*: hoc est, μακροκόλλοις non μακροκώλοις. Chartae olim inter se iungebantur, et glutine compingebantur. Maiore modulo compaginatam chartam μακρόκολλον vocabant. Hae *chartae maiores*, apud Suetonium in Augusto. Et apud Martial. lib. I, epigr. 45; *maior charta, minorque*: quod fugit omnes adhuc interpretes. Hard.

Unius schedae. Quum plagula una longior eximebatur a prelo, ut siccaretur sole, abstrahi in totum ea vix poterat, quin scheda aliqua transversa seu philyra a sua pagina divelleretur, subiectasque paginas (nos folia dicimus) iis adhaerescens, laederet, infestaret, corrumperet. H.

Cui nihil. Quae nullas primae, h. e. Claudiae dotes haberet: haberet autem omnes secundae, hoc est, Augustae. Hard.

XXV. *Scabritia laevigatur.* Vitia chartarum hic auctor memorat quatuor, scabritiem, rebellem contumaciam, lentiginem, taeniam unam, vel plures. Scabritiae remedium est, dente vel concha, politura, moderatione tamen adhibita, ne vehementius exteratur. Nam quamvis ea complanatione, ac erugatione splen-

caducae litterae fiunt. Minus sorbet politura charta, magis splendet. Rebellat saepe humor incuriose datus

deat magis, fulgenteque nitore oculis placeat, validiora tamen attritu non sorbet atramentum, sed respuit, et, ei quee litterae appictae sint, instabilis et fugax scriptura non permanet. Alterum vitium est rebellio. Rebellant qui armis subditi et pacati bellum rursus movent. Rebellat humor incuriose datus, quum artificis curae ac studio reluctatur pertineciue, nec omne corii spatium ex aequo rigat, et oblinit, sed alicubi subsistit copiosior, alibi parcior affunditur, unde plegularum fit inaequalis et superficies et resiccatio. Nam quum probe curatam, subectam, tractatamque chartam esse putet artifex, nec quidquam operae suae praeterea desiderare, tum contra eius spem vitium id detegitur, et tanquam recrudescit, quod iterum eius diligentiae negotium faciat. Est itaque retexenda charta, et eodem labore domande, atque per vincenda, quo priue. Malleo deprehenditur hoc vitium, aut quod eminentiora tubera, depressioresque lacunas plagularum, inaequali percussu tundat, et invenusta deformitate tusas ostendat. Prodit arguitque eam labem etiam odor, charta praesertim negligentius prelo compressa et siccata, mucidus, virosus, foetidus putrescente ac situm olente humore, qui nec prelo est elisus, nec insolatu dissipatus. *Lentigo* macula est chartarum plagulis aspersa, coloce rufa, vel subrufa, qualis in hominum ore conspicitur. Graecis φακός. Ab ea facie crebra Φακὰς Dioscoridee, auctore Suida, cognominatue est. In charta ergo naevos, sordes, decolores punctorum notas, et maculosas velut aspergines *lentiginem* Plinius vocat: quae fiebant, dum compingerentur coria, si quid illaberetur impuriue, quod nativum colorem inquinaret, aut si quid in schedie contortum et conglobatum chartam infuscaret. Oculis id cognoscebetur, vel perfecta statim charta, si maculae in aperto forent, vel ad solem explicata, si altius insiderent. Quartum et postremum vitium *taenia* est, non, ut retur Guillandinus, philura, vel scheda, sed oblongus et angustus in plagulis ductus, nullo glutine, aut pingui humore litus, et opertus, in quo sola papyri fungosa et bibula raritas absque ullo tectorio calamis ecribentium occurrit, et litteram, sive atramenti picturam dum haurit, diffundit, quod nec ictu mallei, nec oculorum conspectu exploratur, sed scriptura tantum, dum picta littera liquescene utraque parte combibitur, et tam aversam, quam adversam faciem inquinat. Dalec. — *Dente.* Elephanti scilicet, seu abore. (Ex Gerardi nott. man.) Ed. P. — *Conchave.* Veneria, quam Echneidis nomine Mutianus depingit. Dal.

Caducae litterae fiunt. Fugax est, instabilisque scriptura: moderate tamen polita, attrita, non sorbet atramentum papyrus, sed retinet; et nitore tum magis oculis placet. H.

Rebellat, etc. Humorem vocat liquorem Nili turbidum, qui glutini, ut diximus, vicem praebebat in texendis chartis: hic si primo incuriose et minus temperate datus fuerat, rebellabat interdum, et quod esset humore passim nimio madida, scribenti veluti resistebat, atque reluctabatur. Hard.

primo, malleoque deprehenditur, aut etiam odore, quum fuerit indiligentior. Deprehenditur et lentigo oculis: sed inserta mediis glutinamentis taenia, fungo papyri bibula, vix nisi littera fundente se: tantum inest fraudis. Alius igitur iterum texendis labor.

XXVI. Glutinum vulgare e pollinis flore temperatur fervente aqua, minimo aceti aspersu: nam fabrile, gummisque, fragilia sunt. Diligentior cura: mollia panis fermentati colata aqua fervente: minimum hoc modo intergerii: atque etiam lini lenitas superatur. Omne autem glutinum, nec vetustius esse

Malleoque. Quia exprimitur malleo humor, exsudatque sub ictibus, qui minus probe fuit prelo exsuctus. H.

Odore. Prodit etiam labem odor, charta praesertim negligentius prelo compressa, siccataque, foetidus ac situm olens: qui nec prelo elisus est, nec insolatu dissipatus. H.

Indiligentior. Ita libri omnes. Forte rectius *indulgentior*, hoc est, largior, bundantior, humor scilicet. H.

Lentigo. Macula lentiginosa, chartarum plagulis adspersa, colore subrufa, qualis in hominum ore conspicitur. Hae sordes, hi naevi deprehenduntur oculis, obversa ad solis lumen charta. Hard.

Taenia. Taenia, inquit, hoc est, inanis quidam in plagulis ductus, cui vel gluten non adhaesit, vel illitum evanuit, aut corruptum est, iam neque malleo, neque oculis, sed vix aliter, quam scriptura ipsa deprehenditur: nam dum sola papyri fungosa, bibulaque raritas, absque tectorio ullo, calamis scribentium occurrit, litteram sive atramenti scripturam, dum haurit, diffundit: itaque ea combibitur, et utramque chartae faciem, tam aversam quam adversam, inquinat. Hard.

Alius igitur iterum texendis labor. Toletanus codex non *texendis* agnoscit, sed *tenendis*. ut putem scribendum *tenuandis*. Nam ut paulo ante dixit, *spectatur in chartis tenuitas, densitas*, etc. Pint.

XXVI. *Fragilia.* Nec convolvi et complicari chartam patiuntur.

Intergerii. Quum esse gluten illud tenuissimum, levissimumque, minimum inter singulas schedas spatium occupabat. Intergerium vocat medium glutinamentum, quod inter duas schedas interiectum erat. Ab intergerino pariete ducta metaphora. Vide Voss. in Etymol. H. — Intergerinus proprie paries appellatur; qui a vicinis constructus, veluti intergerit, id est, communiter gerendo est. Bud.

Lini lenitas. Ita MSS. omnes, non *Nili*, ut editi, quod est ineptum. Hoc, inquit, glutine laevior fit charta, ita ut ne lino quidem chartae laevitas cedat. Hard.

Apud Pomponium Secundum. Huius meminit auctor lib. VII, cap. 18, et lib. XIV, cap. 4; Plinius Nepos, lib. III epist. Tacitus. Dal.

debet uno die, nec recentius. Postea malleo tenuatur, et iterum glutino percurritur, iterumque constricta erugatur, atque extenditur malleo. Ita sunt longinqua monumenta Tiberii Caiique Gracchorum manus, quae apud Pomponium Secundum vatem civemque clarissimum vidi annos fere post CC. Iam vero Ciceronis, ac Divi Augusti, Virgiliique saepenumero videmus.

XXVII. (XIII.) Ingentia exempla contra Varronis sententiam de chartis reperiuntur. Namque Cassius Hemina, vetustissimus auctor Annalium, quarto eorum libro prodidit, Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa, qui Romae regnavit, situs fuisset. In eadem libros eius repertos, P. Cornelio, L. F. Ce-

XXVII. *Contra Varronis.* Qui ante Alexandriam conditam usum chartae ex papyro Aegyptia confectae, fuisse negabat, ut dictum est cap. 21. H.

Vetustissimus auctor. Verissimus, Guillandinus: nam is Augusto et Tiberio coaevus, quibus historiam suam dicavit, Plinium vix antecessit annis 70. DALEC. — *C. Hemina.* Negat Guillandinus *vetustissimum* recte dici, qui Plinium annis LXX vix antecessit. Similerum sequitur Guillandinus, Dalecampius Guillandinum. *Verissimum* invitis exemplaribus reponunt. Errorem convellimus in Auctorum Indice, quem tu, lector, consule. HARD.

Cn. Terentium, etc. Lucium Paetilium, Livio, Lactantio, Valerio Maximo. DALEC. — *Cn. Terentium.* Sic Varro eum appellat, apud Augustinum de Civ. Dei, lib. VII, c. 34. Sic etiam Festus, verbo *Numam.* Quamobrem qui L. Petilium pro Terentio dixerunt, ut Val. Max. lib. I, cap. 1, n. 12, aliique, ut a Plino dissident, sic aberrant a veritate: ac praetoris nomen, qui libros inventos comburi iussit, pro eius nomine qui invenit, falso supponunt. H.

In qua Numa, qui Romae regnavit. Et non minus trecentis annis Alexandro superior aetate fuit. DAL.

Libros eius, etc. Livius lib. X belli Macedon. Plutarchus in Numa, Valerius Max. lib. I, cap. 4; Lactantius lib. I, cap. 22 Institut. D. Augustinus de Civit. Dei, lib. VII, cap. 34, qui ex Varrone duodecim numero libros illos fuisse refert. DALEC.

P. Cornelio, L. F. Cethego, etc. Livius eo anno consules scribit C. Baebium Tamphilum, et M. Aemilium Lepidum. Plutarchus quadringentis tantum annis post regnum Numae id accidisse in eius vita scribit: neque id factum imprudentia bubulci aratoris, qui terra proscissa duas arcas et non

thego, M. Baebio, Q. F. Pamphilo coss: ad quos a regno Numae colliguntur anni DXXXV, et hos fuisse e charta: maiore etiamnum miraculo, quod tot infossi duraverunt annis: quapropter in re tanta ipsius
2 Heminae verba ponam. Mirabantur alii, quomodo illi libri durare potuissent: ille ita rationem reddebat: lapidem fuisse quadratum circiter in media arca vinctum candelis quoquo versus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse: propterea arbitrari eos non computruisse. Et libros citratos fuisse: propterea arbitrarier tineas non tetigisse. In his libris scripta erant philosophiae Pythagoricae. Eosque combustos a Q. Petilio praetore, quia philosophiae scripta essent. Hoc idem tradit L. Piso censorius primo commentariorum: sed libros septem iuris pontificii,

solam unam evertit, sed alluvie vehementissimorum imbrium, qui tumulum perrupere. GUILLAND.

Pamphilo. Ita libri omnes, etiam MSS. Gessere hi Consulatum a. V. 573, Livio quidem teste, lib. XL, pag. 50, ubi Corn. Lentulus, at Baebius Pamphilus appellantur. H.

A regno Numae. Ab initio regni: quod ille capessivit a. V. 37. H.

Anni DXXXV. Plut. in Numa, pag. 74, annos numerat fere quadringentos: sed magno errore. H.

E charta. Quae ex papyro Aegyptia esset conflata. HARD.

Candelis. E scirpis, vel ex corylo, ut ipse monet, lib. XVI, cap. 70. HARD.

Libros citratos. Quibus videlicet interiecta citri folia, quorum haec propria dos, ut arceant animalium noxia, hoc est, tineas, quemadmodum dictum est lib. sup. cap. 7, ubi vide quae in notis adiicimus, de citrosa veste. In libris hactenus editis, *cedratos* legitur. At MSS. Reg. Par. Tol. *citratos.* HARD.

Pythagoricae. Livius, lib. XL, p. 513, hoc ipsum referens: *Adiicit Valerius Antias*, inquit, *libros Pythagoricos fuisse: vulgatae opinioni, qua creditum Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide.* HARD.

A. Q. Petilio. Livius, l. c. Lactant. lib. I, cap. 22; Plutarch. in Numa, pag. 74, ex Pisone, ὡς ἱστόρηκε Πείσων. HARD.

Quia philosophiae scripta essent. Et quod lectis rerum summis animadvertisset, pleraque religionum dissolvendarum esse. LIVIUS.

L. Piso. Vide Auctorum Indicem. In libris vulgatis perperam, *C. Piso.* HARD.

Libros septem. Latinos nempe de iure Pontificum, totidemque Graecos

totidemque Pythagoricos fuisse: Tuditanus decimo tertio, Numae decretorum fuisse: ipse Varro Humanarum antiquitatum sexto, Antias secundo, duos pontificales latinos, totidem Graecos praecepta philosophiae continentes. Idem tertio ponit, quo comburi eos placuerit. Inter omnes vero convenit Sibyllam ad Tarquinium Superbum tres libros attulisse: ex quibus igni duo cremati ab ipsa, tertius cum Capitolio Syllanis temporibus. Praeterea Mutianus ter consul prodidit nuper se legisse, cum praesideret

de disciplina sapientiae, ut ait Val. Max. l. c. Hard.

Totidemque. Graecos. Pint. — *Pythagoricos.* Nam eum Pythagorae auditorem fuisse, fama vulgatum. Dalec.

Idem. Nempe Valerius Antias. De his scriptoribus diximus in Auctorum Indice. *Quo comburi*, hoc est, qua causa. Hard.

Sibyllam. Cumanam vocat Solin. cap. II, p. 14. Varro apud Servium Erythraeam. Et Cumis Erythraeam vaticinia edidisse auctor est Aristoteles. Hard.

Ad Tarquinium, etc. Lact. ex Varr. lib. I Institut. cap. 6, et Suidas Tarquinium eum Priscum fuisse quintum Romanorum regem prodiderunt. Iidem cum Dionysio Halicarnasseo, lib. IV, et Gellio, cap. 19, scribunt novem libros allatos, ex quibus sex crem averit Sibylla, reliquos tres rex mercatus sit. Eos libros in Capitolio custoditus quum Dii immortales consulendi essent, adibant primum duumviri, post autem decemviri, deinde quindecimviri, ac postremo sexaginta, nomine tamen quindecimvirorum, eosque non Sibyllinos tantum, sed et fatales et fatidicos appellaverunt. Livius, Dionysius Halicarnasseus, Valer. Maximus, Macrobius, Fenestella, Alexander ab Alex. lib. III, cap. 16. Dalecamp. — *Superbum.* Ita Dion. Halicarn. Antiq. Rom. lib. IV, p. 259, et Gell. lib. I, cap. 19, pag. 83. At Varro apud Lactant lib. I, c. 6, Suidas, aliique, id Tarquinio Prisco factum adiudicant. Quin Solin. ipse quoque, l. c. quamvis ex Plin. Superbum vocet, quum tamen rem gestam esse narrat Olymp. L, Priscum omnino videtur intelligere. Verum a Plinio tempora accuratissima designari, plurima nobis argumenta suadent. Neque eorum coniecturae subscribimus, qui ut pugnantes inter se scriptores concilient, inditum fuisse utrique Tarquinio Superbi cognomen absque ullo auctore aut teste antiquo fingunt. Potuit Sibylla Tarquinium utrumque vidisse, et Priscum, et Superbum. Vide Plin. lib. XXXIV, cap. 11. Hard.

Tres libros. Haec paulo aliter Gellius et Dion. Halicarn. ll. cc. quos tu consule. Hard.

Syllanis. Vide lib. XXXIII, c. 5. Hard.

Lyciae, Sarpedonis a Troia scriptam in quodam templo epistolae chartam. Quod eo magis miror, si etiamnum Homero condente Aegyptus non erat: aut cur, si iam hic erat usus, in ipsa illa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epistolas, prodidit. Sterilitatem sentit hoc quoque: factumque iam Tiberio principe inopia chartae, ut e senatu darentur arbitri dispensandae: alias in tumultu vita erat.

XXVIII. (xiv.) Aethiopia, Aegypto contermina, insignes arbores non fere habet, praeter laniferas, quarum natura in descriptione Indorum atque Arabiae dicta est. Propior tamen huic natura lanae, maiorque folliculus granati modo mali: similesque et inter se arbores ipsae. Praeter hanc palmae, quales retulimus.

Aegyptus. Delta Aegyptiacum, ut dictum est cap. 21. H.

In ipsa illa Lycia. Bellerophonti in Lycia exsistenti. Homericos versus recitavimus supra, cap. 21. H.

Codicillos datos, non epistolas. Tabulas arcanis hieroglyphicisque litteris notatas, non vulgaribus elementorum formis, quibus epistolae conscribuntur. Evst. — Cuius sententiam non ita laudo. Quod vero putant quidam hic Plinium incuriose codicillos ab epistolis distinguere, quum codicilli nihil aliud sint quam epistolae Latinis, accusandum hac in re Plinium minime censeo, miratem si iam tum usus chartae fuit, quod indicat epistola Sarpedonis, cur non potius Proetus mandata sua in charta descripta, quo modo epistolae mittuntur, quam pugillarium ligno consignata Bellerophonti dederit: quo sensu nihil potest esse explicatius. Locus apud Homer. est Iliados Z: .... πόρεν δ' ὅγε σήματα λυγρὰ Γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλά. Dal.

Sterilitatem. Est quandoque, inquit, etiam huiusce rei, hoc est, papyri annua sterilitas, penuria, annonaque carior. Erat adhuc Cassiodori aevo mos ille scribendi in papyro Aegyptia: Eustathii temporibus plane obsoleverat, hoc est, saeculo duodecimo, ut observat Allatius in Animadv. ad Antiq. Etrusc. n. 55, pag. 97. Hard.

Arbitri dispensandae. Scilicet chartae. Sic e MSS. Hard. consentientib. Vet. apud Dalec. Chifflet. *dispensandi* Gron. et alii. Ed. P.

XXVIII. *Dicta est.* Lib. XII, c. 21 et 22. Hard.

Propior tamen huic. Peculiari Aethiopiae arbori, quae lanifera fuit. Hard.

Maiorque. Quam gossympinis arboribus, quarum folliculos cucurbitas appellavit, cotonei mali amplitudine, libro superiore, cap. 21. H.

Retulimus. Ibidem c. 9. H.

Insularum arbores ambitu Aethiopiae, et nemora odorata, in mentione earum dicta sunt.

XXIX. (xv.) Atlas mons peculiari proditur silva, de qua diximus. Confines ei Mauri, quibus plurima arbor citri, et mensarum insania, quas feminae viris

Dicta sunt. Lib. VI, cap. 36 et 37. Haro.

XXIX. *De qua diximus.* Lib. V, c. 1. Haro.

Plur. arbor. Gronov. et alii, *cedri.* Ed. P. — Cedrus nunc resiniferam arborem significat, et eam duplicem, alteram cedrelatem proceriorem, Asiae fere peculiarem: alteram oxycedrum, multis locis communem: nunc thysm, sive citrum, Mauritaniae alumnam; quamvis et aliud caelum patiatur, laudatissimis pretiosissimisque mensis expetitam, cupresso foliatura similem et fructu, sed minore. Haec πολυωνυμία, plantarumque varietas, in magnas haesitationes et dubitationes multos coniecit. Cedrum Gallicam apud Velleium Paterculum, ex quo apparatus Gallici triumphi, quem egit Caesar, constitit, quidam exponunt Galaticam a Galatis Asiae; alii laricem cedrelatae similem, ideoque vocatam cedrum Gallicam. Strabo lib. IV de Liguribus: Ἔχεται δ' ὕλην ἐνταῦθα παμπόλλην, ναυπηγήσιμον, καὶ μεγαλόδενδρον, ὥστ' ἐνίων τοῦ πάχους τὴν διάμετρον ὀκτὼ ποδῶν εὑρίσκεσθαι· πολλὰ δὲ καὶ τῇ ποικιλίᾳ τῶν θυΐνων οὐκ ἔστι χείρω πρὸς τὰς τραπεζοποιΐας. Dal. — *Arbor citri.* Gemina fuit arbos citri Veteribus cognita: et malus nempe Assyria, de qua sup. libro: et haec citrus Atlantica quam Graeci θύον vocabant. — *Arbor citri.* In libris vulgatis perperam, *arbor cedri*, reclamantibus MSS. tum in hoc loco, tum in Indice huius libri ac loci, in quo sic lemma istud legitur, *De Atlantis arboribus, et citreis mensis.* Adde Plinium ipsum, lib. V, cap. 1, ubi ebori sit citroque Atlantis silvas exquiri. Veterum tamen nonnulli ex similitudine nominum citrum, cedrumque confuderunt. Eudemus in Lexico rhetorico; *κίτριον, κέδρος.* At exsors tanti criminis Plinius noster esto. De mensis ex ea arbore confectis, Mart. Epigr. lib. XIV, epigr. LXXXIX, cui lemma inscriptum, *Mensa citrea: Accipe felices, Atlantica munera, silvas; Aurea qui dederit dona, minora dabit.* Et ep. xc, citream mensam, cum Plinio, e Maurorum fieri arboribus scribit: *De mensa acerna: Non sum crispa quidem, nec silvae filia Maurae.* Denique lib. XII, ep. LXVII: *Et Maurusiaci pondera rara citri.* Petron. in Satir. p. 422: *ecce Afris eruta terris Citrea mensa.* Lucanus lib. IX, vs. 426: *tantum Maurusia genti Robora divitiae, quarum non noverat usum: Sed citri contenta comis vivebat, et umbra. In nemus ignotum nostrae venere secures, Extremoque epulas mensasque petivimus orbe.* H. — Magna doctos inter viros controversia, de arbore ex qua mensae illae citreae fiebant. Nos sententiae peritorum acquiescere nulli dubitavimus, qui citrum referunt ad *Thuyam articulatam* (*Monoec. monadelph.* gen. 2132, Pers. *Conifer.* Juss.) Habitat in Atlante, Barbariaeque collibus. Ed. P.

Quas feminae. Hanc citrearum men-

contra margaritas regerunt. Exstat hodie M. Ciceronis in illa paupertate, et quod magis mirum est, illo aevo empta HS X̄. Memoratur et Galli Asinii, HS X̄Ī. Venumdatae sunt et duae a Iuba rege pen-

sarum insaniam feminae viris obiiciunt, ut margaritarum luxum viri feminis vicissim exprobrant. H. — *Exstat hodie M Ciceronis*, etc. Prima, quod sciam, de citreis mensis apud eumdem Ciceronem mentio occurrit, in Verrem, II, iv, 7: *Tu maximam et pulcherrimam mensam citream a Q. Lutatio Diodoro... Lilybaei abstulisti.* Conf. Cic. tom. II, p. 224 edit. nost. Ed. P.

HS. X̄. Hoc est, sestertium decies centena millia Gallicae monetae, ut nunc sunt pretia metallorum, plus quam 204,500 fr. (Gueroult, 225,000 fr.) Ed. P. — *Empta HS. X̄.* In MSS. sestertiorum numerus, quo venumdata Ciceronis mensa dicitur, plane desideratur. At sequentium mensarum pretium, omnium exemplarium conspirante consensu ita exprimitur, uti fere libri vulgati habent: Asinii quidem, HS. X̄Ī, Iubae HS. X̄ĪĪ (non X̄V̄). Denique Cethegorum HS. X̄ĪV̄, vel ut in Reg. 2, HS. X̄ĪĪĪ, crescente videlicet pretii aestimationisque numero: plane ut Ciceronis mensa HS. X̄. taxata fuisse videatur; etsi Tertullianus, lib. de Pallio, sub finem, p. 119, hunc Plinii locum transcribens, aliter statuat: aestimatamque velit Ciceronis quidem, quingentis millibus nummum: Asinii bis tantum. Sed vel corruptis haud dubie Plinii exemplaribus est impulsus in fraudem, aut rem Minerva crassiore satis habuit narrare, de pretio tam religiose signando haud admodum sollicitus. Nam illud videtur dicere Plinius, quod et apud Senecam legere me memini, nempe de Benef. lib. VII, cap. 9, pag. 136: *Video istic mensas, et aestimatum lignum senatoris censu*, etc. Porro senatoris censum HS. X̄ĪĪ, hoc est, duodecim centenum millium nummum fuisse norunt omnes ex Suetonio in Augusto, cap. XLI: *Senatorum censum ampliavit, ac pro octingentorum millium summa, duodecies sestertium taxavit, supplevitque non habentibus.* Hard.

HS X̄Ī. Hoc est, sestertium undecies centena millia: monetae nostrae, 224,950 fr. Ed. P.

A Iuba rege pendentes. Quia Iubae demortui cum reliquis bonis mensae illae duae sub titulo pependerunt, quum sua hasta venirent: is enim in auctionibus mos fuit. — *A Iuba*, etc. Sic restituimus admonitu codicum Reg. Colbert. Paris. aliorumque quos Ciaconius vidit, ipso prodente, lib. de triclinio, pag. 11 et 12; non, ut libri vulgo editi, *Iuba rege vendente.* Nec inscitum etiam foret aut inelegans, si legeretur, *a Iuba rege pendente.* Pendere enim ii dicebantur, quorum nomina delata ad iudices, fere ob aes alienum, publice proposita ac suspensa erant. Suet. in Domit. cap. IX: *Reos qui ante quinquennium proximum apud aerarium pependissent, universos discrimine liberavit.* Et ante in Claudii vita, c. IX, de ipso, antequam imperium capesseret: *Ad eas*, inquit, *rei familiaris angustias decidit, ut quum obligatam aerario fidem*

dentes: quarum alteri pretium fuit HS $\overline{XII}$, alteri paulo minus. Interiit nuper incendio a Cethegis descendens, HS $\overline{XIV}$ permutata, latifundii taxatione, si quis praedia tanti mercari malit. Magnitudo amplis- 2
sima adhuc fuit, unius commissae ex orbibus dimidiatis duobus, a rege Mauretaniae Ptolemaeo, quatuor pedum et semipedis per medium ambitum, crassitudine quadrantali. Maiusque miraculum in ea est artis,

liberare non posset, *in vacuum lege praediatoria venalis pependerit sub edicto praefectorum.* Hoc est, Claudii bona ac praedia, publice obnoxia edicto praefectorum aerarii diu venalia pependere, quum emptorem non invenirent. Sed alio significatu *vindemia pendens* a Plinio dicitur lib. XIV, cap. 5, nempe pro ea, quae in ipsa adhuc vite pendet. Quo pacto Cato de Re rust. cap. CXLVI: *Oleam pendentem hac lege venire oportet. Olea pendens in fundo Venafro venibit. Qui oleam emerit*, etc. Et cap. CXLVII: *Lex vini pendentis. Hac lege vinum pendens venire oportet. Vinaceos illutos*, *et faecem relinquito*, etc. Plinius ipse lib. XVII, cap. 4, *fructus pendentes*, circa quos depugnat homo cum alitibus. H.

HS $\overline{XII}$. Ita MSS. omnes, non *XV*, ut editi: crescente nimirum gradatim mensarum pretio. Sestertium duodecies centena millia: 245,400 f. Ed. P.

A Cethegis. Quae Cethegorum familiae fuerat: ea qua consul Corn. Lentulus Cethegus, de quo cap. 27. — *A Cethegis*, etc. Ita libri omnes, etiam manu exarati, quos confidenter nimis spernit Budaeus, de Asse l. III, fol. 78, quum legit *attegiis descendens*, quae vox Iuvenali nota, Sat. XIV, 196, Maurorum mapalia sonat. Sed profecto ludit operam; quum nihil aliud Plinius velit, quam eiuscemodi supellectilem haud pretio magis et ipsa materie, quam dominorum nobilitate civitati notam fuisse. Unde quae cuiusque mensa fuerit, quam modo laudat, diligenter expedit. Pertinet huc illud Senecae lib. de tranq. pag. 677: *Placet*, inquit, *mensa non varietate macularum conspicua*, *nec per multas elegantium dominorum successiones civitati nota*, etc. Hard.

HS $\overline{XIV}$. Sestertium quatuordecies centena millia: 286,300 fr. si ad pretium metallorum, Augusto princ. respicias; 249,060 fr. si ad rationem Plinianorum temporum computes. Ed. P.

Ex orbibus. Erant enim eae mensae orbiculatae: quare Mauros orbes appellat Martial. lib. IX, ep. 23, elephantinis dentibus, hoc est, pedibus eboreis suffultos: *Ut Mauri Libycis centum stent dentibus orbes.* H.

Ptolemaeo. Iubae filio, de quo in Auctorum Indice diximus, verbo *Iuba.* Hard.

Per medium. Itaque totus mensae ambitus pedum novenum fuit. H.

Quadrantali. Quadrantem *pedis unius*, hoc est, *pollices tres*, crassitudine *obtinuit*. H.

latente iunctura, quam potuisset esse naturae. Solidae autem a Nomio Tiberii Caesaris liberto cognomen trahentis, tribus sicilicis infra quatuor pedes, totidem-
3 que infra semipedem crassitudinis. Qua in re non omittendum videtur, Tiberio Principi mensam quatuor pedes sextante sicilico excedentem, tota vero crassitudine sescunciali, operimento laminae vestitam fuisse, quum tam opima Nomio liberto eius esset. Tuber hoc est radicis, maximeque laudatum, quod sub terra totum fuerit: et rarius quam quae superne, quaeque

Coguomen trahentis. Nomianae cognominatae: et solida illa quidem fuit, uniusque trunci, non ex dimidiatis duobus, ut superior. H.

Trib. sicilicis. Sicilicus quarta pars pollicis est, sive unciae. Volusius: *Dividitur uncia in quatuor sicilicos*, id est, *in quatuor quartas*. Festus: *Sicilicum dictum, quod semunciam secet.* Pollices duodeni pedem constituunt. Fuit igitur huic mensae amplitudo pedum non omnino quaternum. Deerant solum tres sicilici, hoc est, pollicis unius dodrans, seu partes tres. Sic crassitudo semipedem non aequabat: tantumdem semipedi deerat, ne solidus semipes foret, nempe dodrans pollicis unius. H.

Sextante. Sextans pars est assis sexta, sive unciae duae. Assem appello rem integram quamcumque, seu ponderis, seu mensurae, cuius pars duodecima uncia appellatur. Hanc igitur mensam Plinius ait longitudinis habuisse pedes quaternos, et binos praeterea pollices et pollicis quadrantem, sive sicilicum; crassitudine vero sesquipollicem aequavisse. H.

Tum opima. Tot partibus amplior: quum nempe novenos pedes circuitu liberti mensa contineret: principis, tantum quaternos. — *Nomio*, etc. Sincerissima haec omnium MSS. lectio, Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, Paris. etc. quae sic in vulgatis libris interpolata, legitur: *liberto eius esset, cuius materia erat tuber. Hoc est radicis vitium, maximeque in eo laudatum*, etc. Atqui proxime sequitur, *arborum vitium est.* Sic paulo post cap. 30, ubi ex eorumdem codicum admonitu scripsimus: *Post haec amplitudo est: iam toti caudices iuvant, pluresque in una. Mensae vitia, lignum*, etc. Plinii corruptores verius quam correctores ita ediderant: *Post haec amplitudo est iam totius caudicis. Iuvant plura quoque in una mensa vitia.* Quibus verbis nec elegantia adest ulla, nec probabilis subest sententia: sed Plinianae menti adversa penitus, qui vitia mensarum, quae deinceps enumerat, adeo non laudat, ut damnet potius, improbetque. H.

Tuber hoc. Id laminae operimentum e radicis tubere est, sive nodo: cuius laus praecipua est, quod sub terra conditum totum fuit, ubi rarius tuber gignitur, quam superne: nam et in ramis tubera oriuntur. De his arborum nodis Seneca de beneficiis lib. VII, cap. 9: *Video istic mensas*,

gignuntur etiam in ramis: proprieque quod tanti emitur, arborum vitium est, quarum amplitudo ac radices aestimari possunt ex orbibus. Sunt autem cupresso feminae etiamnum silvestri similes folio, odore, caudice. Ancorarius mons vocatur citerioris Mauretaniae, qui laudatissimam dedit citrum, iam exhaustus.

XXX. Mensis praecipua dos in venam crispis, vel in vortices parvos. Illud oblongo evenit discursu, ideoque tigrinum appellatur: hoc intorto, et ideo tales pantherinae vocantur. Sunt et undatim crispae, maiore gratia, si pavonum caudae oculos imitentur. Magna vero post has gratia, extra praedictas, crispis

et aestimatum lignum senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos arboris infelicitas torsit.

Ex orbibus. Ex integris mensis, quae ex tubere uno fiebant. Has mensas, ut diximus, orbes Martialis vocat. Hard.

XXX. *Vel vortices parvos.* Sic MSS. Reg. Colb. etc. non, ut editi, *vel in vertice variis*, nullo plane sensu. Crispam in vortices parvos mensam vocat, quae ad instar vorticum intorte crispatur: in venam, quae venatim. Hard.

Hoc intorto et ideo tales pantherinae vocantur. Sunt et undatim crispae maiore gratia si pavonum caudae oculos imitentur. Subvereor ne parum recto ordine verba haec scripta sint; nam credibilius est, et rationi magis consonum, in vortices pravas intortasque et ob id pantherinas appellatas, caudae pavonum oculos fere imitatas esse, quam undatim crispas: quapropter considerandum an ita legi debeat: *Hoc intorto et ideo tales pantherinae vocantur, maiore gratia si pavonum oculos imitentur. Sunt et undatim crispae.* Pint.

Si pavonum caudae. Nec in mensis modo, sed et in spondis cubilium lautioribus hae pavonum caudae expetitae. Martial. lib. XIV, ep. 85, cui lemma: *Lectus pavoninus: Nomina dat spondae pictis pulcherrima pennis Nunc Iunonis avis, sed prius Argus erat.* Hinc et pavonatilis pannus nomen accepit, de quo Du Cangius in Glossario consulendus. H.

Post has. Post undatim crispas, praeter venatim, vorticatimque crispas, quae semper principatum obtinuere. Ad huius ligni naturam, venerem, crispaturamque, proxime accedit id lignum, quod maiorum memoria eximio fuit in honore: *Madrum* vulgus nominat, non illepido nitore placens, ambitioso venarum discursu, sese undulatim crispante, interveniis multiplici formarum decore splendentibus, punctorumque acervo exhilaratis. Id potoriis vasis et lancibus dicavit avita munditiеs. Materiae declarat aeternitatem duratio, quando CC annorum fere vasa in aedibus sacris inveniuntur, nullam adhuc cariem sentientia. Abiitque mos in vulgus vocandi ligna, quae lepide

densa veluti grani congerie, quas ob id a similitudine apiatas vocant. Summa vero omnium in colore. Hic maxime mulsi placet, suis refulgens venis. Post haec amplitudo est: iam toti caudices iuvant: pluresque in una. Mensae vitia: lignum, ita vocatur materia surda, et indigesta simplicitas, aut platani foliorum modo digesta: item ilignae venae similitudo, vel coloris: et quibus maxime obnoxias fecere aestus ventique, rimae, aut capillamenta rimas imitata. Postea murena nigro transcurrens limite: variisque cornicum punctis apprehensus, papaverum modo, et in totum
3 atro propior colos, maculaeve discolores. Virides terra condunt barbari, et illinunt cera. Artifices vero

undulato crispatu fluctuarent, Madrsta, *Madré*. Ruellius de nat. Stirp. lib. I, pag. 143, artifices fabros a se consultos ait; quodnam esset genus hoc ligni: responsumque, esse silvestris cupressi vel cedri genus: deferri ea India Syriaque: sed nunc exolevisse. HARD.

Apiatas. Apiatas, veluti muscarum et apum stercore inquinatas. Alii, *apiculatas*: crebris velut apiculis notatas DAL. — *Apiatas*. Ab apio: quoniam mensae densa veluti grani congerie crispae, apii semen et grana dense congesta referebant: quo sensu guttatas aves dixit Fridericus II Imper. de Venat. lib. II, cap. 20, hoc est, guttis diversi coloris inspersas. HARD.

Post haec. Post colorem ac formam; proxime amplitudo laudatur.

Iam toti. Vt ea uno caudice solida mensa constet. H.

Pluresque. Vt dimidiatis orbibus orbis integer mensae compingatur, qualis Ptolemaei fuit, superius laudata. HARD.

Materia surda. Non splendens, nudumque lignum et linearum crispo ductu minime virgatum. DAL. *Surda*. Nec crispa, nec virgata, sed simplex. Res surdas, herbas surdas, surdum colorem, aliaque similis, pro obscuris scilicet et ignobilibus in Indice Pliniano vide. HARD.

Muraena. Ductus in longum limes transversa niger, muraenae similitudine. HARD.

Cornicum. Nec placet, inquit, mensa variis interstincta punctis, eo colore quem in cornicum plumis deprehendimus: nec colos ille cinereus, qui papaverum nodum refert, atque adeo fere atrum omnino colorem. — *Variisque*, etc. Si vulgatos hactenus libros consulas, nihil hic sani: *Variisque corticum punctis apprehensus papaverum nodo*. In Mss. nodo legitur: *cornicum*, ex animi coniectura rescripsimus: atqui in Reg. 1 et Colb. *corvum*, in Reg. 2, *corticum* legitur. Muraenae pariter et cornicis color citreis in mensis damnatur: quid sint corticum puncta, aut ad

frumenti acervis imponunt septenis diebus, totidem intermissis: mirumque ponderi quantum ita detrabatur. Naufragia docuere nuper, hanc quoque materiam siccatam mari, duritie incorrupta spissari, non ullo modo vehementius. Nutriuntur optime, splendescuntque, manu sicca fricatae a balineis maxime: nec a vinis laeduntur, ut his genitae. Inter pauca nitidioris vitae instrumenta haec arbor est: quapropter insistendum ei quoque paulum videtur. (XVI.) Nota etiam Homero fuit: thyon graece vocatur, ab aliis thya. Hanc itaque inter odores uri tradit in deliciis Circes, quam Deam volebat intelligi: magno errore eorum, qui odoramenta in eo vocabulo accipiunt, quum prae-

colorem quid praestent, haud satis compertum. At e converso *tigrium maculae* in frutice Rubri maris, factisque ex eo baculis commendantur, lib. XVII, cap 80, uti nunc in mensis *cornicum puncta damnantur*. H.

Mirumque ponderi quantum ita detrahant. Sic Gronov. aliique. Elegantius exemplar Salmanticense per verbum impersonale, *mirumque ponderi quantum ita detrahatur*. PINT.

Vt his genitae. Quod in mensis, quarum gratia maxima est, si e citri arbore fiant, vina potantur. HARD.

Thyon graece. Hesychius: Θύαν ὄνομα δένδρου. Eustath. in Odiss. E, v. 1523, Θύον δένδρον. Apud Athen. lib. V, pag. 207, θύα. Apud Teophr. Hist. lib. V, cap. 5, τὸ δὲ θύον, οἱ δὲ θύαν καλοῦσιν, etc. Didymus in eum Homeri locum, Θύον· εἶδος δένδρου, ἢ φυτοῦ. HARD.

Hanc igitur inter odores uri tradit in deliciis Circes. Insignis memoriae lapsus, neque enim Circe inter odores urebat citrum, cedrum et laricem, ut constat ex decimo Odysseae, sed Calypso, ex quinto eiusdem operis. In eumdem incursavit errorem et summus poëta septimo Aeneidos, v. 10. Tribuit videlicet Circae, quod erat Calipsus. E contrario Aristoteles Calipsoni dat, quod est Circea, secundo Ethicorum: *Quocirca*, inquit, *oportet, quum quis medium assequi vult, ante omnia longius abire a magis contrario, ut Calipso monebat dicens, Extra fluctum et fumum navem adige.* Non hoc, eminentissime philosophe, Calypso monebat, sed Circe, ex duodecimo Odysseae. Pari incuria Pomponius quoque Mela conterraneus noster in secundo libro *Calypso* pro *Circe* posuit, ut in eius castigationibus meminimus. PINT. — *Circes.* Tribuit Circae Plinius, quod Calypso Homerus, Od. E, v. 60. Similis cedri usus deliciis Circes attribuitur, Aeneid. lib. VII, vs. 10: *Proxima Circaeae raduntur littora terrae: Dives inaccessos ubi Solis filia lucos assiduo resonat cantu: tectisque superbis Urit odoratam nocturna in lumina cedrum.* (Cf.

sertim eodem versu cedrum laricemque una tradat: in quo manifestum est de arboribus tantum locutum.
5 Theophrastus (qui primus a Magni Alexandri aetate scribit, quae circa urbis Romae quadringentesimum quadragesimum gesta sunt annum), magnum iam huic arbori honorem tribuit, memoratas ex ea referens templorum veterum contignationes, quamdamque immortalitatem materiae in tectis contra vitia omnia in-

Virg. tom. III, pag. 258 edit. Paris.) Hard.

Eodem versu. Versus Homerici sunt..... τηλόθι δ' ὀδμὴ, Κέδρου τ' εὐκεάτοιο, θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει, Δαιομένων, etc. In his versibus Noster vocem Graecam θύου, laricem interpretatur: quae ad hunc locum nihil aliud quam *thus*, sive odoriferum quid significare nobis videtur. Ed. — *Eodem versu.* Odysseae, ut dictum est lib. V, v. 60. Ita omnino Didymus Homeri scholiastes, ita et Eustathius legit. At Plinium vidisse in suis exemplaribus necesse est, Κέδρου τε, πεύκης τε, θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει. Nam vocem πεύκην pinum interdum, quandoque etiam laricem vertit, ut suis locis dicemus. Apud Homerum Circe, ipsa rerum Natura in Tellure est, quae cibos alendis usque ad delicias hominibus subministrat. His qui intemperantius abutuntur porcis similes fiunt. Circes palatium, Orbis est universus, hoc est, istud quod a nobis incolitur hemisphaerium, et ubi quidquid est, edule gignitur. Neque enim illis temporibus hemisphaerii alterius suspicio vel tenuis fuit. Circe δολόεσσα appellatur, Od. H, v. 33, quoniam sensim per sua ipsa munera, ceu quasdam escas, ad utendum illis immoderatius homines illicit. Ancillas habere quatuor dicitur, quae mensam apparant; Odyss. K, v. 348. Quatuor illae sunt anni tempestates. Fercula eae afferunt, panem, carnes, vinum, Od. M, v. 19 et 30. Ab omni intemperantia cavit Vlysses. Tum ventum ei secundum Circe misit ad profectionem: hoc est, non ante desiit opipare uti mensa, quamvis intra modum, quam daret operam navigationi ventus secundus. Caetera de Circe, in explanatione argumenti Odysseae exposuimus. Hard.

Theophrastus. Vide Hist. Pl. lib. V, cap. 5. Primus ab Alexandri M. aetate, hoc est, ex quo regnare coepit Alexander; primus, inquam, exterorum de Romanis scripsit Theophrastus, imprimis ea, quae gesta sunt circa ann. V. Romae 440, qui paene tertius ante obitum Alexandri M. An sint haec ἱστορικὰ ὑπομνήματα, *Commentarii historici*, quorum meminit Scholiastes Apollonii, an opus aliud, quod interierit, considerandum. H.

Memoratas templorum veteres contignationes. Verbum illud *templorum* suspicor esse falso additum, ductus auctoritate Theophrasti, lib. V, cap. 5: *Et adhuc, inquit, memorant contignationes quasdam antiquorum.* Pint. — *Contignationes* Theophrast. ὀροφάς. Etiam et ianuas ex eadem arbore θύς

corruptae. Radice nihil crispius, nec aliunde pretiosiora opera. Praecipuam autem esse eam arborem circa Hammonis delubrum: nasci et in inferiore Cyrenaicae parte. De mensis tamen tacuit: et alias nullius ante Ciceronianam vetustior memoria est, quae novitia apparet.

XXXI. Alia est arbor eodem nomine, malum ferens exsecratum aliquibus odore et amaritudine, aliis expetitum, domos etiam decorans, nec dicenda verbosius.

XXXII. (XVII.) Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem arborem loton gignit, quam vocant celtin,

fieri auctor est Athen. lib. V, p. 207. Hard.

Nihil crispius. Sic Theophr. l. c. Quare fallitur Anguillara lib. de Simpl. parte II, p. 47, eumque secutus Salmas. in Sol. p. 953 et 954, qui Homeri Theophrastique θύον sabinam esse herbam putant, quae hac dote caret: nec tantae crassitudinis aut radicem aut caulem habet, ut ex ea vel mensarum orbes pedum novenum, imo ne binum quidem, vel contignationes domorum, aut ianuarum postes fieri potuerint. Hard.

C. Hammonis. Theophr. l. c.

XXXI. *Alia est arbor.* Citrum aureolam intelligit, quam nos Aurantium vocamus, *l'oranger*, hortis hodieque et aedibus decorandis, ramorum petulantia et fructuum iucunditate expetitam. Hard. — Immo potius *Citram* ipsam *Medicam*, cuius fructus notissimi, et de qua nos supra egimus, lib. XII, c. 7. Nihil autem mirum, si Plinius, ut saepe solet, a se iam memorata rursus incogitans tradit. Quod de Aurantio narrat Harduinus, certe hallucinatur: nam inter doctos constat *Citrum aurantium* non nisi octavo, ut minimum, saeculo post Ch. nat. ab Arabibus in Aegyptum prius, deinde in Europam transvectam fuisse. Conf. quae attulimus in Excursu I ad calc. lib. superior. pag. 402 sqq. Ed. P.

Malum ferens, etc. De *Citro Medica* egimus lib. XII, cap. 7. Ed. P. — *Malum.* Aurantium nostrum est, *l'orange*: Veterum, ut quidem reor, ἑσπερικὸν μῆλον. Hard. — Falso: vide notam superiorem. Ed. P.

XXXII. *Arborem loton.* Theophr. Hist. lib. IV, cap. 3: Ἐν Λιβύῃ δὲ ὁ λωτὸς πλεῖστος καὶ κάλλιστος. Lotus Africana seu Lotophagica a Matthiolo recte pingitur, in Diosc. lib. I, pag. 257. Florentiae *uva d'India* dicitur: Venetiis pro ligno sancto, sive Guaiaco, divenditur. In Italis nunc frequens: nec tamen ea est lotos Italica Plinii, quum huius baccae cerasorum instar pendeant e ramis, nec sint ut myrta παράλληλα. — *Terra mutatam.* Soli natura, caelique. Hanc fabam Graecam vocat, lib. XVI, cap. 53, et lib. XXIV, cap. 2. Non est Gallorum *Micocoulier*, ut Dalecampius putavit, Hist. lib. III, cap. 21, quum huius arboris fructus foetidus sit et ingrati saporis: Lotos Italica a sua-

et ipsam Italiae familiarem, sed terra mutatam. Praecipua est circa Syrtes atque Nasamonas. Magnitudo, quae piro: quanquam Nepos Cornelius brevem tradat. Incisurae folio crebriores, quae ilicis videntur. Differentiae plures, eaeque maxime fructibus fiunt. Magnitudo huic fabae, color croci, sed ante maturi-
2 tatem alius atque alius, sicut in uvis. Nascitur densus in ramis myrti modo, non ut in Italia, cerasi: tam dulci ibi cibo, ut nomen etiam genti terraeque dederit, nimis hospitali advenarum oblivione patriae.

vitate fructus, qualis in Africanae loti fructu notabatur, nomen acceperit. Ea esse potius nobis videtur, quam *Alisier* vocant, uti dicemus lib. XVI, cap. 53. HARD. — Non ita male Dal. Harduino licet refragante: sed miramur res plane diversas hic Plinium confudisse, dum varias loti species recensere sibi videtur. Scilicet lotum Africanam (*Zizyphum lotum*) Wild. sive, ut alii volunt, *Rhamnum spinam Christi* L. Arabibus *Sidr.*; *Pentand. digyn.* gen. 532, Pers. sub Ramnn. *Rhamnoid.* Juss.) ex qua Lotophagorum terrae gentique nomen, cum Celti Italica (*Celti Australi, Pentand. digyn.* gen. 634, Pers. *Amentac.* Juss.) arbore in omnibus fere Europae Meridionalis partibus notissima, eamdem esse putat; caracteresque, ut aiunt, alterutri plantae proprios ac peculiares temere imprudenterque miscet. Vide Cl. SHAW, *Voyages*, t. I, pag. 292. De variis *loti* speciebus apud Veteres, vide Exc. I ad calcem huius libri. ED. P.

Magnitudo. Haec deinceps ferme ad verbum Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 4 HARD.

Quae ilicis. Sic Mss. Reg. etc. Teophr. φύλλον δὲ ἐντομὰς ἔχον, καὶ πρινῶδες. Ilicem intellige, *quae spinas non habet*, ut ait Columella lib. VI, cap. 3. Vid. Matth. in lib. I Diosc. p. 206 et 207. HARD.

Magnitudo huic. Fructui Africanae loti. Theophr. HARD.

Myrti modo. Theophr. de fructu loti Africanae: Nascitur, inquit, myrtorum modo, densus in ramis, alterna serie positus, ut alter alteri adversus respondeat: φύεται δὲ καθάπερ τὰ μύρτα παράλληλα. HARD.

Nomen etiam genti. Lotophagorum, a quibus et insula Lotophagitis. De his egimus in Geographicis lib. V, c. 7, II. — *Terraeque.* Regio nunc dicta *Jereed.* BROT.

Nimis hospitali, etc. Homerus, Odyss. IX, 95 sqq. Τῶν δ' ὅστις λωτοῖο φάγοι μελιηδέα καρπόν, Οὐκ ἔτ' ἀπαγγεῖλαι πάλιν ἤθελεν, οὐδὲ νέεσθαι. Ἀλλ' αὐτῇ βούλοντο μετ' ἀνδράσι λωτοφάγοισι Λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν, νόστου τε λαθέσθαι. DAL.

Oblivione patriae. Nam qui cibum illum gustassent, ibi sedes ponere, securi patriae ac parentum, volebant. Accepta haec ab Homero. (Vide not. super.) ED.

Ferunt ventris non sentire morbum, qui eum mandant. Melior sine interiore nucleo, qui in altero genere osseus videtur. Vinum quoque exprimitur illi, simile mulso, quod ultra denos dies negat durare idem Nepos: baccasque concisas cum alica ad cibos doliis condi. Quin et exercitus pastós eo accepimus, ultro citroque commeantes per Africam. Ligno colos niger. Ad tibiarum cantus expetitur. E radice cultel- 3
lis capulos, brevesque alios usus excogitant. Haec ibi natura arboris. Est autem eodem nomine, et herba,

Ferunt ventris. Stomachine, an alvi? Theophr. καὶ ἔτι πρὸς τὴν κοιλίαν ἀγαθόν. Venter apud Plin. passim pro ventriculo, ut κοιλία apud Graecos ἀντὶ τοῦ στομάχου sumitur. Alias εὐστόμαχα, quae stomachu utilia: εὔκοιλα Medici vocant, quae ut Cato et Celsus aiunt, bonam alvum faciunt, seu leniter ducuot alvum. Sic Diosc. accepit lib. I, cap. 157 de cerasis. Hard.

Melior. Suavior, ἡδίων δὲ ἀπύρηνος. En quod paulo ante monuit, loti differentias plures fieri diversitate fructuum. Hard.

Vinum q. expr. illi. Herod. Melpom. lib. IV, p 281, n. 187.

Quod ultra denos dies dorare, etc. Lego *binos*, non *denos*. Theophr. lib. IV, cap. 3: *Et vinum*, inquit, *quod ex eo exprimitur, non nisi binos aut ternos dies durare, deinde acescere.* Pint. — *Denos dies.* Polybius in fragm. lib. XII, pag. 1439, οὐ δύναται δὲ πλέον δέκα μένειν ἡμερῶν, de Africana loto agens. Recitat haec Athen. lib. XIV, pag. 651, ex Polybio. Hard. — *Negat durare idem Nepos.* De fructu loti secundae id Theophr. recitat. Dalec.

Concisas. Ita Mss. Alii *contusas* malunt. Polyb. loc. cit. μετὰ χόνδρου κόψαντες, *cum alica tundentes.* De alica dicemus lib. XXII, cap. 61.

Quin et exercitus, etc. De fructu prioris loti id Theophr. Dal. — *Et exercitus.* Ophello duce, quum expeditionem susciperet adversus Charthaginienses. Theophr. loc. cit. de loto Africana. Hard.

Ligno colos niger. De secunda loto idem Theophr. Dal. — *Ligno.* Et haec in Africana loto Theophr. dotem agnoscit, τὸ δὲ ξύλον, μέλαν. Hard.

Ad tibiarum. Hoc ipsum de eadem loto Theophr. Ξύλῳ δὲ εἴς τε τοὺς αὐλοὺς χρῶνται. Tibiae eiuscemodi Alexandrinis φώτιγγες sunt appellatae, teste Athenaeo, lib. IV, pag. 182, et λώτινοι αὐλοί. Ovid. Fast. lib. IV, vs. 190: *et horrendo lotos adunca sono.* Hard. — Vide Gronovium, Observatt. IV, 15. Ed. P.

Et herba. Quae Dioscor. lib. IV, cap. 111, lotus sativa et trifolium vocatur: λωτὸς ἥμερος, οἱ δὲ τρίφυλλον. Addit in hortis nasci. Trifolium odoratum vocant: equis pabulum gratissimum: unde et equinum dictum. Hard. — Duas species omnino diversas, hic, ut supra, Noster videtur

et in Aegypto caulis in palustrium genere. Recedentibus enim aquis Nili riguis provenit similis fabae caule, foliisque densa congerie stipatis, brevioribus tantum, gracilioribusque: cui fructus in capite papaveri similis incisuris, omnique alio modo: intus grana, ceu milium. Incolae capita in acervis putrefaciunt: mox separant lavando, et siccata tundunt, eoque pane utuntur. Mirum est, quod praeter haec traditur: solo

confudisse, aut certe notas unicuique plantae peculiares non probe satis inspexisse. *Herbam* autem *eiusdem nominis*, de qua etiam Diosc. agit l. c. nihil aliud esse censemus quam *Melilotum officinalem* (*Diadelph. Decand.* gen. 1749, Pers. *Legumin.* Juss.), *caulem* vero Aegyptiacam (an Euphrateam?) *in palustrium genere*, de qua Herod. Theophr. Diosc. locis inf. allatis, *Nymphaeam Nelumbo* L. (*Nelumbium speciosum* Wild. *Polyand. polyg.* gen. 1343, Pers. sub *Nelumbo. Hydrochar.* Juss.) Habitat in aquis Persiae, Indiae, Aegypti? E. P.

In Aegypto caulis. Hunc iisdem verbis describunt Herodot. Euterpe, lib. II, n. 92, pag. 122; Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 10; Diosc. lib. IV, cap. 114. Iconem illius accuratam exhibet Prosper Alpinus, oculata fide, lib. de plant. exot. cap. 16, pag. 213. HARD. — Aegyptiorum monumenta lotum mythicam frequentissime habent. Est ea *Nelumbium speciosum* Willd. sive *Cyamus* Smith. Sacra Aegyptiis planta, quod elegantissima foliorum rotundorum forma, pulcherrimus flos et mysticus ortus quotidianus a Nili undis ad divinam naturam spectare videretur. Isis ipsa loti foliis coronata conspicitur (*Pocock's Reise* I, t. 60, 91). E loto Osiris ortus; in foliis loti tanquam in navigiis natare dii veteres dicebantur. Harpocrates loto insidebat: in ipsis numismatibus Ptolemaeorum ea planta occurrit. Fructus (κύαμος αἰγύπτιος) edebatur, sed sacerdotibus, et Pythagoricis eorum aemulis, interdictum, ne fabis his vescerentur. Conf. Cicer. Divinat. I, 30; Smith. Exotic. bot. n. 7, tab. 31, 32. SPRENG.

Recedentibus. Ita etiam Mss. Theoph. ὅταν ἡ χώρα κατακλυσθῇ, *quum rura inundantur.* Quare forte rectius, *residentibus*, h. e. stagnantibus, legeris. Callixenus apud Athen. lib. XV, pag. 677, ἐν λίμναις, in paludibus. HARD.

Similis fabae. Diosc. et Theophr. καυλός ἐστι τῷ τοῦ κυάμου ἐμφερής. Quod de faba Aegyptia intellexisse Theophr. videtur. HARD.

Densa congerie. Theophrast. l. c. caulis folia cum Aegyptiae fabae foliis confert: sed minora ait esse et graciliora: floris vero foliola tenuitate proxima esse liliaceis, multa densaque stipata congerie. Vtramque dotem caulis unius foliis temere contulisse Plinius videtur. HARD.

Similis incisuris, etc. Theophrast. ibidem. DAL. — *Intus grana.* Diosc. et Theophr. ll. cc. HARD.

Et siccata. Capita nimirum, vel grana potius, quae capitibus continentur, Theophr. et Dioscor. Item

occidente papavera ea comprimi, et integi foliis: ad
ortum autem aperiri, donec maturescant, flosque qui
est candidus, decidat. (XVIII.) Hoc amplius in Eu- 4
phrate tradunt, et caput ipsum et florem vespera
mergi usque in medias noctes, totumque abire in altum, ut ne demissa quidem manu possit inveniri. Verti deinde, paulatimque subrigi, et ad exortum solis emergere extra aquam, ac florem patefacere, atque etiamnum insurgere, ut plane ab aqua absit alte. Radicem lotos haec habet mali cotonei magnitudine, opertam nigro cortice, qualis et castaneas tegit. Interius candidum corpus, gratum cibis, sed crudo gratius decoctum, sive aqua, sive pruna. Nec aliunde magis, quam purgamentis eius, sues crassescunt.

XXXIII. (XIX.) Cyrenaica regio loton suae postpo-

Diod. Sic. Bibl. lib. I, pag. 30, et lib. XXII, cap. 28. HARD.

Sole, etc. Theophr. et Dioscor. II. cc. HARD. — *Ea comprimi*. Flores comprimi et capita conlegere. Vide lib. XXII, cap. 21, infra scripta multa de hac loto.

Hoc amplius. Reliqua deinceps quae hoc capite narrantur exstant apud Theophrast. Hist. IV, 10, et de Causis, II, 20, p. 262, unde Aegyptiam loton eamdem esse cum Euphratica colligas. HARD.

Caput et florem vespera mergi, etc. Theophr. lib. IV, cap. 10: Ἐν δὲ τῷ Εὐφράτῃ τὴν κωδίαν φασὶ καὶ τὰ ἄνθη δύνειν, καὶ ὑποκαταβαίνειν τῆς ὥρας δειλινῆς μέχρι μέσων νυκτῶν, καὶ τῷ βάθει πόῤῥω· οὐδὲ γὰρ καθιέντα τὴν χεῖρα λαβεῖν εἶναι· μετὰ δὲ ταῦτα ὅταν ὄρθρος ᾖ, πάλιν ἐπανιέναι, καὶ πρὸς ἡμέραν ἔτι μᾶλλον ἅμα τῷ ἡλίῳ φανερὸν ὑπὲρ τοῦ ὕδατος, καὶ ἀνοίγειν τὸ ἄνθος, ἀνοιχθέντος δὲ ἔτι ἀναβαίνειν, κ. τ. λ. Quae cuncta iisdem verbis Noster expressit. Harduinus lotum hanc Theophrasteam, in Euphrate nascentem eamdem esse iudicat cum loto Aegyptiaca; iure an iniuria vix dicere possum; quanquam duas esse diversas species potius crediderim. Vide Exc. I ad calc. huius libri. ED. P.

Emergere extra aquam. Idem fere scribitur de flore Arabicae arboris cap. undecimo libri duodecimi. DAL.

Radicem lotos, etc. Κόρσιον vocat Theophrastus. DALEC. — *Radicem*, etc. Haec pariter Herodot. Theoph. et Dioscorid. l. c. HARD.

XXXIII. *Cyrenaica*. Et haec totidem verbis leguntur apud Theophr. lib. IV, cap. 4. Huius paliuri meminit apud Athen. lib. XIV, Diphilus Siphnius. HARD. — *Cyrenaica regio*. Chiffl. cod. *Cyrenaice*; ex eodem paulo post Hard. *mandatur*; Gronov. aliique *manditur*. ED. P.

nit paliuro. Fruticosior haec, fructuque magis rubens, cuius nucleus non simul mandatur, iucundus per se, atque suavior e vino, quin et vina succo suo commendans. Interior Africa ad Garamantas usque, et deserta palmarum magnitudine et suavitate constat, nobilibus maxime circa delubrum Hammonis.

XXXIV. Sed circa Carthaginem Punicum malum cognomine sibi vindicat: aliqui granatum appellant. Divisit et in genera apyrenum vocando, cui lignosus nucleus abest: sed candidior ei natura, et blandiores

Paliuro. Arborem Theophrastus latius et fusius describit quam Plinius: Ὁ δὲ παλίουρος θαμνωδέστερος τοῦ λωτοῦ· φύλλον δὲ παρόμοιον ἔχει τῷ ἐνταῦθα, τὸν δὲ καρπὸν διάφορον. οὐ γὰρ πλατὺν, ἀλλὰ στρογγύλον καὶ ἐρυθρόν· μέγεθος δὲ ἡλίκον τῆς κέδρου, ἢ μικρῷ μεῖζον· πυρῆνα δὲ ἔχει οὐ συνεσθιόμενον καθάπερ ταῖς ῥοαῖς· ἡδὺν δὲ τὸν καρπὸν, καὶ ἐάν τις οἶνον ἐπιχέῃ, καὶ αὐτὸν ἡδίω γίνεσθαί φασι καὶ τὸν οἶνον ἡδίω ποιεῖν. Hist. Plant. IV, 4. — *Paliurus aculeatus* Lam. (*Pentand. monogyn.* Pers. gen. 532, sub Rhamno. *Frangulac.* Juss.) Sprengelio *Zizyphus Paliurus* Wild. teste Anguillara, pag. 54. Conf. doct. Fée, *Flore de Virgile*, tom. VIII, p. cxxiv ed. nostr. Ed. P.

Interior, etc. Theophr. l. c. H.

Constat. Dal. cod. *praestat* Ed. P.

XXXIV. *Punicum*, etc. De eo Empedocles, οὕνεκεν ὀψίγονοί τε σίδαι, ὑπέρφλοια μῆλα. Opsigonos appellat, quod tarde maturescant fructus, aut serius gignantur: ὑπερφλοίους vero quod cortice vestiantur, praecrasso, nempe malicorio: vel quod floribus luxurient: φλοίειν enim et ἄγαν ἀκμάζειν est, et θάλλειν. Rhod. XXIX, c. 23. Dalec.

Pun. malum.... vindicat. Africa.

Aliqui granatum. Malum granatum Marcell. lib. de Medic. cap. 27, p. 193, aliique: quod nomen hodieque servatur, arbori quidem, *un grenadier*: pomo, *une grenade*: ab interiorum granorum multitudine. A Poenis alterum nomen deduci volunt; alii a colore puniceo, quo fructus et flos constant. Hard. — *Granatum* etc. *Punica Granatum* (*Icosandr. monogyn.* gen. 1212, Pers. *Myrt.* Juss.) Habitat in Africa, Persia, Europa meridionali; apud nos in hortis colitur; variat flore pleno et albo Ed. P.

Apyrenum. Ita MSS. Reg. Colbert. Par. Tol. et Salm. Graeci ἀπύρηνον scribunt. Πυρὴν nucleus est: ἀπύρηνον, quod eo caret. Latini tamen ex usu, non apyrenon, sed apyrinon dicunt. Mart. lib. XIII, epigr. XLIII: *Lecta suburbanis mittuntur apyrina ramis, Et vernae tuberes: quid tibi cum Libycis* Et ep. XLII: *Non tibi de Libycis tuberes, et apyrina ramis, De Nomentanis sed damus arboribus.* Eadem Plinius dulcia vocat, l. XXIII, cap. 57. Hard.

Cui lignosus. Hoc est, cui non est durus acinus, seu granum. Non igitur apyrina dicuntur, quae nullum

sunt acini, minusque amaris distincti membranis. Alia structura earum quaedam, ut in favis, communis. Nucleos habentium quinque species: dulcia, acria, mixta, acida, vinosa. Samia et Aegyptia distinguuntur erythrocomis, et leucocomis. Corticis maior usus ex acerbis ad perficienda coria. Flos balaustium vocatur, et medicinis idoneus, et tingendis vestibus, quarum color inde nomen accepit.

XXXV. (xx.) In Asia et Graecia nascuntur frutices: epipactis, quem alii elleborinen vocant, parvis

omnino nucleum habeant, sed quae mollem adeo, ut mandi possit, ac pro nihilo haberi. Seneca, ep. 85, pag. 368: *Sic sapiens*, inquit, *imperturbatus dicitur, quo modo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est* etc.

Quinque species. Diosc. lib. I, c. 151, tres tantum granati species enumerat, γλυκεῖαν, ὀξεῖαν, οἰνώδη, dulcem, acidam, vinosam.

Samia. Alia, praeterea inquit, Samia Punica sunt, alia Aegyptia: et quidem utraque bifariam dividuntur: sunt enim Samia Erythrocoma, sunt et leucocoma. Aegyptia quoque iisdem differentiis distinguuntur. Sic nucleos habentium genera sunt omnino novem, quod verbis expressis ait ipse lib. XV, cap. 11. H.

Erythrocomis. Ita MSS. omnes. Non igitur a granorum colore, sed a fronde comaque rubra vel alba, nomen haec habent. Malunt alii a granorum colore, τῶν κόκκων, erythrococca et leucococca dici. H.

Ex acerbis. Viridibus, immaturis. Hard.

Flos balaustium. Scriptoribus Graecis, βαλαύστιον flos est punicae silvestris, non domesticae. Officinae tamen Plinium sequuntur, quibus balaustium silvestris domesticaeque florem promiscue significat. Et Marcell. Empir. cap. xvii, pag. 124, balaustium vocat florem *mali granati quo coriarii utuntur*: quod genus acerbum quidem, non tamen silvestre est. Hard.

Et medicinis. Dioscoridem vide l. I, cap. 151, ipsumque Plinium lib. XXIII, cap. 60. H.

Color. Nimirum puniceus.

XXXV *Epipactis* Ἐπιπακτίς. In libris hactenus editis, *Epipactis quem alii embolinen.* Nos locum sanavimus tum ex Dioscor. lib. IV, cap 109: Ἐπιπακτίς, inquit, οἱ δὲ ἑλλεβορίνην, θαμνίσκος μικρός, ἐλάχιστα φυλλάρια ἔχων. Πρὸς τὰ θανάσιμα δὲ πίνεται, καὶ πρὸς τὰ ἐν ἥπατι πάθη. Tum ex ipso Plinio lib. XXVII, cap. 52, ubi eadem plane cum Dioscoride refert. Hard. — *Epipactis*, etc. *Neottia spiralis* (*Gynand. digy.* gen. 1984, Pers. *Orchid.* Juss.) Nulli alii *Orchidearum* elleborinem adiudicare se posse profitetur Sprengelius, ab foliorum exiguitatem, caeteris deficientibus notis; certe tamen non eamdem esse ait cum Elleborine Caesal.

foliis, quae pota contra venena prosunt, sicut erices contra serpentes: (XXI), et in quo nascitur granum Gnidium, quod aliqui linum vocant: fruticem vero thymelaeam, alii chamelaeam, alii pyros achnen, alii cnestron, alii cneoron: est similis oleastro, foliis angustioribus, gummosis si mordeantur; myrti magnitu-

pini, XV, 30, quae Cypripedium Calceolus esse videtur. Quod si vero ad Plinii verbs respicies, forte rem in ancipiti relinquendam censueris, quippe qui hoc ipso in loco *fruticem* epipactin appellat, quod *Neottiae spirali* minime certe convenit. At idem l. XXVII, c. 52: *Epipactis ab aliis elleborine vocatur*, parva herba, *exiguis foliis* etc. Dioscorid. quoque θάμνισκος, vel etiam θάμνος, de herbis saepius dixisse testatur Bodaeus nott. In Theophrast. pag. 1066 sqq. Ed. P.

Sicut erices. Subintellige folia. Nicander in Theriac. pag. 48, adversus serpentium ictus ita praecipit: Λάζεο δ' ἀνθεμόεσσαν ὅφρα τανύφυλλον ἐρείκην, Ἥν τε μελισσαῖον περιβόσκεται οὐλαμὸς ἕρπων. *Quin et florentem prompte frondentis erices Tolle comam: hanc pascunt vol tantque examina circum.* Ubi Scholiastes pag. 28, ait ericem habere folia ederae affinia, longiora tamen et asperiora: Ερείκη δὲ, εἶδος βοτάνης, ἥτις φύλλα ἔχει τῷ κισσῷ παραπλήσια, μικρότερα δὲ καὶ τραχύτερα. In Gallia frequens, *Bruyère*. De ea rursus dicetur lib XXIV, cap 39. Hard. — Dioscor. I, 117: Ερείκη δένδρον ἐστὶ θαμνῶδες, ὅμοιον μυρίκῃ, μικρότερον δὲ πολλῷ, κ. τ. λ. Plinius XXIV, 39, Dioscor. sequitur; foliaque ericae non ederae, sed rorimarino fere affinia dicit. Ερείκη Veterum nobis erit, ut Sprengelio, *Erica arborea*, sive *scoparia* (*Octand. monog.* gen. 963, Pers. *Ericin.* Juss.) Ed. P.

Et in quo. Subintelliige, et fruticem alium, in quo, etc. Sic Diosc. l. IV, c. 173, qui ex eodem fonte graeco hausit, ex quo hortum suum Plinius rigavit: Θυμέλαια, οἱ δὲ χαμέλαιαν, οἱ δὲ πυρὸς ἄχνην, ἢ κνῆστρον (sic enim legendum, ex Galeno in Gloss.), ἢ κνέωρον καλοῦσιν. Describitur accurate, pingiturque a Clusio, Hist. rar. Plant. lib. I, cap. 57, pag. 87. H. — *Granum Gnidium.... fruticem vero thymelaeam* etc. *Daphne Cneorum* nobis, *Garou* (*Octand. monog.* gen. 967, Pers. *Thymel.* Juss.). Caeterum Dioscorid. loc. cit hallucinari eos ipse admonet qui granum Gnidium pro fructu Chamelææ (*Daphnes Gnidii* nobis) habent, decepti quadam foliorum similitudine: Πλανῶνται δὲ νομίζοντες τὸν κνίδειον κόκκον τῆς χαμελαίας εἶναι καρπόν. Ed. P.

Quod aliqui linum Οἱ δὲ λίνον καλοῦσιν, inquit Diosc. l. c. διὰ τὸ εἶναι τῷ σπαρτῷ λίνῳ θάμνον τῇ φύσει παρόμοιον, quoniam frutex sativi lini similitudinem refert. Hard.

Gummosis. MSS Reg. Colb. etc. *gumminosis.* Interpres Oribasii lib. XI, fol. 198: *viscosa glutinosaque folia mandendo*, quae Diosc. ὑπόγλισχρα dixit, ἐν τῷ διαμασσᾶσθαι, καὶ κολλώδη. Hard.

dine : semine, colore et specie farris : ad medicinae tantum usum.

XXXVI. Tragion fruticem sola Creta insula gignit, terebintho similem et semine, quod contra sagittarum ictus efficacissimum tradunt. Eadem et tragacanthen, spinae albae radice, multum praelata apud Medos aut in Achaia nascenti. Pretium eius in libras x. III.

XXXVII. Tragon et Asia fert, sive scorpionem, veprem sine foliis, racemis rubentibus, ad medicinae usum. Myricen et Italia, quam alii tamaricen vocant:

Colore et specie farris. Fructu pallido (χλωρῷ Diosc.) principio, tandem rubente. Plinius χλωρὰν herbacei coloris male vertit. Vide lib. XXVII, cap 9. DALEC. — *Specie farris.* Intus nimirum, ubi eius seminis medulla albet quam maxime. Ita MSS. omnes et edit. H.

Medicinae. Diosc. loc. cit. H.

XXXVI. *Tragion.* Haec totidem verbis Diosc. lib. IV, c. 49 : Τράγιον φύεται μὲν ἐν Κρήτῃ μόνῃ etc. H. — *Hypericum hircinum? (Polyand. pentag.* gen. 1338, Pers. *Hyperyc.* Juss.), Sprengel. I, 485. At Noster rursus XXVII, 115 : *Tragion nascitur in Cretae tantum insulae maritimis, iunipero similis* (σχίνῳ, lentisco Diosc.) *et semine, et folio, et ramis : succus eius lacteus in gummi spissatus* etc. quae quomodo ad hypericum pertineant haud facile perspicio. Adanson. ad pistaciam tragion refert; recte an male alius viderit. An potius Astraganus incanus, foliorum coniugationibus densissimis, Tournef. (A. densifolius Wild.), ut Broterio placuit? an Tragacanthae varietas, aut certe affinis species? In re incerta certi quid pronuntiare religio est. Ed. P.

Tragacanthen. Τραγάκανθαν. Haec Theophr. Hist. lib. IX, cap. 1. HARD. — *Astragalus Creticus* Lam. (*Diadelph. decand.* gen. 1745, Pers. *Leguminos.* Juss.). Prius soli Cretae peculiarem crediderunt Veteres, sed etiam in Achaia repertum fuisse prodit Theophrastus, item in Asia, Mediam versus; invenit in Caucaso nuper Marshallius, Sprengelio teste, Hist. t. I, p. 99. Ex hoc frutice legitur gummi tragacanthae album (*gomme adragant* officinar.), ut ex Itinerario Tournefortii patet tom. III, pag. 262. Reliquas species, excepto *A. gummifero*, qui gummi flavescens minoris pretii fundit, nullo scatere gummoso succo ait Cl. Wild. Ed. P.

Praelata. Gron. *praelatam.* Ed. P.

In libras X. III. Denarii terni, monetae Gallicae 2 fr. 10 cent. Ed. P.

XXXVII. *Tragon et Asia.* Sic MSS. et libri huius index, non *Tragion.* Plin. ipse quoque rursum, XXVII, 116, ubi de ea uberius. H. — *Salsola Tragus* (*Pentand. digyn.* gen. 659, Pers. *Atriplic.* Juss.) Habitat et in Europa australi. Ed. P.

Myricen et Italia.... Achaia autem bryam. Cave ne duas hic species diversas existimes; brya differt tantum a tamarisce, seu myrica, quod *gallas*

Achaia autem bryam silvestrem: insigne in ea, quod
2 sativa tantum ferat gallae similem fructum. In Syria et in Aegypto copiosa haec est: cuius infelicia ligna appellamus, quae tamen infeliciora sunt Graeciae. Gignit enim arborem ostryn, quam et ostryam vocant, solitariam circa saxa aquosa, similem fraxino cortice, et ramis, folio piri, paulo tamen longioribus crassio-

non ferat; sed hoc vel caeli temperaturae, vel naturae soli variisque causis tribuendum, et saepe in *quercu coccifera*, *chêne à cochenille*, accidere vidimus Gerard. — *Tamarix Gallica* (*Pentand trigyn* gen 732, Pers. *Portulac*. Juss.). Habitat in Gallia, Italia, Hispania etc. An *Tamarix Africana* Desfont. fl Atl tom. I, pag. 269, myricae est affinis, quam Noster copiosam in Aegypto Syriaque dicit? Ed. P.

Bryam. Quia fructum fert veluti florem compage muscosum. Diosc. l. c καρπὸν ὥσπερ ἄνθος φέρει βρυώδες κατὰ τὴν σύστασιν. Hard.

Insigne. Dioscor. loc cit H.

Copiosa haec. Sativa nempe, et fecunda Diosc. H.

Cuius infelicia, etc. Myricae in Italia lignum infelix vocatur, quia sterile: *Infelices arbores*, inquit Plin. lib. XVI, cap. 45, *existimantur*, *damnataeque religione*, *quae neque seruntur unquam*, *neque fructum ferunt*: qualis est vulgaris myrica, sive Italica. *Cuius* quum Plinius hic dicit, Aegyptum intelligit. H.

Infeliciora. Quoniam, ut statim additur, ostrys in domum illata mortes miseras facere proditur. H.

Ostryn. Ὄστρυν et ὀστρύαν Theophrast. vocat Histor. lib. III, cap 10, ubi Rob. Constant. in Nott. ait, ostryn esse *Syringam* Etruscorum, a se Florentiae visam: a nobis hic in horto Regio. Hard. — *Ostrys* s. Ostrya Veterum, *Carpinus* est *Ostrya* Linn. (*Monoec Polyand*. gen 2107, Pers. sub *Ostrya vulgari Amentac*. Juss.) Ed. P.

Solitariam. Quid hac voce velit auctor, haud satis compertum. Nam μονοειδής, quo vocabulo utitur Theophrastus, aliud sonat: nempe unius speciei arborem esse, sine ullo maris ac feminae discrimine. Quod si *solitarium* nunc idem valet, atque in locis solis desertisque nascens, singularia illa huius vocis acceptio est. H. — *Solitariam*. Solam scilicet arborem quae circa illa aquosa saxa crescat. Ex Gerardi nott. MSS. Ed. P.

Circa saxa aquosa. Addenda videtur coniunctio *et*, ad vitandam amphibologiam, legendumque *circa saxa et aquosa*. Theophrastus eodem libro et capite: *Aquas convallesque arbor haec gestit*: quod enim Theodorus *convalles*, Plinius *saxa* transtulit, habente utrumque intellectum graeca dictione φάραγξ. Pint.

Folio piri) *Foliis piri maioribus*, *non multo longioribus*, *in acutum contractis*, *fibrosis*, *rugosis circa fibras*, *tenui per ambitum scissura*: *reliquis fibris a media costa uno modo in rectum iuxta magnam porrectis*: *materie dura*, *decolori*, *exalbida*: *fructu parvo*, *oblongo*, *hordeo simili*. Theophr. loc. cit. Dalec.

ribusque, ac rugosis incisuris, quae per tota discurrunt: semine hordeo simili et colore. Materie est dura atque firma: qua in domum illata, difficiles partus fieri produnt, mortesque miseras.

XXXVIII. (xxii.) Nec auspicatior in Lesbo insula arbor quae vocatur evonymos, non absimilis Punicae arbori, inter eam et laurum folii magnitudine, figura vero et mollitie Punicae, flore candidiore, statim pestem denuncians. Fert siliquas sesamae similes: intus

Rugosis. In fibris ipsis, quae plurimae a media seu crassiore fibra instar costarum procurrunt, folio corrugato. Theophr. loc. cit. H. — Vide not. superior.

Qua in domum. Theophr. loc. cit, Λέγεται δὲ ὡς οὐκ ἐπιτήδειον εἰς οἰκίας εἰσφέρειν· δυσθάνατον γάρ φασι· καὶ δυστοκεῖν οὗ ἐὰν ᾖ. H.

XXXVIII. *In Lesbo.* Ordymno monte; cuius mentio fit Theophr. lib. II, cap. 31. Dalec.

Evonymos. Εὐώνυμος Theophrast. Histor. lib. III, cap. 18. Gallis *du fusain*: etsi aliis aliter visum scimus. Anguillara de Simpl. P. IV, pag. 81, affirmare nil dubitat: statuere nihil audet Ruellius, etsi multae, inquit, delineationes faveant, de Nat. stirp. lib. I, p. 154. In Commentariis Acad. Reg. Scient. anni 1766 describitur a D. Danty d'Isnard pag. 291, planta peregrina, quam Evonymoiden vocat, ob aliquam cum evonymo similitudinem: tergeminamque distinguit: Canadensem, Virginianam, Caroliniensem. H. — *Evonymus Europaeus (Pentand. monog.* gen. 539, Pers. *Frangulae.* Juss.) Ed. P.

Inter eam. Maiore folio quam chamaedaphne: sed molli, ut Punica. Theophr. loc. cit. Καὶ τὸ φύλλον ἔχει ῥοῶδες· μεῖζον δὲ ἢ χαμαιδάφνη, καὶ μαλακὸν ὥσπερ ἡ ῥόα. H.

Flore candidiore statim pestem denuncians. Lego, *Flore candido, odore statim pestem denuncians.* Theophrast. lib. III, cap. ultimo: *Flos colore albae violae similis; odore infestus, velut cruorem inferens.* Quo in loco transferendo notandum est insigniter errasse et Plinium, et Theodorum; refert enim haec arbor evonymos odorem seu virus atractylidis herbae, quae teste Theophrasto lib. VI, cap. 4, et Plinio lib. XXI, cap. 16, succum sanguineum effundit: quare et φόνος a quibusdam, eisdem testibus appellatur: est etiam odora tetro atque infesto. Quia igitur φόνος graece, *mortem* latine significat, Plinius *pestem*, Theodorus *cruorem* transtulit, neuter bene, transferre enim debuissent: *odore gravi phonu*, vel si ita maluissent, *atractylidis.* Pint.

Pestem denuncians. Quoniam letalis est animantibus cibus. H.

Fert siliquas. Theophrast. loc. cit. Sesama vel sesamum, *la jugeoline.* Evonymi siliquas vulgus scrota vocat sacerdotum, quod intus ervi magnitudine grana mollibus involuta membranis testiculorum modo contineantur. H.

granum quadrangula figura, spissum, letale animalibus: nec non et in folio eadem vis. Succurrit aliquando praeceps alvi exinanitio.

XXXIX. Alexander Cornelius arborem eonem appellavit, ex qua facta esset Argo, similem robori viscum ferenti, quae nec aqua, nec igni possit corrumpi, sicuti nec viscum: nulli alii cognitam, quod equidem sciam.

XL. Adrachnen omnes fere Graeci portulacae nomine interpretantur, quum illa sit herba, et andrachne vocetur, unius litterae diversitate. Caeterum andrachne est silvestris arbor, neque in planis nascens, similis unedoni, folio tantum minore, et numquam decidente:

Letale, etc. Pecus enecat, si gustetur, praesertim capras, nisi purgentur. Theophrast. Τοῦτο ἐσθιόμενον ὑπὸ τῶν προβάτων, ἀποκτείνει· καὶ τὸ φύλλον, καὶ ὁ καρπός· καὶ μάλιστα τὰς αἶγας, ἐὰν μὴ καθάρσεως τύχῃ. H — *Animalibus*. Sic Chiffl. et Hard. codd. Gronov. et al. *animantibus*. Ed. P.

XXXIX. *Eonem*. Et in indice *Eon* haec arbus vocatur. H.

XL. *Adrachnen*. MSS. R. Colb. et Par. ubique *andraclen*, quum de hac arbore silvestri agitur, scribunt: quum de portulaca, *andrachnen*. H.

Quum illa. Portulaca nimirum, quae ἀνδράχνη Galeno de Fac. simpl. med. lib. VI, cap. 43, pag. 156. Gallis, *du pourpier*. Graecis recentioribus, ut apud Phavorinum, χοιροβότανον, quae vox portulacam sonat. Vnde et Apuleius cap. 103: *Latini portulacam, alii porcastrum, Graeci andrachnen*. Et andrachnen vocat Columella Hort. lib. X, pag. 358. H. — *Portulaca oleracea* (*Dodecand. monog.* gen. 1177, Pers. *Portulac*. Juss.) Ed. P.

Caeterum adrachne est silvestris arbor. Frequens in Creta provenit, et tota Graecia Αδρακλα vocatur, teste Clusio, Hist. rar. Plant cap. 31, pag. 49, ubi accurate pingitur. Apud Theophrast. ἀνδράχνη saepe pro ἀδράχνη scribitur. Hard. — *Arbutus Andrachne* (*Decand. monog.* gen. 1091, Pers. *Ericoid*. Juss.). Similem mox Noster Vnedoni dicit, quae planta eiusdem generis est, *Arbutus unedo*. Ed. P.

Folio tantum minore. Habet similia Theophr. lib. III, c. 16: Παρόμοιον δὲ τὸ φύλλον καὶ ἡ ἀδράχνη ἔχει τῷ κομάρῳ· μέγεθος δὲ οὐκ ἄγαν μέγα. *Adrachne folium habet simile arbuto: neque insigni magnitudine est*. Haec ultima verba Theophrastus de tota arbore, non de folio protulit: qui paulo ante de arbuto dixerat: Η δὲ κόμαρος ἡ τὸ μιμαίκυλον φέρουσα τὸ ἐδώδιμον, ἐστὶ μὲν οὐκ ἄγαν μέγα, *non est admodum magna arbos*. Maiora sunt certe adrachnes, quam arbuti, latioraque folia. H.

cortice non scabro quidem, sed qui circumgelatus videri possit; tam tristis aspectus est!

XLI. Similis et coccygia folio, magnitudine minor. Proprietatem habet fructum amittendi lanugine (pappum vocant), quod nulli alii arborum evenit. Similis et apharce, bifera aeque quam adrachne. Priorem fructum incipiente pubescere uva peragunt, alterum initio hiemis: quales eos, non traditur.

XLII. Et ferulam inter externas dixisse conveniat,

Cortice non scabro quidem. Adrachne, non aliter quam Suber, detracto cortice iuvatur. Eadem, ut et Apharca anno bifera, priorem fructum perficit, quum variat uva (περκάζει, Plinio, quum pubescit), alterum, quum floret uva. Plinium fefellit Theophr. littera male distincta, in qua post ἀνθοῦντι, statim subiicitur, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος ἐλάτη καὶ μίλος ἀνθοῦσι, μικρὸν πρὸ ἡλίου τροπῶν, initio hiemis, taxus et abies florent paululum ante brumam. DAL. — *Cortice non scabro quidem, sed qui*, etc. Immo laevi, λείῳ. Theophr. loco citato, et Hist. plantar. lib. IX, cap. 4. H.

Circumgelatus. Περιπηγνύμενον, Theophrasto. Arbores πήγνυσθαι dicuntur, quae laeduntur gelu, quarum hieme cortex rumpitur. Huius vero non hieme, sed aetate finditur. H.

XLI. *Similis et coggygria folio.* Exemplar Toletanum, *Similis et coccigia folio.* Scribo, *similis et coccymeleae folio*, id est *pruni:* sic enim coccymeleam supra esse scribit, fructumque eius in pappos abire, ut nullius supersit dubitationi locus. PINT. — *Coccygia.* Sic etiam in Indice scribitur, non *coggygria.* Hes. Κόκκυξ, quam pro suo more βοτάνην vocat. H. — *Rhus cotinus*, nobis *fustet* (*Pentand. trigyn.* gen. 726, Pers. *Terebinthac.* Juss.). Habitat in Lombardia, Carniola, Helvetia, Austria, Sibiria, etc. ED. P.

Proprietatem. Theophr. loc. citat. ἴδιον δὲ ἔχει καὶ τὸ ἐκπαπποῦσθαι τὸν καρπόν. *Peculiare in hac, fructum lanugine, quae pappus vocatur, interire.* Lanuginem e floribus, fructibusve deciduam, tam Graeci quam Latini pappum dixere. H — Coccygia non habet proprietatem *amittendi fructum lanugine*, nec ulli arborum, quam noverimus, tale quid accidere credas. Rhois Cotini semina, quoad maturescunt; pedunculorum lanugine magis atque magis obtecta latent, non intereunt. Ἐκπαπποῦσθαι dici possunt salix, populus, nerium, etc quorum fructus lanugine circumvolvuntur, nec tamen in pappos evanescunt. ED. P.

Nulli alii arborum evenit. Hoc salici, populo, nerio similiter contingit. Apud Theophrastum vitiose legitur *Coccymelea.* DAL. — *Quod nulli alii.* Sic Theophr. loc. cit. Simile quiddam tamen in salice animadvertimus: fructum scilicet in pappum evanescere. H. — Vid. not. super. ED. P.

Similis et apharce. Theophr. Hist. lib III, cap. 6: Ἀδράχνη καὶ ἀφάρκη, etc. HARD. — *Phyllirea angustifolia* (*Diandr. monog.* gen. 36, Pers. *Jas-*

arborumque generi adscripsisse: quoniam quarundam naturae (sicut distinguimus), lignum omne corticis loco habent, hoc est, forinsecus: ligni autem loco fungosam intus medullam, ut sambuci: quaedam vero inanitatem, ut arundines. Ferula calidis nascitur locis, atque trans maria, geniculatis nodata scapis. Duo eius genera: nartheca Graeci vocant, assurgentem in altitudinem: narthecyan vero semper humilem. A genibus exeuntia folia maxima, ut quaeque terrae proxima. Caetero natura eadem, quae anetho, et fructu similis. Nulli fruticum levitas maior: ob id gestatu facilior, baculorum usum senectuti praebet.

XLIII. Semen ferulae, thapsiam quidam vocavere: decepti eo, quoniam ferula sine dubio est thapsia,

min Juss.) Habitat in Hispania, Italia, Atlante. Ed. P.

XLII. *Arborumque generi adscripsisse.* Suffruticibus annumerat Theophrastus. Dalec.

Sicut distinguimus. Ita mss. Reg. Colb. aliique, non vero *distinguemus.* Hard.

Ferula calidis nascitur locis. Copiosior clariorque harum historia petenda e Theophrasto. Dalec. — *Ferula.* Graecis νάρθηξ. In Apulia frequens, inquit Mathiolus, a quo recte pingitur, in Diosc. lib. III, pag. 792, qualem in horto Regio vidimus. H.

Geniculatis. Scapum seu caulem hic habet, geniculis quibusdam, id est, internodiis articulisque distinctum. Hard.

Duo eius. Νάρθηκα et ναρθηκίαν Theophr. vocat. Hist. lib. VI, cap 2. Ferulam et ferulaginem Gaza vertit: recte. Hard. — Νάρθηξ, ναρθηκία Graecorum sunt. *Ferula communis*, et *meoides* (*Pentand. digyn.* gen. 692, Pers. *Umbellifer.* Juss.) Egregie describuntur a Theophr. loc. cit. Utraque biennis, foliorum decompositorum capillaceorum vaginis latissimis, floribus luteis et similibus anetho seminibus insignitur. Illa autem maior folia habet longissima, haec minor folia appendiculata setacea. Addit etiam Spreng. ex Tournef. Itiner. I, p. 290, in insulis Archipelagi *ferulam glaucam*, neotericis Graecis νάρθηκα dictam crescere. Cf. Fée, *flor. de Virgil.* t. VIII, pag 55 ed nost. Ed. P.

A genibus. A nodis illis, sive articulis, de quibus dictum est. Sic Theophrast. ambo ferulae genera dicit esse γονατώδη, ἀφ' ὧν τά τε φύλλα βλαστάνει, et caetera; quae paulo uberius ille, quam Plinius. H.

Caetero. Florem habet, fructumque anetho similem. Theophr. Ενταῦθα δὲ τό τε ἄνθος, καὶ ὁ καρπός... καθάπερ τὸ ἄνηθον. Hard.

Facilior. In mss. *facilius.* H.

XLIII. *Ferula sine dubio.* « Ferulaginem, quam Graeci thapsiam »

sed sui generis, foliis feniculi, inani caule, nec exce-
dente baculi longitudinem: semen quale ferulae, ra-
dix candida. Incisa lacte manat, et contusa succo:
nec corticem abdicant. Omnia ea venena: quippe etiam
fodientibus nocet: si minima adspiret aura, intume-
scunt corpora; faciemque invadunt ignes sacri: ob id
cerato prius illinunt. Quibusdam tamen morbis auxi- 2
liari dicunt medici, permixtam aliis: item in alope-
ciis, suggillatisque ac liventibus: ceu vero remedia
desint, ut scelera non tractent. Sed ista praetexunt
noxio instrumento: tantumque impudentiae est, ut
venenum artis esse persuadeant. Thapsia est in Africa

vocant, inquit Coel. Aurel. Chron. lib. II, cap. 4. Θαψία Diosc. lib. IV, cap. 157, ubi quae de thapsia hic narrantur, totidem verbis exstant. In Sicilia *Turbith* appellatur, teste Anguillara, P. 14, pag. 292, cui et Lobelius suffragatur in nott. mss. H. — *Ferula sine dubio est thapsia, sed sui generis*, etc. Id est, species peculiaris, a caeteris omnino diversa. — *Thapsia Asclepium* (*Pentand. digyn.* gen. 717, Pers. *Umbellif.* Juss.) Habitat in Apulia (si Pers. fides adhibenda), Oriente, etc. Ed. P.

Inani caule. Hoc est, habens quamdam intus inanitatem, ut arundines: quod Plinius paulo ante dixit, cap. xxii. seu medulla etiam fungosa carens. Hard.

Semen, quale. Diosc. Σπέρμα.... τῷ τοῦ νάρθηκος ἐμφερές. Hard.

Nec corticem Lac, inquit, a medicis incidendo elicitur: tundendo exprimitur succus: nec corticem in medendi usu abiiciunt: nam purgandi vim habent ea omnia, δύναμιν ἔχει καθαρτικὴν, etc. Diosc. Hard.

Quippe etiam. Diosc. loc. cit. et Theophr. Hist. lib. III, cap. 9, quod quidem experimento comprobatum a se Iul. Scaliger in Animadvv. testatur. Hard.

Ob id cerato. Vel ceroto: medicamentum est ex cera rebusque aliis conflatum Κηρωτὸν Graecis: Gallis, *cérat* Hard.

Quibusdam tamen morbis, etc. Suspiriosis, diuturnis laterum doloribus, sanguinis reiectionibus. Diosc. Dal.

Item in alopeciis, etc. Diosc. loc. cit. Est porro ἀλωπεκία defluvium capillorum. Sugillata facies dicitur, quae lividis dehonestata maculis apparet: sic enim sunt fere in facie sugillata, ut vibices in corpore. Thapsiae succum una cum nitro appositum, livores statim eximere, scribit etiam Marcell. Empir. cap. xix, pag. 132. Hard.

Ceu vero. Quasi vero remedia desint, *rogandique* sint ne venena tractent. Hard.

Sed ista. Deesse remedia illi praetexunt, ut res noxias medicamentis admisceant, et venenis abutantur: tantumque impudentiae est, ut carere iis artem medicam posse negent. H.

Thapsia est. Vim ei eximie calefa-

vehementissima. Quidam caulem incidunt per messes, et in ipsa excavant radice, quo succus confluat, arefactumque tollunt. Alii folia, caulem, radicem tundunt in pila, et succum in sole coactum dividunt in
3 pastillos. Nero Caesar claritatem ei dedit initio imperii, nocturnis grassationibus converberatam faciem illinens sibi cum thure, ceraque, et sequuto die contra famam cutem sinceram circumferens. Ignem ferulis optime servari certum est, easque in Aegypto praecellere.

XLIV. (XXIII.) Ibi et capparis, firmioris ligni frutex, seminisque et cibi vulgati, caule quoque una plerumque decerpto. Cavenda eius genera peregrina: siquidem Arabium pestilens, Africum gingivis inimicum,

ctoriam Galenus tribuit, lib. de Fac. simpl. med. cap. 8, pag. 177: Θαψία δριμείας ἐστὶ καὶ ἰσχυρῶς θερμαντικῆς δυνάμεως. Hard.

Quidam caulem incidunt per messes. Facto in ambitu scrobe, radicis corticem incidunt, aut in ipsa radice. Dioscor. Dalec.

In sole. Dalec. *insolatu*, haud aspernanda forsan lectione. Ed. P.

Nero Caesar Haec Plinius Valer. a Nostro transcripsit, de Re Med. lib. III, cap. 47. Hard.

Nocturnis. Tacit Ann. lib XIII, pag. 205: *Nero itinera urbis et lupanaria veste servili in dissimulationem sui compositus pererrabat ... adeo ut ipse quoque acciperet ictus.... Deinde ubi Caesarem esse, qui grassaretur, pernotuit*, etc Vide et Sveton. in Nerone cap. XXVI. Hard.

Illinens sibi cum thure ceraque. Laudat et id remedium Dioscorides, dum amplius binis horis non dimittatur, postea locus marina aqua calida foveatur. Dalec.

Ceraque. Ita etiam mss. omnes. Tamen Plinius Val. *cerussaque* videtur legisse: sed male. Nam Dioscor. σὺν λιβανωτῷ καὶ κηρῷ ἴσοις, *cum thure et cera aequis partibus*. Hard.

Ignem ferulis. Et his furatus ignem Prometheus fingitur. Hard.

XLIV. *Ibi et capparis.* In Aegypto. Diosc. lib. II, cap. 204: Κάππαρις θάμνος ἐστὶν ἀκανθώδης, etc. Gallis *caprier*: fructus *capre* Hard. — *Capparis spinosa* (*Polyand. monog. C. sativa* Pers. gen. 1247. *Capparid.* Juss.) Var. 6 inermis culta. Habitat in Europa Australi, Africa, Oriente. Ed. P.

Seminisque. Sive fructus Dioscor. Ταριχεύεται δὲ ὁ καυλὸς αὐτῆς καὶ ὁ καρπὸς εἰς βρῶσιν, caulis ac fructus cibi gratia sale condiuntur. Sic etiam interpres Oribasii, lib. XI, p. 200 Hard.

Cavenda. Haec quoque Diosc. loc. cit. et Galen. de Fac. simpl. med. lib. VII, pag. 185. Hard.

Siquidem Arabium pestilens. Dio-

Marmaricum vulvis, et omnium inflationibus. Apulum vomitus facit: stomachum et alvum movet. Quidam id cynosbaton vocant, alii opheostaphylen.

XLV. Fruticosi est generis et sari, circa Nilum nascens, duorum ferme cubitorum altitudine, pollicari crassitudine, coma papyri, similique manditur modo: radice ferrariis officinis praecipua, carbonis usu, propter duritiam.

XLVI. (XXIV.) Non omittendum est et quod Babylone seritur in spinis, quoniam non aliubi vivit, sicut et viscum in arboribus: sed illud in spina tantum,

scoridi Arabicum e rubro mari advectum, itemque libycum, in cibos non admittenda, quia in ore pustulas excitant, et osse tenus gingivas exedunt. Africanum vero, praesertim Marmaricum, vehementer inflat. DALEC.

Inflationibus. Marmaricum vehementer inflat, inquit Diosc. ἐμπνευματοῖ ἰσχυρῶς. Omnia Plinius inflare ait. HARD.

Cynosbaton. Sic Orib. loc. cit. quod hamatas nimirum rubi modo spinas habet. HARD.

Opheostaphylen. Et in indice huius libri, *ophiostaphylen*: quasi anguinam uvam. In notis Diosc. pag. 448: Κάππαρις οἱ δὲ κυνόσβατος, οἱ δὲ καπρίζ, οἱ δὲ ὀφιοσκόροδον, οἱ δὲ ὀφιοσταφύλην, sic enim legendum, non φυλοστάφυλον. HARD.

XLV. *Fruticosi*, etc. Haec totidem verbis Theophr. Hist. lib. IV cap. 9: Τὸ δὲ σάρι, etc Hesych. Σάριον, φυτόν τι γινόμενον ἐν τοῖς περὶ Αἴγυπτον ἕλεσι. Omnes Aegypti peculiarem faciunt. In mss. Reg. Colb. Chiffl. Par. *Frutectosi est generis et saripha*. Atque ita pariter in Indice huius libri. HARD. — *Sari*, etc. *Cyperus fastigiatus* (*Triand. monog.* gen. 122, Pers. *Cyperoid.* Juss.) Habitat in fluviis (Calabriae, Siciliae?) Syriae, Aegypti. Culmo triquetro, coma *Cyperum* Papyrum aequante, stolonibus digiti crassitie radice enascentibus Theophrast. lib. IV, cap. 9. ED. P.

Coma papyri. Id est, spicis capituli, ut in papyro, glomeratis. ED. P.

Similique. Plinius de papyro cap. 22 libri huius: *Mandunt quoque crudum decoctumque, succum tantum devorantes*. Idem de sari Theophrast. HARD.

XLVI. *Non aliubi*. Quam in spinis: sic ut viscum non alibi crescit, quam in arboribus. HARD.

Sed illud in spina tantum, quae regia vocatur. — *Cassyta filiformis* (*Enneandr. monog.* gen. 997, Pers. Incertae sedis apud. Juss.) sine dubio τὸ Συριακὸν βοτάνιον est, quod Κασύτας appellatur, arboribus, vepribus et aliis plantis innascens (Theophr. de Causs. II, 23). Miram eam vocat et paradoxam qualem Forskoleus (Flor. Aegyptiaco Arabic. pag. 81) *Volutellae aphyllae* nomine, in Arabia inventam describit. SPRENGEL.

quae regia vocatur. Mirum, quod eodem die germinat, quo iniectum est. Iniicitur autem ipso Canis ortu, et celerrime arborem occupat. Condiunt eo vinum, et ideo serunt. Spina illa nascitur et Athenis in Longis muris.

XLVII. Frutex est et cytisus, ab Aristomacho Atheniensi miris laudibus praedicatus pabulo ovium, aridus vero etiam suum; spondetque iugero eius annua HS vel mediocri solo reditus. Vtilitas, quae ervo, sed ocyor satietas, perquam modico pinguescente quadruple, ita ut iumenta hordeum spernant. Non ex alio pabulo lactis maior copia, aut melior, super omnia pecudum medicina a morbis omni usu praestante. Quin

Mirum. Theophrast. de Caus. Plant. lib. II, cap. 23. Hard.

Longis muris. Μακρὰ τείχη ea sunt, de quibus egimus lib. IV, cap. 11. H.

XLVII. *Cytisus.* Κύτισος θάμνος ἐστὶν, etc. Dioscor. l. IV, c. 131. Quae vera sit cytisi facies disceptant inter se herbarii. Vide Dalec. Hist. lib. II, cap. 64. Genera sex diversa vidimus in horto regio H. — *Medicago arborea* (*Diad. dodecand.* gen. 1756, Pers. *Legumin.* Juss.). Multa de *Cytiso Veterum* docti disputavere ita, ut etiamnunc videatur *lis sub iudice.* Vulgatiorem opinionem secuti, fruticem Plinii et Virgilio celebratum ad *Medicaginem arboream* retulimus. Lectori si plura noscere libuerit, adeat Excursum II ad calcem huius libri, ubi fusius interpretum sententias Cl. Sprengel discutere nullus dubitavit. Conf. etiam Virgilius Eclog. II, 64, tom. I, pag. 100 edit. nost. et ibi not. Ed. P.

Pabulo ovium. Columella lib. V, cap. 12, pag. 206: *Cytisum in agro esse quam plurimum maxime refert, quod gallinis, apibus, bubus quoque, et omni generi pecudum utilissimus est: quod ex eo cito pinguescit, et lactis plurimum praebet ovibus: tum etiam quod octo mensibus viridi eo pabulo uti, et postea arido possis* etc. Hard.

Vtilitas quae ervo, sed ocior satietas. *Ergo* habent exemplaria antiqua, non *ervo:* pro quo libentius *herbae* legerem quam *ervo:* nam haec comparatio cytisi cum ervo mihi non probatur; etsi Columella tradit ervi modo seminandum esse: item *satias* scribendum, non *satietas*, ex archetypo Toletano. Pint.

Modico. Modico cytisi pabulo pinguescit quadrupes. Hard.

Non ex alio. Colum. l. c. et Arist. Hist. III, 16, pag. 392. H.

Pecudum medicina. In pecudum medicina. Hard.

Omni usu Sive aridum, sive decoctum praebeatur, utilissimum,

et nutricibus in defectu lactis aridum, atque in aqua decoctum, potui cum vino dari iubet: firmiores celsioresque infantes fore. Viridem etiam gallinis, aut si aruerit, madefactum. Apes quoque numquam defore cytisi pabulo contingente, promittunt Democritus et Aristomachus. Nec aliud minoris impendii est. Seritur cum hordeo: aut vere, semine, ut porrum: vel caule, autumno ante brumam. Si semine, madidum: et si de- 3
sint imbres, satum spargitur. Plantae cubitales seruntur scrobe pedali. Seritur per aequinoctia tenero frutice: perficitur triennio: demetitur verno aequinoctio, quum florere desinit, vel pueri, vel anus vilissima opera. Canus adspectu: breviterque, si quis exprimere similitudinem velit, angustioris trifolii frutex. Datur animalibus post biduum semper: hieme vero quod inaruit, madidum. Satiant equos denae librae,

Quin, etc. Colum. loc cit. *Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cytisum aridum in aqua macerari oportet* etc. Vide et Hipp. de Morb. Mul. lib. I, text. 73, p. 460. Hard.

Apes quoque. Cytiso apes alici, idque eam ob causam propter alvearia seri scribit Dioscorid. lib. IV, cap. 113. Hard.

Seritur cum hordeo. Columellae l. IX, cap. 4, sativum est et suae sponlis. Dal. — *Cum hordeo.* Eodem tempore, atque hordeum. Hard.

Aut vere, semine. Contra Colum. loc. cit. autumno, semine: plantis vere seri iubet. Hard.

Vel caule autumno ante brumam. Vel ramis, autumno instante ante septembrem. Es Columella hic Plinius (ut porrum) intelligenter vertit es auctore graeco, apud quem scriptum fuit, εἰς πρασιὰς φυτεύεσθαι, in areolis seri; quemadmodum et Columella reddidit. Dalec.

Si desint imbres. Tum spargi, h. e, rigari quindecim proximis diebus Columella praecipit Hard.

Satum spargitur Rigatur, quindecim proximis diebus. Columella. Dal.

Seruntur. MSS. Reg. et Colb. *perferuntur.* Hard.

Seritur per aequin. Colum. loc. c. Hard.

Quum florere desinit. Nam tota hieme floret. Dal.

Angustioris. Folia, inquit, trifolii similia sunt, sed minora. H.

Hieme. Colum. loco citato: *Aridum si dabis parcius praebeto, quoniam vires maiores habet, priusque aqua macerato, et exemptum paleis permisceto.* Hard.

Madidum. Madefactum et maceratum. Nam aridum maiores vires habet et nimis satiat. Columella. Dal.

et portione minora animalia; obiterque inter ordines allium et caepe seri fertile est. Inventus hic frutex in Cythno insula, inde translatus est in omnes Cycladas, mox in urbes Graecas, magno casei proventu: propter quod maxime miror rarum esse in Italia. Non aestuum, non frigorum, non grandinum, aut nivis iniuriam expavescit. Adiicit Hyginus, ne hostium quidem, propter nullam gratiam ligni.

XLVIII. (xxv.) Nascuntur et in mari frutices arboresque, minores in nostro. Rubrum enim, et totus Orientis Oceanus refertus est silvis. Non habet lingua alia nomen; quod Graeci vocant phycos: quoniam alga herbarum magis vocabulum intelligitur: hic autem est frutex. Folia lata colore viridi gignit, quod

Satiant equos. Colum. l. c. *Equo abunde est viridis pondo XV bubus pondo vicena: caeterisque pecoribus proportione virium.* In Chiffl. cod. *et ad portionem minora animalia.* H.

Fertile est. Vtile, observa. Vide Columellam lib. IX, cap. 4. Dal.

XLVIII. *Nascuntur.* Theophr. lib. IV, 7. Negat Plutarch. in Qu. Natt. statim initio, pag 911, aqua marina arbores ali posse: cuius placiti caussa affert. Addit in mari Rubro, quae plantae germinant, eas fructum ferre nullum: ali autem fluvialibus aquis, quae multum coeni ingerant: itaque eas haud procul a terra nasci. Hard.

Arboresque minores in nostro. Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 7 et 8. Vide infra lib. XXXI, cap. 7 et 9. Dalec.

Minores. Et plantae verius quam arbores. Theophrast. Hard.

Quoniam alga herbarum etc. Plinius satis negligenter hoc statuit. Dalec. — *Quoniam alga.* Φῦκος, inquit, Latini algam vocant: verum algae nomen herbae ei quae in aquis marinis nascitur, verius accommodatur, quam frutici, quem nunc describimus. Hard.

Folia lata colore viridi gignit, quod quidam prason, alii zostera appellant. Vetus lectio, *Folio lato, colore viridi. Gignit quod quidam* etc. Haec si vera est, deceperunt Plinium Theophrasti verba male intellecta. Neque enim alga haec gignit quod alii prason alii zostera appellant, sed ipsum algae genus sic vocant, sunt enim multa algarum genera. Theophrastus lib. IV, cap. 6: *Nam algae quoddam genus folio lato, colore herbido est, quod prason quidam appellant, alii zostera*, ubi relativum *quod*, non *folium*, sed *genus algae* refert. Theodorus more solito pro *prason*, *porrum*, pro *zostera cingulum* reddidit. Pintian. — *Folia lata colore viridi gignit.* Ταινιοειδῆ Theophrastus fasciis similia, vel ut alii legunt, τεταινοειδῆ, distenta Dal. — *Folia lata.* Totidem verbis haec

quidam prason vocant, alii zostera. Alterum genus eiusdem, capillaceo folio, simile feniculo, in saxis nascitur: superius in vadis haud procul littore; verno utrumque: et interit autumno. Circa Cretam insulam nato in petris purpuras quoque inficiunt, laudatissimo a parte Aquilonis, aut spongiis. Tertium est gramini simile, radice geniculata et caule, qualiter calami.

Theophrastus loco citato: Τοῦ γὰρ φύκους τὸ μὲν ἔστι πλατύφυλλον.... χρῶμα ποῶδες ἔχον, ὃ δὴ καὶ πράσον καλοῦσί τινες, οἱ δὲ ζωστῆρα. Πράσον a colore viridi, quo porrum refert. Ζωστὴρ a cinguli forte similitudine. HARD. — *Zosterae marinae* species? (*monoec. monand* gen. 2015, Pers, *Aroid.* Juss.). Ed. P.

Alterum. Theophrast. iisdem verbis, loc. cit. HARD.

Superius in vadis, haud etc. Ζωστὴρ. DALEC. — *Superius.* Primum nempe genus, quod et prason et zostera vocant. HARD.

Verno utrumque et interit autumno. Lectio nec integra, nec sincera: videntur enim multa desiderari verba. Theophrast. lib. IV, cap. 6: *Annuum esse aiunt, et nasci vere desinente, vigere aestate, minui autumno, interire hieme.* PINTIAN. — *Verno utrumque. Vere utrumque.* Non de zostere id Theophrastus, sed de feniculacea tantum, quam scribit extremo vere nasci, aestate vigere, autumno languere, hieme mori. DAL.

Et interit. Theophr. loc. cit. neque de zostere hoc tradit, neque de capillaceo genere: sed de tertio quodam, quod ad Herculis columnas gigni ait, cuius nec nomen tradit. HARD.

Circa Cretam insulam. Diversum hoc algae tinctoriae genus a feniculacea Theophrastus memorat, laudatissimamque provenire Aquiloniis locis Cretae ait, ubi spongiae, et alii id genus marini frutices, marinaeve plantae praestantiores gignuntur. Vid. lib. XXXII, cap. 6, et lib. XXVII, cap. 7. DALEC. — *Circa Cretam.* Et haec habet Theophr. loc. cit. De secundo seu capillaceo genere intelligenda. HARD.

Purpuras. Hoc est, vestes et lanas eo colore tingunt, qui purpureum imitetur, ac vincat: κάλλιον ἢ χρόα τῆς πορφύρας. HARD.

Aut cum spongiis. Sic Hermolaus: quum prior lectio tam scripta quam impressa haberet *aut spongiis*, aptiorem lectionem ducimus, *ut spongiae.* Theophrastus: *Gignitur parte aquilonia tum copiosius, tum melius, ut etiam spongia reliquaque similia.* PINT. — *Aut spongiis.* Theophrasti haec eo loci sententia est, a qua discrepare paululum Plinius videtur: parte insulae Aquilonia copiosius ac melius genus hoc fuci marini provenire, ut et spongias, aliaque similia: ὥσπερ αἱ σπογγιαὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Sed forte legendum, *ut spongiis.* HARD.

Tertium Theophr. l. c. H.

Geniculata. Nodis et articulis, seu geniculis distincta, instar graminis

XLIX. Aliud genus fruticum bryon vocatur, folio lactucae, rugosiore tantum, iam hoc interius nascens. In alto vero abies et quercus cubitali altitudine. Ramis earum adhaerent conchae. Quercu et tingi lanas tradunt. Glandem etiam quasdam ferre in alto: naufragis haec deprehensa urinantibusque. Et aliae traduntur praegrandes circa Sicyonem: vitis enim passim nascitur: sed ficus sine foliis, rubro cortice. Fit et palma fruticum generis. Extra Herculis columnas

ῥίζα γονατώδης, ὥσπερ τῆς ἀγρωστίδος. Theophr. H.

XLIX. *Aliud genus.* Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 1. H. — *Fucus aculeatus?* Turn. *Alg.* Juss. Ed. P.

Iam hoc interius nascens) *Iam hoc in alto nascens. Terris vero abies vicina et quercus* ex Theophr. Histor. pl. lib. IV, cap. 7. Dal. — *Iam hoc interius.* Hoc est, fere intra littus, propius a terra: προσγείως dicunt Graeci. Theophr. de his: φύεται, inquit, ἐπὶ τῶν λίθων τὰ τοιαῦτα πρὸς τῇ γῇ, καὶ τῶν ὀστράκων. H.

In alto vero. Et δρῦν ποντίαν, hoc est, pelagiam sive in alto nascentem Theophrast. agnoscit l. c. quod non satis animadvertere ii qui Plinii fidem hoc loco desiderant. Quercus marinae iconem vide apud P. Lambecium lib. V, pag. 294. H.

Ramis earum. Theophr. l. c.

Quercu. Theophr. H.

Glandem etiam, etc. Apud Athenaeum lib. VII, Polybius narrat in mari Lusitanico gigni quercus, quarum glande thynni vescantur, et pinguescant: itaque a vero minime aberraturum, qui thynnos esse marinos porcos dixerit. Dal. — *Glandem etiam.* Theophr. loc. cit. Polyb. lib. XXXIV, apud Athen. lib. VII, pag. 302, ait in Lusitanico mari gigni glandiferas quercus, quorum thynni vescuntur, ut glande terrestri sues. Hard.

Naufragis haec deprehensa urinantibusque. Scribo, *naufragis urinantibusque et alia traduntur praegrandes*, caetera adiecta sunt, et falso Plinio attributa ex Theophrasto manifeste lib. IV, cap. 6, quam in hac parte ad verbum fere transfert Plinius. Confer et statue. Pint.

Et aliae. Teophr. l. c. H.

Vitis enim passim. Hoc est, et perinde in alto: καὶ πρὸς τῇ γῇ, καὶ ποντία ἄμπελος. Theophrast. loc. cit. Hard.

Sed ficus. Theophrast. ἡ δὲ συκῆ ἄφυλλος μὲν, τῷ μεγέθει δ᾽ οὐ μεγάλη, χρῶμα δὲ τοῦ φλοιοῦ φοινικοῦν. Ita Plinius, ita et Gaza legit. Vnus Dalecamp. legit εὔφυλλος. H.

Sine foliis. Εὔφυλλος, foliis comosa. Ficus similitudo, absque foliis intelligi nequit, nisi fructus illam ostendat. Dal.

Fit et palma. Ita MSS. omnes. Haec uberius Theophr. l. c. H.

Extra Herculis. Theophrast. l. c. Hard.

porri fronde nascitur frutex, et alius lauri, et thymi, qui ambo eiecti in pumicem transfigurantur.

L. At in Oriente mirum est, statim a Copto per solitudines nihil gigni, praeter spinam, quae sitiens vocatur, et hanc raram admodum: in mari vero Rubro silvas vivere, laurum maxime, et olivam ferentem baccas, et quum pluat, fungos, qui sole tacti mutantur in pumicem. Fruticum ipsorum magnitudo ternum cubitorum est: caniculis referta, vix ut prospicere e navi tutum sit, remos plerumque ipsos invadentibus.

LI. Qui navigavere in Indos Alexandri milites, frondem marinarum arborum tradidere in aqua viridem

Nascitur frutex et alius lauri, et thymi. Sic quidem legunt antiqua exemplaria, sed rectius impressa, *nascitur frutex et alius lauro, et thymo similis*: convertenda tamen verba: *Nascitur frutex thymum, et alius lauro similis.* Theophrastus loco ante allegato: *In extero autem circa Gaditanum fretum, porrum ut retulimus, nascitur, et ea quae in lapidem transfigurantur, ut thymum, et quae lauriformia sunt.* Pint.

L. *At in Oriente.* Haec rursum Theophrast. Histor. plant. lib. IV, c. 8. Hard.

Per solitudines. In terra, ἐν τῇ γῇ. Theophrast. Haec spina δίψας eidem dicitur, hoc est, siticulosa: eaque ibi rara, propter fervores, et aquae penuriam. H.

In mari vero Rubro silvas vivere. Theophr. Hist. plant. lib. IV, cap. 8. Dal. — *In mari vero.* Theophr. loco proxime cit. H.

Laurum maxime, etc. Agriae prorsus similem: oleam vero folio tantum. Theophr. Dal.

Fruticum. Theophr. l. c. H.

Caniculis referta. Crediderim omissam incuria librarii dictionem *maria*, ex Theophrasto, superiore loco: *Mare, inquit, hoc belluis refertum plurimasque caniculas habet, in tantum ut nare tutum non sit.* Pint. — *Caniculis.* Marinis canibus vel inter ramos, vel inter ipsas radices delitescentibus: his mare totum illud infestum fuit. Theophrast. Ἡ δὲ θάλαττα θηριώδης· πλείους δὲ ἔχει τοὺς καρχαρίας. Hesychio, Καρχαρίας, ὁ θαλάσσιος κύων καὶ ἰχθύος εἶδος. De caniculis egimus lib. IX, cap. 70. H.

Ut vix prospicere. De hoc Theophrast. nihil. H.

LI. *Qui navigavere in Indos Alexandri milites.* Scribo, *Qui navigavere in Indis Alexandri milites.* Theophrastus lib. IV, cap. 7: *Qui vero ex Indicis missi ab Alexandro navigaverunt: plantas marinas, quod in aqua sunt, colorem algae minutae habere*, etc. Pint. — *Qui navigavere.* Theopr. l. c. Hard.

fuisse, exemptam sole protinus in salem arescentem. Iuncos quoque lapideos perquam similes veris per littora; et in alto quasdam arbusculas colore bubuli cornus ramosas, et in cacuminibus rubentes: quum tractarentur, vitri modo fragiles; in igne autem ut ferrum inardescentes, restinctis colore suo redeunte. Eodem tractu insularum silvas operit aestus, quanquam altiores platanis populisque altissimis. Folia iis lauri, flos violae et odore, et calore. Baccae, ut oleis, et ipsae odoris iucundi, autumno nascentes, foliis numquam deciduis. Harum minores totas integit mare. Maximarum cacumina exstant, ad quae naves religantur, et quum recessit aestus, ad radices. Alias quoque arbores in alto ab eisdem accepimus eodem in mari visas, semper folia retinentes: fructu earum lupino simili.

LII. Iuba tradit, circa Troglodytarum insulas fruticem in alto vocari, Isidis crinem, corallio similem, sine foliis: praecisum mutato colore in nigrum durescere: quum cadat, frangi. Item, alium qui vocatur charitoblepharon, efficacem in amatoriis: spathalia eo

Iuncos. Reliqua deinceps quae in hoc capite continentur, Theophrastus eodem loco allato refert. H.

Arbusculas colore, etc. In Adriatico, quae arbusculae nascuntur, glutini taurino colore similes sunt. Dal.

Altiores platanis. Magnitudine pares platanis. Theophr. Dal.

Baccae, ut oleis. Fructus, magnitudine olivae. Theophr. Καρπὸν δ' ἡλίκον ἐλαία. H.

Autumno nascentes. Flore et fructu primo autumno nascente, vere defluente. Theopr. Dal.

Numquam deciduis. Immo, vere deciduis, si Theophrasto credimus, τοῦ δὲ ἔαρος ἀποῤῥεῖν. H.

LII. *Isidos plocamon* quidam corallium esse volunt, coloris punicei, non rubri, oculis quidem grati, et arridentis, sed minoris pretii, et auctoritatis, quam quod saturatius et plenius rubet. Horum opinioni non assentior, quoniam Isidos plocamos praecisus nigrescit, non autem id coralli genus. Dal.

Charitoblepharon. Nigrum esse corallium hinc quidam arbitrantur, quod olim in superciliis feminarum, color niger pulcherrimus et venustissimus haberetur. Quamobrem medicamenta superciliis tingendis apta καλλιβλέφαρα prisci vocaverunt. Dal. — *Charitoblepharon.* Χαριτοβλέφαρον, a venu-

facere et monilia feminas: sentire eum se capi, durarique cornus modo, et hebetare aciem ferri. Quod si fefellerint insidiae, in lapidem transfigurari.

state genarum et palpebrarum, quae eius fruticis succo tingerentur, traxisse nomen videtur. H. — Quanquam ad species Neotericis memoratas certis notis, vel, ut aiunt, caracteribus, referri minime queant Isidis πλόκαμος et χαριτοβλέφαρον; vix tamen cuipiam dubitandum arbitramur quin ad ea genera pertineant, quae in classes ordinesque redacta, fusius descripsit V. D. Lamouroux (doctrinae scientiisque nuper inopina morte praereptus), in opere luculentissimo, cui titulus: *Histoire des Polypiers coralligènes flexibles.* Ed. P.

Spathalia eo, etc. Σπαθάλη, ornamentum muliebre, brachialis et armillae loco. Allusit ad id Claudianus in epithalamio: *Et gravibus spathale baccis diadema ferebat Intextum, rubro quas legerat ipsa profundo.* Dal. — *Spathalia* Muliebria sunt ornamenta, armillae loco et brachialia. Tertull. lib. de cultu feminar. *Nescio an manus spathalio circumdari solita, in duritia catenae stupescere sustineat.* H.

Quod si fefellerint. Si praecidatur ex improviso, ante nimirum quam potuerit sentire se capi, tum quasi ex dolore, transfigurari in lapidem. Hoc loco interpres Gallicus, ut alias saepissime, caespitavit. H.

EXCVRSVS I

DE LOTIS VETERVM.

Ad ea Plinii verba, c. XXXII:

Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem arborem loton gignit, etc.

Nullum profecto plantarum genus remotissimae antiquitati vel gratius, vel ad quemlibet usum ac quodlibet decus acceptius fuit, quam lotus. Etenim, sive ab Hebraeorum vetustissimis monumentis, vel ab iis, quae supersunt, Aegyptiorum numismatibus artificiisque ordiaris, sive divina consulas priscorum Graeciae vatum carmina, ubique occurrent vel arboris, vel fructuum, florumve ac herbarum vestigia, quae ad hoc genus pertinent. Vnde cum Mahudelio (1) facile sentire licet, connubium historiae naturalis et antiquitatum maxime necessarium ac fructuosum ex inquisitione in hanc plantam praeprimis apparere. Namque quot quantique errores circa lotos antiquorum iam commissi sint, vel quotidie committantur, ex recentissimis Scopolii, (2) Pauwii, (3) aliorumque celeberrimorum auctorum exemplis elucet.

Neque id mirum, quum et Theophrastus ipse (4) et Hesychius (5) iam monuerint, plurimas plantas, et foliis, et floribus, et fructibus longe differentes, communi loti nomine ab antiquis insigniri, quumque postea docturus sim, tum Plinium, (6) tum Callixenum Rhodium, tum ipsum Athenaeum, (7) licet Aegyptium, varias loti species secum invicem commutasse. Ardui itaque negotii rem adgreditur, quicumque in bis tricis explicandis moratur. Experiar tamen, quantulum possim lucis foenerare his tenebris: primumque distinguam *lotum arborem* a *loto aquatica*, hancque ab *herba*, armentis et equis pabulum praebente, quae quidem tria genera saepius immerito unum idemque habentur.

Lotus arbor.

Primum fere et antiquissimum huius arboris vestigium, a suavissimo fructu laudatissimae, in sacro reperitur Hebrææ gentis codice, ubi nomine *Dudaim* bis praedicatur, tum ob saporis dulcedinem, tum ob odoris suavitatem. (8) Hunc autem fructum, neque mandragoram, ut auctoritate septua-

(1) Hist. de l'Acad. des Inscriptions, vol. II, p. 285.
(2) Delic. Insubr. P. II, p. 97, f.
(3) Recherch. sur les Égypt. et les Chinois, sect. III, p. 197.
(4) Hist. plant. lib. VII, c. 14, p. 150.
(5) Lexic. t. II, pag. 517, πᾶν ἄνθος.
(6) Lib. XIII, c. 17.
(7) Lib. XV, p. 677.
(8) Genes. XXX, 14, s. Cant. VII, 13, 14.

ginta interpretum vulgo creditur, neque alium quemlibet fructum esse aut florem, doctissime, uti solebat, et egregie probavit Olaus Celsius (1) Priscos sequitur Rabbinos, qui Dudaim arboris נבקא fructum esse docuerunt, eam vero arborem cum loto Graecorum eamdem esse monuit iam Abu 'l Fadli, teste eodem Celsin. Loti itaque species, et fere Rhamnus *Lotus* fuit, cuius fructus drupam sistit monopyrenam, et saporis mira suavitate et odoris praestantia celebratam, quae Iacobum patriarcham cum coniuge iterum conciliavit, atque huic ecunditatem comparavit.

Ipsa quoque Dudaim etymologia perbelle cum λωτοῦ derivatione congruit. Sicut enim דודאים a דוד *amor*, *dilectus*, ita λωτός a Dorico verbo λῶ q. θέλω, unde λῆς frequens satis in Theocrito et Aristophane, unde et λωΐων, λώων; λώϊστος, λῷστος; *melior, optimus*. Euripidi apte amores vocantur deliciae loti, λωτοῦ τε ἔρωτες, ἡλίου ἁγναὶ βόες.

Celtis est *australis* ea, quam inter varias loti arboris species describit Theophrastus, (2) excelsa arbor, piri magnitudine aut paullo minor, foliis incisis, serratis, velut ilicis folia, ligno nigricante; fructu fabam volumine aequante, versicolore, prout maturescit; primum enim viridi, postea flavido, denique nigricante. Apte eam arborem distinguit ab alia, iisdem Africae regionibus familiari, quam Rhamni speciem veramque Homeri lotum esse, postea docebimus. Plinius vero male confundit utrumque genus, dum plura, quae ad Rhamnum *Lotum* pertinent, e. gr. vinum ex drupis confectum, ad Celtin transfert. Cerasorum more fructus suos omnino profert, neque velut myrturum, quod de Rhamni specie valet. Excelsam hanc arborem ipso nomine Celtis insignit Plinius, in Italiam translatam indolem suam exuisse arbitratur, ut spinis forte atque aculeis orbata sit, errore eodem seductus. (3) Eamdem quoque senectam adeo miram attingere testatur, ut in Lucinae area fuerit, quae CCCCL annos iam steterit. (4)

Huius arboris materies durissima et fere ossea (5) a pristinis inde temporibus ad varia opificia et instrumenta conficienda usurpata fuit. Fabulantur ipsi Arabes, tabulas, quibus Mosaicae leges inscriptae fuerint, ex hoc ligno confectas esse. (6) Simulacra Deorum ex eodem olim fabrefacta, tradit Pausanias. (7) Celebratissimae quoque erant tibiae ac lyrae lotinac, quae Alexandrinis φώτιγγες dictae, optimae censebantur (8) Ex eodem ligno ensis, qua utebatur Hercules, vaginam confectam tradit Thencritus. (9)

Eam arborem et Romani veteres colebant, (10) et nostris temporibus in-

(1) L. c. vol. I, p. 20.
(2) Lib. IV, c. 4, p. 75.
(3) Plin. lib. XIII, c. 17.
(4) Ib. lib. XVI, c. 44.
(5) Theophr. Hist. plant. lib. I, c. 9, p. 10; Plin. lib. XVI, c. 38.
(6) Herbelot, Biblioth. orient. p. 649, 706.
(7) Lib. VIII, t. II, c. 17, p. 400.
(8) Athen. lib. IV, c. 25, p. 276, ed. Schaefer; Iul. Polluc. Onomast. l. IV, c. 9, s. 71, p. 388, c. 10, s. 74, p. 390; Plin. lib. XIII, c. 17; Hesych. t. II, col. 516; Ovid. Fast, lib. IV, v. 190; Eustath. in Il. Σ, p. 443.
(9) Id. XXIV, v. 45.
(10) Plin. lib. XIII, c. 17.

colae Siciliae etiamnum colunt. (1) Nomine *Perlaro*, s. *Caccamo*, s. *Menicucco* eam Italis notam esse, lotumque vere Veterum videri tradit Dodonaeus, (2) et post eum Lobelius, (3) qui in Gallia Narbonensi *Micocoulier* appellari fatetur. Confirmat id disertis verbis Scopolius, (4) ambigens tamen in distinguendis loti aliis speciebus.

In veterum medicorum monimentis cortex praeprimis, ut et fructus huius arboris praedicatur ad varios usus. Corticem ad suffumigia commendat Alexandrinus auctor, ut conceptio promovaatur: (5) stypticam virtutem, quae contra fluxus inserviat muliebres, commendant Dioscorides (6) et Galenus (7) cum asseclis: (8) capillos quoque flavido colore imbui, si laventur decocto cortice, testatur idem Dioscorides: quas quidem virtutes Celtis nostrae *australis* confirmat Scopolius.

Quemadmodum autem Virgilius iam asserit, G. II, 83:

> .... genus haud unum nec fortibus ulmis,
> Nec salici lotoque, nec Idaeis cyparissis,

esse, ita et alia arborum species loti nomine apud Antiquos venit, quae certe Rhamni generi adnumeranda est. Eius arboris, Rhamni *Loti*, fuisse fructum, cuius suavitate capti Vlyssis comites patriae obliviscerentur, quique in Africae regione, a Lotophagis dictis comederetur, (9) exploratum habeo. Quod ut ordine probetur, ad locum arboris natalem primum respiciamus. Eum Herodotus ponit ad maritimam Africae oram, inter Machlyes et Gindanes. (10) Meningem praesertim insulam, quae posteris temporibus Girba dicta est, Lotophagitidis nomine olim venisse, testantur Polybius, (11) Plinius, (12) Strabo (13) et Ptolemaeus. (14) A Syrtis minoris promontorio dextro cc passibus remota, oppida dua, Meningem alterum, alterum Thoas aut Gerra dictum, continebat. Loti fructus uberrimum in ea proventum suis

(1) Sestini's Briefe aus Sicilien, Th. II, S. 196. Circa Aetnam praeprimis frequentem esse.

(2) Pempt. VI, lib. IV, c. 25, p. 847.

(3) Stirp. adversar. p. 439.

(4) Delic. Insubr. P. II, p. 97.

(5) Hippocr. de superfoetat. p. 265.

(6) Lib. I, c. 171, p. 82.

(7) De Facult. simplic. medic. lib. VII, p. 98.

(8) Aet. tetr. I, serm. 1, col. 41; Paull. Aeginet. lib. VII, p. 240.

(9) Od. I, 83. Ἀνθινον εἶδαρ hunc fructum vocat Homerus: ideoque Celtis haudquaquam esse potest, cuius neque flores, neque fructus bene olent. (Sestini, l. c. p. 199). Ipse Sestinius tamen, qui saporem fructuum Celtis non modo suavem invenit, Homeri Lotophagos credit his fructibus usos fuisse, in quo, meo quidem arbitrio, vehementer fallitur.

(10) Lib. IV, c. 177, p. 409.

(11) Lib. I, c. 38, p. 55 (ed. Gronov. 1670, in-8).

(12) Lib. V, c. 7.

(13) Lib. XVII, p. 1191.

(14) Lib. IV, c. 3.

quoque temporibus praedicat Strabo. Septemtrionali Africae, praesertim vero Tunetano et Tripolitano, familierem hunc suavissimum fructum, tanquam delicias earum regionum summas, delibarunt Danus, (1) Shawius, (2) d'Avity, (3) Poiretus (4) et *Desfontaines*. (5)

Eamdem arborem aculeatam, geminatis nimirum aculeis ermatem, quorum elter quisque recurvus est, bene distinguit Theophrastus e priori genere, ita ut baccarum seu druparum adversarum inter se eut παραλλήλων, myrtorum morte, ramis adnascentium rationem habeet, quod cum Celti *australi* omnino non congruit. Esse hanc arborem πολύκαρπον, fructum autem suaviorem, qui sine nucleo sit. (6) Id ultimum ita explicandum puto, ut ad insigne respiciam discrimen, quod varias intercedit Rhamni species: aliae enim, velut *Napeca*, *Lotus*, *Zizyphus*, *Iniuba*, *Spina Christi*, *Paliurus*, *Oenoplia*, etc. drupam ferunt nuce uni vel biloculari praeditam; aliae vero, velut *Frangula*, *Alaternus*, *catharticus*, *infectorius*, *Sarcomphalos*, etc. baccam polyspermam. Quumque illerum specierum corolla atque calyx constanter quinque servent lacinias, hae vero, vel quatuor, vel quinque habeant incisuras, egregie *Desfontaines* et Willdenowius monent separandum esse Rhamni genus in duo genera singularia, quorum alterum Rhamnum, alterum Zizyphum vocant: (7) huic itaque adiudicandus Lotus noster videtur, quum Tournefortius Zizypho suo *silvestri*, qui noster est Lotus, drupam tribuat nuce instructam. (8) Posse autem drupas, nucleo praeditas, baccasque polyspermas cultu mansuefactas, atque mutatas, amittere semina, patet e variis arborum nostrarum fructiferarum exemplis: Quotidie video in horto nostro botanico Berberes *vulgares aspermas*, quae culte, semina amisisse videntur.

Ex iisdem Zizyphi *Loti* drupis vinum parari, quod vero ultra denos dies non duret, testantur Theophrastus, (9) Plinius, (10) Polybius (11) et Eustathius. (12) Parari id ex fructu in aqua trito ac macerato, saporis esse grati, qualis est optimi mulsi, addit Polybius. Suavitatem fructus et nutrientem indolem inde praesertim elucere asserit Theophrastus, quod Ophelli exercitus, quum in Carthaginem duceretur, diebus pluribus, defectu commeatuum, pastum esse his fructibus feretur. Cum dactylis fructum comparat Herodotus, cum mespilo Eustathius. Optimam autem descriptionem αὐτόπτης Polybius affert, ex qua petet, nullam eliem plantam verum lotum Homericum fuisse, quam Rhamni vel Zizyphi speciem. Arborem enim esse

(1) Historie van Barbaryen, p. 248 (Amst. 1646, fol.)
(2) Travels, p. 225 (Oxf. 1697, fol.)
(3) Description de l'Afrique, p. 226 (Paris. 1750, in-8.)
(4) Voyage en Barbarie, P. II, p. 126 (Paris. 1789, in-8.)
(5) Journal de Physique, t. XXXIII, p. 287.
(6) Hist. plant. lib. IV, c. 4, p. 75.
(7) Usteri's Magazin für die Botanik, St. IX, S. 17.
(8) Institut. rei herbar. cl. XXI, gen. 17, p. 627, tab. 403.
(9) L. c.
(10) Lib. XIII, c. 17.
(11) Athen. lib. XIV, p. 651, ed. Casaub.
(12) In Odyss. I, p. 136.

non magnam, rhamno similem, spinosam, foliis parvis, magis ovatis quam rhamni, et profundioris coloris. Fructum similem esse myrti baccis, dum autem maturescat, phoeniceum adspici colorem, oleas magnitudine aequare, ac nucleo parvo instructum esse. Maturum colligi, atque cum alica tusum ad servorum cibum in vasa conculcari, ingenuorum autem eduliis, detracto nucleo, eodem modo reponi, gustu caricis et dactylis non dissimili, odore tamen suaviori.

Arabum monumenta scatent laudibus fructus, qui omnino ad hanc speciem referendus esse videtur, quemque *Nabeka* aut *Nabka*, arborem autem *Seder* vocant. De hoc fructu fabulantur, defunctis ilico post mortem eamdem a feminis caelicolis, quas *Hury* vocant, offerri, unde ثمرة المنتهى *fructum fati* nominant. (1) In paradisum itaque collocant hanc arborem, eam maxime speciem, quae in regno Adel provaniat, spinis armata sit, foliisque gaudeat ovato-oblongis. Drupas has esse parvas, rotundas, incredibilis suavitatis et odoris gratissimi, ut et regibus offerantur. (2) Id testimonium ex Abu Hanifa et Damuri, scriptore de re rustica, Serapion affert. Ita Ebn Alvam, alius de re rustica auctor, ad zizyphum diserte refert hunc fructum, quem rubentem esse baccam testatur; neque insitioni aptam esse arborem. (3) Alii vero auctores, velut Rhazeus (4) et Avicenna, (5) eamdem eum Celti *australi*, seu loto Dioscoridis commutant. Ipse quoque Forskaleus confirmat nostram de *Seder* Arabum sententiam, Rhamni speciem habet, quam in Arabia *Ollah*, in Aegypto vero سدر vocari perhibet. (6)

Superest, ut de tertia arbore, quae loti nomine apud Antiquos venit, praecipiamus. Est haec Diospyros *Lotus*, arbor pomi senilis faciem et magnitudinem habens, cortice vestita per iuventutem badio et laevi, postea incano et scabro, foliis ovato-oblongis integerrimis, palmarem saepe longitudinem excedentibus, paginia discoloribus, subtus lanuginosis: calyce quadrifido, corolla urceolata, quadrifida, staminibus octo, stylo quadrifido, bacca octosperma. Fructus hic pomi est figura et volumine, superficie ex incarnato albida, carne pellucida, rufa et pulposa, saporis mellei gratissimi. Praeter Sinam, ubi nomine *Si* vel *Koki* frequens est, provenit haec arbor in Gallia Narbonensi, Italia, Mauritania et Oriente. (7)

Circa eamdem arborem primum notandum, nequaquam congruere cum διοσπύρῳ Theophrasti, (8) quippe cuius fructus unicum nucleum osseum continet, sed eam arborem videri nostram, quam Plinius (9) famam Graecam,

(1) Herbelot, Biblioth. orient. p. 796; Maracci, prodrom. ad refut. Alcoran P. II, p. 19.

(2) Serapion, aggregat. f. 139, c. (Lugd. 1510, in-4.)

(3) Casiri, Biblioth. Escurial. vol. I, p. 328.

(4) Contin. lib. XXIII, c. 5, f. 474, c.

(5) Can. lib. II, p. 217.

(6) Flor. Aegypt. p. LXIII, CVI. Miror itaque, Scopolium negare, quod huius arboris Forskaleus meminerit.

(7) Kampfer, Amoenit. exotic. fasc. V, p. 806, 807.

(8) Hist. plant. lib. III, c. 13, p. 60.

(9) Lib. XVI, c. 30.

seu *loton* appellat. Eadem est, quam pomiferis silvestribus Columella adnumerat, (1) quamque alteram loti speciem, spinis destitutam, habet Serapion. Matthiolus quoque, dum de loto Dioscoridis loquitur, iconem adiungit huius arboris, quae facile calycibus quadrifidis dignoscitur. (2) Guaiaci Itali nomine insignitam fuisse hanc arborem a variis saeculi decimi sexti scriptoribus Bauhinus refert. (3)

Lotus aquatica.

Ad difficillimum iam transeundum est totius huius disputationis caput, quum Veteres ipsi tres potissimum plantarum Aegyptiacarum species uno homine comprehendant, Nymphaeam nimirum *Lotum*, Nymphaeam *Nelumbo* et Arum *Colocasiam* quae omnino communia quaedam habent, neque tamen eaedem censendae sunt, licet simili modo in paludibus et ad fluminum ripas proveniant, saucteque a pluribus antiquis nationibus cultae fuerint.

Inter Nymphaeam utramque, quae loti nomine nota fuit, intersunt tum color corollae, qui in N. *Loto* candidus, petalis externis tantum roseo diluto colore tinctis, in N. *Nelumbo* vero incarnatus aut purpureus est, tum etiam foliorum figura, quae cordato-orbiculata, margine dentata sunt in N. *Loto*, integerrima vero, peltata ac plicata in N. *Nelumbo*. De hac vide Lercheum, (4) Rumphium (5) et Rheedium; (6) de illa vero Alpinum (7) et Rheedium. (8)

A pristinis inde temporibus Nymphaea praesertim *Nelumbo*, quae in Nilo flumine et in locis ab eo inundatis copiosissime provenit, ob foliorum orbiculatam figuram, quibus τελειότης, s. perfectio, exprimi videbatur, atque ob germanitatem quamdam cum sole, ad cuius ortum prosiliunt ex aqua pedunculi, florem bellum rosaceum sustinentes, demerguntur vero ad eius occasum, verecundia quadam ac superstitione colebatur; cuius vero cultus altera species, Nymphaea nimirum *Lotus*, particeps fuit, tum ob elegantem florum candorem, tum ob similem lucis affinitatem. Hinc ortum solis aut Osiridis ex loto pinxerunt Aegyptii, ut ex humidis nasci illum innuerent. (9) Hinc Harpocrates loti folio orbiculato insidere dicebatur, quod Deus per se solus sedeat expansus, ac in se ipso penitus quiescat: rotunda enim omnia esse in Nymphaea *Nelumbo* perspexit superstitiosa gens Aegyptiorum. (10)

(1) Lib. VII, c. 9, p. 372, ed. Schneider.
(2) Comment. in Dioscorid. lib. I, c. 134, p. 232, 233.
(3) Πίναξ, p. 447.
(4) Nov. act. nat. cur. vol. V, app. p. 191.
(5) Herbar. Amboin. P. VI, lib. XI, c. 50, p. 168.
(6) Hort. Malab. vol. XI, tab. 30, p. 59.
(7) De plant. Aegypt. c. 34, f. 40, a. Exot. lib. II, c. 14, p. 244, 1, 243.
(8) L. c. tab. 26, p. 54.
(9) Plutarch. de Iside et Osiride, p. 355.
(10) Iamblich. de myster. Aegypt. sect. VII, c. 2, p. 151 (ed. Gale, fol. Oxon. 1678).

Praeconum sacrorum capita loto redimita fuisse refert Heliodorus: (1) et Osiridi ipsi familiarem coronam lotinam patet ex fabula de congressu eius cum Nephthy, quem cognovisse Isidem ex serto lotino Osiridis apud sororem Nephthyn relicto, narrat Plutarchus. (2) In nummis itaque veterum Aegyptiorum florem hunc cum foliis non solum Canopis impositum, sed regum ipsorum Ptolemaeorum capitibus appictum conspicimus. (3)

Aeque sancta ac Aegyptiis, ni sanctior, est Indis orientalibus Nymphaeae huius forma atque imago, nomine *Tamara*, *Sirischa*, *Kamala* in monumentis Indorum antiquissimis obvia. In Tamarae folio Brahma abysso innatat: Lakschmi, abundantiae dea, in loti flore navigat: Wischnu ipse oculis gaudet loto similibus. Cultus mirificae huius plantae, cuius semen manifesta plantae futurae vestigia ostendit, non solum per totam Indiam, sed et per Tibetanum regnum et Nepali regionem viget. (4) Vulgatissima atque gratiasima *Sacontalae* planta, cuius flos rubicundus a Duschmanta cum ipso amasiae oculo comparatur; cuius antherae pollen explodunt, tanta copia, ut rivuli, in quibus agathodaemones natant, inde flavido tingantur colore; cuius folia tum vasa sistunt aquaria, tum flabella ad ventilandum, tum epistolae iis etiam inscribuntur. (5) In eodem dramate pedunculi hispidi vocantur, e quorum fibris armillae nectebantur. (6) Lex exstat in codice Indico, qua reges obstringuntur, ut deum imitentur veritate et virtutibus, quorum nimirum favore abundantia loto insidens appareat, quorum ira mortem adferat. (7)

Accedamus autem propius ad ipsam Nymphaeae *Nelumbo* historiam ex Graeciae atque Arabiae veteris scriptoribus depromptam. Theophrastus hanc plantam κυάμου Αἰγυπτιακοῦ nomine iis accenset, quae Nilum decorent, nasci tamen etiam in Syria ac Cilicia et in paludibus Toronae Chalcidicensis. Radicem esse adeo spinosam, ut et crocodilus eam effugiat, metu, ne oculi ipsius offendantur. Hanc vel crudam, vel coctam, vel assam comedi. Folia esse pileo Thessalico similia. Caulem quatuor cubitorum longitudine prosilire, digiti crassitudine, διαφύσεις habere intrinsecus per totum caulem tendentes, lilii modo: florem duplex papaveris volumen complecti, fructumque favo orbiculato haud absimilem esse, in cuius capsulis fabae contineantur edules, quarum ope propagetur quoque planta in fabetis, dum limo palea mixto condantur. (8)

Capsulae fructuum multilocularis similitudo cum poculis aut patinis mox nomen κιβώριον introduxit, quo fructum ipsamque plantam cum Nicandro

(1) Aethiop. lib. X, p. 457 (ed. Francf. 1631, in-8.)
(2) L. c. p. 356.
(3) Spanhem. de praestant. et usu numism. antiq. dissert. VI, pag. 302; Vaillant, num. Aegypt. p. 303.
(4) Asiatic researches, vol. I, pag. 243, 261, l. maxime vero vol. III, p. 364; Hindu Gesetzbuch, von Hüttner, VII, 11, p. 209.
(5) Kalidas Sakontala, von G. Forster, S. 204, 93; 220, 68, 69, etc.
(6) Ibid. p. 68, 87.
(7) Hindu Gesetzbuch, VII, 11, S. 209.
(8) Theophr. Hist. plant. lib. c. IV, 10, p. 87.

Graeci seriores plerique insigniverunt. (1) Aliud vero Nymphaea cognomen καλοκάσιον, quod infra pluribus exponemus, idem Nicander ad hanc speciem non satis accurate traducit. Κιβώριον idem ad plantas στεφανωτικάς, seu coronarias, refert Nicander eum Diphilo Siphnio, qui vero iterum cum ipso Athenaeo, licet Aegyptio, confundit hanc plantam cum vero loto aquatico, seu Nymphaea *Loto*. Namque loton etiam vocari ait, a Naucratitis vero Melilotum appellari (2) Apud eumdem Athenaeum narrat Phylarchus, Alexandri, Pyrrhi filii, temporibus, in palude quadam ad flumen Thyamin in Epiro Thesprotiae subito apparuisse hanc plantam, et per duos annos fructus tulisse. Quum vero rex iussisset custodiam ibi teneri, ne planta in Graecia rarissima raperetur, evanuisse.

Ad haec accedit Strabonis notatu dignissima narratio de fabis Aegyptiis, quae ciborium ferant. Iucundissimum adspectum fabeta Aegyptiaca praebere et delectationem conviviis agitantibus. Celebrari enim convivia in scaphis thalamiferis inter fabeta densissima, foliis plantarum, quae petiolis aequali longitudine decem pedes saepe superantibus sustineantur, obumbrari convivas. Folia quaeque tanti esse ambitus, tamque aptae formae, ut poculorum patinarumque vices gerant, unde Alexandrinas officinae iis plenae sint, atque reditus inde non leves proveniant. (3) Easdem fabae ab Herodoto iam praedicantur, liliorum nomine, rosis similium, quorum fructus, apum favis simillimus, mollis et siccus comedatur. (4) Comparatio haec floris eum rosis colore vel maxime niti videtur.

Eamdem arbitror esse plantam, Nymphaeam nimirum *Nelumbo*, quam Callixenus Rhodius Antinoias coronas largiri asserit, quum floris colorem rosaceum vel cyaneum habeat, quod in Nymphaeam *Lotum* haudquaquam quadrat. Nomen Antinoiae coronae inde petit Athenaeus, quod Pancrates, poëta Alexandrinus, quum Hadrianus Maurum leonem venatus fuisset, reduci imperatori obtulerit ingentem loti florem roseum, quem leonis illius sanguine tinctum esse aiebat, Antinoium dicendum a comite imperatoris Antinoo. (5) Hinc cognomen flos ipse postea Antinoi adeptus est, atque in variis nummis Antinoum conspicimus loto coronatum. (6) Naucratites forte corona (7) ex his nexa erat floribus, qui et iucundissimo adspectu, et suavissimo cinnamomum aut anisum redolente odore gratissimi erant.

Quamvis Dioscorides iam cum Diphilo Siphnio, κιβώριον (Nymphaeam *Nelumbo*) et κολοκάσιον (Nymphaeam *Lotum*) unam habeat eamdemque

(1) Athen. lib. III, c. 1, pag. 116, edit. Schafer. Conf. Hesych. voc. κιβώριον, col. 254; Galen. de theriac. ad Pamphilian. pag. 471; Diodor. Sicul. lib. I, p. 30 (ed. Rhodomann.).

(2) Athen. l. c. Conf. Salmas. Plinian. exercit. p. 679.

(3) Strabo, lib. XVII, p. 1151.

(4) Herodot. lib. II, cap. 92, p. 174.

(5) Athen. lib. XV, p. 677, ed. Casaub.

(6) Spanhem. l. c. p. 304.

(7) Anacreon, n. 68:

Στεφάνους δ' ἀνὴρ τρεῖς ἕκαστος εἶχεν,
Τοὺς μὲν ῥοδίνους, τὸν δὲ Ναυκρατίτην.

plantam, quam *κύαμον ποντικὸν* quoque appellari, cuiusque fructum et radicem styptica quadam gaudere qualitate contendit: (1) Plinius tamen multo maiores committit errores, dum et ea, quae Theophrastus de spinosa fabae Aegyptiae radice dixerat, ad eandem transfert, qui hirtus potius dicendus est, et ea, quae de eduli caule colocasii seu Nymphaeae *Loti*, valent, cum iis coniungit, quae Veteres de usu foliorum fabae Aegyptiae ad pocula protulerant (2) Neque enim N. *Nelumbo* caulis manditur, neque N. *Loti* folia ad *ποτήρια* adhiberi possunt. Hanc denique etiam suo tempore in Italia seri perhibet, quod iterum de tertio plantarum genere, de Aro Colocasia, valet.

Fabas, quas *κιβώριον* profert, Galenus ait a nostris fabis sola magnitudine differre, nutrimentum bonum praebere et plura excrementa, ipsasque ponderis loco etiam adhiberi, quum obolum unum cum dimidio pendere soleant. (3) Tam ampla plantae huius emolumenta in Mauritania occidentali esse, refert Artemidorus, ut, qui habitent, Lotophagi non solum fabis his vitam protrahant, sed aquam quoque pluvialem in ciboriis collectam bibant. (4) Multo magis absona sunt, quae Stephanus Byzantinus ex Claudio Iolao de planta serpentis formam ferente, quae in Euphrate nascatur, ac *κιβώριον* proferat, fabulatur: (5) commutare enim eum Ari varias species cum Nymphaeis postea docebimus.

Arabibus altera haec species Nymphaeae, seu faba Aegyptia, dicitur *Termos*, quod pro Θερμὸς Graecorum habere possis Quum Avicenna praeterea disertis verbis asserat, hunc ترمس esse الباقلاي المصري *fabam Aegyptiam*, (6) merito mireris cum Bodaeo a Stapel, cur θερμὸν, s. *lupinum* eundem credat Arabs cum faba Aegyptia, (7) suspiceris forsan errorem interpretis, aut eodem modo Avicennam ac nuperum scriptorem errasse fatearis, qui fabas Aegyptias easdem credidit cum nostris. (8) Salvus tamen est Avicennae textus! Experiar enim vindicare eum ita, ut vocem ترمس non eamdem edisseram cum θερμῷ Graecorum, sed deducendam esse contendam a ترس *pelta*, s. *clypeo*, unde ترسي saepius de *folio peltato* dicitur, quale Nymphaeae nostrae *Nelumbo* tribuitur. Vocatur tamen etiam haec Nymphaea *Nilufar* aut *Nufar*, si purpureus aut rosaceus color additur. (9)

Eorum vero, qui nuperis temporibus fabam Aegyptiam maiore industria et ἀκριβείᾳ inquisiverunt, primus fere fuit Matthiolus, cui Odoardus quidam Polonus hanc plantam 1538 Tridenti monstraverat, Augerius quoque Busbekius iconem largitus erat, unde ad Nymphaeae genus eam pertinere iure

(1) Dioscorid. lib. II, c. 128, p. 131.
(2) Plin. lib. XVIII, c. 12; lib. XXI, c. 15.
(3) Galen. de Aliment. facult. lib I, p. 315.
(4) Strabo, lib. III, p 237; lib. XVII, p. 1185.
(5) Stephan. Byzant. de urbib. voc. Ἄκη, pag. 76 (ed. Berkel. fol. L. B. 1694).
(6) Avicenn. lib. II, p. 263.
(7) Theophrast: Hist. plant. lib. IV, c. 10, p. 439, ed. Bodaei a Stapel.
(8) Bellon. Observ. lib II, c. 28, p. 101. ad calc. Clus. Exot.
(9) Ebn Alvam in Casiri Bibl. Escurial. vol. I, p. 334.

effecit. (1) Idem mox etiam Dodonaeus coniectura probabili consecutus est ex figura foliorum, quam in codice Vindobonensi conspexerat. (2) Clusio quoque quum ciborium mitteretur, protinus videbatur, veram esse fabam Aegyptiam, atque Nymphaeis accensendam esse. (3) Ex India deinde orientali misit Huernius hanc plantam cum fructu Heurnio, cuius descriptionem Bodaeus a Stapel commentario suo in Theophrastum inseruit. (4) Tandem etiam Rheedius, Rumphius, Hermannus (5) et Lercheus iconibus mirificam hanc plantam expresserunt, atque, quae Veteres praeceperant de faba Aegyptia, ad hanc Nymphaeae speciem applicarunt.

Ad ipsam autem Nymphaeam *Lotum* iam transeam, quam λωτοῦ nomine primus Herodotus descripsit. (6) Nasci autem in inundatis Nilo locis: ex seminibus, quae capitatus fructus, papaveris capitibus similis continet, ad ignem assis, Aegyptios panes conficere: radicem quoque bulbosam, quae volumen pomi aequet, comedi. Theophrastus vero praeter haec, quae Herodotus iam narraverat, florem etiam describit candidum, liliis similem. Hunc florem sole occidente sese comprimere atque sub aquae superficiem demergi, oriente vero iterum adsurgere, atque ad plures pedes supra aquam attolli. Baccam aut capsulam, quae semina complectatur, papaveris capitibus admodum similem, iisdemque incisuris undique cinctam esse: semina in hac contenta multo minora esse fabis Aegyptiis, atque milii magnitudinem plerumque servare. Capita in acervum congesta putredini ab Aegyptiis committi, quumque velamenta externa computruerint, lavando in flumine semina separari, siccataque ac pista condi, ut panis inde conficiatur. Radicem loti huius κόρσιον appellat Theophrastus, quam vocem Hesychius explicat, (7) ad semina ipsa vero capitum Nymphaeae transfert Strabo. (8) Hanc radicem rotundam esse, mali cydonii amplitudine, cortice nigro, quali nux castanea tegatur, corpus internum candidum. Elixam assamque in specimen albuminis verti, gratum cibum praebentis: mandi etiam crudum, sed gratius esse decoctum. (9)

Quod e seminibus huius plantae panis confectus sit, testantur Diodorus

(1) Comment. in Dioscor. lib. II, c. 99, pag. 383.

(2) Pempt. IV lib IV, cap. 6, pag 573. Figura tamen haec, quae integra folia ostendit, sicut Nymphaeae sunt Nelumbo, caeteroquin magis ad folia Nymphaeae Loti referri poterit.

(3) Exot. lib. II, cap. 13, p. 32.

(4) L. c. p. 445.

(5) Paradis. Batav. p. 205. Conf. Loureiro, flor. Cochinch. p. 340; Gärtner, de fruct. et semin. plant. vol. I, p. 73, t. 19.

(6) Lib. II, c. 92, p. 173.

(7) Lexic. col. 322, Κορσεῖον ῥίζα τις καὶ νόμισμα κερσαῖον παρ' Αἰγυπτίοις καλούμενον.

(8) Lib. XVII, p. 1178: Κόρσιον ὅμοιον τῷ πέπερι τράγημα, μικρῷ αὐτοῦ μεῖζον.

(9) Theophrast. Hist. plant. lib. IV, cap. 10, pag. 87. Repetunt eadem Plinius, lib. XIII, cap. 17; lib. XXII, c. 21 (ubi de lotometra sativa loquitur), et Diosc. lib. IV, cap. 114, p. 287.

Siculus (1) et Galenus: (2) ille insuper addit, (3) in Arabica Nabataeorum regione καταῤῥύτῳ lotum copiose provenire ἀνδρομήκη, i. e. cuius caules aut petioli foliorum humanam aequant staturam. Caules hos esse edules, ex Claudii Iolai loco, (4) atque ex Prosp. Alpini inquisitionibus patet, qui رس النيل *caput Nili* fructum, radicem autem بلمروم vocari refert. (5) Eamdem plantam Arabes veteres nomine جندقوق insigniunt, quod equidem a دقاق *farina* déduco: disertis enim verbis Avicenna de *Handakuk* dicit, speciem eius Aegyptiam adhiberi ad panem inde conficiendum (6). Postea vero transiit haec vox ad trifolium *melilotum* officinalem, sicut et λωτός Graecorum. (7)

Ea est planta, quae et ab Antiquis, et a Recentioribus κολοκασίου nomine, saepius cum Aro *Colocasia* commutata fuit. Folia enim utriusque plantae insignem habent similitudinem, quum cucullum, seu κασίον satis bene exprimant, atque Arum *Colocasia* ideo ab Hispanis *Menta de nuestra Senora* dicatur. (8) Manifesto quoque Pseudo-Dioscorides fatetur, plures plantas, quae Ari nomine comprehendantur, a Cypriis Colocasias appellari: (9) atque solum quod interest discrimen, folia nempe Ari integra, folia autem Nymphaeae *Loti* denticulata, Veteres non satis curiosi neglexisse videntur. Inde etiam explicandus Avicennae textus, (10) qui *Nilufar* (seu Lotum) vocari ait كرنب لبا *olus aquaticum*, vocari quoque حب العروس, quod العروى legendum, et *granum* aut *fructum ari* vertendum esse arbitror. Vox enim عروس *sponsum* significat, nullo modo ad hanc plantam applicandum.

Summum certe interest discrimen inter florentem Colocasiam, seu Nymphaeam *Lotum*, et Arum *Colocasiam*, quod numquam florere Veteres ad Prosp. Alpini usque tempora exploratum habuerunt. Floris ratio, qui raro tantum cernitur, longissime certe a flore loti veri differt. Sed radicis et foliorum similitudo commutationem illam praeprimis effecit. Ari enim radix eodem modo comeditur ac radix Loti, κόρσιον vocata, quod iamdudum Galenus (11) cum Dioscoride, (12) atque asseclis perhibuerunt. (13) Licet

(1) Lib. I, p. 30.
(2) De Facultat. simplic. medicam. lib. VII, p. 98.
(3) Lib. III, p. 176.
(4) Stephan. Byzant. l. c.
(5) De plant. Aegypt. c. 34, f. 40. a.
(6) Avicenn. lib. II, cap. 177. Male itaque trifolium vertit interpres, quum lotus hac voce proprie exprimatur.
(7) Hyde, de Relig. vet. Persar. p. 497.
(8) Salmas. Plinian. Exerc. p. 678, 681; Schol. Aristoph. Equit. vs. 689; Schol. Theocrit. Id. VIII, vs. 51; Hesych. col. 302; Clus. rar. stirp. Hist. lib IV, c. 50, pag. LXXVI.
(9) Dioscorid. noth. p. 448.
(10) Avicenn. lib. II, p. 215.
(11) De Facultat. aliment. lib. II, p. 334.
(12) Lib. II, c. 197, p. 159.
(13) Oribas. lib. I, f. 18, b. Aet. tetr. I, serm. 1.

acris sit, comedi tamen posse, sed raparum instar, quod confirmant de colocasia Rauwolfius, (1) Rumphius, (2) Forskäleus (3) et Wrightius. (4)

Ari itaque speciem esse colocasiam Romanorum, quam, postquam Aegypto potiti fuissent, in Italiam advexisse referunt Servius, (5) Plinius (6) et Galenus, (7) exploratum habeo, idque probare videtur tum silentium de flore, qui numquam prodit in aro, dum colitur, laetissime autem atque abundanter prorumpit in nymphaea, quae nomen colocasiae similiter tulit, tum etiam modus, quo eam plantam propagari docent Columella (8) et Palladius. (9) Bulbis nempe serunt ad ripas stagnorum ac lacuum, sicut et nostris temporibus eumdem cultum descripserunt Clusius (10) et Bellonius. (11) Id itaque est *Niliacum olus* Martialis, ea *aquatica lotos* Ovidii, ea *colocasia acantho ridenti mixta* Virgilii.

Arabes plerique hanc quoque plantam sedulo distinguunt a Nymphaea *Loto*, nomine *Kolkâs*, qui etiamnum in Aegypto valet, licet in Arabia Yemenensi nomine *Cherir* veniat. (12) Praeter Rhazeum, (13) qui radicem hanc nutrientem, stomachoque conferentem laudat, uberrimus est eius plantae praeco Abdollatiphus, adlatis simul testimoniis Mosis Maimonidis, quem *Israelitam* vocare mavult. (14) Hic quidem nullum fructum proferre, sed propagari bulbis radici adhaerentibus, qui fabis similes et rosacei sint coloris, docet. Inde forsan error originem duxisse videtur, quo faba Aegyptia seu Nymphaea *Nelumbo*, cum hae planta, solis radicum bulbis commendata, commutatur. Torrefactam ac assam radicem Moses Maimonides cum zingibere comparat, zingiberque vocari posse Aegyptiacum: sicut Yemenenses his cibis zingiber admisceant, ita Aegyptios colocasia cibos condere. Audivisse se insuper, quod zingiber in Arabia felici eodem plane modo crescat ac colocasia Aegyptia. Abdollatiphus ipse folia cum ungulis cameli comparat, virore autem et elegantia eum foliis Musae *sapientum*: bulbos non coctos medicamentum acre praebere, coctos vero alimentum, parum dyspeptum, inservire tamen in dysenteria.

(1) Aigentliche Beschreib. der Reisse in die Morgenlender, C. VI, pag. 73. Conf. Russel's Naturgesch. von Aleppo, Th. I, S. 117.

(2) Herbar. Amboin. tom. V, lib. VIII, cap. 84, pag. 313. Kaladium sativum, vulgare olus per totam Indiam notum. Satum cultumque non florere.

(3) Flor. Aegypt. Arab. pag. LV, LXXIV, CXX. Solani tuberosi saporem habere radices.

(4) London medical. Journ. vol. III, P. III, pag. 220. Amylum continere bulbus.

(5) Ad Virgil. Ecl. IV, 20.

(6) Lib. XXI, cap. 15.

(7) De Facult. aliment. lib. II, p. 334.

(8) Lib VIII, c. 15, p 421.

(9) Lib. III, tit. 24, p. 105; lib. V, tit. 4, p. 162.

(10) Rar. stirp. histor. lib. IV, cap. 50, p. LXXVI.

(11) Observ. lib. II, c. 28, p. 100.

(12) Forskal. flor. Arab. p. CXX.

(13) Contin. lib. XXIII, c. 1, f. 458, c.

(14) Abdollatiph. Memor. Aegypt. lib. I, c. 2, p. 46, f.

Lotus trifolia.

Vltimum tandem adgredior plantarum genus, quod loti nomine Antiquis notum, id nomen etiamnum servat. Id optimum indicatur equorum pabulum in Iliade: (B, 776)

> Ιπποι δὲ παρ' ἅρμασιν οἷσιν ἕκαστος
> Λωτὸν ἐρεπτόμενοι, ἐλεόθρεπτόν τε σέλινον
> Εστασαν.

Satum enim atque cultum fuisse lotum antiquissimis Homeridarum temporibus, patet ex Iliad. M, 283:

> Καὶ πεδία λωτεῦντα καὶ ἀνδρῶν πίονα ἔργα,

quod fulgentissimum interpretis nuperrimi ingenium ita vertit:

> *Auch die Gefilde voll Klee und des Landmanns fruchtbare Saaten.*

Eadem est herba, quam antiqui Graeciae vates plerumque simul cum cypero (Scirpo *maritimo* aut Schoeno *Marisco*) nominant: e. g. Od. Δ, 602, et Homer. Hymn. v. 107.

Pabulum praebuit is lotus egregium, omnique pecudum generi gratissimum, ut λωτοτρόφοι λειμῶνες Antiquis maxime commendati essent, (1) ut aquarum dulcium armentisque gratarum signum esset lotus hic iis adnaaceus, (2) atque cum cytiso iis plantis a Virgilio adnumeretur, quae lactis copiam maximam largiantur. (3) Coronis atque sertis veterum florem odorum huius herbae praeprimis inservisse, tum ex Theocriti, (4) tum ex aliis Veterum testimoniis elucet.

Hanc vero loti speciem disertis verbis trifoliam faciunt Dioscorides, (5) Galenus, (6) Paullus Aegineta, (7) et qui eos sequuntur, Melilotumque nostram officinalem, quae Trifolii species est, facit non sine argumentis Matthiolus. (8) In eam sententiam quin abeam, nihil prorsus me impedit, licet probe sciam, et nostris temporibus *Loti* nomen, uni tantum generi diadelphiae adscriptum a Linnaeo, ad longe differentes traductum esse plantas. Ita

Lotus Comelyni (9) est Ononis *cernua*, aliaque Indigofera *cytisoides*.

(1) Euripid. Phoeniss. vs. 1584; Athen. lib. XV, p. 685.
(2) Pakamus in Geopon. lib. II, cap. 5, p. 86.
(3) Georg. lib. III, v. 394.
(4) Id. XVIII, v. 43:

> Πρᾶτα τοι στεφάνου λωτῷ χαμαὶ αὐξομένοιο.

Cf. Lobel. stirp. adversar. p. 386.
(5) Lib. IV, cap. 111, p. 286.
(6) De Facult. simpl. medic. lib. VII, p. 98.
(7) Lib. VII, cap. 246.
(8) Comment. in Dioscor. lib. IV, c. 106, p. 505.
(9) Hortus Amsteld. vol. II, p. 163, 167.

—— Plukeneti (1) — Aspalathus *indica*, aliaque Ebenus *Capensis*.
—— Dalecampii (2) est Coronilla *minima*.
—— Bergii (3) — Ononis *filiformis*.
—— Ipsius Lin. (4) — Ononis *Mauritanica*, aliaque Ononis *prostrata*.

Operae pretium duximus luculentissimam Lotorum Veteribus cognitarum descriptionem ex Cl. Sprengelio (5) desumptam praemittere; nunc vero quum nulla sit uberior dubitandi materia, nullumque exstiterit plantarum genus vel remotissimae antiquitati propter suavissimum fructus saporem gratius, vel figmentis poëtarum celebratius, non pigebit, quo res clarior elucescat, nonnulla etiam ex iis summatim decerpere, quae nostras Fée, in scientiae gratiam publici iuris fecit, *Flore de Virgile*, tom. VIII, pag. LXXX seqq. edit. nost.

Primo quidem vir Doct. Olao Celsio vix atque aegro refragatur, Lotum eamdem esse cum *doudaïm* Hebraeorum contendenti, licet rem adhuc in dubio positam ipse fateatur. (6) Collatis vero Herodoti, Theophrasti, Athenaeique testimoniis, arborem ad *Rhamnum* Linn. vel *Zizyphum Lotum* Willd. certó refert; sed auctorem audiamus ipsum, sic paulo post disserentem; » Sans savoir bien au juste quelle est l'espèce nommée per les Arabes *eckhel*, l'espèce plus connue, qu'ils appellent *arâc*, et qui paraît répondre au *Rhamnus Lotus* L. nous semble mieux convenir à la description; d'autant que son fruit, connu sous le nom de *onnâb*, passe du vert au rouge par la maturité (comme l'assure Athénée, liv. XIV, d'après Polybe). Nous ne devons pas dissimuler cependant que cette condition exigée par Théophraste repose sur quelque inexactitude; car aucun des arbres proposés, dans les différents systèmes, ne la remplit. Le *Rhamnus Lotus* de Linné, *Zizyphus* de Willdenow,... est en effet très-commun près des Syrtes, où l'on s'est toujours accordé à placer le pays des Lotophages. Shaw, d'Avity, Poiret, Desfontaines, en exaltent le fruit, comme la plus délicieuse production des côtes de Tunis et de Tripoli.... La seule objection de quelque poids que nous ne puissions détruire, est celle qui se tire de la couleur du bois de Lotus,

(1) Almagest. t. 201; Amalth. botan. p. 131.
(2) Histor. plant. p. 510 (Lugd. 1587, fol.)
(3) Plant. Capens. p. 227.
(4) Spec. plant. ed. II, p. 1090, 1091.
(5) Specim. Antiquit. Botanic. 1, pag. 47 sqq.
(6) Il n'y a rien, au reste, de plus divergent que l'opinion des botanistes sur le Doudaïm. On a voulu long-temps y voir l'Atropa Mandragora; Sprengel, comme Linné, designe une sorte de concombre; Bruckmann, au contraire, prétend qu'on ne peut y méconnaître la truffe, d'après les propriétés qu'il lui suppose. M. Virey, partant du même principe, croit avec plus de vraisemblance encore que le *doudaïm* est le fameux salep des Orientaux, formé des bulbes desséchées de differents orchis. Mais qu'Olaus se soit trompé, ce fait importe peu à la conclusion que nous prétendons tirer, savoir que le λωτὸς de Grecs est le Zizyphus Lotus. (Fée.)

s'il est vrai, comme l'assure Bodaeus à Stapel, que le bois des jujubiers soit jaune, et jamais noir. Mais est-il bien sûr de son assertion? »

2.° Quod attinet ad λωτὸν ἀπύρηνον Theophrasti (Hist. Plant. IV, 4), de qua item post illum Plinius agit, XIII, 17, censet Noster meram esse prioris varietatem, renuente tamen Sprengelio, qui eam vere Zizyphum esse contendit, fructum vero λωτοῦ πρινώδους ad *Celtim australem* pertinere. Fée, loc. cit. « Entre ce Lotus et le précédent, quels qu'ils soient, il n'y a d'autre différence essentielle, comme on peut le voir par Théophraste et Pline, que dans l'absence ou la présence du noyau.. Pour nous qui avons désigné le *Rhamnus Lotus*, nous ne sortirons ni du genre, ni même de l'espèce. Parmi les variétés qu'elle présente, il peut aisément s'en trouver une où la culture ait fait disparaître le noyau ... Quand même on ne trouverait pas de jujube entièrement dépourvue de noyau, il suffirait de choisir celle qui approche le plus de ce caractère. Les Anciens, en effet, n'employaient pas strictement, et à la lettre, cette expression de fruits *apyrènes*, ou sans noyau. Le hasard veut que nous en ayons conservé la preuve dans ce passage de Sénèque, ep. 85: *Sic sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrena dicuntur, non quibus nulla est duritia granorum, sed quibus minor.* »

3.° Martynus, qui saepius in Lotis describendis cespitasse videtur, bene vidit tamen Theophrastum mentionem fecisse de *Loto Paliuro*, quam ad *nabka*, vel potius *seder* aut *sidr* Arabum refert. De illa specie silet omnino Sprengelius; sic iterum disserit Fée, loc. cit. « Faut-il établir pour notre seconde espèce le *R. Paliurus* Linn.? « Il y a aussi en Afrique, dit Théophraste, liv. IV, un Lotus-Paliure, qui diffère du Lotus des Lotophages, ayant la tige plus entourée de rejetons, et la feuille du Paliure grec. Le fruit n'en est pas aplati, mais rond et rouge. Ce fruit est suave; on l'améliore encore en le faisant macérer dans du vin, qu'il améliore à son tour. » Pline exalte aussi le Paliurus d'Afrique: « Cyrenaica regio Loton ipsam suo postponit Paliuro. » Or le véritable Paliure, *R. Paliurus* L. ne donne pas d'assez bons fruits, pour qu'on ait jamais pu lui accorder le nom de Lotus. Il est plus raisonnable de chercher un arbre analogue. Ce sera le *seder* des Arabes, que son fruit rapproche du Lotus, et ses épines du Paliure. Le *seder* ou *sidr* dont le fruit *nabka*, *nebik*, etc. doit être servi par les *houris* aux bienheureux, et qu'à la description des auteurs arabes, on reconnaît bien devoir appartenir au genre des jujubiers, est fort épineux sans doute ... mais cette qualité n'est pas particulière au *R. Paliurus*. Les épines sont un caractère très-prononcé du *Rhamnus divaricatus* de Forskhl, ou *R. Spina Christi* de Linné. Voilà le *Seder* des Orientaux et le λωτὸς παλίουρος de Théophraste »

4.° Quod ad Celtim, sive Lotum Italicam pertinet, bene Sprengelius animadvertit duas hic species omnino diversas a Plinio, ut saepius solet, confundi. Quum autem in hoc consentiant viri rei herbariae peritissimi, scilicet *Lotum Italicam* nihil aliud esse quam *Celtum australem*, nobis vulgo *micocoulier*, supervacaneum putamus de hac re fusius disputare.

5.° De faba graeca Plinii, loquentem rursus doct. Fée inducimus: « Dans tout ce que Pline a dit jusqu'à présent, il n'a point employé le mot de fève grecque. Voici qu'ailleurs (liv. XVI, ch. 31) il décrit un Lotos ou *faba graeca*. Cet arbre n'a de branches que vers le sommet, et les a fort grosses; son écorce, lisse est d'une couleur agréable. Son ombrage, très-

passager, disparaît avant l'hiver. Il porte un fruit suave, presque semblable à la cerise. Pline veut-il réellement parler d'un nouvel arbre? ou n'est-ce encore que le celtis? Un passage qui semblerait de nature à lever ce doute (lib. XXIV, ch. 2) est précisément susceptible de s'entendre dans les deux sens. S'il faut se décider pour un arbre différent du premier, il n'y en a point qui convienne mieux que le *Diospyros Lotus* Linn. dont Matthiole applique mal à propos la figure au Lotus de Dioscoride. Ce *Diospyros* n'est point le διόσπυρος de Théophraste, mais le gaiac d'Italie, *Guayacana* de Tournefort, nommé en France *plaqueminier*. Son fruit, cérasiforme, est l'*uva d'India* qui se vend à Florence. Mais ne vaut-il pas mieux penser, avec Bodaeus à Stapel, que Pline accoutumé, comme les anciens botanistes, à s'affranchir de toute méthode, a simplement traité de la même plante sous deux noms, et dans deux chapitres différents. Quant à nous, la chose nous paraît infiniment probable. Déjà le fruit de la fève grecque est une cerise, comme le fruit de son *Lotus Celtis* Il attribue ensuit à l'écorce et à la racine de cette *faba graeca*, une vertu colorante qui se trouve dans le Lotus de Dioscoride. Columelle, en parlant de la fève grecque, qu'il range parmi les arbres fruitiers, ne lui donne aucun caractère qui la distingue du Lotis italique ordinaire. Concluons donc, sans toutefois regarder comme inadmissible l'opinion contraire, que *Celtis et faba graeca* n'étaient que deux noms du *micocoulier*, ou Lotus d'Italie (*Celtis australis* L.).

De variis Lotorum arborescentium speciebus, ea fere sunt quae a doct. Fée mutuanda potissimum censuimus, praesertim in iis locis ubi a Clariss. Sprengelio dissentire videtur. Ne vero nimiam in molem notulae excrescant, omnia ad Lotos aquaticas terrestresque pertinentia omittimus, ut quae rem disquirentibus difficultatis minus exhibeant; tabulam tamen Lotorum sinopticam, ad mentem doctissimi viri redactam subiunximus. Qui plura noscere voluerit, adeat Floram Virgilianam, t. VIII, pag. LXXX editionis nostrae.

SYNOPSIS LOTORVM VETERIBVS COGNITARVM

	NOMINA VVLGARIA.			NOMINA
	GRAECA.	ARABICA.	LATINA.	SYSTEMATICA
LOTI ARBORESCENTES	Λωτοφάγων δένδρον.	Arâc? Fructus, omâlb?	Lotus Lotus Africanus. Lotophagorum arbor.	Rhamnus Lotus (L.) Zizyphus Lotus (Willd.)
LOTI ARBORESCENTES	Λωτὸς ἀπύρηνος	Arâc? Fructus, bériz? sifzouf?	Lotus sine nucleo.	Rhamnus Lotus (L.) var....?
LOTI ARBORESCENTES	Λωτὸς παλίουρος.	Séder, vel, Sidr. Fructus, nabka.	Lotus Palmrus Pal. Cyrenaicus.	Rhamnus Spina Christi (L.)
LOTI ARBORESCENTES	Λωτός....	»	Lotos Italica. Celtis	Celtis australis (L.)
LOTI ARBORESCENTES	Λωτός...	»	Lotus sive Faba graeca.	Diospiros Lotus? Celtis australis?
LOTI HERBACEAE aquaticae.	Λωτός. Κύαμος Αἰγυπτιακός. Κιβώριον.	Termous.	Lotus sacra. Faba Aegyptiaca.	Nymphaea Nelumbo (L.)
LOTI HERBACEAE aquaticae.	Λωτὸς λευκός. Κολοκάσιον. Radix, κόρσιον.	Bachemine, Radix, baymaroum.	Lotus, sive Colocasium.	Nymphaea Lotus (L.)
LOTI HERBACEAE aquaticae.	Λωτὸς στεφανωτικός.	Liooufar, Niloufar, etc.	Lotus....? (cyaneos).	Nymphaea caerulea (Sav.)
LOTI HERBACEAE aquaticae.	Λωτὸς ἢ Κολοκάσιον.	Koulkas.	Colocasium. Niliacum olus.	Arum Colocasia (L.)
LOTI HERBACEAE terrestres	Λωτὸς ἥμερος τρίφυλλος. Μελίλωτος.	Kadhb?	Lotus....? (pratensis).	Melilotus officinalis (L.)
LOTI HERBACEAE terrestres	Λωτὸς ἄγριος. Λίβυον.	»	Id.	Melilotus caerulea (L.)

EXCVRSVS II

DE CYTISIS VETERVM.

Ad ea Plinii verba, lib. XIII:

Frutex est et cytisus ab Aristomacho Atheniensi miris laudibus pabulo ovium, etc.

Nullum profecto plantarum in Veterum monumentis occurrentium genus in tantas contentiones venit, quam κύτισος Graecorum, quem *cytisum* Romani vocant. Botanicae enim scientiae instauratores, saeculo decimo sexto enratius in Veterum plantas inquirentes, modo Medicaginis, modo Spartii, modo Genistae, aut Anthyllidis, Cytisi Recentiorum, Trifolii aut Loti speciem habuerunt, ut, si hos tantummodo duces sequi volueris, ex tot sententiarum sibi contrariarum labyrintho, nullum fere filum Ariadneum reperire liceerit. Quin nostrorum temporum doctissimi viri, Millerus, (1) Vossius, (2) Schneiderus (3) aliique admodum alienas atque disparatas proferunt opiniones. Ille enim, sexcentis auctoribus adlegatis, tantae contentionis litem componere plane non audet: Vossius cum Maranta et Honorio Bello Medicaginem *arboream* habet in plantarum genus. Schneiderus vero cum Cytiso Recentiorum confundit.

Neque id mirum, quum cytisum suum Veteres haudquaquam iis insignierint notis, quibus primo ubique adspectu dignosci possit, quumque et ipsum Recentiorum cytisi genus ita diserte definitum non sit, quin ipse botanicorum parens Linnaeus, de quo cum Aeschylo diserim:

> ....Τοιῷδε φωτὶ τίς ξυμβήσεται ;
> Τίν' ἀντιτάξω τῷδε ; τίς φερέγγυος ;

varias Cytisis adnumeraverit plantas, quae aliis omnino generibus adludicandae sunt. Calix enim bilabiatus et legumen basi attenuatum unicos sistunt huius generis characteres, unde et mihi contigit, ut Crotalariam *incanam*, priusquam staminum coalitorum in dorso hiatum conspicerem, olim Cytisi novam haberem speciem. Linnaeus autem ipse Indigoferam *psolaroidem*, ad Caput Bonae Spei habitantem, cum Rivino quondam (4) Cytisum vocavit, a quo tamen et legumine lineari, et calcari subulato patulo carinae differt.

(1) Gartner-Lexicon, Th. II, S. 27.

(2) Virgil's Landbau, G. II, v. 481, S. 139.

(3) Comment. in Columell. lib V, cap. 12, p. 308; Scriptor. rei rustic. vol. II, P. II.

(4) Amoenit. Acad. tom. VI, n. 33; Spec. plant. ed. II, p. 1043.

Robiniam *mitem*, quae calyce quadrifido et legumine gibbo gaudet, Cytisis idem accensuit olim. (1) Sic Lipariam *oppositam*, cuius character aliis corollae inferius bilobis, staminisque maioris dentibus tribus brevioribus, tantopere differt a *Cytiso*, eius tamen speciem Capensem habuit. (2) Sibiricam plantam, quam, ob carinam transverse obtusam, articulosque leguminis monospermos, Linnaeus Hedysaris adnumeravit, *Hedys. iunceum* eam appellans, Ammannus Cytisum *saxatilem* primus nominaverat. (3) Aspalathi *argentea, callosa, orientalia* et *quinquefolia* Tournefortio et Plukenetio nomine Cytisorum veniunt. Qui errores a nostri aevi botanicis celeberrimis commissi, excusant omnino maiores nostros, si ab adfinibus plantis leguminosis verum cytisum distinguere non potuerint.

Ipsa autem consulamus priscorum auctorum verba de cytiso, ut, qualis sit nostrorum systematum planta, dilucide pateat. Prima fere eius mentio fit apud Aristotelem, qui, augere lac brutorum, eo pastorum, haudquaquam vero iuvare, quum floreat, ob urentem aut acrem quamdam vim, tradit: (4) quam quidem Aristotelis sententiam egregie confirmat Honor. Bellus, dum de cytiso suo loquitur. (5) Theophrastus omni descriptione abstinens, materiem cytisi firmissimam cum ligno ilicis comparat, et nigerrimam eamdem cum ebeno, necare tamen plantas vicinas ob πολυτροφίαν. (6)

Principatum dedisse Antiquos cytiso in pabulis, vel inde patet, quod et Democritus, et Aristomachus Atheniensis, et Amphilochus (7) peculiares de eo conscripserint libros, e quibus tum Columella, tum Plinius hausisse videntur. Aristomachi volumen forte verterat in latinum idioma Hyginus, quum et Plinius eumdem cum Aristomacho laudet, et Columella eius sententias de apibus ex Hygino commemoret. (8) In insula Cythno, quae ad Cycladas pertinet, et inter Ceon et Seriphum sita est, primum inventum esse hunc fruticem, atque inde translatum in omnes Cyclades, mox in urbes Graecas, magno casei proventu, ex eodem Aristomacho aut Amphiloco refert Plinius. Nomen inde varii derivarunt, tum insulae, tum fruticis, παρὰ τοῦ τῶν κυθνῶν πλῆθους, *ob abundantiam seminum* aut fructuum: κυθνὸς enim a κύτειν. (9) Celeberrima insula Cythnos a casei praestantia, quem pabuli egregii a cytiso frutice decerpti copia effecit, laudis huius vicinam quoque insulam Ceon participavit. Inde Aeschylides in libris de re rustica cytisum etiam esse optimum Cearum ovium pabulum refert: praestantiam idem laudat Cythnii

(1) Spec. plant. ed. I, pag. 741.

(2) Descript. plant. ex Capite Bonae Spei, pag. 217.

(3) Stirp. rar. in imper. Russ. provenient icon et descript. p. 281.

(4) Histor. Animal. lib. III, cap. 21, pag. 894.

(5) Epist. ad C. Clusium, p. CCCIX, ad calc. Clus. rar. Stirp. Hist.

(6) Hist. plant. lib. I, cap. 9, p. 10; lib. IV, c. 20, p. 102.

(7) Plin. lib. XIII, cap. 24; lib. XVIII, cap. 15. Hic quidem in scholiis ad Nicandri Theriac. vs. 617, Antilochus seu Archilochus corrupta lectione vocatur.

(8) Colum. lib. IX, cap. 13, et Schneider. Comment. in Colum. p. 308.

(9) Hesych. vol. I, col. 370; Martyn. Comment. in Virg. Georg. p. 384; Schneider. Index script. rei rust. v. *Cytisus*.

casei, (1) cuius talentum venire drachmis nonaginta. (2) Huius Cythii casei meminerunt et Iulius Pollux, (3) et Eustathius (4).

Quae Cytiso pascantur armenta, oves, capras, omneque pecudum genus, et celeriter pinguescere, et lactis incredibilem fere copiam parare, communi omnium Veterum testimonio confirmatur. Hinc Theocrito gratissimus dicitur capris cytisus:

Α αἴξ τὸν κύτισον, ὁ λύκος τὰν αἶγα διώκει.

Hinc Virgilii tantopere celebres versus:

Georg. III, v. 394:

At, cui lactis amor, cytisum lotosque frequentes
Ipse manu, salsasque ferat praesepibus herbas.

Ecl. I, 79:

.......non, me pascente, capellae
Florentem cytisum et salices carpetis amaras.

II, 64:

Florentem cytisum sequitur lasciva capella.

IX, 31:

Sic cytiso pastae distendant ubera vaccae.

Diserte Plinius, forte ex Aristomacho aut Amphilocho, refert, ex nullo alio pabulo lactis maiorem copiam aut meliorem indolem armentis esse: praestantem quoque medicinam iisdem animalibus praebere. Sperni solere hordeum a pecudibus, dum hoc pabulo gaudeant; utilitatemque eam esse, ut iugero spondeat eius annua HS (5) vel mediocri solo reditus. Aridum quoque suibus atque gallinis exhiberi posse. Animalibus semper post biduum dandum, hiemeque, quod inaruit, madefactum. Satiare equos denas libras, et ad portionem minora animalia. (6)

(1) Vulgatam scripturam κύθιον facile mutandam in κύθνιον optime ita emendat Schneiderus.

(2) Aelian. Histor. Animal. lib. XVI, cap. 32. Legitur: Καὶ τὸ τάλαντον αὐτοῦ πιπράσκεσθαι δραχμῶν καὶ ἐνενήκοντα, quibus verbis Gesnerus ἑκατὸν addit, ne καὶ abundet. Quod vero additamentum displicet, ob immensum casei pretium. Talentum enim, seu 60 minae, aequat 51 libras, quas veno positas esse drachmis CXC, seu 40 nummis, quos Thaleros vocamus, creditu difficile est. Quodsi vero, omisso καὶ, talentum casei XC tantum drachmis venum ivisse statuimus, satis carum est pretium, nempe cuiusvis librae IX grossorum Borussicorum.

(3) Onomast. lib. IV, c. 10, s. 63, p. 653, ed. Hemsterhus.

(4) Schol. ad περιήγησιν, v. 526.

(5) I. e. fere XL Thaler. Boruss.

(6) Plin. lib. XIII, c. 24.

Quod admodum rarum esse utilissimum hunc fruticem in Italia queratur Plinius, miror equidem, quum Virgilii non solum testimonia supra citata id negare videantur, sed et ipse Varro armentis lactariis dandum esse cytisum, maximeque amicum vaccis esse pabulum testatur, (1) et Columella praeprimis uberrimus sit in praedicando huius fruticis usu. Omni pecudum generi, et ipsis gallinis, gratissimum esse et utilissimum pabulum, lactis plurimum ovibus praebere, quod octo mensibus viridi eo uti et postea arido possis. Equo abunde esse viridis pondo xv, bubus pondo vicena, caeterisque pecoribus pro portione virium. Aridum si dare voluerit quispiam, parcius praebendum esse, quoniam vires habeat maiores, priusque aqua macerandum, et exemptum paleis permiscendum. Quodsi aridus fieri debeat, circa mensem Septembrem, ubi semina eius grandescere incipiunt, caedendum esse praecipit, paucisque horis, dum flaccescat, in sole habendum, deinde in umbra exsiccandum et ita condendum. (2)

Ipsis quoque apibus gratissimum esse florem cytisi, uno fere ore Antiqui ferunt. Ex Democrito enim et Aristomacho Plinius tradit, apes numquam esse defuturas, cytisi pabulo contingente. (3) Alveariis utiliter quosdam fruticum horum copiam apponere, quod apes alliciantur florum suavitate, testis est Dioscorides. (4) Ad haec Galenus diserte tradit, in monticulo Mysiae, Britton dicto, prope a Pergamo sito, mel Attico simile produci, quod thymus et cytisus ibi abundent, notum enim esse, quod mellis plurimum ex cytisi floribus capiant apes. (5) Confirmat id quoque auctor, quem Cassianus exscripsit. (6)

In materia Veterum quoque medica locum obtinere cytisum, ex antiquis patet monumentis, quae Hippocratis nomine circumferuntur. Quodsi mulieres lactis inopia premantur, auctor librorum de morbis mulierum cytisum in aqua decoctum propinari iubet: (7) aliusque, Alexandrinus forte auctor (8) succo cytisi expresso diureticam tribuit virtutem: in quo quidem consentit Dioscorides, qui et refrigerantem, et diureticam, et diaphoreticam habet virtutem. Columella quoque ex Aristomacho expressum succum cum vino potandum exhibet mulieribus, quae a lacte deficiuntur: sic et ipsas valere, et pueros lactis abundantia confirmari. Diaphoreticam praedicat virtutem Galenus, (9) et qui eum exscripserunt, Oribasius, (10) Aetius, (11) Paullus Egi-

(1) Varro lib. II c. 1, p. 220; c. 2, p. 231, ed. Schneider.
(2) Columell. lib. V, c. 12; lib. VIII, c. 4.
(3) Loc. cit.
(4) Lib. I, c. 113, p. 286.
(5) Galen. Antidot. lib. I, p. 427.
(6) Geopon. lib. XV, c. 2, p. 1059: Ἡδίστη μελισσῶν τροφὴ, τά τε νέα σμήνη προσιζάνει κυτίσῳ μάλιστα καὶ ἀπ' αὐτοῦ λαμβάνεται ἀπονώτερον.
(7) Hippocrat. de morb. mulier. lib. I, p, 608.
(8) Id. de diaeta lib. II, pag. 360.
(9) De Facult. simplic. medicam. lib. VII, p. 96.
(10) Lib, XV, p. 270, b. ed. Basar.
(11) Tetr. I, serm, 2, c. 90, p. 76, coll. Stephan.

nata, (1) Matthaeus quoque Silvaticus. (2) Hine contra ischiada expeditissime valere decocta eius folia, Marcellus Empiricus contendit. (3)

Praeterea sertis atque coronis Antiquorum ob iucunditatem florum inserviisse, patet ex Cratini fragmentis. (4)

Ad ipsam iam accedo Cytisi descriptionem, qualem Antiqui nobis reliquerunt. Et primum quidem Milleri aliorumque sententia protinus explodenda est, qui neque arborem, neque fruticem fuisse hunc cytisum autumant, quod pasci frondibus eius, alioquin armenta et oves non potuerint. Manifesto duram eius, mediocque, ceu ebeni, nigricantem materiem laudant Theophrastus et Plinius. Fruticem vocant Plinius et Columella, qui plantandi eius rationem docentes, probant in arbusculae staturam prosilire. Fruticem vocant Dioscorides et Strabo. (5) Galenusque cum myrto comparat. Frutetum quoque vocet Marcellus empiricus. Scio quidem, Salmasium niti Plinii verbis, quod ligno cytisi nulla sit gratia, unde nequaquam fruticem esse, neque eumdem ac Theophrasti cytisum, effi ere aliquis possit. (6) At vero diserte antea ipse Plinius locutus erat de osseo cytisi ligno et de germanitate cum ebeni ligno. (7) Idemque corruptus hic esse locus, ubi de inutilitate ligni loquitur, mihi videtur: id etiam vel inde patet, quod *ne hostium quidem iniuriam expavescere* cytisum Plinius dicat, *propter nullam ligni gratiam*. Sibyllinis plane foliis obscuriora haec verba nemo certe explicabit, si etiam cum Salmasio legerit *ne nostram quidem iniuriam*. Sensit Salmasius ipse difficultatem huius loci, quae tanta omnino est, ut nullo modo, nisi collatis Aristomachi ipsis graecis verbis, quae interpretatur Plinius sibi praelecta, exponi possit. Neque id mirum, siquidem passim exstant Plinii loca, ubi eum vel male intellexisse graecos libros, vel textum eius corruptissimum esse patet (8)

Duplex fuisse cytisi genus, alterum sativum, alterum agreste, cum Columella statuit Salmasius, illud quidem nulla ligni praestantia, sed solo frondium usu, hoc vero utilitate et firmitate materiei maxime celebre fuisse; unde difficultates omnes ex differentie cytisi Theophrastei et Pliniani, seu Dioscoridei, sine negotio dilucidari posse autumat. Equidem olim in eamdem sententiam abii, dum Ebenum *Creticam* Linnaei, agrestem, atque Theophrasti cytisum; Medicaginem *arboream* vero sativum se Plinii Columellaeque

(1) Lib. VII, p. 247, ed. Basil. graec. 1538, fol.

(2) Pandect. medic. f. 113, col. 6 (Lugd. 1534, fol.) Kitisueg, i. e. folia diaphoretica.

(3) C. XXV, col. 352, coll. Stephan.

(4) Athen. lib. XV, p. 685, Κύτισος αὐτόματος παρὰ μέδοντος ἔρχεται

(5) Lib. XVI, p. 1107, ed. Almeloveen. Βάλσαμος φυτὸν ἐστι θαμνῶδες, κυτίσῳ ἐοικὸς καὶ τερμίνθῳ. Similitudo specierum externarum in Balsamo, Cytiso et Terebintho nititur praeprimis ternis foliis, quae tum in Amyride gileadensi, tum in Medicagine arborea, tum etiam in Pistacia trifolia et Narbonensi observamus.

(6) Salmas. homonym. hyl. iatric. p. 102.

(7) Lib. XVI, c. 38, 40.

(8) Eius rei testimonia adduxi olim ad Bergii librum von Leckereyen, e Suecico idiomate a me translatum, Th. I, S. 107; alioque loco (Geschichte der Arzneykunde, Th. II, S. 57) causam eius indicavi.

cytisum fuisse opinarer. Neque desunt ei opinioni argumenta speciosa: similitudo enim materiei quam cytisus praebet, cum *Ebeni* ligno accedit ad nomen ipsum Cytisi *incani Cretici*, quo a Bahuino (1) Ebenus *Cretica* insignitur, ut facile irretiaris, hunc fruticem pro vero cytiso Veterum, et quidem agresti ac Theophrasteo, vendere.

Vlterius vero notarum characteristicarum, quas in cytiso Veteres indicant, habeamus rationem, ut eo facilius ac propius ad veritatem accedamus. Frutex licet fuerit, humilis tamen semper manere dicitur. Ita Ovidius:

Silva nemus non alta facit: tegit arbutus herbam,
Rosmarus et lauri, nigraque myrtus olent.
Nec densae foliis buxi, fragilesque myricae,
Nec tenues cytisi, cultaque tinus abest. (2)

Ob eamdem etiam rationem demeti posse totum fruticem vel pueri, vel anus vilissima opera tradit Plinius, quod meo quidem arbitrio, tenuitatem solam fruticis probat, nequaquam vero herbis cytisum potius esse adnumerandum, sicut Salmasius statuit.

Speciem eius Plinius ita exprimit, ut canum adspectu, et si quis similitudinem exponere velit, angustioris trifolii fruticem esse perhibeat. Amplior est in descriptione Dioscorides: ramos emittere cubitales, quibus adnata sint folia Trigonellae *Feno graeco* aut Medicagini *sativae* similia, sed minora et magis venosa, quae fricata, odorem spirent Brassicae *Erucae* (εὐζώμου), masticata vero saporem exhibeant cicerum similem. Marcelli vero Empirici descriptionem, quae cum his non convenit, nullius aestimandam esse duco, quum de compilatore eo ἀκαιτολόγω iam alibi iudicium, ut arbitror, aequum tulerim. (3)

Ex his itaque efficere audeo, cytisum Veterum, et Theophrasti, et Columellae, et Plinii, et Dioscoridis, nil aliud esse, quam *Medicaginem arboream*, fruticem, qui per totam Europam australem sponte provenit, nostrarum vero hiemum frigus haudquaquam facile perfert. Elegans hic frutex canescentibus gaudet foliis ternis, venosis, floribus croceis et materie durissima, quae intus nigricantem monstrat colorem. In ollis servatur per hiemem in nostro frigidario: verno vero tempore terrae illum confidimus. Legumina fert, sicut omnes medicagines, compressa, lunata, margine integerrima. Ex toto eius habitu facile quivis intelliget, quare Columella sepibus cum inservire statuerit.

(1) Πίναξ theatri botan. p. 391. Conf. 10. Pone plantae Balbi montis, pag. 51 (Basil. 1608, in 4).

(2) Artis amator. lib. III, vs. 690-692. Quanquam bene iam Salmasius (Plin. Exercit. pag. 198) monuerit, loco *pinus* vulgatae *tinus* esse legendum, Burmannus tamen vulgatae lectioni perperam adhaeret. *Tinum* enim ἀδοταχολόγητος vir pro *lauro* habet, cuius iam meminerit Ovidius. Est tamen Viburnum Tinus, frutex in Italia frequens, atque nostras etiam hiemes tolerans, qui simul cum aliis fruticibus hic nominatur, neque pinus, excelsa arbor, huc pertinere potest.

(3) Geschichte der Arzneyk. Th. II, S. 178.

Tempore eo, quo, instauratis litteris graecis, ultra Dioscoridem sapere nefas esset, plantae etiam omnes, quas ille nominaverat, in Germania reperiri et in Gallia, ubivis denique terrarum, arbitrabantur botanici, libris magis quam naturae studentes, quos cum Galeno itaque ἐκ βιβλίων κυβερνήτας; appellare liceret. Primus fere Cornarus, Hippocratis interpretatione egregia celeberrimus, ingenue fassus est, Cytisum verum Antiquorum in Germania haudquaquam provenire. Quatuor vero eius aevi virorum opera clarius tandem exposita fuit veri cytisi Veterum indoles; Ioannis nimirum Antonii Cortusii, qui horto Patavino praeerat, Bartholomaei Marantae, Venusini, tum Honorii Belli, Vincentini, medici Cydoniensis, et Petri Bellonii, Cenomani, quorum duo priores accepta ex Graecia Syriaque semina ac plantas cum amicis communicabant, tertius ipsum adierat Orientem, totamque Graeciam, Asiam minorem et Aegyptum permigraverat, et quartus artem medicam in Creta exercebat. Cortusius iam ex regno Neapolitano cytisum Veterum miserat Matthiolo, qui iconem eius quoque exhibet, ac omnes fere notas in eo observavit, quas Veteres de suo cytiso nobis reliquerunt. (1) Mox quoque Petrus Bellonius verum hunc fruticem misit Conrado Gesnero, (2) qui legere se eum in Italiae variis regionibus meminit, immerito propterea postulatus a Matthiolo, Coluteam Gesnero Cytisum visam fuisse arbitrante. Neque tamen Bellonius, neque ipse Gesnerus idoneam nobis reliquerunt cytisi descriptionem, quamvis ille huius fruticis saepius meminerit. (3)

Tum Bartholomaeus Maranta, qui peculiarem hortum alebat, seminibus ex Graecia missis, verum cytisum coluit, atque deinde descripsit, unde passim nomen Cytisi *Marantae* tulit. (4) Descriptio ea apprime congruit cum Medicagine nostra *arborea*.

Egregium tandem fulcrum nacta est vera sententia Honorii Belli inquisitionibus. Is enim frequentis huius in Creta fruticis lecti ramum foliis et floribus onustum Carolo Clusio misit. Legumina habebat frutex lunata, flores croceos, superare humanam altitudinem et brachii crassitiem. Dum floreat, acrem spirare odorem, quo Aristotelis supra adlegata sententia confirmatur. Bene quoque differentiam indicat Ebeni *Creticae* et Medicaginis *arboreae*. Illam enim foliis gaudere angustioribus et longioribus, neque terna ubique habere, sed quaterna etiam et quina. Semina ferre non in leguminibus, sed trifolii more. (5)

Reliqui eius saeculi auctores, qui botanices studium instaurare sategerunt, tantis premi difficultatibus Antiquorum cytisum crediderunt, ut, qualis sit proprie frutex, definiri plane non posse statuerent, aut plures et longe differentes species uno eodemque nomine comprehenderunt.

Ita Lobelius invenisse se opinatur verum cytisum ad Aquapendulam Hetruriae, et prope Vepanium: plantam vero, quam delineat, Cytisum habeo *supinum* vel *alpinum* Linn. (6)

(1) Matthiol. Comment. in Dioscor. lib. IV, cap. 108, p. 508.
(2) Gesner. Hort. German. f. 256, b.
(3) Bellon. Observat. lib. I, cap. 56, pag. 60, s.
(4) Marant. Method. cognoscend. simplic. p. 50 (Venet. 1559, in-4.)
(5) Bell. epist. ad Clus. p. CCCIX. ad calc. Clus. rar. stirp. histor.
(6) Lobel. stirp. adversar. p. 387.

Septem species cytisi numerat Clusius, (1) quarum *prima* est Genista *Canariensis* Linn. vel Cytisus *anagyrius* Heriter. (2)

Secunda Spartium *complicatum* L. vel Cytisus *divaricatus* Her.

Tertia Cytisus *triflorus* Herit.

Quarta Cytisus *nigricans*. (3)

Quinta Cytisus *Austriacus*.

Sexta Anthyllis *cytisoides*.

Septima Cytisus *hirsutus*.

Duodecim species vero delineavit Tabernaemontanus: (4) 1. Est Cytisus *Laburnum*; 2. Cytisus *nigricans*; 3. Medicago *arborea*; 4. Cytisus *triflorus* Herit. 5. Cytisus *sessilifolius*; 6. Cytisus *hirsutus*; 7. Genista *Canariensis*; 8. Spartium *complicatum*, 8. Cytisus *divaricatus* Herit. 9. Anthyllis *cytisoides*; 10. Cytisus *supinus*; 11. Cytisus *Austriacus*; 12. Cytisus *Alpinus*.

(1) Rar. stirp. hist. p. 98, s.

(2) Stirp. nov. fasc. VI, tab. 93.

(3) Cf. Ponteder. antholog. lib. I, p. 92, c. 32.

(4) New vollkommentlich Kreuterbuch, B. III, S. 823 (Erkf. 1613, fol.)

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE
LIBER XIV.

I.

Externae arbores, indocilesque nasci alibi, quam
ubi coepere, et quae in alienas non commeant terras,
hactenus fere sunt. Licetque iam de communibus lo-
qui, quarum omnium peculiaris parens videri potest
Italia. Noscentes tantum meminerint, naturas earum
a nobis interim dici, non culturas: quamquam et co-
lendi maxime in natura portio est. Illud satis mirari
non queo, interiisse quarumdam memoriam, atque etiam
nominum, quae auctores prodidere, notitiam. Quis enim 2
non communicatio orbe terrarum, maiestate romani
imperii, profecisse vitam putet commercio rerum ac
societate festae pacis, omniaque etiam quae occulta
ante fuerant, in promiscuo usu facta? At hercules
non reperiuntur, qui norint multa ab antiquis pro-

I. *Hactenus fere sunt.* Dal. *fere narratae sunt.* Ed. P.

Et colendi maxime. Sic ex mss. em. Hard. M. *maxima* Gr. et Al. — Etiam maxima culturae pars pendet a natura Hard.

Communicato. Orbe terrarum facto promiscui usus, amplitudine imperii romani. Hard.

Profecisse vitam. Profecisse *homines* in vita, ex usu rerum. A.

Ac societate festae pacis. Quo die Romani pacem cum hoste faciebant, Diis tantum sacra persolvebant, et vota, ab omni opere abstinentes. Inde festa pax. Dal. — *Festae pacis.* Laetae et iucundae. Sic lib. II, cap.

dita: tanto priscorum cura fertilior, aut industria felicior fuit, ante millia annorum inter principia litterarum Hesiodo praecepta agricolis pandere orso, subsecutisque non paucis hanc curam eius, unde nobis crevit labor: quippe quum requirenda sint non solum postea inventa, verum etiam ea, quae invenerant prisci, desidia rerum internecione memorie inducta. Cuius somni causas quis alias, quam publicas mundi, invenerit? Nimirum alii subiere ritus, circaque alia mentes hominum detinentur, et avaritiae tantum artes coluntur.

Antea inclusis gentium imperiis intra ipsas, ideoque et ingeniis, quadam sterilitate fortunae, necessae erat animi bona exercere: regesque innumeri honore artium colebantur, et in ostentatione has praeferebant opum, immortalitatem sibi per illas prorogari arbitrantes. Quare abundabant et praemia, et operae vitae. Posteris laxitas mundi et rerum amplitudo damno fuit: postquam senator censu legi coeptus, iudex fieri censu, magistratum ducemque nihil magis exornare, quam

44: *Nunc vero pace tam festa, tam gaudente rerum proventu*, etc. H.

Ante millia. Scribendum existimo, *ante mille annos*, non *ante millia annorum*. Nam a Plinio ad Homerum mille anni intercesserunt, ut testatur vel Iuvenalis versus; *atque uni cedit Homero, Propter mille annos* Et Plinius septimo, cap 46: *Iam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium quam prisca conqueri.* Porro Hesiodum eodem fuisse tempore quo Homerus, auctores nonnulli traduut. Pint. — *Ante millia.* Sic mss. Reg. Colbert. Th. De aetate Hesiodi diximus in Auctorum Indice. Hard.

Desidia. Propter hominum desidiam memoria rerum intermortua, deleta, exstincta. In mss. Reg. 1, Colb. 3, et Ch. *indicta*. In Colb. 2, Th. aliisque *inducta*. Hard.

Sterilitate fortunae. Quum spes nulla foret extra patriae angustias amplificandae fortunae. Hard.

Regesque. Ms. *exercere reges.* Vt Hieron. Attalus, aliique, de quibus in Auctorum Indice diximus. H.

Has praeferebant opum. Vet. apud Dalec. *praeferebant, opem et immortalitatem.* Hanc opum suarum partem praecipuam ducebant. Hard.

Laxitas mundi. Latitudo possessionum amplior. Hard.

census: postquam coepere orbitas in auctoritate summa et potentia esse, captatio in quaestu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo, pessum iere vitae pretia: omnesque a maximo bono liberales dictae artes, in contrarium cecidere, ac servitute sola profici coeptum. Hanc alius alio modo, et in aliis adorare: eodem tamen,

Orbitas in auctoritate. Quoniam qui liberis carerent, horum benevolentia, spe hereditatis adeundae, omni obsequiorum genere captaretur. Hard. — Similia fere queruntur Senec. Cons. ad Marc. cap. xix, t. II, p. 162; Tac. Annal. III, 25, t. I, pag. 318 edit. nost.

A maximo bono. A libertate scilicet. Sunt enim liberales artes, quae ingenio coluntur, atque idcirco dignae sunt liberis ingenuisque hominibus. Vnde et ingenuae quoque a Tullio appellatae. H.

Profici coeptum. In mss. *coeptae.* Forte, *perfici coeptae.* H.

Hanc alius alio modo et in aliis adorare. Budaeus verba haec ex fide antiquorum codicum superfluere scribit, habeotur tamen in nostris; tractat et hunc locum Rheoanus, vir doctus et de Plinio bene meritus. Pint. — *Alius hanc alio modo et in aliis adorare, eodem tamen habendi quaestu ad spes hominum tendente voto.* In edit. quam nobis dedit Lutetia, annotatum est Gulielmum Budaeum, virum eruditissimum, priorem istius sententiae partem tanquam subdititiam resecuisse, non inventam in vol. quodam veteri. De qua re equidem multum miror. Nam ea dempta video sententiae quoque elegantiam perire quae est in his verbis, *alio modo et in aliis*, deinde *eodem voto*. Vult enim hoc dicere Plinius: *miram esse servientium diversitatem propter varias servitutis species: et rursus miram convenientiam, dum omnes huc spectant, ut ditescant.* Alterem vero partem nempe posteriorem sic legendam putat, *eodem tamen habendi, quo spes omnium, tendente voto.* Manuscript. exempla hic habet, *Hanc alius alio modo et in aliis adorare, eodem tamen habendique ac spes omnium tendente voto.* Proinde malim legere; *Hanc alius alio modo et in aliis adorare, eodem tamen, habendique spes omnium accedente voto.* Nam coniicio *accedente* scriptum fuisse avulsa priore syllaba a reliquis, hoc modo, *ad cendente.* Quumque librarius duas esse dictiones putaret, praepositionemque suo casu carere, transtulit hanc in anteriorem locum, aptius legi censens, *ad spes omnium*, quam *spes omnium ad* Deinde *cendente*, quod nihil significabat mutavit in τὸ *tendente.* Caeterum *habendique*, expositivum est, ut sit, *Eodem voto habendique voto*, hoc est, *eodem voto*, nempe habendi, *spes omnium accendente.* Suspicatus aliquando sum pro *habendique* scribendum *appendice*, sed alterum magis probatur. Rhen. — *Hanc alius.* Servitutis, inquit, genera diversa fuere, mira et servientium animorum diversitas, dum alius alium et alio modo coleret; eodem tamen omnium adspirante voto, nempe ad spem habendi ditescendique. — *Eodem*, etc. In huius loci explicatione exercuere se frustra sum-

habendique ad spes, omnium tendente voto. Passim vero etiam egregii aliena vitia, quam bona sua, colere malle. Ergo hercules voluptas vivere coepit, vita ipsa desiit. Sed nos oblitterata quoque scrutabimur: nec deterrebit quarumdam rerum humilitas, sicut nec in animalibus fecit. Quamquam videmus Virgilium praecellentissimum vatem, ea de causa hortorum dotes fugisse: et e tantis, quae retulit, flores modo re-

ma ingenia. Rhenanus legendum putavit: *Eodem tamen, habendique spes omnium ascendente voto.* Hoc est, eodem voto nempe habendi, spes omnium ascendente. Parm. ed. *Eodem tamen quaestus ad spes habendi omnium tendente voto.* Pintianus: *Eodem tamen, quaestus spe, omnium tendente voto*: expuncta *habendi* vocula. Nobis ab omnium mss. fide, qui lectionem eam, quam secuti sumus, totidem apicibus repraesentant, discedere religio fuit: nulla Frobenio, qui princeps et auctor ita edendi fuit, quemadmodum in libris hactenus editis habetur, *Eodem tamen habendi, quo eat spes, omnium tendente voto.* Hard.

Eodem tamen habendi quo eat spes hominum tendente voto. Sic Budaeus legit: sed non sapit haec sententia salem et elegantiam Plinianam. Ego puto redundare verbum illud *habendi*, et caetera sic legenda: *Eodem tamen, quaestus spe, omnium tendente vota*: ut sit *eodem* adverbium, hoc est, ad eamdem servitutem: nam ambo nostri codices *omnium* habent, non *hominum*. Pint.

Vita ipsa. Homines ipsi Familiaris Plinio ea locutio est. Inf. cap. 5: *Quantum postea CCXXX annis vita profecerit*: h e est, h mines profecerint, hominum usus et experientia, in vita. Cap. 59: *Nec segniter in eo vitu elaboravit.* Lib. sq. cap. 4: *Hesiodus cultum agrorum docendam arbitratus vitam.* Plura ex Indice verborum exempla repete. Hard.

Nec in animalibus. Ne animalculorum quidem, quae insecta vocant, tractatiane praetermissa: actum enim est de iis volumine operis huius undecimo. Hard.

Hortorum dotes. Nihil de hortorum cultura scripsisse. Sic enim ipse Georg. lib. IV, v. 118: *Forsitan et pingues hortos quae cura colendi Ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti, etc. Verum haec ipse equidem spatiis disclusus iniquis Praetereo, atque aliis post commemoranda relinquo.* Verum hanc desertarum a praecellentissima vate partium possessionem occupavit cum laude et insigni commendatione doctrinae, atque elegantiae *Ren. Rapinus* e *Societate nostra*, singulari opere de cura hortorum: quod opus exceptum ubique cum admiratione, in Gallia finitimisque regnis iam tot fere, quot ipsum Maronem, typis excusum, redditum est etiam Anglico carmine, et quidem expolita. Hard.

Et. Sic ex mss. em, Hard. cons. Chiffl. e *tantisque* Gr. et Al omissa copula *et.* Ed. P.

Flores modo. Hoc est, ea tantum

rum decerpsisse, beatum felicemque gratiae, xv omnino generibus uvarum nominatis, tribus oleae, totidem pirorum, malo vero tantum Assyrio, caeteris omnibus neglectis.

II. Vnde autem potius incipiemus, quam a vitibus? quarum principatus in tantum peculiaris Italiae est, ut vel hoc uno omnia gentium vicisse, quam odorifera, possit videri bona: quanquam ubicumque pubescentium odori nulla suavitas praefertur. (1.) Vites

attigit, quae floridiore, ut ita dicam, oratione narrari, exornarique; quae nitorem et ornamentum recipere possent: unde in eo Georgicon opere tam crebrae digressiones a proposito, quibus occurrat satietati et fastidio. Hard.

Beatum. Felicem, inquit, virum, qui tantam sit gratiam consecutus, tam paucis etiam ex frugiferarum arborum numero appellatis: quarum tamen tractationem integram sibi proposuisse eo opere videbatur. Barbarus hunc locum praepostere interpretatur. Hard.

Gratiae Al. *Graeciae.* Parm. Ed. P.

II. *Vt vel hoc uno omnino gentium vicisse, quanquam odorifera, possit videri bona.* Vetus codex non habet *quanquam odorifera*, sed tantum *quam odorifera.* Coniicio scriptum fuisse *usquam.* Nec enim hic placet *inquam*, magis placeret *quamlibet.* Itaque sic leges, *Quorum principatus in tantum peculiaris Italiae est, ut vel hoc uno omnia gentium vicisse usquam odorifera possit videri bona.* Rhen. — *Vitibus*, etc. (*Vitis* species varietatesq. *Pentandr. monog.* gen. 577, Pers. *Vites*, Juss.) Vbicumque fere coluntur, multae varietates hic non describentur quae nostri operis habita ratione, hisce in schedulis vix nominari possint. Redeat ad hortulanos et Geoponicos qui plura desideraverit; quanquam nec notulis pepercerimus, quibus Nostri sensus clarius eluceat. Cf. de vite Latinorum doct. Fée, pag. clxxx, Flor. Virgil. tom. VIII, edit. nost. Ed. P.

Quam odorifera. Hoc est, praeter odorifera: vel odoriferarum terrarum bonis excepta. Ita restituimus admonitu codicum Reg. Colb. Th. et aliorum. Nullus enim, ipso attestante Rhenano, habet *quanquam odorifera*, ut in libris vulgatis legitur. Et vox ipsa *quanquam*, quae statim iterum occurrit, locum hic sibi deberi negat. Et ipsa loci sententia, *quam odorifera*, hoc est, praeterquam odorifera, legi postulat. Ait enim vitium bono, gentium caeterarum, terrarumque, si odoriferas exceperis, bona superari: ac veluti se ipse deinde retexens, oratoria correctione, ne haec ipsa quidem odorifera bona, excipi oportere subiicit: *Quanquam*, inquit, *ubicumque pubescentium vitium odori, nulla suavitas odoriferarum arborum praefertur.* Hard.

Pubescentium. Vitium nempe florentium Martial. lib. III, ep. 65: *Vinea quod primis floret quum cana racemis*, etc. H

Vites uro apud, etc. Theophrastus,

iure apud priscos magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Iovis simulacrum in urbe Populonio ex una conspicimus, tot aevis incorruptum: item Massiliae pateram. Metaponti templum Iunonis vitigineis columnis stetit. Etiam nunc scalis tectum Ephesiae Dianae scanditur una e vite Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad praecipuam amplitudinem exeunt. Nec est ligno ulli aeternior natura. Verum ista ex silvestribus facta crediderim.

III. Hae vites tonsura annua coërcentur, et vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines succique tantum gratia exire sinitur pluribus modis ad caeli mores, solique ingenia. In Campano agro populis nubunt; maritasque complexae, atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato

Hist. lib. I, cap. 5, vitem inter arbores recenset. Columella lib. II, arborem esse negat, sed medium quoddam genus inter arborem et fruticem esse vult. DAL.

Inter arbores. Horat. lib. I, Od. 18: *Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.* Et Vlpianus Dig. lib. XLVII, tit. 7, arboris appellatione vites quoque censeri ait. H.

Iovis simulacrum in urbe Populonio. *Geographi* omnes *Populonium* appellant, non *Populoniam*: et sic in Pomponium legendum diximus, sicque duo nostri codices praeferunt. Virgilius tamen poëtica licentia, nomine abusus *Populonia* protulit lib. X, 172. PINT.

Vna e vite Cypria. Sic ex mss. em. Hard. *ex vite* Dal. *vite una Cypria* Gr. et Al. ED. P.

Verum ista ex silvestribus, etc. Lege: *Verum ista ex silvestribus facta crediderim. Mites tonsura annua coërcentur, et vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines, succique tantum gratia exire sinitur, pluribus modis ad coeli mores solique ingenia.* SALM. pag. 817.

Crediderim. Hae vites. Gr. et Al. *Crediderim, quando hae vites.* ED. P.

III. *Hae vites.* Ita mss. omnes. Nempe sativae, sive mites, quae silvestribus opponuntur: eae namque quotannis tonsae, aut in propaginem depressae, suppeditare materiae seu ligni copiam vix queant ad opera intestina, cuiusmodi proxime recensita sunt. HARD.

In palmites. Palmites sunt utilia in fructum flagella vitium. H.

Succique. Vini tantum gratia exire et crescere sinitur, idque pluribus modis, quos deinde expedit. Sunt porro modi illi dispares, pro coeli more, et soli ingenio. H.

Geniculato cursu. Quoniam in vitium palmitibus internodia quaedam articulique sunt geniculorum instar,

cursu scandentes, cacumina aequant, in tantum sublimes, ut vindemitor auctoratus rogum ac tumulum excipiat. Nullo fine crescunt, dividique, aut potius avelli nequeunt. Villas et domos ambiri singularum palmitibus ac sequacibus loris, memoria dignum inter prima Valerianus quoque Cornelius existimavit. Vna 2
vitis Romae in Liviae porticibus subdiales inambulationes umbrosis pergulis opacat, eadem duodenis musti amphoris fecunda. Vlmos quidem ubique exsuperant. Miratumque altitudinem earum Ariciae ferunt

γονατώδη, quibus modo huc, modo illuc repunt. Hard.

Vt vindemitor. Vindemitor operam suam locans vineae putandae, apud praetorem hac exceptionis formula utebatur: ut si casu interiret, rogi sibi ius et sepulcri foret, locantis sive auctorantis impendio. *Excipere* hoc loco est, nominatim cavere, ac nominatim pacisci de rogo et tumulo. Hard.

Auctoratus. Ad hanc operam periculosae plenam aleae quasi pretio obligatus. Vide quae de hac voce dicturi sumus lib. XXXVI, cap. 24. Hard.

Loris. Flagellis, seu *quibusdam* loris sese spargendo dilatantibus. H.

In Liviae porticibus. De Liviae porticu vide Sueton. in Augusto. De porticibus milliariis, stadiariis, subterraneis, simplici, duplici ordine columnarum exstructis, vide Lucium Faunum, lib. III, c. 5, in explicatione porticus Octaviae, ubi nunc est fanum Divae Mariae in porticu. Dal. — Superiori saeculo vitem *Bisuntio* in urbe (*Besançon*) mirari licuit, tanta feracitate, ut, occupata vastae domus facie, multa quotannis in operae pretium vini dolia colentibus ferret. Multa quae viri docti de hac vite scripsere, si libuerit in Act. Acad. Scient. Parisiensi, leges. Eiusdem generis arbor in Septimania (*Languedoc*) citatur, quae umbrosis altisque pergulis parietes totius villae, praeter fenestras portasque vestiens, latum quasi nemus efficiebat, iugera plusquam septem *sequacium lororum* ambitu complexa. (Cf. *Journal économique*, Iul. 1760.) — Hodie item in *Palatinatus* vico (*Handeulsheim*) vitis colitur ita, ut supra domorum tecta viticeae stirpes arborum instar fere assurgant, truncis diametro duos pedes exsuperantibus, nec hiberno quidem anni 1709 gelu torridis. Cf. François de Neufchateau, *Not. sur Oliv. de Serres*, lib. III, pag. 367. Ed. P.

Vmbrosis pergulis. Pergulae sunt tabulata e vite opere topiario structa. Hinc apud Colum. lib. III, cap. 2, pergulanae vites, quae pergulas exornant, arundinibus impositae: *une treille*: Vites pergulas alio significatu dixit Petrus de Crescentiis, lib. IV, cap. 4, extr. pag. 143. Habuisse se vitem Amminеam, in pergulis, quae denas amphoras peraequaret, Columella testatur, lib. III, c. 9. H.

legatum regis Pyrrhi Cineam, facete lusisse in austeriorem gustum vini, merito matrem eius pendere in tam alta cruce. Rumbotinus vocatur, et alio nomine populus arbor Italiae Padum transgressis, cuius tabulata in orbem patula replent, puroque perductae dracone in palmam eius, inde in subrectos ramorum

Legatum regis Pyrrhi Cineam. Eum ἄπρακτον, infecta pace senatus remisit, ut ait Plutarchus in Pyrrho, ἀποκρινάμενοι ἐξελθόντα τῆς Ἰταλίας, εἰ δέοιτο, περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας διαλέγεσθαι. De eo legato Ennius apud Varronem: *Orator sine pace redit, regique refert rem* Dal. — *Cineam.* Diximus de Cinea lib. VII, cap 24. Hard.

In austeriorem gustum vini. Vinum eiusmodi atrum et asperum, Crucium vocat Festus, Gallam Lucilius: *Quae gallam bibere ac rugas conducere ventri Farre aceroso, oleo decumano, pane coegit Cumano.* Exemplo Alexidis poëtae: οἶνος ξενικός παρῆν, ὁ γὰρ Κορίνθιος βασανισμός ἐστι. Dal. — *In austeriorem.* Et hanc austeritatem nostro tempore magna ex parte ferunt Ariciae vina, inquit Andr. Baccius, lib VI de vinis Ital. pag. 281. Hard.

Rumbotinus vocatur. Rumbotinus Columel. lib. V, cap. 7, non arboris genus, sed arbusti Gallici, vulgo *de hautins.* Vide infra lib. XXIV, cap. 19. Dal.

Populus arbor. Al. *opulus arbor* malunt, quam cornu similem facit Columella. — *Populus arbor.* Sic libri omnes, etiam MSS. proxime appellati. Sunt tamen, qui *opulus arbor* legi hoc loco ex Columella malint: quibus ego lubens assentior. Sic enim ille descripsit, lib. V, cap. 7, p. 192: *Est alterum genus arbusti Gallici, quod vocatur rumpotinum: id desiderat arborem humilem, nec frondosam: cui res maxime videtur idoneus opulus: ea est arbor corno similis. Quin etiam cornus, et carpinus, et ornus, nonnunquam et salix a plerisque in hoc ipsum disponitur.* Itaque rumpotinum Columellae arbusti genus est, ὁ δενδρών, vitibus maritandis idoneum, ex opulo, cornu, aliisve conditum, quemadmodum ulmarium ex ulmis. Ipsae vero arbores, quibus rumpotinum constabat, rumpotinae quoque et ipsae dicebantur, teste eodem Columella, pag. 198 Plinius, lib. XXIV, cap 112: *Rumpotinam arborem demonstravimus inter arbusta.* Peculiare arboris genus hac voce signat, atque, ut arbitror, opulum eam, de qua Columella. Quo vero nomine appellari apud nos oporteat, atque adeo num apud nos visat, disceptant herbarii. Verum et populum in hos usus olim adhibitam haud temere credimus, quum hodieque ad Bononiam, Parmam, Placentiamque, in agris vites, infinita serie, arborumque potius nemora populnearum, ulmorumque sint, in quibus sublevatae ab humo vites eum pendulis racemis iucundo propendent spectaculo. Hard.

Cuius tabulata. Hoc est, ramos, truncosque proiectos in morem tabulati: hos vites amplexae replent. H.

Perductae dracone. Ita MSS. non producto. Draconem vocant palmitem

digitos flagella dispergunt. Eaedem modici hominis altitudine adminiculatae sudibus horrent, vineamque faciunt: et aliae improbo reptatu, pampinorumque superfluitate, peritia domini amplo discursu atria media complentes. Tot differentias vel sola tantum Italia recipit. Stat provinciarum aliquarum per se vitis sine ullo pedamento, artus suos in se colligens, et brevitate crassitudinem pascens. Vetant hoc aliubi venti; ut in Africa et in Narbonensis provinciae partibus. Excrescere ultra suos pollices prohibitae, semperque pastinatis similes, herbarum modo vagantur per arva,

emeritum, multis annis duratum: Palmam, partem eam trunci seu caudicis, cuius ab utroque latere ramuli, velut digiti e palma volaque manus, subriguntur: cui trunco vitis applicata innititur, ut dicemus lib. XVII, cap. 35. Hard.

Sudibus. Palis, pedamentis. Gallis *des échalas*. Vnde *échalasser une vigne*, palos figere, quibus vitis adminiculetur. Hard.

Horrent. Alii *haerent*. Ed. P.

Et aliae improbo. Ita quidem Parmensis editio, aliaeque. At in MSS. Reg. Colbert. Th. etc. hoc tantum: *Et aliae improbo reptatu, pampinorumque peritiam damna discursu atria media complentes*. Quae quidem verba expedienda aliis et corrigenda relinquimus, properantes ad maiora. H.

Amplo discursu atria media complentes. Hae sunt iugatae et compluviatae vites. Dal.

Stat ... per se vitis. Et haec vitis erecta, Graecis ὀρθάμπελος appellatur: in Andegavensi, Vasconicoque Galliae agro frequens. Apud Monspelienses ita coluntur vites, ut stipites vix cubitum excedant, nec pedamentis utantur. Ramos fere quotannis omnes abscindunt, stolonibus modo parvis relictis. H.

Brevitate crassitudinem pascens. Dal. *brevitatem crassitudine pensans* Ed. P.

Narbonensis provinciae. Plin. lib II, cap. 46: *Item in Narbonensi provincia clarissimus ventorum est Circius, nec ullo violentia inferior*, etc. H.

Vltra suos pollices. Sic lib. XVII, cap. 35: *Vt semper pollices tantum relinquantur*. Ne ventorum scilicet vehementiae iniuriaeque pateant. Quid sint in vite pollices nescisse Dalecampius videtur, qui *ultra senos pollices*, infelici coniectura legi hoc loco iubet. Nos lib. XVII, cap. 35, de iis dicturi sumus: ubi et de iusta altitudine vitis agitur, quae sine pedamento ordinatur, qualis ea est, de qua nunc instituta oratio est. H.

Semperque pastinatis similes Legendum reor non *pastinatis*, sed *per se natis*, quod manifeste indicant verba statim sequentia, *Herbarum modo vagantur per arva*. Et considerandum an scribendum sit paulo ante, *duo pollices*, non *suos pollices*. Pist. — *Semperque pastinatis similes*. Nam quum vines pastinatur, soluta suis adminiculis sarmenta vinitores humi

ac succum terrae passim uvis bibunt, quae ob id magnitudinem infantium puerorum in interiore Africae parte exsuperant. Vva non alinbi gratior callo, ut inde possit invenisse nomen duracina: namque genera magnitudine, colore, saporibus, acinis innumera, etiamnum multiplicantur vino. Hic purpureo lucent colore, illic fulgent roseo, nitentque viridi. Candicans enim nigerque, vulgares. Tument vero mammarum modo bumasti. Praelongis dactyli porriguntur acinis. Est illa naturae lascivia, ut praegrandibus adhae

iacere patiuntur, quoad putata suis rursum pedamentis alligent. DAL.

Vagantur. Et hae prostratae vites appellantur, quae a trunco enatae statim serpunt, ac veluti proiectae per humum porriguntur, proferuntque fructus iucundissimos; apud Andegavenses et Rupellenses, crebrae. In Asia quoque, et Africa, ut Plinius monet, lib. XVII, cap. 35, multis in locis terra cubilia praebet uvis. Gallis, *vignes courantes*. H.

Vva non aliubi gratior. Ita libri omnes, etiam MSS. non *crassior*, ut Turnebo placuit, Advv. lib. XXV, cap. 26, pag 899. Et gratam esse uvam ad gustum ait Auctor, et callo praeditam: hoc est, carne seu corpore ad morsum paulo solidiore ac duriore: nunc *maroquin* vocant; qualem in horto Regio vidimus: unde forte nomen uvae datum, Duracinae. In omnibus MSS. legitur, *Durus acinus*. Meminit uvae duracinae Sueton. in Augusto, cap. LXXVI, ipsius verba recitans eiusmodi: *Dum lectica ex regia domum redeo, panis unciam cum paucis acinis uvae duracinae comedi*. Prope Vesuvium ab arboribus id genus uvarum pendet, teste Sanfelic. in descr. Campaniae. H.

Duracina. Vulgo *Piquepoule*, Monspessulanis vero *maroquin* a *Maroc* Africae civitate. DALEC. — Sic appellatur a duritia acini omnibus rei rusticae scriptoribus, ut postea etiam liquebit. PINT.

Bumasti. *Ollares* vocat Aurelianus. Vide Columellam lib XII, cap. 43; Martial. lib. VII, xx, 8, 9, de Santra coenarum fure his versibus: *Buccis placentae sordidam linit mappam; Illic et uvae collocantur ollares*. Aetius vocat σταφυλὴν ἀπὸ χύτρας, καὶ ἐκ τῶν στεμφύλων. Diosc. σταφυλὴν ἐκ τῶν στεμφύλων, καὶ ἐκ τῶν θηκῶν. DALEC. — *Bumasti*. Βούμαστοι, quasi vaccae mammas magnitudine referant. Βοῦ in compositione dictiones auget, quod saepius dicendum erit. Bumamma Varroni de R. R. cap. 5, et Macrobio, Sat. lib. II, cap. 16, pag. 379, haec uva dicitur. Virgil. Georg lib. II, 102: *Et tumidis, bumaste, racemis*. Hoc uvarum igitur genus rotundatur acino, ut id quod proxime sequitur, porrigitur praelongo. HARD.

Dactyli. A digitali gracilitate, ut ait Plinius, cap. 4. Gallis, *raisins aux longs grains*. HARD.

reant parvi, mites, et suavitate certantes: leptora-
gas has vocant. Durant aliae per hiemes, pensili con- 6
cameratae nodo. Aliae in sua tantum continentur ani-
ma ollis fictilibus, et insuper doliis inclusae, stipa-
tae vinaceis circumsudantibus. Aliis gratiam, qui et
vinis, fumus affert fabrilis; iisque gloriam praecipuam
in fornacibus Africae Tiberii Caesaris auctoritas fecit.
Ante eum Rhaeticis prior mensa erat, et uvis Vero-
nensium agro. Quin et a patientia nomen acinis datur

Leptoragas. A tenuitate acinorum, ceu granorum uvae. Est enim ῥὰξ uvae granum: λεπτὸν, tenue: unde λεπτορᾶγες. Hard.

Pensili. Suspendi eas iubet e camera, et nodo ligari. Quae ita suspenduntur, opportunissimas esse duracinas auctor est Varro de R. R. lib. I, cap. 48, ex Catone, cap. 7. Haec uva pensilis Horatio, lib. II, Sat. 2, v. 121: *Tum pensilis uva secundas Et nux ornabat mensas, cum duplice ficu*. Plauto, in Poenulo, Act. I, Sc. 2, v 99. *Uva passa pensilis*. Sic hodieque provinciales uvae in horreis maxime suspenduntur. Hard. — Dalec. *pensiles, congeminatae nodis*. V. *pensili conglomeratae nodo*. M. *pen. conc. modo*.

Aliae in sua tantum, etc. Horum conditurae generum meminit Cato, cap. 143 et c. 7: Varro, c. 58. Dal. — *Aliae in sua ... anima*. Anima vis ea est, qua fructus quilibet et poma ipsa pollent, dum a matre pendent, aut ubi statim decerpuntur. Plin. lib. XIII, cap. 9, de palmulis: *Thebaidis fructus extemplo in cados conditur, cum sui ardoris anima: ni ita fiat, celeriter exspirat*, etc. Varro, l. c. *Uvam Ammineam, et Apiciam in ollis commodissime condi Cato ait*. Has aliasque arbitror, ab ollis, in quibus conderentur, ollares appellatas a Martiali, lib. VII, ep. 19. Idem de Venucula tradit Horatius, ut dicturi sumus cap. sq. H.

Doliis inclusae. Ch. *doliis fictilibus*. Ed. P.

Stipatae vinaceis. Vinacea sive vinacei hic sunt grana, seu retrimenta uvae iam passae: *le marc des raisins déja foulés*. Graeci στέμφυλα vocant. Hard.

Fumus affert. De hoc more Horat. lib. II, Sat. 4, v. 74: *Rectius Albanam fumo duraveris uvam*. Cael. Aurel. Chron lib. IV, cap. 3: *Item uva*, inquit, *et magis fumi vapore siccata, quam fabrilem appellant*. Iterum *uvas fabriles* idem dixit lib. III, cap. 2. Hard.

Rhaeticis. Qua de vite Virgilius Georg. lib. II, v. 96: *Et quo te carmine dicam, Rhaetica?* In Valle Talina, ut vocant, ad flumen Addnam, crescunt eae vites. Hard.

Et uvis. MSS. omnes, *et ullis*. Latere hic proprium agri nomen suspicamur. An *et Tullis?* An *et visuli*, de quibus cap sq. Hard.

Quin et a patientia, etc. Fallitur Plinius. Passas vocamus, quod ad solem expandantur. Dalec. — *Quin et a patientia*. Quia solem passi, cuius calore siccentur; vel ignem, ut docet

passis. Conduntur et musto uvae, ipsaeque vino suo
8 inebriantur. Aliae decoctae in musto dulcescunt, aliae vero sobolem novam in matre ipsa exspectant, translucidae vitro; additque acinis eamdem, quam in doliis amphorisve, duratricem illam firmitatem austeritas picis infusa pediculo. Iam inventa per se in vino picem resipiens, Viennensem agrum nobilitans, Arverno, Sequanoque et Helvico generibus non pridem illustrata. Atque haec Virgilii vatis aetate incognita, a cuius obitu XC aguntur anni. Quid quod insertae ca-

Columella, lib. XII, cap. 16, de uvis passis faciendis, pag 423 Nonius paulo aliter cap. 4, n. 38: *Passum*, inquit, *est proprie rugosum, et siccum; unde et uva passa dicta est, quod sit rugis implicata.* Lucilius Satyr. lib. IX: *Rugosi passique senes eodem omnia quaerunt.* Gallis, *raisins secs, raisins séchés au soleil, raisins de passe* quales sunt Corinthiaci acini, quasi rugis impliciti. Sic passa frons et caperata dicitur, quae rugis exasperata. HARD.

Conduntur et musto uvae. Nempe Sapa, ut lib. XXIII, cap. 1. Conduntur enim musto, vino dulci, sapa, aqua caelesti DAL.

Translucidae vitro. Adeo tenui membrana, seu cute, ut per eam ceu per vitrum, succus inclusus, vinaceique transluceant. HARD.

Quam in doliis. Laudat Plutarch. in Symp. lib. V, Probl. 3, picata et resinata vasa, quod et gratum odorem vinis impertirent, et omnem aquositatem tollerent. HARD.

Pediculo. Pediculus appellatur id quo mala, pira, cerasa, uvae et huiusmodi alia sustinentur. *Les queues.* HARD.

Iam inventa vitis per se, etc. Allobrogica, cap. proxime sequenti. Vide lib. XXIII, cap. 1. DAL. — *Iam inventa per se.* Hoc est, sine ulla admixtione picis uva picem resipiens. Quod ex ea fit vinum, Delphinates hodie appellant *vin de violette*, teste Nic. Chorier, lib. I, pag. 55. Vitis ipsa Allobrogica, et eadem picata vocatur cap. seq. Ex ea laudatur lib. XXIII, cap. 24: *vinum quod sponte naturae suae picem resipit, picatumque appellatur.* De eo vini genere Martial lib. XXIII, ep. 107: *Haec de vitifera venisse picata Vienna Ne dubites: misit Romulus ipse mihi.* Plutarchus quoque l. c. ἐκ δὲ τῆς περὶ Βίενναν Γαλατίας ὁ πισσίτης οἶνος κατακομίζεται, διαφερόντως τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Vvam incolae vocant, *raisin de livre*, ou *de Dauphiné*. Vidimus in Horto Regio. H

Helvico Helvii hodie *Vivarez*. DAL. — *Helvico* Quod et Helvenacum appellat lib. XXIII, cap. 24, ab Alba Helvorum, de qua diximus lib. III, cap. 5. HARD.

XC aguntur anni. Igitur errasse Donatum necesse est, qui Virgilium obiisse asseverat anno Vrbis cond. DCCXXXV, decimo kal. octob. C. Sentio Saturnino, Q. Lucretio Vespillone coss. Scripsit enim haec Plinius anno DCCCXXX, Tito Vespasiano sextum iter

stris summam rerum imperiumque continent? Centurionum in manu vitis, et opimo praemio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis poenam ipsam honorat. Nec non vineae oppu-

consule, uti ex ipso liquet aperte, ita prodente cap. 5 libri huius, et l. XXVIII, cap. 3. Est porro Plinius alias, ut saepe vidimus, in signandis annorum ac temporum epochis, supra fidem diligens et accuratus. H.

Insertae... continent. Chifll. et Turn. *inserta.... continet.* Ed. P.

Centurionum. Vitis Centurionum insigne fuit: hac plectebant eos qui plagas merebantur: quod pigre ac lente nimis Aquilas sequerentur. Spartianus in Hadriano pag 5, vitem simpliciter accipit pro Centurionatu: *Nulli vitem*, inquit, *nisi robusto et bonae famae daret.* Et Iuvenal. Sat. XIV, v. 139: *Aut vitem posce libello.* Hoc est, Centurionatum posce libello supplici, quem porrigas Imperatori. Livius in Epit. lib. LVII de Scipione Africano: *Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus: si extraneus, virgis cecidit.* Cassiodorus, Variar. lib. VII, in formula Principis Dalmatici, Epist. 22: *Tu vitem tenes improbis minantem.* Et in actis Martyrum B. Marcellus Centurio Martyr: *Ecce proiicio vitem.* Centurio quidam apud Tacitum, Annalium primo, militaribus facetiis *Cedo alteram* dictus, quod fracta vite in tergo militis, clara voce alteram, ac rursum aliam poposcerat. H.

Et opimo Pretium fuit fortitudinis opimum vitis, quae tradebatur iis, qui Centurionatus munere et honore donabantur. Eadem tardos alioqui mortis metu milites ad sua signa cogebat. Lipsius de Milit. R. lib. II legit, *laetas aquilas.* At MSS. omnes, *lentas.* Forte, *elatas.* Hard.

Atque etiam in delictis etc. Polybio, tribuni Rufuli legionum delicta coërcebant, ut auxiliarium copiarum Socium praefecti Rhod. lib. XXV, cap. 22. In castigandis militibus centuriones vitem adhibuisse traditum a Livio lib. LVII, et a Floro, observatumque ab Africano Scipione, qui Numantiam evertit. Huius supplicii meminit Plutarchus in Galba. Macrobius centurialem vitem appellat. Martianus ff. de re militari: *Si miles vitem tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.* Rhod. lib. XXVI, cap. ult. Qui castigatur a Centurione miles, Pompeio *sub vineam iacere* dicitur. Vide Pithoeum lib. I, cap. 15. Scipio Aemilianus si quem militem deprehendisset in delicto, romanum civem, vulgato inter milites exemplo, vite, externum vero fuste caedebat. Alex. ab Alex. lib. I, cap. 22. Castigationum ac animadversionum militarium varietatem, et graviorem levioremque modum, pro noxae magnitudine et conditione, vide apud eundem auctorem, lib II, cap. 13. Iuvenal. Sat. 8: *Nodosam posthaec frangebat vertice vitem, Si lentus pigra muniret castra dolabra.* Gerebant vitem centuriones. Vitis eum, cui erat aquila commissa, paulatim et lente ad Primipili centurionatum perducebat. Turn. lib. XXV, cap. 26 Dalec.

Poenam honorat. Quoniam cives

gnationum dedere rationem. Nam in medicaminibus adeo magnum obtinent locum, ut per sese vino ipso remedia sint.

IV. (II.) Genera vitium numero comprehendi posse unus existimavit Democritus, cuncta sibi Graeciae cognita professus. Caeteri innumera atque infinita esse prodiderunt, quod verius apparebit ex vinis. Nec omnia dicentur, sed maxime insignia: quippe quae totidem paene sunt, quot agri. Quamobrem celeberrimas vitium, aut quibus est aliqua proprietate miraculum, ostendisse satis erit.

Principatus datur Ammineis propter firmitatem,

tantum romani vite caederentur, uti ex Livio proxime antea diximus. H.

Nec non vineae. Vinea in re militari machina fuit, tabulatis cratibusve constrata, quae subiectis rotulis impellebatur, cuius tecto muniti obsidentes, murorum fundamenta subruebant. Dicitur autem vinea, a similitudine illius vineae, quae iugata dicitur, et in tectum attollitur. H.

Vt per sese vino ipso remedia sint. Lego, *ut per sese vina ipsa remedia sint*, ex codice Salmanticensi: nam vinum multos in medicina usus habere, res nota est. PINT. — *Vino ipso.* Ita libri editi, et Reg. 2. Vel vino quoque ipso, inquit, viles prosunt: quum sit alias tardum dictu, pluribusne id prosit, an noceat, ut dicetur lib. XXIII, cap. 19. H.

IV. *Genera vitium numero* etc. Vid. Theophr. Hist. lib. II, cap. 7, Columella lib. III, cap. 2. DALEC.

Posse, in V. deest. ED. P.

Cuncta sibi Graeciae. Non tamen gentium simul exterarum, quas Plinius nihilominus hic etiam complectitur. Cave eos audias qui contra librorum omnium fidem, *cuncta ubi egregie*, hoc loco reponunt. H.

Caeteri innumera. Signat inprimis Virgilium, cuius hi noti versus, Ge. lib. II, v. 103, de vitium generibus: *Sed neque quam multae species, nec nomina quae sint, Est numerus, neque enim numero comprehendere refert. Quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem Discere quam multae Zephyro turbentur arenae* etc. H.

Quot agri. Habet istud etiam Theophr. Hist. II, cap. 7, et Columella lib. III, cap. 2, pag. 88. H.

Ammineis etc. Vulgo *gros plant.* Quidam scribunt cum duplici *m*, syllaba media correpta. Ausonius, *Solus qui Chium miscet et Ammineum*: alii cum simplici *m*, media producta. Serenus, *Succus Amineae vitis cum pane medetur.* Turn. lib XXIX, cap 26. Virgil. Hesychius in suis Glossis, vide not. sq. DAL. — *Principatus Ammineis.* Virgilius Georg. lib. II, vs. 97: *Sunt etiam Ammineae vites, firmissima vina.* A regione nomen habent, in qua natae primum. De his multa Columella lib. III, cap. 2. — *Ammi-*

senioque proficientem vini eius utique vitam. Quinque earum genera: ex iis germana minor acino, melius deflorescit, imbres tempestatesque tolerat: non item maior, sed in arbore, quam in iugo, minus obnoxia. Gemellarum, quibus hoc nomen uvae semper geminae dedere, asperrimus sapor, sed vires praecipuae. Ex iis minor austro laeditur, caeteris ventis alitur, ut in Vesuvio monte, Surrentinisque collibus.

neis. Ita haec vox scribitur etiam Ausonio Ep. 2, ad Vrsulum: *Solus qui Chius miscet, et Ammineum.* Alii Aminaeum scribunt. Q. Serenus cap. xxxviii, pag. 150: *Aut in Aminaeo cochleas haurire Lyaeo.* Hesychius p. 74: Ἀμιναῖος, δι' ἑνὸς ν. οἶνος· ἡ γὰρ Πευκετία Ἀμιναία λέγεται. Ex quo Hesychii loco, Macrobium emendamus, apud quem in vulgatis codicibus ita legitur, Saturn. lib. II, cap. 16, pag. 379: *Vva Aminaea, scilicet a regione: nam Aminaei fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Lego, *ubi nunc Salentum est*, nempe Salentinus ager, ubi olim Peucetia regio, Plinio teste, lib. III, cap. 16. Nugatur, ut saepe, Servius, qui Ammineum dici vinum putat, quasi sine minio, id est, robore; quum nigram Ammineam Plinius agnoscat hoc ipso cap. Obtinuit deinde usus, aevo Galeni, ut vetustissima quaeque vina, neque Itala modo, sed Graeca quoque Amminea dicerentur. HARD.

Senioque. Sic ex MSS. em. Hard. *senique prof. vini e. utique* Ch. *vini eius ubique vitam* Gronov. et Al. — *Senioque*. Vetustate vini meliorem acquirunt. HARD.

Minor acino. Prius *melior* legebatur. At MSS. omnes Reg. Colb. Th. etc. *melius*: ipseque Columella. Sic enim ille R. R. lib. III, c. 2, p. 84, de Ammineis: *Duas germanas cognovimus: quarum minor ocyus et melius deflorescit: habilis arbori, nec non iugo* etc. H.

Non item maior. Columella l. c. de Ammineis: *Duas germanas... quarum minor... longe praecedit maiorem, quia imbres et ventos fortius patitur: nam maior celeriter in flore corrumpitur, et magis in iugis, quam in arboribus.* HARD.

Sed in arbore. Quum arborea scandit. Quam in iugo positam Latini, Galli vocant, *en treille*. Iugata vinea dicta est a similitudine militaris iugi, quod ita fiebat, ut duabus in terram defixis hastis, tertia superligaretur. HARD.

Minus obnoxia. Imbribus, tempestatibusque. HARD.

Gemellarum. Et hae quoque ut germanae, bifariam dividuntur: altera enim maior, minor altera. Columella lib. III, 2: *Verum et aliae duae geminae, quae ab eo quod duplices uvas exigunt, Gemellae vocantur, austerioris vini, sed aquae perennis. Earum minor vulgo notissima: quippe Campaniae celeberrimos Vesuvii colles Surrentinosque vestit. Hilaris inter aestivos Favonii flatus, Austris affligitur. Caeteris itaque partibus Italiae*

In reliquis Italiae partibus non nisi arbori accommodata. Quintum genus lanatae, ne Seras miremur, aut Indos, adeo lanugo eam vestit: prima ex Ammineis maturescit, ocyssimeque putrescit.

3 Proxima dignitas Nomentanis rubente materia: quapropter quidam rubellas appellavere vineas. Hae minus fertiles, vinaceis et faece nimia, contra pruinas fortissimae, siccitate magis quam imbre, aestu, quam algore vexantur. Quamobrem in frigidis humidisque principatum obtinent. Fertilior quae minor acino, et folio scissa minus.

non tam vineis, quam arbusto est idonea, etc. Meminit harum etiam Isidor. Origg. lib. XVII, cap. 5. H.

Non nisi arbori. Nonnisi ut scandat arborem vitis ea idonea est. H.

Quintum. Columella l. c. *Lanatam quoque Ammineam quidam maxime probant, quae hoc vocabulum non ideo usurpat, quod sola ex omnibus Ammineis, verum quod praecipue canescit lanugine. Sane boni vini, sed levioris, quam superiores. Crebram quoque materiam fundit, atque ideo propter pampini densitatem saepe parum recte deflorescit, eademque maturo fructu celeriter putrescit.* Apud Isidor. loc. cit. *lagana* pro *lanata* perperam scribitur. Hard.

Lanatae. Cuius lanugine vestiuntur adversa folia. Lanatam uvam Marcellus Empiricus cap. 14, *caniculatam* vocat, veluti lanugine canescentem et hirtam. Dal.

Ne Seras miremur. Quorum lanigeras arbores mirati sumus lib. VI, cap. 20; Indorum lib. XII, cap. 21. Hard.

Proxima. Et haec sunt apud Columellam loc. cit. *Nomentanae vini nobilitate subsequuntur Ammineas, fecunditate praeveniunt..... Sed earum quoque ferацior et minor, cuius et folium parcius scinditur, et materia non ita rubet, ut Ammineis: a quo colore rubellianae nuncupantur; eaedemque faecinae, quod plus quam caeterae, faecis afferunt.* Nomentana uva laudatur a Macrobio, Sat lib. II, cap. 16, pag. 379. A Nomento Italiae oppido nomen habet, de quo lib III, cap. 9. Nomentanae similis Veientana, teste ipso Martiali, lib. I, ep. 104: *Et Veientani bibitur faex crassa rubelli*. Nisi *Nomentani* ibi pro *Veientani* legi oportet. Hard.

Materia. Ligno vel *sarmento* rubente. Hard.

Rubellas. Columella *Rubellianas* Ed. P.

Hae minus fertiles. Sic ex mss. em. Hard. cons. M et Ch. *Hae minus fertiles vino, acinis et faece nimiae* Gr. et Al. Ed. P.

Vinaceis. Propter vinacea, et faecem nimiam. Hard.

Contra pruinas, etc. Columella l. c. Hard.

In frigidis. In solo frigido humidoque. Hard.

Apianis apes dedere cognomen, praecipue earum avidae. Ex eis duo genera, lanugine et ipsa pubescunt. Distant, quod altera celerius maturescit, quanquam et altera properante. Situs frigidos non respuunt: et tamen nullae celerius imbre putrescunt. Vina primo dulcia, austeritatem annis accipiunt. Etruria nulla magis vite gaudet. Et hactenus potissima nobilitas peculiaribus atque vernaculis Italiae. Caeterae advenere Chio, 4
Thasove. Graecula non inferior Ammineis bonitate, praetenera acino: et uva tam parva, ut nisi pinguissimo solo colere non prosit. Eugeniam Taurominitani colles cum generositatis cognomine, misere Albano 5

Apianis Columella, lib. III, cap. 2, pag. 86, de vitibus Apianis: *Pluviis, ventisque, et apibus afferunt praedam, quarum vocabula propter hanc expopulationem cognominantur.* Et haec habet etiam Isidor. lib. XVII, cap. 5. Apiana uva in Gallia *raisin muscat*: Italis *muscatella*, a muscarum telis quibus impetitur; non a moscho, ut quibusdam visum. H.

Ex eis duo genera. Columella, l. c. *Duae*, inquit, *laudatae qualitate sunt disparlles, quum tardius altera recipiat cariem vetustatis.* H.

Situs frigidos. Columella loc. cit. Hard.

Nullae celerius imbre putrescunt. Isidorus loc. cit. Hard. — M. *nulla celerius maturescit imbre.* Ed. P.

Austeritatem, etc. Pliniani interpolatores locum hunc ita ediderant: *Austeritatem annis accipiunt, et rubra fiunt. Nulla magis vite gaudet.* Quum et vox ea *fiunt* a mss. omnibus libris absit, et quid ea verba postrema significent, obscurum sit. In mss. Reg. 1, et Colb. 2, *accipiunt et rubra nulla magis.* In Th. *Et rubria nulla magis.* At in Reg. 2, et Chiffl. planissime, *accipiunt. Etruria nulla magis*, etc. Et sane quum cuique generi suum hactenus in Italia assignarit natale solum, Ammineis Vesuvium et Surrentinos colles, Rubellis Nomentum, Apianae cuiates sint, nusquam aperit, nisi hoc loco facit. Sic Plinius ipse inferius, hoc ipso capite de helvenaca vite: *Nulla*, inquit, *vitium minus Italiam amat.* H.

Chio. Tibullus, II, 1, 27: *Nunc mihi fumosos veteris proferte Falernos Consulis, et Chio solvite vincla cado.* Dalec.

Graecula. Raisins de Corinthe. Dal. — *Graecula* Non unius generis id nomen, aut loci est: nam Columella, l. c. pag. 87, Graecularum vitium generis esse ait Mareoticas, Thasias, Psythias, etc. Hard.

Eugeniam. Graecis εὐγένεια et εὐγενία nobilitatem ac generositatem sonat. Col. l. c. pag. 86: *Frigidum ac roscidum solum et caelum commodissime sustinent Eugeniae, dum sunt in Albano colle: nam mutato loco vix nomini suo respondent.* H.

tantum agro: quoniam translata statim mutatur. Namque est aliquibus tantus locorum amor, ut omnem in his gloriam suam relinquant, nec usquam transeant
6 totae. Quod et in Rhaetica Allobrogicaque, quam supra picatam appellavimus, evenit, domi nobilibus, nec agnoscendis alibi. Fecundae tamen, bonitatis vice copiam praestant: Eugenia ferventibus locis, Rhaetica temperatis, Allobrogica frigidis, gelu maturescens, et colore nigra. Ex his, quas adhuc diximus, sed etiam e nigris vina vetustate in album colorem transeunt.
7 Reliquae ignobiles. Aliquando tamen caeli aut soli opera non fallunt vetustatem, sicuti Fecenia, et cum ea florens Biturica, acino rarior, numquam floris obnoxii, quoniam antecedunt, ventisque et imbribus

Supra. Sub finem primi capitis huius libri. Dal. — *Quam supra picatam.* In Allobrogicis quoque vini iucunditatem cum regione mutari, prodidit Columella l. c. H.

Fecenia. Supra Rubella: sic dicta, quod fecis plus afferat, quam caeterae. Colum. Dal. — *Sicut Fecenia.* Ita libri omnes, etiam mss. De faecinia seu rubelliana, egimus haud paulo superius hoc ipso capite. Num ea nunc quoque intelligatur, considerandum. Hard.

Biturica. Le plant d' Orléans. Dal. *Biturica.* Non *Biturica*, sed *Biturigiaca*, archetypum Toletanum, magis ex etymologia a Biturigibus Galliae Aquitaniae populis Plinio, lib. IV, cap. 19. Pint. — *Biturica.* Colum. lib III, pag 21: *Vvae Bituricae fructibus opimae.* Et ejusdem libri cap. 2, pag. 87: *Possunt tamen etiam secundae notae vites proventu et ubertate commendari, qualis est Biturica.... Nam et vetustatem vinum earum patitur, et ad bonitatem aliquam per annos venit. Iam vero ipsae fecunditate praestant... tum etiam patientia: quippe turbines imbresque fortissime sustinent, et commode fluunt, nec deficiunt macro solo. Frigora melius quam humores sustinent, humores commodius, quam siccitates, nec caloribus tamen contristantur.* Isidorus quoque, lib. XVII, cap. 5: *Bituricas a regione nomen sortita*, etc. In mss. Reg 1, Th. Colb. et Chiffl. *Bituriaca.* In Reg. 2, *Beturigiaca.* Biturigum porro Viviscorum agrum, qui nunc Burdegalensis et Vasconicus appellatur, signari hoc loco credimus; etsi sua quoque laus est Bituricensium vino, qui Cubi dicti sunt. De utrisque egimus lib. IV, cap. 33. H.

Acino rarior. Acini sunt uvae grana, non nuclei, seu vinacei quae granis singulis includuntur. H.

Floris obnoxii. Nempe tempestatibus, ut ex Columella diximus. Obnoxium praecise Latini dixere olim, quod nos imbecillum, tenerum, ac patens iniuriae. Seneca Nat. Quaest.

resistunt: meliores tamen algentibus locis, quam calidis: humidis, quam sitientibus. Visula magis quam denso uvarum partu, impatiens variantis caeli, sed contra tenorem unum algoris aestusve constans. Quae minor est ex eo genere, melior. In eligendo solo morosa, pingui putrescit, gracili omnino non provenit. Mediam temperiem delicate quaerit, ob hoc Sabinis collibus familiaris. Vva eius indecora visu, sapore iucunda: nisi matura protinus rapitur, etiam non putrescens cadit. Contra grandines eam tuetur foliorum amplitudo atque duritia.

Insignes iam colore inter purpureas nigrasque me- 8

lib. III, cap. 26, pag. 874: *Quam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium novissimae corpus adolescit?* Et Ep. 65, p. 298: *Quidquid in me potest iniuriam pati, hoc est, in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat.* Florus, lib. IV, cap. 4, p. 175, ubi de Octavio Caesare, *quem intra decem et octo annos tenerum, et obnoxium, et opportunum iniuriae iuvenem fuisse ait.* Hard.

Visula. Libri hactenus vulgati, *Vix ulla magis quam denso.* Sinceram lectionem eruimus tum ex mss. Reg. 1, Colb. Th. aliorumque, in quibus *Visulla magis quam denso* legitur: tum vero maxime, quod multo est certius, ex Columella, ut in notis vidimus. Et vero Visulam aperte Plinius ipse appellat paulo inferius. Sed et voculam excidisse praeterea amanuensibus autumamus, integrumque fore locum, si sic legatur, *Visula materia magis quam denso uvarum partu.* Quum scilicet ii viderent scriptum per notas at compendia, *Visula mua magis*, medias hasce litterulas, quibus materia indicatur, ceu superfluas, induxere. Suspicandi causa ex Columella ipso ducitur, qui postquam de Bituricis uvis aliisque egit, lib. III, cap. 2, pag. 87: *Visulae deinde ab his*, inquit, *fertiles vastis materiis, et uvis exuberant.* Sed desunt mss. codices qui coniecturae faveant. Itaque indico tantum, non iudico. H.

Quae minor est ex eo genere. Visulam eam dictam fuisse ostendit Columella, qui haec omnia de Visula tradit. Dal. — *Quae minor.* Haec vero Argitis proprio nomine a Columella appellatur, lib. III, cap. 2, pag. 87: *Visulae deinde*, inquit, *et minor argitis terrae mediocritate laetatur*, etc. Meminit eius Virgilius, Georg. lib. II, v. 99: *Argitisque minor, cui non certaverit ulla, Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.* H.

Rapitur. Sic ex mss. emend. Hard. cons. Ch. *rapiatur* Gr. et Al.

Putrescens cadit. Talis est quam Lugdunenses vocant, *des ganets.* Dalec.

Contra grandines. Columelle loc. cit. Hard.

dio helvolae, saepius varianti, et ob id varianae a quibusdam appellatae. Praefertur in his nigrior: utraque alternis annis fertilis, sed melior vino, quum parcior. Et Preciae duo genera magnitudine acini discernuntur, quibus materies plurima, uvaque ollis utilissima, folium apio simile. Basilicam Dyrrachini celebrant, Hispaniae cocolobin vocant. Rarior uva, aestus austrosque tolerat; capiti inimica, copia large. Hispaniae duo genera eius faciunt: unum oblongo
9 acino, alterum rotundo: novissimas vindemiant. Quo dulcior cocolobis, hoc melior. Sed et austera transit in dulcem vetustate; et quae dulcis fuit, in austeritatem: tunc Albanum vinum aemulantur. Tradunt vesicae vitiis utilissimum ex his potum. Albuelis summis arboribus fertilior est, Visula imis. Quamobrem circa easdem satae diversitate naturae locupletant.

Helvolae. Colum. loc. cit. *Sunt et helvolae, quas nonnulli varias appellant, neque purpureae, neque nigrae, ab helvo, nisi fallor, colore vocitatae. Melior est nigrior abundantia vini, sed haec sapore pretiosior*, etc. Ex iis uvis vinum conficitur, dubii coloris, quod Gallis dicitur, *vin paillet*. Graeci κιῤῥὸν vocant. Helvus color Varroni de R. R. lib. II, cap. 5, inter rubeum et album. Hard.

Et Preciae. Vel *Pretiae*; nam utroque nimirum modo diversis in codicibus legitur. Columella loc. cit. *Sicut Pretiae (nempe vites) maior et minor, quae generositate vini commendantur, et frequentibus materiis frondent*, etc. Meminit vitis huiusce Virg. Georg. lib. II, v. 95: *Purpureae, preciaeque.* Has a maturitate quasi praecoquas appellari Servius, ut solet, divinat. Hard.

Ollis utilissima. Apta maxime in ollis servari, ut Venucula, de qua mox dicemus. Celso lib. II, cap. 24. *Vvae ex olla.* H.

Folium apio. Dissectis nempe alte foliis, quales Vesontione vidit Bauhinus, Herb. Vnivers. tom. II, l. XV, pag 33, cuius uvae similes iis quas Burgundi vocant *raisins fendus* H.

Basilicam. Colum. III, cap. 2: *Basilicam... Cocolubem vocant Hispani*, etc. Hodieque in Granatensi regno copiosissima, teste Christ. a Vega, in libris de Art. Med. II.

Capiti inimica. Tale vinum est ex ea pressum, quod Monspessulani vocant *piquardant*. Dal.

Vetustate. Dal. vetustatem.

Albuelis. Colum. III, c. 2: *Albuelis utilior, ut ait Celsus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in iugo: in summa arbore, quam in ima*, etc. De Visula proxime dictum est. H.

Inerticulam e nigris appellavere, iustius sobriam dicturi, inveterato praecipue commendabilem vino, sed viribus innoxiam; siquidem temulentiam sola non facit.
10 Fertilitas commendat caeteras, principemque helvenacam. Duo eius genera: maior, quam quidam longam; minor, quam emarcum appellant, non tam fecundam, sed gratiorem haustu. Discernitur folio circinato; verum utraque gracilis. Furcas subdere his necessarium: alioqui ubertatem suam non tolerant: maritimo afflatu gaudent, roscido odore. Nulla vitium 11
minus Italiam amat, rara, parva, putrescens in ea; vino quoque, quod genuit, aestatem non exsuperans; nec alia macro solo familiarior. Graecinus, qui alioqui Cornelium Celsum transcripsit, arbitratur non naturam eius repugnare Italiae, sed culturam, avide palmites evocantium. Ob id fertilitatem suam absumi, si non praepinguis soli ubertas lassescentem sustineat. Carbunculari negatur: magna dote, si verum est, aliqua in vite caelo non esse ius.

Inerticulam. Colum. loc. cit. *Inerticula tamen nigra, quam quidam Graeci ἀμέθυστον appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quod et boni vini est, et innoxia: unde etiam nomen traxit, quod iners habetur in tentandis nervis, quamvis in gustu non sit hebes.* Et haec habet etiam Isidorus lib. XVII, cap 5. H.

Principemque. Dalec. *praecipueque.* Ed. P.

Helvenacam. Quae et Helvica dicta est sup. cap. Nunc in Picenis, praesertim prope Maceratam colitur. H.

Quam Emarcum.) *Quam Galliarum incolae*, inquit, Columella pag. 88, *Emarcum vocant, mediocris vini,* etc. In cod. Th. *marcum.* H.

Roscido odore. Quid si *roscida* odore legas, ut ante nos Dalecampio visum est? H. — Colum. III, 2: *Laudabilis est quod siccitates maxime perfert, quod frigora sustinet, dum tamen sine imbribus sit.* Ed. P.

Graecinus. Egimus de eo in Auctorum Indice. H.

Avide palmites. Carpit vinitorum praeposteram festinationem, qui vites, ut palmites uvasque quam celerrime ferant, urgent avidius, spe lucri propioris. Plinius supra cap. 3, statim initio, de vitibus: *Vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines*, etc. H. — Vitium illud dicimus, *taille trop longue.* Brot.

Fert suam. Dal. *fertilitate sua.*

Carbunculari. De carbunculatione conf. ad. XVII, 37. H.

13 Aestum fert spionia, quam quidam spineam vocant, autumnisque et imbribus pinguescit. Quin immo nebulis una alitur, ob id Ravennati agro peculiaris. Veniculam inter optime deflorescentes, et ollis aptissimam, Campani malunt sirculam vocare, alii staculam: Tarracina numisianam, nullas vires proprias habentem, sed totam perinde ac solum valeat. Surrentinis tamen efficacissima testis, Vesuvio tenus. Ibi enim Murgentina e Sicilia potissima, quam Pompeianam aliqui vocant, Latio demum feracem: sicut horconia in Campania, tantum vilitatis cibariae, sed ubertate praecipua. Tolerat et annos moerica, contra omne

Spionia. Spioniam Columella laudat pag. 88, dapsilem musto, et amplitudine magis uvarum, quam numero fertilem. Hard.

Ravennati agro. Palustri videlicet et uliginoso. Hinc est quod Martialis lib. III, ep. LVI, Ravennatia vina detrectans, simulque penuriam aquae obiiciens, facete ludit: *Sit cisterna mihi, quam vinea malo Ravennae, Quum possim multo vendere pluris aquam*. Hodie tamen exsiccatis paludibus, vineisque studio excultis, vina condunt haud poenitenda, teste Andr. Baccio lib. V, pag. 264. H.

Veniculam. Caeteri venuculam vocant. Horat. lib. II, Sat. 4. *Venucula convenit ollis*. Macrob. Saturn. lib. II, cap. 16, pag. 379. Colum. pag. 84: *Ut Venucula, eademque scirpula, atque sticula*, etc. Ea in ollis condebatur, unde ollaris dicta Martiali lib. VII, ep. XIX: *Illio et uvae collocantur ollares*. Hodie Venetis *Marzemina*. Sic far venuculum apud Colum. lib. II, cap. 6. H.

Terracina numisianam. Hanc a Venucula diversam Columella facit pag. 84 et 88. Numesiana dicitur Isidoro lib. XVII, cap. 5. H.

Perinde ac solum. *Ingenium ac vires mutat*, pro varia soli *in quo seritur*, indole. H.

Surrentinis. E testis Surrentinis, in quibus conditur, accipere vim aliquam id vini genus videtur. De calicibus Surrentinis dicemus l. XXXV, cap. 46 H.

Murgentinæ. Translata e Siciliae oppido Murgentio, prope Simaethum, de quo lib. III, cap. 14. Columella pag. 88: *Ut Murgentina, eademque Pompeiana*. H.

Horconia. Fortassis quam Arelacam maiorem Columella vocat. Dal.

Cibariae. Alii *escariam* vocant, quae mensis tantum et cibo non item vino sit utilis. H.

Sed ubertate. Igitur Plinii horconia fuerit fortassis ea, quae Columellae arelaca maior vocatur, *quam omnium quae cognitae sint, copiosissimam ait esse*. Hard.

Moerica. Columellae III, 2, est *Merica*. In Reg. Colb. et Th. *Meltea*. Hard.

sidus firmissima, nigro acino, vinis in vetustate rubescentibus.

(III.) Et hactenus publica sunt genera: caetera re- 13
gionum locorumque, aut ex his inter se insitu mixta. Siquidem Tuscis peculiaris est Tudernis, atque etiam eius nominis Florentia. Est opima Aretio talpana, et etesiaca, et conseminia. Talpana nigra candidum facit mustum. Etesiaca fallax, quae quo plus tulit, eo laudabilius fundit; mirumque, fecunditate cessat. Conseminia nigra, vino minime durante, uva maxime: post XV dies, quam ulla alia, metitur; fertilis, sed cibaria. Huius folia, sicut labruscae, prius 14
quam decidant, sanguineo colore mutantur. Evenit hoc et quibusdam aliis, pessimi generis argumento. Irtiola Vmbriae, Mevanatique et Piceno agro peculia-

Omne sidus. M. *omnes situs.*

Inter se ins. mixta. Insitione, quum ramum, ut ait Ovidius, ramus adoptat: surculo ex vite una resecto, et in alteram implantato. H.

Siquidem Tuscis. Tuscae vites, si Martiali credimus, non admodum vino insignes. Libro I, ep. 27: *Vva nec in Tuscis nascitur ista iugis.* H.

Tudernis. A Tuderte, ut reor, oppido, quod olim Tuscorum fuit, ut dictum est lib. III, cap. 19. H.

Atque etiam eius nominis. Ac pariter Tusci soli ac nominis, uva Florentia. In MSS. *atque etiam nominis Florentia.* Forte, *atque etiam nominis sui Florentia*, ut sententia sit, uvam hanc suo nomini respondere, quod numquam sit floris obnoxia. H. — Immo nomen ducit ab urbe Florentia, auct. Broter. Ed. P.

Talpana. MSS. omnes *Talpona*, a talpae forte colore nomen sortita: ut etesia ab etesiis ventis, quibus flantibus variare ea uva creditur. Conseminia vinea Columellae lib. III, cap. 21, ea est, quae ex variis vitium seminibus generibusque constat. H.

Mirumque, etc. Quum plurimum vitis ea tulit, tum lassescit ac deficit, atque ubertatem sterilitate mutat. Hard.

Conseminia nigra. Conseminia cognomen hic proprium est. Alioquin *Conseminalis vitis* Columellae l. XII, cap. 45, diversis vitium generibus consita. Dal.

Pessimi generis. Quod iudicium est e pessimo genere ac *semine* eas vites esse. Hard.

Irtiola. Vel *Irciola*, ut in MSS. Irtiolae vitis meminit Columella, de R. R. lib. III, cap. 2. pag. 88. Andr. Baccius lib. V, pag. 258, legit *Itriola*, quoniam *ἰτριὸν* apud Athenaeum ex Aristophane dulciarii genus est. Nunc utrumque nomen Italicis auribus ignotum. Pro Italiae passulis accipi eam vocem posse idem putat pag. 269;

ris est, Amiternino pumula. Iisdem bannanica fallax est: amant tamen eam. Municipii uvam Pompeii nomine appellant, quamvis Clusinis copiosiorem. Municipii et Tiburtes appellavere, quamvis oleagineam
45 nuper invenerint a similitudine olivae. Novissima haec uvarum ad hoc tempus reperta est. Vinaciolam soli noverunt Sabini, et Laurenti. Nam Gauranas scio a Falerno agro translatas vocari Falernas, celerrime ubique degenerantes. Nec non Tarentinum genus aliqui fecere, praedulci uva. Capnias, et bucconiatis, et tarrupia, in Thurinis collibus non ante demetuntur, quam gelaverit. Pharia gaudent Pisae; Mutina Prusinia, nigro acino, intra quadriennium albescente vino. Mirum ubi cum sole circumagi uvam, quae ob

Mevaniaeque agrum his uvis hodie abundare. H.

Pumula. Sic cod. Th. At Colb. 2, *Pomula*. H.

Fallax est. Haud certi constantisque proventus. Bannanica unde nomen acceperit, nescio. H.

Municipii uvam Pompeii nomine appellant. Exemplar Toletanum. *Municipii suam Pompeii nomine appellat*. Scribendum reor praepostero ordine, *Pompeii municipii suo nomine appellant*. PINT. — *Municipii*. Pompeianam et Tiburtinam uvam, de municipiorum nomine traxisse appellationem ait. De his municipiis egimus lib. III, cap. 9 et 17. H. — *Pompeii nomine*. Nempe a Pompeiis, nunc *Pompeia*, ruinis quam vino clarioribus. BROT.

Municipii. Vel. apud Dalec. *Matianam* ED. P.

Vinaciolam. *Vinaciola vitis*, inquit Baccius lib. VI, pag. 281, *in altis arboribus sublevata, tenue et aqueae ferme substantiae vinum edebat*. H.

Laurenti. De Laurento oppido, in Ostiensi agro lib. III, cap. 9. H.

Gauranas. A Gauro monte, de quo lib. III, c. 9, quo translatae Falernae vites, sed ibi degeneres. H. — Mons ille (*Barbaro* quoque appellatus) eximiae fertilitatis vulcanicus est. Conf. Hamilton, *Campi Phlegraei*, tom. XXVIII. BROT.

Tarentinum. De eo genere dicemus cap. 8. H.

Capnias. A quodam quasi colore fumi, qui καπνὸς est Graecis, sortita haec uva nomen videtur. Hinc οἶνος καπνίας Beneventi in Italia praecellens, teste Athenaeo, lib. I, pag 31, non a fumo, quo vinum suffitum fuerit, ut Barbaro visum, sed ab uvae colore. HARD.

Quam gelaverit. Martiali teste lib. I, ep. XLIV, in mensarum deliciis fuere, *Quae de tardis servantur vitibus uvae*. HARD.

Pharia. MSS. *Paria*. ED. P.

Mutina. Ut Pharia Pisani agri, ita Mutinensis Prusinia peculiaris fuit. HARD.

Mirum ubi. Ita MSS. proxime hau-

id streptos vocatur. Et in Italia Gallicam placere, trans Alpes vero Picenam. Dixit Virgilius Thasias, et Mareotidas, et Lageas, compluresque externas, quae non reperiuntur in Italia.

Sed sunt etiamnum insignes uva, non vino, am- 46
brosiaca, duracina, sine ullis vasis in vite servabilis:
tanta est contra frigora, aestus tempestatesque fir-
mitas! Nec orthampelos indiget arbore, aut palis,
ipsa se sustinens: non item dactylides digitali gracili-
tate. Columbinae e racemosissimis: et magis purpu-
reae cognomine bimammiae, quando non racemos,

dati. Porte *ibi*: vel *ubi*, pro *alicubi*. Libri vulgati, *ubique*. H.

Streptos. Στρεπτὸς, versabilis, quae circumagatur. H.

Dixit Virgilius. Georg. lib II, vs. 91: *Sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae: Pinguibus hae terris habiles, levioribus illae: et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.* *Thasiae* vites ab insula Thaso nomen habent, de qua lib. IV, c. 23; *Mareotides*, ab Aegyptia palude cognomine, ut recte Strabo lib. XVII, p. 796, et Scholiastes vetus Horatii, ad illud vatis eius carmen lib. I, Od. 37: *Mentemque lymphatam Mareotico*, etc. *Lageas* denique Macrobius quoque commendat Sat. lib. II, cap. 16, pag. 379: *Quod ad maturitatem currant velociter, ut lepus*, dictas putat Isidor. Orig. lib. XVII, cap. 5. A colore leporino alii appellationem repetunt. H.

Duracina. De ea diximus cap. sup. Hard.

Sine ullis vasis. Quibus condendis non est vasis opus, quum in ipsa vite commode asserventur. Quibus in vasis doliisve servari uvas mos olim fuerit, dicetur libro seq. cap. 18. H.

Nec orthampelos. Hoc est, vitis erecta, sive surrecta, de qua sup. cap. ubi et de dactylide, quae Graecis δακτυλίς. Dactylos vocat Columella lib. III, cap. 2, pag. 83. H.

Columbinae e racemosissimis. Gr. et Al. *Columbinae acinosissimae*. — *Acinosissimae*. Vvae maiores, et crassioribus acinis: racemi minores, et tenuioribus; qui fere a vindemiatore sub pampinis latentes et fallentes relinquuntur. Graecis ἐπιφυλλίδες: inde racematio. Turn lib. XXV, cap. 26. Dalec. — *E racemosissimis*. Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Th etc. H.

Et magis purpureae cognomine bimammiae. Legendum arbitror, *Et magis purpureae cognomine bibammiae;* hoc est, duplicis tincturae: ut dibapha purpura, de qua supra Plinius lib. IX, cap. 39: *Huic successit dibapha Tyria, quae in libras denarii mille non poterat emi*. Cur vero dictae sint Bibammiae, illico subiicit, quod gerant diversos, hoc est, diversi colores non racemos, sed uvas, quales etiam apud nos plerisque in locis cernuntur. Pint. — *Bimammiae*. Quoniam geminas semper uvas ferunt,

sed uvas alias gerunt. Item tripedanea, cui nomen a mensura est. Item scirpula passo acino. Et Rhaetica in maritimis Alpibus appellata, dissimilis laudatae illi: namque haec brevis, conferta acino, degener vino, sed cute omnium tenuissima, nucleo quem Chium vocant, uno ac minimo, acinum praegrandem unum alterumve habens. Est et nigra Amminea, cui Syriacae nomen imponunt. Item Hispana ignobilium probatissima.

18 In pergulis vero seruntur escariae appellatae, e duracinis, albae nigraeque; et bumasti totidem coloribus; ac nondum dictae Aegia, et Rhodia, et

quae crassitudine mammas aemulentur. Eaedem bumasti superius appellatae. Notae Virgilio purpureae, Georg lib. II, vs. 65. H.

Tripedanea. Colum. pag. 84.

Item scirpula. Reg. Colb. Theophr. Chiffl. *scripula*. Hard.

Passo acino. Rugoso, sicco. H.

In maritimis. A Genua ad Vesulum montem, qui Padum fundit. H.

Laudatae illi. Superiore cap. H.

Quem Chium. MSS. proxime laudati, *quod Chii vocant*. H.

Acinum praegrandem. MSS. iidem, *acinum praegrande*. Acinus nostris, *un grain de raisin*: nucleus, *un pepin*. Hard.

In pergulis vero seruntur escariae, etc. Lege: *In pergulis vero seruntur escariae appellatae: Ederae acinis albae nigraeque bumasti, totidemque coloribus*. Vides bumastum uvam dici, quae acinos hederae habet. Ergo acini ederae Graecis proprie *μαστοί*. Salmas. p. 366. — *In pergulis* De pergulis diximus cap. 3. Hard. — *Escariae*. Esui accommodae, secundisque mensis. H. — *E duracinis*. Ex iam appellatis vitibus duracinas ait, et bumastos in pergulis seri: ex nondum dictis, Aegiam, Rhodiam, etc. — *In pergulis*, etc. Haec summa fide expressa lectio a codicibus MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, Th. Chiffl. vet. Dalec. et Par. In Parm. edit. *ederae acinis*. Frobenius interpolavit, *ederae acinis*, ex animi coniectura, cui Salmasius favit in Solin. pag. 366, ita emendans: *Ederae acinis albae nigraeque bumasti, totidemque coloribus*. Quam emendationem et MSS. omnium consensus, et Pliniana ipsa oratio, et interpretatio nostra convellit. Nec bumastus igitur uva appellatur, ut Salmasius existimat, quae acinos ederae habet: neque ederae acini, ut idem colligit ex hoc uno loco, *μαστοί* proprie Graecis vocantur. Hard.

Aegia. Ab Aegio Achaiae oppido, haud procul Corintho, de quo lib. IV. cap. 6. Hard.

Rhodia. Virgil. Georg. lib. II, v. 101: *Non ego te, mensis et diis accepta secundi, Transierim, Rhodia*. Meminit et Macrobius, Sat. lib. II,

uncialis, velut a pondere acini. Item picina omnium nigerrima: et coronario naturae lusu stephanitis, acinos foliis intercursantibus: et quae forenses vocantur, celeres proventu, vendibiles aspectu, portatu faciles. Contra damnantur etiam visu cinerea, et rabuscula, et asinusca; minus tamen, caudas vulpium imitata, alopecis. Alexandrina appellatur vitis 19
circa Phalacram brevis, ramis cubitalibus, acino ni-

cap 16, pag. 279. Eadem Hipponia appellata, apud Athen. lib. XIV, p. 654. Hard.

Vncialis. Vnciaria. Columellae, lib. III, cap. 2, pag. 81, et Isidoro, lib. XVII, cap. 5. H.

Item picina. Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. etc. a colore picis. Prius *Pucina* legebatur. At aliud Pucinum vinum est, de quo cap. 8. H.

Stephanitis. Hoc est, coronaria. Et in coronam quoque vites ponuntur, ut in Gallia Narbonensi. Quin etiam, inquit Car. Stephanus in Vineto, p. 298, non longe ab Aurelianensi agro, vites iugatae, sive simplici iugo cantariatae, ita collocantur, ut unumquodque iugum aut canterium vites in coronam ducat; nec tam ornamenti, quam ubertatis gratia. Verum haec omnia artis sunt et culturae: quod Plinius genus uvae laudat, sic plane a natura est: nec alio ritu coronam imitatur, quam quod uvae intercursantibus foliis distinguantur; ut in coronis folia floribus admiscentur. Stephanitae vites et a Columella laudantur, l. c. Hard.

Forenses. Etiam vetusto nomine retento rusticis nostris, *des foirars.* Hard.

Rabuscula. Ravuscula, colore ad ravum inclinante. Asinisca, asini colore, quemadmodum in hoc Virgilii versu: *Et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos.* Servius exposuit leporis colore. Brod. lib. IV, cap. 25. Dal. — *Et rabuscula.* In MSS. *rabuscula.* Forte, *ravuscula*, ob colorem, qui ad ravum, hoc est, ut Nonius interpretatur, ad fulvum, inclinet. Hard.

Asinusca. Ita MSS. et Macrobius, l. c. Hard.

Alopecis. Ἀλωπεκίς. *Raisins barbus.* Hard.

Alexandrina appellatur vitis circa Phalacram. Scribo *Phalacras* numero plurium, ex Theophrasto, lib. III, cap. 17: *Vitis*, inquit, *nascitur ea parte Idae quam vocant Phalacras*, adstipulante etiam Stephano. Pint. — *Alexandrina.* Ab Alexandria Troadis, non Aegypti, iuxta montem Idam: unde Idaea vitis a Theophrasto dicitur, Hist. l. III, c. 17, ἄμπελος παρὰ Ἴδης; cuius montis pars Phalacra est. Scholiastes Nicandri, pag 53, Φαλάκρα, ἀκρωτήριον Ἴδης. Hesychius: Φαλάκραι, τόπος τῆς Ἴδης. Φάλακρον, ἀκρωτήριον Ἴδης. Quae in Apennino vocatur *Vigna dell'Orso*, hanc Idaeam vitem esse aiunt Aloys. Anguillara et Rob. Constantinus: eamdemque ἀρκτοσταφύλην Galeno dictam lib. VIII, κατὰ τόπους, cap. 4. Verum huius Galenicae vitis fructus austerus, dulcis Idaeae est. H. — Cl. Tournefort,

tantum agro : quoniam translata statim mutatur. Namque est aliquibus tantus locorum amor, ut omnem in his gloriam suam relinquant, nec usquam transeant
6 totae. Quod et in Rhaetica Allobrogicaque, quam supra picatam appellavimus, evenit, domi nobilibus, nec agnoscendis alibi. Fecundae tamen, bonitatis vice copiam praestant : Eugenia ferventibus locis, Rhaetica temperatis, Allobrogica frigidis, gelu maturescens, et colore nigra. Ex his, quas adhuc diximus, sed etiam e nigris vina vetustate in album colorem transeunt.
7 Reliquae ignobiles. Aliquando tamen caeli aut soli opera non fallunt vetustatem, sicuti Fecenia, et cum ea florens Biturica, acino rarior, numquam floris obnoxii, quoniam antecedunt, ventisque et imbribus

Supra. Sub finem primi capitis huius libri. Dal. — *Quam supra picatam.* In Allobrogicis quoqua vini iucunditatem cum regione mutari, prodidit Columella l. c. H.

Fecenia. Supra Rubella : sic dicta, quod fecis plus afferat, quam caeterae. Colum. Dal. — *Sicut Fecenia.* Ita libri omnes, etiam mss. De faecinia seu rubelliana, egimus haud paulo superius hoc ipso capite. Num ea nunc quoque intelligatur, considerandum. Hard.

Biturica. Le plant d' Orléans. Dal. *Biturica.* Non *Biturica*, sed *Biturigiaca*, archetypum Toletanum, magis ex etymologia a Biturigibus Galliae Aquitaniae populis Plinio, lib. IV, cap. 19. Pint. — *Biturica.* Colum. lib III, pag 21 : *Vvae Bituricae fructibus opimae.* Et ejusdem libri cap. 2, pag. 87 : *Possunt tamen etiam secundae notae vites proventu et ubertate commendari, qualis est Biturica.... Nam et vetustatem vinum earum patitur, et ad bonitatem aliquam per annos venit. Iam vero ipsae fecunditate praestant... tum etiam patientia: quippe turbines imbresque fortissime sustinent, et commode fluunt, nec deficiunt macro solo. Frigora melius quam humores sustinent, humores commodius, quam siccitates, nec caloribus tamen contristantur.* Isidorus quoque, lib. XVII, cap. 5 : *Biturica a regione nomen sortita*, etc. In mss. Reg 1, Th. Colb. et Chiffl. *Bituriaca.* In Reg. 2, *Biturigiaca.* Biturigum porro Viviscorum agrum, qui nunc Burdegalensis et Vasconicus appellatur, signari hoc loco credimus; etsi sua quoque laus est Bituricensium vino, qui Cubi dicti sunt. De utrisqua egimus lib. IV, cap. 33. H.

Acino rarior. Acini sunt uvae grana, non nuclei, seu vinacei quae granis singulis includuntur. H.

Floris obnoxii. Nempe tempestatibus, ut ex Columella diximus. Obnoxium praecise Latini dixere olim, quod nos imbecillum, tenerum, ac patens iniuriae. Seneca Nat. Quaest.

resistunt: meliores tamen algentibus locis, quam calidis: humidis, quam sitientibus. Visula magis quam denso uvarum partu, impatiens variantis caeli, sed contra tenorem unum algoris aestusve constans. Quae minor est ex eo genere, melior. In eligendo solo morosa, pingui putrescit, gracili omnino non provenit. Mediam temperiem delicate quaerit, ob hoc Sabinis collibus familiaris. Vva eius indecora visu, sapore iucunda: nisi matura protinus rapitur, etiam non putrescens cadit. Contra grandines eam tuetur foliorum amplitudo atque duritia.

Insignes iam colore inter purpureas nigrasque me- 8

lib. III, cap. 26, pag. 874: *Quam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium novissimae corpus adolescit?* Et Ep. 65, p. 298: *Quidquid in me potest iniuriam pati, hoc est, in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat.* Florus, lib. IV, cap. 4, p. 175, ubi de Octavio Caesare, *quem intra decem et octo annos tenerum, et obnoxium, et opportunum iniuriae iuvenem fuisse ait.* Hard.

Visula. Libri hactenus vulgati, *Vix ulla magis quam denso.* Sinceram lectionem eruimus tum ex mss. Reg 1, Colb. Th. aliorumque, in quibus *Visulla magis quam denso* legitur: tum vero maxime, quod multo est certius, ex Columella, ut in notis vidimus. Et vero Visulam aperte Plinius ipse appellat paulo inferius. Sed et voculam excidisse praeterea amanuensibus autumamus, integrumque fore locum, si sic legatur, *Visula materia magis quam denso uvarum partu.* Quum scilicet ii viderent scriptum per notas et compendia, *Visula mãa magis*, medias hasce litterulas, quibus materia indicatur, ceu superfluas, induxere. Suspicandi causa ex Columella ipso ducitur, qui postquam de Bituricis uvis aliisque egit, lib. III, cap. 2, pag. 87: *Visulae deinde ab his*, inquit, *fertiles vastis materiis, et uvis exuberant.* Sed desunt mss. codices qui coniecturae faveant. Itaque indico tantum, non iudico. H.

Quae minor est ex eo genere. Visulam eam dictam fuisse ostendit Columella, qui haec omnia de Visula tradit. Dal. — *Quae minor.* Haec vero Argitis proprio nomine a Columella appellatur, lib. III, cap. 2, pag. 87: *Visulae deinde*, inquit, *et minor argitis terrae mediocritate laetatur*, etc. Meminit eius Virgilius, Georg. lib. II, v. 99: *Argitisque minor, cui non certaverit ulla, Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.* H.

Rapitur. Sic ex mss. em. Hard. cons. Ch. *rapiatur* Gr. et Al.

Putrescens cadit. Talis est quam Lugdunenses vocant, *des gamets.* Dalec.

Contra grandines. Columella loc. cit. Hard.

dio helvolae, saepius varianti, et ob id varianae a quibusdam appellatae. Praefertur in his nigrior: utraque alternis annis fertilis, sed melior vino, quum parcior. Et Preciae duo genera magnitudine acini discernuntur, quibus materies plurima, uvaque ollis utilissima, folium apio simile. Basilicam Dyrrachini celebrant, Hispaniae cocolobin vocant. Rarior uva, aestus austrosque tolerat; capiti inimica, copia larga. Hispaniae duo genera eius faciunt: unum oblongo
9 acino, alterum rotundo: novissimas vindemiant. Quo dulcior cocolobis, hoc melior. Sed et austera transit in dulcem vetustate; et quae dulcis fuit, in austeritatem: tunc Albanum vinum aemulantur. Tradunt vesicae vitiis utilissimum ex his potum. Albuelis summis arboribus fertilior est, Visula imis. Quamobrem circa easdem satae diversitate naturae locupletant.

Helvolae. Colum. loc. cit. *Sunt et helvolae, quas nonnulli varias appellant, neque purpureae, neque nigrae, ab helvo, nisi fallor, colore vocitatae. Melior est nigrior abundantia vini, sed haec sapore pretiosior*, etc. Ex iis uvis vinum conficitur, dubii coloris, quod Gallis dicitur, *vin paillet*. Graeci κιῤῥὸν vocant. Helvus color Varroni de R. R. lib. II, cap. 5, inter rubeum et album. Hard.

Et Preciae. Vel *Pretiae*; nam utroque nimirum modo diversis in codicibus legitur. Columella loc. cit. *Sicut Pretiae (nempe vites) maior et minor, quae generositate vini commendantur, et frequentibus materiis frondent*, etc. Meminit vitis huiusce Virg. Georg. lib. II, v. 95: *Purpureae, preciaeque*. Has a maturitate quasi praecoquas appellari Servius, ut solet, divinat. Hard.

Ollis utilissima. Apta maxime in ollis servari, ut Venucula, de qua mox dicemus. Celso lib. II, cap. 24; *Vvae ex olla*. H.

Folium apio. Dissectis nempe alte foliis, quales Vesontione vidit Bauhinus, Herb. Vnivers. tom. II, l. XV, pag 33, cuius uvae similes iis quas Burgundi vocant *raisins fendans* H.

Basilicam. Colum. III, cap. 2: *Basilicam... Cocolubem vocant Hispani*, etc. Hodieque in Granatensi regno copiosissima, teste Christ. a Vega, in libris de Art. Med. H.

Capiti inimica. Tale vinum est ex ea pressum, quod Monspessulani vocant *piquardant*. Dal.

Vetustate. Dal. vetustatem.

Albuelis. Colum. III, c. 2: *Albuelis utilior, ut ait Celsus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in iugo: in summa arbore, quam in ima*, etc. De Visula proxime dictum est. H.

Inerticulam e nigris appellavere, iustius sobriam dicturi, inveterato praecipue commendabilem vino, sed viribus innoxiam; siquidem temulentiam sola non facit.

Fertilitas commendat caeteras, principemque hel- 10
venacam. Duo eius genera: maior, quam quidam longam; minor, quam emarcum appellant, non tam fecundam, sed gratiorem haustu. Discernitur folio circinato; verum utraque gracilis. Furcas subdere his necessarium: alioqui ubertatem suam non tolerant: maritimo afflatu gaudent, roscido odore. Nulla vitium 11
minus Italiam amat, rara, parva, putrescens in ea; vino quoque, quod genuit, aestatem non exsuperans; nec alia macro solo familiarior. Graecinus, qui alioqui Cornelium Celsum transcripsit, arbitratur non naturam eius repugnare Italiae, sed culturam, avide palmites evocantium. Ob id fertilitatem suam absumi, si non praepinguis soli ubertas lassescentem sustineat. Carbunculari negatur: magna dote, si verum est, aliqua in vite caelo non esse ius.

Inerticulam. Colum. loc. cit. *Inerticula tamen nigra, quam quidam Graeci ἀμέθυστον appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quod et boni vini est, et innoxia: unde etiam nomen traxit, quod iners habetur in tentandis nervis, quamvis in gustu non sit hebes*. Et haec habet etiam Isidorus lib. XVII, cap 5. H.

Principemque. Dalec. *praecipueque*. Ed. P.

Helvenacam Quae et Helvica dicta est sup. cap. Nunc in Picenis, praesertim prope Maceratam colitur. H.

Quam Emarcum) *Quam Galliarum incolae*, inquit, Columella pag. 88, *Emarcum vocant, mediocris vini*, etc. In cod. Th. *marcum*. H.

Roscido odore. Quid si *roscida odore* legas, ut ante nos Dalecampio visum est? H. — Colum. III, 2: *Laudabilis est quod siccitates maxime perfert, quod frigora sustinet, dum tamen sine imbribus sit*. Ed. P.

Graecinus. Egimus de eo in Auctorum Indice. H

Avide palmites. Carpit vinitorum praeposteram festinationem, qui vites, ut palmites uvasque quam celerrime ferant, urgent avidius, spe lucri propioris. Plinius supra cap. 3, statim initio, de vitibus: *Vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines*, etc. H. — Vitinm illud dicimus, *taille trop longue*. Brot.

Fert suam Dal *fertilitate sua*

Carbunculari. De carbunculatione conf. ad. XVII, 37. H.

13 Aestum fert spionia, quam quidam spineam vocant, autumnisque et imbribus pinguescit. Quin immo nebulis una alitur, ob id Ravennati agro peculiaris. Veniculam inter optime deflorescentes, et ollis aptissimam, Campani malunt sirculam vocare, alii staculam: Tarracina numisianam, nullas vires proprias habentem, sed totam perinde ac solum valeat. Surrentinis tamen efficacissima testis, Vesuvio tenus. Ibi enim Murgentina e Sicilia potissima, quam Pompeianam aliqui vocant, Latio demum feracem: sicut horconia in Campania, tantum vilitatis cibariae, sed ubertate praecipua. Tolerat et annos moerica, contra omne

Spionia. Spioniam Columella laudat pag. 88, dapsilem musto, et amplitudine magis uvarum, quam numero fertilem. Hard.

Ravennati agro. Palustri videlicet et uliginoso. Hinc est quod Martialis lib. III, ep. LVI, Ravennalia vina detrectans, simulque penuriam aquae obiiciens, facete ludit: *Sit cisterna mihi, quam vinea malo Ravennae, Quum possim multo vendere pluris aquam*. Hodie tamen exsiccatis paludibus, vineisque studio excultis, vina condunt haud poenitenda, teste Andr. Baccio lib. V, pag. 264. H.

Veniculam. Caeteri venuculam vocant. Horat. lib. II, Sat. 4. *Venucula convenit ollis*. Macrob. Saturn. lib. II, cap. 16, pag. 379. Colum. pag. 84: *Ut Venucula, eademque scirpula, atque sticula*, etc. Ea in ollis condebatur, unde ollaris dicta Martiali lib. VII, ep. XIX: *Illic et uvae collocantur ollares*. Hodie Venetis *Marzemina*. Sic far venuculum apud Colum. lib. II, cap. 6. H.

Terracina numisianam. Hanc a Venucula diversam Columella facit pag. 84 et 88. Numesiana dicitur Isidoro lib. XVII, cap. 5. H.

Perinde ac solum. Ingenium ac vires mutat, pro varia soli *in quo seritur*, indole. H.

Surrentinis. E testis Surrentinis, in quibus conditur, accipere vim aliquam id vini genus videtur. De calicibus Surrentinis dicemus l. XXXV, cap. 46 H.

Murgentina. Translata e Siciliae oppido Murgento, prope Simaethum, de quo lib. III, cap. 14. Columella pag. 88: *Ut Murgentina, eademque Pompeiana*. H.

Horconia. Fortassis quam Arelacam maiorem Columella vocat. Dal.

Cibariae. Alii *escariam* vocant, quae mensis tantum et cibo non item vino sit utilis. H.

Sed ubertate. Igitur Plinii horconia fuerit fortassis ea, quae Columellae arelaca maior vocatur, *quam omnium quae cognitae sint, copiosissimam ait esse*. Hard.

Morrica. Columellae III, 2, est *Merica*. In Reg. Colb. et Th. *Melica*. Hard.

sidus firmissima, nigro acino, vinis in vetustate rubescentibus.

13 (III.) Et hactenus publica sunt genera: caetera regionum locorumque, aut ex his inter se insitu mixta. Siquidem Tuscis peculiaris est Tudernis, atque etiam eius nominis Florentia. Est opima Aretio talpana, et etesiaca, et conseminia. Talpana nigra candidum facit mustum. Etesiaca fallax, quae quó plus tulit, eo laudabilius fundit; mirumque, fecunditate cessat. Conseminia nigra, vino minime durante, uva maxime: post XV dies, quam ulla alia, metitur; fertilis, sed cibaria. Huius folia, sicut labruscae, prius 14 quam decidant, sanguineo colore mutantur. Evenit hoc et quibusdam aliis, pessimi generis argumento. Irtiola Vmbriae, Mevanatique et Piceno agro peculia-

Omne sidus. M. *omnes situs.*

Inter se ins. mixta. Insitione, quum ramum, ut ait Ovidius, ramus adoptat: surculo ex vite una resecto, et in alteram implantato. H.

Siquidem Tuscis. Tuscae vites, si Martiali credimus, non admodum vino insignes. Libro I, ep. 27: *Vva nec in Tuscis nascitur ista iugis.* H.

Tudernis. A Tuderte, ut reor, oppido, quod olim Tuscorum fuit, ut dictum est lib. III, cap. 19. H.

Atque etiam eius nominis. Ac pariter Tusci soli ac nominis, uva Florentia. In MSS. *atque etiam nominis Florentia.* Forte, *atque etiam nominis sui Florentia*, ut sententia sit, uvam hanc suo nomini respondere, quod numquam sit floris obnoxia. H. — Immo nomen ducit ab urbe Florentia, auct. Broter. Ed. P.

Talpana. MSS. omnes *Talpona*, a talpae forte colore nomen sortita: ut etesia ab etesiis ventis, quibus flantibus variare ea uva creditur. Conseminia vinea Columellae lib. III, cap. 21, ea est, quae ex variis vitium seminibus generibusque constat. H.

Mirumque, etc. Quum plurimum vitis ea tulit, tum lassescit ac deficit, atque ubertatem sterilitate mutat. Hard.

Conseminia nigra. Conseminia cognomen hic proprium est. Alioquin *Conseminalis vitis* Columellae l. XII, cap. 45, diversis vitium generibus consita. Dal.

Pessimi generis. Quod iudicium est e pessimo genere ac *semine* eas vites esse. Hard.

Irtiola. Vel *Ireiola*, ut in MSS. Irtiolae vitis meminit Columella, de R. R. lib. III, cap. 2. pag. 88. Andr. Baccius lib. V, pag 258, legit *Itriola*, quoniam ἴτριον apud Athenaeum ex Aristophane dulciarii genus est. Nunc utrumque nomen Italicis auribus ignotum. Pro Italiae passulis accipi eam vocem posse idem putat pag. 269;

ris est, Amiternino pumula. Iisdem bannanica fallax est: amant tamen eam. Municipii uvam Pompeii nomine appellant, quamvis Clusinis copiosiorem. Municipii et Tiburtes appellavere, quamvis oleagineam nuper invenerint a similitudine olivae. Novissima haec uvarum ad hoc tempus reperta est. Vinaciolam soli noverunt Sabini, et Laurenti. Nam Gauranas scio a Falerno agro translatas vocari Falernas, celerrime ubique degenerantes. Nec non Tarentinum genus aliqui fecere, praedulci uva. Capnias, et bucconiatis, et tarrupia, in Thurinis collibus non ante demetuntur, quam gelaverit. Pharia gaudent Pisae; Mutina Prusinia, nigro acino, intra quadriennium albescente vino. Mirum ubi cum sole circumagi uvam, quae ob

Mevaniaeque agrum his uvis hodie abundare. H.

Pumula. Sic cod. Th. Al Colb. 2, *Pomula.* H.

Fallax est. Haud certi constantisque proventus. Bannanica unde nomen acceperit, nescio. H.

Municipii uvam Pompeii nomine appellant. Exemplar Toletanum. *Municipii suam Pompeii nomine appellat.* Scribendum reor praepostero ordine, *Pompeii municipii suo nomine appellant.* Pint. — *Municipii.* Pompeianam et Tiburtinam uvam, de municipiorum nomine traxisse appellationem ait. De his municipiis egimus lib. III, cap. 9 et 17. H. — *Pompeii nomine.* Nempe a Pompeiis, nunc *Pompeia*, ruinis quam vino clarioribus. Brot.

Municipii. Vet. apud Dalec. *Matianam* Ed. P.

Vinaciolam. Vinaciola vitis, inquit Baccius lib. VI, pag. 281, *in altis arboribus sublevata, tenue et aqueae ferme substantiae vinum edebat.* H.

Laurenti. De Laurento oppido, in Ostiensi agro lib. III, cap. 9. H.

Gauranas. A Gauro monte, de quo lib. III, c. 9, quo translatae Falernae vites, sed ibi degeneres. H. — Mons ille (*Barbaro* quoque appellatus) eximiae fertilitatis volcanicus est. Conf. Hamilton, *Campi Phlegraei*, tom. XXVIII Brot.

Tarentinum. De eo genere dicemus cap. 8 H.

Capnias. A quodam quasi colore fumi, qui καπνὸς est Graecis, sortita haec uva nomen videtur. Hinc οἶνος καπνίας Beneventi in Italia praecellens, teste Athenaeo, lib. I, pag 31, non a fumo, quo vinum suffitum fuerit, ut Barbaro visum, sed ab uvae colore. Hard.

Quam gelaverit. Martiali teste lib. I, ep. XLIV, in mensarum deliciis fuere, *Quae de tardis servantur vitibus uvae.* Hard.

Pharia. MSS. *Paria.* Ed. P.

Mutina. Ut Pharia Pisani agri, ita Mutinensis Prusinia peculiaris fuit. Hard.

Mirum ubi. Ita MSS. proxime ha-

id streptos vocatur. Et in Italia Gallicam placere, trans Alpes vero Picenam. Dixit Virgilius Thasias, et Mareotidas, et Lageas, compluresque externas, quae non reperiuntur in Italia.

Sed sunt etiamnum insignes uva, non vino, ambrosiaca, duracina, sine ullis vasis in vite servabilis: 46
tanta est contra frigora, aestus tempestatesque firmitas! Nec orthampelos indiget arbore, aut palis, ipsa se sustinens: non item dactylides digitali gracilitate. Columbinae e racemosissimis: et magis purpureae cognomine bimamminae, quando non racemos,

dati. Forte *ibi*: vel *ubi*, pro *alicubi*. Libri vulgati, *ubique*. H.

Streptos. Στρεπτὸς, versabilis, quae circumagatur. H.

Dixit Virgilius. Georg. lib II, vs. 91: *Sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae: Pinguibus hae terris habiles, levioribus illae: et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.* *Thasiae* vites ab insula Thaso nomen habent, de qua lib. IV, c. 23; *Mareotides*, ab Aegyptia palude cognomine, ut recte Strabo lib. XVII, p. 796, et Scholiastes vetus Horatii, ad illud vatis eius carmen lib. I, Od. 37: *Mentemque lymphatam Mareotico*, etc. *Lageas* denique Macrobius quoque commendat Sat. lib. II, cap. 16, pag. 379: *Quod ad maturitatem currant velociter, ut lepus*, dictas putat Isidor. Orig. lib. XVII, cap. 5. A colore leporino alii appellationem repetunt. H.

Duracina. De ea diximus cap. sup. Hard.

Sine ullis vasis. Quibus condendis non est vasis opus, quum in ipsa vite commode asserventur. Quibus in vasis doliisve servari uvas mos olim fuerit, dicetur libro seq. cap. 18. H.

Nec orthampelos. Hoc est, vitis erecta, sive surrecta, de qua sup. cap. ubi et de dactylide, quae Graecis δακτυλὶς. Dactylos vocat Columella lib. III, cap. 2, pag. 83. H.

Columbinae e racemosissimis. Gr. et Al. *Columbinae acinosissimae*. — *Acinosissimae*. Vvae maiores, et crassioribus acinis: racemi minores, et tenuioribus; qui fere a vindemiatore sub pampinis latentes et fallentes relinquuntur. Graecis ἐπιφυλλίδες: inde racematio. Turn lib. XXV, cap. 26. Dalec. — *E racemosissimis*. Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Th etc. H.

Et magis purpureae cognomine bimammiae. Legendum arbitror, *Et magis purpureae cognomine bibammiae*; hoc est, duplicis tincturae: ut dibapha purpura, de qua supra Plinius lib. IX, cap. 39: *Huic successit dibapha Tyria, quae in libras denarii mille non poterat emi*. Cur vero dictae sint Bibammiae, illico subiicit, quod gerant diversos, hoc est, diversi colores non racemos, sed uvas, quales etiam apud nos plerisque in locis cernuntur. Pint. — *Bimammiae*. Quoniam geminas semper uvas ferunt,

sed uvas alias gerunt. Item tripedanea, cui nomen a mensura est. Item scirpula passo acino. Et Rhaetica in maritimis Alpibus appellata, dissimilis laudatae illi: namque haec brevis, conferta acino, degener vino, sed cute omnium tenuissima, nucleo quem Chium vocant, uno ac minimo, acinum praegrandem unum alterumve habens. Est et nigra Amminea, cui Syriacae nomen imponunt. Item Hispana ignobilium probatissima.

18 In pergulis vero seruntur escariae appellatae, e duracinis, albae nigraeque; et bumasti totidem coloribus; ac nondum dictae Aegia, et Rhodia, et

quae crassitudine mammas aemulentur. Eaedem bumasti superius appellatae. Notae Virgilio purpureae, Georg lib. II, vs. 65. H.

Tripedanea. Colum. pag. 84.

Item scirpula. Reg. Colb. Theophr. Chiffl. *scripula*. Hard.

Passo acino. Rugoso, sicco. H.

In maritimis. A Genua ad Vesulum montem, qui Padum fundit. H.

Laudatae illi. Superiore cap. H.

Quem Chium. MSS: proxime laudati, *quod Chii vocant*. H.

Acinum praegrandem. MSS. iidem, *acinum praegrande*. Acinus nostris, *un grain de raisin*: nucleus, *un pepin*. Hard.

In pergulis vero seruntur escariae, etc. Lege: *In pergulis vero seruntur escariae appellatae: Ederae acinis albae nigraeque bumasti, totidemque coloribus*. Vides bumastum uvam dici, quae acinos hederae habet. Ergo acini ederae Graecis proprie μαστοί. Salmas. p. 366. — *In pergulis*. De pergulis diximus cap. 3. Hard. — *Escariae*. Esui accommodae, secundisque mensis. H. — *E duracinis*. Ex iam appellatis vitibus duracinas ait, et bumastos in pergulis seri: ex nondum dictis, Aegiam, Rhodiam, etc. — *In pergulis*, etc. Haec summa fide expressa lectio a codicibus MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, Th. Chiffl. vet. Dalec. et Par. In Parm. edit. *edurae acinis*. Frobenius interpolavit, *ederae acinis*, ex animi coniectura, cui Salmasius favit in Solin. pag. 366, ita emendans: *Ederae acinis albae nigraeque bumasti, totidemque coloribus*. Quam emendationem et MSS. omnium consensus, et Pliniana ipsa oratio, et interpretatio nostra convellit. Nec bumastus igitur uva appellatur, ut Salmasius existimat, quae acinos ederae habet: neque ederae acini, ut idem colligit ex hoc uno loco, μαστοί proprie Graecis vocantur. Hard.

Aegia. Ab Aegio Achaiae oppido, haud procul Corintho, de quo lib. IV. cap. 6. Hard.

Rhodia. Virgil. Georg. lib. II, v. 101: *Non ego te, mensis et diis accepta secundi, Transierim, Rhodia*. Meminit et Macrobius, Sat. lib. II,

uncialis, velut a pondere acini. Item picina omnium nigerrima: et coronario naturae lusu stephanitis, acinos foliis intercursantibus: et quae forenses vocantur, celeres proventu, vendibiles aspectu, portatu faciles. Contra damnantur etiam visu cinerea, et rabuscula, et asinusca; minus tamen, caudas vulpium imitata, alopecis. Alexandrina appellatur vitis 19
circa Phalacram brevis, ramis cubitalibus, acino ni-

cap 46, pag. 279. Eadem Hipponia appellata, apud Athen. lib. XIV, p. 654. Hard.

Vncialis. Vnciaria. Columellae, lib. III, cap. 2, pag. 81, et Isidoro, lib. XVII, cap. 5. H.

Item picina. Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. etc. a colore picis. Prius *Pucina* legebatur. At aliud Pucinum vinum est, de quo cap. 8. H.

Stephanitis. Hoc est, coronaria. Et in coronam quoque vites ponuntur, ut in Gallia Narbonensi. Quin etiam, inquit Car. Stephanus in Vineto, p. 298, non longe ab Aurelianensi agro, vites iugatae, sive simplici iugo canteriatae, ita collocantur, ut unumquodque iugum aut canterium vites in coronam ducat; nec tam ornamenti, quam ubertatis gratia. Verum haec omnia artis sunt et culturae: quod Plinius genus uvae laudat, sic plane a natura est: nec alio ritu coronam imitatur, quam quod uvae intercursantibus foliis distinguantur; ut in coronis folia floribus admiscentur. Stephanitae vites et a Columella laudantur, l. c. Hard.

Forenses. Etiam vetusto nomine retento rusticis nostris, *des foirars.* Hard.

Rabuscula. Ravuscula, colore ad ravum inclinante. Asinisca, asini colore, quemadmodum in hoc Virgilii versu: *Et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos.* Servius exposuit leporis colore. Brod. lib. IV, cap. 25. Dal. — *Et rabuscula.* In MSS. *rabuscula.* Forte, *ravuscula*, ob colorem, qui ad ravum, hoc est, ut Nonius interpretatur, ad fulvum, inclinet. Hard.

Asinusca. Ita MSS. et Macrobius, l. c. Hard.

Alopecis. Ἀλωπεκίς. *Raisins barbus.* Hard.

Alexandrina appellatur vitis circa Phalacram. Scribo *Phalacras* numero plurium, ex Theophrasto, lib. III, cap. 17: *Vitis*, loquit, *nascitur ea parte Idae quam vocant Phalacras*, adstipulante etiam Stephano. Pint. — *Alexandrina.* Ab Alexandria Troadis, non Aegypti, iuxta montem Idam: unde Idaea vitis a Theophrasto dicitur, Hist. l. III, c. 17, ἄμπελος παρὰ Ἴδης; cuius montis pars Phalacra est. Scholiastes Nicandri, pag 53, Φαλάκρα, ἀκρωτήριον Ἴδης. Hesychius: Φαλάκραι, τόπος τῆς Ἴδης. Φάλακρον, ἀκρωτήριον Ἴδης. Quae in Apennino vocatur *Vigna dell'Orso*, hanc Idaeam vitem esse aiunt Aloys. Anguillara et Rob. Constantinus: eamdemque ἀρκτοσταφύλην Galeno dictam lib. VIII, κατὰ τόπους, cap. 4. Verum huius Galenicae vitis fructus austerus, dulcis Idaeae est. H. — Cl. Tournefort,

gro fabae magnitudine, nucleo molli et minimo, obliquis racemis praedulcibus, folio parvo et rotundo, sine divisuris. Septimo hinc anno, in Narbonensis provinciae Alba Helvia, inventa est vitis uno die deflorescens: ob id tutissima. Narbonicam vocant, quam nunc tota provincia conserit.

V. (IV.) Catonum ille primus, triumpho et censura super caetera insignis, magis tamen etiamnum claritate litterarum, praeceptisque omnium rerum expetendarum datis generi romano, inter prima vero agrum colendi, illius aevi confessione optimus ac sine aemulo agricola, pauca attigit vitium genera, quarumdam ex iis iam etiam nominibus abolitis. Separatim toto tractatu sententia eius indicanda est, ut in omni genere noscamus, quae fuerint celeberrima. anno sexcentesimo Vrbis, circa captas Carthaginem ac Corinthum, quum supremum is diem obiit,
2 et quantum postea ccxxx annis vita profecerit. Ergo

Voyage, tom. I, p. 62, vitem illam in monte Ida quaesivit, nec reperit. Brot.

Acino nigro fabae magnitudine. Acino nigro, dulci, oblique ramis adhaerente, fabae magnitudine, qui vinaceo simile quippiam intus continet, molle, folio parvo, etc. Theophr. Dalec.

Racemis praedulcibus. Racemus Graecis βότρυς, Gallis, *un grappe*, ea scilicet uvarum testa, quae plurima grana continet. H.

Septimo hinc anno. Sic Reg. 1 cod. et Colb. 3, aliique, non ut vulgati libri, *septem his annis*. H.

Alba, etc. Vulgo, *Aubenas de Vivarais*. H. — Nunc *Alps*. Brot.

Ob id tutissima. Nam quum uno die deflorescat, vix est in eam imbribus tempestatibusque ius. H.

V. *Catonum ille.* Maior idem et Censorius appellatus: de cuius triumpho e citeriore Hispania, Plutarchus in eius vita, pag. 342; de Censura, pag. 345. Hard.

Romano. Dal. *humano.*

Illius aevi. Reg. 1 et Colb. 3, *ille vero aevi.* Reg. 2, et Chifl. *ille aevi.* Hard.

Carthaginem, etc. Eodem utraque urbs excisa anno Vrbis nempe DCVIII, quod de Corintho quidem disertis verbis Plinius asseverat, lib. XXXIV, cap. 3. De Carthagine, Velleius, lib. I. Hard.

CCXXX annis. Scripsisse se hoc opus significat ann. V. C. 830. H.

de vitibus uvisque ita prodidit: qui locus vino optimus dicetur esse, et ostentus solibus Ammineum minusculum, et geminum Eugenium, Helvinum minusculum conserito. Qui locus crassior aut nebulosior, Ammineum maius, aut Murgentinum, Apicium Lucanum serito. Caeterae vites miscellae maxime in quemvis agrum conveniunt. In lora recte conduntur. Quas suspendas duracinas, Ammineas maiores: vel ad fabrum ferrarium pro passis hae recte servantur. Nec sunt vetustiora de illa re latinae linguae praecepta: tam prope ab origine rerum sumus. Ammineam proxime dictam, Varro Scantianam vocat. In 3

Ergo de vitibus. Haec in Catonis libro de R. R. exstant, cap. 6, pag. 12 et 13. H.

Ita prodidit. Cap. 6 et 7. Dal.

Helvinum minusculum. Scribo *Helveolum minusculum*, ex Catone ipso, cap. 6. Confirmat etiam Varro repetitis Catonis verbis, lib. I, cap. 25, et Columella, lib. III, cap 2. Sunt et helveolae quas nonnulli varias appellant, neque purpureae, neque nigrae, ab helvo, nisi fallor, colore. Pint. — *Helvinum.* Reg. 1 et Chiffl. *helvium*. Reg. 2, Colb. et Th. *helvinum*. Cato helveolum vocat, et verbis iisdem Varro de R. R. lib. I, cap. 25 (quod melius putat Broterius. Ed. P.). De his uvarum generibus nominibusque diximus sup. cap. H.

Aut Murgentinum, Apicium, Lucanum serito Cato praedicto cap Pint. — Verba Catonis atque ab Harduino laudata v. sq nota. — *Apicium.* Cato, l. c. *Qui locus crassus erit, aut nebulosior, ibi Ammineum maius, aut Murgentinum, aut Apicium Lucanum serito.* Sic Varro quoque, l. c. H.

In lora recte conduntur. Scribo *olla*, non *lora*. Sed complura ut coniicio verba hic desiderantur ex ipso Catone, ex cuius cap. 7 puto legendum hoc pacto: *Amineum minusculum et maiusculum et apicium, haec in ollis, ollae in vinaceis conduntur, eadem in sapa et musto in olla recte conduntur.* Pint. — *In lora.* Quid lora sit, dicemus cap. 12. Hard. — Nobis, *le rapé*. Brot.

Quas suspendas. Subintellige, idoneas esse, Cato, l. c. *Quas suspendas, duracinas, Ammineas maiore, et Scantianas opportunissimas esse. Vel ad fabrum ferrarium pro passis eae recte servantur.* Hard.

Vel ad fabrum ferrarium. Ambustus etiam locus, potest vero resarciri ex Catone sic: *Et Scantianas opportunissimas esse. Hae et ad fabrum ferrarium pro passis recte servantur.* Pint. — *Vel ad fabrum.* Si fumo fabrili exponantur, ut dictum est c. 3. Hard.

Scantianam. A Scantio haud dubie, a quo multo postea duxit originem paterno genere, quae in nummo aureo, ex Gaza Regia, appellatur mar-

nostra aetate pauca exempla consummatae huius artis fuere: verum eo minus omittenda, ut noscantur etiam praemia, quae in omni re maxime spectantur. Summam ergo adeptus est gloriam Acilius Sthenelus e plebe libertina, LX iugerum non amplius vineis excultis in Nomentano agro atque CCCC nummum venumdatis. Magna fama et Vetuleno Aegialo perinde libertino fuit, in Campaniae rure Liternino, maiorque etiam favore hominum, quoniam ipsum Africani
4 colebat exsilium. Sed maxima, eiusdem Stheneli opera,

LIA SCANTILLA AVG. A Scantio enim fit Scantilla, ut a Lucio fit Lucilla, Plantilla a Plautio. HARD.

In Nomentano agro. Martialis, lib. I, ep. 106, de vino Nomentano: *In Nomentanis, Ovidi, quod nascitur agris, Accepit quoties tempora longa merum, Exuit annosa mores nomenque senecta, Et quidquid voluit, testa vocatur anus.* HARD.

CCCC nummum. Ita Reg. 2, aliique, hoc est, quadringenties nummum, sive sestertium millibus: nam lineola superposita, ut saepe monuimus, centena millia subintelligi indicat. Sunt ea monetae Gallicae, Turonicae, ut aiunt, librae 4,000,000, seu quatuor milliones: qua ex aestimatione, libris circiter 67,100 iugerum unum quodque veniit: quod pretium sua se magnitudine, nimioque excessu commendat. Quod si CCCC millibus nummum, cum Hermolao legi malis, cui haud sane assentimur, esset modo pretium 60 iugerum, libris taxatum 40,000, singulorum vero iugerum, libris fere 671: quod si verum foret, imminuisse tunc communem vinearum taxationem Acilius, non ausisse deprehenderetur. HARD. — Broterius edidit *CCCC*, nempe omisso millesimo numero, qui plerumque in mss. omittitur.

In Campaniae rure Liternino. De quo vide supra lib. III, cap. 9. H.

Africani. Augustin. de Civit. Dei, lib. III, cap. 21: *Scipio Ille Romae, Italiaeque liberator, eiusdemque belli Punici confector, victor Hannibalis, domitorque Cartaginis.... inimicorum accusationibus cessit, carensque patria, quam sua virtute salvam et liberam reddidit, in oppido Liternensi egit reliquam, complevitque vitam*, etc. Idem tradunt Valer. Max. lib. V, cap. 3, p. 258, et Livius, lib. XXXVIII, pag. 485. Hanc Literninam Scipionis Africani villam describit egregie Seneca, ep. 86, pag 373 et 374: *In ea villa*, inquit, *didici ab Aegialo, diligentissimo patrefamiliae (is enim nunc huius agri possessor est) quamvis vetus, arbustum posse transferri.* Vnde Aegiali quae fuerit aetas, intelligimus. HARD.

Sed maxima. Palaemoni, inquit, grammatica quoque arte claro, ante XX annos mercato rus sexcenties millibus nummum, maxima contigit fama, eiusdem Stheneli opera, hoc est, dum in colendis suis vineis culturam Stheneli imitatur. Sic paulo post.

Rhemmio Palaemoni, alias grammatica arte celebri, in hisce XX annis mercato rus $\overline{DC}$ nummum in eodem Nomentano decimi lapidis ab urbe diverticulo. Est autem usquequaque nota vilitas mercis per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniam et neglecta per indiligentiam praedia paraverat; ac ne in pessimis quidem elegantioris soli. Haec aggressus excolere, non virtute animi, sed vanitate primo, quae nota mire in illo fuit, pastinatis de integro vineis cura Stheneli, dum agricolam imitatur, ad vix credibile miraculum perduxit, intra octavum annum $\overline{CCCC}$ nummum emptori addicta pendente vindemia: cucurritque nemo non ad spectandas uvarum in iis vineis

cura Stheneli, dum agricolam imitatur. De Rhemnio Palaemone multa Svetonius, lib. de illustr. Gramm. cap. 23. Tiberii et Claudii temporibus vixit. Hard.

Mercato rus. Ruris nomine certum aliquem iugerum modum a Plinio nunc signari non dubitandum. Centoriam Budaeus intelligit, quam in agris iugera ducenta significare auctor est Columella, de R. R. lib. V, cap. 1, cum Varrone de L. L. lib. IV. Hard.

$\overline{DC}$ nummum. Centena millia, ut prius, lineola superposita signari remur; sunt autem sexcenties sestertium centena millia, gallicae librae 6 000,000. H. — Broterius *DC*, sine lineola superposita. Ed. P.

Vilitas mercis. Praediorum ac fundorum. Dal. — *Vilitas.* Maxima fuit, inquit, vilitas pretii, rure illo prioris domini negligenti cultura male habito: et alioqui constituto in Nomentani agri haud feracissimo tractu. Hard.

Quae nota mire in illo fuit. Non sunt haec verba spuria, ut Pintianus censuit, sed genuinus auctoris fetus, carpentis obiter grammatici mores, ut paulo post et Senecae: *Principiis tum eruditionis ac potentiae, quae postremo nimia fuit super ipsum.* H.

Cura Stheneli, dum agricolam imitatur. In archetypo Toletano aliter: *Cura Stheleni agricolam imitatus.* Legendum reor, *cura Stheneli agricolae invitatus.* Porro verba quae statim ante praecedunt, *non virtute animi sed vanitate, quae primo nota mire in illo fuit*, non Plinii, sed aliena esse duco. Nec enim Plinio historiam naturae scribenti tantum otii superfuisse verisimile est, ut grammatici mores tam curiose nobis describeret. Pint. — *Cura Stheneli.* Adhibens culturae genus illud quo Stheneli agricola, ex praescripto eius, uteretur. Hard.

$\overline{CCCC}$. Quadringenties sestertium. Hard. — Broter. ut sup. *CCCC*, omisso millesimo numero. Ed. P.

Cucurritque nemo non. Prius le-

struet, litteris eius altioribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinante: novissime Annaeo Seneca, principe tum eruditionis, ac potentiae quae postremo nimia fuit super ipsum, minime utique miratore inanium, tanto praedii eius amore capto, ut non puderet inviso alias et ostentaturo tradere palmam

gebatur, non mendose utique, non nemo. Hard.

Litteris eius altioribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinante. Emendatius ut puto legetur, *Litteris a latrantibus contra, impigra vicinitate sibi patrocinante.* Pint. — *Litteris eius altioribus*, etc. Putabatur enim, quod insigniter esset litteratus, rectius potuisse et scivisse agrum colere. Dal. — *Litteris eius.* Vicini, inquit, non eamdem adhibentes in colendis vineis suis diligentiam, quum fructus multo tenuiores deinde perciperent, pigritiam suam altioribus eius litteris excusabant; quasi is reconditiore quadam doctrina praeditus, veneficiis, magicisque incantationibus, non operoso culturae genere tam insignem uvarum profectum assequeretur. Habet aliud prorsus affine, nec minus lepidum, Plinius noster, lib XVIII, cap. 8, de C. Furio. Hard.

Novissime Annaeo Seneca. Emendemus errorem publicum, omnes enim *Anneus* penultima correpta scribunt et proferunt, quae longa est diphtongo, ut manifestum facit Terentiani versus: *Annaeus Seneca et Pomponius ante Secundus.* Verba autem quae sequuntur, *Principe quum eruditionis, ac potentia quae postremo nimia fuit super ipsum*, non redolent Plinium, putamusque falso Plinio attribui Pint. — *Novissime Annaeo Seneca.* De his Senecae vinetis Columell. lib III, cap. 3, et ipse Epist. 105. Dalec.

Ac potentiae. De potentia Senecae et auctoritate, locuples testis est Tacitus, Annal. lib. XIV, pag. 236, scribens accusatum apud Neronem fuisse Senecam, *tamquam ingentes, et privatum supra modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret: hortorum quoque amoenitate et villarum magnificentia, quasi principem supergrederetur:* (eiusdem verba haec sunt) *Verum mors Burrhi infregit Senecae potentiam*, etc. Intra quadriennium regiae amicitiae ter millies sestertium paravisse auctor est idem, Annal. lib. XIII, pag. 204, et Dio, lib. LXI, pag. 694, hoc est, monetae gallicae libras, ut vocant, 30,000,000, sive triginta milliones. Hard.

Nimia fuit. Neronem in Senecae perniciem excitavit. Forte rectius, *Nimia ruit super ipsum.* H.

Super ipsum. In eius calamitatem ac exitium. Dal.

Vt non puderet. Exemplar Tolatanum, *Vt non puderet inviso alias regiones et ostentaturo*; scribendum arbitror, *ut non puderet in ipsa illa regione Nomentana, tradere palmam*, ex Columella, scribente vineas Senecae in Nomentano fuisse. Pint. — *Vt non puderet*, etc. Et superba arrogantia, qua natas secum litteras atque morituras iactabat, at insolen-

eam, emptis quadruplicato vineis illis intra decimum fere curae annum: digna opera, quae in Caecubis Setinisque agris proficeret; quando et postea saepenumero septenos culeos singula iugera, hoc est, amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac ne quis victam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit, efficacibus exemplis non maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum littus Indicumve merces petitas, quam sedulum ruris larem.

VI. Vino antiquissima claritas Maroneo, in Thra-

tissima maledicentia, qua Varronem, tantum virum, porcum appellabat. Dal. — *Vt non puderet.* Non puduit Senecam, inanium rerum alioqui minime miratorem, tam insignis culturae palmam tradere Palaemoni, inviso alias homini; quique ob peculiarem vanitatem, ingenitamque iactantiam, in suae industriae ostentationem, cum magna Senecae emptoris invidia, ambitiose de ea foret gloriaturus: non puduit, inquam, Senecam confiteri, eximium in colendo agro, ac singularem virum fuisse Palaemonem; neque id verbis modo confiteri, sed facto; emptis nempe vineis illis quadruplicato pretio, quo Palaemon ipse coëmerat. Hard.

Quadruplicato. Emerat Palaemon sexcenties sestertium, ut diximus: quae summa quadruplicata efficit gallicae monetae libras 24,000,000. Laudat Iuvenal. Sat 10, v. 16: *Magnos Senecae praedivitis hortos.* H. — Brot. emptas esse vineas interpretatur $\overline{XXIV}$ *nummum*, non $\overline{MMCD}$, ut Hard. Ed. P.

Septenos. Octonos Columella, lib. III, cap. 3, pag 90. Culeus mensura vicenas amphoras continens, vel quod idem est, urnas quadragenas: hac nulla maior liquoris mensura. Culeus modios nostros duos et semis capiebat, inquit Budaeus, de asse lib. V. Amphora pars est octava modii nostri: *la huitième partie d'un muid.* Hard.

Idem Cato. In libro Originum, quem Varro in hanc ipsam rem laudat, de R. R. lib. I, cap. 2: *Annon M. Cato scribit in libro Originum sic? Ager gallicus romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus est ultra agrum Picentium. In eo agro aliquotfariam in singula iugera dena cullea vini fiunt.* Hard.

Denos culeos. Sexenas urnas Col. lib. III, cap. 3. Dal. — Quindenos culeos Fulv. Vrsin. ad Varr. de R. R. lib. I, cap. 2, p 15.

Temerata. Mercatorum audacia et lucri cupiditate, ac naufragiis. H.

Larem. Dalec. *laborem.* Ed. P.

VI. *Maroneo.* Μάρων rex Thraciae. Cratino apud Pollucem vinum Maroneum: οὔτ' ἄπιον τοσοῦτον, οὐδὲ μάρωνα πίομαι. Dalec. — *Maroneo.* Athenaeo lib. I, pag. 26: ὁ τοῦ Μάρωνος οἶνος. A. Marone Evanthei fi-

ciae maritima parte genito, ut auctor est Homerus. Neque enim fabulosa, aut de origine varie prodita consectamur, praeterquam Aristaeum primum omnium in eadem gente mel miscuisse vino, suavitate praecipua utriusque naturae sponte provenientis. Maroneum vicies tanto addito aquae miscendum Homerus prodidit. Durat etiam vis eadem in terra generi, vigorque indomitus. Quippe quum Mucianus ter consul ex his qui nuperrime prodidere, sextarios singulos octogenis aquae misceri compererit praesens in eo tractu. Esse autem colore nigrum, odoratum, vetustate pinguescere. Et Pramnio, quod idem Homerus celebravit, etiam nunc honos durat. Nascitur Smyrnae regione, iuxta delubrum Matris Deum. In

llo, Bacchi nepote, Thraciae rege, nomen habet, a quo et Maronea eiusdem orae civitas, de qua lib. IV, c. 18. Hodie *Marogna*. Vini tam nobilis vix hodie restare nomen ait Andr. Baccius, lib. VII, pag. 335. H.

Auctor est Homerus. Odyss. IX, v. 197. Hard.

Aristaeum. De eo diximus lib. VII, cap. 57. Hunc τὰ μελισσουργικὰ invenisse primum scribit Apollonii Scholiastes ad Argon. lib. II, v. 500. H.

Homerus prodidit Eius haec carmina l. c. v. 208: Τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρὸν, Εν δέπας ἐμπλήσας, ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα Χεῦ'· ὀδμὴ δ' ἡδεῖα, etc. H.

Durat etiam vis eadem, etc. Huic *vini* generi in eadem *illa* terra durat ea generositas. H.

Vigorque. MSS. omnes, *rigorque*. H. — Broter. *rigor*. Ed. P.

Sextarios. Sextarius congii sexta pars fuit: inde nomen: eam mensuram capiebat, teste Budaeo, quam lingua nostra ternos septariolos vocat, hoc est, ternos semisextarios, *trois demi-setiers:* hic dodrans est pintae Parisiensis, quae quaternos capit. H.

Octogenis Sic MSS. omnes, non *octonis*, quod interpolatorum obtrusit audacia. H.

Praesens in eo tractu Commodius legendum Pintianus putat *praeses*, quam *praesens*. Ed. P.

Et Pramnio. Ex eo caseo et polenta, Il. Λ, Hecamede τὸν κυκεῶνα parat. Dalec. — *Pramnio* Schol. Nicandri in Alexiph. p 58: Πράμνιος δὲ οἶνος, ἀπὸ ἀμπέλου Πραμνίας, ἣν καὶ ψιθίαν τινὲς καλοῦσιν.

Idem Homerus. Iliad. Λ, vs. 638, Οἴνῳ Πραμνείῳ, etc. H.

Smyrnae. Et in Icaro insula, ubi scopulus Pramnius, unde vino nomen teste Eparchide apud Athenaeum lib. I, pag. 30. Et in Lesbo, teste Ephippo apud eumdem pag. 28. Et in Ephesino agro, qui Smyrnensi finitimus, teste Alciphrone, ibidem pag. 31. Hard.

In reliquis claritas generi, etc Le-

reliquis claritas generi non fuit alicui. Anno fuit omnium generum bonitas, L. Opimio consule, quum C. Gracchus tribunus plebem seditionibus agitans interemptus: ea caeli temperies fulsit, quam cocturam vocant, solis opere, natali Vrbis DCXXXIII; durant- 3
que adhuc vina ducentis fere annis, iam in speciem redacta mellis asperi: etenim haec natura vinis in vetustate est; nec potari per se queunt, si non pervincat aqua, usque in amaritudinem carie indomita.

gend. *In reliquis claritas generi non fuit alicui, anno fuit omnium generum bonitatis L. Opimio consule, quum C. Gracchus tribunus plebem seditionibus agitans, interemptus, ea caeli temperies fulsit, cocturam vocans solis opere, Natali Vrbis* DCXXXIII. Anno fuit claritas bonitatis omnium generum. SALM. pag. 467, b.

Alicui. Anno. Inde novae sententiae petunt initium codices omnes MSS. Reg. Colb. Th. etc. Prius legebatur in vetustis editionibus, Romana, anni 1470, Parm. 1476, aliisque, *claritas generi non fuit alicui. Anno fuit*, etc. quod nunc videtur rectius: nisi cui magis etiam arriserit, *Annus fuit omnium generum bonitatis*: quoniam haec vox postrema in plerisque MSS. sic legitur. HARD.

L. Opimio Q. Fabio Max. Allobrogico collega. H.

C. Gracchus. Vide quae dicenda sunt lib. XXXIII, cap. 14. H.

Cocturam. Quum fructus est bene solibus coctus, ut Plinius alibi dicit: quod in omni genere vini hoc Opimii consulatu contigit. Martialis lib. II, ep. 40: *Caecuba saccentur, quaeque annus coxit Opimi.* Et lib. III, ep. 26: *Massica solus habes, et Opimi Caecuba solus.* Et Petronius: *Falernum Opimianum.* HARD.

Opere. Dal. *vapore.* ED. P.

DCXXXIII. Vt diximus lib. II, cap. 29, dicemusque iterum cap. 16 libri eius, Tamen hoc loco in MS. Parisiensi legitur, *natali Vrbis sexcentesimo tricesimo quarto.* H.

Ducentis fere. Minus annis tribus: nam scripsisse haec ipse prodit anno DCCCXXX, ut vidimus sup. capite. — *Ducentis.* Quum hac forma loquendi Plinius noster, temporis notam quo haec edidit, post vini Opimiani aetatem, satis aperte signet: quidam existimarunt se posse Petronii Arbitri aevum pariter agnoscere ex iis verbis eius Satyrici pag 111: *Statim allatae sunt amphorae vitreae diligenter gypsatae, quarum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo: FALERNVM OPIMIANVM ANNORVM CENTVM.* Referunt alii hunc scriptorem ad Neronis, ad Antoninorum alii, alii ad Gallieni principatum: nullo sane omnes satis idoneo ducti argumento. H.

In amaritudinem. Quam caries vetustatis induxit: quae nec domari, nisi plurimum aquae misceatur, queat. Catull. ep. XXVII: *Minister vetuli puer Falerni, Inger mi calices amariores*: hoc est, meraciores, ob vetustatem amariores. Cur autem vetustate vinum amarescat, disce ex Theophrasto, de Causis lib. VI, cap. 10, pag.

Sed caeteris vinis commendandis minima aliqua mixtura medicamenta sunt: quod, ut eius temporis aestimatione in singulas amphoras centeni nummi statuantur, ex his tamen, usura multiplicata semissibus, quae civilis ac modica est, in C. Caesaris Germanici filii principatu, anno CLX singulas uncias vini con-

362. Plinius lib. XXIII, c. 22: *Quo generosius vinum est, hoc magis vetustate crassescit, et in amaritudinem corpori minime utilem coit.* H.

Sed caeteris. Vina, inquit, quae ab Opimio consule usque ad praesens durant, minima portione addi solent ad alia vina, commendationis et suavitatis gratia; et ob id medicamentorum pretio veneunt: nam ut eo tempore, hoc est, Opimii consulatu, licitatum vinum putemus in singulas amphoras, nummis sestertiisque centenis (gallicae monetae sunt librae omnino decem): tamen ex his amphoris singulas uncias Caio principe constitisse vidimus tot nummis, sive sestertiis, quot usura centenum illorum continet, per annos CLX, multiplicata semissibus, quae usura civilis et modica est. Vsura semissis est, quum de centenis nummis semis in mense redit, in anno nummi seni: Galli dicunt, *six pour cent*: sive, quod eodem recidit, quum e centenis assibus semis as in mense; sive semissis lucri fit (unde usurae semissi primo nomen), in anno asses seni penduntur: uti ex Columella constat lib. III, cap. 3, psg. 92. Vide quae de usura centesima appellata Gothofredus habet in Cod. Theod. lib. II, tit. 33 de usuris lib. I, psg. 234. et quae Iustellus in Cod. eccl. univ. pag. 74. Itaque si amphora, sive quadrantal (id est, ut Festo placet, verbo *Publica pondera*. LXXX vini librae), Opimio consule centum nummis venit: faciunt autem LXXX librae uncias DCCCCLX; efficitur ut semisses usurae, hoc est, nummi seni annorum CLX nummos DCCCCLX inferant: atque ita singulae vini unciae DCCCCLX nummis, sive sestertiis constitere: quae monetae nostrae librae sunt XCVI. Hard. — Fallitur Harduinus. Vide notam ad calcem huius libri. Ed. P.

Vsura multiplicata semissibus. Vsura semissium in singulos annos adaucta, in centenarium sex, in millenarium sexaginta. Dalec.

Quae civilis ac modica. Sic Persius Sat. V, vs. 149, quincunces usuras modestas vocat: *Quid petis, ut nummi, quos hic quincunce modesto Nutrieras, peragant avidos sudare deunces?* Hard.

Caii Caesaris. Quem Caligulam nuncuparunt alii, Plinius nunquam. Hard.

Annis CLX singulas uncias vini. Sors in singulas amphoras Opimio cos. nummi 100. Annua usura semissis 160, annorum efficit 960, quibus si addas sortem, nempe 100, summa sortis et multiplicatae usurae futura est 1060 Dal. — *Annis CLX singulas uncias vini.* Lego *nummis*, non *annis*. Pint. — *Anno CLX.* Post annos CLX ab Opimio consule: nempe ann. V. 893, Caii Principis quarto. Hard.

stitisse nobili exemplo docuimus, referentes vitam
Pomponii Secundi vatis, coenamque quam Principi
illi dedit. Tantum pecuniarum detinent vini apothe- 4
cae ! Nec alia res maius incrementum sentit ad vicesimum annum, maiusve ab eo dispendium, non proficiente pretio. Raro quippe adhuc fuere, nec nisi in nepotatu, singulis testis millia nummum. Viennenses soli picata sua, quorum genera diximus, pluris permutasse, sed inter sese amore patrio creduntur: idque vinum frigidius reliquis existimatur in frigido potu.

VII. (v.) Vino natura est, hausto accendendi calore viscera intus, foris infuso refrigerandi. Nec alienum fuerit commemorare hoc in loco, quod Androcydes sapientia clarus ad Alexandrum Magnum scripsit, intemperantiam eius cohibens: « Vinum poturus, rex, memento te bibere sanguinem terrae:

Pomponii. De eo diximus lib. VII, cap. 18. Hard.

Nec alia res maius, etc. Hinc explere liceat praeceptum, seu regulam Varronianam de Re Rust. lib. I, cap. 65. Dal.

Maiusve ab eo. Post eum annum, nempe vicesimum. Hard.

Millia n. Si ad Plinianorum temporum rationem species, monetae nostrae sunt fere 170 fr. Ed. P.

Picata sua. De quibus egimus cap. 3. Hard.

Permutasse. Ch. *permutare.*

VII. *Vino natura est.* Οἶνος Graecis, vel διὰ τὸ τῆς οἰήσεως ἐμπίπλασθαι τὸν νοῦν: vel ἀπὸ τῆς ὀνήσεως. Nam, ut ait Homerus: ὀνήσεαι αἴκε πίησθα. In levandis curis vini utilitatem versus hi Homerici declarant: Οἶνόν τοι Μενέλαε θεοὶ ποίησαν ἄριστον θνητοῖς ἀνθρώποισιν ἀποσκεδάσαι μελεδῶνας. Dalec.

Accendendi calore. Αἴθοπα οἶνον Homerus vocat, ἐπικεκαυμένον τὴν ὄψιν, μέλανα ἢ ἐρυθρόν: vel θερμόν, καὶ ἐκκαίοντα, παρὰ τοῦ αἴθειν. Plutarchus interpretatur λαμπρόν, καὶ διαυγῆ. Dalec.

Poturus Sic ex MSS. em. Hard. cons. Chifflet. *potaturus* Gron. et al. Ed. P.

Memento te bibere sanguinem terrae. Lego contra omnia exemplaria, et contra omnium hactenus sententias, *Memento te bibere sanguinem tauri*, id est, venenum; nam sanguinem tauri mortiferum esse hausiu praeter Paulum, Aetium, Dioscoridem, Nicandrum, Psellum, et omnem medicorum scholam, Plinius quoque prodit l. XI, c. 38: *Taurorum*, inquit,

cicuta hominum venenum est, cicutae vinum. » Quibus praeceptis si ille obtemperavisset, profecto amicos in temulentia non interemisset. Prorsus ut iure dici possit, neque viribus corporis utilius aliud, neque aliud voluptatibus perniciosius, si modus absit.

VIII. (VI.) Genera autem vini alia aliis gratiora esse quis dubitet? aut non ex eodem lacu aliud praestan-

sanguis celerrime coit atque durescit: ideo pestifer potu maxime. Confirmant hanc correctionem verba illa quae statim subnectuntur. PINT. — *Sanguinem terrae* Haud absimili fere translatione *sanguinem uvae* vinum appellant Codices Sacri, Gen. XLIX, 11; Deut. XXX, 14 etc. H.

Sicut cicuta homini venenum est, sic cicutae vinum. Duo verba superfluunt ex exemplari Toletano, *sicut*, et *sic*· legendumque prorsus ex eius fide, *Cicuta homini venenum est, cicutae vini.* Vidit et hoc ante nos Hermolaus. PINTIAN. — *Cicutae vinum.* Quae vis vini sit adversus cicutam dicetur lib. XXIII, cap. 23, et lib. XXV, cap. 95. Dat operam Androcydes, ut Alexandro persuadeat, tamquam re potentissima parcius ut utatur vino, quod veneni venenum id sit: unde non dispari sensu terrae esse sanguinem dixit. HARD.

Amicos in temulentia non interemisset. Clitum, Seneca lib. de Ira c. 17: Callisthenem, idem auctor lib. IV Natur. Quaest. cap. 23. Idem de Clito Epist. LXXXIII, 18; Val. Max. lib. IX, cap. 3. DALEC.

Neque viribus corporis utilius aliud. Venustum hac de re graecum epigramma: Οἶνος, καὶ τὰ λοέτρα, καὶ ἡ περὶ κύπριν ἐρωὴ Οξυτέρην πέμπει τὴν ὁδὸν εἰς ἀΐδην. Rhod. l. XXVIII, cap. 35. Elegantissimi sunt de Cratinn et Nicerato versus: Οἶνός τοι χαρίεντι μέγας πέλει ἵππος ἀοιδῷ.... Ὕδωρ δὲ πίνων οὐ καλὸν τέκοις ἔπος, etc. Rhodig. ibidem ex Athenaeo. DAL.

Aliud voluptatibus perniciosius. Vocem *voluptatibus* Muretus in Varronem lib. VI, cap. 12, expungendam censet, eamque lectionem a Politiano et Hermolao probari testatur. Lucilius: *Scito etenim bene longinquum mortalibus morbum In vino esse, ubi qui invitavit dapsilius se.* Theognis: Οἶνος πινόμενος πουλὺς κακός· ἢν δέ τις αὐτὸν Πίνῃ ἐπισταμένως, οὐ κακός, ἀλλ' ἀγαθός. Panyasis: Ως οἶνος θνητοῖσι θεῶν πάρα δῶρον ἄριστον Πινόμενος κατὰ μέτρον, ὑπέρμετρος δὲ χερείων. Vide Politianum, Miscellan. cap. 61. DALEC. — *Neque aliud voluptatibus.* Quas praematura scilicet morte abrumpit, si modus potandi absit. — Redundare haec vox *voluptatibus* Mureto videtur, Varr. lect. lib. VI, c. 12, pag. 140, meliorque futura sententia, si ea deleatur. Hoc enim dicet, immodico vino maxime debilitari corporis vires: quod et poëtae cecinerunt, quos eo loci recitat: sed et libri testimoniorum pleni sunt, et exemplorum plena vita. Illud tamen *voluptatibus*, quod expungendum credit, et Hermolaus, et Politianus agnoscunt: et quod is tutius est, MSS. omnes, Reg. Colb. Th. Chiffl. Par. etc. HARD.

VIII. *Ex eodem lacu.* Lacus dicitur

tius altero germanitatem praecedere, sive testa, sive fortuito eventu? Quamobrem de principatu se quisque iudicem statuat. Livia Augusta LXXXII annos vitae Pucino vino retulit acceptos, non alio usa. Gignitur in sinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, saxeo colle, maritimo afflatu paucas coquente amphoras: nec aliud aptius medicamentis indicatur. Hoc esse crediderim, quod Graeci cele- 2
brantes miris laudibus Praecianum appellaverunt ex Adriatico sinu. Divus Augustus Setinum praetulit

id vas quod mustum continet, quum prelo exprimitur, transmittitque, quum in dolia conditur: *une cuve*: vinum ex eodem lacu, *vin d' une même cuvée*. Hard.

Germanitatem praecedere. Hoc est, praestantius esse altero, quod ex eodem lacu baustum, atque adeo germanitatis, sive fraternitatis, si fas est ita dicere, vinculo quodam coniunctum sit. Simili tralatione palmas cuiusdam generis caryotarum sorores vocat, lib sup. cap. 9. H.

Sive testa. Nam a testa, seu dolio saporem quemdam vinum accipit; et ex picatis quidem doliis olim expetitum. Hard.

LXXXII annos. LXXXVI omnino vixit, teste Dione, lib. LVIII, pag. 621: ἓξ καὶ ὀγδοήκοντα. Haec Livia fuit Augusti coniux. Vetustae omnes editiones, Romana anni 1470, Parmensis, Tarvisina, aliaeque, cum libris MSS. vetustioribus habent *Livia*, non *Iulia*. Hard.

Pucino. Vino ei nomen a castello est, de quo egimus lib. III, cap. 22. Hodieque vinum ibi dotis eximiae haberi scribit Ioh. Candidus, lib. de rebus Aquileiae, quem Baccius laudat lib. VI, pag. 328. In Notis, quae falso Tironi adscribuntur, apud Gruterum pag. 144, *Pacinum*. Hard.

Praecianum. Ch. *Praicianum appellaverint*. Gr. et Al. *Pyctanon appellaverunt*. Ed. P.

Pyctanon appellaverunt ex Adriatico sinu. Exemplar Salmanticense non *Pyctanon* legit, sed *Praictanum*: Toletanum vero *Praitianum*; scribendum puto, *Paraetypianum*, ex Dioscoride lib. V: *Paraetypianum*, inquit, *quod ex Hadriano agro itidem affertur, odoratum molliusque est, eapropter fallit bibentes copiose potum*, etc. Neque *pithanon* scribendum hic esse persuadebit mihi Sabellicus, aut, qui eum carpit, Hermolaus, *pyctanon*, nam a Pucino castello, quod item Ptolemaeus Pucinon graece vocat, quomodo possessivum deduci possit *pyctanon*, non video. Pint.— *Praecianum*. Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Th. non *pyctanon*, ut Hermolaus scripsit. Hard.

Divus Augustus. Et Rhaetico etiam vino delectatum scribit Suetonius in eius vita, cap. LXXVII. Hard.

Setinum. Ab oppido Setia, nunc *Sezze*, haud procul Tarracina. Martialis lib. XIII, epigr. CXII: *Pendula Pomptinos qua spectat Setia campos*;

cunctis, et fere sequuti principes, confessa propter experimenta, non temere cruditatibus noxiis ab ea saliva. Nascitur supra Forum Appii. Antea Caecubo erat generositas celeberrima in palustribus populetis, sinu Amyclano: quod iam intercidit, et incuria coloni, locique angustia; magis tamen fossa Neronis, quam a Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat.

Exigua vetulos misit ab urbe cados. Athenaeo lib. I, p. 26, οἶνος Σετῖνος, quod vinum simile Falerno dicit. Silio, lib. VIII, 376: *Ipsius mensis seposta Lyaei Setia.* Haro.

Non temere cruditatibus noxiis ab ea saliva. Nascitur supra Forum Appii. Simile non *saliva* exemplar Salmanticense. Scribendum opinor, *non temere cruditatibus noxiis ab eo. Setia nascitur supra Forum Appii.* Pint. — *Ab ea saliva.* Saliva, gustus et sapor. Persius: *Nec tenuem solers turdorum nosse salivam.* De vini tamen familiari et peculiari sapore usurpatur infra lib. XXIII, cap. 1, circa medium. Dalec.

Ab ea saliva. Ita libri omnes. H. e., ab eo vini liquore, quum, uti par est, omnino deferbuit. Plinius lib. XXIII, cap. 22: *Sua cuique vino saliva innocentissima est*; hoc est, naturalis sapor. Alia sententia lib. XI, cap. 12, mel idem appellat quamdam siderum salivam. Setinis porro vinis cibos concoqui Plinius tradit l. XXIII, cap. 21. Haro.

Forum Appii. De quo lib. III, c. 9. Ibi nunc *Casarillo di S Maria*, XV mill. pass. infra Setiam, iuxta paludes Pomptinas. Haro.

Caecubo, etc. Galen, lib. κατὰ τόπους, in Asteriscorum expositione Caecubum vinum a loco dictum minime putat, sed ita vocatum fuisse quodvis vetustissimum, et ob vetustatem fulvum, πυῤῥὸν, quod etiam Meth. XII rursus confirmat, et lib. I de Antidotis. Dal. — *Antea Caecubo* Martialis lib. XIII, ep. CXV: *Caecuba Fundanis generosa coquuntur Amyclis, Vitis et in media nata palude viret.* Sinus Fundanus, qui et Amyclanus, et Formianus, et Caietanus dictus est, non minus quam Pomptinae paludes aquis restagnantibus et palustribus oppletur. Cave enim credas de palude Pomptina ipsa, aut Plinio nunc, aut Martiali, esse sermonem: quem tamen errorem Plinio affingit Cluverius in Ital. ant. Ager Caecubus, de quo lib. III, cap. 9, nomen vino dedit. Haro.

Sinu Amyclano. In eo tractu fuerunt Amyclae deletae a serpentibus, et in propinquo Fundanus lacus. Sup. lib. I, cap. 5. Dal.

Quam a Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat. Scribendum non *a Baiano*, sed *ab Averno*. Suetonius in Nerone cap. XXXI: *Fossam ab Averno Ostiam usque, ut navibus nec tamen mari iretur, longitudinis per CLX milliaria, latitudinis qua contrariae quinqueremes commearent.* Cornelius Tacitus lib. XV: *Namque ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressurum promi-

Secunda nobilitas Falerno agro erat, et ex eo maxime Faustiano. Cura culturaque id collegerat. Exolescit hoc quoque, copiae potius, quam bonitati studentium. Falernus ager a ponte Campano laeva petentibus Vrbanam coloniam Syllanam nuper Capuae contributam incipit. Faustianus autem circiter quatuor milliaria vico prope Cedias, qui vicus a Sinuessa VI millibus abest. Nec ulli in vino maior auctoritas: solo vinorum flamma accenditur. Tria eius genera, austerum, dulce, tenue. Quidam ita distinguunt: summis collibus Gauranum gigni, mediis Faustianum, imis Falernum. Non omittendum autem nulli eorum, quae celebrentur, iucundum saporem uvae esse.

serat. PINT. — *A Baiano lacu.* Qui et Avernus proprie appellatus, a Baiarum vicinitate Baiani cognomen invenit. Hoc Neronis inceptum describit uberius Tacitus, et Tranquillus in Nerone, loc. cit. HARD.

Faustiano. Nunc *Falciano* dicitur, ubi nobilissimum hodieque Falernum nascitur, incolis *Vino Raccese* appellatum. H. — *Faustiano.* Chifflet. *Faustino*; et mox Dalecamp. *culpa copiae potius, quam*, etc. ED. P.

Ponte Campano. Fuit ille Savoni amni impositus (quo de amne diximus lib. 3, cap. 9), in via consulari, quae ab urbe Capua ducit Sinuessam: ut recte vidit Gothofredus in Cod. Theod. lib IX, tit. 40, de poenis pag 304. Vide etiam Camillum Peregr. in Campan. pag. 418. Huius etiamnum nomen restat in vicino pago, *S. Giovanni a Ponte Campano.* Quae villa fortassis ea est, cuius Horatius meminit, Sat. I, v. 45: *Proxima Campano ponti quae villula, tectum Praebuit* etc.

Vrbanam coloniam. Quae Ptolemaeo lib. III, cap. 1, Forum Popilli; a Carinola seu Calenensi civitate, et Savone amne haud procul; dioecesos Capuanae, cuius iurisdictioni olim quoque contributa. Tabul. Peuting. segm. IV: *Sinuessa VII a Ponte Campano III. Vrbanis III.* Appellatione ea *Vrbanis* indicatur colonia Vrbana Syllana. HARD.

Cedias. Hic campus Ceditius, cuius meminit Plinius, lib. XI, cap. 97, et Ceditiae tabernae in via Appia, a domini nomine vocatae apud Festum. Gruter. pag. 449: COLONIS. SINVESSANIS. ET. CEDIANIS. HARD.

Summis collibus Gauranum gigni. *Caucinum* utrumque exemplar non *Gauranum* agnoscit; recte puto: nam de Gaurano infra disserit. Caucinum autem vinum Athenaeus celebrat inter Italica, lib. I. PINT. — *Summis collibus.* Montium scilicet in eo tractu assurgentium. HARD.

Varie venere. Variam fuisse eorum vini generum auctoritatem indicat, aliudque alio tempore praecelluisse: aut varia vini Albani genera extitisse,

4 Ad tertiam palmam varie venere Albana Vrbi vicina, praedulcia ac rara in austero. Item Surrentina in vineis tantum nascentia, convalescentibus maxime probata, propter tenuitatem salubritatemque. Tiberius Caesar dicebat consensisse medicos, ut nobilitatem Surrentino darent, alioqui esse generosum acetum. C. Caesar, qui successit illi, nobilem vappam. Certant Massica aeque, ex monte Gauro Puteolos Baiasque prospectantia. Nam Falerno contermina Statana ad principatus venere non dubie; palamque fecere sua quibusque terris tempora esse, sicut rerum proventus occasusque. Iuncta his praeponi solebant

quod et Athenaeus prodidit lib. I, pag. 46: alterum subdulce, acerbum alterum: ὁ μὲν γλυκάζων· ὁ δ' ὀμφακίας. Hard.

Praedulcia, etc. Γλυκάζειν, subdulce esse, non praedulce esse Athen. lib. I, ex Galeno asserit.

Albana Vrbi vicina, praedulcia ac rara in austero. Item Surrentina in vineis tantum nascentia, etc. Legendum arbitratur Pintianus, non *in austero*, sed *in arbusto*, ut inf. *Et quae in vineis arbustisque nascuntur, Fundana*. Ed. P. — *In austero.* Ita MSS. omnes. Rara esse ait Albana vina, quibus sit austera suavitas, ut ait Tullius de Orat. lib. III, n. 101. Falernum quoque geminum Athenaeus agnoscit l. c. austerum, et subdulce: αὐστηρὸς καὶ γλυκάζων. H.

Surrentina. Laudat haec vina Martialis, lib. XIII, ep. cx; et Ovid. Metam. lib. XV, v. 710: *Surrentino generosos palmite colles.* Colum. III, 2. Horat. II, Sat. 4, 57: *Surrentina vafer qui miscet vina.* Ed. P.

In vineis. Palatis vitibus, *vignes échalassées.* Hard.

Surrentino darent. Galen. lib. XII Therapeutices: *Surrentinum adstringit nonnihil, aliisque suavius est ac calidius.* Dal.

Vappam. Vappa, vinum corruptum, ἐξεστηκὼς οἶνος, *vin tourné*: ut ὀξίνης acescens: ἐκτραπελίδης, et ἐξίτηλος, evanidum, fugiens, *qui n'est point de garde*: ἐκλελυμένος, languidum et sublestum, *qui n'a point de force.* Dal. — *Vappam* Vinum sublestum vox ea sonat. Horat. lib. I, Sat. 5, v. 16: *Absentem cantat amicam Multa prolutus vappa nauta.* Hard.

Certant. De tertia palma, sive de tertio nobilitatis gradu certant cum Albanis Massica. Laudat Horatius, Od. I, 1, 19: *veteris pocula Massici.* Hard.

Ex monte Gauro. Hoc est, e monte Massico in Gauranum translatis vitibus vina expressa. H. — *Gauro.* Sic ex MSS. emendavit Harduinus; Gronov. et alii, *Gaurano.* Ed. P.

Ad principatus. Ad primam palmam: ut caeteris omnibus generibus anteponerentur. H. — Dalec. *principatum.* Ed. P.

Iuncta his praeponi solebant Calena.

Calena ; et quae in vineis arbustisque nascuntur, Fundana. Alia ex vicinia Vrbis Veliternina. Privernatiaque. Nam quod Signiae nascitur, austeritate nimia continendae utile alvo, inter medicamina numeratur.

Quartum curriculum publicis epulis obtinuere à 6
Divo Iulio (is enim primus auctoritatem his tribuit, ut in epistolis eius apparet) Mamertina, circa Messanam in Sicilia genita. Ex iis Potulana, ab auctore

Ab oppido cognomine, de qua iam diximus libro III, cap. 9. H.

Fundana. A suis quaeque oppidis cognominata, de quibus, lib. III, egimus. Φουνδανός οἶνος Athen. lib. I, pag. 27. Et Privernas ager, et Veliternina, hodieque vini ferax, teste Baccio, lib. VI, pag. 287 et 289. Privernatia commendat Galenus apud Athen. lib. I, pag 26. H.

Quod Signiae nascitur, austeritate nimia, etc. Martialis quoque, lib. XIII, epigramm. CXVI: *Potabis liquidum Signina morantia ventrem; Ne nimium sistant, sit tibi parca sitis.* Celsus item, lib. IV, cap. 5, ad resolutionem stomachi medendam, vinum Signinum ob insignem austeritatem commendat: hodieque ea vis ei vino est, teste Baccio, lib. VI, pag. 298. Vide et Cael. Aurelianum, lib IV. c. 3. H.

Quartum curriculum ... obtinuere, etc. Quartum nempe auctoritatis ac nobilitatis locum: ab aurigis ducta metaphora, qui curru in Circo certabant. Hard.

Vt in epistolis. Meminit harum Tranquillus in eius vita, cap. LVI: *Epistolae quoque eius ad senatum exstant, quas primum videtur ad paginas et formam memorialis libelli convertisse, quum antea consules et duces nonnisi transversa charta scriptas mitterent. Exstant et ad Ciceronem, item ad familiares, domesticis de rebus: in quibus, si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, sic structo litterarum ordine, ut nullum verbum effici possit: quae si quis investigare ac persequi vellet, quartam elementorum litteram, id est, d pro a, et perinde reliquas commutet.* H.

Mamertina. Locum corruptissimum sic restituo, *Mamertina circa Messanam in Sicilia genita et Iotaliana ab auctore dicta*: ut sit sensus: Mamertina à Romanis dicta, eadem in Sicilia genita appellari Iotaliana. Athenaeus auctor, lib. I. Pint. — *Mamertina.* Laudat haec Athenaeus, lib. I, pag. 27; Martialis, quoque, lib. XIII, ep. CXVII: *Amphora Nestorea tibi Mamertina senecta Si detur, quodvis nomen habere potest.* Hoc est, vel Opimiana dici, vel Falerna potest, aut Caecuba: et cum praestantissimo quoque vino de bonitate contendere. Hard.

Potulana. Athenaeo, lib. I, p. 27, Ἰωταλῖνος οἶνος pro Ποταλῖνος scribitur, et praecipuae commendationis esse dicitur. Hard.

dicta, in loco proximo Italiae laudantur praecipue. Est in eadem Sicilia et Taurominitanis honos, lagenis pro Mamertino plerumque subditis.

7 Ex reliquis autem a supero mari Praetutia atque Ancone nascentia, et quae a palma una forte enata Palmensia appellavere. In mediterraneo vero Caesenatia ac Maecenatiana. In Veronensi item Rhaetica, Falernis tantum posthabita a Virgilio. Mox ab intimo sinu maris, Adriana. Ab infero autem, Latinien-

Ex reliquis autem a supero mari. Vina haec supernatia appellata, ut Persica, de quibus lib. seq cap. 11: vetus inscriptio apud Reines. p. 337, NEGOTIANTES. VINI. SVPERNAT. ET ARIMIN. HARD.

Praetutia. De Praetutiano agro, l. III, cap. 18. Iuxta Anconam Sirolum oppidum est novo nomine, ubi Praetutianus olim ager, suo adhuc vino celebre, inquit Andr. Baccius, lib. V, pag. 259; Anconitanum laudat Athen. lib. I, pag. 26. H.

Palmensia. In Palmensi agro genita de quo, lib. III, cap. 18, ubi nunc castellum, *Torre de Palma.* Palmenses uvas incolae hodie Maranas vocant a vicino pago. In vinis non habet usum, sed in mensis tantum. Baccius, lib V, pag. 256 MSS. *Palmesia* praeferunt, et libri hactenus editi, veteri mora, pro *Palmensia*: quemadmodum in Vespasiani nummis, ROMA. RESVRGES pro *Roma Resurgens.* Sic passim in lapidibus et MSS. COS. et PROCOS., pro *Consul*, et *Proconsule* HARD.

Caesenatia A Caesena, de qua lib. III, cap. 20. Nostris temporibus, inquit idem Baccius, pag. 261, tam copia quam gratia facile laudem eam exsuperant vina Caesenatia, quam a vetustis scriptoribus habuere. Laudant ea Cato, Varroque, de R. R. lib I. HARD.

Maecenatiana. A Maecenate, C. Augusti familiari et fido amico, regio sanguine orto, quod Horatius palam facit. Eius enim pater Menodorus Caesaris partes secutus contra Pompeium. Menodori pater Menippus, et huius Cecinna, rex Etruscorum. Cilnium vocatum fuisse ostendit Tacitus, lib. V. Caeterum Augustus bellis civilibus Cilnium Maecenatem equestris ordinis cunctis apud Romam atque Italiam praeposuit. DAL.

A Virgilio. Lib. II Georg. v. 95. Admirantis hoc esse Plinius existimat: Seneca vero, incerti, laudaturusne, an vituperaturus sit. Turn. lib. XXX, cap. 26. DALEC. — Georg lib. II, v. 95: *et quo te carmine dicam, Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.* Rhaetorum oppidum Verona dicitur, lib. III, cap. 23. HARD.

Adriana. MS. *Adriatica.* — *Adrianа.* Ἀδριανὸς οἶνος Athenaeo, lib. I, pag. 33, ab Adria oppido in intimo sinu Adriatici maris posito, ut vidimus lib. III, cap. 20, et vino et mari nomen. HARD.

Latiniensia. Et his generibus a suo quibusque agro nomen. Nos de iis dudum in Geographicis egimus, lib. III. HARD.

sia, Graviscana, Statoniensia. Etruriae palmam Luna habet, Liguriae Genua: inter Pyrenaeum Alpesque Massilia gemino sapore, quando et condiendis aliis pinguius gignit, quod vocant succosum. Baeterrarum intra Gallias consistit auctoritas. De reliquis in Narbonensi genitis asseverare non est: quoniam officinam eius rei fecere tingentes fumo, utinamque non et herbis, ac medicaminibus noxiis! Quippe etiam aloen mercantur, qua saporem coloremque adulterant.

Verum et longinquiora Italiae ab Ausonio mari, 9
non carent gloria: Tarentina, et Servitiana, et Con-

Luna habet. Hodieque vina Lunensia Romae gratissima. Baccius, lib. VI, pag. 307. Ex ora Genuensi vinum e Quinque terris nominatum, eximiae nobilitatis est: idem, p. 308. Hard.

Liguriae Genua. Vinum Ligusticum vilioris notae fuisse Martialis innuit, lib. III, ep. 82, *Ligurumque nobis saxa quum ministrentur*, etc. H.

Pinguius. Nigrius, crassiusque. Sed et delicatius vinum habet Massilia hodie, cui a S. Laurentio nomen fecere. Hard.

Baeterrarum. Haud procul Baeterris vinum generosum ab agro in quo provenit, nomen habet, *vin muscat de Frontignan.* Sed et reliqua gallica vina sunt regalibus coenis expetita: e Campania Remense: et quod *vin d'Ai, de Sillery*, vocant, aliaque propemodum infinita. Hard.

Quoniam officinam eius rei fecere tingentes fumo. Exemplar Toletanum, *quoniam officinam eius rei fumo tinguentes fecere.* Legendum puto: *quoniam officinas eorum fumo et unguentis infecere.* Nam alibi Plinius vina unguentis condiri tradit. Pintian. — *Quoniam officinam*, etc. Vinum id Plato Comicus apud Athenaeum καπνίαν vocat: Martialis fumos Massilitanos Locum, in quo sic condiebantur, Columella Nebularium appellat. Dal. — *Tingentes fumo.* Fumo adulterantes, ut saporem mutarent, ac vetustatem referrènt. Martial. lib. X, ep. XXXVI: *Improba Massiliae quidquid fumaria cogunt, Accipit aetatem quisquis ab igne cadus.* Et lib. III, ep. LXXXII: *Vel cocta fumis musta Massilianis.* Hard.

Quippe etiam aloen mercantur. Ad potum vinum id non parabatur, sed ad usum medicinae. Dal. — *Etiam aloen.* Sic MSS. Reg. etc. nunc ut editi omnes vulgo, *oloen.* Hard.

Tarentina. Laudat haec vina Martialis lib. XIII, ep. CXXV, et Athenaeus libro I, pag. 27. Pro *Servitiana*, etsi ita MSS. omnes habent, Andr. Baccius lib. V, pag. 241, legit *Seberiniana*, ab urbe nobili, quam vulgus vocat *San-Severina*, Archiepiscopali sede ornata, quae Stephano Σεβερινή, cuius ager hodieque optimi vini ferax. Hard.

sentiae genita, et Tempsae, ac Babiae, Lucanaque, antecedentibus Thurinis. Omnium vero eorum maxime illustrata Messalae potu et salute, Lagarina, non procul Grumento nascentia. Campania nuper excitavit novis nominibus auctoritatem, sive cura, sive casu, ad quartum a Neapoli lapidem Trebellicis: iuxta Capuam Caulinis. et in suo agro Trebulanis: alioqui semper inter plebeia et Trifolinis gloriata.

Consentiae. De Consentia et Tempsa lib. III, cap. 10. Hard.

Babiae. Apud Athen. lib. I, pag. 27, inter vina Italiae Βαρβῖνος οἶνος laudatur, quem Plinius nunc forte signat. Hard.

Lucanaque. E Lucaniae vinis, inquit, Thurina caeteris autecadunt. Θουρῖνον οἶνον laudat ax Strabone Stephanus pag 311. Hard.

Lagarina. Quibus salutem snam Messalá tulit acceptam: ut Pucinu Livia. De Messala sena egimus in Auctorum Indice. A Lagaria quondam urbe Lagarina vina nomen habent, teste Strabone lib. VI, p. 263. Propa Thurios fuit: nec oppidi hodie ullum, nec vinasrum superest vestigium. H.

Non procul Grumento. De eo oppido iam supra diximus lib. III, cap. 15. Hard.

Trebellicis. Ὁ ἐν Νέᾳ πόλει Τρεβελλικὸς οἶνος, inquit Galenus apud Athenaeum lib. I, pag. 27: εὔκρατος τῇ δυνάμει, εὐστόμαχος, εὔστομος. H.

Caulinis. Quae Falernis similia fuisse ait Galenus loc. cit. De vinis Caulinis vide Camill. Paragrinum in Camp. Fel. pag. 515. Hard.

Trebulanis. Trebulani cognomina Balinianses, de quibus in Campania dictum est lib. III, cap. 9, dedere hnic generi nomen: non Trevium Calabriae oppidum, ut Baccius existimat lib. V, pag. 267. Hard.

Inter pl. et Trifolinis gloriata. Campania, inquit, at Trifolinis vinis gloriatur, sed quae inter plebeia et vulgaria numerari oporteat. Ab agro cognomine traxare nomen. — *Trif.* Sic MSS. omnes et editi libri. Frustra Cluverius in Italia antiqua emendat, *Trifolinis gloria sua.* Hanc emendationem, tum MSS. omnium auctoritas, tum interpretatio nostra convellit. Quod si porro haec vina Campaniae propria ac peculiaria sunt, ut Plinius noster asseverat, male trifolina vina Dalacampius interpretatur ea, quae tertio foliorum exortu, nempe tertio anno ad bibendum tempestiva arant, vulgo *vin de trois feuilles,* quum haec ubique gentium nasci possint. Ab agro Campaniae aliquo nomen oportat accepisse, aoque Cumis vicino. Iuvenalis, Sat. 9, v. 56: *Et Trifolinus ager fecundis vitibus implet, Suspectumque iugum Cumis.* Trifolina vina intar plabeia pariter censeri vult Martialis lib. XIII, ep. CXIV, cuius lemma, *Trifolinum vinum: Non sum de primis, fateor, Trifolina Lyaeo, Inter vina tamen septima vitis ero.* Τριφυλλῖνος οἶνος Galeno, de sanitate tuenda lib. V, cap. 5, pag. 147, tom. VI. Hard.

Nam Pompeianis summum X annorum incrementum est, nihil senecta conferente. Dolore etiam capitum in sextam horam diei sequentis infesta deprehenduntur. Quibus exemplis, nisi fallor, manifestum est, patriam terramque referre, non uvam; et supervacuam generum consectationem in numerum; quum eadem vitis aliud aliis in locis polleat. Hispaniarum Laletana copia nobilitantur; elegantia vero Tarraconensia, atque Lauronensia; et Balearica ex insulis, conferuntur Italiae primis. Nec ignoro, multa praetermissa plerosque existimaturos, quando suum cuique placet, et quocumque eatur, fabula eadem reperitur: Divi Augusti iudiciorum ac palati peritissimum e libertis, censuram vini in epulas eius facientem, dixisse hospiti de indigena vino, novum quidem sibi gustum esse eum, atque non ex nobilibus, sed Caesarem non aliud poturum. Nec negaverim et alia digna esse fama; sed de quibus consensus aevi iudicaverint, haec sunt.

IX. (VII.) Nunc simili modo transmarina dicemus.

Pompeianis. A municipio eius nominis, prope Vesuvium, de quo lib. III, cap. 9. HARD.

X annorum incrementum est. Durationis et aetatis tempus, ἡ ἀκμή. DALEC.

Etiam capitum. MS. *etiam capitis.* ED. P.

In sextam horam. In meridiem. H. — *Quum eadem vitis... polleat.* Vel. *pullulet*; quod si placeat, legere iubet Dalec. *vitis alia aliis in locis pullulet.* ED. P.

Laletana. De quibus iam dixi lib. III, cap. 4. Martialis lib. VII, ep. LII: *Et Laletanae nigra lagena sapae.* Et lib. I, ep. XXVII: *Faex Laletana.* Copia magis, quam bonitate, commendari ea Plinius significat. HARD.

Tarraconensia. Idem Martialis lib. XIII, ep. CXVIII: *Tarraco, Campano tantum cessura Lyaeo, Haec genuit Tuscis aemula vina cadis.* Silius quoque lib. III, 370: *Latio tantum cessura Lyaeo Tarraco.* HARD.

Lauronensia. Λαύρων Tarraconensis Hispaniae oppidum, a Sertorio igni vastatum, ut auctor est Plutarchus in eius vita pag. 577. H.

Reperitur. Vel. *reperiatur.* ED. P.

Indigena vino. Ibi genito, nec aliunde advecto: *du vin du pays.* H.

Poturum. MS. *potaturum.* ED. P.

IX. *Nunc simili modo transmarina*

In summa gloria post Homerica illa, de quibus supra diximus, fuere Thasium Chiumque: ex Chio quod Arvisium vocat. His addidit Lesbium Erasistrati maximi medici auctoritas, circiter CCCCL annum urbis Romae. Nunc gratia ante omnia est Clazomenio, postquam parcius mari condiunt. Lesbium sponte naturae suae mare sapit. Nec Tmoliti per se gratia, ut vino: sed cuius dulci admixto, reliquorum duri-

dicemus. Ex transmarinis vinis praecipua Plautus in Poenulo memorat: *Vbi Leucadio, Lesbio, Thasio, Coo, vetustate vino edentulo aetatem irriget.* Dal.

Supra diximus. Cap. 6. H.

Thasium Chiumque: ex Chio quod Arvisium vocat. Vtrumque laudat et Athen. lib. I, pag. 28. Idem pag. 32, ex Chio genere illud anteponit, quod Arvisium vocant: Χαριέστερος δ' ἐστὶν ὁ Χῖος, καὶ τοῦ Χίου ὁ καλούμενος Ἀρουΐσιος. Sic et Galenus scribit, κατὰ τόπους lib. II, cap. 4, pag. 364, et lib. IV, cap. 6. pag. 431. De eo Virgil. Ecl. V, vs. 71: *Vina novum fundam calathis Arvisia nectar.* Et Silius VII, 210: *Tmolus, et ambrosiis Arvisia pocula succis.* Ab Arvisio eius insulae monte, si Vibio Sequestro fides pag. 342, id vino ei nomen. Chium hodieque vinum in summo pretio est. H.

Vocat. Dal. *vocant.* *Arusium* Turn. XXV, cap. 26, agro aspero et importuoso insulae Chii. Strabo lib. XIV. Virgilius in super. nota citatus: *Vina fundam Arvisia:* quamvis aliqui legant *Arethusia.* Huius meminit Clemens Alex. paedagog. II, cap. 2; Plutarch. adversus Epicurum; Victorius XV, c. 21. Servius apud Virgil. Georg. II, in his versibus: *Sunt et Amineae vites, firmissima vina, Tmolus et assurgit quibus, et rex ipse Phanaeus:* notat Lucilio Χῖο οἶνον δυναστὴν vocatum fuisse, tamquam satrapam, eademque forma loquendi Phanaeum regem appellari. Tmolus Lydiae mons Sardibus imminens, Phanaeus promontorium in insula Chio, vino nobilissimum. Canterus cap. 3. Dal.

Lesbium. Quo nullum suavius aiunt Alexius apud Athen. lib. I, pag. 28, et Archestratus pag. 29. Hard.

Circiter CCCCL. Ita MSS. omnes Reg. Colb. Chiffl. etc. Hard.

Clazomenio. Ab urbe cognomine de qua lib. V, cap. 31. H.

Nec Tmoliti per se gratia ut vino. Illud praetermittendum non est, Tmolitem et mesogiten idem vinum esse; Plinio diversa, qui paulo post de mezogite tamquam diverso loquitur; subscribit Plinio Strabo lib. V. Pint.—*Nec Tmoliti.* A Tmolo monte, de quo lib. V, cap. 30. Vinum Tmolites commendat Vitruvius lib. VIII, c. 3, pag. 161. Idem *Lydiam Tmoliten.* Sic enim legendum, non *Meliton*, ut in editis. H.

Cuius dulci admixto. Cuius vini mustum si reliquis admisceatur. Graecorum ritu loquitur, quibus γλυκὺς οἶνος, mustum est, et vinum dulce. Hard.

tia suavitatem accipiat, simul et aetatem, quoniam vetustiora protinus videntur. Ab his dignatio est Sicyonio, Cyprio, Telmesico, Tripolitico, Berytio, Tyrio, Sebennytico. In Aegypto hoc nascitur tribus generibus uvarum ibi nobile, Thasia, Aethalo, Peuce. Post haec auctoritas Hippodamantio, Mystico, Cantharitae, Protropo Gnidio, Catacecaumenitae, Petri-

Sicyonio, etc. Et haec a suis cognominata oppidis, de quibus in Geographicis egimus. Sicyonium laudat Athenaeus lib. I, pag. 33. Berytio porro, Tyrioque, Gazetum adiungi, sive Gazeticum, quod ex eodem fere tractu, potuit, a Gaza scilicet urbe Palaestinae. Commendant enim id vini genus Sidon. Apollinar. Carm 15, ad Ommatium; Corippus lib. III, num. 3; Cassiodorus lib. XII, ep. 12; Fortunatus de vita S. Martini lib. IV; Gregor. Turon. de gloria. Conf. cap. 65, et alii. Hard.

Tribus generibus uvarum. Codices omnes tam antiqui quam impressi, *Thasia* et *alopece* agnoscunt, sed quia praecessit verbum *tribus*, emendatores veterem lectionem inverterunt, ut ex duobus generibus tria facerent vitium genera. Sed satius fuisset pro *tribus* *duobus* substituere, quum pauci in Plinio numeri errore vacent, quam ita impudenter vim priscae lectioni afferre: nam de Aethalo at Peuce nusquam mentio, de alopece vero sic dicta quod caudas vulpium imitetur, in fine capitis tertii dixerat. Pint.

Thasia. Et Thasiam in Aegypto vitem appellatam esse rursum idem tradit, cap. 22. Hard.

Aethalo, Peuce. Graeca haec sunt nomina, quibus fuliginosam, piceamque uvam designat, ceu hanc appellationem a colore traxerint. Forte enim *euthalo* rectius, quod probe floreat, nempe ab εὖ et θάλλω. H.

Hippodamantio. Vino huic factam appellationem a generositate crediderim: δαμάζειν enim domare est: vox altera ἵππος, nihil aliud fere in compositione quam significata vocabulorum intendit. Hard.

Mystico. An ab insula Mysto, de qua lib. IV, cap. 19? H.

Cantharitae. A vite eius nominis huic vino appellatio est. Meminit Theophrastus de Caus. plant. lib. II, cap. 20: ἄμπελος ἡ λεγομένη κανθαρέος. Hard.

Protropo. Πρότροπος οἶνος, protropum dicitur vinum, quod suopte impulsu atque uvarum pondere defluit, antequam uvae calcentur. Institores appellant, *Mère goutte: le vin qui vient sans avoir été pressuré*. Mustum lixivum appellat Columella, lib. XII, cap. 27: *ante quam prelo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit*. Hard.

Catacecaumenitae. In Maeonia Κατακεκαυμενίτην οἶνον gigni scribit Vitruvius, lib. VIII, cap. 3, pag. 464. Est enim Maeoniae sive Mysiae pars Catacecaumene, Κατακεκαυμένη, teste Strabone, lib XII, pag. 579. Phrygiae Hesychio, in Εἰναρίμοις. De hoc vino Virgilius locutus, Georg. l. IV,

tae, Myconio. Nam Mesogiten capitis dolores facere compertum est: nec Ephesium salubre esse; quoniam mari et defruto condiatur. Apamenum mulso praecipue convenire dicitur, sicut Praetutium in Italia. Est enim haec proprietas generum, ut dulcia utique inter se non congruant. Exolevit et Protagion, quod Italicis proximum fecerant Asclepiadis scholae. Apollodorus medicus, in volumine, quo suasit Ptolemaeo regi, quae vina biberet, Italicis etiam tum ignotis, laudavit in Ponto Nasperceniten, mox Oreticum, Oeneaten, Leucadium, Ambracioten, et quod cunctis praetulit Peparethium: sed minoris famae esse dixit, quoniam ante sex annos non placeret.

X. (VIII.) Hactenus bonitas vini nationibus debetur.

v. 380: *cape Maeonii carchesia Bacchi.* HARD.

Petritae. A Petra Arabiae, ut quidem remur. HARD.

Myconio. Ab insula Mycono, de qua lib. IV, cap. 22. HARD.

Mesogiten. E Tmolo monte: Diosc. lib. V, cap. 10: Ὁ δ' (οἶνος) ἐκ τῆς Ἀσίας, Μεσογείτης ἐκ τοῦ Τμώλου, κεφαλαλγής, καὶ νεύρων βλαπτικός. HARD.

Apamenum. Ab Apamea, de qua lib. V, cap. 29. HARD.

Non congruant. Non sint apta, ut inter se misceantur. Plin. lib. XVII, cap. 35: *Mixtura generum etiam in vino, non modo in musto discors.* H.

Protagion. Quasi primae ac praecipuae auctoritatis vinum: πρωτάγιον, διὰ τὰ πρῶτα ἄγειν, ut quidem auguramur. HARD.

Oreticum. Vel *Oreoticum*, ab Oreo Euboeae oppido, de quo, lib. IV, cap. 21. Incolae Ὠρεῖται, vel Ὠρεώται dicti apud Strabonem, lib. X, p. 445. HARD.

Oeneaten. Quum Oeneaten, Leucadium, Ambraciotenque copulet Plinius noster, Leucadis autem et Ambraciae situs sint probe cogniti, ex lib. III, cap. 2; nullus etiam dubito quin Oeneates vinum appellatum sit a Calydonia his terris vicina, cui Oeneus Deianirae pater imperitavit. Quod si ab Oenoe insula; vel Icari oppido nomen id deductum foret, non Oeneaten, sed Oenoaten dici oportuerat. Leucadium vero commendat Athen. lib. I, p. 29. H.

Peparethium. In MSS. Reg. Colb. *Preparentium.* Ubi *Perperenium* legi oportere coniecit aliquando Sirmondus noster. Pintianum sequimur, quem Turnebus quoque amplexus, Advv. lib. XXV, c. 26, pag. 909. De Peparetho insula, a vini fertilitate Evoeno appellata, diximus lib. IV, cap. 23. Meminere Peparethii vini Aristoph. apud Athen. lib. I, pag. 29; Heraclides in Politiis, aliique. H.

Ante sex. Ita MSS. omnes. Frobenius interpolavit, *post sex annos.* In Reg. 2, *ante sextum annum.* H.

Apud Graecos iure clarissimum nomen accepit, quod appellaverunt Bion, ad plurimos valetudinum usus excogitatum, ut docebimus in parte medicinae. Fit autem hoc modo: uvae paulum ante maturitatem decerptae, siccantur acri sole, ter die versatae per triduum; quarto exprimuntur; dein in cadis sole inveterantur. Coi marinam aquam largiorem miscent (a servi furto origine orta, sic mensuram explentis),

X. *Apud Graecos iure.* MSS. omnes *curae*: forte *cura*. Hard.

Bion. Βίωτον Rhodig. lib. XXVI, cap. 8, quod ad vetustatem accelerandam affuso mari cogeretur. Marinam enim Veteres vinis miscebant, tum ut gratior sapor esset, tum ut celerior et praecocior vetustas contingeret. Maris expers vinum Gal. Meth. XII, ἀπαράχυτον vocat. Hermol. In Diosc. a festinatione nomen impositum, quasi violenter fiat. Plautus in Rud. act. II, scen. 7, vs. 30: *Quasi vinis Graecis Neptunus nobis suffudit mare. Itaque alvum prodi speravit nobis salsis poculis.* Turneb. XXV, cap. 26, legit *Abion*, id est, adynamon. Vini Graeci faciendi rationem Cato docet cap. 24. Miscetur et sal, ut vinum incorruptum servet. Colum. XII, 37. Apud Horat. II, Sat. 8, 5: *Chium maris expers*, vel nimis crudum, vel factitium. — *Bion.* A vita, ut credere est, cuius incolumitati tuendae id utile foret. Dioscoridi vinum Omphacites. — *Quod.* Ita libri omnes, etiam MSS. tum hoc loco, tum lib. XXIII, cap. 26. Abion legit Turnebus, Advv. lib. XXV, cap. 26, pag. 900, quod ἀδύναμον interpretatur: sed aliud est ab Omphacite, quod bion esse docuimus, ἀδύναμον, ut liquet ex Dioscoride, immo et ex Plinio ipso, qui vinum adynamon describit cap. 19. Βίωτον Rhodiginus, lib. XXVI, cap. 8, quod ad vetustatem accelerandam affuso mari cogeretur. Atqui in hoc vini genere nulla est aquae marinae mentio: sed in altero tantum, quod leucocoum appellarunt, et ab eo quod bion dixerunt, diversum est. H.

Docebimus. Lib. XXIII, cap. 26. Hard.

In parte medicinae. Conf. ad lib. XXIII, cap. 1. Dal.

Fit autem. Haec de vino, quod omphaciten vocat, totidem verbis Dioscorides lib. V, cap. 12. H.

Coi marinam aquam largiorem miscent. Exemplar Toletanum *Coi* legit, non *Cui*, ut intelligas habitatores insulae Co, nobilis alioqui natalibus Hippocratis. Cui lectioni favere videntur verba illa, quae paulo post sequuntur. Pint. — *Coi marinam.* Ita Reg. 2, non, ut editi, *cui marinam.* Diversum a superiore id vini genus: de quo Palladius, in Octobr. lib. XI, tit. 14, p. 154: *Alii Graeci*, inquit, *Coi nimirum, insulae Co cives, ita iubent aquam marinam*, etc. Mox addit ea arte *non aetatem solum vino, sed splendorem quoque coloris afferri.* Hard.

Origine. Eius mixturae ex arte et modo parandae origine orta a servo

idque translatum in album mustum, leucocoum appellatur. In aliis autem gentibus simili modo factum tethalassomenon vocant. Thalassiten autem vasis musti deiectis in mare, quo genere praecox fit vetustas. Nec non apud nos quoque Coum vinum ex Italico faciendi rationem Cato demonstravit, super caetera in sole quadriennio maturandum praecipiens. Rhodium Coo simile est. Phorineum salsius Coo. Omnia

mensuram dolii, ex quo hauserat, ita replente. H.

Idque translatum. Ch. *quae translata*. Ed. P

Leucocoum. Hoc est, album e Co vinum. Sic restituimus ex vestigiis veterum codd. Reg. 1, Colb. 1, in quibus *leucocoum* : Reg. 2, in quo *leucocum* legitur. In Chiffl. codice Dalecampius, in aliis hoc Turnebus vidit Advv. lib. XXV, cap. 26, pag. 900. Prius *leucochroon*, λευκόχροων legebatur, hoc est, albicantis coloris. Factum id porro nomen a λευκός et Κῶς, hoc est, ex vini albi, et patriae, in qua gignitur, appellatione. Apposite id quidem ad totius loci sententiam: antecedit enim ex emendatione nostra: *Coi marinam aquam largiorem miscent... idque translatum in album mustum, leucocoum appellatur*. Sic voce pariter composita *Hippocoum* Veteres appellavere, *vinum* scilicet, doctore Festo, *ex insula Coo, dictum ab agro generoso, cui nomen est Hippo*. H. — *Tethalassomenon vocant*. Oraculum vetus redditum narrant, Dionysium mari demergendum. Athenaeus refert Dionysium fulmine Iovis accensum in mare fugisse. Vtrumque id vini temperaturam cum aqua marina indicat. Dal. — *Tethalassomenon*. Τεθαλασσωμένον maxime commendat Athenaeus lib I, p. 32. Vina Graeca fere sic omnia condiebantur. Vnde festivus est hominis naufragi apud Plautum in Rudente iocus: vid. sup. not. 2 huj. cap.

Super caetera in sole quadriennio maturandum praecipiens. Ita codices nostri omnes. At Cato tantum quatriduum postulat: de R. R. cap. 112, pag. 63: *Amphoras*, inquit, *in sole ponito, ubi herba non siet; et amphoras operito, ne aqua accedat: et ne plus quatriduum in sole siveris. Post quatriduum in culcum componito, et instipato*. Initium hoc capitis eiusce fecerat: *Vinum Coum si facere voles, aquam ex alto marinam sumito, mari tranquillo, quum ventus non erit*, etc. H. — *Quadriennio*. Videtur in Exemplaribus Catonis, quae habuit Plinius, scriptum fuisse *quadriennium*, ut et quaedam adhuc habent. At in accuratioribus exemplaribus editionibusque legitur, *quatriduum*. Hic certe in Plinio aut emendandum, aut intelligendum, *quatriduo*. Brot.

Rhodium Coo simile est. E Zacyntho praecipue laudabatur. Dalec. — *Rhodium*. Rhodium tamen minus quam Coum, aquam marinam pati, scribit Athen. lib. I, pag. 32. Hard.

Phorineum. MSS. R. aliique, *Phorneum*. Ignota vox. An *Corynaeum*, a Coryna oppido, prope Clazomenas, de quo agitur lib. V, cap. 31. Hard.

transmarina septem vel in sex annis ad vetustatem mediam pervenire existimantur.

XI. (IX.) Vinum omne dulce minus odoratum: quo tenuius, eo odoratius. Colores vinis quatuor: albus, fulvus, sanguineus, niger. Psythium et melampsythium passi genera sunt, suum saporem, non vini referentia: Scybilites vero musti, in Galatia nascens, et Aluntium in Sicilia. Nam siraeum, quod alii hepsema, nostri sapam appellant, ingenii, non naturae

XI. *Minus odoratum.* Aristot. Problem. sect. 3, quaest. 13, et Theopr. de Caus. lib. VI, cap. 24. Dalec.

Colores vinis quatuor: albus. Galeno vinorum colores sunt, λευκὸς, albus: κιῤῥὸς, fulvus: ἐρυθρὸς, ruber, sive sanguineus: ξανθὸς, flavus, sive gilvus, quem idem vocari posse ait πυῤῥὸν ὠχρὸν, e ruffo pallescentem: μέλας, niger: ὠχρὸς, pallidus, medius inter album et fulvum, ut fulvus medius est inter album et nigrum. Color κιῤῥὸς annis et vetustate in ξανθὸν transit. Dal.

Psythium, etc. Psythiam vitem eam esse putant, quae et Pramnia dicitur. Rhod. lib. XIX, cap. 15. Dal. — *Psythium.* Ψυθίου οἴνου meminit Eubulus apud Athen. lib. I, pag. 28. Μελαμψύθιον, nigrum Psythium est. Hesychio, Ψυθία εἶδος ἀμπέλου. H.

Passi genera sunt. Athenaeus, lib. I. Dal. — *Passi genera.* Passum est mustum, quod solem vel ignem passum est. Passum tamen alii sole, defrutum igne et coctione fieri intelligunt. Nonius, cap. 17, n. 16: *Varro de vita populi romani lib I. Passum nominabant, si in vindemia uvam diutius coctam legerent, eamque passi essent in sole aduri.* Vinum passum imitantur ea potione Turcae, quam *sorbet* vocant. Fit ex uva passa quae mola subacta sit, cui deinde calda superfunditur: vase deinde tecto ea defervescit per aliquot dies: peractaque fermentatione fit iucundi saporis. Vide Busbeq. ep. 1. H.

Scybilites. Graecis Σκυβελίτης οἶνος. Prius *Cisibilites* legebatur. At in mss. Reg. Colb. ac Par. *Civilitas.* Ex quo haud dubia coniectura Scybilites rescripsimus, suffragante Galeno de sanitate tuenda, lib. V, cap. 5, pag. 148, tom. VI: Σκυβελίτης οἶνος. Et uvae Σκυβελίτιδες κατὰ τὴν Παμφυλίαν, de alim. Fac. lib. II, cap. 10, pag. 343, eod. tom. Denique Σκυβελίτης οἶνος inter vina dulcia ab eodem censetur de simpl. med. Fac. lib. IV, cap. 8, pag. 98. Hard.

Aluntium. Ab oppido cognomine, de quo lib. III, cap. 14. H.

Nam siraeum. Galenus in explic. voc. Hipp. tom. II, pag. 91: Ἕψημα ὅπερ καὶ Σίραιον. Hippocr. ipse de morb. mul. lib. I, test. 91, p. 479, οἴνῳ σιραίῳ. Diosc. lib. V, cap. 9: Καὶ ὁ καθεψομένου τοῦ γλεύκους Σίρ-ραιος ἢ ἕψημα καλούμενος. *Sapam quae fit musto igni decocto, Graeci sirion seu hepsema vocant.* In officinis Pharmacopolarum, *rob*, sive *sapa simplex.* Hard.

Nostri sapam appellant. Colum. lib. XII, cap. 19, *sapam* fieri tradit nunc

opus est, musto usque ad tertiam partem mensurae decocto: quod ubi factnm ad dimidiam est, defrutum vocamus: omnia in adulterium mellis excogitata. Sed priora uva terraque constant. Passnm a Cretico Cilicium probatur, et Africum, et in Italia finitimis-
2 que provinciis. Fieri certum est ex uva, quam Graeci sticham vocant, nos apianam; item scirpula, diutius in vite sole adustis, aut ferventi oleo. Quidam e quacumque dulci, dum praecocta alba, faciunt: siccantes sole, donec paullo amplius dimidium pondus supersit, tusasque leniter exprimunt. Deinde quantum expressere, adiiciunt vinaceis aquae Puteanae, ut et secundarium passum faciant. Diligentiores eodem

quarta parte consumpta, nunc tertia, nunc dimidia. Vide locum. *Carenum* sapam Marcellus medicus appellat, vulgo, *vin cuit:* at defrutum, *raisiné.* DAL. — Quomodo Antiqui vinum excoquerent videre est in Herculanensibus picturis, *Pitture antiche d'Ercolano,* tom. I, tab. 35. BROT.

Defrutum. A defervendo dictum, auctore Palladio. Gallis, *vin cuit.* Carasius in Pharmac. pag. 143, modum utriusque parandi edocet. Columella, lib. XIII, cap. 21: *Mustum quam dulcissimi saporis decoquatur ad tertias, et decoctum, sicut supra dixi, defrutum vocatur.* HARD.

Sed priora. Non ab ingenio at arte, sed a natura, hoc est, ab uvae terraeque bonitate, priora illa suam auctoritatem obtinent. HARD.

Uva terraque constant. Saporis proprietatem ex uvae terraeque natura et conditione obtinent, non hominum industria. DAL.

A Cretico. Post Creticum, cui princeps locus debetur: *Malvoisie.* Baccius, lib. VI, pag 23. H.

Nos apianam. Graecis στίχαν a στίξ, hoc est, ab acinorum ordine. *Raisin muscat,* ut diximus cap. 4. Passi ex uva apiana conficiendi modum docet Columella, lib. XII, cap. 39, pag. 442. HARD.

Item scirpula. Cuius iam ante facta mentio, cap. 4, his verbis: *Item scirpula passo acino.* H.

Aut ferventi oleo. Aut aqua fervente et oleo. Sic Monspessulani passam uvam dum parant, racemos binos hinc illinc filo ligatos, vitiosis acinis forfice detractis, ferventi lixivio, addito olei paululum, immergunt, quoad flaccescant tantum, et corrugentur: deinde perticis imponunt, ut siccescant, ac post triduum quatriduumve insolant. DAL. — *Ferventi oleo.* Ita Columella lib. XII, cap. 16, p. 423. HARD.

Adiiciunt. Quantum boni succi ad primarium passum expressere, tantum vinaceis aquae adiiciunt ad secundarium faciendum. Vinacea, *Le marc,* ut diximus cap. 3. H.

modo siccatis acinos eximunt, ac sine sarmentis madefactos vino excellenti, donec intumescant, premunt. Et hoc genus ante caetera laudant : ac simili modo aqua addita, secundarium faciunt. Medium inter 3
dulcia vinumque est, quod Graeci aigleucos vocant, hoc est, semper mustum. Id evenit cura, quoniam fervere prohibetur: sic appellant musti in vina transitum. Ergo mergunt e lacu protinus in aqua cados, donec bruma transeat, et consuetudo fiat algendi. Est etiamnum aliud genus eius per se, quod vocat dulce Narbonensis provincia, et in ea maxime Vocontii. Asservatur eius gratia uva diutius in vite, 4
pediculo intorto. Ab aliis ipse palmes inciditur in medullam, ab aliis uva torretur in tegulis: omnia ex Helvenaca vite. His adiiciunt aliqui, quod vocant diachyton, uvis in sole siccatis, loco clauso per dies septem, in cratibus, totidem pedes a terra alte, noctibus a rore defensis, octavo die calcatis : ita fieri

Siccatis. Vvis nimirum acinos, hoc est, grana eximunt, reiectis sarmentis, hoc est, pediculis et ligno, cui ea adhaerescunt. Habet haec eadem fere Mago apud Columell. lib. XII, pag. 39. HARD.

Sine sarmentis madefactos, etc. Columel. lib. XII, cap. 39; Cato cap. 43, *scorpiones* vocant : Varro, lib. I, cap. 54, *scopos*, nempe uvas cum acinorum detractorum pediculis integras, a scoparum similitudine. Pediculos acinorum in uva Graeci vocant *κρεμαστῆρας*, ficuum *πείσματα*, pomorum *πέλματα*, Palladius *tenacia*. DAL.

Aigleucos. Graecis ἀείγλευκος, vinum quod est semper dulce, sive mustum, quia fervere probibetur: nam fervere musta dicuntur, quum in vina transeunt. HARD.

E lacu. Quid lacus sit, diximus c. 7. Habet his aliquid simile Cato cap. 120, pag. 65. HARD.

Genus eius per se. Genus vini quod natura sua ac sponte, sine ulla propemodum arte, eiusmodi est quale Graecorum ἀείγλευκος. Nunc appellant *le vin doux de Limoux*, sive *blanquette de Limoux*. Item, *le vin muscat d'Asile*. Vide G. DU CATEL, hist. Langued. lib. I, pag. 43. HARD.

Pediculo intorto. Hunc morem e Cretensibus in sua Malvasia hodieque servari dicit Andr. Baccius, lib. I, cap. 8, pag. 12. HARD.

Helvenaca. Seu Helvica, ut dictum est cap. 3. HARD.

His adiiciunt. His vinorum dulcium generibus. HARD.

Diachyton. Columella, lib. XII, c.

optimi odoris saporisque. Dulci a genere est et melitites. Distat a mulso, quod fit e musto, cum quinque congiis austeri musti, congio mellis et salis cyatho suffervefactis, austerum. Sed inter haec genera potuum ponere debeo et protropum: ita appellatur a quibusdam mustum sponte defluens, antequam calcentur uvae. Hoc protinus diffusum lagenis suis defervere passi, postea in sole quadraginta diebus torrent aestatis secutae, ipso Canis ortu.

XII. (x.) Non possunt iure dici vina, quae Graeci deuteria appellant, Cato et nos loram, maceratis aqua vinaceis: sed tamen inter vina operaria nume-

27. Dal. — *Diachyton.* Διαχυτὸν, diffusum. Rhodii vini genus, passo quam maxime simile ὑποχυτὸν appellatum scribit Timachides Rhodius apud Athen. lib. I, pag. 31. Hard. — *Uvis in sole siccatis, loco clauso*, etc. Uvas sic resiccatas extra vitem et a suis palmitibus extractae Graeci vocant θηλοπεδευμένας. In crate, et super cannas id commode fieri ostendit Colum. lib. XII, cap. 16. Ea voce utitur Dioscorides in vino myrtite, οἱ δέ, inquit, προθηλοπεδεύουσιν ἐν ἡλίῳ. Dal.

Quod fit e musto. Hoc est, quoniam fit e musto, vinum scilicet melitites. Diosc. lib. V, cap. 15: Οἶνος μελιτίτης... διαφέρει τοῦ οἰνομέλιτος, ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἐξ αὐστηροῦ οἴνου... ὁ δὲ μελιτίτης πρὸς ε' χόας αὐστηροῦ γλεύκους, μέλιτος χοῦν ἕνα, καὶ ἁλὸς κύαθον ἕνα. *Distat a mulso: mulsum enim ex austero vino fit.... Melitites autem ex musto, cum quinque congiis austeri musti congio mellis et salis cyatho suffervefactis*: nam verbo ὑπερζεῖν paulo postea utitur. H.

Protropum. De quo iam diximus, cap. 9. Hard.

Mustum, etc. Lixivium mustum a Latinis vocari, auctor est Rhod. lib. XXVIII, cap. 34. Vide Athenaeum, lib. I. Dal.

XII. *Quae Graeci deuteria appellant.* Deuterias Hesychio: δευτερίας οἶνος, ὁ κατὰ τὸ ὕδωρ ἐπιχεθῆναι εἰς τὰ στέμφυλα. Turn. cap. decimonono, libri vigesimi octavi Advers. Dal. — *Deuteria.* Subintellige vina: δευτερίας οἴνοις, vina secundaria. Diosc. lib. VI, cap. 13; Hesychius l. c. H.

Cato. De R. R. c. 57, pag. 43: *Vinum familiae ubi vindemia facta erit, loram bibant menses tres.* Varro quoque de R. R. lib. I, cap. 54: *Vocatur lora, quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.* Quod Galli vocant *du rapé*, etsi id secundarium dici vinum quoque, et lora possit, re tamen ipsa et apparatu, atque etiam facultate a Veterum lora discrepat, Hard.

Vinaceis. Vinacea, *le marc*, ut diximus cap. 3. Hard.

rantur. Tria eorum genera. Decima parte aquae addita, quae musti expressa sit, et ita nocte ac die madefactis vinaceis, rursusque prelo subiectis. Alterum, quomodo Graeci factitavere, tertia parte eius quod expressum sit, addita aquae, expressoque decocto ad tertias partes. Tertium est, faecibus vini expressum, quod faecatum Cato appellat. Nulli ex his plus, quam anno, usus.

XIII. (XI.) Verum inter haec subit mentem, quum sint genera nobilia, quae proprie vini intelligi possint, LXXX fere in toto orbe, duas partes ex hoc numero Italiae esse, longe propterea ante cunctas terras. Et hinc deinde altius cura serpit, non a primordio hanc gratiam fuisse: (XII) auctoritatem post sexcentesimum Vrbis annum coepisse.

XIV. Romulum lacte, non vino, libasse, indicio sunt sacra ab eo instituta, quae hodie custodiunt morem. Numae regis Postumia lex est: Vino rogum

Decima. Hic modus a Columella traditur, lib. XII, cap. 40, pag. 443: *Lora optima quomodo fiat. Quantum vini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat considerato, et totidem metretas aquae dulcis in vinacea addito.* Sic etiam Diosc. lib. V, cap. 13, HARD.

Cato appellat. De R. R. cap. 153, pag. 82: *Vinum faecatum sic facito. Fiscinas olearias Campanicas illi rei habeto: eas faecis impleto, sub prelumque subdito, exprimitoque.* H.

Nullis ex his. Post annum, inquit, vina haec exolescunt. Diosc. loc. cit. Χρῶ δὲ αὐτῷ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ· ταχέως γὰρ ἐξίτηλος γίνεται. H.

XIII. *Duas partes.* Hoc est, bessem, *les deux tiers.* HARD.

XIV. *Romulum lacte*, etc. Paulus ex Festo: *Sobrium vicum Romae dictum putant, vel quod in eo taberna nulla fuerit, vel quod in eo Mercurio lacte, non vino supplicabatur.* Ante Romulum tamen Latinos vino libasse docet eiusdem Festi fragmentum: *Rustica vinalia appellantur, mense Augusto quarto decimo kal. septemb. Iovis dies festus, quia Latini bellum gerentes adversus Mezentium, omnis vini libationem ei Deo dedicaverunt*, etc. HARD.

Postumia lex est. Postumia, postrema supremoque vitae tempore lata. De huius verbi notione vide apud Gellium, lib. XII, cap. 16, Caecilii Vindicis et Sulpitii controversiam. Vt ab extra extumus, a citra citumus, sic fit a post postumus. Canterus, lib. II, cap. 10. Vel po-

ne respergito. Quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitet. Eadem lege, ex imputata vite libari vina diis, nefas statuit, ratione excogitata, ut putare cogerentur, alias aratores, et pigri circa pe-

stuma, ab eorum similitudine, qui patre mortuo nascuntur. Nam multis annis post eius interitum, Numae libri reperti sunt Pontificii Iuris, ac in lucem editi, quibus id inesse verisimile est. Supra, lib. XIII, cap. 13. Scaliger in Catulli versu: *Vt lex Posthumiae iubet magistrae*, interpretans, *legem Posthumiae*, pro *lege Posthumia*: eadem ratione dictum censet, qua urbem Romae, et herbam lapathi legimus: citansque hunc Plinii locum, vult has leges Numae συμποτικὰς fuisse, non πολιτικάς. Qui enim id Numa vetarit, quum ex veteribus auctoribus satis constet, vino rogum respergi? Apparet itaque, inquit, allusum esse ad voluptariorum dicteria, cuiusmodi sunt haec in Epigr. Graecis: Μὴ μύρα, μὴ στεφάνους λιθίναις στήλαισι χαρίζευ, Μηδὲ τὸ πῦρ βρέξῃς· εἰς κενὸν ἡ δαπάνη. Ζῶν τί μοι, εἴ τι θέλεις, χάρισαι, τέφρην δὲ μεθύσκων Πηλὸν ποιήσεις, οὐχ' ὁ θανὼν πίεται. Quamquam, subiungit, in duodecim scriptum fuit: MVRRINAM MORTVO NE INDITO. DALEC. — *Postumia lex*. A Postumio indice late, Numa praeeunte. Delicias facit Scaliger, qui hoc Catulli versu; *Inger mi calices amariores, Vt lex Postumiae iubet magistrae* legis huius e Numae Pompilio latae fieri mentionem putet; quum ibi Postumia mulier bibacissime fuerit, cuius hortatu et Catullus ipse potare se largiter velle significat. H. — *Postumia*. Parm. edit. et Chifflet. cod. *Postumi*. Ed. P.

Vino rogum ne respergito. Manibus quum parentabatur, rogum sepulchrumve conversa manu vino respergebant, pocula libabant, effuso vino vasa in ignem mittebant, nigras hostias immolabant. Alexander ab Alex. lib. V, cap. 26. Quamvis ob inopiam Numa rogum vino aspergi vetuerit: Decemviri tamen, quorum leges interpretati sunt Scaevola, Laelius, Capito, ab auctore nominati, vino quovis id fieri permiserunt, praeterquam Murrato, quod ex Varrone Festus citat. Pythagoricae disciplinae scientissimum regem hoc Symbolo putant vinum iracundis prohibuisse. DALEC. — *Vino rogum*. Fuit ea tamen consuetudo Veterum, ut rogum reliquiasque vino respergerent. Vide Homerum, Iliad. Ψ, in funere Patrocli: quem secutus Maro, Aen. lib. VI, v. 226: *Postquam collapsi cineres, et flamma quievit, Relliquias vino ac bibulam lavere favillam*. Decemviri ann. V. C. trecentesimo tertio, lege XII tabularum, non omnem vini, sed murrati tantum respersionem vetuere: *Murata potio mortuo ne inditor*. Quam Cicero de Legg. lib. II, explanans uberius, pro murata potione, *sumptuosam respersionem* dixit. HARD.

Imputata vite. Nondum putata. H.

Alias aratores, et pigri circa pericula arbusti. Quum alioqui de aranda solum tellure cogitarent, et circa pericula vitis arbustae pigri forent. HARD.

ricula arbusti. M. Varro auctor est, Mezentium Etruriae regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse vini mercede, quod tum in Latino agro fuisset. (XIII.) Non licebat id feminis Romae bibere. Inveni- 2
mus inter exempla, Egnatii Mecenii uxorem, quod vinum bibisset e dolio, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. Fabius Pictor

Arbusti. Vitium arboribus applicitarum. Hard.

Non licebat id feminis Romae bibere Vide Val. Max. lib. II, cap. 1. Scribit Gellius romanas mulieres usas in potu laurea, passo, murrhina: quo loco *lauream* loram esse intelligunt. Grandiores natu feminas auctor est Varro bibere solitas loram, poscam, defrutum, passum, quod a Plauto dictum volunt murrhinam. Rhod. lib. XVIII, cap. 37. Mulieres romanas, servos, ephebos ad annum usque tricesimum, mulierce item Massilienses vino abstinuisse refert idem auctor, lib. XXVIII, cap. 5. Apud Agellium Cato in oratore de dote: *Vir, nisi quum divortium facit, mulieri iudex et pro censore est: imperium, quod videtur, habet: si quid perverse tetreque factum est a muliere, multatur: si vinum bibit, si cum alieno viro quid probri fecit, condemnatur*, etc. Lips. lib. I, cap. 13. Apud Nonium Cic. III de Rep. *Ita magnam vim habet disciplina verecundiae: Carent temeto omnes mulieres.* Idem lib. IV: *Atque etiam si qua erat famosa, ei cognatio osculum non ferebat.* Apud Athenaeum, lib. X, Polybius scribit, etiam nullo modo fallere potuisse quae bibissent, quum mos ille mane ipsas osculandi ea de causa sit inventus, et illarum curae non committeretur cella vinaria. Victorius, lib. XXIV, cap. 7. Dalec. — *Non licebat.* Gellius, lib. X, cap. 23, pag. 556: *Mulieres Romae*, inquit, *atque in Latio, bibere solitas ferunt loram, passum, murrhinam, et quae id genus sapiant, potu dulcia.* Vide et Dion. Halic. lib. II, pag. 96. Addit Aelianus Variar. lib. II, cap. 38, nec licuisse cuiquam nobilium a pube ad annum XXXV vinum bibere. H.

Metelli. Val. lib. VI, cap. 3; Gellius, lib. VI, cap. 23; Sigonius de iure ant. Rom. l. I, c. 9. — *Egnatii Mecenii*. Egnatium Metellum vocat Val. Max. lib. VI, cap. 3, pag. 304, eiusque factum ait non accusatore tantum, sed reprehensore caruisse. Verum non Metellum, sed Mecenium appellatum esse, testis est praeter Plinium Tertullianus in Apolog. cap. 6: *Circa feminas quidem*, inquit, *etiam ipsa illa maiorum instituta ceciderunt, quae sobrietati patrocinabantur ... quum mulieres usque adeo vino abstinerent, ut matronam ob resignatos cellae vinariae loculos sui inedia necarint: sub Romulo vero quae vinum attigerat, impune a Mecenio marito trucidata est. Idcirco et oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu iudicarentur.* Hard.

Fabius Pictor. De eo in Auctorum Indice. Habet haec quoque Tertullianus in Apol. cap 6. H.

in Annalibus suis scripsit: Matronam, quod loculos, in quibus erant claves vinariae cellae, resignavisset, a suis inedia mori coactam. Cato ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent, an temetum olerent. Hoc tum nomen vino erat: unde et temulentia appellata. Cn. Domitius iudex pronuntiavit, mulierem videri plus bibisse, quam valetudinis causa, viro insciente, et dote mulctavit: diuque eius rei magna parsimonia fuit. L. Papirius imperator adversus Samnites dimicaturus votum fecit, si vicisset, Iovi pocillum vini. Denique inter dona sextarios lactis datos invenimus, nusquam vini. Idem Cato, quum in Hispaniam navigaret, unde cum triumpho rediit: « Non aliud,

Ideo propinquos. Gellius, l. c. *Institutumque est, ut cognatis osculum ferrent, deprehendendi causa, ut odor indicium faceret, si bibissent.* H.

Temulentia. Nonius, cap. 4, n. 44, pag. 486: *Temulenta dicta est ebriosa, dicta a temeto, quod est vinum, quod attentet mentem, M. Tull. de rep. lib. IX. Ita magnam habet vim disciplina verecundiae: Carent temeto omnes mulieres.* Hard.

Mulierem videri plus vini bibisse. Ea modestia fuit priscorum hominum, ut qui testimonium dicerent, etiamsi referrent quae vidissent, et certo scirent, ea tamen ἠθικῶς sibi videri, νομίζεσθαι, δοκεῖν, loquerentur. Idem observatum fuit in senatusconsultis, quae ob id δόγματα Graeci vocaverunt, in plebiscitis, et a iudicibus in causarum cognitione, quae vera esse didicissent, ut ea, non tamquam essent, sed tamquam facta viderentur, pronuntiarent. Cuiacius Observ. lib. III, cap. 26. Brissonius, cap. 22. Dal.

L. Papirius imperator, etc. De hoc vide lib. XVII, cap. 44. Dalec. — *Papirius.* Furcarum Caudinarum infamiam, quando deditionem Samnitibus fecit romanus exercitus, et sub iugum missus est cum utroque consule, ann. Vrb. cond. 433, sequenti anno maiori Samnitium clade, ac pari ignominia rependit Papirius imperator, quem Livius, lib. IX, Alexandro M. si in Italiam, ut erat fama, venisset, parem ait esse potuisse. H.

Quum in Hispaniam navigaret, unde cum triumpho. Quem Livius describit lib. XXXIV, pag. 447: Florus, lib. II, cap. 17, pag. 90: *Cato ille censorius, Celtiberos, id est, robur Hispaniae, aliquot praeliis fregit.* H.

Non aliud. Frontinus, Strateg. lib. IV, cap. 3: *M. Catonem vino eodem quo remiges, contentum esse traditur.* Festus in Fragm. pag. 48: *Cato in ea quam scripsit, quum in Hispaniam proficisceretur, ait: Navitae, quod secum portaverant vinum atque oleum, usus tantum eo sum.* Hard.

inquit, vinum bibi, quam remiges: » in tantum dissimilis istis, qui etiam convivis alia, quam sibimetipsis, ministrant, aut procedente mensa subiiciunt.

XV. Lautissima apud priscos vina erant; myrrhae odore condita, ut apparet in Plauti fabula, quae Persa inscribitur, quanquam in ea et calamum addi

Qui etiam convivis alia. Nihil festivius in eam rem dici, aut elegantius potes, quam quod de hominis sordidi simul et sumptuosi, quod deinde de suo more Plinius alter prodidit, lib. II, ep. 2: *Aliud sibi vinum, et nobis, inquit, aliud minoribus amicis (nam gradatim amicos habet) aliud suis nostrisque libertis. Animadvertit qui mihi proximus recumbebat, et an probarem interrogavit: negavi. Tu ergo, inquit, quam consuetudinem sequeris? Eadem omnibus pono: ad coenam enim, non ad notam invito: cunctisque rebus exaequo, quos mensa et toro aequavi. Etiamne libertos? etiam: convictores etiam tunc, non libertos puto. Et ille, Magno tibi constat: Minime. Qui fieri potest? Quia scilicet liberti mei non idem quod ego bibunt, sed idem ego quod liberti. Et hercule, si gulae temperes, non est onerosum, quo utaris ipse, communicare cum pluribus. Illa ergo reprimenda, illa quasi in ordinem redigenda est, si sumptibus parcas, quibus aliquanto rectius tua continentia, quam aliena contumelia consulas.* Spectat huc et elegans Martialis lib. III, epig. LX: *Quum vocer ad coenam, non iam venalis, ut ante: Cur mihi non eadem, quae tibi, coena datur?* etc. Hard.

Aut procedente. Aut si semel convivis eadem ac sibimetipsis ministravere vina, procedente mensa alia iisdem, ac deteriora subiiciunt. H.

XV. *Myrrhae odore condita.* Myrrhae odorem hic τὸ ἄρωμα vocat Colum. lib. XII, cap. 49. Ad praedictum autem modum musti adiici debent hi odores, nardi folium, iris Illirica, nardum Gallicum. Brod. lib. IV, cap 20. Vinum sic conditum ἀνθοσμίαν οἶνον, et ἀνθίνην Graeci vocabant, ut et Latini veteres vini florem, Ennius: *Haec anus admodum Friguit, nimirum sauciavit se flore Liberi.* Dal. — *Myrrhae odore.* Sic libri omnes vetustissimi, Parm. Ven. Brixiens. caeterique editi. Sic Reg. 2, Cod. et Par. Sic Plinius ipse scripsisse se apertissime prodit, tum hoc loco, quum ait, et *calamum* in ea vina adiici: unde intelligitur peculiare iam ab eo aromatis genus fuisse designatum, myrrham videlicet: tum vero maxime, cap 49, ubi vinum aromatiten describens: *Aromatiten, inquit, invenio factitatum, tantum non unguentorum compositione, primo e myrrha, ut diximus*: non alio certe loco, quam isto, quem ibi spectat. Quare caeteros codices nihil moror, in quibus *miro odore condita* legitur: neque Hermolaum audio, qui *myri*, μύρου, hoc est, *unguenti*; neque Salmasium, qui pag. 610 in Solin. *pomorum odore condita* reponit. H.

Persa inscribitur. Aut diversam esse necesse est ab ea quae hodieque exstat eo nomine, aut versus eos excidisse quos Plinius noster allegat. Nam qui in ea fabula exstant, quae Persa inscribitur, act. I, sc. 3, v. 7,

iubet. Ideo quidam aromatite delectatos maxime credunt. Sed Fabius Dossennus his versibus decernit:

Mittebam vinum pulcrum, murrhinam.

Et in Acharistione:

Panem et polentam, vinum murrhinam.

Scaevolam quoque et Laelium, et Atteium Capito-

quos Salmasius affert, pag. 709 in Solin. *Commisce mulsum, struthea, coluthеaque appara, Bene ut in scutris concaleant, et calamum iniice*: In iis nec vini genus describitur, sed mulsi; nec myrrhae ibi ulla mentio. Haan.

Et calamum. Aromaticum scilicet, de quo lib. XII, cap. 49. H.

Aromatite. Vino nimirum, quod e myrrha calamoque factitatum dicitur, cap. 19. Sic mss. R. etc. Prius *aromatice* perperam iagebatur. H.

Dossennus. De eo in auctorum Indica. Hard.

Acharistione. Hanc fabulam Plauto Nonius adiudicat, cap. 2, verbo *Pauperavit.* Hard.

Scaevolam quoque et Laelium et Ateium Capitonem. Lege *Aelium*, non *Laelium*, ex indica antiquorum codicum et Romanae atiam impressionis. Tres enim hic iurisconsulti memorantur, Scaevola, Aalius, Ateius Capito: quorum inter alios Pomponius meminit Iurisconsultus primo Digestorum volumine, titulo da origine iuris. Verba cuius da hoc Aelio *Non post multum temporis spatium Aelius alias actiones composuit, et librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum*: at mox, *Deinde Sextus Aelius et frater eius P. Aelius Aterius, et P. Atilius, maximam scientiam in profitendo habuerunt: et duo Aelii etiam consules fuerunt: Atilius autem a populo primus Sapiens appellatus est. Sextum Aelium etiam Ennius laudavit, et exstat illius liber qui inscribitur Tripartita.* Haec Pomponius. Versus eutam Ennii, quo Aelius hic laudatur, a Cicerone affertur prima Tusculana: *Egregie cordatus homo catus Aelius Sextus*: et in Catone maiore idem Cicero hunc Aelium laudat, cuius varba ut eb invatereta multos iam ennos menda asserantur, libuit subtexare: *Nihil Sextus Aemilius tale, nihil multis annis ante T. Coruncianus, nihil modo P. Crassus, a quibus iura civibus praescribebantur.* Scribendum, *Sextus Aelius*, non *Sextus Aemilius.* Pint. — *Scaevolam*, atc. De his in Auctorum Indice. Ex Cornelia gente fuit Laelia, quae nomen dedit Laeliano Augusto: cuius nomina nummus inscriptus est in Thesauro Ragio: IMP. C. VLP. COR. LAELIANVS. Alii IMP. C. LAELIANVS. P. F. AVG. Quem vero Plinius Laelium vocat, is est fortassis, cuius est nummus argenteus in Gaza Regia, at ap. Patin. in Fam. peg. 288, n. 7. Caput Romae victricis galeatum et laureatum exhibet: supra, ROMA. Retro, P. LAE. CA. Imperator paludatus stans dextram imponit capiti senatoris togati, adstante ad sinistram impe-

nem in eadem sententia fuisse video, quoniam in Pseudolo sit:

Quod si opus fiet, ut dulce promat
Indidem, ecquid habet? CHAR. *Rogas?*
Murrhinam, passum, defrutum, mella...

Quibus apparet non inter vina modo murrhinam, sed inter dulcia quoque nominatum.

ratoris lictore, cum virga: infra, PROVOCO. Hic Laecam nescio quem pingi multi imprudenter scripsere, et de provocatione agi populo rom. data. Atqui sententia haec ibi sub istis litteris latet: P. LAELIUS CATO PRAE*tor omnium votis ordinum constitutus*: id quod ipsa nummi pictura docet. In alio apud Gorlaeum, et in Museo nostro et apud Patinum, n. 3, est tantum LAECA, sine praenomine P. sed divisa littera A. ab E. magis recepto more, sensu eodem: LAELIUS CATO. In aversa parte, M. Porcius curru quadriiugo vehitur, supervolitante Victoria, et coronam porrigente. Sub bigis, M. PORC. Infra, ROMA. Docet hic nummus P. Laelium Catonem fuisse paterno genere Laelium, materno Catonem, ex gente Porcia. Vnde M. Porcii victoriam in altera nummi parte iussit inscribi. HARD.

In Pseudolo. Quae Planti fabula est. Exstat hic locus act. II, sc. 4, v. 51 HARD.

Murrhinam. Quidam legunt *Murrianam*, alii *Murinam*, alii *Myrrhinum*. Hadrian. Iun. V, cap. 19, Murrynum, ἀπὸ τοῦ μύρου, quoniam, ut inquit Aelianus, οἶνον μύρῳ μιγνύντες αὐτῷ; ἔπινον, vinum odoribus imbutum bibebant, μυρινίτης οἶνος, sive, ut legit Pollux, μυρίτην, Philippides Comicus appellavit: Ἦν δέ τις, inquit Pollux, καὶ μυρίτης οἶνος, μύρῳ κεκραμένος· οἱ δὲ τὸν γλυκὺν οὕτως οἴονται κεκλῆσθαι. Sex Pomp. murinam exponit Graecorum nectar: quibus argumentis fit, ut interpretatio Plinii minus sit probabilis; quamvis Fulgentius laudet: ac praeterea, quia ingrato amarore myrrhae perfusum vinum vix cuiquam placiturum sit. Iuvenal. Sat. VI: *Quum perfusa mero spumant unguenta Falerno.* Martialis: *Et foliata sitis.* Brod. lib. IV, cap. 4. Est et οἶνος ἀνθοσμίας Xenophonti Ἑλλην. Δ; ac Luciano, idem fortassis cum myrino. Thomas interpretatur εὔοσμον. Brod. lib. V, c. 26 et 33. Alex. ab Alex. lib. III, cap. 11; Scalig. in cap. 6 lib. IX de Caus. Theophr. Murrhinam vocatum censet vinum, quod romanis feminis premebatur ex baccis myrti, quoniam myrrha ob amarorem non sit idonea potui, et myrtum ubique Theoph. vocet μύῤῥινον. Murratam potionem aediles per supplicationes ad pulvinaria Diis addebant. Duodecim tabulis cautum erat, ne illa mortuo inderetur. *Murrinam* Graeci vocant nectar: mulieres *murriolam*: quidam *murratam vinum*: quidam dictum putant ab uva Murrina. Festus: Plauti versus est: *Bene in strutheis concaleat* (*mulsum*) *et calamum iniice.* Apud Sutrium Comicum, Glycerium: *Myrinum mihi adfer, quo virilibus armis occurram fortiuscula.* Supplica-

XVI. (XIV.) Apothecas fuisse, et diffundi solita vina anno DCXXXIII Vrbis apparet indubitato Opimiani vini argumento, iam intelligente suum bonum Italia. Nondum tamen ista genera in claritate erant. Itaque omnia tunc genita unum habent consulis nomen. Sic quoque postea diu transmarina in auctoritate fuerunt,

tionibus publicis ad Deorum pulvinaria aedilium iussu Myrinum apponebatur, quos ambrosia et nectare pasci credidit antiquitas. Apud Petronium Arbitrum quidam Myrini potu se ad libidinem concitatum fuisse narrat. Dal. — *Murrhinam*. Veterum itaque murrhinam vini genus aut passi, myrrhae odore conditi, atque adeo aromatiten, Plinius noster putat, certos auctores secutus, quos Varro laudat apud Nonium, cap. 17, n. 14: *Loram dicebant in vindemia, quum expressissent acinis mustum, et folliculos in dolium coniecissent. Varro, de vita pop. R. lib. I. Antiquae mulieres maiores natu bibebant, aut sapam, aut defrutum, aut passum, quam murrhinam Plautum quidam appellare putant.* Sane Gl. Gr. Lat. *murinum* ἀρωματίτην interpretatur. E myrrha vinum fieri indicasse se hoc loco Plinius inferius admonet, c. 19. H.

XVI. *Apothecas*. Ἀποθήκη Graecis, Columellae, lib I, cap. 8, cella vinaria. *Plenam antiquis apothecam cadis* apud Phaedrum legimus Fabb. l. IV. Hard.

Et diffundi solita vina, etc. Scribe: *et diffundi solita vina anno* DCXXXIII *Vrbis apparent, in consulatu Opimii, Opimiani vini argumenta.* Nam hoc anno Vrbis consul fuit Opimius. Salm. 467, b. — *Et diffundi solita vina*, etc. Colari, siccari, διαχεῖσθαι, transvasari, elutriari, ex cupa in qua per aliquot dies ferbuit, in dolia et cados transfundi, in quibus conditum servabatur, ac unde oenophoris haustum in crateres et pocula fundebatur bibituris. Ἠθικὰ Theophrast. de Caus. lib. VI, c. 24, quasi ἠθούμενα vocat. Dalec. — *Et diffundi*. Hoc est, recondi in doliis. Vinum diffunditur, quod e lacu in amphoras et cados apothecarum ad asservandum funditur. Horat. lib. I, ep. V, v. 4: *Vina bibes iterum Tauro diffusa*. Et Iuven. Sat. V: *Ipse capillato diffusum consule potat.* Et Sat. XI: *Hic tibi vina dabit diffusa in montibus illis.* Adde his et Columellam, lib. XII, cap. 28. H.

Anno DCXXXIII. Ita MSS. omnes, Reg. Colb. etc. et recte, uti monuimus cap. 6, ubi de Opimii consulatu. Hard.

Indubitato. Ita Reg. 2, Colb. 1, 2, Th. etc. Hard.

Opimiani vini, etc. L. Opimii consulis anno omnium vini generum bonitatem laudavit supra, cap. 4 huius libri. Dal.

Itaque omnia tunc genita, etc. Cicero in Bruto: *Vt si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis coss. natum velit: nec rursus ita vetere, ut Opimium aut Anicium coss. quaerat. Atqui hae notae sunt optimae. Credo. Sed nimia vetustas, nec habet eam, quam quaerimus, suavitatem; nec est iam sane tolerabilis.* Dal.

et ad avos usque nostros: quin et Falerno iam reperto, sicut apparet ex illo Comici versu,

Quinque Thasi vini depromam, bina Falerni.

P. Licinius Crassus, et L. Iulius Caesar censores anno Vrbis conditae DCLXV edixerunt, ne quis vinum Graecum Ammineumque octonis aeris singula quadrantalia venderet. Haec enim verba sunt. Tanta vero vino Graeco gratia erat, ut singulae potiones in convictu darentur.

XVII. Quibus vinis auctoritas fuerit sua in mensa,

Sicut apparet ex illo Comico versu Anaxipolis Thasii, etc. Quid ego audio, Anaxipolim Thasium latinos versus scriptitasse? an forte graece quidem scripsit, sed togatas fabulas. Alioqui inepte citatur testis, ubi agitur de auctoritate, quae fuit vinis in Vrbe atque Italia. Subiiciam et hic veterem lectionem, quo magis appareat depravatio: *Sic quoque postea diu transmarina .... sicut apparet ex illo Comico versu, Quippe Thasii*, etc. non *Quinque*, etc. GELENIVS.

Quinque Thasi. Hoc est, Thasii, vini e Thaso insula advecti. — Prius legebatur, *Quinque Thasii vini inde depromam, Falerni bina.* Gelenius legi malebat, *Quippe.* At in Reg. cod. Paris. et Th. *Quinque Thasi vini depromam vini Falerni:* omnino pro *bina Falerni:* est enim versus heroicus integer, sive hexameter. Voculam *inde*, quae binis syllabis constat, conflatam esse ex posteriore vocis prioris syllaba, et ex priore subsequentis, nemo non videt. H.

DCLXV. Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. Paris. et vett. edd. Sed legendum haud dubie *DLXV.* Nam hos censoras, ipsumque urbis annum 565, iam supra notavimus, XIII, 5. H. — Ipsa vini vilitas argumentum est erroris. BROT.

Edixerunt, ne quis, etc. Olim minime liberum fuit cuique negotiatori tanti res suas aestimare quanti vellet, sed quanti censuisset magistratus, cuius censionem ac aestimationem annonam fori vocabant. Apud Terent. Donatus, illud, *scisti uti foro*, sumptum vult a negotiatoribus, qui, quanti vendant, quae advehunt, non praescribunt, priusquam veniant in commercii locum: sed secundum annonam fori, quam deprehenderit, de vendendis, aut non vendendis mercibus consilium capiunt. Raevard. lib. III Variorum, cap. 17. DALEC.

Octonis aeris. Hoc est, octonis assibus, romano ac veteri more: quorum deni octonis assibus monetae gallicae aestimatione nostra permutantur: octoni fere senis. Vide quae dicturi sumus lib. XV, cap. 4, et lib. XVIII, cap. 4, de hac vilitate omnis annonae. HARD.

Quadrantalia. Quid quadrantal, seu amphora sit, diximus cap. 5. H.

M. Varro his verbis tradit: L. Lucullus puer apud patrem nunquam lautum convivium vidit, in quo plus semel Graecum vinum daretur. Ipse quum rediit ex Asia, millia cadum in congiarium divisit amplius centum. C. Sentius, quem praetorem vidimus, Chium vinum domum suam illatum dicebat tum primum, quum sibi cardiaco medicus dedisset. Hortensius super decem millia cadum heredi reliquit. Hactenus Varro. (XV.) Quid? non et Caesar dictator triumphi sui coena vini Falerni amphoras, Chii cados in convivia distribuit? Idem Hispaniensi triumpho Chium, et Falernum dedit. Epulo vero in tertio consulatu suo, Falernum, Chium, Lesbium, Mamertinum: quo primum tempore quatuor genera vini apposita constat. Postea ergo alia omnia in nobilitatem venerunt, circiter septingentesimum Vrbis annum.

XVII. *Millia cadum.* Cadus est vasis vinarii genus decem congios, vel ut aliis placet, duodenos capiens, ut amphora tantum octonos. H.

In congiarium. Congiarium munus erat, quo populus donabatur, ut milites donativo. Sueton. in Aug. cap. XLI: *Congiaria frequenter populo dedit*, etc. HARD.

Sibi cardiaco. Cardiacus est, qui cardiaco morbo tentatur: quo de genere morbi dicemus in libris de Medicina. Horat. lib II, sat. 3: *Non est cardiacus*, etc. HARD.

In convivia distribuit. Id est, in singula convivia singulos cados, singulasque amphoras. *Convivia* hic vocat certum convivarum numerum una discumbentium, qui fere intra Musarum numerum consistebat, iuxta tritum illud proverbium. *Septem convivium, novem convitium.* GELEN.

Epulo vero. Quum esset epulo. Epulones dicebantur ii, quibus potestas esse Iovi O. M. caeterisque diis epulas indicendi. Hi primum terni fuere, mox et septeni. Cicero de Orat. lib. III, n. 70: *Pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt: quum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti. Postea est auctus numerus, et septem creari coepti.* Hinc apud Plinium Iuniorem l. II, ep. 11: *Septemvir Epulonum.* Huius sacerdotii espressa mentio in denario gentis Coeliae, cum effigie Septemviri in Iovis epulo lectum eidem deo pro more sternentis cum epigraphe. L. CALDVS. VII. VIR. EPVL. *Lucius Caldus Septemvir Epulonum.* H.

Postea... alia omnia. Alis vinorum genera claritatem accepere. H.

XVIII. (XVI.) Itaque non miror innumerabilia paene genera fictitii reperta multis ante saeculis, quae nunc dicemus, omnia ad medicinae usum pertinentia. Omphacium quo modo fieret, propter unguenta, diximus priore libro. Fit e labrusca, hoc est, vite silvestri, quod vocatur oenanthinum. Flores eius libris duabus in musti cado macerati, post XXX dies mutantur. Praeter hoc radix labruscae et acini coria perficiunt. Ii paulo postquam defloruere, singulare remedium habent ad refrigerandos in morbis corporum ardores, gelidissima, ut ferunt, natura. Pars eorum aestu moritur, priusquam reliqui, qui solstitiales dicuntur. Vniversi numquam maturescunt: et si prius, quam tota marcescat uva, incocta detur cibo gallinaceo generi, fastidium gignit uvas appetendi.

XIX. Fictitiorum primum fit ex ipso vino, quod vocant adynamon, hoc modo: Albi musti sextarii XX aquae dimidium, fervet donec excoquatur aquae mensura. Alii marinae sextarios decem, tantumdem

XVIII. *Priore libro.* Priore scilicet ex iis in quibus arbores tractantur, hoc est lib. XII, cap. 61. H. — Dalec. *superioribus libris*, mera tamen et inani coniectura. Ed. P.

Fit e labrusca. Haec iisdem verbis Diosc. lib. V, cap. 33: ὁ δὲ οἰνάνθινος σκευάζεται οὕτω· λαβὼν τῆς ἀγρίας ἀμπέλου, etc. Hard.

Flores eius libris duabus... macerati. Dalecampii cod. *maceratis*; et mox Chifflet. pro *defloruere*, exhibet *defluere*. Ed. P.

Priusquam reliqui. Dalec. *perstant reliqui*. Ed. P.

Qui solstitiales. Iidem et caniculati appellati a Marcello Empirico c. XIV; quoniam ardores caniculae durant, aut iisdem torrentur: non quia eanam lanuginem habeant, ut visum est non nemini. Hard.

Marcescat uva. Ita Reg. Colb. Chiffl. Hard.

XIX. *Fictitiorum.* Ita MSS. Reg. etc. tum hoc loco, tum in Indice. Sic. lib. XXIII, cap. 26: *Inter vini genera, quae fingi possunt*, etc. Alii *factitiorum* hic legunt, MSS. omnibus invitis. H.

Adynamon. Ἀδύναμος οἶνος, Diosc. lib. V, cap. 13, hoc est, vinum impotens, imbecilla: in quo parando musti illa et aquae pares recipit portiones: quum a Plinio dupla exigatur musti ad aquam mensura. H.

Sextarii XX. De sextario diximus cap. 5. H.

Aquae mensura. Hoc est, donec ex-

pluviae, in sole quadraginta diebus torrent. Dant aegris, quibus vini noxiam timent.

Proximum fit e milii semine maturo, cum ipsa stipula, libram et quadrantem in congios duos musti, macerato, et post septimum mensem transfuso. Ex loto arbore, frutice, herba, dictum est uti quaeque fierent.

Fiunt et e pomis quae dicemus, interpretationibus non nisi necessariis additis: primumque e palmis, quo Parthi et Indi utuntur, et Oriens totus: maturarum, quas vocant chydaeas, modio in aquae congiis tribus macerato, expressoque. Sic fit et sycites

coquatur aqua, ἄχρις ἂν ἐξαναλωθῇ τὸ ὕδωρ, Diosc. l. c. H.

Alii marinae. Diosc. l. c. H.

E milii semine. Quo plane modo confici vinum e milii semina Plinius noster praecipit, eodem plane Dioscorid. vinum e vettonica, quam κέστρον Graeci vocant: prorsus ut κέγχρον legisse Plinius in iisdem fontibus graecis, in quibus κέστρον Dioscorides, existimari possit. Vidit hoc ante nos Budaeus, de asse lib. V, fol. 145, et Budaeum secutus P. Ciaconius lib. de ponderibus pag. 70. H.

Cum ipsa stipula, etc. Cum luba, sive phoba. Dal.

Ex loto arbore. Lapsus est memoria Plinius, tum quod citato loco ex fructu loti, Africanae arboris, vinum tantum fieri dixit mulso simile, quod ultra denos dies non durat: tum quod loti arboris, et herbae Aegyptiae, ibi tantum meminit, non autem fruticis. Dal.

Dictum est uti quaeque fierent. Arborem vocat Africanam: fruticem, Lotomeiram: herbam, Aegyptiam. Dal. — *Dictum est.* Lib. XIII, c. 32. Hard.

Fiunt et e pomis. Pomum hic nomen est commune fructuum omnium qui esui apti proveniunt: unde et nuces pomorum quandoque genere scriptores veluste comprehendunt. H.

E palmis. Vt dictum est lib. XIII, cap. 9. Hard.

Maturarum quas vocant chydaeas. E caryotis fieri, non e chydaeis, auctor scribit lib. XIII, cap. 4. E chydaeis fieri Dioscorides ait. Dalec. — *Maturarum*, etc. Sic Dioscor. lib. V, cap. 40, ubi de palmei vini confectione: Φοινικίτης οἶνος. Λαβὼν φοίνικας τὰς χυδαίους πεπείρους, etc. Quid chydææ palmulae vox sonet diximus lib. XIII, cap. 9. In MSS. *mitearum*, forte pro *mitiorum*. Aliud porro longe vinum Palmatianum est, de quo Cassiod. lib. XII, epist. 12: *quod ita redolebat ore ructatum, ut merito illi a palma nomen videretur impositum.* Sed e vite succus is fuit, nomen ab odore, qui palmae fructuum similis foret. Hard.

Expressoque, etc. Lego, *expressoque: aut si ita dulce esse non libeat, congiis quinque. Fit et sycites e fico* (carica, Diosc.) *in Cypro*, *ut pal-*

e fico, quem alii palmiprimum, alii catorchiten vocant. Aut si dulce esse non libeat, pro aqua tantumdem vinaceorum adiicitur. E Cypria fico et acetum praecellens, atque Alexandrina quoque melius vinum fit, et e siliqua Syriaca, et e piris, malorumque omnibus generibus. Sed e Punicis, quod rhoiten vocant: et e cornis, mespilis, sorbis, moris siccis, nucleis pineis. Hi musto madidi exprimuntur: superiora per se mitia. Myrtiten Cato quemadmodum

meum: aliqui catorchiten vocant, sed pro aqua tantumdem humoris adiiciunt, in quo recenter pressa vinacea maduerint. Fit et liquor in acetum, praecellens, etc. Sic locus hic ex Diosc. restituendus. Dal.

Et syclites. Hoc est, eodem modo concinnatur, quo palmeum, id vini genus quod ficatum a ficu, unde exprimitur, appellarunt. Diosc. lib. V, cap. 41: Καὶ ὁ κατορχίτης δὲ ὃν ἔνιοι συκίτην καλοῦσιν, ἐν Κύπρῳ σκευάζεται ὁμοίως τῷ φοινικίτῃ, etc. H.

Palmiprimum. Haec vox si integra est, vinum Palmeo bonitate proximum significat. Quidam legunt *Carycinum*. Dalec. — MSS. *parnu primum*. *Quem* Plinius noster quum dixit, graece οἶνον subintellexit. H.

Pro aqua tantumdem, etc. Pro aqua, cremoris vinaceorum tantumdem, Diosc. lib. V: ἔνιοι ἀντὶ ὕδατος στεμφύλων ἀπόβρεγμα νεοθλίπτων τὸ ἴσον μέτριον βάλλουσι. Dalec.

Et Cypria fico. De qua dictum iam fuit lib. XIII, cap. 15. Aegyptiae illa sive Alexandrinae similis, quae et sycomorus appellata, ut diximus eodem libro, cap. 14. Dioscor. his concinit, lib. V, cap. 42, quum e sycomoris fieri vinum ait, sed quod in acetum acre degeneret. Aceti oculnei parandi modum Columella tradit lib. XII, cap. 17. H.

Et acetum praecellens. Gronov. et alii ante Harduinum, *acetum fit praecellens*. Ed. P.

Atque Alexandrina, etc. Alexandriae plurima sycomorus est, cuius e fructu liquor in acetum acre facile degenerat. Dioscor. lib. V, cap. 24. Dalec.

Et e siliqua Syriaca. Diosc. l. V, cap. 32 Dalec. — *Et e siliqua.* De qua lib. XIII, cap. 16. Hard.

Et e piris. Qui ἀπίτης οἶνος Diosc. lib. V, cap. 32. Hard.

Quod rhoiten. Diosc. lib. V, cap. 33: Ο ῥοΐτης δὲ οἶνος, etc. Vide et Pallad. lib. IV in Mart. tit. 10, pag. 94. Ῥοὰ Graecis malum Punicum est. Hard.

Moris siccis. Quod *moratum*, ut remur, sequior aetas appellavit. Capitulare de Villis, cap. 35: *Vinum, acetum, moratum, vinum coctum* etc.

Nucleis pineis. Nuclei pineae nucis, Gallis, *des pignons, les noyaux des pommes de pin.* Vini ex iis parandi modum educet Diosc. l. V, c. 44, apud quem στροβιλίτης οἶνος, a strobilis, hoc est, a nucleis pineis appellatur. Hard.

Superiora. Corna, mespila, sorba,

fieri docuerit, mox paulo indicabimus. Graeci vero et alio modo. Ramis teneris cum suis foliis in albo musto decoctis, tusis, libram in tribus musti congiis defervefaciunt, donec duo supersint. Quod ita silvestris myrti baccis factum est, myrtidanum vocatur; hoc manus tingit.

5 Ex his quae in hortis gignuntur fit vinum e radice, asparago, cunila, origano, apii semine, abrotono, mentastro, ruta, nepeta, serpyllo, marrubio. Manipulos binos condunt in cadum musti, et sapae sextarium, et aquae marinae heminam. E napis fit, duum

mora, per se sine musto addito exprimuntur, quum mitia seu matura sunt. Hard.

Mox. Lib. XV, cap. 37. H.

Graeci vero. A quibus haec quoque Dioscorides totidem verbis, lib. V, cap. 37, e nigrae myrti ramulis teneris, baccisque. Μυρσινίτης σκευάζεται οὕτω, etc. Vide etiam Palladium, in Febr. lib. III, tit. 31. H.

Quod ita. Quod arte simili paratur ex silvestris myrti baccis (*des baies de myrte sauvage*) myrtidanum vocatur. Alia est apud Diosc. lib. I, c. 156, vocis huiusce acceptio, μυρτίδανον: alia apud scriptores alios, quos laudaturi sumus, lib. XV, cap. 35. Plinio Palladius concinit, de silvestris myrti vino, in Octob. lib. XI, pag. 153. H.

Myrtidanum vocant. Myrtidanum Dioscoridi est adnatum myrto tuber, inaequale, verrucosum, concolor, quod manus instar caudicem myrti amplectitur. Ex eo vinum non fit, sed tusum cum vino austero reconditur, deinde in pastillos formatur, qui in umbra resiccati efficacius adstringunt, quam myrti et folium, et fructus. Vide infra lib. XXIII, c. ult. Catonem, c. 125. Palladium, c. II, et Columella lib. XII, c. 18. Dal.

Asparago., etc. Quae sint harum herbarum nomina, suis quoque locis dicemus, ubi de hortensibus agetur, lib. XIX et seq. Ex his vinorum generibus haec a Dioscoride recensentur. Thymbrites, quod e thymbra fit, seu cunila, lib. V, cap. 60. Origanites quod ex origano, cap. 61. Selinites, quod ex apii semine, c. 74. Abrotonites, quod ex abrotono, c. 62. Calaminthites, quod ex calamintha, sive ut Plinius appellat, mentastro, cap. 62. Prasites denique e marrubio, cap. 58. Hard.

Condunt. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Ch. *tundunt* Gr. et Al.

Et sapae. Ita Reg. 1 cod. et Par. Editi perperam, *et saepe sextarium.* Hard.

E napis fit, XI denariorum pondere. Archetypum Toletanum, *fit duum denariorum:* verbum etiam *pondere* superfluit, ex eodem exemplari. Hermolaus *undecim* defendit ex Dioscoride, nescio quo iure: nam Dioscoridis verba libro quinto mire cum verbis emendatissimi exemplaris faciunt. *Tundito*, inquit, *naporum*

denariorum pondere in sextarios binos musti addito: item e scillae radice. Inter flores et rosae foliis tusis in linteolo in mustum collatis, cum ponduscuio, ut sidat, XL pondere denariorum in sextarios vicenos musti, nec ante tres menses vase aperto. Item e nardo Gallico, et aliud e silvestri.

drachmas duas, etc. Porro idem esse pondus drachmae, et denarii, in aperto est apud omnes. Pint. — *E napis fit*. Dioscor. lib. V, cap. 56, βουνίτης οἶνος. Est enim bunion, uti cum Plinio dicemus, lib. XX, cap. 11, naporum genus. Hard.

Duum denariorum. Sic restituimus ope codicum Reg. Colb. etc. in quibus *duum* planissime, nec per notarum compendia legitur: magis autem ipsius Dioscoridis admonitu, qui binas ad id quoque drachmas postulat, lib. V, cap. 56: Βουνίου δραχμὰς δύο κόψας, κάθες εἰς κοτύλας γλεύκους τέσσαρας. Graecis κοτύλη hemina est, sive dimidiatus sextarius. Prius legebatur *XI denariorum*: quod quum in quibusdam exemplaribus scriptum librarii recentiores invenissent, *II denariorum* quae Romani numeri nota *duum* exhibet, Arabicam esse rati, undecim nobis obtulere. H. — *In sextar*. Ita bene Regg. 1, 2, et ed. princ. Brot.

Item e scillae. Vinum scillites quemadmodum conficiatur docet Colum. XII, 33: *Scillam legito, eamque secato quam tenuissime, sicut raphani radicem, taleolasque sectas suspende in umbra, ut assiccentur: deinde quum aridae erunt, in musti Aminei sextarios XLVIII, scillae aridae adde pondo libram, eamque inesse patere diebus XXX, postea eximito, et defaecatum vinum in amphoras binas adiicito.*

Ex rosae foliis tusis in, etc. Legend. *Ex rosae foliis tusis in linteolo in mustum chalatis cum ponduscuio, ut sidat, CCL denariorum pondere in sexterios vicenos musti, nec ante tres menses vase aperto*. Nam minae sive centum denariorum pondus in sextarios octo, requirit duas minas in sedecim, duas et ἡμίμναιον in vicenos. Male vulgo, *XL denariorum*. Sed nec recte *colatis*. Scripsi *chalatis*, id est, demissis: quod verbum apud Vegetium, ut et *chalatorios funes* eruit Turneb. Vide Gronov. de Sestert. 193. — *In mustum*. In Hyssopite id Dioscorides. Dal. — *In mustum collatis*. Sic Reg. 2, Colb. etc. vel ut vetustiore forma Reg. 1, *conlatis*. Longe enim a Pliniano stylo vox *chalatis*, quam Gronovius, lib. de Sestert. pag. 193, hic nobis obtrudit. Id latine Plinius noster expressit, quod graece Dioscorides, lib. V, c. 35: Ῥοδίτης οἶνος. Κάθες εἰς γλεύκους ξέστας η'. *Vinum rhodites. Confer. in mustum sextarios octo*. Hard.

Ut sidat. Intra linteolum, inquit Dioscorid. lapilli simul immittuntur, ut degravatus ponduscuio fasciculus sidat, petalque eadi fundum. Hard.

XL pondere. Ita MSS. omnes: etsi de pondere a Plinio dissidet Diosc. loc. cit. multo vero etiam magis Palladius in Maio, tit. 13, de ross. Hard.

Nec ante tres menses vase aperto. Ut defaecatum vinum transfundatur. Diosc. Dalec.

• Aromatiten quoque invenio factitatum tantum non unguentorum compositione, primo e myrrha, ut diximus, mox et nardo Celtico, calamo, aspalatho, offis in mustum aut dulce vinum deiectis. Alii de calamo, iunco, costo, nardo Syriaco, amomo, casia, cinnamomo, croco, palma, asaro, similiter et offa. Apud alios nardi, et malobathri selibris in musti congios duos additis: qualia nunc quoque fiunt pipere et melle addito, quae alii condita, alii piperata appellant. Invenitur et nectarites ex herba, quam alii helenion, alii medicam, alii symphyton, alii Idaeam et Orestion, alii nectaream vocant, radice ponderis XL

Item e nardo. De utraque nardo diximus, lib. XII, cap. 26. Haec Diosc. pariter lib. V, c. 67 et 69. HARD.

Aromatiten quoque, etc. Palladius in Octobri, cap. XIV. Colum. lib. XII. Athen. lib. I, *τρίμμα* vocari scribit. DALEC. — *Aromatiten.* Ἀρωματίτης οἶνος, cuius parandi modos multiplices tradit Diosc. lib. V, cap. 64 et 65. HARD.

Ut diximus. Cap. 15. De vino e myrrha, Diosc. lib. V, cap. 65. Myrrhatum id forte vinum fuerit, οἶνος *ἐσμυρνισμένος*, quod morituro Domino propinarunt, ut sacri codices referunt. Haec certe est, quae apud Festum *murrata potio* nuncupatur. HARD.

Mox et nardo Celtico, calamo, aspalatho, etc. Aliud est aromatitae vini genus, de quo Diosc. lib. V, cap. 64. HARD.

Offis. Ex contritis herbis proxime nominatis factas grandiores offas in mustum austerum deiicito, βάλε, inquit Diosc. l. c. H.

Deiectis. Sic et Dal. *defectis* Ch. *desectis* Gr. et Al. ED. P.

Alii de calamo. Alii, inquit, aliter id vinum concinnant. Diosc. loco cit. Σκευάζεται δὲ καὶ ἄλλως. Καλάμου ὁλκάς η'. In MSS. Reg. Colb. etc. Prius, *aliud e calamo*. H.

Similiter et offa. Hoc est, deiecta, ut prius dictum est, offa in mustum. HARD.

Congios duos. Congium sex sextarios capere, auctor est Festus, verbo *Publica pondera*. De sextario dixi cap. 6. Et hunc vini parandi modum Diosc. expedit, lib. V, c. 67. HARD.

Pipere et melle addito. Hunc tertium modum non describit Diosc. DALEC.

Nectarites. Totidem verbis haec Diosc. lib. V, cap. 66: Ὁ δὲ νεκταρίτης σκευάζεται ἐκ τοῦ ἑλενίου, ὃ ἔνιοι Μηδικὴν, οἱ δὲ σύμφυτον, οἱ δὲ Ἰδαῖον φλόμον (hoc est, Idaeum verbascum), οἱ δὲ ορέστιον, οἱ δὲ νεκτάριον καλοῦσι. Hoc illud helenium est, de quo lib. XXI dicturi sumus, cap. 91. HARD.

Radice ponderis, etc. Lege: *Radice ponderis V denariorum in sextarios XXXVI musti addita.* Gro-

denariorum in sextarios sex musti addita; similiter in linteo. Ex caeteris herbis fit absinthites in XL sextarios musti, absinthii Pontici libras decocta ad tertias partes, vel scopis absinthii in vinum additis. Similiter hyssopites e Cilicio hyssopo, unciis tribus in duos congios musti coniectis, aut tusis in unum. Fiunt utraque et alio modo, circa radices vitium sato. Sic et elleboriten fieri ex veratro nigro Cato docet. Sic fit et scammonites. Mira vitium natura, saporem alie-

nov. de Sester. pag. 194: *Radice ponderis XL denariorum in sextarios sex musti addita*. Scribo, *Radice ponderis V denariorum*. Dioscorides: *Conficitur et nectarites dictum vinum ex helenio herba, quam alii a gente Medicam, alii symphyton, alii verbascon Idaeon, alii orestion, alii nectarion appellant. Sumito helenii radicis siccatae drachmas quinque, colligatasque in linteolo in musti congios sex demittito*, etc. Pint. — *Radice ponderis XL*. Ita MSS. omnes, dissidente, ut prius, scriptore nostro a Dioscoride, in ratione ponderum mensurarumque assignanda. Nec tamen Georg. Agricolam audio, aliosque eum secutos, Salmasium, Gronoviumque, qui *V denariorum et sextarios XXXVI* reponunt: quum praesertim Dioscoridis ipsius codices hac parte vitiati vix duo inter se concinnant. H.

Similiter in linteo. Tusis nimirum, et in mustum collatis. H.

Ex caeteris herbis. Quod ad herbas caeteras attinet, ex absinthio primum fit absinthites. Huius concinnandi modos multiplices vide apud Diosc. lib. V, cap. 49. Hard.

In XL sextarios. *XLVIII sextariis musti, absinthii Pontici libra, decoctis ad tertias partes*. Budaeus. — Regg. 1, 2, *sextariis musti*, quod recepit Broterius. Ed. P.

Scopis absinthii. Scopae manuales, herbarum fasciculi sunt colligati, seu manipuli, ita dicti, quod manum impleant, αἱ δεσμαὶ ποῶν χειροπληθεῖς, *des poignées d'herbes*. Hard.

Hyssopites. De quo Dioscor. lib. V, cap. 60: Ὑσσωπίτης δὲ ὁ ἐκ τοῦ Κιλικίου ὑσσώπου καλλιστεύς ἐστιν. H.

Cilicio. *Cicilio* Hard. ex operarum peccato. Ed. P.

Fiunt utraque. Fit vinum, inquit, et absinthites, et hyssopites alio modo: nam absinthio, vel hyssopo, circa vitis radices sato, eius herbae saporem refert id vinum, quod ex ea vite fit: trahente in se vite saporem alienum. Hard.

Sic et elleboriten. Sic nimirum ad vitium radices veratro consito, vel scammonia, Cato de R. R. c. CXV, pag. 164. Hard.

Cato docet. Cap. CXV. Caeterum serendum veratrum esse non scribit, verum eius radicis fasciculos tres circa vitis ablaqueatae radicem defodiendos. Dioscorides ex plantae radicibus musto immissis elleboritem et scammonitem parat. Dalec.

Saporem alienum, etc. Non sapo-

num in se trahendi, qualem et salicum redolent Patavinorum in palustribus vindemiae. Sic et elleborum seritur in Thaso, aut cucumis silvester, aut scammonia: quod vinum phthorium vocant, quoniam abortus facit.

8 Fit et ex herbis, quarum naturae suo loco dicentur. E stoechade, et radice gentianae, et tragorigano, et dictamno, asaro, dauco, elelisphaco, panace, acoro, conyza, thymo, mandragora, iunco. Vocarunt et scyzinum, et itaeomelin, et lectisphagiten, quorum iam obliterata ratio est.

9 Et fruticum vero e genere, cedri utriusque, cupressi, laurus, iuniperi, terebinthi, in Gallia len-

rem tantum, sed etiam vires. Diosc. lib. V, cap. 77. Dalec.

Phthorium. Haec plane iisdem verbis Diosc. lib. V, c. 77: Γίνεται δὲ καὶ φθόριος ἐμβρύων οἶνος, etc. H.

E stoechade, etc. Vinum stoechadites Dioscor. lib. V, cap. 52; Tragoriganites, cap. 55, Dictamnites, cap. 57; Asarites, cap. 68; Daucites, cap. 70: Elelisphacites, cap. 71; Panacites, cap. 72; Acorites, cap. 73; Conyzites, cap. 63; Thymites, c. 59; Mandragorites, cap. 81. Hard.

Cedri utriusque. Negligenter Plinius de utraque cedro id scribit, quum de cedrino ex oxycedri baccis parato, et cedrite ex cedrya confecto, id scribat Diosc. Dalec. — *Cedri utriusque.* Minoris, opinor, quae inter frutices: non maioris, quae inter arbores annumerari debet. Sunt autem duo minoris cedri genera, ut dictum est lib. XIII, cap. 11, Lycium, Phoeniciumque. Quanquam et cedrites vinì genus e maioris cedri fructu laudat Diosc. lib. V, cap. 45, ubi et cupressinum explicatur, ac laurinum, Iuniperinum, cap. 46; Terebinthinum, cap. 39; Lentiscinum, cap. 38. Hard.

In Gallia lentisci. In libris hodie pervulgatis, *terebinthi, calami, lentisci*: cuius lectionis auctor ac princeps Frobenius exstitit, haud satis considerate: nam e calamo fieri vinum aromatites Plinius paulo ante commonuit. In MSS. Reg. Colb. et Par. *terebinthi nicallia lentisci.* Dalecampius in suo *callia* legi admonet: hoc tantum. Plane favent emendationi nostrae vestigia veteris scripturae, resque adeo ipsa, quod in Narbonensis Galliae ora lentiscus nascitur. Quanquam Galliae nomine Italiam Transpadanam intelligi Galliamque Togatam a Plinio similius veri videtur, quod id ei admodum familiare est, ut lib XVII, cap. 35; Columellae quoque, lib. III, cap. 3, aliisque scriptoribus. Hinc acer Gallicum in Transpadana Italia nuncupatum, lib. XVI, cap. 26. *In Italia lentisci* legi nolim, quod id recedat longius paulo a vetere scriptura: nec si velim, id-

tisci, baccas aut lignum recens musto decoquunt. Item chamelææ, et chamaepityos, et chamaedryos lignum eodem modo, et ex flore, in congium musti decem denariorum pondere addito.

XX. (XVII.) Fit vinum et ex aqua ac melle tantum. Quinquennio ad hoc servari caelestem iubent. Aliqui prudentiores statim ad tertias partes decoquunt, et tertiam mellis veteris adiiciunt: deinde XL diebus Canis ortu in sole habent. Alii diffusa ita x. die obturant. Hoc vocatur hydromeli, et vetustate saporem vini assequitur, nusquam laudatius, quam in Phrygia.

XXI. Quin et acetum melle temperabatur: adeo nihil intentatum vitae fuit. Oxymeli hoc vocarunt, mellis x. libris, aceti veteris heminis quinque, salis marini libra, aquae pluviae sextariis quinque suf-

circo certe velim, quod *lentiscum Italicam* Plinius laudet, lib. XVII, cap. 44: ea enim verba in mando cubare dicturi eo loci sumus. H.

Item. Χαμελαίτης οἶνος, Diosc. lib. V, cap. 79. Χαμαιπιτύϊνος; cap. 80; Χαμαιδρυΐτης, cap. 51. H.

Eodem modo, et ex flore. Hoc est, lignum recens cum suis baccis, ut in prioribus fruticibus fieri diximus, musto decoquunt: et simul ex flore immittunt in musti congium, denum denarium pondus. Diosc. lib. V, cap. 79. Hard.

Decem denariorum pondere addito. Diosc. hanc vini et materiae, quae iniicitur portionem docet c. de vino ex chamelaea. Dal.

XX. *Fit vinum.* Vinum appellat, quum vini nihil admixtum ei sit: vini tamen appellationem meruit, quod, ut mox Plinius ait, vetustate vini saporem assequitur: sive, ut l. XXII, cap. 52, longa vetustate transit in vinum. Hard.

Quinquennio. Veterem aquam caelestem Dioscorides pariter desiderat, lib. V, cap. 17: ὕδωρ ὄμβριον παλαιόν. Hard.

Aliqui prudentiores. Diosc. loc. cit. Hard.

Alii diffusa. Vina videlicet. Quae vis huic voci subsit, diximus cap. 16. Hard.

Hydromeli. Ὑδρόμελι, ab aqua et melle. Latini aquam mulsam vocant: Galli, *de l'hydromel.* De eo rursum, lib. XXII, cap. 51. Hard.

XXI. *Oxymeli.* Ὀξυμέλιτος concinnandi modum plane eumdem Diosc. affert, lib. V, cap. 22, ex Dieuche scilicet, quem inventi huius auctorem Plinius noster facit, lib. XXIII, cap. 29. Nullo fere alio syrupo usa antiquitas, quam suo oxymelite, inquit Andr. Baccius, lib. I, cap. 26, p. 40; nempe quoniam ii saccharo caruerunt, quo syrupa nostra concinnamus. Hard.

fervefactis decies, mox elutriatis atque ita inveteratis. Omnia ab Themisone summo auctore damnata: et hercule coactus eorum usus videri potest; nisi si quis naturae opus esse credit aromatiten, et ex unguentis vina composita, aut ut biberentur genuisse eam frutices. Ista sunt cognitu iucunda, solertia humani animi omnia exquirente. Nihil quidem ex his anno durare, praeterquam quae vetustate ipsa fieri diximus: et plura ne tricenis quidem diebus, non erit dubium.

XXII. (XVIII.) Sunt et in vino prodigia. Dicitur in Arcadia fieri, quod fecunditatem feminis importet, viris rabiem. At in Achaia maxime circa Caryniam abigi partum vino, atque etiam si uvam edant gravidae, quum differentia in gustatu non sit. Troeze-

Mox elutriatis. Hoc est, de vase in vas translatis, transfusis, sive (ut elegantius Latini) diffusis. Plinius ipse ubi hunc oxymelitis conficiendi modum totidem rursus ferme verbis tradit, lib. XXII, cap. 29: *Oxymeli antiqui, ut Dieuches tradit, hoc modo temperabant: mellis minas decem, aceti veteris heminas quinque, salis marini pondo libram, et quadrantem, aquae marinae sextarios quinque pariter coquebant, decies defervescente cortina, atque ita diffundebant, inveterabantque.* Hard. — *Elutriatis.* Elutriare est quod vernaculo sermone dicimus, *soutirer.* Ed. P.

Vetustate ipsa fieri. Hoc est, confici et absolvi: ut quod e milii semine dictum est cap. 19, post septimum tantum mensem transfundi: rosae item, non ante tres menses, etc. Hard.

XXII. *Sunt et in vino prodigia.* De his vide Theophrastum, Hist. lib. IX, cap. 19. Ed. P.

In Arcadia fieri. Apud Heracleam Theophrast. Histor. lib. IX, cap. 20; Athen. lib. I. Dalec. — *In Arcadia.* Sic plane Theophr. ap. Athen. lib. I; Aelianus quoque Var. Hist. lib. XIII, cap. 6. Hard.

Fecunditatem. Theophr. *sterilitatem.* Ἀτεκνούσας ποιεῖ. Ed. P.

Caryniam abigi, etc. *Cabineam* Theophr. *Ceryniam* Athenaeo. Addidit Theophrastus, canibus, si uvas gustaverint, etiam catulos elidi. Victorius, lib. VII, cap. 23. Dalec. — *Circa Caryniam.* Περὶ δὲ Κερυνίαν τῆς Ἀχαΐας, Athen. l. c. Theophr. ipse, Histor. lib. IX, cap. 20, πάλιν δ' ἐν Ἀχαΐᾳ, καὶ μάλιστα περὶ Καρυνίαν, etc. At Aelianus l. c. Ἐν δὲ Ἀχαΐᾳ περὶ Κεραυνίαν, etc. Hard.

Quum differentia. Quum neque uva in gustu secus ac caeterae, nec vinum, sapiat. Theophrast. H.

Troezenium. Theophr. l. c. H.

nium vinum qui bibunt, negantur generare. Thasos duo genera vini diversa facere proditur: uno quo somnus concilietur, alterum vero quo fugetur. Apud eosdem vitis theriace vocatur, cuius et vinum et uva contra serpentium ictus medetur. Libanios thuris odore, ex qua diis prolibant. E diverso aspendios, damnata aris. Ferunt eam nec ab alite ulla attingi. Thasiam uvam Aegyptus vocat apud se praedulcem, quae solvit alvum. Est contra in Lycia, quae solutam firmat. Aegyptus et ecbolada habet, abortus facientem. Vina in apothecis Canis ortu mutantur quaedam, posteaque restituuntur sibi. Sic et mari navigatio, cuius iactatus his, quae duraverint, tantum vetustatis adiicere sentitur, quantum habuerint.

Thasios duo genera vina diversa facere proditur. Verior lectio eiusdem exemplaris, *Thasos duo genera*, etc. ut insulam intelligas, non insulares. Pint. — *Thasos*. Theophr. et Aelian. ll. cc. Hard.

Theriace vocatur. Vide infra lib. XXIII, cap. 1. Dal. — *Theriace*, Θηριακὴ ἄμπελος, de qua et eadem cum Plinio, et alia plura prodit Auct. Geopon. lib. IV, cap. 7, pag. 106. Palladius quoque, lib. III, in Febr. tit. 28, pag. 80. Hard.

Libanios. Λιβάνιος vel λιβανῖτις a thure nomen habet; Ασπένδιος ab α privante graeco, et σπένδειν libare: quod ex vitis eiusce vino libare diis nefas putetur. Hard.

Aspendios. Quidam sic dictam interpretantur ab Aspendo urbe Pamphyliae. Lego *Aspondos*, vel *Aspondios*, a particula privationis graeca α, et verbo σπένδειν, libare; ut uva sit, cuius vino diis libare nefas est. Dal.

Thasiam. De qua cap. 9. H.

Ecbolada. Ἐκβολὰς Graecis abortum sonat, ab ἐκβάλλω, eiicio. H.

Vina in apothecis Canis, etc. Hesiodus tamen vinum tum esse optimum scribit, Τῆμος πιόταταί τ' αἶγες καὶ οἶνος ἄριστος, ut interpres quoniam τότε ἤδη κεκριμένος, τὰς μεταβολὰς ἐρῶν ἐκφυγὼν, καθ' ἃς ἦν κίνδυνος τραπῆναι. Ea de causa sub Canis ortum Veteres largius bibendum praeceperunt: non tantum quod ingens aestus sitibundos ad potum invitet. Theognis: Ἄφρονες ἄνθρωποι καὶ νήπιοι οἵτινες οἶνον Μὴ πίνουσ', ἄστρου καὶ κυνὸς ἀρχομένου. Alcaeus, θέρους δὲ τέγγε πλεύμονας οἴνῳ, τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται. Brod. lib. III, cap. 20; Magius, lib. I, cap. 28. Ita et Geop. auct. lib. VII, cap. 10, pag. 187. Dalec.

Quae duraverint. Quae iactationem maris citra noxam pertulerint. H. — *His, quae duraverint*, etc. Vinis, quae iactatum illum ferunt. Sic longa navigatione meliora fiunt Burdegalensia vina. Illo iactatu plerumque

XXIII. (XIX.) Et quoniam religione vita constat, prolibare diis nefastum habetur vina, praeter imputatae vitis, fulmine tactae, quamque iuxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratis pedibus conculcata, et quod circumcisis vinaceis profluxerit, aut superne deciduo immundiore lapsu aliquo polluta. Item Graeca, quoniam aquam habeant. Vitis ipsa quoque manditur, decoctis caulibus summis, qui et condiuntur in aceto ac muria.

XXIV. Verum et de apparatu vini dixisse conveniat, quum Graeci privatim ea praecepta condiderint, artemque fecerint, sicut Euphronius, et Ari-

labefactantur vina Burgundica. Audivi tamen vinum inter Autissiodorensia, *d'Auxerre*, optimum, dictumque hemileranlum, *le vin de migraine*, maris iactatum tulisse illaesum. Brot.

Tantum vetustatis. Alterum tantum. Notat Christph. a Vega, art. med. lib. II, vina quaedam Hispanica in Germaniam, Hispaniamque nuvam translata, ibi meliora esse, quam in Hispania, ubi nata. H.

XXIII. *Prolibare diis nefastum habetur vino praeter imputatae vitis,* etc. Non solum, inquit, imputatae vitis, ut dictum est cap. 14, sed et fulmine tactae. Cur voculam *praeter* Pintian. et in editione Elzeviriana Laetius, invitis MSS. expungant, non video: nisi quod non intellexere quae vis ei hoc loco subesset. Festus: *Imputatum, nondum purgatum. Putum enim est purum: unde putare vites dicimus, hoc est, detrahere, quae sunt impedimento ad fructum.* Quae porro vina nefas libare diis, paulo aliter Labeo Antistius apud eumdem Festum: *Spurcum*, inquit, *vinum est, quod sacris adhiberi non licet; ut ait Labeo Antistius, libro decimo Commentarii iuris Pontificii: cui aqua admixta est, defrutumve: aut igne tactum est, mustumve ante quam defervescat.* H.

Fulmine tactae. Cuius vinum ideo damnatum, quod, ut scribit Seneca, Natural. Quaest. lib. II, cap. 32, pag. 858, *fulmine gelatum, quum ad priorem habitum redit, potum, aut exanimat, aut dementes facit.* H.

Quamque iuxta. Et iuxta quam mortui hominis cadaver laqueo pependerit. Hard.

Hominis mors laqueo pependerit. Audacter quidem, sed eleganter pro *homine mortuo* dictum. Ed. P.

Conculcata. Ita mss Reg. Colb. Th. Par. Subintellige vina. H.

Circumcisis vinaceis. Mustum id tortivum vocant, quod post primam pressuram vinaceorum circumciso pede exprimitur, inquit Columella, lib. XII, cap. 65. Tortivum mustum circumcidaneum Cato appellat cap. XXIII, pag. 26. H.

Qui et condiuntur in aceto ac muria. Condiendi modum Columella expedit lib. XII, cap. 7, pag. 416. H.

stomachus, et Commiades, et Hicesius. Africa gypso mitigat asperitatem, nec non aliquibus sui partibus calce. Graecia argilla, aut marmore, aut sale, aut mari, lenitatem excitat: Italiae pars aliqua rabulana pice: ac resina condire musta vulgare est ei, provinciisque finitimis. Nonnusquam prioris vini faece, acetove condiunt. Nec non et ex ipso musto fiunt medicamina: decoquitur, ut dulcescat portione virium. Nec durare ultra annuum spatium tale proditur. Aliquibus in locis decoquunt ad sapas musta, infusisque his ferociam frangunt. Et in hoc tamen genere,

XXIV. *Africa gypso.* Etiam et Italia, uti ex Columella colligimus, lib. XII, cap. 20, ubi gypsationis huiusce rationem aperit. Quod et Didymus facit in Geop. lib. VI, cap. 18. Etiamnum in Hispania vina quaedam calce et gypso condiuntur, teste Christoph. a Vega, cap. 237. H.

Aliquibus sui partibus. Carthagine, ut dicetur lib. XXXVI, cap. 48 H.

Calce. Condiri etiam vina gypso, et calce, vide lib. XXIII, cap. 1. Dalec.

Aut marmore. Marmoris flore, inquit Colum. l. c. hoc est, marmore in pulverem contrito, *du marbre (chaux carbonatée) pulvérisé.* H.

Aut mari. adde et muriam ex Colum. lib. XII, cap. 25, pag. 434. Hard.

Italiae pars. Ma. *in parte.* Ed. P.

Rabulana pice. Lego, *radulana* (tam sicca ut radi possit. Nam, ut ait Columel. lib. XII, cap. 20, quanto vetustior, tanto melior). Idem auctor *rasin* (lego *rasilem*) vocat ξυστήν. Quidam *Rhetica* legunt. Eam certe Constantinus in Geoponicis maxime laudat. Dal. — *Rabulana pice.* Ita Reg. et Colb. At Th. *Rapulana.* Beroaldus in Columellam, *radulanam* scribit, quod tam sicca ea est, ut radi possit. Columella ipse lib. XII, cap. 20, pag. 420, rasim vocat, nisi locus est vitiatus: *Commisceri debet rasis,* inquit, *quod est genus crudae picis.* Hard.

Resina. Vinum resina conditum resolutioni stomachi prodesse scribit Celsus, lib. IV, cap. 5; Martial. lib. III, ep. LXXVII: *Resinata bibis vina, Falerna fugis.* H.

Nonnusquam. Hunc modum explicat uberius Colum. lib. XIII, cap. 28, etc. 30, pag 437: *Si qua vina erunt duriora, aut minus bona, quod agri vitio aut tempestate sit factum, sumito faecem vini boni, et panes facito, et in sole arefacito, et coquito in igne: postea terito, et pondo quadrantem singulis amphoris infricato, et oblinito: bonum fiet* Hard.

Ad sapas musta. Vinum id γλύκυν vocat Athenaeus, lib. I. Dal. — *Ad sapas.* Hoc est, usque ad tertiam partem, quemadmodum de sapa dictum est, cap. 11. Haec multo uberius Columella lib. XII, cap 20, pag. 428. Hard.

et in omni alio subministrant vasa ipsa condimentis picis: cuius faciendae ratio proximo dicetur volumine.

XXV. (xx.) Arborum succo manantium picem resinamque, aliae ortae in Oriente, aliae in Europa ferunt. Quae interest Asia, utrimque quasdam habet. In Oriente optimam tenuissimamque terebinthi fundunt; deinde lentisci, quam et mastichen vocant; postea cupressi, acerrimam sapore. Liquidam omnes et tantum resinam; crassiorem vero et ad pices faciendas cedrus. Arabica resina alba est, acri odore, difficilis coquenti. Iudaea callosior, et terebinthina quoque odoratior: Syriaca Attici mellis similitudinem

Subministrant vasa ipsa condimentis. Alii apud Dalecampium, *subm. vasis ipsis condimenta.* Alii, *sublinunt vasa ipsa condimento.* Dalecampius vero ipse, *cum condimentis.* Ed. P. — *Condimentis picis.* Hoc est, non vine modo, sed et vasa quoque condiuntur. Hard.

Proximo dicetur. Lib. XVI, cap. 21. Hard.

XXV. *Arborum.* Verbum illud *ortae* procul dubio depravatum est. Exemplar Toletanum *acta* legit, non *ortae*. Puto scribendum *Asiae*, quia sequitur statim: *Quae interest Asia utrimque quasdam habet.* Verior lectio *utramque* quam *utrimque*, hoc est, Asiem Orientalem et Europam. Pint.

Utrimque quasdam. Ex utroque genere quasdam habet: earum scilicet quae in Oriente, et quae in Europa gignuntur. Ex arboribus, quae picem ferunt, succus erumpit: qui si igne exprimitur, pix vocatur, *poix:* si sponte fluit, resina, *poix résine.* H.

Terebinthi. Sic Diosc. lib. 1, cap. 91, primas tribuit *terebinthinae* resinae, *térébenthine:* secundas, e lenthisco, *lentisque.* Sic etiam Theophr. Hist. lib. IX, cap. 2, et Galen. κατὰ γένη, lib. III, cap. 2, pag. 715. H.

Lentisci, quam et mastichen vocant, etc. De Chia mastiche e lentisco dictum iam fuit lib. XII, cap. 37. Diosc. lib. I, cap. 9: Γεννᾶται δὲ καὶ ῥητίνη... σχινίνη καλουμένη, ὑπ' ἐνίων δὲ μαστίχη... καλλίστη ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ. H. — Conf. Tournefort, *Mémoir. de l'Académie de Scienc.* a. 1705, pag. 344. Ed. P.

Liquidam omnes, etc. Idem etiam e lentisco resinam liquidam fluere tradit lib. XXIV; quod tamen usus falsum esse monstrat. Pint. — *Liquidam omnes.* Vide quae dicturi sumus lib. XXIV, cap. 22. Hard.

Crassiorem vero. Qui a cedro manat liquor, expressus igne videlicet, non sponte erumpens, picis e genere est, ut dicetur lib. XVI, cap. 21. Hard.

Arabica. Haec e terebintho arbore funditur, Dioscor. lib. I, cap. 91. Hard. — Conf. Tournef. loc. cit. Ed. P.

Terebinthina quoque. Optimam censet Dioscor. l. c quae terebinthum oleat. Plinius lib. XXIV, cap. 22.

habet. Cypria antecedit omnes: est autem melleo colore, carnosa. Colophonia praeter caeteras fulva; si teratur, alba fit, gravior odore: ob id non utuntur ea unguentarii. In Asia quae fit e picea, admodum candida, spagas vocatur. Resina omnis dissolvitur oleo. Quidam et creta figlinarum hoc fieri arbitrantur; pudetque confiteri, maximum iam honorem eius esse
in evellendis virorum corpori pilis. Ratio autem con- 3
diendi musta, in primo fervore, qui novem diebus quum plurimum peragitur, aspersu picis, ut odor vino contingat, et saporis quaedam acumina. Vehe-

In arborum differentia placet terebinthina, odoratissima, atque levissima: nationum, Cypria et Syriaca: utraque mellis Attici colore: sed Cypria carnosior, siccіorque. Hard.

Colophonia, etc. Colophoniacam vocat et Celsus lib. V, cap. 18. Dal. — *Colophonia* Retinet haec hodie in officinis nomen. Ἀπὸ τῆς Κολοφῶνος Κολοφωνία κληθεῖσα. Diosc. lib. I, cap. 92. Hard.

Spagas vocatur. Sic mss. Reg. etc. vox barbarica, incertae originationis: nisi σφαγὰς legi placet, haud magis comperti significatus hoc loco. H.

Resina omnis. Plinius lib. XXIV, cap. 22: *Resolvitur resina ad vulnerum usus et malagmata oleo.* Hard.

Creta figlinarum. Cretam figularem vocat Celsus lib. V, cap. 1. Dalec.

Pudetque confiteri, etc. Καταπιττοῦν id Graeci vocabant. Clemens Alexandrin. paedag. lib. III, cap. 3, de Cynaedorum impura, infamique mollitie: διὰ τούτους γοῦν πλήρεις αἱ πόλεις πιττούντων, ξυρούντων, παρατιλλόντων τοὺς θηλυδρίας τούτους. Qui sic vulsi et glabri forent πιττοκοπημένοι eidem dicuntur. Fuit et καταπιττοῦν tormenti genus, quum ferventi pice instillata corpora hominum urebantur. Lucret. *Verbera, carnifices, robur, pix, lumina, taedae.* Plautus in Capt. *Atra bilis agitat hominem B. At pol, te, si hic sapiat senex, Atra pix agitet apud carnificem, ac tuo capiti illuceat.* Victorius, lib. VIII, cap. 18. Visco quoque pilos evelli solitos monstrant hi versus Iuvenalis: *....nullus tota intercute, qualem Praestabat calidi circumlita fascia visci.* De hac re plura Had. Iun. lib. de coma. Idem poëta: *.... quid enim resinata iuventus, Cruraque totius facient tibi laevia gentis?* Philostratus in Viris, de Scopeliano ὡς οὐκ ἐκδεδωκὼς ἑαυτὸν πίττῃ καὶ παρατιλτρίαις. Theopompus apud Athenaeum narrat, omnes Barbaros, qui ad occidentem habitant, picari et radi: apud Thuscos multas esse ad eam rem institutas officinas, quas adeant, et peritis artificibus radendos se picandos se praebent, nulla prorsus verecundia, si quis foris intueatur, vel dum hoc fit, interveniat. *Evirationem* pilorum eam vulsuram auctor vocat lib. XXIX, cap. 1. Palladius in Octobri, cap. 14. Dal. — *Pudetque*, Πίτ-

mentius id fieri arbitrantur crudo flore resinae, excitarique lenitatem. E diverso crapula compesci feritatem nimiam, frangique virus; aut ubi pigra lenitas torpeat, virus addi. Liguriae maxime Circumpadanisque mustis crapulae utilitas discernitur hoc modo: pugnacibus mustis crapulae plus inditur, lenibus parcius. Sunt qui ex utroque condiri velint: nec non alia, quae est musti, pice et natura; vitiumque musto quibusdam in locis iterum sponte fervere: qua calamitate deperit sapor, vappaeque accipit nomen,

τωσι; vocabatur παρατιλμός, sive vulsura pilorum picis ministerio facta, cuius molles et cinaedi curiosi: ob idque vulsi et depilati dicti sunt, καὶ πισσόμενοι. Hinc πιττοῦν Graecis παρατιλτριῶν vile munus erat, quae glabros et depiles reddebant picis illitu. Vide Philostr. et Cl. Alexand. apud Rob. Constant. in Lexico, verbo Πιττόω. Hard.

Crudo flore. Flos crudus, resina ipsa est, quae nuper est avulsa arbori, necdum cocturam passa: eadem cocta, crapula nuncupatur: coquendi ratio dicetur lib. XVI, cap. 22. Errant qui crapulam faecem resinae putant, aut florem, id quod supernatat. H.

Excitarique. Addi levioribus vinis saporis quoddam acumen, *donner du montant* Ed. P.

Feritatem. Mitigari ea quae fumosa sint, et vehementiora. H.

Virus addi. Tenuiculis, languidisque vinulis vim vehementiorem, quae inducat ebrietatem, adiici. H.

Pugnacibus. Vehementibus et validis. Hard.

Sunt qui ex utroque. Ex flore et crapula. Hard.

Alia, etc. Vel musta condienda, vel mustorum condimenta. Dalec. — *Nec non et alia.* Condiuntur etiam vina, inquit, si decoctum iis mustum infundatur, quod picis vices et vim repraesentet. — In ed. Parm. *nec non alia quae est multa pice natura*; in Reg. 2: *nec non alia quae simulet pice et natura*; Reg. 1: *nec non alia quae est mulsi pice et natura*; Colb. *quae est mulci*; Chiffl. *quae est multi*, etc. Nos, *quae est musti*. Id enim spectare nobis visus est, quod sup. cap. dixit: *Aliquibus in locis decoquunt ad sapas musta, infusisque his ferociam vinorum frangunt*, quibus infunduntur. Et quod cap. 9 docuit, *Tmolitis vini dulci*, sive musto, si admisceatur, condiri vina caetera, quorum *duritia* vel sic *suavitatem accipiat, simul et aetatem.* Recessit sane longissime a veterum exemplarium vestigiis Hermolaus, quo auctore vulgati codices ita prae se ferunt, *nec non alia aeque multiplici natura*: quibus verbis nulla, quae huic loco aptari possit, sententia subest. H.

Vappaeque accipit nomen. Οἶνον παρατρέπεσθαι, vappescere, vulgo *se tourner*, εἰς ὀξίνην μεταπεσεῖν, ὀξυνίσθαι dicunt, *s'aigrir*. Chrysost. οἴνου μὲν ἀρετῆς βλάβη τὸ παρατραπῆναι, καὶ εἰς ὀξίνην μεταπεσεῖν. Ἀχρήστους ho-

probrosum etiam hominum, quum degeneravit animus. Aceti enim nequitiae inest virtus magnos ad usus, et sine queis vita mitior degi non possit. Cae- 5
tero vinorum medicaminis tanta cura est, ut cinere apud quosdam, ceu gypso alibi, et quibus diximus modis, instaurentur. Sed cinerem e vitis sarmentis, aut quercu praeferunt: quin et marinam aquam eiusdem rei gratia ex alto peti iubent, servarique ab aequinoctio verno, aut certe nocte solstitio, et Aquilone flante hauriri; vel si circa vindemiam hauriatur, decoqui. Pix in Italia ad vasa vino condendo maxime 6
probatur Brutia. Fit e piceae resina: in Hispania autem e pinastris, minime laudata. Est enim resina harum amara et arida, et gravi odore. Differentiam rationemque faciendi proximo volumine demonstra-

mines etiam Graeci ὀξίνας dicunt, quasi corrupta vina. Aristophanes in Equitibus Ἄνδρα μοχθηρὰν πολίτην, ὀξίνην, ὑπέρβολον. Idem ἐμαχόμεθ' αὐτοῖσι θυμὸν ὀξίνην πεπωκότες: inda Graecis οἶνος τροπίας, καὶ ἐκτροπίας, vinum mutatum, fugiens in vappam aut acetum degenerans et exolescens, quod aetati cedit. Horatius: *Ac nisi mutatum parcit defundere vinum*. Turn. lib. I, cap. 1, lib. VII, cap. 9, lib. XX, cap. 13. Dalec. — *Vappaeque*. De vappa superius, cap. 8. Hard.

Probrosum. Subintellige nomen. Vappam Veteres appellarunt hominem ignavum, in quo nihil esset prudentiae, nihil salis. Horat. lib. I, sat. 2, v. 12: *Fufidius vappae famam timet, ac nebulonis*. Acron: *Vappae*, inquit in Sat. 1, lib. I, *dicuntur perditi ac luxuriosi.... Aliter vappa dicitur stultus et insulsus, qui nihil sapit: dicitur enim vinum vappa, quod perdidit saporem*. Hard.

Aceti enim. Aceti enim, quanquam inesse ei quaedam gustus nequitia videtur, melior tamen est, quam vappae conditio: virtus eximia ad magnos usus etc. Hard.

Ceu gypso. Ut gypso, inquit, Africa, Graecia marmore, aliisque, quibus diximus modis, sup. cap. vina mitigat: sic alii cinere. Hard.

Quin et marinam. Columella lib. XII, cap. 21, pag. 431. *Sumitur autem aqua quam longissime a littore: nam liquidior et purior est, quantum altiori mari hausta est*. Hard.

Ad vasa. Subintellige picanda. De hac picatione vasorum, in quibus condebatur vinum, e pice Brutia, vide Colum. lib. XII, cap. 18, pag. 426. Hard.

Condendo. Ms. *condiendo*. Ed. P.

Est enim... arida. Nec valde aridam, nec valde humentem laudat Diosc. lib. I, cap. 92. Hard.

Proximo volumine. Lib. XVI, e cap. 16 ad 23. Hard.

bimus inter arbores feras. Vitia, praeter supra dicta, acor aut fumidum virus: picis autem, adustio: experimentum vero, si fragmenta subluceant, ac sub dente lentescant acore incundo. Asia picem Idaeam maxime probat, Graecia Piericam, Virgilius Naryciam. Diligentiores admiscent nigram mastichen, quae in Ponto bituminis similis gignitur; et iris radicem oleumque. Nam ceram accipientibus vasis com-
7 pertum est vina acescere. Sed transferre in ea vasa,

Inter arbores feras. Ita Reg. 2, aliique. Hoc est, peregrinas. Plinius, lib. XVI, cap. 16: *Peregrinae tum videbantur, quoniam non erant suburbanae, pinus atque abies, omnesque quae picem ferunt, de quibus nunc dicemus, simul ut tota condiendi vina origo cognoscatur.* In quibusdam MSS. *feraces*, male. HARD.

Vitia. Nempe resinae. HARD.

Supra dicta. Amarorem, ariditatem, gravem odorem. DALEC.

Acore. Sapore acido, qualis fere est in malo Punico. HARD.

Asia picem Idaeam maxime probat. Hermolaus pro *Indicam*, ut prius legebatur, *Idicam* substituit, id est, montis Idae: melius qui *Idaeam* emendat, nam picem Idaeam et summus poëta celebrat Georgicon III: *Idaeasque pices et pingues unguine ceras.* Idicus vero possessivum ab Ida nusquam (quod recorder) legi. Exemplar quoque Toletanum *Idaeam* habet, non *Indicam.* PINT. — *Picem Idaeam.* Ab Ida monte, qui in Troade est. Ita Reg. 2, Tolet. Par. At in aliis, *Indicam*, male. Idaeam Piericamque laudat Didymus in Geop. lib. VI, cap. 5, pag. 169: Τὴν πίσσαν αἱ ἀρχαῖον ἡμῖν παραδεδώκασι καλλίστην εἶναι τὴν ἀπὸ τῆς Ἴδης, μετὰ ταύτην τὴν ἐκ Πιερίας, etc. Virgilius quoque Georg. lib. III, v. 405, *Idaeas pices* dixit. HARD.

Virgilius. Georg. lib. II, v. 438: *Naryciaeque picis lucos.* Ab oppido Locrorum Narycio, de quo lib. IV, cap. 12. HARD.

Quae in Ponto. Ut dictum antea est, lib. XII, cap. 36. H.

Et iris radicem. Iridis modicum pariter admisceri iubet auctor Geopon. lib. VI, cap. 7, p. 171: ἴρεως τὸ μέτριον. De iri dicemus lib. XXI, cap. 19. HARD.

Oleumque. Dalecampius, *foliumque* id est, malabathrum. ED. P. — *Oleumque.* Ita MSS. omnes et editi libri. *Foliumque* nihilominus legi magis placet Dalecampio: est autem folium simpliciter appellatum, malabathri folium, ut diximus lib. XII, cap. 25. Coniecturae huic haud leve momentum affert, quod apud Didymum legimus in Geoponicis, lib. VI, c. 6, p. 171, ubi φύλλον μαλαβάθρου et calami aromatici pilulas in Italia solitas admisceri ait, ad picationem vasorum. HARD.

Nam ceram accipientibus, etc. In picandis doliis ceram pici admisceri solitam scribit Palladius cap. 11 Septembris. Adiecta cera ampliore vina vappescere scribit lib. VI, cap. 5 et 7, et fortassis hic

in quibus acetum fuerit, utilius, quam in ea, in quibus dulce aut mulsum. Cato iubet, vina concinnari (hoc enim utitur verbo) cineris lixivii cum defruto cocti parte quadragesima in culeum : vel salis sesquilibra ; interim et tuso marmore. Facit et sulphuris mentionem, resinae vero in novissimis. Super omnia addi maturescente iam vino iubet mustum, quod ille tortivum appellat, nos intelligimus novissime expressum. Et adiicimus tingendi gratia colores, ut pigmentum aliquod vini, atque ita pinguius fieri. Tot

legendum *vappescere*. Dal. — *Nam ceram*. Didymus in Geop. loc. cit. pag. 170, vappescere vina scribit, cera in vasorum picationibus addita, στρεφνότερον τὸν οἶνον γίνεσθαι, ὡς ῥᾳδίως εἰς ὀξίνην μεταβάλλειν, sic ut promptius ea acescant. Hard.

Cato iubet. Libro de R. R. cap. 23. Hard.

Hoc enim utitur verbo. Libro de R. R. cap. 115, pag. 64, et cap. 122, pag. 66. Festus : *concinnare, est apte componere*. H.

Cineris lixivii, etc. Sic auctor vocat κονίαν στακτὴν Graecorum, nempe liquidum lixivium. Nam calce addita cum cinere quolibet, lixivium id aut πρωτόστακτος, aut στακτὴ διηθημένη vocabatur, quasi excolatum lixivium. Dalec. *Cineris lixivii*. Apud Catonem hodie perperam, *de musto lixivo* legitur, quum *de cinere lixivio* scribi oporteat. Cinerem lixivam femineo genere Scribonius Largus non semel protulit. Est porro hic cinis lixivus, ipsum liquidum lixivium, non cinis, qui in aquae lixiviae fundo sidit. Ad concinnanda vina tantum lixivii Cato requirit, quantum cum admixto defruto ad quadragesimam culei partem aequandam necesse est. Hard.

In culeum. Quid culeus sit diximus cap. 5. Cato loc. cit. pag. 25 : *Si opus erit, defrutum indito in mustum, de cinere lixivio coctum : partem quadragesimam addito defruti, vel salis sesquilibram in culeum : marmor si indes in culeum, libram indito ... Resinam si indes in culeum musti*, etc. MSS. Reg. Colb. *in culeum*. Editi libri perperam, *pulegii*. Hard.

Facit et sulphuris. In Catonis libris, quos terimus, mentio sulphuris nulla. Hard.

Maturescente. Quum deferbuit. Verba Catonis sunt ea l. c. pag. 26 : *Tortivum mustum circumcidaneum suo cuique dolio dividito, additoque pariter*. H.

Novissime expressum. E vinaceis circumcisis, ut dictum est cap. 23. Idem praecipit Columella, lib. XII, cap. 36, pag. 439. H.

Et adiici musti tingendi gratia coloris. Ambo codices non *adiici mustis* leguot, sed *adiicimus* : scribo cum maiore littera in initio, *Et adiicimus tingendi gratia colores* ; nam Toletanum archetypum *colores* legit : non *coloris*. Pint. — *Et adiicimus*. Sic MSS. Reg. Colb. Par. Hard.

veneficiis placere cogitur; et miramur noxium esse. In vitium inclinantis experimentum est, laminae plumbeae mutatus in eo colos.

XXVI. Proprium autem inter liquores vino, mucescere, aut in acetum verti; exstantque medicinae volumina. Et faex vini siccata recipit ignes, ac sine alimento per se flagrat. Cinis eius nitri naturam habet, easdemque vires, hoc amplius, quo pinguior sentitur.

XXVII. (XXI.) Magna et collecto iam vino differentia in cella. Circa Alpes ligneis vasis condunt, circulisque cingunt, atque etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent. Mirum dictu, sed aliquando visum: ruptis vasis stetere glaciatae moles, prodigii modo, quoniam vini natura non gelascit, alias ad frigus stupes tantum. Mitiores plagae doliis condunt, infodiuntque terrae tota, aut ad portionem situs. Item caelum praebent: alibi vero impositis tectis arcent:

Placere cogitur. Subintellige, vinum. HARD.

Laminae plumbeae. Sic Geop. auct. lib. VII, cap. 15, pag. 195, apud quem haec paulo explanata uberius. HARD.

XXVI. *Mucescere aut in acetum verti.* Proprium verbum id usurpatur de pane, carne et aliis id genus, quae diutino situ lanuginem contrahunt, cum quadam graveolentia. DALEC. — *Mucescere.* Hoc est, vappescere, in vappam degenerare. In MSS. Reg. Colb. *mulcescere.* HARD.

Exstantque. Et ad hanc depellendam calamitatem medicinae quamplurimae voluminibus integris continentur. HARD.

XXVII. *Mirum dictu*, etc. Aeque mirum quod prodit Arist. in Arcadia vinum ἀναξηραίνεσθαι ὑπὸ τοῦ καπνοῦ ἐν τοῖς ἀσκοῖς, ὥστε ξυόμενον πίνεσθαι. Rhod. lib. XXVIII, cap. 36. Virgil. G. III, 364: ... *caeduntque securibus humida vina.* Vide Brod. lib. V, cap. 31. DAL.

Non gelascit. Causas Macrobius investigat, *Cur vina nunquam aut rarenter congelascant.* Sat. lib. VII, cap. 12, pag. 620. HARD. — Immo in septemtrionalibus regionibus glaciatur ipse vini spiritus, *l'eau-de-vie.* Ed. P.

Ad portionem situs. Ut quaeque terra mitiore caelo aut frigidiore utitur. Nam ubi calidius caelum, tota sub dio relinquuntur: ubi frigidius, tota defodiuntur: medio, partim abduntur terra, partim caelo permittuntur. HARD.

traduntur que et haec praecepta: latus cellae vinariae, aut certe fenestras obverti in Aquilonem oportere, vel utique in exortum aequinoctialem. Sterquilinia et arborum radices procul abesse, omniaque odoris 2
evitandi, facillimo in vina transitu: ficos utique et caprificos. Doliis etiam intervalla dari, ne inter sese vitia serpant, contagione vini semper ocyssima. Quin et figuras referre. Ventruosa ac patula minus utilia. Picari oportere protinus a Canis ortu, postea perfundi marina aqua aut salsa: dein cinere sarmenti aspergi, vel argilla, abstersa myrrha suffiri, ipsasque saepius cellas. Imbecilla vina demissis in terram doliis servanda, valida expositis. Numquam implenda: 3

In Aquilonem. Sic auct. Geopon. lib. VI, cap. 2, pag. 165. Vitruvius, lib. I, cap. 4, pag. 8: *In cellis enim vinariis tectis, lumina nemo capit a meridie, nec ab occidente, sed a septemtrione*, etc. Eadem tradit et Palladius de R. R. lib. I, cap. 18, pag. 47. Hard.

Sterquilinia. Palladius, l. c. In MSS. Reg. Colb. et Chiffl. *Sterculonia.* De ficubus et caprificis, eadem praecipit auct. Geop. lib. VI, cap. 22, p. 166. De sterquilinio, caeterisque, Columella, lib. I, cap. 6: *Eadem est ratio in plano sitae vinariae cellae: quae summota procul esse debet a balneis, furno, sterquilinio, reliquisque immunditiis tetrum odorem spirantibus: nec minus a cisternis, aquisve salientibus: ex quibus qui extrahitur humor, vinum corrumpit.* Hard.

Facillimo in vina. Colum. lib. XII, cap. 28, pag. 437: *Nulla res alienum odorem celerius ad se ducit, quam vinum.* Hard.

Doliis etiam. Intervallum pedale requirit auct. Geop. lib. VI, cap. 2, pag. 165. H. — Qua de re et modo quo vinum confecerint Romani, vid. Cl. Winckelmann, *Lettres sur les découvertes d'Herculanum*, p. 49. Brot.

Picari oportere. Sic Geop. auct. lib. VI, cap. 4, p. 168; Columella quoque l. c. pag. 426. H.

Dein cinere. In MSS. omnibus *aspergi* constantissime legitur. In Reg. 2, *cinere e sarmentis aspergi.* Tamen *abstergi* sincerius existimari possit, tum quod proxime sequatur, *abstersa myrrha suffiri*: tum quod hic ipsam explanans Zoroastres in Geop. lib. VII, cap. 6, pag. 184, *abstergi*, non *aspergi* dixit. Δεῖ δὲ τοὺς πίθους παραχρῆμα σμήχειν ἅλμῃ, ἢ κλιματίνῃ τέφρᾳ, ἢ κιμωλίᾳ, ἢ ἀργιλλώδει γῇ. Hard.

Abstersa. Spongiae ope. Diophanes in Geop. lib. VI, cap. 12, pag. 175. Hard.

Ipsaque saepius. Sic Diophanes in Geop. lib. VI, cap. 12. p. 176. H.

Imbecilla. Auct. Geop. lib. VII, cap. 2. Hard.

Numquam implenda. Quoniam mu-

et quod supersit, passo aut defruto perungendum, admixto croco, pice veteri, cum sapa: sic opercula doliorum medicanda, addita mastiche ac pice. Bruma aperiri vetant, nisi sereno die. Vetant Austro flante, lunave plena. Flos vini candidus probatur: rubens triste signum est, si non is vini colos sit. Item vasa incalescentia, operculave sudantia. Quod celeriter florere coeperit, odoremque trahere, non fore diutinum. Ipsa quoque defruta, at sapas, quum sit caelum sine luna, hoc est, in sideris eius coitu, neque alio die coqui iubent: praeterea plumbeis vasis, non aereis, nucibusque iuglandibus additis: eas enim fumum excipere. Campaniae nobilissima exposita sub dio in cadis verberari sole, luna, imbre, ventis, aptissimum videtur.

XXVIII. (XXII.) Ac si quis diligentius reputet, in

stum effervescens per se dolia impleturum est. Diophanes l. c. pag. 175. HARD.

Flos vini candidus probatur. Flos vini, odor, fragrantia. Plaut. in Curcul. *Flos veteris vini naribus obiectus est meis.* Flos vini, ἀνθοσμίας οἶνος, vinum optimum, et odoris iucundissimi. Idem in Cistellaria: *Quippe ubi linguam percussi flore Liberi.* Flos vini, tenuis spuma in summo innatans. Conf. Turneb. lib. XXXIX, c. 34. Caecilius apud Nonium in Flores, tria haec numerat, florem, floces, id est, faecem, et vinum. *Ego,* inquit, *neque florem, neque floces volo: mihi vinum volo.* DAL. — *Flos vini.* Tenuis spuma quam nos dicimus, *la fleur.* HARD.

Odor. trahere. Alium quam suum, et nativum. De hac loquendi forma dicemus lib. XXXVI, c. 30. H.

Ipsa quoque defruta. Columella, lib. XII, cap. 19, pag. 427. H.

Plumbeis vasis. Columella, l. XII, cap. 20, pag. 428: *Ipsa autem vasa, quibus sapa aut defrutum coquitur, plumbea potius quam aenea esse debent: nam in coctura aeruginem remittunt aenea, et medicaminis saporem vitiant.* HARD. — Suum quoque est plumbo vitium, *la litharge*, ut recentiorum experimentis compertum. BROT.

Fumum excipere. In se recipiunt illae fumum, qui sapam alias corrumperet. HARD.

Verberari sole. Vlpiano proprie verberatur, quod anima praeditum verbere feritur non sine doloris aliquo sensu: pulsatur, quod anima carens ictu crebro percutitur, ut lana, ianua. Alex. ab Alex. lib. III, cap. 19. DAL. — *Verberari.* Sic scrobem in terra fossum *tempestatibus verberari* Columella dixit, lib. de arbori-

nulla parte operosior vita est, ceu non saluberrimum
ad potum aquae liquorem natura dederit, quo cae-
tera omnia animantia utuntur. At nos vinum bibere
et iumenta cogimus: tantoque opere, tanto labore et
impendio constat, quod homines mente mutet, ac
furorem gignat, millibus scelerum huic deditis: tanta
dulcedine, ut magna pars non aliud vitae praemium
intelligat. Quin immo ut plus capiamus, sacco fran- 2
gimus vires; et alia irritamenta excogitantur: ac bi-

bus, cap. 16, quod elibi, libro nempe V, cap. 6, *pluviis et gelicidiis macerari* interpretatur. H.

XXVIII. *In nulla parte operosior vita est.* Eubulus primum cratera sanitati, secundum voluptati et amori, tertium somno, quartum iniuriee dicat. Panyssis vero primum Gratiis, Horis, Dionysio: secundum Veneri, ac rursum Dionysio: tertium iniuriae. Athenaeus.

At nos vinum bibere, etc. Hector apud Homerum, Iliad. Θ, sic equos suos slloquitur: Νῦν μοι τὴν κομιδὴν ἀποτίνετον, ἣν μάλα πολλὴν Ἀνδρομάχη θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἠετίωνος Ὑμῖν πὰρ προτέροισι μελίφρονα πυρὸν ἔθηκεν, Οἶνόν τ' ἐγκεράσασα πιεῖν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι, Ἢ ἐμοὶ, ὅσπερ οἱ θαλερὸς πόσις εὔχομαι εἶναι. Dal.

Iumenta. Equis vinum olim praebitum ex Homero discimus, Iliad. Θ, v. 189. Refert Cominaeus, Com. Gall. lib. I, equum suum vetulum, ac labore fractum, quum post praelium vini situlam casu obletam beusieset, ea potione sic recreatum, ut elacriorem numquam antee esset expertus. Familiare in Gallie est, vinum in os et nares equorum iniicere, vel offam ex vino et pane offerre, ut valentioree fiant. Et Columella, lib. II, cap. 3, de bobus: *Merum faucibus, si aestuaverint, infundat. Satis autem est singulis binos sextarios praebere.* Hasd.

Quod homines. Sic MSS. recte. Prius editi, *Quod hominis mentem mutet.* Hasd. — *Mentem* servat quoque Broterius. Ed. P.

Sacco frangimus vires. Vinum sacco castratum, σεσακκισμένον, τῷ σάκκῳ ἐξευνουχιζόμενον, καὶ ἀποθηλυνόμενον, ἠθικὸν, Theophr. Caues. lib. VI, cap 24, vocat: alii vero διηθικόν, colatum, saccatum, ἀπὸ τοῦ ἠθεῖν. Cic. II de Finibus, *Quibus vinum defusum e pleno sit: hirsiphon, ut ait Lucilius, cui nihil demsit, nil vires sacculus abstulit.* Nempe vinum integerrimum, quod nec siphone depletum est, nec vola menus (hic id significat) pitissatum. Hic sipho tubulue est, quo vinum eesugitur, alias vero γευστρὶς, veteri glossario. Meraria, eive gustatorium eidem, γευστρίδιον vesculum, quo in caupona vinum gustatur, tenui fistula, engustove collo. Inde *Simpo* veteribus Latinis, et e Simpone *Simpulum.* Scalig. Vide lib. XXXV, cap. 12. Huc pertinet quaestio apud Plutarchum in Sympos. lib. VI, cap. 7, An colandum vinum sit. Dalec. — *Sacco frangimus. Saccus quo vinum liquatur*, inquit Columella, lib. IX,

bendi etiam causa venena conficiuntur, aliis cicutam praesumentibus, ut bibere mors cogat: aliis pumicis farinam, et quae referendo pudet docere. Cautissimos ex his balineis coqui videmus exanimesque efferri. Iam vero alios lectum exspectare non posse, immo vero nec tunicam, nudos ibi protinus anhelos ingentia vasa corripere, velut ad ostentationem virium, ac plene infundere, ut statim vomant, rursusque hauriant, idque iterum tertiumque; tanquam

45, *tenui vimine rarius contextus, inversae metae similis.* Hinc vinum colatum, sive saccatum, altero non saccato debilius, dulciusque, Theophr. de Caus. lib. VI, cap. 9, οἶνος σακκιζόμενος, *vin passé par la toile, comme l'hypocras.* Martial. lib. II, ep. 40: *Caecuba saccentur, quaeque annus coxit Opimi.* Hoc est, colo, vel sacco transmittantur ea, ut corrigantur, ac defaecentur. Et lib. XII, ep. 61: *Turbida, sollicito transmittere Caecuba sacco.* Hard.

Mors cogat. Metus mortis. Nam contra cicutam vinum remedio est, ut dicetur lib. XXII, cap. 23. H.

Pumicis farinam. Vide quae Plinius ipse refert, lib. XXXVI, c. 42. Hard.

Pudet docere. Vt de Cosso tradit Seneca, epist. 83. Dal.

Balineis coqui. Cruditatem ex pridiana temulentia ortam balneo calido coquebant: manebant enim in eo tamdiu, ut sudarent, animusque interdum deficeret. Colum. In praef. *Mox deinde ut apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem Laconicis excoquimus, et exsucto sudore sitim quaerimus*, etc. Laconicum locus erat in balneo orbiculari ambitu in se recurvo, ubi sudor eliciebatur calore sicco, inquit Celsus lib. II, c. 17, *un poële.* Scribit Vitruvius Laconicum sudationesque coniungendas esse tepidario. Qui saturitate epularum immodica crudi erant, hi ad balneas confugiebant, et in sudoriis Laconicisque sudorem evocabant: ita stomachi cruditatem digerentes, quam epulae copiosiores afferebant. Haec poëtarum Satyricorum conquestio, Horatii primum: *Crudi tumidique lavemur.* Iuvenalis: *Crudum pavonem in balnea portas.* Hard.

Lectum exspectare non posse. Sed in mensa obdormiscere. Theophrast. Hist. lib. IX, c. 18. Dal. — *Nec tunicam.* E lecto surgentes. Dal.

Vt statim vomant. Et pinnis quidem excitabantur ad vomitum. Sic gulosissimi quique vomitu sese exonerabant. Tranquillus in Vitellio, c. XIII: *Sed is vel praecipue saevitiae luxuriaeque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in ientacula, et prandia, et coenas, comessationesque, facile omnibus sufficiens vomitandi consuetudine.* Et pinnis quidem excitari solitos ad vomitum diximus, quam consuetudinem notat idem Tranquillus in Claudio, cap. XXXIII: *Nec temere umquam triclinio abscessit, nisi distentus ac madens, et ut statim supino, ac per somnum hianti, penna in hos*

ad perdenda vina geniti, et tanquam effundi illa non
possint, nisi per humanum corpus. Ad hoc pertinent
peregrinae exercitationes, et volutatio in coeno, ac
pectorosa cervicis repandae ostentatio. Per omnia 3
haec praedicatur sitis quaeri. Iam vero quae vasa
adulteriis caelata? tanquam per se parum doceat libidinis temulentia. Ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam praemio invitatur ebrietas, et si diis placet, emitur. Alius, ut quantum biberit, tantum edat, pretium vinolentiae lege accipit. Alius quantum alea quaesierit, tantum bibit. Tunc avidi matronam

inderetur ad exonerandum stomachum. Et Aristoph. in Acharn. eiusque Scholiastes: Πτερὸν αἰτεῖ ἵν' ἐξεμέσῃ, εἰώθασι γὰρ οἱ δυσεμεῖς πτερῷ δρᾶσθαι. Sunt qui et eo pertrahant illud Martialis, lib. III, ep. 82: *Stat exoletus, suggeritque ructanti Pinnas rubentes, cuspidesque lentisci.* Aliquis scilicet e ministeriorum turba. Verum pinnis ego rubentibus eo loci, perinde ac lentisci cuspidibus, dentiscalpia intelligo, cuiusmodi et hoc aevo sunt in frequenti apud omnes, qua nobiles, qua ignobiles, usu. Vnde vetus paroemia apud Zenobium, Cent. 5, adag. 96: Σχῖνον διατρώγειν. Εἰώθασι τὸν Σχῖνον τρώγειν οἱ καλλωπιζόμενοι, ἕνεκα τοῦ λευκοῦν τοὺς ὀδόντας, etc. Hard.

Peregrinae exercitationes. Halterum, luctae, saltus, pugilatus, etc. Dalec. — *Peregrinae exercitationes.* Quales a Luciano describuntur, in Anacharsi, sive de Gymnasiis, statim initio, p. 786, inter quas volutatio in coeno, suum more, καὶ ἐν τῷ πηλῷ συγκαφύρονται καλινδούμενοι ὥσπερ σύες. Hard.

Volutatio in coeno. Pulvere palaestritarum, quem ἀφὴν vocaverunt. Aqueus haec omnia refert ad inhonestas et indecoras poculis certantium inter bibendum leges et gesticulationes: *cervicemque repandam*, curvam interpretatur, nervis temulentia debilitatis, quod mihi non placet. Prolixe locum hunc narrat Rhod. l. VII, cap. 26. Dalec.

Adulteriis. Vasa in quibus adulteriorum caelatae imagines. Hard.

Proemio invitatur ebrietas. Apud Flavium Vopiscum Aurelianus suos Phagones, sive Comedones et Bibones habuit. Vide apud Erasm. proverb. *Edax currus.* Dalec.

Et si diis placet, emitur alius ut quantum biberit, tantum edat. Scribit diversa interpunctione, *et si diis placet emitur*: quae prioribus annectenda sunt: deinde sequitur cum maiore littera, *Alius ut quantum biberit, tantum edat*, etc. Pint.

Alius quantum alea quaesierit, etc. Tot haurit pocula, quot imperat modiperator, sive convivii magister et dominus, vel, ut aiunt Graeci, βασιλεὺς, talorum sorte eam praefecturam adeptus: de quo Macrobius, Cicero, Plato in Legibus. *Nec regna vini sortiere talis*, inquit Hor. Ego

oculi licentur, graves produnt marito: tunc animi secreta proferuntur. Alii testamenta sua nuncupant: alii mortifera loquuntur, rediturasque per iugulum voces non continent, quam multis ita interemptis: vulgoque veritas iam attributa vino est. Interea ut optime cedat, solem orientem non vident, ac minus diu vivunt. Hinc pallor, et genae pendulae, oculo-

vero puto accusari perditos mores eorum, qui statim ab alea compotarent, ut quantum lucrati essent, tantum in convivia prodigeretur, omneque vitae tempus in alea et bibendo periret. Vide et Rhod. lib. XXVIII, cap. 6. Insignis est de hoc vitio, ac perverso illo vitae genere, epistola 123 Senecae. DALEC.

Tunc avidi. Fuit quum augurarer: *Tunc avidi matronarum oculi licenter gravos produnt maritos*. Sed satius videtur nihil immutari. Vino captos oculos ait iam destinare secum ut matronae pudicitiam pretio expugnent: eosdem nimio potu graves, matronae scelus prodere marito, et secreta proferre. HARD.

Graves. Vino gravas. HARD.

Rediturasque. Transfosso, ut ita dicam, ingulo resorbendas; accersente homini saepenumero necem loquendi in vino intemperantia. H.

Vulgoque veritas iam attributa vino est. Inde natum proverbium, *vinum cum pueritia, et sine pueritia veridicum*. Sub Tiberio Caesare, quum vigeret accusandi publica rabies, exceptum quoque fuisse ebriorum sermonem, Seneca lib. de Beneficiis tradit. DALEC. — *Vulgoque*. Hinc illa Horatiana, lib. I, epist. 4: *Quid non ebrietas designat? operta recludit* etc. Et lib. III, Od. 21: *Tu lene tormentum ingenio admoves Plerumque duro: tu sapientium Curas, et arcanum iocoso Consilium retegis Lyaeo*. Zenobius, in paroemiis, Cent. 4, n. 5: Ἐν οἴνῳ ἀλήθεια. Παροιμία παρόσον ὁ οἶνος τοὺς ἐμπεπλαμένους αὐτῷ. ὁμοῖοί εἰσι παραδείκνυσι. *In vino veritas. Proverbium docet vinum prodere quales sint ii qui se eo proluant* Et Diogenianus, Cent. 4, n. 81: Ἐν οἴνῳ ἀλήθεια. Παρόσον οἱ οἴνῳ χρώμενοι τὰ ἀπὸ καρδίας λαλοῦσιν. Et in Append. e Vatic. Cent. 3, n. 34: Οἶνος καὶ ἀλήθεια. Τινὲς οὐχ οὕτως φασὶν, ἀλλ' οἶνος καὶ ἦθη. Κατὰ τὸ πρότερον Πέρσαι, φασὶν, οὐ βασάνοις ἀνετάζουσιν, ἀλλὰ μεθυσκομένους. HARD.

Solem orientem non vident. Smindyrides Sybarita, luxu et opibus diffluens, id sibi contigisse annis plus minus viginti gloriabatur. Idem et Hestiens Ponticus, sed honesta causa, quum studiis operam daret tota fere vita. Rhod. lib. XI, cap. 13, ex Athenaeo, lib. VI. DALEC. — *Solem*. Qui solem nunquam occidentem viderint, nec orientem, Cato antipodes appellabat, apud Senec. epist. 122. Talis Smindyrides Sybarita apud Athen. lib. VI, pag. 273. Porro his similia habet Columella in Praef. Egregia habet in eam sententiam Seneca, ep. 122. HARD.

Minus diu vivunt. MSS. Reg. Colb. etc. *bibunt*: minus apposite. Quid sint Plinio genae, diximus lib. XI, c. 56.

rum hulcera, tremulae manus effundentes plena vasa, et (quae sit poena praesens) furiales somni, et inquies nocturna, praemiumque summum ebrietatis libido portentosa, ac iucundum nefas. Postera die ex ore halitus cadi, ac fere rerum omnium oblivio; morsque memoriae. Rapere se ita vitam praedicant, quum priorem diem quotidie perdant, illi vero et venientem. Tib. Claudio principe ante hos annos XL institutum, ut ieiuni biberent, potusque vini antecederet cibos: externis et hoc artibus, ac medicorum placitis novitate aliqua sese commendantium. Gloriam hac virtute Parthi quaerunt, famam apud Graecos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanensis, ad proconsulatum usque e praetura honoribus gestis, tribus congiis (unde

H. — Rezzonic. Broter. cum MSS. et ed. principe, *bibunt*. Ed. P.

Oculorum hulcera. Iidemque et πελιδνοὶ et κυλοιδιῶντες, lividi, et circa cavum tumidi, quod et amantibus et melancholicis contingit, Theocritus οἱ δ' ὑπ' ἔρωτος λῆτα κυλοιδιόωντες ἐτώσια μοχθίζοντι. Dalec.

Libido portentosa. Veneris imagine foedatum somnium. H.

Ex ore halitus cadi. Apud Vlpianum Trebatius ait non esse morbosum os olere alicui, ut hircosum et raponem: hoc enim ex ingluvie oris accidere, nempe ἐκ τῆς ἀδηφαγίας καὶ πολυποσίας. Quidam legunt *ut hircosum et strabonem.* Hoc enim ex illuvie oris. Scalig. — *Postera die ex ore halitus cadi.* Sive amphorae. De cado diximus cap. 17. — *Halitus.* »Odorem et animam« Phaedrus appellat l. VII, fab. 1, in qua quod hactenus mendum inolevit, operae pretium fuerit obiter castigare. *Anus iacere vidit epotam amphoram, Adhuc Falerna faece et testa nobili, Odorem quae iucundum late spargeret. Hunc postquam totis avida traxit naribus: O suavis anima, quale in te dicam bonum Antehac fuisse, tales quum sint reliquiae!* Male hactenus vulgg. *qualem te dicam bonam*, id quod latinae aures vix ferant. H. — Cf. Phaedr. t. II, pag. 20 edit. nost. Ed. P.

Externis et hoc. Aliis antea gentibus inolevisse eam consuetudinem significat: quas inter fuere Bithyni, ut auctor est Phylarchus apud Athen. lib. II, p. 58; Macedones quoque ipsi, ut ex eodem Athenaeo colligimus, lib. IV, pag. 128. Vide quae dicturi sumus lib. XXIII, c. 23. H.

Alcibiades. Hunc meri potu superasse Thraces, Satyrus prodidit apud Athen. lib. XII, pag. 534. Vide et Plutarch. Symp. Quae. 7, pag. 710. Hard.

Tribus congiis, etc. Tribus congiis, id est, libra triginta. Hemina libram

et cognomen illi fuit) epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Tib. Claudio principe, in senecta iam severo atque etiam saevo alias: sed ipsa iuventa ad merum pronior fuerat. Eaque commendatione credidere L. Pisonem urbis Romae curae ab eo delectum, quod biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud ipsum iam principem. Nec alio magis

pendit, sextarios 2, congius 10, urna 40, amphora 80, culeus 1600. Vel, hemina libram, sextarius heminas duas, congius sextarios quinque, urna congios quatuor, amphora urnas duas, culeus amphoras quatuor. Rhod. lib. XXIX, cap. 1. Dal. — *Cognomen.* Tricongii. Ita Xenarchus quidam Rhodius ob bibacitatem, Μετρήτης, hoc est, *congius* pariter est cognominatus, teste Euphorione in Chiliad. apud Athen. lib. X, pag. 436. Meminit et mulieris tricongiae Hedylus in epigram. apud eumdem Athen. lib. XI, pag. 498. H.

Vno impetu. Ἀμυστί. Sic Diotimum Atheniensem χῶνα vocarunt, quoniam infundibulo ori apposito vinum affusum perpetuo biberet: sic Xenarchum Rhodium Metreten. Aureliani Phago, uno die aprum integrum absumebat, vervecem, porcellum, panes centum, vini plus orca. Rhodig. lib. XXIX, cap. 1. Idem auctor lib. eiusque cap. 7, Heraclidem Pycten voracissimum et bibacissimum memorat. Dal.

Tiberio Claudio principe, in senecta iam severo. Scribendum opinor *sobrio*, non *severo*: nam sequitur mox: *Sed ipsa iuventa ad merum pronior fuerat.* Verba autem illa, *atque etiam alios saevo*, invectitia esse existimo. Pint.

Atque etiam saevo. MSS. Reg. Colb. *aeque etiam saevo.* Par. *aequaevo.* Hard.

Ad merum pronior. Suet. in Tiberio, cap. XVII: *In castris tiro etiamnum, propter nimiam vini aviditatem, pro Tiberio Biberius, pro Claudio Caldius, pro Nerone Mero vocabatur.* Iuventae bibacitatem simul, et crudelitatem senectae, quidam versus exprobrarunt, quos Suetonius recitat, cap. LIX: *Fastidit vinum, quia iam sitit iste cruorem: Tam bibit hunc avide, quam bibit ante merum.* Hard.

L. Pisonem urbis Romae curae, etc. Hoc est, ad curam. Praefectus urbis creatus est, non curator: et praefecturam circumloqui libuit. Galer. — *Vrbis Romae curae.* Hoc est, Praefectura Vrbis donatum. Suetonius in Tiberio, cap. XLII: *Postea princeps in ipso publicorum morum correctione, cum Pomponio Flacco, et L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam Vrbis confestim dedit, codicillis quoque iucundissimos, et omnium horarum amicos professus.* Seneca, ep. 83, pag. 361: *L. Piso, Vrbis custos, ebrius ex quo semel factus est, fuit. Maiorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum; officium tamen suum, quo tutela Vrbis continebatur, diligentissime administravit,* etc. Hard.

Nec alio magis Nec alia dote patri similior, quam vinositate. Id quoque

Drusus Caesar regenerasse patrem Tiberium ferebatur. Torquato rara gloria (quando et haec ars suis legibus constat) non labasse sermone, non levatum vomitione, non altera corporis parte, dum biberet: matutinas obisse vigilias, plurimum hausisse uno potu: plurimum praeterea aliis minoribus addidisse: optima fide non respirasse in hauriendo, neque exspuisse: nihilque ad elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti scito legum contra bibendi fallacias. Tergilla Ciceroni M. F. binos congios simul 7
haurire solitum ipsi obiicit: Marcoque Agrippae a

de Druso Plutarchus refert, Symp. lib. 1, Qu. 6, pag. 624. Drusus Tiberii Aug. filius, de patrui cognomine nomen habuit Drusi; de matre Iulia, Caesaris Augusti filia, Caesar est dictus. In nummo vetere e Gaza Regia ΔΡΟΥΣΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΥΙΟΣ. *Drusus Caesar Augusti* Tiberii *filius*. In altera parte capita duo nuda et adversa, Drusi liberorum, auperpositis nominibus; priori, ΤΙΒ. alteri ΓΕΡ. hoc est, *Tiberius* et *Germanicus*, infra, ΚΑΙΣΑΡΕΣ, *Caesares*: quia de stirpe Caesaris Augusti: quippe ex Druso nati, qui filius Tiberii Augusti fuit, et Iuliae Caesaris Augustae filiae. Nomen alteri e gemellis ab avo Tiberio fuit, alteri ab avunculo Germanico Caesare, fratre Liviae, quae Drusi coniux. HARD.

Regenerasse patrem Tiberium ferebatur, etc. Repraesentasse. Vide Suetonium, cap. XLII, in Tiberio. Druso huic Caesari fastiditum caulium delicatiorem teneriöremque cauliculum, neque id sine castigatione Tiberii patris, dicit infra lib. XIX, cap. 8. DALEC. — *Regenerasse*. Ea voce usus antea non semel, lib. VII, cap. 10. Et lib. XII, cap. 5: *Platani satae regeneravere vitium*. HARD.

Torquato. Mediolanensi, de quo proxime dictum est. H.

Haec ars suis legibus constat. De iis legibus potoriis vide Ciceronem ultima Tusculana. DALEC.

Non altera corporis parte. Qua nempe micturimus: igitur nec vomitione levatum fuisse dicit, nec urina. HARD.

Non respirasse in hauriendo. Hoc paulo ante dixit *uno impetu*, ἀμυστὶ et ἀπνευστὶ Graeci, unde ἀμυστίζειν: quomodo Dion scribit Commodum in theatro feras ex alto iaculis impetentem, dulce vinum bibere solitum, acclamante populo ζήσειας. DAL.

Ad elidendum in pavimentis. Eum morem indicat Horatius his versibus: *Absumet haeres Caecuba dignior, Centum servata clavibus, et mero Tinget pavimentum superbo, Pontificum potiore caenis*. Vide Rhod. l. XXVIII, cap. 5. Ἀποκοτταβίζειν id Graeci dicunt. DAL.

Ciceroni M. F. M. Tullii filio. Sic mss. Reg. Colb. etc. H. — *Tergilla Ciceroni....binos congios simul haurire*

temulento scyphum impactum. Etenim haec sunt ebrietatis opera. Sed nimirum hanc gloriam auferre Cicero voluit interfectori patris sui M. Antonio. Is enim ante eum avidissime apprehenderat hanc palmam, edito etiam volumine de sua ebrietate: quo patrocinari sibi ausus, approbavit plane (ut equidem arbitror) quanta mala per temulentiam terrarum orbi intulisset. Exiguo tempore ante praelium Actiacum id volumen evomuit: quo facile intelligatur ebrius iam sanguine civium, et tanto magis eum sitiens. Namque et haec necessitas vitium comitatur, ut bibendi consuetudo augeat aviditatem: scitumque est Scytharum legati, quanto plus biberint, tanto magis sitire Parthos.

XXIX. Est et Occidentis populis sua ebrietas, fruge madida: pluribus modis per Gallias Hispaniasque,

ipsi obiicit. Bini congii sunt Parisienses, ut nunc dicuntur, *pintae* septem. BROTER.

M. Antonio. Is, teste Paterculo, hedera redimitus, aurea corona tectus, cothurnos indutus, curru vectus, Liberum patrem vocari se iussit. Quum ergo sic Athenienses salutassent, ac ut Minervam suam in matrimonium duceret, rogarent, ducturum is ait, sed dotis nomine imperare se mille talenta. Imitatus est tantam insaniam et Caligula, et Commodus, Antigono et Mithridate iam antea Dionysii cultum et nomen usurpare ausis. Had. Iun. lib. V, cap. 4. Seneca suasoria 1. DAL.

Is enim. M. Antonius triumvir. HARD.

Sitire Parthos. Erasmum vide Chil. 4, cent. 10, adag. 21: *Parthi quo plus biberint*. HARD.

XXIX. *Fruge madida*. Frumento, hordeo, avena, olyra, milio, panico. Vide Geop. lib. VII, cap. 24, pag. 203. HARD.

Per Gallias. Vbi ex hordeo cervisia fit, *de la bière*. Exstat in Anthol. lib. I, cap. 59, epigramma quintum Iuliani Imper. in vinum Galliarum ex hordeo, oppido sane elegans: ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ εἰς οἶνον ἀπὸ κριθῆς. Τίς; πόθεν εἶς, Διόνυσε; μὰ γὰρ τὸν ἀληθέα Βάκχον Οὔ σ' ἐπιγινώσκω· τὸν Διὸς οἶδα μόνον. Κεῖνος νέκταρ ὄδωδε· σὺ δὲ τράγον. ἦ ῥά σε Κελτοὶ, Τῇ πενίῃ βοτρύων, τεῦξαν ἀπ' ἀσταχύων; Τῷ σε χρὴ καλέειν Δημήτριον, οὐ Διόνυσον, Πυρογενῆ μᾶλλον, καὶ βρόμον οὐ Βρόμιον. Quod faliciter satis Grotius ita reddidit: *Vnde, quis es Liber? hic sit mihi Liber amicus? Non mihi tu notus, sed puer ille Iovis. Ille ut nectar olet: tu ceu caper: an fera te gens Ex spica genuit Celtica, vitis egens?* Hinc

nominibus aliis, sed ratione eadem. Hispaniae iam et vetustatem ferre ea genera docuerunt. Aegyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit: nullaque in parte mundi cessat ebrietas: meros quippe hauriunt tales succos, nec diluendo, ut vina, mitigant. At hercules illic tellus fruges parere videbatur. Heu, mira vitiorum solertia! inventum est quemadmodum aqua quoque inebriaret. Duo sunt liquores corporibus humanis gratissimi, intus vini, foris olei, arborum e genere ambo praecipui, sed olei necessarius. Nec segniter vita in eo elaboravit. Quanto tamen in potu ingeniosior apparebit, ad bibendum generibus centum nonagintaquinque (si species vero aestimentur, paene duplici numero) excogitatis, tantoque paucioribus olei: de quo in sequenti volumine dicemus.

Cerealis eras meliori iure vocandus. Non satus ex Semela matre, sed ex simila. Hard.

Aegyptus quoque. Ex hordeo, teste Hecataeo apud Athen. lib. X, pag. 447, et Herodot. Euterpe, lib. II, n. 77, pag. 148. Hard.

Et fruge, etc. Hordeo, tritico, avena, olyra. Cassianus in Geoponicis, lib. VI, ex Leontio. Columel. *Vt Pelusiaci proritet, pocula zythi.* Vide infra loco proxime citato. Dal.

Aqua quoque inebriaret. Nationes quibus familiaris est potus eiusmodi, illo inebriari testantur Leontius apud Cassianum in Geoponicis; Dioscorides, qui zytho et curmi cerebrum tentari, excitarique dolorem capitis ait; Dion Academicus, qui Aegyptios hordeaceo potu exhilaratos, cantare et saltare temulentos scribit; Arist. lib. de temulentia, qui scribit, zytho ebrios, quoniam id potionis genus καρωτικὸν est, in dorsum supinos cadere, ac reclinari, μόγους τῷ οἴνῳ μεθυσθέντας εἰς τοὔπισω καὶ ὑπτίους κλίνεσθαι, vino autem madidos in faciem pronos ferri. Virg. de septemtrionalibus populis, his versibus: *Hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.* Had. Iun. lib. II, cap. 12. Scythae herbarum quarumdam vapore, dum uruntur, Thraces quorumdam seminum inebriantur, et veluti temulenti iacent: Babylonii quarumdam arborum fructu prunis iniecto: Indi succo arundinis saccharatae. Alexandr. ab Alex. lib. III, cap. 11. Elegantes hi sunt Lucilii versus apud Nonium de vinosis, in Invito: *Scito enim bene longinquum mortalibus morbum In vino esse, ubi quis invitavit dapsilius* se. Quos etiam supra adduximus. Dal.

Liquores c. h. gratissimi, intus vini, foris olei. Simile est quod de Pollione dicetur, lib. XXII, cap. 53. H.

NOTA

Ad ea Plinii verba, lib. XIV, cap. 6:

Sed caeteris vinis commendandis minima aliqua mixtura medicamenta sunt: quod, ut eius temporis aestimatione in singulas amphoras centeni nummi statuantur, ex his tamen, usura multiplicata semissibus, quae civilis ac modica est, in C. Caesaris Germanici filii principatu, anno CLX singulas uncias vini constitisse nobili exemplo docuimus, etc.

De Opimiani vini pretio Harduinum Broteriumque hallucinatos fuisse docet doctiss. nostras Gueroult, cuius hic verba transcribere nulli dubitamus:

« Le prix du douzième de l'amphore était l'équivalent de l'accumulation des intérêts à six pour cent. Le produit des intérêts pendant cent soixante ans était 960. Ainsi, l'an de Rome 793, l'amphore de vin Opimien se vendait neuf cent soixante sesterces (216 francs); l'*uncia*, ou le douzième de l'amphore, coûtait quatre-vingt sesterces (18 francs), 7 francs 71 centimes le litre.

« Le P. Hardoin, expliquant ce passage dans une de ses notes, dit que chaque once de vin Opimien se vendait un prix égal au produit des intérêts de cent sesterces, valeur primitive de l'amphore. Or, l'amphore contenait quatre-vingt livres romaines, et par conséquent neuf cent soixante onces; elle aurait donc coûté neuf cent soixante fois dix-huit francs (207,360 francs), somme exorbitante et tout-à-fait incroyable. Brotier a pourtant adopté ce sentiment. Ce qui peut avoir induit en erreur ces savants commentateurs, c'est qu'ils ont oublié pour le moment que le mot *uncia* n'est pas employé par les Latins pour signifier seulement l'once, partie aliquote de la livre, mais qu'il exprime le douzième de toute espèce de poids et mesures. De plus, ils ont cru que le prix de l'*uncia* était le produit des intérêts de la valeur de l'amphore; mais il était, selon le texte, le produit des intérêts de la valeur primitive de l'*uncia*. A cet égard, l'intention de l'auteur est clairement expliquée par la dernière phrase de cet article: « raro quippe adhuc fuere, nec nisi in nepotatu, singulis testis millia nummum. » On voit qu'il dit expressément que c'est l'amphore qui se vendait neuf cent soixante sesterces. » *Morceaux extraits de Pline*, tom. I, pag. 533, 534.

C. PLINII SECVNDI

NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XV.

I.

Oleam Theophrastus e celeberrimis Graecorum auctoribus, urbis Romae anno circiter CCCCXL, negavit nisi intra XL millia passuum a mari nasci: Fenestella vero omnino non fuisse in Italia, Hispania, atque Africa, Tarquinio Prisco regnante, ab annis populi

I. *Oleam. Olea Europaea* (*Diand. monog.* gen. 37, Pers. *Iasmineae*, Juss.). Decem et octo varietates oleae recensentur (Duhamel, tom. II, p. 57 seqq.), in variis Europae australioris regionibus cultae. Ed. P. — *CCCCXL*. Sic libri omnes etiam MSS. Reg. Colb. Th. tum hoc loco recte, tum lib. XIII, cap. 30. Monendus hic porro obiter lector poëticae studiosus, elegans esse a Passeratio carmen singulare de oliva conditum an. 1588. H. — Vid. Exc. I ad calc. hui. lib. Ed. P.

Nisi intra XL. Sive, ut fert Graecorum mensura, intra CCC stadia a mari, sic enim iterum Plinius noster, lib. XXI, cap. 31, quibus habet similia quaedam Theophrastus, Hist. Pl. lib. IV, cap. 3, ubi is tamen non nasci omnino oleam dicit nisi intra stadia XL a mari, sed a Thebana Aegypti praefectura, CCC stadiis nasci ait, ab aquis marinis fluviatilibusque Nili, ut ipse Plinius ait, lib. XIII, cap. 19, quae duo diversissima sunt. Experimento nunc constant reperiri oleas et in locis quoque proximis mari. Cautius itaque Columella, lib. V, cap. 8, pag. 194: *Hanc arborem plerique exstimant ultra milliarium LX (forte XL) a mari, aut non vivere, aut non esse feracem. Sed in quibusdam locis recte valet.* H.

Tarquinio Prisco. Est illud non aetatis cognomen, sed gentis, Πρίσκος: e qua praeter alios et Prisca, et Priscilla, in libris sacris, et in nummis Graecis, ΠΡΙΣΚΟΣ: et in Latinis, PRISCVS ATTALVS P. F. AVG. Hard.

Populi rom. CLXXIII. Perperam

romani CLXXIII, quae nunc pervenit trans Alpes quoque, et in Gallias Hispaniasque medias. Vrbis quidem anno quingentesimo quinto, Appio Claudio Caeci nepote, L. Iunio coss. olei librae duodenae assibus veniere. Et mox anno DCLXXX, M. Seius, L. F. aedilis curulis olei denas libras singulis assibus praestitit populo romano per totum annum. Minus

cod. Reg. 1 et edit. princ. *CLXXXIII*, quam lectionem sequitur Harduinus in altera sua editione, romanorumque regum chronologiam temere pervertit. Ed. P.° — *Fenestella vero omnino non fuisse in Italia, Hispania, atque Africa ... quae nunc pervenit ... in Gallias Hispaniasque medias.* Quis umquam credat oleam, Plinii aetate, media in Gallia cultam fuisse, quum nostris etiam temporibus, intra Provinciae Galliaeque Narbonensis fines arboris cultura substiterit? Neque dubium esse potest, quin nostratis Franciae solum sit temperatius; clementiorque caeli natura, multis sane in partibus, immensarum silvarum eradicatione facta fuerit. Inde patet non Plinium, sed Poinsinet a verò deflexisse, qui de mediis tantummodo Hispaniis hic agi non vidit. Ed. P.

Caeci nepote. Ita libri omnes miro consensu: tametsi hunc Caeci filium Tullius, et Fasti Capitolini, non nepotem vocant. Hard.

Duodenae. Vet. *duodenis.* Ed. P.

Duodenae assibus. Incredibilis tum annonae vilitas erat, ut ait Plinius lib. XVIII, cap. 4. Sic minimo pretio vina tum constitisse e superiore libro intelleximus; cap. 16, ubi vini amphoram non amplius asses octonos veniisse vidimus. Sic lib. XVIII, cap. cit. modii frumenti assibus permutati dicuntur. Hard.

M. Seius Lucii filius. De quo Tullius Offic. lib. II, n. 58: *Ne Marco quidem Seio vitio datum est, quod in caritate annonae asse modium populo dedit: magna enim se et inveterata invidia, nec turpi iactura, quando erat aedilis, nec maxima liberavit.* Fuit ex gente Seia Aelius Seianus, ut iam diximus. Fuit et Seia Orbiana coniux Caii Valentis Hostiliani Messii Quinti Augusti, in nummis duobus egregiis, quos affert Tristanus, pag. 660 et 661. Prior sic inscribitur: Γ. OY. OCTIA. M. KOINTOC. CEB. Γάϊος Οὐάλης Οστιλιανός Μέσσιος Κόϊντος Σεβαστός. *Caius Valens Hostilianus Messius Quintus Augustus.* Caput laureatum.) (. ΓΝ. ΣΕΙ. ΗΡΕΝ. CAΛ. B. OPB. CEB. Γναΐα Σεΐα Ηρεννία Σαλλουστία Βαρβία Ορβιανὴ Σεβαστή. *Cneia Seia Herennia Sallustia Barbia Orbiana Augusta.* Caput eiusdem. Alter est latinus: CN. SEIA. SALL. BARB. ORBIANA. AVG. Caput eiusdem ..) (. CONCORDIA AVGG. *Concordia Augustorum*, mariti et uxoris. Docet hic nummus, quod historicos latuit, Hostiliani Augusti coniugem Orbianam filiam fuisse alterius Orbianae, quae ante annos triginta Severi Alexandri Aug. coniux fuit, sed natam ex priore connubio cum Seio: unde filia Seii patris nomen iam olim percelebre maternis praeponit nominibus. H.

ea miretur, qui sciat post annos XXII, Cn. Pompeii III consulatu oleum provinciis Italiam misisse. Hesiodus quoque in primis cultum agrorum docendam arbitratus vitam, negavit oleae satorem fructum ex ea percepisse quemquam: tam tarda tunc res erat. At nunc etiam in plantariis serunt, translatarumque altero anno decerpuntur baccae.

II. Fabianus negat provenire in frigidissimis oleam, neque in calidissimis. Genera earum tria dixit Virgilius, orchites, et radios, et pausias: nec desiderare rastros, aut falces, ullamve curam. Sine dubio et in iis solum maxime, caelumque refert. Verumtamen et tondentur, quum et vites: atque etiam interradi gaudent. Consequens earum vindemia est, ars-

Post annos XXII. Ann. V. C. 702, in quem tertius Pompeii consulatus incidit: non, ut vulgati hactenus libri, et MSS. quidam prae se ferunt, quartus, quem numquam gessit. HARD.

Hesiodus. Nunc carmen illud intercidit. HARD.

In plantariis. Quae et seminaria vocantur, *des pépinières*, plantarum locus, unde, quum opus est, transferuntur. HARD. — De olearum plantariis, generibus, cultura, etc. vide quae dixit Cl. Gerardus (not. ined.), Excursus II, ad calcem huius libri. ED. P.

II. *Virgilius.* Georg. lib. II, v. 85: *Nec pingues unam in faciem nascuntur olivae, Orchites, et radii, et amara pausia bacca.* Vbi *Orcades* MSS. exhibent, quod et carminis ratio poscit. Et apud Macrobium quidem, Saturn. lib. II, cap. 16, pag. 739, *Olea orchas, radius, pausia* legitur. Caeteri tamen scriptores, quorum non est carminis legibus adstricta oratio, orchitin vocant. Varro de L. L. lib. IV, pag. 28. Fest. in Fragm. p. 30: *Orchitin Atteius Philologus in collectaneis, ait esse genus oleae, ductum ex graeco ὄρχεις, quod testiculorum sit magnitudinis: itaque vocari ex eo orchitin.* Orchis, et radius, Colum. lib. V, cap. 8, pag. 194. Virgilius, Plinius, aliique ab oliva, cuius orchitis, at radii, pausiaeque propria appellatio est, ad eorumdem generum stirpem singula haec nomina transtulere: nec oleam tamen illi, ut visum est novitio scriptori, pro oliva dixere. Nam quis oleam non desiderare rastros quum audiat, de oliva id dici, nisi bardus, existimet? H.

Rastros. Idem Georg. lib. II, v. 420: *Contra, non ulla est oleis cultura: Neque illae Procurvam exspectant falcem, rastrosque tenaces, Quum semel haeserunt arvis, aurasque tulerunt, Ipsa satis tellus*, etc. H.

Falces. Gr. et Al. *falcem.* ED. P.

Interradi. Interradi dicuntur arbores, quando rami intermedii suc-

que vel maior, olei musta temperandi. Ex eadem quippe oliva differunt succi. Primum omnium e cruda, atque nondum inchoatae maturitatis: hoc sapore praestantissimum. Quin et ex eo prima unda preli laudatissima, ac deinde per diminutiones: sive (ut nuper inventum est), exilibus regulis pede incluso. Quanto maturior bacca, tanto pinguior succus, mi-

ciduntur, quoniam densitas officit: ideoque laxioribus intervallis serendae sunt arbores. Vide quae dicturi sumus l. XVII, cap. 30. Vsus ea voce Columella, lib. de arboribus, c. 19: *Arbores paribus intervallis serito, ut quum creverint, spatium habeant, quo ramos extendant: nam si spisse posueris, neque infra quidquam serere poteris, nec ipsae fructuosae erunt, nisi eas interraseris.* Sic fere interlegi at intervelli latine dicemus, ut annotaturi sumus lib. XVII, cap. 47, et interputari, atque interpurgari, lib. XVIII, cap. 25. HARD.

Arsque vel maior oleum quam musta temperandi. In exemplari Toletano, *Arsque vel maior olei musta temperandi*, verbum enim *quam* neutrum exemplar agnoscit: appellat vero *olei musta*, oleum recens. PINTIAN. — *Olei musta.* Sic Reg. 2, et alii: non *oleum quam musta.* Olei musta translate dixit, pro recenti oleo: a vino ducta translatione. Sic proxime antea simili translatione utitur, quum vindemiam olearum dixit. Nam proprie olivationem diceret. Festus: *Olivitam antiqui dicebant, quum olea colligebatur; ut messem, quum frumenta; vindemiam, quum uvae: quod vocabulum potius frequentari debebat, quam nullum: quum eius significationis causam haberemus. Quamvis quidam olivitatem eam dicant.* At Columellae, lib. XII, cap. 50, olivitas est tempestivitas ad oleam decerpendam. Sed lib I, cap. 1, *olivitas largissima* cum vindemia copulatur. H.

Primum omnium. Quod Catoni *oleum viride* dicitur, lib. de R. R. c. LXV; *viridis notae* Columellae, l. XII, cap. 50. HARD.

Prima unda. Oleum *primae notae*, id est, *primae pressurae*, ut vocat Columella, hoc est, quod primo exprimitur, optimum: deinde quod secundo, et sic bonitatis diminutione, ut Plinius ait ipse lib. XIII, cap. 23, ad deterrimum. *Le premier, le second, le troisième pressurage. Sunt autem*, loquit Columella lib. XII, cap. 50, *in cella olearia tres labrorum ordines: ut unus primae notae, id est, primae pressurae oleum recipiat, alter secundae, tertius tertiae. Nam plurimum refert non miscere iterationem, multoque minus tertiationem, cum prima pressura: quoniam melioris saporis est, quod minore vi preli, quasi lixivium defluxerit.* Galli vocant, *de l' huile vierge*: in Gallia ex olivis maturis suo ipsarum pondere sponte id fluit. HARD.

Exilibus regulis pede incluso. Exilibus regulis samsa inclusa. Pes, sive samsa, *le marc des olives*, olivarum prima faex est, primum recrementum, olivae denique ipsae, ex quibus iam primae pressurae, seu primae notae oleum minore vi preli expressum sit. Regula instrumentum

nusque gratus. Optima autem aetas ad decerpendum, inter copiam bonitatemque, incipiente bacca nigrescere. Nostri vocant drupas, Graeci vero drypetas. Caetero distat, an maturitas illa in torcularibus fiat, an ramis: rigua fuerit arbor, an suo tantum bacca succo, nihilque aliud quam rores caeli biberit.

III. (II.) Vetustas oleo taedium affert, non item ut vino: plurimumque aetatis annuo est, provida (si libeat intelligere) natura: quippe temulentiae nascentibus vinis uti necesse non est: quin immo invitat ad servandum blanda inveterati caries: oleo noluit parci, fecitque ea necessitate promiscuum et

est, quod ad facturam olei eumdem praestat usum, quem fiscus seu fiscina: cuius quidem instrumenti, ac moris, nec nomen ullum, nec vestigium reliquum est. Columella lib. XII, cap. 50: *Tum diligenter mundatam olivam protinus in torcular deferri, et integram in fiscinis novis includi, prelisque subiici, ut quantum possit, paulisper exprimatur.* En primam preli undam. *Postea resolutis corticibus, emoliri debebunt, adiectis binis sextariis integri salis in singulos modios: et aut regulis, si consuetudo erit regionis, aut certe novis fiscinis samsa exprimi. Quod deinde primum defluxerit*, etc. Quod Plinio pes, hoc samsa Columellae; qui primum olivam integram includi regulis, seu fiscinis, postea et samsam iubet. Et vinaceorum quoque pedem, ex quo mustum tortivum exprimatur, idem Colum. vocat, laudatus a nobis libro super. cap. 23. Regularum idem, et c. 52 eiusdem duodecimi libri meminit: *Baccam*, inquit, *manu stringito, et statim purgatam prelo integram subiicito, et amurcam exprimito*, post primam scilicet preli undam expressam. *Deinde suspensa mola olivam frangito, eamque vel in regulas, vel in novos fiscos adiicito: subiectamque prelo sic premito, ne vasa intorqueas, sed tantum ipsius preli pondere quantulumcumque exprimi patiaris. Deinde quum sic fluxerit*, etc. Quam priore loco samsam, olivam isto appellat. Hard.

Optima autem aetas. Columella, l. XII, cap. 52: *Antequam oliva nigrescat, quum primum decolorari coeperit, nec tamen adhuc varia fuerit.* H.

Inter copiam. Ut oleum reddat, neque quam maxima, neque quam minima copia: ut bonitate item neque omnino optimae, neque infimae omnino notae. Hard.

Drypetas. Hesychio δρυπετεῖς, et Suidae. Athenaeus, lib. II, pag. 56: Δρυπετεῖς ἐλαῖαι· ταύτας Ῥωμαῖοι δρύππας λέγουσι. Hard.

III. *Quin immo.* Adeo non cogit natura, ut utare vino, ut etiam ad servandum diutius invitet, spe saporis melioris quem caries ac vetustate contrahit. Contra oleum, quum aetatem non ferat, cito iubet absumi, etc. Hard.

vulgo. Principatum in hoc quoque bono obtinuit
Italia toto orbe, maxime agro Venafrano, eiusque
parte quae Licinianum fundit oleum: unde et Lici-
2 niae gloria praecipua olivae. Vnguenta hanc palmam
dedere, accommodato ipsis odore. Dedit et palatum,
delicatiore sententia. De caetero baccas Liciniae nulla
avis appetit. Reliquum certamen inter Istriae terram
et Baeticae par est. Vicina bonitas provinciis, exce-
pto Africae frugifero solo. Cereri totum id natura
concessit: oleum ac vinum non invidit tantum: sa-
tisque gloriae in messibus fecit. Reliqua erroris ple-
na, quem in nulla parte vitae numerosiorem esse
3 docebimus. (III.) Olivae constant nucleo, oleo, carne,
amurca: sanies haec est eius amara. Fit ex aquis,
ideo siccitatibus minima: riguis, copiosa. Suus qui-
dem olivae succus oleum est, idque praecipue ex im-
maturis intelligimus, sicut de omphacio docuimus.
Augetur oleum ad Arcturi exortum a. d. XVI calen-

Venafrano. Martial. lib. XIII, ep. 98: *Hoc tibi Campani sudavit bacca Venafri: Vnguentum, quoties sumis, et istud olet.* H. — Nunc *Venafro* in Campania. Ed. P.

Liciniae. De Liciniana olea, Cato de R. R. cap. VI, p. 12; Varro lib. I, cap. 24; et Colum. lib. V, c. 8, pag. 193. Iste et Licinianam et Liciniam vocat. Nomen ei a Licinio Crasso. Hard.

Inter Istriae terram. Oleum Liburnicum, a Liburnia, quae adhaeret Istriae, sic cognominatum, laudat Apicius, lib. I, c. 5. H.

Baeticae. Cuius oleum et Strabo commendat, lib. III: καὶ ἔλαιον οὐ πολὺ μόνον, ἀλλὰ καὶ κάλλιστον. Vetus inscriptio apud Reines. pag. 460, NEGOTIATORES OLEARI. EX. BAETICA. Et apud Gruter. pag. 1116, MERCATOR. OLEI. HISPANI. EX. PROVINCIA. BAETICA. *Hard.*

Excepto Africae frugifero solo. Byzaceno. Vide librum XVII, cap. 3. Hard.

Non invidit tantum. Sed et caetera quoque frugum aliarum commoda, seu pomorum invidit. Ita MSS. omnes, etsi Barbarus negationis particula erasa legat, *invidit tantum.* H.

Siccitatibus. Caelo soloque sicco Theophrast. de Caus. plant. lib. VI, cap. 11, pag. 364. H.

Docuimus. Lib. XII, cap. 60. H.

Augetur oleum. Ambo exemplaria: *Augetur oleum ad Arcturi exortum, ad XVI*, etc. verissima lectione, et quae patrono fulciatur Theophrasto. Erit ergo *ad Arcturi exortum*, ad

das octobris : postea nuclei increscunt et caro. Quum
sitienti imbres copiosi accessere, vitiatur oleum in
amurcam. Huius color olivam cogit nigrescere : ideo-
que incipiente nigritia, minimum amurcae: ante eam
nihil. Et error hominum falsus, existimantium ma-
turitatis initium, quod est vitii proximum. Deinde, 4
quod oleum crescere olivae carne arbitrantur, quum
succus omnis in corpus abeat, lignumque intus gran-
descat. Ergo tum maxime rigantur. Quod ubi cura,

tempus usque quo eeoritur Arcturus, quod est evi kalendas octobris. Theophrastus libro primo de Causis plantarum, eap. vigesimo tertio: *Nonnullis quodam tempore post eopia largior data, ut olivis post Arcturi exortum*, ete. Pint.

A. d. XVI kalendas. Hoc est, ante diem evi, seu die ipso evi kalendas: qua de forma loquendi dieimus lib. VIII, eap. 70. Prius legebatur, *ab Arcturi exortu ad XVI.* Errorem triplici ee fonte correximus: primum, ex mss. Reg. Th. Colb. in quibus *ad Arcturi exortum ad XVI* scriptum reperimus. Deinde ee Theophr. de Causis plentarum lib. VI, cap. 14, peg. 363: Λέγουσι γὰρ ὡς οὐδὲν πλέον ἴσχει τοῦ ἐλαίου μετ' Ἀρκτοῦρον, ete. Et eiusdem operis lib. I, cap. 23, pag. 226: *Μέχρι γὰρ Ἀρκτούρου τὸ ἔλαιον ἐγγίνεσθαι δοκεῖ. Κατὰ δὲ τοῦτο τῆς σαρκὸς ἡ αὔξησις*, etc. *Ad Arcturum usque oleum augescere ereditur: postea caro increscit.* Denique ex ipso Plinio, qui exortum Arcturi medium hoc ipso die statuit, lib. XVIII, cap. 74. Hard.

Accessere. Dalec. *incessere.* — *Quum sitienti imbres copiosi accessere.* Nihil de hac siti Theophrastus, a quo Plinius haec omissa hausit, ut ipse manifestum facit moe paulo illum eitans, quare ita ego legendum censuerim, *Quid si etiam imbres copiosi accessere*, etc. Theophrastus, lib. I, cap. 23 de Causis plant. *Postea carnis incrementum succedit, et si imbres copiosi accessere, oleum in amurcam deterius redditur.* Pint. — *Quum sitienti.* Quum post siccitatem imbres copiosi oleam rigant, corrumpitur oleum, et plus amurcae habet. Theophr. de Caus. lib. I, eap. 23, p. 226: Καὶ ἐὰν γε δὴ πλείω ποιῇ ὕδατα· καὶ χεῖρον γίνεσθαι τὸ ἔλαιον, ἀμοργὴν λαμβάνειν πλείω. H.

Amurcam. Ms. *amurca.* De amurca vid. Excurs. II ed calcem huius libri. Ed. P.

Huius color. Theophr. de Caus. lib. VI, cap. 14, pag. 363. H.

Et error. Quem Theophrastus pariter l. e. animadvertit. H.

In corpus habeat. In carnem: unde faeces. Hard.

Lignumque. Nucleus, qui Graecis πυρήν. Hard.

Ergo tum maxime rigantur. Scribe, *Quod ubi cura, multisve imbribus accidit*, ee exemplari Toletano. Praeterea traospositio huius particulae *ubi* sensum elegentem perdit. Lego igitur, *Ergo tum maxime ubi rigantur, quod cura*, etc. Theophrastus loco citato: *Enimvero si calor vehementior*

multisve imbribus accidit, oleum absumitur, nisi consecuta serenitate, quae corpus extenuet. Omnino enim, ut Theophrasto placet, est olei causa calor: quare et in torcularibus, et iam in cellis multo igne quaeritur. Tertia est culpa in parcimonia, quoniam propter impendium decerpendi, exspectatur ut deci-
5 dat oliva. Qui medium temperamentum in hoc servant, perticis decutiunt, cum iniuria arborum, sequentisque anni damno. Quippe olivantibus lex antiquissima fuit: Oleam ne stringito, neve verberato. Qui cautissime agunt, arundine levi ictu, nec adversos percutiunt ramos. Sic quoque alternare fructus cogitur decussis germinibus. Nec minus, si exspectetur ut cadat: haerendo enim ultra suum tempus, absumunt venientibus alimentum, et detinent locum.

sit, non eodem fungi officio potest, sed velut alienus et adiectitius quidam deficit, vimque omnem succi impellens ad carnem, corpus tantummodo crescere cogit, quod etiam aestate ac hieme imbrium accessu et aquis scaturientibus accidit incrementi tempore: caro enim crescit, atque ita oleum alimenti nimietate absumitur, nisi secuta serenitate corpus exsiccet atque extenuet, sic enim servari. Pint.

Quod ubi cura, multisve imbribus accidit, etc. Gron. et vulgg. *Cura multa sive imbribus*. Ed. P.

Ut Theophrasto. Ita nunc de Caus. plant. lib. I, cap. 23, pag. 226 legitur. Hard.

Quare et in torc. et iam in c. multo igne quaeritur. Paratur, conficitur, servaturque. Cato de R. R. cap. lxv: *Quam calidissimum torcularium, et cellam habeto*. Columella, lib. I, cap. 6, pag. 27: *Torcularia praecipue, cellaeque oleariae calidae esse debent, quia commodius omnis liquor vapore solvitur, ac frigoribus magis constringitur: oleum quod minus provenit, si congelatur, fracescet*, etc. H.

Tertia est. Theophr. l. c. H.

Qui medium. Theophr. l. c. et de Caus. lib. V, pag. 328. H.

Anni damno. Theophr. loco citato. — *Olivantibus*. Olivas colligentibus. Dal.

Oleam ne. Cato de R. R. cap. cxliv, pag. 76: *Oleam ne stringito, neve verberato iniussu domini aut custodis*. Stringere hic decutere est, decerpere, manu legere. Sic *quernas glandes stringere* dixit Virg. Georg. lib. I, v. 305. Hard.

Qui cautissime. Ita et Varro de R. R. lib. I, cap. 55. H.

Sic quoque. Vel sic, inquit, iniuria fit arbori, decussis germinibus: ac nonnisi altero quoque anno fructum fert arbos. Hard.

Nec minus. Subintellige damnum. Hard.

Argumentum est, quod nisi ante Favonium collectae, novas vires resumunt, et difficilius cadunt.

IV. Prima ergo ab autumno colligitur, vitio operae, non naturae, pausia, cui plurimum carnis: mox orchites, cui olei: post radius. Has enim ocyssime occupatas, quia sunt tenerrimae, amurca cogit decidere. Differuntur vero etiam in Martium mensem callosae, contra humorem pugnaces, ob idque minimae, Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini regiam vocant, non ante Favonii afflatum nigrescentes, hoc est, a. d. VI idus febr. Tunc arbitrantur eas maturescere: et quoniam probatissimum ex iis fiat oleum, accedere etiam ratio pravitati videtur. Feruntque frigore sterilitatem fieri, sicut copiam 2
maturitate: quum sit illa bonitas non temporis, sed

Ante favonium. Quo tempore is oriatur, dictum est lib. II, cap. 47, et mox dicetur cap sq. H.

IV. *Prima ergo ab*, etc. Columellae, olivarum decem genera, Pausia, Licinia, Sergia, sive Regia, radius, Nevia, Culminia, Cominia Plinio, Orchites, Algiana, Murtea, Circites, Contia Plinio. Dal.

Vitio operae. Culturae. H.

Amurca cogit Metus amurcae, sive metus, ne in amurcam, ut dictum est superius, oleum vitietur, facit ut celerrime ea olearum genera occupentur, seu stringantur, ac demetantur. Sioilis forma loquendi lib. XIV, cap. 28: *Vt bibere mors cogat.* Hard.

Licinia. Liciniana, Sergiana et Culminea, Macrobio Sat. lib. II, cap. 16, pag. 379. Varroni haec Colminia, Culminia Columellae. At Comioia Palladio, lib. III in Febr. tit. 18, p. 64. Hard.

Cominia. Varro lib. I, cap. 24, *Colminia.* Cato cap. VI, *Colminna.* Columella lib. XII, cap. 48, *culminea.* Palladius lib. III, titulo 18, et codices scripti *cominia* cum Plinio. Pint.

A. d. VI. Gr. et Al. *ad VI.* Pint.

Accedere etiam ratio pravitati videtur. *Parvitati* legerem potius quam *pravitati*, quia praecessit paulo ante *minimae.* Pint. — *Videtur.* Patrocinari quadammodo errori hominum prave iudicantium ratio nonnulla videtur. Hard.

Frigore, etc. Exactae hiemis, qua memorata olivarum genera non colliguntur. Dal.

Quum sit illa. Quum olei bonitas non tempori, sed olivarum naturae tribuenda sit: quae si diutius in arbore haereant, putrescunt, nec oleum reddunt, sed amurcam. H.

generis, tarde putrescentium in amurcam. Similis error collectam servandi in tabulatis, nec priusquam sudet premendi: quum omni mora oleum decrescat, amurca augeatur. Itaque vulgo non amplius senas libras singulis modiis exprimi dicunt. Amurcae mensuram nemo agit, quanto ea copiosior reperiatur in
3 eodem genere diebus adiectis. Omnino in vita error est publicus, tumore olivae crescere oleum existimantium: praesertim quum magnitudine copiam olei non constare, indicio sint quae regiae vocantur, ab aliis maiorinae, ab aliis phauliae, grandissimae, alioqui minimo succo. Et in Aegypto carnosissimis olei exiguum. Decapoli vero Syriae perquam parvae, nec cappari maiores, carne tamen commendantur.
4 Quam ob causam Italicis transmarinae praeferuntur in cibis, quum oleo vincantur: et in ipsa Italia caeteris Picenae, et Sidicinae. Sale illae privatim condiuntur, et ut reliquae, amurca sapave: nec non

Similis error. Cato de R. R. cap. LXIV: *Olea ubi matura erit, quam primum cogi oportet: quam minimum in terra, et in tabulato esse oportet. In terra et in tabulato putrescit.* Hard.

Senas libras. Olei scilicet, e singulis olearum modiis. Hard.

Quae regiae. A Sergia diversae, quam Sabini quoque regiam appellarunt, ut paulo ante dictum est. H.

Phauliae. Pauliae Macrobio, Sat. lib. II, cap. 16, pag. 379, male pro *Phauliae.* De his Theophr. de Caus. plant. lib. VI, cap. 11, pag. 364. ὧν δὲ ἡ σὰρξ πολλὴ, ὁ δὲ πυρὴν μικρὸς, ὀλιγοέλαιοι, καθάπερ αἱ Φαυλίαι. *Quibus caro multa, nucleus vero minimus, siccum sive oleum parcissime fundunt, ut phauliae.* Hard.

Et in. Ms. *Est et in.* Ed P.

Picenae. Martial. pariter Epigr. lib. XLIV, laudat eam: *Quae de Picenis venit oliva cadis.* Et lib. V, ep. LXXIX: *Succurrent tibi nobiles olivae, Piceni modo quas tulere rami.* Sidicinae vero a Teano Sidicino nomen accepere, de quo lib. III, cap. 9. Hard.

Sale illae. Columella, lib. XII, cap. 47, pag. 453: *Alii sive contuderint, sive insecuerint olivas, modico sale cocto... immiscent: deinde sapam vel passum infundunt.* Vide et cap. 48, pag. 456. Hard.

Nec non aliquae. Columella, lib. XII, cap. 47: *Olivae pausiae, quum iam decolorantur, antequam mitescant, cum petiolo leguntur, et in oleo quam optimo servantur: haec maxime nota,*

aliquae oleo suo sine accersita commendatione. Muriae innatant colymbades: franguntur eaedem, herbarumque viridium sapore condiuntur. Fiunt et praecoces ferventi aqua perfusae, quamlibet immaturae. Mirumque dulcem succum olivas bibere, et alieno sapore infici. Purpureae sunt et in iis, ut uvis, in nigrum colorem transeuntibus, pausiae. Sunt et superbae, praeter iam dicta genera. Sunt et praedulces, per se tantum siccatae, uvisque passis dulciores, admodum rarae in Africa, et circa Emeritam Lusitaniae. Oleum ipsum sale vindicatur a pinguitudinis vitio. Cortice oleae conciso odorem accipit medicati:

etiam post annum, repraesentat viridem saporem olivarum. Hard.

Muriae. Huius loci sic emendandi nobis auctor exstitit Columella, ubi de olivis colymbadibus parandis agens, lib. XII, cap. 47, pag. 454: *Quidam*, inquit, *unam partem muriae, et duas aceti miscent, eoque iure olivas pauseas colymbades faciunt: quibus si per se quis uti velit, satis iucundas experietur: quamvis et hae quum exeunt de muria, condituram qualemcumque recipere possunt.* Palladius item, lib. XII in Novembr. toto tit. 22, quem consule; et Athen. lib. IV, pag. 133, quem in Nott. ante laudavimus. In libris hactenus editis, *purae*, non *muriae* legebatur, at vitiosa praeter id interpunctione locus laborabat: sic nempe: *Nec non aliquae oleo suo sine accersita commendatione purae innatant colymbades.* Hard.

Colymbades. Κολυμβάδες dicuntur, παρὰ τὸ κολυμβᾷν, ab innatando, quod muriae innatent, inquit Athen. lib. IV, pag. 133: unde et ἁλμάδες eaedem vocatae, ἀπὸ τῆς ἅλμης, a muria. Cael. Aurelian. Chronic. cap. III, *vel natantibus olivis, quas colymbadas appellant*: unde et νηκτρίδες ἀπὸ τοῦ νήχεσθαι, hoc est, natare, Polluci dicuntur, lib. VI, c. 8. H.

Herbarumque. Praesertim feniculi, ut auctor est Columella, lib. XII, c. 47; p. 453, qui mos hodieque in Gallia Narbonensi obtinet: apii quoque et rutae, ex eodem, cap. 48, pag. 456. Hard.

Et praecoces. Hoc est, aptae cibo, ac mensis: nec ferventi tantum aqua perfusae, sed et lixivio cinere in Gallia. Hard.

Et alieno sapore. Herbarum, ut dictum est, sapore, ac muriae, sapa ve. Hard.

Et superbae. Hispanicam nunc olivam vocant, *olive d' Espagne*, crassam et carnosam, nucis magnitudine. Hard.

Per se tantum. Non igne, aut sola siccatae, sed sola aetate. H.

Cortice oleae, etc. Lego, *Cortice olea conciso odorem accipit medicatum, alias palato gratia nulla est. Nec tam numerosa, ut vini, differentia.* Dal.

Odorem accipit. Si cortex oleae concidatur, inquit, quod oleum ex

alias, ut vino, palati gratia nulla est. Nec tam numerosa differentia: tribus ut plurimum bonitatibus distat. Odor in tenui argutior, et is tamen etiam in optimo brevis.

V. (IV.) Oleo natura tepefacere corpus, et contra algores munire: eidemque fervores capitis refrigerare. Vsum eius ad luxuriam vertere Graeci, vitiorum omnium genitores, in gymnasiis publicando. Notum est, magistratus honoris eius octogenis sestertiis strigmenta olei vendidisse. Oleae honorem romana maiestas magnum praebuit, turmas equitum idibus iu-

olivis exprimilur, refert unguenti odorem: alias palatum non ullo eximio sapore invitat, titillatve: sicul nee vinum, ni vitis ante putelur. Haec perperam, ul alia quam multa, Dalecampius accipil. Hard.

Nec tam numerosa. Nec tot olei, quol vini, genera. Hard.

Tribus ut plurimum, etc. Prima, secunda, el lertia pressura. Columella. Dalec.

Argutior. Aculior. Hard.

Brevis. Non durabilis, etiam in oleo optimo: quum plurimum aetatis annuo sit, ut dietum esl cap. 3. H:

Oleo natura. Haec pariler Dioscorides, lib. I, cap. 30. De Graecorum gymnasii, scite Prudenlius in Hamartig. v. 365: *Sie Lacedaemonias oleo maduisse palaestras Novimus, et placidum servire ad crimina succum.* Hard.

Magistratus. Gymnasiarchas, et athletarum ludis praefectos. H.

Octogenis. Sestertia hic generis, ut vocanl, neutri intellige: quorum singula sestertios valeant mille: octogena, millia octoginta, seu monetae gallicae libras 8,000. De his olei strigmentis, quae eradi e balineis solebant, quos ad usus medicinae utilia putarentur, dieelur lib. XXVIII, c. 13. H. — *Octogena sestertia* sunt nostrae monetae, librae 15,562. Brot. — Si ad recenliorum computalionem reluleris, erunl paulo plus 16,000 fr. Ed. P.

Praebuit. Chiffl. *perhibuit.* Ed. P.

Turmas equitum idibus, etc. Quinlus Fabius Rutilianus, equites romanos equis insidentes, et olea coronatos, idibus quintilibus ab aede Honoris in Capitolium transvehi statuit, ordinis eius recognoscendi et probandi gratia: *Augustus*, inquit Suetonius, *turmas equitum frequenter recognovit post longam intercapedinem reducto more transvectionis: sed neque detrahi quemquam in transvehendo ab accusatore passus est, quod fieri solebat*, elc. Atque id est, quod Vlpianus, eum, qui equo publico in Capitolium transvehitur, in ius vocari non posse. Alia fuil equitum porro census, de qua fuse Raevardus lib. II Var. cap. 15; Iust. Lips. de milit. Rom. lib. I, dial. 5. Dal. — *Turmas equitum.* Livius in fine lib. IX, pag. 170: *A Q. Fabio Maximo institutum dicitur, ut equites idibus*

liis ex ea coronando: item minoribus triumphis ovantes. Athenae quoque victores olea coronant, Graeci vero oleastro Olympiae.

VI. (v.) Nunc dicentur Catonis placita de olivis. In calido et pingui solo radium maiorem, Salentinam,

quintilibus transveherentur, etc. Et de eo more Suetonius io Augusto, cap. xxx; *Equitum turmas*, etc. De hoc ritu multa prolixe Dion. Halic. A. R. lib. VI, pag 351: Θυσίαι τε πολυτελεῖς, ἃς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὁ δῆμος ἐπιτελεῖ διὰ τῶν μεγίστων ἱππέων ἐν μηνὶ Κυιντιλίῳ λεγομένῳ ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, ἐν ᾗ κατώρθωσαν ἡμέρᾳ τόνδε τὸν πόλεμον· ὑπὲρ ἅπαντα δὲ ταῦτα ἡ μὲν τὴν θυσίαν ἐπιτελουμένη πομπὴ τῶν ἐχόντων τον δημόσιον ἵππον, οἳ κατὰ φυλάς τε καὶ λόχους κεκοσμημένοι, στοιχηδὸν ἐπὶ τῶν ἵππων ὀχούμενοι πορεύονται πάντες, ἐκ μάχης ἥκοντες, ἐστεφανωμένοι θαλλοῖς ἐλαίας, καὶ πορφύρας φοινικοπαρύφους ἀμπεχόμενοι τηβέννας, τὰς καλουμένας τραβέας, etc. *Splendidum sacrificium, quod populus rom. quotannis per insignes equestris ordinis viros idibus quintilibus peragit, qua die haec illi victoria contigit. Praeter omnia vero post sacrificium transvectio eorum, qui equos habent ex publico: qui per tribus et centurias distincti, ordine in equis vehuntur omnes, quasi e pugna redeunt, coronati fronde oleaginea, et palmatis e purpura togis amicti, quas vocant trabeas*, etc. Hard.

Ovantes. Ovantium igitur corona, et oleaginea fuit: et myrtea, laureaque, ut dicetur cap. 33. Sed et *oleagineis coronis*, inquit Festus, *ministri triumphantium utebantur, quod Minerva Dea belli esse putabatur.* Quare Virgilius, qui se triumphorum Augusti Caesaris ministrum deligi et haberi studuit, ita cecinit Georg. lib. III, v. 21: *Ipse caput tonsae foliis ornatus olivae Dona feram.* H.

Oleastro Olympiae. Theocriti interpres et Aristophanis, Aristoteles in Pantho, Callistephani oleae ramis, non oleastri coronatos, fuisse tradunt. Eius autem folia extra, non intus, candicare: ramos esse myrto similes: plantatam eam ab Hercule in Olympia. Rhod. lib. XII, cap. 19. Olympicorum certaminum initia et progressus fuse docet ex Pausania idem auctor, lib. XIII, cap. 17. Atheniensium duces ad bellum profecturos fronde ex olea sacra sumpta coronari solitos scribit Alex. ab Alex. lib. III, cap. 3. Dal. — *Oleastro.* Vide Geop. lib. IX, cap. 1, pag. 218 et 219. Archias in Anthol. lib. I, ep. 1: Τέσσαρές εἰσιν ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα, τέσσαρες ἱροί. Ἆθλα δὲ τῶν κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς. Hoc est, interprete Grotio: *Bis duo Graiugenae certamina sacra celebrant: Dona, apium, pinus, mala, feraeque oleae.* Quae Lucianus in Anacharsi, sive de gymnasiis, fere complexus, pag. 787: Ὀλυμπιάσι μὲν στέφανος ἐκ κοτίνου, Ἰσθμοῖ δὲ ἐκ πίτυος, ἐν Νεμέᾳ δὲ, σελίνων πεπλεγμένος. Hard.

VI. *Catonis.* Ita nunc in lib. de R. R. cap. vi, pag. 12. Eadem Varro habet de R. R. cap. xxiv. Confer ea cum iis quae Geopon. auctor affert lib. IX, cap. 1. H.

orchitem, pausiam, Sergianam, Cominianam, albiceram seri iubet: adiicitque singulari prudentia, quam earum in finitimis locis optimam esse dicant. In frigido autem et macro, Liciniam. Pingui enim aut ferventi vitiari eius oleum, arboremque ipsam fertilitate consumi: musco praeterea rubro infestari. Spectare oliveta in Favonium loco exposito solibus censet (VI): nec alio ullo modo laudat. Condi olivas optime, orchites, et pausias, vel virides in muria, vel fractas in lentisco. Oleum quam acerbissima oliva optimum fieri. Caetero quamprimum e terra colligendam: si inquinata sit, lavandam: siccari triduo satis esse. Si gelent frigora, quarto die premendam: hanc et

Cominianam. Cato, *Colminianam.* Varro, *Colminiam*, *albicerem.* Columella, lib. XII, cap. 49, *Culmineam*, ut supra monuimus. H.

Albiceram. A Macrobio, Sat. lib. II, cap. 16, pag. 379, *albigerus* pro *albicerus olea* appellatur.

Adiicit. Verba haec sunt Catonis: *Quam earum in his locis optimam dicent esse, eam maxime serito.* Ex Plinio certe emendandum, *vicinis locis.* HARD.

Musco praeterea. In Chiffl. codice, *musco praeterea et robo.* In aliis, et *robore.* Aeque inepte: nam similiter Cato haec prodidit, cap. VI: *Et fecundo arbor peribit, et muscus ruber molestus erit.* Quin Plinius ipse rursum alibi de morbis oleae disputans, lib. XVII, cap. 37: *Nocere tradit Cato*, inquit, *et muscum rubrum.* Adde et Columellam, lib. V, cap. 9, pag. 198. HARD.

Spectare oliveta. Varro l. c. ex Catone: *Agrum oliveto conserendo, nisi qui in ventum Favonium spectet, et soli ostentus sit, alium bonum nullum esse.* Catonis eadem verba sunt, cap. VI; Columella quoque, lib. V, cap. 9, pag. 196, et Palladius, lib. III in Febr. tit. 18, pag. 64. HARD.

Nec alio ullo modo laudat. Haec fere omnia Cato a cap. LXIV ad LXIX. DAL. — *Nec ullo alio modo laudat.* Haec verba praecedenti capiti annectenda esse recte monet doctissimus Fulvius Vrsinus super Varr. de R. R. pag. 41 et 60. HARD.

Condi olivas. Cato, cap. VII, p. 13: *Oleas orchites, pausias: eae optime conduntur, vel virides in muria, vel in lentisco contusae*, hoc est, in oleo lentiscino. Sic etiam Varro lib. I, c. 60. HARD.

Oleum quam. Cato, cap. LXV, pag. 46: *Quam acerbissima olea oleum facies tam oleum optimum erit.* H.

Caetero. Verba Catonis l. c. *Oleum viride sic facito: Oleam quam primum ex terra tollito: si inquinata erit, lavito: a foliis et stercore purgato. Postridie, aut post diem tertium, quam lecta erit, facito. Si gelicidia erunt, quum oleam coges, tri-*

sale aspergi. Oleum in tabulato minui, deteriusque
fieri: item et in amurca, et fracibus: hae sunt car-
nes, et inde faeces. Quare saepius die capulandum:
praeterea in conchas, et plumbeas cortinas: aere vi-
tiari. Ferventibus omnia ea fieri clausisque torcula- 3
ribus, et quam minime ventilatis: ideo nec lingua
ibi caedi oportere: qua de causa e nucleis ipsarum

duum aut quatriduum post, oleum facito. Eam oleum, si voles, sale inspergito. Hard.

Oleum in. Cato, cap. LXIV, p. 45: *Nolito credere oleum in tabulato posse crescere .... olea quae diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde olei minus fiet, et deterius.* Hoc Catonis placitum laudat maximopere Columella; lib. XII, cap. 50, pag. 462. Oleum certe in tabulato crescere tam falsum est, quam in area frumenta crescare. Hard.

Item et in amurca. Subintellige, minui oleum: si in amurca diutius maneat, vel in fracibus. Sic olivarum carnes vocant, quae ubi succus omnis, hoc est, oleum fluxit, cum nucleo manent: et ex iis sunt faeces, *le marc des olives.* H.

Fracibus. Fragibus vett. a frangendo tamquam fragmentis. Eae sunt reliquiae fractarum ac contusarum trapetis olivarum: unde *fracescere*, seu fragescere, apud Catonem et Nonium ex Accio. Turn. lib. XXVIII, cap. 7. Dalec.

Capulandum. Deplendum, dehauriendum, in alia labra seu vasa transferendum: *Nam quanto saepius translatione ipsa ventilatur, et quasi exercetur*, inquit Columella, lib. XII, cap. 50, pag. 460, *tanto fit liquidius, et amurca liberatur.* Cato, cap. LXVI: *Ubi factores vectibus prement, continuo capulator concha oleum quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset: oleum in labrum primum indito: inde in alterum dolium*, etc. Capulator a capulis, quae sunt ansata vasa, nomen habet. Idem Cato, cap. LXIV, pag. 45: *Oleum, si poteris, bis in die depleto; nam oleum quam diutissime in amurca et in fracibus erit, tam deterrimum erit.* Et cap. LXVII: *Oleum frequenter capulet.* Huc pertinere arbitramur inscriptionem veterem, apud Gruterum ex Sirmondo, pag. 108: CAPLATORES. TIBVRTES. Iidem et doliarii, credo, appellati, quod oleum in dolia diffunderent. Apud eumdem Gruterum, pag. 583: CHRYSOGONVS. SER. DOLEAR. *Servus dolearius.* H. — Sic ea MSS. emend. Hard. *decapulandum* Gron. et vulgg. Ed. P.

Et plumbeas. Cato, cap. LXVI, p. 46: *Cortinam plumbeam in lacum ponito, quo oleum fluat .... Vase aheneo ad oleum ne utatur: nam si utetur, oleum male sapiet.* Cortina Gallis, *une chaudière.* H.

Ferventibus. Calidis, ut diximus cap. 3. Hard.

Clausisque. Cato, loc. cit. *Caveat quam minimum in torcularium et in cellam introeatur.* Vide et Colum. lib. XII, cap. 50, p. 461. Torcularium, *le pressoir.* Hard.

Ideo nec ligna. Cato, cap. XLVII: *Ligna in torculario ne caedant.* H.

ignis aptissimus. Et e cortinis in labra fundendum, ut fraces et amurca liquentur. Ob id crebrius vasa mutanda, fiscinas spongia tergendas, ut quam maxime pura sinceritas constet. Postea inventum, ut lavarentur utique fervent aqua: protinus prelo subiicerentur solidae, ita enim amurca exprimitur: mox trapetis fractae premerentur iterum. Premi plus quam centenos modios, non probant. Factus vocatur. Quod vero post molam primum est, flos. Factus tres gemino foro a quaternis hominibus nocte ac die premi iustum est.

Liquentur. Sic libri omnes, etiam MSS. Hoc est, ut fraces et amurca, quae in fundo sidunt, paulatim liquefiant, idque quod in ipsis est olei, sponte reddant. HARD.

Ob id crebrius. Prius *vasa mundanda* in editis: in plerisque autem manu exaratis, tum nostris, tum quos Pintianus vidit, *mutanda*: quae vox sincerior visa est, quod Catonem testem habet, cap. LXVII: *Capulator concha oleum quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset: amurcam caveat ne tollat. Oleum in labrum primum indito: inde in alterum dolium indito: de iis labris fraces amurcamque semper subtrahito.* Et cap. sq. *Quotidie lacum oleo commutet, donec in dolium pervenerit.* H.

Fiscinas. Cato, cap. LXVII: *Fiscinas spongia effingat.* Fiscus, seu fiscina, qualis est in quo olivae ponuntur, quum subiiciuntur prelo, ut exprimantur, teste Columella lib. XII, cap. 49. *Un panier d'osier.* H.

Mox trapetis. Scribendum ita ut dictio *iterum* ad priora pertineat. Non abs re fuerit, quando *trapeti* mentionem incurrimus, confutare errabundam Servii grammatici et aliorum qui eum secuti sunt, opinionem, circa *trapeti* intellectum. Exponens enim versum Virgilianum secundi Georgicon: *Venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis:* Servius, *Trapetis*, inquit, *olivaribus.* Falsum esse documentum hoc, Columella, ut reliquos omittamus, nos docet libro decimo secundo, capite quadragesimo nono: *Oleo*, inquit, *conficiendo molae utiliores sunt quam trapetum: trapetum quam canalis et solea. Est et organon erectae tribulae simile, quod rudicula appellatur, idque non incommode opus efficit, pro conditione tamen et regionum consuetudine praedictae machinae exercentur.* Haec Columella, cuius ex verbis elicitur conficiendo oleo quinque fuisse in usu machinas, molam, trapetum canalem, soleam, rudiculam. PINT. — *Mox trapetis.* Varro de L. L. lib. IV, pag. 34: *Trapetes, molae oleariae vocantur.* Trapetum dixit Columella, lib. XII, cap. 50. HARD.

Factus vocatur. Vnde factores appellati, qui olivas premunt, apud Catonem, cap. LXVI. Factum, vel factus, ut dictum est, centeni sunt olivarum modii. HARD.

Flos. Prima unda preli, ut dictum est cap. 2. *Huile vierge.* H.

VII. (VII.) Non erat tum fictitium oleum : ideoque arbitror de ea nihil a Catone dictum : nunc eius genera plura. Primumque persequemur ea, quae ex arboribus fiunt, et inter illas ante omnes ex oleastro. Tenue id, multoque amarius quam oleae: tantum ad medicamentum utile. Simillimum huic est ex chamelaea, frutice saxoso, non altiore palmo, foliis oleastri, baccisque. Proximum fit et e cici, arbore in Aegypto copiosa: alii crotonem, alii trixin, alii sesamum silvestre appellant : ibique non pridem. Et in Hispania repente provenit altitudine oleae, caule ferulaceo, folio vitium, semine uvarum gracilium pallidarumque. Nostri eam ricinum vocant a similitudine

Gemino foro. Forum in torculari locus est, quo defertur olea vel uva, ut prematur : qua notione a Varrone, de R. R. lib. I, cap. 54, et a Catone, cap. XVIII, accipitur. *Uae cuve.* Prius legebatur, *tergeminos fere.* In MS. Reg. 1, *tres gemino fero.* In Reg. 2, *tres gemino foro.* HARD.

VII. *Fictitium.* Sic ex MSS. em. Hard *factitium* Gr. et vulgg.

Ideoque arbitror. Sic ex MSS. em. Hard. consentit Ch. *arbitror nihil a Catone* Gr. et vulgg. Ed. P.

Ex chamelaea. De qua dicemus l. XXIV, cap. 82. HARD.

E cici. Diosc. lib. IV, cap. 164 : Κίκι, ἡ κρότων, οἱ δὲ σήσαμον ἄγριον, οἱ δὲ σέσελι Κύπριον, οἱ δὲ κρότωνα. Et in Nothis: Αἰγύπτιον σύσθαμνα· οἱ δὲ τρίξιν. Ῥωμαῖοι ῥικίνουμ. Oleum ipsum κίκινον vocat Galen. in expl. voc. Hippocrat. tom. II, pag. 81. HARD. — *Ricinus communis* (*Monoec. monadelph.* gen. 2141, Pers. *Euphorbiac.* Juss.). Herodot. lib. II, cap. 94, τὰ σιλλικύπρια vocat, quae Aegyptii nominant κίκι. Conf. Sprengel. tom. I, pag. 48. Ed. P. — *Arbore in Aegypto.* Et arborem Dioscor. vocat, quam is describit l. cit. ficus altitudine, platani foliis, etc. Et Theophrast. Histor. lib. I, c. 18. Galenus quoque κατὰ γένη, lib. III, cap. 5, pag 728, ut plane mirer a Dalecampio Plinium hoc loco insimulari erroris, qui cici arborem, non herbam, vocaverit. HARD.

Alii trixin. Reg. 2, Th. et Chiffl. *alii sibi*; Reg. et Colb. 1, 2, *alii sive.* Forte, *alii sili*, quae vox Plinio, pro *seseli*, familiaris. HARD.

Altitudine oleae. Altitudine ficus, cavo instar arundinis, folio platani, semine quale in uvis asperis. Dioscorid. DALEC.

A similitudine. Nempe a similitudine cum animalculo eiusdem nominis, hoc est, ricino. Ita Diosc. l. c. Καρπὸν δὲ ἐν βότρυσι τραχέσι, λεπισθέντα ὅμοιον κρότωνι τῷ ζώῳ. *Semen fert in uvis asperis, quod, ubi decorticatum est, ricinum animal repraesentat* : quod Galli vocant *tique.* HARD.

seminis. Coquitur id in aqua, innatansque oleum tollitur. At in Aegypto, ubi abundat sine igne et aqua sale aspersum exprimitur, cibis foedum, lucernis utile.

Amygdalinum, quod aliqui metopium vocant, ex amaris nucibus arefactis, et in offam contusis, aspersis aqua iterumque tusis, exprimitur. Fit et e lauro, admixto druparum oleo. Quidamque e baccis exprimunt tantum: alii foliis modo: aliqui folio et cortice baccarum: nec non styracem addunt, aliosque odo-
5 res. Optima laurus ad id latifolia, silvestris, nigra baccis. Simile est e myrto nigra: et haec latifolia me-

Coquitur. Hunc olei huius concinnandi modum docet et Diosc. lib. I, cap. 38. HARD.

Innatansque oleum tollitur. Dioscorides, lib. I, c. 38. DALEC.

At in Aegypto. Hoc totidem verbis Dioscorides, lib. IV, cap. 164. HARD.

Lucernis utile. Et emplastris, inquit Dioscorides l. c. Κίκινον ἔλαιον, ἄβρωτον μὲν, ἄλλως δὲ χρήσιμον εἰς λύχνους, καὶ ἐμπλάστρους. In MSS. tamen Reg. Colb. Th. Chiffl. *lucernis exile*. Quanquam Herodot. Euterpe, lib. II, n. 92, pag. 122, et Diodor. Siculus, lib. I, pag. 31, oleum cicinum lucernis commendant. HARD. — *Vtile*. Reg. codd. et edit. princeps, *exile*; quod forte melius. Iudicent qui oleo cicino utuntur. Nunc adhibetur ad medicos usus; de eius medies vi, vid. infra lib. XXIII, c. 41. BROT.

Aliqui metopium vocant. Vt iam dictum est lib. XIII, cap. 2. H.

Admixto druparum. Leg. ex Diosc. *admixto omphacino oleo. Quidam ex drupis baccis expr.* DALEC. ED. P. — *Druparum*. Olivarum scilicet, de quibus cap. 2. HARD.

Quidamque. In his Dioscor. lib. I, cap. 49, laurinum oleum e drupis, hoc est, e lauris baccis maturitate turgentibus, in aqua decoctis confici praecipit: Τὸ δὲ δάφνινον σκευάζεται διὰ τῶν δαφνίδων, ὅταν ὦσι δρυοπεπεῖς, ἑψομένων μεθ' ὕδατος. H.

Nec non styracem. Dioscorid. loc. cit. Ενιοι δὲ καὶ στύρακα μίσγουσι καὶ μυρσίνην. ED. P.

Optima.... ad id, etc. Dioscor. ibidem: Αρίστη δὲ πρὸς σκευασίαν ἡ ὀρεινὴ καὶ πλατύφυλλος δάφνη, etc. ED. P.

Nigra baccis. Supervacuae sunt hae duae voces. Omnibus enim lauri generibus maturae baccae nigrae sunt. DALEC. — *Simile est e myrto nigra, et haec latifolia melior*. Prava interpunctio sensum alioqui perspicuum, subobscurum et vacillantem reddit. Legendum· *Simile est e myrto. Nigra et haec latifolia melior*: nam quia praemonuerat oleo laurino faciendo optimam esse laurum nigram et latifoliam, adiicit et myrtum similium

lior. Tunduntur baccae aspersae calida aqua, mox decoquuntur. Alii foliorum mollissima decoquunt in oleo, et exprimunt. Alii deiecta ea in oleum prius sole maturant. Eadem ratio et in sativa myrto: sed praefertur silvestris minore semine, quam quidam oxymyrsinen vocant, alii chamaemyrsinen: aliqui acoron a similitudine: est enim brevis, fruticosa. Fit et e citro, cupresso: nucibus iuglandibus, quod caryinon vocant: malis cedri, quod pisselaeon. Ex grano

accidentium accommodatam esse oleo myrtino faciendo. Consule Dioscoridem libro primo. Pint. — *Simile est.* Haec totidem verbis Dioscorides, l. I, cap. 48. H.

Tunduntur baccae, etc. Dioscorides e foliis tantum parat. Dalec. — *Tunduntur baccae.* E baccis, granisve myrti fieri quoque Palladius docet in Ianuar. lil. 18, pag. 49. H.

Aspersae. Chiffl. *aspersa.* Ed. P.

Alii foliorum. Dioscorid. loc. cit. Hard.

Sole maturant. Soli prius exponunt coquenda. Diosc. Ἰδίως δὲ τὰ φύλλα καθέντα εἰς ἥλιον, ἐν ἐλαίῳ ἀποβρέχειν. Hard.

Oxymyrsinen, etc. *Quidam oxymyrs. alii chamaemyrs. vocant. Fit et ex cypro.* MS. Leg *quidam oxym. voc. alii cham. a similitudine, alii acaron vel acares*, etc. Ed. P. *Oxymyrsinen vocant.* Cum sylvestri myrto ruscum, qui et oxymyrsine dicitur, inscienter confundit, e quo nusquam oleum parabatur. Dalec. — *Oxymyrsinen.* Minus apposite quidem, sed tamen ita vulgo appellante καταχρηστικῶς, uti dicetur opportunius lib. XXIII, cap. 83. H. — Oxymyrsinen, chamaemyrsinem, myrtum silvestrem Plinii pro Rusco aculeato (*Diaec. syngen.* gen. 2304, Pers. *Asparagin.* Juss.) doct. habet Fée, *Flor. Virgil.* pag. CXLV, t. VIII edit. nostr. Ed. P.

Acaron, etc. Acares pusillum et exiguum, adeo ut prae brevitate tonderi nequeat. Dalec. — *Aliqui acoron.* Sic MSS. Reg. 1, 2, aliique, non *acaron*. Plinius, lib. XXV, cap. 100: *Nec non inveniuntur, qui oxymyrsinae radicem acoron vocant*, etc. Hard.

Fit et e citro. Sic codex Thuan. recte. De oleo citreo rursum Plin. l. XXIII, cap. 45. Hard.

Iuglandibus. Chiffl. *iuglandis.* Ed. Par.

Caryinon. Καρύϊνον, de quo Dioscor. lib. 1, cap. 41: ἐκ τῶν βασιλικῶν καρύων. De eo rursum lib. XXIII, cap. 45. Hard.

Quod Pisselaeon. Gron. et al. *quod cedrelaeon.* Ed. P. — *Malis cedri, quod cedrelaeon.* Fallitur. Cedrelaeon fit ex accensis cedri Syriacae ramis, halitu, inquam, cedriae, dum coquitur, lana excepto, ut et Pisselaeon; Cedrelaeon *Chitram* Arabes vocant. Negligenter haec Plinius. Dalec. — *Quod pisselaeon.* Ita Reg. 1, 2, Colbert. Th. Par. etc. tum hoc loco, tum lib. XXIV, cap. 11, ubi de ea voce dicturi sumus. Hic libri editi perperam *cedrelaeon*. Hard.

Ex grano quoque Gnidio purgato

quoque Gnidio purgato semine et tuso. Item lentisco: nam et cyprinum, et e glande Aegyptia ut fieret odorum causa, dictum est. Indi ex castaneis, et sesama, atque oryza facere dicuntur: Ichthyophagi, e piscibus. Inopia cogit aliquando luminum causa et e platani baccis fieri, aqua et sale maceratis. Et oenanthinum fit de ipsa oenanthe, ut dictum est in unguentis. Gleucino mustum incoquitur vapore lento: ab aliis sine igne circumdatis vinaceis diebus XXII bis singulis permixtum: consumiturque mustum oleo. Aliqui non sampsuchum tantum admiscent, sed etiam pretiosiora odoramenta. Nam in gymnasiis quoque conditur odo-
5 ribus, sed vilissimis. Fit et de aspalatho, calamo,

semine et tuso. De quo diximus lib. XIII, cap. 35. De oleo quod ex eo fit, Dioscor. lib. I, cap. 43. Plinius rursum de eo lib. XXIII, cap. 45, ubi et de leotiscino. H.

Et cyprinum, et e glande. De cyprino, lib. XII, cap. 51. De balanino, e glande Aegyptia, cap. 46 eiusdem libri: rursum de utroque, lib. XXIII. cap. 45 et 46. H. — *Indi ex castaneis, et sesama, atque oryza*, etc. Inter illas castaneas adnumerat Broterius *Aesculum hippocastanum*, nobis *marronier d' Inde* (*Heptand. heptagyn.* gen. 906, Pers. *Accrin.* Juss.), e qua fuere nuper qui candelas paraverint. Sed arborem eam Plinio innotuisse vix crediderim. Ed. Par.

E piscibus. Cetaceis, quorum adipe pro oleo utuntur. Dal.

Vt dictum est. Lib. XII, cap. 61. Hard.

In unguentis. Cap. ult. lib. XII. Dalec.

Gleucino. Vt fiat oleum gleucinum, *simul cum* mustum incoquitur calore lento, Γλεύκινον et Dioscorides vocat, qui qua paretur illud arte edocet, lib. I, cap. 67; uti et Columella lib. XII, cap. 51: *De oleo gleucino. Vas olearium quam maximum... praeparari oportet: deinde per vindemiam musti quam optimi generis, quam recentissimi, sextarios LX, cum olei pondo LXXX in id confundi: tum aromata adiici*, etc. Latine musteum dixeris, mustumque oleum: est enim γλεῦκος graece mustum. H.

Circumdatis. Circumdatis vinaceis vasi, quod aromata, vinum, oleumque continet: XXII deinde diebus (XXX, Diosc.) his singulis haec omnia permiscenda. post demum exprimi oleum. Dioscorides loc. c. H.

Fit et de aspalatho, calamo. Dioscorides confectionem tradit ex oleo omphacino, musto, calamo et iunco odoratis, nardo celtico, spatha, aspalatho, costo, meliloto. Dalec. — *Fit et de aspalatho.* De his fruticum herbarumque nominibus, viribusque, suis locis agimus. H.

balsamo, iri, cardamomo, meliloto, nardo Gallico, panace, sampsucho, helenio, cinnamomi radice, omnium succis in oleo maceratis expressisque. Sic et rhodinum e rosis: iuncinum e iunco, quod est rosaceo simillimum: item hyoscyamo, lupinis, et narcisso. Plurimum autem in Aegypto e raphani semine, aut gramine herba, quod chortinon vocant. Item sesama, et urtica, quod cnedinum appellant. E lilio et alibi fit sub dio, Sole, Luna, pruina maceratum. Suis herbis componunt inter Cappadociam
6 et Galatiam, quod Selgiticum vocant, nervis admodum utile: sicut in Italia Iguvini. E pice fit, quod

Hyoscyamo, etc. De hyoscyamino oleo, Diosc. lib. I, cap. 42. Plinius ipse de hyoscyamino, thermino (hoc est, quod e lupinis fit), narcissino raphaninoque egit, lib. XXIII, cap. 49. De raphanino rursum lib. XIX, cap. 26. HARD.

Aut gramine herba. Gramen e quo oleum fit, meo iudicio, gramen mannae est, Germanis *Himmel daw*, id est manna caelestis: Italiae vulgo, *Capriola*, et *Sanguinella*, quod aestate pueri spicas eius convolutas, et naribus inditas, extrahant sanguinis eliciendi causa. Sclavi Carniolae incolae et Goricienses id studiose colunt, et serunt, granumque oblongum, candidum, cortice deglubunt in pilis, milii, et panici modo, ac cum carnibus coquunt, non minus suavi gustu quam oryzae. Vide Matthiolum commentario in caput Dioscoridis de coronopo et de gramine. DALEC. — *Chortinon.* Est Graecis gramen χόρτος. HARD.

Item sesama et urtica, quod cnesinum appellant. Lege, *Item sesama et cuico, quod cuicinum appellant*, ex Dioscoride, lib. I, cap. 35: nam ea urtica oleum fieri, nec Dioscorides, nec ullus, quod sciam, auctor tradit. PINT. — *Quod cnedinum.* In MSS. Reg. 4, etc. *cnetinum.* In editis male *cnecinum.* Κνίδη Graecis urticam sonat, sive κνίδη. Huius olei ex urtica mentio rursum lib. XXII, c. 15. HARD.

Selgiticum. A Selge, Pisidiae oppido mediterraneo, cuius Polybius, Ptolemaeus, ac Stephanus meminere. In Severi nummis, e Cimelio regio, ΣΕΛΓΕΩΝ. HARD.

Iguvini. De his lib. III, c. 9. Prius legebatur, *sicut in Italia e gummi.* In MSS. *Eguvini*, qui scilicet et Iguvini appellati, ut monuimus lib. III, cap. 19. Ita porro scripsisse Plinium, uti emendavimus, ipse fidem facit, lib. XXIII, cap. 49, ubi haec eadem enumerans olei genera, *Selgiticum*, inquit, *nervis utile esse diximus: ut herbaceum quoque: quod Iguvini circa Flaminiam viam vendunt.* Ex certo herbarum igitur ac peculiari genere quodam, oleum id, non e gummi, exprimitur. HARD.

pissinum appellant, quum coquitur, velleribus supra halitum eius expansis, atque ita expressis: probatum maxime e Brutia: est enim pinguissima et resinosissima. Color oleo fulvus. Sponte nascitur in Syriae maritimis, quod elaeomeli vocant. Manat ex arboribus pingue, crassius melle, resina tenuius, sapore dulci, et hoc medicis. Veteri quoque oleo usus est ad quaedam genera morborum. Existimatur et ebori vindicando a carie utile esse. Certe simulacrum Saturni Romae intus oleo repletum est.

VIII. (VIII) Super omnia vero celebravit amurcam laudibus Cato. Dolia olearia cadosque illa imbui, ne

Quod pissinum. A voce graeca πίσσα, quae picem sonat. Sic MSS. omnes, non *picinum*. Hoc Scribonius Largus *picis florem* vocat, Compos. 40: *Picis flos*, inquit, *quod πισσέλαιον appellant.* Et mox: *Florem picis autem appello, quod excipitur dum ea coquitur, lana superposita eius vapori.* Hard.

Quum coquitur. Pix videlicet. H.

In Syriae maritimis. Vide quod adnotatum est ad lib. XXIII, cap. 4 Dalec. — *In Syriae maritimis.* Et in Palmyrenis quoque Syriae solitudinibus, κατὰ Πάλμυρα τῆς Συρίας, inquit Dioscorides, lib. I, cap. 37, ubi Cornarius legendum ex Plinio putat, κατὰ θ' ἁλμυρὰ τῆς Συρίας. De elaeomelite rursum Plinius, l. XXIII, cap. 50. Hard.

Veteri quoque oleo. Dalecamp. *veteris quoque olei.* Ed. P.

Morborum. Ad tormina sedanda, ad pellendos lumbricos, aliaque quae Dioscorides enumerat, lib. I, c. 30. Hard.

Existimatur. Pausanias in Eliac. prior. lib. V, pag. 308, perfusum oleo a Phidia scribit Iovis Olympici simulacrum, quod ex ebore finxerat, ut ab omni vitio vindicaretur, ac defenderetur ab aquosi soli iniuria. Refert hoc ipsum Epiph. adv. haer. lib. II, haer. 64, n. 18, pag. 542. Saturnus autem, cuius simulacrum hic commemoratur, is esse videtur, quem Plautus in Cistellaria, Act. II, sc. 1, vers. 38, patrem Iunonis appellat, quae Iovis supremi filia. Hard.

VIII. *Super omnia*, etc. Sic ex MSS. em. Hard. cons. MS. et Ch. *super omnia autem*. Gron. et vulgg. Ed. P. — *Amurcam*, etc. Vide infra, lib. XXIII, cap. 3, et Caton. a c. LXIX ad CXXX. Dal. — *Amurcam.* Quae faecis instar in oleario vase sidit, *la lie*. Hard. — *De amurca*, vid. Excurs. II ad calcem huius libri. Ed. P.

Dolia olearia. Cato de R. R. c. C, pag. 57: *Oleum si in metretam novam inditurus eris, amurca ita uti est, cruda prius colluito, agitatoque diu, ut bene combibat: id si feceris, metreta oleum non bibet, et oleum melius fuerit, et ipsa metreta firmior erit.* Hard.

bibant oleum. Amurca subigi areas terendis messibus, ut formicae rimaeque absint. Quin et lutum parietum ac tectoria, et pavimenta horreorum frumenti, vestiarium etiam contra teredines, ac noxia animalia, amurca aspergi: semina frugum perfundi: morbis quadrupedum, arborum quoque illa medendum, efficaci ad hulcera interiora humani quoque oris. Lora

Amurca subigi. Saepius conspergi. Cato, cap. XCI, pag. 55: *Aream sic facito. Locum ubi facies confodito. Postea amurca conspargito bene, sinitoque combibat. Postea comminuito glebas bene. Deinde coaequato, et paviculis verberato. Postea denuo amurca conspargito, sinitoque arescat. Si ita feceris, neque formicae nocebunt, neque herbae nascentur.* Idem repetit c. CXXIX, p. 68, et Columella, lib. II, cap. 20. Auctor quoque Geopon. lib. II, cap. 24, pag. 64: Χρὴ δὲ συνεχῶς καταβρέχειν τὴν ἅλω ἀμόργῃ, οὕτω γὰρ οἱ μύρμηκες οὐκ ἀδικήσουσι. HARD.

Vt formicae rimaeque absint. Et ne curculio noceat, ne murex laedant. Cato. DALEC. — *Vt formicae rimaeque absint.* Videtur legendum *herbae*, non *rimae*, ex Catone, c. XCI. (Locum vide super. not.) — *Rimaeque.* Ita MSS. quos vidimus, omnes: neque *herbae* reponi pro *rimae* placet, etsi visum ita Pintiano. HARD.

Quin et lutum. Neu scilicet frumento curculio noceat, neve mures tangant, ut ait Cato, cap. XCII, pag. 55, atque ut frumentum inde densius ac solidius fiat, ut auctor Geop. lib. II, cap. 25, pag. 65: καὶ τὸν σῖτον στερεώτερον καὶ πυκνότερον ποιεῖ. Columella, lib. I, cap. 6: *Parietes obliuntur amurca subacto luto, cui pro paleis admixta sunt arida oleastri, vel si ea non sunt, oleae folio. Deinde quum praedictum tectorium inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum infertur. Ea res ab noxis curculionum, et similium animalium videtur conditas fruges defendere*, etc. HARD.

Et pavimenta horreor. frumenti.... amurca aspergi. Ne rimas agant, inquit Columella, lib. I, cap. 6, pag. 26, quae cava praebent et latebras subterraneis animalibus. H.

Vestiarium. Arca est, in qua vestes servantur, Cato, cap. XCVIII, p. 57: *Vestimenta ne tineae tangant, amurcam decoquito ad dimidium, et ea unguito fundum arcae, et extrinsecus pedes, et angulos. Vbi ea adoruerit, vestimenta condito. Si ita feceris, tineae non nocebunt.* H.

Morbis quadrup. Nempe oves ne scabrae sint. Cato, cap. XCVI: *Et boves uti valeant, et curati bene sint, et qui fastidient cibum, uti magis cupide appetant; pabulum quod dabis amurca spargito*, etc. Idem cap. CIII, pag. 58. Adde etiam Columell. lib. VI, cap. IV, pag. 216. H.

Humani quoque..... oris. Corporis (sedis, genitalium, vulvae) Diosc. et Ch. ED. P.

Lora, etc. Cato, cap. XCVII, pag. 57: *Amurca decocta axem unguito, et lora, et calciamenta, et coria omnia et meliora facies.* H.

etiam ac coria omnia, et calciamina, axesque, decocta ungi, atque aeramenta contra aeruginem, colorisque gratia elegantioris: et totam supellectilem ligneam, ac vasa fictilia in queis ficum aridam libeat asservare: aut si folia baccasque in virgis myrti: aliudve id genus simile. Postremo ligna macerata amurca, nullius fumi taedio ardere. Oleam si lambendo capra lingua contigerit, depaveritque primo germinatu, sterilescere, auctor est M. Varro. Et hactenus de olea, atque oleo.

IX. (IX.) Reliqui arborum fructus vix specie, figurave, non modo saporibus, succisque toties permixtis atque insitis, enumerari queunt. (X.) Grandissimus pineis nucibus, altissimeque suspensus, intus exiles nucleos lacunatis includit toris, vestitos alia ferruginis tunica, mira naturae cura molliter semina collo-

Atque aeramenta. Cato, cap. XCVIII, p. 57: *Item ahenea omnia unguito, sed prius extergito bene. Postea quum unxeris, et ea uti voles, iterum extergito, splendidior erit, et aerugo non erit molesta.* H.

In queis ficum. Cato, cap. XCIX, p. 57: *Fici aridae si voles ut integrae sint, in vas fictile condito: id amurca decocta unguito*, etc. H.

In virgis. Hoc est, immaturas, quum adhuc in virgis haerent: seu virgas myrteas cum baccis, ut ait Cato, cap. CI, pag. 58. Sic *poma immatura, quum haerent in sua virga*, Varro dixit de R. R. lib. I, cap. 59, pag. 71. Hard.

Aliudve id genus. MSS. Reg. Colb. Chiffl. *aliudve quod genus.* H.

Nullius fumi taedio ardere. Acapna fieri. Cato, cap. CXXX. Dal. — *Nullius fumi.* Cato, cap. CXXX, pag. 68: *Ligna amurca cruda perspargito, et in sole ponito: perbibant bene; ita neque fumosae erunt, et ardebunt bene.* Hard.

Oleam si lambendo, etc. Idem infra lib. XVII, cap. 24. Vide quae ad eum locum notata sunt, et supra lib. VIII, cap. 50. Dal. — *Oleam.* Vide quae diximus lib. VIII, cap. 76. H.

M. Varro. De Re Rust. lib. I, cap. 2, monente ib. Fulv. Vrsin. pag. 19. Dalec.

IX. *Grandissimus.* Subintellige, fructus, *pomme de pin.* H. — *Pineis nucibus*, nempe *Pini pineae.* (*Monoec. monadelph.* gen. 2130, Pers. *Conifer.* Juss.). Ed. P.

Exiles nucleos. Des pignons: qui in squamarum quibusdam torulis in foveam, seu lacunam excavatis, delitescunt, et sunt edules. H.

Ferruginis. Coloris ferruginei. H.

candi. Harum genus alterum terentinae, digitis fragili putamine, aviumque furto in arbore. Tertium sappiniae, e picea sativa, nucleorum cute verius quam putamine, adeo molli, ut simul mandatur. Quartum pityida vocant e pinastris, singularis remedii adversus tussim. In melle decoctos nucleos Taurini aquicelos vocant. Pinea corona victores apud Isthmum coronantur.

X. (XI.) His proxima amplitudine mala, quae vocamus cotonea, et Graeci cydonia, ex Creta insula advecta. Incurvatos trahunt ramos, prohibentque

Terentinae. Tarentinae, fragilis el mollis. Avellane et graeca nux, sive amygdala, quomodo Tarentiua flat, vide apud Columellam, lib. V, c. 10. Macrobio *terentinae*, quoniam Sabinorum lingue *terentum* molle significal, τὸ τέρεν. Turn. lib. XXVII, cap. 17. Dalec. — *Terentinae.* Subintellige pineae nucis. Ita MSS. Reg. 1, el Colb. non *tarentinae.* Et Macrobius quidem Sal. lib. II, cap. 14, pag. 374: *Nux terentina dicitur,* inquit, *quae ita mollis est, ut vix attrectata frangatur: de qua in libro Favorini sic reperitur: itemque quidam Tarentinas nuces dicunt, quae sunt terentinae, a tereno, quod est Sabinorum lingua molle: unde Terentios quoque dictos putat Varro,* etc. Videri possit et ea vox a graeco derivata fonte; est enim τέρην *tener.* Hae avium rostris in arbore pertundi, et ab Allobrogibus Piquarellos vocari ait Dalec. Hist. plant. lib. I, cap. 12, pag. 48. Hard.

Aviumque furto. Turn. *expositum furto.* Ed. P.

Sappiniae. Sic ex MSS. em. Hard. *appiniae* vet. Turn. el Ch. *sapineae* Gr. el Al. Ed. P. — *Sapiniae.* Nempe nucis, e picea sativa, quam Galli *pesse* vocant. Sappium imperiti olim dixere, ipso teste Plinio, lib. XVI, cap. 23. Hard.

Pityida. Non pinastri modo, sed el pinus piceaeque fructus, in conis, seu metis contenti, πιτυΐδες Graecis appellati. Diosc. lib. I, cap. 87: Πιτυΐδες δὲ καλοῦνται ὁ καρπὸς τῶν πιτύων, καὶ τῆς πεύκης ὁ εὑρισκόμενος ἐν τοῖς κώνοις. Galeno quoque de Fac. simpl. med. lib. VIII, pag. 220. Cael. Aurel. Chron. lib. III, cap. 1, *Nucleo pineo, quem Graeci πιτυΐδα vocaverunt.* Hard.

Aquicelos vocant. Monspessulani; vulgo *des tourons.* Dal.

Pinea corona. Plut. Symp. lib. V, qu. 3. Vide quae superius diximus, cap. 5. Hard.

X. *Cotonea.* Ob huius fructus et formosam speciem, el amplitudinem, in arbore tam parve nascentis, ac tenui, Thryphon medicus apud Plutarchum, V Symposiacon, melum ab Homero dictum fuisse ἀγλαόκαρπον commemorat, tametsi Victorius, lib. XXXII, cap. 5, de mali citriae fructu id potius explicandum esse putet. Dalec. — *Graeci cydonia.* Ku-

crescere parentem. Plura eorum genera: chrysomela, incisuris distincta, colore ad aurum inclinato. Quae candidiora, nostratia cognominata, odoris praestantissimi. Est et Neapolitanis suus honos. Minora ex eodem genere struthea, odoratius vibrant, serotino proventu, praecoci vero mustea. Strutheis autem cotonea insita suum genus fecere Mulvianum: quae sola ex his vel cruda manduntur. Omnia iam et virorum salutatoriis cubilibus inclusa, simulacris noctium consciis imposita. Sunt praeterea parva silve-

δώνια μῆλα, ab urbe Cretensi sic cognominata. *Des coins*. Q. Ser. Sammonicus, cap. XXV: *Aut quae poma Cydon Cretaeis misit ab oris*. Haan. —*Mala Cydonia*. *Piri cydoniae* Linn. fructus. (*Icosandr. pentag*. gen. 1231, Pers. sub *Cydonia Rosac*. Juss.) Ed. Par.

Plura eorum genera. Columellae lib. V, cap. 10, Chrysomela, Mustea, Struthia. Dal. — *Chrysomela*. Vera, ἀληθινὰ, cydonia Dioscoridi parva sunt, rotunda, odorata, vulgo *pommes-coins*: ex his Genuenses suum delicatissimum cydoniatum parant. Struthia vero, magna, sed minus utilia, vulgo *poires-coins*. Vide lib. XXIII, cap. 6. Dal. — *Chrysomela*. Χρυσόμηλα, *aurea mala*. Columellae lib. V, cap. 10, p. 202, *Chrysomeliana*. Haec sunt de quibus Virgilius recinit: *Aurea mala decem misi: cras altera mittam*. H.

Nostratia. Haec Dioscor. ἀληθινὰ, *vera* appellat, lib. I, cap. 160. H.

Minora ex eodem genere. Neapolitano videlicet: alioqui στρουθία, teste Diosc. l. c. et magna, et minus bona censentur, καὶ μεγάλα, καὶ ἧττόν ἐστιν εὔχρηστα. Galenus quoque lib. de Sanit. tuenda, cap. ult. στρουθιόμηλα cydoniorum esse maxima tradit. Στρούθεια sunt Athenaeo, lib. III, pag. 81, *poires-coins*. H. — *Maiora* emendandum putat Broterius ex Dioscoride, lib I, cap. 160; ex Galeno item lib. de Sanitate tuenda, cap. ultimo. Ed. P.

Mustea. Et id genus a Columella laudatum, l. c. Iis fortasse a mitescendi celeritate nomen. Musteum enim idem quod recens. H.

Salutatoriis cubilibus inclusa. Sic cubicula vocat, in quibus divitem e dormitorio suo prodeuntem communis amicus, ut inquit Manilius lib. V, salutabat: de quo Martialis, *Et matutinum portat ineptus, Ave*. Turn. lib. XXVIII, cap. 13. Ad horum autem cubiculorum ornatum erectas et comparatas imagines, simulacra noctium conscia appellat. Dalec. — Accuratiorem interpretationem reperies apud Casaubon. super Sueton. pag. 70. Haan.

Noctium consciis. Fuerunt inter cubiculares imagines et eorum numinum simulacra dedicata, quae tori genialis curam habere existimabantur. August. de Civ. Dei, lib. VI, cap. 9: *Parcatur humanae verecundiae: peragat caetera concupiscentia carnis et sanguinis, procurato secreto pudoris. Quid impletur cubiculum tur-*

stria, a strutheis odoratissima, in sepibus nascentia.

XI. Mala appellamus, quanquam diversi generis, Persica, et granata, quae in Punicis arboribus novem generum dicta sunt. His acinus sub cortice intus: illis lignum in corpore. Necnon et quaedam e piris libralia appellata, amplitudinem sibi ponderis nomine asserunt. (XII.) Sed Persicorum palma duracinis. Nationum habent cognomen Gallica et Asiatica. Post

ba numinum, quando et paranymphi inde discedunt? Horum numinum capili, uti nunc abacis, solita imponi colones. Hard.

A strutheis. Post struthea. H.

XI. *Dicta sunt.* Lib. XIII, cap. 34. Hard.

His. Granatis malis, quae referta acinis sub cortice. H.

Illis. Persicis nimirum, quorum in medio corpore lignum, seu nucleus, *le noyau de la pêche.* H. — *Persica.* Nempe *Amygdali Persicae* fructus (*Icosand. monog.* gen. 1220, Pers. *Rosac.* Juss.), cuius speciei plures exstant varietates cultura ortae, carne aquosa suavissimae. Conf. Lamarck, *Encycl.* t. I, part. botan. p. 98-100. Ed. P.

Libralia. Poires de livre. Graecis ταλαντιαῖον ἄπιον. Hard.

Duracinis. Rhodacenis. *Cornarius.* Sostratus ἐν τῷ περὶ βλητῶν καὶ δακέων, Perseam Rhodacenaeam vocari ait, translatamque ex Aethiopia in Aegyptum: Nicander in Alexipharmacis, Perseum Mycenis sevisse, a Cepheo Andromedes patre dono acceptam, eiusque nucleos cerussae veneno auxiliari. Vterque scilicet, quamvis classicus et vetustus scriptor, Perseam cum Persica confundit. Rhodacena Paulo, l. I, c. 81, Persicorum genera, ea sunt, quae nos vocamus *auberges, mirecontons, presses*, sic dicta vel quod rosam oleant, vel roseo et rubro colore picturata fere conspiciantur. Ea fortassis Duracina Latini vocarunt ob carnis duritiem, quum mollis et tenera sit in Persicis, Praecociis, Armeniis, et Tuberibus, quae vulgus appellat *pêches-noix.* Dal. — *Duracinis.* Palladius, lib. XII, in Novembr. tit. 7, pag. 164: *Genera Persicorum sunt haec: Duracina, praecoqua, Persica, Armenia.* Et p. 165: *Duracina servantur condita muria*, etc. Τὰ δωρακινὰ περσικά, in Geopon. lib. X, cap. 13, pag. 257, et cap. 15, pag. 258, ubi ex Democrito rosis in proximo plantatis colorem rubrum trahere dicuntur: unde eadem Rhodacena forte dici potuerunt. Gallis vulgo *brugnons* et *presses*: aiunt enim, *manger une bonne presse: c'est une sorte de pêche qui ne se fend point:* cuius corpus adhaeret, et a nucleo, sive ligno, divelli nequit, ut ait Plinius cap. 34. H. — *Persica duracina, la presse*, laetissime quidem in nostris regionibus proveniunt, sed fructu duro palmam non obtinent. Quanto meliora Persica Corbeliana, *la pêche de Corbeil, de Montreuil*, aliaque id genus! Brot.

Nation. habent cognomen Gallica et Asiatica, etc. Columella, lib. X, in hortulo, sub finem: *Exiguo pro-*

autumnum maturescunt, aestate praecocia, intra xxx annos reperta, et primo denariis singula venumdata. Supernatia e Sabinis veniunt, popularia undique. Pomum innocuum expetitur aegris: pretiumque iam singulis triceni nummi fuere, nullius maiore: quod miremur, quia non aliud fugacius. Longissima namque decerpto bidui mora est: cogitque se venumdari.

XII. (xiii.) Ingens postea turba prunorum: versicolor, nigra, candida, hordearia appellata: a comitatu frugis eius. Alia eodem colore seriora maioraque, asinina cognominata a vilitate. Sunt et nigra, ac lau-

perant mitescere Persica malo: Tempestiva manent, quae maxima Gallia donat: Frigoribus pigro veniunt Asiatica fetu. Hard.

• *Praecocia.* Diosc. lib. I, cap. 165: Τὰ δὲ μικρότερα (Περσικὰ) καλούμενα Ἀρμενιακὰ, ῥωμαϊστὶ δὲ πραικόκια. Eadem Armeniaca, et praecocia latine dicuntur: forte quae praecoqua Martiali, lib. XIII, ep. 46. Gallice, *des abricots.* Sunt qui malint esse *des avant-pêches.* H.

Denariis. Denarius Romanorum vetus gallicae monetae, ut nunc est argenti pretium, efficit asses aereos octonos, uti dicturi sumus lib. XXXIII, cap. 13. Hard.

Supernatia e Sabinis veniunt. Praecocium duo genera hic Plinius indicat: alterum supernas, amplum, et magnum, quod e Sabinorum locis avehebatur, vulgo *gros abricots:* alterum vulgare, parvum, et strigosum, etiam Armenium dictum, vulgo *des Armègnes.* Dalec. — *Supernatia.* Quae ex Sabinis, qui Superum mare accolebant, sive Adriaticum, in Vrbem advehebantur. Sic vetus inscriptio apud Reines, pag. 337: NEGOTIANTES. VINI. SVPERNAT. ET. ARIMIN. Hard.

Triceni nummi. Hoc est, triceni sestertii: monetae nostrae asses sexaginta. Hard.

Fugacius. Minus diuturnum.

XII. *Nigra, candida, hordearia.* Sic ex MSS. am. Hard. cons. MS. *nigra, candicans. Hordearia* Gr. et Al. Ed. P. — *Nigra, candicans. Hordearia appellata.* Scrib. sine distinctione, *nigra, candicans hordearia appellata*: nam nisi sic legeris, quod protinus sequitur, *alia eodem colore, seriora, maiora*, quo referas non habebis. In his tamen verbis dictio *alia* desideratur in codice Salmanticensi. Pint.

A comitatu frugis eius. Quod quum hordeum metitur, ea maturescant. Dal. — *A comitatu.* Quoniam ea tum matura sunt ad decerpendum, quum hordeum metitur: quod quum solstitio fere fiat, in quod Divo Iohanni sacer dies incidit, inde ei prunorum generi nomen apud nos *prunes de S. Jean.* Hard. — *Pruni domesticae* (*Icosand. monog.* gen. 1222, Pers. *Rosac.* Iuss.), ut quae sequuntur, varietas. Ed. P.

Asinina. Prune jaune sans goût. His sues rura saginant. Pedicularia non-

datiora cerina, atque purpurea. Necnon ab externa gente Armeniaca, quae sola et odore commendantur. Peculiaris impudentia est nucibus insitorum, quae faciem parentis succumque adoptionis exhibent, appellata ab utroque nucipruna. Et haec autem, et Persica, et cerina, ac silvestria, ut uvae, cadis condita, usque ad alia nascentia aetatem sibi prorogant: reliquorum velocitas cito mitescentium transvolat. Nuper in Baetica malina appellari coeperunt malis insita, et alia amygdalina amygdalis. His intus in ligno nucleus amygdalae est: nec aliud pomum ingeniosius geminatum est. In peregrinis arboribus dicta sunt Damascena, a Syriae Damasco cognominata, iam pridem in Italia nascentia, grandiore quanquam ligno, et exiliore carne, nec umquam in rugas siccata, quoniam soles sui desunt. Simul dici possunt

nulli vocant. Hard. — *Asinina. Prune cerisette.* Brot.

Sunt et nigra. Carne dura: Iberica, et Pertigona vocitata: *prunes de Perdigon*, sive *Perdrigon*. H.

Cerina. Quae Virgilio, Ecl. II, v. 53, *Cerea pruna.* In Priapeiis: *Magisque cera luteum nova prunum.* Nonius, cap. XVI, n. 6, *Cerinum a cerae colore.* Vnde Graecis κηρινὸν χρῶμα. Nigra, cerinaque, carmine Naso complexus, Metam. lib. XIII, v. 817: *Prunaque non solum nigro liventia succo, Verum etiam generosa novas imitantia ceras.* Hard.

Atque purpurea. Eaque sapore iucundo: *myrobolans.* Arborique nomen idem, *prunier myrobolan.* H.

Armeniaca. Eadem haec esse quae Persica praecocia frustra scriptores novitii censuere. Hard. — *Mala Armeniaca, les abricots* (*Armeniaca vulgaris, Lamarck. monog.* gen. 1222, Pers. *Rosac.* Iuss.). En. P. — Alia quidem sunt pruna rotunda, flava, dulcia, mali amplitudine. Sed de his non agit hic Plinius. Brot.

Nucipruna. Prunes-noix, καρυοκοκκύμηλα. Hard.

Et haec autem. Nempe nucipruna. Hard.

Malina. Prunes-pommes: amygdalina, *prunes-amandes.* H.

Nucleus amygdalae. Subintellige, similis. Quid nucleus sit, diximus lib. XIII, cap. 18. Hard. — Vulgo *rognons de coq.* Brot.

Geminatum. Multiplici insitionis genere variatum. Apud Gallos certe innumerae fere prunorum differentiae sunt. Hard.

Dicta sunt. Lib. XIII, cap. 10. *Prunes de Damas.* Syriaca dicta Petronio in Satyr. pag. 102. H.

Grandiore... ligno. Alii ossiculum, alii nucleum vocant. H.

Soles sui. Quoniam alieno caelo soloque nata. Hard.

populares eorum myxae, quae et ipsae nunc coeperunt Romae nasci insitae sorbis.

XIII. In totum quidem Persica, peregrina etiam Asiae Graeciaeque esse, ex nomine ipso apparet, atque ex Perside advecta. Sed pruna silvestria ubique nasci certum est. Quo magis miror, huius pomi mentionem a Catone non habitam, praesertim quum condenda demonstraret quaedam et silvestria. Nam Persicae arbores sero, et cum difficultate transiere, ut quae in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Aegypto earum fuerat hospitium. Falsum est, venenata cum cruciatu in Persis gigni, et poenarum causa a regibus translata in Aegyptum, terra mitigata. Id enim de Persea diligentiores tradunt, quae in to-

Populares eorum. In Syria pariter natae, ut dictum est lib. XIII, cap. 10. Aeginetae, lib. VII: Μύξα δένδρου καρπός ἐστι μικρότερος μὲν κοκκυμήλων, δυνάμει δὲ παραπλησίως. *Myxa arboris fructus, pruno quidem minor, facultate tamen persimilis.* In officinis *sébestes*. Dictae nonnullis etiam mixae. Vide Onomast. Rosweydi, pag. 1042. HARD.

XIII. *Persica* Harpocrati taciturnitatis Deo Persicam sacram esse tradit Plutarchus lib. de Iside et Osiride, quoniam eius arboris folium linguae simile sit, fructus cordi. DALEC. — *Persica per. Les pêches*, de quibus dictum est cap. 11. HARD. — *Persica vulgaris* (*Amygdalus Persica*, gen. 1220, Pers. *Rosac.* Iuss.). ED. P.

Pruna silvestria. Gallis, *prunelles*, e quibus contusis rustici potionis genus efficiunt. HARD. — *Pruna silvestria.* Plin. (*Prunus spinosa*, gen. 1221, Persoon. *Rosac.* Iuss.). ED. P. — *Persicae arbores. Les pêchers*, e quibus pendent Persica mox appellata. Vide quae dicturi sumus lib. XVI, cap. 47. H.

Falsum est. Columellae est hoc carmen lib. X, sub finem: *Et pomis quae barbara Persis Miserat, ut fama est, patriis armata venenis* Idem tradit et Plato Anthol. lib. I, cap. 20, epigrammate scripto εἰς τινὰ θανόντα ὑπὸ πλησμονῆς Περσικῶν μήλων, in eum qui mortuus erat nimio esu Persicorum malorum: Ἐκ φονίων Περσῶν φόνιον φυτὸν ἤγαγε Περσεύς. Παιδὶ Θεογνώστου τοῦ θανάτου πρόφασιν. Quod ita reddidit feliciter Grotius: *Nate Theognosti, mortis tibi causa fuere A Persis Perseus, quae mala mala tulit.* H.

Venenata cum cruciatu in Persis gigni. Id prodiderunt Nicander et Sostratus. Vide annotata supra in proximum caput. DALEC.

Terra mitigata. Soli Aegyptii bonitate facta esse meliora, ac saniora. HARD.

Id enim de Persea diligentiores tradunt. Theophr. Hist. lib. IV, cap.

tum alia est, myxis rubentibus similis; nec extra Orientem nasci voluit. Eam quoque eruditiores negaverunt ex Perside propter supplicia translatam, sed a Perseo Memphi satam. Et ob id Alexandrum illa coronari victores ibi instituisse, in honorem atavi sui. Semper autem folia habet et poma, subnascentibus aliis. Sed pruna quoque omnia post Catonem coepisse manifestum est.

XIV. (XIV.) Malorum plura sunt genera. De citreis

2. Vide et supra lib. XIII, cap. 9. DALEC. — *Id enim de Persea.* Sic Diosc. lib. I, cap. 187 : *Πέρσεα δένδρον ἐστὶν ἐν Αἰγύπτῳ, καρπὸν φέρον ἐδώδιμον ... Τοῦτο δὲ ἱστόρησάν τινες ἐν Περσίδι ἀναιρετικὸν εἶναι*, etc. Galenus de Alim. fac. lib. II, cap. 36, pag. 356, tom. VI, vidisse se Perseam arborem Alexandriae prodit: cuius fructus, haud aliter ac poma, piraque, esculentus in Aegypto foret: in Perside, ut quidem ferebat tum fama, noxius. Ignotam sibi prorsus arborem fatetur Anguillara, de Simpl. lib. I, pag. 79. HARD. — *Id enim de Persea diligentiores*, etc. Est Persea Barrelieri, ic. 878, lauri folio, sed maiore et odoratiore; fructus piri forma; intus nucleus et amygdala sapore castaneae. Frequens adhuc crescit in Aegypto prope urbem *le Caire*. Eius folia fructusque occurrunt in multis antiquis Aegyptiorum monumentis. Qua de re plura vide apud Cl. Mahudel, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, t. III, pag. 174. BROT.

Myxis rubentibus similis. Cordia Myxa (*Pentand. monog.* gen. 367, Persoon. *Borragin.* Iuss.). ED. P. — Galenus, lib. II κατὰ τόπους, Perseam a se visam in Alexandria solam, arborem proceram, fructu piri aut mali magnitudine, noxio in Perside, vescu in Aegypto. DAL.

Atavi sui. Persei. Macedonum reges ab Hercule genus duxere, ut Curtius, lib. IV, c. 7; Hercules a Perseo, ut Diod. Sic. Bibl. lib. IV, pag. 217, prodidere. H.

Semper autem. De Persea arbore loquitur, quam lib. XIII, cap. 17, Persicam Aegypti peculiarem vocavit. HARD.

XIV. *Malor. plura sunt genera.* Αγλαόκαρπον malum, Homerus vocat, ob splendidi fructus atque formosi praestantiam et suavitatem : *συκαῖ τε γλυκεραὶ καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι.* Rhodig. lib. XXIX, cap. 23. Mirum vero non memorare hic auctorem μῆλα τὰ τοῦ Διωνύσου, minuta illa, sed quae tantum in amoribus conciliandis valere crediderunt, ut feminas posse iis pellicere ad concubitum sperarent. Coronae ex illis Bacchi statuae imponebantur. Philetas: Μᾶλα φέρων κόλποισι, τά οἵ ποτε Κύπρις ἑλοῖσα Δῶρα Διωνύσου δῶκεν ἀπὸ κροτάφων. Theocritus : Μᾶλα μὲν ἐν κόλποισι Διωνύσοιο φυλάσσων. Eius forte generis fuerunt mala, quae manibus tenentem Nanam nympham concepisse tradit Arnobius: quo for-

cum sua arbore diximus. Medica autem Graeci vocant patriae nomine. Aeque peregrina sunt zizipha, et tuberes, quae et ipsa non pridem venere in Italiam: haec ex Africa, illa ex Syria. Sext. Papinius, quem consulem vidimus, primus utraque attulit, Divi Augusti novissimis temporibus, in castris sata, baccis similiora, quam malis: sed aggeribus praecipue decora, quoniam et in tecta iam silvae scandunt. Tu-

tassis pertinet hic versus ex Annalibus Attii apud Nonium: *Mala manu retinens gravido concepit in alvo.* Mustea, sive melimela, quae primum omnium maturescunt, vulgus nostrum vocat nunc Divi Iohannis mala, nunc amoris. Scalig. — *Pirus malus* (*Icosandr. pentagyn.* gen. 1234, Pers. *Rosac.* Iuss.). Vt *piri*, sic et *mali*, domesticarum scilicet arborum, etiam nunc plus quam centum et viginti singularum specierum, vel etiam centum et quinquaginta, ut multi volunt, varietates novimus. Ed. P.

De citreis cum sua, etc. De citreis vide Palladium in Martin. Dal. — *De citreis.* Lib. XII, cap. 7. H.

Patriae nomine. Mediae. H.

Zizipha. Jujubes. Arbor ziziphus, *le jujubier.* Rutilam, aliamque ziziphum agnoscit Colum. lib. IX, cap. 4, pag. 320. Simeon Sethi, Ζίνζιφα vocat. Hard.

Tuberes. Nucipersica vulgus appellat, *pêches-noix.* H. — Credit Broterius *tuberes esse persica* odoro fructu, *le brugnon musqué.* De his apud Martialem lib. XIII, epigr. xlii et xliii, pag. 114, 115, tom. III edit nost. *Non tibi de libycis tuberes, et apyrina ramis, De Nomentanis sed damus arboribus.* Item: *Lecta suburbanis mittuntur apyrina ramis, et vernae tuberes: quid tibi cum Libycis?* Vid. quoque Sueton. in Domit. cap. xvi, tom. II, pag. 411 edit. nost. Ed. P.

Haec ex Africa. Tuberes nimirum: quod Martialis significat gemino epigrammate a nobis allato lib. XIII, ep. xlii, zizipha ex Syria: unde τὰ Ἐδεσσηνὰ maxime commendat Simeon Sethi, tit. Ζίνζιφα. Philoxenus in Glossis, Σιρικά, *Zizipha*, forte pro Συρικά. Hard.

Consulem vidimus. Ann. V. 779, collega Q. Plautio, ex Tacit. Ann. VI, pag. 147, extremis Tiberii temporibus. Exstat inscriptio apud Gruterum pag. 447: SEX. PAPINIO. Q. F. ALLENIO. TRIB. MIL. Q. LEG. TIB. CAESARIS AVG. COS. Hard.

Divi Augusti novissimis temporibus, in castrorum aggeribus sata. Lege: *Divi Augusti temporibus novissimis in castris sata.... sed aggeribus praecipue decora, quoniam in tecta iam silvae scandunt.* Aggeres viae sunt publicae stratae, tam in urbe quam extra urbem: arbores intra urbem in iis aggeribus iuxta domos plantabantur, ut in tecta scanderent. Salm. pag. 609. — *Baccis similiora.* De ziziphis, non tuberibus, id audiendum. Dal. — Aggeres illi, *les terrasses*, qui iuxta domos excitabantur, ut parietes arboribus vestirentur, et silvae in tecta scanderent. Brot. — *Tuberum.* MSS. R. *Tuburum.* Hard.

berum duo genera : candidum, et a colore syricum dictum. Paene peregrina sunt in uno Italiae agro Veronensi nascentia, quae lanata appellantur. Lanugo obducit, strutheis quidem Persicisque plurima : his tamen peculiare nomen dedit, nulla alia commendatione insignibus.

XV. Reliqua cur pigeat nominatim indicare, quum conditoribus suis aeternam propagaverint memoriam, tamquam ob egregium aliquod in vita factum? Nisi fallor, apparebit ex eo ingenium inserendi : nihilque tam parvum esse, quod non gloriam parere possit. Ergo habent originem a Matio, Gestioque, et Manlio, item Scandio : quibus cotoneo insito ab Appio a Clau-

Sericum. Gr. et vulgg. Ed. P. — *A colore syricum dictum. Syricum*, vel ut Hermolaus legit, *sericum*, ruber color factus ex scandice et sinopide mixtis lib. XXXV, cap. 6. Hinc color sericus, ruber volgo, *pomme rusine.* Dal. — *Et a colore sericum dictum.* Expende an non *sericum*, sed *cerinum* legendum sit, ut praecedente capite. *Sunt et nigra, ac laudatiora cerina atque purpurea.* Pint. — *A colore syricum.* Hoc est, rutilum. De colore syrico dicemus lib. XXXV, cap. 24. Non, ut in libris hactenus editis, *sericum* : neque enim id coloris nomen. Et in vetere Lexico Iatrico, Σίζυφα τὰ συρικὰ legimus. H.

Quae lanata. De quibus Hesychius: Λασίμαλον, μῆλον τὸ ἔχον χνοῦν. Virgil. Ecl. II, v. 51 : *Ipse ego cana legam tenera lanugine mala.* H.

Insignibus. MS. *insigni.* Ed. P.

XV. *Ergo habent.* Quae fuerint haec poma veteribus, vix nobis hodie exploratum : alia fere in eorum vicem genera venere, et nomina : paucis admodum exceptis. H.

A Matio. Matiana dicta Columellae lib. V, cap. 10, pag. 202, et Macrobio Sat. lib II, cap. 15, pag. 375. Ματτιανὰ Athenaeo lib. III, pag. 82. De Matio ipso diximus lib. XII, cap. 6. Et genus obsonii Matianum ab eo dictum laudat Apicius lib. IV, cap. 3, pag. 18. Hard.

Gestioque. Ita libri omnes : forte *Sestioque* : nam Sextiana mala sunt Columellae l. c. Aut *Cestio* potius, nam Κεστιανὰ καλούμενα μῆλα Romae laudata fuisse, auctor est Galenus κατὰ τόπ. lib. II, cap. 1, pag. 364, et lib. VI, cap. 9, pag. 522. Hard. — *Gestioque.* Ita quidem libri scripti et editi. Emendandum tamen videtur *Cestioque. G.* pro *C* saepe occurrit in MSS. et *Cestiana* mala Romae laudata memorat Galenus. Nobis *les pommes de courtpendu.* Brot. — *Et Manlio.* In MSS. Reg. 1 et 2, et in editione princip. *Mallio.* Brotier.

Item Scandio. Unde Scandiana mala, apud Varron. lib. I, c. 59 ; Colum. l. c. et Celsum lib. IV, cap. 19. Scandina vocat Scribonius, Comp. 104.

dia gente, Appiana sunt cognominata. Odor est his cotoneorum, magnitudo quae Scandianis, color rubens. Ac ne quis id ambitu valuisse claritatis et familiae putet, sunt et Sceptiana ab inventore libertino, insignia rotunditate. Cato adiicit Quiriana, et quae tradit in doliis condi, Scantiana. Omnium autem nuperrime adoptata sunt parva, gratissimi saporis, quae Petisia nominantur. Patrias nobilitavere Amerina, et Graecula. Caetera e causis traxere nomen: germanitatis, cohaerentia et gemella, numquam singula in fetu: coloris, syrica: cognationis, melapia. Mustea, a celeritate mitescendi: quae nunc melimela

In MSS. Reg. Colb. Th. *Scandio*. In editis perperam *Claudio*. H.

Quibus. Nempe Scandianis. H.

Quae Scandianis. Proxime appellatis. Ita recte Chiffl. aliique codices: in editis male *Claudianis*: quum Claudiana, si quae fuere, eadem esse cum Appianis necesse sit.

Et familiae MS. *e familiae*. Ed. P.

Quiriana. Cato de R. R. cap. vii, p. 43, Quiriniana vocat: Varro quoque de R. R. lib. I, cap. 59. Quiriana Macrob. l. c. ubi et Scantianorum meminit. Hard.

Scantiana. Cato cap. cxliii, pag. 75: *Scantiana in doliis, et alia quae condi solent*. Et Scantianorum meminit Varro lib. I, cap. 59. H.

Quae Petisia, etc. Quae nunc vulgus appellat *pomme d'api*: vel quae eodem vulgi sermone, *Pomme de Paradis* vocitantur. Rectius forte *Petisia*, ab auctore Peticio. Id nomen romanae gentis apud Gruterum frequens. Hard.

Amerina. Ab Ameria, de qua lib. III, cap. 19. Amerina mala iterum laudat ipse cap. 17 et 18; Macrobius quoque et Colum. ll. cc. Prius *Camerina* perperam legebatur. H.

Germanitatis. Germanitatis et cohaerentiae causa seu occasione, gemella nuncupata: Gallis, *pommes jumelles*. Hard. — *Cohaerentia et gemella*, etc. In nonnullis speciebus occurrunt gemella illa mala, *les pommes jumelles*. Non nota nobis species, cuius singuli fetus sint gemelli. Ed. P.

Coloris syrica. Hoc est, rutila, ut superius indicavimus. Ita MSS. omnes hoc loco, non *Serica*. Et Columellae l. c. syrica vocantur. Nobis, *pommes de Calville d'automne*, quae egregie rubent. Hard.

Melapia. A cognatione, seu affinitate quam cum piris habent ea mala, est enim μῆλον Graecis pomum, pirum ἄπιον, Gallis *pommes-poires* H.

Mustea. Haec Varro R. R. lib. I, cap. 59. Mustea pariter Macrobio vocitata; Columellae, melimela, ll. cc. Μελίμηλα in Geop. lib. X, cap. 65. *Pommes de S. Jean*. Martial. lib. I, ep. xliv: *Dulcibus aut certant quae melimela favis*. Hard.

dicuntur, a sapore melleo. Orbiculata, a figura orbis in rotunditatem circumacti. Haec in Epiro primum provenisse argumento sunt Graeci, qui Epirotica vocant. Mammarum effigie orthomastia. A conditione castrati seminis, quae spadonia appellant Belgae. Melofoliis folium unum, aliquando et geminum erumpit e latere medio. Celerrime in rugas marcescunt pannucea. Stolide tument pulmonea. Est quibusdam sanguineus color, origine ex mori insitu tracta. Cun-

Orbiculata. Horum pariter Macrobius ac Columella meminere, ll. cc. Sic appellare possis, quae vernaculo sermone dicimus, *pommes de rambour.* Hard. — *Orbiculata (mala).* Fructu orbiculato, odorato. Tournef. *La pomme rose.* Brot.

In Epiro. Diosc. lib. I, pag. 162: Τὰ δὲ Ηπειρωτικὰ λεγόμενα, ῥωμαϊστὶ δὲ ὀρβικύλατα, etc. Ορβικάτα Athenaeo, et Μορδιανὰ, ab Apollonia Epiri civitate, quam incolae Μόρδιον vocant lib. III, pag 80. H.

Orthomastia. Sic MSS. Μαστὸς mammam Graecis: ὀρθὸς elegantem sonat. Hard.

A conditione castrati seminis, quae spadonia appellant Belgae Melofoliis folium unum, aliquando et geminum. Scribendum reor, *A conditione castrati seminis, quae spadonia appellant, vel gemella a foliis*, etc. Rectiorem etiam lectionem duco, *contritione*, quam *conditione*, sunt enim et castrati non praesectis, sed contritis testibus, qui ob id graece thladiae et thlibiae vocantur. Pint. — *Quae spadonia appellant Belgae*, etc. Mirum videri non debet, si Belgae *spadonia* vocabant romano, et non gallico vocabulo, ut qui provinciales id temporis essent, apud quos ipse Plinius aliquando vixit: unde hoc pomum in eius notitiam venit, urbanis alioqui non admodum notum. *Melofolium* vero dictio est ex graeca ac latina composita, quasi μηλόφυλλον. Gelen. — *Spadonia.* Quod nullum semen intus habeant: quorum non semel nec parva copia potestas nobis experiundi facta est: in toto vehe veterini dossuarii nullo invento, praeter unum, quod semen obtineret. Sic palmae quaedam spadonum nomine discernuntur a reliquo genere, quod nullo intus sint pomi ligno, ut dictum est lib XIII, cap. 8. H. — *Melofoliis.* In villa Iacobi Regii, pagi, quem *Fontaines* vocant, haud procul Lugduno siti, pira nascuntur, a quorum medio corpore folium exoritur. Ea simili ratione nominis, *Pirophylla* vocari possent. Dal. — Vidi *melofolia*, id est, mala ex quibus unum alterumve folium erumperet: sed id e casu contingit, non ex aliqua peculiari specie. Ed. P.

Pannucea. Et haec nota quoque Macrobio, l. c. Quasi in pannos fatiscentia, et rugarum plicas, inquit Turnebus, Advers. lib. XXVIII, c. 32, p. 1019. Hard.

Est quibusdam sanguineus color Sic ex MSS. em. Hard. cons. Ch. *sunt quibus sanguineus color est* Gr. et Al. Ed P.

ctis vero, quae fuerunt a sole, partes rubent. Sunt et parva gratia saporis atque etiam acutiora odore, silvestria. Id peculiare improbitatis et acerbitatis convicium, et vis tanta, ut aciem gladii perstringat. Dat et farina vilissimis nomen, quanquam primis adventu, decerpique properantibus.

XVI. (xv.) Eadem causa in piris taxatur superbiae cognomine. Parva haec, sed ocyssima. Cunctis autem Crustumia gratissima. Proxime iis Falerna, a potu, quoniam tanta vis succi abundat (lacte hoc vocatur); in iisque alia colore nigro donantur Syriae. Reli-

Sunt et parva. Pommes de malingre. Haro.

Id peculiare. Vel iis. Ed. P.

Dacis ferme vilissimis nomen Gr. et vulgg. Ed. P. — *Dat et farina.* Ut farinacea vocitentur, vel farinaria. MSS. omnes, Reg. Colb. Th. Par. *Datis farina.* Salmant. teste Pinliano, *Dat et farina.* An *ferina* legendum, quod superba mox pira eadem causa appellantur? Libri hactenus editi inepte, *Dacis ferme.* H.

XVI. *Eadem causa.* Quoniam sunt prima adventu, ocyssimaque, idcirco superba cognominata, etiam a Columella, lib. V, cap. 10, pag. 202, quod caetera pirorum genera antevertant. *Poire muscate, ou muscadelle.* Haro. — *Superbiae cognomine* Sunt et nunc quoque variis pirorum generibus sua haec nostratibus nomina: superba *petite muscadelle*, Crustumina *poire perle*, Falerna *bergamote*, Lactea *blanchette*, Dolabelliana *poire muset*, Pompeiana *bon chrétien*, Favoniana *grosse muscadelle*, Lateriana *poire prévôt*, Tiberiana *poires forés*, Signina *poire chat*, Myrapia *calvau rosat*, Nardinia *poire d'argent*, Hordearia *poire S. Jean*, Ampullacea *poire d'angoisse*, Coriolana *poire de jalousie*, Cucurbitina *poire course*, Venerea *poire acciole*, Regia *poire carmaignole*, Voconia *poire sarteau*, Onychina *poire cuissemadame.* Dal.

Crustumia. Ita MSS. et ipse Virgil. Georg. lib. II, vs. 87: *Nec surculus idem Crustumiis, Syriisque piris, gravibusque volemis.* Haec Crustumina vocat Macrobius, Sat. lib. II, cap. 15, pag. 375, et Colum. l. c. A Crustumio Italiae oppido nomen habent, ubi praecipua bonitate et copia. *Haec,* inquit Servius, *ex parte rubent.* Crustumia pira Celsus fragilia appellat, lib. II, cap. 24. E minorum haec genere fuere, ut superba, et Falerna. Haro.

Falerna. Nunc saccharata vocant, a suavitate succi, *poire sucre.*

Lacte hoc vocatur. Sic MSS. Reg. Colb. Th. Par. etc. ut lacte sit succi nomen nominandi casu, antiquis familiare. Plautus in Menaech. act. V, sc. 9, v. 30: *Neque aqua aquae, neque lacte est lacti, crede mihi, usquam similius.* Item in Mil. act. II, sc. 2, v. 85. Vide praeterea Nonium, Charisium, Priscianum. H.

In iisque alia colore nigro donantur Syriae. Legendum puto, *In iis quae alii a colore nigro vocant Syria.* De

quorum nomina aliter in aliis atque aliis locis appellantur. Sed confessis Vrbis vocabulis auctores suos nobilitavere Decimiana, et ex eo tractum, quod Pseudodecimianum vocant. Dolabelliana longissimi pediculi. Pomponiana cognomine mammosa, Liceriana, 2
Seviana; et quae ex iis nata sunt, Turraniana, longitudine pediculi distantia. Favoniana rubra, paulo superbis maiora. Lateriana, Aniciana postautumnalia

Syriis piris praeter caeteros Virgilius versu modo citato: *Crustumiis Syriisque piris, gravibusque volemis*: quem locum Servius exponens, *Syriis*, inquit, id est, *nigris*. Pint. — *Donantur Syriae*. Syria dicuntur, inquit Columella, l. c. Syrii piri praeter Virgilium meminit Iuvenalis, Sat. XI, v. 73: *Signinum Syriumque pirum; de corbibus isdem*, etc. Martialis, lib. V, ep. LXXVIII, v. 13, commendat in primis, inter secundae mensae munera, *Et nomen pira, quae ferunt Syrorum*. Hard.

Decimiana. Decimiana Macrobio l. c. A Decimo aliquo nomen habuere. Hard.

Dolabelliana. Et haec laudata Columellae, l. c. Hard.

Pomponiana. Ita MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. non *Pompeiana*. Eadem a forma, mammosa: nunc *poires de bon chrétien*. Hard.

Liceriana, Severiana. Vetustus uterque codex *Licerniana*. Columella, l. V, *Lateritana* et *Severiana*; iidem codices *Seviana* appellant. Macrobius, lib. III, et Columella v. *Neviana*, ut puto. Pint. — *Liceriana*. In MSS. *Licerniana*. Mallem a Licinio Liciniana dici. H. — *Severiana*. Scaurianorum mentionem facit Marcellus, cap. XX, ut aut illic legendum sit *Severiana*, aut hic *Scauriana*. Dalec. — *Seviana*. Ita MSS. omnes, non *Severiana*: nempe a Sevio, de quo Gruterus saepe in Inscriptt. H.

Et quae ex his nata sunt Tyranniana. Sic quidem praeferunt antiqui codices, sed mallem *Turanniana*, quando et a Plinio citetur auctor Turanius Gracula: et ita sane appellantur a Columella et Macrobio, cum duplici tamen *rr*: *Turraniana*. Pint. — *Turraniana*. Sic MSS. Reg. etc. Sic etiam Columella, l. c. nempe a Nigro Turranio, quem ob insigne agricolationis studium Varro laudat in praef. lib. II de R. R. Apud Macrobium *Turriniana*, malc. H.

Favoniana rubra. Lego cum distinctione, *Favoniana*, *rubra*, ut sit *rubra* genus per se, quod Macrobius videtur appellare *rubile*. Pint. — *Favoniana rubra*. Favoniana dicta putant, quod Favonio flante statim formentur. Dalec. — *Favoniana*. Laudata haec quoque Columellae, l. c. A Favonio, quod viri nomen fuit, sic appellata; *grosses poires muscadelles*. Hard.

Lateriana. Lateritiana Columellae, lib. XII, cap. 10, pag. 419. Macrobio, loc. cit. Lateresiana. A Laterano possunt Laterana nuncupari. H.

Aniciana. Macrob. l. c. Colum. l. V, cap. 10, pag. 202; Cato, cap. VII,

acidulo sapore iucunda. Tiberiana appellantur, quae maxime Tiberio principi placuere: colorantur magis sole, grandescuntque: alioqui eadem essent, quae Liceriana. Patriae nomina habent, serissima omnium Amerina, Picentina, Numantina, Alexandrina, Numidiana, Graeca, et in his Tarentina: Signina, quae alii a colore testacea appellant: sicut onychina,
3 purpurea. Ab odore, myrapia, laurea, nardina. A tempore, hordearia: a collo, ampullacea: a corio

pag. 13. H. — *La crassane, beurré plat*, fructu brumali. β. Ed. P.

Postautumnalia. Aniciana, inquit, post autumnum decerpi solita. H.

Picentina. Pira Picena in primia laudat Iuvenalis, satirae XI versu modu citato, et Signinis confert: *Signinum, Syriumque pirum*, etc. H.

Graeca. A Magna Graecia. Graecula, Macrob. l. c. Tarentina, Columellae, l. c. et Celso, lib. IV, cap. 19. Idem Cels. II, 24: *Pira quae reponuntur, Tarentina, atque Signina.* Pomorum genera quaelibet quae reponuntur, Galli vocant *fruits de garde.* Haan.

Onychina. Onychina Plinius purpurea interpretari videtur, quod onyx tegumentum conchylii sit, ut ait Dioscorides, purpurarum operculo simile. *Pruna onychina* Columellae, sic purpurea exponunt. Ego vero, quia Alabastrites lapis, onyx dictus est, unde Propertius *onychem myrrheum* pro poculo dixit, *Et Crocino nares murrheus ungat onyx:* quoniam ex alabastro pocula fierent: et Horat. *onychem* pro alabastro, *Nardi parvus onyx:* onychinum hic interpretor pirum, alabastro colore simile, vulgo *poire cuisse-madame*: purpureumque hic genus ab onychino diversum esse reor, non autem onychini vel epitheton, vel interpretationem. Eodem modo apud Columellam *onychinon* exponendum arbitror. Dal. — *Onychina.* Quae gemmam onychem coloris similitudine referant. De onyche dicemus lib. XXXVII, cap. 24. Pruna similiter onychina commendat Columella, lib. XII, cap. 12 Haan — *Purpurea.* Laudata inprimis a Columella, lib. V, cap. 10, p. 202. H.

Myrapia Celso quoque nota haec l. c. Ab unguenti odore, quod Graeci μύρον vocant, nomen traxere, ut a lauro, nardoque, laurea, nardinaque. Myrapia, *poires parfums.* Laurea Macrobio nota, l. c. Hard

A tempore. Quoniam eodem tempore decerpuntur, quo demeti hordeum solet. Eadem causa cap. 41, pruna hordearia appellata. Columellae, l. c. Hordeacea pira vocitantur, *poires S. Jean.* Haan.

A collo. Quae oblongiore collo, quale est fere ampullae vitreae. H.

A corio laneo, bruta. Quae corium habent lanuginosum, brutorum animantium more, et pecoris lanati, sive lanuginosi. Sunt sane et in pirorum genere lanuginosa, uti malorum, quae ob id lanata dicta sunt, cap. 14. — *A corio.* Prius legebatur, *A collo ampullacea, et Coriolana. Brutae gentilitatis cucurbitina.* A collo

laneo, bruta. Gentilitatis, cucurbitina: acidula, succi. Incerta nominum causa est barbaricis, Venereisque, quae colorata dicuntur: regiis, quae minimo pediculo sessilia: patriciis, voconiis, viridibus oblongisque. Praeterea dixit volema Virgilius a Catone sumpta, qui et sementiva, et mustea nominat.

XVII. Pars haec vitae iampridem pervenit ad columen, expertis cuncta hominibus. Quippe quum Virgilius insitam nucibus arbutum, malis platanum,

Coriolana quemadmodum dici possint, aut quid sit bruta gentilitas, ne Pythia, credo, ipsa dixerit. Tamen in MSS. *et Coriolana bruta*: qua lectione potior multo visa est nobis coniectura nostra. Nam et a corio duro ficus appellatas olim Plinius ipse prodit, libri huius cap. 19, et a laneo quidem pira bruta cognominari non temere suspicamur, translata ab animalibus videlicet ea nomenclatione, quorum lanata quam stultissima; ut dictum est lib. VIII, cap. 75. H.

Gentilitatis. Sunt deinde pira, inquit, gentilitatis, seu affinitatis nomine cum cucurbitis insignia: *poires courges*: ab oblonga cucurbitae figura. Horum Cato meminit cap. VII, pag. 13. Sic poma melapia a cognationis causa sup. capite traxisse nomen dicuntur. Hard.

Venereisque, quae colorata dicuntur. Laudat haec Columell. l. c. et Regia. Hard.

Sessilia. Minus oblonga, atque adeo compactilis rotunditatis, sapore praestanti: nunc habent a Bergamo Italiae oppido nomen, *poires bergamotes*. Hard.

Voconiis. Colb. 1, 2, Th. Chifflet. *vocimis*. Eadem viridia et oblonga. Hard.

Volema. Quod volam manus impleant: eadem fortassis, quae et libraria supra cap. 11 huius libri dicuntur. Dalec.

Virgilius. Loco ante allato. Sunt autem volema, quae libralia superius velut a pondere appellata sunt: nunc eadem, a mole, quod manus volam implent, volema. Hard.

A Catone. Nunc cap. VII, pag. 13. Hard.

Sementina. Sementina a Sementinis feriis (hoc vocabulo Varro utitur lib. I, cap. 2), quae inclinante aestate sationis causa celebrabantur. Turneb. Pirorum hoc genus tunc maturum colligebatur. Dal. — *Sementiva.* Ita codd. et edd. recentiores — *Et mustea.* Quae perperam murtea Macrobius vocat, loc. cit. Mustea pira sunt novella pira, ut quidem videtur: nam mustum non modo vinum dicitur, sed et quidquid novellum, inquit Nonius. Hard.

XVII. *Ad columen.* Sic MSS. Reg. Colb. Chifflet. Thuan. non *culmen*, ut editi. Hard.

Quum Virgilius. Georg. lib. II, vers. 69, de insitione loquens: *Inseritur vero ex fetu nucis arbutus horrida, Et steriles platani malos gessere valentes, Castaneae fagos: ornusque incanuit albo Flore piri: glandemque sues fregere sub ulmis.*

cerasis ulmum dicat. Nec quidquam amplius excogitari potest. Nullum certe pomum novem diu iam invenitur. Neque omnia insita misceri fas est, sicut nec spinas inseri, quando fulgura expiari non queunt facile : quotque genera insita fuerunt, tot fulgura uno ictu pronuntiantur. Turbinatior piris figura. In iis serotina ad hiemem usque ad matrem pendent gelu maturescentia, Graeca, ampullacea, laurea, sicut in malis Amerina, Scandiana. Conduntur vero pira, ut uvae, ac totidem modis: neque aliud in cadis praeterquam pruna. Pomis proprietas, pirisque,

Plinius non *glandemque*, sed *cerasumque* potius legisse, mihi in iis versibus videtur. Nec glandis porro, nec cerasi Servius meminit. An Virgilii carmen vitiatum dicemus? An cespitasse Plinium memoriae lapsu? At minore profecto sunt in honore glandes, quam cerasam: nec repertam insitionem facile crediderim, ut suibus saginandis glandes, quae sunt ubique obviae, potius quam ut pascendis hominibus cerasa quaererentur, quae tum erant rariora. Verum quum sues nominat, glandem dixisse potius vates videri iure possit quam cerasum, quod ea libentius vescantur sues. Quod tamen *fregere* dixit idem, utrique lectioni congruit: nam et glandes, et verius cerasorum franguntur ossicula. Itaque quam lectionem potius in Virgilio agnoscas, arbitrii tui, lector, iudiciique esto. Hard.

Malis platanum, cerasis ulmum. *Ilicibus ulmum*, non *cerasis ulmum*, legerem, ego cum Virgilio. Sed forte qui *cerasis* scripsit, deceptus est illo poëtae versu: *Pullulat ab radice aliis densissima silva, Vt cerasis ulmisque.* Sed illic res alia agitur, quot videlicet modis arbores proveniant. Pint.

Neque omnia insita. Rectius *insitu.* Hard.

Fulgura expiari. Procurari et expiari fulgura dicuntur, quum eorum vis infesta a capitibus nostris, agrisque, vel tectis, precibus quibusdam, ritibusque sacris depellitur. H.

Genera insita. Varro de R. R. lib. I, cap. 40: *Videndum qua ex arbore in quam transferatur.... Haec sequuntur multi, qui aruspices audiunt multum; a quibus proditum in singulis arboribus quot genera insita sint, uno ictu tot fulmina fieri in illud quod fulmen concepit.* His extricandis nugis piget immorari. Hard.

In iis serotina. Poires tardives. H.

Ad matrem. Sive in matre, hoc est in arbore. Hard.

Conduntur vero pira. Columella, l. XII, cap. 10. Dal. — *Conduntur.* Ita nunc Cato, cap. cxlv, pag. 75. Hard. — *Vt uvae, ac totidem modis.* Quot modis condantur uvae, dicetur cap. sq. Hard.

Pomis. Et e pomis pirisque potionis genus exprimitur, in Normannia inprimis Galliae provincia, quod vini saporem acidulum refert, *Pommé, le cidre qu'on fait avec des pommes: poiré, cidre de poires.* Istud *piracium*

vini: similiterque in aegris medentes cavent: ac vino et aqua coquuntur, atque pulmentarii vicem implent: quod non alia praeter cotonea, et struthia.

XVIII. (XVI.) In universum vero de pomis servandis praecipitur: pomaria in loco frigido ac sicco contabulari: septemtrionalibus fenestris sereno die patere: Austros specularibus arcere, Aquilonis quoque afflatu poma deturpante rugis. Colligi mala post aequinoctium autumnale, neque ante XVI lunam, neque ante primam horam. Cadiva separari; stramentis,

ab Hieronymo dicitur, lib. II advers. Iovin. HARD.

Similiterque in aegris. Pira praesertim Plin. XXIII, cap. 62: *Pirorum omnium cibus etiam valentibus onerosus: aegris quoque vini modo negatur.* HARD.

Pulmentarii vicem implent. Quamquam vel sic cocta pultis quamdam similitudinem obtinent, *une marmelade:* non a pulte tamen pulmentarii petenda originatio est, ut diximus lib. XVIII, cap. 19. Celso, lib. II, cap. 33: *Contrita pira, vel mala, praecipueque cydonia.* HARD.

XVIII. *Pomaria.* Pomarium locus est in quo poma reponuntur: ut vestiarium diximus, cap. 8, in quo vestes. Contabulari est tabulatis communiri. Sic contabulatae turres apud Caesarem Liviumque. HARD.

Septemtrionalibus fenestris sereno die patere. Scribendum opinor, *Septemtrionibus fenestras sereno die patere;* quod tum verba sequentia monstrant, tum magis M. Varro, quem sequi hac parte videtur Plinius. Eius verba lib. I, cap. 59: *Haec omnia in loco arido et frigido supraposita palea servari recte putant,* etc. Et Plinius lib. XVII, cap. 3: *Quidam caelum terrae parere cogunt, ut quae in siccis serantur, orientem atque septemtrionem spectent.* Et praesenti volumine, cap. 25: *Inter prima hoc e pomis colono gratiam annuam refert, septemtrione frigidisque gaudet.* PINT. — *Septemtrionalibus.* Varr. l. c. *Ideo oporotheeas qui faciunt ad aquilonem, ut fenestras habeant, atque ut aëre perflentur, curant; neque tamen sine foriculis, ne quum humorem amiserint, pertinaci vento vieta fiant.* H.

Austros specularibus arcere. Ceu fenestris vitreis. De specularibus dicetur lib. XXXVI, cap. 45. H.

Cadiva. Quae per se cecidere, non manu decerpta, aut decussa pertica. Et haec vox *Cadivus* in Notis quae vulgo adscribuntur Tironi, reperitur, p. 18. HARD.

Stramentis, storeis, paleisve substerni. Scribendum autumo, *Ramenta, scobes, paleasve substerni.* Plinius capite sequente: *Sunt qui malunt uvas in scobe, ramentisve abietis; populi, fraxini servare.* Columella libro duodecimo, cap. 45: *Atque ea ipsa nonnulli sic in aliis generibus, ut supra iam diximus populnea, quidam etiam abiegna scobe interposita, mala custodiunt.* PINT.

storeis, paleisve substerni. Rara componi, ut limites pervii spiritum aequalem accipiant. Amerina maxime durare, melimela minime.

2 (XVII.) Cotoneis in concluso spiramentum omne adimendum, aut incoqui melle ea, immergive oportere. Punica aqua marina fervente indurari: mox triduo sole siccata, ita ne nocturno rore contingantur, suspendi: et quum libeat uti, aqua dulci perlui. M. Varro et in doliis arenae servari iubet: et immatura obrui terra in ollis fundo effracto, sed spiritu excluso, ac surculo pice illito: sic etiam crescere amplitudine maiore, quam possint in arbore. Caetera mala foliis ficulnis, praeterquam cadivis, singula

Rara componi. Laxe disponi, relicto inter singula intervallo, ut aëre aequabiliter cuncta perflentur. H.

Amerina. De his, et de melimelis, cap. 15. Hard.

In concluso. Loco concluso, quo nullus vento sit aditus. Libri hactenus editi: *Cotoneis interclusis.* MSS. Reg. Colb. Th. Chiffl. Par. *inconclusos spiramentum*, etc. Scripsi, *in concluso*, loco nimirum: uti prius poma vulgaria in loco frigido siccoque contabulari dixit oportere, et septemtrioni sereno patere: nunc contra concludi cotonea iubet. Locum conclusum dixit Lucretius lib. IV, v. 460. H.

Punica aqua. Sic Geop. auct. lib. X, cap. 38: pag. 272. Columella, lib. XII, cap. 44, pag. 448: *Poenus quidem Mago praecipit aquam marinam vehementer calefieri, et in ea mala granata, lino spartove illigata, paulum demitti, dum decolorentur: et exempta per triduum in sole siccari: postea loco frigido suspendi: et quum res exegerit, una nocte, et postero die, usque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari.* Eadem habet Palladius, lib. IV in Martio, tit. 10, pag. 93. H.

Aqua dulci perlui. Idem Columell. loc. cit. Dal.

M. Varro et in doliis arenae servari iubet. Ita nunc legitur in lib. I de R. R. c. 59, p. 71: *Mala punica demissis suis surculis in dolio arenae.* Sic etiam auct. Geop. loc. cit. H.

Et immatura. Varro l. c. *Etiam immatura quum haerent in sua virga, et demiseris in ollam sine fundo, eamque si conieceris in terram, et obleres circa ramum, si extrinsecus spiritus offlet, ea non modo integra eximi, sed etiam maiora, quam in arbore unquam pependerint.* Hard.

Spiritu excluso. Ne ventus afflet. H.

Quam possint. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Chifl. *possunt* Gronov. et Al. Ed. P.

Caetera mala. Columella, lib. XII, cap. 45, pag. 450: *Nonnulli foliis ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca subigunt, et ea liniunt mala, quae quum siccata sunt, in tabulato, frigido loco et sicco re-*

convolvi, cistisque vitilibus condi, vel creta figlinarum illini.

Pira in vasis fictilibus picatis inversis obrui inter scrobes. Tarentina serissime legi. Aniciana servari et in passo. Sorba quoque et scrobibus, gypsato operculo, duum pedum terra superinducta, in loco aprico, inversis vasis; et in doliis, ut uvas, cum ramis suspendi 3

E proximis auctoribus quidam altius curam petunt; deputarique statim poma ac vites ad hunc usum prae- 4

ponunt. Habet eadem Palladius, lib. III in Febr. tit. 25, p. 76. H.

Vel creta. Sic Apuleius Romanus in Geoponicis, lib. X, c. 21, p. 262: Τινὲς δὲ κεραμικῇ γῇ περιπλάσαντες, καθ' ἓν μῆλον ξηραίνουσι, καὶ ἀποτίθενται. *Quidam terra figulina singula mala oblinunt, siccant, et reponunt.* Hard.

Inter scrobes. Sic MSS. Reg. Colb. etc. Quare mox etiam sequitur, ex iisdem codd. *Sorbe quoque et scrobibus*: hoc est, perinde ac pira, de quibus dictum est proxime. H.

Aniciana. Varro l. c. *In sapa condita manere pira Aniciana et sementiva.* Hard.

Sorba vero et in scrobibus gypsato operculo, duum pedum terra superinducta. Verba manifeste praepostero ordine scripta, sicque ut sentio restituenda: *Sorba vero et in scrobibus duum pedum gypsato*, etc. Columella libro XII, c. 15, unde haec fuisse desumpta apparet perspicue: Plinius quoque eam lectionem confirmat, paulo post, quum dicit: *Plerique vero in scrobe duum pedum altitudinis arena substrata et fictili operculo, deinde terra operto.* Adstipulatur et Palladius volumine secundo, titulo 15. Pint. — *Sorba vero et in scrobib. gypsato*, etc. Colum. lib. XII, cap. 16, Varro lib. I, cap. 68. Dal. — *Sorba quoque.* Colum. lib. XII, cap. 16, pag. 424: *Sorba*, inquit, *manu lecta, curiose in urceolos picatos adiicito, et opercula picata imponito, et gypso linito: tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectum factis urceolos intra collocato, ut oblita ora eorum deorsum spectent: deinde terram congerito, et modice desuper calcato.* Habet eadem Palladius, lib. II in Ianuar. tit. 15, pag. 45. Hard.

Superinducta. Ita Reg. 1. At Reg. 2, Colb. Th. et Ch. *superintecta*, videlicet ut sorba subintelligas. H.

E proximis. E recentioribus ac novitiis scriptoribus. Columellae haec verba, lib. XII, cap. 43, pag. 445: *Omnis autem uva sine noxa servari potest, si luna decrescente, et sereno caelo post horam quartam, quum iam insolata est, nec roris quidquam habet, viti detrahatur.* Idem de pomis praecipit, cap. 45. Hard.

Ac vites ad hunc usum praecipiunt, etc. Ita MSS. omnes. Aut vites dixisse pro uvis, aut neutro genere arborem videtur pomum appellasse, ex qua demetuntur mala. Deputari

cipiunt, decrescente luna, post horam diei tertiam, caelo sereno, ac siccis ventis. Similiter deligi et ex locis siccis et ante perfectam maturitatem, addito ut luna infra terram sit: uvas cum malleolo sarmenti duro, demptis forfice corruptioribus acinis, in dolio picato recenti suspendi, exclusa omni aura operculo et gypso; sic et sorba, ac pira: illitis omnium sur-
5 culis pice. Dolia procul ab aqua esse. Quidam sic cum palmite in gypso condunt, capitibus eius scillae infixis utrimque. Alii etiam vina habentibus doliis, dum ne contingant ea uvae. Aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia: quo genere et vino odorem acquiri putant. Aliqui omnia haec in milio servare malunt. Plerique vero in scrobe duum pedum altitudinis arena substrato, et fictili operculo, dein terra operto. Creta quidam etiam figlina uvas illinunt, sic-

vero arborem, vitemve, vindemiari est. HARD.

Diei tertiam. MSS. omnes, *post horam ceu tertiam*. Columella, *quartam*. HARD.

Cum malleolo. Malleolus dicitur palmes vitis novus, prioris anni flagello, sive sarmento innatus. H.

Demptis forfice. Colum. loc. cit. pag. 447: *Vitiosa grana forficibus amputantur*. HARD.

Exclusa omni aura. Ne intrare spiritus possit. Colum p. 451. H.

Omnium surculis. Hoc est, pediculis, sive petiolis. Colum. pag. 445: *Vvas quum desecueris a vite, continuo pediculos eorum impicato dura pice.* Et infra: *pix ferveat, in qua pediculi uvarum statim demittantur*. H.

Quidam sic. Colum. p. 447: *Nonnullis sicco flore gypsi obruunt uvas, quas non nimium maturas vitibus detraxerunt*. HARD.

Capitibus. Vtroque capite *rami illius, ex quo uva pendet*, in *scillae radicem* infixo. HARD.

Alii etiam. Columell. pag. 445, multo uberius hunc locum explanat, quem consule. HARD.

Aliqui mala. In ollam fictilem novam immissa, olla deinde in vini dolium immersa, ita ut ei innatet: id enim si fiat, et recentia semper mala erunt, et vinum ipsum odoratum, inquit Apuleius Romanus in Geopon. lib. X, cap. 24, pag 263: Εἰς χύτραν καινὴν ἐντιθέμενα, πίθῳ οἰνηρῷ τῆς χύτρας ἐμβληθείσης, ὥστε πλεῖν ταύτην, τοῦ πίθου ἐπιχρισθέντος, ἔσται νέα, ὁ δὲ οἶνος εὐώδης. Quod et Democritus repetit l. c. cap. 28, pag. 267. HARD.

Aliqui omnia. In milio, Palladius, lib. III in Febr. tit. 25, pag. 76. In hordeo, ne putrescant. Apuleius, l. c. HARD.

catasque sole suspendunt; in usu, diluentes cretam. Eamdem pomis vino subigunt. Mala vero generosissima eadem ratione crustant gypso vel cera: quae nisi maturuerint, incremento calycem rumpunt. Semper autem in pediculos collocant ea. Alii decerpunt 6
cum surculis, eosque in medullam sambuci abditos obruunt, ut supra scriptum est. Alii singulis malis pirisque singula vasa fictilia assignant, et opercula eorum picata dolio iterum includunt. Necnon aliqui in floccis capsisque, quas luto paleato illinunt. Alii hoc quidem in patinis fictilibus: aliqui et in scrobe

Vino subigunt. Vel aqua. Columelle, lib. XII, cap. 44, pag. 448: *Sed et Mago Carthaginiensis auctor est, creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, et quum argillo exaruit, frigido loco suspendere. Mox quum exegerit usus, in aquam demittere, et cretam resolvere. Haec ratio tamquam recentissimum pomum custodit.* Hard.

Quae nisi maturuerint. Maturissima idcirco legi praecipit Columella, l. c. pag. 450. In MSS. Reg. Colb. 2, Chiffl. Th. *maturaverint.*

Semper autem. Columella, p. 451: *Substrato praedicta pomo sie debent componi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent: quemadmodum etiam in arbore nata sunt.* Hard.

In pediculos collocant. Vt pediculi deorsum spectent, oculi sursum, quemadmodum etiam in arbore neta sunt. Columella lib. XII, cap. 45. Dal.

Alii ... cum surculis. Hoc est, cum pediculis, seu ramulis, e quibus ea pendent. Columell. pag. 449: *Omne autem pomum quod in vetustate reponitur, cum pediculis suis legendum est: sed, si sine arboris noxa fieri possit, etiam cum ramulis; nam ea res plurimum ad perennitatem confert.* Et pag. 449, fossam fieri loco siccissimo praecipit, eoque infigi sambuci ramulos; deinde sereno caelo granata legi cum suis pediculis et sambuco inseri: *quoniam sambucus*, inquit, *tam apertam et laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat.* Hard.

Vt supra. Hoc est, in scrobe duum pedum altitudinis, arena substreto et fictili operculo, dein terra operto. Sic etiam Colum. l. e. *Tum factae scrobe operculum imponitur, et paleato luto circumlinitur,* etc. H.

Alii singulis. Apuleius, l. c. pag. pag. 262, et Pellad. lib. III, in Febr. tit. 25, pag. 72. Hard.

In floccis. In lanarum floccis. Dalecampius *foesis* pro *floccis* reponit. Male. Nam ut floccos Plinius, sic tomenta pura ac nitide, quod idem ferme est, Apuleius ad hunc locum requirit, in Geop. lib. X, cap. 21, peg. 263 et 264: Καὶ εἰς καμπτρία δὲ, inquit, συντίθενται μετὰ γναφάλων καθαρῶν, καὶ φυλάττεται. *Quin et in simosas capsas cum floccis, sive tomentis puris componuntur et conser-*

subiecta arena, ita sicca operiunt mox terra. Sunt qui cotonea cera Pontica illita melle demergant. Columella auctor est, in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura illitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxima uvas sole siccas iunci fasciis
7 involvit, cadisque conditas, gypso includit. Hoc idem Graeci platani foliis, aut vitis ipsius, aut fici, uno die in umbra siccatis, atque in cado vinaceis interpositis. Quo genere Coa uva, et Berytia servantur,

vantur. Et Varro ipse de R. R. lib. I, cap. 59, pag. 71: *Mala manere putant satis commode, alii substrata palea, vel etiam floccis*, etc. H.

Cera Pontica. Dicetur de eo cerae genere lib. XXI, cap. 49. H.

Columella auctor in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura illitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxima uvas sole siccatas iunci fasciis involvit. Si haec lectio recipiatur, falsum contra Columellam, conterraneum nostrum, scriptorem singulari doctrina et facundia, testimonium perhiberi sinemus; neque enim Columella in puteos cisternasve in fictilibus pice diligenti cura illitis mergi cotonea tradit, sed uvas. Quam ob rem dictio, quae paulo post sequitur *uvas*, ex loco proprio emota ad superiorem aliquanto locum transferenda est, legendumque hoc pacto: *Columella auctor est in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura illitis, mergi uvas. Liguria maritimis Alpibus proxima, sole siccatas iunci fasciis involvit. Maritimis*, inquam, ipse lego, *non maritima*. Nam maritimarum Alpium frequens est apud hunc auctorem mentio, ut libro octavo, cap. 39, *Et circa maritimas Alpes quondam effossae*. Colum. autem verba sunt: *M. Columella patruus meus ex ea creta qua fiunt amphorae, lata vasa in modum patinarum fieri iubebat, eaque intrinsecus et extrinsecus crasse picari: quae quum praeparaverat, tum vero purpureas et bumastos, et numisianas, et duracinas uvas legi praecipiebat, pediculosque earum sine mora in ferventem picem demitti, et in praedictis patinis separatim sui cuiusque generis ita componi, ne uvae inter se contingerent: post hos opercula superponi et oblini crasso gypso, tum pice demum dura quae igni liquata esset, sic picari, ne quis humor transire possit, tota deinde vasa in aqua fontana, vel cisternina ponderibus impositis mergi, nec ullam partem earum pati exstare: sic optime uva servatur.* Pint. — *Columella*. Id quidem de uvis praecipit lib. XII, cap. 43, quas eadem arte ac poma servari Plinius admonuit. Hard.

Hoc idem Graeci. Columella, lib. XII, cap 6, pag. 424: *Quidam uvam passam foliis ficulneis involvunt et assiccant: alii foliis vitigineis: nonnulli plataninis, semivietas uvas contegunt, et ita in amphoras recondunt.* Hard.

Vinaceis interpositis. Quid sint

nullius suavitati postferendae. Quidam, ut has faciant, in cinere lixivio tingunt protinus quam detraxere vitibus, mox in sole siccant: tum foliis (ut supra dictum est) involutas vinaceis stipant. Sunt qui malunt uvas scobe ramentisve abietis, populi, fraxini servare. Sunt qui suspendi procul malis, protinusque in granariis iubeant, quoniam optime sit operimento pulvis pensilibus. Contra vespas remedio est, oleo aspergi ex ore. De palmis diximus.

XIX. (XVIII.) E reliquo genere pomorum ficus am-

vinacea, diximus lib. XIV, cap. 3. HARD.

In cinere lixivio. Colum. l. c. *Sunt qui culmos fabae exurant, et ex eo quod cremaverint, cinere lixiviam faciant*, etc. Ex cinere ficulneo aut vitigineo lixiviam fieri monet auctor Geop. lib. IV, cap. 14, pag. 115, qua tingebantur uvae, ut Coae quodammodo ac Berytiae fierent. H.

Sunt qui malunt uvas scobe ramentisve abietis, populi, fraxini servare. Ex Columella hoc quoque, ut supra visum est libro XII, cap 43: sed de abiegna populneaque scobe mentio illi tantum, de fraxini nulla omnino. PINT. — *Sunt qui malunt uvas*, etc. Columellae verba haec sunt: *Quidam arida populnea, vel abiegna scobe virides uvas custodiunt.* Vide et cap. 44. — *Ramentisve abietis, populi*, etc. Eam materiam Graeci vocant ῥινήματα sive ῥινίσματα, πρίσματα, πελεκύσματα, λεπίσματα, τορνεύματα. Hippocr lib. de ulcer. ἰχθυήματα. DALEC.

Malis. Vel. *malint.* ED. P. — *Procul malis.* Procul a pomorum vicinio. Docet hoc ipsum auctor Geop. lib. IV, cap. 14, pag 115: Φυλάττονται δὲ αἱ σταφυλαὶ, etc. *Servantur*, inquit, *uvae multo tempore, in horreis sive granariis frumenti suspensae, praesertim si frumentum saepius moveatur: pulvis enim inde excitatus, uvis quae pendent insidens, plurimum confert ad diuturnitatem.* Pira similiter commendat Martial. lib. I, ep. XLIV: *Quae lenta pendent religata genista* HARD.

Contra vespas Ita Geopon auctor, ex Democrito, lib. IV, cap 9, pag. 108: Ἔλαιον ῥοφήσας πρόσραινον, ὥσπερ ἐμφυσῶν, ταῖς ἀμπέλοις, καὶ ταῖς σταφυλαῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις ὀπώραις. Lemma capitis erat: ὥστε σφῆκας μὴ ἅπτεσθαι ἀμπέλων, etc. quanquam est proprie, ut suo loco monuimus, crabro, non vespa, σφήξ. H.

De palmis. Lib. XIII, cap. 9. H.

XXI. *E reliquo ... pomorum.* Pomi appellatione venit etiam ficus, et apud Palladium, lib. IV in Martio, tit. de ficu. Elegantem de ea re disceptationem vide apud Macrob. Saturn. lib. II, cap. 16, pag. 378. At tenuit deinde usus, ut quemadmodum caulium appellatio deflecteret a generis significatione ad brassicam privatim designandam, ita pomum pro malo caperetur. H.

plissima est, quaedamque et piris magnitudine aemula. De Aegyptiae Cypriaeque miraculis retulimus inter externas. Idaea rubet olivae magnitudine, rotundior tantum, sapore mespili. Alexandrinam hanc ibi vocant, crassitudine cubitali: ramosam, materie validam, lentam, sine lacte, cortice viridi, folio tiliae, sed molli. Onesicritus tradit in Hyrcania

Ficus amplissima est. Graecis proverbium est σῦκον σύκῳ, de rebus valde similibus, ut ovum ovo, lac lacti, aqua aquae. Priscus Comicus apud Ciceronem: σύκῳ, μὰ τὴν Δήμητρα, σῦκον οὐδὲ ἓν οὕτως ὅμοιον γέγονεν. Victor. cap. 5, 36, 37. Dal. *Ficus carica.* (*Dioec. triand.* gen. 2193, Pers. *Vrticae*, Juss.) De ea am fuse supra diximus, XIII, 14 et 15. Sunt inter praecipuas, de quibus Noster hoe libro agit, varietates: *alba ac nigra*, *petite figue blanche ou précoce*; fructu serotioo, albido, *figue de Marseille*; *nigra*, fructu nigro, iotus purpurascente, *figue noire*; fructu nigro, Intus albo, serotino, *figue noire blanche*; ad hanc refereoda est *Alexandrina* e nigris, de qua paulo supra dictum est. Ed. P.

Retulimus. Lib. XIII, cap. 14 et 15. Hard.

Idaea rubet. De Idaea Theophrast. Hist. pl. lib. III, cap. 17: *Idaea*, inquit, *fruticosa est*, *minime procera*, *tam crassa ut cubitalis ambitus sit. Lignum contortum*, *lentum*, *inferne minime nodosum*, *superne in orbem comosum*: *colore folii*, *et corticis livido*: *folio tiliae*, *molli*, *lato*, *paris magnitudinis*: *flore mespili*, *qui simul cum mespilo prodit*: *fructu rubro*, *magnitudine olivae*, *rotundiore*, *gustu mespili*: *crassa radice*, *ut fici*, *et lenta. Lignum non putret*, *et solidum cor habet*, *non medullam.* Haec est Theophrasti integra decriptio, a qua Plinius qoid dissideat, lector prudens iudicare potest. Dal. — *Idaea.* Ab Ida moote Troadis, Idaea: Ab Alexandria eiusdem regionis oppido, Alexandrina nominata. Theophrasto Hist. lib. III. cap. 17, de lauro, ficu, et vite Alexandrina: Ἴδια δὲ καὶ τάδε περὶ τὴν Ἴδην ἐστίν. Οἷον ἥτε Ἀλεξανδρεία καλουμένη δάφνη, καὶ συκῆ τις, καὶ ἄμπελος. Suot qui ab Alexandro Paride maliot nomen traxisse, quem ea coronatum ferunt. Hane porro ficus Idææ descriptionem hausit ex Theophrasto Athenaeus, lib. III, p. 77. Hard. — Paulo post Dalec. legendom hie esse putat: *Alexandrinam et ibi natam laurum vocant. Onesicritus*, etc. Ed. P.

Crassitudine cubitali. Sie locum hunc interpunximus, ut cubitali ambitu, non ramos, sed caudicem, intelligeres: ex Theopr. loco cit. Ἡ δὲ συκῆ θαμνῶδες μὲν, καὶ οὐχ ὑψηλόν· πάχος δ' ἔχον, ὥστε καὶ πηχυαῖον εἶναι τὴν περίμετρον. H.

Cubitali: *ramosa materie*: *validam.* MS. Lege: *ramosam*, *materia valida*, *lenta.* Ed. P. — *Materie.* Ligno numquam putrescente. Theophrast. Ἀσαπὲς δὲ ἐστι τὸ δένδρον. Hard. — *Lentam.* Ξύλον γλισχρόν, Theophr. viscosam, lubricam. Hard.

Folio tiliae. Hoc est, simili tiliae

multum nostris esse dulciores, fertilioresque, ut quae modios CCLXX singulae ferant. Ad nos ex aliis transire gentibus, Chalcide, Chio: quarum plura genera. Siquidem et Lydiae, quae sunt purpureae, et mamillanae, similitudinem earum habent: et callistruthiae parum sapore praestantiores, ficorum omnium frigidissimae. Nam de Africanis, quas multi praeferunt cunctis, magna quaestio est: quum id genus in Africam nuperrime transierit, patriae nomen obtinent. Nam Alexandrina e nigris est, candicante rima, co-

foliis, mollique at lato. Theophrast. Τὸ δὲ σχῆμα τῶν φύλλων ὅμοιον τῷ τῆς φιλύρας, καὶ μαλακὸν δὲ, καὶ πλατύ. Hard.

Chalcide, etc. Vnde Chiae ficus, et Chalcidicae, Herodoto Lycio in opere *De ficubus* appellatae, apud Athen. lib. III, pag. 77. Lydiae quoque purpureae, apud eumdem, pag. 76, Αἱμώνια σῦκα Λύδια, a sanguineo colore. Hard.

Plura genera. Albae scilicet et nigrae. Macrobius Sat. lib. II, cap. 16, pag. 377: *Cloatius*, inquit, *diversas ficos diligentiae suae more dinumerat Africa... Chalcidica alba, nigra: Calpurniana alba, nigra*, etc. Scripsit Passeratius carmen haud invenustum de ficu, kal. ian. 1590. H.

Lydiae. Harum, praeter Athenaeum l. c. meminit etiam Macrobius modo laudatus. Columella quoque in Hortulo: *Et picto Lydia tergo*. — *Purpureae*. Ficus nitida purpureo fructu, *figue violette*. Brot.

Mamillanae. A mammarum forte similitudine aliqua, ut pira mammosa, de quibus, cap. 19, nomen traxere. Hard.

Callistruthiae. Lego: *Callistr. haud parum*, ex Athenaeo, apud quem l. III, Magnus omnibus praefert, quae ubivis nascantur. Ibidem laudatur multum ficus e Paro, quam αἱμονίαν a sanguinis colore vocabant. Victor. XXXVI, cap. 4. Dalec. — *Callistruthiae*. Iul. Capitolinus in Albino, pag. 83: *Quingentas ficus passarias, quas Graeci callistruthias vocant, ieiunum comedisse aiunt*, etc. Καλλιστρουθίας Athenaeo, lib. III, pag. 75, quarum suavitatem nulli postferendam pronuntiat. Columella in Hortulo: *Et callistruthiis roseo quae semine ridet*. Hard. — *Callistruthiae*. Fructu praecoci, intus roseo, *figue cordelière, servantine*. Brot.

Africanis. De his Martialis, lib. VII, ep. LII: *Et Libycae fici pondere testa gravis*. Africanas vocat Colum. lib. V, c. 10, p. 204. H.

Nam Alexandrina e nigris est. In aliis exemplar. tam scriptis quam excusis: *Nam Alexandrina e nigris est candicans, terena cognomine delicata*. Ex quibus verbis postremum, expositionem fuisse credimus dictionis illius *terena*, eumdem intellectum graecae habentis. Pint. — *Alexandrina*. Ab Aegypti Alexandria: nam alterius fructus rubet, ut dictum est ex Theophr. Hard.

Candicante. Quum hiat, albet. Haec, opinor, ea ficus est, quae

gnomine delicatae. Nigra et Rhodia est, et Tiburtina
3 de praecocibus. Sunt et auctorum nomina iis, Liviae, Pompeiae: siccandis haec sole in annuos usus aptissima, cum mariscis, et quas arundinum folii macula variat. Est et Herculanea, et albicerata, et aratia alba, pediculo minimo, latissima. Primo autem provenit porphyritis, longissimo pediculo. Comitatur eam e minimis et vilissimis, popularis dicta. Contra novissima sub hieme maturatur chelidonia. Sunt prae-

Columellae, lib. X in Hort. p. 359, *Scissa Libyssa* dicitur. H.

Rhodia. Meminit huius Athen. lib. III, pag. 75. Hard.

De praecocibus. Protericas et Prodromos vocat Macrob. lib. III Saturn. Dalec. — *De praecocibus.* Gallic. *figues hatives*. Sunt in horto Regio. Hard.

Sunt et auctorum. Dedere iis sua nomina, quibus eae maxime placuere. Liviis quidem Livia, quae Augustum maritum ficubus venenatis sustulisse ferebatur, inquit Dio lib. LVI, pag. 589. Hae Macrobio loc. cit. Livianae: istae Pompeianae vocantur. De Livia Columella in Hortulo: *At gravis Arcturi sub sidere parturit arbos Livia, Chalcidicis, et Caunis aemula Chiis.* Hard.

Siccandis haec. Haec, inquit, genera apta sunt, quae sole siccentur, condanturque in annuos usus. Ita MSS. omnes. Hard.

Cum mariscis. Pingues mariscas appellat Columella in Hortulo. Italis *Ficolardare*, auctore Ioh. Bapt. Porta: sapore iniucundo, stolida magnitudine, pinguedine eximia: soles passa ad servandum aptior, quam viridis ad escam. Fatuas idcirco mariscas appellat Martialis, nec habet in pretio, lib. VII, ep. xxiv. Chias contra commendat: *Infanti melimela dato, fatuasque mariscas: Nam mihi, quae novit pungere, Chia sapit.* H.

Arundinum. Grandinum in foliis. Nisi Laconicam arundinem intelligat, cuius folium versicolor est, Theophr. Histor. lib. IV, c. 12. Dal. — *Et quas arundinum.* Quae arundinis Laconicae in morem diversicolores, maculosaeque sunt. De hoc arundinum genere Theophr. item agit in Historia. Genera ficuum ex elementorum serie dinumerans Macrob. loc. cit. *Africa*, inquit, *albula*, *arundinea*, *asinastra*, etc. Hard.

Herculanea. Macrob. l. c. H.

Albicerata. Quod ex albo cerino colore est. Colum. in Hortul. *Albaque, quae servat flavae cognomina cerae.* Hard.

Aratia. Sic Th. et Colb. *Aritia*, Reg. Athenaeus ex Theophr. lib. III, pag. 77, Charitiam, et Arateam vocat, ἡ Χαρίτιος, Ἀράτειος καλουμένη. Hard. — *Aratia alba.* Fructu globoso, albo, *figue grosse blanche, ronde.* Brot.

Porphyritis. Nigricans in modum purpurae ficus, πορφυρῖτις. H.

Chelidonia. Eam Athenienses vocabant Erythromelaenam. Dalec. —

terea eaedem serotinae et praecoces, biferae, alba ac nigra, cum messe vindemiaque maturescentes. Serotinae et a corio appellatae duro: ex Chalcidicis quarumdam trifero proventu. Tarenti tantum praedulces nascuntur, quas vocant onas. Cato de ficis ita memorat: « Ficos mariscas in loco cretoso aut aperto 4
serito. In loco autem crassiore aut stercorato Africanas, et Herculaneas, Saguntinas, hibernas, Telanas atras pediculo longo. » Postea tot subiere nomina atque genera, ut vel hoc solum aestimantibus appareat, mutatam esse vitam. Sunt et hibernae quibusdam provinciis, sicuti Moesiae, sed artis, non naturae. Parvarum autem genus arborum post autumnum fimo contegunt: deprehensasque in hieme

Chelidonia. Purpureae Chelidoniae, apud Colum. lib. X in Hortul. pag. 359. Hard. — *Chelidonia.* Fructu purpureo, tarde maturescente, *figue petite bourjassotte.* Brot.

Sunt praeterea. Sunt praeterea, inquit, biferae, alba, nigraque, quae et serotinum eaedem cum vindemia, et praecocem pariter cum messe fructum ferant. Hard.

Serotinae et a corio appellatae duro. Quid si legas non *serotinae*, sed exigua similis litterulae mutatione, *serotinae*, nota significatione verbi *scrotum*. Pint. — *Serotinae et a corio.* Serotinae, inquit, duricoriae sunt: sic enim eas appellat Macr. Sat. lib. II, cap. 16, pag. 377. H.

Trifero. Biferas ac triferas agnoscit Colum. lib V, cap. 10, pag. 201. H.

Vocant onas. Sic MSS. omnes, non *omas.* Forte, ὠνίας, *venales*, *pretiosas.* Hard.

Cato de ficis ita memorat: « *Ficus mariscas in loco cretoso,* » etc. Diverso ordine in Catone leguntur haec verba capite octavo: *Ficus*, inquit, *mariscas in loco cretoso aut aperto serito: Africanas et Herculanas, Saguntinas, Hibernas, Telanas, atras, pediculo longo, eas in loco crasso aut stercorato serito.* Pint. — *Cato de ficis.* De R. R. cap. VIII, pag. 14. H.

Ficos mariscas in loco cretoso. Ex huius fici similitudine podicis ulcus attritu genitum, ut in pathicis ex obscena libidine; in iis, qui equo nudo insident, ex nimio natium affrictu, mariscam et ficum olim vocavarunt. Iuven. II, 13: *Caeduntur tumidae medico ridente mariscae.* Mart. *Stragula succincti venator sume veredi; Nam solet a nudo surgere ficus equo.* Dalec.

Hibernas. Quas videlicet superius Chelidoniae nominatae: quaeque sub hieme novissimae maturantur. H.

Telanas atras. Sic ista coniunctim legenda, ex Macrobio, l. c. non *Telanas, atras*, vel *Tellianas, atras.* H.

Deprehensasque. Et quas in arbore pendentes grossos, hoc est, virides

grossos, quae mitiore caelo refossae cum arbore, atque in lucem remissae, novos soles, aliosque, quam quibus vixere, avide, tamquam iterum natae, accipiunt: et cum venientium flore maturescunt, alieno praecoces anno, in tractu vel gelidissimo.

XX. Sed a Catone appellata iam tum Africana, admonet et Africae, ad ingens documentum uso eo pomo. Namque perniciali odio Carthaginis flagrans, nepotumque securitatis anxius, quum clamaret omni senatu Carthaginem delendam, attulit quodam die in curiam praecocem ex ea provincia ficum: ostendensque Patribus; « Interrogo vos, inquit, quando hanc pomum demptam putetis ex arbore? » Quum inter omnes recentem esse constaret; « Atqui ter-

adhuc nec maturas ficus, hiems deprehendit. Hard.

Quae mitiore. Vere ineunte. H.

Et cum venientium flore maturescunt. Lego contra omnia exemplaria non *venientium*, sed *vernantium*. P. — *Et cum venientium:* Ex quo tempore alterius anni ficus via florem ex arbore exserunt, ipsae maturescunt, alieno anno: sic eae praecoces vulgo creduntur, quoniam iustum maturescentium tempus antevertunt. H.

XX. *Quum clamaret omni senatu Carthaginem delendam.* Reclamante Scipione Nasica, ne urbis aemulae sublato metu, felicitas romana luxuriaretur: qua ratione Lacedaemoniorum oppido diruto ingemuerunt, dicentes, οἴχεσθαι τὸ πάλαισμα τῶν νέων, et captum oppidum everti a rege noluerunt, ne tolleretur ἡ τῶν νέων ἀκόνη. Rhod. lib. XXVII, cap. 1. Dal. — *Omni senatu.* Hoc est, omni senatus consensu, quoties convenirent Patres, de re aliqua deliberaturi: ad suam sententiam semper id adiiciebat Cato, delendam Carthaginem. Ita Florus, lib. II, cap. 15, pag. 84. Plut. in Cat. Mai. pag 352: *Quacumque de re sententiam rogaretur, respondebat, Hoc censeo, et Carthaginem praeterea excidendam.* Δοκεῖ δέ μοι, καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι. Contra P. Scipio Nasica: Δοκεῖ μοι Καρχηδόνα εἶναι. Vide Livium in Epit. l. XLIX. Hard.

Interrogo. Haec iisdem ferme verbis Plutarch. l. c. narrat. Attigit Tertullian. ad Nation. lib. II, cap. 16: *Ficum viridem Romae nemo noverat... Ficum Cato Senatui intulit, ut quo iam Provincia hostilis esset, cui sub... semper instabat, exprimeret.* H.

Quando hoc pomum demptum putetis ex arbore. Vtrumque exemplar, *quando hanc pomum demptam putatis ex arbore*: et paulo post *decerptam* in eisdem legitur, non *decerptum*; quod est notatu dignum: item *quamdiu* libentius legerim, quam *quando*, et *decerptam putatis*, quam *demptam* Pint. — *Hanc pomum.* Sic

tium, inquit, ante diem scitote decerptam Carthagine: tam prope a muris habemus hostem.» Statimque sumptum est Punicum tertium bellum, quo Carthago deleta est; quanquam Catone anno sequente rapto. Quid primum in eo miremur? curam ingenii, an occasionem fortuitam, celeritatemque cursus, an vehementiam viri? Supra omnia est, quo nihil equidem duco mirabilius, tantam illam urbem, et de terrarum orbe per cxx annos aemulam, unius pomi argumento eversam: quod non Trebia, aut Trasymenus, non Cannae busto insignes romani nominis, perficere potuere: non castra Punica ad tertium lapidem vallata, portaeque Collinae adequitans ipse

MSS. omnes Reg. Colb. Theophr. etc. *hanc pomum demptam*. Et sane mox *recentem* eadem lege sequitur, etiam in iis libris vulgatis, in quibus *hoc pomum demptum* legitur. H.

Decerptam. Sic MSS. omnes. H.

Punicum tertium. Epitome Livii, lib. XLIX. Obsideri, oppugnarique coepta est Carthago, L. Marcio, M. Manilio coss. hoc est, ann. V. 605. HARD.

Anno sequente. Hoc est, anno post hanc concionem sequente, iam exacto. Nam ut Velleius ait, lib. I, pag. 5: *Ante triennium, quam Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendae eius auctor, L. Censorino, M. Manlio coss. mortem obiit*. H.

Curam ingenii. Quaesitane ea ficus fuerit meditatione ingenii, an oblata fortuito. HARD.

Supra omnia. Bene MSS. Regg. edit. princeps et Clar. Rezzonicus, *super omnia est*. BROT.

Trebia. De clade Romanorum ad Trebiam, Trasymenum, et Cannas, vide Florum, lib. II, cap. 6, p 60, et sqq. HARD.

Non castra Punica ad tertium, etc. Quum Hannibal ad Romam noctu legiones ducere coepit, ut ait Ennius, quibusdam nocturnis terriculamentis tantus pavor eius milites invasit, ut inde pedem retulerint. Quo facto Tutano Deo ibi fanum consecrarunt, ac ideo rediculum appellaverunt. Varro in Satyra, Hercules tuam fidem: *Noctu Hannibalis quum fugavi exercitum, Tutanus hoc, Tutanus Romae nominor: Hoc propter, omnes, qui laborant invocant*. SCAL. ex Nonio. — *Non castra Punica*. Livius, lib. XXVI, pag. 282: *Inter haec Hannibal ad Anienem fluvium, tria millia passuum ab Vrbe castra admovit. Ibi, stativis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam usque ad Herculis templum est progressus: atque unde proxime poterat, moenia situmque Vrbis obequitans contemplabatur*. Nomen habet porta Collina a collibus Quiri-

Hannibal. Tanto propius Carthaginem pomo Cato ad-
2 movit. Colitur ficus arbor in foro ipso ac Comitio

nali et Viminali, aequatą ibi planitie coniunctis. Hard.

Admovit. Sic optime MS. Reg. 2. In MS. Reg. et ed. principe, *admonuit.* Male Rezzonicus, *adiri monuit.* Brot.

Colitur ficus arbor in foro ipso ac comitio Romae, etc. Haec perturbata sunt, et ficus duas Romanis sacras confundunt: alteram Ruminalem, natam iam tum in Curmanico, ut scribit Plutarchus in Romulo, haud procul a Tiberi, quam expositi sunt Romulus et Remus, sub qua romam iofantibus lupa praebuit, ab eo miraculo sic appellatam: alteram Naviam in comitio, satam ab Attio Navio augure; an sumptis ex Ruminali stolonibus, nondum reperi. Clarius hoc ut fiat, adscripsi, quae hac de re tradit Festus in dictionibus Navia et Ruminalis. Priore quidem loco quae integra sunt lege usque ad haec verba, *iussit rex cotem, ac novaculam*: deinde subiunge quae in codice Romae edito sequuntur minus lacera, hoc modo .... *novaculam proferri; qua prolata, quum interrogatus augur, an cos illa posset praecidi, respondisset posse, novacula subito praecidit, quo facto, Navium, ex eo Tarquinio nihil auso, contra amplius facere, novaculam illam ac cotem sub locum consecratum defodi iussisse, et ficum ab eo satam ibi esse, intra id spatium loci, qui contentus sine sacro sit; eamque, si quando arescere contigisset, subseri, sumique ex eo surculos iussisse: quo facto tantos intra temporis tractus, quum oliae in eo loco complures ficus enatae essent, atque eae evulsae deinde de sacro illo loco radicibus removerentur, omnes quae inibi tunc temporis erant, ficum praeter unam illam eiectas fuisse, admonitu fatali ac iussu imprimis aruspicum, et divinis etiam responsis promittentibus, quamdiu ea viveret, libertatem populi romani incolumem mansurom, ideoque coli et subseri ex illo tempore coeptam.* Haec scilicet Navia ficus, ad puteal Libonis in comitio a Navio depacta. Altera, Ruminalis appellata, quod sub ea arbore lupa rumam, id est, mammam, Romulo et Remo dederit, sub veteribus (sub. tabernis) prope curiam fuit, ut auctor est Varro. Haec est illa altera, quam a Navia pauci distinxerunt, eamdem esse utramque arbitrati. Ego sic locum hunc totum lego: *Colitur ficus in foro ipso Romano, in foro iudiciario (prope curiam sub veteribus tabernis) ac comitio (ad Libonis puteal), sata ab augure Attio Navio, sacris ibi conditis (novacula et cote, quam cotem praeciderat), et tamquam in comitium sponte transisset (e curia Ruminalique ficu, nec illam sevisset Navius). Illa quum arescit, rursus cura sacerdotum seritur. Magis altera* (sub. *colitur*) *ob memoriam eius (lupae), quae nutrix fuit Romuli ac Remi conditoris* (conditorum), *Ruminalis appellata, quoniam sub eo invento est lupa, infantibus praebens rumam, ita vocabant mammam, miraculo ex aere iuxta dicato.* Quamvis fori, id est, amplissimae et latissimae plateae partem fuisse Comitium dicant, curiam tamen a Libonis puteali, prope quod Attius ficum sevit, distare, Veterum scripta ostendunt. Apud Tacit. sub fin. lib. XIII leg. videtur: *Eodem*

Romae nata sacro fulguribus ibi conditis: magisque ob memoriam eius, quae nutrix fuit Romuli ac Remi

amo ruminalem arborem in foro, quae super octingentos et quadraginta ante annos, etc. quod scilicet ruminalem veram significat, quae Remum ac Romulum eiectos texit: non alteram illam quae a Navio depacta est. Quoniam libertatis fanum in Navia viva et virente situm erat. Quum illa exaruisset sub Nerone, qui moribus suis perditissimis exitium publici status moliebatur, mortuis ramalibus diligentissime culta est, donec in novos foetus reviviisceret. Scal. — *Colitur ficus.* De ea Varro, de R. R. lib. II, cap. 11, p. 93. Cave porro, vel Scaligero credas, hunc locum ita corrumpenti: *Colitur ficus arbor in foro Romina, iam supra fulguribus ibi conditis: magisque ob memoriam eius ... quam tamquam in comitium sponte transivisset, ab Accio Navio Illico arescit*, etc. Aut alteri scriptori novitio, sic refingenti: *Colitur ficus arbor in foro ipso Romina, tam sacra quam fulguribus ibi conditis.* Neuter enim ut eum locum integritati suae restitueret, mentemque scriptoris assequeretur, codices conditivos consuluit: sed ingenii audacis coniecturae emendandique libidini plus aequo indulsit. Hard.

Ac comitio ..., sacra, etc. Victor, in Regione Vrbis octava: *Ficus Ruminalis in Comitio, ubi et Lupercal.* Et sacrum *idcirco Comitium* est, quod ibi condita sunt fulgura. *Sacro* autem MSS. Reg. Colb. Th. etc. non *sacra.* Subintellige, comitio, foroque. Seneca Natt. Quaest. lib. II, scribit Romanos olim quum crederent nisi fato fulmina non decidere, caesis hostiis, exstructisque aris, adhibito sacerdote, velut in procurationem malorum, condere ea solitos, ubi decidissent. Condi enim dicebantur, quum sacerdos dispersos ignes in unum redigeret, et quadam tacita prece conderet, et consecraret. Hunc morem Lucanus insinuat, lib. I, v. 606: *Arruns dispersos fulminis ignes Colligit, et terrae maesto cum murmure condit.* Loco sacro fulguribus ibi conditis, statim imponebatur ab augure sacellum, et ara. Sacer autem ac religiosus fieri statim putabatur locus, qui fulgure ictus esset, quod eum sibi Deus dicasse videretur, inquit Festus, verbo *Fulguritum.* Nisi tamen MSS. exemplaria, quae proxime laudavimus, et alia quae Salmasius vidit, ipso prodente in Solin. pag. 1136, *sacro* exhiberent, *sacra* legi hoc loco, vel ex ipsa orationis structura ac serie, praestabilius videretur: quum et ipsa ficus, iuxta quam et fulgura condita fuere, et ara imposita, perinde sacra idcirco, ac forum ipsum existimari merito possit. Hard.

Fulguribus ibi conditis. Nam quum puteus illic effossus de caelo tactus esset, locus is procuratus, operculo imposito, Puteal vocatus est: τὸ τοῦ φρέατος πῶμα. Dal.

Ob memoriam eius. Alterius ficus, quae vere ac proprie Ruminalis fuit, quod rumim, hoc est, mammam Romulo, Remoque praebuit: non in Comitio sata, ut illa prior; sed ad Tiberis ripam, in Cermolo, sive Germalo, quo aqua hiberna Tiberis infantes detulerat, in alveolo expositos, inquit Varro, lib. IV, de L. L. pag. 16. Et ob huius memoriam,

conditoris (ruminalis) appellata: quoniam sub ea inventa est lupa infantibus praebens rumen (ita vocabant mammam), miraculo ex aere iuxta dicato, tamquam in Comitium sponte transisset, Atto Navio

altera illa, quae in Comitio fuit, Ruminalis quoque est appellata, quum ab aliis Navia diceretur, quod esset ibi ab Atto Navio augure sata, ut Festus refert. Hanc ficum sacram pro Curia positam vocat Dion. Halic. lib. III, pag. 204. Prioris, quae vere Ruminalis fuit, meminit Aurel. Victor, in Origg. gentis Rom. pag. 40. Remus porro, perinde ac Romulus Vrbis conditor appellatur: quod et Livius facit, non laudandus. Fuerit haec sane vulgi opinio: quam Plinius, veritatis sedulus investigator, osorque sincerus fabularum, haud obscure sugillat, quum ait, iuxta ficum Naviam miraculum lupae pueros lactantis ex aere dicatum, tamquam in Comitium, ubi Navia ficus fuit, Ruminalis a Cermalo sponte transisset. Hard.

Rumen. Ruma, Rumis, Rumen, Rumin, ut germen, germin, Mamma. Inde Rumia dea, apud sacellum, cuius Varr. II, c. 2, scribit, a pastoribus satam ficum, eam nimirum, cuius hic auctor meminit. Inde lactantes agni, subrumi, rumi. Varro de liberis educandis apud Nonium: *Hisce Manibus lacte fit, non vino: Cuninae propter cunas: Rumiae propter rumam.* Idem et eodem opere scribit, quum a lacte depulsos pueros primo cibo et potione initiarent, sacrificari solitos, ab edulibus, Edusae; et a potione, Potinae nutrici. Nonius in Edusa et Sacrificari. Dalec. — *Rumen.* Ita Colb. 1. At *rumin* Reg. Th. etc. Festus, verbo *Ruminalis: Mamma autem rumis dicitur.* Nonius, cap. II, pag. 756: *Rumam veteres mammam dixerunt.* Hinc iocus Pomponii apud eumdem Nonium: *Ego rumorem parvifacio, dum sit rumen qui impleat.* Plutarchus in Romulo, pag. 19, et in Quaest. Rom. p. 278: Τὴν θηλὴν Ῥοῦμαν ὠνόμαζον οἱ παλαιοί. Hard.

Ex aere. Et cancellis aeneis Curiae circumdatam hanc in foro Comitioque ficum, scribit Dion. Halic. ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ... τοῦ βουλευτηρίου κιγκλίσι χαλκαῖς περιειργομένη. Livius lib X, pag. 178: *Ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum Vrbis sub uberibus Lupae posuerunt.* Hard.

Sponte transisset. A Cermalo, ut dictum est, et Tiberina ripa. Cui prodigio aliud plane par narratur a Plinio Neronis principatu accidisse; vide lib. XVII, cap. 38: Vectii Marcelli oliveto universo viam publicam transgresso, arvisque inde e contrario in locum oliveti profectis. Id sane Tacitus existimasse videri possit, Annal. lib. XIII, pag. 247, qui Nerone tertium, Valerio Messala Coss. scribit Ruminalem arborem, in Comitio, mortuis ramalibus, et arescente trunco deminutam esse, idque prodigii loco habitum, donec in novos foetus revivisceret: eamque ipsam esse, *quae super DCCCXXX annos Remi Romulique infantiam texerat*, quam a Comitio procul positam fuisse vidimus. Hard.

Atto Navio. De hoc augure vide Festum, verbo *Navia: Ficus quoque in Comitio appellatur Navia ab Attio*

augure. Illic arescit; rursusque cura sacerdotum seritur. Fuit et ante Saturni aedem, Vrbis anno CCLX sublata, sacro a Vestalibus facto, quum Silvani simulacrum subverteret. Eadem fortuito satu vivit in medio foro, qua sidentia imperii fundamenta ostento fatali Curtius maximis bonis, hoc est, virtute ac pietate, ac morte praeclara expleverat. Aeque fortuita eodem loco est vitis atque olea, umbrae gratia, sedulitate plebeia satae. Ara inde sublata gladiatorio

Navio augure. Nam quum Tarquinius Priscus institutas tribus a Romulo mutare vellet, deterreretur que ab Attio per augurium; ut eluderet eius prudentiam, interrogavit eum, an fieri posset id quod animo proposuisset suo: cui ille permittente augurio quum respondisset effici posse, iussit rex cotem et novaculam, etc. Et Tullium de Divin. lib. I, pag. 470. Hunc locum prior Turnebus emendavit, Advv. lib. XXVII, cap. 17, pag. 961, quum prius *adacto navigio* legeretur. In Reg. 2 cod. tum hoc loco *Atto Navio*, tum lib. XXXIV, c. 11, *Atti Navii*, scriptum reperimus. Est qui locum integrum ita concinnet: *Atti Navii augurio. Si quando arescit, rursus cura sacerdotum seritur*, etc. Sed recedere is longius videtur a vestigiis veteris scripturae. Est ex aere maximae molis nummus antiquus, Antonino Pio principe cusus, in cimelio Christianissimi Regis, cum isto lemmate in imo margine, NAVIVS. Cave porro ad hunc Navium augurem referas. Stat imperator inter duos montes, qui sunt ad pedes positi, et situm urbis indicant; laureato capite, togatus, brachio sinistro extento pacifici more: dextero autem, digitoque indice praecipientis more extento, ad virum, qui paene nudo corpore, palliatus tamen, pronus procumbit in genua, laeva tenens lituum auguralem, dextra cultellum haruspicum. Sententia est: *Narbonenses AVgures Imperatorem Venerabundi Salutarunt*. HARD.

Illic arescit. In Comitio sinitur ea arescere, nec ante succiditur. Aruisse Neronis principatu, ex Tacito ante didicimus. HARD.

Saturni aedem. Fuit in imo clivo Capitolino, ubi nunc aedes est S. Hadriani. HARD.

Silvani simulacrum subverteret. Radicum rigore et crassitudine, vel ramorum proceritate; vel denique, quod in simulacrum ipsum incumberet. HARD.

Curtius. Quem se devovisse, concitatoque equo immisisse sese in vastam specum, medio ferme foro, quum ingenti hiatu ibi terra discessisset, narrant Romani scriptores, Livius inprimis, lib. VII, pag. 122. Festus: *Curtius lacus appellatur a Curtio, qui ex eo loco in profundissimum hiatum se ob salutem populi romani proiecit*. HARD.

Ara inde. Ita Reg. et Colbert. In Chiffl. *ira*, male. Sacellum intelligit, de quo supra diximus, pag. 427, not 13. HARD.

conditoris (ruminalis) appellata: quoniam sub ea inventa est lupa infantibus praebens rumen (ita vocabant mammam), miraculo ex aere iuxta dicato, tamquam in Comitium sponte transisset, Atto Navio

altera illa, quae in Comitio fuit, Ruminalis quoque est appellata, quum ab aliis Navia diceretur, quod esset ibi ab Atto Navio augure sata, ut Festus refert. Hanc ficum sacram pro Curia positam vocat Dion. Halic. lib. III, pag. 204. Prioris, quae vere Ruminalis fuit, meminit Aurel. Victor, in Origg. gentis Rom. pag. 40. Remus porro, perinde ac Romulus Vrbis conditor appellatur: quod et Livius facit, mox laudandus. Fuerit haec sane vulgi opinio: quam Plinius, veritatis sedulus investigator, osorque sincerus fabularum, haud obscure sugillat, quum ait, iuxta ficum Naviam miraculum lupae pueros lactantis ex aere dicatum, tamquam in Comitium, ubi Navia ficus fuit, Ruminalis a Cermalo sponte transisset. Hard.

Rumen. Ruma, Rumis, Rumen, Rumin, ut germen, germin, Mamma. Inde Rumia dea, apud sacellum, cuius Varr. II, c. 2, scribit, a pastoribus satam ficum, eam nimirum, cuius hic auctor meminit. Inde lactantes agni, subrumi, rumi. Varro de liberis educandis apud Nonium: *Hisce Manibus lacte fit, non vino: Cuninae propter cunas: Rumiae propter rumam.* Idem et eodem opere scribit, quum a lacte depulsos pueros primo cibo et potione initiarent, sacrificari solitos, ab edulibus, Edusae; et a potione, Potinae nutrici. Nonius in Edusa et Sacrificari. Dalec. — *Rumen.* Ita Colb. 1. At *rumin* Reg. Th. etc. Festus, verbo *Ruminalis: Mamma autem rumis dicitur.* Nonius, cap. 11, pag. 756: *Rumam veteres mammam dixerunt.* Hinc iocus Pomponii apud eumdem Nonium: *Ego rumorem parvifacio, dum sit rumen qui impleat.* Plutarchus in Romulo, pag. 19, et in Quaest. Rom. p. 278: Τὴν θηλὴν Ροῦμαν ὠνόμαζον οἱ παλαιοί. Hard.

Ex aere. Et cancellis aeneis Curiae circumdatam hanc in foro Comitioque ficum, scribit Dion. Halic. ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς . . . τοῦ βουλευτηρίου κιγχλίσι χαλκαῖς περιειργαμένη. Livius lib X, pag. 178: *Ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum Vrbis sub uberibus Lupae posuerunt.* Hard.

Sponte transisset. A Cermalo, ut dictum est, et Tiberina ripa. Cui prodigio aliud plane par narratur a Plinio Neronis principatu accidisse; vide lib. XVII, cap. 38: Vectii Marcelli oliveto universo viam publicam transgresso, arvisque inde e contrario in locum oliveti profectis. Id sane Tacitus existimasse videri possit, Annal. lib. XIII, pag. 247, qui Nerone tertium, Valerio Messala Coss. scribit Ruminalem arborem, in Comitio, mortuis ramalibus, et arescente trunco deminutam esse, idque prodigii loco habitum, donec in novos foetus revivisceret: eamque ipsam esse, *quae super DCCCXXX annos Remi Romulique infantiam texerat*, quam a Comitio procul positam fuisse vidimus. Hard.

Atto Navio. De hoc augure vide Festum, verbo *Navia*: *Ficus quoque in Comitio appellatur Navia ab Attio*

augure. Illic arescit; rursusque cura sacerdotum seritur. Fuit et ante Saturni aedem, Vrbis anno CCLX sublata, sacro a Vestalibus facto, quum Silvani simulacrum subverteret. Eadem fortuito satu vivit in medio foro, qua sidentia imperii fundamenta ostento fatali Curtius maximis bonis, hoc est, virtute ac pietate, ac morte praeclara expleverat. Aeque fortuita eodem loco est vitis atque olea, umbrae gratia, sedulitate plebeia satae. Ara inde sublata gladiatorio

Navio augure. Nam quum Tarquinius Priscus institutas tribus a Romulo mutare vellet, deterreretur que ab Attio per augurium; ut eluderet eius prudentiam, interrogavit eum, an fieri posset id quod animo proposuisset suo: cui ille permittente augurio quum respondisset effici posse, iussit rex cotem et novaculam, etc. Et Tullium de Divin. lib. I, pag. 470. Hunc locum prior Turnebus emendavit, Advv. lib. XXVII, cap. 17, pag. 961, quum prius *adacto navigio* legeretur. In Reg. 2 cod. tum hoc loco *Atto Navio*, tum lib. XXXIV, c. 11, *Atti Navii*, scriptum reperimus. Est qui locum integrum ita concinnet: *Atti Navii augurio. Si quando arescit, rursus cura sacerdotum seritur*, etc. Sed recedere in longius videtur a vestigiis veteris scripturae. Est ex aere maximae molis nummus antiquus, Antonino Pio principe cusus, in cimelio Christianissimi Regis, cum isto lemmate in imo margine, NAVIVS. Cave porro ad hunc Navium augurem referas. Stat Imperator inter duos montes, qui sunt ad pedes positi, et situm urbis indicant; laureato capite, togatus, brachio sinistro exteoto pacifici more: dextero autem, digitoque indice praecipientis more extento, ad virum, qui paene nudo corpore, palliatus tamen, pronus procumbit in genua, laeva tenens lituum auguralem, dextra cultellum haruspicum. Sententia est: *Narbonenses AVgures Imperatorem Venerabundi Salutarunt*. HARD.

Illic arescit. In Comitio sinitur ea arescere, nec ante succiditur. Aruisse Neronis principatu, ex Tacito ante didicimus. HARD.

Saturni aedem. Fuit in imo clivo Capitolino, ubi nunc aedes est S. Hadriani. HARD.

Silvani simulacrum subverteret. Radicum rigore et crassitudine, vel ramorum proceritate; vel denique, quod in simulacrum ipsum incumberet. HARD.

Curtius. Quem se devovisse, concitatoque equo immisisse sese in vastam specum, medio ferme foro, quum ingenti hiatu ibi terra discessisset, narrant Romani scriptores, Livius inprimis, lib. VII, pag. 122. Festus: *Curtius lacus appellatur a Curtio, qui ex eo loco in profundissimum hiatum se ob salutem populi romani proiecit*. HARD.

Ara inde. Ita Reg. et Colbert. In Chiffl. *ira*, male. Sacellum intelligit, de quo supra diximus, pag. 427, not 13. HARD.

munere Divi Iulii, quod novissime pugnavit in foro.

XXI. Admirabilis est pomi huiusce festinatio, unius in cunctis, ad maturitatem properantis arte naturae. (XIX.) Caprificus vocatur e silvestri genere ficus numquam maturescens, sed quod ipsa non habet, aliis tribuens, quoniam est naturalis causarum transitus, atque e putrescentibus identidem generatur aliquid. Ergo culices parit: hi fraudati alimento in matre, putri eius tabe, ad cognatam volant: morsuque ficorum crebro, hoc est, avidiore pastu aperientes ora earum, atque ita penetrantes, intus solem primo secum inducunt, cerealesque auras immittunt foribus adapertis. Mox lacteum humorem, hoc est, infantiam pomi, absumunt: quod fit et sponte.

Gladiatorio munere. Vide infra lib. XIX, cap. 4, sub finem. Dal.

Quod novissime. Paulo ante necem. De hoc gladiatorio munere Tranquillus in Iulio, cap. x. Hard.

XXI. *Caprificus*. Arbori graece nomen ἐρινεός, *figuier sauvage*: ἐρινὸν pomo: Athen. lib. III, pag. 76. H.

Ficus numquam maturescens. Theophr. Hist. lib. II, cap. 12; Palladius, lib. II, cap. 10. Dal.

Est naturalis. Sponte sua causae, *quibus aliquid gignitur*, eo transeunt, quo vocat Natura. Hard.

Ergo culices. Rem totam uberrime Theophrastus explanat, de Caus. pl. lib. II, cap. 12, pag. 246; Aristot. quoque H. A. lib. V, cap. 27, pag. 633. Culices hi graeco scriptori ψῆνες. Hard.

In matre. In caprifico. H.

Putri eius tabe. Quoniam tota intus tabe putruerit. Hard.

Ad cognatam. Ad ficum sativam. Hard.

Ora earum. Ficuum cacumina morsu vellicant, adaperiuntque: τὰς κορυφὰς, Teophr. Hist. pl. lib. II, cap. 9. Hard.

Cerealesque auras immittunt foribus apertis. Fecundas, fertiles; maturitatem iuvantes. Dal. — *Cerealesque auras immittunt foribus apertis*. Commodior lectio, *foraminibus*, quam *foribus*: quas paulo post *rimas* appellat: et *adapertis* habet codex Toletanus. Pint. — *Cerealesque*. Aditum auris frugiferis ac vitalibus praebent, interiusque inclusus spiritus libere permeat: Τῷ ἔξωθεν ἀέρι δίοδον διδόασι, καὶ τὸ ὅλον εὐπνούστερα ποιοῦσι. Theophr. de Caus. lib. II, cap. 12. Cereales aurae dicuntur, quae Cereri ac frugibus sunt admodum salutares. Ita MSS. omnes. Risum movent, qui *aerialesque* reponunt. Hard.

Quod fit et sponte. Absumitur, inquit, at sponte hic lacteus humor, sine caprifici ope, solo loci macri situ, ut mox dicetur. H.

Ideoque ficetis caprificus praemittitur ad rationem venti, ut flatus evolantes in ficus ferat. Inde repertum, ut illatae quoque aliunde, et inter se colligatae iniicerentur fico: quod in macro solo et aquilonio non desideratur; quoniam sponte arescunt loci situ, rimisque eadem, quae culicum opera, causa perficit (necnon ubi multus pulvis: quod evenit maxime frequenti via apposita; namque et pulveri vis siccandi, succumque lactis absorbendi): quae ratio, pulvere et caprificatione hoc quoque praestat, ne decidant, absumpto humore tenero, et cum quadam fragilitate ponderoso. Ficis mollis omnibus tactus: maturis frumenta intus: succus maturescentibus lactis, percoctis mellis. Senescunt in arbore, anusque distillant gummium lacryma. Siccas honos laudatas servat in capsis, Ebuso insula praestantissimas, amplissimas

2 (margin, beside "venti, ut flatus … Inde reper-")
3 (margin, beside "turis frumenta intus … lactis,")

Ideoque. In summo, inquit, ficeti limite conserunt caprificos, in quibus culices gignuntur: unde in ficos proximas deferri vento, secundo possit. Theophr. l. c. Hard.

Vt flatus. Vt ventus *culices* evolantes in ficus ferat. Hard.

Quod in macro. In macro solo, inquit, et Aquiloni ostento, caprificatio non desideratur: quia propter alimenti exiguitatem, ipsa loci siccitate sponte arescunt, ac dehiscunt poma: rimarumque eadem opera est, quae culicum foret. Theophr. iisdem verbis de Caus. pl. lib. II, cap. 12, p. 246. Hard.

Multus pulvis. Quoniam pulvis excitatus a transeuntibus via publica ac frequenti, desiccat maturatque ficus: neque ibi caprifico opus. Theophr. l. c. Hard.

Apposita. Id est, propinqua. Theophr. lib. II, cap. ult. ὅπου δὲ πλεῖστος κονιορτός, ἐνταῦθα πλεῖστα καὶ δὴ ἰσχυρότατα γίνεται τὰ ἐρινά. Dal. — *Apposita.* Subintellige, fico. H.

Quae ratio. Haec, inquit, ratio, quae macro solo, aquilonioque constat, supra eam quae fit pulvere, seu caprifico admota, habet hanc etiam utilitatem adiunctam, etc. H.

Frumenta Grana minuta, observa. Dalec. — *Frumenta.* Sic interiora, tum hoc loco, tum lib. XVII, c. 44. Hard.

Gummium lacryma. Simili gummium lacryma stillant. Ita MSS. Thuanus, Paris et alii. Veteres *hoc gummis*, *huius gummis* dixere. H.

Siccas honos. Quae laudantur e siccis, eae honoris causa servantur in capsis. Ἰσχάδας Graeci vocant.

Ebuso. De ebuso, lib. III, cap 11. De Marrucinis eodem libro, cap. 17. Cauna seu albas ficos ex Ebuso laudat Statius in Saturn. lib. I Silvar. Sic

que, mox in Marrucinis. At ubi copia abundat, implentur orcae in Asia, cadi autem in Ruspina Africae urbe: panisque simul et obsonii vicem siccatae implent: utpote quum Cato cibaria ruris operariis iusta ceu lege sanciens, minui iubeat per fici maturitatem. Cum recenti fico salitis vice casei vesci,
4 nuper excogitatum est. Ex hoc genere sunt, ut diximus, cottana, et caricae: quaeque conscendenti navim adversus Parthos omen fecere M. Crasso, venales praedicantis voce, caunææ. Omnia haec in Albense rus e Syria intulit L. Vitellius, qui postea censor fuit, quum legatus in ea provincia esset, novissimis Tiberii Caesaris temporibus.

enim legendum, non *cannas*, vel *caunas*. Hard.

Orcae. Sic appellabant vas lata alvo, in quo ficus asservarentur. Colum. lib. XII, c. 45: *In orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, et calcare diligenter oportebit.* Hard.

Panisque. Eleganter Seneca epist. LXXXVII, pag. 378: *De prandio .... nusquam sine caricis .. Illae, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane.* Hard.

Vtpote quum Cato. Ita nunc legitur in lib de R. R. cap. LVI, pag. 43: *Familiae cibaria .... Vbi vineam fodere coeperint, panis pondo V, usque adeo dum ficus esse coeperint; deinde ad pondo IV redito.* H.

Per fici. Eo tempore quo ficus sunt maturae, minui tum rusticis cibaria Cato iubet. H.

Salitis. Carnibus sale maceratis. H.

Vt diximus. Lib. XIII, c. 10.

M. Crasso. Proficiscentem Crassum Atteius tribunus plebis gravissimis diris exsecratus est, quibus iram indignationemque deorum maxime concitari creditum est. Alex. ab Alex. lib. III, cap. 11. Dal. — *M. Crasso*. Refert hoc Cicero de Div. lib. II, pag. 245: *Quum M. Crassus*, inquit, *exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cavnaeas clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caveret, ne iret: non fuisse periturum, si omini paruisset.* Omen ex illis verbis ducit *Cave ne eas* in *Caunaeas* contractis: omen autem non fuisset, nisi penultima producta vocem hanc ille pronuntiasset, *Cavnaeas*. A Cauno certe ficus advectae Cauniae dicebantur, vel Caunææ. Sic enim Stephanus: Καῦνος ...., τὸ ἐθνικὸν Καύνιος, καὶ Καυναῖος. Sic a Κύρνος Κυρναῖος, ab Ἐχῖνος Ἐχιναῖος, etc. Tamen et *Cauneae* scriptum reperias passim. Petron. in Satyr. p. 160: *Non habemus aedilem trium caunearum: qui sibi mavult assem, quam vitam nostram.* Hard.

Albense Lib. III, c. 9. H.

Qui postea censor. Claudii Caesaris

XXII. (xx.) Malorum pirorumque generi adnumerentur iure mespila atque sorba. Mespilis tria genera, anthedon, setania: tertium degenerat, anthedoni tamen similius, quod Gallicum vocant. Setaniae maius pomum, candidiusque, acini molliore ligno: caeteris minus pomum, sed odore praestantius, et quod diutius servetur. Arbor ipsa de amplissimis. Folia antequam decidant, rubescunt: radices multae atque altae, et ideo inexstirpabiles. Non fuit haec arbor in Italia Catonis aevo.

XXIII. (xxi.) Sorbis quadruplex differentia. Aliis enim eorum rotunditas mali, aliis turbinatio piri, aliis ovata species, ceu malorum aliquibus: haec ob-

principatu, cuius collega lo censura fuit, ann. V. 801, quo lustrum fecisse 74, in Fastis dicuntur. Fuit is patruus A. Vitellii Imp. Nummus argenteus: A. VITELLIVS GERM. IMP. In aversa nummi area, L. VITELLIVS COSS. III. CENSOR. HARD.

XXII. *Mespilis.* Theophr. Histor. lib. III, cap. 12: Μεσπίλης δ' ἐστὶ τρία γένη· ἀνθηδὼν, σητάνειος, ἀνθηδονοειδὴς, ὡς οἱ περὶ τὴν Ἴδην διαιροῦσι. Arbori μεσπίλη nomen est, *un néflier*, μέσπιλον pomo, *une nèfle*. H.

Setaniae. Haec Theophr. loc. cit. Galen. tom. II, in Expl. voc Hipp. pag 90. Σητάνιον vocat id genus, ex Dioscoride. Setanium Plautus in Truc. act. V, v. 15: *Non enim possunt militares pueri setanio educier.* Nostra ea est mespilus vulgaris. Anthedon Italis est *pomo imperiale*: Gallis, *azarolier*. HARD. — *Crataegum azarolam*, vel *torminalem* primo, deinde *Mespilum Germanicam*, postremo *Pyracantham* designat. (*Icos. digyn.* et *pentag.* gen. 1229 et 1226, Pers. *Rosae.* Juss.). ED P.

Acini molliore. Hoc est, molliore nucleo, πυρῆνας ἔχοντα μαλακωτέρους, Theophr. l. c. HARD.

Minus. Haec Theophr. l. c. H.

Arbor ipsa. Theophr. Μεγέθει μέγα τὸ δένδρον, καὶ περίκομον. De amplissimis dicitur, quoniam est περίκομος, *in orbem ramosa*, late ramis in orbem expansis. HARD.

Folia. Theophr. l. c. Πρὸ τοῦ φυλλοῤῥοεῖν, ἐρυθραίνεται σφόδραπολύῤῥιζον δὲ τὸ δένδρον, καὶ βαθύῤῥιζον, διὸ καὶ χρόνιον, καὶ δυσώλεθρον.

XXIII. *Sorbis.* Arboris sorbi pomis. Arborem Graecis οἴην *un cormier*: pomum ὄον dixere, *une corme.* Arboris genus agnoscit duplex Theophr. Hist. lib. III, cap. 12, pomorum multiplex, fere ut Plinius. H. — *Sorbus domestica* (*Icosand digyn.* gen. 1227, Pers. *Rosac.* Juss.).

Aliis eorum Theophr. Histor. lib. III, cap. 20. DAL.

Haec obnoxia. Ovata, inquit, saepenumero acida, minusque odorata: Τὰ ᾠοειδῆ πολλάκις ὀξέα, καὶ ἧττον εὐώδη. Theophr. de pomis generis

noxia acori. Odore et suavitate rotunda praecellunt: caeteris vini sapor: generosissima, quibus circa pediculos tenera folia. Quartum genus torminale appellant, remedio tantum probabile, assiduum proventu, minimumque pomo, arbore dissimile, foliis paene platani. Non ferunt ante trimatum ex ullo genere. Cato et sorba condi sapa tradit.

XXIV. (XXII.) Ab his locum amplitudine vindicaverunt, quae cessere auctoritati, nuces iuglandes:

et succo ex iis expresso. Virgil. Georg. lib. III, v. 379: *Hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.* Hard.

Odore, etc. Theophr. l. c. II.

Caeteris. Ovatis ac turbinatis.

Quartum genus torminale. Plinius sorbi silvestris, quam aucupariam barbarii vocant, Sequani vero lignatores *Tormigne*, et quae vera torminalis est, nusquam meminit, crataegi vero folia quum forte vidisset, ea strictim et negligenter descripsit, torminalisque sorbi esse credidit, nusquam alibi facta crataegi mentione, praeterquam lib. XXVII, cap. 8, ubi crataegum, quem crataegonon, seu crataeogona vocat, inconsiderate aquifoliam (τὴν ἀγρίαν) Italorum esse tradit. Genus id sorborum Andromacho dictum volunt ἑρεκτικὸν, quamvis nonnulli legant ἐρετικὸν, lib. IX, κατὰ τόπους Galeni in curatione dysentericorum. Idque a Plauto significatum volunt in Poenulo: *Hem mihi iam video propter te victitandum sorbilo*. Nempe torminali: tormenta scilicet multa, et cruciatus esse perferendos. Quo etiamnum significatu vulgo dicimus, *poires d'angoisse*. Dal. — *Torminale*. Haec silvestris sorbus est, torminalis dicta, quod dysentariae, ventrisque inde enatis torminibus medetur. Ad ventris fluxum sedandum sorba torminalia commendat inprimis Celsus l. IV, cap. 19. Sunt qui velint sorbum torminalem esse crataegum Theophr. Hist. lib. III, cap. 15; ab Italis olim aquifoliam appellatam, ut dicetur lib. XXVII, cap. 40, quibus haud aegre assentimur. Hard. — *Pirus torminalis* Wild. (*Icosand. digyn.* gen. 1227, Pers. sub. *sorbo*. *Ros.* Juss.) Ed. P.

Non ferunt. Theophr. Hist. lib. III, cap. 12. Hard.

Cato. Ita nunc legitur in lib. de R. R. cap. VII, pag. 12: *Sorba in sapa quum vis condere, belle sicca et arida facias*. Item cap. CXLV, p. 75: *Sorba in sapa, et pira, ut unas in doliis*. Palladius quoque, lib. II, in Januar. tit. 15, pag. 45: *Alii sorba*, inquit, *in sapa asserunt diu posse servari*. Hard.

XXIV. *Nuces iuglandes*. Varro lib. IV de Ling. Lat. *Nux*, inquit, *iuglans, quod haec nux antequam purgetur, similis glandi. Haec glans optima et maxima, ab Iove et glande iuglans est appellata. Eadem nux, quod ut nox nerem, ita huius succus*

quanquam et ipsae nuptialium Fescenninorum comites, multum pineis minores universitate, eaedemque portione ampliores nucleo. Nec non et honor his naturae peculiaris, gemino protectis operimento, pulvinati primum calycis, mox lignei putaminis. Quae causa eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fetu munito: quod est verisimilius, quam quia cadendo tripudium sonivium faciant. Et has e Perside a regibus

facit corpus otrum. Haec ille: ad quae postrema Scaliger: *Alii*, inquit, *a nocendo nucem dictam volunt*, quomodo et graece quoque *κάρυον παρὰ τὸ καροῦν*. Est autem vox Syriaca *Lux*. Sed *L* in *N* abiit: ut Lympha, Nympha. Vide infra lib. XXIII, cap. 8. Dalec. — *Nuces iuglandes.* Arbor, *ἡ καρύα*, *le noyer*: nux, seu fructus, vel, ut Plinius loquitur, pomum, *τὸ κάρυον*, *la noix*. Hard. — *Iuglans regia* (*Monoec. polyand.* gen. 2100, Pers. *terebinthac.?* Juss.). Habitat sponte in Persia, apud nos vulgo colitur. Decem et quatuor praecipuas nucis illius varietates recenset Duhamel, tom. II, pag. 60, neque omnes complectitur: arboris usus nemo est qui ignoret. Ed. P.

Nuptialium Fescenninorum comites. Fescennina carmina a Fescennio urbe Campaniae, vel Sabinorum dicta, ubi primum reperta sunt, lasciva et procacia inter nuptiales iocos at lusus canebantur cum sacro hymnu, sive epithalamio, quo praesides coniugiorum deos quinque, Iovem adulterum, Iunonem adulteram, Venerem, Dianam, Suadelam invocabant, rogantes, ut adessent propitii, ac prolem foecundarent. Alex. ab Alex. lib. III, cap. 5. Dal. — *Fescenninorum.* Carminum id genus fuit, inter nuptiales iocos cantari solitum, Festus: *Fescennini versus, qui canebantur in nuptiis, ex urbe Fescennino (Etruriae) dicuntur allati: sive ideo dicti, quia fascinum putabantur arcere.* H.

Universitate. Totius corporis mole nux iuglans multo minor quam pinea est: nucleo, haud paulo maior. Hard.

Pulvinati. Ad pulvini similitudinem mollis, atque convexi. H.

Quae causa. Tot operimentis nucleo, qui intra nucem est, munito, voluere Veteres id argumento esse, quanta sit cautio adhibenda, ut illibatus sit coniugum torus. H.

Quam quia cadendo tripudium. etc. Patresfamilias sponsi quum domesticos pueros meritorios ab officio turpi dimitterent, nuces dabant, quas spargerent nuptialia Fescennina cantantes. Apud Graecos, eodem instituto novus sponsus τὰ καταχύσματα, iuglandes, amygdala, et nuces id genus alias spargebat, ut putant grammatici, nuptae clamor ne audiretur. Scribunt enim τὰ κτύπα εἶναι ἐπικρούματα τοῦ θαλάμου, ἃ ἐπικτυποῦσιν ἔξωθεν, ὅταν συγκατακλίνηται τῷ νυμφίῳ ἡ γημαμένη. Scalig. in Catul. Dalec.

Tripudium sonivium. Habet hanc vocem Festus, pro sono quo terra pavitur, hoc est, pulsatur: unde terripavium, mox terripudium, tripu-

translatas, indicio sunt Graeca nomina. Optimum quippe earum Persicon atque Basilicon vocant. Et haec fuere prima nomina. Caryon a capitis gravedine, propter odoris gravitatem, convenit dictum. Tinguntur cortice earum lanae, et rufatur capil-

diumque demum olim dixere. In MSS. R. Colbert. etc. *somnium* pro *sonivium*. In Chifflet. *sonivium*. In editis male *somnve*. De hoc nucum in caedendo strepitu, vide Servium in illud poëtae, *Sparge, marite, nuces*. Et hanc nucum sparsionem in aliis quoque epulis de more receptam velus lapis indicat apud Gruter. pag. 461: AB. PVER. PLEPEIS. SIAE. DISTINCTIONE. LIBERTATIS. AVCVM. SPARSION. MOD. XXX. *Nucum sparsioni modios* XXX. HARD.

Persicon atque Basilicon, etc. *Ocellatas* vocat Tranquillus in Augusto, quod ea parte qua barbatae suae cuti adhaerent, quum avelluntur, oculi figura delineata conspiciatur, nec id in alia ulla nuce appareat. Alex. ab Alex. lib. III, c. 21 Quo loco plurima ludorum genera Veteribus usitata commemorat, ocellatas nuces dici putat Persicorum nucleos, quod crebris velut ocellorum foraminibus pertusi sint: sed confidenter magis, quam recte: Κάρυα, Hesychio, τὰ Ἡρακλεωτικὰ κάρυα. DAL. — *Persicon*. Diosc. lib. I, cap. 178: Κάρυα βασιλικά, ἃ ἔνιοι Περσικὰ καλοῦσιν, etc. H.

Caryon a capitis. Κάρος Graecis soporem, veternumque significat: κάρη caput. Hinc fortassis etiam nux Latinis a nocendo dicta, quod capiti noceat. Diphilus apud Athen. lib. II, pag. 54: Τὰ κάρυα τὰ βασιλικὰ κεφαλαλγῆ ἐστιν, καὶ ἐπιπολαστικά, etc. HARD. — Vmbram iuglandis nosiam esse plerique affirmant non solum humano capiti, sed et stirpibus omnibus iuxta satis. Hinc in hortis et agris, extremis partibus locatur et seritur. Reipsa decubitum sub hac arbore nonnullis capitis dolorem inducere experientia comprobatum est; quod non provenit ab umbra, sed a graveolentibus halitibus, qui, dum ex foliis arboris emanant, nonnullorum cerebro noxii sunt, sed non omnium; testibus Raio et Evelyno, qui hanc umbram non tantum innocuam, sed et amoenam, et salubrem asserunt, ob odorem iucundum quem folia exspirant. Quum etiam iuglans sit admodum ramosa et patula, spissiorem umbram constituit, in qua plantae quaedam satae minus feliciter quam sub aperto caelo crescunt. Confer. Geoff. Mat. Med. tom. III, pag. 621. Ed. P.

Tinguntur, etc. Fructuum corticem exteriorem, *le brou*, etiamnunc ad varios usus quaeritant infectores; truncum vero maxime lignarii opifices, ob elegantem suum colorem, venas undulatas et crispas, et soliditatem materiae, quae egregie politur, et splendorem nitidum acquirit. Pharmacopoei ad usum medicum partes fere omnes, sed inprimis folia, flores, germina, nuces adhibent. Efficitur item ex cortice, aqua vitae macerato, additoque saccharo, liquor ad ventriculum roborandum potissimum commendatus. Ed. P.

lus primum prodeuntibus nucleis: id compertum infectis tractatu manibus. Pinguescunt vetustate. Sola 3 differentia generum in putamine duro fragilive, e tenui ac crasso, loculoso et simplici. Solum hoc pomum natura compactili operimento clausit: namque sunt bifidae putaminum carinae, nucleorumque alia quadripartita distinctio, lignea intercursante membrana. Caeteris quidquid est, solidum est, ut in avellanis, et ipso nucum genere, quas antea Abellinas patrio nomine appellabant. In Asiam Graeciam-

Id compertum. Quod querula nux Ovidii testatur. *Nostra notat fusco digitos iniuria succo, Cortice contactas inficiente manus.* Hard.

Duro fragilive. Duras apud Festum Titinnius moracias vocat, unde diminutivum moracillum. Dalec. — Nux fragili putamine; Brot. et Duhamel. dicta, *noix mésange.* Ed. P.

Loculoso. Loculis intus pleno. Sex nucum iuglandium genera carptim attingit: durum, fragile, tenue, crassum, loculosum, simplex. H.

Solum hoc pomum. Et pomum etiam de nuce dici alias monuimus. Nunc quoque suffragatur Ovidius carmine de nuce, quum ait: *Annua cultori poma referre suo.* Nec minus late patet apud Graecos vox μῆλον pro fructu omni accepta, qui sit edulis. Hesychius: Μῆλον, πᾶς καρπός. Hard.

Compactili. Teste seu putamine gemino coeunte, atque connexo. Sic trabes compactiles, postesque Vitruvius dixit, lib. IV et X. Hard.

Nucleorumque. Rursum nuclei, inquit, intus inclusi, qui sunt edules, et ipsi quoque lignea intercursante membrana, quatuor veluti in partes dividuntur. Hard.

Caeteris. In avellanis, inquit, et putamini, et nucleo intus incluso solida rotunditas est: non, uti in iuglandibus, bifidus cortex, quadripartitusve nucleus. Hard.

In avellanis. MSS. omnes *abellanis.* Gallis, *avelines ou grosses noisettes.* Cave cum corylo avellanam misceas, ut plerique faciunt: est enim avellanae, quam coryli, specialius nomen: etsi Macrobius, Sat. lib. II, c. 14, p. 371, nucem avellanam ex ea arbore esse ait, quae dicitur corylus, de qua Virg. dixit, Georg. II, 299, *corylum sere.* Hard. — *Corylus avellana* (*Monoec. polyand.* genus 2102, Pers. *Amentac.* Juss.). Coryli avellanae mansuetae, seu in hortis cultae, plures varietates recensentur. Ed. P.

Et ipso. Quod ipsum quoque, ait, nucum genus est aliquod. H.

Abellinas patrio nomine vocabant. Theoph. Hist. lib. III, cap. 15. Dal. — *Abellinas patrio.* Servius ad Georgic. II: *Avellanae*, inquit, *ab Avellano Campaniae oppido, ubi abundant, nominatae sunt.* Malim ego ab Abellino eiusdem Campaniae oppido, de quo lib. III, cap. 9, traxisse nomen abellinas. Hard.

que e Ponto venere, et ideo Ponticae nuces vocantur.
4 Has quoque mollis protegit barba. Sed putamini nucleisque solida rotunditas inest. Eae et torrentur. Vmbilicus illis intus in ventre medio. Tertia ab his natura amygdalis, tenuiore, sed simili iuglandium summo operimento: item secundo putaminis. Nucleus dissimilis latitudine, et acriore callo. Haec arbor an fuerit in Italia Catonis aetate, dubitatur: quoniam Graecas nominat, quas quidam et in iuglandium genere servant. Adiicit praeterea avellanas et galbas Praenestinas, quas maxime laudat, et conditas ollis,
5 in terra servari virides tradit. Nunc Thasiae, et Al-

Ponticae nuces. Κάρυα Ποντικά, et λεπτοκάρυα, Dioscorid. lib. I, c. 179. Philoxenus in Glossis: Ποντικόν, *nux avellana.* Cave tamen cum Heracleotica nuce confundas, quae castanea est, ut recte Opilius animadvertit, lib. de silv. arboribus, apud Macrobium, loc. cit. pag. 373, quanquam ei ab oppido Ponti Heraclea nomen. Hard.

In ventre medio. In medio nucleo germen, ceu umbilicus inest. H.

Amygdalis. Columella, lib. V, c. 10. Dalec. — *Amygdalis. Des amandes.* Hard. — *Amygdalus communis* (*Icosand. monogyn.* gen. 1220, Pers. *Rosac.* Juss.). Plures ex cultura ortae varietates. Ed. P.

Summo operimento. Extimo, pulvinato, ut dictum est antea de iuglande, calyce. Hard.

Item secundo. Interiore ligneo putamine. Hard.

Acriore callo. De amaris id verum est, non de dulcibus. Dal. — *Acriore callo.* Carne, seu corpore ad morsum duriore. Hard.

Quoniam Graecas. Incertum ait, an graecas nuces appellando, amygdalas intellexerit. Macrobius affirmat mos a nobis laudandus. Cato de R. R. cap. viii, pag. 14: *Nuces calvas, avellanas, Praenestinas, et Graecas, haec facito, uti serantur.* H.

Et galbas. Ita MSS. omnes. Cato, *calvas.* De Praenestinis nucibus egregius est hic Festi et Pauli locus: *Nuculas Praenestinas appellabant: quod inclusi a Poenis Casilini famem nucibus sustentarunt; vel quod in eorum regione plurima nux minuta nascitur.* De Praenestinis, qui cum paucis Romanorum obsessi ab Hannibale in Campania Casilini fuere, famemque sustentavere nucibus, vide Livium, lib. XXIII. Hard.

Et conditas ollis. Cato, cap. cxlv, pag. 75: *Et nuces Praenestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat.* Hard.

Nunc Thasiae. Nempe nuces, quas laudat et Gellius, lib. VII, cap. 16, pag. 435. Et amygdalas quoque Thasias commendat Florentinus in Geop. lib. X, cap. 57, pag. 282: Θασίας τὰς ἀμυγδάλας, etc. Macrob. Sat. lib. II,

benses celebrantur, et Tarentinarum duo genera: fragili putamine, ac duro; quae sunt et amplissimae, et minime rotundae. Praeterea molluscae putamen rumpentes. Sunt qui honoris nomen interpretantur, et Iovis glandem esse dicunt. Nuper consularem virum audivi, biferas et iuglandes nuces habere se profitentem. De pistaciis et ipsi retulimus. Et haec autem idem Vitellius in Italiam primus intulit eodem tempore; simulque in Hispaniam Flaccus Pompeius eques romanus, qui cum eo militabat.

XXV. (XXIII.) Nuces vocamus et castaneas, quan-

cap. 14, pag. 373, Thasiam, Graecamque nucem, amygdalam esse censet. *Nunc dicendum est*, inquit, *quae sit Graeca nux: ac simul hoc dicens, amygdalam de lance tulit, et ostendit: nux Graeca haec est, quae et amygdale dicitur: sed et Thasia eadem nux vocatur. Testis est Cloatius in ordinatorum Graecorum libro quarto, quum sic ait, nux Graeca amygdale.* Genus Albense ab Alba nomen traxil, de qua lib. III, cap. 9. H.

Fragili putamine. De hoc Tarentino genere Palladius, lib. II in Ian. tit. 16, pag. 48. Hard.

Molluscae. Quae sine strepitu franguntur, quia fragile putamen est. Harum maximus in Italia proventus esse dicitur. Molluscam nucem Suevius in Moreto Persicum interpretatus olim est, *une pêche*, teste Macrobio, Sat. lib. II, cap. 14, pag. 373. Verum ut idem recte animadvertit, cap. 15, pag. 375, quum omnes *de agricultura scriptores, nuces et mala sic dividant, ut nuces dicant omne pomum, quod foris duro tegatur, et intus habeat, quod esui est: malum vero quod foris habeat quod esui, et durum intus includat: secundum hanc definitionem, Persicum, quod Suevius poëta superius, inter nuces numerat, est inter mala numerandum.* Verissime id sane. Hard.

Sunt qui, etc. Sunt qui honoris causa inglandem appellatam velint. Varro de L. L. lib. IV, pag. 26: *Nux iuglans, quod haec nux antequam purgetur, similis glandi. Haec glans optima et maxima, ab Iove et glande iuglans est appellata.* Haec multo uberius a Macrobio disputantur, Sat. lib. II, cap. 14, pag. 371. Cloatius apud eumdem *iuglans, di* praetermisso, quasi *diiuglans*, Διὸς βάλανος, dici arbitratur. Hard.

De pistaciis. Lib. XIII, cap. 10. H.

Idem Vitellius. De quo libri huius cap. 21. Hard.

XXV. *Nuces vocamus et castaneas.* Castaneae dictae a Castano oppido Magnesiae, aut, si Stephano credimus, Apuliae, non procul Tarento. Eaedem Sardianae glandes a Sardibus, ut mox et λέπιμοι ἀπὸ τοῦ λέπους, corticoso integumento. Columell. lib. IV, cap. 43. Dal. — *Nuces vocamus.* Virgilius sane, Ecl. II, v. 52, *Castaneas nuces* appellat. Hard. — *Castanea vesca* (*Monoec. Po-*

quam accommodatiores glandium generi. Armatum iis echinato calyce vallum, quod inchoatum glandibus: mirumque, vilissima esse quae tanta occultaverit cura naturae. Trini quibusdam partus ex uno calyce, cortexque lentus. Proxima vero corpori membrana, et in his, et in nucibus saporem, ni detrahatur, infestat. Torrere has in cibis gratius. Moluntur etiam, et praestant ieiuno feminarum quamdam imaginem panis. Sardibus eae provenere primum. Ideo apud Graecos Sardianos balanos appellant: nam Dios balanum postea imposuere excellentioribus satu factis. Nunc plura earum genera. Tarentinae faciles,

lyand. gen. 2104, Pers. *Amentao.* Juss.). Habitat in Europa australiore. Vna huius speciei arbor, ni plures connatae sint, in Aetua monte, trunci centum et sexaginta pedum ambitu memorabilis. Ed. P.

Accommodatiores. Propiores, *similiores*, *magis affines*. Hard.

Echinato. Echinorum more tegmine spinoso, et aculeato. H.

Moluntur etiam. Pro his vocibus, *moluntur etiam*, in MS. R. 1, legitur *modolatum.* In R. 2, *modulantum.* In editionibus vetustis, Parm. Ven. Brix. quam Hermolaus accuravit, caeterisque, *modulantum laturas.* Frobenius primum, *molitura etiam* edidit; mox alii, *moluntur etiam.* Pellicerius in Nott. MSS. sic augurabatur legi commode posse, *modo flatum ne ciat:* quod sane nobis haud admodum placet. Magis enim istud arriseril, quod ad veteris scripturae vestigia accedit quam proxime, *Torrere has in cibis gratius modulantum, et praestant*, etc. Vt ait sententia prodesse sic inprimis ad vocem canoram: quod eo similius veri videtur, quod et fabarum naturae affines castaneae iure merito existimari possint, quas voci prodesse M. Varro prodidit, Plinio teste, lib. XXII, cap. 69, nec pani sicco esse absimiles, quem vocis studiosis utilissimum esse Plinius ipse asseverat, eiusdem libri c. 68. Hanc tamen coniecturam nostram inserere textui religio est, antequam eruditis viris probari eam intelligamus. Hard.

Ieiunio. Has, inquit, in ieiunio feminae religiosores vice panis adhibent. Ita MSS. omnes. Nugantur qui *ingenio feminarum* legunt. H.

Sardianos balanos. Sic Diphilus apud Athenaeum, lib. II, p. 54: Τὰ κάστανα Σαρδιανοὺς βαλάνους appellat Dioscorid. lib. I, cap. 145. Σαρδιανὰς βαλάνους, femineo genere et Διὸς βαλάνους. Hard.

Nam Dios balanum. Διὸς βάλανον. Eiusmodi sativas castaneas *marons* vulgo vocamus: vulgaribus reliquis castanearum nomen mansit. Sic MSS. Reg. Colbert. Chiffl. Thuan. id quod ante Turnebus in suis vidit, Advers. lib. XXVII, cap. 17, pag. 961. In libris vulgatis inepte ab interpolatoribus insertum Tiberii nomen, et vox

nec operosae cibo, planae figura. Rotundior, quae balanitis vocatur, purgabilis maxime, et sponte prosiliens. Pura et plana est ex eis et Salariana: Tarentina minus tractabilis: laudatior Corelliana; et ex ea facta, quo dicemus in insitis modo, Etereiana, quam rubens cortex praefert triangulis, et popularibus nigris, quae coctivae vocantur. Patria laudatissimis Tarentum, et in Campania Neapolis. Caeterae suum pabulo gignuntur, scrupulosa corticis intra nucleos quoque ruminatione.

XXVI. (XXIV.) Haud procul abesse videantur et praedulces siliquae, nisi quod in iis cortex ipse

ipsa *nomen*, nullo suffragante codice, hoc modo: *Nam Divus Tiberius postea balanum nomen imposuit*. Similiter castaneam Theophrastus Διὸς βάλανον appellavit: ex quo Hesychius Διὸς βάλανοι ... τὰ καστάνια. Hard.

Nec operosae. Nec difficilis *ad coquendum* cibi. Hard.

Balanitis. A figura glandis nomen traxit, quae βάλανος Graecis. Hanc omnium deterrimam, et suum potius, quam hominum escae natam, scribit Galenus, lib. de Cibis boni et mali succi, cap. 4, pag. 426, ubi προμήκη, oblongam, vocat. Hard.

Purgabilis. Quae purgari facile, et exui echino suo, seu calyce potest. Hunc locum praepostere Salmasius interpungit, in Solin. pag. 603. Hard.

Pura et plana. E castanearum genere, inquit, pura, seu maxime purgabilis, est Salariana aeque ac Tarentina: quare geminam utriusque dotem una colligit. An a Salaria porro via, quae Romae fuit, id nomen ei generi inditum sit, adhuc obscurum est. Hard.

Et ex ea facta. Et altera, inquit, Corellianae insita, ut dicetur lib. XVII, cap. 26, ubi et de Etereiana (sic enim legendum, non *Meterana*, ut hacteous), dicturi sumus. H.

Quam rubens. Quae ob rubentem corticem caeteris anteponitur. Coctivae a coctura nomen habent. H.

Neapolis. Martialis, lib. V, epigr. 79: *Et quas docta Neapolis creavit, Lento castaneae vapore tostae*. H.

Scrupulosa. Scrupuloso, inquit, scabroque cortice, intra nucleos quoque ipsos se insinuante atque intercursante. Ita MSS. omnes, ut plane nugas agere videantur, qui pro *ruminatione*, hoc loco *ferruminatione* scribunt. Ruminatio Plinio replicatio esse videtur, et quasi iteratio. Sic lib. XVII, cap. 35: *Ruminatio quaedam hiemis*. Hard. — *Ruminatione*. Ob illam scrupulosam corticis intra nucleos replicationem, austeriores sunt et mandi difficiles. Brot.

XXVI. *Siliquae*. Κεράτια, *carobes*, vel *carouges*, ut diximus lib. XIII, cap. 16, ubi de arbore, quae ficus Aegyptia, egimus. Hesychius, Κερατωνία, συκῆ Αἰγύπτου, id est, κε-

manditur. Digitorum omnis longitudo illis, et interim falcata, pollicari latitudine. Glandes inter poma numerari non possunt: quamobrem in sua natura dicentur.

XXVII. Reliqua carnosi sunt generis: eaque baccis atque carnibus distant. Alia acinis caro, alia moris, alia unedonibus: et alia acinis inter cutem succumque, alia myxis, alia baccis, ut olivis. Moris succus, in carne vinosus: trini colores, candidus primo, mox rubens, maturis niger. In novissimis florent, inter prima maturescunt, tingunt manus succo matura, eluunt acerba. Minimum in hac arbore ingenia profecerunt, neč nominibus, nec insitis, nec

ρωνία, vel *κερατία*. Nam alibi idem, pag. 873: *Συκῆ Αἰγυπτία, ἡ λεγομένη κερατία τὸ δένδρον*. Cave enimvero putes leguminum siliquas hic describi (Gallis, *siliqua*, *des gousses*) quales habent pisa, fabae, lupini, phaseoli: nam hae leguminum siliquae non sunt Graecis *κερατία*, sed λοβοί. Glossae: *Siliqua*, *κεράτιον*, et *ξυλόγλυκον*, a suavitate fructus: Columella, lib. V, cap. 10, pag. 202: *Siliquam graecam*, *quam quidam κεράτιον vocant*, etc. Hae sunt siliquae, quibus prodigus adolescens repleri cupiebat, Luc. XV, vs. 16: *Ἀπὸ τῶν κερατίων, ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι*. H. — *Ceratonia siliqua*. De qua iam supra diximus. Ed. P.

Digitorum omnis longitudo. Sic ex MSS. em. Hard. cons. M. et Chifflet. *Digitorum hominis longitudo illis* Gr. et al. Ed. P.

Interim. Interdum. H.

Glandes. De his dicetur lib. XVI, cap. 6. Hard.

In sua. Vbi de natura glandiferarum arborum dicetur. H.

XXVII. *Eaque baccis*. Baccae sunt minutiores quivis arborum fructus, ut lauri, olivae, etc. H.

Alia acinis. Vvarum granis, ederae, sambuci, punici mali, aliorumque. Hard.

Vnedonibus. De his cap. seq. De myxis dictum est, cap. 12. H.

Moris succus. Theophr. Hist. lib. I, cap. 19: *Τῶν δὲ χυλῶν, οἱ μὲν εἰσὶν οἰνώδεις, ὥσπερ συκαμίνου*, etc. *Des mûres*: morus arbos, *le mûrier*. Hard. — *Morus alba* (*Monoec. tetrand.* gener. 2062, Pers. *Vrtic.* Juss.). Folia inculta integra, laevia. Variat fructu rubicundo, rubro, nigro. Folis sericeis erucis appetita. Plures species aut varietates descriptas apud Rei Rusticae scriptores. Ed. P.

Trini colores. Praeter viridem, qui primo advenit: sed is negligitur, quoniam cum aliis omnibus communis est moro. Hard.

In novissimis. Ob id dicta sapientissima arborum, ut Plinius ait, lib. XVI, cap. 41. Hard.

alio modo, quam pomi magnitudine. Differunt mora Ostiensia, et Tusculana Romae. Nascuntur et in rubis, multum differente callo.

XXVIII. Aliud corpus est terrestribus fragis, aliud congeneri eorum unedoni: quod solum pomum simile frutici, terraeque gignitur. Arbor ipsa fruticosa. Fructus anno maturescit; pariterque floret subnascens, et prior coquitur. Mas sit, an femina sterilis, inter auctores non constat. Pomum inhonorum, ut

Nascuntur et in rubis. Ovid. Met. l, 105: *Cornaque, et in duris nascentia mora rubetis.* Dal. — *Rubus fruticosus* (*Icosand. polygyn.* gen. 1258, Pers. *Rosac.* Juss.). Vulgo *mûres de haie.* Ed. P.

Differente callo. Carne, corpore, quae vox alibi haud semel usurpata. De his rubis, morisque, dicetur lib. XXIV, c. 73. Describit ea eleganter Phanias apud Athen. lib. II, cap. 51. Hard.

XXVIII. *Fragis. Des fraises.* Ad unedonis sive arbuti affinitatem cum fragis allusisse Naso videtur, quum ea copulat, Metam. lib. l, vs. 104: *Arbuteos fetus, montanaque fraga legebant.* Hard. — *Fragaria vesca* (*Icosand. Polyg.* gen. 1240, Pers. *Rosac.* Juss.). Multae varietates. Ed. P.

Unedoni. L'arbousier. Pingitur a Dalecampio, Hist. Plant. lib. II, cap. 36, p. 195. Hard. — *Arbutus unedo* (*Decand. monogyn.* gen. 1091, Pers. *Eriac.* Juss.). Ed. P.

Quod solum pomum simile fructui terrae gignitur. Locus hic restituitur (ni fallor) si ad hunc modum scribatur: *Quod solum pomum simile fartum acere gigni* ex Dioscoride, lib. I, his verbis: *Is quum manditur, veluti palearum acus linguae et dentibus repraesentat.* Pint. — *Quod solum pomum*, etc. Non recordabatur Plin. quum haec scriberet, Adrachnes fructum, quem similem Memaecylo Theophrastus esse tradit, Hist. lib. III, cap. 16, fructui quoque terrae, nempe frago, similem esse. Apud Pausaniam, lib. IX interpres vertit *Portulacam.* Dal. — *Quod sol. pomum*, etc. Leg. *Quod solum pomum simile frutici terraeque gignitur:* fruticum et arborum fructus in alto, non humi gignuntur, ut herbarum, quarum fructus in terra fusi, ideo terrae et frutici simile pomum gigni dicit, fraga et unedones, consimiles igitur fructus fraga et unedo. Vide Salmas. pag. 511. Haan.

Simile frutici. Ita reposuimus, tum MSS. codicum, quos proxime laudavimus, tum Parmens. caeterarumque vetustiorum admonitu, quas Barbarus neglexit ut sic reponeret, *Simile, fructus terrae gignitur*, fructumque terrae fraga interpretaretur. Hard. — *Terraeque.* Humique, ceu fraga, fusum nascitur. Hard.

Fructus anno. Sic Theophr. Hist. lib. III, cap. 16. Hard.

Et prior coquitur. Hoc est, simul et floret fructus subnascens, et prior maturescit. Theophrast. loc. cit. Ὁ δὲ

cui nomen ex argumento sit unum tantum edendi. Duobus tamen hoc nominibus appellant Graeci, comaron et memecylon: quo apparet totidem esse genera. Et apud nos alio nomine arbutus vocatur. Iuba auctor est, quinquagenum cubitorum altitudine, in Arabia esse eas.

XXIX. Acinorum quoque magna est differentia. Primum inter uvas ipsas callo, teneritate, crassitudine, interiore ligno, aliis parvo, et aliis etiam gemino, qui minime feraces musti. Plurimum vero differunt ederae sambucique acini: et figura etiam Punici, angulosi quippe soli. Nec cutis ulla singulis

καρπὸς ἐνιαυτῷ πεπαίνεται· ὥσθ' ἅμα συμβαίνει τοῦτόν τ' ἔχειν, καὶ τὸν ἕτερον ἀνθεῖν. Hard.

Vt cui nomen. Vnedonis inditum ei pomo nomen affirmat, quod quum unum esitaveris, edere prae fastidio plura nolis; et idcirco minime sit in honore mensarum. H.

Duobus tamen hoc nominibus appellant Graeci, comaron et memaecylon. Si lectio haec errore vacat, quod non puto, mirandum est, tam diversum abiisse Plinium in hac traditione ab aliis auctoribus: nam Theophrastus, lib. III, cap. 16, arborem comarum vocat, fructum memaecylon. *Comaros*, inquit, *quae fructum esui habilem memaecylon fert, magnitudine non nimium praestat.* Et Dioscorides, lib. I: *Comaron*, ait, *Romani arbutum dicunt, Cotoneae malo similis arbutus est, tenui folio, fructu prunorum magnitudine, sine nucleis, quem memaecylon vocant.* Hesychius glossographos: *Comaros*, inquit, *planta quaedam est quae memaecylon fert.* Confirmat id quoque Athenaeus, lib. II, consentiuntque caeteri omnes. Illud non praeterierim, a Theophrasto praeallegato loco cum *e* in prima syllaba, et *ae* diphthongo in secunda, *memaecylon* scribi: ab Athenaeo autem et Hesychio cum *i*, in prima, et eadem diphthongo in secunda, *mimaecylon*. Pint.

Comaron, etc. Scriptores alii a Plinio dissident, Galen. de fac. simpl. Med. lib. VII, pag. 193, arborem *κόμαρον*, fructum *μημέκυλον* vocat. Theophrastus quoque *μεμαίκυλον* fructum appellat. Hesychius: Μιμαίκυλον, ὁ καρπὸς τοῦ κομάρου. Tamen Glossaria et pro ipso pomo *κόμαρον* accipiunt. Hard.

XXIX. *Sambucique acini*. Lucilius, lib. XXVII, apud Nonium, Ardum, miserrimum, atque infelix lignum Sambucum vocat. Dal. — *Sambucus nigra* (*Pentand. trigyn.* gen. 729, Pers. *Caprifol.* Juss.). Ed. P.

Punici. Punicorum malorum acini, sive grana, ea re a caeteris distant, quod soli omnium plurimos habent angulos. Hard.

Nec cutis. Sic tenuem vocat, qua vestiuntur grana, membranam. H.

praeter communem, quae est candida: totisque succus et caro est, iis praecipue quibus parvulum inest ligni. Magna et baccis differentia: aliae namque sunt olivis, lauris; et alio modo loto, cornis; alio myrtis, lentisco. Aquifolio enim ac spinae sine succo; medioque etiamnum genere inter baccas acinosque cerasis: pomum his primo candidum, et fere omnibus baccis. Mox aliis virescit, ut olivis, lauris: rubet vero moris, cerasis, cornis. Deinde nigrescit moris, cerasis, olivis

XXX. (xxv.) Cerasi ante victoriam Mithridaticam L. Luculli non fuere in Italia. Ad Vrbis annum DCLXXX is primum vexit e Ponto: annisque CXX trans Oceanum in Britanniam usque pervenere. Eadem, ut diximus, in Aegypto nulla cura potuere gigni. Cerasorum

Totisque. Succo, inquit, et carne acini loti constant: in iis praecipue quae lignum, hoc est, nucleum, aut nullum omnino, aut exiguum, aut tenerum habent; ut sunt ederae et uvarum acini. H.

Iis praecipue. Apyrenis. Dal.

Cornis. *Cornus* (*Tetrand. monogyn.* gen. 296, Pers. *Caprifol.* Juss.). Ed. P.

Cerasis. Silvestribus, quorum fructus maturitate summa eum colorem accipit, et salivarum uni generi. Dal.

XXX. *Cerasi ante*. Sic Athen. lib. II, pag. 61. Tertull. in Apoll. cap. 11, pag. 12: *Caeterum si propterea Liber Deus, quod vitem demonstravit, male cum Lucullo actum est, qui primus cerasa ex Ponto Italiae promulgavit, quod non est propterea consecratus, ut novae frugis auctor, quia inventor et ostensor*. H.

Annum. *DCLXXX*. Quo anno Mithridaticum bellum suscepit Lucullus, Mithridatemque anno post tertio fugere in Armeniam et ad Tigranem compulit. Vide Velleium, lib. II, n. 33. Hard.

Eadem, ut diximus. Lego, *Eadem ut diximus, peregrinae, Aegypto*, etc. Peregrinas quidem ut et Persicas dixit, lib. XII, cap. 3, sed nusquam Aegypti solum dedignatas, praeterquam hic. Dalec. — *Eadem ut diximus*. *Eadem* vero quasi *cerasa* ante, non *cerasi* dixisset. *Cerasi* tamen in omnibus MSS. legitur. Quem nunc locum signat, is est e lib. XIII, cap. 21, ubi in Aegypto, seu Delta, saltem ubi Sebennyticus nomus est, nihil nasci omnino ait, praeter papyrum. Hard.

Cerasorum. Insignis in Gallia horum differentia est, quae quotidie insitione et cultura augetur. H. — *Prunus Cerasus* (*Icosandr. monog.* gen. 1221, Pers *Rosac.* Juss.), cuius

Aproniana maxime rubent: nigerrima sunt Lutatia: Caeciliana vero et rotunda. Iunianis gratus sapor, sed paene tantum sub arbore sua, adeo teneris, ut gestatum non tolerent. Principatus duracinis, quae Pliniana Campania appellat: in Belgica vero Lusitanis. In ripis etiam Rheni, tertius iis colos e nigro ac rubenti viridique, similis maturescentibus semper. Minus quinquennium est, quod prodiere, quae vocant laurea, non ingratae amaritudinis, insitae in lauro. Sunt et Macedonia parvae arboris, raroque tria cubita excedentis: et minore etiamnum frutice, chamaecerasi. Inter prima hoc e pomis colono gratiam annuam refert. Septemtrione frigidisque gaudet: siccatur etiam sole, conditurque, ut oliva, cadis.

XXXI. (XXVI.) Quae cura et cornis, atque etiam

plures in hortis coluntur varietates. Ed. P.

Aproniana maxime rubent. Vide Theophrast. Histor. lib. III, cap. 21. Dalec. — *Maxime rubent.* Et idcirco caeteris ea anteponit Diphilus Medicus apud Athen. lib. II, pag. 5. E ceraso ea sunt racemosa rubra; pendentque ex uno pediculo plura, *cerisier à trochets.* Hard.

Nigerrima. E silvestri ac maiore ceraso: quae nigro succo manus et ora inficiunt. Lutatia, caeteraque, ab auctoribus nomen habent. Prius, *ut actia*, male. H. — *Lutatia.* Sunt cerasa nigra, Tabern. *le merisier.* Brot.

Et rotunda. Quae proprie cerasa vocamus, *cerises.* Hard.

Iunianis. Cerasa sunt carne tenera et aquosa: *guignes.* Hard.

Duracinis. Quae esu praestant, seu pulpula duriore: *bigarreaux.* H. — *Prunus avium*, γ, Pers. Ed. P.

Lusitanis. Nunc Hispanica herbarii vocant, et ea sunt maiora salivis vulgaribus: *griottes.* Hard.

Vocant laurea. Amarasia dici vulgo, quod amarorem non iniucundum resipiant, Ruellius est auctor, de natura Stirp. lib. I, p. 138. Ed. P.

Chamaecerasi. Cerasi pumilae, *cerisiers nains.* Odoratum harum fructum esse instar moschi, εὐώδη λίαν ὥσπερ μόσχος, ait Diosc. lib. I, cap. 154. H. — Etiamnunc *Pruni* (*Cerasi*, Pers.) *Chamaecerasi.* Ed. P.

Gratiam annuam. Laborem coloni annuo proventu compensat. H.

Septemtrione. Ita Palladius, lib. XI in Octobr. tit. 12, p. 152. H.

XXXI. *Quae cura.* Adhibetur, inquit, eadem cura cornis, atque lentisco: ut nempe sole siccentur, et condantur cadis. Hard.

lentisco adhibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur. Miscentur sapores, et alio alius placere cogitur. Miscentur vero et terrae caelique tractus. In alio cibi genere India advocatur, in alio Aegyptus, Creta, Cyrene, singulaeque terrae. Nec cessat in veneficiis vita, dummodo omnia devoret. Planius hoc fiet in herbarum natura.

XXXII. (XXVII.) Interim quae sunt communia et pomis omnibusque succis, saporum genera XIII reperiuntur: dulcis, suavis, pinguis, amarus, austerus, acer, acutus, acerbus, acidus, salsus. Praeter haec, tria sunt genera mirabili maxime natura. Vnum, in quo plures pariter sentiuntur sapores, ut vinis: namque in his et austerus, et acutus, et dulcis, et suavis: omnes alieni. Alterum est genus, in quo sit et alienus quidem, sed et suus quidam ac peculiaris, ut in lacte. Siquidem inest ei, quod tamen iure dici dulce, et pingue, et suave non posset, obtinente lenitate, quae ipsa succedit in saporis vicem. Nullus hic aquis, ne succus quidem, ut tamen eo ipso fiat

Et cornis. Arbos ἡ κρανεία cornus, *un cornouiller*; pomum vero cornum dicitur, *une cornouille*. Lentiscus nomen etiam in Gallica lingua tenet: *lentisque*. H. — De cornis lentiscisque iam suo loco diximus. Ed. P.

In veneficiis. Nec venenis quoque parcunt, aut abstinent homines, cuiusmodi venena fungi sunt, boleti, tubera, aliaque, de quibus inferius. Hard.

XXXII. *Saporum genera XIII reperiuntur.* Theophrastus simplices recenset Histor. lib. I, cap. 19, vinosum, pinguem, dulcem, acrem, amarum, aquosum, acidum. At lib. VI, cap. 4, de Causs. dulcem, pinguem, amarum, austerum, acrem acidum, acerbum, et ex quorumdam sententia vinosum, ac salsum. Dalec.

Acer. Acer, linguam urens, ut pyrethri: acutus, linguam pungens, ut cinnamomi. Dal.

Omnes alieni. Praeter proprium accedentes, praeter τὸν οἰνώδη; praeter uvae saporem genuinum adventitii, quia in omni vino necessario non insunt. Dal. — *Omnes alieni.* Trahit ad se vinum omnes alienos odores ex rebus vicinis, ut dictum est, lib. sup. cap. 27. Hard.

Obtinente. Vincente. H.

Nullus hic. Nullus sapor. De hoc argumento uberius multo dicetur lib. XXXI, cap. 22. Tertium illud est,

aliquis ac suum genus faciat. Sentiri quidem aquae saporem ullum succumve, vitium est. Magnum his omnibus in odore momentum, et magna cognatio, qui ipse nullus est aquis: aut si sentitur, omnino vitium est. Mirum, tria naturae praecipua elementa sine sapore esse, sine odore, sine succo: aquas, aëra, ignes.

XXXIII. (XXVIII.) Ergo succorum vinosi piro, moro, myrto: minime (quod miremur) uvis. At pingues olivae, lauro, nuci iuglandi, amygdalis: dulces uvis, ficis, palmis: aquosus prunis. Magna differentia et in colore succi. Sanguineus moris, cerasis, cornis, uvis nigris. Idem albis candidus. Lacteus in capite ficis, in corpore non item: spumeus malis: nullus Persicis, quum praesertim duracina succo abundent: sed quis eius ullum dixerit colorem? Sua et in odore miracula. Malis acutus; Persicis dilutus, dulcibus nullus.

quod ante proposuit genus: eorum nempe, quae per se nullum saporem, aut succum habent: etsi peculiare quoddam aquosi succi in caeteris saepe deprehendimus, ut in prunis, ex humore sane, ut apparet, ipso aqueo natum. HARD.

Suum. Fatuum, ὑδατῶδες. DAL.

Aquas, aera, ignes. MSS. omnes: *aqua, aer, ignis*. HARD.

XXXIII. *Ergo succorum vinosus piro*, etc. Scribo, *vinosi* non *vinosus*, tum ex exemplari Salmanticensi, tum ex Theophrasto. PINT. — *Ergo succorum*. Theophr. Hist. lib. I, cap. 19: Τῶν δὲ χυλῶν, οἱ μὲν εἰσιν οἰνώδεις ὥσπερ ἀμπέλου, συκαμίνου, μύρτου. HARD.

Quod miremur. Quum ex iis vinum ipsum exprimatur. Habent tamen vinoso succum affinem uvae, ut Theophrastus vidit l. c. HARD.

At pingues. In eodem Salm. apog. *pingues*, non *pinguis* legas et eodem iure statim, *dulcis* et *aquosus*: legendum *dulcis* et *aquosi*; sicque praefert idem exemplar. PINT. — *At pingues*. Ελαιώδεις, *oleosi*. Theophrast. l. c. Λιπαροί, *pingues*, auctori operis de plantis, lib. I, cap. 5: Τῶν χυλῶν οἱ μέν εἰσι λιπαροί, ὡς οἱ τῆς ἐλαίας, τῆς πεύκης, καὶ τῆς καρύας. HARD. — *Pingues*. Gronov. et Al. *pinguis*; et mox non *dulces*, sed *dulcis* exhibent. ED. P.

Dulces uvis. Rectius quam μελιτώδεις, *mellei*, ut Theophrast. dixit. HARD.

Sanguineus. Vnde αἱμόῤῥοα μόρα Athenaeus vocat, lib. II, pag. 51. HARD.

Sua et in odore miracula. Theoph. toto lib. VI Caus. DAL.

Malis acutus. Suavis tamen, et

Nam et vinum tale sine odore, tenue odoratius: multoque celerius talia ad usum veniunt, quam pinguia. Quae odorata, non eadem in gustu tenera: quia non sunt pariter odor et sapor. Quamobrem citreis odor acerrimus, sapor asperrimus: quadamtenus et cotoneis: nullusque odor ficis.

XXXIV. Et hactenus sint species ac genera pomorum, naturas arctius colligi par est. Alia siliquis gignuntur, ipsis dulcibus, semenque complexis amarum: quum in pluribus semina placeant, in siliqua damnentur. Alia baccis, quarum intus lignum, et extra caro, ut olivis, cerasis. Aliquorum intus baccae, foris lignum, ut his quae in Aegypto diximus gigni. Quae baccis natura, eadem et pomis. Aliorum intus corpus, et foris lignum, ut nucum. Aliis foris 2
corpus, intus lignum, ut Persicis et prunis: vitiumque cinctum fructu, quum fructus alibi muniatur vitio. Putamine clauduntur nuces, corio castaneae. Detrahitur hoc iis: at in mespilis manditur. Crusta teguntur glandes, cute uvae, corio et membrana

aden Iucundus, ut vel animo defectos revocet. Plaut. in Amphit. *Enimvero praegnanti oportet et malum dari, Vt quod abrodat sit, animo si male esse coeperit.* Dal.

Ad usum. Sic ex MSS. em. Hard. cons. MS. et Ch. *ad nasum* Gr. et Al. Ed. P.

Talia ad usum. Tenuia vina scilicet, in usu frequentiora, quam pinguia. H.

Non sunt pariter. Non sunt pari modo: odor et sapor in eodem fructu non eumdem modum habent. H.

Nullusque odor ficis. Ficis, etiam siccis odor est, sed tenuis. Vide Scalig. in Theophr. Hist. lib. I, cap. 19. Dalec.

XXXIV. *Alia siliquis gignuntur.* Λοβοῖς, *des gousses.* Haec Plinius multo explanatius, quam Theophrastus, qui in eodem habitat argumento, Hist. Pl. lib. I, cap. 18. H.

In siliqua. Dal. *ex siliqua.* Ed. P.

Aliquorum intus baccae. Abutitur hac voce ad nucleum significandum, ut in Perseae fructo, quam el Persicam vocat, lib. XIII, cap. 17. Dal. — *In Aegypto diximus.* De Persea, sive Persica arbore (*Cordia myxa*), iam suo loco supra dictum est. Ed. P.

Vitium. Id quod proiici necesse est, quod mandi non potest. H.

Punica. Carne et succo mora constant, cute et succo cerasi. Quaedam statim a ligno recedunt, ut nuces, et palmae. Quaedam adhaerent, ut olivae laurique. Quorumdam generi utraque est natura, ut Persicis. Etenim duracinis adhaeret corpus, e lignoque avelli nequit: quum in caeteris facile separetur. Quibusdam nec intus, nec extra lignum; ut in palmarum
3 genere. Aliquorum lignum ipsum in usu et pomi vice, ut generi amygdalae, quam in Aegypto gigni diximus. Quorumdam extra, gemina geminantur vitia, ut in castaneis, amygdalis, nucibusque iuglandibus. Quorumdam natura trigemina est: corpus, deinde lignum, rursusque semen in ligno, ut Persicis. Quaedam inter se densa, ut uvae, sorba: quae ramos circumdata ex omni parte uvarum modo degravant.
4 Alia rara, ut in Persicis. Quaedam alvo continentur, ut granata. Dependent alia pediculis, ut pira; alia racemis, ut uvae, palmae; alia et pediculis et racemis, ut ederae, sambuci; alia ramo adhaerent, ut in lauro. Quaedam utroque modo, ut olivae; nam et breves pediculi et longi. Quaedam vasculis constant, ut Punica et mespila, lotosque in Aegypto et Eu-

Carne et succo mora constant. Confer Theophr. Hist. lib. I, cap. 18, quem hic superavit. Dal.

Quaedam statim, etc. Fructuum nempe genera. Vide lib. XIII; cap. 9. Dal.

Etenim duracinis. Les presses, de quibus dictum est cap. 11. H.

In palmarum genere. Quas spadones idcirco nuncupavit, lib. XIII, cap. 8. H.

Gigni diximus. Libro XIII, cap. 17. H.

Geminantur vitia Crustae, seu cortices, quae detrahi oportet ac proiici, in quibusdam geminae sunt: quibus nucleus, seu bacca obvolvitur. H.

Vasculis. Vel *flosculis*, ut apud Columel. lib. XII, cap 45, vel ut quidam legendum apud eumdem censent, *oculis*. Dal. — *Quaedam vasculis.* Vasculum hoc loco Plinius vocat, quod in summo fructu cavum, et quasi umbilicatum est, videlicet ut in mespilis, punicis, loto, aliisque id genus. Flosculum nominat Columella: *Deinde*, inquit, *poma sic componi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent.* H.

phrate. Iam vero diversa gratia et commendatio. Carne palmae placent, crusta Thebaicae, succo uvae, et caryotae: callo pira ac mala, corpore melimela, mora cartilagine, nuclei grano. Quaedam in Aegypto cute, ut caricae. Detrahitur haec ficis virentibus, ut putamen: eadem in siccis maxime placet. In papyris et ferulis, spinaque alba, caulis ipse pomum est. Sunt et ficulni caules. In fruticoso genere, cum caule capparis: in siliquis vero quod manditur, quid nisi lignum est? non omittenda seminis earum proprietate: nam neque corpus, nec lignum, nec cartilago dici potest, neque aliud nomen inveniet.

XXXV. (XXIX.) Succorum natura praecipuam admirationem in myrto habet, quando ex una omnium olei vinique bina genera fiunt. Item myrtidanum,

In papyris et ferulis. Nam Aegyptii papyri caulem crudum coctumque mandunt, succum tantum devorantes, lib. XIII, cap. 11. Hac ratione caulem, sive thyrsum, καρπὸν Aeschylus vocat: βίβλου δὲ καρπὸς οὐ κρατεῖ στάχυν μέγαν. GVILLAND. — De papyro vide supra lib. XIII, cap. 11; ex Theophr. Hist. lib. VI, cap. 2 De ferula infra lib. XX, cap. 9 et 23; ex Theophr. Hist. lib. VI, c. 2. Vide quoque Dioscorid. lib. III, cap. 90. DAL.

Pomum est. Hoc est, pomi instar manditur, ut dictum est, lib. XIII, cap. 22. Sic et teneri ficuum caules. HARD.

In siliquis vero quod manditur, quid nisi lignum est? Falluntur doctissimi viri, qui de siliquis legumioum haec dici putarunt: de siliquis arboris, quae κεράτια Graecis, omnino sunt accipienda. Salm. pag. 459. — *In siliquis vero quod manditur.* Κερατίοις. De quibus cap. 26 diximus. H.

XXXV. *Bina genera fiunt.* Vnum genus esse vini myrtei docet Cato cap. CXXV; Palladius in Ianuario, c. XIX; Dioscorid. lib. V. At duo huius vini genera describit, nempe album et nigrum, Columell. lib. XII, cap. 38. Olei genera duo tradit Dioscorid. Pallad. unum in Ianuario, cap. XVI. DAL. — *Bina genera.* De utroque vini genere, quod e myrto sativa fit: tertioque, quod e silvestris myrti baccis myrtidanum appellarunt, diximus lib. XIV, cap. 19. De oleo utroque, cap. 7 libri huius. Sed illud iterum in memoriam revocandum, quod ante monuimus, aliam esse apud scriptores Graecos, quos quidem nunc terimus, acceptionem huius vocis Μυρτίδανον, de qua vide Glossas, et Galen. in Expl. Voce Hipp. t. II, 92 et 97, ex Dioscoride Anazarbeo, et altero cognomine Lexico-

ut diximus. Et alius usus baccae fuit apud antiquos, antequam piper reperiretur, illius obtinens vicem: quodam etiam generosi obsonii nomine inde tracto, quod etiam nunc myrtatum vocatur. Eademque origine aprorum sapor commendatur, plerumque ad intinctus additis myrtis.

XXXVI. Arbor ipsa in Europae citeriore caelo, quod a Cerauniis montibus incipit, primum Circeiis in Elpenoris tumulo visa traditur: Graecumque ei

grapho iuniore: ipsumque Hippocratem, de Morbis mulierum, lib. II, cap. 84, pag. 608. H.

Myrtidanum, ut dix. Vinum e baccis myrti silvestris; *Rusci* nempe *aculcati* (*Diacc. gynand.* gen. 3201, Pers. *Asparag.* Juss.) Ed. P.

Vsus baccae. Pomi, seu fructus myrtei. H.

Antequam piper reperiretur, illius obtinens vicem. Abhorruisse Veteres a pipere in obsoniis adhibendo auctor est Plutarch. Symp. lib. IX, quaest. 9, pag. 733. Dryophoni, seu myrti nemoralis baccae, hodieque piperis loco condiunt rusticorum cibos, ut dicemus lib. XXVII, cap. 49. H.

Mirtatum vocatur. Varro, lib. IV de L. L. pag. 28: *Myrtatum, inquit, a myrto* (vel ut alii legunt, eadem plane sententia, *Murtatum a murta*), *quod eo large fartum intestinum crassum.* H.

Ad intinctus. Τὰ ἐμβάμματα, liquores nimirum vel liquamina, quibus aut panem, aut carnem intinglmus ad saporis gratiam, et gulae irritamentum: ἀρτύσματα odorata et aromata quae liquoribus induntur, ut eos condiant. Saepius alterum pro altero usurpatur. Dal. — *Ad intinctus.* Hic intinctus ἔμβαμμα est, quod vel ex aceto, oleove, aut alio liquore vel liquamine fit. Galli dicunt, *la sauce.* H. — De pipere et eius usu apud Veteres, vid. lib. XII, cap. 14. Ed. P.

XXXVI. *Arbor ipsa in Europae,* etc. Virg. in Culice *Parthicam* vocat: *Et rosa purpureo crescit rubicunda colore, Et violae omne genus: hic est et Parthica myrtus.* Apud Athenaeum quoque lib. XV. Apollodorus, lib. IV, τῶν Παρθικῶν scribit in Parthia μυρσίνης εἶναι ποικίλα γένη, σμιλακά τε, καὶ καλουμένην φιλάδελφον. Dal. — *Arbor ipsa in Europae citeriore caelo.* Lego: *Arbor ipsa in Europae tetritiore caelo,* ex exemplari Toletano, rectissime. Pint. — *Solo* Dalec. Ed. P. — *Arbor ipsa. Le myrte.* Ceraunios montes dici hoc loco palam est, pro Acrocerauniis, de quibus lib. III, statim initio egimus. H. — *Myrtus communis* (*Icosand. monogyn.* gen. 1209, Pers. *Myrtae.* Juss.) Ed. P.

In Elpenoris. Vnios ex Vlyasis sociis, quos in porcorum faciem a Circe mutatos finxit Homerus. De Circeiis lib. III, cap. 9. Tradit haec etiam Theophr. Hist. lib. V, cap. 9. Hard.

nomen remanet, quo peregrinam esse apparet. Fuit ubi nunc Roma est, iam tum quum conderetur: quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos Sabinosque, quum propter raptas virgines dimicare voluissent, depositis armis purgatos in eo loco, qui nunc signa Veneris Cluacinae habet. Cluere enim antiqui pur-

Myrtea verbena. « Verbena proprie (inquit Serv. ad illud Aen. XII, 420. *Verbena tempora vincti*), est herba sacra, ros marinus, ut multi voluot, id est, λιβανωτίς, sumpta de loco sacro Capitolii, qua coronabautur Feciales, et Pater patratus, foedera facturi, vel bella indicturi. Abusive tamen verbeuas iam vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva, vel myrtus. Terent. Ex ara sume hinc verbenas: Nam myrtum fuisse Menaoder testatur, de quo Tereotius transtulit. » Vnde intelligis frustra esse eos, qui *myrto et verbena* hic malunt, invitis omoibus libris. HARD.

Raptas virgines. Vide Livium, lib. I. Est in Cimelio Serenissimi Ducis Parmensis nummus Neronis inscriptos: NERO. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERM. P. M. TR. P. IMP. P. P. caput laureatum.)(. SABINAE. *Raptus Sabinarum pulcherrimus, apud Albertum Principem*, inquit Occo pag. 134: *Figurae pulcherrimae, in quarum medio tres obelisci.* Depictus etiam hic nummus est ab Oyselio, tab. XCVII, n. 9; sed prius ab Erizzo, pag. 109, ubi oegat hunc nummum Romae cusum fuisse; et recte negat. Cusus est Arelate. Et litteris illis septem haec subest sententia: *Scenicis Arelate Basilicam, Imperator Nero Augustus Extruxit.* Nam alioquin quid ad Neroocm pertinent raptae quondam Sabinae virgines? Scenicas mulieres a militibus coactas esse, non in civitate vagari per diversas aedes, sed intra unam se basilicam, a Nerone eo fine aedificatam, continere, pictura eum titulo eo declarat. Est et alius in Gaza Medicea nummus ex aere maximo: D. N. CONSTANTIVS. P. F. AVG. nempe qui Flavii Iulii Constantis frater. Caput cinctum gemmis.)(. Infra SABINAE, ut in nummo Neronis: et raptum Sabinarum similitèr pingi hie aiunt, eum obelisco uno taotum. Sed quid, amabo, ad Principem Christianum raptus pertinet Sabinarum? Nihil eum imagine talis ac tanti Principis iungi posset ineptius. Contraria sub his litteris subest seotentia, quam in priore numismate; haec nimirum, *Scenicas Arelate Bono Imperii Natus Augustus Eiecit*: id quod pictura quoque loquitur. Ita litteris iisdem geminum facinus, alterum Nerone, alterum Christiano Principe digoum exprimitur. HARD.

Veneris Cluacinae. Luere, purgare: Lua mater, dea quae purgabat: ei nonnunquam ad lustrandam hostium caedem arma et spolia incendebantur. Cluacioa Veous, quasi luacina, a purgatione est dicta, quamvis Tertullian. a cloaca, Cloacinam dictam contendat. DAL. — *Cluacinae.* In nummis legitur Mussidiae gentis apud Patin. pag. 182, et in Museo nostro CLOACIN Sed cave huc referas. Senteotia enim est primis singularum vocum litte-

gare dicebant. Et in ea quoque arbore suffimenti genus habetur. Ideo tum electa, quoniam coniunctioni, et huic arbori Venus praeest. Haud scio, an prima omnium in locis publicis Romae sata, fatidico quidem et memorabili augurio. Inter antiquissima namque delubra habetur Quirini, hoc est, ipsius Romuli: in eo sacrae fuere myrti duae ante aedem ipsam per longum tempus, altera patricia appellata, altera plebeia. Patricia multis annis praevaluit, exuberans ac laeta, quamdiu senatus quoque floruit, illa ingens: plebeia retorrida ac squalida. Quae posteaquam evaluit, flavescente patricia, Marsico bello, languida auctoritas patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emarcuit maiestas. Quin et ara vetus fuit Veneri myrteae, quam nunc Murtiam vocant.

ris expressa, quae nihil huc attinet. *Cymbam Lubentes Obtulerunt Augusto Caesari Imperatori Narbonenses.* In altera nummi parte caput est Solis iuvenis radiatum, symbolum Orientis ab Augusto pacati sine inscriptione. Lactantius, lib. I, cap. 20, a cloaca maxima, ubi id simulacrum repertum est, appellatum putat. Plinio, Cluacina Venus, quasi purgatrix dicta, et expiatrix. *Cluacinae sacrum* Romae fuisse Plautus commemorat, In Curculione, act. IV, sc. I, v. 10. De purgationibus veterum, suffitibusque, lib. XXV, cap. 59. H.

Cluere enim. Quasi contractum ex verbo *colluere.* Sed et alios praeterea significatus habet; de quibus Lexica consule. H

Suffimenti. In suffitus ipsa quoque assumitur. H.

Coniunctioni. Foederi et coniugiis. Supra lib. XII, cap. 2, Veneri dicata myrtus. Et Nasoni Fastor. lib. IV, v. 15, *Cytherea myrtus.* H.

An prima etiam omnium. MSS. omnes, *an primaeva omnium.* H.

Inter antiquissima namque, etc. Semper id clausum fuit, nec aperire licebat, quasi arcanum haberi vellent, an humo tectus, an inter Deos Romulus relatus fuisset, tametsi Varro post rostra Romuli sepulcrum fuisse scribat. Alex. ab Alexandro, lib. II, cap. 14. DAL.

Illa ingens. Sic MSS. Reg. In editis, *vigens.* HARD.

Flavescente. Sic MSS. non *flaccescente.* Sic lib. XVI, cap. 7, de fagi foliis, et aliarum glandiferarum, *celerrime flavescentibus.* Et lib. XIX, c. 47, de menta: *Aestate viret, hieme flavescit.* Et eiusdem libri, cap. 47, de morbis hortensium: *Omnia accessu mulieris menstrualis flavescunt.* Supraque lib. XIII, cap. 16: *Et ideo superficie flavescens,* etc. H.

Marsico. Sive sociali, de quo diximus, lib. II, cap. 85. H.

Murtiam vocant. Idem Plutarchus

XXXVII. Cato tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, coniugulam, fortassis a coniugiis, et illo Cluacinae genere. Nunc et alia distinctio, sativae, aut silvestris: et in utraque latifoliae. In silvestri, propria oxymyrsine. Sativarum genera topiarii faciunt: Tarentinam folio minuto: nostratem, patulo: hexasticham densissimo, senis foliorum versibus. Haec

in causis Rom. Alia fuit Murtia desidiae ignaviaeque Dea, de qua vida Gyraldum. De Venere Murtia, quae aedem habuit ad metas primas Circi, prope Consi aram defossam, Tertull. lib. de Spectacul. Vide *Murcia* apud Festum. Porro ut Veneri myrtus sacra est, sic Iovi aesculus, Apollini laurus, Minervae olea, Herculi populus, Baccho edera, Pani pinus, Diti cupressus. Itaque quum iis divis sacrum fieret, sua fronde templum araque ornabatur. Alex. ab Alex. lib. IV, cap. 17. Dalec. — *Murtiam*. In MSS. *Murciam* et *Murtiam* legas. Plutarch. in Quaest. Rom. pag. 268: Καὶ γὰρ ἣν νῦν Μουρκίαν Ἀφροδίτην καλοῦσιν, Μυρτίαν τὸ παλαιὸν, ὡς ἔοικεν, ὠνόμαζον. Varro, lib. IV de L. L. *Intimus Circus od Murtium vocatus, ut Procilius aiebat, ab urceis, quod is locus esset inter figulos. Alii esse dicunt a Murteto declinatum, quod ibi id fuerit: cuius vestigium manet, quod ibi sacellum etiam nunc Murtiae Veneris*. Fuit aedes Murtiae, teste P. Victore, in undecima regione Vrbis: Romuli, in octava. H.

XXXVII. *Cato tria*. Cato, de R. R. cap. VIII, pag. 14: *Sub urbe hortum omne genus ... Myrtum coniugulum, et album et nigrum*, etc. Idem repetit, cap. CXXXIII, pag. 69: *Myrtum coniugulum, et myrtum album, et nigrum*, etc. Haan.

Fortassis. Haud sane videtur generis id nomen esse, sed consilii instituti que hominum, nempe a coniugiis, quibus Venus praeest, et expiationibus, purgationibusve, quibus olim myrtus adhibita in eo loco, qui deinde factus ea ea re Veneri Cluacinae sacer. Sunt tamen qui coniugulum dictum malint, quod opere topiario cum pergulis parietibusque hortorum eleganti spectaculo apte coniugatur. Haan.

Et in utraque latifoliae. In utroque, inquit, genere latifolia myrtus est, in silvestri scilicet et sativo. Sic quadruplex iam myrti genus, sativum angustifolium, latifoliumque, silvestre item geminum. H.

In silvestri. In silvestri genere peculiaris differentia ac ratio est oxymyrsines, inquit. Nos de ea dicemus lib. XXIII, cap. 83. H.

Topiarii. Qui topiaria faciunt: sicut coronarii, qui coronas. Vetus inscriptio apud Gruter. pag. 602: LVCRIO. AVG. TOPIARIO. EX. HORTIS. *Lucrio Augusti Topiario, ex hortis*. H.

Tarentinam. Quae myrtus minor vulgaris. A Clusio pingitur, Histor. lib. I, pag. 67. Hard.

Nostratem. Haec myrtus Romana, cuius iconem Matthiolus exhibet in Diosc. lib. I, p. 228. H. — *Myrtus communis*, variet. α. Mill. tab. 124, fig. 1. Ed. P.

Exoticam densissimo. Plurimum hoc loco debemus archetypo Sal-

non est in usu : ramosa utraque alia. Coniugulam existimo, nunc nostratem dici. Myrtus odoratissima in Aegypto. Cato docuit vinum fieri e nigra, siccata usque in ariditatem in umbra, atque ita musto indita. Si non siccentur baccae, oleum gigni. Postea compertum, et ex alba vinum fieri album, duobus sextariis myrti tusae, in vini tribus heminis macera-tae, expressaeque. Folia et per se siccantur in farinam, ad hulcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci pulvere, ac refrigerandis sudoribus. Quin immo oleo quoque (mirum dictu) inest quidam

manlicensi, cuius beneficio restituitur locus pulcherrimus: legendum est enim ex eo non *exoticam*, sed *hexasticham*, hoc est, sex ordinum: unde statim sequitur, *senis foliorum versibus*. Meminit et Columella, lib. II, cuiusdam generis hordei, quod vocetur hexastichon, ei alterius quod distichon. Pint. — *Hexasticham*. Sic MSS. Reg. Colbert. Th. et iis quos Turnebus et Pintianus videre, non *exoticam*. Omnino est myrtus latifolia Baetica, quam et exoticam Clusius vocat, Hist. Plant. lib. I, cap. 43, pag. 65, nos in horto regio vidimus. Vulgaris in hortis est obvia, quae tetrasticha est: eadem Tarentina superius nominata. H. — *Myrti communis* varietas ϐ, *Baetica* Blackw. tab. 144. Ed. P.

Coniugulam. Ch. *coniugalem*. Ed. P. — *Coniugulam existimo*. Et nos assentimur. Hard.

Myrtus adoratissima. Theophrast. Caus. lib. VI, cap 27. Dal.

In Aegypto. Vbi caeteri flores sine odore. Causam huius rei Theophr. aperit, de Caus. Pl. VI, 27, pag. 385. Hard.

Cato docuit. de R. R. cap. cxxv, pag. 66. Haan.

Atque ita in mulso indita. Musto non *mulso* agnoscit codex Toletanus, quam lectionem confirmant verba Catonis, cap. cxxiv. Pint. — *Atque ista musto*. Prius *mulso* legebatur. Nos *musto* rescripsimus, tum ex fide codicum Reg. 1, 2, Colb. et Tolet. teste Pintiano: tum, quod multo est certius, ex Catone, cap. cxxv, pag. 66: *Vinum murteum*, inquit, *sic facito: Murtam nigram arefacito in umbra: ubi iam passa erit, servato ad vindemiam: in urnam musti contundito murtae semodium: id oblinito: ubi desiverit fervere mustum, murtam eximito*. Adde Columellam ea multo uberius explanantem, lib. XII, cap. 38. Hard.

Postea compertum, et ex alba vinum, etc. Haec fuse tractata a Columella, de R. Rust. lib. XII, cap. 38. Haan.

Tribus heminis. Hemina quid sit dicemus lib. XXI, cap. ultim. De sextario iam diximus lib. XIV, cap. 6. Haan.

Folia et per se siccantur. Vid. sup. lib. XIV, cap. 22. Dal.

vini sapor, simulque pinguis liquor, praecipua vi ad corrigenda vina, saccis ante perfusis. Retinet quippe faecem, nec praeter purum liquorem transire patitur, datque se comitem praecipua commendatione liquato. Virgae quoque eius gestatae manu viatori prosunt in longo itinere pediti. Quin et virgei annuli expertes ferri inguinum tumori medentur.

XXXVIII. Bellicis quoque se rebus inseruit: triumphansque de Sabinis Postumius Tubertus in consulatu (qui primus omnium ovans ingressus Vrbem est), quoniam rem leviter sine cruore gesserat, myrto

Saccis ante. Myrteo oleo ante perfusis. Quid saccus sit, et quis sacci usus, diximus lib. XIV, cap. 28. H. — Antequam liquarentur vina, sacci, *la toile*, myrteo oleo perfundebantur. Ed. P.

Commendatione liquato. Vino percolato. Hard.

Virgae quoque eius gestatae, etc. Ad myrtum Graeci olim canebant eiusque ramo tradito, illum, qui postea cantaturus esset, invitabant. Alex. ab Alex. lib. II, cap. 25. Dal. — *Gestatae manu.* MSS. omnes, *gestatae modo.* Hard.

Quin et virgei annuli, etc. In antiquis sanctuariis Turn. reperit, *quin et virgae iaculi:* fortasse quod e myrto iacula nonnumquam fierent, quorum hastile nondum ferro spiculatum virgam vocant. Virgilius: *Crebris hastilibus horrida myrtus.* Iterum: *Et pastoralem praefixa cuspide myrtum.* Itaque *virgae iaculi* dici possunt, tam grandes, ut pro iaculo muniri ferro possint. Dal. — *Virgae annuli.* Virgae, seu ramuli, in annuli modum circa inguina ligati. Sic Parm. editio, caeteraeque omnes, et Reg. 2, cod. Par. aliique: etsi in Reg. 1 legatur, *virgae iaculi*: quae scriptura Turnebo scrupulum iniecit, num de hastilibus, iaculisque e myrto hic sermo foret: haeretque plurimum in sua coniectura. Verum ea quae vulgatis libris continetur lectio, non ope tantum MSS. codicum, sed indubitato Plinii alterius medici, quem Valerianum vulgo dicunt, testimonio constabilitur. Is enim opus suum de Re Medica, ex ipsis Plinii nostri verbis concinnans, locum hunc sic expressit, l. II, c. 43: *Myrtea virga, quae ferro tacta non fuit, in dolore inguini circumligatur.* Hard.

XXXVIII. *In consulatu.* Vnico fuisse functum consulatu Postumium, videtur hic Plinius affirmare: tametsi aliter Livius, lib. II, pag. 27, et Dion. Halicarn. A. R. lib. IV, pag. 314. H.

Ovans. Ovatio, minor triumphus. Qua re a triumpho distet, mox dicemus, n. 6, ex Gellio. H. — Anno Vrb cond. 251. Ed. P.

Quoniam rem. Aliam causam affert Dionysius, loc. cit. quod cladem ante probrosam acceperat: etsi in hac expeditione adversus Sabinos, praeclaram navarit operam, cum Agrippa

Veneris Victricis coronatus incessit, optabilemque arborem etiam hostibus fecit. Haec postea ovantium fuit corona, excepto M. Crasso, qui de fugitivis et Spartaco laurea coronatus incessit. Masurius auctor est, curru quoque triumphantes myrtea corona usos. L. Piso tradit, Papirium Masonem, qui primus in monte Albano triumphavit de Corsis, myrto coronatum lu-

collega, cui decretus a senatu eam ob rem triumphus. Hard.

Myrto Veneris Victricis coronatus incessit. Dionysius Halicarnasseus non myrto, sed laurea coronatum tradit, volumine quinto. Pint. — *Myrto Veneris Victricis*, etc. Myrto, quod Plinius tacet, mortuorum busta etiam Graeci ornarunt, quum inferias solverent. Euripides in Electra: *Ἀγαμέμνονος δὲ τύμβος ἠτιμασμένος, Οὔπω χοάς ποτ', οὐδὲ κλῶνα μυρσίνης Ἔλαβε· πυρὰ δὲ χέρσος ἀγλαϊσμάτων*. Cui respondet Agamemnonis ultor: *Ἦλθον γὰρ αὐτοῦ πρὸς τάφον πάρεργ' ὁδοῦ, Καὶ προσπεσὼν ἔκλαυσ' ἐρημίας τυχών, Σπονδάς τε, λύσας ἀσκὸν ὃν φέρω ξένοις, Ἔσπεισα, τύμβῳ δ' ἀμφέθηκα μυρσίνας*. Victorius, l. XVI, cap. 2. Praeterea qui olim in conviviis carmina cantabant, myrtum laurumva manu tenebant: laurum, qui versus Homericos recitarent: myrtum, qui Aeschyli, Simonidis, Stesichori. Apud Plutarchum Dicaearchus, lib. de Certaminibus musicis. Dalec.

Optabilemque arborem etiam hostibus fecit. Sic enim agi de se triumphum potius, quam alio quovis modo, hostis quilibet velit. H.

Haec postea ovantium. Gellius, lib. V, cap. 6, pag. 327: *Ovalis corona myrtea est: ea utebantur imperatores qui ovantes introibant Vrbem. Ovandi autem, ac non triumphandi causa est, quum aut bella non rite indicta, neque cum iusto hoste gesta sunt: aut hostium nomen humile, aut non idoneum est, ut servorum piratarumque: aut deditione repente facta, impulverea, ut dici solet, incruentaque victoria obvenit: cui facilitati aptam esse Veneris frondem crediderunt: quod non martius, sed quasi venerius quidam triumphus foret*. Et olea tamen etiam coronatos esse ovantes Plinius noster admonet libri huius cap. 5. Myrto et milites redimitos scripsit Claud. Saturninus, lib. de Coronis, apud Tertullianum, lib. de Corona, cap 12. Hard.

M. Crasso. Gellius, loc. cit. *Myrteam coronam M. Crassus quum bello fugitivorum confecto ovans rediret, insolenter aspernatus est, senatusque consultum faciendum per gratiam curavit, ut lauro, non myrto coronaretur*. Hard.

Masonem. Recitat haec totidem verbis Val. Max. lib. III, n. 5, pag. 173. Vnde vero Festus, Paulusve id hauserit quod refert, *Myrtea corona Papirius usus est, quod Sardos in campis myrteis superasset*, quive illi campi sint myrtei, non liquet. Hard. — *Triumphavit de Corsis*. Anno Vrb. cond. 523. Ed. P.

dos Circenses spectare solitum. Avus maternus Africani sequentis hic fuit Marcus Valerius duabus coronis utebatur, laurea, et myrtea, qui et hoc voverat.

XXXIX. (xxx.) Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus, ianitrix Caesarum Pontificumque: sola et domos exornat, et ante limina excubat. Duo eius genera tradit Cato: Delphicam et Cypriam. Pompeius Lenaeus adiecit quam mustacem appellavit, quoniam mustaceis subiiceretur. Hanc esse folio

Ludos Circenses. De Circensibus vide quod notatum est ad l. XXXVI, c. 22 huius operis. Dal.

Africani sequentis. Hoc est, Africani posterioris, eius qui Carthaginem, Numantiamque delevit. H.

M. Valerius. Publicolae frater, eius qui post exactos reges primum consul fuit. Hard.

XXXIX. *Laurus.* Lauri fere dotes universas, quas oratione prosa Plinius espressit, carmine haud invenusto reddidit Ioh. Passeratius, kalendis januar. 1594. Et Graecos solitos esse pro foribus laurum statuere auctor est Hesychius, in voce Κώμυθα. Κώμυθα, δάφνην, ἣν ἱστῶσι πρὸ τῶν πυλῶν. Hard. — *Laurus nobilis* (*Enneand. Monogyn.* gen. 994, Pers. *Laurin.* Juss.). Habitat in Italia, Hispania et Oriente. Ed. P.

Ianitrix Caesarum. Ovid. Metam. lib. I, v. 562: *Postibus Augustis laurus fidissima custos, Ante fores stabis, mediamque tuebere quercum.* Et Trist. lib. III, eleg. 1, vers. 39. de Augusti Palatio: *Cur tandem apposita velatur ianua lauro, Cingit et Augustas arbor opaca fores? Num quia perpetuos meruit domus ista triumphos*, etc. Hard.

Pontificumque. Pontificum maiorum et minorum gradus, ordinem, dignitatem, ius, auctoritatem, immunitatem, cultum, munus et officium, collegia, prolixe describit Alex. ab Alex. lib. II, cap. 8. Pontifices a ponte dictos volunt: quod iis solis liceret pontem sublicium ligneum, nullo aere, vel ferro compactum, si collaberetur, caesa victima, et sacrificio peracto, reficere. Pontificum galerus insigne fuit, ut augurum lituus. Dal.

Duo eius genera .... Delphicam et Cypriam. Cato, cap. cxxxiii, p. 69. Idem tamen, cap. viii, pag. 14, tertium genus addit, silvaticum. H.

Pompeius Lenaeus. Pompeii libertus, grammaticus doctissimus, de quo lib. XXV, cap. 2. Olim gentilitium nomen patronorum liberti assumebant. Auctor Lactant. lib. III, Instit. Tertull. de Resurrect. carnis. Sic Carvilius, Carvilii libertus nominatus est Plutarcho, Laurea Tull. Ciceronis, XXXI, cap. 4. Cornelius Alexander, Cornelii Lentuli, Suidae. Brissonius, lib. II, cap. 14. Persius: *Verterit hunc dominus, momento turbinis exit Marcus Dama.* Dal.

Quam mustacem appellavit, quo-

maximo, flaccidoque et albicante: Delphicam aequali colore, viridiorem, maximis baccis atque e viridi rubentibus. Hac victores Delphis coronari, et triumphantes Romae. Cypriam esse folio brevi, nigro, per margines imbricato, crispam. Postea accessere genera, Tinus: hanc silvestrem laurum aliqui intelligunt, nonnulli sui generis arborem. Differt color: est enim ei caerulea bacca. Accessit et regia, quae coepit Augusta appellari, amplissima et arbore et folio, baccis gustatu quoque non asperis. Aliqui negant eamdem esse, et suum genus regiae faciunt, longioribus foliis latioribusque. Iidem in alio genere baccaliam appellant hanc quae vulgatissima est, baccarumque fertilissima. Sterilem vero earum (quod maxime miror) triumphalem, eaque dicunt triumphantes uti: nisi id a Divo Augusto coepit, ut docebimus, ex ea

niam mustaceis subiiceretur. Mustacei Catoni, *mustacea* Iuvenali, fiunt e farina siliginis musto conspersa, aniso, cymino, adipe, caseo, ramentis virgae lauri subditis, dum coquuntur lauri foliis. Iuvenalis: ... *nec est quare coënam et mustacea perdas Labente officio, crudis donanda.* Dalec. — *Quoniam mustaceis.* Mustacea sunt levia cibaria, iis praeberi solita, qui stomachi imbecillioris forent. De his Cato, cap. CXXI, pag. 65: *Mustaceos sic facito: farinae siligineae modium unum musto conspargito: Anisum, cuminum; adipis, P. II, casei libram, et de virga lauri derasito, eodem addito. Et ubi definxeris, lauri folia subtus addito quum coques.* Liba universa, bellariaque lauri foliis veteres involvebant, teste Athen. lib. IV, pag. 140. In Notis, quae Tironi falso adscribuntur, apud Gruterum, pag. 176, *Mustacium* exhibetur. *Crustulum. Edubium*, pro *Edulium.* Et paulo ante legitur item, *Placenta. Scerbilita*, pro *Scribilita.* H.

Tinus. Laurier-tin. Viburnum Tinus (*Pentand. trigyn.* gen. 727, Pers. *Caprifol.* Juss.). Ed. P.

Differt color. Nempe a caeteris lauri generibus. Hard.

Et regia. Laurier royal, cuius iconem Lobelius exhibet in Advv. pag. 424. Hard.

Aliqui negant eamdem. Negant regiam eamdem cum Augusta esse. H.

Quae vulgatissima. Laurus vulgaris baccifera, *laurier.* Baccalis dicitur lib. XVII, cap. 11. Sed nimirum eadem est baccalis ac baccalia, ut hortensis et hortensia. Hard.

Quod maxime miror. Miratur triumphis eam esse destinatam, quae sit sterilis. Hard.

Coepit. Sic ex MSS. emend. Hard. *coeperit* Gron. et al. Ed. P.

lauru, quae ei missa e caelo est, minima altitudine, folio crispo ac brevi, inventu rara. Accedit in topiario opere taxa, excrescente in medio folio parvulo, veluti lacinia folii. Et sine ea spadonia, mira opacitatis patientia: itaque quantalibet sub umbra solum implet. Est et chamaedaphne silvestris frutex. Est et Alexandrina, quam aliqui Idaeam, alii hypoglottion, alii Danaen, alii carpophyllon, alii hypelaten vocant. Ramos spargit a radice dodrantales, coronarii operis; folio acutiore quam myrti, molliore et candidiore,

Vt docebimus. Cap. 40. H.

Taxa. Sive laurotaxa. — *Ruscus angustifolia* Tourn. Et mox chamaedaphne est *Ruscus racemosus* (*Danae* Pers.); Alexandrina autem *R. hypophyllum* (*Diocc. gynand.* gen. 3201, Pers. *Asparag.* Juss.). En. P.

Et sine ea. Sine ea lacinia, hoc est, sine eo folio parvo exeunte de foliis, spadonia est: quae lacinia spadoniam laurum a taxa secernit, alioqui plane parem. Hard.

Mira ... patientia. Cui nihil officit opacitas loci: quae nihilo minus est in opaco, quam in aprico loco, exuberans ac laeta, ac solum semper implens. Hard.

Chamaedaphne. Non lauri proprie sunt eae, quae deinceps appellantur, sed ob foliorum quamdam cum lauro similitudinem, id nomen ipsae quoque sortiuntur. De hoc triplici genere, hoc est, de chamaedaphne, Alexandrina daphne, et de ea quae δαφνοειδὲς vocatur, Galenus egit, de fac. simpl. Med. lib. VI, p. 169. De chamaedaphne dicemus lib. XXIV, cap. 81. Hard.

Alexandrina. Ab Alexandria Troadis, in qua et Ida mons. Theophrast. Hist. lib. III, cap. 17, et Dioscorid. lib. IV, c. 147: Δάφνη Ἀλεξάνδρεια, οἱ δὲ Ἰδαίαν· οἱ δὲ Δανάην· οἱ δὲ ὑπόγλωττον, etc. Et in Nothis, p. 473: Οἱ δὲ δάφνος· οἱ δὲ ὑπογλώττιον, etc. nempe a similitudine quadam foliorum cum altera hypoglosso, de qua lib. XXVII, cap. 67. Haec a Dalecampio recte delineatur, Hist. lib. II, cap. 46, pag. 208. Hard.

Alii Danaen. Sic MSS. Reg. 1, 2, Colb. etc. non *daphnitin.* Sic etiam Dioscorides mox citatus, et Stephanus, ut dicemus statim. H.

Carpophyllon. Quod folii dorso fructus insidet, vel dorsi, ut ita dicam, spinae. Stephanus: Ἐστι δὲ Ἀλεξάνδρεια .... τινὲς δὲ Δανάην αὐτὴν καλοῦσι, οἱ δὲ χαμαιδάφνην· οἱ δὲ ἐπιφυλλόκαρπον, ἢ φυλλόκαρπον. Diosc. loc. cit. καρπὸν δὲ ἐν μέσοις, fructum fert in mediis foliis: hoc est, in medio folii dorso. Eadem ὑπελάτη, a similitudine quadam cum abiete, quae Graecis ἐλάτη. Hard.

Coronarii. Coronis apta nectendis. Hard.

Folio acutiore. Diosc. lib. IV, cap. 147, haec totidem fere verbis eadem certe sententia. Hard.

et maiore: semine inter folia rubro. Plurima in Ida, et circa Heracleam Ponti, nec nisi in montuosis. Id quoque, quod Daphnoides vocatur, genus, in nominum ambitu est. Alii enim Pelasgum, alii eupetalon, alii stephanon Alexandri vocant. Et hic frutex est ramosus, crassiore ac molliore, quam laurus, folio: cuius gustatu accenditur os atque guttur, baccis e nigro rufis. Notatum antiquis, nullum genus laurus in Corsica fuisse: quod nunc satum et ibi provenit.

XL. Ipsa pacifera, ut quam praetendi etiam inter

Et maiore, etc. Prius legebatur: *Molliore et candidiore*: *maiore semine inter folia rubro*. Emendandi auctor Dioscorides fuit, cuius haec verba e lib. IV, cap. 147: Δάφνη Αλεξάνδρεια ... φύλλα ὀξυμυρσίνῃ ὅμοια ἔχει, μείζονα δὲ, καὶ μαλακώτερα, καὶ λευκότερα, καρπὸν δὲ ἐν μέσοις ἐρυθρὸν, ἐρεβίνθου τὸ μέγεθος. Et Oribasii quoque interpres, lib. XI, pag. 195: *Daphne, hoc est, laurus Alexandrina; folia rusco similia, sed maiora, et molliora, et candidiora habet; fructum in mediis fere rubrum, ciceris magnitudine*, etc. H.

Montuosis. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Chifflet. *nisi montosis* Gronov. Ed. P.

Id quoque, quod Daphnoides vocatur, genus, in nominum ambitu est: alii Pelasgum, alii eupetalon, alii stephanon Alexandri. Hic vides *stephanon Alexandri* vocari τὸ δαφνοειδὲς, quod cognomentum proprie convenit Alexandreae lauro, quod ea coronari solitus esset Alexander Paris in agonalib. certaminibus. Vide Salmasius pag. 403, *id quod*, etc. Vide quae de chamaedaphne sunt adnotata infra, lib. XXIII, cap. 8, et l. XXIV, cap. 15. Dal. — *Daphnoides*. Dioscorid. lib. IV, cap. 148: Δαφνοειδὲς, οἱ δὲ εὐπέταλον. De eo genere magna lis inter herbarios. Hard. — Thymelaea lauri folio, semper virens, Tourn. (*Daphne Laureola, Octand. monog.* gen. 967, Pers. *Phymel.* Juss.). Ed. P.

Pelasgum. Πέλασγον, quod ea Graeci coronarentur, quum ad Troiam essent. Εὐπέταλον, quod foliis sit eximiis. Hard.

Crassiore ac molliore. Diosc. loc. cit. Φύλλα δάφνῃ ἐοικότα, μαλακώτερα δὲ καὶ ἰσχνότερα, quae Oribasii interpres recte *graciliora, mollioraque* reddit, l. c. At ἰσχυρότερα legisse Plinius in iis auctoribus videtur, quos sequutus est. Serapion quoque in ipso Dioscoride, quum eius interpres *tenaciora* verterit. Hard.

E nigro rufis. Nigris vel rufis. Diosc. bacca nigra est Daphnoides. Theophrast. lib. IX, cap. 15. In Arcadia nascitur Daphnoidea croceum, i. e. croceis baccis. Vtrumque Plinius hic significat. Dal. — *Baccis e nigro*. Oribasius Dioscoridem sequutus, *bacca nigra, ubi matura est*, l. c. H.

armatos hostes quietis sit indicium. Romanis praecipue laetitiae victoriarumque nuntia additur litteris, et militum lanceis, pilisque. Fasces Imperatorum decorat. Ex his in gremio Iovis Optimi Maximique deponitur, quoties laetitiam nova victoria attulit. Idque non quia perpetuo viret, nec quia pacifera est, praeferenda ei utroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnasso: ideoque etiam grata Apol-

XI. *Additur litteris.* Romani imperatores reportata de hostibus victoria, litteras Romam ad senatum mittebant, lauri ramo involutas. Ita libri omnes tum editi, tum manu exarati; quorum fide neglecta *lituis* Hermolaus rescripsit. At morem veterem a nobis laudatum, litteras laureo ramulo obvolvendi, plane edocent testimonia haud obscura scriptorum utriusque sermonis. Appianus in Mithrid. pag. 223: Καὶ Λούκουλλος περὶ τῶνδε Ῥωμαίοις ἐπέστειλε τὰ γράμματα δάφνῃ περιβαλών, ὡς ἔθος ἐστὶν ἐπὶ νίκαις. *Quibus de rebus Lucullus litteras Romam misit, lauro involutas, ut mos est in victoriis.* Livius lib. V, p. 97: *Litterae a Postumio laureatae sequuntur: victoriam populi rom. esse: Aequorum exercitum deletum.* Ad eum morem allusere poëtae: Naso, Amor. I, XI, v. 25: *Non ego victrices lauro redimere tabellas*, etc. Et Martial. lib. IX, epigram. XXXVI, vs. 6: *Victricem laurum, quam venit ante, vides.* Ammianus quoque, lib. XVI de Iuliano imperatore: *Etsi verbi gratia, eo agente tunc in Italia, dux quidam egisset fortiter contra Persas... laureatas litteras ad provinciarum damna mittebat*, etc. Atque ideirco sane laurus a Plinio, *laetitiae victoriarumque nuntia* appellatur, quod adderetur litteris, quibus felices de victoris nuntii continerentur. H.

Militum lanceis. Quum laetae res essent ac prosperae: quod factitatum a Pompeii militibus refert Plutarch. in Pomp. pag. 640. Mart. de utroque more, lib. VII, epigr. VI, vers. 5: *Publica victrices testantur gaudia chartae, Martia laurigera cuspide pila virent.* HARD.

In gremio Iovis. Quem ad morem respexit Silius Ital. l. XV: *Sed dabo qui vestrum saevo nunc Marte fatigat Imperium superare manu, laurumque superbam In gremio Iovis excisis deponere Poenis.* Item Iul. Obsequens de Prodigiis. cap. CXXIII; Plinius in Paneg. cap. 8. Statius Silv. lib. IV: *Restat Bactra novis, restat Babylona tributis Frenari: nondum gremio Iovis indita laurus.* HARD.

Vtroque. Quum gemina ea dote lauro olea antecellat. HARD.

Ideoque etiam grata Apollini. Nam, ut ait Hesiodi interpres, ἐνεργεῖ πρὸς ἐνθουσιασμούς. Ideo μαντικὸν φυτὸν nominatur. Sophocl. in Cassandra: Δάφνην φαγὼν ὀδόντι πρίετο στόμα. Lycophron: Δαφνηφάγων φοίβαζεν ἐκ λαιμῶν ὄπα. Vates certe lauro semper coronati futura praecinebant. Vide Rhodig. lib. V, cap. 7. DALEC.

lini, assuetis eo dona mittere iam et regibus Romanis, teste L. Bruto. Fortassis etiam in argumentum, quoniam ibi libertatem publicam is meruisset, lauriferam tellurem illam osculatus ex responso. Et quia manu satarum receptarumque in domos, fulmine sola non icitur. Ob has causas equidem crediderim, honorem ei habitum in triumphis potius, quam quia suffimentum sit caedis hostium et purgatio, ut tradit Masurius. Adeoque in profanis usibus, pollui laurum et oleam fas non est, ut ne propitiandis quidem numi-
3 nibus accendi ex his altaria araeve debeant. Laurus

L. Bruto. Nota ex Livio historia, lib. I, ubi de Tarq. Superbo: *Domestico exterritus visu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere statuit. Neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria, in Graeciam misit. Titus et Aruns profecti. Comes his additus L. Iun. Brutus, Tarquinia sorore regis natus, iuvenis longe alius ingenio, quam cuius simulationem induerat,* etc. Hard.

Lauriferam tellurem illam osculatus ex responso. Titus Livius, Ovidius et alii auctores, non explicant, utra fuerit terra, quam exosculatus sit Brutus, Delphica an Italica. Plinius Delphicam intelligit: Dionysius Halicarnasseus quarto volumine, Italicam. *Brutus*, inquit, *intelligens quid vellet declarare deus, ubi quam celerrime Italicam terram ascendit, procidens, osculatus est terram, hanc esse putans omnium hominum matrem.* Pint. — *Laur.* Atqui non Delphicam, sed Italam tellurem osculatum esse refert Dion. Halic. A. R., lib. IV, pag. 265. Atque id forsan oraculo congruentius fuit, imperium portendenti ei viro, qui matrem prior oscularetur. Sed Plinio Livius suffragatur, lib. I, pag. 20. H.

Sola non icitur. Id Veteribus quidem creditum: negat Recentiorum experientia. H. — Id falsum esse experientia demonstravit. At certum est resinosas arbores fulmini esse minus obnoxias, illud etiam repellere. Contra aquosae arbores saepe fulminibus iciuntur. Quod ad *electricae* vis leges merito refert Cl. Toaldo. Brot.

Honorem ei habitum, etc. Et, si quando imperatores de hostium exercitu deleto, aut expugnata urbe ad senatum scriberent, litteris exornandis, quas nunc victrices, nunc laureatas appellabant. Quin et iidem insigni victoria parta, laureatis fascibus incedebant, nuntios cum laureatis iaculis mittebant, navesque laureatas, aut vittatas. Dal.

Pollui oleam fas non est. Castitas etiam requiritur in oleae cultura. Constantinus lib. IX Γεωπονικῶν· Pallad. lib. I, cap. 9. Dal.

Accendi ex his altaria. Gemino lapsum esse errore hoc loco Plinium

quidem manifesto abdicat ignes crepitu, et quadam detestatione: interaneorum etiam vitia et nervorum ligno torquente. Tiberium principem tonante caelo coronari ea solitum, ferunt contra fulminum metus.
Sunt et circa Divum Augustum eventa eius digna me- 4
moratu. Namque Liviae Drusillae, quae postea Augusta matrimonii nomen accepit, quum pacta esset illa

nonnemo arbitratus est: et sermonis vitio, qui *accendi altaria* dixerit: et ταυτολογίᾳ pariter reprehendende, qui *altaria* et *aras* copularit, quum eiusdem significetus esse vox utraque videatur. Sed falsa utroque eo nomine haec eriminatio est. Nam et Maro ipse sie loquutus, Aeu. lib. VIII, vs. 285: *Incensa altaria circum.* Et valet hic potissimum Servii animadversio in illud eiusdem vatis, Ecl. VIII: *Corripuit tremulis altaria flammis: Altaria dicuntur, et quae continent, et quae continentur ab eis: nunc vero ipsa quae ponuntur.* Ad alterum vero criminationis caput, quod de ταυτολογίᾳ est, adeo non eo nomine culpandus auctor videtur, ut insignis potius eruditionis specimen eo ipso dederit. Nam ut apposite idem Maronis interpres in illud poëtae, Ecl. V: *en quatuor aras Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phoebo.* Feci, inquit, aras quatuor, tibi o Daphni, duas: et duas aras Apollini, quae sint altaria. Novimus enim aras diis esse superis et inferis consecratas: altaria vero esse superorum tantum deorum, quae ab altitudine constat esse nominata, quae nunc dat Apollini quasi deo, Daphnidi vero aras ponit: nam licet eum dixerit deum, tamen mortalem fuisse manifestum est. H.

Laurus quidem, etc. Inde Graecis δάφνη quasi δαφωνή dicitur. Crepitum eum sonorum portendere felicia existimatum a Theocrito, Lucretio, Porphyrio: contra vero, laurum iniectam igni et tacitam, tristia: *Laurus ubi bona signa dedit, gaudete coloni.* Propert. *Et tacet extincto laurus adusta foco.* Rhodig. lib. V, cap. 7. DAL.

Interaneorum. Ligno, ceu cortice, si devoretur, interaneis nervisque utili; nam calculos rumpit, aliaque praestat, quae dicentur lib. XXIII, cap. 80. H.

Tiberium. Sueton. in Tiber. cap. LXVI. Vide quae diximus lib. II, cap. 56. H.

Circa Divum Augustum. Idem in Augusto, et Dion. lib. XLVIII. DAL.

Augusta Iure matrimonii eum Augusto in Augustae nomen assumpta est. H. — *Quae*, etc. Id Augustae nomen, Liviae pessim Plinius noster attribuit: nunc etiam a viva usurpatum testatur. Vnde Tranquilli locum vitiatum obiter emendamus, in Claudio, cap. XI: *Aviae Liviae... divinos honores... matri Carpentum, et cognomen Augustae ab avia recusatum.* Lege *ab viva*, ne ab evis, quee Livie Augusti fuit, recusatum id cognomen putes; aut Tranquillum bis hallucinatum contitere: primum quod Augustae nomen Liviam habuisse negat, dum viveret: nam id nomen ei adhuc viventi nummi antiqui tribuunt, tum

Caesari, gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abiecit in gremium illaesam; intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum onustum suis baccis. Conservari alitem et sobolem iussere aruspices, ramumque eum seri, ac rite custodiri. Quod factum est in villa Caesarum, fluvio Tiberi imposita iuxta nonum lapidem Flaminia via, quae ob id vocatur Ad gallinas: mireque silva provenit. Ex ea triumphans postea Caesar, laurum in manu tenuit, coronamque capite gessit: ac deinde imperatores Caesares cuncti. Traditusque mos est ramos, quos tenuerunt, serendi, et durant silvae nominibus suis discretae, fortassis ideo mutatis triumphalibus. Vnius arborum latina lingua

Graeci, tum Latini: deinde quum a Claudio imp. datum matri Augustae nomeo comminiscitur: nam illud ANTONIA AVGVSTA Claudii mater, natalium iure gesserat: *Antonia* a M. Antonio patre dicta; *Augusta* a matre, Augusti sorore. Feminae deinceps caeterae ab Augustis, seu viris, seu feminis, vel a Caesaribus natae, siquidem nummi earum bonori cuderentur, Augustae appellabantur. Hunc vero ipsum Plinii locum forte rectius ita legas, *quae postea Augustae matrimonio nomen accepit.* Vtut est, sententia est, matrimonii quasi dotem fuisse Augustae cognomen: quod et Marcelli Empirici locus baud obscure innuit, in quo et matrimonii vocem accipi pro uxore dignum notatu est: *Augustam,* inquit cap. XLII, *constat hoc usam Messalinam, deinde aliorum Caesarum matrimonia hoc dentifricio usa sunt.* Vti nempe servitia pro servis, pro ministris ministeria Latini dicere. H.

Gallinam. Hoc prodigium verbis totidem fere narrat Dio lib. XLVIII, pag. 389. Etiam paulo dilucidius Tranquillus in Galba, cap. 1. H.

Nonum lapidem. Nonum milliare, Plutarcho. Tiberius Gracchus vias milliaribus dimensus est omnes, quod spatium parum abest ab octo stadiis, eiusque mensurae notam lapideam columellam statuit: ac praeterea ex utraque parte viae lapides parum ab invicem distantes disposuit, e quibus facilius salire in equum liceret, nec τοῦ ἀναβολεῖ opus esset: quo in loco ἀναβολέα quidam stapham nostram exponunt, alii servum corpus domini prehensis natibus attollentem. Inde usus obtinuit, ut milliare lapis vocetur. Brissonius, lib. IV, cap. 9. DAL.

Ad gallinas. Sueton. loc. cit. *Tanta pullorum soboles provenit, ut hodie quoque ea villa ad Gallinas vocetur: tale vero lauretum, ut triumphaturi Caesares inde laureas decerperent,* etc. HARD.

Mutatis triumphalibus. Abiecto eo

nomen imponitur viris. Vnius folia distinguuntur appellatione: lauream enim vocamus. Durat et in Vrbe impositum loco, quando Loretum in Aventino vocatur, ubi silva lauri fuit. Eadem purificationibus adhibetur: testatumque sit obiter et ramo eam seri, quoniam dubitavere Democritus atque Theophrastus. Nunc dicemus silvestrium naturas.

genere laurus sterili, quo dictum est olim triumphantes uti cap. 39, laureisque ex hac potius silva petitis. HARD.

Nomen imponitur. Vt Tullio Ciceronis liberto, Laureae cognominato, de quo lib. XXXI, cap. 3. H.

Vnius folia. In hoc uno genere, aliud arbori, aliud folio nomen H.

Quando Loretum. In regione Vrbis XIII, teste P. Victore, et Aventinus mons fuit, et vici duo Loreti maioris ac minoris. Vide et Tabulam regionum ac vicorum urbis Romae, apud Gruterum pag. 250. H.

Eadem. De purificationibus Veterum dicemus lib. XXV, cap. 59. H.

Et ramo. Vti dicemus lib. XVII, cap. 11. H.

Theophrastus. Lib. II, cap. 1. DAL.

EXCVRSVS I

DE OLEA

CARMEN A IOH. PASSERATIO CONDITVM ANN. 1588.

Ad Plinii lib. XV, cap. 1-8.

Ioh. Passeratii carmen ab Hard. iure laudatum, not 1 cap. 1 huiusce libri, exceptis tantum locis qui minus ad rem nostram pertinere videbantur, ex doctissimi viri iudicio, partim transcribere nulli dubitavimus. Quippe non supervacaneum duximus aliquid ex ποιηματίῳ decerpere, si, quo in pretio fuerit olim una ex nostris celebratissimis arboribus, melius cuivis innotesceret; praesertim quum totius fere opusculi summa ex allegatis ipsius Secundi capitibus paene ad verbum expressa fuerit.

Almam oleae stirpem canimus, quam Pallas in arce
Actaea statuit, victi monumenta tridentis.
Nam gemino nuper positis a Cecrope muris,
Cum patruo certasse ferunt de nomine terrae.
Ille prior, vasti qui nactus regna profundi,
Vertendis acrem glebis, belloque frementem,
Cuspide fudit equum, percussi e vulnere saxi.
At dea, cui torva munitum Gorgone pectus,
Vt primum emissa tellurem diffidit hasta,
Exsiluit baccis onerata nitentibus arbos;
Addictamque tulit bisseno a iudice palmam.
. . . .
Pacifera auctori pacis debetur oliva.
Hac caput evinctus genitor, qui fulmina torquet,
Auratum ingreditur limen stellantis Olympi.
Gestat et hanc dextra Iovis internuncius Arcas.
Vatibus illa piis intonsos nectere crines,
Lustrantique novis cum frugibus arva colono,
Romuleique solet cui credita cura triumphi.
Cepit Erechtheis haec praemia victor Athenis,
Dux et ovans dominae quum se pedes intulit Vrbi.
Vos quoque quintiles invicti Caesaris idus,
Felici turmas equitum cinxistis oliva.
Contenta est cultu modico, nec plura referre

Vlla potest arbor tutandae commoda vitae.
Vtque sator fructus carpat serique nepotes,
Bis decies denos aetatem extendit in annos.
Glaucus honor foliis, cognato et ab aethere ductus:
Frigidus hiberno nec flamine decutit Auster.
Frondibus et stirpi tanta est reverentia sacrae,
Numina nulla suis uri ut patiantur in aris:
Exigat et poenas usu polluta profano.
Medorum facibus quondam succensa nefandis,
Vno eodemque die (voluit Tritonia virgo)
Mensuram in cubitum recrevit adulta duorum.
Relligione viget; castaeque accepta Minervae,
Plantanda est puris manibus, purisque legenda.
Rore levi et terna fontanae aspergine lymphae,
Purgat ab exsequiis redeuntem et funere turbam.
Trux licet insanis erret Gradivus in armis,
Perque acies rapiat rorantes sanguine currus,
Supplicis ille tamen si forte adspexit olivae
Velamenta procul, rabies de pectore cedit;
Tela minaeque cadunt: belli obliviscitur hostis.

. . . .

Multiplices oleae foetus, adeoque salubres,
Maxima Socraticae fuerint ut fercula coenae:
Innocuo pastu cessantem hortantur orexin,
Languidaque infirmi stomachi fastidia pellunt.
Talibus olim epulis minimoque assueta inventus,
Tradebat longae viridantia membra senectae.
Inde liquor manat, duris dum bacca trapetis
Frangitur, humanos valide qui roborat artus;
Quo sine pulvereae certamina nulla palaestrae;
Sidus ut Oebalium, pelagi qui temperat iram;
Qui rigidum ferrum emollit; caecisque sub undis
Dat lucem atque animam, quum spargitur ore natantum.
Laniferae pensis dextrae, studiisque severis
Invigilat, servatque aeternae lumina Vestae.
Naturae arcanas et in hoc mirabere vires:
Quod lapidem Lycium, vel calcem, ubi frigida lympha
Accendit, calidum contra restinguit olivum.
Quis divûm aut hominum tam clari mûneris auctor?
Nempe is nectareo qui nobis aemula succo
Mella dedit vimque austeri domitura Lyaei,
Pastor Aristaeus: Libycis quem mater arenis
Ediderat cupido compressa ab Apolline nympha.
Est etiam nigrae non pessimus usus amurcae:
Hortorum haec caecas pestes, ac noxia tollit
Gramina, et agricolae metuit quae munda supellex
Hac silvae Alcinoi, frugesque, et laeta nitescunt

Delerso vitio scabrae rubiginis aera.
Arboreis eadem morbis, morbisque medetur
Quadrupedum, sterilesque iubet pinguescere campos.
Quin et materies oleae putrescere nescit
Condita sub terra, Pylium sub fluctibus aevum
Durat, et augustis lignum venerabile templis,
Sanctorum gerit effigiem vultusque deorum.
. . . .

EXCVRSVS II

DE OLEAE CVLTVRA

Ad ea Plinii verba, lib. XV, cap. 1.

§ I. *Hesiodus quoque in primis cultum agrorum docendam arbitratus vitam, negavit oleae satorem fructum ex ea percepisse quemquam: tam tarda tunc res erat. At nunc etiam in plantariis serunt, translatarumque altero anno decerpuntur baccae.*

« L'olivier ne se sème point, parce qu'il lève difficilement de graine, que son accroissement est fort lent, et que ce procédé soumettrait le plan qui leverait à une greffe, parce qu'une olive franche ne produit qu'un sauvageon; au lieu qu'en plantant des rejetons ou des caïeux qu'on élève quelque temps dans des pépinières, et qu'on transplante ensuite, ceux-ci peuvent donner du fruit au bout de deux ans.

« Les Romains ne semaient pas certainement des olives; ils n'avaient pas recours à un tel procédé pour se procurer des plants, qu'ils pouvaient obtenir d'une façon bien plus avantageuse. Il n'est pas moins vrai aussi que Pline ait entendu qu'on les sema, puisqu'il dit ailleurs: *Si quis quaerat quod tempus oleae serendae sit, agro sicco per sementem.* Lib. XVII, cap. 30.

« S'il avait été question de semer la graine (quod falso credidisse quoque videtur noster Poinsinet de Sivry, qui locum hunc sic interpretatur: *présentement on le sème dans le pépinières*), Pline se serait exprimé autrement; au lieu d'*oleae*, il aurait dit *olivae*: il aurait désigné le fruit, non *le* plant. Vainement objecterait-on qu'on devait conserver l'olivier dans les pépinières assez de temps pour qu'il fût en état de produire la seconde année de sa transplantation; on s'écarterait alors du sens de Pline, suivant lequel l'olivier n'est plus aussi tardif qu'autrefois: car ce serait plutôt en le semant, qu'en voulant le multiplier par d'autres procédés, que se vérifierait le mot d'Hésiode, « qu'on ne cueille jamais d'olive sur un olivier qu'on a planté. »

§ II. *Verumtamen et tondentur (oleae), quam et vites; atque etiam interradi gaudent.* Cap. 2.

« Faute de comprendre le sens du mot *interradere*, on fait dire à Pline que l'olivier doit être taillé et quelquefois élagué; mais le mot *élaguer*, qui est une dépendance de celui de *tailler*, doit être sous-entendu et compris dans celui de *tondentur*. Ces deux opérations qu'on fait subir à l'arbre ne diffèrent pas assez pour qu'on doive supposer que les Latins se soient servi

du verbe *interradere*, afin d'exprimer une opération dont la signification eût été de donner du jour à un arbre, en coupant ses branches intérieures ou superflues. L'expression littérale d'*interradere* ne peut se rendre que par celle de *racler*, de *ratisser* la partie du cep, à l'endroit où elle commence à être à découvert. Elle répond à une pratique usitée à l'égard de l'olivier. Cet arbre pousse du haut de sa souche de petites racines filameoteuses qui paraissent à découvert quand il est déchaussé, et qui sont recouvertes de terre quand on a l'attention de le chausser. On croit que ce chevelu le dessèche: pour prévenir cet inconvénient, on en dégage la souche, on la ratisse, *interraditur*. C'est ce qui fait dire ensuite à Pline que les oliviers prospèrent davantage quand on les débarrasse de ce chevelu.

« Si ces filaments n'avaient été qu'extérieurs, les Latins ne se seraient sans doute servi que du verbe *radere*. En employant celui d'*interradere*, ils ont voulu dire qu'il fallait ratisser intérieurement. Que peut-on donc ratisser de la sorte, si ce n'est les fibres chevelues de la partie supérieure, qui sont le plus souvent intérieures, surtout quand l'olivier reçoit les labours convenables? »

Non praetereundam iudicavimus novam prorsus et ad hoc tempus ineditam Gerardi opinionem, quanquam in interpretatione a vulgari sensu discedat, et ipse Columella quam laudat ad hunc locum Harduinus, refragari videatur. Peritissimi viri his in rebus auctoritatem negligere nobis religio fuit; litem dirimendam arboris colendae artem edoctus quivis suscipiat.

§ III. *Olivae constant nucleo, oleo, carne, amurca. Sanies est haec eius amara; fit ex aquis, ideo siccitatibus minima, riguis copiosa.* Cap. 3.

« Les mots *amurca* et *sanies*, qui expriment deux produits différents, sont également rendu dans toutes les traductions par celui de *lie*: il s'en faut cependant de beaucoup que ces deux termes expriment la même chose, ni que Pline ait prétendu que la lie dût provenir d'une surabondance aqueuse: ce qui est vrai à l'égard du *sanies*, et faux quant à l'*amurca*.

« Le *saniès* de Pline est cette eau noirâtre que les olives déposent lorsqu'on les entasse, et surtout lorsqu'on les foule, afin de pouvoir les conserver et d'en prévenir l'échauffement. A la faveur de cette compression, les olives se déchargent d'une eau teinte d'une couleur noirâtre, et d'un extrait gommeux amer et acerbe qu'elle dissout: elle sort ainsi sans aucun mélange de partie huileuse: ce qui n'est pas surprenant, vu l'immiscibilité de ces deux substances. Quand les olives sont charnues, et qu'elles ont essuyé des pluies fréquentes, cette eau noirâtre est plus abondante, parce qu'elle sont d'autant plus imbibées. A ce caractère on doit reconnaître le *sanies amara*, son origine, son produit plus ou moins considérable: *fit ex aquis; ideo siccitatibus minima, riguis copiosa.*

« Ce *sanies* se rapporte à l'olive; mais dans le sens de Pline il n'est pas partie constituante de ce fruit comme l'*amurca*. Pline se sert ici au figuré d'un terme reçu en médecine. La sanie est une humeur dégénérée, un écoulement purulent qui n'entre point naturellement dans la composition

de nos humeurs. En comparant le goût amer et acerbe de cette eau noirâtre qui découle des olives, avec la saveur de l'huile et les autres parties constituantes de l'olive, Pline n'a dû regarder le *sanies* que comme un produit vicieux opposé à l'huile, et comme une matière étrangère plus ou moins abondante, selon que les olives en étaient plus ou moins chargées.

« L'eau bouillante qu'on répand sur les olives écrasées entraîne avec les parties huileuses de l'olive une seconde sanie qui diffère de la première, en ce que cette seconde se trouve mêlée avec une eau étrangère, dont la chaleur a détaché tout ce qui n'a pas résisté à son action; mais ce n'est pas de cette sanie qu'il est question dans Pline: ce qui est prouvé par son observation, qu'elle est plus abondante quand la saison est pluvieuse que par un temps sec. La différence des saisons n'en mettrait aucune dans le produit de la seconde sanie, qu'on n'obtient que par l'eau bouillante et par artifice.

« Si ce que nous venons de dire ne suffisait pas pour lever tous les doutes, nous pourrions ajouter que l'eau contenue dans les olives n'en saurait augmenter la lie. « *Sanies fit ex aquis*, » dit Pline. En voulant que la lie provienne d'une surabondance aqueuse, on ne songe pas qu'une plus grande quantité d'eau, qui est immiscible avec l'huile, n'est pas capable d'en augmenter la partie limoneuse. »

Hactenus Gerardi notas transcripsimus: nunc filium Doct. patre non indignum de *amurca* fusius disserentem audiamus:

« Pour compléter l'explication de ce passage, on aurait dû donner la version du mot *amurca*, sur lequel le commentateur ne fait pas connaître son opinion. Pline signale par cette expression le sédiment que l'huile dépose dans les vases qui la renfermant, lorsqu'elle y a séjourné durant quelque temps. Ce sédiment est formé par des matières crasses, hétérogènes, qui enveloppent et entraînent avec elles des parties huileuses que les procédés de la fabrication n'ont pas pu réussir à séparer complètement. Ces matières spécifiquement plus pesantes que l'huile, descendent au fond des vases; et celle-ci étant débarrassée prend une couleur et devient claire et limpide. On a soin de transvaser l'huile dans les premiers jours du mois de juin; on réunit ensuite tous les dépôts qu'elle a laissés, et soit en les exposant aux ardeurs d'un soleil d'été, soit par l'action du feu, on dégage toute la partie huileuse de ce sédiment, qui s'en sépare par l'effet de sa légèreté spécifique. Il ne reste plus après cette opération qu'un *caput mortuum*, composé de terres, d'ordures, et des parties ligneuses, qui par leur petit volume s'échappent des *cabas* de spart ou de jonc dans lesquels on presse la pâte.

« Il est à remarquer à l'appui du sens que le commentateur (M. Gérard père) attribue aut mot *sanies*, que les années pluvieuses n'augmentent en aucune manière le volume de l'*amurca*, tandis qu'elles accroissent considérablement celui de l'eau noirâtre qui se dégage des olives par l'effet de la légère pression qu'on exerce sur ce fruit avant d'en extraire l'huile. Le sédiment déposé par ce liquide au fond des vases qui le renferment, est plus abondant lorsque les olives ont été attaquées par les vers. Ces chenilles, après s'être saturées de la chair, triturent et pulvérisent une partie du noyau, et les corps de ces insectes avec les parcelles les plus déliées du noyau contribuent à augmenter le volume de l'*amurca*

« Les olives ne rendent la *sanies* que par leur entassement et par l'effet de la pression légère qu'on exerce sur elles en les foulant. Sans cette opération, l'eau noirâtre dont on les dégage resterait mêlée et confondue avec l'eau bouillante dont on échauffe la pâte ; et comme cette méthode n'est pas généralement répandue, il s'ensuit que dans les lieux où on ne la met pas en pratique, on n'obtient pas de *sanies*. C'est un fait propre à exciter notre curiosité, d'apprendre par quelques mots de Pline que de son temps on pratiquait une opération préparatoire sur les olives avant d'en extraire l'huile, et que l'usage s'en est maintenu dans certaines localités.

« Les dictionnaires, toujours habiles à se copier, ont répété les uns des autres que Virgile s'était servi du mot *amurca*. * Cependant le père La Rue, qui a si péniblement compulsé tous ceux que ce poète a employés dans ses ouvrages, n'a pas fait mention de celui-ci. S'il en a fait usage, ce doit être dans les Géorgiques : on peut facilement en faire la recherche dans l'auteur lui-même.

« Il serait curieux de savoir quelle est la distinction que les traducteurs italiens et espagnols ont établie entre les mots *amurca* et *sanies*. Je parle seulement de ceux de ces deux nations, parce que l'olivier est cultivé dans ces contrées, et qu'on y connaît la fabrication des huiles. On voit par tout ce qui a été dit précédemment, que sans cette connaissance il n'est pas possible de saisir la pensée de l'auteur original. »

Excerptae ex *Emendationibus* adhuc ineditis Clarissimi nostratis Gerardi notae.

* Bis hoc vocabulum occurrit in Georgicis, et cum Plinio consentit Virgilius. Ille enim, cap. 8, supra pag. 391, dicit amurca *semina frugum perfundi*, et *morbis quadrupedum illa medendum esse*. Hic autem lib. I, 191 : « Semina vidi equidem multos medicare serentes, Et nitro prius et nigra perfundere *amurca*. » Et lib. III, de ovium morbis, v. 448 : « Aut tonsum tristi contingunt corpus *amurca*. » Quae loca in nostro Indice Virgiliano comparent. Ed. P.

C. PLINII SECVNDI

NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XVI.

I.

Pomiferae arbores, quaeque mitioribus succis voluptatem primae cibis attulerunt, et necessario alimento delicias miscere docuerunt, sive illae ultro, sive ab homine didicere blandos sapores adoptione et connubio, idque munus etiam feris volucribusque dedimus, intra praedictas constant. Proximum erat narrare glandiferas quoque, quae primae victum mortalium aluerunt, nutrices inopis ac ferae sortis, ni praeverti cogeret admiratio usu comperta, quaenam qualisque esset vita, sine arbore ulla, sine fru-

I. *Miscere*. Sic ex MSS. em. Hard. cons. MS. et Ch. *immiscere* Gr. et Al. Ed. P.

Adoptione. Insitione. Hard.

Idque munus. Vt iucundioribus nempe iam fructibus, mitioribusque, opera nostra, vescantur. H.

Quae primo victum mortalium aluerunt. Primae, non *primo*, archetypum Toletanum. Caeterum commonere hic lectores libuit, deseri nos in praesenti volumine reliquisque insequentibus, a semiveteri illo exemplari bibliothecae florentissimae huius Salmanticensis Academiae, cuius testimonio in superioribus usi sumus: neque enim plures quindecim libros illud complectitur: reliquum praesidii nobis superesse in uno tantum Toletano codice, tantae tamen integritatis, ac in locis numerosissimis tam indubitatae fidei, ut quod de Platone dixit Antimachus, solus sit instar omnium. Pint.

tice viventium. (I.) Diximus et in Oriente quidem iuxta Oceanum complures ea in necessitate gentes. Sunt vero in septemtrione visae nobis Chaucorum, qui maiores minoresque appellantur. Vasto ibi meatu, bis dierum noctiumque singularum intervallis, effusus in immensum agitur Oceanus, aeternam operiens rerum naturae controversiam: dubiumque terrae sit, an parte in maris. Illic misera gens tumulos obtinet altos, aut tribunalia structa manibus ad experimenta altissimi aestus, casis ita impositis: navigantibus similes, quum integant aquae circumdata: naufragis vero, quum recesserint: fugientesque cum mari pisces circa tuguria venantur. Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contigit, omni procul abacto frutice. Vlva et palustri iunco funes nectunt ad praetexenda piscibus retia: captumque manibus lutum ventis magis, quam sole siccantes: terra cibos, et

Diximus et in Oriente. Lib. XIII, cap. 50: *At in Oriente mirum est, statim a Copto per solitudines nihil gigni praeter spinam, quae sitiens vocatur, et hanc raram admodum.* Hard.

Chaucorum. De his dictum est lib. IV, cap. 29. Hard. — Nunc *la Frise.* Brot.

Vasto ibi meatu. Cursu, fluctuque late discurrentis aquae: diei unius noctisque spatio his ibi maris aestu ex alto sese incitante ad ingentem altitudinem, eodemque impetu, quo effusum est, relabente. H.

Aeternam. Tractum ingentem obtegit Oceanus, de quo lis esse aeterna possit, terrane, an maris pars sit appellanda. Hard. — *An parte.* Bene editio princeps, *an pars maris.* Brot.

Tumulos. Terrenae molis aggeres. Hard.

Aut tribunalia. Tuguriola et casas, quae aggerum parti imponuntur, quo altissimum maris aestum minime pertingere saepe experti sunt, sive εἰρωνικῶς, sive μεταφορικῶς, quod sint in loco sublimi posita, tribunalia vocant. Hard.

Quum integant. Quum integant aquae circumiectam *planitiem.*

Naufragis. In vado haerentibus. Hard.

Captumque manibus. Scribendum reor *capiuntve manibus*, ut intelligas piscem. Pint.

Lutum ventis. Bituminosas nigrasque glebas intelligit, cespitesque ustiles, quos Belgae *Turfas* vocant, nostri *des tourbes.* Hac in segmenta

rigentia septemtrione viscera sua urunt. Potus non nisi ex imbre servato scrobibus in vestibulo domus. Et hae gentes, si vincantur hodie a populo romano servire se dicunt! Ita est profecto: multis fortuna parcit in poenam.

II. Aliud e silvis miraculum: totam reliquam Germaniam replent, adduntque frigori umbras: altissimae tamen haud procul supra dictis Chaucis, circa duos praecipue lacus. Littora ipsa obtinent quercus, maxima aviditate nascendi: suffossaeque fluctibus, aut propulsae flatibus, vastas complexu radicum insulas secum auferunt: atque ita libratae stantes navigant ingentium ramorum armamentis, saepe territis classibus nostris, quum velut industria fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedii illae, praelium navale adversus arbores inirent. (II.) In eadem septemtrionali plaga Hercyniae silvae roborum vastitas intacta aevis, et congenita

quadrata sectae, sic apte disponuntur, ut vento perflante magis, quam sole siccentur. Harum usus in Belgio et Picardia frequens: nec iis aliter in culina usuque domestico, quam ligno, aut carbone utuntur. Singularem de iis diatribam Lud. Guicciardinus subiunxit Hollandiae delineationi Geographicae a se institutae. Scripsere de hoc argumento et alii, quos laudat V. Clar. Du Cangius in Glossario, verbo *Turba*. H.

Multis fortuna, etc. Publius Laberius: *Fortuna multis parcere in poenam solet.* Dalec.

Parcit in p. MSS. *parcior*. H.

II. *Circa duos lacus.* Locorum faciem mutavit maris violentia; eaque loca nunc mare, quod appellant *Zuidersée*, ut diximus lib. IV, cap. 29. Hard.

Armamentis. Vt ingentibus armis, ceu velis navium, et armamentis, classes, quae his occurrerent, terrerentur. Hard.

In proras. In proras navium, quae noctu stabant immotae. H.

Hercyniae silvae. Melae Hercyniae silvae magnitudo sexaginta dierum itineris est ab Istro usque ad Neccarum. Ea *Schwartzwaldt* dicitur: a Neccaro ad Moenum, *Ottenwaldt*: a Moeno usque ad fluvium Lonam, quem et *Mosul* vocant prope Confluentiam, *Westerwaldt*. Inde Franconiam ab Hassia et Thuringia dividens, in Bohemiam, Moraviam, Sarmatiam, Pannoniam, Getas porrigitur, variis appellata nominibus. Dal.

mundo, prope immortali sorte miracula excedit. Vt alia omittantur fide caritura: constat attolli colles occursantium inter se radicum repercussu: aut ubi sequuta tellus non sit, arcus ad ramos usque, et ipsos inter se rixantes, curvari portarum patentium modo, ut turmas equitum transmittant: (III.) glandiferi maxime generis omnes, quibus honos apud Romanos perpetuus.

III. (IV.) Hinc civicae coronae, militum virtutis insigne clarissimum: iam pridem vero et clementiae imperatorum, postquam, civilium bellorum profano,

Attolli colles. Ob radicum molem et occursum, in colles solum intumescere. HARD.

Arcus. Vbi terra fuerit levior, erumpentibusque radicibus cesserit, ibi arrigere sese radices in arcum, seu fornicem, ad ramos usque. H.

Rixantes. Collisu veluti dimicantes. HARD.

III. *Civicae coronae.* Corona querna, et draconum voluminibus olim Triviae Dianae, τῆς ἐνοδίας, sive τριοδίτιδος, quam eamdem esse cum Hecate putabant, imaginem coronare mos fuit. Sophocles in Rhizotomis apud interpretem Apollonii: Ἥλιε δέσποτα, καὶ πῦρ ἱερὸν Τῆς εἰνοδίας Ἑκάτης φέγγος Τὸ δι' Ὀλύμπου πολλὸν προφέρει. Καὶ γῆς ναίουσ' ἱερὰς τριόδους, Στεφανωσαμένη δρυσὶ, καὶ πλεκταῖς ὠμῶν σπείραισι δρακόντων. Hanc coronam ut inferis diis, sic etiam Parcis imponebant. Catullus: *His corpus tremulum complectens undique quercus, Candida purpureis ramis induxerat ora.* Purpureis, τοῖς ἀγλαοῖς. SCAL. — *Hinc civicae coronae.* Nempe e glandifero genere arborum. Huic coronae duplex a re nomen inditum: ut a cive servato, et servatore civica diceretur: a materia, unde plectebatur, quercea, vel querna. H.

Militum. Illi uni seposita haec olim corona fuit, qui e manibus hostium civem romanum eripuisset. Sic olim Coriolano data, quoniam sic lege cautum erat, inquit Plutarch. in eius vita, pag. 214: Τοῦτον γὰρ ὁ νόμος τῷ πολίτην ὑπερασπίσαντι τῆς δρυὸς στέφανον ἀποδίδωκεν. HARD.

Clementiae imperatorum. Hac ratione Palatinae aedes, et Augustae quercu coronabantur, ut regis sacrorum, flaminia, Pontificis maximi, lauro. Alex. ab Alexandro, lib. III, cap. 27. DAL. — *Et clementiae.* Caesari Dictatori post bella civilia decretam esse coronam civicam, tamquam patriae servatori, auctor est Appianus Bell. Civ. lib. II, pag. 494: Καὶ στέφανος ἐκ δρυὸς ... ὡς σωτῆρι τῆς πατρίδος. Ex eo deinde postes Augustae domus sempiterna gloria quercu triumpharunt, ut verbis utar Valerii Max. lib II, cap 3. Fuit nempe in vestibulo quercea corona. HARD.

Profano. Scelere et calamitate. Ita MSS. omnes. HARD.

meritum coepit videri, civem non occidere. Cedunt his murales, vallaresque, et aureae, quanquam pretio antecedentes. Cedunt et rostratae, quamvis in duobus maxime ad hoc aevi celebres : M. Varrone e piraticis bellis, dante Magno Pompeio : itemque M. Agrippa, tribuente Caesare e Siculis, quae et ipsa

Meritum. Nam Imperatorum clementiam oblique perstringit, ad id mihi visus alludere, quod Tullius dixit Philipp. II : *Quod est aliud, P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint.* H.

Et aureae. Tergeminum hic coronae genus intellige : murale, vallare, aureum. Sic in vetustis inscriptionibus, apud Gruterum distinguendae, pag. 375 : CORONA. MVRALI. VALLARI. AVREA. quod Scaligero latuit, qui Gruterianum Indicem concinnavit : constatque liquido ex altera inscriptione, pag. 430 : CORONIS. MVRALIBVS. II. VALLARIBVS. II. CLASSICIS. II. AVRATIS. II. Aureas a Plinio intelligi arbitror *triumphales*, quas ex auro fieri solitas Gellius testatur lib. V, cap. 6, quanquam et murales idem, castrensesque seu vallares, et classicas ex auro perinde factitatas esse ait : quod et Plinius ipse videtur innuere, cap. 5. Neque tamen semper fuere, ut ex Tranquillo liquet, in Augusto, cap. xxv: *Dona militaria aliquanto facilius, phaleras et torques, quidquid auro argentoque constaret, quam vallares ac murales coronas, quae honore praecellerent, dabat: has quam parcissime, et sine ambitione, ac saepe etiam caligatis tribuit.* Praelatam autem auro civicam praeterea declarat hic Augusti iocus apud Fabium, lib. VI, cap. 3 : *Quum ei Galli torquem aureum centum pondo dedissent, et Dolabella per iocum, tentans tamen ioci sui eventum, dixisset : Imperator, torque me dona : Malo te*, inquit, *civica donare.* Muralis porro corona est, inquit Gellius, lib. V, cap. 6, qua donatur ab Imperatore, qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim adscendit : idcirco quasi muri pinnis decorata est. Castrensis (eademque vallaris), est corona, qua donat eum Imperator, qui primus hostium castra pugnans introivit. Ea corona insigne valli habet. H.

Et rostratae. Sive navales, eaedemque classicae : quibus donabatur is, qui primus in hostium navem armatus vi transiliret : ea quasi navium rostris insignita est. Ita Gellius, l. c. Haro.

M. Varrone. De eo diximus l. VII, cap. 31. Haro.

Itemque M. Agrippa. In denario antiquo gentis Vipsaniae, Marci Vipsanii Agrippae altera parte signatum caput est, cum rostrata corona, altera Neptunus delphinum manu dextra gestans : in alius denarii parte altera, caput Agrippae cum civica et rostrata corona, altera Augusti caput. Dal. — *M. Agrippa* Epitome Livii, lib. CXXIX : *M. Agrippa navali corona a Caesare (Augusto) donatus est : qui honos nemini ante eum habitus est*, nempe a Caesare. Virgilius, Aen. lib. VIII, v. 682 : *Parte alia, ventis et Diis Agrippa secundis, Arduus, agmen agens : cui belli insigne superbum*,

piratica fuere. Antea rostra navium tribunali praefixa fori decus erant, veluti populo romano ipsi corona imposita. Postquam vero tribunitiis seditionibus calcari ac pollui coepere, postquam vires ex publico in privatum magis, singulisque civium quaeri, et sacrosancta omnia profana fecere, tum a pedibus eorum subiere in capita civium rostra. Dedit hanc Augustus coronam Agrippae: sed civicam a genere humano accepit ipse.

IV. Antiquitus quidem nulla, nisi Deo, dabatur: ob id Homerus caelo tantum eas, et praelio universo tribuit: viritim vero ne in certamine quidem ulli. Feruntque primum omnium Liberum Patrem imposuisse capiti suo ex edera. Postea Deorum honori sacrificantes sumpsere, victimis simul coronatis. Novissime et in sacris certaminibus usurpatae: in quibus hodieque non victori datur, sed patriam ab eo coro-

Tempora navali fulgent rostrata corona. Sicula bella sunt, quae adversus Lepidum et Sextum Pompeium gessit Augustus. Hard.

Rostra navium. Ex aere illa fuerunt, unde aeratae naves, rostratae, Graeci χαλκήρεις, et χαλκέμβολοι. Virgil. lib. IX: *Quot prius aeratae steterant ad littora puppes.* Brod. lib. IV, cap. 13. Vid. Navalis apud Festum. Dalec.

Sed civicam. Et quidem adspicientibus Augusti domum haec corona primum sese offerebat, ut quae esset in eius fastigio collocata. Vide Suetonium in Augusto; Val. Max. lib. II, cap. 3, aliosque. Verum non civica modo, sed et obsidionali donavit Augustum senatus, ut dicitur lib. XXII, cap. 6. Hard.

IV. *Ob id Homerus.* Quo loco Homerus caelo coronam dederit, nunc quidem non occurrit. *Praelio universo tribuit*, Iliad. N, v. 736: Πάντῃ γάρ σε πέρι στέφανος πολέμοιο δέδηε. *Vndique enim te circum corona praelii flagrat.* Hard.

Liberum patrem. Quem idcirco Acharnenses Κισσὸν, poëta vetus, κισσοστέφανον, Homerus κισσοκόμην agnominavit. Hard.

Sacrificantes. Lauro, olea, auro. Vide Paschal. lib. IV, cap. 13, p. 244. Hard.

Victimis. Cupressu, pinu, floribus denique fronde illius numinis propria, cui immolarentur. Paschal. lib. IV, cap. 17, pag. 256. Hard.

In sacris certaminibus usurpatae. Olympiis, Nemeaeis, Pythiis, Isthmiis. Vide supra lib. septimi c. 26. Dalec.

Sed patriam. Non soli victori, sed eiusdem patriae decus hoc parari di-

nari pronunciatur. Inde natum, ut etiam triumphaturis conferrentur in templis dicandae: mox ut et ludis darentur. Longum est, nec instituti operis, disserere quisnam Romanorum primus acceperit: neque enim alias noverant, quam bellicas. Quod certum est, uni gentium huic plura sunt genera, quam cunctis.

V. Romulus frondea coronavit Hostum Hostilium, quod Fidenam primus irrupisset. Avus hic Tulli Hostilii regis fuit. P. Decium Patrem, tribunum militum, frondea donavit exercitus ab eo servatus, imperatore Cornelio Cosso cos. Samnitium bello. Civica iligna primo fuit, postea magis placuit ex esculo Iovi sa-

cebatur. Quod de Pompeio ante dixit, lib. VII, cap. 27: *Hos retulit patriae titulos, more sacris certaminibus vincentium.* Praeconium quo Nero renuntiatus est victor, fuit eiuscemodi: *Nero Caesar certamen vincit, et populum romanum coronat, et proprium imperium.* Τὸ δὲ κήρυγμα ἦν. Νέρων Καῖσαρ νικᾷ τόνδε τὸν ἀγῶνα, καὶ στεφανοῖ, τόν τε τῶν Ρωμαίων δῆμον, καὶ τὴν ἰδίαν οἰκουμένην. Xiphilin. in Nerone pag. 721. Vide que diximus lib. VII, esp. 27. H. — *Vt etiam triumphaturis.* MSS. Regg. bene, *ut et triumphaturis*. Brot.

V. *Hostum Hostilium.* Meminit huius Hostilii Plutarchus in Romulo, pag. 29, eumque Hostilii, qui post Numam regnavit, pariter avum facit. Hunc eodem, quo nepotem, nomine, Tullum Hostilium appellat Dion. Hal. A. R. lib. III, statim initio, pag. 436. Hostium Hostilium Livius lib. I, pag. 6. Ex lapide Capitolino *Hostum* legi debere Sigonius in notis ad Livium asseverat. Hard. — *Tulli Hostili regis.* Ita codd. Regg. et editio princeps. Brot.

P. Decium. Haec Livius lib. VII, pag. 133. Hard.

Cornelio Cosso. Ann. V. 411, M. Valerio Corvino tertium, collega Cornelio, decretum bellum Samniticum est. Livius lib. VII, pag. 430 et 431. Hard.

Civica iligna. De ilice haec Gellius, lib. V, cap. 6, pag. 326: *Quod genus superiori (nempe quercui) proximum est, sicuti scriptum est in quadam comoedia Caecilii: Advehuntur, inquit, cum iligneа corona et chlamyde.* Hard.

Iovi sacra. Vrbium praesidi, ac civium: maxime vero rei romanae, et Capitolii; unde ipse Capitolinus dictus est: quamobrem ex arbore ei sacra dari coronam cive servato iustum esse Veteres fortassis censuerunt, inquit Plutarch. in Coriolano, pag. 214: Διός Πολιέως ἱερὸν ὄντα τὸν τῆς δρυὸς στέφανον οἰόμενοι ἐπὶ σωτηρίᾳ πολίτου δίδοσθαι πρεπόντως. Haec *sacra Iovi quercus, de semine Dodonaeo*, ut canit Ovid. Metam. l. VII. H.

cra. Variatumque et cum quercu est, ac data ubique, quae fuerat, custodito tamen honore glandis. Additae leges arctae, et ideo superbae, quasque conferre libeat cum illa Graecorum summa, quae sub ipso Iove datur, cuique muros patria gaudens rumpit. Civem servare, hostem occidere: utque eum locum, in quo sit actum, obtineret hostis eo die. Vt servatus

Ac data ubique. Plutarchus in Quaest. Roman. 92. Dal. — *Ac data ubique.* Mos, inquit, demum invaluit, dandi civicam e qualibet quercu: hoc tantum e prisca institutione religiose servato, ut glans in ea eligeretur optima, et grandissima. H.

Leges arctae. Arduae, ac difficiles. Hard.

Superbae. Coronae. Dal.

Summa. Clarissima ex oleastro in Olympicis, ut diximus. Dal. — *Graecorum summa.* Praecipua, atque adeo unica lege. H.

Quae sub ipso Iove datur, cuique, etc. Confert leges romanas de civica, cum illa Graecorum de Hieronicis, hoc est, sacrorum certaminum victoribus, in quorum honorem patria cuique sua redeunti murorum partem diruebat, qua oppidum intraret: tamquam nihil opus esset moenibus civitati, quae tales viros gigneret. Mox subiiciuntur capita legum: *Civem servare: Hostem occidere*, etc. Gelen. — *Sub ipso Iove.* Iove ipso Olympico teste advocato, cuius ante statuam a Phidia elaboratam, ea lex recitabatur. Nugantur, qui *sub Iove*, hoc loco, sub dio, vel in arena media interpretantur. H.

Cuique muros patria, etc. Nero e Graecia revarsus Neapolim, quod in ea primus artem canendi protulerat, albis equis introïit, disiecta parte muri, ut mos est hieronicarum. Dal. — *Cuique muros.* Disiicere moenia certo quodam loco Veteres solebant, qua transvectio Olympionicae, et triumphalis in urbem currus super moenia disiecta ingressus foret: quod Plutarchus aperte docet, Symp. lib. II, quaest. 5, causamque subdit eam fuisse, quod significare eo ritu voluerint, non magnam in ea civitate utilitatem murorum esse, in qua viri essent, qui pugnare possent, et vincere. Xiphilinus, de reditu Neronis in urbem: *Quiddam*, inquit, *murorum disiectum est, ac portarum: quibusdam asseverantibus ita sancitum esse, ut ita fieret iis qui e certaminibus coronati revertuntur.* Νενομίσθαι τινῶν λεγόντων ἑκάτερον τοῖς ἐκ τῶν ἀγώνων στεφανηφόροις γίνεσθαι. *In* Nerone, pag. 723. In patriam suam quadrigis sic invehi solemni pompa, Graeci εἰσελαύνειν dicebant. Hinc in nummis antiquis, CERT. ISEL. hoc est *Certamina Iselastica.* Et Plinius alter ad Traianum εἰσελαστικόν, *Iselasticum*. H.

Vtque eum locum, in quo sit actum, obtineret eo die. Has leges luculenter Gell. his verbis exponit, lib. V, cap. 6: *Masurius Sabinus*, inquit, *civicam coronam tum dari solitam dicit, quum is qui civem servaverat, eodem tempore etiam hostem occiderat, neque locum in ea pugna reliquerat: aliter ius civicae coronae negat concessum. Tiberium tamen Caesarem con-*

fateatur : alias testes nil prosunt. Vt civis fuerit: auxilia, quamvis rege servato, decus id non dant. Nec crescit honos idem imperatore conservato, quoniam conditores in quocumque cive summum esse voluere. Accepta licet uti perpetuo. Ludos ineunti semper assurgi, etiam ab senatu, in more est. Sedendi ius in proximo senatui. Vacatio munerum omnium ipsi, patrique, et avo paterno. Quatuordecim eas accepit Siccius Dentatus, ut retulimus suo loco: sex Capitolinus. Is quidem et de duce Servilio. Africanus de patre accipere noluit apud Trebiam. O mores aeternos, qui tanta opera honore solo donaverint: et quum reliquas coronas auro commendarent, salutem civis in pretio esse noluerint: clare professi, ne servari quidem hominem fas esse lucri causa.

sultum, an civicam coronam capere posset, qui civem in praelio servasset, et hostes ibidem duos interfecisset, sed locum, in quo pugnabat, non retinuisset, eoque loco hostes potiti essent: rescripsisse dicit, eum quoque civica dignum videri; quod appareret tam iniquo loco civem ab eo servatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quiverit. Hard.

Vt civis fuerit. Qui servatos fuerit, qui coronam dederit. Gellius l. c. *Civica corona appellatur, quam civis civi, a quo servatus est, in praelio testem vitae, salutisque perceptae dat.* Hard.

Auxilia. Parm. *auxiliis.* Ed. P. — *Auxilia.* Praerogativa haec est civitatis romanae. Miles auxiliaris, aut mercenarius, nullam partem habet huiusce laudis, et gloriae. H.

Conditores. Legis auctores de corona civica dauda. Hard.

Vt retulimus. Lib. VII, cap. 29. Hard.

Capitolinus. M. Manlius, servati Capitolii decore inclytus, et ob id Capitolini cognomen sortitus: ex illo ipso, quod tutatus erat, Tarpeio saxo deiectus, ann. V. C. 370. Livius, lib. VI, pag. 112, civicas octo hunc retulisse ait, servatos ex hostibus cives produxisse, inter quos Servilium magistrum equitum absentem nominatum. Vide quae diximus lib. VII, c. 29. Hard.

Africanus. Scipio Africanus minor, qui Carthaginem postea Numantiamque delevit. Vide Florum, lib. II, cap. 6, pag. 60. H.

Apud Trebiam. Id facinus ad Trebiam quoque contigisse Polyb. refert lib. XV. Florus, *inter Padum et Ticinum.* Item Val. Max. lib. V, cap. 4, et Seneca de Benef. lib. III, cap. 33. Hard.

Clare professi, etc. Sic ex MSS. em. Hard. coos. Turn. et Chiffl. *clara professione servari quidem hominem nefas esse l. c.* Gr. et Al. Ed. P.

VI. (v.) Glandes opes esse nunc quoque multarum gentium, etiam pace gaudentium, constat. Necnon et inopia frugum arefactis molitur farina, spissaturque in panis usum. Quin et hodieque per Hispanias, secundis mensis glans inseritur. Dulcior eadem in cinere tosta. Cautum est praeterea, lege XII tabularum, ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Genera earum multa. Distant fructu, situ, sexu, sapore. Namque alia fageae glandi figura, alia quernae, et alia ilignae: atque inter se quoque generum singulorum differentiae. Praeterea sunt aliquae silvestres, aliae placidiores, quae culta obtinent. Iam etiam in montuosis, planisque distant: sicut et sexu mares ac feminae: item sapore. Dulcissima omnium fagi, ut qua obsessos etiam homines durasse in oppido Chio tradat Cornelius Alexander. Genera distinguere non datur nominibus, quae sunt alia alibi. Quippe quum robur quercumque vulgo nasci videamus, esculum non ubique. Quartam vero generis eiusdem, quae cerrus vocatur, ne Italiae quidem maiore ex parte notam esse. Distinguemus ergo proprietate, naturaque: et ubi res coget, *etiam* graecis nominibus.

VI. *Glandes opes*, etc. Theophrastus, Hist. lib. III, cap. 9 et 20. Dal.

Per Hispanias, secundis mensis, etc. In Baetica, *l'Andalousie*, maxime nascitur glans illa dulcis, quae per totam Hispaniam magnatibus dono mittitur. Hodieque venales Salmanticae et alibi Octobri mense proponuntur, teste Car. Clusio. Ed. P.

Lege XII tabularum. Raevardus in legé XII tabularum, cap. 26.

Dist. fructu. Fructu: silvestres enim aliae sunt, aliae placidae, et mitiores: et omnino inter se figura dispar. Situ: nam aliae montuosis locis, aliae planis gaudent. Sexu: mares et feminae. H.

Genera distinguere. Hodieque disceptant inter se eruditi, de variis quercuum generibus, nominibusque. Nos, quid sentiamus, breviter interim aperimus. Robur Theophrasto δρῦς ἀγρία est, nec habet in gallica lingua nomen: nec receptum usu est, quod quidam inculcant, *le roure*. Quercus, ἡ φηγός Theophrasto, *le grand chêne*.

VII. (VI.) Fagi glans nucleis similis, triangula cute includitur. Folium tenue, atque e levissimis, populo simile, celerrime flavescens: et media parte plerumque gignens superne parvulam baccam viridem, cacumine aculeatam. Fagi glans muribus gratissima est, et ideo animalis eius una proventus: glires quoque saginat: expetitur et turdis. Arborum fertilitas omnium fere alternat, sed maxime fagi.

VIII. Glandem, quae proprie intelligitur, ferunt robur, quercus, esculus, cerrus, ilex, suber. Continetur hispido calyce, per genera plus minus cutem complectente. Folia, praeter ilicem, gravia, carnosa, procera, sinuosa lateribus, nec quum cadunt, flavescentia, ut fagi: pro differentia generum brevio-

Fagus Latinorum, Theophrasto *αἰγίλωψ*, *le hêtre*, ou *le fouteau*. Esculus, Theophrasto, *ἡμερίς*, *le petit chêne*, ut dicemus cap. 8. Cerrus, *ὀξύη*: nec ortum in Gallia, nec nomen habet: Ilex, Theophrasto *πρῖνος*, *l'yeuse*, ou *chêne verd*. Haec iis nomina idoneis argumentis suo quaeque loco vindicabimus. H. — Vide Excurs. I ad calc. huius libri. Ed. P.

VII. *Fagi glans nucleis similis.* Castaneae, Theophr. Hist. lib. III, cap. 10, qui et fagum *ὀξύαν* vocat: Gaza vertit inepte *Scissimam*. Dalec. — *Fagi glans.* Galli has nuces faginas *faines* vocant. Arboris et glandis iconem accuratam exhibet Dodonaeus lib. IV, Pemptad. 6, cap. 11. Hard. — *Fagus silvatica* (*Monoeg. polyand.* gen. 2103, Pers. *Amentac.* Juss.). Semina expressione oleum fundunt. Ed. P.

Flavescens. De hac voce diximus superiore libro, cap. 36. H.

Baccam. Tuberculum duriusculum baccae simile, quod in medio fere folio superne enascitur. H.

Glires quoque. Refert Matthiolus, in lib. I Diosc. pag. 206, quum fagi maturitas appetit, innumeros capi glires in Carniola, Carinthia, Stiriaque: mures ea esca illectos e longinquo silvas petere gregatim: sciuris, turdis, merulis, esse pariter in cibatu gratam. H.

Alternat. Alternis tantum annis maximo ferunt proventu glandem. H.

VIII. *Suber.* Omittit Haliphloeon, quam postea memorat. Dal. — *Suber.* Φελλός, *du liège.* — *Quercus suber* (*Monoec. polyand.* gen. 2101, Pers. *Ament.* Juss.). Ed. P.

Per genera. Pro differentia generum: qua loquendi forma mox ipse abutitur. Itaque pro arborum diversitate maior minorve calycis amplitudo est, maiorem calyx, vel minorem cutis glandisve partem amplectitur. Hard.

ra, vel longiora. Ilicis duo genera. Ex iis in Italia folio non multum ab oleis distant, smilaces a quibusdam Graecis dictae. In provinciis sunt aquifoliae. Ilicis glans utriusque brevior et gracilior, quam Homerus acylon appellat, eoque nomine a glande di-

Ilicis duo genera. Theophrast. Hist. lib. III, cap. 16. Dal.

Folio non multum. Non igitur aculeato: et hoc primum ilicis genus est, quod in Italia provenit. Alterius generis in provinciis reperiuntur, quae proprie ilices, πρῖνοι, eaedemque aquifoliae, aculeatis nimirum foliis, appellantur. In Provincia frequentes: *Yeuses*, ut diximus, et *Eouses*. H.

Smilaces a quibusdam, etc. Legend. *smilaces a quibusdam Graecis dictae, in provinciis aquifoliae sunt ilices. Glans utriusque brevior*, etc. duo genera ilicis facit, et utrumque describit, ex iis esse in Italia, folio non multum ab oleis diverso: ergo nec aculeato: in provinciis vero aquifolias ilices, genus, ab aculeatis nimirum foliis sic dictas. Multum itaque distant apud Plinium, *aquifolia ilex*, et *aquifolium*: *aquifolia ilex* genus est omnes ilices comprehendens, quae aculeato sunt folio: aquifolium spinae genus. Salm. pag. 271. — *Smilaces a quibusdam.* Nempe ab Arcadibus, auctore Teophr. Hist. lib. III, cap. 16: Οἱ δὲ περὶ Ἀρκαδίαν δένδρον τι σμίλακα καλοῦσιν, ὅ ἐστιν ὅμοιον τῷ πρίνῳ, *Smilacem Arcades vocant arborem ilici similem, folio tamen non aculeato*, τὰ δὲ φύλλα οὐκ ἀκανθώδη ἔχει. Vox est σμίλαξ πολύσημος, multa significans. Hesychius: Σμῖλος, δένδρον, οἱ δὲ πρῖνον· ἄλλοι σμίλακα, ᾗ στεφανοῦνται. Hard. — *Quercus faginea* (*Monoec. polyand.* gen. 2101, Pers. *Amentac.* Juss.). Ed. P.

Sunt aquifoliae. Alterum scilicet Ilicis genus. Locum nos ita interpunximus, voculamque *sunt* adiecimus, ex fide MSS. Reg. Colb. Paris. additamque consulto ab auctore palam est, ne quis censeret idem esse ilicis genus, cui smilacis, et cui aquifoliae nomen esset attributum: maxime quum statim sequatur ex iisdem exemplaribus, librisque editis, *Ilicis glans utriusque*, etc. Hard.

Ilicis glans utriusque. Tam smilacis, quam aquifoliae. Theophr. l. c. Hard.

Acylon appellat. Acylon hodie Graeci, praesertim in Lemno insula, *Acylaca* vocant. Bellonius Smilacem. Plinius glandiferam a Phellodryi nescit distinguere. Smilacis folium in ambitu minime pungit: *Phellodryi* vero aculeatum est et margine, et cacumine, Agriae modo: quamobrem Dores Agriam, quae Latinis Aquifolia est, vocaverunt. Theoph. Hist. lib. III, cap. 16. Smilaces etiamnum Graeci vocant *Milaci*. Dal. — *Homerus acylon.* Odyss. K, vers. 223. Theocritus quoque, Idyll. E. Et Galen. lib. de alim. boni et mali succi, tom. VI, pag. 427: Τὰς δὲ τῶν πρίνων βαλάνους, ἃς ἀκύλους ὀνομάζουσιν Ἕλληνες. Hard.

A glande. Quae proprie glans appelletur, βάλανος. Homericum versum Plinius recte sic distinxit: Πὰρ δ' ἄκυλον, βάλανόν τ' ἔβαλε. Etsi in editis aliter. Hard.

stinguit. Masculas ilices negant ferre. Glans optima in quercu, atque grandissima: mox esculo: nam roboris parva: cerro tristis, horrida, echinato calyce, ceu castaneae. Sed et in querna, alia dulcior, molliorque feminae: mari spissior. Maxime autem probantur latifoliae ex argumento dictae. Distant inter se magnitudine, et cutis tenuitate. Item quod aliis subest tunica rubigine scabra, aliis protinus candidum corpus. Probatur et ea, cuius in balano utrimque ex 3
longitudine, extrema lapidescit duritia: melior, cui in cortice, quam cui in corpore: utrumque non nisi mari. Praeterea aliis ovata, aliis rotunda, aliis acutior figura. Sicut et colos nigrior, candidiorve, qui praefertur. Amaritudo in extremitatibus, mediae dulces. Quin et pediculi brevitas proceritasque differentiam habet. In ipsis vero arboribus, quae maximam 4

Masculas ilices negant ferre. Theophrast. Hist. lib. III, cap. 16, quo loco tractat de Ilice, Smilace, Phellodryi, nusquam id scribit. Vide vocem παραλιθάζουσι in diction. Constantini. Dalec.

Glans optima in quercu, etc. Dulcissima in Fago atque grandissima, mox Hemeridi; nam latifoliae parva, Cerro amarissima. Dal.

Cerro tristis. Quercus est procera, glande maiore, calyce echinato. A Dodonaeo recte depingitur, pag. 819, qualem in Horto regio vidimus: sed is aegilopem perperam vocat. Hard. — *Quercus Cerris* (gen. 2101, Pers.). Ed. P.

Latifoliae. Fagi Theophrast. Dal. — *Latifoliae.* Πλατυφύλλου Theophrasto appellatae, Hist. lib. III, c. 9, e quercuum genere. In Andegavorum agro perpetuo viret. H. — *Quercus Tournefortii* (gen. 2101, Pers.). Ed. P.

Distant inter se. Nempe glandes generatim et universe. Hard.

Probatur et ea, etc. Id accidere glandi maris Fagi, et Haliphloei, tradit Theophrastus, sed glandem non commendare. Dal.

Ex longitudine. Ima summaque parte glans durescit in lapidem: Παραλιθάζουσιν ἐν τοῖς ἄῤῥεσιν καλουμένοις, ἐξ ἄκρων τῶν βαλάνων ἑκατέρωθεν, αἱ μὲν πρὸς τῷ κελύφει, αἱ δὲ πρὸς αὐτῇ τῇ σαρκί. Theophr. l. c. Hard.

Lapidescit duritia. Nunc in cute, nunc in carne. Theophrast.

Aliis rotunda. Vt querculi: φηγὸς τὰς στρογγύλας Theophr. Hist. lib. III, cap. 10. Hard.

Quin et pediculi. Quo glans arbori adhaerescit. Hard.

fert, hemeris vocatur, brevior, et in orbem comosa, alasque ramorum crebro cavata. Fortius lignum quercus habet et incorruptius: ramosa et ipsa: procerior tamen, et crassior caudice. Excelsissima autem aegilops, incultis amica. Ab hac proxima latifoliae pro-

Hemeris vocatur. Ημερὶς, latine esculus appellata, a suavitate glandis, ut diximus cap. 6; quam breviorem quercu quum Plinius asseverat, omnino docet hemerim esse quam nos dicimus *petit chêne*. 811. H. — *Quercus ballota* Desfont. (gen. 2101, Pers. Ed. P.

Alasque. Alis ramorum cavatis, κοιλομάσχαλον. De his dicemus lib. XXV, cap. 18. Hard.

Fortius lignum quercus habet, et incorruptius, ramosa et ipsa, procerior tamen et crassior caudice. Legendum non *quercus*, sed *fagus*: et non *procerior*, sed *brevior*. Vtrumque evidentissime ex Theophrasto, libro III, cap. 9: comparat enim hemeride, quam Theodorus *placidam* vertit, cum fago. *Namque placida*, inquit, *non erecta, nec levis, nec excelsa est: quippe quae corpore in orbem comoso, contorto sinuosoque stet, ut nodosa alataque assurgat. Materies robusta, verum infirmior quam fago: haec enim robustissima, putredinique nulli obnoxia est. Sed nec ipsa erecta, quanquam minus torta quam quercus, caudice vero crassissimo constat, ut tota quaeque brevis species reddatur: nam eius etiam corpus in orbem comosum minimeque erectum est*. Pint. — *Fortius .... quercus habet*. Et Theophr. de sua φηγῷ, Hist. lib. III, c. 9: Τοῦτο γὰρ ἰσχυρότατον, καὶ ἀσαπίστατον. Nec Glossis credo, quae esculum φηγὸν vocant. H.

Procerior tamen. Quam hemeris, sed aegilope minor, inquit Theophr. *Le grand chêne*. H.

Excelsissima. Theophr. l. c. Ἡ δὲ αἰγίλωψ ὀρθοφυέστατον, καὶ ὑψηλότατον ... φύεται δὲ ἐν τοῖς ἐργασίμοις σπανίως. Est autem aegilops, ut diximus cap. 6, Latinorum fagus. Eadem ramosa, ut Plinius notat: unde Virgilius cecinit, *patulae sub tegmine fagi*. H. — Plinianas, ad eas quae sequuntur, Casp. Bauh. memoratas species refert Broter. in suis notis: *Robur* est Q. foliis molli lanugine pubescentibus; *Quercus* est Q. latifolia, mas, brevi pediculo; *Esculus* est Q. parva, seu *phagus* Graecorum; *Cerrus* est Q. calyce echinato, glande maiore; *Ilex*, Q. ilex; *Suber*, Q. suber; *Hemeris*, Q. cum longo pediculo; *Aegilops*, Q. calyce hispido, glande minore; *Haliphlaeos*, Q. Burgundiaca est, calyce hispido; *Aquifolia*, ilex folio aquifolii, etc. Conf. de Quercuum generibus ap. Veteres Excurs. I ad calcem huiusce libri. Ed. P.

Ab hac proxima latifoliae proceritas, sed minus utilis aedificiis: atque carbone dotata vitiis obnoxia est. Quam ob rem solida utuntur, carboni aerariorum tantum officinis compendio: quoniam, etc. Scribo, *Aspris dolata, vitiis obnoxia. Quam ob rem solida utuntur. Carboni utilis, aerariorum tantum officinis compendio*, etc. Theophr. lib. III, de aspri arbore loquens: *Materies*, inquit, *improba, et laborata quidem inutilis: rumpitur*

ceritas, sed minus utilis aedificiis, atque carboni: dolata vitiis obnoxia est: quamobrem solida utuntur: carbo in aerariorum tantum officinis compendio: quoniam desinente flatu protinus emoriens, saepius recoquitur: caetero plurimis scintillis. Idem e novellis melior. Acervi confertis taleis recentibus luto cami-

enim et cadit: rudis autem melior: ob id sic ea utuntur. Improba etiam ad cremandum et ad carbonem faciendum: quippe quum carbo eius omnino inutilis, quod transiliat scintilletque, praeterquam aerariorum officinis: his enim utilior caeteris hic habetur, quod enim flatu desinente protinus extinguitur, parum absumi potest. Pint. — Legend. *Ab hac proxima latifoliae proceritas, sed minus utilis aedificiis atque carboni, dolata vitiis obnoxia est: quamobrem solida utuntur. Carbo in aerariorum tantum officinis compendio, quoniam desinente flatu emoriens protinus recoquitur*, Paulo post lege: *querna diffusam: gravissima et ipsa glandium atque dulcissima.* Sequitur: *proximam huic cerream tradit Nigidius, nec ex alia solidiorem carnem, sed duram. Cerrum* Latini vocarunt, quem Graeci ὀξύην. Salm.

Atque carboni. Sic et Dalec. *atque carbone dotata, vitiis obnoxia est* Gr. et Al. Ed. P. — *Atque carboni.* Ad carbonem faciendum. Prius legebatur, nulla plane sententia, *Atque carbone dotata.* Et mox, *carboni aerariorum.* Emendandi auctor, praeter MSS. Reg. Colb. et Th. Theophrastus fuit, Hist. lib. III, cap. 10, a quo eadem traduntur plene totidem verbis. Μοχθηρὰ δὲ, inquit, τῆς πλατυφύλλου τὰ ξύλα· πελεκηθέντα μὲν, ὅλως ἀχρεῖα, καταρήγνυται γὰρ καὶ διαπίπτει· ἀπελέκητα δὲ βελτίω, διὸ καὶ οὕτω χρῶνται· μοχθηρὰ δὲ καὶ εἰς καῦσιν, καὶ εἰς ἀνθρακίαν· ἀχρεῖος γὰρ ὅλως ὁ ἄνθραξ, διὰ τὸ πηδᾶν, καὶ σπινθηρίζειν, πλὴν τοῖς χαλκεῦσι· τούτοις δὲ χρησιμώτερος τῶν ἄλλων, διὰ τὸ ἀποσβέννυσθαι εὐθὺς, ὅταν παύσηται φυσώμενος, διὸ ὀλίγος ἀναλίσκεται. Vocem τῆς πλατυφύλλου quae in vulgatis Theophrasti libris nunc desideratur, confidenter adiecimus: tum quod addendam esse ex Plinio, huius loci fidissimo interprete, liquido apparet: tum ex Theophrasto ipso, qui eadem fere superiore eiusdem libri capite de πλατυφύλλῳ refert. Hard.

Vitiis obnoxia est. De Cerro, sive Aspri Macedonum, haec Theophrast. Histor. lib. III, cap. 10. Dal.

Idem e novellis. Nempe carbo. Ita MSS. Reg. etc. non *item*. Theophr. Hist. lib. V, cap. 10: Χείρους δὲ καὶ οἱ τῶν πρεσβυτέρων τῶν νέων, καὶ μάλιστα οἱ τῶν γεράνδρύων, etc. *Vetustioris arboris, et potissimum annosae, deterior est, quam novellae, carbo: summa enim siccitate constat, ideoque quum ardet, dissilit,* etc. Hard.

Acervi .... luto caminantur. In camini formam oblinuntur. *Caedunt componuntque*, inquit Theophr. l. c. *ad carbonem conficiendum taleas recentes et rectas: has autem quam densissime componi ad concremationem oportet. Quum vero fornacem luto obleverint, accendunt, et contis pun-*

nantur: accensaque strue contis pungitur durescens
5 calyx, atque ita sudorem emittit. Pessima et carboni et materiae haliphloeos dicta, cui crassissimus cortex atque caudex, et plerumque cavus fungosusque. Nec alia putrescit ex hoc genere, etiam quum vivit. Quin et fulmine saepissime icitur, quamvis altitudine non excellat: ideo ligno eius nec ad sacrificia uti fas habetur. Eidem raro glans, et quum tulit, amara, quam praeter sues nullum attingat animal: ac ne hae quidem, si aliud pabulum habeant. Hoc quoque inter reliqua neglectae religionis est, quod emortuo carbone sacrificatur. Glans fagea suem hilarem facit, carnem coquibilem, ac levem et utilem stomacho: .

gunt a latere. Τέμνουσι δὲ καὶ ἐκζητοῦσιν εἰς τὰς ἀνθρακίας τὰ εὐθέα, καὶ τὰ νέα. Δεῖ γὰρ ὡς πυκνότατα θεῖναι πρὸς τὴν κατάπρησιν. Οταν δὲ περιαλείψωσι τὴν κάμινον, ἐξάπτουσι, παρακεντοῦντες ὀβελίσκοις. Hard.

Taleis. Frusteis ligni ex utraque parte praecisis. Hard.

Durescens calyx. Lutosa crusta, quae carbonis struem integit. H.

Atque ita sudorem emittit. Hoc fieri Theophrastus vult, ut excitata flamma omnia corripiat. Dal.

Et carboni. Tum ad *faciendum* carbonem parum apta, tum ad materiam *aedificiorum*. H.

Haliphleos. Scribe, *haliphloeos* cum oe diphthongo, in tertia. Pint. — *Haliphloeos.* Ἁλίφλοιος Theophr. Hist. III, 9; hoc est, crassicortex, ἡ γὰρ ἁλίφλοιος παχὺ μὲν ἔχει τὸ στέλεχος, χαῦνον δὲ καὶ κοῖλον, etc. Hard. — *Quercus Pseudosuber* Santi (*Monoec. polyand.* gen. 2101, Pers. *Amentac.* Juss.). Ed. P.

Quin et fulmine. Theophrast. l. c. qui Aeoles negat eam ob causam ad sacrificia lignum id adhibere. H.

Eidem raro glans, et quum tulit, amara, quam praeter sues nullum attingat animal; ac ne eae quidem si aliud pabulum habeant. Haec verba falso hic inserta sunt, falsoque haliphloeo tribuuntur, ad hemeridem enim pertinent, et cum his quae de illa paulo ante dicta sunt continuari debent: ex Theophrasto, lib. IV, c. 10. *Hemerida*, inquit, *quam alii sterilem dicunt, alii fructum adeo vitiatum ferre, ut eum animal nullum mandere possit praeterquam sues, et hos quum alium nullum habent.* Pint. — *Eidem raro.* MSS. omnes, *rare.* Hard.

Praeter sues. Hoc pariter Theophr. Hist. lib. III, cap. 10, de ea arbore narrat, quam ἄσπριν Macedones vocant. Hard.

Nullum attingat animal. De Cerri glande id Theoph. Dalec.

Hoc quoque. Hanc etiam ob causam, inquit, praeter caeteras causas, in religionibus non adhibetur, quod

iligna, suem angustam, nitidam, strigosam, ponderosam: querna, diffusam: gravissima et ipsa glandium, atque dulcissima. Proximam huic cerream tradit Nigidius: nec ex alia solidiorem carnem, sed duram. Iligna tentari sues, nisi paulatim detur. Hanc novissimam cadere. Fungosam carnem fieri esculo, robore, subere.

IX. Quae glandem ferunt, omnes et gallam, alternisque annis glandem. Sed gallam hemeris optimam,

facile carbo emoriatur, dum res sacra peragitur. HARD.

Iligna. Horatius, *Vmber et iligna nutritus glande rotundas Curvet aper lances carnem vitantis inertem.* DAL.

Suem angustam. Macilentam: et ut subditur, strigosam. Laudat tamen *aprum iligna glande nutritum* Horat. Sat. lib. II, v. 40. HARD.

Querna, diffusam. Pinguem, ac probe sagiuatam. HARD.

Atque dulcissima, etc. Sic ex MSS. em. Hard. *et ipsarum glandium quae et dulcissima* Dal., *nempe fagi Graecorum. Diffusam et gravissimam, et ipsa glandium aeque dulcissima* Gr. et Al. ED. P. — *Atque dulcissima.* Querna, inquit, glandium dulcissima est: quod de sua φηγῷ tradit Theophr. Hist. lib. III, c. 9: γλυκύτατα δὲ τὰ τῆς φηγοῦ. HARD.

Tradit Nigidius. Contra iudicium Theophrasti. DAL.

Solidiorem. Ita MSS. Reg. Colbert. Th. Chiffl. etc. non, ut in editis hactenus legitur, *sordidiorem.* H.

Hanc novissimam cadere. Quoniam sero maturescit, novaque veterem occupat. Theophrast. Hist. lib. III, c. 15. DAL.

Esculo. Glande esculi, roboris, etc. HARD.

IX. *Quae glandem ferunt omnes et gallam.* Videtur hoc falsum esse: nam ilex glandem fert teste Plinio hoc ipso libro et capite, et Theophrasto libro tertio de Hist. Plant. cap. 16, et tamen gallam non fert, ut eodem loco refert Theophrast. Videtur autem deceptus Plinius, dum Theophrastum sequitur male intellectum. Nam quod Theophrastus eodem libro, cap. 9, tradit de generibus roboris, ferre videlicet omnia genera glandem et gallam, id Plinius ad omnes glandiferas arbores transtulit. Annotavit hoc ante me Genesius Sepulveda doctor theologus, ac Caesareae maiestatis historiographus, vir multarum disciplinarum scientia clarus, graecaque ac latina facundia eminentissimus. PINT. — *Quae glandem.* Sic Theophrast. loc. cit. *Κηκῖδας δὲ πάντα φέρει τὰ γένη.* Verum ex eo numero eximenda ilex, quippe quae nec glandem proprie appellatam, sed ἄκυλον, quam recte Homerus, ut dictum est super, cap. a glande distinxit, nec proinde gallam ferat. Hic Plinium immerito coarguunt Pintianus, et Sepulveda, Epist. III, 45, ad Pintian. pag. 180. Galla, *noix de galle.* HARD.

Sed gallam. Haec pariter apud Theophr. l. c. HARD.

et coriis perficiendis aptissimam. Similem huic latifolia, sed leviorem, multoque minus probatam. Fert et nigram. Duo enim genera sunt. Haec tingendis utilior. (VII.) Nascitur autem sole de Geminis exeunte, erumpens noctu semper universa. Crescit uno die candidior. Et si aestu excepta est, arescit protinus, neque ad iustum incrementum pervenit: hoc est, ut nucleum fabae magnitudine habeat. Nigra diutius viret: crescitque, ut interdum mali compleat magnitudinem. Optima Commagena, deterrima ex robore. Signum eius, quod cavernae translucent.

X. Robur, praeter fructum, plurima et alia gignit.

Similem huic latifolia, sed leviorem. Scribo diphthongo *ae laeviorem*, ut intelligas laevorem, non levitatem, ex Theophrasto. PINT. — *Sed laeviorem.* Theophr. πλὴν λειοτέρα. H.

Haec tingendis. MSS. *tinguendis*, nempe lanis, vel coriis. Theophrast. Φέρει δὲ καὶ τὴν ἑτέραν τὴν μέλαιναν, ᾗ τὰ ἔρια βάπτουσιν. HARD. — De galla, vernaculo sermone, *la noix de galle*, Noster fusius iterum disserit inf. lib. XXIV. ED. P.

Nascitur autem. Haec totidem fere verbis Theophrast. Histor. lib. III, cap. 6. HARD.

Sole de Geminis exeunte. Theophr. loc. citat. tempore secundae germinationis, quae fit circa desinentem martium, quum in Ariete sol adhuc vertitur. DALEC. — *Sole de Geminis*, etc. Theophrast. lib. III, cap. 6, *Scirrhophorione mense*, Theodorus *Martio* transtulit. PINT. — Scilicet circa desinentem iunium mensem, περὶ Σκιῤῥοφοριῶνα λήγοντα. H.

Crescit. Quae candida est, crescit die uno. HARD.

Et si aestu. Theophrast. iterum loco citato. HARD.

Hoc est ut nucleum fabae magnitudine habeat. Scribendum puto, *hoc est cur nonnullae fabae magnitudinem habeant*, ex Theophrast. lib. III, cap. 6: *Si ab aestu*, inquit, *occupetur, arescit, augerique amplius nequit: qua de causa earum aliquae non maiores fabis evadunt.* PINT. — *Ut nucleum.* Nuclei voce abutitur, ut gallam significet: quod iterum facit, lib. XXIV, cap. 5. HARD.

Signum eius. Deterrima, inquit, ex eo se signo prodit, quod sit multis foraminibus pervia, τετρυπημένη, inquit Dioscorides, lib. I, cap. 146. HARD.

X. *Robur, praeter fructum*, etc. Theophrasto, praeter fructum, quercus haec omnia fert: Κηκίδα, συκαμινῶδες, αἰδοιῶδες, ταυροκέφαλον, πῖλον, σφαίριον, μελιτήριον, σφαίριον μασχαλαγενές, λιθάριον, σφαίριον φυλλικόν, σφαίριον ὑδατῶδες. DALEC. *Robur.* Theophrast. Hist. lib. III, cap. 8: Πλεῖστα δὲ πάντων ἡ δρῦς φέρει παρὰ τὸν καρπόν, etc. Et Graecorum δρῦν Maro quoque robur interpretatur, quum ad hunc Homeri versum alludens, Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς

Namque fert et gallae utrumque genus, et quaedam veluti mora, ni distarent arida duritie: plerumque tauri caput imitantia, quibus fructus inest nucleis olivae similis. Nascuntur in eo et pilulae, nucibus non absimiles, intus habentes floccos molles lucernarum luminibus aptos. Nam et sine oleo flagrant, sicuti galla nigra. Fert et aliam inutilem pilulam cum capillo, verno tamen tempore melligeni succi. Gignunt et alae ramorum eius pilulas, corpore, non pediculo, adhaerentes: candicantes umbilicis: caetera nigra varietate dispersa. Media cocci colorem habent.

ἐστι παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης, ita in Aeneide cecinit: *Gensque virum truncis, et duro robore nata.* H.

Vtrumque genus. Album ac nigrum. Theophrast. loc. citat. Hard.

Veluti mora. Quiddam quod speciem mori refert, συκάμινοειδές ἄλλο, sed durum illud oppido, fractuque difficile. Hard.

Plerumque tauri. Ab hac aliud quoque gignit, quod quum plane crevit, tauri caput quodammodo imitatur: Καὶ ἕτερον .... προσεμφερὲς τρόπον τινὰ τοῦτ' ἔστι καὶ ταύρου κεφαλῇ, περικαταγνύμενον δὲ ἔνδοθεν ἔχει πυρῆνα ἐλαίᾳ ὁμοφυῆ. Theophr. loc. cit. H.

Nascuntur in eo pilulae nucibus non absimiles intus habentes flocculos, etc. *Nucleis* hic legendum, non *nucibus*, idem Theophrastus docet, lib. III, cap. 8: *Fert*, inquit, *et quod quidam pilum appellant: id pilula est, comam gerens lanaceum, mollem, nucleo durior, qua in lucernarum luminibus utuntur.* Pint.

Lucernarum. Vicem ellychnii in lucernis praebentes. Hard.

Et sine oleo. Theophrast. Καίεται γὰρ καλῶς ὥσπερ καὶ ἡ μέλαινα κηκίς. Hard.

Melligeni succi. Quae melleum succum tactu gustatuque referat. Theophrast. Φύει καὶ ἕτερον σφαιρίον κόμην ἔχον, τὰ μὲν ἄλλα ἀχρεῖον, κατὰ δὲ τὴν ἐαρινὴν ὥραν ἐπιβάπτον χυλῷ μελιτηρίῳ, καὶ κατὰ τὴν ἁφὴν, καὶ κατὰ τὴν γεῦσιν. Hard.

Corpore. In ramorum alis, inquit, pilulas gignit alias, quae per se ipsae, suo corpore, ac sine pediculo, ramis adhaerescant: quae umbilicos candicantes habeant, reliquum corpus variegatum e nigro. Ita Theophrast. l. cit. Φύει δ' ἐνδοτέρω, τῆς τῶν ῥαβδῶν μασχαλίδος ἕτερον σφαιρίον ἄμισχον... τοὺς μὲν γὰρ ἐπανεστηκότας ὀμφαλοὺς ἐπιλεύκους, ἢ ἐπιστιγμένους ἔχει μέλανας. Sic enim admonitus a Plinio medicus Constantinus, visisto huic alioqui graeci scriptoris loco medicinam fecit. Hard. — *Adhaerentes.* Adhaerentes, intus sculptas, varii coloris. Nam eminentes umbilicos aut candicantes, aut punctis maculosos, aut nigros: media splendida et coccinea. Apertae vero et nigrae sunt, et puleo. Theophr. Dal.

Media. Theophrast. Τὸ δὲ ἀναμέσον κοκκοβαφὲς καὶ λαμπρόν. Cocci colorem, miniatum intellige: uti de

Apertis amara inanitas est. Aliquando et pumices gignit: necnon et e foliis convolutas pilulas: et in folio rubente aquosos nucleos, candicantes ac translucidos, quamdiu molles sint, in quibus et culices nascuntur: maturescunt in modum gallae.

XI. (VIII.) Ferunt robora et cachryn (ita vocatur

psittaci torque in cervice Plinius ait, lib. X, cap. 58. H. — *Cocci colorem.* *L'écarlate.* Brot.

Apertis amara inanitas est. Legendum forte *atra* potius quam *amara.* Theophrast. lib. III, cap. 8: *Aperta nigra et fruticans cernitur.* Pint. — Apertam pilulam nigram videri et subputridam dixit Theophrast. loco cit. Ἀνοιγόμενον δὲ ἐστι μέλαν καὶ ἐπίσαπρον. Fungosam raramque lanuginem, quae intus est, *inanitatem* vocat. Harn.

Et pumices. Pumiceum lapillum, σπάνιον δὲ παραφύει καὶ λιθάριον κισσηρῶδες ἐπὶ πλεῖον. Theophrast. Hard.

Et e foliis. Sic Theophrast. φυλλικὸν σφαιρίον συμπεπιλημένον. H.

Et in folio rubente, etc. A tergo vero folii, mediae costae insidentes, pilulas albas (σφαιρία λευκά) pellucidas, aquosas, quamdiu molles sint, in quibus et muscae interdum nascuntur: durescunt in modum gallae parvae et levis. Theophrast. Dalec. — *Et in folio.* In ipsa folii spina, quae per medium tergum recta discurrit, ἐπὶ τοῦ φύλλου κατὰ τὴν ῥάχιν, inquit Theoph. H.

Aquosos. Pilulas aquosas, albas, pellucidas, quamdiu molles sunt, σφαιρίον λευκόν, διαυγές, ὑδατῶδες, ὅταν ἁπαλὸν ᾖ. Theophrast. Vulgo pilulas asininas vocant. H.

Et culices. Μύας Theophrast. dixit, hoc est, *muscas.* Hard.

XI. *Ferunt robora.* Theophr. Hist. lib. III, cap 7. Dalec.

Cachryn. Cachrys foliorum conceptu, e medio germinis globo prominens, tamquam parturiente folium natura, qui in folia post explicatur: convoluta e foliis pilula intus, in iuglande et avellana racematim compactus callus, floris vicarius. Cyttarus in coniferis gradatum, squamosumque nucamentum, rudimentum fructus: Bryon in quercu, racemosi villi, qui loco floris sunt. Haec diligenter distinguenda. Κάγχρυν pro Libanotidis semine quidam scribunt. Dalec. — *Cachryn.* Habet haec vox Κάχρυς ap. Hesychium aliosque multos significatus. Est autem haec Pliniana κάχρυς ab ea quam Theophrastus affert, et forma, et nascendi modo dispar. Huic pilulae instar est, cui nihil simile Theophrastea habet: haec, postquam folia cecidere, hieme durat, autumno nata: illa primo vere gignitur. Adiicit tamen statim idem Theophrastus, Hist. lib. III, cap. 7, quiddam in robore peculiare autumno nasci; quod per hiemem duret: eamque facile adducor ut credam κάχρυν Plinianam esse. Sed nihil est eo Theophrasti loco corruptius. Τῇ δὲ ἰδιότητι τοῦ μετοπώρου μετὰ τὴν φυλλοβολίαν, etc. Harn.

Ita vocatur. Eo quoque nomine, inquit, appellatur, pilula quaedam in medicinae usu: quam scilicet κάχρυν, vel potius κάγχρυν vocat Dio-

pilula in medicina urendi vim habens). Gignitur et in abiete, larice, picea, tilia, nuce, platano: postquam folia cecidere, hieme durans. Continet nucleum pineis similem: is crescit hieme, aperitur vere pilula tota: cadit, quum folia coepere crescere. Tam multifera sunt, tot res praeter glandem pariunt robora. Sed et boletos, suillosque, gulae novissima irritamenta, quae circa radices gignuntur: quercus probatissimos; robur autem, et cupressus, et pinus, noxios. Robora ferunt et viscum, et mella, ut auctor est Hesiodus. Constatque rores melleos, e caelo, ut

scorides, lib. III, cap. 88, qui proprie fecundi rosmarini fructus: nec pilula, sed semen est: pariter urendi vim habens, καυστικῆς δυνάμεως. Hard.

Vrendi vim habens. Roboris et arborum sequentium cachryn inepte confundit cum rosmarini pilula acri et urente, quae etiam cachrys dicitur: ut et medulla seminis crethmi', lib. XXVI, cap. 8, non procul a fine. Dalec.

Gignitur et in abiete. Dissimile est, quod in iisdem fere arboribus gigni Theophrastus prodit, Hist. Plant. lib. III, cap. 7. Hard.

Tilia, nuce, platano. Theophrast. *castanea*, non *platano*, Histor. lib. III, cap. 7. Pint.

Continet nucleum, etc. Hoc de iulis avellanarum Theophrast. esse nuci pineae similes, crescere hieme, aperiri vere totos, etc. Dormitavit hic Plinius. Dalec. — *Continet nucleum.* Iisdem plane verbis nucis avellanae (*coryli avellanae*, de qua iam supra dictum est. Ed. P.) iulum Theophr. describit, loco citato. Hard.

Sed et boletos. Theophr. Hist. l. III, cap. 9: Οἱ γὰρ μύκητες πρὸ τῶν ῥιζῶν, καὶ παρὰ τὰς ῥίζας φυόμενοι, etc. Hard. — *Suillosque*, Id fungorum tertium genus nomen habet: venenis accommodatissimum, ut dicetur infra, lib. XXII, cap. 47. H.

Robur autem. Δρῦς Graecis, ut diximus. Subscribit in Georgicis Nicander his versibus, apud Athen. l. II, pag. 60: ... Ἐχθρὰ δ' ἐλαίης, Ῥοιῆς τε, πρίνου τε, δρυός τ' ἀπὸ πήματα κεῖται, Οἰδαλέα, σύγκολλα, βάρη πνιγόεντα μυκήτων. Hoc est: *Noxia oleae, Punicae, ilicis, roborisque purgamenta iacent, tumidi, glutinosi, malefici, strangulantes fungi.* De his dicetur opportunius, lib. XXII, cap. 47. Hard.

Et pinus. Athenaeus, lib. II, pag. 61, ex Diphilo, pineos inter edules accenset, et ulmeos; οἱ ἐπὶ πτελέαις καὶ πεύκαις γιγνόμενοι. H.

Robora. Theophrast. loc. cit. Ὡσαύτως καὶ ἡ ἰξία, εἰ δέ γε δὴ καθ' Ἡσίοδον φέρει μέλι καὶ μελίττας, etc. Hesiodi versus hi sunt in Ἔργοις, vers. 230: ... Οὔρεσι δὲ δρῦς Ἄκρη μέν τε φέρει βαλάνους, μέσση δὲ μελίσσας. Hard.

diximus cadentes, non aliis magis insidere frondibus. Cremati quoque roboris cinerem nitrosum esse certum est.

XII. Omnes tamen has ejus dotes ilex solo provocat cocco. Granum hoc, primoque ceu scabies fruticis,

Vt diximus Lib. XI, eap. 12. Hue pertinet, quod Maro cecinit Ecl. IV: *Et durae querens sudabunt roscida mella*. Et quod Naso Metam. lib. I, v. 112: *Flavaque de viridi stillabant ilice mella*. Hard.

Cremati. Theophrast. l. c. Φασὶ δὲ καὶ ὅταν κατακαυσθῇ, γίνεσθαι νίτρον ἐξ αὐτῆς. Hard.

XII. *Provocat cocco*. Aequat, vel etiam superat. Theophrast. Histor. lib. III, cap. 16: Ο δὲ πρῖνος ... Φέρει καὶ παρὰ τὴν βάλανον κόκκον τινὰ φοινικοῦν. *Ilex fert praeter glandem, granum quoddam puniceum* In Gallia Narbonensi, nunc *vermillon* vocant, val *graine d'écarlate*. Quoniam ea grana vermiculis scatent, quorum sanies coccino tingendo idonea est, efficitque eum colorem, quem et nos miramur, et Veteres impense laudarunt. Hine *emblemate vermiculatum*, dixere, coccineo colore tinctum. H.

Granum hoc primoque, ete. Non granum, sed insectum lo *Quercu coccifera* Wild. (*Monoec. Polyand.* gen. 2101, Pers. *Amentac.* Juss.). Quum suum Incremeutum accepit, erassum ac rotundum est, ut cicer, bombycina quadam lanugine tectum; Intus plenum liquoris robicundi. Medio mense maio in hoc grano, sub iosecti ventre, reperiuntur 18 aut 20,000 grana minima rotunda, quae totidem sunt ova. Tum colligitur coccus mane, antequam sol rorem abstulerit. Qui nascitur in quercubus prope mare crescentibus, rubicuodior est quam qui procul. Ed. P.

Ceu scabies. Dalecamp. male emendat, *seu scapo fruticis*. Turneb. Advers. IV, 16, *scabies*. Gron. *ceu scapus frutio*. Ed. P. — *Ceu scabies*. Ac veluti arboris excrementum, seu purgamentum quoddam. In libris bactenus editis, *ceu scapus*. At in Reg. 1, Colb. et Th. *ceu scaptes*. In Reg. 2 planissime, *ceu scabies*, quae sincerissima lectio est, dudum a Turnebo e suis quoque libris eruta. Fulcitur egregie haecce emendatio vel re ipsa, fruticisque et cocci natura, quam Petri Quioqueraoi verbis, de laudibus Prov. lib. II, fol. 48, operae pretium duximus hoc loco repraesentare. «Vermiculum, *inquit*, Hispani olim large collegere, testimonio C. Plinii: nec scio an hodie quoque... Certe provincia nostra uberrimum eius feturae beneficium sentit, ut inde in ipsam quoque Hispaniam asportari a mercatoribus sciam. Maxima omnium copia atque praestantia ex Campis Lapideis, Arelatensium agro. Igitur quae mihi super hoc nota sunt atque comperta, dicam. Coccum granum, seu coccus ilicis, nostris popularibus *vermilionum* appellatur. An sit κόκκος βαφικὴ Graecis non dico: quod de eo Dioscorides omnino somnolenter tractarit. Itaque non placet digladiantes super hoc medicos in gratiam revocare, ea tanti otii penuria: qua nec abs Arabibus vacat exquirere, sitne illud suum kermes. Purgent ipsi sentinam suam... Ilicis nobis duae sunt species: earum una nulla dote, in arborem adolescit. Altera, frutex

parvae aquifoliae ilicis: cusculium vocant: pensionem

exiguus, sesquipedali proceritate, laetissime viret: foliis laevore praefulgidis, spinarum vallo ambitis, numeroso stolone assurgit in morem rosarii. A nostris fagi appellationem sortitur, quamquam nullam fagi imaginem repraesentet.... Vera medio rorati imbribus frutices, coccum hoc modo ordiuntur. Ac primum omnium, ut fere fit in fruticibus, qui non arborum modo, trunco in altum evehuntur, sed pullulant densa propagine: ubi imus scirpus se in duo brachia partitur, in horum medio instar focanei palmitis increscit rotundum quiddam, magnitudine et colore pisi. Hoc matrem vocant, quod ex ea caetera grana producuntur. Matres porro habet ut plurimum quinque quaelibet cespitum familia: quae ineunte aestate aestuque, minutissimorum vermiculorum, ut tantum visum non effugiant, catervam profundunt, fatiscuntque in summitate. In animalia prorepit nova suboles colore candida, pro se quisque in sublime... Hi incrementis aucti, milii magnitudine fiunt. Inde liberius adolescentibus albus color in cinericium transit, iamque non animal, sed pisum rursus apparent. Tuncque ea grana maturitatem adepta colliguntur, iam coloratis vermiculis feta. Dumque asportantur, ambiens pellicula prae teneritate rumpitur... Torpent interim vermiculi, ac immobiles iacent. Caeterum quam primum tempestivitas adest, in lintea praecipitati, soli exponuntur. Tum libato calore statim prorepunt, atque aufugere nituntur: sed a custode, qui continuus assidet, concussu lintei in medium eo usque reiiciuntur... Si quae vero grana legentis effugerint sedulitatem, ea mox paulo alatorum animalium numerosum exercitum in auras effundunt. Observatum est hoc anno (1550) ex Campo Lapideo Arelatensi agro, hunc proventum undecim aureorum millibus aestimatum. » Ita Quiqueranus, cuius elegantissimam orationem, librarii vitio foedissime deformatam, suo nitori restituimus. Habet his plane similia G. de Catel, Hist. lib. I, pag 50. Hard.

Parvae aquifoliae. Et parvam ilicem, et fruticem vocat, ut ab eo utroque genere ilicis, de quo dictum est cap. 8, diversum istud esse intelligas. Et est ex illo sane id genere, quod aquifolium ipse alibi, aliique dixere, alii agrifolium: Galli, *le petit houx*: minime, ut priora duo, glandiferum. Dioscorides, lib. IV, cap. 48: Κόκκος βαφική, θάμνος ἐστὶ μικρὸς, φρυγανώδης, ᾧ πρόσκεινται οἱ κόκκοι ὡς φακοὶ, etc. *Frutex est parvus; surculosus, cui grana, ceu lentis, adhaerent.* Tamen et in ilice πρίνῳ gigni Theophrastus paulo ante censuit. Haec aquifolia eidem ἀγρία dicitur, Hist. lib. III, cap. 4, unde et latinis *agrifolium*. In notis quae falso Tironi adscribuntur, apud Gruterum, pag. 170, ubi arborum genera recensentur: *Fraxinus acrifolium, ilex*. H.

Cusculium vocant. Fortassis *quisquilium*: nam *quisquiliae* Festo, quidquid surculorum foliorumve cadit ex minutis arboribus, ac inde res quaevis nihili. Caecilius: *Quisquilias volantes, venti spolia memorasti modo.* Naevius in Togularia: *Abi, deturba te saxo, homo non quisquiliae.* Id est non nauci. Coccum scapis de-

alteram tributi pauperibus Hispaniae donat. Vsum eius gratiorem in conchylii mentione tradidimus. Gignitur et in Galatia, Africa, Pisidia, Cilicia: pessimum in Sardinia.

XIII. Galliarum glandiferae maxime arbores agaricum ferunt. Est autem fungus candidus, odoratus,

rasum cadere notum est: inde *quisquilium* appellarunt. Dal. — Immo *cusculium*: est enim hispanum vocabulum, non romanum: et *cusculiatum* videtur olim dictum quod nunc depravete *scarlatum*. Gelen. — *Cusculium* Κοσκύλια quoniam e cortice eraduntur. Graecis κοσκύλλειν est excrescentes minutias praesecare. H.

Pensionem alteram. Alterum ex horto, ex egro alterum pauperes tributum pendebant. Nam et hortensia in macello distrahebant, coccum iidem passim nascentibus fruticibus decerpebant: atque ex gemine ea merce corradebent, unde tributum penderent. E cocco igitur pensio altere tributi peti solita a Plinio nunc dicitur: altera ex horto, lib XIX, cap. 49, his verbis: *quum credatur pensio ea pauperum.* Accepit hunc locum eliter longe Salmasius in Solinum, pag. 175. Tributi collationem ait duplicem fuisse: aliam in capite, aliam in censu. Posteriori tributo pendendo non fuisse obnosios eos, qui egrum aut praedie non haberent: quum pensione capitis omnes tenerentur, qua divites, qua pauperes. Sed neque hoc loco capitationis vim, quidve vox ea valeat, intellexisse Salmasium, non optimum sane iurisconsultum, disces ex iis quae de capitationibus disputet Gothofredus in cod. Theodos. lib. XI, tit. 1 de Annona et Tributis, pag. 27 et 43; iterum lib. XIII, tit. 10 de Censu, pag. 116. Capitatio enim et genus illud tributi dicebatur, quod pro possessionum quoque numero, si quae essent, imponeretur. Salvianus, de Gubern. Dei, lib. V: *Quum possessio ab his recesserit, capitatio non recedit: proprietatibus carent, et vectigalibus obruuntur.* Vide et Glossarium Du-Cangii, verbo *Capitatio* et *Caput.* Neque vero de tributo gemino nunc sermonem esse Plinius ipse haud obscure indicat, quum *pensionem tributi alteram* hunc cocci proventum, non *tributi alterius pensionem* vocat: hoc est, in cocco alterum esse solvendo tributo subsidium, non tributo alteri. H.

Tradidimus. Lib. IX, cap. 65.

Gignitur. Dioscor. IV, 48. H.

XIII. *Glandiferae.* Praecipue larices, oculato teste Nic. Chorier, Hist. Delph. lib. I, pag. 58. Sunt enim in ea regione plurimae. Hard.

Agaricum. Ἀγαρικὸν, et apud Gallos retinet nomen, *agaric*, fungi genus. A Dodonaeo pingitur, Pempt. 3, lib. V, cap. 24, p. 477. De eo rursum Plin. XXV, 57, quem locum vide. H. — Agaricum, *l'agaric de chêne*, quo tam feliciter nunc utimur in sistendo sanguine. Brot. — *Agaricum.* Agaricus officin. sive *Boletus laricinus* L. Mat. Med. 654. Qui truncis quercuum adnascitur, species est e genuino offic. agarico plane diversa.

antidotis efficax, in summis arboribus nascens, nocte relucens. Signum hoc eius, quo in tenebris decerpitur. E glandiferis sola quae vocatur aegilops, fert pannos arentes, muscoso villo canos, non in cortice modo, verum et e ramis dependentes cubitali magnitudine, odoratos, ut diximus inter unguenta. Suberi minima arbor, glans pessima, rara: cortex tantum in fructu, praecrassus ac renascens, atque etiam in denos pedes undique explanatus. Vsus eius ancoralibus maxime navium, piscantiumque tragulis et cado-

Geoff. Mat. Med. II, p. 772. Ed. P.

Odoratus. Immo potius odoris expers. Dalec.

Relucens. Fabulosum hoc.

Vocatur aegilops. Fagus haec est Latinorum, ut diximus cap. 6. Haec porro Theophrast. lib. III, cap. 9: Ὃ δὲ καλοῦσί τινες φάσκον, ὁμοίως τοῖς ῥακίοις, ἡ αἰγίλωψ μόνη φέρει, πολιὸν καὶ βρύϊνον, καὶ γὰρ πηχυαῖον καταχρεμάννυται, καθάπερ τρύχος ὀθονίου μακρόν. Φύεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ φλοιοῦ, καὶ οὐκ ἐκ τῆς κορώνης ὅθεν ἡ βάλανος, etc. *Quod autem φάσκον quidam vocant, pannis simile, aegilops sola fert, canum et muscosum, cubitali longitudine pendens, ut vestis lacerus longusque pannus: nascitur e cortice, non e surculorum cacumine: unde glans. neque ex gemma, sed ex latere ramorum anni exacti*, etc. H. — Cum talibus pannis *Querc. latifoliam, le rouvre*, exhibet Du Hamel, t. II, pag. 210. Brot.

Pannos arentes, muscoso villo canos. An *Parmelia iubata?* (*Crypt.* Linn. *Musci* Juss.). Conf. lib. XII, cap. 50. Ed. P.

Vt diximus. Lib. XII, cap. 50.

M. arbor. Nempe e glandiferis.

Cortex tantum in fructu. In usu: quod ex ea arbore nihil ad vitam utile colligas, praeter corticem. H.

Praecrassus. Theophr. III, 16: φλοιὸν ἔχει παχὺν σφόδρα. Hard.

Renascens. Intra annos tres: ἐν τρισὶν ἔτεσιν. Theophr. l. c. H.

Vsus eius ancoralibus. Theophr. Hist. lib. III, cap. 16. Dal.

Tragulis. Piscatorum verricula tragulas vocat, sine controversia a trahendo nomen adeptas, ut vidit iam dudum Turnebus, Advv. lib. XXII, cap. 14, pag. 721. Et Glossae Isidori: *tragum, genus piscatoriae.* Glossar. Latin. Gallic. *tragum, rets à pêcher*, Catholicon Armoricum, *traimaill; c'est un rets à pêcher.* Latine, *hoc tragum, verriculum*, Gallis, *tremail*, Italis, *tramaglin*: quod tribus maculis, vel triplici macularum ordine constat, quas *mailles* nostri appellitant. Hard.

Et cadorum. Nunc quoque subere lagenis amphorisque obturandis utimur: et a calceariis suberem expeti ad conficiendas crepidas, nemo nescit. Haec obturamenta Galli vocant, *bondons*: obturare cadum, *bondonner un muid.* Hard.

rum obturamentis: praeterea in hiberno feminarum calceatu. Quamobrem non infacete Graeci corticis arborem appellant. Sunt et qui feminam ilicem vocent: atque ubi non nascitur ilex, pro ea subere utantur, in carpentariis praecipue fabricis, ut circa Elin et Lacedaemonem. Nec in Italia tota nascitur, aut in Gallia omnino.

XIV. (IX.) Cortex et fagis, tiliae, abieti, piceae, in magno usu agrestium. Vasa, corbesque, ac patentiora quaedam messibus convehendis vindemiisque faciunt, atque praetexta tuguriorum. Scribit in recenti ad du-

In hiberno feminarum calceatu. Non solum valetudinis causa id feminae hieme fecerunt, sed ut grandiores viderentur. Clemens Alexandrinus l. III Paedagogi, ex Alexi Comico: Τυγχάνει μικρά τις οὖσα, φελλὸς ἐν ταῖς βλαυτίσιν ἐγκεκάττυται. Xenophon lib. de tuenda re famil. de uxore Ischomachi: Ὑποδήματα δ' ἔχουσαν ὑψηλὰ, ὅπως μείζων δοκοίη εἶναι ἢ ἐπεφύκει. Victorius lib. XV, cap. 25. Dalec.

Non infacete Graeci. Videtur φελλὸν, quasi φλοιὸν dici a Graecis velle. Φελλὸς certe Hesychio φλοιὸς δένδρου, καὶ ξύλον ἐλαφρὸν, *arboris cortex, et lignum leve.* Suberem etiam simpliciter corticem Latini dixere. Horat. lib. III, Od. 9, v. 22: *Tu levior cortice.* Et lib. I, sat. 4, v. 119: *Simul ac duraverit aetas Membra, animumque tuum, nabis sine cortice.* Hard.

Sunt et qui. Haec Theophrast. iisdem plane verbis, Hist. lib. III, cap. 16, de arbore, quam φελλόδρυν Arcadea vocabant: eamdem esse eum φελλῷ, seu subere, ex aliis auctoribus Plinium didicisse credimus. Hard.

Nec in Italia tota nascitur, etc. Falsum id. Nam quod et Theophr. ait, Tyrrheniae, id est Hetruriae familiarissima est, et paene propria. Dal.

Aut in Gallia. Galliae nomine Narbonensis provincia hoc loco minime comprehenditur. Nam, ut ait lib. IV, cap. 31: *Gallia omnis comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur*, Belgas nimirum, Celtas et Aquitanos. In provincia certe, quae pars est provinciae Narbonensis, indigenam esse suberem, nec adscititiam aliunde, argumento est, quod dumosis et squalentibus locis ibi luxuriose prosilit, ut prodidere Petr. Quiqueranus, L. II, fol. 50; Honor. Bouche, lib. I, cap. 8, pag. 49, ipsaque experientia comprobat. Hard. — *Aut in Gallia omnino.* Suber nunc frequens nascitur in Gallia Narbonensi, et maxime in Aquitania, ubi *Condom*, *Nerac*, *les Landes de Bajas*, etc. Brot.

XIV. *Vasa corbesque ac patentiora quaedam.* Immo e contrario lego, *corbesque ac patentiora quaedam vasa.* Pint.

Praetexta tuguriorum. Tecti tugu-

ces explorator, incidens litteras a succo. Nec non in quodam usu sacrorum religiosus est fagi cortex. Sed non durat arbor ipsa.

XV. (x.) Scandulae e robore aptissimae, mox e glandiferis aliis, fagoque: facillimae ex omnibus quae resinam ferunt: sed minime durant, praeterquam e pino. Scandula contectam fuisse Romam, ad Pyrrhi usque bellum, annis CCCCLXX, Cornelius Nepos auctor est. Silvarum certe distinguebatur insignibus. Fagutali Iovi etiam nunc, ubi lucus fageus fuit: porta Quer-

riorum marginem, seu oram extimam, quae eo corticis genere praetexitur. Ducta metaphora videtur a praetexta nobilium, quae purpura circumtexta erat. Forte *proiecta* rectius, quod in MSS. *protecta* legitur. *Prominentiae* tectorum, Vitruvio libro IV, capite 2, et libro II, cap. 8, *proiecturae: saillies, égouts.* Vide quae mox dicturi sumus infra, libro XVII. HARD.

Incidens litteras. Succi madidi beneficio litteras incidit, inscribitque cortice, minime conspicuas: easdem, siccato cortice, apparentes. HARD.

Non durat arbor ipsa. Cortice spoliata. DALEC.

XV. *Scandulae.* Asseres, seu tabellae parvae, hoc est in exiguas laminas fissae. Columella lib. VIII, c. 3, fenestellis scandulas iungi praecipit, quibus ab corte irrepant aves ad requiem nocturnam. *Scandulas*, non *scindulas* habent MSS. omnes. Adde his ea quae V. Cl. Du-Cangius habet in Gloss. verbo *scindula.* H.

Scandula. Ligneis assulis, sectilibusque asserculis. Mirum est *ardesias* nostras incognitas Veteribus fuisse, quae hodie passim habentur. *Nostri*, inquit Philander ad Vitruv. lib. I, c. 1, *utuntur caerulei in nigro sectilibus laminis crustisve. Is lapis serra dentata, ut lignum secatur, assulatimque frangitur. Ardesiam* (ardoise) *vocamus, credo ab ardendo, quod e tectis ad solis radios veluti flammas iaculetur.* HARD.

Ad Pyrrhi.... bellum. Quod coeptum esse ann. V. 472, diximus lib. VIII, cap. 6. HARD.

Silvarum. Erant in urbe silvae insignes, quibus regiones quam plurimae distingui solerent. Nam vel in una regione Vrbis quinta, lucus Fagutalis fuit, de quo Festus: *Fagutal, sacellum Iovis, in quo fuit fagus arbor, quae Iovi sacra habebatur.* Fuit et collis campusque viminalis, a viminum silva cognominatus, et Ara Viminei Iovis. Fuit et lucus Petelinus. HARD.

Fagutali Iovi. Varroni lib. IV de Ling. Lat. in Esquiliis fuit lucus Fagutalis et Virarum querquetulanum sacellum, et lucus Mefitis. *Viras* Festus dictas vult nymphas, quae praesident querceto virescenti, χλωρίδας καὶ ἁμαδρυάδας. DAL.

Querquetulana. Vbi et Querquetulanum sacellum, de quo Varro de L. L. lib. IV, pag. 15. Festus: *Quer-*

quetulana, colle in quem vimina petebantur, totque lucis, quibusdam et geminis. Q. Hortensius Dictator, quum plebs secessisset in Ianiculum, legem in Esculeto tulit, ut quod ea iussisset, omnes Quirites teneret.

XVI. Peregrinae tum videbantur, quoniam non erant suburbanae, pinus atque abies, omnesque quae picem gignunt, de quibus nunc dicemus, simul ut tota condiendi vina origo cognoscatur. Quaedam ferunt in Asia, aut Oriente, e praedictis picem. In Europa sex genera cognatarum arborum ferunt. Ex iis pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo praetenue, longumque, et mucrone aculeatum. Pinus fert minimum resinae, interdum et nucibus

quetulana porta Romae dicta, quod querquetum (quercetum) *intra muros Vrbis iuxta se habuerit.* HARD.

Quum plebs. Tres plebis secessiones factae memorantur. Prima, in montem sacrum, trans Anienem amnem, tria ab urbe millia passuum, aeris alieni causa, ann. V. 261, de qua Livius lib. II, pag. 32. Secunda secessio facta est ann. 305, ob Decemvirorum insolentiam, et Appii Claudii Decemviri scelus, auctore L. Virginio. De ea Livius lib. III, pag. 60. Tertia, de qua nunc sermo, rursus aeris alieni causa, facta in Ianiculum, ann. 367. De hac epitome Livii, lib. XI: *Plebs propter aes alienum, et longas seditiones, ad ultimum secessit in Ianiculum: unde a Q. Hortensio Dictatore deducta est, isque in ipso magistratu decessit.* HARD.

In Esculeto. Locus fuit esculis consitus. HARD.

Quirites teneret. Hoc est, Romanos ex Vrbe et in Vrbe tantum. Hae ferebantur leges a tribuno plebis. Huic vero Dictatoris Hortensii legi similem primum L. Valerio, M. Horatio coss. latam legimus apud Livium lib. III, pag. 60, secessione secunda: *Quum veluti in controverso iure esset, tenerenturne Patres plebiscitis: legem centuriatis Comitiis tulere, ut quod tributim plebes iussisset, populum teneret.* Repetita igitur ab Hortensio est. Gellius lib. XV, cap. 27, pag. 848: *Q. Hortensius Dictator eam legem tulit, ut eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur.* HARD.

XVI. *Pinus.* Quae Graecis fere πίτυς, nostris *un pin.* Archiae epigramma a nobis relatum lib. XV, c. 5, ubi inter Olympionicarum coronas πίτυς numeratur, Ausonius ita reddidit in Eclogario: *Quatuor antiquos celebravit Achaia ludos: Serta quibus pinus, malus, oliva, apium* HARD. — *Pinus pinea* (*Monoec. monand.* gen. 2430, Pers. *Conifer.* Juss.). ED. P.

Et nucibus. Interdum, inquit, fert resinam in ipsis nucibus pineis, de quibus dictum est lib. XV, cap. 9;

ipsis, de quibus dictum est, vixque ut adscribatur generi.

XVII. Pinaster nihil aliud est, quam pinus silvestris, mira altitudine, et a medio ramosa, sicut pinus in vertice. Copiosiorem dat haec resinam, quo dicemus modo. Gignitur et in planis. Easdem arbores alio nomine esse per oram Italiae, quos tibulos vocant, plerique arbitrantur, sed graciles succinctioresque, et enodes, liburnicarum ad usus, paene sine resina.

XVIII. Picea montes amat, atque frigora: feralis arbor, et funebri indicio ad fores posita, ac rogis virens: iam tamen et in domos recepta, tonsili facilitate. Haec plurimam resinam fundit, interveniente candida gemma, tam simili thuris, ut mixta visu discerni non queat: unde fraus Seplasiae. Omnibus his

sed eam quidem adeo exiguam, ut resiniferarum arborum generi vix pinus adscribatur. H.

XVII. *Pinaster.* Πίτυς ἀγρία, *pin sauvage.* Pingitur a Dodonaeo. — Servat nomen *P. pinaster.* Ed. P.

Copiosiorem dat haec. Nempe pinus silvestris. Hard.

Quo dicemus modo. Cap. 23. H.

Tibulos. MS. *stubulos.* Hermolaus *strubulos.* Ed. P. — *Quos tibulos.* Harum iconem Dalecampius exhibet, lib. 1, pag. 47. Mox *succinctiores*, magis compactas interpretor. H.

Liburnicarum. Genus est bellicae navis velocissimae, a Liburnis Illyrici populis conditoribus nuncupata. His struendis pinaster arbos idonea. Hard.

XVIII. *Picea.* Haec Theophrast. πίτυς. aliis πεύκη, *pesse* Gallis. Pityocampas (erucae genus est), in picea Plinius, lib. XXIX, cap. 30, in pinu alii nasci produnt. Pingitur a Matthiolo in Diosc. lib. I, pag. 97. H. — *Pinus picea* (Persoonio militat sub *Abiete*). Ed. P.

Feralis arbor. Quae funeribus adhibetur. Vnde illud Maronis, Aen. lib. VI, Miseni funus describentis, v. 180: *Procumbunt piceae*, etc. H.

In domos. Etiam, si Virgilio credimus, Ecl. VII, v. 65: *Pulcherrima pinus in hortis.* H.

Interveniente. Quae sponte manat resina, inquit, e picea, in gemmam interdum candidam coit, quae est micae thuris simillima. Hard.

Fraus Seplasiae. Hoc est, Seplasiariorum. Festus: *Seplasia, forum Capuae, in quo plurimi unguentarii erant.* Ascon. Ped. in or. Cic. contra Pisonem: *Dictum est in dissuasione legis Agrariae apud populum, plateam esse Capuae, quae Seplasia appellatur, in quo unguentarii negotiari sunt soliti.* Hard.

generibus folia brevi seta, et crassiore, duraque, ceu cupressis. Piceae rami paene statim ab radice modici, velut brachia, lateribus inhaerent. Similiter abieti, expetitae navigiis. Situs in excelso montium, ceu maria fugeret: nec forma alia. Materies vero praecipua trabibus, et plurimis vitae operibus. Resina ei vitium, unde fructus unus piceae: exiguumque sudat aliquando contactu solis. E diverso materies, quae abieti pulcherrima, piceae ad fissiles scandulas, cupasque, et pauca alia secamenta.

XIX. Quinto generi situs idem, eadem facies: larix vocatur. Materies praestantior longe, incorrupta vis, mori contumax: rubens praeterea, et odore acrior. Plusculum huic erumpit liquoris, melleo colore,

Brevi seta. Instar setae brevia, exilisque, et gracilia. HARD.

Similiter abieti. Le sapin. Theophr. Hist. lib. III, cap. 10, ἐλάτη θήλεια, abies femina. A Clusio recte pingitur, Hist. plant. lib. I, pag. 34, et a Matthiolo in Diosc. lib. I, pag. 107. HARD.

Navigiis. Virg. Georg. lib. II, v. 68: *Casus abies visura marinos.* H.

Situs in excelso. Idem Ecl. VII, v. 66: *Abies in montibus altis.* H.

Nec forma alia. Nam camerato ramorum et foliorum veluti fornice imbrem prorsus respuit. Theophrast. DALEC. — *Nec forma alia.* Quam picea. Adeo sane inter se affines ambae, ut observat Matthiolus, pag. 106, ut fabros lignarios hac similitudine saepe fallant etiam peritos, inquit Plinius cap. sq. HARD.

Resina ei, etc. Ch. *Resinae vitium unde fructus piceae.* Ed. P. — *Resina ei.* Resinae fluxus ex abiete, arbori exitiosus est: e picea ad vitae usum perutilis, nec matri noxius. H.

Piceae ad. Piceae materies, inquit, idonea tantum parandis scandulis fissilibus, cupisque, hoc est, vasis vinariis, aliisque sectilibus operibus paucis. HARD.

XIX. *Larix vocatur.* Iisdem fere verbis a Vitruvio describitur, lib. II, cap. 9, pag. 35. Theophrasto πεύκη. Sed nondum haec arbor in certi alicuius nominis gallici possessionem venit: etsi eruditi viri eam esse existimant, quam *melèze* vulgus appellat: res nihilominus habet dubitationem, ut pluribus argumentis inferius demonstrabimus. Melesia ea porro in Delphinatu et Alpibus frequens. Vide Nic. Chorier, Hist. lib. I, pag. 57. A Dodonaeo pingitur, pag. 856. H. — *Pinus* sine dubio est *Larix*, quam nos dicimus *le mélèze.* Ed. P.

Vis. MS. *usu.* Ed. P.

Plusculum .... liquoris. Resinae. Eam quae ex *meleziis* manat, officinae pro terebinthina venditant: interdum etiam pro benjuino. H.

atque lentiore, numquam durescentis. Sextum genus
est teda proprie dicta, abundantior succo quam re-
liqua, parciore liquidioreque quam in picea, flammis
ac lumini sacrorum etiam grata. Hae, mares dumta-
xat, ferunt et eam, quam Graeci sycen vocant, odo-
ris gravissimi. Laricis morbus est, ut teda fiat. Omnia 3
autem haec genera accensa, fuligine immodica, car-

Lentiore. MS. *recentiore*, Dalec. *lentioris*. Ed. P.

Sextum genus est teda proprie dicta. Male haec. Vide Theophr. Hist. lib. III, cap. 12. Tedae nomen πολύσημον est. Nunc enim pini resinosum et pingue lignum significat, τὴν δᾷδα, quod lucernae candelaeve loco uritur: nunc arborem sui generis, ignotam Theophrasto, quem *Cambro* vocant Tridentini, Allobroges *Auvia*. Dal. — Vide Salmas. pag. 505. — *Pinus silvestris*, *Cembro* (quod nomen ab Italis accepit, et etiamnunc servat) a Matthiolo appelletur, qui eam et ipse accurete delineat in Diosc. lib. I, pag. 106. H. — *Pinus cembra*. Habitat in Alpibus. Ed. P.

Parciore liquidioreque. Sic ex MSS. em. Hard. cons. Ch. *parcior liquidiorque* Gr. et Al. Ed. P.

Lumini sacrorum etiam grata. Inde lustrales faces, quas Claudianus VI Cons. Honorii describit luculenter, v. 234: *Lustralem sic triste facem, cui lumen odorum Sulphure caeruleo, nigroque bitumine fumat, Circum membra rotat, doctus purganda sacerdos, Rore pio spargens, et dira fugantibus herbis Numina, terrificumque Iovem, Triviamque precatus, Trans caput aversis manibus iaculatur in Austrum, Secum rapturas cantata piacula tedas.* Ovidius: *Vror ut inductae cerato sulphure tedae.* Vide quae notata sunt lib. XXXV, cap. 25. Iuvenal. .... *si qua darentur Sulphura cum tedis.* Ab agitatione quae in orbem fiebat, ductum est verbum *Circumferre* et *Circumferri.* Vigilius: .. *ter socios pura circumtulit unda* Plaut. in Amphit. *So. Quaeso quin tu istam iubes Pro cerita circumferri*, etc. lustrari, περιμάττεσθαι, περιαγνίζεσθαι, καθαίρεσθαι. Quod fieri ovis solitum, tede, scille, sulphure, carmine ed aurem insusurrato. Turneb. Adnotat. lib. IV, cap. 15, et lib. IX, cap. 10; sed manibus prius rore pio, sive expiatorio eblutis: quod Aristophanes, ἐν Εἰρήνῃ, χερνίπτεσθαι dixit. Apuleius, lib. XI Asini aurei, de expiata nave: *Summus sacerdos*, inquit, *teda lucida, et ovo, et sulphure, solemnissimas preces de casto praefatas ore, quam purissime purificatam deae nuncupavit.* Dalec. — *Lumini sacrorum.* Ad faces, quae in sacris ritibus accenduntur. Vnde et tedas faces ipsas vocamus. Apuleius Asin. aur. lib. XI, ubi de expiata nave: *Sacerdos*, etc. vide supra. H.

Hae, mares. E tedarum genere, mares dumtaxat. Sed et ταῖς πεύκαις id quoque subnascitur, quod συκῆν Graeci, hoc est, ficum vocant, si Theophrasto credimus, Hist. lib. III, cap. 10. Hard.

Vt teda fiat. Vt, instar tedae, abundantiorem succum, resinamque

bonem repente exspuunt cum eruptionis crepitu, eiaculanturque longe; excepta larice, quae nec ardet, nec carbonem facit, nec alio modo ignis vi consumitur, quam lapides. Omnia ea perpetuo virent; nec facile discernuntur in fronde, etiam a peritis: tanta natalium mixtura est! Sed picea minus alta quam larix. Illa crassior, leviorque cortice, folio villosior, pinguior, et densior, molliorque flexu. At piceae rariora siccioraque folia, et tenuiora, ac magis algentia; totaque horridior est, et perfusa resina.

fundat: est enim ea copie esiliosa arbori. Haec de lerice, quam πεύκην vocat, etiam prodidit Theophr. Hist. lib. III, cap. 10. Hard.

Excepta larice. Theophrastus id de fico adnascente pinis maribus: de larice idem Vitruv. Dalec. — *Excepta larice.* Vitruvius eadem tradit conceptis verbis. *Larix vero*, inquit ille, lib. II, cap. 9, pag. 35, *qui non est notus, nisi his municipibus, qui sunt circa ripam fluminis Padi, et littora maris Adriatici, non solum ab carie aut a tinea non nocetur: sed etiam flammam ex igni non recipit, nec ipse potest per se ardere, nisi uti saxum in fornace ad calcem coquendam, aliis lignis uratur: nec tamen tum flammam recipit, sed longo spatio tarde comburitur.* Eadem de larice Palladius lib. XII, in Novemb. tit. 13. Quae tamen velde vereor, ut vere dicta, nec temere credita sint a summis viris: nihil enim resiniferis arboribus, cuiusmodi in primis larix est, quae liquida resina turget, concipiendo igni aptius videtur. Abest ea sane dos a melesiis arboribus, quas Veterum larices esse eruditi volunt. Harum enimvero carbo, praesertim in aerariorum officinis, mire expetitur. Hard.

Omnia... virent. At larici nostrae, siquidem melesia ea sit, folia hieme decidunt: etsi coniferae arbores caeterae perpetuo virent. H.

Illa crassior. Nempe larix, quae Theophrasto πεύκη, ut diximus. Nam quae de larice Plinius, ee de πεύκη totidem verbis Theophr. lib. III, cap. 10: Καὶ τὰ φύλλα τὴν μὲν πεύκην ἔχειν πολλὰ, καὶ λιπαρὰ, καὶ δασέα, καὶ κεκλιμένα, *inflexa*. H. — *Illa* pro *haec* usurpatur; id enim intelligendum de larice. Brot.

At piceae. Quae Theophrast. l. c. πίτυς. Τὴν δὲ πίτυν, inquit, ὀλίγα τε, καὶ αὐχμωδέστερα, καὶ πεφρικότα μᾶλλον, *pauciora, squalidiora, horridiora*. Hard.

Et tenuiora ac magis algentia. Legendum videtur *rigentia*, non *algentia*: quum, ut opponatur illis, *mollior flexu*, tum quod sequitur paulo post, *pinguioribus foliis et simplicibus atque non rigentibus*. Appellat autem *folia rigentia*, subrecta, non proclivia in terram, ex Theophrasto, libro tertio, capite 10, κεκλιμένα μᾶλλον, id est, inclinata magis; *simplicibus* intelligo *mollibus* ex eodem. Pint.

Lignum abieti similius. Larix ustis radicibus non re-
pullulat; picea repullulat, ut in Lesbo accidit, in-
censo nemore Pyrrhaeo. Alia etiamnum generibus 4
ipsis in sexu differentia. Mas brevior et durior: fe-
mina procerior, pinguioribus foliis et simplicibus,
atque non rigentibus. Lignum maribus durum, et in
fabrili opere contortum: feminae mollius, publico
discrimine in securibus. Hae in quocumque genere
deprehendunt marem; quippe respuuntur, et frago-
sius sidunt, aegrius revelluntur. Ipsa materies retor-
rida, et nigrior maribus radix. Circa Idam in Troade 5

Lignum abieti. Piceae lignum similius; nec lolius arboris formam fere aliam esse dixil cap. sup. Theophrast. l. c. Καὶ πίτους τὰ ξύλα λευκότερα, καὶ ὁμοιότερα τῇ ἐλάτῃ. H.

Larix ustis. Laricem iterum vocat, quae Theophrasto πεύκη est: quae πίτυς, iterum piceam. Sic enim ille l. c.: Πεύκην μὲν γὰρ ἐπικαυθεισῶν τῶν ῥιζῶν οὐκ ἀναβλαστάνειν· τὴν πίτυν δέ φασί τινες ἀναβλαστάνειν· ὥσπερ καὶ εἰς Λέσβον ἐμπρησθέντος τοῦ Πυῤῥαίων ὄρους πιτυώδους. Eam ob causam lib. XXIV, c. 86, chamaepeucen sic appellatam tradil a similiudine foliorum cum lerice. H.

Picea repullulat. Sic in omnibus libb. vett. legitur: duas voces omittunt Harduinus Broteriusque, ut quidem videtur, operarum incuria. Ed. P.

Generibus ipsis. In sex commemoratis resiniferarum arborum generibus, sexus quaedam differentia est. Hard.

Mas brevior et durior. Addi debet, ut opinor, verbum *foliis*, ex Theophrasto libro III, c. 10: *Et marem*, inquit, *breviorem folioque duriorem; feminam proceriorem, foliis pinguem, mollem procliviorenque.* Pintian.

Simplicibus. Apud Theophrast. l. c. ἁπαλὰ mollia: ἁπλῆ simplicia legisse Plinius videtur. H.

Non rigentibus. Non subrectis, sed languidis. H.

Lignum maribus. Haec iisdem verbis Theophr. l. c. Ἔστι δὲ τὰ ξύλα τοῦ μὲν ἄῤῥενος περιμήτρια, καὶ σκληρὰ, ἐν ταῖς ἐργασίαις στρεφόμενα· τῆς δὲ θηλείας εὐεργά, καὶ εὔστραβῆ, καὶ μαλακώτερα. Σχεδὸν δὲ κοινή τις ἡ διαφορὰ πάντων τῶν ἀῤῥένων καὶ θηλειῶν, ὧν οἱ ὑλοτόμοι φασίν· ἅπαν γὰρ τὸ ἄῤῥεν τῇ πελεκήσει τραχύτερον καὶ ἐπεστραμμένον μᾶλλον, καὶ δυσεργότερον, καὶ τῷ χρώματι μελάντερον, etc. Hard.

Hae in. Secures in omni arborum genere deprehendunt quae arbos mascula, quae femina sit. H.

Fragosius. Maior, quum finditur, fit fragor, et in ictu haeret securis. Hard.

Ispa materies retorrida et nigrior maribus radix. Dictio *radix* videtur superfluere ex eodem Theophrasto, citato loco: *Omnis mas securi brevior et contortior, operique difficilior est: femina procerior atque facilior.* Pint.

Nigrior... radix. Tota materies,

et alia differentia est, montanae, maritimaeque. Nam in Macedonia et Arcadia, circaque Elin, permutant nomina, nec constat auctoribus, quod cuique generi attribuant; nos ista romano discernimus iudicio. Abies e cunctis amplissima est, et femina etiam prolixior: materie mollior utiliorque, arbore rotundior, folio pinnato densa, ut imbres non transmittat, atque hi-
6 larior in totum. E ramis generum horum panicularum modo nucamenta squamatim compacta dependent, praeterquam larici. Haec abietis masculae, primori parte nucleos habent: non item feminae. Piceae vero

non radicis modo, sed corporis ac ligni, nigrior in maribus esse a Theophrasto dicitur: καὶ τῷ χρώματι μελάντερον. H.

Circa Idam. Theophr. l. c. Πεύκη Ἰδαία, quae *P. maritima.* Ed. P.

Nam in Macedonia et Arcadia. Macedones pinum dividunt in marem, feminam, sterilem; Arcades nec sterilem agnoscunt, nec sativam, sed silvestrem tantum, quam suis notis a picea distinguunt. In Arcadia picea pauca nascitur in Eleo agro multa. Theophrast. Plinius negligenter hoc reddit. Dal.

Materies mollior utiliorque. Operibus facilior, εὐεργεστέρα. Theophr. Dalec.

Folio pinnato densa. Frons pinnas habet, superne minores, tota specie camerata, Boeotorum galeis simili, tam densa, etc. Theophr. qui *pinnas* vocat ramos exporrectos alarum distentarum modo. Dal. — *Folio pinnato.* Folia pinnas avium referunt, tam densa, ut neque nivem, neque imbrem transmittant, inquit Theophrast. l. c. Ἔχει δὲ ὥσπερ πτέρυγας τὸ φύλλον .... πυκνὸν δὲ οὕτος, ὥστε μήτε χιόνα διιέναι, μήθ' ὑετόν. Hic vero recte Constantinus observat, φύλλον vocari, non singula folia abietis, veluti capillamenta: sed eorum in singulis ramulis, surculisque, totam seriem pectinatim dispositam. Itaque hic φύλλον collective dicitur. H.

Panicularum. Panicula in arundinibus, milio, iuglandibus, aliisque, ea coma dicitur, in qua pendent semina. *L'épi du millet, les chatons des noyers*, etc. H.

Nucamenta. Coni, nuces, κύτταροι. Nucamenta pinea dicimus, *pommes de pin.* H.

Praeterquam larici. Fallitur Plinius. Sui enim sunt et larici coni, veluti pino, sed minores et cupressinis similes. Dalec. — *Praeterquam larici.* Vnde intelligas haud certam satis coniecturam esse eorum qui laricem esse melesiam arbitrantur. H.

Haec abietis. Haec nucamenta, inquit, in mascula abiete nucleos anteriore parte gerunt, quae sunt acuminata: in picea toto nucamenti corpore nuclei sparguntur, sed minimi, quos Graeci φθεῖρας vocant: unde arbori nomen φθειροφόρος: neque enim, ut visum est Dalecampio, ea vox φθεὶρ tantum pediculum sonat, sed et pi-

totis paniculis, minoribus gracilioribusque, minimos ac nigros. Propter quod Graeci phthirophoron eam appellant. In eadem nucamenta compressiora maribus sunt, ac minus resina roscida.

XX. Similis his etiamnum aspectu est, ne quid praetereatur, taxus, minime virens, gracilisque et tristis, ac dira, nullo succo, ex omnibus sola baccifera. Mas noxio fructu. Letale quippe baccis, in Hispania praecipue, venenum inest. Vasa etiam viatoria ex ea vinis in Gallia facta, mortifera fuisse compertum est. Hanc Sextius smilacem a Graecis vocari dixit: et esse in Arcadia tam praesentis veneni, ut qui obdormiant sub ea, cibumve capiant, moriantur. Sunt

cene nucleum: Hesychius: φθεὶρ, ὁ τῆς πίτυος καρπός. Eustath. in Iliad. B, φθεῖρες, τὰ μικρὰ στρόβιλα. H.

Minimos ac nigros. Pediculis similes, aut pulicibus. Dal.

XX. *Similis his*. Nempe resiniferis arboribus, maxime vero abieti: sed adspectu tantum similis, non resina, nec squamato fructu. Taxus, l'if. H. — *Taxus baccata* (*Dioec. monad* gen. 2287, Pers. *Conifer*. Juss.). Habitat in Europa, Sibiria, in montosis calcareis. Ed. P.

Minime virens. At nostra taxos perpetuo viret in gallico caelo. H.

Ex omnibus. Nempe ex resiniferis proxime memoratis. H.

Mas noxio. Manifestum et haec Plinium a Theophrasto non hausisse: is enim, Hist. Lib. III, cap. 10, taxi baccas edules esse et innoxias homini scribit: et sane sunt eiuscemodi in Anglia, teste Pena in Advv. p. 450. H. — Saepe tamen, ut multis compertum est exemplis, taxi baccae venena fuere praesentissima. Distinguenda ergo sunt taxi species. Bauh.

In Hispania. Etiam in Italia baccas venenatas esse Dioscor. prodidit: sed falso. Hon. Bouche Hist. lib. I, cap. 8, pag. 49, experimento se comprobasse ait, largiorem taxi esum equis esse letalem: bubus certe esse, rustici nobis liquido affirmarunt. H.

Smilacem. Diosc. lib. IV, pag. 80: Σμίλαξ... Ῥωμαῖοι δὲ τάξον καλοῦσιν. A Sextio forte Diosc. ut Plin. hausit. Et smilacem de ilice dici superius vidimus, cap. 8. H.

In Arcadia. Etiam in Narbonensi Gallia, si Dioscoridi fides, l. c. ἐν τῇ Ναρβωνίᾳ. Apud nos umbra taxi minus aliquanto exitiosa est: dolorem modo capitis facit iis, qui diutius sub ea haerent. H.

Vt qui obdormiant sub ea. Plutarch. in Sympos. Ἱστοροῦσι γὰρ ὅτι καὶ σκιὰ σμίλακος ἀποκτείνει τοὺς ἐγκαταδαρθόντας ὅταν ὀργᾷ μάλιστα πρὸς τὴν ἄνθησιν. Lucretius: *Est etiam magnis Heliconis montibus arbos, Floris odore hominem tetro consueta necare*. Victorius lib. XVIII, cap. 22. Dal.

qui et taxica hinc appellata dicant venena, quae nunc toxica dicimus, quibus sagittae tingantur. Repertum, innoxiam fieri, si in ipsam arborem clavus aereus adigatur.

XXI. (XI.) Pix liquida in Europa e tela coquitur, navalibus muniendis, multosque alios ad usus. Lignum eius concisum, furnis undique igni extra circumdato, fervet. Primus sudor aquae modo fluit canali: hoc in Syria cedrium vocatur: cui tanta vis est, ut in

Taxica hinc appellata dicant venena. Plaut. in Merc. *Certum est: ibo ad medicum, atque me ibi toxico morti dabo: Quando mihi adimitur, qua causa vitam cupio vivere.* Dal. — *Sunt qui et taxica.* Quod ex arbore taxo sagittae fierent, quae venenis tingebantur, quibus inde toxicorum, sive taxicarum est appellatio indita. Liber mirac. S. Martini, laudatus a Du-Cangio in Gloss. verbo *Ivus: Est autem id genus arboris aptum spiculis et arcubalistis: vulgo enim dicitur Ivus.* Alii ἀπὸ τῶν τόξων toxica credunt appellata, quod iis venenis sagittas barbari tingebant. Dioscor. in Alex. cap. 20: Τὸ δὲ τοξικὸν δοκεῖ μὲν ὠνομάσθαι ἐκ τοῦ τὰ τόξα τῶν βαρβάρων ὑπ' αὐτοῦ χρίεσθαι. H.

XXI.* *Quibus modis fiant genera picis*, etc. Theophrast. Histor. l. IX, cap. 2 et 3. De resina et pice vide lib. XIV, cap. 20; lib. XXIII, c. 1; lib. XXIV, c. 6. Dalec.

Pix liquida in Europa e teda coquitur. In libris legitur: *Pix liquida in Europa teda cogitur:* quod rectum est, id est, colligitur. Sequitur paulo post: *e teda omnia illa fiunt, e picea,* etc. haec inepta sunt et falsa. Salm. — *E teda.* Sexto illo resiniferarum arborum genere de quo cap. 19. Ex eo ignis vi pix elicitur. Hard.

Navalibus. Ita MSS. hoc est, omni navigiorum generi et instrumento picando. Hard.

Multosque alios ad usus. Pice liquata et in corpus affusa, flagitiosos homines olim cruciari solitos indicat hic Plauti versus ex Captivis: .... *at pol te hic si sapiet senex, Atra pix agitet apud carnificem, tuoque capiti illuceat.* Dal. — *Alios ad usus.* Quos ipse proferet, lib. XXIV, c. 23. H.

Lignum eius. Hunc picis conficiendae modum Theophr. quoque prodit, Hist. lib. IX, cap. 3, ubi multo prolixius tractatur. Hard.

Hoc in Syria cedrium vocatur. Sensus, qui potest ex his verbis colligi, est, primum illum sudorem aquae modo fluentem e canali in Syria vocari cedrium, sive ex teda, seu ex quovis ligno. At hoc falsum est, si Dioscoridi fidem habemus, libro I, capite de cedro. Ex cedro namque tantum *cedrium*, aut *cedrinus liquor* dicitur. Aut igitur legendum: *Hoc e cedro cedrium vocatur:* aut additis aliquot verbis: *hoc in Syria e cedro cedrium vocatur.* Nam in Syria praestantissimas esse cedros Theophrast. auctor est lib. XI, cap. 5. Pint. — *Hoc in Syria.* Nempe hic primus sudor, *poix vierge:* quod enim primum in omni liquore manat, id

Aegypto corpora hominum defunctorum eo perfusa serventur.

XXII. Sequens liquor, crassior iam, picem fundit. Haec rursus in cortinas aereas coniecta, aceto spissatur: et coagulata Brutiae cognomen accepit: doliis dumtaxat, vasisque caeteris utilis, lentore ab alia

praestantissimum. Sic in oleo prima unda preli caeteris antepenitur, lib. XV, cap 2. Hard. — *Cedrium.* Quoniam Syri ex cedro tantum et terebintho picem uruot: pino, picea, caeterisque resiniferis arboribus carent: teste Theophr. Hist. lib. IX, cap. 3. Hard.

In Aegypto corpora hominum, etc. Vide lib. XXIV, cap. 5. Varius modus curandi funera apud diversas gentes fuit. Graeci, statim ae exspirasset qui obierat, calentis adhue corporis membra dirigebant. Vide infra lib. XXI, cap. 3, et lib. XXIV, cap. 5; Victorium lib. X, cap. 20; Muret. Var. lib. III, c. 10; Alex. ab Alex. lib. III, c. 7, qui copiosissime omnes omnium gentium mores in curandis funeribus tradidit. Dalec. — *Vt in Aegypto*, etc. Haec Plinius ex Herodoto, Euterpe, lib. II, n. 87, p. 121, adhiberi ad hos usus prodente, τὸ ἐκ τοῦ κέδρου ἄλειφαρ, quam τὴν κέδριν vocat. Vide et Diod. Sic Bibl. lib. I, pag. 74, et ante caeteros Galenum, de Fac. simpl. medic. lib. VII, pag. 187. Mortuorum ita condita cadavera, *Mumias*, et *Gabbaras* vocant. Et prior illa quidem appellatio vulgaris est, de qua alii satis multa. Posterioris meminit Augustinus Serm. 120 de Diversis, cap. 12: *Aegyptii soli credunt resurrectionem, quia diligenter curant cadavera mortuorum: morem enim habent siccare corpora, et quasi aenea reddere: Gabbaras ea vocant.* Hard.

XXII. *Picem fundit.* Quae proprie pix appelletur. Nam primus sudor id nomen vix obtinet, liquidior. Haec pix sicca, quae e liquida pice decoquitur: Ξηρὰ πίσσα Graecis, *poix sèche.* Nonnullis παλίμπισσα, quasi pix iterum cocta, teste Diosc. lib. I, cap. 97. In Indice libri huius locus iste ita signatur: *Quibus modis spissa pix fiat.* Hard.

Rursus in cortinas aereas coniecta. Palimpissa vocatur Dioscoridi, a πάλιν et πίσσα. Dalec.

Aceto spissatur, et coagulata Brutiae cognomen accepit. Archetypum sic Toletanum, *aceto spissatur ut coagulo, et Brutiae cognomen*, etc. Pint.

Coagulata. Talis Brutia et Lycia est Dioscor. Dalec.

Brutiae cognomen. In Brutiis, Straboni, oppidum Mamertium, et silva, quae optimam picem fert. Dal.

Doliis dumtaxat, etc. Pugnat secum Plinius, qui lib. XXIV, cap. 7, scribit Brutiam medicinae utilissimam esse. Dal. — *Doliis dumtaxat.* Non item navalibus, ut liquida. Nam alioqui multos habet in medicina usus, uti dicetur lib. XXIV, cap. 23. Hard.

Lentore ab alia pice differens. Scrib. *Lentore ab alia pice differens: item colore rutilante et quod pinguior*

pice differens: item colore rutilante, et quod pinguior est reliqua. Omnia illa fiunt e picea, resina ferventibus cocta lapidibus, in alveis validi roboris: aut si alvei non sint, struis congerie, velut in carbonis usu. Haec in vinum additur, farinae modo tusa, nigrior colore. Eadem resina si cum aqua levius decoquatur coleturque, rufo colore lentescit, ac stillatitia vocatur. Seponuntur autem ad id fere vitia resinae

est reliqua illa omni. Fit e picea resina. Vult e teda picem cogi, quae piceae species est, e picea autem resinam fieri quod est falsissimum. Salm. — *Lentore.* Haec enim visci modo lentescit: qua dote alia pix caret, quae sicca omnino est. Nam Brutia picis ac resinae dotes in se colligit. Dioscorid. l. c. Hard.

Rutilante, Dioscorid. ὑπόκιῤῥος καὶ ῥητινώδης, subrutila et resinosa. H.

Omnia illa. Nempe pix liquida, et geminum siccae genus. — *Quod pinguior.* Sic restituimus ex certissima coniectura, et vetustiorum codicum admonitu. Nam in Reg. 4, Colbert. Par. etc. sic totidem plane apicibus syllabisque legitur. Quae dum Salmas. in Solin. pag. 504, sic emendat, *quod pinguior est reliqua illa omni. Fit e picea resina*, et Plinianum textum interpolat, et alienam a scriptoris mente sententiam, eamque falsissimam, ut ipse confitetur, eidem affingit: a qua quantum is abhorruerit, et ipsa per se oratio, et nostra, ut remur, interpretatio palam facit. Est enim sententia huius loci picem liquidam, et eam quae crassior est, spissaque dicitur, et eam quae Brutia nuncupatur, non e teda modo coqui, quod ante monuerat: sed et ex picea, quanquam diversa ratione, fieri: nempe resina cocta. Quod ipse mox egregie constabilit, cap. seq. dum *aperiri piceam* tradit *e parte solari*, atque *item in teda* fieri. In libris hactenus editis legebatur, *quod pinguior est. E teda omnia illa fiunt. E picea resina.* Hard.

Ferventibus. Vnde haec frixa resina vocatur φρυκτὴ ῥητίνη, quam esse eamdem cum colophonia quidam putant. Hard.

Struis congerie. Confertis congestisque lignis, iisdemque luto caminatis, quo plane modo fieri carbonem ante dictum est cap. 8. Multo haec fusius Theophr. Hist. lib. IX, cap. 3. Hard.

Haec in vinum. Hac resina frixa, vina condiuntur. Plinius, lib. XIV, cap. 24: *Resina condire musta vulgare est Italiae, provinciisque finitimis.* Hard.

Eadem ... si cum aqua levius, etc. Negligentius, breviori tempore, minore cura. Hunc cocturae modum Diosc. non descripsit. Dal.

Seponuntur autem, etc. Antequam resina coquatur, liquatam eam prius colare oportet, ut spurcities eximatur ac separetur. Diosc. Lego, *seponuntur ante id fere vitia*, etc. vide supra lib. XIV, cap. 20. Dalec. — *Seponuntur.* Ad picandum, inquit, condiendumque vinum eligitur vetustior, ac minus laudata, quae instar

cortexque. Alia temperies ad crapulam. Namque flos crudus resinae, cum multa assula tenui brevique avulsus, conciditur ad cribri minuta; deinde ferventi aqua, donec coquatur, perfunditur. Huius expressum pingue, praecipua resina fit, atque rara, nec nisi paucis in locis Subalpinae Italiae, conveniens medicis. Resinae albae congium in duobus aquae pluviae coquunt. Alii utilius putant sine aqua coquere lento igne tota die, utique vase aeris albi. Item terebinthi-

corticis et crustae dura est. Sic MSS. omnes Reg. Colbert. Th. Chifl. etc. Editi, *in id*. Sed et libentius fortassis agnoverit quispiam, *vetus resina*. Nam Columella in hoc ipso argumento versatus, lib. XII, c. 23, cui titulus: De pice qua utuntur Allobroges ad conditurам vini picati: *Pix corticata appellatur*, inquit, *qua utuntur ad conditurас Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit; et quanto facta est vetustior, eo melior in usu est. Nam omni lentore misso facilius in pulverem resolvitur, atque cribratur. Hanc ergo conteri ac cribrari oportet*, etc. HARD.

Ad crapulam. Crapula vini condimentum ex pice, resina, resinae flore, sic dictum, quod vertigines et capitis dolorem facit, lib. XXIII, c. 1. Florem autem vocat tenuissimam, purissimam, et nitidissimam eius partem quae in superficie exstat vulnerati ligni. DALEC. — *Ad crapulam*. Ad id faciendum quod crapulam vocant ii qui vina condiunt. Est porro flos crudus resinae, ut diximus lib. XIV, cap. 25, resina ipsa, nuper avulsa arbori, necdum passa cocturam: eadem percocta, quo nunc dicitur modo, crapula nuncupatur. Haec porro totidem verbis refert Dioscorides, lib. I, cap. 93. Pro assula, de qua lib. XIII, cap. 49, MSS. *astula* legunt: qua de voce dicemus cap. seq. HARD. — *Assula*. Brot. *astula*. ED. P.

Conciditur ad cribri minuta. Quae ita minutatim conciditur, ut cribro excerni possit. Flos resinae crudus cum astula excisus, δᾷς est, quod Plinius non intellexit. SALM. — *Ad cribri minuta*. Vt cribro excerni, sive, ut passim loquitur Theod. Priscianus, *cribellari* possit.

Huius expressum. Nempe quum coquitur, ut Plinius ait, lib. XV, c. 7, velleribus super halitum eius expansis, atque ita expressis. In pice quod est ita expressum, florem picis Scribonius Largus appellat, Compos. XL. HARD.

Resinae albae congium. Resinae liquidae Dioscor. qui hoc coctionis genere eximie fieri albam tradit, *ὑγρὰν ἐκ κεραμίων*. Liquidam Galen. vocat, lib. VI Methodi, et lib IV de tuenda Valetud. DAL. — *Resinae albae*. Quae ad crapulam parandam imprimis expetitur. Quid congius sit, vide lib. XIV, cap. 19. Quid aes album, lib. XXXIV, cap. 20. HARD.

Tota die. Triduo et sine intermissione liquida est: sin arida, unius diei spatio. Dioscor. DAL.

nam in sartagine referventi, hanc caeteris praeferentes. Proxima ex lentisco.

XXIII. (XII.) Non omittendum apud eosdem zopissam vocari derasam navibus maritimis picem cum cera, nihil non experiente vita, multo efficaciorem ad omnia, quibus pices resinaeque prosunt, videlicet adiecto salis callo. Aperitur picea e parte solari, non plaga, sed vulnere ablati corticis, quum plurimum bipedali hiatu, ut a terra cubito quum minimum absit. Nec corpori ipsi parcitur, ut in caeteris, quoniam

Hanc caeteris praeferentes. Hanc terebinthinam sub. sed non frictam. Cui bonitate secunda lentiscina. Dalec. Suspicor Plinium φρυκτὴν ῥητίνην Graecorum, id est, igne, non aqua coctam, existimasse in sartagine frigi. Dalec. — *Hanc caeteris praeferentes.* Plinius supr. lib. XIV, cap. 25, de pice ac resina: *In Oriente optimam tenuissimamque terebinthi fundunt: deinde lentisci.* Vide et lib. XXIV, cap. 22. Hard.

XXIII. *Non omittendum.* Haec ex Theoph. Hist. lib. IX, cap. 2 et 3. Dal.

Zopissam. Dioscorides, lib. I, cap. 98, iisdem verbis: Ζώπισσαν δὲ οἱ μὲν εἶπον τὴν ἐκ τῶν πλοίων ξυομένην ῥητίνην μετὰ τοῦ κηροῦ, etc. Hanc in liniendis navibus cum cera miscebant, unde *ceratae puppes*, ap. Ovidium aliosque. Hard.

Derasam navibus maritimis. Vide infra lib. XXIV, cap. 7. Dal.

Cum cera. Inde ceratae naves, Ovid. Metamorph. XI: *Iamque labant cunei spoliataque tegmine cerae Rima patet.* Item de Remed amoris 447: *Non satis una tenet ceratas anchora puppes.* Lucianus in dialogo Mercurii et Charontis: Καὶ κηρὸν ὡς ἐπιπλάσαι τοῦ σκαφιδίου τὰ ἀνεωγότα. Brod. lib. IV, cap. 13. Dalec.

Salis callo. Duritia quadam a sale sive marina aqua accepta, et adstringendi, siccandique vi. H.

Aperitur, etc. Ad resinam eliciendam id fit. Theophrast. id ἀφελκοῦν, ulcerare et scalpere dicit, non vulnerare. Dalec. — *Aperitur picea.* Ad eliciendam resinam. Hoc fere caput integrum apud Theophrastum exstat, Hist. Plant. lib. IX, cap. 2. H.

E parte solari. Qua solem aspicit. Hard.

Non plaga, sed vulnere, etc. Aliud enim plaga, aliud vulnus est. Plaga ἐντομή, ubi cutis laxatur, et scinditur. Vulnus τὸ ἕλκος, quando avellitur, distrahiturque a corpore: est enim ἕλκος ab ἕλκω, *traho.* Hic ergo vulnus est, quum cortex detrahitur, nec tantum incisione dividitur. Hard.

Absit. Subintellige vulnus, et hiatus. Theophrast. Hist. lib. IX, c. 2: Λεπίζουσι δὲ τὸ πρὸς ἥλιον μέρος ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς πήχεις ἀπὸ τῆς γῆς. H.

Nec corpori ipsi parcitur. Plinius apud Theophrastum, Histor. lib. II, cap. 2, legit, et recte: Ἐν μὲν τῇ πεύκῃ ἀφελκωθείσῃ, ὅταν ἡ δορὰ ἐξαιρεθῇ, etc. In pino quidem quum de-

astula in fructu est. Verum haec terrae proxima laudatur: altior amaritudinem affert. Postea humor omnis e tota confluit in huleus: item in teda. Quum id manare desiit, simili modo ex alia parte aperitur,

tracto cortice corpus vulneraverint: in picea et abiete quum lignum delibatum tantum scalpserint. Dalec. — *Nec corpori*. Nec corticem, inquit, solum vellunt, sed in corpus ipsum, seu caudicem arboris securim impingunt: quoniam quae inde assula effringitur, eximiturque cum cortice, habet magnos usus. Hard.

Vt in caeteris. In abiete, pinu, larice, quarum corpori parcitur, ne securis ictu violetur. Theophr. ἐν τῇ ἐλάτῃ καὶ τῇ πίτυϊ, ubi sui oblitus πίτυος καὶ πεύκης vices dotesque permutat. Hard.

Astula. Ita MSS. omnes, pro *assula*. Astulas quoque dixit Plinius Valer. l. I, c. 36: *Tedas pingues*, inquit, *in astulas concides*. Hastulam filicis Celsus pariter dixit, lib. V, c. 26, tit. *Curatio gangraenae*. Σχίδακας, Dioscorid. lib. II, cap. 83. Festus, *assulas*. *Fomites*, inquit, *sunt assulae ex arboribus, dum caeduntur, excussae*. Nostris, *éclat*. Hinc *assulatim* Plautus in Captivis, Act. V, sc. 2, vers. 51: *Aperite hasce ambas fores, priusquam pultando vel assulatim foribus exitium affero*. In Mercat. act. I, sc. 2, v. 20: *At etiam a isto? At etiam cesso foribus facere hisce assulas? Aperite aliquis*. Hard.

In fructu est. Vtilitatem habet. H.

Verum haec terrae proxima laudatur. Theophrast. lib. VIII, cap. 2: Οἱ δὲ περὶ τὴν Ἴδην φασὶν, ὅταν λεπίσωσι τὸ στέλεχος... ἐνταῦθα τὴν ἐπιῤῥοὴν γινομένην ἔνδαδον ἐν αὐτῷ μάλιστα· τοῦτο δ' ὅταν ἐκπελεκήσωσιν, ἐν ἑτέρῳ πάλιν ἐνδαδοῦσθαι· καὶ τὸ τρίτον ὡσαύτως. Τὰ δὲ τοιαῦτα διὰ τὴν ὑποτομὴν ἐκπίπτειν δένδρα ὑπὸ τῶν πνευμάτων σαπέντα· τοὺς δ' ἐξαίρειν αὐτοῦ τὴν καρδίαν· τοῦτο γὰρ μάλιστα δᾳδῶδες· ἐξαίρειν δὲ ἐκ τῶν ῥιζῶν· καὶ γὰρ ταύτας, ὥσπερ εἴπομεν, ἐνδᾴδους πασῶν μάλιστα κ. τ. λ. *Idaei ubi arboris caudicem cortice spoliarint, quod parte solari fit, binis aut ternis supra terram cubitis, anno post confluxum succi pinguis et resinosi abundantissimum in plagam fieri arbitrantur* (μάλιστα ἔνδαδον συῤῥοήν). *Eum vero quum securi detraxerint, secundo rursum anno resinoso succo vulnus expleri, ac tertio pariter. Postea ob eas paulatim factas incisuras arborem extenuatam et putrefactam a ventis humi prosterni, ac eius medullam extrahi, quae maxime pinguis tedae faciendae idonea est*, etc. Hunc locum Plinius corrumpit. Dalec. — *Verum haec*. Astula scilicet, sive assula. Hard.

Amaritudinem affert. Resinam amariorem facit. Hard.

Postea humor. Resina quae ex tota manat arbore, vulnus explet. H.

Huleus. Hulcus resinosum, ἔνδαδον, ut Idaei loquebantur. Theophr. Dalec.

Item in teda. Vt e picea, inquit, sic etiam e teda, sexto nempe illo resiniferarum arborum genere, de quo cap. 19, resina exprimitur: ac simili ratione vulnus coit. H.

Quum id manare desiit. Quum id ascia securive abstulerint, simili modo anno proximo resina iterum manat, ac deinde rursum alio. Posthac ob

ac deinde alia. Postea tota arbor succiditur, et medulla eius uritur. Sic et in Syria terebintho detrahunt cortices, ibi quidem et e ramis, ac radicibus, quum resina damnetur ex his partibus. In Macedonia laricem masculam urunt, feminae radices tantum. Theopompus scripsit, in Apolloniatarum agro picem fossilem, non deteriorem Macedonica, inveniri. Pix optima ubique ex apricis, Aquilonis situ. Ex opacis

vulnera succisa arbore ventis facile, putrefacta, deiicitur, ac tum medulla et trunci, et radicum, quae maxime resinosa est, eximitur ad tedam. Theophrast. DALEC. *Quum id.* Ita libri omnes: subintellige, vulnus, seu hulcus. HARD.

Medulla eius uritur. Teda ex ea facta candelarum vice. DAL. — *Medulla eius.* Quam arboris cor vocant. Haec pars faciendis tedis ob pinguedinem aptissima: ideoque tum uritur. Theophrastus, loco citato. HARD.

In Syria terebintho, etc. Theophr. ait Syrios vulnerare terebinthorum ramos et caudicem, ad eliciendam resinam, meliorem tamen et largiorem confluere in caudicem, quam in ramos, ἀεὶ δὲ πλείων καὶ βελτίων ἡ εἰς τὸ στέλεχος συῤῥέουσα, τῆς εἰς τοὺς ἀκρέμονας.

Quum resina. Quum in Europae tractu, inquit, resina omnis damnetur, quae ex piceae, laricis, abietisque ramis ac radicibus elicitur: in Syria contra laudatur, quae ex iisdem terebinthi partibus manat. Hic Dalecamp. ut saepe alias, caespitavit. HARD.

In Macedonia. Macedones, inquit, ad exprimendam picem e larice, masculam quidem urunt totam; feminae radices tantum: hac enim maxime parte resinosa est: Οἵ γε περὶ Μακεδονίαν, οὐδὲ τὴν πεύκην πιττοκαυτοῦσιν, πλὴν ἀλλὰ ἢ τὴν ἄῤῥενα· τῆς δὲ θηλείας, ἐάν τινας τῶν ῥιζῶν λάβωσιν. ἅπασα γὰρ ἔνδαδος πεύκη ταῖς ῥίζαις, e Theophr. HARD.

Laricem masculam urunt. Ad picem conficiendam Theophrast. Id quomodo fiat, intelligi non posse, tamquam oblitus sui Plinius tradit lib. XXIII, cap. 7. DALEC.

Picem fossilem Ea Pissasphaltum est, ita appellavit Theopomp. nomine e vulgo sumpto. Nasci id in Apolloniatarum agro circa Epidaurium, ait Dioscorides. DALEC. — *Picem.* Πισσάσφαλτον intellexit, cui nomen ex cognatione picis ac bituminis, ut dicemus lib. XXXV, cap 51, de eo prolixius ibi disputaturi. Picis fodinae *picariae* appellatae, de quibus Cicero in Bruto, num. 85: *Liberi societatis eius, quae picarias de P. Cornelio et L. Mummio Censoribus redemisset.* Et Ulpianus, Digest. lib. L, tit. de verborum Signif. *Inter publica: Vectigal salinarum, metallorum et picariarum.* HARD.

Pix optima. Optima, inquit, quam aprica loca, et Aquiloni ostenta praebent. Haec iisdem verbis Theophr. l. c. HARD.

horridior, virusque praeferens. Frigida hieme, deterior, ac minus copiosa, et decolor. Quidam arbitrantur in montuosis copia praestantiorem ac colore, et dulciorem fieri, odorem quoque gratiorem, dum resina sit: decoctam autem minus picis reddere, quoniam in serum abeat: tenuioresque esse ipsas arbores, quam in planis: sed has et illas serenitate steriliores. Fructum quaedam proximo anno ab incisu largiuntur, aliae secundo, quaedam tertio. Expletur autem plaga resina, non cortice, nec cicatrice, quae in hac arbore non coit. Inter haec genera proprium quidam fecere sappium, quoniam ex cognatione earum seritur, qualis dicta est in nucleis; eiusque arboris imas partes tedas vocant: quum sit illa arbor nil aliud, quam picea, feritatis paulum mitigatae satu:

Frigida hieme. Οταν ἰσχυρὸς χειμὼν, Theophrast. Hard.

Quidam arbitrantur. Theophrastus, Histor. lib. IX, cap. 2, et lib. III, cap. 12. Dalec.

Odorem quoque gratiorem. Sinceriorem, εἰλικρινεστέραν, Theophrast. Plinius legit, εὐωδεστέραν. Dalec.

Dum resina sit. De pice cruda id Theophr. non de resina. Dalec. — *Dum resina sit.* Ante nimirum, quam in picem coquatur, eo quo dictum est modo, cap. 22, his verbis: *Omnia illa fiunt e picea, resina cocta.* Hunc locum Dalec. ut intelligeret, corrupit. Hard.

Decoctam. Seu frixam, ut diximus cap. 22. Haec Theophrast. totidem verbis, tum Hist. lib. III, cap. 10, tum lib. IX, cap. 2. Hard.

In serum abeat. Ut lac, serescit. Hard.

Tenuioresque esse ipsas arbores. Tenuiorem esse resinam ex Idaea pino Theophrast. ait, crassiorem ex maritima, non autem tenuiores esse arbores. Praeterea ex pari teda pluvio caelo largiorem, et serosiorem picem fieri, quam sicco: et ex gelidis ac opacis locis, quam ex tepentibus et apricis. Dal. — *Tenuioresque.* Aliunde certe haec Plinius, quam ex Theophrasto, qui tenuiorem resinam fore, non arborem, dixit. Nec tamen abludit a veritate, quod de ipsis nunc arboribus proditur. Hard.

Fructum. Resinosum et pinguem confluxum. Theophrast. Hist. lib. IX, cap. 2. Ed. P.

Sappium. Ita MSS. R. Colb. Thuan. Glossae: *Sappinus*: πεύκη. Et *Sapinus*, πίτυς. Hard.

Ex cognatione. Ex cognatarum arborum semine, ut piceae, pinus laricisque. Hard.

In nucleis. Lib. XV, cap. 9, ubi de nucibus pineis, nucleisque dictum est: ubi sappiniae nucis mentio, nempe

sapinus autem materies caesarum e genere sit, sicuti docebimus.

XXIV. (XIII.) Materiae enim causa reliquas arbores natura genuit, copiosissimamque fraxinum. Procera haec ac teres: pinnata et ipsa folio: multumque Homeri praeconio, et Achillis hasta nobilitata. Materies est ad plurima utilis. Ea quidem, quae fit in Ida Troadis, in tantum cedro similis, ut ementes fallat,

e sappio arbore, et e sativa picea. Hard.

Sapinus autem. Sapinus, inquit, non arboris nomen est, sed materiei, e parte nimirum inferiore caesae iam abietis, et decorticatae: sicuti docebimus cap. 76 libri huius. Quem Plinius nunc signat locum, is nimirum est e cap. 76 libri huius: *Abietis*, inquit, *quae pars a terra fuit, enodis est: haec fluviata decorticatur, atque ita sapinus vocatur.* Quo quum respexisse Plinium minime ambiguum sit, miror id fugisse Salmasium: tantumque deinde indulsisse eum coniecturae suae, ut legendum hoc loco pronunciarit, *Sapinus autem materies caesa regenerefiat*, in Solin. pag. 903, quae nec latina sunt, et a scriptoris mente abhorrent. H.

XXIV. *Pinnata et ipsa folio* Taxum similem esse τῇ ἐλάτῃ Theophrastus ait, Hist. lib. III, c 10, atque idem eodem capite tradit abietis folium πτέρυγας ἔχειν, pinnatum esse: quod movit Plinium, ut fraxini folium, quam milum esse putavit, pinnatum esse traderet. Legit nimirum loco τῆς μίλου apud Theophrastum τῆς μελίας. Dalec. — *Pinnata et ipsa.* Sicuti de abiete diximus cap 18. Fraxinus, *le frêne* H. — *Fraxinus excelsior* (*Dioec. triand.* gen. 2181, Pers. *Jasmin* Juss.). Multae recensentur varietates. Ed. P.

Achillis hasta. Apud Homer. Iliad. Υ, v. 277, Πηλιάς ἄξεν μελίη. Hinc apud Ovidium, Metamorph. lib. X, v. 93: *Et fraxinus utilis hastis.* Hodieque oblongiores hastae, *les piques*, ex maiore fraxino, βουμελίᾳ, et ex corno fiunt. H.

Ad plurima. Vitruv. II, 9. Ed. P.

Cedro similis Gronov. et al. *citro.* Ed. — *Citro similis.* Materiae e qua fiunt citreae mensae pretiosissimae et pulcherrimae. Dal. — *Cedro similis.* Id vero Theophrast. non de fraxino, seu μελία, sed de taxo, quae μίλος, refert. — *Ea quidem. Cedro* pro *citro* rescripsimus, tum vetustiorum codicum Reg 1, 2, Colbert. Thuan. etc. tum ipsius Theophrasti admonitu: etsi ea de fraxino, quae μελία Graecis, nunc commemorat, nominum similitudine forte delusus, quae ille de taxo, seu μίλῳ. Sunt enim haec graeci scriptoris verba, Histor. lib. III, cap. 10: Η δὲ μίλος ἐκ τῆς Ἴδας, ξανθὸν σφόδρα (ξύλον ἔχει) καὶ ὅμοιον τῇ κέδρῳ· διὸ καὶ τοὺς πωλοῦντάς φασιν ἐξαπατᾷν, ὡς κέδρον πωλοῦντας. κᾶν γὰρ εἶναι καρδίαν, ὅταν ὁ φλοιὸς περιαιρεθῇ. Sed habet etiam fortassis hanc cum cedro cognationem Idaea fraxinus, quam ab aliis auctoribus acceptam nunc prodit. Hard.

cortice ablato. Graeci duo genera eius fecere: longam, enodem: alteram brevem, duriorem, fuscioremque laureis foliis. Bumeliam vocant in Macedonia amplissimam, lentissimamque. Alii situ divisere. Campestrem enim esse crispam, montanam spissam. Folia earum iumentis mortifera, caeteris ruminantium innocua, Graeci prodidere. In Italia, nec iumentis nocent. Contra serpentes vero succo expresso ad potum, et imposita hulceribus, opifera, ac nihil aeque, repeniuntur. Tantaque est vis, ut ne matutinas quidem,

Cortice ablato. De taxo id Theophr. quae nobis *Tax. baccata*.

Graeci duo genera eius fecere. Theophrast. totidem verbis, Hist. lib. III, cap 11. Hard.

Fuscioremque. Ita libri omnes: at Theophrast. *flaviorem*, ξανθοτέρα. Forte Itali caeli solive natura mutatus color. Hard.

Bumeliam. Βουμελίαν, quam *fraxinum bubulam* vertit Gaza. Forte, quod fraxini folia ad boum pabulum reponuntur, ita prodente Columella, lib. VI, cap. 3. Ego vero *fraxinum magnam* libentius dixerim: quod in compositionibus praefixa nomini ea vocula βου, significatum eius vocis auget, ut in βουσέλινον. H.

Lentissimamque. Teneram ac flexibilem. Ut *lenta salix* Virgilio dicitur. Hard.

Campestrem enim esse crispam. Theophrast. Histor. lib III, cap. 17.

Iumentis mortifera. Id quoque de taxo Theophrastus. Dalec.

Graeci prodidere. Quorum in libris vereor ne μελίαν iterum pro μίλῳ, hoc est, pro taxo fraxinum legerit. De vi taxi venenata diximus, cap. 20. Hard.

In Italia. Etiam boum pabulo, ut diximus, fraxineae frondes, cum ulmeis, populeisque autumno reponuntur. Hard.

Contra serpentes. Dioscorid. lib. I, cap. 108, περὶ μελίας, *de fraxino*: Τῶν φύλλων ὁ χυλὸς, καὶ αὐτὰ σὺν οἴνῳ πινόμενα, καὶ καταπλασσόμενα, ἐχιοδήκτοις βοηθεῖ. *Foliorum succus, et folia ipsa e vino pota, atque etiam imposita, viperarum morsibus opitulantur*. Th. Priscianus, lib. I, c. 22, de apum percussibus, vel scorpionum, caeterorumque serpentum: *Et fraxini folia cum vino trita, bibenti dantur*. Hard.

Tantaque est vis, ut ne matutinas quidem occidentesve umbras quam sunt longissimae, serpens arboris eius attingat. Verba temere et inordinate posita: videntur enim hoc modo esse legenda, *Tantaque est vis, ut ne matutinas quidem occidentesve umbras arboris eius, quum sunt longissimae, serpens attingat*. Pint. — *Tantaque*. Simile est quod de σμίλῳ Callimachus affert apud Aelianum, Hist. Anim. lib. IX, cap. 27, ut μίλον rursum pro μελίᾳ accepisse Plinius videri possit, hoc est, taxum cum fraxino confudisse. Hard.

occidentesve umbras quamvis sint longissimae, serpens arboris eius attingat, adeo ipsam procul fugiat. Experti prodimus: si fronde ea gyroque claudatur ignis et serpens, in ignes potius, quam in fraxinum fugere serpentem. Mira naturae benignitas, prius quam hae prodeant, florere fraxinum, nec ante conditas folia dimittere.

XXV. (XIV.) In tilia mas et femina differunt omni modo. Namque et materies mari dura, rufiorque ac nodosa, et odoratior; cortex quoque crassior, ac detractus inflexibilis. Nec semen fert, aut florem, ut femina, quae crassior arbore, materie candida praecellensque est. Mirum in hac arbore, fructum a nullo animalium attingi; foliorum corticisque succum esse dulcem. Inter corticem ac lignum tenues tunicae multiplici membrana, e quibus vincula, tiliae vocantur: tenuissimae earum philyrae, coronarum lemni-

Experti prodimus. Plane aliter se rem habere, experiundo sibi compertum Charasius contestatur, lib. de Viperis, pag. 115, viperam a se nimirum fronde fraxinea circumclusam, statutamque in medio, statim ad eam frondium struem insiluisse, ac sub eas abdidisse se. Alia forte vis est fraxineae frondi ingenita in Italo solo, caeloque, quam sit in nostro. De Vettonica Plinius idem tradit, lib. XXV, c. 55. Hard.

XXV. *In tilia*. Theophr. Hist. lib. III, cap. 10. Nostris *tilleul*, et *tillau*. Graecis φίλυρα. H. — *Tilia Europaea* (*Polyand. monogyn.* gen. 1270, Pers. *Tiliac.* Juss.). Variat foliis parvis aut magnis. Ed. P.

Differunt omni modo. Tota figura, ligni specie, fecunditate. Theophrast. Histor. lib. III, cap. 16. Dalec

Rufiorque. Theophrast. ξανθὴ, quae vox interdum rubrum ex flavo sonat. Et mox: Ἔτι δὲ εὐωδέστερον τοῦ τῆς θηλείας τὸ ξύλον ἄῤῥενος.

Cortex. Theophrastus, loco citato. Hard.

Vt femina. Quae florem et fructum edit. Theophr. loc. cit. H.

Mirum. Theophrast. Histor. Plant. lib. I, cap 20: Ο δὲ καρπὸς οὐδενὶ βρωτός. Hard.

Foliorum, etc. Theoph. Hist. lib. III, cap. 10: Τὸ δὲ φύλλον, καὶ ὁ φλοιὸς, ἡδέα, καὶ γλυκέα. Hard.

Multiplici membrana. Idem, Hist. lib. III, cap. 21. Dal.

Philyrae. Vide Politianum, Miscell. cap. 27. Dalec. — *Philyrae*. Vetus Horatii interpres, in Oden ult. lib. I, *Philyra est cortex*, nempe tenuissimus *tiliae arboris*. Hard.

Lemniscis. Vide Turn. Adv. lib. XVIII, cap. 3, pag. 536, et quae di-

scis celebres, antiquorum honore. Materies teredinem non sentit, proceritate perquam modica, verum utilis.

XXVI. (xv.) Acer eiusdem fere amplitudinis, operum elegantia ac subtilitate citro secundum. Plura eius genera. Album quod praecipui candoris, vocatur Gallicum in Transpadana Italia, transque Alpes nascens. Alterum genus crispo macularum discursu:

dicturi sumus inf. lib. XXI, cap. 4. HARD.

XXVI. *Acer.* Apud Theophr. Stagiritis, Sphendamnos: acer est nervosum, et album, vulgo *bois blanc*, vel *plane*. Zygias, acer flavum et crispum: Clinotrochos flavum et non crispum: Olympicis vero Zygias montanum est. Sphendamnos et montanum, et campestre: sed montanum quidem flavum, pulchrum, solidum, crispum: campestre, quod et glinon vocant, laxum, candidum, minus crispum. In hoc quoque genere marem a femina distinguunt, quod mas in planis potius nascatur, germinet citius, ligno sit crispiore et contorto. Campestria, e quibus Rumpotinum fit, Opulos Columella vocat, Insubres nunc *Opuli*, quod alibi monuimus. DALEC. — *Acer.* In Indice, *aceris genera decem* spondet auctor: nunc fidem datam praestat. Primum enim est Album, seu Gallicum; secundum, Pavonaceum, tertium, Crassivenium. Deinde genera bina, ex Graecorum campestri ac montano. Quae genera quinque, si in marem ac feminam singula dividas, decem omnino efficient. De acere mare Plinius cap. seq. De campestri sexus utriusque, Theophrast. Hist. lib. III, cap. 11. De montano item duplice, Plinius ipse plane modo. Graecis σφένδαμνος dicitur, nostris *érable*. H. — *Acer pseudo-platanus* (*Octand. monog.* gen. 951, Pers. *Acer.* Juss.). Ed. P.

Citro secundum. Atlanticae arbori, de qua diximus lib. XXIII, c. 29. *Citro*, non *cedro*, ut in libris hactenus editis legebatur, praeter Parm. edit. quae vetustiorum codicum fidem sequuta, *citro* habet: quemadmodum et Reg. Colb. Th. Chifflet. etc. Martialis certe, lib. XIV, ep. xc, cui lemma praefigitur: *Mensa acerna*, acerem cum citro confert: *Non sum crispa quidem, nec silvae filia Maurae: Sed norunt lautas et mea ligna dapes.* Et Plinius ipse, cap. seq. de acere: *Si magnitudinem mensarum caperet: haud dubie praeferretur citro.* Sic enim exemplaria omnia, R. Colb. Chifflet. Th. tum edita typis, tum manu exarata praeferunt: etsi Turnebus Adv. lib. IV, cap. 16, pag. 118, *cedro* reponit. HARD.

Album. Est acer maius Valerii Cordi, de Hist. Plant. lib. III. c. 5. Nostris *sycomore*, et quibusdam *plane*, a similitudine platani: et *bois blanc*. HARD.

Alterum genus. Perperam corrigunt, *quod quum excellentius fuit*: nec enim ad aceris genus id referri debet, sed ad venarum discursum, qui quum excellentior in illo aceris genere reperitur, pavonum caudae

qui quum excellentior fuit, a similitudine caudae pavonum nomen accepit, in Istria, Rhaetiaque praecipuum. E viliore genere, crassivenium vocatur. Graeci situ discernunt. Campestre enim candidum esse, nec crispum, quod glinon vocant: montanum vero crispius, duriusque: etiamnum e mascula crispius ad lautiora opera. Tertium genus zygiam, rubentem, fissili ligno, cortice livido, et scabro. Hoc alii generis proprii esse malunt, et latine carpinum appellant.

XXVII. (XVI.) Pulcherrimum vero est bruscum,

oculos imitatur, et inde nomen habet. SALMAS. — *Alterum. Érable madré.* Dalecampio, Hist. Plant. lib. I, cap. 28, opulus montana dicitur. Ovid. Metam. X. vers. 95: *Acerque coloribus impar.* HARD.

Pavonum. Vt acer pavonaceum nuncuparetur. Sic et de citri maculis, lib. XIII, cap. 19: *Sunt*, inquit, *et undatim crispae: maiore gratia, si pavonum caudae oculos imitentur.* HARD.

Crassivenium. Ob crassiorem ac rudiorem venarum macularumque discursum. Idem a Theophr. loc. cit. κλινότροχον vocatur, seu quod lecti ex eo fierent torno currente, seu quod rotulae ex eo tornarentur, subiectae pedibus lectorum. HARD.

Campestre enim, etc. Sphendamni genus. DALEC.

Quod glinon. Γλῖνον Theophr. Hist. lib. III, c. 11; γλεῖνον eidem, cap. 4. Forte vilius acer voa ea sonat: nam Suidae γλίνη, ῥύπος, *sordes.* HARD.

Montanum. Sphendamni genus alterum. DAL. — *Acer camp[illegible]re, opalus, Creticumve* h. l. Designat. ED. P.

E mascula. Hodie quoque lignatores Sequani, inquit Dalec. loco citato, acer montanum mare feminaque distinguunt: colore magis flavo in mare, pallidiore in femina: ligno in mare duriore, venosi[illegible] magisque crispo; in femina laxiore, molliore, solutioreque, ac minus crispo. Et mas quidem prius floret, quod Plinius quoque agnovit, cap. seq. femina tardius. HARD.

Zygiam. Ζυγία Theophrast. Hist. lib. III, cap. 11. Carpinum recte Gaza vertit. Vitruvius, l. II, cap. 9, pag. 34: *Item Carpinus.... habet utilissimam tractabilitatem. Itaque Graeci quod ex ea materia iuga iumentis comparant, quod apud eos iuga ζυγὰ vocitentur, item et eam ζυγίαν appellant.* Gallis, *charme.* Gallia igni potius quam lautis operibus dicat. H. — *Carpinus Betulus* (*Monoec. Polyand.* gen. 2106 Pers. *Amentac.* Juss). ED.

Rubentem. Flavum, fissili ligno, platani modo, cortice paulo asperiore quam tiliae, sublivido, crasso, Theophrast. DALEC.

XXVII. *Molluscum.* Lignarii montis Iurae abietum et picearum candidissimos truncos, recto venarum discursu nec nodis interruptos ad opera

multoque excellentius etiamnum molluscum. Tuber utrumque arboris eius: bruscum intortius crispum: molluscum simplicius sparsum. Et si magnitudinem mensarum caperet, haud dubie praeferretur citro. Nunc intra pugillares, lectorumque silicios, aut laminas, raro usu spectatur. E brusco fiunt et mensae nigrescentes. Reperitur et in alno tuber: tanto deterius, quanto ab acere alnus ipsa distat. Aceris mares prius florent. Etiamnum in siccis natae praeferuntur aquaticis, sicut et fraxini. Est et trans Alpes arbor, simillima aceri albo materia, quae vocatur staphylodendron. Fert siliquas, et in iis nucleos, sapore nucis avellanae.

faciles, adhuc vocant hodie *louchon* et *ouchou*, Theophrast. vero λουτσόν, servata vetusta dictione. DALEC.

Arboris eius. Nempe aceris. H.

Simplicius. Recto ac simplice, non crispo aut contorto, venarum macularumque discursu, nec nodis interrupto. HARD

Et si. Si mensarum ex eo tubere tanti orbes, quanti ex citro fierent; haud dubie citro praeferretur id aceris tuber. De magnitudine mensarum citrearum dictum est lib. XIII, c. 29. De acerna mensa Martial. lib. XIV, ep. xc. Vtraque ex arboris suae tubere factae. H.

Lectorumque silicios. Porrectos inter eminentes sculpturas tabellarum velut abacos. Sed locus citra controversiam corruptus. Lego, *Lectorumque silaceas laminas:* scilicet luteas, flavas, qualis est aceris color: qua voce usus est Vitruvius, l. VII, c. 5. Alii legunt, *Lectorumque scilicia aut laminas:* id est, secamenta, a *sciliendo*, id est, secando, quamvis rei rusticae Scriptores peculiari significatione *sicilire* dicant secare, quae foenisecas praeterierunt. Apud Catonem *sicilimentum* pro foeno secto legitur. DAL. — *Lectorumque silicios.* Lege: *Lectorumque solidos* Loquitur de brusco et mollusco quae et sunt aceris tubera SALM. — *Silicios.* Ita libri omnes, etiam scripti, et quos terimus, et quos Salmasius vidit, ipso prodente, in Solinum. Sed latet adhuc eius vocis significatus, nisi forte pro operimento laminae lectis mensisve addito, accipi quis velit. Quod indicare Plinius videtur, quum subiicit statim, *aut laminas.* Sunt qui *silaceas laminas* hic legant, hoc est, silis colore tinctas, qua voce Plinius iterum abutitur lib. XXXV, cap. 32. H.

Reperitur et in alno tuber Colore rubro; et macularum varietate, linearumque procursu excellens Reperitur et in populo, et in ulmo. DALEC. — *Alnus glutinosa (Monaec. tetrand.* gen. 2046. Pers. *Ament.* Juss.). Ed.P.

Staphylodendron Pistaciam silvestrem alii vocant: Galli, *nez coupé.*

XXVIII. In primis vero materies honorata buxo est, raro crispanti, nec nisi radice: caetero lenis quies materiae, silentio quodam, et duritie, ac pallore commendabilis: in ipsa vero arbore topiario opere. Tria eius genera: Gallicum, quod in metas emittitur, amplitudinemque proceriorem. Oleastrum in omni usu damnatum, gravem praefert odorem. Tertium genus nostrates vocant silvestre, ut credo, mitigatum satu: diffusius, et densitate parietum; virens semper, ac tonsile. Buxus Pyrenaeis, ac Cytoriis montibus plu-

Vidimus in horto Regio. H. — *Staphylea pinnata* (*Pentand. trig.* gen. 731, Pers *Rhamn.* Juss). Ed. P.

XXVIII. *Nec nisi radice.* Germani ex Gallia Narbonensi, locis Hispaniae finitimis, et praecipue montibus Pyrenaeis, circa oppidum dictum *Limons* haud procul Carcassona, radicum buxi magnam copiam emunt, ob maculas varias, variosque et flexuosos linearum discursus ad opera lautiora expetitarum, quas servato prisco vocabulo adhuc vocant *brouchin* et *brouchon.* Ex iis cochlearia pretiosa et cultellorum manubria faciunt, qui in monte Iura oppidum incolunt Divi Claudii nomine celebre. Dalec.

Lenis quies. Materiei perpetuus laevor, qui et sit enodis, et crispo venarum discursu careat. Et quietem et silentium dici μεταφορικῶς hoc loco palam est. Hard. — *Buxus sempervirens* (*Monaec tetrand.* gen. 2053, Pers. *Euph.* Juss.). Ed. P.

In ipsa vero. In arbore, inquit, ipsa, commendabilia maxime quies et patientia topiarii operis exhibendi, natura buxi tonsili. H.

In metas. In conum, et acuminatum arborem crescens. Herbarii buxum arborescentem vocant.

Oleastrum. Oleastrum, nisi mendosus locus sit, id buxi genus vocant, quod oleastri modo semper humile sit, ac vix umquam in arbusculae magnitudinem assurget: et quod reliquis generibus folium minus habet, quemadmodum oleastri folia, si cum olea conferas, breviora et angustiora sunt. Ego quidem prorsus deceptum fuisse Plinium, aut libertum eius scribam puto, et quum apud graecum auctorem legisset secundum buxi genus ἄγριον ὅλον εἶναι, omnino silvestre et egreste esse, nec utile materia, ut primum genus, nec vestiendis parietibus idoneum ut tertium, immo etiam abominandum foetore et gravitate odoris, incaute legisse ἀγριέλαιον εἶναι oleastrum esse. Dalec.

Ac tonsile. Et *tonsile buxetum* Martiali est, l. III, ep. lviii. Tam densum illud, ut in hortis parietum vicem obtineat. Hard.

Buxus Pyrenaeis. Et Cyrene quoque, ἐν Κυρήνῃ, inquit Theophr. Hist. lib. III, cap. 15, quam vocem cum Πυρήνῃ permutasse incaute Pli-

rima, et Berecyntio tractu: crassissima in Corsica; flore non spernendo: quae causa amaritudinis mellis. Semen illius cunctis animantibus invisum. Haec in Olympo Macedoniae gracilior, sed brevis. Amat frigida, aprica. In igne quoque duritia, quae ferro; nec flamma, nec carbone utilis.

XXIX. (XVII.) Inter has atque frugiferas, materie vitiumque amicitia, accipitur ulmus. Graeci duo eius genera novere: montuosam, quae sit amplior: campestrem, quae fruticosa. Italia Atinias vocat excelsissimas, et ex iis siccanas praefert, quae non sint riguae. Alterum genus Gallicas. Tertium nostrates, densiore folio, et ab eodem pediculo numerosiore.

nium, quidam falso putant. De Cytoro Virgil. Georg. lib. II, v. 437: *Et iuvat undantem buxo spectare Cytorum.* Nos de Berecynthio tractu, l. V, c. 29. H.

Non spernendo, Ob elegantem speciem, et iucundum colorem, ab apibus adeo non spernitur, ut ultro etiam appetatur. HARD.

Quae causa Theophr. Hist. lib. III, cap. 15: Διὸ καὶ τὸ μέλι οὐχ ἡδὺ, ὄζον τῆς πύξου. HARD.

Semen illius. Carthegon vocat lib. huius cap. 30. DALEC.

Haec in Olympo. Theophrast. l. c. HARD.

Amat. Theophr. l. c. Φύεται δ' ἐν τοῖς ψυχροῖς τόποις καὶ τραχέσι. *Nascitur locis frigidis, asperisque.* HARD.

XXIX. *Inter has.* Inter silvestres ac frugiferas. Inter silvestres quidem, bonitate materiae: inter frugiferas, affinitate vitium: hae enim maritantur ulmis, quae uvas, racemos, palmitesque sustinent, ac veluti partus suos ostentant. Ulmus, *l'orme*. H. —

Ulmus campestris (*Pendant. digyn. gen.* 652, Pers. *Amentae.* Juss.). Ed.

Graeci duo. Theophr. Hist. lib. III, cap. 14. HARD.

Montuosam. Theophr. Ὀρειπτελέα εὐαυξέστερος. Pingitur a Dodonaeo, Pemptad 6, lib. IV, cap. 15; pag. 825. HARD.

Fruticosa. Ramis pluribus opaca, sed exiguis et brevibus. DALEC. — *Fruticosa.* Frutici similis, θαμνωδέστερος. Iconem habet Lobelius in Obss. pag. 607. H.

Italia..... excelsissimas. Nempe montuosas, quae sunt, uti dictum est, ampliores. Siccanae sunt, in siccis natae. Sic Columellae, lib. II, cap. 17. *Prati duo genera: alterum siccaneum, alterum riguum.* HARD.

Alterum. Gallicum genus ab Atinia, Columella non secernit: *Ulmorum*, inquit, *duo esse genera convenit: Gallicum, et vernaculum. Illud Atinia, hoc nostras dicitur:* Lib. V, cap. 6, pag. 183. HARD.

Quartum silvestre. Atiniae non ferunt samaram: ita vocatur ulmi semen: omnesque radicum plantis proveniunt: reliquae semine.

XXX. (XVIII.) Nunc celeberrimis arborum dictis, quaedam in universum de cunctis indicanda sunt. Montes amant cedrus, larix, teda, et caeterae, e quibus resina gignitur. Item aquifolia, buxus, ilex, iuniperus, terebinthus, populus, ornus, cornus, carpinus. Est et in Apennino frutex, qui vocatur cotinus,

Atiniae non ferunt. Columellae ferunt quidem, sed rariorem. Dal.

Samaram. Columella l. c. pag. 184. *Atiniam ulmum*, inquit, *Tremellius Scrofa non ferre sameram, quod est semen eius arboris, falso est opinatus: nam rariorem sine dubio creat, et ideirco plerisque sterilis videtur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus.* At enimvero samaram Plinius vocat, non minutum illud semen quod sub foliis latitat, sed maiores baccas, quales in ulmo campestri Lobelii delineatae apparent: quod hae solae in satione utiles. Hard.

Radicum plantis. Hoc est, plantis cum radice ex ulmario vulsis: ut diximus lib. XVII, cap. 9 et 15. Columella l. c. *Nemo iam serit ex samera, sed ex sobolibus.* H.

Reliquae semine. Sive samara, quam reliqua, praeter Atiniam, genera creant. De his enim Plinius l. XVII, cap. 15: *Ulmorum, priusquam folio vestiantur, samara colligenda est circa martias kalendas, quum flavescere incipit.* Hard.

XXX. *Montes amant cedrus.* Theophrast. Hist. lib. II, cap. 7; lib. III, cap 4; lib. IV, cap. 1. Dal.

Item aquifolia. Ἀγρία h. l. Theophrasto nuncupatur. H. — *Ilex aquifolium* (*Tetrand. tetrag.* gen. 339, Pers. *Rhamn.* Juss.) Ed. P.

Populus. In planis haec magis nascitur. Dal. — At Theophr. Hist. lib. III, cap. 1, populum utramque, albam et nigram, lucos et aquas desiderare ait. Notum quoque Virgilii carmen, Ecl. VII, v. 65: *Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis, Populus in fluviis, abies in montibus altis.* Hard.

Ornus. Virgil. Georg. lib. II, vs. 111: *Steriles saxosis montibus orni.* Ornus ea esse arbos existimatur, quae silvestris fraxinus Columellae, *frêne sauvage*. Sed a Βουμελίᾳ Macedonica discrepat. H. — *Fraxinus ornus L.* (*Ornus Europaea.* Pers. *Diand. monog.* gen. 38: *Jasmin.* Juss) Ed. P.

Cotinus. Coccygiam supra vocavit lib XIII, cap. 22 Hanc esse putant, quod Scytharion, tamquam Scythicum lignum, Graeci vocaverunt: alii Thapsum, alii Chrysoxylon, flavo melinove colore, et lanas tingens, e capillum Rhod. lib. XVIII, cap. 24. Apud Cratinum Hipponicus σκυθιαὸς, id est, πυῤῥὸς vocatur. Interpres Theocriti ait en ligno ἔρια βαπτόμενα, μῆλα ποιεῖσθαι, τρίχας ξανθίζεσθαι, Asclepiademque id vocare, φυτὸν χλωρὸν, καὶ βάπτεσθαι ἐκ τούτου τὰ προκοττῆ. Paulus Aeginet. lib. III, cap.

ad linamenta modo conchylii colore insignis. Montes et valles diligit abies, robur, castaneae, tilia, ilex, cornus. Aquosis montibus gaudent acer, fraxinus, sorbus, tilia, cerasus. Non temere in montibus visae sunt prunus, Punicae, oleastri, iuglans, morus, sambuci. Descendunt et in plana, cornus, corylus, quercus, onus, acer, fraxinus, fagus, carpinus. Subeunt et in montuosa, ulmus, malus, pirus, laurus, myrtus, sanguinei frutices, ilex, tingendisque vestibus

2, θάψον rubiam exponit, perperam, ut sentio. Nam Rubiae tinctura subrubra est, non crocea. Quidam Glycyrrhizam vulgarem esse putant, cuius fructus aculeatus non est: quod in historia sua Dioscorides requirit ad eius coloris infecturam commodam, quam et *Scythicem* auctor vocat, infra lib. XXV, cap. 8. Aristophanes in Vespis: Γυναικὶ κλητεύειν ἐοικὼς θαψινῇ. Plutarchus in Focione: Αἱ ταινίαι μὲν αἷς περιελίττουσι τὰς μυστικὰς κοίτας, βαπτόμεναι θαψινὸν ἀντὶ φοινικοῦ χρῶμα καὶ νεκρῶδες ἀνήνεγκαν. Hoc loco θαψινὸν sepulcralem, ἀπὸ τοῦ θάπτειν intelligo, et atrum, non croceum, ἀπὸ τοῦ θάψου. Dalec. — *Cotinus.* Est ea coriaria cotinus, quam Dodonaeus describit ac delineat, Pempt. VI, lib. II, cap. 49, p. 767 et 768, atque in Galliae plerisque Italiaeque montibus reperiri ait. Sabaudi vocant, *du fustet*. Anguillara part. IV, pg. 85, *Scotano* ab Italis appellari, radicem tingendis lanis pannisque purpureo colore utilem tradit. Est at κότινος Graecis, nempe olea silvestris, quae ab hoc frutice multum discrepat. Hard. — *Rhus Cotinus* (*Pentand. trigyn.* gen. 726, Pers. *Terebint* Juss.) Ed. P.

Linamenta. Ad fila tantum vestesque lineas conchylii colore tingendas, idoneus. In editis hactenus libris perperam legebatur *lineamenta*. In MSS. *lignamenta*. H.

Diligit abies. Sic Theophr. Histor. lib. IV, cap. 1. Hard.

Cerasus. Sic Palladius lib. XI, in Octobr. tit. 11, pag. 152 H.

Descendunt. Theophr. Hist. lib. III, cap. 4. Hard.

Myrtus. Myrtum montanam Diosc. lib. I, pag. 133, reliquis generibus anteponit: etsi Virgilius canit Georg. lib. IV, vs. 124, esse *amantes littora myrtos*. Et lib II, vs. 112: *Littora myrtetis laetissima*. H.

Sanguinei frutices. A colore corticis sanguineo nomen ei frutici inditum: hodieque vulgus *sanguin* vocat. Ioh. de Ianua, in Cathol. *Sanguinus, quaedam parva arbor, quod cortex et fructus eius sit sanguinei coloris; unde sanguinetum, locus ubi abundant sanguini.* Virgam sanguineam Plinius appellat, XXIV, 43. Haec Theophr. i. e. θηλυκρανεία est, cornus femina. — *Cornus sanguinea* (*Tetrand. monog.* gen. 296, Pers. *Caprifol.* Juss.) Ed. P.

Tingendisque. Non genista quaelibet, sed quae a re ipsa *genista tinctoria* nominatur. Describit eam, delineatque Dodonaeus pag. 751. Galli

pascentes genistae. Gaudet frigidis sorbus, et magis etiam betulla. Gallica haec arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magistratuum virgis. Eadem circulis flexibilis, item corbium costis. Bitumen ex ea Galliae excoquunt. In eosdem situs comitatur et spina, nuptiarum facibus auspicatissima, quoniam inde fecerint pastores qui rapuerunt Sabinas, ut auctor

vocant, *fleur à teindre*, vel *herbe à jaunir*. H. — *Genista tinctoria* (*Diadelph. decand.* gen. 1691, Pers. *Leguminos.* Juss.) ut *Genista ovata*, ad colorem flavum vestimentis conciliandum adhibetur. Ed. P.

Gaudet... sorbus. Palladius lib. II, in Januar. tit. 15, pag. 44: *Amat loca humida, montana, et frigidis proxima et solum pinguissimum.* H.

Betulla. Du bouleau. H.

Terribilis magistratuum virgis. Vide Brissonium lib. IV, cap. 14. Dal. — *Magistratuum.* Nunc quoque pueros virgis e betulla paedagogi terrent. His consulares olim fasces plerumque constabant. Consulares, inquam: nam, ut recte Plinius libro sup. cap. 40 fasces imperatorum laurus decorabat. Nunc betulla baculis praeterea scopisque nascitur. H.

Corbium costis. Sic et MS. Turn. et Chiffl. *sportis* Gronov aliique; et paulo ante *flexilis*, non *flexibilis*. Ed P. — *Corbium costis.* Sic MSS. omnes, et quos habemus prae manibus, et quos Turnebus laudat, Advv. IV, 16, non *sportis*. Corbium costae veluti statumina sunt, crassioraque et firmiora vimina, quibus reliqua quae tenuiore subtilioraque firmantur, atque nectuntur. Vide inferius cap. 68. Sic *navium costas* Plinius ipse superius dixit lib. XIII, cap. 19 H.

Bitumen. Sane bitumine scatet: et in facibus resinosum quoddam emittit, picis instar nigrae. Matthiolus in Diosc. lib. I, cap. 93. H.

Et spina. Vet. *et pinus.* Ed. P. — *Spina, nuptiarum facibus*, etc. Quum ad maritum virgo prodiret, ingenuus patrimus, matrimusque puer ex alba spina facem accensam ferebat, eaque praelucente ad domum sponsi deducebat, more a priscis saeculis tradito: quibus non nisi noctu et in tenebris uxorem advenientem maritus excipiebat. Eam facem sub viri lecto posuisse, aut in sepulcro combussisse, tristissimum et inauspicatissimum credebatur. Alex. ab Alex. lib. II, cap. 5. Plautus in Casina: *Primum omnium huic lucebis novae nuptae facem.* Vai sunt at ad nuptiales faces pinu. Virg. Cir. 438: *Non mihi iam pingui sudabunt tempora myrrha, Pronuba nec castos accendet pinus odores.* Neque recte Parthenius, hoc loco impulsus, apud Catullum in Epithalamio pro *pineam quate tedam*, legit *spineam* Ritum uxoris domum ducendae vide apud Brissonium lib. I, cap. 18. Vide et lib. III, cap 14, et alium ritum nubentium apud Nonium. Dal. — *Et spina.* Non quaelibet, sed ea modo, ex qua fieri in nuptiis solitae faces, hoc est, spina alba: ut Varro testatur de vita populi Rom. apud Nonium lib. II, cap. 2, n. 340. Et Festus, verbo *Patrimi*: *Patrimi et matrimi pueri praetextati tres nubentem deducunt: unus, qui facem prae-*

est Masurius. Nunc facibus carpinus et corylus familiarissimae.

XXXI. Aquas odere cupressi, iuglandes, castaneae, laburnum. Alpina et haec arbor, nec vulgo nota, dura ac candida materie, cuius florem cubitalem longitudine apes non attingunt. Odit et quae appellatur Iovis barba, in opere topiario tonsilis, et in rotunditatem spissa, argenteo folio. Non nisi in aquosis proveniunt salices, alni, populi, siler, ligustra tesseris

fert ex spina alba, quia noctu nubebant: duo qui tenent nubentem. Ideo autem spina alba adhibita, quod pollere ea plurimum in avertendis malis noxis crederetur, teste Nasone, Fast. lib. VI: *Sic fatus, spinam qua tristes pellere posset A foribus noxas, haec erat alba, dedit.* Et mox: *Virgaque Ianalis de spina sumitur alba*, etc. Varro denique in Aetiis, apud Charisium lib. I, pag. 117: *Fax ex spina alba praefertur, quod purgationis causa adhibetur.* H. — *Spina*, etc. Nempe *Crataegus oxyacantha*, de qua iam sup. dictum est. Ed. P.

Corylus. De corylo diximus lib. XV. cap. 24.

XXXI. *Laburnum.* — *Cytisus Laburnum* (*Diadelph. decand.* gen. 1721, Pers. *Legumin* Juss) Ed. P. De eo plura dicemus lib. XVII, cap. 35. H.

Iovis barba, etc. Nondum in certi nominis gallica lingua possessionem venit. In Baeterrensi Galliae agro frequens, Dalec. teste; et in Italia iuxta Livornam, ita prodente Anguillara. H. — *Anthyllis barba Iovis* (*Diadelph. decand.* gen. 1695, Pers. *Legum.* Juss.) Ed. P.

Salices. Les saules. Cato de R. R. cap. IX: p. 14: *Salicta locis aquosis, humectis, umbrosis propter amnes ibi seri oportet.* Virg. Georg. lib. II, vs. 110: *Fluminibus salices, crassisque paludibus alni Nascuntur.* H.

Siler. Fruticem vocat lib. XXIV cap. 44, ex quo baculos rustici conficiunt, ad serpentes fugandos. Anguillara latifoliam esse salicem putat cuius e cinere, sulfure et aphronitro mixtis, pulvis efficitur excutiendis tormentis bellicis. Sed verius fruticem ignotum remur. H. — *Salix capraea*, Sprengelio teste. Ed. P.

Ligustra tesseris utilissima. Alexander ab Alexandro lib. III, cap. 21, tesseras his lusorias interpretatur: ego vero lignea signa, vinum, frumentum, oleum, aut aliud quippiam eiusmodi significantia et promittentia, quibus in congiariis et publicis largitionibus imperatorum utebantur. De tessera militari vide apud eumdem scriptorem cap 24. Dal. — *Tesseris.* Nempe vel militaribus, vel iis quas imperatores in publicis largitionibus viritim dabant. His enim frustis ligni quadratis, certa insignitis notatisque forma, qui a principe donati erant, ius eis deinde fuit petendi frumenti publici. H. — *Ligustrum vulgare*, Gallis, *troëne* (*Diand. monog* gen. 35, Pers. *Jasmin.* Juss.) Ed. P.

utilissima. Item vaccinia, Italiae mancupiis sata: Galliae vero etiam purpurae tingendae causa ad servitiorum vestes. Quaecumque communia sunt montibus planisque, maiora fiunt, aspectuque pulcriora in campestribus; meliora materie, crispioraque in montibus: exceptis malis, pirisque.

XXXII. (XIX.) Praeterea arborum aliis decidunt folia: aliae sempiterna coma virent. Quam differen-

Item vaccinia, etc. Lege: *Item vaccinia Italiae mancupiis sata, Galliae vero etiam purpurae tingendae causa ad servitiorum vestes.* Ideo *satam mancupiis* dicit, quod mancupiorum pubertatem tardaret, idque utile erat mangonibus, ut quam diutissime venales suos impubes conservarent. Vaccinium, id est, hyacinthum, in Gallia seri dicit tingendae purpurae causa ad servorum vestes. Dixerat supra in Gallia hyacintho hysginum tingi, hic purpuram vaccinio infici scribit; atqui hyacinthus et vaccinium idem: ergo purpureus et hysginus color idem, qui et hyacinthinus. SALM. — *Item vaccinia.* Constantinus e Turnebo legit: *Italia mancipiis sata*: quia mangonio vaccinii tardatur corporis pubertas, quod erat venalitiis utile. Ego vero si eam lectionem probarem, rationem potius ex sequentibus verbis afferrem, quia vaccinii succo tinguntur servitiorum vestes in purpurae colorem. Praeterea tardior pubertas iis utilis non erat, sed dominis, et mangonibus, quod pluris eos nondum barbatos venderent. Constantinus putat vaccinium fuisse hyacinthum: ego vero arbusculum in sepibus frequentem, quam *Mugaleb* quidam vocant. Vide lib. XXI, cap 26. Plinius certe vaccinium arbusculam perperam loco cit. hyacinthum reddit, eamque inepte cum hyacintho bulbosa herba confundit. DAL. — *Vaccinia. Prunus Mahaleb* (*Icosand. monog.* gen. 1221, Pers. *Rosac.* Juss.). ED. P.

Italiae mancupiis. MSS. editique libri, *in aucupiis*, praeferunt, manifesto errore, quem Turnebus ante nos vidit, Adv. lib. IV, cap. 6, pag. 118. Emendationis causam repetit ex Plinii verbis, lib. XXI, cap. 97, quam et nos probamus. Geminum itaque distingui vaccinium a Plinio scito: Italicum alterum, quod mancupiis seratur: alterum Gallicum, sive hyacinthum, qui et gladiolus vocetur, de quo dicemus lib. XXI, cap. 97. HARD.

Purpurae tingendae. Sic MSS. omnes. Vitruvius lib. VII, cap. ult. pag. 148: *Vaccinium temperantes, et lac miscentes, purpuram faciunt elegantem.* HARD.

Quaecumque. Theophr. Hist. l. III, cap 4: Ἅπαντα δὲ ὅσα κοινὰ τῶν ὀρῶν καὶ τῶν πεδίων, μείζω μὲν καὶ καλλίω τῇ ὄψει τὰ ἐν τοῖς πεδίοις γίνεται, κρείττω δὲ τῇ χρήσει τῶν ξύλων καὶ τῶν καρπῶν τὰ ὀρεινά, πλὴν ἀχράδος, καὶ ἀπίου, καὶ μηλέας· αὗται δὲ ἐν τοῖς πεδινοῖς κρείττους, οὐ μόνον τοῖς καρποῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ξύλοις. HARD.

XXXII. *Praeterea arborum*, etc. Theophr. I, 14. DALEC.

tiam antecedat necesse est prior. Sunt enim arbores quaedam urbaniores, quas his placet nominibus distinguere. Hae mites, quae fructu, aut aliqua dote, umbrarumve officio humanius iuvant, non improbe dicantur urbanae.

XXXIII. (xx.) Harum generi non decidunt: oleae, lauro, palmae, myrto, cupresso, pinis, ederae, rhododendro, et (quamvis herba dicatur) sabinae. Rhododendron, ut nomine apparet, a Graecis venit. Alii nerion vocarunt, alii rhododaphnen, sempiternum fronde, rosae similitudine, caulibus fruticosum. Iumentis caprisque et ovibus venenum est. Idem homini contra serpentium venena remedio. (xxi.) Silvestrium generis folia non decidunt abieti, larici, pinastro, iunipero, cedro, terebintho, buxo, ilici, aquifolio,

XXXIII. *Harum generi.* Hoc est, mitiorum e genere, et urbaniorum. Theophr. Hist lib. I, cap. 19. Eadem habet auctor Geopon. lib. XI, cap. 1, pag. 305. HARD.

Quamvis herba. Herba, inquit, vocatur, inter frutices tamen numeranda. Virgilius in Culice: *Herbaque thuris opes priscis imitata Sabinis.* Arborem tamen *δένδρον* Dioscorides vocat, lib. I, pag. 104. Sed quoniam pumila est, et coactae brevitatis, herbam Romani appellavere. Dicemus de ea uberius lib. XXIV, cap 61. H.

Rhododendron Lauream rosam Apuleius vocat. *Ροδωνίαν* Theophr. Hist. lib. I, cap 15. Diosc. lib. IV, cap 82: Νήριον, οἱ δὲ ῥοδοδάφνη, οἱ δὲ ῥοδόδενδρον θάμνος, etc. Gallis, *laurier rose.* Italis, *oleandro*, teste Anguillara, lib. de Simpl. part. IV, pag. 82. HARD. — *Nerium oleander* (*Pentand. monog.* Pers. *Apocyn.* Juss.). ED. P.

Iumentis. Diosc. l. c. et Galen. de fac. simpl. medic. pag. 215. Prudentius in Hamartigenia, v. 232: *Noxius in teneris sapor aestuat ecce frutetis: Quum prius innocuas tulerit natura cicutas: Roscidus et viridem qui vestit flos rhododaphnen, Pabula lascivis dederit sincera capellis* H.

Idem ... remedio. Diosc. l. c. H.

Silvestrium. Theophr. Hist. Plant. lib. I, cap. 15, et lib. III, cap. 4. HARD.

Larici. Meleziae arbori, quam esse laricem quidam volunt, decidunt hieme folia: et quidem soli, e coniferis arboribus. HARD.

Buxo. *Perpetuoque virens buxus.* Ovid. Metam. lib. X, v. 97. H.

Ilici. Πρίνῳ, Theophr. ll. cc. H.

Aquifolio. Ἀγρίᾳ, Theophr. Hist. lib. I, cap. 15. De ea diximus c. 12. HARD.

suberi, taxo, tamarici. Inter utraque genera sunt adrachne in Graecia, et ubique unedo. Reliqua enim folia decidunt his, praeterquam in cacuminibus. Non decidunt autem et in fruticum genere cuidam rubo, et calamo. In Thurino agro, ubi Sybaris fuit, ex ipsa urbe prospiciebatur quercus una, numquam folia dimittens, nec ante mediam aestatem germinans. Idque mirum est, Graecis auctoribus proditum, apud nos postea sileri. Nam locorum tanta vis est, ut circa Memphim Aegypti, et in Elephantine Thebaidis nulli arbori decidant, ne vitibus quidem.

XXXIV. (XXII.) Caeterae omnes extra praedictas (etenim enumerare longum), folia deperdunt: observatumque non arescere, nisi tenuia, et lata, et mollia. Quae vero non decidant, callo crassa, et angusta esse. Falsa definitio est, non decidere his, quarum succus pinguior sit. Quis enim potest in ilice

Tamarici. Folia tamarici omnia in hortis nostris hieme delabuntur. De eo diximus lib. XIII, cap 37. H.

Inter utraque. Inter ἀείφυλλα videlicet, et φυλλοβόλα, ea, quae perpetuo virent, et quibus folia decidunt. Sic Theophr Hist. lib I, cap. 15: Δοκεῖ δὲ ἡ ἀδράχνη, καὶ ὁ οἴναρος (forte rectius, ὁ κόμαρος) τὰ μὲν κάτω φυλλοβολεῖν, τὰ δὲ ἔσχατα τῶν ἀκρεμόνων ἀείφυλλα ἔχειν. *Folia infima demittunt, cacuminibus perpetuo virent.* De adrachne et unedone diximus lib. XIII, cap. 40. H.

Adrachne in Graecia, etc. Adrachne et Vnedo servant nomen, *Arbutus Andrachne* et *A. Vnedo* (Decand. *monogyn.* gen. 1091, Pers. *Eric.* Juss.). Ed. P.

Vnedo. Οἴναρος Theophr. Histor. lib. I, cap 15. quae eadem et κόμαρος dicitur. DALEC.

Et calamo. Hoc est, arundini Theophr. l. c τῶν δὲ θαμνωδῶν, βάτος, ῥάμνος, κάλαμος. HARD.

In Thurino agro Sybari, qui nunc Thurii dicuntur. Varro lib 1, c. 7, de Re Rust. ubi et de Elephantine. DALEC.

Apud nos .... sileri. Recitat tamen Varro de R. R lib. I, cap. 7, p. 51. HARD.

Nam locorum. Theophr. et Varro, ll. cc. HARD.

XXXIV. *Callo crassa.* Corpore, carne, et quadam veluti pulpa. H.

Falsa Theophr Hist. lib. I, c. 15, ea perpetuo virere ait, quae et angustiore folio et pinguitudine quadam praedita essent, et odore iucundo: quum absint hae dotes ab ilice. Πάντα δὲ τῶν ἄλλων τὰ ἀείφυλλα, στενοφυλλότερα, καὶ ἔχοντά τινα λιπαρότητα καὶ εὐωδίαν. H.

intelligere? Decidere Timaeus mathematicus sole Scorpionem transeunte, sideris vi, et quodam veneno aëris, putat. Cur ergo non eadem causa adversum omnes polleat, iure miremur. Cadunt plurimis autumno. Quaedam tardius amittunt, atque in hiemes prorogant moras. Neque interest maturius germinasse: utpote quum quaedam primae germinent, et inter novissimas nudentur; ut amygdalae, fraxini, sambuci. Morus autem novissima germinat, cum primis folia dimittit. Magna et in hoc vis soli. Prius decidunt in siccis macrisque: et vetustae prius arbori: multis etiam, antequam maturescat fructus. In serotina ficu, et hiberna piro, et malo granato est pomum tantum aspici in matre. Neque his autem, quae semper retinent comas, eadem folia durant: sed subnascentibus aliis, tum arescunt vetera: quod evenit circa solstitia maxime.

XXXV. Foliorum unitas in suo cuique genere permanet, praeterquam populo, ederae, crotoni, quam

Quaedam tardius. Theophr. Hist. lib. I, cap. 15. Hard.

Neque interest. Haec verbis totidem Theophr. l. c. Hard.

Morus autem Theophr. l. c. H.

Vis soli Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ χώρα συμβάλλεσθαι καὶ ὁ τόπος ὁ ἐνικμὸς πρὸς τὸ διαμένειν, etc. Theophrast. l. c. In libris quibusdam, *vis solis*, male: quum sequatur proxime causa eiusce placiti: *Prius decidunt in siccis, macrisque.* Hard.

Vetustae Ch *vetustate.* Ed P.

Pomum tantum. Decussis hieme foliis universis, arbori adhuc pomum adhaerescit. Hard.

Neque his autem. Theophrast. l. c. Hard.

Quod evenit circa, etc. Sic ex MSS. em. Hard. cons. MS. et Chiffl. *quod evenit circa solstitium. Maxime fol.* Gr. et Al. Ed. P. — *Circa solstitia maxime.* Ita MSS. omnes. Apud Latinos, qui caste integreque in eloquendo versati sunt, non dicitur solstitium fere, nisi de aestivo. Nam tametsi motus eadem proportio cum hiberno, tamen id Romani numquam dixere, sed brumam. Theophr. l. c. τοῦτο δὲ περὶ τροπὰς μάλιστα γίγνεται θερινάς. Hard.

XXXV. *Foliorum unitas.* Idem color, inquit, foliis in suo cuique genere, eadem forma, in iuventa, et quum senescunt. At in populo, edera, et crotone, sunt diversa. Theophrast. Hist. lib. I, cap. 16. Hard.

et cici diximus vocari. (XXIII.) Populi tria genera: alba, ac nigra, et quae Libyca appellatur, minima folio, ac nigerrima, fungisque enascentibus laudatissima. Alba folio bicolor, superne candicans, inferiore parte viridi. Huic, nigraeque, et crotoni, folia in iuventa circinatae rotunditatis sunt: vetustiora in angulos exeunt. E contrario ederae angulosa rotundantur. Populorum foliis grandissima lanugo evolat: candidae, traditae folio numerosiore, candida, et ut villi. Folia granatis et amygdalis rubentia.

XXXVI. Mirum in primis, quod ulmo, tiliaeque, et oleae, et populo albae, et salici evenit. Circumaguntur enim folia earum per solstitium: nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum. (XXIV.)

Cici diximus. Lib. XV, cap. 7. H.

Populi tria. Ab his verbis ductum hactenus capitis primordium est: quam inepte, ex totius orationis serie liquet. Hard.

Alba ac nigra. *Peuplier blanc et noir.* Libycam vulgo Tremulem vocant, e tremulorum foliorum crepitu strepituque assiduo, *tremble.* Hard. — Tres sunt species, nempe *Pop. alba, nigra, Tremula* (*Diaec. octand.* gen. 2246, Pers. *Amentac.* Juss.). Ed. P.

Enascentibus. Ramo scilicet, aut caudici adnascentibus. Hard.

Huic. Hoc est, populo albae. Theophr. l. c. τῆς δὲ λεύκης, τοῦ κιττοῦ, καὶ τοῦ καλουμένου κρότωνος.... τὰ νέα (φύλλα) περιφερῆ τὰ δὲ παλαιότερα, γωνιοειδῆ. Hard.

Populorum foliis grandissima lanugo. Legend. *Populorum foliis grandissima lanugo evolat, candidae, traditae folio numerosiore, candida et ut villi.* Dicit populorum foliis in genere grandissimam evolare lanuginem, hoc est, βρύον· candidae vero, traditae folio numerosiore candidem evolare et ut villos. *Candida, tradita folio numerosiore* loquutio Pliniana, id est, quae traditur esse folio numerosiore. Salm. — Gron. Aliique: *Lanugo. Evolat candidae* (*tradita fol. numer. candida*), *ut iulus.* Salmasii emendationem recepit Harduinus. Ed. P.

Candidae, traditae. Ita MSS. Reg. Colb. Th. Hard.

Et ut villi. In MSS. proxime laudatis, *et ut villae.* Forte, *et ut uvae.* Nam ut lib. XII, cap. 62, bryon uve populi albae dicitur. Hard.

XXXVI. *Circumaguntur.* Vertunt partes supinas statim post aestivum solstitium: eoque argumento solstitium exactum rustici intelligunt. Theophrast. Histor. lib. I, cap. 16. Tractat hoc argumentum uberrime et eleganter Plinius, lib. XVIII, c. 64. Hard. — *Per solstitium* Gronov. *post solst.* μετὰ τροπὰς θερινάς. Theoph. l. c. Ed. P.

Sidus confectum. Solstitium pera-

Est et publica omnium foliorum in ipsis differentia. Namque pars inferior a terra herbido viret colore. Ab eadem laeviora, nervos, callumque, et articulos in superiore habent parte: incisuras vero subter, ut manus humana. Oleae superne candidiora, et minus laevia: item ederae. Sed omnium folia quotidie ad solem oscitant, interiores partes tepefieri volentia. Superior pars omnium lanuginem quantulamcumque habet, quae in aliis gentium lana est.

XXXVII. In Oriente funes validos e palmae foliis fieri dictum est, eosque in humore utiliores esse. Et

ctum. Auctor Geop. lib. IX, cap. 2, pag. 219: Προσημαίνει δὲ καὶ τὰς τροπὰς θερινὰς στραφέντα τὰ φύλλα τῆς ἐλαίας, ὥσπερ ἡ φιλύρα, καὶ ἡ πτελέα, καὶ ἡ λεύκη. Causam eius rei eperit Theophr. de Caus. lib. II, cap. 26, pag. 262. Hard.

In ipsis. In ulmo scilicet, tilia, olea, populoque alba, de quibus dictum est proxime. Sic Theophr. Hist. lib. I, cap. 16. Hard.

Namque. Haec a Plinio verissime pronunciata: etsi nonnibil discrepare videtur Theoph. Hist. l. I, cap. 16. Hard.

Inferior. Superior. Supine Theophrast. τὰ ὕπτια ποωδέστερα, colore magis herbaceo viret. Dal.

Ab eadem. Quum ab inferiore parte laeviora sint folia, in superiore nervos, habent et callum, et erticulos: tenuiores fibras, atque incisuras, seu veluti venas in inferiore. Theophrast. loc. citat. ἶνας καὶ φλέβας, ἐν τοῖς πρανέσιν, ὥσπερ ἡ χείρ. Quae venae graeco auctori, et ἶνες, latino Incisurae appellantur. Hard.

Incisuras. Nihil de incisuris Theophrastus. Dalec.

Oleae superne candidiora. Oleae folia supina et superiore parte, contra aliorum naturam, candidiora sunt, et minus laeva: ederae vero superne, non quidem candidiora, sed minus laevia. Dalec. — *Oleae*. Theophrastus, loco citato, τῆς ἐλαίας δὲ λευκότερα, καὶ ἧττον λεῖα. Hard.

Omnium. Aut certe maximae partis. Theoph. Dalec.

Oscitant. Superne convertuntur. Teophrast. Πάντα δὴ ἢ τάγε πλεῖστα ἐκφανῆ ἔχει τὰ ὕπτια, καὶ ταῦτα γίνεται τῷ ἡλίῳ φανερά. Hard.

Interiores partes tepefieri volentia. Haec de suo Plinius, et absurde. Dalec. — *Interiores partes*, etc. Faedem et inferiores, terramque spectant. Hard.

Superior pars. Inferior et prona. Theophrast. Dalec.

In aliis gentium. Apud Seras, aliosque, ut dictum est lib. VI, cap. 20. Hard.

XXXVII. *In Oriente... dictum est*. Lib. XIII, cap. 7. Hard.

Funes validos e palmae foliis. Dictum est supra lib. XIII, c. 4. Fiunt et ex iis scopae. Martial. *In pretio scopas testatur palma fuisse, Otia sed scopis nunc analecta dabunt.*

apud nos fere palmis a messe decerpuntur. Ex his meliora, quae sese non diviserint. Siccantur sub tecto quaternis diebus: mox in sole expanduntur, et noctibus relicta, donec candore inarescant, postea in opera finduntur.

XXXVIII. Latissima fico, viti, platano: angusta myrto, Punicae, oleae: capillata pino, cedro: aculeata aquifolio, et ilicum generi; nam iunipero spina pro folio est: carnosa cupresso, tamarici: crassissima alno: longa arundini, salici: palmae etiam duplicia: circinata piro, mucronata malo, angulosa ederae, divisa platano: insecta pectinum modo piceae, abieti: sinuosa toto ambitu robori: spinosa cute, rubo. Mordacia sunt quibusdam, ut urticis. Pungentia pino, piceae, abieti, larici, cedro, aquifoliis. Pediculo brevi oleae, et ilici: longo vitibus: tremulo populis, et iisdem solis inter se crepitantia.

Et apud nos fere palmis. Et apud nos vere palmea a matre integra decerpuntur. Meliora enim sunt, quae divisa non fuerint. Vetusta omnia. Convenit id cum eo, quod scripsit lib. XIII, cap. 4: Palmae folia quum primum novellas demonstravere gemmas, in opera varia findi. DAL.

Donec candore. Donec se arida probent candore. HARD.

In opera finduntur. In funes vitiliumque nexus, et capitum levia umbracula, uti dictum est loco proxime appellato, lib. XIII, cap. 7. HARD.

XXXVIII. *Latissima fico*, etc. Haec maximam partem apud Theophrast. leges, Histor. lib. I, cap. 16. H.

Capillata. Vel, ut alibi capillacea, τριχόφυλλα. HARD.

Ilicum generi. Hoc est, ilici geminae, de qua cap. 8 diximus. H.

Crassissima alno. Theophrast. nervosa dixit: ἰνώδη, Hist. lib. III, c. 14. HARD.

Palmae.... duplicia. Quamobrem bifidata foliorum palmae latera vocat, lib. XIII, cap. 7. HARD.

Insecta pectinum. In rectum velut serra dissecta. DAL. — *Infecta.* Theophrast. Hist. lib. I, cap 16, εὔσχιστα, καθάπερ τὰ τῆς ἐλάτης, etc. Probe secta, fissaque. Sic lib IX, cap. 56, *pectini insecto* dixit. HARD.

Vrticis. In lexico vetere Graecolatino ob id urtica, sive ἀκαλύφη, *Acia* et *Acicla* dicitur, quod ut ferri acies ulceret. Turn. l. XVII, cap. 12. DALEC. — Vrticae species, nempe *Vrt. urens*, vel *dioica*, aut *pilulifera*, etc. (*Monoec. tetrand.* gen. 2037, Pers *Vrtic.* Juss.). ED. P.

Aquifoliis. Hoc est, et aquifolio simul, et aquifoliae ilici. De utroque genere, cap. 8 et 12. HARD.

Iam et in pomo ipso, mali quodam in genere, parva mediis emicant folia, interim et gemina. Praeterea aliis circa ramos, aliis et in cacumine ramorum: robori, et in caudice ipso. Iam densa, ac rara, semperque lata rariora. Disposita myrto, concava buxo, inordinata pomis. Plura eodem pediculo exeuntia malis pirisque. Ramulosa ulmo, et cytiso. Quibus adiicit Cato decidua, populea quernaque, animalibus iubens dari non perarida: bubus quidem et ficulnea, ilignaque, et ederacea. Dantur et ex arundine, ac lauro. Decidunt sorbo universa, caeteris paulatim. Et de foliis hactenus.

XXXIX. (xxv.) Ordo autem naturae annuus ita se habet. Primus est conceptus, flare incipiente vento Favonio, circiter fere sextum Idus Februarii. Hoc maritantur vivescentia e terra: quippe quum etiam

Mali quodam in genere. Quod melofolium ex ea re appellatum vidimus, lib. XV, cap. 15. Hard.

Praeterea aliis. Haec etiam Theophrastus, loco proxime citato.

In cacumine ramorum Ex surculis Theophrast. ἐκ τῶν ἀκρεμόνων; *cacumen ramorum* Plinius inconsiderate vertit. Dalec.

Disposita myrto. Et praesertim, quam hexasticham vocant, ut diximus lib. XV, cap. 37, a senis foliorum versibus. Hard.

Eodem pediculo. Eodem potius petiolo: unde cum suis pediculis folia plura pendent. Hard.

Ramulosa. Venosa, ut quidem reor: sic enim cytisum Dioscorides, lib. IV, cap. 113, ait ῥάχιν ἔχειν μείζονα, spina dorsi prominentiore esse. H.

Cato decidua Decidua pro *caedua* dixit paulo licentius. Sic enim MSS. omnes. Catonis verba sunt ea, e c. v: *Frondem populneam, ulmeam, querneam caedito: per tempus eam condito, non peraridam, pabulum ovibus* Et cap. xxx: *Bubus frondem ulmeam, populneam, querneam, ficulneam, usque dum habebis, dato.* Denique cap xlv: *Bubus.... si fenum non erit, frondem ilигneam, et ederaceam dato.* Vide Columellam, lib. VI, c. 3. Hard.

XXXIX. *Ordo autem naturae.* Theophrast. Caus. lib. I, cap. 10, et Hist. lib. III, cap. 6. Dal.

Circiter fere sextum. Ut dictum est lib. II, cap. 47. Hard.

Hoc maritantur. Sic ex MSS. emendavit Harduinus. *Circiter fere sexto idus... Hoc enim maritantur... quo etiam equae* Gr. et Al. Ed. — *Hoc maritantur* Hoc vento fecundantur, stimulantur, illiciuntur, invitantur ad conceptum. Sic palmae mares af-

equae in Hispania, ut diximus. Hic est genitalis spiritus mundi, a fovendo dictus, ut quidam existimavere. Flat ab occasu aequinoctiali, ver inchoans. Catulitionem rustici vocant, gestiente natura semina accipere, eoque animam inferente omnibus satis. Concipiunt variis diebus, et pro sua quaeque natura. Alia protinus, ut animalia: tardius aliqua, et diutius gravida partus gerunt: quod germinatio ideo vocatur. Pariunt vero quum florent, flosque ille ruptis constat utriculis. Educatio in pomo est: hoc, et germinatio, laborum.

XL. Flos est pleni veris indicium, et anni rena-

flatu visuque dicuntur feminas *maritare*, lib. XIII, c. 7. HARD.

Vt diximus. L. VIII, c. 67. H.

A fovendo. Ita MSS. omnes. Graecis pariter Ζέφυρος, qui Favonius est, quasi Ζωηφόρος, *vitam afferens*, appellatur. Sic Favonius a fovendo, quoniam foveat sata, *genitabilis aura Favoni*, ut canit Lucretius, lib. III. Isidorus, Origg. lib. IX, cap. 5: *Favonios appellabant, quia quaedam animalia Favonio spiritu hausto concipere existimantur.* HARD.

Ver inchoans. Vide infra l. XVIII, cap. 34. DALEC.

Catulitionem rustici vocant. Catulire, ad Venerem incitari. Apuleius de feminis subare, ὀργᾷν, dixit, de maribus surire, καπριᾷν, ut vetus grammaticus exponit. Inde Catulaster in Critico, βούπαις. *Catilitionem* hic multi legunt ex fide vetusti exemplaris. Apud Vitruv. pro *Catlastros* legitur Catastos: *Ideoque semper*, inquit, *transmarinos catastos emere formosos et puellas maturas, eosque coniungere, ut qui nascerentur ex iis, non solum egregia voce, sed etiam forma essent non invenusta.* Turneb. Advers. lib XXIV, cap. 7, σκυζᾷν canum est ad libidinem incitatorum et prurientium, καπριᾷν suum, ταυριᾷν taurorum, ἱππομανεῖν equorum. DAL. — *Catul tionem.* MSS. Reg. Colb. Th. *Cati tionem.* Catulire Grammatici novitii aiunt idem esse, atque in Venerem incitari. HARD.

Eoque animam. Eo vento scilicet, Favonio. HARD.

Alia protinus, ut animalia; tardius, etc. Theophr. Hist. lib. III, cap. 6. DALEC.

Vtriculis. Hoc est, calyculis, unde flos erumpit. Ἔλυτρα sunt Dioscoridi, lib II, cap. 114. H.

In pomo. Quamdiu pendet a matre pomum quasi quaedam fetus educatio intelligitur. HARD.

Hoc, et germinatio, laborum. Est et haec educatio, et germinatio plena laboris. H. — Locus intricatus, nec forsan felicissime restitutus. Vid. inf. cap. 40, not. 2. Ed. P.

XL. *Arborum flos est pleni veris*, etc. Sic ante Harduinum vett. omnes legunt distinguuntque editt. *germi-*

scentis; flos gaudium arborum. Tunc se novas, aliasque quam sunt, ostendunt: tunc variis colorum picturis in certamen usque luxuriant. Sed hoc negatum plerisque. Non enim omnes florent: et sunt tristes quaedam, quaeque non sentiant gaudia annorum. Nam neque ilex, picea, larix, pinus, ullo flore exhilarantur, natalesve pomorum recursus annuos versicolori nuntio promittunt: nec fici, atque caprifici. Protinus enim fructum flores gignunt. In ficis mirabiles sunt et abortus, qui numquam maturescunt. Nec iuniperi florent. Quidam earum duo genera tradunt: alteram florere, nec ferre: quae vero non floreat, ferre protinus baccis nascentibus, quae biennio haereant. Sed id falsum: omnibusque iis dura fa-

natio Arborum, etc. Vid. not. seq. — Apud Athenaeum, l. XIII, Chaeremon vocat flores, nunc veris, nunc pratorum filios, ἐν τῇ Ἰοῖ. Ἀνθηροῦ τέκνα Ἔαρος πέριξ στρώσαντες. In Centauro: Θηρωμένων τὰ λειμώνων τέκνα. Aeschylus in Persis, Ἄνθη τε πλεκτὰ παμφόρου γαίας τέκνα. Victorius ex Athenaeo, lib. XXXII, cap. 21. Dal.

Flos est, etc. Est nutritio pomi, inquit, est et germinatio arbori, ut fere mulieri partus, et educatio fetus, plena laboris: flos autem res plena gaudii. — *Educatio ... gaudium*, etc. Sic restituimus ope codicum Reg. Colbert. Thuan. quum prius perperam legeretur, *Hoc, et germinatio. Arborum flos est*, etc. Sinceram, quam nos edidimus, lectionem, vel nostra una interpretatio, et orationis series ipsa constabilit. Hard.

Nam neque ilex, etc. Apud Theophrastum, Hist. lib. III, cap. 5, ilex floret. Eidem, libro eodem, cap. 6, pino pro flore est squamatim compactilis meta, κύτταρος. Larix autem vere florem mittit, e ramulorum cacuminibus, in purpura ardenter rubentem, foliolis comantibus adneaum, miro quodam naturae artificio. Dal.

Nec fici. Macrob. Sat lib. II, cap. 16, p. 378: *Nec hoc ignorandum*, inquit, *ficum solam ex omnibus arboribus non florere*. Hard.

Nec iuniperi. Itane se res habeat, an secus, amplius considerandum, Theophrastus admonet, σκεπτέον, Histor. lib. III, cap. 6. Iuniperus, genévrier et genièvre. H.

Quidam earum. Sic etiam Theophrastus, loco citato, suffragante nunc quoque in Gallis experientia. Hard..

Nascentibus. Sic et Chiffl. Gr. et Al. *subnascentibus* Ed. P.

Dura facies semper. Flore nuda et privata. Dal.

cies semper. Sic et hominum multis fortuna sine flore est.

XLI. **Omnes** autem **germinant**, etiam qui non **florent**, magna et **locorum** differentia. Quippe quum **ex eodem** genere quae sunt in **palustribus**, priora **germinent** : mox campestria, novissima in silvis. Per **se autem** tardius piri silvestres, quam caetera. Primo **Favonio** cornus, proxime laurus, pauloque **ante aequinoctium** tilia, acer. Inter primas vero populus, **ulmus**, salix, alnus, nuces. Festinat et platanus. **Caeterae** vere coepturo, aquifolium, terebinthus, paliurus, castanea, glandes. Serotino autem germine malus, tardissimo suber. Quibusdam germinatur germinatio, nimia soli ubertate, aut invitantis caeli voluptate: quod magis in herbis segetum evenit. In arboribus tamen nimia germinatio elassescit. Sunt aliae naturales quibusdam, praeterque vernas, quae suis constant sideribus, quorum ratio aptius reddetur tertio ab

Sine flore. Nunquam benigna aut blande arridens. Hard.

XLI. *Quippe quum ex eodem.* Theophr. loco proxime citato. Ed. P.

Novissima in silvis. In montibus, Theophrast. ἔσχατα δὲ τὰ ἐν τοῖς ὄρεσιν, etc. loco citato Hard.

Quam caetera. Quam urbanae, inquit Theophrastus, loco citato: Ἀχρὰς δὲ μικρῷ ὕστερον τοῦ ἀπίου H.

Primo Favonio. Etiam ante Favonium in Graecia, πρὸ ζεφύρου, teste Theophrasto, loco citato. H.

Inter primas. Theophrast. H.

Festinat. Sic tamen, ut paulo serius germinet, quam proxime appellatae. Theophrastus, loco citato. Hard.

Vere coepturo. Sic libri omnes. Theophr. περιυισταμένου τοῦ ἦρος, *ineunte vere.* Hard.

Glandes. Iuglandes, ex Theophr. Hist. lib. III, cap. 6: Τὰ δ' ἄλλως περιισταμένου τοῦ ἦρος, οἷον ἐρινεὸς, φιλύκη, ὀξυάκανθος, παλίουρος, τέρμινθος, καρύα, Διὸς βάλανος. Dal.— *Glandes.* Vel *iuglandes* scribi necesse est, ex Theophrasto. Hard.

Serotino Theophrastus, loco citato. Hard.

Quibusdam germinatur. Ita MSS. omnes: sincerior tamen lectio haud dubie, *geminatur*, H. — *Geminatur* Broter. ex ed. princ. Ed. P.

Elassescit. Arborum fecunditatem exhaurit, efficitque saepenumero, ut fructus suos alternent. Hard.

Quae suis constant. Quae certorum exortu, occasuve siderum eveniunt, quorum ratio expedietur uberrime lib. XVIII, cap. 57, et sequentibus. Hard.

hoc volumine. Hiberna Aquilae exortu, aestiva Canis ortu, tertia Arcturi. Has duas quidam omnibus arboribus communes putant: sentiri autem maxime in fico, vite, Punicis: causam afferentes, quoniam in Thessalia Macedoniaque plurima tum ficus exeat. Maxime tamen in Aegypto apparet haec ratio. Et reliquae quidem arbores, ut primum coepere, continuant germinationem: robur, et abies, et larix, intermittunt tripartito, ac terna germina edunt: ideo et ter squamas corticum spargunt: quod omnibus arboribus in germinatione evenit, quoniam praegnantium rumpitur cortex. Est autem prima earum in-

Et reliquae. Haec totidem verbis Theophrastus, Histor. lib. III, cap. 6. Hard.

Intermittunt tripartito. Ter intermittunt germinationem, terque luegent. Πεύκην δὲ, καὶ ἐλάτην, καὶ δρῦν διαλείπειν, καὶ τρεῖς ὁρμὰς εἶναι, καὶ τρεῖς ἀφιέναι βλαστούς. Theophrast. loc. citat. En rursum δρῦς Plinio robur est, abies ἐλάτη, πεύκη larix, ut diximus. Sed melezia, quam laricem esse eruditi voluut, non intermittit. Hard.

Ideo et ter squamas. Ter corticem, qui squamarum instar est, genitali, qui interlabitur, insinuatque sese, humore respergunt: quod in unaquaque germinatione evenire vel ex eo intelligitur, quod tum facile cortex absistat, detrahaturque corpori. Haec plane mens Theophrasti, Pliniique est, quae interpretes hactenus male vexavit. Hactenus legebatur, *Ideo et inter squamas*, nulla plane aut inepta sententia. Theophrasti locus eiusmodi est, ex Hist. Plant. lib III, cap. 6: διὸ καὶ τριφλοιοι. Πᾶν γὰρ δὴ δένδρον ὅταν βλαστάνῃ λεπᾷ. Porro τριφλοια δένδρα dicuntur arbores, quae terna germinatione genitali humore turgescunt. Λεπᾷν dicuntur arbores, quum pinguescunt. Quod si tum ima parte castrentur, per foramen effluet ille liquor, humorque pinguis, ceu salivarum lentor emanabit. Idem Theophrastus sub finem eius capitis, abietis caedendae tempus opportunum esse circa solstitium monet, διὰ τὸ λεπᾷν (ed. Ald. λοπᾷν) quia tunc cortex facile absistit, avelliturque a corpore, ut ipse statim explicat, εὐπεριαίρετος ὁ φλοιός. Neque tamen admodum reluctabor, si quis simpliciore usus interpretatione malit ternis corticum squamis, triplicem intelligi corticem: quoniam in unaquaque germinatione et partu adnasci corticem, qui arborem circumvestiat, auctor est Theophrastus. Idem de Caus. lib. I, cap. 6, pag. 204: Ἅμα γὰρ τῇ ἐγκυήσει καὶ βλαστήσει ὁ φλοιὸς ἐπιφύεται καὶ περιλαμβάνει. Hard.

Est autem prima. Alia ratio est Graeciae, quam Theophrast explicat loco citato, alia Italiae, quam Plinius nunc declarat. Hard.

cipiente vere, circiter xv diebus. Iterum germinant transeunte Geminos sole. Sic fit, ut prima cacumina impelli secutis appareat, geniculato incremento. Tertia est earumdem ad solstitium brevissima, nec diutius septenis diebus. Clareque et tunc cernitur excrescentium cacuminum articulatio. Vitis sola bis parturit: quum primum emittit uvam: iterum quum digerit. Eorum quae non florent, partus tantum est et maturitas. Quaedam statim in germinatione florent, properantque in eo: sed maturescunt tarde, ut vites. Serotino quaedam germinatu florent, maturantque celeriter, sicuti morus, quae novissima urbanarum germinat, nec nisi exacto frigore; ob id dicta sapientissima arborum. Sed quum coepit, in tantum universa germinatio erumpit, ut una nocte peragat, etiam cum strepitu.

XLII. Ex his, quae hieme Aquila exoriente (ut diximus) concipiunt, floret prima omnium amygdala mense ianuario: martio vero pomum maturat. Ab ea

Transeunte Geminos. Theophrast. loc. cit. περὶ τὸν Σκιῤῥοφοριῶνα λήγοντα. Vide quae dicturi sumus de mensibus graecis, l. XVII, cap. 37, circa finem. Hard.

Sic fit, ut prima. Priora cacumina sequentibus, quae adnascuntur, apparet impelli: et articulis quibusdam, seu nodis incrementa distinguuntur. Ruellius de Natur. Stirp. lib. I, pag. 29, legit ita: *Sic fit ut dum prima cacumina propelluntur, se cuius aperiat*, etc. Sed male. Hard.

Articulatio. Geniculatum cacuminum incrementum, ut dictum est proxime. Fit illud, quum cacumina crescunt ramorum, medulla ante se tendente, et novam impellente materiam, ut dicetur lib. XVII, cap. 35. Hard.

In eo: sed maturescunt tarde, ut vites. Serotino quaedam germinatu florent maturantque. Verba haec omnia desunt in Broterio operarum incuria. Ed. P.

Sicuti morus. Quae propter frigiditatem soli tarde germinat, eadem propter debilitatem cito maturat. Theophrast. de Caus lib I, cap. 21. Vide quae dicturi de moro sumus, lib. XVIII, cap 67. H.

XLII. *Ut diximus.* Cap. sup. H.

Floret. Flore purpureo. In Priapeis, *Amygdalumve flore purpureo fulgens.* Dalec.

proxime florent Armeniáca, dein tuberes, et praecoces: illae peregrinae, hae coactae. Ordine autem naturae, silvestrium primae, sambucus, cui medulla plurima: et cui nulla, cornus mascula. Vrbanarum, malus: parvoque post, ut simul videri possit, pirus, et cerasus, et prunus. Sequitur laurus, illamque cupressus, dein Punica, fici. At vites et oleae florentibus iam iis germinant. Concipiunt Vergiliarum exortu. Hoc sidus illarum est. Floret autem solstitio vitis, et quae paulo serius incipit, olea. Deflorescunt omnia septenis diebus, non celerius: quaedam tardius, sed nulla pluribus bis septenis. Omnia et intra VIII idus iulii, Etesiarum praecursu.

XLIII. Nec statim fructus sequitur in aliquibus. (XXVI.) Cornus enim circa solstitia reddit primo candidum, postea sanguineum. Ex eo genere femina post autumnum fert baccas acerbas, et ingustabiles cunctis animantibus: ligno quoque fungosa et inutilis, quum mas e fortissimis quoque sit: tanta differentia ab eodem genere fit. Sed et terebinthus messibus reddit

Armeniaca. Scilicet prunus, de qua lib. XV, cap. 12. HARD.

Praecoces Nempe praecocia Persica, de quibus lib. XV, cap. 11 HARD.

Hae coactae. Ad velociorem maturitatem arte evocatae. praeter insitam a natura indolem. HARD.

Sambucus Du sureau, arbor notissima, et passim in dumetis obvia. HARD. — *Sambucus nigra* (*Pent. trig.* gen. 729, Pers. *Caprifol.* Juss.). ED. P.

Vergiliarum exortu. De quo lib. XVIII, cap. 66 HARD.

Etesiarum praecursu. Sic plane ut Etesiarum ortum anteveniant: qui ortus incidit in VIII kal. Aug. ut dicetur lib. XVIII, cap. 68. H.

XLIII *Cornus enim circa*, etc. Theophrastus Hist III 12, fructum eodem fere tempore ferre scribit, quo olea. DALEC. — *Cornus enim*. Haec habet iisdem verbis Theophrastus, Hist. l. III, cap. 6: Κρανεία μὲν ... περὶ τροπὰς θερινάς, etc. HARD.

Ab eodem genere. Tanta est, inquit, in sexu differentia, in arboribus etiam eiusdem generis. Theophrast. τοσαύτη δὲ ἡ διαφορὰ περὶ ἄμφω HARD.

Sed et ... messibus. Theophr. περὶ πυροῦ ἄμητον, *circa messem tritici*. HARD.

semen, et acer, et fraxinus; nuces, et mala, et pira, praeterquam hiberna, aut praecocia, autumno. Glandiferae serius etiamnum. Vergiliarum occasu; esculus tantum autumno. Incipiente autem hieme quaedam genera mali, pirique, et suber. Abies flores croci colore circa solstitium, semen reddit post Vergiliarum occasum. Pinus autem et picea praeveniunt germinatione quindecim fere diebus. Semen vero post Vergilias et ipsae reddunt.

XLIV. Citreae, et iuniperus, et ilex, anniferae habentur, novusque fructus in his cum annotino pendet. In maxima tamen admiratione pinus est: habet fructum maturescentem: habet proximo anno ad maturitatem venturum, ac deinde tertio. Nec ulla arborum avidius se promittit. Quo mense nux ex ea decerpitur, eodem maturescit alia: et sic dispensatur, ut nullo non mense maturescant. Quae se in arbore ipsa divisere, azaniae vocantur: laeduntque caeteras nisi detrahantur.

Et acer ... autumno. Haec pariter omnia Theophrastus, loco cit. H.

Nuces et mala, etc. Alnus, nux iuglans, et Achradum quoddam genus autumno: quercus et castanea serius, circa Vergiliarum occasum. Dalec.

Glandiferae. Vt robur, et castanee, δρῦς καὶ Διὸς βάλανος, Theophrast. Hard.

Vergiliarum occasu. De quo lib. XVIII, cap. 59. Hard.

Incipiente autem hieme, etc. Aria hiemis initio, Malus primis frigoribus, Aebra serotina hieme. Dal.

Abies flores. Theophrast. loco cit. καὶ τὸ ἐλάτης ἄνθος κρόκινον, etc. Hard.

Pinus autem, etc. Theophr. πεύκη δὲ καὶ πίτυς προτεροῦσι τῇ βλαστήσει μικρόν, etc. Hard.

Semen vero. Theophrast. loc. citat. μετὰ Πλειάδα, hoc est, μετὰ δύσιν Πλειάδος. Hard.

XLIV. *Citreae et iuniperus.* Celastri, iuniperus et ilex tardissime perficiunt fructum, etc. Theophr. Hist. lib. III, cap. 6. Plinius haec negligenter vertit. Dalec. — *Citreae* De citreis iam verissime superius affirmavit, lib. XII, cap. 7. De iunipero et ilice, Theophrast. loco cit. H.

Anniferae. Toto anno ferre fructum existimantur. Hard.

Azaniae vocantur. Hoc est, exarescentes, ab ἀζαίνω, exaresco, vel ab ἀζαίνω, *exsicco*, quod vel siccitate aëris, vel longiore mora in arbore

XLV. Fructum arborum solae nullum ferunt, hoc est, ne semen quidem, tamarix scopis tantum nascens, populus, alnus, ulmus Atinia, alaternus, cui folia inter ilicem et olivam. Infelices autem existimantur, damnataeque religione, quae neque seruntur umquam, neque fructum ferunt. Cremutius auctor est, numquam virere arborum, ex qua Phyllis se suspenderit. Quae gummi gignunt, post germinatio-

factae aridiores dehiscant nuces eas pineae. Ita porro MSS. Reg. Theophr. Colb. Chifflet. non *Zamiae* (ut apud Gronovium legitur). Hard.

XLV. *Tamarix.* Nempe silvestris, et nostras, quae plane est sterilis, ut dicetur lib. XXIV, c. 42, non sativa, quae in Aegypto Syriaque fert fructum. Hard.

Populus. Alba nimirum, λεύκη. Nam nigrae semen in comitialibus morbis ipse commendat, lib. XXIV, cap 32. Hard.

Alnus. Alnos in Creta fructum ferre scribit auctor lib de Mirab. Auscult. pag. 1155. Apud nos ibi nigrum quiddam emittit, ex multis compactum squamulis, quod pro fructu habetur: iis dehiscentibus semen autumnum excidit. Hard.

Ulmus Atinia. Diximus de ea ulmo, cap. 29 Hard.

Alaternus Et hanc Macrobius inter infelices arbores reponit, Sat. lib. II, cap. 16, pag 878 A Closio pingitur Hist. Plant. lib. I, cap. 33, pag 50. Gallis, *Alaterne.* Plura eius genera in Horto Regio. Hard. — *Rhamnus Alaternus* (*Pentand. monogyn.* gen. 532, Pers. *Frangulae.* Juss.). Habitat in Europa meridionali. Ed. P.

Infelices Felices arbores vocant, quae fructum ferunt; infelices, quae non ferunt. Livius, lib. V, pag. 95: *Nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum.* Hard.

Quae neque seruntur, etc. Vocarunt et infelicem, ad quam capitis damnatus suspendio necaretur, obtecto velatoque capite, quod constat ex illo prisco diro carmine, *Caput obnubito, arbori infelici suspendito,* recitato a Cicerone in orat. pro Caio Rabirio: nisi quis forte existimet, non solitos Veteres supplicium id sumere ad alias arbores, quam quae esset ex infelicium genere. Muret. in Var. lib. VIII, cap. 9, Brod lib. IV, cap. 6. Apud Gellium, lib. X, c. 15, Flaminica surculum de arbore felici in rica habet, quod inarculum, a legendo, *arcere* enim hoc significavit, olim nominarunt. Fuit autem rica cingulum capitis, quo sacerdos vittae loco redimibat se. Arborem felicem, Punicam malum Festus exponit. Scal. — Inarculum quod fuit Flaminicis, *stroppus* in Flaminum pileis dicebatur. Idem in Varr.

Ex qua Phyllis. Fuit haec Lycurgi, Thraciae regis filia, quae Demophoonta Thesei regis Atheniensis ex Phaedra filium amavit, excepitque e Troiano bello redeuntem. Is quum Athenas ad componenda regni negotia reversus, illic longiores contra datam fidem traheret moras, Phyllis se spretam rata, amoris impatientia

nem aperiuntur: gummi vero non nisi fructu detracto spissatur.

XLVI. Novellae arbores carent fructu quamdiu crescunt. Perdunt facillime ante maturitatem, palma, ficus, amigdala, malus, pirus: item Punica, quae etiam roribus nimiis et pruinis florem amittit. Qua de causa inflectunt ramos eius, ne subrecti humorem infestum excipiant, atque contineant. Pirus et amygdala, etiamsi non pluat, sed fiat Austrinum caelum, aut nubilum, amittunt florem et primos fructus, si, quum defloruere, tales dies fuerint. Ocyssime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta Homero frugiperda: sequuta aetas scelere suo interpretata est hanc sententiam,

vitam laqueo finivit, et in arborem amygdalum foliis carentem est mutata. Reversus deinde Demophoon, quum arborem amplexus esset, illa sponsi adventum veluti sentiens, emisit folia, quae ab eius nomine φύλλα deinde dicta sunt, quae prius πέταλα dicebantur. Vide Hygin. fab. 243. Hard.

Aperiuntur. Dehiscunt, ut gummi emittant. Hard.

XLVI. *Perdunt facillime*. Theophr. Hist. lib. II, cap 9. Hard.

Inflectunt ramos eius. Theophrast. lib. II, cap. 11 de Causis. Dal.

Pirus et amygdala. Plinius ipse, lib. XVII, cap. 2: *Adeo ut amygdalae et piri, etiamsi omnino nubilum fuit, Austrinusve flatus, amittant fetus*. Hard.

Ocyssime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, etc. Apud Theophrast. Hist. lib. III, cap. 2: Ἀλλὰ τὴν ἰτέαν ταχὺ προκαταβάλλειν πρὸ τοῦ τελείως ἁδρῦναι καὶ πέψαι τὸν καρπόν· διὸ καὶ τὸν ποιητὴν οὐ κακῶς προσαγορεύειν αὐτὴν ὠλεσίκαρπον. Quae Plinius ipse iterum repetit, lib. XXIV, cap 38. Id porro semen, quod in araneam abit, ante quam percoquatur, etsi Theophr. καρπὸν appellat, Galenus, Aegineta, et alii, malunt florem vocare. — *Salix*, etc. *Salices* (*Dioec. diand*. gen. 2179, Pers. *Amentac*. Juss.) semina habent papposa. Ed. P.

Homero. Odyss. K. v. 510: Μακραί τ' αἴγειροι, καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι. Vbi Didymus Interpres: Ὠλεσίκαρποι· ἐπειδὴ τὰ ἄνθος ἀποβάλλουσιν· ἢ ἐπεὶ αἱ πίνοντες ἄνθος ἰτέας, ἄγονοι διαμένουσι. Quoniam florem amittit: vel quod in potu sumptus sterilitatem inducit. Hard.

Sequuta aetas. Theophrastus ἐν φυτικοῖς, citante Didymo loc. cit. Democritus in Geopon. lib. XI, c. 14, pag. 312, ubi Homericus versus ita scribitur, Κλῆθραί τ', αἴγειροι, καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι. Diosc. lib. I, pag.

quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat. Sed in hoc quoque providens natura, facile nascenti, et depacto surculo, incuriosius semen dedit. Vna tamen proditur ad maturitatem perferre solita, in Creta insula, ipso descensu Iovis speluncae, torvum ligneumque, magnitudine ciceris.

XLVII. Fiunt vero quaedam loci vitio infructuosa, sicut in Paro silva caedua, quae nihil fert. Persicae arbores in Rhodo florent tantum. Fit haec differentia et ex sexu: in iisque mares non ferunt. Aliqui hoc permutantes, mares esse, quae ferant, tradunt. Facit et densitas sterilitatem.

XLVIII. Gignentium autem quaedam et lateribus ramorum, et cacuminibus ferunt: ut pirus, Punica, ficus, myrthus: caetero eadem natura, quae frugibus. Namque et in eis spica in cacumine nascitur, legumina in lateribus. Palma sola (ut dictum est) in spathis habet fructum, racemis propendentem.

436; Aelian. Hist. Anim. lib. IV, c. 23, ac Plinius ipse rursum l. XXIV, cap 38. Hard.

Medicamentum: Φάρμακον, quod sterilitatem affert. Hard.

Et depacto surculo. Quum vel depacto, inquit, in terram nulla fere arte, vel cultura, facile haec nascatur arbos, indiligentius ei natura semen dedit, quod vix perfert ad maturitatem. Hard.

Vna tamen. In eiusdem speluncae aditu fuisse ei populum nigram, quae fructum ferret. Theophrast. Hist. lib. III, cap 5. Hard.

XLVII. *Persicae arbores*. Id iam superius memoratum lib. XV, c 13. Idem de arbore Persea Theophrastus, Hist. lib. III, cap. 5; quoniam arbos utraque Aegypti indigena fuit. H.

Fit haec . . et ex sexu. Apud Theophr. Hist. lib. III, cap. 6. H.

Aliqui hoc. Theophr. l. c. H.

XLVIII. *Gignentium*. Theophrast. Hist. lib. I, cap 23. Hard.

Caetero eadem natura. Caetero constant hae arbores eadem natura, quae frugibus inest. Namque et in ipsis frugibus spica est in cacumine, ut in frumento: legumina sunt in lateribus, ut in faba. Haec Plinius fere, sed alio certe ex fonte, quam ex Theophrasto. Hard.

Vt dictum est. Lib. XIII, cap. 7, ubi spathas, quae vox graeca est, palmites transtulit. Pollux lib. I, cap. ult. ἐξ οὗ κρεμῶνται οἱ βάλανοι, σπάθη. Hard.

XLIX. Reliquis sub folio pomum, ut protegatur, excepta fico, cui folium maximum umbrosissimumque, et ideo supra id pomum: ei demum serius folium nascitur, quam pomum. Insigne proditur in quodam genere Ciliciae, Cypri, Helladis, ficos sub folio, grossos vero post folium nasci. Ficus et praecoces habet, quas Athenis prodromos vocant. In Laconico genere maxime sunt.

L. (XXVII.) Sunt et biferae in eisdem. In Cea insula caprifici triferae sunt. Primo fetu sequens evocatur, sequenti tertius: hoc fici caprificantur. Et caprifici autem ab adversis foliis nascuntur. Biferae et in malis ac piris quaedam, sicut et praecoces. Malus silvestris bifera. Sequens eius fructus post Arcturum in apricis

XLIX. *Ficos sub folio.* Hoc est, infra folium. Grossos vero post folium, hoc est, a tergo foliorum, et uti nos loquimur, supra folia. Haec quoque recitat Athenaeus ex Theophr. lib. III, pag 77: τὸ μὲν σῦκον ἔμπροσθεν φέρει τοῦ φύλλου· τὸν δὲ ὄλυνθον ἐξόπισθεν. Grossus est pomum serotinum, vel raro, vel numquam maturescens. H.

Ficus et praecoces. Theophrast. de Caus. lib. V, cap. 1, et in hoc argumento habitat, at causas eius rei investigat. Hard.

In laconico genere maxime sunt. Ita MSS. omnes, non uti hactenus perperam fuit editum, *maximae*. Neque enim sententia est in Laconico genere nasci ficus mole priores: sed in eo potissimum genere praecoces seu prodromos reperiri. Sunt enim haec Theophrasti verba, apud Athen. lib. III, pag. 77, et apud Theophr. ipsum de Causis plantarum lib. V, cap. 1: Πάλιν δὲ τοὺς προδρόμους αἱ μὲν φέρουσιν, ὥσπερ Λακωνική, καὶ ἡ λευκομφάλιος, καὶ ἕτεραι πλείους· αἱ δὲ οὐ φέρουσι. Ficus quaedam praecoces fructus gignunt, ut Laconica, et Leucomphalia .. quaedam minime. H.

L. *Sunt et biferae.* In ficubus, ut dictum est lib. XV, c. 19. H.

In Cea insula. Hodie etiam incolae eius insulae hunc caprificandi morem retinent. Dalec. — *In Cea.* Ἐν Κέῳ Theophrast. de Plant. lib. II; apud Athen. lib. III, pag. 77. H.

Hoc fici. Hoc nempe tertio caprifici fetu, fici urbanae caprificantur, quo dictum est modo lib. XV, cap. 21. Hard.

Ab adversis foliis. Supra folia, ut fici: non sub ipsis, ut reliqua poma. Hard.

Post Arcturum. Μετ' Ἀρκτοῦρον Theophrast. Hist. lib. I, cap. 23, post Arcturi exortum. de quo dicemus lib. XVIII, cap. 74. H.

maxime. Vites quidem et triferae sunt, quas ob id insanas vocant: quoniam in iis alia maturescunt, alia turgescunt, alia florent. M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrnae apud Matroum biferam, et malum in agro Consentino. Hoc autem evenit perpetuo in Tacapensi Africae agro, de quo plura alias: ea est soli fertilitas. Trifera est et cupressus. Namque baccae eius colliguntur mense ianuario, et maio, et septembri: ternasque earum gerit magnitudines. Est

Vites quidem et triferae sunt. Non tar, sed triplicem fructus varietatem ferentes: ut apparet ex Arist. lib. περὶ θαυμ. Ἀκουσμάτων. Constant. — Ego vero sic dictas puto, quod ter fructum quotannis edant: quales multis in locis mihi visae sunt, et praecipue in horto Guil. Caulii Lugduni. Dal. — *Vites.* Theophr. de Caus. lib. I, c. 11, pag. 211. Hard.

M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrnae apud mare. Archetypum Tolet non *mare* habet, sed *matream*; quae dictio non temere mutanda fuit: fortasse enim Plinius *Metroon* scriptum reliquit, hoc est, templum Matris Deorum, quale in Elide Peloponnesi fuisse auctor est Pausanias in Eliacis. Pintian. — *M. Varro auctor est*, etc. Locus Varronis hic est lib. I, cap. 7: *Propter eamdem causam multa sunt bifera, ut vites apud mare Smyrnae: malus bifera, ut in agro Consentino.* Dal.

Apud Matroum. Matris Deum Cybeles fanum. Castigandus hoc loco Varronis locus est, qui ad ea pertinet, quae modo recitantur, de vite Smyrnensi bifera. Quum enim in libris Plinii vulgatis hactenus legeretur, *M. Varro auctor est, vitem fuisse Smurnae apud mare biferam*: atque ita sane, ut nunc sunt libri editi, apud ipsum Varronem legatur: utrobique mendum exstare haud leve ex MSS. Plinii exemplaribus deprehendimus. Nam in Reg. 1, 2, Colb. 1, 2 3. Th. Chiffl. ipsoque Toletano teste Pintiano, scribitur, *apud Matream triferam*: quum scribi haud dubie par sit, *apud Matroum biferam.* Et Μητρῷον certe Smyrnae fuisse Matris Deum Cybeles fanum, Strabo lib. XIV, pag. 646, locupletissimus est auctor. Plinius quoque ipse lib. XIV, cap. 6, ubi de vino Pramnio: *Nascitur Smyrnae regione, iuxta delubrum Matris Deum.* Hinc hymnos Cybeles μητρῷα vocarunt, quos primus tibia cecinit Sirites, teste Athenaeo lib. XIV, p. 618, et Iul. Polluce, cap. 10: Σιρίτης κατηύλησε τὰ μητρῷα πρῶτος. Dalecampio τὰ μητρῷα *Cereales hymnos* nequidquam reddente. Biferam autem ibi vitem fuisse, non triferam, ex eo efficimus, quod in Tacapensi etiam agro non alia quam bifera fuerit, ut dicetur lib. XVIII, cap. 51, cui agro Smyrnensis nunc confertur. H.

Plura alias. Lib. XVIII, cap. 51. Hard.

Ternasque earum. Tergemina est, inquit, magnitudinis baccarum differentia. Hard.

vero et in ipsis arboribus etiam onustis peculiaris differentia. Summa sui parte fertiliores, arbutus, quercus: inferiore, iuglandes, fici mariscae. Omnes, quo magis senescunt, hoc maturius ferunt, et in apricis locis, nec pingui terra. Silvestriora omnia tardiora. Quaedam ex iis omnino nec maturescunt. Item quae subarantur, aut quae ablaqueantur, celeriora neglectis: haec et fertiliora.

LI. Est etiamnum aetatis differentia. Amygdala enim et pirus in senecta fertilissimae: ut et glandiferae, et quoddam genus ficorum. Caeterae in iuventa tardiusque maturantes; quod maxime notatur in vitibus. Vetustioribus enim vinum melius; novellis copiosius. Celerrime vero senescit, et in senecta deteriorem fructum gignit malus; namque et minora poma proveniunt, et vermiculis obnoxia. Quin et in ipsa arbore nascuntur. Ficus sola ex omnium arborum fetu, maturitatis causa medicatur: iam quidem ex porten-

Et in ipsis arboribus, etc. Theoph. Hist. lib. I, cap. 21. Dalec.

Summa parte fertilior est arbutus, quercus inferiore, iuglandes, fici, mariscae. Emendatius antiquus codex: *Summa sui parte fertiliores arbutus, quercus; inferiore, iuglandes fici, mariscae.* Pint. — *Summa.* Haec loci huius sincerissima lectio, quam partim ex re ipsa, partim Varronis ipsius testimonio tuemur. Sic enim ille de R. R. lib. I, cap. 6: *Sursum fertiliores, ut arbutus ac quercus; deorsum, ut nuces Graecae, et mariscae fici.* Varro tamen eo toto capite quum *sursum* ac *deorsum* dicit, non partem arboris signat, superiorem, inferioremve: sed soli, in quo est, situm, montanum scilicet, vel planum et campestrem. Prius legebatur: *Summa sui parte fertilior est arbutus: quercus inferiore*, etc. (Sic Gronov. aliique). Multiplici, ut patet, errore H. — *Fici mariscae.* De his egimus lib. XV, cap. 19. H.

Silvestriora Tardius ea fructus suos perficiunt. Theophrast. Hist. lib. III, cap. 3: πεπαίνει γὰρ ὀψιαίτερον. H. — *Nec maturescunt.* Gronov. et alii, *non matur.* Ed. P.

Item quae subarantur. Subarare, est subtus arando terram movere: idem fere quod ablaqueare. H.

Haec et fertiliora Nempe, quae subarantur. Nam ut paulo post ipse verissime, *Omnes cura fertilitatem adiicit* Hard.

LI. *Medicatur.* Veluti medicina iuvatur. Caprificatione id fit, quum putrescente caprifici fructu culices geniti in urbanae fructus evolant, et

tis, quoniam maiora sunt pretia praeposteris. Omnia autem celerius senescunt praefecunda. Quin et protinus moriuntur aliqua, caelo fecunditatem omnem eblandito: quod maxime vitibus evenit. (XXVIII.) Contra morus tardissime senescit, fructu minime laborans. Tarde et quorum crispa materies: ut acer, palma, populus. Et subarata ocyus senescunt. (XXIX.) Silvestria autem tardissime. Atque in totum, omnis cura fertilitatem adiicit, fertilitas senectam: ideo et praeflorent talia, et praegerminant, atque in totum praecocia fiunt: quoniam omnis infirmitas caelo magis obnoxia est.

LII. Multae vero plura gignunt, ut diximus in glandiferis: inter quas laurus uvas suas: maximeque ste-

fructum mordent, *sic properante eius maturitate* Vide lib. XV, c. 19. Dal. — *Medicatur.* Sparso ad radices hordeo, milioque, terraque obruto. Qua arte ficus praesertim humiles ac pumilae in vasis fictilibus satae nutriuntur: et citius eae, quam reliquae, germinant, et fructum edunt. Neque enim de caprificatione hic sermo, ut Dalecampius est arbitratus. H.

Ex portentis. Portentosae, inquit, cuiusdam luxuriae est, maiore esse in pretio eas quae sic medicatae coguntur ad maturitatem, ac praepostere nec legitimo tempore perficiuntur: quum sint eae minus salubres. Plinius iterum lib. XXIII, cap. 63: *Novissimae ficus salubriores, quam primae; medicatae vero, nunquam.* Dalecampius hallucinatur, qui praeposteras hoc loco novissimas putat esse. H.

Praeposteris. Serotinis et novissimis, quae salubriores censentur. Infra lib. XXIII, cap. 7. Dal.

Praefecunda. Quorum coacta medicamentis fecunditas est, quae domini aviditas ad fertilitatem celerius quam par est, evocat. Simili fato, similique forte de causa, *senilis prudentia praematurae mortis signum est*, ut ait Plinius lib. VII, cap. 52. H.

Caelo. Caelo et aëris benignitate ad fecunditatem arbores invitante. H.

Fructu minime. Ita Reg. 2, et alii; Reg. 1, Colb. Th. *fructus.* Haud multum, inquit, in edendo fructu morus laborat: ideo tardius senescit. H.

Silvestria autem tardissime. Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 14. Dal.

Omnis cura fertilitatem adiicit. Theophrast. de Causs. lib. II, cap. 15. Dal.

Praeflorent talia. Nempe silvestria. Hard.

Coelo magis. Caeli vires affectionesque sentit. Hard.

Magis obnoxia est. MSS. Reg. Th. Colb. etc. *magis obnoxia est.* H.

LII. *Ut diximus.* A cap. 9 ad cap. 11. Hard.

Inter quas laurus uvas suas. Apud Theophrast. de Causs. lib. II, cap. 15,

rilis, quae non gignit aliud: ob id a quibusdam mas existimatur. Ferunt et avellanae iulos compactili callo, ad nihil utiles. (XXX.) Plurima vero buxus. Nam et semen suum, et granum, quod crataegum vocant, et a septemtrione viscum, a meridie hyphear: de quibus plura mox paulo. Interdumque pariter res quaternas habent.

et Hist. lib III, cap. 14, laurus haec fert τὰ βρύα., non βότρυας, nempe consertos flores, similes quercuum et olearum floribus. Gaza tamen hoc Plinii loco deceptus, apud eumdem Philosophum, Hist. lib. III, cap 8, βότρυας, inconsiderate reposuit, nec in aliis supra citatis locis emendandum putavit, inconstanti iudicio Dal. — *Uvas suas*. Quiddam uvae simile. Hard.

Maximeque. Et sativa quidem, inquit, et sterilis: sed haec maxime, quae fructum alium nullum gignit. Theophr. Hist. lib. III, cap. 8: Ἡ δὲ δάφνη τὸ βοτρύδιον· φέρει μὲν καὶ καρποφόρος, εἰ μὴ καὶ πᾶσα. ἀλλὰ καὶ γένος τι αὐτῆς· οὐ μὴν ἀλλὰ πλέον ἡ ἄκαρπος, ἣν δὴ καὶ ἄῤῥενά τινες καλοῦσιν. *Fert laurus uvam. Et fructifera, quonquam non omnis, sed genus quoddam. Verum sterilis copiosius, quam masculam nonnulli appellant.* Hard.

Iulos. Theophr. l. c. Ἡρακλεωτικὴ καρύα, τὸν ἴουλον. Est autem iulus, quem avellanae florem Suidas vocat, callo, seu squamula plurima ex qua compingitur: et tamdiu quidem compactilis dicitur, donec in flosculos exiguos dehiscat. Galli vocant, *des chatons*. H.

Plurima vero buxus Scribendum non *buxus*, sed *ilex* manifeste ex Theophrast. libro III, cap. 16 Nihil enim tale, quale hic dicitur a Plinio, fert buxus, ex eodem Theophrasto, cap. 15. De ilice vero mox loco ante citato sic tradit: *Fert praeter glandem granum quoddam puniceum, et viscum atque hyphear habet. Quapropter ut fructus quaternos habeat interdum contingit, binos proprios, binosque alienos, visci scilicet atque hyphearis: fert a septemtrione viscum, a meridie hyphear.* Quod autem sequitur *carthegon*, legendum quidem *crategon*: sed arbor est, non granum eidem Theophrasto crategon, eodem libro, capite 15. Et eiusdem nominis herba Dioscoridi, libro III. Pint.

Quod crataegum. MSS. omnes h. l. *grataegum*. In indice, *grataecum*. Nos utrobique crataegum rescripsimus. In editis perperam *carthegon*. Hard.

Viscum. De ilice hoc Theophrastus, et non de buxo, Hist. lib. IV, cap 16, et de Causs. lib. II, cap. 32, τὸν πύξον σὺν τῷ πρίνῳ Plinius confundit. Dalec. — *Viscum*. Viscum et hyphear ilici pariter, πρίνῳ attribuit Theophr. Hist. lib. III, cap. 16. Nec tamen illos audio, qui buxum pro ilice acceptum hoc loco a Plinio volunt: aut κραταῖγον aliud nullum esse, praeter arborem eam, quam Theophr. cap. 15 extremo post buxum describit. Hard.

Mox paulo. Cap. 93, ubi et ilici viscum assignat. Hard.

LIII. Arbores quaedam simplices, quibus a radice caudex unus: et rami frequentes, ut olivae, fico, viti. Quaedam fruticosi generis, ut paliurus, myrtus: item nux avellana: quin immo melior est, et copiosior fructu, in plures dispersa ramos. In quibusdam omnino nullus, ut in suo genere buxo, loto transmarinae. Quaedam bifurcae, atque etiam in quinas partes diffusae. Quaedam dividuae, nec ramosae, ut sambuci. Quaedam individuae, ramosae, ut piceae. Quibusdam ramorum ordo, sicut piceae, abieti. Alias inconditus, ut robori, malo, piro. Et abieti quidem subrecta divisura, ramique in caelum tendentes, non in latera proni. Mirum, cacuminibus eorum decisis moritur: totis vero detruncatis durat. Et si intra, quam rami fuere, praecidatur, quod superest, vivit; si vero cacumen tantum auferatur, tota moritur. Alia ab radice

LIII. *Arbores quaedam.* Dissimilia plane sunt quae Theophrastus affert Hist. lib. I, cap. 13, et ab hoc argumento, in quo Plinius habitat, valde discrepantia. Οὐδὲν πρὸς ἔπος, ut aiunt. Vt plane frustra sint Rob. Constantinus, Dalecampius, caeterique, qui Plinianam orationem ex Theophrastea metiri, falsique coarguere moliuntur. H.

Quaedam fruticosi. Hoc est, fruticibus annumeranda. Est autem frutex, qui ad iustam arboris magnitudinem, crassitudinemve non assurgit: lignoso tamen et ipse caudice, qui non perarescat, ut in herbis accidit, sed perennis duret. Hard.

In quibusdam . nullus. Subintellige, nullus caudex: sed statim pullulat a radice ramorum silva, ut in buxi genere quodam. lotoque Africana, de qua diximus lib. XIII, cap. 32. Hard.

Loto transmarinae. Nihil Theophrastus. Dioscoridi, lotos arbor, lotos silvestris, lotos Aegyptia caulem habent. Dal.

Quaedam dividuae. Caudice bifurco, vel in plures partes diffisso. H.

Sambuci. Theophrast. Histor. lib. I, cap. 2, laurus, ficus. Dal.—*Sambuci. Quaedam individuae, ramosae ut.* Haec in Broterio desunt, operarum errore. Ed. P.

Individuae. Simplici, nec usquam scisso, vel bifurco caudice. H.

Et abieti. Theophr. I, 13. H.

Mirum. Theophr. Hist. lib. III, cap. 8. Hard.

Cacuminibus eorum decisis moritur. Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 19; lib. III, cap. 8; eiusd. et lib. V, cap. 24, de Causs. Dal.

Et si infra Theophr. loc. cit. ὅταν δὲ τὰ κατωτέρω, etc. H.

Si vero cacumen. Theophrast. ἐὰν

brachiata, ut ulmus. Alia in cacumine ramosa, ut pinus, lotos, sive faba Graeca: quam Romae a suavitate fructus silvestris quidem, sed cerasorum paene natura, loton appellant. Praecipue domibus expetitur ramorum petulantia, brevi caudice latissima exspatiantium umbra, et in vicinas domos saepe transilientium. Nulli opacitas brevior: nec aufert solem hieme, decidentibus foliis. Nulli cortex iucundior, aut oculos excipiens blandius. Nulli rami longiores, validioresque, aut plures, ut dixisse totidem arbores liceat. Cortice pelles tingunt, radice lanas. Malis proprium genus: ferarum enim rostra reddunt, adhaerentibus uni maximo minoribus.

LIV. Ramorum aliqui caeci, qui non germinant: quod natura fit, si non evaluere: aut poena, quum deputatos cicatrix hebetavit. Quae dividuis in ramo

τὸ ἄκρον μόνον ἐπικοπῇ, vel solo deciso cacumine moritur. H.

Lotos, sive faba. Gallis, *l'alisier*, a hor. Biturigibus Cubis valde familiaris. Recte a Dodonaeo pingitur, et describitur eadem accurate, Pempt. VI, lib. IV, cap. 24. HARD.

Malis proprium. Arbori, inquit, quae malus vocatur, peculiaris est ramorum forma seu facies: ferarum enim rostra referunt nodis suis. unus est eorum praegrandis: complures exigui circumadhaerescunt. Theophr. Hist. lib. I, cap. 13; Ἰδιώτατοι δὲ οἱ τῆς μηλέας ὄζοι· ὅμοιοι γὰρ θηρίων προσώποις· εἷς μὲν ὁ μέγιστος, ἄλλοι δὲ περὶ αὐτὸν μικροὶ πλείους. HARD.

LIV. *Ramorum aliqui*. Ramorum, inquit, ὄζους Theophrastus vocat (quod eodem recidit: nam ὄζοι nodi sunt, unde rami exeunt), alii caeci (sic enim vocantur infertiles, ἀβλαστοι), qui non germinant: quod et natura fit, genitali ibi deficiente succo: et laesione, deputatis ramis, excisis, avulsis. Theophr. l. c. Εἰσὶ δὲ τῶν ὄζων οἱ μὲν τυφλοί, οἱ δὲ γόνιμοι. Λέγω δὲ τυφλούς, ἀφ' ὧν μηδεὶς βλαστός. Οὗτοι δὲ καὶ φύσει, καὶ πηρώσει γίνονται. Index huius loci, *de ramis*. HARD.

Si non evaluere. Plinianum hoc *evalescere* respondere Theophrasteæ voci ἐκβιάζεσθαι, ex loco citato falso credidit Constantinus in Lexico: quum isti Latinae *aut poena*, etc. Graeca aequivaleat. HARD

Quum deputatos cicatrix hebetavit. Quum discerpti, avulsi, excisi, incendio mutilati fuerint. Theophrast. DALEC.

Quae dividuis in ramo. Quod in arboribus, quorum caudex dividitur, ramus est, hoc in vite oculus, sive gemma, in arundine geniculum est: omnium natura similis, calamitas par:

natura est, haec viti in oculo, arundini in geniculo. Omnium terrae proxima crassiora. In longitudinem excrescunt abies, larix, palma, cupressus, ulmus, et si qua unistirpia. Ramosarum cerasus etiam in XL cubitorum trabes, aequali per totam duum cubitorum crassitudine reperitur. (XXXI.) Quaedam statim in ramos sparguntur, ut mali.

LV. Cortex aliis tenuis, ut lauro, tiliae: aliis crassus, ut robori. Aliis laevis, ut malo, fico. Idem scaber robori, palmae. Omnibus in senecta rugosior. Quibusdam rumpitur sponte, ut viti. Quibusdam etiam cadit, ut malo, unedoni: carnosus, suberi, populo:

iisdem obvia cuncta casibus, sive naturae vitio, sive laesione ea iniurisque hominum accidant. Theophr. l. c. Ὡς γὰρ ὁ ὄζος ἐν ξύλοις, οὕτω καὶ ὀφθαλμὸς ἐν ἀμπέλῳ, καὶ ἐν καλάμῳ γόνυ. Hard.

In longitudinem excrescunt abies. Theophrast. Hist. r. lib I, cap. 8 et 14. Dal.

Vnistirpia. Quae simpliciore assurgunt caudice, seu μονοστελέχη. Theophr. Hist. lib 1, cap. 14. H.

In XL cubitorum. Ita libri omnes, etiam manu exarati. Rectius tamen fortassis pro *quadraginta*, scripseris *quatuor et viginti*. Nam ita suadent haec Theophrasti verba, Hist. lib. III, cap 13: Ἴδιον δὲ τῇ φύσει δένδρον ὁ κέρασός ἐστι. μεγέθει μὲν μέγα· καὶ γὰρ εἰς τέσσαρας καὶ εἴκοσι πήχεις αὔξεται· ἔστι δ' ὀρθοφυὲς σφόδρα· πάχος δὲ, ὥστε καὶ δίπηχυν τὴν περίμετρον πρὸ τῆς ῥίζης ἔχειν. Hard.

Quaedam statim. Theophr. l. c. Ἔνια δὲ εὐθὺς σχίζεται, οἷον ἡ μηλέα. Hard.

LV. *Cortex aliis.* Quae de corticis multiplici natura hic produntur, a Theophrasto quoque traduntur, Hist. lib. I, cap. 8. H.

Vt lauro. Vt lauro, philyrea. Vitiosum est exemplar Theophrasti, lib I, cap. 8, quum idem scribat lib. III, cap 10, tiliae crassum esse corticem. Dalec.

Omnibus in senecta rugosior. Scribo, *quibusdam*, non *omnibus*. Theophrastus libro I, capite 8: *Quaedam*, inquit, *scabro cortice, ut robur, suber, palma. Haec dum adolescunt, laeviori cortice sunt: quum senescunt, crassiori, scabriorique.* Pint. — *Quibusdam rumpitur sponte, ut viti* Ἔνια ῥηγόφλοια inquit Theophrast. ubi perperam legitur ῥιζόφλοια, quod Gaza non animadvertens, sic inepte locum eum vertit: *Nonnullis cortex radicis specimen gerit, ut viti.* Dal.

Quibusdam etiam, etc. Theophrast. sic habet: Τὰ δ' ὡς περιπίπτειν, ὡς ἀδράχνη, μηλέα, κόμαρος. Quibusdam veluti per circuitum cadit, ut adrachnae, unedoni, arbuto. Loco μηλέα lego ἐπιμηλέα, quae et ἐπιμηλὶς dicitur. Dalec.

membranaceus, ut viti, arundini: libris similis, ceraso: multiplex tunicis, ut vitibus, tiliae, abieti. Quibusdam simplex, ut fico, arundini.

LVI. Magna et radicum differentia. Copiosae fico, robori, platano: breves et angustae, malo: singulares abieti, larici. Singulis illis innituntur, quanquam minutis in latera dispersis. Crassiores lauro et inaequales: item oleae, cui et ramosae. At robori carnosae. Robora suas in profundum agunt. Si Virgilio quidem credimus, esculus, quantum corpore eminet, tantum radice descendit. Oleae malisque, et cupressis, per summa cespitum. Aliis recto meatu, ut lauro, oleae: aliis flexuoso, ut fico. Minutis haec capillamentis hirsuta, ut abies, multaeque silvestrium: e quibus montani praetenuia fila decerpentes, spectabiles lagenas, et alia vasa nectunt. Quidam non altius descen-

Membranaceus. Nervosus, gracilis, ac minime carnosus, ἰνώδης καὶ ἄσαρκος... οἷον ἀμπέλου, καλάμου, etc H.

Abieti. Addit Theophr. linospartum et caepas. Dal.

Arundini. Addit idem lolium. Dal.

LVI *Magna et radicum.* Haec radicum differentia proditur totidem fere verbis e Theophrast. Hist. lib. I, cap 9. Hard.

Abieti, larici. Aliis una tantum radis, ut abieti et larici. Τὰ δὲ μονόῤῥιζα, καθάπερ ἐλάτη, πεύκη. En iterum πεύκη, larix, ut diximus cap. 19 Hard.

Crassiores lauro et inaequales. Quibusdam, crassae magis, quibusdam inaequales, ut lauro, item oleae, cui et nodosae ac fimbriatae. Theophr. ὀζώδεις, καὶ θυσανώδεις.

Cui et ramosae. Theophrast. l. c. ὀζώδεις Plinius ramosas recte scripsit, Gaza *nodosas* perperam interpretatus est. Hard.

Robora. Theophr. Ἔστι δὲ καὶ τὰ μὲν βαθύῤῥιζα, καθάπερ δρῦς. Robur Plinio δρῦς est, ut diximus saepius. Hard. — *Robora.* De Quercubus Veterum vid. Excurs. I ad calcem huius libri. Ed. P.

Si Virgilio. Georg. lib. II, v. 291: *Esculus in primis, quae quantum vertice ad auras Aethereas, tantum radice in tartara tendit.* H.

Per summa cespitum. In summa terra adrepunt. Theophr. Τὰ δὲ ἐπιπολαιόῤῥιζα, καθάπερ ἐλαία, ῥόα μηλέα, κυπάρισσος. Hard.

Aliis recto.... lauro. Etsi aliquantum obliquae radices lauro, oleaeque sint, tamen illae aequabiliore cursu per summa cespitum repunt: ficus, flexuoso magis et contorto. Haec a re ipsa, non e Theophrasto, petita. H.

Quidam non altius, etc. Tacite reprehendit Theophrastum a quo id scriptum est, Histor. Lib. I, cap. 11. Dalec.

dere radices, quam solis calor tepefaciat, idque natura loci tenuioris crassiorisve dixere, quod falsum arbitror. Apud auctores certe invenitur, abietis planta quum transferretur, VIII cubitorum in altitudine: nec totam refossam; sed abruptam. Maxima spatio atque plenitudine et citri est. Ab ea platani, roboris, et glandiferarum. Quarumdam radix vivacior superficie, ut lauri. Itaque quum trunco inaruit, recisa etiam laetius fruticat. Quidam brevitate radicum celerius senescere arbores putant; quod coarguunt fici, quarum radices longissimae, et senectus ocyssima. Falsum arbitror et quod aliqui prodidere, radices arborum vetustate minui. Visa etenim est annosa quercus eversa vi tempestatis, et iugerum soli amplexa.

LVII. Prostratas restitui plerumque, et quadam terrae cicatrice vivescere, vulgare est. Et familiaris-

Idque natura. Conferre li dixere, inquit, ad βαθυρριζίαν, et teporem solis et tenuitatem soli: ἐὰν ἡ χαύνη, καὶ μανή, καὶ εὐδιοδος, inquit Theophrast. In MSS. R. etc. *idque nature loci tenuiores, gravissime dixere*. Haud recte, ut alii ante nos intellexere. H.

Abietis planta. Lego *plantae*, non *planta*, ut repetas radicem. Consimiliter mox paulo quum dicit, *Visa etenim est annosa quercus vi tempestatis eversa*, legendum patrio casu, *annosae quercus vi tempestatis eversae*, ut rursus subaudias *radix*. Piet. — *Apud auctores*. Quod de abietis radice Plinius, hoc ipsum de larice Theophr. Hist. lib. II, cap. 7: Πεύκην δέ τις, etc. Hard.

VIII cubitorum. Subintellige, radicem fuisse. Hard.

Et citri. Vt dictum est superius, lib. XIII, cap. 29. Hard.

Ab ea platani. De platani radicibus XXXIII cubitorum, dictum est lib. XII, cap. 5, ex Theophr. et Varrone. Hard.

Quidam brevitate, etc. Theophrastus, Histor. lib. I, cap. 11, non ita quidem scribit, ut refert Plinius, sed novellas et vigentes arbores longius et altius radices mittere quam vetustas, radicemque marcescente arbore minui, et velut una contabescere: quod verissimum est. Dalec.

Quarum radices. Theophrastus, Histor. lib I, cap 11. Hard.

Et iugerum soli. Partim corpore et ramis, partim radicibus iugerum amplexa. Hard.

LVII. *Prostratas*. Haec sunt etiam apud Theophr. Hist. lib. IV, c. 19. Hard.

Vivescere. Sic MSS. omnes, non *reviviscere*. Hard.

simum hoc platanis: quae plurimum ventorum concipiunt propter densitatem ramorum: quibus amputatis, levatae onere in sua scrobe reponuntur. Factumque iam est hoc in iuglandibus, oleisque, ac multis aliis. (XXXII.) Est in exemplis, et sine tempestate, ullave causa alia quam prodigii, cecidisse multas ac sua sponte resurrexisse. Factum hoc populi romani Quiritibus ostentum Cimbricis bellis Nuceriae in luco

Et... platanis. Theophr. loc. cit. H.

Levatae onere. MSS. omnes, *levato onere.* At lib XVII, cap. 39: *Arboribus putatione levatis onere.* H

Factum hoc. Iul. Obsequens, cap. 103, pag. 54: *Nuceriae ulmus vento eversa, sua sponte erecta in radicem coaluit.* Hard.

Pop. R. Quir. Populi R. Quirites sunt e populo R. non quilibet (nam toto orbe romano sparsus populus R. fuit): sed ii qui in ipsa Vrbe regia, ἐν τῇ κυρίᾳ πόλει, domicilium haberent. Auctor Virgil. qui Georgic. lib. IV, vers. 200, de apibus sic cecinit: *Verum ipsae e foliis natos et suavibus herbis Ore legunt; ipsae regem, parvosque* Qvirites *Sufficiunt, aulasque, et cera* regna *refingunt.* Vbi *parvi Quirites* sunt apes, quae regem sui quoque alvearis assidue ac proxime circumcingunt, ut regi suo olim cives urbis regiae Romae proxime aderant. Inde est et *Quirinus*, qui proinde conditor regiae civitatis est, nempe Romulus. Plinius lib XV, c. 36: *Inter antiquissima delubra habetur* Qvirini, *hoc est, ipsius Romuli.* Est Quirini nomen etiam in nummo vetere familiae Memmiae, apud Patinum, pag. 174, capite Romuli laureato, vultu senili et barbato, cum hac epigraphe pone caput qvirinvs: e regione, c. memmivs c. f. Triumvir monetalis: qui nempe ex aliqua Romuli filia se genus trahere gloriabatur. Est ergo *Quirinus*, ut diximus, Vrbis regiae conditor, vel rector. Virile nomen illud etiam Caesari Augusto tribuitur a Virgilio Georg. lib III, vers 26: *In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto Gangaridum faciam, victorisque arma* qvirini. Hoc est, Romani principis, qui Romae in urbe regia sedem habet. Denique legitur etiam in Vitellii et Galbae nummis haec epigraphe: vesta p. r. qvirittivm. *Vesta Populi Romani Quiritium*: hoc est, Religio Pietasque P. p. Romani, nempe eorum qui in Vrbe regia Roma degunt. In singulari numero dixit *Quiritem* Horatius, lib I, ep 5, v. 7: *Quid plausus, et amici dona Quiritis?* Verisimiliora certe haec videntur, quam quae Festus comminiscitur de v. *Curis* et *Curitis*. — Sincerissima haec est omnium librorum scriptura, tum manu exaratorum, tum etiam typis editorum, ante Dalecamp. qui *Populo R. Quiritibus* scripsit. Accepit hunc modum loquendi, credo, a Brissonio, de Formulis, lib. I, p. 62, ubi antiquo receptum usu multis veterum testimoniis probat, quas tu consule. Verum ista, *Populi Romani Quirites*, genuina esse libri omnes conditivi clamant, Reg. Colbert. Th. Chifflet,

Iunonis, ulmo, postquam etiam cacumen amputatum erat, quoniam in aram ipsam procumbebat, restituta sponte, ita ut protinus floreret: a quo deinde tempore maiestas populi romani resurrexit, quae ante vastata cladibus fuerat. Memoratur hoc idem factum et in Philippis, salice procidua atque detruncata: et Stagiris in Museo populo alba: omnia fausti ominis. Sed maxime mirum, Antandri platanus etiam circumdolatis lateribus restibilis sponte facta, vitaeque reddita longitudine quindecim cubitorum, crassitudine quatuor ulnarum.

LVIII. Arbores, quas naturae debeamus, tribus modis nascuntur: sponte, aut semine, aut ab radice.

Par. aliiqoe, et quid illa verba significent, abunde in prioribus Notis, ex Virgilio in libris Georgicoo, Plinioque, et nummis aotiquis osteodimus Hard.

Cimbricis bellis. Cimbros Marius cum Catulo vicit, ao. V. 653. Vide Plutarchum in Marin. Hard.

Maiestas populi Rom Simile ostentum de maiestate Senatus primum florente, deinde et marcescente, relatum est superiore libr. cap. 36. H.

Memoratur. Theophr st. Hist. lib. IV, cap. 19, et de Caus. lib. V, c. 3, pag. 328. Hard.

Philippis. Thraciae oppido, de quo lib. IV, cap. 18. Hard

Et Stagiris. Theophr. Hist. lib. IV, cap. 19, ἐν Σταγείροις ἐν τῷ Μουσείῳ. Hard.

Sed maxime. Theophrastus, loco mox citato. Hard.

Circumdolatis Duobus lateribus circumdolatis, παραπεπελεκημένη δ' ἐτύγχανεν ἐκ τῶν δύο μερῶν. Theophr. loc. cit. Hard.

Restibilis sponte facta. Sponte erecta et sibi restituta Observa significationis modum. Dalecamp — Simile propemodum exemplum narrat oculatus testis Cl. Iacobus Palmerius Exercitat. Critic. ad Theophr. lib. V, p. 598, de quercu quadam truncum habente xxv pedes aut circiter longum, crassum vero unius pedis, aut paulo minus diametro: haec ventorum violentia deiecta et humi prostrata iacuit per duorum mensium spatium; postea vero, ramis amputatis, onere levata denuo sponte resurrexit, et tamquam nihil passa viguit. Dalec. — *Restibilis.* Regerminans, restituta fecunditate, παλίμβλαστος. Hard.

LVIII. *Arbores, quas naturae.* Non arti, non curae, aut industriae. Vnde in Indice huius libri locus hic notatur his verbis: *Quot modis sponte nascantur arbores.* H.

Tribus modis. Tergeminam arborum originem tam paucis verbis perstrinxit, quam luculenter Virgilius explicat, Georg lib. II, v. 9, exemplisque illostrat, quae iuvat hic com-

Cura numerosior exsistit: de qua suo dicemus volumine: nunc enim totus sermo de natura est, multis modis mirisque memorabili. Namque non omnia in omnibus locis nasci docuimus, nec translata vivere. Hoc alias fastidio, alias contumacia, saepius imbecillitate eorum, quae transferantur, evenit; alias caelo invidente, alias solo repugnante.

LIX. Fastidit balsamum alibi nasci: nata Assyria malus alibi ferre: nec non et palma nasci ubique, aut nata parere; vel quum promisit etiam, ostenditque ea educare, quae tamquam invita peperit. Non habet vires frutex cinnami in Syriae vicina perveniendi. Non ferunt amomi nardique deliciae, ne in Arabia quidem ex India, et nave peregrinari. Tentavit enim Seleucus rex. Illud maxime mirum, ipsas arbores plerumque exorari ut vivant, atque transmigrent: aliquando et a solo impetrari, ut alienas alat, adve-

memorare: *Principio arboribus varia est natura creandis: Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae Sponte sua veniunt, camposque et flumina late Curva tenent: ut molle siler, lentaeque genistae, Populus, et glauca canen ia fronde salicta Pars autem posito surgunt de semine: ut altae Castaneae, nemorumque Iovi quae maxima frondet Esculus, atque habitae Graiis oracula quercus. Pullulat ab radice aliis densissima silva: Ut cerasis, ulmisque; etiam Parnassia laurus Parva sub ingenti matris se subiicit umbra Hos natura modos primum dedit; his genus omne Silvarum fruticumque viret, nemorumque sacrorum. Sunt alii, quos ipse via sibi repperit usus.* Quam multa Noster quam paucis contraxit. Hard.

Suo dicemus volumine. Libro XVII, cap. 9: *Nunc de his arboribus dicemus, quae cura hominum atque arte proveniunt.* H.

Docuimus. Lib XII, cap. 6. H.

LIX. *Nata Assyria malus.* Vocculam *nata* ex MSS. Reg. Colbert. Thuanoque adiecimus. Negat alibi feracem malum eam esse, quamvis alibi natam. Sic statim de palma: *Nec non et palma nasci ubique fastidit, aut nata parere.* H.

Vel quum promisit. Alludit ad ea, quae superius ipse notavit, lib. XIII, cap. 6 de palmis: *Ferunt in maritimis Hispaniae fructum, verum immitem: dulcem in Africa, sed statim evanescentem.* H.

Et nave. Etiam nave, quod transvectionis genus mollissimum est. Hard.

nasque nutriat: caelum nullo modo flecti. Vivit in Italia piperis arbor; casiae vero etiam in septemtrionali plaga: vixit in Lydia thuris. Sed unde sorbentes succum omnem ex iis soles, coquentesque lacrymam? Illud proxime mirum, mutari naturam in iisdem, atque pro indiviso valere. Cedrum aestuosis partibus dederat: et in Lyciis Phrygiisque montibus nascitur. Frigus inimicum lauro fecerat: sed in Olympo copiosior nulla est. Circa Bosphorum Cimmerium, in Panticapaeo urbe, omni modo laboravit Mithridates rex, et caeteri incolae, sacrorum certe causa, laurum

Vivit in Italia. Vt dictum est, lib. XII, cap. 14. Hard.

In septemtrionali. Vide l. XII, cap. 43. De casia porro aromatica accipi haec oportere, Columella testis est, cuius haec oratio, lib. III, c. 8: *Tmolon et Corycion florere croco animadvertimus: Iudaeam et Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi. Sed nec nostram civitatem praedictis egere stirpibus; quippe quum pluribus locis Vrbis iam casiam frondentem conspicimus: iam thuream plantam, florentesque hortos myrrha et croco.* H.

In Lydia. Nempe Sardibus, ut diximus lib. XII, cap. 31. H.

Sed unde. Sed sunt eae arbores, inquit, in alieno caelo, soloque, sine succo, sine lacryma, absumente fortassis utrumque vi solis, et, si superis placet, sorbente. H.

Mutari naturam in iisdem. In iisdem scilicet arboribus; quum eas, quae aestuosis fere nascuntur locis, etiam edant frigida, et versa vice. — *Mutari.* Adiecere hic voculam interpolatores, *in iisdem locis,* quae Plinianam sententiam labefactat. Nos sequuti scriptoris mentem, fidemque codicum vetustiorum, inter quos eum Chifflet. et Par. eamdem erasimus. Hard.

Pro indiviso. Perinde. Sic R. 2, aliique, et editi omnes. Ea voce usus idem superius l. IX, c. 64. H.

Cedrum aestuosis, etc. Cedrus quidem conifera in aestuosa Syria gignitur, ac baccifera in Ida. Cedrum in Lycia multam nasci, materia ad navium fabricam utili, Strabo scribit l. XIV. Dalec. — *Cedrum aestuosis.* Syriae. Theophr. Hist. lib. IV, cap. 6. Hard.

Et in Lyciis. Theophrastus, loco citato: Κέδρον δὲ καὶ τὰ Θρᾴκια ὄρη, καὶ τὰ Φρύγια. Hard.

Sed in Olympo. Nempe Pierico, de quo lib. IV, cap. 15. Quem νιφόεντα montem nivosum, Homerus alter vocat, hymno in Herculem. Theophrastus, loco citato. H.

Circa Bosphorum. Theophr. loc. cit. Hard.

Sacrorum certe. Quoniam in sacris adhiberi myrtus laurusque solerent, ad purgationes, ad suffimenta, ut dictum est libro super. cap 36 et 40, diceturque uberius lib. XXV, c. 59. Hard.

myrtumque habere: non contigit, quum teporis arbores abundent ibi, Punicae, ficique, iam mali et piri laudatissimae. Frigidas eodem tractu non gennit arbores, pinum, abietem, piceam. Et quid attinet in Pontum abire? iuxta Romam ipsam castaneae cerasique aegre proveniunt: Persica in Tusculano, nec non nuces Graecae cum taedio inseruntur, Tarracina silvis scatet earum.

LX. (XXXIII.) Cupressus advena, et difficillime nascentium fuit, ut de qua verbosius, saepiusque. quam de omnibus aliis, prodiderit Cato. Natu morosa, fructu supervacua, baccis torva, folio amara, odore

Non contigit. Frigus perferre negat posse myrtum Virgil. Eclog. VII, v. 6: *Dum teneras defendo a frigore myrtos.* Et Plinius Iun. lib V, ep. 6, villam suam membratim describens: *Caelum*, inquit, *est hieme frigidum et gelidum: myrtos, oleas, quaeque alia assiduo tepore laetantur, aspernatur ac respuit.* Apud Aremoricos, qui Britones nominantur, multa myrtus est, caelum tamen hieme frigidum satis, gelidumque. HARD.

Teporis arbores. Tepido videlicet calidoque caelo feliciter provenientes. HARD.

Punicae, etc. Theophrastus, loco cit. HARD.

Frigidas. Theophr. rursum, loco cit. HARD.

Scatet. Gr. *scatente earum*, quod recepit Broterius. ED. P.

LX. *Cupressus*, etc. Κυπάριττος Graecis, ἀπὸ τοῦ κύειν τοὺς παρίσους ἀκρέμονας. Quidam cupressos χαρίτας dixere ab eleganti venustaque coma. In Arcadia apud Psophidem tantae proceritatis fuerunt, ut proximus mons inumbraretur: dictae παρθένοι, quia ferro intactae, et Alcmaeoni sacrae, quoniam Argis necata matre illuc se recepisset. Materia cupressi ἄσηπτος, quamobrem eorum, qui in bello ceciderant, corpora arcis e cupresso condi solita Thucydides scribit: et Plato leges publicas, sacrorumque ritus, ob aeternam firmitatem in tabulis cupressinis describi voluit. Rhod. lib. XXV, c. 2. Veiovis simulacrum ex hoc ligno in arce duravit ab V. C. anno 551, ad auctoris usque tempora. DALEC. — *Cupressus advena.* Quoniam ei patria Creta fuit, ut mox dicetur. HARD.

Cato. De R. R. cap. XLVIII, et cap. CLI, pag. 80 et 81. H.

Natu morosa. Δυσαυξής, Theophr. de Caus. lib. I, c. 9, crescens aegre admodum. Unde poëtis dicta *lenta cupressus.* Plinius, lib. XVII, cap. 34 de esculo: *Minus morosa nasci.* H.

Fructus supervacua. Cessit ea res in proverbium, Κυπαρίττου καρπός, *cupressi fructus*, de re pulchra quidem, et aspectu speciosa, sed prorsus inutili. Vide Cael. Rodig. lib. XXV, c. 2. HARD.

Baccis torva. Quae gustanti faciem torvam reddunt, quum ora, ut Vir-

violenta, ac ne umbra quidem gratiosa, materie rara, ut paene fruticosi generis, Diti sacra, et ideo funebri signo ad domos posita. Femina sterilis diu. Metae demum adspectu non repudiata, distinguendis tantum

gilius cecinit, Georg. l. II, vers. 247, *Tristia tentantum sensu male torquet amaror*. Baccas eiuscemodi galbulos appellat Varro, lib. de R. R. c. 40; et tamquam pilas corticias ait esse, in quibus semina natura concluserit. Pilulas Plinius, lib. XVII, cap. 14; Theophrastus, de Caus lib. I, cap. 5, καρπὸν σφαιροειδῆ. Hard.

Materie rara. Macilenta. Quid fruticosum sit, diximus cap. 53. H. — *Cupressus sempervirens* (*Monoec monadelph.* gen. 2133, Pers. *Amentac*, Juss.). Ed. P.

Diti sacra. Festus: *Cupressi mortuorum domibus ponebantur ideo, quia huius generis arbor excisa non renascitur: sicut ex mortuo nihil est iam sperandum: quam ob causam in tutela Ditis patris esse putabatur*. Hard.

Funebri signo, etc. Nobilium tantum et divitum. Lucanus: *Et non plebeios luctus testata cupressus*. Varro adhiberi rogis cupressum ait propter gravem ustrinae nidorem: quoniam fetorem cadaveris dum uritur, odoris sui iniucunditate lenit. Festus Diti sacram esse, Servius Proserpinae vult, quia praeciso capite moritur, et subsecta non renascitur, praeterquam in Aenaria, quemadmodum ex mortuis nihil speratur. Fabulas de Cyparissa filia Boreae, Cyparissarum Eteoclis gnatarum, Cyparissi a Telepho geniti, cuius meminit Ovid. Metamorph. X, Servius Aen. III, prolixe narrat. Hadr. Iun. lib. I, cap. 20. Hermippus sceptrum Iovis e Cyparisso edolatum fuisse prodit, ideoque Pythagoraeos arculis et utensilibus cupressinis abstinuisse Laertius refert. Virgil. de funere Polydori: *Stant Manibus arae, Caeruleis moestae vittis, atraque cupresso*. Dal.

Ad domos. Nobilium scil. ut recte Dalec. admonuit, ad hunc Lucani versum, III, 442: *Et non plebeios*, etc. Neque ad domos tantum, sed et ad sepulcra. Horat. lib. II, Od. 14: *Linquenda tellus, et domus, et placens Uxor: neque harum, quam colis, arborum Te, praeter invisas cupressos, Ulla brevem dominum sequetur*. Et apud Maronem, Aen. lib. VI, v. 215, in Miseni funere, *ferales ante pyram cupressos constituunt*. H.

Femina sterilis diu. Legendum arbitror, *spreta*, non *sterilis*. Supra enim traditum fuit, feminam esse feracem, marem sterilem, indicant id etiam verba protinus sequentia, *Metae demum aspectu non repudiata*. Pint. — *Femina sterilis diu*. Tarde fructum edit. Sed mas omnino non gignit, ut dicetur inferius, l. XVII, cap. 14. Et Geopon. auctor diserte monet, lib. XI, cap. 6, pag 308: Κυπάρισσος δὲ ὁ ἄῤῥην ἄγονός ἐστιν. Hard.

Metae demum. Acuminato fastigio placuit, sive cono. Unde *coniferae cyparissi* apud Virgil. Aeneid. lib. III, v. 680: *Et metas imitata cupressus*, apud Ovid. Metam. lib. X, v. 106. Hard.

Distinguendis tantum, etc. Id fieri solitum duobus modis intelligunt, aut quum in singulis ordinibus, dua-

pinorum ordinibus: nunc vero tonsilis facta in densitate parietum, coërcitaque gracilitate perpetuo tenera. Trahitur etiam in picturas operis topiarii: venatus, classesve, et imagines rerum tenui folio, brevique, et virenti semper vestiens. Duo genera earum: Meta in fastigium convoluta, quae et femina appellatur. Mas spargit extra se ramos, deputaturque et accipit vitem. Vtraque autem immittitur in perticas, asseresve, amputatione ramorum, qui XIII anno

bus pinis cupressum unam interponebant: aut quum duobus pinorum ordinibus cupressorum ordinem unum interserebant, venustatis gratia, elegantisque et iucundi adspectus. DAL. — *Distinguendis tantum pinorum ordinibus.* Scribo *vinearum*, non *pinorum*, ex M. Varrone libro primo, cap. 26: *In omni*, inquit, *vinea diligenter observa, ut ridica vitis ad septemtrionem versus figatur, et si cupressos vivas pro ridicis inserunt, alternos ordines imponunt*, etc. PINT. — *Pinorum ordinibus.* Sic libri omnes, etiam MSS. non *vinearum*, uti reponere ex Varronis lib. I, cap. 26, nititur Pintianus. Et aliud Varro voluit de R. R. lib. I, cap. 15, de limitatione agrorum, ita scribens: *Serunt alii circum fines praediorum pinos, ut habet uxor in Sabinis: alii cupressos, ut ego habeo in Vesuvio* Aliud Plinius, qui ipsos pinorum ordines claudi cupressis intersitis ac distingui monet. HARD.

In densitate Tam densum, ut in hortis parietum vicem obtineat. Simili modo et de buxo superius, cap. 28: *Densitate parietum virens semper, ac tonsile* HARD.

. *Coërcitaque gracilitate*, etc. Lege. *Coercitaque gracilitate perpetuo terete. Trahitur etiam in picturas operis topiarii: venatus classesve et imagines rerum tenui folio brevique et virente semper vestiens* · at postea scribe: *Vulgoque dotem filiae antiqui plantare appellabant*: quod erat quaestuosissima illa ratio cupressuum plantandarum ad perticas et asseres, quum eas pangebant, vulgo dictitabant antiqui dotem filiae plantare se. SALM. — *Perpetuo tenera.* Tonsili. HARD.

Operis topiarii. Sic hodie in hortis elegantioribus cupressos tractas in acies, classes, et Centauros videmus. In MSS. *operi historiarum.* In editis, *opere historiali*, quae defendi utcumque scriptura potest. Pintianum sequuti sumus H.

Vestiens. Sic ex MSS. em. Hard. *superveniens.* Vet. *et virente semper vestiens.* Chiffl. *supervestiens.* Gr. et al. Ed. P.

Accipit vitem. Maritantur et cupresso vites. Varronem vide de R. R. lib. I. cap. 26. Fiunt et a cupressu pedamina vitium teretia, teste Columella, l. IV, c. 26. HARD.

Vtraque autem. Cupressus mas feminaque crescere sinitur in ramos longiores, quibus amputatis perticae fiunt, asseresve. HARD.

denariis singulis veneunt. Quaestuosissima in satus ratione silva: vulgoque, dotem filiarum antiqui plantaria appellabant. Huic patria insula Creta, quum Cato Tarentinam eam appellet: credo, quod primum eo venerit. Et in Aenaria succisa regerminat. Sed in Creta quocumque in loco terram moverit quispiam, vi naturali haec gignitur, protinusque emicat: illa

Denariis singulis. Monetae gallicae assibus octo. Hard.

Quaestuosissima. Inter ea quae seruntur. Solinus, c. xi, p. 30. H.

Dotem filiarum, etc. Dos apud Romanos quanta olim fuerit, explicat Alexander ab Alex. VIII, c. 4. Dal. — *Dotem.* Cupressorum plantaria dotem filiarum nominabant: nam dotis usum et commoditatem praestabant: quod ex iis pecuniam ad illas maritandas conficerent. Ita Petavius noster in Miscellan. Exerc. Hard.

Huic patria Theophr. Hist. l. IV, cap. 6. Hard.

Cato. Lib. de R. R. c. cli: *Semen cupressi Tarentinae per ver legi oportet*, etc. Hard.

Et in Aenaria De qua diximus, lib. III, cap. 12. Sic libri omnes conspirante consensu: prorsus ut mirari subeat esse aliquos, qui hanc lectionem sollicitent, scribique velint, *et in Tarrha*, ex Theophrast. Hist. lib. II, cap. 2, qui hoc ipsum ἐν Τάῤῥᾳ contingere prodidit: perinde ac si non et alibi cupressi, quam in Tarrhensi agro, vim eam obtineant. Certe nihil de Tarrha Plinium cogitasse, quum haec scriberet, argumento est, quod statim ipse subiungit, *sed in Creta*, etc. quum sit ipsius Cretae oppidum Τάῤῥα, Stephano teste. H.

Sed in Creta. Salmasius in Solinum, pag. 173, legit invitis omnibus libris, *sed in Tarenta*, ita necessario, ut sibi videtur, flagitante sententia. At de Tarento ne quidem Plinius somniavit: sed Cretam dicere sane voluit, quod Theophrasti locus evincit, Hist. lib. III, cap. 2: Ενιαχοῦ δὲ, ἂν μόνον ὑπεργάσωνται καὶ κινήσωσιν, εὐθὺς ἀναβλαστάνειν τὰ οἰκεῖα τῆς χώρας, ὥσπερ ἐν Κρήτῃ κυπάριττοι. *Alicubi, si leviter sulcum impresserint, ac moverint, statim emergere familiaria illi terrae, ut in Cretae cupressi.* Hard.

Haec gignitur protinusque emicat. In aliis codicibus non *emicat* legitur, sed *emigrat*, minus vitiose: legendum enim, ut opinor, *emergit*: quo verbo tamquam Pliniano usus est Theodorus interpres in Theophr. loco supra proxime cit. Pint. — *Vi naturali haec gignitur* Per sese, ac nullo satu, nativa quadam terrae vi cupressus erumpit. Sic vetus codex Dalecampii satis sane probabiliter. Neque tamen improbanda penitus librorum impressorum lectio, *nisi seratur alia* (nempe arbos), *haec gignitur.* Quum in Reg. 2, *ni seratur alia*, scriptum agnoverimus. In Reg. 1, Colbert. 1, 2, et Thuan. *nisi naturalia* In Colb. 3, *ni naturali.* Mox vero pro *emicat* MSS. omnes *emigrat* prae se ferunt. Salmas. pag. 173, *Si naturalis haec*: quam durum illud!

vero etiam non appellato solo, ac sponte, maximeque in Idaeis montibus, et quos Albos vocant, summisque jugis, unde nives numquam absunt, plurima, quod miremur: alibi non nisi in tepore proveniens, et nutricem magnopere fastidiens.

LXI. Nec terrae tantum natura circa has refert, aut perpetua caeli, verum et quaedam temporaria vis imbrium. Aquae plerumque semina afferunt: et certo fluunt genere, aliquando etiam incognito:

quam ridiculi sensus! Nempe si propria et naturalis ei haec terra fuerit! Hard.

Illa vero etiam. In eadem insula, inquit, non solum impressa leviter tellure, nullo satu ac sponte gignitur cupressus, quod unum Theophrastus de illa *scripsit*: verum etiam non commota terra, hoc est, non appellato ac fossionibus sollicitato solo, et quasi ad pariendum compulso, sed sponte. Hard.

Ac sponte. Ita libri, et MSS. omnes. Etsi *ex sponso* legi Petavio τῷ μακαρίτῃ placet in Misc. Exerc. cap. 11, quoniam dum colitur, exercetuique terra, quasi nexu quodam obligatur, ut ex sponso, vel ut alii aiunt, ex sponsu, citari cogique possit ad reddendum mutuum. *Sponsus* pro sponsione in Dig. tit. de Verb. sig. legitur *sponsio*. Hard.

In Idaeis Theophrast. Hist. l. IV, cap. 1: Ἐν Κρήτῃ γοῦν φασὶν ἐν τοῖς Ἰδαίοις ὄρεσι, καὶ ἐν τοῖς Λευκοῖς καλουμένοις, ἐπὶ τῶν ἄκρων, οὗπερ οὐδέποτε ἐπιλείπει χιών, κυπάριττον εἶναι. Hinc apud Virgil. Georg. lib. II, v. 84, *Idaeae cyparissi*. H.

Et quos Albos vocant, etc. Lege: *Et quos Albos vocant, summisque in iis unde numquam*, etc. De summis Albis montibus intelligit, unde numquam nives absunt, et inde Albi dicti. Salm. — *Albos.* Montes illi Albi sunt *les montagnes de la Sfachia, près de la Canée.* Quae Plinius hic prodit de cupresso inter nives crescente observavit Cl. Tournefort, *Voyage*, tom. I, pag. 32, et refutat quae calumniatus fuerat Belon, *Observat* cap. 5. Brot.

In tepore. Theophrast. Hist. l. IV, cap. 6: Ἐν τοῖς ἀλεεινοῖς, καὶ τοῖς πρὸς μεσημβρίαν, *locis apricis*, et *meridiano soli expositis.* H.

Et nutricem. Et ab eo loco transferri magnopere cupiens, ubi primum alta et enutrita est. H.

XLI. *Nec terrae tantum*, etc. Lege: *Nec terrae tantum natura*, etc. *temporaria vis, imbre aliquo plerumque semina afferente. Certe fluunt genere aliquando etiam incognito: quod*, etc. Salm.

Vis imbrium. Theophrast. de Caus. lib. I, cap. 5. MSS. Reg. Colb. etc. *vis imbrium aliqua*, etc. Libri editi: *vis imbres aliquae*, etc Mallem *imbres aliqui.* Sed sincerior ea lectio est, quam coniectura nostra excudit. Hard.

Certo fluunt. Nunc certa vehunt amnes, et cognita nobis semina:

quod accidit Cyrenaicae regioni, quum primum ibi laserpitium natum est: ut in herbarum natura dicemus. Nata est et silva urbi ei proxima, imbre piceo crassoque, circiter urbis Romae annum CCCCXXX.

LXII. (XXXIV.) Edera iam dicitur in Asia nasci: negaverat Theophrastus: nec in India, nisi in monte Mero. Quin et Harpalum, omni modo laborasse, ut sereret eam in Mediis, frustra: Alexandrum vero ob raritatem ita coronato exercitu, victorem ex India rediisse, exemplo Liberi Patris: cuius Dei et nunc adornat thyrsos, galeasque etiam ac scuta, in Thraciae populis, in solemnibus sacris. Inimica arbori, satisque omnibus: sepulcra, muros rumpens: serpentium frigori gratissima, ut mirum sit ullum hono-

nunc etiam prius incognita. Theophrastus, Histor. lib. III, c. 2: Ἐνιαχοῦ καὶ ὑδάτων ἐπιγινομένων ἰδιότερον ἀνατεῖλαι ὕλης πλῆθος. Quare Salmasius in Solin. pag. 473, perperam *certe* reponit, vel libris invitis. Hard.

Quod accidit. Refert hoc ipsum Theophr. loco citato. Accidisse ann. V. C. 436, Plinius ipse admonet, lib. XIX, cap. 15 Hard.

Dicemus. Lib. XIX, cap. 15. H.

Nata est et silva Theophrast. loc. cit. Refert quiddam simile in Peruvia, occidentalis Indiae regione, accidisse Ios. a Costa, lib. IV, cap 31. Hard.

CCCCXXX. Quo fere anno Aristoteles obiit, magister Theophrasti; et quo Darium devicit Alexander. Hard. — CXXXVI ex lib. IX, cap. 3. Nam urbs Cyrenae condita est an. urbis Romae 143; defluxit autem is imber annis septem priusquam conderetur. Dalec.

LXII. *Edera iam*, etc. *Hedera Helix* (*Pentand. monog.* gen. 576, Pers. Genus familiae *Caprifoliaceae.* affine. Juss.). Plures Noster varietates enumerat. Ed. P.

In Mediis. Non in ipsa Media, sed Babylone, quae Medorum ditionis fuit. Theophrast. loc. citat. Ἐν τοῖς παραδείσοις τοῖς περὶ Βαβυλῶνα Ἅρπαλος φυτεύων... οὐδὲν ἐποίει πλέον. De Harpalo, quem olim Alexander inter fidissimos, mox inter hostes habuit, vide Curtium lib. X, cap. 6, pag. 393. De monte Mero diximus lib. VI, cap. 23. Hard.

Alexandrum. Theophrast. loc. cit. et ex eo Arrianus, VI, 23. H.

Inimica arbori, etc. Laberius: *Ut edera serpens vires arboreas necat, Ita me vetustas amplexu annorum enecat; Sepulcris similis, nil nisi nomen retineo.* Dal.

Serpentium frigori. Quoniam edera frigidis locis gaudet, sub ea serpentes lubenter latent, quarum est etiam natura perfrigida. H.

rem habitum ei. Duo genera eius prima, ut reliquarum, mas, et femina. Maior traditur mas corpore, et folio duriore etiam ac pinguiore, et flore ad purpuram accedente. Vtriusque autem flos similis est rosae silvestri, nisi quod caret odore. Species horum generum tres. Est enim candida, et nigra edera, tertiaque quae vocatur helix. Etiamnum hae species dividuntur in alias: quoniam est aliqua fructu tantum candida, alia et folio: fructum quoque candidum ferentium aliis densus acinus, et grandior, racemis

Duo genera. Quae κίστῳ, vel κίσθῳ tribuenda erant, ea κισσῷ ederae imprudenter assignasse quibusdam videtur Plinius. Theophrasti Graeca, quae hic repraesentari vulgo creduntur, haec sunt, ex Histor. Plant. lib. VI, cap. 2: Καὶ γὰρ κισσοῦ δύο γένη διαιροῦσι, τὸ μὲν ἄῤῥεν, τὸ δὲ θῆλυ. Τῷ τὸ μὲν μεῖζον, καὶ σκληρότερον, καὶ λιπαρώτερον φύλλον ἔχειν. καὶ τὸ ἄνθος ἐπιπορφυρίζον· ἄμφω δ' ὅμοια τοῖς ἀγρίοις ῥόδοις, πλὴν ἐλάττω, καὶ ἄοσμα. Quae omnia sunt Plinianis simillima: et Plinio imposuisse existimatur mendum illud quod iam tum ab illius aevo in Theophrasti codicibus invaluisse aiunt, hodieque perseverare, ut κισσὸς pro κίστος, vel κίσθος legatur, unde ederae incautus adscripserit, quae cisthi fruticis sunt propria. Cur enimvero Theophrastus hoc libro sexto ederam iterum retractandam sumaret inter frutices, quam libro iam tertio, cap. ult. fuse explicarat? Neque vero ederae flos ullam habet cum rosa similitudinem: cisthi flos habet. Verum ab invidis obtrectatoribus, et malevolis id obiectum Plinio arbitramur, etc. H. — Reliquam Harduini notam transcribere omittimus, quippe qui rei botanicae parum sciens, et id interpretis munus esse arbitratus, ut auctoris sui errores etiam manifestissimos acerrime propugnet, nescio quas asari, vel aristolochiae species, quas inter ederas refert, huc sine causa adducit. Liquet ex prava Theophrasti lectione ortum esse hunc Plinii locum. Ed. P.

Vt reliquarum. Arborum scilicet: arborum enim nomine et vites et ederae continentur, ut dicitur in Lexico Iuris Civilis. H.

Mas, et femina. Turpissime lapsus hic Plinius, quae de cisto audienda sunt, τῷ κιττῷ, id est, ederae, tribuit. Nec apud Theophrast. nec apud Dioscorid. ulla ederae differentia statuitur e sexu petita. Dal.

Species horum generum tres. Theophrasto, ederae summa duo genera sunt: altera quae humi repit altera quae in altum tollitur. Posterioris rursum tria genera; candida, nigra, helix, etc. Dal. — *Species horum*, etc. Tria pariter ederae summa genera Theophrastus habet Hist. lib. III, c. 18: Ὅ τε λευκὸς, καὶ ὁ μέλας, καὶ τρίτον ἡ ἕλιξ. Ἕλιξ ab ἑλίσσω, quod circumvoluta magis est ista: vel quod cicinnos, qui ἕλικες vocantur, magis conspicuos habet. H.

Etiamnum. Theophr. l. c. H.

in orbem circumactis, qui vocantur corymbi. Item selenitium, cuius est minor acinus, sparsior racemus. Simili modo in nigra. Alicui et semen nigrum, alii crocatum: cuius coronis poëtae utuntur, foliis minus nigris: quam quidam Nysiam, alii Bacchicam vocant, maximis inter nigras corymbis. Quidam apud Graecos etiamnum duo genera huius faciunt, a colore acinorum: erythranum, et chrysocarpum. Plurimas autem habet differentias helix, quoniam folio maxime

Qui vocantur corymbi. Lego, *quae vocantur corymbiae*, ex Theophrasto lib. III, c. 18. Neque enim ad ramos referende est vox *corymbi*, sed ad ederas fructum album ferentes Est et genus ederae corymbia. Dioscoridi II. Dal. — *Corymbi*. Racemus in edera est, ut in vite, ex quo grene plura pendent: hunc quidam corymbum vocant · ὃν δὴ καλοῦσί τινες κόρυμβον, inquit Theophr. H.

Item selenitium. An ei generi a σελήνη nomen? An *sel nicium*; ut in MSS. Reg. aliisque, ab alique acinorum, sive granorum similitudine cum semine apii, quod Graeci σέλινον vocant? In Anthol. lib III, cap. 24, Epigram. 40, mentio est σκηνίτου κισσοῦ, hoc est, tabernacula integentis, seu topiariae ederae An denique Silenicum, a Sileno paedagogo et comite Bacchi, quem et edera pariter coronari Plinius asseverat cap. 63. Hard.

Simili modo in nigra. Vt in candida proxime dictum est: sic in nigre, aliqua fructu tantum nigra est, elia et folio: alia maiore fructu, seu ecino, elia minore. Theophr l. c. Ἔχει δὲ ὁ μέλας διαφοράς. At mox idem subiicit, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως φανεράς, *sed non ad eumdem modum conspicuas*. H.

Alicui. Nempe e genere nigrarum ederarum. Hard.

Crocatum. Croceo colore, Dioscor. lib. II, pag. 210: Ὁ δὲ μέλας, μέλανα (καρπὸν ἔχει) ἢ κροκίζοντα. H. — De illa ederae varietete, aureo fructu, *le lierre à fruit doré*, vide Cl. Tournefort, *Voyage*, tom. II, pag. 246. Brot.

Poëtae. Virgil. Ecl. VII, vs. 25: *Pastores edera nascentem ornate poëtam* Hard.

Nysiam. Sic MSS. omnes. Nempe a Nysa Bacchi nutrice, de que lib. V, cap. 16, vel eb urbe Nysa, in qua ipse nutritus est, de qua lib. VI, c. 23. Dionysiam ab ipso Baccho vocat Diosc. l. c. Vide Ovid. Fast. III, vs. 769. Hard.

Erythranum. A rubro acinorum colore, qui Graecis ἐρυθρός H.

Crysocarpum. Dioscor. in Noth. ad cap de edera, οἱ δὲ χρυσόκαρπος. Apuleius c. 119. *Chrysocanthon*, pro *chrysocarpon*, vocat: et sic eppellari ait, quod grena aurei coloris ferat. Idem habet et Plin. Val. III, 12, de Re med Hard.

Maxime distat. Nempe ab aliis generibus, albae, nigraeque ederae. Theophrast. Histor. lib. III, cap. 18. Hard.

distat. Parva sunt et angulosa, concinnioraque, quum reliquorum generum simplicia sint. Distat et longitudine internodiorum: praecipue tamen sterilitate, quoniam fructum non gignit. Quidam hoc aetatis esse, non generis existimant: primoque helicem esse, fieri ederam vetustate. Horum error manifestus intelligitur: quoniam helicis plura genera reperiuntur, sed tria maxime insignia: herbacea ac virens, quae plurima est: altera candido folio: tertia, versicolori, quae Thracia vocatur. Etiamnum herbaceae tenuiora folia, et in ordinem digesta, densioraque. In alio genere diversa omnia. Et in versicolori alia tenuioribus foliis, et similiter ordinatis densioribusque est: alteri generi neglecta haec omnia. Maiora quoque aut minora sunt folia, macularumque habitu distant: et in candidis alia sunt candidiora. Adolescit in longitudinem maxime herbacea. Arbores autem necat candida,

Parva sunt. Haec totidem verbis Theophr. l. c. H.

Concinnioraque. Εὐθημονεστέρα, Leopard. lib. V, cap. 2. Dal.

Distat et longitudine. Theophr. l. c. Διαφέρει καὶ τῷ μήκει τῶν κλημάτων, καὶ ἔτι τῷ ἄκαρπος εἶναι.

Quoniam fructum non gignit. Ederae folium novum angulosum est, vetustum rotundius, auctore Theophrast. Histor. lib. I, cap. 16. At helicis folium, sive novum, sive iam vetustum, semper angulosum est: qua re ab ederae foliis discrepat. Quod autem ἀποκιττοῦσθαι Theophrastus ait, et Plinius vertit *ederam fieri*, alii, et rectius intelligunt, *ederae modo folium mutare.* Dal.

Quidam. Haec rursum totidem verbis Theophr. l. c. H.

Quae Thracia. Theophrast. ἣν δὴ καλοῦσί τινες Θρακίαν. H.

In alio genere. In alio herbaceae genere: uti mox geminum versicoloris ederae genus distinguitur. Theophrast. l. c. Καὶ γὰρ τῆς χλοώδους, ἡ μὲν λεπτοτέρα, καὶ εὐρυθμοφυλλοτέρα, καὶ ἔτι πυκνοφυλλοτέρα· ἡ δ' ἧττον πάντα ταῦτ' ἔχουσα. Καὶ τῆς ποικίλης, ἡ μὲν μεῖζον, ἡ δ' ἔλαττον τὸ φύλλον, καὶ τὴν ποικιλίαν διαφέρουσα. Hard.

Alia tenuioribus foliis Nihil Theophrast Haec de suo Plinius. Dal.

Et in candidis, etc. In candida, alia tantum fructu, alia etiam folio candida est. Theophr. Dal.

Arbores autem, etc. E candidis quae asperrima et maxime silvestris est. Dal. — *Arbores.* Theophrast. l. c Eo alludit Poëta Laberius apud Macrob. Saturn. lib. II, cap. 7, pag 344: *Ut edera serpens vires arbores necat, Ita me vetustas amplexu annorum enecat:*

omnemque succum auferendo tanta crassitudine augetur, ut ipsa arbor fiat. Signa eius, folia maxima atque latissima, mammas erigentis, quae sunt caeteris inflexae: racemi stantes, ac subrecti. Et quanquam omnium ederarum generi radicosa brachia, huic tamen maxime ramosa ac robusta: ab ea nigrae. Sed proprium albae, quod inter media folia emittit brachia, utrimque semper amplectens: hoc et in muris, quamvis ambire non possit. Itaque etiam pluribus locis intercisa, vivit tamen duratque: et totidem initia radicum habet, quot brachia, quibus incolumis et solida arbores sugit ac strangulat. Est et in fructu differentia albae nigraeque ederae: quoniam aliis tanta amaritudo acini, ut aves non attingant. Est et rigens

Sepulcri similis nil nisi nomen retineo. Ederae nomen factum, quia id, cui adhaeserit, edat, Festus innuit, verbo *edera.* Hard.

Omnemque. Theophr. l. c. H.

Signa eius, folia, etc. Lege: *Signa eius maxima atque latissima: mammas erigentes, quae sunt caeteris inflexae, racemi stantes, etc.* dicit enim ederam racemis stantibus et subrectis esse, erigentibus mammas quae sunt caeteris inflexae: *mammas* vocat acinos ederae: quos qui inspexit, scit mammis similes esse, cum parvo ἀκρομαστίῳ quod papillam refert: inde et *bumastus* uva dicta, quod acinos haberet ederae mammis, id est, acinis similes. Salm. — *Signa eius folia,* etc. Signum eius quae ad perfectae ederae naturam ventura sit, et folium mutatura, est non tantum folium maius, et amplius, sed quod statim germina recta habet (inepte pro βλαστοὺς, μαστοὺς Plinius hic legit), non ob longitudinem et tenuitatem (quemadmodum in helice) velut inflexa. Veris enim ederis crassa et brevia germina sunt, ac illarum cuivis, quum fructum edit, recta et sublimia. Theophrast. Dal. — *Signa eius.* Candidae nimirum ederae, in vetustatem inclinantis. Hard.

Mammas. Quid mamma sit, dicemus lib. XVII, cap. 25. H.

Radicosa. Radicum in morem efformatae claviculae, et sarmenta, κλήματα.

Huic, etc Candidae, asperrimae, et maxime silvestri. Theophr. nigrae magis id tribuit, deinde candidarum huic generi. Dal.

Sed proprium. Theophr. totidem fere verbis, l. c. Hard.

Itaque etiam Theoph l. c.

Est et in fructu. Est, inquit, fructus alius gustu iucundus, alter peramarus, tam in candida, quam in nigra: Ὁ μὲν γὰρ ἐπιγλυκύς ἐστιν, ὁ δὲ σφόδρα πικρός, καὶ τοῦ λευκοῦ, καὶ τοῦ μέλανος. Theoph. Hard.

edera, quae sine adminiculo stat, sola omnium generum ob id vocata cissos. E diverso numquam nisi humi repens chamaecissos.

LXIII. (xxxv.) Similis est ederae, e Cilicia primum quidem profecta, sed in Graecia frequentior, quam vocant smilacem, densis geniculata caulibus, spinosis frutectosa ramis, folio ederaceo, parvo, non anguloso, a pediculo emittente pampinos, flore candido, olente lilium. Fert racemos labruscae modo, non ede-

Sola omnium, etc. Nihil horum apud Theophr. nihil apud Dioscor. Vel aliunde haec sumpsit Plinius, vel Chamaecissi voce deceptus, eam a rigente distinguere tentavit. Theoph. quidem ederae ἐπιγείου, et εἰς ὕψος αἰρουμένης meminit, nusquam Chamaecissi, plantae sui generis ab ederis diversissimae. DALEC.

Vocata cissos. Sunt qui ὀρθόκισσος malint, quasi subrecta edera, et assurgens. At si ea quae humi serpit χαμαίκισσος recte vocatur, sane ἐκ τῶν πρός τι, es quae subrecta est et rigens, erit recta κισσός. HARD.

Chamaecissos. Quae ἐπίγειος edera Theophr. l. c. Est edera terrestris, quae in horto Regio visitur, minor et elegantior, quam vulgaris. HARD. — *Chamaecissos* Est, Sprengelio suffragante, *Antirrhinum Asarina* (*Didyn. angiosp.* gen. 1461, Pers. sub *Orontio*, *Scrophul.* Juss). ED. P.

LXIII. *Ederae, e Cilicia*, etc. In Gron. et al. *edera Cilicia quidem; sed profecto.* ED. P.

Smilacem. Σμῖλαξ τραχεῖα est Diosc. lib. IV, cap. 133. Gallis, *liseron*. H. — *Smilax aspera* (*Dioec. hexand.* gen. 2235, Pers. *Asparag.* Juss.). ED.

Densis. Denso geniculorum, seu internodiorum numero distinctos caules habet. HARD.

Spinosis. Rubi instar spinosa ei sarmenta sunt, inquit Diosc. l. c. HARD.

Frutectosa Sic ex MSS. emendavit Hard. cons. Chifll. *fruticosa* Gron. et al. ED. P.

Folio Theophr. Hist. lib. III, cap. 18: Τὸ δὲ φύλλον κιττῶδες, μικρὸν, ἀγώνιον: ipsaque id experientia oculorum probat. H.

Non angulosa. Apud Theophr. legitur ἐγγώνιον absque negatione: verius esse quod hic legitur, herbae figura monstrat. DALEC.

A pediculo. Ex eodem pediculo, ex quo folia enascuntur, emicant et claviculae, quales in ederis cernuntur. Pampinos interdum Plinius et hos, et vitium capreolos vocat: quorum a similitudine et polyporum cirrhos seu crines, tortilem pampinum appellavit, lib. IX, cap. 74. *Pariunt*, inquit, *vere ova, tortili vibrata pampino.* H.

Olente lilium. Aliter haec Theophrastus, qui odoratum modo florem dixit, et ἠρινὸν verno tempore provenientem, non λειρινόν; quod etsi Theophrastus scripsisset, non odorem lilii eo vocabulo, sed formam modo, effigiemque is expressisset. Occupavit hoc fere Dalecampius, Salmasius arripuit, obiecitque Plinio in praefat. p. 90. H.

Fert racemos. Theophr. et Diosc. ll. cc. HARD.

rae, colore rubro, complexa acinis maioribus nucleos ternos, minoribus singulos, nigros durosque: infausta omnibus sacris et coronis: quoniam sit lugubris, virgine eius nominis, propter amorem iuvenis Croci, mutata in hunc fruticem. Id vulgus ignorans, plerumque festa sua polluit, ederam existimando: sicut in poëtis, aut Libero Patre, aut Sileno, quis omnino nescit quibus coronentur? E smilace fiunt codicilli: propriumque materiae est, ut admota auribus, lenem sonum reddat. Ederae mira proditur natura ad experienda vina: si vas fiat e ligno eius, vina transfluere, ac remanere aquam, si qua fuerit mixta.

LXIV. (xxxvi.) Inter ea, quae frigidis gaudent, et aquaticos frutices dixisse conveniat. Principatum in his tenebunt arundines, belli pacisque experimentis necessariae, atque etiam deliciis gratae. Tegulo earum domus suas septemtrionales populi operiunt,

Complexa acinis. In singulis graneis nuclei sunt bini, terni; πυρῆνες δύο ἢ τρεῖς. Theophr. l. c. H.

Iuvenis Croci. Cuius fabellam recitat Galenus ipse κατὰ τόπους, lib. IX, cap. 4, pag. 608, et Ovid. Metam. lib. IV, v. 283: *Et Crocon in parvos versum cum Smilace flores.* Hard.

Ederam existimando. Quam in coronis Liberi Patris et Sileni adhiberi nemo nescit. Hard.

Ederae mira. Cato de R. R. cap. cxi, pag. 61: *Si voles scire in vinum aqua addita sit, necne, vasculum facito de materia ederacea. Vinum id quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, vinum effluet, aqua manebit. Nam non continet vinum vas ederaceum.* Hard.

Si vas fiat e ligno eius. Κισσύβιον vocat Macrobius, Saturn. V, de quo Euripides in Andromeda, ... πᾶς δὲ ποιμένων ἔῤῥει λεώς, Ὁ μὲν γάλακτος κίσσινον φέρων σκύφον, Πόνων ἀναψυκτῆρ', ὁ δ' ἀμπέλων γάνος. Victor. lib. XVI, cap. 27. Dalec.

LXIV. *Belli pacisque.* Belli quidem, ad iacula: pacis ad calamos, queis scribimus. Hard.

Deliciis gratae. Ad tibiarum usum. Dalec.

Tegulo Iis pro tegumento utuntur aedium suarum. Quo Plautus allusit in Rudente, act. I, sc. 2, v. 34: *Quin tu in paludem is, exsecasque arundines. Qui pertegamus villam, dum sudum'st?* H.

durantque aevis tecta alta. Et in reliquo vero orbe cameras levissime suspendunt: chartisque serviunt calami, Aegyptii maxime, cognatione quadam papyri. Probatiores tamen Gnidii, et qui in Asia circa Anaiticum lacum nascuntur. Nostratibus fungosior subest natura, cartilagine bibula: quae cavo corpore intus, superne tenui inarescit ligno: fissilis praeacuta semper acie: geniculata. Caetero gracilitas nodis distincta, leni fastigio tenuatur in cacumina, crassiore paniculae coma, neque hac supervacua. Aut enim pro

Durantque aevis, etc. Equidem καλάμινον πῦρ, Aristot. quaest. 6, cap. 3, ignis in arundine accensus, qui cito exardescit, cito emoritur, διὰ τὴν τῆς ὕλης ἀσθένειαν ἀσθενέστερον τοῦ ξυλίνου. Quare et Herodoto, lib. V, Sardibus captis Persae nullam praedam ex ea copiosa et opulenta urbe retulerant, quod domus ex arundine constructae, vel arundine tectae, iniecto igne, incendio statim absumptae sint. Vict. lib. XXXIII, cap. 1. Dalec.

Cameras levissime suspendunt. Ex his camerae fornicesque pergularum quam levissimi et minime onerosi fiunt. Dalec.

Chartisque. Calamis chartae exarantur in scribendo. Persius Sat. III, 11: *Inque manus chartae, nodosaque venit arundo: Tunc querimur, crassus calamo quod pendeat humor.* Hard.

Aegyptii. Martial lib. XIV, epigr. xxviii, vs. 1: *Dat chartis habiles calamos Memphitica tellus.* Hard.

Cognatione. Quoniam et eodem veluti natali solo papyrus nascitur. Hard.

Gnidii. Hinc Gnidus arundinosa dicitur a Catullo, Carm. 37, pag 58. Calamus ipse scriptorius, Gnidius nodus Ausonio, ep. 4, ad Theonem Grammaticum et alibi, si memini, *Gnidiae sulcus arundinis.* Hard.

Anaiticum. In regione Armeniae cognomine, de qua lib. V, cap. 20. Hard.

Fungosior. Rarior, laxiorque, carne spongiosa, sub lignoso cortice, quo superne, hoc est, exterius circumvestitur. Cartilago Theophr. lib. IV, cap. 12, ξύλον. H.

Praeacuta. Quia quum finditur, in praeacutam aciem assulae eius desinunt. Hard.

Geniculata. Caetero gracilitas, etc. Lege: *Geniculata caetero gracilitas nodisque distincta, leni fastigio tenuatur in cacumina crassiore paniculae coma.* Salm. — *Geniculata* etc. Nimis frequentibus nodis distincta. Dalec.

Paniculae. Sic comam eam appellat, unde semina dependent, in arundinibus, iuglandibus, milio, similibusque. Nomen habet ab affinitate: est enim panus et panicula, lana bene elaborata, carpta, ac depexa, et ad nendum concinnata, cuius similitudinem haec coma refert. Notae, quae falso Tironi adscribuntur apud Gruterum, pag. 160: *Licium. Panuncula.*

pluma strata cauponarum replet; aut ibi lignosiore callo induruit, sicut in Belgis, contusa, et interiecta navium commissuris, ferruminat textus, glutino tenacior, rimisque explendis fidelior pice.

LXV. Calamis Orientis populi bella conficiunt: calamis spicula addunt irrevocabili hamo noxia. Mortem accelerant pinna addita calamis; fitque et ex ipso telum aliud fracto in vulneribus. His armis solem ipsum obumbrant. Propter hoc maxime serenos dies optant: odere ventos et imbres, qui inter illos pacem esse cogunt. Ac si quis Aethiopas, Aegyptum, Arabas, Indos, Scythas, Bactros, Sarmatarum tot gentes et Orientis, omniaque Parthorum regna diligentius computet, aequa ferme pars hominum in toto mundo calamis superata degit. Praecipuus hic usus in Creta bellatores suos praecipitavit. Sed in hoc quoque, ut caeteris in rebus, vicit Italia: quando nullus sagittis aptior calamus, quam in Rheno, Bononiensi amne,

Floccus. Festus: *Panus facit diminutivum, panicula.* Hard.

Pro pluma. Sic gluma, quae hordei frumentique tunicula est, rustici, quibus res angustior, pro pluma culcitas hodieque farciunt. H.

Lignosiore callo. In MSS. *limosiore.* Hard.

Ferruminat textus. Commissuras tabularum et compages, rimasque, si quae sint, obstruunt, obturantque iis folliculis, quos diximus, contusis: ut musco iniecto alii. Hard.

LXV. *Calamis Orientis*, etc. Sagittariis. Democritus Geoponicon II, βέλεας et ναστοκαλάμους vocat; quoniam, ut ait Dioscorides, ex arundine nasti sagittae fiunt: quamvis in Geoponicis corrupte legatur, *balitae et mesto calami.* Guilland. — *Nastus* antiqua est appellatio Indicae arundinis, quae nobis *Bambos*, seu *Bambusa arundinacea.* Vid. not. inf. pag. 574, col. 1. Ed. P.

In Creta. Bello postremo Cretico, unde Cretici Metellus cognomen tulit. Vide Florum, lib III, cap. 7. Sagittarum usus Cretenses fecit audaciores promptioresque ad bellum cum Romanis ineundum, quod ipsis postremum fuit, et exitiosum. Prudentius, hym 5, v. 51: ... *ille volantia Praefigit calamis spicula Gnosius.* Hard.

Praecipitavit. Cretensibus gentilitium telum sagittas esse scribit Pausanias lib I. Hinc et Theophr. Hist. l. IV, c. 12, κάλαμος τοξικός, arundo sagittaria, Cretica dicitur.

Aptior calamus. Arundo sagittaria ea vocatur, de qua paulo infra. Dal.

Quam in Rheno. Huius arundinis,

cui et plurima inest medulla, pondusque volucre: et contra flatus quoque pervicax libra. Quippe non eadem gratia Belgicis. Haec et Creticis commendatioribus: quanquam praeferantur Indi, quorum alia quibusdam videtur natura, quando et hastarum vicem praebent additis cuspidibus. Arundini quidem Indicae arborea amplitudo: qualem vulgo in templis videmus. Differre mares ac feminas in his quoque Indi tradunt. Spissius mari corpus, feminae capacius: navigiorumque etiam vicem praestant (si credimus) sin-

quae in eo amne gignitur, iconem exhibet Iac. Zanoni, Bononiensis horti praefectus, in historia Botanica, pag. 62. Hard.

Pondusque volucre. Adeo nihil pondus velocitati detrahit, ut libramentum quoddam potius, et nisum addat contra ventorum flatus. Hard.

Contra flatus quoque, etc. Legend. *Et contra flatus quoque pervicax: libra quippe, non eadem gratia Belgicis et Creticis commendatioribus*: ibid. paulo inferius lege: *Suum genus sagittario e dano sed Cretico longissimis internodiis, obsequiumque quo libeat flecti calefacto.* Salm.

Haec Haec libra, hoc pondus volucre, haec gratia. Hard.

Et hastarum vicem, etc. Quoniam tanta magnitudine et firmitate sunt, ut iis pro iaculis utantur Theophrast. Dalec.

Arundini quidem Indicae Ctesiae de Indicis rebus hoc Fragmentum Photius recitat in Bibl. cod LXXIII, pag. 141: Ἐν οἷς καὶ ὁ λεγόμενος Ἰνδικὸς κάλαμος φύεται, παχὺς μὲν ὅσον δύο ἄνδρες περιωργυιωμένοι περιλάβοιεν· τὸ δὲ ὕψος, ὅσον μυριοφόρου νεὼς ἱστός... εἶναι δὲ τῶν καλάμων καὶ ἄρρενας καὶ θηλείας· ὁ μὲν οὖν ἄρρην, ἐντεριώνην οὐκ ἔχει, καὶ ἔστι κάρτα ἰσχυρός· ἡ δὲ θήλεια ἔχει. *In iis locis calamum, quem vocant Indicum, tantae crassitudinis, quantam duo simul homines expansis ulnis complecti possint: amplitudinis vero, quanta est mali ingentis onerariae navis..... In his differre mares ac feminas: mari corpus esse validum ac firmum, sine medulla: feminae medullam esse*, etc. Hard. — Calamus, cui medulla est, is videtur esse quem *rotang* appellamus. Ed P. — Arundo illa, *le bambou*, de quo vid. Cl. Cibot, *Mémoires concernant l'histoire etc. des Chinois*, t. II, p. 623. Tanta huic materiae firmitas ut in Sinensium monumentis sient ante mille annos columnae arundinaceae, tantumdem duraturae. Brot. — *Bambos arundinacea* (*Hexand. monogyn.* gen. 871, Pers. *Gramin.* Juss. sub *nasto*). Ed P.

Differre mares, etc. De arundine Epigeio, non de Indica id Theophr. Dalec.

Navigiorumque. Theophrast. Hist. lib. IV, cap 12: Τῷ μεγέθει μεγάλοι καὶ εὐπαχεῖς, ὥστε ἀκατίοις χρῆσθαι. Vide quae de his navigiis, arundinumque internodio uno compactis, diximus lib. VII, cap 2 Pro navigiis Mela et Solinus lembum dixere. Hard.

gula internodia. Circa Acesinem amnem maxime nascuntur. Arundo omnis ex una stirpe numerosa, atque etiam recisa fecundius resurgit. Radix natura vivax, geniculata et ipsa. Folia Indicis tantum brevia. Omnibus vero a nodo orsa, complexu tenues per ambitum inducunt tunicas: atque a medio internodio quum plurimum desinunt vestire, procumbuntque. Latera arundini calamoque in rotunditate bina, super nodos alterno semper inguine, ut alterum ad dextra fiat, alterum superiore geniculo ad laeva per vices. Inde exeunt aliquando rami, qui sunt calami tenues.

LXVI. Plura autem genera. Alia spissior, densiorque geniculis, brevibus internodiis: alia rarior, maioribus; tenuiorque et ipsa. Calamus vero alius totus

Circa Acesinem. Circa hunc amnem nasci eas arundines, quae sagittarum praebent usum, scribit Theophrast. l. c. Ibi et caeteras reperiri simile veri est. Hard.

Arundo omnis, etc. Scribendum opinor et alia lectione, *Arundo omnis vivax, atque etiam exusta fecundius resurgit. Radice natura ex una stirpe numerosa, geniculata et ipsa*, ex Theophrast. lib. IV, cap. 12, qui vivacitatem arundini tribuit, non radici. Pint.

Radix. Theophrast. l. c. H. — *A nodo orsa.* A geniculo H.

Latera arundini. Arundini vulgari, inquit, et calamo, in sua rotunditate, duo sunt latera: ex utroque latere folia uti ex inguine alterna vice exeunt: a dextro latere in inferiore nodo, sive geniculo alterum, alterum a laevo latere, in superiore nodo: ac deinceps ita per vices. Theophr. Hist. lib. VI, cap. 2, de ferula similiter: Βλαστάνει δὲ παραλλὰξ τὰ φύλλα· λέγω δὲ παραλλὰξ, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους τῶν γονάτων, ἀλλ' ἐναλλάξ· περιειληφότα δὲ τὸν καυλὸν ἐπὶ πολὺ, καθάπερ τὰ τοῦ καλάμου. *Folia alternatim erumpunt e geniculis: alternatim dico, quod non ex eodem latere geniculorum exeunt, sed permutatis vicibus: caulemque maxima parte complectuntur, ut arundinacea.* Hard.

Rotunditate. Sic ex MSS em. Hard. cons. Chiffl. *rotunditatem* Gronov. et al. Ed. P.

LXVI. *Plura autem genera.* Haec Theophr. totidem fere verbis, Hist. lib. IV, cap. 12. Hard.

Alia rarior, maioribus. Minus densa, minus numerosa ab una stirpe, sed maioribus internodiis. Hard.

Calamus vero alius, etc. Falsum id esse apertissime ostendit historia Theophr. de Orchomenio calamo Plinius haec mire perturbat. Lego, *Calamus vero alius Orchomenius totus*

concavus. quem syringiam vocant, utilissimus fistulis, quoniam nihil est ei cartilaginis atque carnis. Orchomenius est continuo foramine pervius, quem auleticum vocant: hic tibiis utilior, fistulis ille. Est alius crassiore ligno, et tenui foramine; hunc totum
2 fungosa replet medulla. Alius brevior, alius procerior, exilior, crassiorque. Fruticosissimus, qui vocatur donax, nonnisi in aquaticis natus: quoniam et haec differentia est, multum praelata arundine, quae in siccis proveniat. Suum genus sagittario calamo, ut

concavus, quem syringiam vocant, utilissimus fistulis, quoniam nihil est ei cartilaginis atque carnis, continuo foramine pervius Quem vero auleticon, etc. Dalec.

Syringiam. Hoc est, ut habetur in Indice libri huius, *fistulatorium*. Fistulas e calamis compingi solitas docent in primis poëtae. Ovid. Metam. lib. I, v. 705: *Panaque, quum prensam sibi iam Syringa putaret, Corpore pro Nymphae calamos tenuisse palustres: Dumque ibi suspirat, motos in arundine ventos Effecisse sonum tenuem, similemque quaerenti. Atque ita disparibus paginis compagine cerae Inter se iunctis nomen tenuisse puellae.* Graeci namque fistulam Syringa vocant. Συριγγίαν alii calamum dictum volunt, quod instar fistulae, concavus sit et inanis. H.

Quoniam nihil Theophrast. Οὐδὲν γάρ. ὡς εἰπεῖν, ἔχει ξύλον καὶ σαρκός. Hard.

Orchomenius. Ab Orchomeno lacu Boeotiae, quem alio nomine Copaida appellarunt Hard.

Auleticum. Αὐλητικόν. quoniam est tibiis utilis, quas αὐλοὺς Graeci vocant. Hard.

Hic tibiis utilior. Tibias a Barbaris inventas fuisse tradunt, ideoque in describendis musicis instrumentis, quibus perstrepebat furiosa Bacchantium cohors, recte Catullum dixisse, *Barbaraque horribili stridebat tibia cantu*. Apud Hom Troiani de suis rebus prosperis laeti, sese ut oblectent, pernoctantes in campo tibias inflant. Olympiodorus a Phrygibus inventas fuisse tradit, usumque in certamine Marsiam tibia, Apollinem vero cithara. Victorius lib. XXX, cap. 10. Vide quae notata sunt lib. VII, cap. 46. Dal.

Est alius crassiore ligno. Est alius solidus et totus paene intus repletus. Dal.

Donax Est *Arundo Donax (Triand. digyn.* gen. 183, Pers. *Gramin* Juss). Idem et Ζευγῖτις Theophrasto dicitur ob copulationem tibiarum ex eo confectarum. Variat foliis pictis. Ed. Par.

Haec differentia est. Plurimum tamen in quoque genere differunt inter se aquaticae et in sicco nascentes. Theophr. Dalec.

Multum praelata. Theophr. loc. cit. Hard.

diximus; sed Cretico longissimis internodiis, obsequentique, quo libeat flecti, calefacto. Differentias faciunt et folia non multitudine, verum et colore. Varia Laconicis, et ab ima parte densiora, qnales in totum circa stagna gigni putant, dissimiles amnicis, longisque vestiri tunicis spatiosius a nodo scandente complexu. Est et obliqua arundo, non in excel-

Vt diximus. Cap. sup. II.

Sed Cretico, etc. Theophrast. loc. cit. Hard.

Obsequentique. Rectius ex MSS. Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, Th. etc. *obsequiumque.* Theophr. Μάλιστα κάμψιν δεχόμενος, καὶ ὅλως ἄγεσθαι δυνάμενος, ὡς ἂν θέλῃ τις θερμαινόμενος. Hard.

Differentias faciunt, etc. Deesse arbitror dictionem *tantum*, et legendum *varia*, non *valida*, et *ima*, non *una*, ut in totum scribendum sit: *Differentias faciunt et folia non multitudine tantum, verum robore et colore. Varia Laconicis, et ab ima parte densiora.* — Vid. inf. not. Harduini, qui Pintiani emendationem recepit. Ed. P. — *Differentias*, etc. In MSS. *valida.* Vnde Pliniani interpolatores vocnlam proxime antea adiiciendam ita putarunt, *verum robore et colore.* Ego vero nec quod sit robur foliorum, intelligo, nec genus illud, cui a robore foliorum differentia potius sit, quam cui a colore, assignatum a Plinio putem: praesertim quum illud ipsum Laconicum genus variegato esse folio, tum ex re ipsa constet, tum ex Theophr. Ἔχουσι δὲ, inquit Hist. IV, 12, καὶ κατὰ τὰ φύλλα μεγάλας διαφορὰς, οὐ πλήθει καὶ μεγέθει μόνον, ἀλλὰ καὶ χροιᾷ· ποικίλος γὰρ ὁ Λακωνικὸς καλούμενος. Itaque *varia*, non *valida*, in Pliniano contextu scribendum, moxque ex fide codic. Reg. Colb. Th. Chiffl. atque ex re ipsa, *et ab ima parte densiora*, non ut editi libri habent, *et ab una.* Theophrastus et hic quoque favet, qui et in foliorum situ hoc ipsum discrimen agnoscit: Κάτωθεν γὰρ ἔνιοι πλεῖστα φέρουσι τὰ φύλλα. Hard.

Varia Laconicis. Et sic Vet. ποικίλα Theophr. *Valida Laconicis, et ab una parte* Gr. et al. Ed. P. — *Valida Laconicis.* Laconica versicolor est. In positu etiam foliorum et adnexu differentia est. Nam quaedam ab ima parte foliorum suorum maximum numerum edunt, ac velut a frutice se attollunt. Theophr. Dalec. — *Laconicis.* Arundo Laconica, seu variegata, *canne royale.* H.

Vestiri tunicis. Hoc est, foliis, quae, uti dictum est sup. cap. *complexu arundinis tenues per ambitum inducunt tunicas*, nempe circa nodum, unde ipsa exeunt. H.

Spatiosius. Folia, quae a nodo, seu geniculo exeunt, caulem alte vestiunt, tunicae in morem, ac circumplectuntur: et priusquam pendeant ac procumbant, alte subriguntur. Hard.

Est et obliqua. Theophr. l. c. Est, inquit, genus quoddam arundinis, ἐπίγειον, quod per humum repit, nec in aërem subrectum attollitur, sed graminis modo per terram funditur, ἀφίησι καυλὸν ὥσπερ ἄγρωστις. Hard. — *Arundo Epigeios*, servat nomen. Ed. P.

sitatem nascens, sed iuxta terram fruticis modo se spargens, suavissima in teneritate animalibus. Vocatur a quibusdam elegia. Est et in Italia nascens adarca nomine, palustris, ex cortice tantum sub ipsa coma, utilissima dentibus, quoniam vis eadem est quae sinapi. De Orchomenii lacus arundinetis accuratius dici cogit admiratio antiqua. Characian vocabant crassiorem firmioremque, plotian vero subtiliorem: hanc in

Elegia. Sic MSS. etiam omnes. Frustra sunt qui *epigea* ex Theophr. malunt: quam vocem ne grammaticae quidem leges ferunt, pro ἐπίγειος. Sed ita fingunt scriptum a Plinio, ut errorem deinde summo viro exprobrent, quod Salmasius fecit, *Praefat. ad Plinium*. H.

Est et in Italia, etc. Lege: *Est et in Italia nascens adarca, calami palustris ex cortice tantum, sub ipsa coma*, etc. Ex cortice calami palustris sub ipsa coma nasci vult adarcam. Et pro *utilissima dentib.* scribe: *utilis medentibus*. Salm. — *Est et in*, etc. Nam in Cappadocia tantum nasci Dioscorides scribit. Dalec. — *Est et in Italia*. Et in Italia, inquit, circa palustres arundines, ex cortice tantum, at sub ipsa coma nascens adarca. Quo nomine intelligitur concreta salsilago, ut ait Diosc. lib. V, cap. 137, quae locis humidis et palustribus siccitate emergit, et circa arundines concrescit: Ὁ δὲ προσαγορευόμενος ἀδάρκης... ὥσπερ ἐπίπαγος ὑφαλμυρίζων, καθ' ὑγρῶν καὶ τελματωδῶν τόπων ἐν ξηρασίᾳ ἐπιγινόμενος, καὶ περιπηγνύμενος καλάμοις. Plinius ipse rursum, lib. XX, cap. 88: *Sinapis naturam effectusque eosdem habere traditur adarca... in cortice calamorum sub ipsa coma nascens*. Iterumque lib. XXXII, cap. 52: *Inter aquatilia dici debet et* καλαμόχνους, *latine adarca appellata. Nascitur circa arundines tenues e spuma aquae*, etc. Ex quibus intelligas calumniari Dalecamplum, qui Plinium dicat adarcam inter arundinum genera inepte censere. H. — Vide sequentem notam.

Adarca nomine. Calamachne ea quoque dicitur lib. XXXII, cap. 52. Vide lib. XX, cap. 88. Adarces est subsalsa concretio, humidis et palustribus locis, sicco caelo; spissescens, arundinibus et herbis inhaerescens; molli Alcyonio prorsus similis, valde spongiosa, etc. Ex hac historia Dioscoridis apparet Plinium adarces naturam non intellexisse, quoniam nec arundini peculiaris est, nec e cortice comave nascitur. Dalec.

Characian. Χαρακίαν Theophr. Hist. lib. 4, cap. 12. Non ea arundo est, quam Diosc. φραγμίτην, nos vulgarem dicimus, Galli *roseau*. Quam si solam etymon species, eadem fere vis est utriusque vocis, χαρακίας, et φραγμίτης, ut τοῦ φραγμοῦ et χάρακος. Sepimentum enim et munimentum sonant. At φραγμίτης tenuis arundo est ex Diosc. lib. I, pag. 114, at gracilis: characias Plinio at Theophrasto crassior. Hard. — *Characias* Theophr. Sprengelio *A. Phragmites* esse videtur. Ed. P.

Plotian. Ita etiam MSS. Πλωτίαν

insulis fluitantibus natam, illam in ripis exspatiantis lacus. Tertia arundo est tibialis calami, quem auleticon dicebant: nono hic anno nascebatur. Nam et lacus incrementa hoc temporis spatio servabat: prodigiosus, si quando amplitudinem biennio extendisset: quod notatum apud Chaeroniam infausto Atheniensium, et saepe: Lebaida vocatur influente Cephisso. Quum igitur anno permansit inundatio, proficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem:

Plinius scribi censuit oportere: quoniam sciret nasci id arundinis genus, ἐπὶ τῶν πλωάδων, in fluitantibus insulis. Nunc in editis graece Theophrasti libris πλόκιμον legitur: quod ex eius foliis storeae, tegetes, aliaque fierent. Hard.

Illam in ripis, etc. Arundineis cespitibus, ubi arundo multa connexu mutuo radicum implectitur, pingui laetoque solo. Theophrast. Dalec.

Tertia arundo, etc. In sequentibus multa Plinius ex Theophrasto male transcripsit. Apud Theophr. locus est lib. IV, 12. Dal.

Auleticon. A tibiis, ut diximus sup. cap. Hard.

Nono hic anno nascebatur. Nono anno nasci putabant, quoniam eo temporis intervallo lacus augebatur, sed magno errore, etc. Theophrastus. Dalec.

Nam et lacus. Haec totidem verbis Theophrastus l. c. Toto novennio crescare lacum aiebant: calamum tibialem post id tempus exactum nasci. Hard.

Prodigiosus. Prodigiosum id esse Theophrastus non ait, sed contigisse circa tempus eius infausti praelii. Dalec.

Biennio extendisset. Post imbres frequentes aqua biennio copiosa permansisset, Theophr. Dal.

Quod notatum, etc. Lego: *Quod notatum apud Chaeroniam infausto Atheniensium exitu, et saepe: Copaida vocatur influente Cephisso.* Vt dicat Orchomenium, illum lacum Copaidem vocari, in quem influit Cephisus. Salmas. — *Chaeroniam*, etc. Chaeroneia, Straboni, oppidum ad quod Philippus, Amyntae filius, Boeotiis, Corinthiis, Atheniensibus gravi praelio superatis, Graeciam subiugavit. In vicino Lebadiae est, quae Iovis Trophonii antrum et oraculum habet. Strabo lib. IX. Dalec.

Infausto Atheniensium, etc. Gr. et al. *infausto Atheniensium praelio et apud Lebadiam saepe notatus influente Cephisso.* Ed. P. — *Infausto Atheniensium*. Hoc est, infortunio. Pliniana locutio, quam non semel reperimus; cap. 3 huiusce libri: *postquam civilium bellorum profano meritum coepit videri, civem non occidere.* Vid. Excurs. II ad calcem huius libri. Ed. P.

In aucupatoriam. In eam crescunt amplitudinem, propter quam mutato iam nomine ζευγῖται, hoc est, aucupatorii calami appellantur. Ζεῦγοι Hesychio, βρόχοι ὀρνίθων, laquei capiandis aviculis destinati. In eo ge-

vocabantur zeugitae. Contra bombyciae, maturius reciproco; graciles; feminarum latiore folio atque candidiore, modica lanugine; aut omnino nulla, spadonum nomine insignibus. Hinc erant armamenta ad inclusos cantus: non silendo et reliquo curae mira-

nere aucupii, quod calamis peragebatur, arundo ad arundinem sic adtexi iungique consuerat, ut sensim cumulus cresceret, donec alitis eius quae captabatur, alas viscum tangeret. Hinc arundo crescens dicitur Martiali, lib. XIV, ep. CCVIII, cuius lemma; *calami aucupatorii*: *Non tantum calamis, sed cantu fallitur ales, Callida dum tacita crescit arundo manu.* Et lib. IX, ep. LV: *Aut crescente levis traheretur arundine praeda, Pinguis et implicitas virga teneret aves.* Petron. in Satyr. pag. 444: *Parati aucupes cum arundinibus fuerunt.* HARD.

Zeugitae. Zeugitin aucupatoriam male Plinius exponit. *Ζευγίτην* dicebant eam, quae crassitie et longitudine ad compingenda duarum tibiarum paria et coniugia, τὰ ζεύγη, idonea et apta foret, ut βομβυκίαν, quae ob strigosam maciem tibia dignum sonum non ederet, sed bombum tantum. Apul. lib. IV Asini, nuptiales tibias vocat zigias, quasi iugales, sicut Iunonem zygiam, iugam, sive iugalem vocant, ... *cui vincla iugalia curae*, ut inquit Poëta. Idem lib. VI arundinem *Musicae alumnam* appellat, lepide quidem, sed affectate. DAL.

Contra bombyciae. Quum anno, inquit, integro non manet inundatio, sed citius aqua subsidit: quae tum crescunt arundines, esse bombyciae appellantur: ei tibiarum generi utiles, quod βόμβυκα appellat Ariost. lib. περὶ ἀκουσ. p. 1202. Longas fuere tibiae, quae difficilius inflarentur. Haec etiam Theophr. l. c. HARD.

Graciles. Sunt eae arundines, inquit, graciles: ex his feminae appellatae, quae laxiore folio, et modica lanugine: quae nulla, spadones. Sic etiam Theophr. H.

Hinc erant armamenta. Tibiae fiebant, quibus canerent. *Armamentum* licenter Plinius instrumentum vocat: quod Gazam impulit, ut apud Theophrastum parum apte ζευγίτην verteret, *Armamentarium*. DALEC. — *Armamenta.* Ex spadonibus, inquit, tibiae fiebant. Sunt enim tibiae armamenta, sive instrumenta inclusi cantus. Sunt autem cantus inclusi iidem qui tibiales; inclusi nempe tibiis ad discrimen assae vocis, quae sola voce linguae, ut Nonius interpretatur, proferri solebat, statimque in aërem effundi, nec inclusa teneri instrumentis. Theophr. εὐνουχίας, ἐξ ὧν ἄριστα μὲν φασί τινες γίνεσθαι τὰ ζεύγη. Sunt porro ζεύγη compacta simul in tibiis calamorum internodia. HARD.

Ad inclusos cantus. Inclusos cantus dici volunt, qui in theatris aut templis muro circumseptis, vel etiam in privatis aedibus personarent, non autem in aperto ederentur, veluti tubis et cornibus. Aldus putat scriptum fuisse *inclutos* pro *inclytos*, unde factum sit *inclutos*. Ennius de Coclite, *Hic datus est occasus Horatius inclutu' saltu*, apud Festum. DAL.

Non silendo. Neque praetereundum silentio, inquit, quantum curae Ve-

culo, ut venia sit, argento iam potius cani. Caedi solebant tempestivae usque ad Antigenidem tibicinem quum adhuc simplici musica uterentur, sub Arcturo: sic praeparatae aliquot post annos utiles esse incipiebant. Tunc quoque multa domandae exercitatione, 6
et canere tibiae ipsae docendae, comprimentibus se ligulis, quod erat illis theatrorum moribus utilius. Postquam varietas accessit, et cantus quoque luxuria, caedi ante solstitia coeptae, et fieri utiles in trimatu,

terea in tibiis concinnandis et explorandis adhibuisse videantur.

Reliquo curae miraculo. In arundinis tibialis praeparatione. H.

Argento iam. Tibiis ex argento: quibus concinnandis levior multo opera danda, quam olim e calamis. Hard.

Caedi solebant. Haec deinceps apud Theophr. ut priora, ex Hist. l. IV, cap. 12. Hard.

Ad Antigenidem tibicinem. Antigenem, Thebanum musicum, primum calceis Milesiis usum fuisse, fimbriatamque vestem, κροκωτὴν, in comessationes attulisse, καὶ μελοποιῆσαι, Suidas refert. Antigenide tibicine harmation canente, Plutarchus scribit epulantem Alexandrum sic exarsisse, ut raptis armis adstantes fere invaderet, ut verum sit quod Spartiatae dictitabant: *Vrget in ferrum scita fidibus cantio.* Magius lib. IV, cap. 13. Antigenidae musici meminit Apuleius lib. Florid. Dal. — *Antigenidem.* Sic MSS. Reg. Colbert. Th. non *Antigenem.* Ἀντιγενίδας Theophr. l. c. Plutarchus in Apophth. pag. 193, et Tatianus or. contra Graecos, p. 177. Antigenidam tibicinem laudat et Val. Max. lib. III, cap. 7; Gellius, lib. XV, cap. 17, pag. 827. De eo Tullius in Bruto, pag. 569: *Antigenidas dixit discipulo, Mihi cane et Musis.* Alexandri M. temporibus vixit. Hard.

Quum adhuc simplici. Theophrast. ἡνίκ' ηὔλουν ἀπλάστως, sine modulorum varietate, et multiplici flexu. Hard.

Sub Arcturo. Theophr. ὑπ' Ἀρκτούρου Βοηδρομιῶνος μηνός. Sub Arcturi exortum, mense septembri. Vide l. XVIII, cap. 74. H.

Comprimentibus. Erant compressiores, nec satis apertae, ligulae tibiarum. Postea vero caesae solstitio in trimatu utiles, apertioresque ad flectendos sonos: ut statim dicetur. De voce *ligulae*, sive *lingulae* in tibiis, Vossium et Festum vide. Gallis, *anche.* Hard.

Quod erat illis theatrorum, etc. In Theophrasto est, ὃ πρὸς διακτορίαν ἦν χρήσιμον, quod ad usum exercitationemque canendi utilius fuit. Dal.

Postquam varietas accessit, et cantus quoque luxuria, etc. Cantus varietatem ac luxuriam latine reddit, quod Theophrastus ait τὴν πλάσιν, nempe rudioris simplicioris que musicae ad cantus delicias, ac iucundam argutamque varietatem, veluti conformationem atque eruditionem. Dal.

apertioribus earum ligulis ad flectendos sonos, quae inde sunt et hodie: sed tum ex sua quamque tantum arundine congruere persuasum erat: et eam, quae radicem antecesserat, laevae tibiae convenire; quae

Quae inde. Quales ab eo aevo, inquit, hodieque sunt. Hard.

Sed tum ex sua. Persuasum erat, lingulas tibiarum, ex eodem arundinis internodio eximi oportere, unde tibia ipsa constaret: alias non fore congruas: Συμφωνεῖν δὲ τὰς γλώσσας, inquit Theophr. τὰς ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεσογονατίου· τὰς δὲ ἄλλας οὐ συμφωνεῖν. Hard.

Quae radicem antecesserat. Theophrastus radici proximam linguam, laevam esse ait, dextram vero quae ad germina est. Plinius ad dextram laevamque tibiam, perquam apte refert, et eum Theophrasti locum quasi interpretatur commode. Varro lib. I, cap. 2, ait, tibiam dextram in carminibus esse modorum incentivam, laevam autem succentivam. Sed de his statim. Dal.

Laevae tibiae convenire. Vt capaciorem, amplioris et gravioris soni. Dextra acutior, laeva gravior, obtusior, obscurior. Impares, id est, unica tantum, in monodio, quum unica persona ageret, inflabantur: pares, sive binae, quum multi: choricas, quum chorus. Vnicae personae μονῴδιον fuit: plurium συνῴδιον. Monodium at canticum dixerunt: Synodium, diverbium. Vide Rhod. lib. IX, cap. 7. Quando chorus canebat, inquit Diomades lib. III, choricis, sive choraulicis tibiis artifex concinebat: in canticis autem, Pithaulicis responsabat, nempe quibus pithaules, sive ascaules, id est, utricularius utitur. Brod. lib. II, cap. 13. Vide quod notatum est supra in lib. VII, cap. 37. De monodia vide Victorium lib. XXXI, cap. 8 observat. Dextras vocarunt, quod oris parte dextra inflarentur, dextra manu tenerentur: laevas ob contrarias causas Victor. lib. XXXVIII, cap. 22. Serranae tibiae ab acuto serrae stridore ac sono, ut gingrinae, ab anserum clangore: gingriunt enim anseres. Serranae sinistrae fuerunt, acutius tinnientes, et ut Varro inquit, succentivas, ut dextrae, quae gravius sonant, incentivae, Turn. l. XXVIII, cap. 34. Dextra ea fortassis est, quam Cic. lib. II ad Atticum, μακρὰν vocat. *Cn. quidem noster, ait, iam plane quid cogitet nescio: Φυσᾷ γὰρ οὐ σμικροῖσι αὐλίσκοις ἔτι, Ἀλλ' ἀγρίαις φύσαισι φορβειᾶς ἄτερ.* Qui locus apud Dionysium Longinum citatur ex Sophocle: Φλοιώδης γὰρ ἀνὴρ, inquit, καὶ φυσῶν κατὰ τὸν Σοφοκλέα μικροῖς μὲν αὐλίσκοισι, φορβειᾶς δ' ἄτερ. Leopardus, I, 2. Servius in lib. II Aeneid. *Serranae tibiae, quae sunt pares et aequales habent cavernas, sive foramina,* τὰ τρήματα· *Phrygiae, quae impares tibiae et inaequabilibus foraminibus.* Varroni Phrygia dextra unum habet foramen, sinistra duo: quorum unum sonum acutum edit; alterum gravem. Brod. lib. V, cap. 32. Praecentarias, vascas, Puellatorias, Gingrinas, Milvinas tibias memorat Alex. ab Alexand. lib. IV, c. 2. Funebrium hic non meminit, quas adhibebant plebeiorum exsequiis, ut tubas iustis nobilium et locupletum, Statius: *Ti-*

cacumen, dextrae: immensum quantum praelatis, quas ipse Cephissus abluisset. Nunc sacrificae Tuscorum e buxo, ludicrae vero loto, ossibusque asininis, et argento fiunt. Aucupatoria arundo a Panhormo laudatissima: piscatoria Abaritana ex Africa.

LXVII. Arundinis Italiae usus ad vineas maxime.

bia, cui teneros solitum deducere manes. Ovidius: *Tibia funeribus convenit ista meis.* Persius de divite: *Hinc tuba, candelae, tandemque beatulus alto*, etc. Hinc Siticines Apuleio in Floridis monumentarii tibicines. Sic elatus est corvus supra lib. X, cap. 43 Athen. vers. 18, pag. 34, ex Philetaero: Ὦ Ζεῦ, καλόν ἐστιν ἀποθανεῖν αὐλούμενον, Τούτοις ἐν ᾅδου γὰρ μόνοις ἐξουσία Ἀφροδισιάζειν ἐστίν· οἱ δὲ τοὺς τρόπους ῥυπαροὺς ἔχοντες μουσικῆς ἀπειρίᾳ Εἰς τὸν πίθον φέρουσι τὸν τετρημένον. Dal. — *Laevae tibiae.* Festus: *Dexterarum tibiarum genus est, quae dextra tenentur*: et laevarum igitur versa vice, quae laeva. Dextera simul et sinistra, impares tibiae vocabantur, quia et impari erant foraminum numero, et soni diversi. Pares, duae dextrae, vel duae sinistrae. Hard.

Quas ... Cephissus. Amnis, de quo supra, et in Geograph. lib. IV, c. 12, qui in Copaidem paludem influebat. Hard.

Nunc sacrificae. In sacris adhibitae. Seneca similiter: *Sacrifica dulces tibia effundat modos.* De tibiarum usu in sacris, dicetur lib. XXVIII, cap. 3. Hard.

E buxo. Ovid. Metam. lib. XII, v. 157: *Non illos carmina vocum, Longave multifori delectat tibia buxi.* H.

Loto. Africana arbore, de qua lib. XIII, cap. 32. De hoc tibiarum genere Athenaeus, lib. IV, pag. 182: Οἱ δὲ καλούμενοι λώτινοι αὐλοὶ, etc. Festus: *Lotos, arboris genus, ex cuius materia frequenter tibiae fiebant: cuius baccis pasti quondam Lotophagi dicti.* Hard.

Ossibusque asininis. Plutarchus in Convivio septem Sapientum miratur, asinum animal stolidissimum et alienissimum a musica, ossa tenuissima, atque maxime canora suppeditare. Vide locum. Dalec. — *Asininis.* In eam rem multa lepide Aesopus et Niloxenus, apud Plutarchum in Convivio septem Sapientum pag. 150. Fuere et e cruribus hinnuli, teste Athenaeo, lib. IV, et e tibiis gruum. Hard.

Panhormo. Siciliae oppido. H.

Abaritana ex Africa. Haec sunt viginti duo genera: quibus si addas Aegyptium, Gnidium, Ansiticum, Italicum, Belgicum, Creticum, Indicum, supra memorata, viginti novem comperies, quot se recitasse ait lib. XXIV, cap. 11, Dalec. — *Abaritana.* Pars est Africae, incomperti adhuc situs. Vide Victorem Vitensem lib. I. Hard.

LXVII. *Ad vineas maxime.* Ad earum pedamenta et iuga. Vide Varronem lib. I, cap. 8. Dalec. — *Ad vineas.* Unde arundo vinitoria in Indice huius libri est nuncupata. H. — *Arundo ampelodesmos* Cyrill. Nea-

Cato seri eam iubet in humidis agris bipalio subacto prius solo, oculis dispositis intervallo ternorum pedum. Simul et corrudam, unde asparagi fiant: concordare enim amicitiam. (XXXVII.) Salicem vero circa; qua nulla aquaticarum utilior, licet populi vitibus placeant, et Caecuba educent: licet alni sepibus muniant, contraque erumpentium amnium impetus, riparum muro in tutela ruris excubent in aqua satae caesaeque densius innumero herede prosint.

LXVIII. Salicis statim plura genera. Namque et in proceritatem magnam emittunt iugis vinearum perticas, pariuntque baltheo corticis vincula: et aliae

polit. Fascic. II, l. 42, ad hos usus hodieque servatur. Ed. P.

Cato. De R.R. cap. VI, pag. 42: *Sicuti in his locis ripae, aut locus humectus erit, ibi ... serito, et arundinetum. Id hoc modo serito: Bipalio vortito: ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio serito. Ibi corrudam serito, unde asparagi fiant: nam convenit arundinetum cum corruda, eo quia foditur, et incenditur,* etc. Sic rursum idem, cap. 47. Bipalium instrumentum est ad fodiendum. *Oculi* in arundine qui dicantur, ipse aperit lib. XVII, cap. 33, statim initio. Colum. lib. de Arbor. cap. 29: *Arundo optime seritur, quos alii bulbos, alii oculos vocant.* De corruda, sive asparago, in herbarum volumine dicetur. Hard. — *Oculis.* Nobis, *des drageons.* Ed. P.

Concordare enim amicitiam. Quia foditur, incenditur, et umbram per tempus habet. Dal.

Salicem vero circa. Nempe circa arundinem, de qua dictum est proxime. Vnde intelligas perperam a superiore sententia hanc distraxisse Plinii editores, ut inde novi capitis exordium sumerent. Nam Cato verbis modo laudatis haec subnectit: *Salicem Graecam circa arundinetum serito, uti siet qui vineam alliges.* H.

Herede. Numeroso stolone. H.

LXVIII. *Salicis ... genera.* Gallis, *saule.* Sunt in horto Regio salicis genera omnino quindecim. Hard. — Multo plures hodie species salicis recensentur. Ed. P.

Namque, etc. Est haec salix alba vulgaris arborescens, ab aliis perticalis appellata. Hard.

Iugis vinearum. Ad vinearum iuga struenda. Iugum in vinea dicitur, quum duabus pluribusve perticis fixis aliae super eas alligantur, in quibus vites coniunguntur, et quasi iugum in summitate faciunt, ut iam alibi monuimus. Colum. lib. IV, cap. 12: *Arundines binas singulis vitibus applicabimus: qui si regionis conditio permittit, vetera deponemus hastilia: quibus annectuntur singulae transversae perticae in imam partem ordinis: quod genus iugi canterium vocant rustici.* Nostri, *vignes perchées.* H.

Baltheo corticis. Cortex in balthei modum a summo rami capite imum

virgas sequacis ad vincturas lentitiae. Aliae praetenues viminibus texendis spectabili subtilitate. Rursus aliae firmiores corbibus, ac plurimae agricolarum supellectili; candidiores ablato cortice lenique tractatu, vilioribus vasis, quam ut e corio fiant: atque etiam supinarum in delicias cathedrarum aptissimae. Caedua salici fertilitas, densior tonsura, ex brevi pugno verius, quam ramo: non, ut reinur, in novissimis curanda arbore. Nullius quippe tutior est reditus, minorisve impendii, aut tempestatum securior.

LXIX. Tertium locum ei in aestimatione ruris Cato attribuit, prioremque quam olivetis, quamque frumento, aut pratis: nec quia desinit alia vincula. Siquidem et genistae, et populi, et ulmi, et sanguinei frutices, et betullae, et arundo fissa, et arundinum

usque secius, vinculi praebet vicem. H. — *Salix vitellina* (*Dioec. diand.* gen. 2179, Pers.: *Amentac.* Juss.) cuius duas quoque species agnoscit Dioscorid. IV, 31, *viminalis* scilicet et *perticalis*. Ed. P.

Aliae. Amerinae, rufae, nitelinae. Dal. — *Et aliae*. Vt nitelinae, *le franc osier*, et Amerinae, *l'osier*. H.

Aliae praetenues. Quae folio sunt amygdalino, purpureae nigrae viminales dictae. Iconem vide apud Dalecamp. Hist. lib. II, p. 276. H.

Vilioribus. MSS. Reg. Colbertius Thuan. *melioribus vasis*, *quae ut ne corio fiant eodem: atque etiam*, etc. Hard.

Supinarum. Supina cathedra est, quae desidentes, ac molliter resupinos excipit: *une chaise à dos*. H.

In delicias cathedrarum aptissimae. In quibus ignavae sedent totos dies mulierculae et cum iis molles ac effeminati viri: unde cathedralitii Martiali, *Quum cathedralitios portet tua rheda ministros, Et Libys in longo pulvere sudet eques*. Ac rursus: *Inter femineas qui tota luce cathedras Desidet*. Rhod. l. XV, cap. 8. Dal.

Ex brevi pugno. Cacumen tonsae salicis, unde rami fruticant, brevis pugni verius, quam rami, nomen obtinent. Hard.

LXIX. *Cato*. de R. R. lib. 1, c. 6: *De omnibus agris, optimoque loco si emeris iugera agri centum, vinea est prima, si vino multo siet: secundo loco, hortus irriguus: tertio, salictum: quarto, oletum: quinto, pratum: sexto, campus frumentarius: septimo, silva caedua: octavo, arbustum: nono, glandaria silva*. H.

Siquidem. Columella, lib. IV, cap. 13: *Optima est ergo* ad vitem ligandam *genista, vel paludibus desectus iuncus, aut ulva: non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoque folia*. De sangui-

folia, ut in Liguria, et vitis ipsa, recisisque aculeis rubi alligant, et intorta corylus: mirumque contuso ligno alicui maiores ad vincula esse vires. Salici tamen praecipua dos. Finditur Graeca rubens: candidior Amerina, sed paulo fragilior, ideo solido ligat nexu. In Asia tria genera observant. Nigram, utiliorem viminibus; candidam agricolarum usibus; tertiam, quae brevissima est, helicem vocant. Apud nos quoque multi totidem generibus nomina imponunt: vimineam vocant, eamdemque purpuream. Alteram nitelinam a

neis fruticibus diximus cap. 3. De genista dicemus lib. XXIV, cap. 40. Hard.

Rubi alligant. Colum. lib. IV, cap. 34. Hard.

Salici tamen. Etiam contusae, vel contortae. Hard.

Graeca rubens. Amerina sub. Haec enim de Amerina, quae sola finditur, sunt intelligenda. Amerinarum quaedam rubet, quam Graecam vocant. Plinius etiam nigram, lib. XXIV, c. 9; quaedam candida est. Amerinam Lugdunenses hodie vocant, *amerines*, et *ambres*, Parisienses *osier*. Dal. — *Graeca rubens.* Columellae, lib. IV, cap. 30, pag. 164. Graeca flavi coloris est, haud dubie, quae mox nitelina dicitur. Hard.

Candidior Amerina. Sic ex MSS. emend. Hard. *candidiorque Amerina* Gron. et Alex. Ed. P. — *Amerina.* Amerina salix, Columellae loco citato, gracilem virgam et rutilam gerit. *L'osier.* Est salix minor viminalis a Dodonaeo delineata, pag. 831. Hard.

Sed ... fragilior, ideo solido. Ideo non finditur, ut Graeca: sed solido ramo, seu virga nectit. H.

Nigram. Quae cortice nigro aut purpurea est, inquit Theophrastus Hist. lib. III, cap. 13, nigra dicitur: candida, quae candido. Virgas pulchriores, et ad texendum commodiores nigra profert: candida, spissiores. Nigrae iconem Dalecampius exhibet, ut ante monuimus, albae, Dodonaeus. Hard.

Agricolarum usibus. Corbibus, et reliquae agricolarum supellectili.

Helicem. Ἑλικὴν, Theophrast. loc. cit. παρὰ τὸ ἑλίσσεσθαι, quod εἰς τὰ πλεκτὰ ἑλίττεται, tortilis ac plectilis est, et ad viminum textus idonea. Eadem cum Amerina nobis esse ea videtur. Hard. — *Salix Helix*, servat nomen. Ed. P.

Apud nos quoque, etc. Columellae, lib. IV, cap. 30, vimineae salicis tria genera: graeca, flavi coloris: gallica, obsoleti, purpurei et tenuissimi viminis: sabina, quam plurimi Amerinam vocant, gracili et rutila virga. Dalec. — *Vimineam.* Quae nigra et viminalis prius a nobis est appellata. Hard.

Purpuream. Cortice e nigro purpurascente. Dal.

Nitelinam. Ruel. *vitellinam.* Ed. P. — *Nitelinam.* Ita MSS. omnes. A colore flavo, vel rubro: eadem quae

colore, quae sit tenuior. Tertiam Gallicam, quae tenuissima.

LXX. Nec in fruticum, nec in veprium cauliumve, neque in herbarum, aut alio ullo, quam suo genere, numerentur iure scirpi fragiles palustresque, ad tegulum tegetesque, e quibus detracto cortice, candelae luminibus et funeribus serviunt. Firmior qui-

graeca rubens. De nitelis vide quae diximus lib. VIII, cap. 82. H.

Gallicam. Colum. loco proxime citato, Gallica obsoleti purpurei et tenuissimi viminis dicitur. H.

LXX. *Nec in fruticum*, etc. Legend. *Nec in fruticum, nec in veprium cauliumve, nec in herbarum aut ullo alio quam suo genere numerentur iure scirpi fragiles palustresque ad tegillum tegetesque.* Tegilla cuculli vel petasi ex scirpo facti. *Scirpum* grammatici interpretantur, *id quod in palustribus locis nascitur*, etc. Hoc est, φλοῦς Graecorum. Et quod sequitur sic corrige: *Pro maximoque aestimanti hoc videatur esse quod in interiore parte mundum papyrum usui det. Frutectosi generis sunt inter aquaticas et rubi atque sambuci*; aestimanti, inquit, virtutes papyri hoc pro maximo videatur esse quod interior eius pars mundum papyrum usui det, id est, mundi papyri usum praestet. Salm. — Varias hic designat iunci vel scirpi species, ad πλέγματα maxime idoneas. Ed. P.

Scirpi. Glossae: *Scirpus*, φλοῦς πάπυρος. Festus: Scirpus *est id, quod in palustribus locis nascitur, laeve, et procerum, unde tegetes fiunt. Inde proverbium est, in eas natum res, quae nullius impedimenti sunt, In scirpo nodum quaerere*, quia nihil rectius, et enodius iunco. H.

Ad tegulum. Ad tegumentum aedium. Qua voce iam ante usus initio cap. 64. Hard.

Tegetesque. Glossae: Ψίαθοι φλέϊναι, *tegetes scirpeae*, stragula scilicet e iunco, scirpoque. Sic etiam, auctore Festo, *Tegillum*, *cuculliunculum ex scirpo factum. Plautus: Tegillum mihi aret: id, si vis, dabo.* Genus vestis nimirum a tergo pendentis, quod pluviam arcebat a capite; dictum a tegete: quod, ut tegetes, e scirpo fieret. Sunt et e lino, palma, cannabique tegetes. *Des nattes.* H.

Candelae. Addita cera, et quidem odorata. Paulinus Natali 3: *Lumina ceratis adolentur odora papyris.* Nam et scirpos eos Latini papyrum dixere, non Aegyptiam illam quidem, de qua dictum est lib. XIII, sed Italicam, ut Glossae mox laudatae docent. Has scirpeas papyraceasve faces cerea imbutas tunica, λαμπάδας κηροχίτωνας eleganter Antipater in Antholog. Papyros cera circumdatas vocat Isidorus Origg. lib. XI, cap. 2. Fortunatus, vitae S. Hilarii lib. II, sub finem: *Quantum fuit cerei longitudo, cera iuncus inventa est, papyro consumpta*, etc. *Fila scirpea*, stuppam *calentem*, non invenuste vocat Prudentius, hymn. 5 ad incensum lucernae, v. 15: *Quin et fila favis scirpea floreis Presso melle prius conlita fingimus. Vivax flamma viget... Seu ceram teretem stuppa calens bibit.* H.

busdam in locis eorum rigor. Namque iis velificant non in Pado tantum nautici, verum et in mari piscator Africus, praepostero more vela intra malos suspendens. Et mapalia sua Mauri tegunt, proximeque aestimanti hoc videantur esse, quo inferiore Nili parte papyri sunt, usu.

LXXI. Sed frutectosi generis sunt inter aquaticas et rubi, atque sambuci fungosi generis: aliter tamen, quam ferulae; quippe plus ligni utique sambuco. Ex qua magis canoram buccinam tubamque credit pastor, ibi caesa, ubi gallorum cantum frutex ille non exaudiat. Rubi mora ferunt: et alio genere similitudinem rosae, qui vocatur cynosbatos. Tertium

Et funeribus serviunt. Quod adnotavit interpres Theocriti, iuxta mortui cadaver, quamdiu supra terram esset, ignem accensum conservabant, qua in re candelis his utebantur. DAL. — *Et funeribus.* Ita libri omnes, etiam MSS. non ut quibusdam placet, *funalibus.* HARD.

Velificant. Ex his vela texunt. H.

Intra malos. Ita ut quum venti intendunt vela, ea in malos ipsos impellant: sunt enim ad proram mali: ex his, qua parte puppim aspectant, vela pendent. H.

Mapalia. Aedificia Numidarum agrestium, de quibus Sallustius in Bello Iugurth. Festus: *Mapalia casae Punice appellantur*, etc. H.

Inferiore Nili. Inferiore Aegypto, quam Delta vocant. In MSS. Reg. Colb. Thuan. Chiffl. *quo in interiore mundi parte papyrum usu:* sinceriore sane scriptura. Extima mundi romani pars Mauritania est: interior, haec quam colimus. HARD.

LXXI. *Sed frutectosi.* Sic ex MSS. emend. Hard. Ch. *fructectosi.* MS. *fruticosi* Gronov, et al. ED. P.

Rubi. Rubus vulgaris fructu nigro, *ronce.* Iconem vide apud Dalecampium, Hist. Plant. lib. II, cap. 4, p. 419. H. — *Rubus fruticosus* designatur, et mox tertio loco *R. Idaeus;* de quibus iam supra dictum est. ED. P.

Et alio. Et aliud, inquit, rubi genus est: cynosbaton vocant. Fructum id subrutilum parit, malo Punico similem: est inter fruticem, arboremque, rosae non absimile. Theophrastus Hist. lib. III, cap. 48: Τὸ δὲ κυνόσβατον τὸν καρπὸν ὑπέρυθρον ἔχει, καὶ παραπλήσιον τῷ τῆς ῥοᾶς· ἔστι δὲ δένδρου καὶ θάμνου μεταξὺ; καὶ παρόμοιον ταῖς ῥοδαῖς. Non est id rubi genus, in quo rosa nasci dicitur lib. XXIV, cap. 73. Cynosbaton hunc, qui florem ac fruticem rosae silvestris praebeat, vidisse se Lobelius testatur in Adv. p. 446. H. — *Similitudinem rosae.* Hoc est quod Theophrastus ait Hist. l. III, c. 48, Cynosbaton fructum subrubrum habere, παραπλήσιον τῷ τῆς ῥόδου, non ut vulgo legitur, τῆς ῥοιᾶς. DAL. — *Cynosbaton* nihil aliud esse apud Graecos, sc. Hippocratem, Dioscoridem,

genus Idaeum vocant Graeci a loco. Tenuius est quam caetera, minoribusque spinis, et minus aduncis. Flos eius contra lippitudines illinitur ex melle: et igni sacro. Contra stomachi quoque vitia bibitur ex aqua. Sambuci acinos habent nigros atque parvos, humoris lenti, inficiendo maxime capillo: qui et ipsi aqua decocti manduntur.

LXXII. (XXXVIII.) Humor et cortici arborum est, qui sanguis earum intelligi debet, non idem omnibus. Ficis lacteus: huic ad caseos figurandos coaguli vis. Cerasis gummosus; ulmis salivosus; lentus ac pinguis malis; vitibus ac piris aquosus. Vivaciora, qui-

etc. quam *Rosam* nostram *caninam*, testatur Sprengelius. Ed. P.

Idaeum. Ab ida monte, in quo nascitur copiosius quam alibi, inquit, Dioscorides l. IV, c. 38. Gallis *framboisier*. Pingitur a Dodonaeo p. 371. Hard.

Tenuius est. Haec pariter Dioscor. l. c. Hard.

Flos eius. Dioscorid. loc. citat. ad oculorum inflammationem adhibet. Hard.

Et igni sacro. Subintellige, igni sacro medendo illinitur. Erysipelata restinguere dicitur a Dioscorid. quod eodem pertinet, ut alibi dicturi sumus. Hard.

Contra stomachi. Dioscorides, loco citato, et Plinius iterum lib. XXIV, cap. 25. Hard.

Sambuci. Theophr. l. III, cap. 13. Habet eadem Dioscor. lib. IV, c. 175. Hard.

Aqua decocti manduntur. Olerum more. Diosc. qui de sambuci et ebuli foliis id tradit. Dal.

LXXII. *Humor et cortici arborum est, qui sanguis earum intelligi debet, non idem omnibus: ficis lacteus*. Dictionem *cortici* Plinianam non credimus, ducti verbis Theophrasti lib. I, cap. 19: *Arborum*, inquit, *ipsarum humor variis generibus consummari videtur: alius enim succus lacteo similis est, ut fici, papaveris*, etc. Pint. — *Humor et cortici*, etc. Theophr. Hist. lib. I, cap. 19, et eiusdem lib. IX, cap. 1. Dal.

Ad caseos figurandos. Varro, de R. R. lib. II, cap. 11. Caseum eum Veteres ὀπίαν, ἀπὸ τοῦ ὀποῦ, et κραδίαν, ἀπὸ τῆς κράδης, ut exponit Hesychius, ὑπὸ τοῦ ὀποῦ τῆς κράδης πηγνύμενον. Apud Euripidem Polyphemus suas divitias ostentans, inquit, καὶ τυρὸς ὀπίας ἐστὶ, καὶ βοὸς γάλα. Victor. lib. XXXII, cap. 7, et Annot. in Varronis citatum locum. D. — *Figurandos*. Cogendos, figendos. Ita MSS. omnes. Arist. Hist. Anim. lib. III, cap. 16, p. 390: Πήγνυται δὲ τὸ γάλα, ὀπός τε συκῆς, καὶ πυετία. *Cogitur lac succo ficulneo, et coagulo*. Hard.

Gummosus. MSS. omnes, *cumminosus*. H. — Broter. *gumminosus* edidit ex MSS. Regg. 1 et 2. Ed. P.

bus lentior. Atque in totum corpori arborum, ut reliquorum animalium, cutis, sanguis, caro, nervi, venae, ossa, medullae, pro cute cortex. Mirum! is in moro medicis succum quaerentibus, vere, hora diei secunda, lapide incussus manat; altius fractus siccus videtur. Proximi plerisque adipes: ii vocantur a colore alburnum: mollis ac pessima pars ligni, etiam in robore facile putrescens, teredini obnoxia; quare semper amputabitur. Subest huic caro, cui ossa, id est, materiae optimum. Alternant fructus. quibus siccius lignum, ut olea: magis quam quibus carnosum, ut cerasus. Nec omnibus adipes carnesve largae,

Atque in totum. Theophr. id habet, Hist. lib. I, cap. 4. H.

Vt reliquorum animalium. Internam arborum structuram, et quamdam earum cum reliquis animalibus *organorum* similitudinem, quam Noster hoc cap. et sqq. persequitur, multo facilius accuratiusque recentiores botanici exquisivere. Cf. de hoc argumento Sprengelius, qui veria quum Veterum, tum Recentiorum phytologorum systemata ad sanae criticae lancem ponderat, in opere luculentissimo Histor. Rei Herbar. tom II, cap. 5. Ed. P.

Mirum, hic in moro medicis, etc. Antiquum exempler, *Mirum hiis in moro medicis succum quaerentibus, vere horae diei secunda lapide incisus manat*: ut forte legendum sit *imus*, non *hiis*: nam sequitur statim *altius fractus*, etc. Pint. — *Mirum*: ie. Cortex videlicet, qui, si leviter incidatur, succo manat: si altius frangatur, siccus manet. Harn.

In moro. Hoc de sycomoro Dioscorides retulit lib. I, cap. 181, sed de moro Empiricus c. xii, qui succum eius ad dolorem dentium impense commendat. Hard.

Vere. Sic MSS. non. *fere*. Dioscor. ἔαρος πρώτου. Dal.

Vere, hora d. s. Νεαρὸν δένδρον, πρὶν καρποφορεῖν, ὀπίζεσθαι, Diosc. scribit, nempe lacteum succum ex arbore tenella colligi, priusquam fructum ferat. Νεαρὸν ad matutinum, sive horam diei secundam retulisse videtur Plinius. Ruellius, *primo vere arbore tenera succum eximi* vertit in Histor. sycomori apud Dioscoridem, tamquam ἐαρινὸν pro νεαρὸν legisset. Dalec.

Incussus. Ita MSS. omnes, hoc est, leviter, ac superficie summa incisus. Hard.

Alburnum. Non arboris id modo nomen est, sed vitium arborum. Lignarii fabri appellant *l'aubour*, vel *l'aubier*. Hard.

Alternant. Alterno quoque anno edunt. Columella l. V, cap. 9: *Optimum est constitutum iam et maturum olivetum in duas partes dividere, quae alternis annis fructu induantur: neque enim olea continuo biennio uberat.* H.

sicuti nec animalium acerrimis. Neutrum habent buxus, cornus, olea; nec medullam, minimumque etiam sanguinis; sicut ossa non habent sorba, carnem sambuci (et plurimam ambae medullam), nec arundines maiore ex parte.

LXXIII. In quarumdam arborum carnibus pulpae venaeque sunt. Discrimen earum facile. Venae latiores candidioresque pulpae fissilibus insunt. Ideo fit ut aure ad caput trabis quamlibet praelongae admota, ictus ab altero capite vel graphii sentiatur, penetrante rectis meatibus sono. Vnde deprehenditur, an torta sit materies, nodisque concisa. Quibus sunt tubera, sic sunt in carne glandia. In iis nec vena, nec pulpa, quodam callo carnis in se convoluto. Hoc pretiosissimum in citro, et acere. Caetera mensarum genera

Cornus. Nempe mascula, cui medulla quoque nulla inest, ut dictum est cap. 42. De olea, num medulla careat, vid. Theophrast. Hist. V, 16. De buxo, cap. 7. Hard.

Sanguinis. Humoris in cortice. H.

Sambuci. Theophrast. Hist. lib. I, cap. 19, in MSS. omnibus, *sabuci*, et Q. Serenus Samonicus, c. de phrenesi et capite curando: *Vngitur et succis dederit quos parva sabucus.* H. — *Sambucus nigra*, de qua iam supra dictum, cap. 71. Ἀκτῆ Theoph. et Diosc. Ed. P.

LXXIII. *In quarumdam arborum*, etc. Theophrast. Hist. lib. I, cap. 2. Dalec.

Pulpae. Pulpam pro nervo accipit, quem ἶνα Theophrast. vocat. Similitudo dicitur ab animantium corpore, in quibus pulpa dicitur *caro sine pinguedine, sicut est tumida et grossa caro crurium et brachiorum*, inquit Ioh. de Ianua, in Catholico. H.

Ideo fit. Id iam delibatum a nobis lib. XI, cap. 112. Quotidiani huius experimenti causam Kircherus explicat in Phonurgie nova, pag. 65. Hard.

Vel graphii sentiatur. Est autem *graphium*, ut vulgo etiam notum est, stylus ferreus, quo in ceratis tabellis, quidquid libuerit, exarare solemus. Gelen.

Tubera. Prominentes foras humores ac veluti quidam gibbi.

Glandia. Glandulae. Dicemus de hac voce opportunius l. XXXVI, cap. 2. Hard.

Quodam callo carnis in se convoluto. Σπείρας vocat Theophrastus, Hist. I. V, cap. 3, quo in loco spiram nec nodum, ὄζον, esse, nec crispam materiam, οὐλότητα, ait, quemadmodum in acere et citro Plinius interpretatur. Dalec.

In citro, et acere. Ita MSS. Reg. Colb. Thuan. Chiffl. etc. non *cedro*,

fissis arboribus circinantur in pulpam: alioqui fragilis esset vena in orbem arboris caesa. Fagis pectines transversi in pulpa. Apud antiquos inde et vasis honos. Manius Curius iuravit se ex praeda nihil attigisse, praeter guttum faginum, quo sacrificaret. Lignum in longitudinem fluctuatur: ut quae pars fuit ab radice, validius sidit. Quibusdam pulpa sine venis, mero stamine et tenui constat. Haec maxime fissilia. Alia frangi celeriora, quam findi, quibus pulpa non est; ut oleae, vites. At e contrario totum e carne corpus fico. Tota

Et de citri quidem tubere diximus lib. XIII, cap. 29; de tubere aceris, libri huius c. 27. Hard.

Fissis arboribus. Ad mensas struendas e reliquis arborum generibus, finduntur primum arbores in longitudinem: dein pulpa, hoc est pars ligni fissa ad opus circinatur: nec statim in orbem, sive per latitudinem ac transversim arbos dividitur, quoniam fragilis tum vena forel, seu facile frangaretur. H.

Arboris. Dalecamp. cod. dal *arbore*. Ed. P.

Pectines. Sic appellantur lineae quaedam ductusque per longitudinem arborum latitudinemque, amnium anguiumve more serpentes: qui ductus in polita praecipue materia, non sine quadam colorum varietate, conspicui sunt κτηδόνες. Venarum cursus appellat, cap. 76. Gallis *veines*. Hard.

Apud antiquos. Virgil. Ecl. III, vs. 36: *Pocula ponam fagina.* Ovidius, Metamorph. lib. VIII, vers. 669: *caelatus eodem Sistitur argento crater, fabricataque fago Pocula.* Hard.

Manius Curius. Ad focum sedenti illi, et quod Athenaeus ex Megacle tradit, rapum coquenti, quum Samnites magnum auri pondus attulissent, repudiati sunt. Non enim aurum habere praeclarum sibi videri dixit, sed his, qui haberent aurum, imperare. Cicero in Caton. Maiore; Victor. lib. X, c. 5; Valer. Maxim. l. IV, cap. 3. Dalec. — *Curius.* De quo iam diximus lib. VII, cap. 45. H.

Guttum. Poculi genus, quo in sacrificiis mensisque utebantur, at quo guttatim infundebatur aqua. Plautus: *Vt guttulam hauriret ex guttulo.* H.

Fluctuatur. Mari immergitur, ut veluti condiatur, ac maceretur, at firmitatem accipiat. Theophrast. Hist. lib. V, cap. 6. Robur et laricem, inquit, quum in mari condiunt, δρῦν καὶ πεύκην, ὅταν ταριχεύωσι τῇ θαλάττῃ, at quae radici propiora sunt, citius in aqua merguntur, ac plus caeteris sidunt, τὰ πρὸς τὴν ῥίζαν, θᾶττον δύεται καθ' ὕδατος, καὶ ἐπιδύει μᾶλλον. Hard.

Vt quae pars fuit ab radice. Theophrast. Histor. lib. V, cap. 6, observari hoc tradit in lignis, quae mari inveterantur. Dalec.

Alia frangi. In assulas dissilire. H.

Tota ossea. Os esse materiae optimium super. cap. interpretatus est. Hard.

ossa est ilex, cornus, robur, cytisus, morus, ebenus, lotos, et quae sine medulla esse diximus. Caeteris nigricas color. Fulva cornus, in venabulis nitet, incisuris nodata propter decorem. Cedrus, et larix, et iuniperus rubent. (XXXIX.) Larix femina habet, quam Graeci vocant aegida, mellei coloris. Inventum est pictorum tabellis immortale, nullisque fissile rimis, hoc lignum. Proximum medullae est. In abiete leuson Graeci vocant. Cedri quoque durissima, quae medullae proxima, ut in corpore ossa, deraso modo limo. Et sambuci interiora mire firma traduntur;

Esse diximus. Super. cap. busum, cornum, oleam. Hard.

Caeteris. E proximis appellatis: ilici, corno, robori, etc. praeter cornum. Hard.

In venabulis. Venabulum, *un épieu*, telum quondam venationi aptum: e corno ut plurimum arbore. Ovid. Ep. 4, v. 83: *Sive tenes lato venabula cornea ferro.* H. — Magnus quondam eius usus in apri et aliarum truculentiorum ferarum venatione. Brot.

Nodata. Vet. *notata.* Ed. P. — *Incisuris nodata.* Erant aspera nodis venabula, ubi rami e caudice amputati: nam cesurae manebant vestigia. Hard.

Larix femina. Sic ex MSS. em. Hard. *Larix feminam* habet Gronov. et al. Ed. P. — *Larix femina.* Theophrast. Histor. lib. III, cap. 10: Καὶ τὴν αἰγίδα τὴν καλουμένην ἡ θήλεια τῆς πεύκης ἔχει (en πεύκη rursum larix)· τοῦτο δέ ἐστιν τὸ ἐγκάρδιον αὐτῆς. *Est autem aegis arboris veluti cor, ac medullae interiori proximum.* Hard.

Mellei coloris. Theophrast. loco citato: ἡ δὲ αἰγὶς εὔχρους, *coloris elegantis et boni.* H.

Pictorum tabellis. Τὰ τῶν ζωγράφων πινάκια vocat Theophrast. loco citato. Galli, *palettes*, polliculares assulas, quibus colores insident. Nisi mavis pro tabulis ligneis accipere in quibus olim, uti nunc in tela, pingebatur: unde tabula plerumque ap. antiquos usurpata pro pictura est. H.

Proximum medullae est. Immo vero medulla, ἐγκάρδιον. Dalec.

Leuson. Theophr. l. c. Ἔχει δὲ, ὥσπερ ἡ πεύκη τὴν αἰγίδα, καὶ ἡ ἐλάτη τὸ λευκὸν, λοῦσσον καλούμενον, etc. In Sequanis fabri lignarii, inquit Robert. Constantinus, adhuc *Louchon* vocant, et ex ea materia pyxides conficiunt. Hard.

Limo. Alburnum, credo, intelligit, de quo cap. sup. Hard.

Et sambuci interiora, etc. Plurimum tamen habere medullam sambucum supra scripsit, cap. 25 huius libri. Idem tradit et Theophrast. Hist. lib. I, cap. 9, et lib. III, cap. 13; ita tamen, ut quosdam existimasse medulla carere dicat. Lego, *traduntur. E corno, qui venabula*, etc. Theophr. maris corni materiam corde carere (ἀκάρδιον εἶναι), totam solidam esse, densitate, ac firmitate cornibus similem; id quod

namque qui venabula ex ea faciunt, praeferunt omnibus: constat enim ex cute et ossibus.

LXXIV. Caedi tempestivum quae decorticentur, ut teretes, ad templa caeteraque usus rotundi, quum germinant, alias cortice inextricabili, et carie subnascente ei, materiaque nigrescente. Tigna et quibus aufert securis corticem, a bruma ad Favonium: aut si praevenire cogamur, Arcturi occasu et ante eum Fidiculae: novissima ratione, solstitio. Dies siderum horum reddetur suo loco. Vulgo satis putant obser-

Plinius parum feliciter vertit, *constare ex cute et ossibus*. Dalec. — *Et sambuci*. MSS. omnes, *sabuci*, ut diximus cap. sup. Interiora porro non medullam vocat, sed ossa, hoc est, lignum ipsum, materiaeque optimum, quod cortice, ceu cute vestitur. H.

Qui venabula. Baculos fieri leves e sambuco dixit Theophrast. loc. cit. Ἐξ αὖ τὰς βακτηρίας ποιοῦσι τὰς κούφας. Haan.

LXXXIV. *Caedi tempestivum*. Theophrast. Histor. lib. V, cap. 1: Ὡραῖα δὴ τέμνεσθαι ξύλα, τὰ μὲν στρογγύλα, καὶ ὅσα πρὸς φλοϊσμόν, ὅταν βλαστάνῃ· τότε γὰρ εὐπεριαίρετος ὁ φλοιός· ὃ δὴ καλοῦσι λιπᾷν, διὰ τὴν ὑγρότητα ὑπογινομένην αὐτῷ. Μετὰ δὲ ταῦτα, δυσπεριχάθαρτος, καὶ τὸ ξύλον μέλαν γίνεται καὶ δυσειδές. *Caedi tempestivum est, materiem quidem rotundam, et quae decorticanda est, quum germinare incipit. Tunc enim cortex extricari facile potest: id quod λιπᾷν appellant, ob humorem, λίπος, qui sub eo cortice est*, etc. Ed. P.

Vt teretes. Quae caudice sunt terete et procero: ut abies, pinus, picea. De abiete speciatim cap. 80, circa germinationes caedi eam tempestive, pronunciatur. Hard.

Alias cortice. Alias cortex, nisi aegre admodum, avelli non potest: nigrescitque materies, etc. Theophr. Hard.

Tigna et quibus aufert, etc. Sic Theophrast. *Quadrata quum turgere*, λιπᾷν, *desierint*. Securis enim, τὸ δυσειδὲς, vel, ut alii, δυσῶδες, *deformitatem aut putorem* (*corticem* Plinius) *aufert*. *Reliqua nunc post messem* (*Solstitio* Plinius), *nunc post vindemiam et Arcturum, ut aria, ulmus*, etc. Plinius τετράγωνα *tigna* reddidit, et Arcturum, nempe Arcturi ortum, qui fit pridie idus septembris, eius occasum intellexit, qui fit pridie idus martii, ante quod tempus Fidicula occidit, nempe pridie nonas februarii, et Favonius spirat, nempe circiter sextum idus februarii. Dalec. — *Tigna* et alia huiusmodi, quae quadrari debent, τετράγωνα, Theophrast. H.

Arcturi occasu. Theophrast. μετὰ τρυγητὸν καὶ Ἀρκτοῦρον. Post vindemiam et Arcturi occasum, ut recte Plinius etiam dixit: non post Arcturi ortum, ut Dalecampius. H. — Brot. ex Theophr. emendandum putat, *Arcturi ortu*. Ed. P.

Vulgo satis. Theophrast. loc. cit. Ὅλως δὲ πᾶν πρὸς ἰσχὺν ὡραιότατον, οὐ μόνον πεπαυμένον τῆς βλαστήσεως,

vare, ne qua dedolanda arbos sternatur ante editos suos fructus. Robur vere caesum, teredinem sentit: bruma autem, neque viatur, neque pandatur, alias obnoxium etiam ut torqueat sese findatque: quod in subere tempestive quoque caeso evenit. Infinitum refert et lunaris ratio; nec nisi a vicesima in tricesimam caedi volunt. Inter omnes vero convenit, utilissime in coitu eius sterni, quem diem alii interlunii, alii silentis lunae appellant. Sic certe Tiberius Caesar concremato ponte naumachiario, larices ad restituendum caedi in

ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐκπεπαίνον τὸν καρπόν. Omne quod validum esse debet, tempestivius caeditur, non solum quum germinare desierit, verum etiam quum fructum percoxerit. HARD.

Ne qua dedolanda. Sic ex MSS. Hard. Gron. et Al. *ne quae dedolandae arbores sternantur.* Ed. P.

Robur vere caesum, etc. *Quercus profecto caesa tempestive, nec putret, nec vermibus eroditur, et cornu instar dura spissaque manet, tota enim cordi similis est: at haliphloeos etiam tum vilis et inutilis.* Theophrast. Negligentissime Plin. haec vertit. *Suberque* pro haliphloeo scripsit. DAL. — *Robur vere.* Theophrastus, Δρῦς δὲ ὀψιαίτατα, etc. Robur, inquit, serissime caedendum, hieme post autumnum: quod si caeditur, dum turgescit (id quod fieri verno tempore Vitruvius monet, lib. II, cap. 9, pag. 32), citissime omnium fere computrescit, σήπεται. *Vere enim*, inquit Vitr., *omnes arbores fiunt praegnantes, et omnes suae proprietatis virtutem efferunt in frondes, anniversariosque fructus. Quum igitur inanes et humidae temporum necessitate fuerint, vanae fiunt, et raritatibus imbecilles. Uti etiam corpora muliebria quum conceperint, a fetu ad partum non iudicantur integra: neque in venalibus ea quae sunt praegnantia, praestantur sana: ideo quod in corpore praeseminatio crescens, ex omnibus cibi potestatibus detrahit alimentum in se: et quo firmior efficitur ad maturitatem partus, eo minus patitur esse solidum: id ipsum ex quo procreatur*, etc. HARD.

Neque viatur. Ita MSS. Reg. In Chiffl. *vitiatur.* Neque putredinem sentire, neque vermibus erodi robur bruma caesum dixit Theophr. loco citato. HARD.

Infinitum, etc. Haec rursum Theophrast. Hist. lib. V, cap. 1, et Columella, lib. XI, cap. 1, pag. 370: *Quoniam*, inquit Columell., *omnis materia sic caesa iudicatur carie non infestari.* HARD.

Inter omnes vero. De hoc argumento multa Furnerius, Hydrog. lib. I, cap. 23, pag. 37. Vide et auctorem Geop. lib. I, cap. 1, p. 83. HARD.

Ponte naumachiario. Iunctae fuere plures ponte naves: ex quo ponte naumachiarii inter se dissidebant. P. Victore teste, Naumachiae quinque Romae fuere, XIV Urbis regione, in Circum effossae, quo Tiberis aqua immittebatur, ut ibi navalis pugnae specimen ederetur. HARD.

Rhaetia praefinivit. Quidam dicunt, ut in coitu et sub terra sit luna: quod fieri non potest nisi noctu. At si competant coitus in novissimum diem brumae, illa sit aeterna materies: proxime, cum supra dictis sideribus. Quidam et Canis ortum addunt, et sic caesas materies in forum Augustum. Nec novellae autem ad materiem, nec veteres utilissimae. Circumcisas quoque ad medullam aliqui non inutiliter relinquunt, ut omnis humor stantibus defluat. Mirum apud antiquos primo Punico bello classem Duilii imperatoris ab arbore excisa LX die navigasse. Contra vero Hieronem regem CCXX naves effectas diebus XLV tradit L. Piso. Secundo quoque Punico bello, Scipionis classis XL

Larices ... caedi. Causam Palladius edocet, lib. II in Novembr. tit. 15, pag. 173, quoniam neque flammam recipiunt, nec carbones creant, ut dictum est cap. 49. H.

Quidam dicunt. Sic auctor Geopon. loc. cit. HARD.

Quod fieri non potest nisi noctu. Nam solis sidus, cum quo luna coit, non nisi noctu sub terra est. DALEC.

Sit. DALEC. *fit.* ED. P.

Proxime, cum. Ad bonitatem, perennitatemque materiae eius quae tum caeditur, quum coitus incidit in ipsum brumae diem, accedit ea proxime, cuius caesura fit, quum idem coitus in occasum incidit supra dictorum siderum, Fidiculae, et Arcturi. H.

In forum Augustum. Ita MSS. omnes: hoc est, ad forum Augusti exaedificandum, quod in octava Vrbis regione fuit, ut P. Victor prodidit. HARD.

Circumcisas. Habet Vitruvius eadem, lib. II, cap. 9, pag. 33. Palladius quoque loc. cit. p. 172: *Materies*, inquit, *ad fabricam caedenda est; quum luna decrescit: sed arbores, quae caeduntur, usque ad medullam securibus recisas, aliquamdiu stare patieris, ut per eas partes humor, si quis in venis continetur, excurrat.* HARD.

Mirum apud. Florus, lib. II, cap. 2, pag. 42: *Duillio Cornelioque coss. etiam mari congredi populus romanus ausus est. Tum quidem ipsa velocitas classis comparatae auspicium fuit. Intra enim LX diem quam caesa silva fuerat, CLX navium classis in ancoris stetit: ut non arte factae, sed quodam munere deorum conversae in naves, atque mutatae arbores viderentur.* Fuit hic annus Vrbis 493, belli Punici primi quartus: quinto primus idem Romanorum Duillius navalem victoriam adeptus est. H.

Contra ... Hieronem. Syracusarum regem. Egit de hoc bello, victoriaeque celeritatem commendavit Florus loco citato. Hiero sub initium primi Punici belli victus a Romanis, victorum in partes postea amicitiamque transiit. HARD.

Scipionis. Africani prioris. H.

die a securi navigavit. Tantum tempestivitas etiam in rapida celeritate pollet!

LXXV. Cato hominum summus in omni usu, de materiis haec adiicit : « Prelum e sapino atra potissimum facito : ulmeam, pineam, nuceam : hanc atque aliam materiam omnem quum effodies, luna decrescente eximito post meridiem, sine vento Austro. Tunc erit tempestiva, quum semen suum maturum erit; cavetoque ne per rorem trahas, aut doles. » Idemque mox : « Nisi intermestri, lunaque dimidiata, ne tangas materiem. Tunc ne effodias aut praecidas abs terra. Diebus septem proximis, quibus luna plena fuerit, optime eximitur. Omnino caveto ne quam materiam doles, neve caedas, neve tangas, nisi siccam : neve gelidam, neve rorulentam. » Tiberius idem et in capillo tondendo servavit interlunia. M. Varro adversus defluvia praecepit observandum id a pleniluniis.

LXXV. *Prelum e sapino.* Ita nunc Cato, cap. XXXI, pag. 29 : *Prelum e sapino atra potissimum facito : aut ulmeam, aut pineam, vel nuceam : hanc atque aliam materiem omnem quum effodies*, caeteraque, ut Plinius. H.

Tunc erit tempestiva. Cato, c. XVII, et XXXI, XXXVII. DAL.

Idemque mox. Cap. 37. H.

Intermestri. Interlunio, et in coitu lunae. HARD.

Diebus septem. In libris haetenus editis, legitur *diebus quatuor proximis.* In MSS. Reg. 1, 2, Colb. Thuan. et aliis *diebus* IV *proximis.* Fecit nimirum affinitas notarum *iiii* et *uii* ut hi numeri saepius ab amanuensibus permutarentur. At Cato *septem* habet, cap. XXXVII. *Nisi intermestri*, inquit, *lunaque dimidiata materiam ne tangas. Materiam, quum effodies, aut praecides abs terra diebus septem, quibus luna plena fuerit, optime eximetur. Omnino caveto, ne quam materiam doles, neu caedas, neu tangas, nisi siccam, neu gelidam, neu rorulentam.* Et auctor Geopon. Διχοτόμου οὔσης κατὰ τὸ πανσέληνον. HARD.

Caveto nigram. Ita MSS. Libentius tamen, *caveto ne quam materiam*, ex Catone agnoverim. Daleeampius legit *nigra*, subintelligique lunam iubet. Quid porro sit luna nigra, nescio. HARD.

Tiberius idem. De quo nempe proxime, cap. sup. Ita MSS. H.

M. Varro. Lib. I de Re rust. cap. 37, ubi et Varr. emendat et hunc Plinii locum adducit Fulv. Vrsin. DALEC.

Observandum id. Nempe tonderi a pleniluniis tempestivius esse. Varro,

LXXVI. Larici et magis abieti succisis, humor diu defluit. Hae omnium arborum altissimae ac rectissimae. Navium malis antennisque propter levitatem praefertur abies. Communia his pinoque, ut quadripartitos venarum cursus bifidosque habeant, vel omnino simplices. Ad fabrorum intestina opera medulla sectilis: optima quadripartitis materies, et mollior

de R. R. lib. I, cap. 37: *Ergo ista etiam*, inquit Agrasius, *non solum in ovibus tondendis, sed in meo capillo a patre acceptum servo, ne decrescente luna tondens calvefiam.* Vbi Fulvius Vrsinus male emendat, *ut decrescente luna*. Hard.

LXXVI. *Larici*, etc. Theophrast. Hist. lib. V, cap 2: Οταν δὲ τμηθῶσι, ῥεῖ καὶ ἐκ τῶν τῆς ἐλατης, καὶ ἐκ τῶν τῆς πεύκης ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑγρότης· καὶ μᾶλλον ἐκ τῶν τῆς ἐλάτης. Rorsum πεύκη laris est. H.

Succisis. Theophrast. Hist. lib. V, cap. 2. Dalec.

Navium malis antennisque, etc. Theophrast. Hist. lib. III, cap. 8, abietis caudicem comparat cum navis arbore. Dalec.

Levitatem. Gronov. et al. *laevitatem*. Ed. P.

Vt quadripartitos venarum, etc. Κτένας, κτηδόνας καὶ διαφύσεις τετραζόους. Vitruvius quadrifluvio disparatos vocat. Dalec. — *Quadripartitos*. Pectines quatuor, seu venarum cursus, quos in polita maxime materia cernimus amnium instar, anguiumve serpere. Si quaterni fuerint, quadripartitos venarum cursus materies habere dicitur; vel, ut Vitruvius ait, quadrifluviis esse disparata: si bini modo, bifido venarum cursu: si unicus, simplice. Hard.

Ad fabrorum, etc. Lege: *Ad fabrorum intestina opera medulla pectilis optima quadripartitis materiis*, etc. Talis est abietis in ea parte quae proxima terrae est, quadruplici nempe venarum cursu fluviata. Salm. — *Ad fabrorum*. De medulla ebeni, cytisi, terebinthi, et cuiusdam arboris colore ebeno similis. Roboris hoc Theophrastus, Hist. lib. V, cap. 4. Dal.

Intestina opera medulla sectilis. Lautiora, minutiora, pretiosa, σπουδαζόμενα. Theophrast. Dal. — *Intestina opera*. Hoc est, opera lignariae fabricae subtilioris et elegantioris: *menuiserie*. Intra domum fere tantum locum habet, et in aedium interiore parte: inda nomen *intestinarii* artifices, leg. 2, cod. Theodos. de excusat. artific. qui intestinum opus faciebant. H.

Medulla. Quae Theophrasto, Hist. lib. V, cap. 4, ἐντεριώνη, cor ligni, sive matrix, et pars interna materiei. Hard.

Optima quadripartitis materies. «Quadripartitas ad opera valde probant, aegidem gignere solitas, quoniam materiam spississimam habent. Bifidarum mollis materia, sed in opere pessima, quia maxime pervertitur. Simplicium rara quidem est materia, sed a perversione tutissima.» Theophrast. Dalec. — *Optima*. Optima materies est, quae quadripartitos habet venarum cursus. Theophrast. loc. citato; ubi de quadrifluviis arboribus:

quam caeterae. Intellectus in cortice protinus peritis. Abietis quae pars a terra fuit, enodis est: haec qua diximus ratione, fluviata decorticatur atque ita sapinus vocatur: superior pars nodosa duriorque, fusterna. Et in ipsis autem arboribus robustiores Aquiloniae partes. Et in totum deteriores ex humidis opacisque: spissiores ex apricis, ac diuturnae. Ideo

Εἰσὶ δὲ καὶ πρὸς τὰς ἐργασίας αὗται κάλλισται· πυκνότατα γὰρ ἔχουσι τὰ ξύλα. *Sunt illae ad opera praestantes: materiam enim spississimam habent.* Hard.

Intellectus. Discrimen, inquit Theophrast. loc. citat. arbores ipsae, vel cortice ipso ostendunt. Quamobrem periti, ubi arborem videre, probe diiudicant, quaenam ea sit. Quibus enim venae egregiae sunt, his cortex laevis rectusque: quibus e contrario, scaber, contortus. Διαφορὰς δὲ ἔχουσι τοῖς φλοιοῖς, καθ' ἃς γνωρίζουσιν ἰδόντες εὐθὺς τὸ δένδρον πεφυκὸς ποῖόν τί ἐστι· τῶν μὲν γὰρ εὐκτηδόνων, καὶ ὁ φλοιὸς λεῖος καὶ ὀρθός· τῶν δὲ ἐναντίον, τραχύς τε καὶ διεστραμμένος. Hard.

Abietis quae pars a terra. Quae terrae proxima. Vitruv. lib. II, cap. 9, pag. 33. Hard.

Qua diximus. Cap. 73, his verbis: *Lignum in longitudinem fluctuatur*: ubi fluctuari, seu fluviari, diximus esse idem quod macerari aqua, et veluti condiri: ταριχεύεσθαι. Gallis, *bois flotté*. Neque enim hic sermo, ut quibusdam visum est, de multifluvio, seu multiplici venarum cursu. Hard.

Haec, qua .... decorticatur. Legit Salmasius in Solinum, pag. 1033, ex suis MSS. *decoratur*, explicatque τὴν πέλεκησιν, sive perdolationem, quae materiei decoratio est. Sane contra scriptoris sententiam, quam planam Vitruvii oratio facit. *Ex abiete autem*, inquit ille, lib. II, cap. 9, pag. 33, *antequam est excisa, quae pars est proxima terrae, per radices excipiens ex proximitate humorem, enodis et liquida efficitur: quae vero est superior ... propter nodationis duritiem dicitur esse fusterna. Immo autem, quum excisa quadrifluviis disparatur, eiecto rotulo, ex eadem arbore ad intestina opera comparatur, et sapinea vocatur.* Quadrifluviis, inquit, disparata materies, quae est optima, ut diximus, postquam fluviata est, seu amni mersa, eiecto torulo, hoc est, alburno cum cortice, ad intestina opera comparatur. Hard.

Sapinus. Sic Vitruvio loc. cit. ima sapinea, summa pars fusterna dicitur, propter nodationis duritiem. H.

Sapinus vocatur. Conf. ad cap. 23 huiusce libri. Ed. P.

Duriorque, fusterna. Quia nodosa, ut solent esse fustes et baculi, crebris ut plurimum nodis asperi. H.

Et in ipsis. Theophrast. Hist. l. V, cap. 2. Hard.

Aquiloniae partes. Theophr. Hist. lib. I, cap. 14, et lib. V, c. 2. Dal.

Et in totum. Theophr. Hist. lib. V, cap. 3. Hard.

Romae infernas abies supernati praefertur. Est per gentium quoque regiones in iis differentia. Alpibus, Apenninoque laudatissimae : in Gallia, Iura, ac monte Vogeso : in Corsica, Bithynia, Ponto, Macedonia. Deterior Aeneatica, et Arcadica. Pessimae Parnassia, et Euboica; quoniam ramosae ibi et contortae, putrescentesque facile. At cedrus in Creta, Africa, Syria laudatissima. Cedri oleo peruncta materies nec tineam, nec cariem sentit. Iunipero eadem virtus, quae cedro. Vasta haec in Hispania, maximeque Vaccaeis : medulla eius ubicumque solidior etiam, quam

Infernas abies supernati praefertur. Infernas abies, et caesa in Apennini parte mari Thusco proxima : supernas caesa in ea parte, quae Adriatico vicina est. Dalec. — *Infernas abies.* Tyrrhenum mare inferum vocatur, superum vero Adriaticum, ut diximus lib. III, cap. 10. Quae abietes igitur ex ea Apennini parte, quae ad Tyrrhenum mare protenditur, advehi solent, eae dicuntur infernates. Quae ab ea vero, quae vergit in Adriaticum, supernates nominantur. Vitruv. lib. II, cap. 10, pag. 33 : *Ideo infernates, quae ex apricis locis apportantur, meliores sunt, quam quae ab opacis de supernatibus advehuntur.* H.

In Gallia, Iura. MSS. omnes et editiones vetustae, *Iuribus*, ut l. III, cap. 5. Hard.

Ac monte Vogeso. Le mont de Vauge, in Lotharingiae Alsatiaeque continio. Ex eo amnis Mosella oritur. Hard.

In Corsica. Corsicas arbores, imprimisque abietes laudat impensius Theophr. Hist. lib. V, c. 9. H.

Deteriores Aeneatica et Arcadica, pessimae Parnassia et Euboica. Scribo *Aeanica*, non *Aeneatica*, ex Theophr. l. V, c. 3 : *Secundam*, inquit, *Ponticam tradunt : tertiam Rhyndacicam : quartam Aeanicam : deterrimam Parnassiam atque Euboicam.* Haec Theophrastus. Est autem Aeane urbs Macedoniae Stephano. Pint.

Aeneatica. Theophr. Αἰανική. Forte Αἰνιανική, ab Aenianibus, quorum in regionibus mons Oeta fuit, silvis consitus, ubi sibi rogum Hercules struxit. De his egimus lib. IV, cap, 3. Hard.

Ramosae. Theophr. *nodosae*, ὀζώδη. Hard.

At cedrus, etc. Haec etiam Vitruvius, lib. II, c. 9, p. 35. Hard.

Cedri oleo. Vitruvius, loco citato, pag. 34 : *Quemadmodum ex cupresso et pinu, resina : sic ex cedro oleum, quod cedreum dicitur, nascitur : quo reliquae res quum sunt unctae, uti etiam libri, a tineis et a carie non laeduntur.* Hard.

Iunipero. Vitruv. loc. citato. *Cedrus et iuniperus easdem habent utilitates.* Hard.

Vaccaeis. Hispaniae gens ea est, de qua lib. III, cap. 4. Prius legebatur, *maximaeque baccae eius.* At in Reg. 1, 2, Colb. 1, 3, Th. et reli

cedrus. Publicum omnium vitium vocant spiras, ubi convolvere se venae atque nodi. Inveniuntur in quibusdam, sicut in marmore, centra, id est, duritia clavo similis, inimica serris. Et quaedam forte accidunt, lapide comprehenso, aut recepto in corpus, aut alterius arboris ramo.

Megaris diu stetit oleaster in foro, cui viri fortes affixerant arma, quae cortice ambiente aetas longa occultaverat: fuitque arbor illa fatalis excidio urbis praemonitae oraculo, quum arbor arma peperisset: quod succisae accidit, ocreis galeisque intus repertis.

quis *vaccae eis*. In ed. Parm. *baccae eis*. Nos sinceram inde lectionem eruimus. De vastitate atque amplitudine materiae iuniperi nunc sermo est: de baccis iuniperi plane aliena hoc loco mentio. HARD.

Spiras. Σπείρας quoque Theophrastus vocat, Hist. lib. V, cap. 3, convolutionem eam compluriam orbium, quam neque nodum, inquit, neque crispitudinem merito dixeris; fabris longe molestior ea, difficiliorque tractatu, quam nodi. HARD.

Vbi convolvere se venae atque nodi. Vbi convolutio quaedam fit in plures orbes: quam nec nodum, nec crispitudinem iure dixeris, fabris longe molestior, tractatuque difficilior quam nodi. Theophrast. Hist. lib. VI, cap. 39. DALEC.

Centra. Graecam adhibuit vocem: nam κέντρα pariter a Theophrasto appellantur hi duriores nodi, clavorum instar, in intima ligni parte, ant marmoris, aut gemmae. Sic enim lib. XXXVII, cap. 39, inutilis scalpturae sapphirus dicitur, intervenientibus crystallinis centris. Et c. 10 eiusdem libri: *praedurum ac fragile centrum* in crystalli vitiis censetur. HARD.

Clavo similis. Alius est oleae clavus, de quo inf. lib. XVII, c. 24.

Et quaedam forte accidunt, etc.: *Nodos arborum, quum mitius est caelum alimentumque melius ac utilius, turgescente carne et cute obduci, quamvis sensui manifestissimum sit, tamen et ex aliis similibus cognoscimus. Nam saepe arboris pars quaedam ab altera coalescente prehenditur: ac si quis saxum, vel aliquid aliud eiusmodi incutiat, accrescente quod in ambitu est, id occultatur, sicut in oleastro contigit Megaris in foro sato*, etc. Theophr. Hunc locum Plinius incuriose vertit. DAL. — *Et quaedam*. Alia centrorum in arboribus origo. Lapide nimirum inculcato, atque amplexu incrementi circum obducti demum occultato; vel alterius arboris, quae in proximo fuerit, ramo in alterius ramum coagmentato. (Vide supra.) HARD.

Megaris. Et haec a Theophr. traduntur, l. c. HARD.

Quod succisae accidit. Quum a Pericle vastata est Megaris, bello Pelo-

Ferunt lapides ita inventos, ad continendos partus esse remedio. (XL.) Amplissima arborum ad hoc aevi existimatur Romae visa, quam propter miraculum Tib. Caesar in eodem ponte naumachiario exposuerat advectam cum reliqua materie: duravit ad Neronis principis amphitheatrum. Fuit autem trabs e larice, longa pedes CXX bipedali crassitudine aequalis. Quo intelligebatur vix credibilis reliqua altitudo, fastigium ad cacumen aestimantibus. Fuit memoria nostra et in porticibus septorum a M. Agrippa relicta, aeque miraculi causa, quae diribitorio superfuerat, XX pedi-

ponnesiaco, ut quidam refert Diod. Sic. lib. XII. Hard.

In eodem ponte. De quo iam dictum est cap. 7. De Neronis amphitheatro dicetur lib. XIX, c. 6. H.

In porticibus septorum. Septa quondam Ovilia, in campo Martio loca frequentia, cincta primum tabulatis, deinde marmore, sumptu magnifico, excellentique cultu, excelsis porticibus, ingentibusque et amplis ambulationibus ornata, in quibus pretiosae merces venumdabantur. Eo populus ad comitia conveniebat, ut honores daret et de rep. cerneret. Alex. ab Alex. lib. II, cap. 18. Dalec. — *Fuit .... et in porticibus septorum.* Septa dictus est locus, quo populus conveniebat ad ferenda suffragia in comitiis: qui locus ligneis primum cancellis, post marmoreis septus est. Inde nomen. Hard.

Diribitorio. Alii *delibatorio.* Suetonius in Claudio *diribitorium* appellat: itemque Dion, graecus auctor, διριβιτώριον, ut dubitari praeterea nec possit, nec debeat. etiamsi nemo eorum, quale id esset, explicavit. In antiquissimo autem latino Lexico, in Noricis (Pomponio Laeto referente) scriptum erat, *Diribitorium*, a diribendo, hoc est, distribuendo nominatum fuisse, quia locus esset, in quo recenserentur exercitus, et stipendia militiae numerarentur: ut *diribere* sit, quod graece διανέμειν χρήματα: id autem munus in provinciis Procuratores Caesaris obibant: Strabo auctor, qui et *militare logisterion* locum vocari tradit in relatione Syriae, non dissimilem fortasse ab eo, quod nos *diribitorium.* Cicero de reditu suo ad senatum: *Quando*, inquit, *ulla dignitate tot rogatores, diribitores custodesque vidistis?* Hoc est, divisores distributoresque, qui inter tribus viritim pecuniam dividerent: quos Plautus in Aulularia *curiarum magistros* appellavit, qui distribuerent, inquit, argenti minas in viros. Nam et Pedianus Asconius quaerere id solet, numquid tribus legitimos aliquos habuerit divisores suos. Erant et in petitione honorum, qui munia et dictata gratiosis quibusque sua partirentur: ut apud Ciceronem legitur. Ausonius ad Gratianum de consulatu suo: *Nihil*, inquit, *cum sequestre deposui, cum distributore nihil pegigi.* Distributorem vocavit ipse quem Cicero

bus brevior, sesquipedali crassitudine. Abies admirationis praecipuae visa est in navi, quae ex Aegypto Caii principis iussu, obeliscum in Vaticano Circo statutum, quatuorque truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum adduxit; qua nave nihil admirabilius visum in mari certum est: CXX M. modium lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spatium obtinuit magna ex parte Ostiensis portus latere laevo. Ibi namque demersa est a Claudio principe, cum tribus molibus, turrium altitudine in ea exaedificatis obiter Puteolano pulvere, advectisque. Arboris eius crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat: vulgoque auditur LXXX nummum et pluris malos

diribitorem. Ex hac similitudine structores epularum, et omnino praepositi negotiis, vocabulum id quandoque accipiunt. Apuleius, lib. II Fabulae Milesiae: *Frequens ibi*, inquit, *epulonum diribitores plusculi, splendide amicti, fercula copiosa, scitule administrata, pueri calamistrati, pulchre indusiati*. Ammian. XVIII, 5: *Dum haec*, inquit, *in castris Constantii quasi per lustra aguntur et scenam, et diribitores venundatae subito potestatis pretium per potiores diffunditant domos*. Herm. Barb. — *Diribitorio*. Locus fuit in quo censebantur milites, et stipendiis donabantur: a diribendo, hoc est, distribuendo dictum. Magnificum imprimis aedificium ab Agrippa inchoatum, perfecit post eius obitum Augustus. Vide Dionem ad annum DCCLVII, lib. LV. Hard.

Caii principis. Quem Caligulam alii appellarunt, numquam ita Plinius. Hard.

Obeliscum. De quo dicemus l. XXXVII, cap. 15. Hard.

Ibi namque. Sueton. in Claud. c. XX: *Portum Ostiae exstruxit... ubi navem demersit, qua magnus obeliscus ex Aegypto fuerat advectus*, etc. Hard.

Obiter Puteolano pulvere advectisque. Scribendum arbitror, *ob id ter Puteolano pulvere advecto*. Nam quum tres moles altitudine turrium exaedificatae fuerint, optime quadrat ter ob id advectum esse Puteolanum pulverem: de quo Vitruvius secundo. Pint. — *Obiter*. Quum Puteolis ea navis transiret, Romamque contenderet. De Puteolano pulvere dicemus lib. XXXV, cap. 45. H. — Brot. separatim ex MSS. Reg. 2. et Ambros. 1, 2, *ob iter*. Reason. *ob id iter*. Ed. P.

LXXX nummum. Ita MSS. omnes. Hoc est, octoginta nummum, seu sestertiorum millibus. Gallicae monetae librae sunt octingentae. Hard.

XL HS. Quadraginta sestertium millibus: seu libris gallicis omnino quadringentis. Hoc pretio ex hoc abie-

venumdari ad eos usus, rates vero connecti XL HS plerasque. At in Aegypto et Syria reges inopia abietis cedro ad classes feruntur usi. Maxima ea in Cypro traditur, ad undeciremem Demetrii succisa, centum triginta pedum, crassitudinis vero ad trium hominum complexum. Germaniae praedones singulis arboribus cavatis navigant, quarum quaedam et triginta homines ferunt.

Spississima, ex omni materie, ideo et gravissima, iudicatus ebenus, et buxus, graciles natura: neutra in aquis fluitat, nec suber, si dematur cortex; nec larix. Ex reliquis siccissima lotos, quae Romae ita appellatur. Deinde robur exalburnatum: et huic nigricans color, magisque etiam cytiso, quae proxime accedere ebenum videtur. Quanquam non desint,

tis genere connectebantur rates, *des radeaux*. HARD.

At in Aegypto. Haec Theophrast. lib. V, c. 9. Sesostris, Aegypti regis, navigium cedrinum laudat Diodorus Siculus, Bibl. lib. I, pag. 52. Fabricasse etiam Caligula dicitur de cedris Liburnicas, gemmatis puppibus, etc. Suetonius in Caio, cap. XXXVII. H.

Maxima ea Maxima cedrus. Theophrast. loc. cit. HARD.

Demetrii. Eius qui Poliorcetae cognomen adeptus est, Antigoni F. HARD.

Centum triginta. Theophrast. loc. cit. Τρὶς καὶ δέκα ὀργυιῶν. Ergo unaquaeque ὀργυιὰ decem metitur pedes. Nempe maior ὀργυιά. De minore lib. VIII, cap. 16. HARD.

Spississima. Haec Theophr. Hist. lib. V, cap. 4. H.

Ideo et gravissima. Etiam quum utraque aruit. Theophr. Histor. lib. I, cap. 8. HARD.

Graciles natura. Buxus quidem tota; ebenus medulla. Theophr. DAL.

Neutra in aquis. Ebenum decorticatam in aqua sidere, buxum cum ipso cortice demergi, ait Theophr. H.

Si dematur cortex. Nihil Theophr. Vide Vitruvium lib. II, cap. 9. DAL.

Nec larix. Vitruvius lib. II, cap. 9. HARD.

Ex reliquis siccissima. Ita MSS. Theophrast. loc. cit. Τῶν δ᾽ ἄλλων, ὁ λωτὸς πυκνότατος, *spississima*. Sed de Africana. HARD.

Quae Romae ita. Plinius supra cap. 53: *Lotos sive faba Graeca, quam Romae a suavitate fructus... loton appellant*. HARD.

Exalburnatum. Dempto alburno, seu torulo. *L'aubour*, vel *l'aubier*. H.

Huic nigricans color. Roboris exalburnati nigram medullam, Theophr. μελάνδρυον vocat Hist. lib. I, cap. 9, et lib. V, cap. 4. DAL.

Quanquam. Theophr. l. c. H.

qui Syriacas terebinthos nigriores affirment. Celebratur et Thericles nomine, calices ex terebintho solitus facere torno, per quem probatur materies. Omnium haec sola ungi vult, meliorque oleo fit. Colos mire adulteratur iuglande ac piro silvestri tinctis, atque in medicamine decoctis. Omnibus, quae diximus, spissa firmitas. Ab his proxima est cornus, quanquam non potest videri materies propter exilitatem,

Thericles. Vixit is Aristophanis aetate. Videtur Plinius velle Thericlem τορνευτὴν, non figulum fuisse. Sed Aratus apud Athen. lib. XI, p. 471, aperte fictorem figlinorum operum facit. Ω γαῖα κεραμῖτι, σ' ὁ Θηρικλῆς ποτε Ετευξε, etc. Theophrast. ipse Hist. lib. V, cap. 4, et qui eum laudat Athenaeus l. c. pag. 470, Thericlea aiunt ex terebintho vasa adeo affabre elaborata fuisse, ut a fictilibus discerne aegre possent. Non igitur ipse Thericles, aut certe diversus ab eo, e terebinthino ligno vasa tornavit: sed figlina, e nigra nempe terra, egregii nitoris. Hesychius: Θηρίκλειος, κύλικος εἶδος ἀπὸ Θηρικλέους κεραμέως. Quae porro ad pocula ea proxime accederent, sive ex ligno forent, sive ex argento, vitrove, Thericlea dicebantur. Suidas, Θηρίκλειον ποτήριον, ὑαλινὸν exponit. H.

Calices ex terebintho, etc. Lege: *Calices ex terebintho solitus facere torno, perquam probatos. Materies omnium haec sola ungi vult.* Valde probatos calices ex terebintho tornare solitum dicit hunc Thericlem, qui ab eo *Thericlei* sunt nominati. Salm. — *Calices e terebintho solitus facere torno, per quem probatur materies. Omnium haec sola*, etc. Scribendum videtur, *Calices e terebintho solitus facere torno; cuius probatur. Materies omnium haec sola*, etc. Theoph. lib. V, cap. 4: *Et pocula Thericlea tornari quae fictilibus secerni non possunt: verum cor tantum accipi et perungi materiam oportere volunt.* Pint. — *Calices ex terebintho*, etc. Quos a figlini discernere facile non erat. Theophrast. Corinthius is Thericles fuit. Quidam θηρίκλεια dicta volunt, quod in iis ferae insculperentur. Rhodig. lib. XXVII, cap. 27. Figulum Corintium Thericlem fuisse, non autem usum torno, scribit Athenaeus lib. XI. Idem tamen ex Apollodoro Geloo citat θηρίκλεια τορευτά. Dalec.

Per quem probatur. Torno, inquit, materiae bonitas firmitasque agnoscitur, et coloris nitor. Ita MSS. omnes. Hard.

Omnium haec sola. Terebinthus sola perungi priusquam tornetur, postulat: sic enim melior, nigriorque efficitur. Iuglans et pirus, si decoquantur in colore nigro, quo tinguntur, referent terebinthi similitudinem. H.

Ungi vult. Syriacae terebinthi medulla. Theophr. Dal.

Ab his proxima. Theophr. Hist. lib. V, c. 8: Ισχυρότατον δὲ καὶ ἡ κρανία. Hard.

Quanquam non potest videri materies propter exilitatem, sed lignum non alio paene, quam, etc. Hinc sequior latinitas *materiem* pro trabe usurpavit.

sed lignum non alio paene, quam ad radios rotarum, utile: aut si quid cuneandum sit in ligno, clavisve figendum, ceu ferreis. Ilex item, et oleaster, et olea, atque castanea, carpinus, populus. Haec et crispa aceris modo, si ulla materies idonea esset ramis saepe deputatis: castratio illa est, adimitque vires. De caetero plerisque eorum, sed utique robori, tanta duritia est, ut terebrari nisi madefactum non queat, et ne sic quidem adactus avelli clavus. E diverso clavum non tenet cedrus. Molissima tilia; eadem videtur et calidissima: argumentum afferunt, quod citissime ascias retundat. Calidae

Et *materiae quinquagenariae*, pro trabibus quinquaginta pedes longis. Notanda et illa locutio, *non alio paene*, id est, non *alio* utile, pro non ad aliam rem utile. Sic *quo*, pro ad quam rem. SALM.

Non alio paene. Sed et hastilia ex corno arbore facta Festus refert, quae colurna ex eo dicerentur. Glossae: Κρανία δένδρον. *Colurnum*, *cornus*. Virgil. Georg. lib. II, v. 396: *Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis*. Quae ex corylo arbore, perperam, ut remur, Servius, aliique, qui sunt subsecuti, facta interpretantur. Maro Aeneid. IX, v. 690: *Volat itala cornus*. HARD.

Si quid cuneandum. Si quid findendum cuneo: is enim e corno fieri apte et utiliter potest. Cuneare, est ea quae natura iuncta sunt, per vim distrahere, ut ait Quintilianus l. IV, cap. 3 Et e corno clavi fiunt, qui ferreorum duritiam repraesentent. H.

Ilex item, et oleaster, et olea: etc. Theophrast. Histor. lib. III, cap. 12. HARD.

Haec et crispa. Supra cap. 51: *Quorum crispa materies, ut acer, palma, populus*. An utrobique *opulus* legendum, cuius arboris meminit Columella passim? HARD.

Idonea esset. Operibus intestinis: si rami saepe deputarentur in arbore: sed castratio illa est, quae ligno firmitatem duritiemque adimit. H.

De caetero. Theophr. Hist. lib. V, cap. 4: Σκληρότατα δὲ τὰ δρύϊνα... καὶ γὰρ ὑποβρέχουσι ταῦτα πρὸς τὴν τρύπησιν μαλάξεως χάριν. H.

Mollissima. Theophr. l. c. totidem verbis. HARD.

Ascias retundat. Iudicio est, inquit, quod ferri aciem vehementer hebetet, et calore suo obtundat. Ascia ferreum instrumentum est, quo fabricae materiae perdolantur. *Une doloire*. HARD.

Calidae, et morus, etc. Theophr. l. c. Et de lauro, Porphyrius quoque, apud Euseb. Praep. lib. III, pag. 112: Ὅτι πυρὸς πλῆρες τὸ φυτὸν, etc. Denique Seneca Natt. Quaest. lib. II, c. 22, pag. 852: *Duobus modis*, inquit, *apud nos fit ignis: uno, si excitatur, sicut ex lapide percusso: altero, si attritu invenitur, sicut quum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis*

et morus, laurus, edera, et omnes, e quibus ignavia fiunt.

LXXVII. Exploratorum hoc usus in castris, pastorumque reperit, quoniam ad excudendum ignem non semper lapidis occasio est. Teritur ergo lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis, fungi vel foliorum facillimo conceptu. Sed nihil edera praestantius quae teratur, lauro quae terat. Probatur et vitis silvestris, alia quam labrusca, et ipsa ederae modo arborem scandens. Frigidissima quaecumque aquatica: lentissima

hoc tibi materia praestabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, ederae, et alia in hunc usum nota pastoribus. HARD.

LXXVII. *Teritur ergo lignum ligno*, etc. Mercurio id invantum tribuit hymnus ad eum scriptus: Ξὺν δ' ἐφόρει ξύλα πολλὰ, πυρὸς δ' ἐπεμαίετο τέχνην. Δάφνης ἀγλαὸν ὄζον ἑλὼν ἐπέλεψε σιδήρῳ Αρμενον ἐν παλάμῃ, ἀνὰ δ' ἄμπνυτο θερμὸς ἀϋτμή. Ερμῆς τοι πρώτιστα πυρῆϊα, πῦρ τ' ἀνέδωκε. Sic ap. Fest. ignis Vestae si quando interstinctus esset, virgines a Pontifice verberibus affectae elavulam (nimirum clavulam, sive exiguam clavam, mateolam) felicis materiae, tamdiu terebrabant, quousque ignis conciperetur, quem aeneo cribro virgo in aedem ferret. Sic arboribus silvarum, ventorum vi inter se collisis, ignis exprimitur, ac ut ait Lucretius l. V: *Exprimitur validis extritus viribus ignis, Et micat interdum flammai fervidus ardor, Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.* Vt vero Corn. Severus in Aetna: *Haud aliter, quam quum prono iacuere sub Austro, Aut Aquilone fremunt sylvae: dant brachia nodo Implicitae, ac serpunt iunctis incendia ramis.* SCAL. — *Teritur ergo.* Theophr. Histor. lib. V, cap. 10. Et hoc solerter faciunt hodie Canadenses. HARD.

Aridi fomitis. Eam olim *lucubrum* vocaverunt. Paratur fere ex sulphuratis, fungis arborum insolatis et arefactis, acie, sive acu, nimirum carpto carminatoque lino, vel stupa, ut in Moreto: *Et producit acu stupas humore carentes*: nimirum, εἰς τὸ ζωπύριον καὶ ἔναυσμα πυρός. Hanc λυχναψίαν Glossarion vetus appellat, *Canapturam.* SCAL.

Vitis silvestris. Athragenam significat memoratam Theophr. Hist. lib. V, cap. 10. DAL.

Alia quam labrusca. Vitis illius appellatio propria, apud Theophr. l. c. ἀθραγένη. Πυρεῖον δέ φασιν, inquit, ἄριστον μὲν ἐκ τῆς ἀθραγένης καλουμένης ὑπό τινῶν. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ δένδρον ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ, καὶ τῇ οἰνάνθῃ τῇ ἀγρίᾳ· ὥσπερ ἐκεῖνα γὰρ καὶ ταῦτο ἀναβαίνει πρὸς τὰ δένδρα. H.

Frigidissima. Theophr. Hist. lib. V, cap. 4. HARD.

Lentissima. Theophr. l. c. totidem fere verbis. HARD.

autem, et ideo scutis faciendis aptissima, quorum plaga contrahit se protinus, clauditque suum vulnus, et ob id contumacius transmittit ferrum: in quo sunt genere fici, salix, tilia, betulla, sambucus, populus utraque. Levissima ex his ficus et salix, adeoque utilissimae. Omnes autem ad cistas, quaeque flexili crate constant. Habent et candorem, rigoremque, et in sculpturis facilitatem. Est lentitia platano, sed madida, sicut alno. Siccior eadem ulmo, fraxino, moro, ceraso, sed ponderosior. Rigorem fortissime servat ulmus: ob id cardinibus, crassamentisque portarum utilissima, quoniam minime torquetur: permutanda

Quo sunt genere fici, etc. Salix, vitis, sed levior salix, quia lasior, iden magia ea utuntur. Platanus lenta est, sed natura humidior, ut et ulmus. Morus spissa, et lenta est. Theophrast. Plinius haec oscitanter. Dalec.

Levissima. Theophr. Μανὰ δὲ τὰ ἄκτινα, καὶ τὰ σύκινα. Hard.

Flexili crate. Et ad ea quae vimine flexili texuntur, ut crates. Hard.

Rigoremque. Hoc est, non pandantur, non flectunt se, torquentve. H.

Est lentitia. Obsequens natura quo libeat flecti. Theophr. l. c. Τὸ δὲ τῆς πλατάνου γλισχρότητα μὲν ἔχει· φύσει δὲ ὑγρότερον τοῦτο, καὶ τὸ τῆς πτελέας, *sicut ulmo*. Quare an ita scribendum et in Pliniano quoque contextu, facili transitu characterum *a* in *u*, amplius cogitandum. Et Hist. lib. V, cap. 8, lentitiam cum firmitate γλισχρότητα καὶ ἰσχὺν platano attribuit, moro, fraxino, ulmo: sed deteriore conditione platani, quod celeriter ea computrescit. H.

Rigorem fortissime servat ulmus. Ἀστραβεστάτη ἐστὶ, minime pervertitur. Theophr. Hist. lib. III, cap. 23, et lib. V, cap. 8. Dalec. — *Rigorem fortissime*. Non flectit se, non cedit ponderi, non torquetur ulmus, ἔστι δὲ καὶ ἀστραβέστατον τὸ τῆς πτελέας, inquit Theophr. Hist. lib. V, cap. 4. Et Vitruv. lib. II, cap. 9, pag. 34: *Ulmus vero et fraxinus maximos habent humores, minimumque aëris et ignis... Sunt in operibus, quum fabricantur, lentae: et sub pondere propter humoris abundantiam, non habent rigorem, sed celeriter pandant. Simul autem vetustate sunt aridae factae, aut in agro perfectae, qui in eis inest liquor, stantibus emoritur, fiuntque duriores: et in coagmentationibus ab lentitudine firmas recipiunt catenationes.* Hard.

Crassamentisque. Hoc est, crassioribus portarum coagmentationibus. Sic porro MSS. omnes, Reg. Colb. Th. Chiffl. Par. etc. Hard.

Permutanda tantum. Dum bina cardinum tigna coassantur, ita contraria sunt disponenda situ, ut arboris cacumen spectet inferius, superius vero radix: sic enim inter se coarctata, alterum alterius impetum cohibebit: alioqui totum flecteretur lignum, et

tantum sic, ut cacumen ab inferiore sit cardine, radix superior. Palmae est mollis, et suberis materies; spissae et malus, pirusque; nec non acer, sed fragile; et quaecumque crispa. In omnibus silvestria et mascula differentias cuiusque generis augent: et infecunda firmiora fertilibus, nisi quo in genere mares fernnt, sicut cupressus et cornus.

LXXVIII. Cariem vetustatemque non sentiunt cupressus, cedrus, ebenus, lotus, buxus, taxus, iuniperus, oleaster, et olea: ex reliquis tardissime larix, robur, suber, castanea, iuglans. Rimam fis-

contorqueretur. Ita fere Theophrast. Hist. lib. V, cap. 4: Ποιοῦσι δὲ αὐτοὺς (τοὺς στροφεῖς τῶν θυρῶν) ἔμπαλιν τιθέντες τὰ ξύλα· τό τε ἀπὸ τῆς ῥίζης ἄνω, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ φύλλου κάτω. Hard.

Palmae est mollis, et suberis materies. Ita Reg. 1 cod. In Reg. 2, *palma mitis*. Theophr. l. c. Palma levis, tractatu facilis mollisque est, quemadmodum suber: Ο δὲ φοῖνιξ κοῦφος, καὶ εὔεργος, καὶ μαλακὸς ὥσπερ ὁ φελλός. Hard.

In omnibus silvestria, etc. Idem ibid, lib. I, cap. 13. Dalec. — *Et quaecumque crispa*. Crispa, inquit, materie pariter spissa sunt, ut acer. Theophr. l. c. Πυκνὸν δὲ καὶ ἡ σφένδαμνος, καὶ ὅλως πάντα τὰ οὖλα. H.

Et infecunda firmiora fertilibus. Idem ibid l. V, c. 5. Dal. — *In omnibus*. In omni, inquit, arborum genere et silvestres, et masculae, dotes eas habent, quas retulimus, potiore cum laude, quam urbanae et feminae. Sunt enim spissiores, robustiores. Theophrast. Histor. lib. V, cap. 5: Ἅπαντα δὲ τὰ ἄγρια τῶν ἡμέρων, καὶ τὰ ἄῤῥενα τῶν θηλειῶν πυκνότερά τε καὶ σκληρότερα, καὶ βαρύτερα, καὶ τὸ ὅλον ἰσχυρότερα... ὡς δὲ ἐπὶ τὸ πᾶν, καὶ τὰ ἀκαρπότερα τῶν καρπίμων, καὶ τὰ χείρω τῶν καλλικαρποτέρων. Εἰ μὴ τοῦ καρπιμωτέρου τὸ ἄῤῥεν, ὥσπερ ἄλλα τέ φασι, καὶ τὴν κυπάριττον, καὶ τὴν κρανίαν. Quae sunt orationi Plinianae simillima. Hard.

LXXVIII. *Cariem*, etc. Theophr. l. c. Hard.

Taxus iuniperus. Nec taxum, nec iuniperum his adnumerat Theophr. loco proxime citato. Dal.

Larix. Theophr. πεύκη. H.

Castanea iuglans. An ea coniunctim legenda, *castanea iuglans*? Nam de iuglande ipsa, ut a castanea vulgo secernitur, nihil Theophrastus hoc loco: καρύαν modo Εὐβοϊκὴν diall, sive castaneam. Et quod de eadem καρύᾳ Εὐβοϊκῇ contigisse Antandri idem Theophrast. narrat, id in iuglaude factum Plinius ali libri huius cap. 81. Prorsus ut ipsam castaneam, quam Διὸς βάλανον Graeci appellarunt, ut dictum est lib. XV, cap. 25, ipse latine iuglandem, quasi Iovis glandem, appellari potuisse, existimasse Plinius videatur. Sic libro sequente, c. 40, ambigere merito quis

suramque non capit sponte cedrus, cupressus, olea, buxus.

LXXIX. Maxime aeterna putant ebenum et cupressum, cedrumque, claro de omnibus materiis iudicio in templo Ephesiae Dianae: utpote quum tota Asia exstruente quadringentis annis peractum sit, convenit

possit, an non coniunctim legi oporteat, *castaneae iuglandes?* H.

Rimam fissuramque, etc. Legend. *Rimam fissuramque non capit sponte cedrus, cupressus, olea, buxum. Maxime aeterna putant ebenum et cupressum, claro de omnibus materiis iudicio in templo Ephesiae Dianae* Salm. p. 813, a. — *Rimam*, etc. In Indice, *quae cariem non sentiant, quae rimam.* Hard.

LXXIX. *Maxime aeterna putant.* Sic restituimus eum locum secuti cod. Reg. 2, aliosque. Prius enim legebatur, avulso praepostere ex superiore sententia vocabulo, *Buxum maxime aeternum putant, ebenum, et cupressum, cedrumque.* Sane, quum eiusmodi lignorum perennitatem, uno templi Ephesini argumento comprobet: in eoque templo, quae genera fuerint adhibita dum commemorat, cedrum, cupressum, ebenumque laudet, taceat de buxo: annon palam facit, se tergeminae tantum huius materiae aeternitatem commendare? Hard.

Quadringentis annis. Quot nimirum anni fluxere ab Alexandri principatu ad illud tempus, quo Plinius haec scriberet, hoc est, usque ad ann. V. 830. Ergo anno Vrbis 430, docet coeptum exstrui templum Ephesinum a tota Asia, hoc est, eo anno quo vicit Darium Alexander: perfectumque annis ducentis et viginti, ut dicetur lib. XXXVI, cap. 21. Iudicium vero Asiae totius exstruentis de perennitate materiarum, quadringentorum denique annorum experimento peractum esse: ut postea de earum aeternitate reliquus nullus sit disceptandi locus. Templum Dianae a communi Asiae fuisse exstructum testatur Domitiani Aug. nummus ex aere mediocri: ΔΟΜΙΤΙΑΝΟϹ ΚΑΙϹΑΡ ϹΕΒΑϹΤΟϹ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟϹ. Capite laureato .)(. Supra ΕΦΕϹΙΩΝ. Infra ΜΑΡΝΑϹ. Dea capite turrito decumbit, provincia scilicet, imponit templo dextram, qua tenet arundinem: retro, serpens, Asiae symbolum: et ex urna profluens aqua, ut videtur. Cave autem hic ΜΑΡΝΑϹ vocem aliquam unam esse, aut dei Marnae nomen. Lege: Μεγάλης ΑΡτμιδος Ναὸν Ἀσία Συνέκτισεν, *Magnae Dianae templum Asia simul condidit.* Haec *magna Diana Ephesiorum* in Actis est, cap. 19: Μεγάλη Ἄρτεμις Ἐφεσίων. Similiter in nummo Hadriani ΑΥΤ. ΤΡΑΙΑΝ. ΑΔΡΙΑΝΟϹ .)(. In templo duobus columnis ornato, stant dextrorsum Diana cum arcu, et veste succincta: sinistrorsum Apollo cum arcu similiter. Hinc ΓΑΖΑ; inde ΜΑΡΝΑ. Cave, inquam, cuiquam hic quoque credas, esse Marnam Iovem: quum id pictura neget; et ipse titulus, cuius haec sententia est: Μεγάλη ΑΡτεμις, Νεβροχαρὴς Ἀπόλλων: *Magna Diana, hinnulis gaudens Apollo:* quae duo sola scilicet in nummo sunt insculpta, ob venationem cervi-

tectum eius esse e cedrinis trabibus. De ipso simulacro Deae ambigitur: caeteri ex ebeno esse tradunt. Mucianus ter consul, ex his qui proxime viso eo scripsere, vitigineum, et nunquam mutatum septies restituto templo. Hanc materiam elegisse Pandemion: etiam nomen artificis nuncupans: quod equidem miror, quum antiquiorem Minerva quoque, non modo Libero Patre, vetustatem ei tribuat. Adiicit multi foraminibus nardo rigari, ut medicatus humor alat,

nam in eo tractu celebratissimam, cui praeesse haec duo numina Veteres credidere. Propterea lib. I, Epigr. tit. Ὑμνείω Παιᾶνα, μέγαν θεὸν Ἀπόλλωνα, Νεβροχαρὴς Apollo vocatur. In imo numismate litterae sunt E EIII Α φρ: quas alibi dudum exposuimus. Est hic nummus ex aere magno in Thesauro Regio. Denique nummum affert ex aere minimo Seguinus, pag. 63, cum Deae vultu, et epigraphe ΑΡΤ ΣΕΒΑ. In altera parte cervus est sine inscriptione. Legendum pronuntiat ΑΡΤεμις ΣΕΒΑστή: et Dianam Augustam appellari Liviam censet. At si Livia foret, de nomine certe Livia diceretur: ut in nummo ΛΙΒΙΑΝ ΗΡΑΝ *Liviam Iunonem*. Nec matronam decet iam aetate provectam venatu delectari, quam cervus hic pictus designat: nec proinde conveniens erat, Augustam Dianam appellari. Lege: ΑΡτεμιν Τρίμορφον ΣΕΒάζεται Ἀσία. *Dianam triformem Asia veneratur.* HARD.

Convenit tectum. Vitruv. II, 9, pag. 35. HARD.

Caeteri ex ebeno. Vitruv. l. c. e cedro. HARD.

Vitigineum. Ex vite. Ita libri omnes. HARD.

Hanc materiam elegisse, etc. Lege: *Hanc materiam elegisse Demonicon, etiam nomen artificis nuncupans: quod equidem miror, quum antiquiorem Minerva quoque, non modo Libero Patre, vetustatem ei tribuat.* SALM. — *Hanc materiam elegisse Pandemion: etiam*, etc. Prius insulse legebatur: *elegisse eamdem, Canetiam nomen*, etc. In MSS. Reg. Colb. Chiffl. Th. etc., *elegisse eandem con etiom.* Vnde nos servatis fere totidem apicibus litterarum, *Pandemion etiam*, eruimus. Felicius, ut quidem remur, quam Salmasius, qui pag. 316 in Solin. *Demonicon, etiam* reponit. Pandemion tamen si Mucianus, cuius verba recitantur a Plinio, nomen esse singularis cuiuspiam artificis putavit, lapsus errore haud sane mediocri videtur: quum aliud nihil vox ea significet, Πανδημία, quam commune Asiae, τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας, vel uti Plinius ante dixit, tota Asia, qua exstruente, et ut cuique libuit, conferente operam, Dianae Ephesiae templum perfectum est, atque absolutum. H.

Quum antiquiorem Minerva. Quae parens artium habita semper fuit: atque adeo artifice quolibet vetustior. Ἀεροβάται qui caelo lapsum hoc simulacrum innui modo a Plinio putat, ut Exercitator in Solin. pag. 816. HARD.

teneatque iuncturas, quas et ipsas esse modico admodum miror. Valvas esse e cupresso, et iam quadringentis prope annis durare materiem omnem novae similem. Id quoque notandum, valvas in glutinis compage quadriennio fuisse. Cupressus in eas electa, quoniam praeter caetera uno in genere materiae nitor maxime valeat aeternus. Nonne simulacrum Veiovis in arce e cupresso durat, a condita Vrbe DCLVI anno dicatum? Memorabile et Vticae templum Apol-

Modico. Quum sit modicum simulacrum, qui possuot esse in eo iuncturae, quae vel in maxima vix ullae sunt. Iterum hic Muciani fidem elevat. HARD.

Valvas esse. Et hoc rursum Plinius ex Muciani relatu et fide refert, ut ex ipsa verborum structura perspicuum est: neque ex Theophrasto hausit, ut visum est Salmasio, in libello quem inscripsit, *Iudicium de Plinio.* Aliud longe est, quod graecus scriptor, Hist. lib. V, cap. 5, aliud quod latinus narrat. Ille, veteres templi valvas, factas vetustate inutiles, reconditas iacuisse per aetates quatuor, *αἱ θύραι τοῦ νεὼ τεθησαυρισμέναι τέτταρας ἔκειντο γενεάς*. Iste, non modo non iacere, sed stare iam ab annis propemodum quadringentis: hoc est, ipso quoque aevo Pliniano, eo nitore materiae, ac firmitate plane eadem, ac si nova foret. H.

Id quoque notand. etc. Valvas ulmeas non statim perficiunt, sed compactas relinquunt. Nonnulli, ut lautius opus sit, anno post tertio statuunt. Nam aestatis fervore siccatae dehiscunt; hieme vero coëunt, quia rara carnosaque materies äerem humidum trahit. Theophr. Hist. lib. V, cap. 4. DALEC. — *In glutinis compage.* Valvae, inquit, compactae, et conglutinatae, priusquam affixae sunt, aptataeque foribus, quadriennio toto sub dio relictae, ut ligni humor omnis effluëret. Et hoc Plinius a Muciano. HARD.

Cupressus in eas electa, quoniam... nitor max. valeat. Theophr. Hist. lib. V, cap. 5. HARD.

Veiovis. Gellius lib. V, cap. 12, p. 337: *Quum Iovem igitur, et Diiovem a iuvando nominassent; eum quoque contra Deum, qui non iuvandi potestatem, sed vim nocendi haberet (nam Deos quosdam, ut prodessent, celebrabant, quosdam, ne obessent, placabant), Veiovem appellaverunt, dempta atque detracta iuvandi facultate... Simulacrum igitur Dei Veiovis, quod in aede est, de qua supra dixi, sagittas tenet, quae sunt videlicet paratae ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem esse dixerunt*, etc. De Veiovis vocabulo vide et Ovid. Fast. III, v. 445. HARD.

In arce. In aede, quae inter arcem et Capitolium. Gellius l. c. pag. 336. Sic P. Victor, in regione octava urbis Romae: *Aedes Veiovis inter arcem et Capitolium, prope asylum.* HARD.

DCLXI. Ita Reg. 1, 2, Colb. aliique. In Theophr. *DLI.* H.

linis, ubi Numidicarum cedrorum trabes durant, ita ut positae fuere prima urbis eius origine, annis MCLXXVIII. Et in Hispania Sagunti aiunt templum Dianae a Zacyntho advectae cum conditoribus, annis ducentis ante excidium Troiae, ut auctor est Bocchus, infraque oppidum ipsum id haberi. Cui pepercit religione inductus Hannibal, iuniperi trabibus etiam nunc durantibus. Super omnia memoratur aedes in Aulide eiusdem Deae, saeculis aliquot ante Troianum bellum exaedificata: quonam genere materiae scientia obliterata. In plenum dici potest ntique quae odore praecellant, ea aeternitate praestare. A praedictis morus proxime laudatur, quae vetustate etiam nigrescit. Et quaedam tamen in aliis diuturniora sunt

Numidicarum cedrorum. Ita libri omnes, etiam MSS. non, ut quidam mutant, *citrorum.* Et vero de tergemino solum ligni genere nunc est instituta oratio, quod aeternitatem sibi quamdam vindicat, ebeno, cupresso, cedro: obiterque de iunipero; cui virtus eadem, quae cedro, est attributa, ut diximus cap. 76. Et in Africa cedrum provenire, eamque laudatissimam, ibidem ex Plinio, Vitruvioque abunde docuimus. Hard.

MCLXXVIII. Ita MSS. omnes, recte: non ut hactenus editi, *MCLXXXVIII.* Quum porro haec Plinius scripserit anno ab V. C. 830, Vticam necesse est conditam fuisse ante urbis Romae originem, annis 348, anno Heli Pontificis Hebraeorum circiter 35, anno fere a Troia capta centesimo octogesimo quarto. Hard.

Quonam genere materiae scientia obliterata. In aliis codicibus, *cuius quoniam generis materiae*, etc. Scribendum coniicio, *Thuiae quidem generis materiae*, etc., tum quod Theophrastus post cedrum et thuiam tertiam tertio loco ponit morum, quod hic vides fieri itidem a Plinio: tum etiam quod statim subiungit Plinius, *quae odore praecellant aeternitate praestare.* Et supra Plinius libro tertio decimo, cap. 16, de thuia loquens, *Hanc*, inquit, *inter odores uti tradit in deliciis Circes.* Pint. — *Quonam genere.* Sic libri editi, et MSS. Reg. etc. Hard.

In plenum dici potest, etc. *In plenum dici potest, utique quae odore praecellant eas, et aeternitate praestare.* Ita corrigend. *In plenum*, ὅλως, καθόλου, συνελόντι εἰπεῖν. Salm. — *In plenum dici potest.* Sic MSS. Reg. Colb. etc. Non *dici par est*, ut perperam in Chifflet. legitur. Haec vox, *in plenum*, summatim, universe, omnino, sonat. Hard.

A praedictis. Hoc est, post praedicta: cedrum, ebenum, cupressum. Theophrast. V, 5. H.

usibus quam alia. Vlmus in perflatu firma, robur defossum, et in aquis quercus obruta. Eadem supra terram rimosa facit opera, torquendo sese. Larix in humore praecipua, et alnus nigra. Robur marina aqua corrumpitur. Non improbatur et fagus in aqua, et iuglans: hae quidem in his quae defodiuntur, vel principales. Item iuniperus: eadem et subdialibus aptissima. Fagus et cerrus celeriter marcescunt. Esculus quoque humoris impatiens. Contra adacta in terram in palustribus alnus aeterna, onerisque quantilibet patiens: cerasus firma: ulmus et fraxinus lentae,

Vlmus in perflatu. Si ad ea opera adhibetur, quae aëri pateant, eoque perflentur. Theophr. Πτελέα μὲν ἐν τῷ ἀέρι ἀσαπής. Haro.

Robur defossum, et in aquis quercus obruta. Lege alia distinctione, *Robur defossum et in aquis, quercus obruta.* Theophrastus lib. V, cap. 5: *Robur defossum atque in aquis demersum, putredinis quippe hoc immune omnino videtur: ob id fluviis lacubusque naves hac etiam materia condunt, sed mari putrescit.* Confirmat id rursus cap. 7 eiusdem libri. Pint. — *Robur.* Δρῦς δὲ κατορυττομένη, καὶ ἐν ὕδατι καταβρεχομένη. Theophr. l. c. Et de quercu Palladius, lib. XII, in Novembr. tit 15, pag. 173. Haro.

Larix in humore: In aquis ad palationes et fundamenta: vel ad naves. Haro.

Alnus nigra. Vitruvius de ea arbore magnifice, lib. II, cap. 9, pag. 34: *Alnus autem,* inquit, *quae proximum fluminum ripis procreatur, et minime materies utilis videtur, habet in se egregias rationes: etenim ... in palustribus locis infra fundamenta aedificiorum, palationibus crebre fixa, recipiens in se quod minus habet liquoris, permanet immortalis ad aeternitatem, et sustinet immania pondera structurae, et sine vitiis conservat. Ita quae non potest extra terram paulum tempus durare, ea in humore obruta, permanet ad diuturnitatem*, etc. Palladius l. c. *Alnus fabricae inutilis, sed necessaria, si humidus locus ad accipienda fundamenta palandus est.* Haro.

Robur marina. Theophr. l. c. Δρῦς ἐν τῇ θαλάττῃ σήπεται. H.

Et fagus ... et iuglans. Theophr. nec fago, nec iuglandi hanc dotem adiudicat, sed ὀξύᾳ καὶ καρύᾳ Εὐβοϊκῇ, hoc est, cerro et castaneae. H.

Subdialibus. Ad ea opera, quae sub dio sunt. Hard.

Fagus et cerrus. Vitruv. l. c. pag. 34: *Cerrus, suber, fagus, quod parvam habent mixtionem humoris, et ignis, et terreni aëris plurimum, pervia raritate humores penitus recipiendo, celeriter marcescunt.* Palladius in Nov. pag. 15: *Fagus in sicco utilis, humore corrumpitur.* Haro.

Alnus aeterna. Vitruvius et Palladius, locis paulo ante citatis. H.

Vlmus et fraxinus Vitruvius, loco a nobis sup. cap. laudato. Palladius l.

sed facile pandantur: flexiles tamen, stantesque a circumcisura siccatae fideliores. Laricem in maritimis navibus obnoxiam teredini tradunt; omniaque, praeterquam oleastrum et oleam. Quaedam enim in mari, quaedam in terra vitiis opportuniora.

LXXX. (XLI.) Infestantium quatuor genera. Teredines capite ad portionem gravissimo, rodunt dentibus. Hae tantum in mari sentiuntur; nec aliam putant teredinem proprie dici. Terrestres, tineas vocant: culicibus vero similes, thripas. Quartum est et e vermiculorum genere; et eorum alii putrescente succo ipsa materie; alii pariuntur, sicut in arboribus, ex

c. breviter: *Vlmus et fraxinus, si siccentur, rigescunt: ante curvabiles.* Hard.

A circumcisura. Postquam circumsectae sunt, eo quo dictum est modo, cap. 74. *Fideliores* autem firmiores in opere interpretor; hoc est, quae haud facile pandentur: cui vitio obnoxias esse ulmum et fraxinum, dictum est proxime. Hard.

Laricem. Πεύκην Theophrastus, quae Plinio, ut diximus, semper est larix. Hard.

LXXX. *Infestantium.* Quae hoc capite continentur, ad verbum fere habet Theophr. Hist. lib. V, cap. 5. Hard.

Teredines. Τερηδόνες Theophr. Sunt eae capite proportione corporis grandissimo: Τῷ μὲν μεγέθει μικρὸν, κεφαλὴν δ' ἔχει μεγάλην, καὶ ὀδόντας. Hard.

Nec alium putant. Haec sane Theophrasti sententia l. c. Plinius tamen lib. VII, cap. 74, et ad terrestres id vocabulum transtulit, quum Servii Tullii praetextas dixit teredinum non sensisse iniurias, annis 560. Et Apsyrto τερηδόνες sunt equorum lumbrici. Vid. Constantin. in Lex. Hard.

Thripas. Θρῖπας Theophr. H.

Quorum quidem alii putrescente succo. Verbum *quidem* demendum est, ex archetypo Toletano: ego vero et dictionem etiam illam *succo*, adventitiam esse existimo. Theophrastus lib. quinto, capite quinto: *Vermium autem qui nasci in materie solent, alii putrescente materie generari solent, alii parientibus aliis vermibus. Pariunt enim vel in caesa materia vermes, quemadmodum in arboribus qui cerastae vocantur: quum scilicet tantum eroserunt atque excavaverunt, ut se circumagere possint.* Pint. — *Et eorum alii.* Vermium, inquit, quibus lignum eroditur, alii ex ipsa materie fiunt, putrescente succo, ἐκ τῆς οἰκείας σήψεως inquit Theophr. alia a vermiculis aliis pariuntur, οἱ δ' ἐκ τικτόντων ἑτέρων. Pariunt enim vel in caesa materie vermes, quemadmodum in ipsa arbore is qui κεράστης, hoc est, cornutus appellatur: qui quum tantum corroserit, ut circumagere se commode possit, tum gignit alium. Sic Theophr. l. c. In fico praesertim

eo qui cerastes vocatur. Quum tantum eroserit, ut circumagat se, generat alium. Haec nasci prohibet in aliis amaritudo, ut cupresso; in aliis duritia, ut buxo. Tradunt et abietem circa germinationes decorticatam, qua diximus luna, aquis non corrumpi. Alexandri Magni comites prodiderunt, in Tylo Rubri maris insula arbores esse, ex quibus naves fierent; quas CC annis durantes inventas; et si mergerentur, incorruptas. In eadem esse fruticem baculis tantum idoneae crassitudinis, varium tigrium maculis, ponderosum; et quum in spissiora decidat, vitri modo fragilem.

LXXXI. (XLII.) Apud nos materiae finduntur aliquae sponte: ob id architecti eas fimo illitas siccari

nasci cerastem dicetur, lib. XVII, cap. 37. Hard.

Quum tantum eroserit, etc. Vt ὥσπερ μυόδοχον, ut murium modo fossam sibi latebramque excavaverit. Theophrast. Dalec.

Haec. Omnia nempe haec vermium infestantium genera. H.

Tradunt, etc. Theophr. l. c. Φασὶ δὲ καὶ τὴν ἐλάτην φλοισθεῖσαν ὑπὸ τὴν βλάστησιν ἄσαπῆ διαμένειν ἐν τῷ ὕδατι. Hard.

Circa germinationes decorticatam. Theophr. Hist. lib. V, cap. 5. Vide supra huius libri cap. 25. Dalec.

Qua diximus. Cap. 74. H.

In Tylo. Theophr. Hist. lib. V, cap. 6. Hard.

Quas CC annis durantes inventas. Verbum *durantes* supervacaneum putamus, et caveto ne illo *quas*, naves referri putes. Theophrast. lib. V, c. 6: *In Tylo autem, Arabiae insula, materiem esse affirmant ex qua naves aedificent, quae mari incorrupta paene perdurat: quippe quum annos plus quam ducentos demersa, immunis ab omni offensa servetur*. Pint. — *Quas CC annis*. Quas arbores per annos ducentos in aquis obrutas, omnis noxae experies invenere, inquit Theophrast. l. c. Διαμένει γὰρ τὸ ξύλον ἔτη πλείω ἢ διακόσια καταβυθιζόμενον. Hard.

In eadem. Theophr. l. c. Hard.

Varium. Colorum varietate tigrium maculosae pelli assimilem. Hard.

Quum in spissiora. Quum in solidiora corpora aut sponte deciderit, aut quis de industria proiecerit. Theophrast. Οταν δέ τις ῥίψῃ πρὸς στερεώτερον τόπον, κατάγνυσθαι, καθάπερ τὰ κεράμια, fictilium modo. H.

LXXXI. *Apud nos materiae*, etc. *Lotum et alias, e quibus cardines fiunt, ne findantur, fimo bubulo illinunt, ut siccetur et diffletur paulatim medullae humor*. Theophr. Hist. lib. V, cap. 7. Hard.

Siccari iubent. Materias, sive arbores: ne aëre perflante findantur. Fimum bubulum adhibet Theophrast. Hist. lib. V, cap. 7. Hard.

iubent, ut afflatus non noceant. Pondus sustinere validae, abies, larix; etiam in transversum positae. Robur et olea incurvantur, ceduntque ponderi. Illae renituntur, nec temere rumpuntur; priusque carie, quam viribus deficiunt. Et palma arbor valida: in diversum enim curvatur, et populus. Caetera omnia inferiora pandantur: palma e contrario fornicatim. Pinus et cupressus adversus cariem tineasque firmissimae. Facile pandatur iuglans; fiunt enim et ex ea

Sustinere validae. Ἑλληνισμός· βάρος δ' ἐνεγκεῖν ἰσχυρά. Theophr. Dal.

Abies, larix. Theophr. l. c. Βάρος δ' ἐνεγκεῖν ἰσχυρὰ καὶ ἡ ἐλάτη καὶ ἡ πεύκη. Plin. rursum πεύκη larix. Porro hellenismus est, *validae sustinere*, pro *sustinent valide*. H.

Et palma arbor invalida: in diversum enim curvatur. At populus, etc. Scribo, *Et palmae arbor valida: in diversum enim curvatur. Nam quum omnes in inferiora pandentur, palma e contrario fornicatur*: reliqua falso adiecta sunt, ex Theophrasto, libro quinto, capite septimo. Pint. — *Et palma.* Sic restituimus tum ope codicum Reg. 1, 2, Colb. 1, 2, 3, Ch. etc. tum masime ex re ipsa, et admonitu Theophrasti. Graeca verba sunt eiuscemodi cum Plinio mire consentientia: libro nempe V, cap. 7· Ἰσχυρὸν δὲ καὶ ὁ φοῖνιξ. Ἀνάπαλιν γὰρ καὶ ἡ κάμψις ἢ τοῖς ἄλλοις γίνεται· τὰ μὲν γὰρ εἰς τὰ κάτω κάμπτεται, ὁ δὲ φοῖνιξ εἰς τὰ ἄνω. Prius *arbor invalida* insulse legebatur. H.

In diversum. Contra quam caeterae arbores: nam eae in inferiora curvantur: palma se fornicatim flectit. Hard. — *In diversum.* Intricata ac plane obscura sententia, vel potius nulla, prius legebatur: *In diversum enim curvatur. At populus contra omnia inferiora pandatur: palma e contrario fornicatur.* Habent haec verba *et populus* MSS. omnes: quamobrem ea expungere religio fuit. Alias nec agnoscit ea Theophrastus, loco proxime allato: nec de populo idne sit verum, perinde scilicet ac palmam reniti, sursumque pandari, experiri adhuc licuit. Deinde *pandantur* unanimi consensu eadem exemplaria manu exarata exhibent: *et fornicatim.* Nos ex coniectura, ut remur, haud temeraria, *caetera* pro *contra* substituimus, Theophrastum ad verbum secuti: ἄλλα μὲν γὰρ, etc. Nam *contra omnia inferiora pandari* nec Plinius certe dixerit, nec quid illud sit demum, Oedipus ipse sane intellexerit. Hard.

Pandantur. Curvantur, ceduntque ponderi. Plinius lib. XI, 10, de apibus, *Totaeque onustae remeant sarcina pandatae.* Hard.

Fornicatim. Fornicis in morem sursum versus curvatur. Plinius lib. IX, cap. 10: *Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerinis a solo fornicatis.* Et *fornicatio* Vitruvio nota et Senecae vox est. Hard.

Iuglans. Εὐβοϊκὴ καρύα. Castanea, Theophr. Histor. lib. V, cap. 7, qui illam sonitu se frangi pronuntiare quidem scribit, sed non facile pandari,

trabes. Frangi se praenunciat strepitu: quod in Antandro accidit, quum e balneis territi sono profugerunt. Pinus, piceae, alni ad aquarum ductus in tubos cavantur. Obrutae terra plurimis durant annis. Eaedem si non integantur, cito senescunt; mirum in modum fortiores, si humor extra quoque supersit.

LXXXII. Firmissima in rectum abies. Eadem valvarum repagulis, et ad quaecumque libeat intestina opera aptissima, sive Graeco, sive Campano, sive Siculo fabricae artis genere spectabilis: ramentorum crinibus, pampinato semper orbe se volvens ad incitatos runcinarum raptus. Eadem et curribus maxime sociabilis glutino, in tantum, ut findatur ante, qua solida est.

quod ait Plinius. Dalec. — *Iuglans.* Non iuglandem Theophr. sed castaneam dixit, de quibus iam saepius egimus. Ed. P.

Strepitu. Crepitu, ψόφῳ. Theophr Hist. lib. V, cap. 7. Hard.

In Antandro. Theophr. l. c. de castaneae materie, trabibusque, ut diximus, non iuglandis. In MSS. *in Andro.* At Theophrast. ἐν Ἀντάνδρῳ. Hard.

LXXXII. *Firmissima ad tectum abies*, etc. Eo loco libri scribunt: *firmissima in rectum abies*, quae verissima lectio; firmissimam ait esse abietem in operibus, quum recta statuitur. *In rectum*, εἰς ὀρθόν. Et sciendum est *intestinum opus* proprie dici, quod ex ligno fit, sed elegantiore fabrica, et ea arte quam minutiariam nunc appellamus. Veteres quoque λεπτουργίαν dixere. Sequentia sic lege: *Ad incitatos runcinarum actus. Eadem et fabris maxime sociabilis glutino.* Salm. — *Firmissima in rectum.* Si recta statuatur. Ita Chiffl. codex, aliique probatissimi. At libri omnes editi, *firmissima ad tectum* Minus certe sincere. Nam Theophr. Hist. lib. V, cap. 7, ficum validam esse dicit, quum recta statuitur; magis vero abietem: ἰσχυρὸν δὲ τὸ τῆς συκῆς, πλὴν εἰς ὀρθόν· ἡ δὲ ἐλάτη μάλιστα, ὡς εἰπεῖν, ἰσχυρόν. H.

Valvarum repagulis. In MSS. omnibus, *valvarum paginis*: haud poenitenda lectione: videntur enim paginae valvarum appellari asseres, quibus ipsae compinguntur, coagmentanturque, ac veluti compaginantur valvae. H.

Intestina. De his cap. 76. H.

Ramentorum. Ramenta, inquit, abietis, dum singuli runcinae ictus rapiunt, raduntque, ea tum convolvuntur in modum crinium, et in orbem, instar tortilis pampini, hoc est, claviculae vitium. Runcina instrumentum est ferreum, quo ligna aspera lignarii fabri laevigant: *le rabot.* Pampinum pro clavicula, capreoloque vitis accipi, monuimus cap. 63. H.

LXXXIII. (XLIII.) Magna autem et glutini ratio, propter ea quae sectilibus laminis, ac in alio genere operiuntur. Stamineam in hoc usu probant venam, et vocant feruleam, argumento similitudinis, quo-

Ut findatur ante. Ante, inquit, sociata glutino meteries, ea parte findetur, qua solida est, quam qua edglutinatur. Numquam enim dissociatur, quod semel glutinatum sit: Οὐδὲ γὰρ ὅλως οὐδὲ ῥήγνυσθαί φασιν, ἐὰν κολληθῇ. Theophr. Hist. lib. V, cap. 7. HARD.

LXXXIII. *Magna autem et glutini ratio*, etc. Sic legend. *Magna autem et glutini ratio propter ea quae sectilibus laminis, ac in alio genere operiuntur staminea. In hoc usu improbant venam, et vocant festuceam, quoniam lacunose crispa in omni genere et glutinum abdicat. Quaedam et inter se*, etc. *Staminea* igitur vocat, quae alio ligno intingebantur, quaeque vicem staminis sive statuminis praebebant. Nam laminae superinductae subteminis instar obtinebant. *Festuca* vel festucea vena in ligno, discursus est venosus et crispus, ad instar festucae lacunosus. Vel quod exempla illa festuca, lecunae in ligno remanent. SALM. pag. 417.

Sectilibus laminibus. Ἐπικολλήματα vocet Theophr. lib. VI, cap. 4. DAL. — *Sectilibus laminis.* E pretiosiore maxime ligno: ut exempli gratia, e citro. Sectiles laminae a nostris appellantur vulgo *des placages*: mensae, pavimenta, caeteraque, quae his operiuntur, *ouvrages de marqueterie*. H.

In alio genere. In alio genere ligni ac materiei: quum diversi generis ligna socianda sunt, et conglutinanda. Sed praeterea et secamenta testudinum signari hoc loco a Plinio cum Dalecampio arbitramur. Vide c. sq. HARD. — *Ac in alio.* Sic MSS. omnes et edit. princeps: nihil ergo mutendum in hoc optimorum librorum consensu: nec putat Broterius satis esse certam grammaticorum opinionem, qui *ac* ante vocelem poni posse, negant. ED. P.

Stamineam, etc. Rectissimam. Stamineam venam materiarii vocant *maitresse veine*. DAL. — *Stamineam in hoc usu.* In eo ligno quod cum altero sociandum est, staminea maxime vena deligitur, hoc est, rectissima, longissimaque, instar staminis. HARD.

Feruleam. Ob similitudinem cum caule ferulaceo: crispa nimirum vena, et in tenues veluti scissa lacinias, ut sunt ferulae folia: quod in omni arborum genere evenit. Sic plantaginis *laciniosa folia* Plinius appellat, lib. XXV, cap. 77. Ducta translatio e laciniis vestimentorum, quae caesuratim sectae et quasi divisae sunt. — *Feruleam.* Secuti sumus summe fide vestigia codicum Reg. Colb. Th. Chiffl. et vet. Dalecamp. in quibus *feruleam*, et *lacunose* legitur: quae vox totidem ductus et apices litterarum habet quot ista, *lacunose*: non, uti in editis *fertilem*, et *lacrimose crispa*. « In omni genere et glutinum abdicant quaedam, etc. « aut uti Salmas. in Solin. pag. 417, *festuceam*, quam secum ipse pugnans et probari maxime in hoc usu cupit, hoc est, in glutinatione, et glutinum simul abdicare. Sic enim interpungi iubet: *In hoc usu probant venam, et vocant festuceam, quoniam lacunose crispa*

niam laciniose crispa, in omni genere. Et glutinum abdicant quaedam, et inter se cum aliis insociabilia glutino, sicut robur: nec fere cohaerent, nisi similia natura, ut si quis lapidem lignumque coniungat. Cornum maxime audit sorbus, carpinus, buxus, postea tilia. Cuicumque operi facilia, flexilia omnia, quae lenta diximus; praeterque morus, et caprificus. Serrabilia ac sectilia, quae modice humida. Arida enim lentius serrae cedunt; viridia, praeter

in omni genere, et glutinum abdicat. Quaedam et inter se, etc. Nam omnibus libris vel ipso fatente, *probent*, constantissime legitur. Itaque nove coniectura mox paulo legi censet oportere: *In hoc usu probant: improbant venam*, etc. Denique de staminea vena, et de lacunoso crispatu, et de festuca dicit, quae festucae videri possint: nec sibi ipsi satisfacit: nobis vero multo minus. Hard. — *Ferulaceum* recipit Broterius, et Harduinum taxat qui *feruleam* scribere e MSS. maluit, ipso teste. Ed. P.

In omni genere. Et glutinum, etc. *Pino et abieti quercus aeque non adglutinatur: altera enim* (pinus) *spissa, rara altera* (abies) *et altera* (pinus) *similior: altera* (abies) *minus similis. Simili vero natura esse oportet quae coalescere et compingi debent, non contraria, ceu lignum et lapidem.* Theophrast. Dalec. — *Laciniose*, etc. Broterius e MSS. Reg. 1 totidem litteris, *quoniam lacunosa et crispa glutinum abdicat.* Ed. P.

Nisi similia. Ὁμοιοπαθῆ, inquit Theophrast. Hist. lib. III, cap. 8. Hard.

Ut si quis. Is sane frustra foret, et glutinum perderet, et operam. Hard.

Audit sorbus. Admittit, eique glutini ope cohaeret, ac societur. Ita libri omnes, etiam MSS. H. — *Audit.* Broterius *odit*, quod invenit in MS. Reg. 2, ex emendatione scriptum. Ed. P.

Cuicumque operi. Haec apud Theophrastum Hist. lib. V, cap. 7: Εὔκαμπτα δὲ, ὡς μὲν ἁπλῶς εἰπεῖν, ὅσα γλισχρά· διαφέρειν δὲ δοκεῖ συκάμινος καὶ ἐρινεός. Hard.

Lenta diximus. Cap. 77. Hard.

Serrabilia. Quae secari serra facile possunt. Sectilia, quae securi. Εὔπριστα καὶ εὔσχιστα. In libris omnibus editis haetenus legebatur, *Durabilia ac sectilia.* Dalecampius reponere nitebatur, *dolabilia.* In MSS. Reg. Colb. et aliis *furabilia*, legimus. At haud dubie *serrabilia* scripsit auctor: ut et Theophr. Hist. lib. V, cap. 8: Εὔπριστα δὲ καὶ εὔσχιστα τὰ ἐνικμότερα τῶν πάμπαν ξηρῶν. Hard.

Arida enim latius, etc. *Arida enim* (αὔοντα) *cedunt ignavius, nec appressum occursumque serrae sustinent, alia resistunt et obluctantur, serramque hebetant.* Theophrast. Lego, *Arida enim lentius serris cedunt: viridia praeter robur, et buxum pertinacius resistunt* (καὶ συμμύει Theophrast.) *et committuntur.* Dalec. — *Arida enim.* Arida, inquit, cedunt ignavius, nec appressum occursumque

robur et buxum pertinacius resistunt, serrarumque dentes replent aequalitate inerti: qua de causa alterna inclinatione egerunt scobem. Obedientissima quocumque in opere fraxinus, eademque hastis corylo melior, cornu levior, sorbo lentior. Gallica vero, etiam ad currus flexibilis, vitem aemularetur ulmus, ni pondus esset in culpa.

LXXXIV. Facilis et fagus, quanquam fragilis et tenera. Eadem sectilibus laminis in tenui flexilis, capsisque ac scriniis sola utilis. Secatur in laminas praetenues et ilex, colore quoque non ingrata: sed

serrae sustinent, τὰ μὲν γὰρ παύονται. Viridia resistunt et obluctantur, τὰ δὲ ἵστανται. Theophr. Hist. lib. V, c. 8. Et prius, c. 6: Σιδήρια δύνανται τέμνειν μᾶλλον τὰ σκληρὰ τῶν μαλακῶν, etc. HARD.

Aequalitate inerti. Opus impediente, ἀέργῳ. Theophrast. Inefficaci dentium occursu, quum eorum inaequales proiecturas aequavit scobs impacta. DAL. — *Aequalitate inerti.* Ita replent serrae dentes, et inaequales proiecturas aequant scobe impacta, et adhaerescente, ut serram deinde ipsam inertem reddant, neque aptam ad secandum. HARD.

Alterna inclinatione. Serrae dentes alterna inclinatione permutant, ut scobs facilius egeratur: Διὸ καὶ παραλλάττουσιν ἀλλήλων τοὺς ὀδόντας, ἵνα ἐξάγηται τὰ πρίσματα, Theophr. Hist. lib. V. cap. 8. HARD.

Eademque hastis. Vide quae diximus cap. 24. HARD.

Gallica vero etiam ad currus flexibilis. Vitem aemularetur ulmus, ni pondus esset in culpa. (Sic exhibent libb. ante Hard. editi.) Leg. permutatis dictionibus puto, *Gallica vero ulmus etiam ad currus flexilis. Vitem aemulatur, ni pondus esset in culpa.* Quanquam quinque verba novissima aliena suspicor esse, non Plinii. Porro meminisse oportet, Plinium sup. cap. 43, inter genera ulmorum, secundum genus fecisse gallicas ulmos: capite vero 14, ubi de fraxino disseruit, nullam gallicae fraxini mentionem fuisse habitam. PINT.

Ad currus flexibilis. Facile curvatur, flectiturque in rotas, ulmus gallica, de qua cap. 29, eaque ligni bonitate vitem aemularetur, ni ponderosior foret. HARD.

LXXXIV. *Facilis et fagus, quanquam*, etc. Legendum videtur *taxus*, non *fagus*, at mox paullo non *sectilibus*, sed *plectilibus*, seu *plexilibus*: sic enim magis applicatur intellectus verbi graeci παρακαλλήματα, hoc est, conglutinationes. Theodorus ut in Plinio invenit, sic in Theophrasto transtulit *sectilibus*. Lege Theophrastum libro V, capite octavo. PINT.

In tenui. Modo tenues eae laminae fuerint, erunt eaedem et flexiles. HARD.

Secatur in laminas praetenues et ilex. « Ilex commendatur ad axes et vehicula, quae aguntur unica tantum rota

maxime fida iis quae terantur, ut rotarum axibus: ad quos lentore fraxinus utilis, sicut duritia ilex, et utroque legitur ulmus. Sunt vero et parvi usus fabrilium ministeriorum insignes: ideoque proditum terebris vaginas ex oleastro, buxo, ilice, ulmo, fraxino, utilissimas fieri. Ex iisdem malleos, maioresque e pinu et ilice. Est his autem maior ad firmitatem causa tempestivae caesurae, quam immaturae: quippe quum ex olea, durissimo ligno, cardines in foribus diutius immoti, plantae modo germinaverint. Cato vectes aquifolios, laureos, ulmeos fieri iubet. Hyginus manubria rusticis carpinea, iligna, cerrea. Quae in laminas secantur, quorumque operimento vestiatur alia materies, praecipua sunt citrum, terebinthus, aceris genera, buxum, palma, aquifolium, ilex, sambuci radix, populus. Dat et alnus, ut dictum est, tuber sectile, sicut citrum, acerque. Nec aliarum

(μονοςρόφους ἁμάξας). Item iuga lyrarum et psalteriorum.» Theophr. Dalec.

Vt rotarum axibus. Theophrast. l. c. Πρῖνος δὲ πρὸς ἄξονάς τε, καὶ μονοςρόφους ἁμάξας, etc. Hard.

Et utroque. Et ob utramque dotem, lentitiam nimirum, duritiemque, ad rotarum axes ulmus seligitur. Hard.

Sunt vero et parvi usus. Parva instrumenta in fabrili arte, sed ea tamen insignia. Hard.

Ideoque proditum, etc. *Malleolus et terebra ex oleastro optima fiunt; quamvis et buxeis, ulmeis, fraxineisque utantur. Malleos magnos ex picea faciunt.* Theophrast. Hist. lib. V, cap. 9. Dal. — *Terebris vaginas.* Terebra, instrumentum quo ligna perforantur: *une tarière, un vilebrequin.* Vagina manubrium est, *le manche*, et *la poignée.* Hard.

Est his autem. Materiae illi firmitas maior, quae sit tempestive caesa, quam illi quae immature. Hard.

Ex olea. Idem ibid. lib. V, cap. 10. Dalec.

Cato vectes aquifolios, laureos. Desideratur verbum, *iligneos*, ex ipso Catone, cap. xxxi: *Vectes iligneos, aquifolios, laureos, aut ulmeos facito, uti sient parati.* Pint.

Aquifolium. Aquifolia ilex, de qua cap. 8. Hard.

Dat et alnus, ut dictum est, tuber sectile, sicut citrum acerque. Scribo permutatis verbis, *Dat et alnus tuber sectile sicut citrum acerque, ut dictum est.* Etenim relatum hoc est libro tertio decimo, capite quintodecimo, at lib. praesenti, capite trigesimo octavo. Pint.

Vt dictum est. Cap. 27. Hard.

Tuber sectile. In radice. Dal.

tubera in pretio. Media pars arborum crispior, et quo propior radici, minoribus magisque flexilibus maculis. Haec prima origo luxuriae, arborem alia integi, et viliores ligno pretiosiores cortice fieri: ut una arbor saepius veniret, excogitatae sunt et ligni bracteae. Nec satis: coepere tingi animalium cornua; dentes secari; lignumque ebore distingui, mox operiri. Placuit deinde materiam et in mari quaeri. Testudo in hoc secta; nuperque portentosis ingeniis principatu Neronis inventum, ut pigmentis perderet, se, plurisque veniret imitata lignum. Sic lectis pretia quaeruntur: sic terebinthum vinci iubent, sic citrum

Flexilibus. Flexuosis. HARD.

Haec prima origo luxuriae, etc. Legeodum: *Haec prima origo luxuriae, arborum alia integi, et vilioris ligni e pretiosiore corticem fieri, ut una arbor saepius veniret: excogitatae sunt et ligni bracteae. Neo satis*, etc. Lectorum illae laminae etiam ex testudine secta fieri solitae, quam et pingebant ligni colore. SALM.

Et viliores ligno pretiosiores cortice fieri. Ob laminam superadditam pretiosiores haberi arbores. HARD.

Vt una arbor saepius veniret. Vt saepius ona arbor venalis esset: primom quidem, priusquam secaretur in laminas: iterumque, quum secta esset in eas laminas, bracteasve. H.

Excogitatae sunt, ete. Ebur illud et cornu quo lignum operiebatur et distinguebatur, eestro etiam inuri solebat, et cestratum fieri. Inde *cestrota forium ornamenta*, Vitruv. SALM.

Dentes secari. Ebur. HARD.

Testudo in hoc secta. In hos usus. HARD.

Nuperque portentosis, etc. Legeod. *Nuperque portentosis ingeniis principatu Neronis inventum, ut pigmentis perderetur, imitata lignum.* Subiicit: *Sic lectis pretia quaeruntur, sic terebinthum vinci iuvat, sic citrum pretiosius fieri, sic acer decipi.* Testudo picta terebinthini ligni colore, terebinthum ipsam vincebat: eadem citri instar picta, factitium erat citrum, vero citro pretiosius: sic citrum pretiosius fiebat quam nascebatur. *Acer* autem *decipi* intelligendum de testudine, quae aceris colorem accipiebat per picturam, quaeque verus acer sic videbatur. Seqoentia sic legenda: *modo luxuria non fuerat contenta ligno: iam lignum et e testudine facit:* quod enim testudo in ligni figuram pingeretur, lignum e testudine faciebat luxuria. SALM.

Sic terebinthum vinci iubent. In Syria nigrum testudinis colore superari. DALEC. — *Sic terebinthum.* Sic terebiothum, inquit, vinci volunt, picta testudine terebiothini ligni colore: testudinem instar citri pictam, citro ipso fieri pretiosiorem: denique eandem aceris colore imbutam, pro acere vero ac nativo accipi. H.

pretiosius fieri, sic acer decipi. Modo luxuria non fuerat contenta ligno: iam lignum enim e testudine facit.

LXXXV. (XLIV.) Vita arborum quarumdam immensa credi potest, si quis profunda mundi et saltus inaccessos cogitet. Verum ex his quas memoria hominum custodit, durant in Liternino Africani prioris manu satae olivae. Item myrtus eodem loco conspicuae magnitudinis. Subest specus, in quo manes eius custodire draco traditur. Romae vero lotos in Lucinae area, anno qui fuit sine magistratibus CCCLXXIX Vrbis, aede condita, incertum ipsa quanto vetustior. Esse quidem vetustiorem non est dubium, quum ab eo luco Lucina nominetur: haeç nunc circiter annum

Iam lignum enim e testudine facit. Testudine picta in ligni similitudinem. Summa fide sinceram huius loci lectionem repraesentamus, a nobis e codice Reg. 2 erutam, et Colb. In Reg. 1, *iam lignum enim e testitudine.* Corruptius ab interpolatoribus editum in libris vulgatis, *emi testudinem.* Longe libentius tamen sic agnosceremus, *iam lignum etiam e testudine facit:* ut mutabilem luxuriae libidinem coargui intelligas, quae modo ligno contenta non fuerat, nunc vel in ipsa testudine lignum quaerit. HARD.

LXXXV. *Vita arborum quarumdam immensa.* De arborum vita cf. Adanson (*Famill. des Plantes*, tom. I, pag. CCXV sqq.), qui fusius de eo argumento disserit, et Plinium etiam testem adducit. ED. P.

Anno ... CCCLXXIX. Quo nempe anno haec Plinius litteris consignabat, qui fuit Vrbis, ut saepius adnotavimus, DCCCXXX, qui numerus annorum ex utraque illa summa exsistit, si annum unicum exceperis: quamobrem is *circiter* caute adiecit. In libris porro ante nos editis detracta denarii nota legebatur modo *CCCLXIX.* Vt et in MSS. Reg. 4763 et 4972; in Vaticano autem, aliisque *CCCCLXIX*, errore minime obscuro, vel duplici ex capite. Nam at utraque summa indicat haud dubie Plinius annos Vrbis conditae, ad illud usque tempus quo haec commentabatur: et annum *CCCLXIX* non sine magistratibus fuisse, Chronologi omnes confitentur, sed sub tribunis militum consulari potestate: quum iidem perhibeant anno *CCCLXXIX* ἀναρχίαν illam quinque annorum coepisse: quod altercatione orta patricios inter et plebeios, ob legem latam a tribunis plebis anno anteriore, de plebeio altero creando consule, patribusque acerrime obsistentibus, nullum curulem magistratum passi sunt fieri tribuni. HARD.

Lucina nominetur. Lucina, sive Lucetia, Iuno aliis dicitur. Tibullo

CCCCL habet. Antiquior illa est; sed incerta eius aetas, quae capillata dicitur, quoniam Vestalium virginum capillus ad eam defertur.

Natalis, Graecis γενναΐς, vel γενετυλλίς, aliis Diana, quae et Εἰλείθυια, ὠκυτόκος, μογοστόκος, προθυραία, utraque sic nominata, vel a luco, ut auctor putavit, vel a luce, quam recens natis praebet, et quoniam partuum, qui adhuc utero gestantur, menses regit. Catullus, Carm. XXXIV, vs. 14: *Tu Lucina dolentibus Iuno dicta puerperis.* Ovid. Fastor. lib. II, vs. 449 et sqq. *Gratia Lucinae: dedit haec tibi nomina lucus, Aut quia principium tu, Dea, lucis habes. Parce, precor, gravidis, facilis Lucina, puellis; Maturumque utero molliter effer onus.* Idem Met. IX, 283: *Praepositam timidis parientibus Ilithyam.* Theocr. in Daphnide: χαλεπὸν βέλος Εἰλειθυίας. Orpheus in hymnis: Ἄρτεμις Εἰλείθυια καὶ ἡ σεμνὴ προθυραία. Fabulosa multa de Eileithya vide apud Pausaniam in Arcadicis. Lilius Gyraldus. Λυσίζωνον etiam quidam vocaverunt, ὅτι λύει τὸ ἐσφιγμένον τῶν κόλπων. Rhodig. l. XXVIII, cap. 24. Dicitur et Marcellino ὀρσολοχεία, παρὰ τὸ ὄρειν, τοῦτ' ἔστιν, ὀτρύνειν τὴν λοχείαν. Hadr. Iun. l. IV, cap. 23. Plaut. in Trucul. *Date mihi huc stactem, atque ignem in aram, ut Venerer Lucinam deam.* Et paulo post: .... *fer huc verbenam mihi, thus, et bellaria: Date aquam manibus.* DALEC.

Haec nunc. Aedes Lucinae.. H.

Antiquior illa. Arbor scilicet, cuiuscumque illa generis fuit. Festus: *Capillatam, vel Capillarem arborem dicebant, in qua capillum tonsum suspendebant.* HARD.

Quoniam Vestalium, etc. Apud Polyaenum Theseus crines anteriores capitis radit, quos Diis sacros dicat; non quod ait Plutarchus, ne vetusto more παρίσχοι ἐκ τῶν τριχῶν πολεμίοις. Apud Suet. in Nerone cap. XIV Nero gymnico, quod in septis edebat, inter buthysiae apparatum barbam primam posuit conditam in auream pyxidem, et pretiosissimis margaritis adornatam Capitolio consecravit. Apud Petronium in Satyra, Trimalcionis barba pyxide aurea non pusilla condita fuit, in armario porticus, intra aediculam, cum laribus, et Veneris marmoreo signo. Festus in voce *capillata.* Tondebantur ergo et Vestales, quum in sanctum id collegium receptae a pontifice certo carmine sacrarantur, ac Diis voverentur. Nec absimilis fuit Graecorum consuetudo, primum iuvenum comam demendi, quae vel Deo, vel flumini cuipiam offerretur. Homero Iliad. Ψ de Achil. Στὰς δ' ἀπάνευθε πυρῆς, ξανθὴν ἀπεκείρατο χαίτην, Τήν ῥα Σπερχειῷ ποταμῷ τρέφε τηλεθόωσαν. Varro apud Non. *Itaque Ambraciae primum capillum puerilem demptum, item cirros ad Apollinem ponere solent:* Victorius lib. VI, c. 23. Alia quidem causa est, cur apud Euripidem Mors, non quod Servius putat, Mercurius, eorum quibus fatalis advenit dies, crinem, veluti Diis Manibus sacrum, hasta libat: Θαν. Στείχω δ' ἐπ' αὐτήν, ὡς κατάρξωμαι ξίφει. Ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν, Ὅτου τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσῃ τρίχα. Ad quod allusit Virg. Aen. IV, 696 sqq. *Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat...*

LXXXVI. Verum altera lotos in Vulcanali, quod Romulus constituit ex victoria de decumis, aequaeva Vrbi intelligitur, ut auctor est Masurius. Radices eius in forum usque Caesaris per stationes municipiorum penetrant. Fuit cum ea cupressus aequalis; circa suprema Neronis principis prolapsa atque neglecta.

LXXXVII. Vetustior autem Vrbe in Vaticano ilex,

Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco. Muret. in Var. cap. 16, de Vestalium religione ac institutis, honore, dignatione; multa Alex. ab Alex. lib. V, cap. 12. Vide et eumdem lib. V, cap. 18. Vt Flamines Diales inaugurabantur, sic capiebantur Vestales, virginibus a populo viginti lectis, Pontificis arbitratu, ac sortitione ex eo numero in concione facta, ut cuius virginis ducta esset, Pontifex eam caperet, eaque Vestae fieret. Gellius lib. II, cap. 12. Raevardus cap. 17 Variorum. Dal. — *Vestalium ... capillus.* Tondebantur eae, priusquam in collegium receptae certo carmine a Pontifice Deo manciparentur et sacrarentur. Sic apud Christianos capillorum positio in viris feminisque Deo dicatis, symbolum servitutis est, qua se Numini, instar servorum, mancipant: unde *Servi Dei* nuncupantur: quod erant olim servi tonsi. Vide Du Cange in Glossar. verbo *Capilli.* Tonsos deinde crines prisci illi vel Apollini Delio, vel alteri Numini consecrabant, vel suspendebant ex arbore. H.

LXXXVI. *In Vulcanali.* P. Victor in descriptione urbis Romae, regione quarta: *Area Vulcani, cum Vulcanali, ubi lotos a Romulo sata, in qua area sanguine per biduum pluit.* Vulcanal aedicula fuit Vulcano sacra. Hard.

De decumis. De parte spoliorum et praedae decima. Hard.

Per stationes. Stationes, loca in quibus certo tempore coeunt et consistunt homines. In foro Romano variae fuerunt: Senaculum, statio, in qua, auctore Valerio, cap. 12, senatores assiduam stationem peragebant, ut citati in curiam venirent: statio municipum: statio iuvenum, qui quum patres in curiam deduxissent, quod ait Valer. cap. citato, valvis affixi exspectabant, donec officio reducendi fungerentur. Raev. lib. IV, cap. 7 Varior. Dal. — *Per stationes.* Stationes Municipiorum inter Forum Augusti, a P. Victore statuuntur, in descript. urbis Romae, regione octava. Locus videtur fuisse publicus, in quo post negotia cives convenirent, confabulandi gratia. Iuvenalis Sat. XI, v. 4: *Omnis Conventus, thermae, stationes, omne theatrum*, etc. Plinius Iunior, lib. I, epist. 13: *Plerique in stationibus sedent, tempusque audiendis fabulis conterunt.* Hard.

Fuit cum ea cupressus. Eane quam Vespasiani aevo resurrexisse sponte, auctor est Tacitus, Hist. lib. II, pag. 53? Hard.

LXXXVII. *Vetustior autem urbe*, etc. Pausaniae saeculo, quod is scri-

in qua titulus aereis litteris Etruscis, religione arborem iam tum dignam fuisse significat. Tiburtes quoque originem multo ante urbem Romam habent. Apud eos exstant ilices tres, etiam Tiburto conditore eorum vetustiores, apud quas inauguratus traditur. Fuisse autem eum tradunt filium Amphiarai, qui apud Thebas obierit una aetate ante Iliacum bellum.

LXXXVIII. Sunt auctores et Delphicam platanum Agamemnonis manu satam: et alteram in Caphyis Arcadiae luco. Sunt hodie ex adverso Iliensium urbis, iuxta Hellespontum, in Protesilai sepulcro arbores, quae omnibus aevis, quum in tantum accrevere,

bit in Arcadicis, arbores vetustissimae fuerunt: vites Samia ad Iunonis aedem; olea, in arce Athenis; Deli palma; quercus Dodonaea, et platanus Menelai, hic memorata, quam iuxta fontem Caphyis vicinum, Menelaus ad Troianum bellum iturus sevit. Dal.

Tiburto conditore. Maro, Aen. VII, vs. 670: *Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt, Fratris Tiburti dictam cognomine gentem.* Hard. — *Vetustiores.* Adansonius in opere sup. cit. (*Familles des Plantes*, tom. I, pag. ccxxiii) plures arborum species citat, quae quatuor et amplius annorum millibus aut duraverint, aut, si nullus casum praematurum afferat exitum, duraturae sint. Ed. P.

Amphiarai. Qui primus somniorum interpres fuit. Ad eius oraculum qui pergebant, sacro illi, et aliis diis, quorum nomina in ara sculpta fuerunt, peracto lustrati, arietis pelle substrata obdormiscentes, somnia captabant, quo modo ait Virgilius: *Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit.* Rhodig. cap. 14. Dal.

Vna aetate. Annis 37. Vide Clem. Alex. Strom. lib. I. Aetas et de annis triginta dicitur, auctore Servio in Georg. III. Et saeculum Druidis olim, teste Plinio inferius, cap. 95. H.

LXXXVIII. *Sunt auctores.* Theophrast. Histor. Plant. lib. IV, c. 14: Τινὲς δέ φασι, καὶ τὴν ἐν Δελφοῖς πλάτανον Ἀγαμέμνονα φυτεῦσαι, καὶ τὴν ἐν Καφύαις τῆς Ἀρκαδίας. H.

Sunt hodie ex adverso, etc. Legend. *Sunt hodie ex adverso Iliensium urbis, iuxta Hellespontum, in Protesilai sepulcro arbores, quae omnibus ex eo aevis, quum in tantum adcrevere ut Ilium aspiciant, inarescunt, rursusque adolescunt.* Salm.

In Protesilai sepulcro. De huius delubro diximus lib. IV, cap. 18. Harum arborum meminit Philostratus, in Heroic. pag. 614. Hard.

Quae omnibus. Lege cum Salmasio: *quae omnibus ex eo aevis cum*, etc. *Omnibus aevis*, manifeste hic dicitur pro omni tempore, et pro toto illo spatio quod a Protesilao usque ad suum saeculum effluxit. Neque totae interibant arbores, sed sal-

ut Ilium adspiciant, inarescunt, rursusque adolescunt. Iuxta urbem autem quercus, in Ili tumulo tunc satae dicuntur, quum cepit Ilium vocari.

LXXXIX. Argis olea etiamnum durare dicitur, ad quam Io in vaccam mutatam Argus alligaverit. In Ponto circa Heracleam arae sunt Iovis Stratii cognomine: ibi quercus duae ab Hercule satae. In eodem tractu portus Amyci est Bebryce rege interfecto clarus. Eius tumulus a supremo die lauro tegitur, quam insanam vocant: quoniam si quid ex ea decerptum inferatur navibus, iurgia fiant, donec abiiciatur. Regionem Aulocrenen diximus, per quam ab Apamia in Phrygiam itur: ibi platanus ostenditur, ex qua pependerit Marsyas victus ab Apolline, quae iam tum magnitudine electa est. Nec non palma Deli ab eius-

tem folia. Vide Vossium in Melam, pag. 128. — *Quae omnibus aevis.* Ita rescripsimus ex Colb. 3. Ita Vossius in suis libris scribi asseverat, Obs. in Melam (vid. supra). H.

Aevis. Ἐφηβεῖον locus in quo ἔφηβοι exercebantur: epheborum palaestra. In iis Protesilai aedificiis multas eiuscemodi fuisse arbores consitas probabile; quae, ut inquit auctor, arescebant, et rursum adolescebant. Dalec.

Ili tumulo. Ilum Trois filium fuisse docet Homerus in Iliad. Υ. Quae Plinio quercus, ea Theophrasto, hoc ipsum referenti Hist. lib. IV, c. 14, φηγὸς dicitur, ut ante monuimus, cap. 6. Hard.

LXXXIX. *Iovis Stratii.* Iovem Stratium, hoc est, militarem, Veteribus coli solitum, auctor est Iulius Pollux. Herm. Barbarus. — *Iovis Stratii.* Διὸς Στρατίου meminit Herodot. In Terpsich. lib. V, cap. 33, Iovis Militaris. Hard.

Portus Amyci. De eo diximus lib. V, cap. 13. Hard.

Aulocrenen diximus. Lib. V, c. 29. Hard.

Ibi platanus ostenditur, ex qua pependit Marsya victus ab Apolline. Lego non *platanus*, sed *pinus*: nam e pinu suspensum ab Apolline Marsyam auctor est praeter caeteros Archias poëta graecus epigrammaton sect. III. Pint. — *Ibi platanus.* Hyginus fab. 165: *Apollo victum Marsyam ad arborem religatum, Scythae tradidit, qui eum membratim separavit.* Non platanum eam, sed pinum fuisse Archias ait in Anthol. lib. III, cap. 8, Epigr. ἐκλαστίας πίτυος. Nicand. quoque in Alexiph. pag. 151, et Philostr. In Icon. Hard.

Nec non palma Deli. Cicero de Legg. I: *Nisi forte Athenae tuae sempiternam in arce oleam tenere potuerunt: aut quam Homericus Vlysses Deli se proceram et teneram palmam vidisse dixit, hodie monstrant eam-*

dem Dei aetate conspicitur. Olympiae oleaster, ex quo primus Hercules coronatus est, et nunc custoditur religiose. Athenis quoque olea durare traditur in certamine edita a Minerva.

XC. E diverso brevissima vita est Punicis, fico, malis: et ex his, praecocibus brevior quam serotinis, dulcibus quam acutis: et dulciori in Punicis. Item in vitibus, praecipueque fertilioribus. Graecinus auctor est, sexagenis annis durasse vites. Videntur et aqua-

dem, etc. Locus Homeri est Odyss. Z, v. 163. Vide et Aelian. Var. Hist. lib. V, cap. 4; et Theophr. Histor. lib. IV, cap. 14, etc. HARD.

Olympiae oleaster. Aristoph. περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. Interpres Aristoph. in Pluto, in voce καλλιστέφανος. Theophr. Hist. lib. IV, cap. 15. DAL.

Athenis. Cicero l. c. Herod. Vran. lib. VIII, pag. 480. HARD.

In certamine, etc. Fabulantur Graeci de Athenarum principatu cum Neptuno Minervam certasse. Litem Iupiter sic diremit: ut is potiretur loco, qui de civibus optime mereretur. Vrbem portu ac navalibus Neptunus instruxit; Minerva oleam in arce edidit: ea re vicisse Palladem pronunciatum est. Auctor. Geopon. lib. IX, cap. 1, pag. 218 et 219. H. — *Minerva*. Menere in saliari carmine, menervare, monere: unde minisci, comminisci. Hinc Minerva sapientiae Dea, quae bene monet. DALEC.

XC. *E diverso*. Haec apud Theophr. lib. IV, cap. 14. De Punicis etiam Martialis subscribit, lib. I, ep. 44: *Aut imitata breves Punica mala rosas*. Breves dixit, quia brevis aevi inter flores, ut *Punica mala* inter arbores. ED. P.

Brevissima vita est. Theophrastus lib. VI, cap. 13: *Vivunt praedictae aliaeque complures longo tempore. Brevi profecto punica, ficus, malus, praecipue verna et dulcis minus quam acida, ut inter punicas quae nucleo carent interiori*. Ex quibus Theophrasti verbis apparet legendum hic esse non *acutis*, sed *acidis*. Neque enim *acutum* opponitur *dulci*: immo fieri potest ut aliquid simul sit et dulce, et acutum, ut de melle supra Plinius lib. II, cap. 15, retulit, et Dioscorides lib. II. Neque *dilutior* lego cum Hermolao, ex cuius castigatione quis sensus elici possit non video, sed, licet dura nimis castigatione, *apyrenis*, hoc est, sine nucleo. PINT.

Et ex his. Ex malorum genere. HARD.

Et dulciori in Punicis. Sensus est: Quo dulciora poma, eo minus vivacem esse arborem. GALAN. — *Et dulciori*. In Punicorum genere, dulcia, quae et apyrina dicuntur, ex arbore gignuntur minus vivace. De Punicis apyrinis, lib. XIII, cap. 34 Theophr. l. c. ὥσπερ τῶν ῥοῶν ἡ ἀπύρηνος. HARD.

Item in vitibus. Theophr. loc. cit. HARD.

Videntur et aquaticae. Vt salix,

ticae celerius interire. Senescunt quidem velociter, sed e radicibus repullulant laurus, et mali, et Punicae. Firmissimae ergo ad vivendum oleae, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat.

XCI. Est in suburbano Tusculani agri colle, qui Corne appellatur, lucus antiqua religione Dianae sacratus a Latio, velut arte tonsili coma fagei nemoris. In hoc arborem eximiam aetate nostra adamavit Passienus Crispus bis consul, orator; Agrippinae matrimonio et Nerone privigno clarior postea; osculari complectique eam solitus, modo cubare sub ea, vinumque illi affundere. Vicina luco est ilex, et ipsa nobili, XXXIV pedum ambitu caudicis, X arbores mittens singulas magnitudinis visendae; silvamque sola facit.

XCII. Edera necari arbores certum est. Simile quiddam et in visco: tametsi tardiorem earum iniuriam arbitrantur; namque et hoc praeter fructus agnosci-

populus, sambucus. Theophr. l. c. et de Causis, lib. II, cap. 15, pag. 249. Et animalium quoque aquaticis, quam terrestribus, vitae brevius spatium est. HARD.

Senescunt quidem. Theophr. Hist. lib. IV, cap. 14. HARD.

Sed e radicibus repullulant laurus, et mali, et punicae. Lego e *lateribus*, non e *radicibus*, ex Theophrasto, lib IV, cap. 13: *Quaedam senescunt quidem putrescuntque velocius, sed ex iisdem rursus latere suo germinant, ut laurus, mali, punicae.* PINT. — *Sed e radicibus.* Theophrast. παραβλαστάνει, emittit germina: adnata e latere interdum fit: e radice non raro. HARD.

Firmissimae ergo ad vivendum oleae. Theophrast. Hist. lib. IV, cap. 15. DALEC.

XCI. *Qui Corne.* Ita Reg. 2, aliique, et editi. HARD.

A Latio. Ita libri omnes. An *a Latino?* An a communi Latii? H.

Passienus Crispus. De eo Seneca Natt. Quaest. IV, in praef. p. 883: *Crispus Passienus, quo ego cognovi nihil subtilius in omnibus rebus*, etc. Passieni oratoris dictum in Caium Principem, Tacitus refert Annal. lib. VI, pag. 140. Ex Suetonio in Nerone, cap. VI, apparet, Claudii temporibus obiisse. HARD.

XCII. *Edera necari.* Id prolixe Theophr. docet de Caus. lib. II, cap. 25, pag. 25. Vide quae diximus cap. 62. HARD.

Earum iniuriam. Ederae et visci. Viscum, *le guy de chêne.* H

Praeter fructus. Praeter gallam, glandesque. HARD.

tur non in novissimis mirabile. Quaedam enim in terra gigni non possunt, et in arboribus nascuntur; namque quum suam sedem non habeant, in aliena vivunt, sicut viscum. Est et in Syria herba quae vocatur cadytas, non tantum arboribus, sed ipsis etiam spinis circumvolvens sese: item circa Tempe Thessalica, quae polypodion vocatur, et quae dolichos, ac serpyllum. Oleastro quoque deputato quod gignatur,

Agnoscitur non in novissimis, etc. Vide supra cap. 30 huius libri. DAL.

Quaedam enim Haec deinceps totidem verbis Theophr. de Caus. lib. II, cap. 23, pag. 259. H.

Namque quum suam, etc. Theophr. de Caus. lib. II, cap. 23. DAL.

Est in Syria. Theophr. l. c. Ἔτι δὲ τὸ Συριακὸν βοτάνιον, ὁ καλούμενος Καδύτας, καὶ δένδροις, καὶ ἀκάνθαις ἐμφύεται, καὶ ἄλλοις τισί. H.

Circumvolvens sese. Lego: *Circumvolvens se: item circa Tempe Thessalica. Innascitur aliis et quae polypodion vocatur*, etc. Parum distincte haec Plinius. Polypodium quidem aliis plantis innascitur: dolichos vero et serpyllum non innascitur, sed scandendo iis invehuntur, quae pro adminiculo sunt. DALEC. — *Cadytas*, etc. *Cassyta filiformis* (*Ennead. monogyn.* gen. 997. Pers. *Plant. invert. sed.* Juss.) sine dubio τὸ Συριακὸν βοτάνιον est, quod *cadytas* Theophr. appellat (de Causs. II, 23). Miram eam vocat auctor graecus et paradoxam, qualem Forskaleus (Flor. Aegyptiac. Arab. pag. 84), *Volutellae aphyllae* nomine, in Arabia inventam describit. ED. P.

Item circa. Theophr. l. c. Καὶ τὸ πολυπόδιον ἐπί τισι δένδροις, *quibusdam innascitur arboribus*. Aliunde Plinius haec mutuatus est, ubi legisse videtur, ἐπὶ τοῖς συνδένδροις. Vocant autem Graeci, Hesychius, caeterique, Tempe, Τέμπη, τὰ σύνδενδρα χωρία. Nec porro Theophrastus, aut Plinius, de polypodio, dolicho, serpylloque tractant eo loci, quod aliis ea plantis innasci putent, ut viscum: sed quod ea vitam non habent, nisi aliis circumvolvant sese, iisque ceu adminiculo innitantur, ut edera: ταῦτα γὰρ, καὶ πρὸς ἕτερον διώκει, etc. Polypodium pingit Dodonaeus. Pempt. III, lib. V, pag 461. Latini Filiculam vocant: Galli *Polypode*. Δόλιχος idem qui phaseolus: Gallis *feverolle*, *fève de mer*. Ab eodem Dodonaeo pingitur, Pempt. IV, lib. II, cap 6, pag. 509. Vide quae dicturi sumus lib. XVIII, cap. 33. De serpyllo dicemus lib. XX, cap. 90. HARD. — *Polypodium vulgare* (*Cryptogam.* Linn. *Filic.* Juss.), nobis, ut Veteribus, satis notum. Δόλιχος Graecorum (*Phaseolus vulgaris*, *Diadelph. decand.* gen. 1701, Pers. *Leguminos.* Juss.) habitat sponte in India orientali; nunc vulgo colitur. Jam tum ex India forte cum Alexandri militibus allatos fuisse phaseolos, patet e descriptione Theophrasti, Hist. VIII, 3, et e loco Galeni (de Facult. al. I, pag. 317), ubi a Diocle inde Carystio, Theophrasto tempore aequali, descriptos fuisse refert. ED. P.

Oleastro quoque deputato. Lege: *Oleastro quoque deputato, quod gi-*

vocant phaunos. Quod vero in spina fullonia hippophaeston, capitulis inanibus, foliis parvis, radice alba, cuius succus ad detractiones in comitiali morbo utilissimus habetur.

XCIII. Visci tria genera. Namque in abiete ac larice stelin dicit Euboea nasci, hyphear Arcadia. Viscum autem in quercu, robore, pruno silvestri, terebintho, nec aliis arboribus adnasci, plerique. Copiosissimum in quercu, quod dryos hyphear vo-

gnatur, vocant phaunos, id est, φαυλίους ἐλαίας. SALM.

Vocant phaunos. Ite libri omnes: neque eos eudio, qui ut Plinium erroris insimulent, Theophrastum ipsum corrumpunt: apud quem Hist. lib. II, cap. 3, non φέρειν θάλος, sed φέρειν φαυλίας, hoc est, olivas, scriptum olim fuisse volunt, insigni fraude. Nam quum sint haec graeci scriptoris verba: O γάρ ἐπί τοῦ κοτίνου φασί συμβαίνειν, ὥστε ἂν περικόπτῃς τὴν θαλίαν, ἢ ὅλως μεταφυτευθῇ, φέρειν θάλος· quie non intelligit, similitudine vocum θάλος et θαλία lusisse eum? Quid porro hoc loco valeat vox ea θάλος, tam incompertum est, quam quid latine *phaunos*. HARD.

Hippophaeston. Oscitanter Plinius hippophaeston recenset inter plantas, quae aliis subnixae vivunt. Nam humilis herba est, humi strata, ut et serpyllum, non tamen in vicina scandens dolichi modo. DALEC. — *Hippophaeston*. Apud caeteros scriptores, hippophaeston ipsa spina fullonia est, non aliquid ei adnatum, ut dicemus lib. XXVII, cap. 66, ubi haec iterum repetuntur H. — Dioscoridi est *Cnicus stellatus* Wild. SPRENGEL.

Detractiones in comitiali morbo. Ad deiiciendos alvo pravos humores. H.

XCIII. *Visci tria*. Theophr. Hist. lib. IV, cap. 15. Visci frutectosi iconem vide apud Dodon pag. 814. HARD. — *Viscum album* (*Diaec tetrand.* gen. 2204, Pers. *Caprifol.* Juss.). Habitat in variis arboribus ED. P.

Stelin. Stelis Euboensium vox est, Hyphear Arcadum, viscum communis. Alii Stelin et Hyphear nasci volunt in pino et abiete, viscum in quercu, terebintho, et aliis multis. Theophrast. DALEC. — *Stelin*. Theophr. de Caus. lib. III, cap. 16: Η ἰξία, καὶ ἡ στελὶς, καὶ τὸ ὕφεαρ· ὧν τὴν μὲν στελὶν καλοῦσιν Εὐβοεῖς, τὸ δ' ὕφεαρ Ἀρκάδες· ἡ δὲ ἰξία κοινὴ πᾶσιν. Τὸ γὰρ ὕφεαρ ἐν ταῖς ἐλάταις καὶ πεύκαις γίνεται, καὶ ἡ στελίς. Η δ' ἰξία, καὶ ἐν δρυῒ, καὶ ἐν τερμίνθῳ, καὶ ἐν ἑτέροις πλείοσιν. En rursum πεύκη larix. H.

Hyphear Arcadia. Vide quod adnotatum est ad cap. 30 huius lib. DALEC.

Pruno silvestri. In MSS. *primo*. Mallem *piro silvestri*, in qua frequentius, quam in alia quavis arbore viscum reperitur: in pruno autem silvestri, qui observarit, nondum scio. HARD.

In quercu, quod dryos hyphear. MSS. omnes, *adasphear* vocant. Nus-

cant. In omni arbore, excepta ilice et quercu, differentiam facit odor virusque, et folium non iucundi odoris utroque visci amaro et lento. Hyphear ad saginanda pecora utilius. Vitia modo purgat primo; dein pinguefacit, quae suffecere purgationi. Quibus sit aliqua tabes intus, negant durare. Ea medendi ratio, aestatis quadragenis diebus. Adiiciunt discrimen, visco in his quae folia amittant, et ipsi decidere: contra inhaerere nato in aeterna fronde. Omnino autem satum nullo modo nascitur, nec nisi per alvum avium redditum, maxime palumbis ac turdis. Haec est natura, ut nisi maturatum in ventre avium, non proveniat. Altitudo eius non excedit cubitalem, semper frutectosi ac viridis. Mas fertilis, femina sterilis: aliquando non fert.

XCIV. Viscum confit ex acinis, qui colliguntur messium tempore immaturi; nam si accessere imbres, amplitudine quidem augentur, visco vero mar-

squam Plinio δρῦς quercus est, sed robur. Hard.

Differentiam facit. A visco differt stelis et hyphear, et grani odore, et folii: habet enim utrumque, granum, foliumque, in visco amaritudinem, et lentorem: foetet utrumque in gemino illo grano, quod viscum imitatur. Hard.

Ad saginanda pecora utilius. Theophrast. πρὸς τὸ χυλεύειν. Dal.

Quae suffecere. Pinguefacit ea animalia, quibus suffecere vires ad eam purgationem ferendam. Nam multis est ea letalis, nempe iis qui labe intus laborent aliqua. Hard.

Nec nisi per alvum. Οἰνὰς, hoc est, columba silvestris, vel ut alii interpretantur, turdus, si devorato visci semine in arbore aliqua saturitatem egerit, viscum aiunt enasci. Athen. lib. IX, pag. 394. Vide Erasm. Chil. I, Cent. 4, Adag. 55: *Turdus ipse sibi malum cacat.* At multis tamen in regionibus turdi non sunt, in quibus visci copia est. H.

XCIV. *Viscum confit.* Glutinum nempe quod ad aucupium pertinet: *la glu.* Id fit ex visci iam laudati acinis sive granis: *des grains de guy.* Ita etiam Diosc. III, 103. H. — Nunc facilius copiosiusque nostratibus conficit viscum cortex supra iam memoratae arboris, *Ilicis* nempe *Aquifoliae*, quam vulgo dicunt *le houx.* Ed. P.

Visco vero. Visco vero faciendo sunt minus utiles. Nec tanta copia viscum reddunt, nec tam eximia bonitate. Hard.

cescunt. Siccantur deinde, et aridi tunduntur, ac conditi in aqua putrescunt duodenis fere diebus: unumque hoc rerum putrescendo gratiam invenit: inde in profluente, rursus malleo tusi, amissis corticibus interiore carne lentescunt. Hoc est viscum pennis avium tactu ligandis, oleo subactum, quum libeat insidias moliri.

XCV. Non est omittenda in ea re et Galliarum admiratio. Nihil habent Druides (ita suos appellant magos) visco, et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione graeca possint Druides videri. Enimvero quidquid adnascatur illis, e caelo missum putant, signumque esse electae ab ipso Deo arboris. Est autem id rarum admodum inventu, et repertum magna religione petitur: et ante omnia sexta luna, quae principia mensium annorum-

Ac conditi in aqua putrescunt. Legendum reor, *cocti in aqua*, non *conditi*. Dioscorid. lib. III: *Tunditur autem fructus is, quum cavatur, post haec in aqua decoquitur.* Pint.

Inde. Deinde in aqua profluente iterum malleo contusi, abiectis corticibus, remanet interior caro, quae lentescit, dum tractatur. Hard.

Viscum. Scite Plautus in Bacchidibus: *Viscus merus vestra est blanditia:* nempe ad me capiendum illecebra, laqueus, tendicula, insidiae. Idem scriptor eadem comoedia: *Tactus sum vehementer visco, cor stimulo foditur.* Dal.

XCV. *Druides.* De Bardis, Druidis, et in universum Gallorum moribus, vide plurima apud Rhod. lib. XVIII, cap. 21, praesertim ex Strabone. Dalec.

Druides. A graeca dictione δρῦς, quae robur significat, vel, ut alii, malunt, a Celtica *Drud*, quae fortem, strenuum ac fidelem sonat: quod quidem etymon Bucherius noster probat in Belgio Rom. V, 4, § 44. De his multa Caesar B. G. VI. Diu etiam post inductam Christi religionem invaluisse in Gallia, Italia, Germania, Africa, aliisque locis, arborum lucorumque cultum, multis proditum est testimoniis, quae vide apud du Cange, in Gloss. v. *Arbor.* Hard.

Mensium annorumque. Ergo annis illi mere lunaribus utebantur, ut hic aperte quidem Plinius docet. Sed quod hic obiter adnotandum est, mirum profecto, nullum apud Romanos, Graecosve, vel hos etiam Druidas, hebdomadarum usum fuisse. Cyclus

que his facit, et saeculi et post tricesimum annum,

scilicet septem dierum Deum ipsummet habet auctorem: sed Abrahae temporibus neglectus ab hominibus, quia essent in idolatriam omnes fere prolapsi. Sola hunc servavit Abrahae domus et mox solis Abrahae posteris est cognitus. Vnde populo Israelitico dicitur, veluti non novo dato, sed veteri renovato mandato, quod abierat in desuetudinem apud caeteras gentes: *memento tu ut diem sabbati sanctifices*, quomodo fecit Noë, subsequntique proxime filii eius ac nepotes, Exod. XX, 8. Nullum diei septimi in orbem redeuntis vestigium est apud Plinium: id quod certissimo argumento est, apud eos qui Plinium norunt, et scripta eius perlegerunt, non fuisse hunc cyclum Romanis cognitum. Quid quod nec Livius, Tacitusve in historiis, nec in Fastis Ovidius, nec e profanis scriptoribus alii, quod quidem nunc sciam, appellant diem solis aut Iovis, aut Lunae, aut Martis, aut Mercurii, aut Veneris, aut Saturni: tametsi Philaster in Catalogo haeresium auctorem harum appellationum Hermen facit? Illud quidem Horatii, II, Sat. III, vers. 288, ubi mater orans pro salute pueri inducitur: *Iuppiter, ingentes qui das adimisque dolores, mater ait pueri menses iam quinque cubantis: Frigida si puerum quartana reliquerit, illo Mane die, quo tu indicis ieiunia, nudus In Tiberi stabit:* haec inquam verba interpretes nonnulli de die Iovis dicta accipiunt, sed sine ullo probabili argumento. Verius aliquis fuit in vetere Romanorum kalendario dies, qui semel in anno occurreret, quo die scriptum erat *Ieiunium Iovi*: sicut est apud Iudaeos dies Expiationis, decimus dies Tisri, ieiunii dies. Vnde et hic praeter ieiunium, veluti culparum piamentum lavatio pueri sanati in Tiberi Iovi promittitur. Apud Sinas non est cyclus ille septem dierum. Apud Arabes semper fuit, ut in notis ad Alcoranum nondum editis ostendimus, ab Ismaële Abrahae filio; Mahumetani ubicumque sunt, habent illam a Mahomete Arabe. Non est apud Americanos ullos, exceptis illis qui Christianis sacris sunt imbuti. Non est denique apud ullas gentes quae verum Deum non norunt: quoniam ab iis qui colere ipsum desierunt, abiectus septimi diei cultus neglectusque est: quem praescriptum ab eo fuisse ob sui reverentiam praedicare possunt ii dumtaxat qui eum norunt. Siamenses Sabbatum non noverunt Mosaicum, sive Christianum, quamvis nonnulli secus affirmant: sed quatuor festos dies agitant in novilunio, et lunae quadrantibus. Scribit Vlug Beg, in libro quem inscripsit, Tavarikh, hoc est epochae, Persas non habere hebdomadas: sed singulos dies cuiusque mensis appellare proprio nomine. At ex quo Mahumetani sunt, numerant Persae dies hebdomadae, ut Arabes: et diem Veneris sacrum habent, ut nos Dominicum. Ita et Turcae, ut diximus, ex Mahumetismo. Cathaiani denique et Turcae orientales non habent hebdomadas, sed cyclum sexaginta dierum. Cathaiani tamen habent etiam cyclum alterum quindecim dierum. Vide Bibliothecam Orient. D. D'Herbelot, pag. 122 et 417. Hebraei dicunt primam sabbati, secundam, tertiam, etc. Latini Christiani diem Lunae, Martis, Mercurii,

quia iam virium abunde habeat, nec sit sui dimidia. Omnia sanantem appellantes suo vocabulo, sacrificiis epulisque rei sub arbore praeparatis, duos admovent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veste cultus arborem scandit; falce aurea demetit: candido id excipitur sago. Tum deinde victimas immolant, precantes ut suum donum Deus prosperum faciat his quibus dederit. Fecunditatem eo poto dari cuicumque animalium sterili arbitrantur: contra venena omnia esse remedio. Tanta gentium in rebus frivolis plerumque religio est.

etc. Graeci non sic, sed *δευτέραν*, *τρίτην*, *τετάρτην*, etc. *τῆς ἑβδομάδος*. Hard.

Quia. Quia Luna tum satis virium habet, nec pervenit adhuc ad dimidiam sui magnitudinem, *quam die tantum septima habet.*

Sub arbore praeparatis. MSS. omnes, *comparatis*. Hard.

EXCVRSVS I

DE QVERCVBVS VETERVM

Ad ea Plinii verba, lib. XVI:

Glandem, quae proprie intelligitur, ferunt robur, quercus, esculus, cerrus, ilex, suber, etc.

Nullum fere arborum genus ab omni antiquitate hominibus vel gratius fuit, vel utilius, vel etiam maiore religionum sanctitate existimatum quam quercus. Excelsae enim arbores, quae ad hoc pertinent genus, ad sidera tendere caeloque comas miscere; altissimis defixae radicibus, robur signare ac firmitatem humanas vires superantem; annosae eaedem cuius vis generis vicissitudines vincere atque aeternitatis speciem prae se ferre; umbra diffusarum frondium et foliorum amplorum verecundiam quamdam numinis praesentis atque horrorem ciere videbantur. Accedebat et materiei, quam praebent, utilitas, ad construendas domos variaque instrumenta conficienda; et glandium, quas quaedam quercuum species ferunt, suavitas et nutriens indoles, quae propitiorum deorum dona esse videbantur.

Quum idem arborum genus per totum fere, qui habitatur, terrarum orbem inveniatur, hic antiqui dumtaxat orbis quercus describere, vestigiaque earum monumentis antiquis illustrare conabor. Sunt vero, quot mihi innotescunt, sequentes:

1. Qu. *Robur*, foliis oblongis pedunculatis glabris sinuatis, lobis rotundatis, glandibus oblongis sessilibus (1).

   Chêne-mâle. *Stein-Eiche. Winter-Eiche.*
   Per totam Europam habitat.

2. Qu. *pedunculata*, foliis oblongis subsessilibus glabris sinuatis, lobis rotundatis, glandibus oblongis pedunculatis (2).

   Chêne-blanc. *Stiel-Eiche. Sommer-Eiche.*
   Per totam Europam.

3. Qu. *pubescens*, fol. oblongis, subtus tomentoso-pubescentibus sinuatis rotundatis, glandibus oblongis breviter pedunculatis (3).

(1) Willdenow's Berlin, Baumzucht, pag. 277.
(2) Ib. p. 278.
(3) Willdenow's Berlin. Baumzucht, p. 279.

Chêue noir. *Französische Eiche.*
In Gallia australi.

4. Qu. *Cerris*, fol. sinuato-pinnatifidis subtus pubescentibus, laciniis acutiusculis, ramentis axillaribus filiformibus, calycibus echinatoramentaceis (1).

Burgundische Eiche.
Habitat in Austria, Helvetia, Italia, Hispania et Asia Minore.

5. Qu. *Esculus*, fol. pinnatifidis, subtus pubescentibus; laciniis lanceolatis acutis, ramentis axillaribus filiformibus, glandibus oblongis, calycibus muricatis (2).

Italienische Eiche.
Habitat in Europa australi.

6. Qu. *Ilex*, fol. ovato-oblongis indivisis serratisque, subtus incanis, cortice integro.

β Qu. *Smilax*, fol. oblongo-ovatis integerrimis, subtus tomentosis.

γ Qu. *Gramuntia*, fol. oblongo-ovatis pinnato-spinosis sessilibus subtus tomentosis, glandibus pedunculatis (3).

Yeuse *Gall.*
Habitant in Europa australi.

7. Qu. *Valentina*, fol. ovato-lanceolatis, serraturis spinosis, subtus pubescentibus (4).

Rovere Hispan.
Habitat in regno Hispaniae Valentia.

8. Qu. *Suber*, fol. ovato-oblongis indivisis serratis subtus tomentosis, cortice rimoso fungoso (5)

Liège. Kork-Eiche.
Habitat in Europa australi.

9. Qu. *Pseudo-suber*, fol. lanceolatis sinuatis subtus incanis, cortice rimoso-fungoso (6).

Cerro-Sughero Ital.
Habitat in Etruriae montibus.

10. Qu. *Coccifera*, fol. ovatis indivisis spinoso-dentatis, utrinque glabris, glandibus sessilibus (7).

Kermes-Eiche.
Habitat in Europa australi et Asia.

(1) Ib. p. 280.
(2) Aiton hortus Kewensis, tom. III, p. 358.
(3) Linnaei system. plant. ed. Reichard. P. IV, p. 160.
(4) Cavanilles icones et descript. plant. Hispan. vol. II, n. 141, tab. 129.
(5) Du Roi Harbke'sche wilde Baumzucht, B, II, S. 263
(6) Santi viaggio al Montamiata, p. 156, tav. IV, quam imaginem repetendam curavi.
(7) Scopoli flor. Carniol. ed. II, n. 1183.

11. Qu. *Aegilops*, fol. ovato-oblongis glabris serrato-dentatis (1).
Velanida.
Habitat in Europa australi. Vide Tournefort. tom. III, epist. xxi, pag. 297.

Praeter has undecim species quercuum in orbe antiquo occurrentium aliae observatae sunt in insulis Moluccis et Iaponia, quas vero antiquitati incognitas praetereundas esse duco. Enumeratarum autem specierum plerasque quum in variis monumentis veteribus inveniamus, Incipiendum esse videtur a sacris Hebraeorum libris, in quibus voces איל, אלה (pro quo אלה Ios XXIV, 26, legitur) אלון a pluribus auctoribus quercus species habentur. Doctissimus vero Ol. Celsius egregie monstravit, has voces nil nisi Pistaciam *Terebinthum* signare, quae in oriente et annosissima fere et gratissima arbor, materiem etiam praebet durissimam (2). Sola autem vox אלון, quae Esai. VI, 13, aliisque locis, cum אלה coniuncta, ab eadem diserte discernitur, quercus speciem quamdam exprimit, et quidem, meo arbitrio,

Quercum *pedunculatam*, n. 2,

quae et excelsior solet esse et diutius persistere, et loca fertilia solumque humile atque udum amare, quum quercus *Robur* magis in montosis et aridis proveniat (3). Materies quoque quercus pedunculatae durior observatur et firmior ea, quam robur praebet.

Celebratissima erat regio Baschan trans Iordanem, inter amnes Iabok et Arnon sita, ob quercuum abundantiam, quam proferret. Laudatur autem praeprimis Esai II, 13; Hezech. XXVII, 6, et Zachar. XI, regio haec, a fertilitate et quercetorum copia; alioque loco (Num. XXXII, 4) pecoribus alendis aptissima (ארץ מקנה) dicitur. Occurrit quoque apud Ptolaemeum Βαθανίαίας nomine (4). Quercuum glandiferarum ubertas gratissimum porcis praestabat pabulum, quorum magnam ibi fuisse frequentiam vel inde colligas, quod duo porcorum millia Christi permissu a daemonibus in mare praecipitata atque submersa, Evangelica referat Historia. Altitudo quercuum Basaniticarum comparatur Esai II, 13, cum cedris Libani: firmitas materiei, quam praebent, Hezech. XXVII, 6, laudatur, quum Tyri incolae ex iis remos navium conficere soliti fuerint: iterumque comparantur Zach. XI, 2, cum cedris Libani.

Earumdem quercuum lignum adhibebatur ad imagines idolorum conficiendas (Esai, XLIV, 14). Easdemque ad continendum aggerem, qui ab arce regia ad Salomonis templum, maxime ad portam שלכת dictam, ducebat, una cum terebinthis plantatas fuisse, legitur Es. VI, 13. Id quod Celsius optime explicat, quum in vulgaribus versionibus שלכת de deciduis

(1) Scopoli flor. Carniol. ed. II, p. 1185.
(2) Cels. hierobotan. lib. I, pag. 34.
(3) Münchhausens Hauswater, Th. V. S. 250, 251.
(4) Arab. p. 7, in Hudson. geogr. minor tom. IV.

arborum foliis male intellectum sit (1). Ea fuit arbor, sub qua Debora, Rebeccae nutrix, humabatur (Genes. XXXV, 8), אלון בכות, *quercus fletus*, ideo dicta: eadem, sub qua, ob umbram amoenam, sacra faciebant idololatrae (Hos. IV, 13): eadem quae generatim symbolum erat fortitudinis (Amos II, 9).

Alia vero quercus species semel in codice Hebraeorum sacro nominatur, תרזה (Esai, XLIV, 14) ubi simul cum אלון quercus pedunculatae ligno usurpata fuisse ad idola construenda dicitur. Durissima certe arbor intelligitur, quum vocis תִרְזָה radix ترز *robustus, firmus fuit*, id indicare videatur. Sine rationibus itaque haudquaquam Celsius quercum *ilicem* hoc nomine intelligi arbitratus est (2), quanquam Pausaniae locus (3), quem citat, de *σμίλακι*, huc non faciat.

Accedo ad vetustissima Graeciae monumenta, in quibus *δρυός* arboris nomen saepissime occurrit. Exprimit vero vel arborem cuiusvis generis altam et praevalentem, sicut אילן Chaldaeorum (Dan. IV), vel speciatim omne id genus, quod nos nomine quercuum comprehendimus. Illud quidem patet, tum ex aliis, tum praecipue ex Lycophronis loco (4).

> *Στρατῷ δ' ἀμίκτῳ πᾶσα μὲν βρωθήσεται*
> *Φλοιῶτιν ἐκδύνουσα δίπλακα σκέπην*
> *Καρποτρόφος δρῦς.*

Ad quem locum scholiastes omne arboris genus a Veteribus *δρυός* nomine comprehendi testatur, quod etiam Aristophanis scholiastes confirmat his verbis: Οἱ *ἀρχαῖοι πᾶν δένδρον δρῦν ἐκάλουν, ὥσπερ καὶ ἀκρόδρυα, τὰ ἄκρα τῶν δένδρων* (5). Hinc et Hesychius *δρῦν* exponit *πᾶν δένδρον καὶ ξύλον*, et *δρυτόμον, ὑλοτόμον*, vel *ξυλοτόμον* (6).

Quod si vero quercus quaedam eo nomine a poëtis Graecis insignitur, est potissimum utraque patriarum quercuum species:

Quercus nimirum *Robur* et
Quercus *pedunculata*,

praesertim si nil, praeter amplitudinem, proceritatem, umbram amoenam atque annosam senectam laudatur. Vbi vero duritiés materiei et utilitas, ubi frequentia maior ad fontes atque in locis humilibus praedicatur, ibi Qu. *pedunculatam* nostram intelligi exploratum habeo. Occurrunt tamen tot tantaeque utriusque speciei varietates, ut Qu. *Robur* praesertim saepius humilior observetur, *pedunculata* vero excelsior.

(1) L. c. p. 41, 42.
(2) L. c. lib. II, p. 270.
(3) Lib. VIII, c. 17, p. 400, tom. II, ed. Facii.
(4) Alexander. v. 1423.
(5) Aristoph. Equit. v. 672.
(6) Hesych. Lexic. col. 1038, ed. Alberti,

Vtraque igitur quercuum species ea est, quam poetae ob radicis longitudinem et altitudinem laudant, quae tanta est, ut et nostrates, qui sylvas curant, tradant has arbores

...... quantum vertice ad auras
Aetheras, tantum radice in Tartara

tendere. Quod vero ὑπερβολικῶς dictum de incredibili fere altitudine radicum valet. Homerus iam fortitudinem heroum in pugnis perbelle ita exprimit (1):

Εστασαν ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
Αἵτ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα,
Ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι.

Vossius:

....Also stehn hochwipflige Eichen der Berge,
Welche den Sturm ausharren und Regenschauer beständig,
Eingesenkt mit grossen und weithin reichenden Wurzeln.

Hinc et βαθύῤῥιζοι saepius Veteribus dicuntur.

Vtraque quercus ob annosam senectam Veteribus sacra, et ob tenebricosam frondium umbram eo inserviit, ut sub eadem idola colerentur. Hinc praesertim lucus Iovi dicatus, ob antiquissimas quercus, Dodonae in Chaonia Epiri, celebrabatur. (2) Hinc quercubus inhabitare nymphas, quas peculiari nomine Δρυάδας, Αμαδρυάδας, Επιμελιάδας aut Ναϊάδας appellabant, veteres Graeci arbitrabantur. (3) Has autem fere una cum quercubus esse natas, iisdem invigilare; gaudere, quum imbribus quercus nutriuntur, flere vero, dum decidunt folia, Callimachus fabulatur (4):

Η ῥ' ἐτεὸν ἐγένοντο τότε δρύες, ἡνίκα νύμφαι·
Νύμφαι μὲν χαίρουσιν, ὅτε δρύας ὄμβρος ἀέξει,
Νύμφαι δ' αὖ κλαίουσιν, ὅτε δρυσὶν, οὐκ ἔτι φύλλα.

Decantatissimus est cultus quercuum apud veteres Germaniae incolas, Celtarumque tribus, quem praeter Caesarem (5) Plinius (6) quoque memorat, unde etiam viscum quernum, sub nomine *Gut-hyl*, tanquam πανάκειαν praedicabant Druidae, quorum nomen ipsum varii auctores a quercuum *graeco* nomine derivarunt. Immerito id quidem, quum *gallicum* nomen quercus *druiean* fuerit. (7)

Quercus *Robur* ipsa a Theophrasto πλατύφυλλος dici videtur, quum folia

(1) Il. M, 132.
(2) Pausan. lib. VIII, cap. 23, p. 415; tom. II, ed. Fac.
(3) Schol. Apollon. Rhod. Argonaut. lib. II, ad v. 479.
(4) Hymn. in Delum, v. 83, s.
(5) Caes. de Bello Gall. lib. III, cap. 44.
(6) Plin. lib. XVI, c. 44. (Nost. edit. cap. 95).
(7) Keyssler antiquit. septemtrion. et celt. p. 37.

superne latiora esse soleant. (1) Huius materiem non usui oeconomico idoneam, nec ad cremandum utilem habet: neque gallas, quas ferat, in magno haberi pretio, neque glandes. Ante mediam aestatem folia non germinare, quod apprime cum nostro robore congruit. Dicitur enim idcirco *Winter-Eiche.*

Huius varietas humilis a Macedonibus ἄσπρις vocabatur, nequaquam itaque ἄσπρις *cerrus* habenda, quum sues glandibus earumdem vesci tantum, dum aliis fructibus careant, referat Theophrastus. (2) Sistit quernos frutices, qui in altitudinem non prosilire Columellae dicuntur: (3) in caeduis silvis enim nati sunt, aut ab armentis teneri depasti. Satianda enim esse armenta frondibus quernis ad kalendas novembres usque idem suadet auctor. (4)

Procerae autem huius speciei arbores in montibus laetius proveniunt, quam in udis locis et humilibus: eae itaque sunt

Καλαί, τηλεθάουσαι ἐν οὔρεσιν ὑψηλοῖσι
Ἑστᾶσ' ἠλίβατοι. (5)

eae sunt, quas Virgilius *aesculos*, Iovi sacras, *scopulis haerere* dicit. (6)

Accedo ad secundam quercuum speciem, *pedunculatam*, quae a materiei praestantia ad aedes navesque construendas et ad conficienda varia instrumenta a Veteribus laudatur. Lignum enim eius infinitam habere aeternitatem, parum habens humoris et aëris et ignis, docet Vitruvius. (7) E Dodonaea quercu Argo compacta fertur Valerio Flacco. (8) Δρυοπαγῆ στόλον dicit Sophocles in deperdito Philoctete Troiano, classem e quernis lignis fabrefactam. (9) De Venetis narrat Strabo, naves πλατύφυγας ποιεῖν καὶ ὑψηπρύμνους, δρυΐνης ὕλης, ἧς ἐστιν εὐπορία. (10) Ex eodem ligno veteres idolatras, teste Pausania, simulacra Deorum suorum confecisse dicuntur. (11)

Durities ligni comparationem cum silice et scopulis peperit, quam multoties apud antiquos legimus. Penelope Vlyssem adloquitur:

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐσσι παλαιφάτου οὐδ' ἀπὸ πέτρης (12)

Hinc Ovidius de puella:

Illa graves potuit quercus, adamantaque durum,
Surdaque blanditiis saxa movere suis. (13)

(1) Histor. plant. lib. III, c. 9, p. 50, cap. 10, p. 62.
(2) Ib. lib. III, c. 10, pag. 52.
(3) Columell. de Re Rustic. lib. VII, 6, pag. 351, ed. Schneider.
(4) Ib. lib VI, c. 3, p. 298.
(5) Homeri hymn. in Vener. v. 267.
(6) Virgil. Georg. lib. II, v. 15, 290, et Martinii comm. ad h. v.
(7) Architect. lib. II, cap. 9, p. 33.
(8) Argonaut. lib. I, v. 302.
(9) Hesych. lexic. col. 1038, not. Alberti ad h. v.
(10) Geogr. lib. IV, p. 297, ed. Almeloveen.
(11) Lib. VIII, cap. 17, p. 400.
(12) Od. T, 163.
(13) Amor. lib. III, el. VII, v. 57.

Ad cremandum itaque praeferebatur id lignum, et ad busta conficienda, ut ad tumulum Patrocli ex πολυπίδακι Ida quercus ὑψίκομοι advectae testantur. (1)

Temporibus Theophrasti ea quercus ab Idae incolis Αἰγίλωψ dicebatur. Maxime fere procera et recta dicitur, atque materies optima ad opera humana: in cultis rarius occurrere. (2) Gallas proferre, quae utiliter adhiberi ad coria paranda non possint: proferre quoque φάσκον seu lichenem (Vsneam *plicatam*, *barbatam*, *floridam* Hofmann.), pendulum, saepe cubitalem. Male itaque *cerrum* interpretantur αἰγίλωπα versiones antiquae, (3) quod Salmasius iam notavit: (4) immerito vero ipse αἰγίλωπα credit *esculum* esse, quum huius fructus edules, αἰγίλωπος vero amarae sint: ob eamdem rationem neque nostra aegilops priscorum αἰγίλωπι respondet.

Eam arborem ducet Apuleius ἐν τοῖς συνεχῶς κατομβριζομένοις τόποις plantari. (5)

Proferre hanc quercum eas gallas, quae nomine *Knoppern* venduntur, Burgsdorfius optime probavit. (6) Interest vero inter eas et vulgares, quod non globosae sint, sed difformes, angulosae, maioresque et firmiores orientalibus. Cognovisse hanc gallarum quercus pedunculatae virtutem Theophrastus non videtur, sicut et nostri mercatores nuperrimis eam tandem temporibus didicerunt. (7) Oritur autem ea differentia gallarum inde, quod chrysalis cynipis fructui immaturo sese insinuat atque tuberculum excitat difforme, quum alioquin ea insecta soleant folia maxime amare.

Quod superest, Arabes hanc arborem nomine بلوطة *Belutah* insigniunt, glandes قلت *Külot*, et gallas سبي *Such* vocant (8), aut عفص *Hafs*.

Iam vero ad antiquissimam simul et vetustissimam quercuum speciem transeamus, *esculum*, glande non solum esculenta, sed et sapidissima celebratam. Ea est, quae φηγὸς a Veteribus dicta, primum Arcadibus nutrimentum praebebat, postquam Pelasgus regnare coepisset. Is enim Arcades, qui antea nonnisi radices ac herbas devoraverant, docuit tuguria aedificare, tunicas e coriis suillis consuere, ac glandium, quas φηγὸς profert, esum praeferre. Fuit vero tam frequens atque diuturnus hic glandium cibus Arcadibus, ut, quo tempore monuit Apollo Lacedaemonios, ne Arcades bello lacesserent, celebre illud oraculum pronunciaverit: (9)

(1) Il. Ψ, 119.

(2) Theophrast. Histor. plant. lib. III, cap. 9, p. 50.

(3) Valer. Cord. annot. in Dioscorid. lib. I, cap. 113, f. 21, b; Clus. rar. stirp. Hist. lib. I, cap. 13, p. 20.

(4) Plinian. exercit. p. 360.

(5) Geoponic. lib. II, cap. 9, p. 115, ed. Niclas.

(6) Schriften der Berlin. Gessellsch. naturforsch. Freunde B. IV, H. 1, et Krünitzens Encyclopäd. B. XLI, S. 706.

(7) Beckmanns Vorbereit. zur Waarenkunde, Th. I, S. 374.

(8) Serapion de simplic. Medicam. f. 135, b. Al-'Awam Hispaniensis in Casiri biblioth. Escurial vol. I, p. 323.

(9) Herodot. lib. I, c. 66, p. 35, ed. Reiz. Pausan. lib. VIII, c. 1, p. 319 t. II, ed. Fac.

Αρκαδίην μ' αἰτεῖς; μέγα μ αἰτεῖς· οὔ τοι δώσω.
Πολλοὶ ἐν Αρκαδίῃ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν,
Οἵ σ' ἀποκωλύσουσιν· ἐγὼ δέ τοι οὔ τι μεγαίρω.

Hinc quoque lumen accipit Penelopea sermu, supra allegatus:

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐσσι παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης,

quem Eustathius ita explicat, ut Vlyssem genus suum haudquaquam ex Arcadum glandibus vescentium temporibus deducturum esse speraverit conius, sed veros parentes indicaturum. Addit idem Eustathius proverbium ἅλις δρυός, eumdem pristinum Arcadum victum quoque indicare, quippe quod de homine usurpetur, qui tum tenuissimo usus fuerit victu, iam ad lautum vivendi genus transeat. (1)

Eamdem φηγὸν sub nomine δρυὸς laudat Hesiodus, quod summa ferat glandes, media vero apium opificia.

Τοῖσι φέρει μὲν γαῖα πολὺν βίον· οὔρεσι δὲ δρῦς,
Ακρη μέν τε φέρει βαλάνους, μέσση δὲ μέλισσας. (2)

Ante Lunam autem Arcades gavisos fuisse glandibus hisce esculentis, testatur Apollonius Rhodius: (3)

Αρκάδες, οἳ καὶ πρόσθε σεληναίης ὑδέονται
Ζώειν φηγὸν ἔδοντες ἐν οὔρεσιν...

cuius distichi quum scholiastes varias afferat explicationes, ea praeprimis mihi arridet, quam ex Aristotele περὶ τῆς Τεγεατῶν πολιτείας sumit, Arcades nempe Barbaros vicisse πρὸ τοῦ ἐπιτεῖλαι τὴν σελήνην, id est, vespertino tempore, antequam luna apparuerit, in fugam adeo rapidam coniectos fuisse, ut προσεληναῖοι dicti fuerint. Inde quoque idem auctor folia querna Rheae, deorum matri, sacra fuisse tradit, διὰ τὸ καὶ πρὸς στέγας καὶ πρὸς τροφὴν πρῶτον χρησιμῶσαι. (4) Plutarchus testatur, ob dulce nutrimentum, quod φηγὸς praebeat et δρῦς, ζείδωρον καὶ μητέρα καὶ τροφὸν appellatam fuisse a Veteribus. (5) Συγγένειαν Arcadibus quamdam esse ad quercum, (6) ac ideo frondes quernas quoque coronis sertisque civicis inserviisse. (7)

(1) Eustath. in Od. T, p. 293 (Basil. 1578.)
(2) Op. et dies, p. 251.
(3) Argonaut. lib. IV, v. 265.
(4) Lib. I, v. 1125. Aliam et doctissimam quidem explicationem Bottigeri vid. in Sprengel's Beytr. zur Geschichte der Medicin, St. II, S. 29.
(5) Plutarch. de carnis esu, p. 993, ed. Xyland.
(6) Ej. Quaest. Rom. p. 285.
(7) Ej. Coriolan. p. 214. Εστι δὲ ἡ δρῦς τῶν μὲν ἀγρίων καλλικαρπότατον, τῶν δὲ τιθασῶν ἰσχυρότατον. Ην δὲ καὶ σιτίον ἐπ' αὐτῆς ἡ βάλανος, καὶ ποτὸν τὸ μελίτιον. Οψον δὲ παρεῖχε τὰ πλεῖστα τῶν νεμομένων καὶ πτηνῶν, θήρας ὄργανον φέροντα τὸν ἰξόν.

Quod superest, Strabo (1) iam populum Hispanum vesci per duo anni tempora glandibus quernis refert, idemque narrat de Maroccanis Hostius. (2)

Theophrastus praeter dulcissimas glandes praedicat firmitatem materiel ac robur, quae tanta sint, ut putrescere numqnam soleat. Arborem ipsam non valde proceram esse, sed caudice crassissimo instructam. (3) Quam quidem arborem longe differre a nostra fago, bene iam animadvertit Valer. Cordus (4) nominisque etymologiam Salmasius iure quidem a φαγεῖν *comedere*, ut Romani *esculi* ab *esca*, deduxit. (5)

Tertia species, Quercus *pubescens*, quum in sola fere Gallia proveniat, Veteribus incognita fuit. Clusius primus eam nomine *Roboris* I, ita designavit: Humilis frutex, contortis ramis, foliis magis sinuosis et incisis quam quercus, nec ita viridibus, sed aversa parte pubescentibus. In Aquitania maxime frequentem esse. (6)

Sequitur de *Cerro* sermo, quam quidem arborem a Theophrasto primum ἁλίφλοιον nomine descriptam esse cum Salmasio persuasum habeo. (7) Merito taxat eos, qui ἁλίφλοιον *salsicorticem* verterunt, quasi ἅλς intelligatur, quum ipsum Theophrasti additamentum, arborem eamdem et εὔφλοιον appellari, satis doceat, ab ἅλις *satis* esse derivandum. Caudice etiam gaudere ἁλίφλοιον crasso et fungoso, οὐκ ἐγκαρδίῳ, lignoque hoc et Aeoles non ad cremandum uti. (8) Materiem quoque eius arboris reiicit Vitruvius, quod pervia raritate humores penitus recipiendo celeriter marcescat. (9) Bene quoque observavit Plinius calyce hanc speciem distingui horrido, echinato, ceu castaneae. (10)

Optime quidem hanc speciem inter recentiores primus descripsit Clusius, in eo tamen fallitur, quod αἰγίλωπα Veterum habeat. Αἰγίλωπι enim materiem firmissimam adiudicat Theophrastus, cerro autem fragilis est et cito marcescens. Caeteroquin Clusius corticem habet cerri crassiorem et scabrum; folia freqnentioribus incisuris, sed minus altis, divisa, ac longioribus petiolis adhaerentia, quam in quercubus vulgaribus. Ramulos esse breviores, frequentioribus nodis obsitos, gemmas minores et aliquot gracilibus foliolis, ceu staminibus aut villis septas: caliculos breviores, crassoque pediculo annotinis ramulis cohaerentes, omnino hispidos et molliter echinatos. In quibus sit glans querna brevior et obtusiori mucrone praedita. Materiem esse candidiorem, laxiorem et ad opera minus aptam. (11)

(1) Lib. III, p. 233.
(2) Nachrichten von Marokos, S. 306.
(3) Hist. plant. lib. III, c. 9, p. 50. Cf. de iis glandibus Galen. de facult. alim. lib. II, p. 329.
(4) Annot. in Dioscorid. lib. I, c. 144.
(5) Plinian. exercit. p. 360.
(6) Rar. stirp. histor. lib. I, c. 13, p. 18.
(7) Salmas. Plinian. exercit. p. 236.
(8) Hist plant. lib. III, c. 9, p. 500
(9) Architect. lib. II, c. 9, p. 33.
(10) Lib. XVI, c. 6.
(11) Clus. rar. stirp. Hist. lib. I, c. 13, p. 20.

Aliam egregiamque huius arboris descriptionem legimus apud Tournefortium, qui ἀνωνύμως eam observavit in vallibus prope Angoram. (1)

Huic arbori gallarum seu tuberculorum, quae Cynips excitat, tanta insidet copia, ut ramulus vix palmam superans, novem vel decem eiusmodi tuberculis obsitus reperiatur. (2) Videntur tamen praestantia vinci ab iis gallis, quae aegilopi insident.

Quercus *Aegilops Velanedae* nomine per totum Orientem celebrata, in Hispania *Querigo* appellata, optimas praeducere gallas videtur. Adferuntur autem eae hodie ex Mosule, iuxta Tigridem, Aleppum, sicut Plinii temporibus ex Commagene. Optimae eae gallae orientales differunt ab europaeis et firmitate et inaequalitate et colore atrocaeruleo. Praestant quoque, e quibus chrysalis nondum evolavit, iis, quae perforatae iam sunt. Nomen ipsum Beckmannus merito germanicum babet. (3)

Ipsos etiam calyces glandium, quas haec arbor profert, antiquitas iam nomine ὀμφακίδος loco gallarum adhibebat, (4) nostri quoque nomine *Eckerdoppen* eosdem ex Oriente adferunt. (5)

Arbor ipsa Orienti familiaris, inde in Hispaniam transportata, frequenter ibidem colitur. Fallitur itaque Brockius, qui Indiam orientalem esse eiusdem patriam credit. (6) Adeo vulgaris in Graecia veteri fuisse videtur, ut ἡμερίδος et ἐτυμόδρυος nomine eam a Theophrasto insigniri credibile sit. Quam sententiam quum meam esse contendo, vereor, ne pluribus displiceat, qui praesertim Salmasio, doctissimo certe viro, sed ἀβοτανολογήτῳ, nimis fidunt. Ἡμερίδος proceritatem non adeo laudat Theophrastus, quamvis nostri temporis auctores proceram eam saepius viderint. Idem enim accidit in hac, quod et in aliis arboribus: differunt statura pro ratione soli, in quo proveniunt. Materiem porro eius firmam habet, qualis et in nostra aegilope observatur; glandem esse edulem, quod omnino de aegilopis fructu valet, neque de Quercu vel *robore* vel *pedunculata* intelligendum, quippe quae amaros proferunt fructus. Nomen autem τὸ μυδῖον, quod ἡμερίδι adiungitur, manifesto corruptum est, atque ἐτυμόδρυν exprimit. (7)

Dodonaei hemeris meo arbitrio nec haec, nec ipsa vulgaris esse potest, quum folia ipsi tribuat ovato-lanceolata, inciso-serrata, serraturis acutis. Quum eamdem in Germania provenire dicat, nil nisi Quercum *Cerrum* intelligere videtur, quae omnino in Austria reperitur. (8)

Sequitur Quercus *Suber*: quam semel tantum Theophrastus inter ἀείφυλλα δένδρα recenset. (9) Nomen ipsum φέλλον Pausanias tamquam singulare ha-

(1) Relation d'un voyage du Levant, vol. III, p. 297.

(2) Clus. l. c. Cf. Murray, Apparat. medicam. vol. I, p. 101, s. ed. Althof.

(3) Vorbereit. zur Waarenkunde, Th. I, S. 367.

(4) Paull. Aegin. lib. III, c. 42, p. 97, ed. graec. Basil. (Ομφακις) ἐστὶ τὸ κοῖλον ἐξ οὗ ἐκπέφυκεν ἡ τῆς δρυὸς βάλανος, ᾧπερ οἱ βυρσεῖς χρῶνται.

(5) Beckmann l. c. p. 381.

(6) Brocke's Forstwissenschaft, S. 494.

(7) Theophrast. Histor. plant. lib. III, c. 9, p. 50.

(8) Dodon. pempt. VI, c. 1, p. 823.

(9) Histor. plant. lib. III, c. 6, p. 44.

bet, Ionibusque et Hermesianacti, elegiarum auctori, familiare esse tradit. (1) Vitruvius iis adnumerat, quarum lignum malam praebet materiem: primus autem inter recentiores bene descripsit eam arborem Clusius. (2)

Celeberrima species quercus, quae πρῖνος Veteribus dicta, materiei firmitate et duritie praeprimis commendabatur. Ita Hesiodus iam suadet aratri dentale ex πρίνῳ esse faciendum, et rursus:

Πρίνινον, ὅς γὰρ βουσὶν ἀροῦν ὀχυρώτατός ἐστιν. (3)

Inde Aristophanes: (4)

Ἀχαρνικοί, στιπτοὶ γέροντες, πρίνινοι.

Lychnos quoque ax durissimo hoc ligno fabricatos fuisse, testatur Athenaeus; (5) rotas axesque et lyras aliaque instrumenta, Theophrastus. (6)

Huius vero arboris, quae hodie Quercus *Ilex* vocatur, quum tot tantaeque sint varietates, ut haudquaquam sine negotio easdem discernere possimus, primum Theophrasti descriptionem πρίνου ipsius consulamus, deinde vero ad eas transeamus, quae differunt. Arborem esse fatetur, quercus vulgares proceritate exaequantem, dum idoneum fuerit solum; radicibus copiosis et altis instructam; folia esse quernis similia, sed minora ac aculeata; corticem querno laeviorem; materiem spissam atque robustam; fructum glandosum, glandem vero ipsam pusillam. Veterem fructum a novo occupari, quum sero maturescat: ideoque διφορεῖν nonnullis dici. Praeter glandem fere etiam κόκκον τινὰ φοινικοῦν, καὶ ἰξίαν, καὶ ὕφεαρ. (7) Caeterum in montibus erescere ac maturescere fructus post Pleiadum occasum, (8) (id est, mense novembri).

Glandes ipsae ἄκυλα a Veteribus dictae, ab Homero iam nominantur inter eos fructus, quos Circe Vlyssis comitibus proiecerit: (9)

Παρ' δ' ἄκυλον βάλανόν τ' ἔβαλε καρπόν τε κρανείης,

cui Vossii nostri versio non satis respondet:

Schüttete Eichelmast, Buchnüss' und rothe Kornellen.

Amphis apud Athenaeum: (10)

(1) Lib. VIII, c. 12, p. 385, t. II, ed. Fac.
(2) Rar. stirp. lib. I, c. 21, p. 21.
(3) Hesiod. op. et dies, v. 427.
(4) Acharn. v. 179, 180.
(5) Lib. XV, p. 693.
(6) Histor. plant. lib. V, c. 8, p. 114.
(7) Ib. lib. III, c. 17, p. 64.
(8) Ib. lib. III, c. 6, p. 45.
(9) Od. K, 242.
(10) Lib. II, c. 11, p. 82, ed. Schäfer.

Ο συκάμινος συκάμιν', ὁρῇς, φέρει,
Ο πρῖνος ἀκύλους, ὁ κόμαρος μιμαίκυλα.

Quum glandes ilignae, tenui exsuccoque putamine nucleum condant, Theocriti huc pertinent versus:

Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἀκύλοις ὀριμαλίδες· αἱ μὲν ἔχοντι
Λεπτὸν ἀπὸ πρίνοιο λεπύριον, αἱ δὲ μελιχραί. (1)

Speciatim sic dictae fructus πρίνου non comedi, sed varietatum ilicis, testatur Dillenius. (2) Hinc iure quidem Galenus non multum interesse virtutis inter glandes vulgares, ἀκύλους et castaneas, docet. (3)

Plinii verba de ilicis duplici specie insignem pepererunt confusionem, quum eam speciem, quae spinosis foliis insignitur, *Aquifoliam* appellet, commutans hanc quercus speciem cum arbuscula aut frutice longe alieno, Ilice nimirum *Aquifolio*, (4) quae quidem glandem haudquaquam fert, sed baccas. Id discrimen primus monuit Lobelius; (5) atque septemtrionalibus familiarem esse regionibus aquifolium, ilicem vero, quae species quercus sit, australes tantum regiones amare. Idem confirmat Salmasius, nomen aquifolii, seu acufolii derivans ab ὀξυφύλλῳ; ostendit quoque, male Plinium κραταιγὸν Theophrasti alio loco (lib. XXVII, cap. 8) aquifolia reddere: audiverat forte proconsul, qui veterum Graecorum monumenta sibi praelegi iusserat, κραταίγονον Theophrasti esse graminis speciem ad flumina abundantem (Polygonum *Persicaria*). Similitudo itaque nominis ipsum irretivit, ut plantas adeo dissimiles coniungeret.

Varietates ilicis potissimum duas describit Theophrastus, quarum alteram σμίλακα, alteram φελλόδρυν nominat. Smilacis nomine venire apud Arcadas arborem ilici similem, sed molliori, integriori magisque vario folio instructam; materiem non solidam esse, sed mollem; (6) ideoque Pausaniae σμῖλαξ, ex qua simulacra deorum confecta esse testatur, (7) aliud genus ligni esse debet. Non sine iure Salmasius (8) taxum esse credit, in quo equidem ipsi consentio, quum taxus, quae Theophrasti et Nicandri temporibus μίλου aut σμίλου nomine insigniebatur, postea σμίλακος appellatione ferretur, notumque sit et nostris temporibus lignum, ob insignem firmitatem, ad varia domestica utensilia conficienda adhiberi. (9) Theophrasti vero σμῖλαξ eadem est, quam Plinius cum oleis comparat, ilicis species.

Φελλόδρυς ipsa Theophrasti ἀείφυλλος est, et medium locum inter ilicem et quercum obtinere, a quibusdam quoque, tamquam ilicem feminam, loco

(1) Id. V, v. 94, 95. Cf. Schreberus ad h. v. in edit. Harlesii.
(2) Reise durch Spanien, T. II, S. 307.
(3) Galen. περὶ εὐχυμ. καὶ κακοχυμ. p. 355.
(4) Lib. XVI, c. 6.
(5) Adversar. p. 430.
(6) Theophrast. Hist. plant. lib. III, c. 17, pag. 64.
(7) Lib. VIII, c. 17, p. 400.
(8) Plin. exercit. p. 733.
(9) Du Roi's Harbke'sche wilde Baumzucht, Th. II, S. 454.

huius adhiberi dicitur. Dorienses appellare ipsam ἀγρίαν; lignum eius esse mollius ilice, querca autem solidius, colore quoque magis albido quam ilicis, obscuriori quam quercus. Folia maiora esse quam ilicis, minora quam quercus; fructum vero minorem quam ilicis, atque dulciorem. (1)

Hanc quidem descriptionem alii arborum speciei neutiquam respondere arbitror, tertiae varietati Quercus *Ilicis*, quam Cavanilles descripsit, (2) atque de qua Dillonius iam locutus fuerat. (3) Generatim tamen animadvertam, ilicis folia tantopere variare, ut in una saepius arbore modo deotata, modo integra folia occurrant.

Optima icone φελλόδρυν expressit Lobelius ac descripsit: folia habere serrata, velut castaneae, minora tamen quernis, maiora ilignis, lignum esse mollius iligno. (4) Eamdem arborem vidit Matthiolus in montibus Hetruriae, nomineque Theophrasti descripsit. (5)

Denique accedimus ad Quercum *cocciferam*, quae, Europae australi Asiaeque familiaris, Cocco sedem praebet, βαφικῇ iam a Veteribus dicto, a qua *kermesinus* color et *scarlatinus* originem ducit.

Vetustissimis autem temporibus nitidissimo, quem praebent cocci huius fruticis, colore tinctam fuisse lanam, patet ex sacris Hebraeorum monumentis, ubi vox תולעת aut תולע saepius hoc sensu occurrit. (6) Vermiculum autem signat ea vox, a تلع (*prominuit*) derivanda, sicut רמה a רמם. Variis quoque locis, ubi תולע occurrit, arabica versio id قرمز *Kermès* reddidit. Semel vox כרמיל in veteri testamento legitur (2, Paralip. II, 7, 14) ubi simile omnino exprimere debet: facile quoque vox قرمز, quae persica est, (7) post exsilium babylonicum transiisse videtur in linguam Hebraicam, mutata littera ז in ל, sicut alioquin saepius factum est. Ante exsilium babylonicum varii auctores crediderunt coccum βαφικὸν haudquaquam potuisse Hebraeis innotescere, ideoque תולע colorem eum significare, qui e Buccino *lapillo* aut Helice *ianthina* elicitur. Consentiunt tamen plerique et antiquissimi interpretes, coccum potius voce תולע indicari, vetustissimaque Graecorum monumenta tradunt, Theseo ad Minotaurum interficiendum abituro

(1) Theophrast. lib. III, c. 17, p. 64.
(2) Icones et descript. plant. Hispan. vol. II, n. 142.
(3) Reise durch Spanien, Th. II, S. 307.
(4) Stirp. adversar. p. 432.
(5) Annotat. in Dioscorid. p. 189, 190.
(6) V. g. Exod. XXVIII, 5; Ps. XXII, 7, etc.

(7) Persice enim ثكرمز et ثكردل idem signant, nempe *vermiculum*, σκωλήκιον, *vermillon*, et nomen provinciae Kermân o vermibus. Wahl's Geschichte von Persien, Th. I, S. 587; Avicenn. lib. III, c. 21, tr. 3, p. 585, قرمز dicit *coccineum colorem* sanguinis menstrui.

Aegeum duo vela largitum fuisse, quorum alterum φοινικοῦν ὑγρῷ πεφυρμένον πρῖνος (l. πρίνου) ἄνθει ἐριθάλλου erat, alterum autem atrum. (1)

Apud Theophrastum semel tantum occurrit ἡ πρῖνος, τὸν κόκκον φέρουσα φοινικοῦν. (2) Plinius vero, proconsul Hispaniarum, uberius illam descripsit, granaque illa, quae ceu scabies in frutice erumpant, Cusculia appellari docuit, quae quidem vox Graecam omnino originem prodit: τὰ κοσκυλμάτια enim Hesychius (3) et Aristophanis scholiastes (4) exponunt τὰ τῶν βυρσῶν περισομμάτια. In Galatia et circa Emeritam Lusitaniae (Meridam hodie) gigni, et pensionem alteram tributi Hispaniae pauperibus donare idem Plinius testatur. (5) Ad Ambryssam in Phocide provenire docet Pausanias, appellari fruticem a Galatis ὗν, eum esse spinosum, foliis obscurioris coloris quam σχοῖνον (pro quo alii σχίνας *lentiscus*, ego autem eum Palmerio πρῖνος lego); granum ipsum vero magnitudine orobum aequare. (6) Cum lentibus comparat grana haecce Dioscorides, legi ea a mulieribus τῷ στόματι, pro quo alii τῷ στρέμματι, alii τῷ σταμώματι habent, Tychsenius vero egregie τῷ στόνυχι emendat. (7) Optimae huic emendationi equidem omnino adsentior, quum Hesychius eam vocem στόνυξ τὸ ἄκρον τῶν ὀνύχων exponat. (8) *Eximiae* indolis Coccos Dioscoridea habet, quae ex Galatia atque Armenia advehantur, postremum vero locum obtinere, qui in Hispaniis proveniant. (9)

Quum medii aevi barbaries ingrueret, huius praestantissimi coloris loco alium substituere coeperunt homines purpuram adfectantes; ex bullulis illum sumpserunt, quas sibi chrysalis *Cocci* sic dicti *polonici* ad radices Scleranthi *annui*, tum in Polonia, tum in Pomeranis format. Hinc quoque glebae adscriptis episcopi et dynastae Germaniae pensionem illam imposuerunt, ut coccum hunc spurium colligerent. (10) Tandem, post orbem novum inventum, et Coccus *ilicis* et Coccus *polonicus* cesserunt Cocco *cacti* e Mexicano regno allato. (11) Plura autem adiicere huic historiae temerarium duco, quum et Beckmannus et Dillonius eam uberrime tractaverint. SPRENGEL.

(1) Simonides apud Plutarch. Thes. p. 7.

(2) Hist. plant. lib. III, c. 8, p. 49; c. 16, p. 64.

(3) L. c. vol. II, p. 327.

(4) Equit. ad v. 49.

(5) Plin. lib. XVI, c. 8; lib. IX, c. 41.

(6) Pausan. lib. X, c. 36, p. 283, ed. Fac.

(7) Beckmann's Beytr. zur Gesch. der Erfind. Th. III, S. 41.

(8) L. c. vol. II, c. 1274. Cf. Schol. Apollon. Rhod. lib. IV, v. 1679.

(9) Lib. IV, c. 48, p. 260, 261.

(10) Beckmann, l. c. p. 23.

(11) Fischers's Gesch. des deutschen Handels, Th. II, S. 626 (ed. II, 1797). Male tamen, ac, uti solebat, μετ' ἀκρισίας, auctor cocci hasce species et inter se et cum *coccinella* nostrate confundit.

EXCVRSVS II

Ad ea Plinii verba, lib. XVI·

Nam et lacus (Copais) incrementa hoc temporis spatio servabat: prodigiosus, si quando amplitudinem biennio extendisset: quod notatum apud Chaeroneiam, infausto Atheniensium, etc.

In libris vulgo editis interpolatorum opera sic legitur: « Atheniensium praelio: et apud Lebadiam saepe notatur influente Cephisso: » quae oratio mire inops sententiae est. In MSS. Reg. 1, 2, Colb. Par. « Infesto Atheniensium et saepe Lebaida vocatur, etc. » Itaque omnia intacta et integra liquimus: etsi Lebaida vox est haud satis cognita, nec dubitamus Copaidem paludem hic intelligi, in quam Cephissus influit, ut dictum est lib. IV, c. 12, cui forte altera ista attributa appellatio sit, qua parte Cephissum excipit. *Infausto Atheniensium* porro dici simpliciter ac nullo adiuncto, pro *infortunio* et calamitate praesignificata, haud temere quidem, ut credimus, auguramur: quum et hoc ipso libro, cap. 3, *bellorum civilium profano*, haud insolentiore loquendi norma, neque huic multum absimili, dixerit. Quod quidem adiecta hic vocula, « infausto Atheniensium exitu et saepe » legunt, audacis nimium coniecturae nobis videtur, quibus consilium est non Plinii textum novum cudere, sed veterem ac genuinum fide integra repraesentare. *Et saepe* autem quum adiecit, hoc prodigium alias rursum accidisse innuit, nec semel. Sic lib. II, cap. 57: « Lacte et sanguine pluisse, M'. Acilio cos. et saepe alias. » Id vero et Theophrastus ipse haud obscure innuit, qui Histor. lib. IV, cap. 12, simili prodigio pestem alias praenuntiatam significat, alias penuriam arundinum consecutam. Μετὰ δὲ ταῦτα ὕστερον, ὡς ὁ λοιμὸς ἐγένετο σφοδρὸς, etc. Denique Salmasii coniectura, Exercit. in Solin. pag. 117, statuentis legi oportere, « Pelecania vocatur influente Cephisso » et abest longius a vestigiis veteris scripturae, nec Theophrastum, quo niti se putat, suffragatorem habet. Ait enim ille, Hist. lib. IV, cap. 12, nasci plurimam arundinem inter Melanam et Cephissum: locum eum Pelecaniam vocari. Huius loci partes quasdam esse, quae Χύτροι dicerentur, hoc est, voragines, nempe a forma ollarum: quibus arundo laudatissima proveniret: omnium autem optimum nasci circa Oxeam Campen, qui locus Cephissi ostium est: atque in totum, ubi crassum, laetum, faecosumque solum sit, Cephissusque se permisceat, ampliorque sit lacus altitudo, ibi probatissimam arundinem oriri: atque haec omnia utique circa Oxeam Campen et Boedriam reperiri: habere enim amnem eum vim maximam ad arundinum commendationem: Φύεται δὲ πλεῖστος μὲν μεταξὺ τοῦ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Μέλανος· οὗτος δὲ ὁ τόπος προσαγορεύεται Πελεκανία. Τούτου ἐστὶν ἄττα Χύτροι καλούμενοι, βαθύσματα τῆς λίμνης, ἐν οἷς κάλλιστόν φασι... Κάλλιστος δὲ δοκεῖ

γίνεσθαι πάντων περὶ τὴν Οξεῖαν καλουμένην Καμπήν. Ο δὲ τόπος οὗτός ἐστιν ἐμβολὴ τοῦ Κηφισοῦ ... Τὸ δὲ ὅλον οὗ ἂν ᾖ βαθύγειον καὶ εὔγειον χωρίον καὶ ἰλυῶδες, καὶ ὁ Κηφισὸς ἀναμίγνυται, καὶ πρὸς τούτοις βάθυσμα τῆς λίμνης, κάλλιστον γίνεσθαι κάλαμον· περὶ γὰρ τὴν Βοηδρίαν ταῦτα πάντα ὑπάρχει· ὅτι δὲ ὁ Κηφισὸς μεγάλην ἔχει ῥοπὴν εἰς τὸ ποιεῖν καλὸν κάλαμον, etc. Quibus verbis quis non intelligit, laudatissimum calamum tibialem non ex eo loco oriri Theophrastum velle, qui Pelecania vocaretur: sed in aliis quibusdam locis pinguibus ac laetis, ubi se Cephissus amnis immisceret, aut ubi ostium Cephissi furet? nec Pelecaniam vocari locum lacumve eum quo Cephissus amnis influeret: sed Oxeam Campen, et Boedriam, auctore Theophrasto: et praeter istas appellationes, alio fortassis latere, Plinio auctore, Lebaidam? Mitto ea commemorare, quae Salmasius eo loci congerit de voce πελεκανία, quam in πελικανία commutat: atque ut eius verbi vim interpretetur, graeci scriptoris verba sententiamque pervertit: mitto ea, inquam, et negligo, quod properandum sit ad maiora. Est enim operae pretium hic obiter animadvertere, quam eleganti et concisa brevitate Plinius perstrinxerit, quidquid de Veterum tibiis, de earum materia, forma, usu, aut scitu iucundum, aut a caeteris scriptoribus pariter est memoriae proditum; uberiusque nunc versari in eo argumento, quod in prioribus Notis, pro instituti brevitate, quam maxime sequimur, leviter modo delibavimus.

Nam quod ad materiam primum attinet, fuisse eam multiplicem docet: « Nunc sacrificae, inquit, Tuscorum e buxu: ludicrae vero loto, ossibus asininis, et argento fiunt. » Fieri et ex auro, orichalco, cervorum, asinorumque cruribus Philostratus admonet, de vita Apoll. lib. V, cap. 7, pag. 228: Χρυσοῦ τε καὶ ὀρειχάλκου, καὶ ἐλάφων κνήμης ... οἱ δὲ καὶ ὄνων. Iull. Poll. lib. IV, cap. 9, tit. 6: Η δὲ ὕλη τῶν αὐλῶν κάλαμος, ἢ χαλκός, ἢ λωτός, ἢ πύξος, ἢ κέρας, ἢ ὀστοῦν ἐλάφου, ἢ δάφνης τῆς χάμαι ξύλου κλάδος, τὴν ἐντεριώνην ἀφῃρημένος, etc. Fuisse significat ex calamo, aere, loto, buxo, cornu, osse cervino, ligno chamaedaphnes exempta medulla, etc. E buxo quidem in sacris adhibitas esse tibias, non Plinius modo, sed et Statius auctor est, Theb. lib. IV, vers. 49: « Quum sacra vocant, Idaeaque suadet Buxus. » Atque ea tibia ἔλυμος vocabatur. Pollux, lib. IV, cap. 10, ubi varia tibiarum genera enumerat: Ελυμος, τὴν μὲν ὕλην, πύξινος· τὸ δὲ εὕρημα, Φρυγῶν. Alias in sacris ex ebore fuit: Virgil. Georg. lib. II: « Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras. » Hoc est, tibicen, qui in sacris tibiam inflavit eburneam. E loto vero, praeter Plinium et Athenaeum, quem in prioribus Notis ad hunc locum, et Pollucem, quem proxime appellavimus, prodidere alii, quos retulimus, lib. XIII, cap. 32. Sed vetustissima tibiarum materies, ut ex Plinio ac caeteris liquet, calamus tibialis fuit, antequam in crassitudinem aucupatoriam eresceret, diceretur que zeugites: quod erat tum aucupiis tantum utilis, non tibiis: atque haec ei crassitudo appellatioque adveniebat tum, quum lacus inundatio anno permansisset: ea vero maturius recedente ac subsidente, gracilior calamus fiebat, idemque tibiis aptus, et bombycias cognominatus, ob similitudinem soni, et spado, quod lanugine omnino nulla esset. Plinii haec verba sunt ex hoc capite: « Tertia arundo est tibialis calami, quem auleticon dicebant: nono hic anno nascebatur: nam et lacus incrementa hoc temporis spatio servabat ... Quum igitur anno permansit inundatio, proficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem: vo-

cabantur zeugitae. Contra bombyciae, maturius reciproca, graciles: feminarum latiore folio atque candidiore, modica lanugine: aut omnino nulla, spadonum nomine insignibus. Hinc erant armamenta ad inclusos cantus, etc.» Theophrastus totidem ferme verbis, Histor. lib. IV, cap. 12: Φασὶ γὰρ καὶ δοκεῖ βαθυνομένης τῆς λίμνης, μείναντα τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν, ἁδρύνεσθαι· καὶ γίνεσθαι τὸν μὲν ἁδρυνθέντα ζευγίτην· οὗ δ' ἂν μὴ συμπαραμείνῃ τὸ ὕδωρ, βομβυκίαν ... Διαφέρει δὲ τῶν ἄλλων καλάμων, ὡς καθόλου λαβεῖν, ἀτροφίᾳ τινὶ τῆς φύσεως· ἀπληθέστερον γὰρ εἶναι, καὶ ἀσαρκότερον, καὶ ὅλως δὲ θῆλυν τῇ προσόψει· καὶ γὰρ τὸ φύλλον, πλατύτερον ἔχειν καὶ λευκότερον, τὴν δὲ ἀνθήλην ἐλάττω τῶν ἄλλων. Τινὰς δὲ ὅλως οὐκ ἔχειν, οὓς καὶ προσαγορεύουσιν εὐνουχίας· ἐξ ὧν ἄριστα μὲν φασί τινες γενέσθαι τὰ ζεύγη, κατορθοῦν δὲ ὀλίγα παρὰ τὴν ἐργασίαν. » Fertur enim, videturque, aucta latitudine lacus, duranteque inundatione, crassari arundinem: et fieri quidem crassiorem, zeugitem: bombyciam vero, quum aqua non permanserit ... Distat autem bombycias a reliquis arundinibus, universe loquendo, nutrimenti nativi penuria: inanior enim est, et gracilior: atque in totum femina arundo aspectu intelligitur: latius enim ei folium est, candidiusque: lanuginis minus, quam caeteris. Quaedam etiam omnino lanuginis nihil habent, quas spadonum nomine indigitant. Ex his optima tibiarum paria fieri aiunt, sed pauca tamen recte in opere succedere. » Quibus ex verbis intelligas praeposterae interpunctionis vitio ante nos hunc Plinii locum laborasse, quum sic ederetur: » Feminarum latiore folio atque candidiore: modica lanugine, aut omnino nulla, spadonum nomine insignibus. »

Iam forma tibiae in eo praecipue posita, quod et foraminibus multis constaret, et ligulis. De foraminibus res obvia est, nec eget explicatu. Papias in Vocabulario: « Tibia est instrumentum musicae, cum diversis foraminibus, quae ore inflatur. » Hinc *multifora tibia* Senecae, Nasoni *multiforum buxum*. Ligulae vero, seu lingulae, frusta erant duo excisa ex arundine, tibiae ori inserta, sic admota invicem, compactaque inter se, ut tenuis modo immittendo spiritui aditus inter utrumque foret: Gallis: « anche de hautbois, de cornemuse, de musette. » Polluci, lib. IV, cap. 9, tit. 5, γλῶτται. Hesychio γλῶσσαι, et γλωσσίδες τῶν αὐλῶν. Festo, *lingulae*. Ab his concinnatores tibiarum γλωσσοποιοὶ, uti a foraminibus αὐλοτρύπαι vocabantur, auctore Polluce, tit. 6, pag. 189. Tibicinum in eo ars elucebat in primis, ut labia lingulam bene complecterentur, neque ardenti idcirco ore canerent: Εὐστομία δὲ, ἢν τὰ χείλη ἐνθέμενα τὴν τοῦ αὐλοῦ γλῶτταν, μὴ πιμπραμένου τοῦ προσώπου, αὐλῇ, inquit Philostr. de vita Apoll. lib. V, cap. 7, pag. 228. Compressiores vero inter se lingulae, contentionem utique maiorem poscebant: atque id genus tibiae bombyces vocabantur, a similitudine soni, inflabanturque difficilius, et erant longiusculae. Aristot. lib. Περὶ ἀκουστ. pag. 1202: Πάντες γὰρ χαλεπῶς πληροῦσι τοὺς βόμβυκας, καὶ μετὰ συντονίας πολλῆς, διὰ τὸ μῆκος τῆς ἀποστάσεως. Hinc et calami bombyciae a Plinio appellati. Harum vero tibiarum praecipuus in theatris usus. Plinius: « Tunc quoque multa domandae exercitatione, et canere tibiae ipsae docendae, comprimentibus se ligulis, quod erat theatrorum moribus utilius. » Et idem legere est apud Theophrastum, Hist. lib. IV, cap. 12: Συμμύειν δὲ τὸ στόμα τῶν γλωττῶν, ὃ πρὸς διακτορίαν εἶναι χρήσιμον. Sed linguarum ora comprimi, quod ad ingressum nunciorum in scenam maxime est accommodatum. Διακτορία

scilicet ingressum significat nunciorum in scenam, in quo tibiarum utique contentione opus fuerit, hoc est, graviore concentu, qui apertis deinde tibiis acutior fuit. Eaedem processu temporis *apertiores* factae sunt, inquit auctor, *ad flectendos sonos*. Scilicet ut assa vox in cantu quum flectitur, varietatem modulationis faciat: quod qui praestant *ἀσματοκάμπτας* Graeci vocant: sic in tibiarum modulatione spiritus tibicinis vertitur ac temperatur, ut varios edat sonos. Quo spectasse Plautus videtur, Merc. act. I, sc. II: « Perii: animam nequeo vertere: nimis nihili tibicen siem. » Atque eiusmodi tibicines, camptulas vocat Flavius Vopiscus in Carino, pag. 254.

Vsus denique tibiarum in sacris: unde *sacrificae Tuscorum tibiae* apud auctorem. Gruteri inscriptio, pag. 269: TIBICINES. ROMANI. QVI. SACRIS. PVBLIC. PRAEST. SVNT. Et pag. 175: COLLEGIO. TIBICINVM. ET. FIDICINVM. ROMANORVM. QVI. S. P. P. S. hoc est, « qui sacris publicis praesto sunt. » Vide quae dicturi sumus lib. XXVIII, cap. 3. Vsus et in ludis, nuptiis, choreis, unde ludicrae Plinio appellatae. Sed de tibiis ac tibicinibus satis. HARD.

(Optimam erud. Harduini notam ne Plinianae orationis tenor ac contextus legentibus periret, haud poenitenda ratione, ad calcem libri reiiciendam censuimus. Ed. P.).

TABVLA RERVM

QVAE IN HOC QVINTO VOLVMINE CONTINENTVR.

QVINTI VOLVMINIS FINIS.

Facultate obtenta.

